CONFERENCE BOOK

AVRASYA

16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

OCTOBER 8 – 13, 2026
TASHKENT

ISBN : 978-625-8795-53-0

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

AVRASYA 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 8 – 13, 2026
TASHKENT

Edited By
PROF. DR. MAVLONOVA UGILOY

Issued: 25.10.2026
ISBN NR. : 978-625-8795-53-0

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 52 papers have been presented by Turkish participants and 79 papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.avrasyakongresi.org Contact: avrasyakongresi@gmail.com

CONFERENCE ID

AVRASYA 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
OCTOBER 8 – 13, 2026
TASHKENT

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Iran - Morocco – Ethiopia- Spain - Singapore – Nigeria - North Macedonia- Kazakhstan – France – Kuwait – Albania- Indonesia- Benin- Russia- Senegal – Philippines- Tunisia- Tanzania- Romania- Iraq – Pakistan – Taiwan – Yemen - Uzbekistan
-

PRESENTATION
Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.
Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

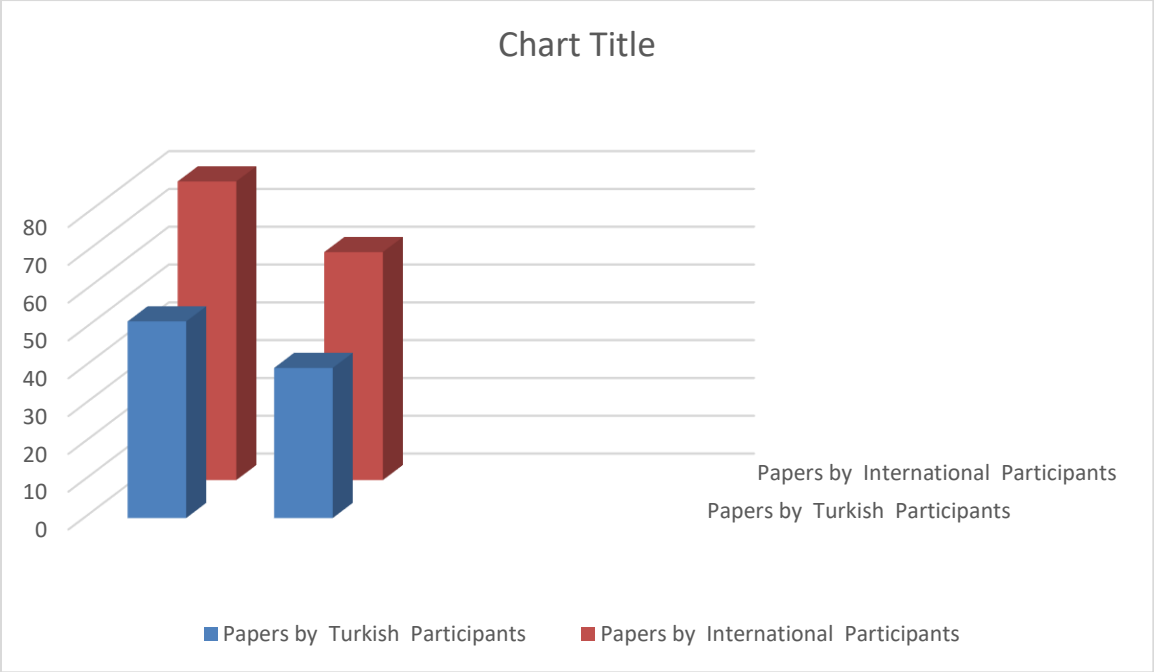
Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	Number of paper	*%*
Papers by Turkish Participants	52	39,70
Papers by International Participants (24 Countries)	79	60,30

AVRASYA 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 8 – 13, 2026
TASHKENT

NO : **AC- 16A - 2026. 363T– 3872**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 20/10/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **AVRASYA 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES** kongresi 8-13 Ekim 2026 tarihlerinde Taşkent'de 25 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 131 bildirinin 52'si Türkiye'den, 79'u ise farklı 24 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Hülya Çiçek

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-903.07-475454
Konu : Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:
Gereği:
Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 - GAZİANTEP
Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17
e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi
Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
ArtAsya 6TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
October 8 – 13, 2026
TASHKENT

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dildoraxon Mamadaliyeva**	1	IMPROVING THE DIGITAL MEDIA-METHODOLOGICAL COMPETENCE OF PRESCHOOL EDUCATORS IN INCLUSIVE EDUCATION SETTINGS	Dildoraxon Mamadaliyeva
		2	NATIONAL CADRE POLICY AND ETHNIC COMPOSITION DYNAMICS IN THE HIGHER EDUCATION OF THE UZBEK SSR DURING THE POST-WORLD WAR II YEARS	Dilnoza Akhmadjonova Azamjonovna
		3	VOLUNTEERING AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: A CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING PROSOCIAL ENGAGEMENT AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Maxliyo Bobajanova
		4	COLLABORATIVE TECHNOLOGY IN TEACHING THE TOPIC “VERB- FORMING SUFFIXES” IN 3RD-GRADE NATIVE LANGUAGE LESSONS IN CONNECTION WITH NATURAL SCIENCE	Rajabova Xurshida Hakimovna
		5	ARGOTISMS IN TOHIR MALIK’S WORKS: (BASED ON THE NOVEL SHAYTANAT)	Abdullayeva Aminaxon Abdumalik qizi

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Abdugʻaniyev Javohirmirzo Davlatmirza oʻgʻli**	1	LINGUOPOLITICAL FUNCTIONS OF DIPLOMATIC TERMINOLOGY IN UZBEKISTAN'S FOREIGN POLICY: CONTEMPORARY DIMENSIONS	Abdugʻaniyev Javohirmirzo Davlatmirza oʻgʻli
		2	STATE ADMINISTRATION AND THE FORMATION OF A CENTRALIZED POLITICAL SYSTEM DURING THE REIGN OF AMIR TIMUR	Abduqahorov Anvarjon Alijon o'g'li
		3	THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL BRANCHES IN THE TASHKENT ECONOMIC REGION (1950–1980)	Toirova Zamira Subanovna
		4	Innovative and Modern Development of the Construction Materials Market: Global Trends and Implications for Uzbekistan	Ergashev Jamoliddinxon Sadriddinxon o'g'li,

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Gültekin Gürçay**	1	SOCIAL EXCLUSION AND JUSTICE IN VICTOR HUGO'S "A CONDEMNED MAN"	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		2	EXAMINING OF MEASUREMENT AND EVALUATION KNOWLEDGE OF MATHEMATICS TEACHERS WORKING IN PRIVATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS: THE CASE OF THE FUNCTION CONCEPT	Emre TEMUR Yasin SOYLU,
		3	EXAMINING OF CURRICULUM KNOWLEDGE OF MATHEMATICS TEACHERS WORKING IN PRIVATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS: THE CASE OF THE FUNCTION CONCEPT	Emre TEMUR Yasin SOYLU,
		4	THE TRANSFORMATİON OF VALUES: A THEORETİCAL EXAMİNATİON FROM TRADİTİON TO POST-TRUTH	Ph.D. Mustafa Oruç Doç. Dr. Tolga Seki Prof. Dr. Bülent Dilmaç
		5	THE HOLİSTİC INTERACTİON BETWEEN VALUES AND EMOTİONS	Ph.D. Mustafa Oruç Doç. Dr. Tolga Seki Prof. Dr. Bülent Dilmaç
		6	ŞUMNU'YA BAĞLI KÖKLÜCE TOPONİMİSİNİN TÜRKÇE KÖKENLİ KATMANI	Doç. Dr. Menent Şukrieva Öğr. Gör. Bülent Kırcalı
		7		

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURAN OKUR**	1	From Sustainable Systems to Sustainable Selves: A Critical Sociology of the Sustainable Development Goals and Inner Development Goals	Dr. Eren ALKAN
		2	THE TRANSFORMATION OF EMOTIONS IN DIGITAL COMMUNICATION: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF DIGITAL MEDIATION AND EMOTIONAL PRACTICES	Dr. Öğr. Üyesi Hatice DURAN OKUR
		3	MODERN TOPLUMDA KOMŞULUĞUN DÖNÜŞÜMÜ: MİNİMA MORALİA'DA YAKINLIK, MESAFE VE GÜNDELİK İLİŞKİLER	Dr. Öğr. Üyesi Melek COŞGUN SOLAK
		4	MODERN TOPLUMDA BİREYSELLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: TEK BOYUTLU İNSAN BAĞLAMINDA DİNÎ HAYAT VE BİREY-TOPLUM İLİŞKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Melek COŞGUN SOLAK
		5	DENETIMLI SERBESTLIK SÜRECINDE SOSYAL HIZMET UYGULAMALARI: KURAMSAL BIR ÇERÇEVE	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi Resul DURAN Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USANMAZ Dr. Öğr. Üyesi Recep BOZKURT
		6	NEET GENÇLİĞİ: YENİ BİR GENÇLİK ALT KÜLTÜRÜ MÜ?	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USANMAZ Dr. Öğr. Üyesi Recep BOZKURT Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi Resul DURAN

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi Yunus FURUNCU**	1	AB TEK KULLANIMLIK PLASTİK DİREKTİFİ VE TÜKETİCİ DAVRANIŞ DEĞİŞİMİ: ÇERÇEVELEME ETKİLERİ VE "PLASTİK VERGİSİ" İLE "ÇEVRE KATKISI" MESAJLARININ KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ	Dr. Özlem TAN Dr. Kader EROL
		2	GDPR VE DAVRANIŞSAL PAZARLAMA ETİĞİ: "COOKIE CONSENT" TASARIMINDA VARSAYILAN SEÇENEKLER VE TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNE BİR ANALİZ	Dr. Kader EROL Dr. Özlem TAN
		3	BRAND VALUE AND BRAND EQUİTY: CONCEPTUAL DİSTİNCTİONS AND AN EXAMİNATİON FROM THE PERSPECTİVE OF MARKETİNG MANAGEMENT	Öğr. Gör. Dr. Merve BABAL
		4	GLOBAL CLİMATE GOVERNANCE LEADİNG UP TO COP31: AGENDA, EXPECTATİONS AND KEY DEBATES	Öğr. Gör. Dr. Merve BABAL
		5	STRATEJİK İTTİFAKLARDA DEĞER YARATMA VE PAYLAŞIMI: ORTAK SEÇİMİ, GÜVEN VE YÖNETİŞİM	Dr. Öğr. Üyesi Yunus FURUNCU
		6		

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. Mehmet YÜCE**	1	THE EFFECTS OF ZERO-WASTE PROJECTS ON BUSINESS COSTS	Abdullah YILDIZ
		2	YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE TEMEL FİNANSAL BİLGİ: CİNSİYET VE KUŞAK FARKLILIKLARI	Doç. Dr. Meryem ÖZTÜRK
		3	BELİREN YETİŞKİNLERDE FİNANSAL DAVRANIŞ VE YAŞAM DOYUMU: HİYERARŞİK REGRESYON ANALİZİ	Doç. Dr. Meryem ÖZTÜRK
		4	ENDÜSTRİ 4.0 OLGUNLUK DÜZEYİ: İŞLETME ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA FARKLILIK TESPİTİ	Bilim Uzmanı, Pınar TOPÇUOĞLILAR Prof. Dr. Gökhan KERSE
		5	The Construction of a Common Media Ecosystem in the Turkic World: A Strategic Communication and Digital Integration Perspective	Prof. Dr. Mehmet YÜCE

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. Harun KIRILMAZ**	1	THE IMPACT OF CIVIC LITERACY ON INSTITUTIONAL TRUST: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF THE CASE OF KAZAKHSTAN	Doç. Dr. Harun KIRILMAZ
		2	THE RELATIONSHIP BETWEEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE ANXIETY, PERCEIVED RISK, AND INTENTION TO USE THE SYSTEM: AN ANALYSIS OF PUBLIC OFFICIALS IN KAZAKHSTAN	Doç. Dr. Harun KIRILMAZ
		3	SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN ANAYASAL VE HUKUKİ ÇERÇEVESİ VE YEREL DÜZEYDE SOSYAL HAKLARIN SINIRLARI	Yüksek Lisans Öğrenci Türkan DİNÇAY Dr. Öğretim Üyesi Gözde KILIÇ YAŞIN
		4	DİJİTAL KÖLELİKTEN DİJİTAL ESENLİĞE: BAĞLANTIYI KOPARMA HAKKININ TÜRK İŞ HUKUKU VE SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr.Öğr.Üyesi Muzaffer Özsoy
		5	DIGITAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: A STUDY OF PUBLIC INSTITUTIONS IN THE UNITED STATES AND FRANCE	Dr. Öğretim Üyesi, ELİF EKİNCİ ÖZYARDIMCI Doç. Dr., FATMA YILMAZ KILIÇKAYA
		6	WOMEN AND LEADERSHIP IN PUBLIC ORGANIZATIONS: AN ANALYSIS BASED ON THE BELGIAN EXAMPLE	Doç. Dr., FATMA YILMAZ KILIÇKAYA Dr. Öğretim Üyesi, ELİF EKİNCİ ÖZYARDIMCI
		7	SCALE, SPACE, AND ADMINISTRATION: AN EVALUATION OF NEW PROVINCE DEMANDS IN TURKEY	Dr. Öğretim Üyesi Hülya Özçağlar Eroğlu, Prof. Dr., Ali Özçağlar
		8	GORBAÇOV'UN PERESTROYKA VE GLASNOST POLİTİKALARININ TÜRK CUMHURİYETLERİ BASININDAKİ ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül Aydemir Baş
		9	DEMOKRASİ ÇALIŞMALARI, KAVRAM ANALİZİ VE NORMATİVİZM	Doç. Dr. Mehtap Söyler

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Öğr. Üyesi İlkay ERARSLAN**	1	ÜÇ BÜYÜK ŞOKUN GÖLGESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ: COVID-19 PANDEMİSİ, 6 ŞUBAT DEPREMLERİ VE EYT DÜZENLEMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Öğr. Gör. Furkan SEYİTHANOĞLU Dr. Öğr. Üyesi İsmet BOLAT Öğr. Gör. Çağrı ÖZTÜRK
		2	TÜRKİYE'DE DEZENFLASYON SÜRECİNDE BANKA KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 2023–2025 DÖNEMİ	Dr. Öğr. Üyesi İsmet BOLAT Öğr. Gör. Furkan SEYİTHANOĞLU Öğr. Gör. Çağrı ÖZTÜRK
		3	AN ASSESSMENT OF THE MACROECONOMIC PERFORMANCE OF THE TURKISH ECONOMY IN THE POST-PANDEMIC PERIOD	Gülay ÖZER Doç. Dr. Sefa ÖZBEK
		4	ECONOMIC DEVELOPMENTS IN TÜRKİYE IN THE POST-PANDEMIC PERIOD: A LITERATURE REVIEW	Gülay ÖZER Doç. Dr. Sefa ÖZBEK
		5	Artificial Intelligence Applications and Operational Efficiency in UAE Banks: Literature Findings and a Measurement Framework	Doç. Dr. Vedat AKMAN Dr. Öznur Akman Dr. Öğr. Üyesi İlkay ERARSLAN
		6	Comparison of Machine Learning and Traditional Statistical Models in Bankruptcy Prediction	Dr. Vedat Akman Dr. Öğr. Üyesi İlkay ERARSLAN Dr. Öznur Akman
		7	21. YÜZYILDA DUKHA TÜRKLERİ'NİN İKTİSADİ HAYATI	Dr. Mehmet Şimşek

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Ana Stojanovska**	1	THE ROLE OF TRADITIONAL ORNAMENTAL MOTIFS IN CONTEMPORARY KAZAKH VISUAL ART EDUCATION	Prof. Dr. Aigerim Nurlanova Yerlan Suleimenov Dr. Dana Akhmetova
		2	REINTERPRETING NOMADIC AESTHETICS: DIGITAL MEDIA AND THE PRESERVATION OF CENTRAL ASIAN ARTISTIC HERITAGE	Assoc. Prof. Dr. Nurzhan Kaliyev Aliya Zhaksybekova Timur Abenov Gulnara Omarova Dr. Bekzat Tulegenov
		3	SYMBOLISM AND IDENTITY IN POST-BYZANTINE FRESCO PAINTING: A STUDY OF BALKAN SACRED SPACES	Prof. Dr. Ana Stojanovska Marko Petrovski
		4	THE INFLUENCE OF FOLK TEXTILE PATTERNS ON MODERN GRAPHIC DESIGN PRACTICES IN THE WESTERN BALKANS	Assist. Prof. Dr. Elena Trajkovska Nikola Dimitrov Ivana Georgieva Goran Nikolovski Dr. Marija Ristovska Aleksandar Jovanov
		5	MASQUERADE AS PERFORMANCE ART: RITUAL, COMMUNITY, AND CULTURAL CONTINUITY IN WEST AFRICAN TRADITIONS	Ngozi Eze Dr. Ibrahim Musa
		6	CONTEMPORARY NIGERIAN SCULPTURE AND THE NEGOTIATION OF POSTCOLONIAL IDENTITY IN PUBLIC SPACES	Assoc. Prof. Dr. Oluwaseun Adeyemi

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assist. Prof. Dr. Fabrice Aïhonnou Léonie Tchibozo**	1	THE ROLE OF DIGITAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN SHAPING INTERPERSONAL TRUST AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN THE POST-PANDEMIC ERA	Dr. Dmitry Sokolov Anastasia Volkova Dr. Mikhail Popov
		2	CROSS-CULTURAL COMMUNICATION BARRIERS AND THEIR IMPACT ON INTERNATIONAL BUSINESS NEGOTIATIONS IN EMERGING MARKETS	Dr. Sylvain Adjovi Elena Kuznetsova
		3	THE INFLUENCE OF MOBILE COMMUNICATION PLATFORMS ON RURAL COMMUNITY DEVELOPMENT AND AGRICULTURAL KNOWLEDGE SHARING	Prof. Dr. Rodrigue Gbaguidi Célestin Dossou Assoc. Prof. Dr. Marie-Claire Houngbédji Kofi Ahouansou
		4	NONVERBAL COMMUNICATION PATTERNS IN TRADITIONAL CEREMONIES AND THEIR PRESERVATION THROUGH MODERN MEDIA	Assist. Prof. Dr. Fabrice Aïhonnou Léonie Tchibozo
		5	SOCIAL MEDIA COMMUNICATION STRATEGIES AND THEIR EFFECTS ON PUBLIC HEALTH AWARENESS CAMPAIGNS IN URBAN POPULATIONS	Prof. Dr. Budi Santoso Siti Rahmawati Agus Wijaya Dr. Dewi Lestari Rangga Pratama Assoc. Prof. Dr. Nurul Hidayah
		6	ORGANIZATIONAL COMMUNICATION CLIMATE AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Assoc. Prof. Dr. Bambang Sutrisno Indah Permatasari
		7	INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE AMONG MULTILINGUAL STUDENTS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS	Dr. Andi Nugroho Fitri Handayani

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assis. Prof. Dr. Wu Chia-**	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF CONSTITUTIONAL SAFEGUARDS FOR DIGITAL PRIVACY RIGHTS IN POST-SOVIET LEGAL SYSTEMS	Prof. Dr. Aizhan Nurlanovna Serikbayeva Yerlan Baurzhanuly Tazhibayev Dr. Gulnara Amankeldiqyzy Omarova
		2	THE EVOLUTION OF CORPORATE GOVERNANCE FRAMEWORKS AND SHAREHOLDER PROTECTION UNDER EMERGING MARKET REGULATION **Assoc.**	Prof. Dr. Nurlan Serikuly Abenov Dinara Muratovna Kaliyeva
		3	LEGAL MECHANISMS FOR RESOLVING COMMERCIAL DISPUTES THROUGH ARBITRATION IN TRANSITIONAL ECONOMIES	Prof. Dr. Ahmed Abdullah Al-Hakimi Fatima Mohammed Al-Sabri Assis. Prof. Dr. Khaled Nasser Al-Maqtari Salem Ali Al-Awlaki
		4	JUDICIAL INDEPENDENCE AND THE RULE OF LAW DURING PERIODS OF POLITICAL INSTABILITY: A CRITICAL ASSESSMENT **Dr.**	Marwan Saleh Al-Dhamari Abdulrahman Hamid Al-Wasabi
		5	INTELLECTUAL PROPERTY ENFORCEMENT AND CROSS-BORDER LICENSING IN THE SEMICONDUCTOR INDUSTRY	Prof. Dr. Chen Wei-Chen Lin Mei-Ling Assoc. Prof. Dr. Huang Chih-Hao Wang Yu-Ting Dr. Tsai Ming-Jer
		6	REGULATORY APPROACHES TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE LIABILITY AND ALGORITHMIC ACCOUNTABILITY IN CIVIL LAW	Assis. Prof. Dr. Wu Chia-Ling Kuo Cheng-Yu
		7	ENVIRONMENTAL LAW AND CORPORATE COMPLIANCE OBLIGATIONS UNDER TRANSNATIONAL CLIMATE AGREEMENTS	Prof. Dr. Yang Hsiu-Chen Liu Kuan-Ting Dr. Cheng Shu-Fen Lai Wen-Hsiung
		8	THE INTERSECTION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS AND PERSONAL DATA PROTECTION IN THE DIGITAL AGE	Prof. Dr. Rajesh Kumar Sharma Priya Ramesh Iyer Dr. Anil Kumar Verma

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Nabil Mansouri**	1	**THE IMPACT OF OIL PRICE VOLATILITY ON MACROECONOMIC STABILITY IN RESOURCE-DEPENDENT ECONOMIES**	Prof. Dr. Nurlan Abenov Aigerim Satybaldieva Assoc. Prof. Dr. Bauyrzhan Tulegenov
		2	**FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM TRANSITION MARKETS IN CENTRAL ASIA**	Zhanar Omarova Assis. Prof. Dr. Kairat Dzhaksybekov
		3	**MONETARY POLICY TRANSMISSION MECHANISMS AND INFLATION DYNAMICS IN EMERGING NORTH AFRICAN ECONOMIES**	Prof. Dr. Mohamed Ben Salah Amira Trabelsi Sami Gharbi Dr. Faten Bouzid Assoc. Prof. Dr. Nabil Mansouri
		4	**THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN REDUCING UNEMPLOYMENT AND FOSTERING REGIONAL DEVELOPMENT**	Rania Jelassi Dr. Khaled Hammami
		5	EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS AND THEIR EFFECTS ON EXPORT COMPETITIVENESS IN DEVELOPING SOUTH ASIAN COUNTRIES	Prof. Dr. Muhammad Imran Khan Fatima Zahra Malik Ahmed Raza Sheikh Assis. Prof. Dr. Bilal Ahmad
		6	THE EFFECTS OF TRADE LIBERALIZATION AND TARIFF REFORMS ON DOMESTIC INDUSTRIAL PRODUCTIVITY	Prof. Dr. Saad Ibrahim Naser Rusul Hameed Aziz
		7	OIL REVENUE MANAGEMENT AND ECONOMIC DIVERSIFICATION STRATEGIES IN RENTIER STATES	Hassan Falah Al-Obaidi Assoc. Prof. Dr. Marwa Salim Yousif Kareem Dr. Noor Abbas Hamid

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Sami Gharbi**	1	THE IMPACT OF BLENDED LEARNING ENVIRONMENTS ON STUDENT MOTIVATION AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN SECONDARY EDUCATION	Prof. Dr. Ion Munteanu Elena Rusu Dr. Cristina Ciobanu
		2	INVESTIGATING THE ROLE OF DIGITAL COMPETENCE AMONG UNIVERSITY LECTURERS IN THE POST-PANDEMIC TEACHING TRANSITION	Vasile Popescu
		3	EVALUATING THE ADOPTION OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY TOOLS FOR IMPROVING LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Prof. Dr. Frank Nyerere Halima Juma
		4	BARRIERS TO GIRLS' ACCESS TO QUALITY EDUCATION IN RESOURCE-CONSTRAINED COMMUNITIES: A QUALITATIVE STUDY	Assoc. Prof. Dr. Rehema Kileo Dr. Salum Ally Joyce Mtei
		5	THE INFLUENCE OF SCHOOL LEADERSHIP STYLES ON TEACHER JOB SATISFACTION AND RETENTION IN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS	Prof. Dr. Juma Mwakalinga Neema Kimaro Dr. Baraka Mushi Asha Mbwana Emmanuel Shirima Grace Mollel
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTAL INVOLVEMENT AND READING COMPREHENSION OUTCOMES IN RURAL PUBLIC SCHOOLS	Assoc. Prof. Dr. Ricardo Bautista Divina Reyes Dr. Marco Aguilar
		7	EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING ON ENGLISH VOCABULARY ACQUISITION AMONG COLLEGE STUDENTS	Prof. Dr. Jose Antonio Ramirez Maria Cristina Santos Dr. Ferdinand Dela Cruz Grace Villanueva Rodel Mercado
		8	TEACHERS' PERCEPTIONS OF INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES AND THE CHALLENGES OF SUPPORTING LEARNERS WITH SPECIAL NEEDS	Assis. Prof. Dr. Sami Gharbi Nadia Chaabane

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Carmela Aquino**	1	TRADITIONAL BATIK MOTIFS AS VISUAL LANGUAGE: RECONSTRUCTING CULTURAL IDENTITY IN CONTEMPORARY INDONESIAN PAINTING	Prof. Dr. Bambang Sutrisno Dewi Anggraini Assoc. Prof. Dr. Rizki Pratama Nur Aini Wulandari
		2	THE ROLE OF WAYANG AESTHETICS IN SHAPING MODERN DIGITAL ILLUSTRATION AND ANIMATION PRACTICE	Dr. Siti Rahayu Ahmad Nugroho
		3	COMMUNITY MURALS AS INSTRUMENTS OF SOCIAL HEALING IN POST-DISASTER URBAN SPACES	Prof. Dr. Maria Clara Santos Jose Antonio Reyes Assist. Prof. Dr. Ana Beatriz Cruz Ricardo dela Cruz Dr. Josefina Bautista Miguel Villanueva
		4	INDIGENOUS WEAVING PATTERNS AND THEIR REINTERPRETATION IN CONTEMPORARY FIBER ART	Assoc. Prof. Dr. Carmela Aquino
		5	COLONIAL LEGACY AND POSTCOLONIAL EXPRESSION IN THE VISUAL ARTS OF SOUTHEAST ASIA	Dr. Ramon Mercado Luisa Fernandez Prof. Dr. Emilio Navarro
		6	RELIGIOUS ICONOGRAPHY AND FOLK DEVOTION IN THE SACRED PAINTING TRADITIONS OF THE ISLANDS	Prof. Dr. Teresa Gonzales Antonio del Rosario Dr. Beatriz Salazar Fernando Ocampo Assist. Prof. Dr. Corazon Lim
		7	PARTICIPATORY ART EDUCATION AND ITS IMPACT ON YOUTH CREATIVE DEVELOPMENT IN RURAL COMMUNITIES	Assoc. Prof. Dr. Rafael Domingo Isabel Marquez
		8	SYMBOLISM AND SPIRITUALITY IN SENEGALESE GLASS PAINTING: TRADITION MEETING MODERNITY	Prof. Dr. Amadou Diallo Fatou Ndiaye Assist. Prof. Dr. Ousmane Sarr Aïssatou Fall

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Dorian Leka**	1	DIGITAL TRANSFORMATION AND SME PERFORMANCE IN EMERGING MOROCCAN MARKETS	Prof. Dr. Youssef El Mansouri Dr. Nadia Benkirane Amine El Fassi
		2	STRATEGIC INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL GROWTH IN MOROCCAN FAMILY BUSINESSES	Assoc. Prof. Dr. Karim Ait Baha Salma Rachidi
		3	SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN ALBANIA	Prof. Dr. Arben Kodra Dr. Elira Hoxha Assoc. Prof. Dr. Dorian Leka Besa Marku
		4	DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN ALBANIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES	Dr. Ilir Meta Erion Kallaku Arta Gjini
		5	ISLAMIC FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES IN KUWAIT	Prof. Dr. Abdullah Al-Mutairi Dr. Sara Al-Harbi Nasser Al-Fahad
		6	CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND OIL-DEPENDENT ECONOMY DIVERSIFICATION IN KUWAIT	Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Sabah Mariam Al-Otaibi
		7	ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS DECISION MAKING AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN FRANCE	Prof. Dr. Jean-Luc Moreau Dr. Sophie Lambert Assoc. Prof. Dr. Pierre Dubois Claire Martin

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ**	1	THE CONCEPT OF BARBARISM IN R. G. COLLINGWOOD AND HIS ASSESSMENTS OF THE TURKS	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ
		2	LEGITIMIZING A POLITICAL FIGURE THROUGH A MYTHICAL FIGURE: DONALD TRUMP AND THE “KING CYRUS” ANALOGY	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ
		3	Tilework, Epigraphic and Geometric Ornamentation in the Architectural Decoration of the Guri Amir Mausoleum	Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÖZLER KAYA
		4	A POET AT THE THRESHOLD: A SUFI ANALYSIS OF YAVUZ BÜLENT BAKİLER’S POEM “I HAVE COME TO YOU, MEVLÂNÂ”	Dr. Sait AVCI
		5	TÜRKİYE’DE MUHASEBE EĞİTİMİNDE DİJİTALLEŞMENİN EVRİMİ: MİKROBİLGİSAYARDAN ÜRETKEN YAPAY ZEKÂYA LİTERATÜR TEMELLİ BİR İNCELEME	Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Şerife KILIÇARSLAN
		6	MYANMAR (ROHINGYA) ÖRNEĞİ: GENOCIDE İLE POLITICIDE ARASINDA BİR VAKA MI?	Doç. Dr. Pınar AKARÇAY Fatima DASHDAMİROVA

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi Zehra KAPLAN**	1	MENTAL İYİ OLUŞ VE YAŞAM DOYUMUNUN DEPRESYON, ANKSİYETE VE STRESLE ÖZGÜN İLİŞKİLERİ	Psikolog Dr. (PhD) Mehmet Fatih ŞİRAZ
		2	EVLİ BİREYLERDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI İLE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGU DÜZENLEMENİN ARACI ROLÜ	Vedat BOYALI Doç. Dr. Eyyüp ÖZKAMALI
		3	TAEKWONDO SPORUYLA UĞRAŞAN BİREYLERİN SPOR YARALANMALARINDA KAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ	Ferhat CANPOLAT Dr. Mesut BULUT Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU Merve DURAN
		4	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL ONAY İHTİYAÇLARININ ÖZ-YETERLİLİK DURUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ	Dr. Mesut BULUT Ferhat CANPOLAT Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU Merve DURAN
		5	AD REİNHARDT'IN RESİMLERİNDE DOĞU MENŞELERİ	Uzm. Hülya Havva YARIMCA
		6	CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TİYATROSUNDA KÖY VE TOPLUM GERÇEKLİĞİ: HAMDİ OLCAY'IN OYUNLARI	Dr. Öğr. Üyesi Zehra KAPLAN
		7	SONSUZ KAYDIRMA KARGAŞASINDAN DİNGİNLİĞE: DİJİTAL SİBORGLAŞAN BİREYİN ALGORİTMİK KISKAÇTAN ÇIKIŞ REHBERİ- YAVAŞLIK HAREKETİ	Nurbanu Erdönmez Özdağ
		8	ÇOCUK TİYATROSUNDA MEKÂNIN POETİKASI: NURAN D. ŞENER'İN OYUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	YL/Öğrencisi Zeynep Demirci Taşova

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Çağrı KANDEMİR**	1	SYNTHESIS OF AGRICULTURAL FERTILIZERS AND BIOSTIMULANTS BY THERMAL AND CHEMICAL TREATMENT OF GAS-CHEMICAL COMPLEX WASTEWATER SLUDGE	Тошпулатов А.О. Абдуназарова Р.М
		2	INDUSTRIAL ANIMAL PRODUCTION: AN ANALYSIS OF ITS ADVANTAGES AND DISADVANTAGES	Prof. Dr. Turgay TAŞKIN Prof. Dr. Sait ENGİNDENİZ Assoc. Prof. Dr. Çağrı KANDEMİR
		3	A STRATEGIC TOOL FOR SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT IN TÜRKIYE: SUPPORT PROJECTS FOR SMALL RUMINANT LIVESTOCK FARMING	Assoc. Prof. Dr. Çağrı KANDEMİR Prof. Dr. Turgay TAŞKIN Prof. Dr. Sait ENGİNDENİZ
		4	EFFECTS OF SELENIUM APPLICATIONS ON BIOFORTIFICATION, NUTRITIONAL VALUE, AND FUNCTIONAL QUALITY OF VEGETABLES	Doç. Dr. Yelderem AKHOUNDNEJAD Doç. Dr. Yahya NAS
		5	EFFECTS OF ULTRAVIOLET LIGHT APPLICATIONS ON GROWTH, PHYSIOLOGICAL PERFORMANCE, AND PHYTOCHEMICAL QUALITY OF VEGETABLES	Doç. Dr. Yelderem AKHOUNDNEJAD Doç. Dr. Yahya NAS
		6	PLANT DISEASES IN A CHANGING CLIMATE: EFFECTS ON PATHOGEN DEVELOPMENT, DISEASE DYNAMICS AND SPREAD	Ziraat Yüksek Mühendisi RABİA HANDE ŞEN
		7	ASPECTUAL VARIATION IN SOME MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ANATOLIAN BLACK PINE SAPLINGS	Dr. Mahmut ÇERÇİOĞLU

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. UMUT CANLI**	1	EFFECTS OF INTERMITTENT FASTING ON METABOLISM, GUT MICROBIOTA AND THE CENTRAL NERVOUS SYSTEM: A NARRATIVE REVIEW	Öğrenci, Arzum Keskin Prof. Dr. Başak Yavuz Op. Dr. Enver Tekin
		2	GENÇ SPORCULARDA UZUN VADELİ SPORTİF GELİŞİM İÇİN KUVVET VE KONDİSYON ANTRENMANI: GÜNCEL YAKLAŞIMLAR	Prof. Dr. UMUT CANLI
		3	SEDANTER OFİS ÇALIŞANLARINDA DİRENÇ ANTRENMANININ KAS-İSKELET VE KARDİYOMETABOLİK SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ: GÜNCEL KANITLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. UMUT CANLI
		4	MOLECULAR CHARACTERISTICS OF ANAEROBIC FUNGI IN RUMINANT ANIMALS DISTRIBUTED IN TUNCELI	Murat Üstüntaş Asst. Prof. Bülent Kar

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Mehmet Safa BİNGÖL**	1	Investigation of the Effect of Mesh Pore Size on Washing Performance and Filtration Behavior in a Dishwasher Sump Filter	E&P Laboratory Test & Performance Specialist, Onur TURHAN
		2	OPTIMIZING SVM PARAMETERS WITH ABC FOR OBESITY LEVEL CLASSIFICATION	Mehmet Safa BİNGÖL Neslihan KIRNAP Ahmet KIRNAP
		3	FARKLI FREN DİSKİ GEOMETRİLERİ VE MALZEMELERİNİN GEÇİCİ REJİM ISIL PERFORMANSININ SONLU ELEMANLAR YÖNTEMİYLE KARŞILAŞTIRILMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Rümeysa Sena SAYOĞLU Dr. Öğr. Üyesi, Memduh SUVEREN Doç. Dr., Emir ESİM
		4	DÜŞÜK REYNOLDS SAYILARINDA SEÇİLİ İHA KANAT PROFİLLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI CFD ANALİZİ	Lisans Öğrencisi, Duygu YERLİ Dr. Öğr. Üyesi, Memduh SUVEREN

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Bağdagül KARTAL ERDOĞAN**	1	AN ARTIFICIAL INTELLIGENCE FRAMEWORK COMBINING SENTIMENT CLASSIFICATION, LARGE LANGUAGE MODEL-BASED SUMMARIZATION, AND FUZZY LOGIC EVALUATION FOR THE ANALYSIS OF TURKISH E-COMMERCE REVIEWS	Assoc. Prof. Dr. Erdal ÖZBAY Assoc. Prof. Dr. Feyza ALTUNBEY ÖZBAY Prof. Dr. Ahmet Bedri ÖZER
		2	FURTHER GENERALIZATIONS OF SUMMABILITY FACTOR THEOREMS	Prof. Dr. Hikmet Seyhan ÖZARSLAN Assoc. Prof. Dr. Bağdagül KARTAL ERDOĞAN
		3	ABEL–CESÀRO CONVERGENCE FOR INTERVAL-VALUED SEQUENCES	Assoc. Prof. Dr. Bağdagül KARTAL ERDOĞAN Nuray ÖZEN
		4	A YOLO-BASED DETECTION SYSTEM FOR IDENTIFYING FACADE SURFACE DEFECTS FROM DRONE IMAGES	Undergraduate Student Öykü AVKIRAN Undergraduate Student Merve SARIOĞLU Undergraduate Student Sinem ÖZALP Assoc. Prof. Dr. Zeynep HASIRCI TUĞCU
		5	ASSOCIATIONS OF AI-ASSISTED WORK WITH PERCEIVED TIME SAVING AND TASK PERFORMANCE: A SURVEY OF YEMENI ENGINEERS IN TÜRKİYE	Hayat Mohammed Ahmed Ali GALHOF Asst. Prof. Dr. Ahmet Ziyaeddin BULUM

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof.Dr.Melike YALILI KILIÇ**	1	ORGANIZATIONAL PROPOSALS FOR CAPITAL REPAIR OF BUILDINGS UNDER HOT-DRY CLIMATIC CONDITIONS: THE CASE OF JIZZAKH REGION	Musurmonkulov Sultonbek Baxromqul o‘g‘li
		2	EFFECT OF HIGH-PRESSURE HOMOGENIZATION ON THE FLOW AND VISCOELASTIC PROPERTIES OF LOCUST BEAN GUM	Elif Nisanur Kaya Assoc. Prof. Zeynep Hazal Tekin-Cakmak Prof. Salih Karasu Assoc. Prof. Abdullah Kurt
		3	MEMBRANE PRODUCTION USING CACAO BEAN SHELLS-DERIVED PECTIN	Atacan TEKİN Dr. Sedef KAPTAN USUL Assoc. Prof. Dr. Ayşe ASLAN Canpolat
		4	EFFECT OF MICROPILE NUMBER, SPACING, AND INCLINATION ANGLE ON SOIL IMPROVEMENT: AN EXPERIMENTAL STUDY	Ph.D. Candidate, Rahim Khan Nasery Assoc. Prof. Dr., Mesut GÖR
		5	DERİ ENDÜSTRİSİNDE ÜRETİM SÜREÇLERİNİN YAPISAL HASSASİYETİ VE DAYANIKLILIĞI	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE ER Öğr. Gör. ERTAN EROL
		6	GELENEKSEL DAVUL DERİSİ ÜRETİMİ VE KÜLTÜREL SÜREKLİLİK	Dr. Öğr. Üyesi HATİCE ER Öğr. Gör. ERTAN EROL
		7	EXAMINING THE ENVIRONMENTAL AWARENESS LEVELS OF ADMINISTRATIVE STAFF	Prof.Dr.Melike YALILI KILIÇ Beyza BAYIRLI Rüveyda ARAN
		8	ENVIRONMENTAL AWARENESS, ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS AND SUSTAINABLE LIFESTYLES	Prof.Dr.Melike YALILI KILIÇ Beyza BAYIRLI Rüveyda ARAN

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Goran Stojanovski**	1	THE ROLE OF SUFI TRADITIONS IN SHAPING RELIGIOUS IDENTITY AMONG MUSLIM COMMUNITIES IN CENTRAL ASIA	Prof. Dr. Aliya Tulegenova Nurlan Bekmuratov
		2	DIVINE JUSTICE AND HUMAN RESPONSIBILITY IN CLASSICAL ISLAMIC THEOLOGY: A COMPARATIVE READING OF MATURIDI AND ASHARI THOUGHT	Assoc. Prof. Dr. Dinara Sarsenbayeva Yerlan Kudaibergenov Aigerim Zhaksylykova
		3	INTERRELIGIOUS DIALOGUE AND COEXISTENCE IN THE BALKANS: THEOLOGICAL FOUNDATIONS FOR PEACEBUILDING IN MULTIETHNIC SOCIETIES	Dr. Goran Stojanovski Elena Petrovska
		4	THE CONCEPT OF DIVINE MERCY IN ORTHODOX CHRISTIAN AND ISLAMIC THEOLOGICAL TRADITIONS: POINTS OF CONVERGENCE	Assis. Prof. Dr. Marija Trajkovska Vladimir Nikolovski Blagoja Angelov Ana Dimitrievska
		5	AFRICAN TRADITIONAL RELIGION AND CHRISTIAN THEOLOGY: RETHINKING SALVATION AND COMMUNITY IN POSTCOLONIAL WEST AFRICA	Prof. Dr. Chukwuemeka Okonkwo Adebayo Ogunleye Ngozi Eze
		6	PENTECOSTALISM, PROSPERITY GOSPEL, AND SOCIAL ETHICS: A CRITICAL THEOLOGICAL EVALUATION OF CONTEMPORARY NIGERIAN CHURCHES	Assoc. Prof. Dr. Ifeoma Nwankwo Emeka Obi Fatima Bello Oluwaseun Adeyemi Chidinma Uche
		7	THEOLOGY OF SUFFERING AND HOPE IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS CONFLICT AND DISPLACEMENT IN NORTHERN NIGERIA	Dr. Yusuf Abubakar Grace Okafor
		8	RELIGIOUS PLURALISM AND STATE GOVERNANCE: THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON HARMONY IN A MULTIFAITH SOCIETY	Prof. Dr. Wei Ming Tan Siti Nurhaliza Binte Rahman Rajesh Kumar

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Dawit Gebremariam Assefa**	1	THE ROLE OF COMMUNITY-BASED SOCIAL WORK INTERVENTIONS IN REDUCING SOCIAL EXCLUSION AMONG ELDERLY POPULATIONS IN URBAN NEIGHBORHOODS	Prof. Dr. María González Fernández Dr. Javier Martínez Ruiz Assoc. Prof. Dr. Carmen López Sánchez
		2	EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL SOCIAL SERVICES IN SUPPORTING VULNERABLE FAMILIES DURING PERIODS OF ECONOMIC CRISIS	Assis. Prof. Dr. Alejandro Romero Díaz Laura Navarro Gómez
		3	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN DELIVERING CHILD PROTECTION SERVICES WITHIN RURAL COMMUNITIES: A QUALITATIVE INVESTIGATION	Prof. Dr. Abebe Bekele Wolde Tigist Haile Mariam Dr. Solomon Tadesse Gebre Meseret Alemu Desta
		4	THE IMPACT OF SOCIAL WORK PRACTICE ON EMPOWERING WOMEN THROUGH LOCAL COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS	Assoc. Prof. Dr. Dawit Gebremariam Assefa Hana Girma Tesfaye
		5	SOCIAL WORKERS' PERCEPTIONS OF POVERTY ALLEVIATION STRATEGIES IN MARGINALIZED URBAN SETTLEMENTS	Prof. Dr. Youssef El Amrani Fatima Zahra Bennani Assis. Prof. Dr. Khalid Ouazzani Salma El Fassi Dr. Rachid Benjelloun
		6	INTEGRATING TRADITIONAL SUPPORT SYSTEMS AND PROFESSIONAL SOCIAL SERVICES FOR THE INTEGRATION OF REFUGEE POPULATIONS	Nadia Alaoui Idrissi Assoc. Prof. Dr. Hamza Tazi Mezalek
		7	THE INFLUENCE OF SCHOOL-BASED SOCIAL WORK ON REDUCING DROPOUT RATES AMONG ADOLESCENTS FROM DISADVANTAGED BACKGROUNDS	Dr. Imane Chraibi Prof. Dr. Omar Berrada Yasmine El Khattabi Assis. Prof. Dr. Mehdi Sabri Karim Belghiti Houda Naciri
		8	EXPLORING THE MENTAL HEALTH OUTCOMES OF SOCIAL SUPPORT INTERVENTIONS FOR SINGLE MOTHERS IN METROPOLITAN AREAS	Prof. Dr. Mohammad Reza Ahmadi Zahra Hosseini Nejad

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Assis. Prof. Dr. Antonio Ruiz Cabrera**	1	EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE OF BOVINE TUBERCULOSIS IN EXTENSIVE CATTLE FARMING SYSTEMS OF THE MEDITERRANEAN REGION	Prof. Dr. Carlos Fernández-Delgado Dr. María Isabel Romero-Vega Javier Alonso Martín Assoc. Prof. Dr. Lucía Sánchez Ortega
		2	ANTIMICROBIAL RESISTANCE PATTERNS OF ESCHERICHIA COLI ISOLATED FROM POULTRY FLOCKS AND ITS PUBLIC HEALTH IMPLICATIONS	Assis. Prof. Dr. Antonio Ruiz Cabrera Elena Gómez Navarro
		3	PREVALENCE AND RISK FACTORS ASSOCIATED WITH GASTROINTESTINAL PARASITIC INFECTIONS IN SMALLHOLDER DAIRY CATTLE	Dr. Tesfaye Bekele Gebre Prof. Dr. Almaz Hailu Wolde Getachew Mulugeta Assefa
		4	SEROPREVALENCE OF PESTE DES PETITS RUMINANTS VIRUS IN INDIGENOUS SHEEP AND GOAT POPULATIONS UNDER PASTORAL MANAGEMENT	Prof. Dr. Dawit Negash Kebede Selamawit Bogale Fikru
		5	MOLECULAR CHARACTERIZATION OF FOOT-AND-MOUTH DISEASE VIRUS SEROTYPES CIRCULATING IN NORTH AFRICAN LIVESTOCK POPULATIONS	Assis. Prof. Dr. Youssef El Amrani Dr. Fatima Zahra Benjelloun Khalid Ouazzani Tahiri Prof. Dr. Nadia Berrada Chraibi Hamza El Fassi
		6	IMPACT OF THERMAL STRESS ON REPRODUCTIVE PERFORMANCE AND MILK YIELD IN HOLSTEIN DAIRY COWS UNDER SEMI-ARID CONDITIONS	Dr. Rachid Bennani Smires Salma El Idrissi Alaoui Assoc. Prof. Dr. Omar Tazi Mansouri
		7	DETECTION AND ANTIBIOTIC SUSCEPTIBILITY OF STAPHYLOCOCCUS AUREUS IN SUBCLINICAL MASTITIS CASES FROM SMALL-SCALE DAIRY HERDS	Prof. Dr. Mohamed Chakir Belhaj Imane Sabri Ouali Houda Bennis Sekkat

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Chinedu Okafor**	1	SEISMIC PERFORMANCE ASSESSMENT OF REINFORCED CONCRETE FRAME STRUCTURES RETROFITTED WITH CARBON FIBER REINFORCED POLYMER JACKETING IN HIGH-RISK ZONES	Prof. Dr. Nurlan Abenov Aigerim Sultanova Yerlan Tulegenov Dr. Zhanna Karimova
		2	INTEGRATION OF BUILDING INFORMATION MODELING AND ENERGY SIMULATION FOR SUSTAINABLE RESIDENTIAL ARCHITECTURE IN CONTINENTAL CLIMATE CONDITIONS	Assoc. Prof. Dr. Dmitriy Ivanov Madina Zhaksybekova
		3	FINITE ELEMENT ANALYSIS OF LONG-SPAN STEEL TRUSS BRIDGES UNDER COMBINED THERMAL AND DYNAMIC TRAFFIC LOADING	Prof. Dr. Goran Stojanovski Marija Petrovska Assis. Prof. Dr. Ilija Nikolov Ana Trajkovska Dr. Vladimir Angelov
		4	ADAPTIVE REUSE OF INDUSTRIAL HERITAGE BUILDINGS AS A STRATEGY FOR URBAN REGENERATION AND CULTURAL SUSTAINABILITY	Biljana Ristovska Assoc. Prof. Dr. Kiril Dimitrov
		5	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF LATERITIC SOIL STABILIZATION USING RICE HUSK ASH AND CEMENT FOR LOW-COST ROAD PAVEMENT CONSTRUCTION	Prof. Dr. Chinedu Okafor
		6	OPTIMIZATION OF PASSIVE COOLING TECHNIQUES IN VERNACULAR ARCHITECTURE FOR TROPICAL CLIMATE ENERGY EFFICIENCY	Assoc. Prof. Dr. Funmilayo Adeyemi Ibrahim Musa Blessing Eze Dr. Olusegun Bamidele Ngozi Uchenna Assis. Prof. Dr. Tunde Afolabi
		7	DURABILITY AND MECHANICAL BEHAVIOR OF SELF-COMPACTING CONCRETE INCORPORATING RECYCLED COARSE AGGREGATES AND SILICA FUME	Dr. Yusuf Abdullahi Chidinma Obi Prof. Dr. Hassan Danjuma
		8	RESILIENCE-BASED DESIGN OF URBAN DRAINAGE INFRASTRUCTURE FOR FLOOD MITIGATION UNDER CLIMATE CHANGE SCENARIOS IN DENSE COASTAL CITIES	Prof. Dr. Tan Wei Ming Lim Hui Ling Assoc. Prof. Dr. Rajesh Kumar Nurul Aisyah Binte Rahman
		9	PARAMETRIC DESIGN AND STRUCTURAL OPTIMIZATION OF FREE-FORM TIMBER GRIDSHELL ROOF SYSTEMS USING COMPUTATIONAL WORKFLOWS	Assis. Prof. Dr. Lee Jia Wei Priya Nair Dr. Muhammad Firdaus

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Nodira Karimova**	1	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF THERMAL FATIGUE BEHAVIOR IN ALUMINUM ALLOY PISTON HEADS UNDER CYCLIC HEATING CONDITIONS	Prof. Dr. Alisher Rakhimov Dilnoza Yusupova Assoc. Prof. Dr. Bekzod Toshpulatov
		2	OPTIMIZATION OF CUTTING PARAMETERS IN CNC TURNING OF STAINLESS STEEL USING TAGUCHI-BASED SURFACE ROUGHNESS ANALYSIS	Sardor Ergashev Assis. Prof. Dr. Nodira Karimova
		3	FINITE ELEMENT ANALYSIS OF STRESS DISTRIBUTION IN COMPOSITE LEAF SPRINGS FOR LIGHTWEIGHT AUTOMOTIVE SUSPENSION SYSTEMS	Prof. Dr. Chih-Ming Lin Yu-Hsuan Chang Wei-Chen Huang Dr. Ping-Hung Tsai
		4	DEVELOPMENT OF A HYBRID PIEZOELECTRIC ENERGY HARVESTING MODULE FOR VIBRATION-DRIVEN INDUSTRIAL SENSOR APPLICATIONS	Assoc. Prof. Dr. Kuan-Yu Chen Hsiao-Ling Wu Jia-Wei Yang Mei-Fen Ho Cheng-Hao Liu Dr. Shu-Ping Kao
		5	COMPUTATIONAL FLUID DYNAMICS STUDY OF HEAT TRANSFER ENHANCEMENT IN MICROCHANNEL HEAT SINKS USING NANOFLUID COOLANTS	Prof. Dr. Md. Rafiqul Islam Tahmina Akter
		6	DESIGN AND PERFORMANCE EVALUATION OF A LOW-COST SOLAR-POWERED WATER PUMPING SYSTEM FOR RURAL AGRICULTURAL IRRIGATION	Abdullah Al Mamun Assoc. Prof. Dr. Shahriar Hossain Nusrat Jahan Dr. Kamrul Hasan Bhuiyan Fatema Begum
		7	WEAR AND FRICTION CHARACTERIZATION OF SILICON CARBIDE-REINFORCED ALUMINUM MATRIX COMPOSITES FABRICATED BY STIR CASTING	Assis. Prof. Dr. Mohammad Saiful Alam Rezaul Karim Sadia Islam

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Håkon Nilsen**	1	COMPARATIVE ASSESSMENT OF HEAVY METAL CONTAMINATION IN URBAN RIVER SEDIMENTS UNDER SEMI-ARID CLIMATIC CONDITIONS	Prof. Dr. Bekzod Rakhimov Nilufar Yusupova Assoc. Prof. Dr. Sardor Karimov
		2	MEMBRANE BIOREACTOR PERFORMANCE FOR MUNICIPAL WASTEWATER REUSE IN WATER-STRESSED REGIONS OF CENTRAL ASIA	Dr. Dilnoza Abdullayeva Otabek Tursunov Prof. Dr. Jamshid Ismoilov Malika Sattorova Assis. Prof. Dr. Farrukh Nazarov
		3	PHOTOCATALYTIC DEGRADATION OF PHARMACEUTICAL POLLUTANTS USING MODIFIED TITANIUM DIOXIDE NANOCOMPOSITES	Prof. Dr. Ahmed El-Sayed Mona Abdelrahman
		4	LIFE CYCLE ANALYSIS OF SOLID WASTE MANAGEMENT STRATEGIES IN RAPIDLY EXPANDING COASTAL CITIES	Dr. Karim Mahmoud Fatma Hassan Assoc. Prof. Dr. Youssef Ibrahim Nourhan Farouk
		5	MICROPLASTIC OCCURRENCE AND SEASONAL DISTRIBUTION IN COLD-WATER FJORD ECOSYSTEMS	Prof. Dr. Lars Haugen Ingrid Solberg Dr. Magnus Berg
		6	OPTIMIZATION OF ANAEROBIC DIGESTION FOR BIOGAS RECOVERY FROM FISH PROCESSING WASTE STREAMS	Sofie Andersen Assoc. Prof. Dr. Håkon Nilsen

AVRASYA 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES October 8 – 13, 2026 TASHKENT Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Ekim / Oct 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Marko Nikolić**	1	ENCAPSULATION OF BLACKCURRANT POLYPHENOLS BY SPRAY DRYING AND THEIR STABILITY DURING STORAGE IN FUNCTIONAL DAIRY MATRICES	Prof. Dr. Rūta Petrauskienė Assoc. Prof. Dr. Gintaras Kazlauskas Dr. Andrius Jankauskas
		2	OPTIMIZATION OF ULTRASOUND-ASSISTED EXTRACTION OF DIETARY FIBRE FROM RYE BRAN FOR BAKERY APPLICATIONS	Jonas Stankevičius Assis. Prof. Dr. Vaida Butkutė
		3	EFFECT OF HIGH-PRESSURE PROCESSING ON MICROBIAL SAFETY AND SENSORY QUALITY OF FRESHLY PRESSED POMEGRANATE JUICE	Prof. Dr. Mohamed El-Sayed Ahmed Abdel-Rahman Dr. Amira Hassan Mostafa Kamel
		4	DEVELOPMENT OF EDIBLE COATINGS BASED ON CHITOSAN AND OLIVE LEAF EXTRACT TO EXTEND SHELF LIFE OF DATE FRUITS	Assoc. Prof. Dr. Mahmoud Ibrahim Fatma El-Zahraa Mansour
		5	KINETIC MODELLING OF THIN-LAYER DRYING OF MANGO SLICES USING SOLAR-ASSISTED HYBRID DRYERS	Prof. Dr. Muhammad Aslam Ayesha Bibi Dr. Bilal Ahmed Khan Usman Malik Assis. Prof. Dr. Sana Riaz Hafiz Tariq Mehmood
		6	PHYSICOCHEMICAL AND RHEOLOGICAL CHARACTERIZATION OF STABILIZED YOGHURT ENRICHED WITH GERMINATED CHICKPEA FLOUR	Ali Raza Dr. Fatima Noor
		7	ANTIOXIDANT ACTIVITY AND OXIDATIVE STABILITY OF COLD-PRESSED MORINGA SEED OIL DURING ACCELERATED STORAGE	Prof. Dr. Imran Hussain Assoc. Prof. Dr. Nadia Parveen Zeeshan Akram
		8	INFLUENCE OF FERMENTATION CONDITIONS ON THE PROBIOTIC VIABILITY AND TEXTURE OF TRADITIONAL SERBIAN KAJMAK	Prof. Dr. Nikola Jovanović Jelena Petrović Dr. Marko Nikolić

Contents

ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM PROGRAMI BİLGİLERİNİN İNCELENMESİ: FONKSİYON ÖRNEĞİ 1

ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME BİLGİLERİNİN İNCELENMESİ: FONKSİYON ÖRNEĞİ 9

DEĞERLERİN DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKTEN HAKİKAT ÖTESİNE KURAMSAL BİR İNCELEME 16

DEĞERLER VE DUYGULAR ARASINDAKİ BÜTÜNCÜL ETKİLEŞİM 24

SÜRDÜRÜLEBİLİR SİSTEMLERDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR BENLİKLERE: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN YÖNETİMSELLİĞİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR SOSYOLOJİK OKUMA 32

THE TRANSFORMATION OF EMOTIONS IN DIGITAL COMMUNICATION: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF DIGITAL MEDIATION AND EMOTIONAL PRACTICES 57

MODERN TOPLUMDA BİREYSELLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: *TEK-BOYUTLU İNSAN* BAĞLAMINDA DİNÎ HAYAT VE BİREY-TOPLUM İLİŞKİSİ 68

MODERN TOPLUMDA KOMŞULUĞUN DÖNÜŞÜMÜ: *MİNİMA MORALİA*'DA YAKINLIK, MESAFE VE GÜNDELİK İLİŞKİLER 79

NEET GENÇLİĞİ: YENİ BİR GENÇLİK ALT KÜLTÜRÜ MÜ? 93

DENETIMLI SERBESTLIK SÜRECINDE SOSYAL HIZMET UYGULAMALARI: KURAMSAL BIR ÇERÇEVE 102

GDPR VE DAVRANIŞSAL PAZARLAMA ETİĞİ: "COOKIE CONSENT" TASARIMINDA VARSAYILAN SEÇENEKLER VE TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNE BİR ANALİZ 123

AB TEK KULLANIMLIK PLASTİK DİREKTİFİ VE TÜKETİCİ DAVRANIŞ DEĞİŞİMİ: ÇERÇEVELEME ETKİLERİ VE "PLASTİK VERGİSİ" İLE "ÇEVRE KATKISI" MESAJLARININ KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ 130

MARKA DEĞERİ VE MARKA DENKLİĞİ: KAVRAMSAL AYRIMLAR VE PAZARLAMA YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR İNCELEME 137

BRAND VALUE AND BRAND EQUİTY: CONCEPTUAL DİSTİNCTİONS AND AN EXAMİNATİON FROM THE PERSPECTİVE OF MARKETİNG MANAGEMENT 138

COP31'E DOĞRU KÜRESEL İKLİM YÖNETİŞİMİ: GÜNDEM, BEKLENTİLER VE TEMEL TARTIŞMALAR 139

GLOBAL CLİMATE GOVERNANCE LEADİNG UP TO COP31: AGENDA, EXPECTATİONS AND KEY DEBATES 140

STRATEJİK İTTİFAKLARDA DEĞER YARATMA VE PAYLAŞIMI: ORTAK SEÇİMİ, GÜVEN VE YÖNETİŞİM 141

SIFIR ATIK PROJELERİNİN İŞLETME MALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 153

BELİREN YETİŞKİNLERDE FİNANSAL DAVRANIŞ VE YAŞAM DOYUMU: HİYERARŞİK REGRESYON ANALİZİ 167

YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE TEMEL FİNANSAL BİLGİ: CİNSİYET VE KUŞAK FARKLILIKLARI 176

ENDÜSTRİ 4.0 OLGUNLUK DÜZEYİ: İŞLETME ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA FARKLILIK TESPİTİ 190

TÜRK DÜNYASINDA ORTAK MEDYA EKOSİSTEMİNİN İNŞASI: STRATEJİK İLETİŞİM, DİJİTAL ENTEGRASYON VE POLİTİKA ÖNERİLERİ 200

YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK KAYGI, ALGILANAN RİSK VE SİSTEM KULLANMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: KAZAKİSTAN'DA KAMU GÖREVLİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ 216

VATANDAŞ OKURYAZARLIĞININ KURUMSAL GÜVEN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİNDE AMPİRİK BİR ANALİZ 234

SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN ANAYASAL VE HUKUKİ ÇERÇEVESİ VE YEREL DÜZEYDE SOSYAL HAKLARIN SINIRLARI 252

DİJİTAL KÖLELİKTEN DİJİTAL ESENLİĞE: BAĞLANTIYI KOPARMA HAKKININ TÜRK İŞ HUKUKU VE SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ 271

DIGITAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: A STUDY OF PUBLIC INSTITUTIONS IN THE UNITED STATES AND FRANCE 280

WOMEN AND LEADERSHIP IN PUBLIC ORGANIZATIONS: AN ANALYSIS BASED ON THE BELGIAN EXAMPLE 293

ÖLÇEK, MEKÂN VE YÖNETİM: TÜRKİYE'DE YENİ İL TALEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 304

GORBAÇOV'UN PERESTROYKA VE GLASNOST POLİTİKALARININ TÜRK CUMHURİYETLERİ BASININDAKİ ETKİLERİ 319

ÜÇ BÜYÜK ŞOKUN GÖLGESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ: COVID-19 PANDEMİSİ, 6 ŞUBAT DEPREMLERİ VE EYT DÜZENLEMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ 321

TÜRKİYE'DE DEZENFLASYON SÜRECİNDE BANKA KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 2023–2025 DÖNEMİ 337

TÜRKİYE'DE PANDEMİ SONRASI DÖNEMDE İKTİSADİ GELİŞMELER: BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ 354

PANDEMİ SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 361

İflas Tahmininde Makine Öğrenmesi ve Geleneksel İstatistiksel Modellerin Karşılaştırılması 369

BAE Bankalarında Yapay Zekâ Uygulamaları ve Operasyonel Verimlilik Literatür Bulguları ve Ölçüm Çerçevesi 378

21. YÜZYILDA DUKHA TÜRKLERİ'NİN İKTİSADİ HAYATI 388

POLİTİK BİR KARAKTERİ MİTİK BİR ŞAHSİYETLE MEŞRULAŞTIRMAK: DONALD TRUMP VE "KRAL KİROS" BENZETMESİ 416

GÛR-I EMÎR TÜRBESİ'NİN MİMARİ TEZYİNATINDA ÇİNİ, EPİGRAFİ VE GEOMETRİK BEZEME 437

ÂSİTÂNEDE BİR ŞAİR: YAVUZ BÜLENT BAKİLER'İN "SANA GELDİM MEVLÂNÂ" ADLI ŞİİRİNİN TASAVVUFİ AÇIDAN İNCELENMESİ 461

TÜRKİYE'DE MUHASEBE EĞİTİMİNDE DİJİTALLEŞMENİN EVRİMİ: MİKROBİLGİSAYARDAN ÜRETKEN YAPAY ZEKÂYA LİTERATÜR TEMELLİ BİR İNCELEME 470

MYANMAR (ROHINGYA) ÖRNEĞİ: GENOCIDE İLE POLITICIDE ARASINDA BİR VAKA MI? 482

MENTAL İYİ OLUŞ VE YAŞAM DOYUMUNUN DEPRESYON, ANKSİYETE VE STRESLE ÖZGÜN İLİŞKİLERİ . 491

EVLİ BİREYLERDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI İLE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGU DÜZENLEMENİN ARACI ROLÜ 492

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL ONAY İHTİYAÇLARININ ÖZ-YETERLİLİK DURUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ 493

TAEKWONDO SPORUYLA UĞRAŞAN BİREYLERİN SPOR YARALANMALARINDA KAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ 507

AD REİNHARDT'IN RESİMLERİNDE DOĞU MENŞELERİ 521

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TİYATROSUNDA KÖY VE TOPLUM GERÇEKLİĞİ: HAMDİ OLCAY'IN OYUNLARI 524

SONSUZ KAYDIRMA KARGAŞASINDAN DİNGİNLİĞE: DİJİTAL SİBORGLAŞAN BİREYİN ALGORİTMİK KISKAÇTAN ÇIKIŞ REHBERİ- YAVAŞLIK HAREKETİ 526

ÇOCUK TİYATROSUNDA MEKÂNIN POETİKASI: NURAN D. ŞENER'İN OYUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME 527

THE POETICS OF SPACE IN CHILDREN'S THEATRE: A STUDY ON NURAN D. ŞENER'S PLAYS 528

THE ROLE OF TRADITIONAL ORNAMENTAL MOTIFS IN CONTEMPORARY KAZAKH VISUAL ART EDUCATION 543

THE INFLUENCE OF FOLK TEXTILE PATTERNS ON MODERN GRAPHIC DESIGN PRACTICES IN THE WESTERN BALKANS 546

MASQUERADE AS PERFORMANCE ART: RITUAL, COMMUNITY, AND CULTURAL CONTINUITY IN WEST AFRICAN TRADITIONS 547

CONTEMPORARY NIGERIAN SCULPTURE AND THE NEGOTIATION OF POSTCOLONIAL IDENTITY IN PUBLIC SPACES 548

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONSTITUTIONAL SAFEGUARDS FOR DIGITAL PRIVACY RIGHTS IN POST-SOVIET LEGAL SYSTEMS 549

THE EVOLUTION OF CORPORATE GOVERNANCE FRAMEWORKS AND SHAREHOLDER PROTECTION UNDER EMERGING MARKET REGULATION 550

LEGAL MECHANISMS FOR RESOLVING COMMERCIAL DISPUTES THROUGH ARBITRATION IN TRANSITIONAL ECONOMIES 551

JUDICIAL INDEPENDENCE AND THE RULE OF LAW DURING PERIODS OF POLITICAL INSTABILITY: A CRITICAL ASSESSMENT 552

INTELLECTUAL PROPERTY ENFORCEMENT AND CROSS-BORDER LICENSING IN THE SEMICONDUCTOR INDUSTRY 553

REGULATORY APPROACHES TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE LIABILITY AND ALGORITHMIC ACCOUNTABILITY IN CIVIL LAW 554

ENVIRONMENTAL LAW AND CORPORATE COMPLIANCE OBLIGATIONS UNDER TRANSNATIONAL CLIMATE AGREEMENTS 555

THE IMPACT OF OIL PRICE VOLATILITY ON MACROECONOMIC STABILITY IN RESOURCE-DEPENDENT ECONOMIES 556

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM TRANSITION MARKETS IN CENTRAL ASIA 557

MONETARY POLICY TRANSMISSION MECHANISMS AND INFLATION DYNAMICS IN EMERGING NORTH AFRICAN ECONOMIES 558

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN REDUCING UNEMPLOYMENT AND FOSTERING REGIONAL DEVELOPMENT 559

EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS AND THEIR EFFECTS ON EXPORT COMPETITIVENESS IN DEVELOPING SOUTH ASIAN COUNTRIES 560

THE EFFECTS OF TRADE LIBERALIZATION AND TARIFF REFORMS ON DOMESTIC INDUSTRIAL PRODUCTIVITY 561

OIL REVENUE MANAGEMENT AND ECONOMIC DIVERSIFICATION STRATEGIES IN RENTIER STATES 562

INVESTIGATING THE ROLE OF DIGITAL COMPETENCE AMONG UNIVERSITY LECTURERS IN THE POST-PANDEMIC TEACHING TRANSITION 563

EVALUATING THE ADOPTION OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY TOOLS FOR IMPROVING LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 564

BARRIERS TO GIRLS' ACCESS TO QUALITY EDUCATION IN RESOURCE-CONSTRAINED COMMUNITIES: A QUALITATIVE STUDY 565

THE INFLUENCE OF SCHOOL LEADERSHIP STYLES ON TEACHER JOB SATISFACTION AND RETENTION IN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS 566

EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING ON ENGLISH VOCABULARY ACQUISITION AMONG COLLEGE STUDENTS 567

TEACHERS' PERCEPTIONS OF INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES AND THE CHALLENGES OF SUPPORTING LEARNERS WITH SPECIAL NEEDS 568

TRADITIONAL BATIK MOTIFS AS VISUAL LANGUAGE: RECONSTRUCTING CULTURAL IDENTITY IN CONTEMPORARY INDONESIAN PAINTING 569

THE ROLE OF WAYANG AESTHETICS IN SHAPING MODERN DIGITAL ILLUSTRATION AND ANIMATION PRACTICE 570

COMMUNITY MURALS AS INSTRUMENTS OF SOCIAL HEALING IN POST-DISASTER URBAN SPACES 571

INDIGENOUS WEAVING PATTERNS AND THEIR REINTERPRETATION IN CONTEMPORARY FIBER ART 572

COLONIAL LEGACY AND POSTCOLONIAL EXPRESSION IN THE VISUAL ARTS OF SOUTHEAST ASIA 573

RELIGIOUS ICONOGRAPHY AND FOLK DEVOTION IN THE SACRED PAINTING TRADITIONS OF THE ISLANDS 574

PARTICIPATORY ART EDUCATION AND ITS IMPACT ON YOUTH CREATIVE DEVELOPMENT IN RURAL COMMUNITIES 575

SYMBOLISM AND SPIRITUALITY IN SENEGALESE GLASS PAINTING: TRADITION MEETING MODERNITY 576

THE ROLE OF DIGITAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN SHAPING INTERPERSONAL TRUST AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN THE POST-PANDEMIC ERA 577

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION BARRIERS AND THEIR IMPACT ON INTERNATIONAL BUSINESS NEGOTIATIONS IN EMERGING MARKETS 578

THE INFLUENCE OF MOBILE COMMUNICATION PLATFORMS ON RURAL COMMUNITY DEVELOPMENT AND AGRICULTURAL KNOWLEDGE SHARING 579

NONVERBAL COMMUNICATION PATTERNS IN TRADITIONAL CEREMONIES AND THEIR PRESERVATION THROUGH MODERN MEDIA 580

SOCIAL MEDIA COMMUNICATION STRATEGIES AND THEIR EFFECTS ON PUBLIC HEALTH AWARENESS CAMPAIGNS IN URBAN POPULATIONS 581

ORGANIZATIONAL COMMUNICATION CLIMATE AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 582

INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE AMONG MULTILINGUAL STUDENTS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS 583

DIGITAL TRANSFORMATION AND SME PERFORMANCE IN EMERGING MOROCCAN MARKETS 584

STRATEGIC INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL GROWTH IN MOROCCAN FAMILY BUSINESSES 585

SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN ALBANIA 586

DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN ALBANIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES 587

ISLAMIC FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES IN KUWAIT 588

CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND OIL-DEPENDENT ECONOMY DIVERSIFICATION IN KUWAIT 589

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS DECISION MAKING AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN FRANCE 590

THE ROLE OF SUFI TRADITIONS IN SHAPING RELIGIOUS IDENTITY AMONG MUSLIM COMMUNITIES IN CENTRAL ASIA 591

DIVINE JUSTICE AND HUMAN RESPONSIBILITY IN CLASSICAL ISLAMIC THEOLOGY: A COMPARATIVE READING OF MATURIDI AND ASHARI THOUGHT 592

INTERRELIGIOUS DIALOGUE AND COEXISTENCE IN THE BALKANS: THEOLOGICAL FOUNDATIONS FOR PEACEBUILDING IN MULTIETHNIC SOCIETIES 593

THE CONCEPT OF DIVINE MERCY IN ORTHODOX CHRISTIAN AND ISLAMIC THEOLOGICAL TRADITIONS: POINTS OF CONVERGENCE 594

AFRICAN TRADITIONAL RELIGION AND CHRISTIAN THEOLOGY: RETHINKING SALVATION AND COMMUNITY IN POSTCOLONIAL WEST AFRICA 595

PENTECOSTALISM, PROSPERITY GOSPEL, AND SOCIAL ETHICS: A CRITICAL THEOLOGICAL EVALUATION OF CONTEMPORARY NIGERIAN CHURCHES 596

THEOLOGY OF SUFFERING AND HOPE IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS CONFLICT AND DISPLACEMENT IN NORTHERN NIGERIA 597

RELIGIOUS PLURALISM AND STATE GOVERNANCE: THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON HARMONY IN A MULTIFAITH SOCIETY 598

THE ROLE OF COMMUNITY-BASED SOCIAL WORK INTERVENTIONS IN REDUCING SOCIAL EXCLUSION AMONG ELDERLY POPULATIONS IN URBAN NEIGHBORHOODS 599

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL SOCIAL SERVICES IN SUPPORTING VULNERABLE FAMILIES DURING PERIODS OF ECONOMIC CRISIS 600

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN DELIVERING CHILD PROTECTION SERVICES WITHIN RURAL COMMUNITIES: A QUALITATIVE INVESTIGATION 601

THE IMPACT OF SOCIAL WORK PRACTICE ON EMPOWERING WOMEN THROUGH LOCAL COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS 602

SOCIAL WORKERS' PERCEPTIONS OF POVERTY ALLEVIATION STRATEGIES IN MARGINALIZED URBAN SETTLEMENTS 603

INTEGRATING TRADITIONAL SUPPORT SYSTEMS AND PROFESSIONAL SOCIAL SERVICES FOR THE INTEGRATION OF REFUGEE POPULATIONS 604

THE INFLUENCE OF SCHOOL-BASED SOCIAL WORK ON REDUCING DROPOUT RATES AMONG ADOLESCENTS FROM DISADVANTAGED BACKGROUNDS 605

DEMOKRASİ ÇALIŞMALARI, KAVRAM ANALİZİ VE NORMATİVİZM 606

ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM PROGRAMI BİLGİLERİNİN İNCELENMESİ: FONKSİYON ÖRNEĞİ

Emre TEMÜR,
Atatürk University, Institute of Educational Sciences,
em_tem@hotmail.com-0000-0002-5280-1569

Yasin SOYLU,
Atatürk University, Kazim Karabekir Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Department of Mathematics Education,
yasinsoylu@gmail.com,
yasinsoylu@gmail.com-https://orcid.org/0000-0003-0906-4994-[1]

ÖZET

Bu araştırma, özel öğretim kurumlarında çalışan matematik öğretmenlerinin öğretim programı bilgisine ilişkin pedagojik alan yeterliliklerini durum çalışması yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel verilerin görüşme ve doküman inceleme teknikleri ile toplandığı çalışmada, veriler içerik ve betimsel analiz teknikleriyle çözümlenmiştir. Sonuçlar, özel öğretim kurumlarındaki matematik öğretmenlerinin fonksiyon konusuna ilişkin program bilgilerinin, rekabetçi sınav sisteminin baskısıyla resmî yapılandırmacı felsefeden koparak pedagojik bütünlüğünü kaybettiğini, ezberci ve tamamen sınava odaklı yüzeysel bir yapıya dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pedagojik alan bilgisi, özel öğretim kurumları, fonksiyon, öğretim programı bilgisi

EXAMINING OF CURRICULUM KNOWLEDGE OF MATHEMATICS TEACHERS WORKING IN PRIVATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS: THE CASE OF THE FUNCTION CONCEPT

ABSTRACT

This study aims to examine the pedagogical content competencies regarding the curriculum knowledge of mathematics teachers working in private educational institutions using a case study methodology. Qualitative data were collected through interview and document analysis techniques, and the data were analyzed using content and descriptive analysis methods. The results reveal that under the pressure of a competitive examination system, mathematics teachers' curriculum knowledge regarding the topic of functions has

[1] Bu çalışma ‘Özel Öğretim Kurumlarında Çalışan Matematik Öğretmenlerinin Pedagojik Alan Bilgilerinin İncelenmesi: Fonksiyon Örneği adlı tez çalışmasından üretilmiştir. Atatürk Üniversitesi BAP’ın SDK-2023-12871 numaralı projesinin desteği için teşekkür ediyoruz.

broken away from the official constructivist philosophy, lost its pedagogical integrity, and transformed into a superficial, rote-based, and entirely exam-oriented structure.

Keywords: Pedagogical content knowledge, private educational institutions, function, knowledge of curriculum

1. GİRİŞ

Özel öğretim kurumları (gölge eğitim sistemleri), dünyada ve Türkiye'de merkezi sınavlara hazırlık amacıyla ortaya çıkmış ve zamanla eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir (Bray, 1987; Stevenson & Baker, 1992). Sınav başarısı ve yoğun rekabetin şekillendirdiği bu kurumlarda öğretmenlerin pedagojik alan bilgisi, devlet okullarından farklılaşarak sınav odaklı, işlemsel hızı destekleyen ve kavramsal derinlikten uzak yöntemlerle yeniden yapılanmak zorundadır (Karaağaç, 2006). Bu bağlamda, merkezi sınav sisteminin yarattığı baskıların öğretmen uygulamalarına nasıl yansıdığını gözlemlemek için özel öğretim kurumları kritik bir araştırma ortamı sunmaktadır.

Fonksiyon kavramı, matematik öğretim programının merkezinde yer alan, limit, türev, integral gibi birçok ileri düzey konuyla doğrudan ilişkili temel bir yapıdır (Clement, 2001; Ponte, 1992). Merkezi önemine rağmen fonksiyon, kısıtlı kavram imajları, katı inançlar (Borke, 2021) ve hesaplama odaklı algılar (Sintema & Marban, 2021) sebebiyle öğrencilerin öğrenmekte en çok zorlandıkları konular arasındadır (Dreyfus & Eisenberg, 1982). Bu kavramsal engellerin aşılması, ancak öğretmenlerin bu yanılgıları teşhis edebilecek ve uygun pedagojik stratejiler geliştirebilecek derinlikte bir pedagojik alan bilgisine sahip olmalarıyla mümkündür (Shulman, 1986).

Öğretmenlerin pedagojik alan bilgilerinin bir alt bileşeni olan öğretim programı bilgisi; programın yaklaşımını, hedeflerini, dikey ve yatay ilişkilerini kavramayı gerektirir ve öğretim kalitesini doğrudan etkiler (Grossman, 1990; Lee, 2018). Bu araştırmada, özel öğretim kurumlarında çalışan matematik öğretmenlerinin program bilgisi iki boyutta incelenmektedir. İlk olarak, öğretmenlerin 2018 matematik dersi öğretim programının felsefesi, amaçları ve öğrenme alanlarına dair bilgileri değerlendirilmiş; ikinci olarak ise fonksiyon konusu kazanımlarının sınıf düzeyindeki dağılımı ve bu kazanımlara yönelik spesifik program hakimiyetleri analiz edilmiştir (Baştürk & Dönmez, 2011).

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, özel öğretim kurumlarında çalışan matematik öğretmenlerinin fonksiyon konusuna ilişkin öğretim programı bilgileri, nitel araştırma yaklaşımı temelinde bütüncül çoklu durum deseni ile incelenmiştir. Durum çalışması, sınırlı bir veri grubunun (özel öğretim kurumlarındaki öğretmenler), belirli bir bağlamda (öğretim programı bilgisi) derinlemesine incelenmesine olanak tanıdığı için tercih edilmiştir (Creswell & Creswell, 2020; Yin, 1994). Bütüncül çoklu durum deseni ise, katılımcıların öğretim programı bilgisine ilişkin farklı verilerden elde edilen verilerinin bütüncül olarak ele alınmasını, ardından öğretmenler arası karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmasını sağlamıştır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Örneklem

Araştırma grubunu, Erzurum il merkezindeki özel öğretim kurumlarında görev yapan, fonksiyon konusunu birçok kez anlatmış ve en az altı yıllık mesleki deneyime sahip beş matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde, bilgi açısından zengin durumların derinlemesine incelenmesine imkân tanıyan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Patton, 2014). Altı yıllık deneyim, pedagojik alan bilgisinin olgunlaşması için kritik bir eşik olarak kabul edilmiştir (Çetinkaya, 2009). Etik ilkeler gereği öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3, Ö4 ve Ö5 şeklinde kodlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri çeşitliliğini ve bulguların güvenilirliğini artırmak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır (Işık & Semerci, 2019).

Öğretmenlerin öğretim programı bilgisini derinlemesine incelemek, öğretmenlerin öğretim programı akışındaki kazanım hiyerarşisine ne derece hâkim olduklarını belirlemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Sesli kayıt altına alınan bu görüşmede öğretmenlere üç açık uçlu soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin kullandıkları ders kitapları, sınav hazırlık materyalleri gibi yazılı kaynaklar; görüşme verilerini desteklemek üzere analiz edilmiştir.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin düzenlenmesi ve anlamlandırılması sürecinde içerik ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır (Creswell, 2012). Verilerin betimsel analizi kapsamında, araştırma soruları çerçevesinde yapılandırılmış temalara göre düzenlenerek, katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılarla yorumlanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Betimsel analiz kapsamında öğretmenler ile gerçekleştirilen görüşmede öğretmenlere; matematik eğitiminin genel amaçları, öğretim programında ifade edilen temel beceriler, öğretim programının yaklaşımı, öğretim programının öğrenme alanları ve fonksiyon konusu kazanımlarında yer alan değişiklikler sorulmuştur. Araştırmacı, öğretmenlerin bu sorulara verdikleri cevapları içerik analizi yöntemiyle çözümleyerek anlamlı kodlara ayırmış ve derinlemesine incelemiştir. Kodların oluşturulma sürecinde, verilerin nesnelliğini ve kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla nitel araştırma yöntemleri ve matematik eğitimi alanında uzman iki öğretim üyesinin görüşüne başvurulmuştur.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde, öğretmenlerin MEB 2018 Matematik Öğretim Programı'nın genel yapısına ve fonksiyon kazanımlarına ilişkin bilgi düzeyleri analiz edilerek sunulmuştur.

Tablo 1. *Öğretmenlerin Ortaöğretim Matematik Dersi Öğretim Programına İlişkin Kategoriler ve Açıklamalar*

Kategoriler	Açıklamalar	Öğretmenler
Matematik eğitiminin genel amaçları	Öğrencilerin sayısal zekasını geliştirmek	Ö1
	Öğrencilerin sınava yönelik matematiksel çalışmalarını arttırmak	Ö1, Ö3
	Günlük hayat durumlarını açıklamak	Ö2, Ö5, Ö4
	Analitik düşünme yeteneği kazandırmak	Ö4
Programda öngörülen temel beceriler	Sayısal zekayı arttırmak	Ö1
	Günlük hayat problemlerini çözme	Ö2, Ö4, Ö5
	Eleştirel ve analitik düşünme becerisini kazandırmak	Ö4
	Sınava yönelik hazırlanmak, sınav pratiği kazandırmak	Ö1, Ö3
Programın öğrenme-öğretme yaklaşımı	Klasik yaklaşım	Ö2
	Öğretmen merkezli	Ö3
	Ezbere dayalı	Ö4
	Yapılandırmacı	Ö5
	Bu konuda herhangi bir fikrim yok	Ö1
Programda yer alan öğrenme alanları	Sayılar	Ö2, Ö1, Ö4
	Geometri	Ö4
	Cebir	Ö1, Ö2, Ö4
	Veri	Ö4
	Matematik	Ö5
	Bu konuda herhangi bir fikrim yok	Ö3
Matematik dersi öğretim programında yapılan değişiklikler	Genel olarak değişikliklerden haberim var	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5
	Fonksiyon konusudaki değişikliklerden haberim var	Ö2

Tablo 1'deki bulgular, öğretmenlerin MEB 2018 Matematik Öğretim Programı'na dair bilgilerinin yüzeysel kaldığını ve programın pedagojik felsefesiyle (MEB, 2018) çelişerek ağırlıklı olarak sınav odaklı bir kültürü yansıttığını göstermektedir. Öğretmenlerin eğitim hedeflerini "sınava hazırlık" ekseninde tanımlaması, programın öngördüğü geniş kapsamlı

yetkinliklerin (keşfetme, anlamlandırma, dijital yetkinlik vb.) uygulamada karşılık bulamadığını işaret etmektedir.

Öğretmenlerin temel becerilere yönelik algılarında problem çözme ve analitik düşünme gibi kavramlar yer almasına rağmen, bu kavramların genellikle sınav pratiği kazandırma amacının gölgesinde kaldığı görülmektedir. Ö1 öğretmeninin öğretim programını salt *sınav pratiği* üzerinden açıklaması, özel öğretim kurumlarındaki öğretmenlerin temel amacının, literatürde de belirtilen (Ball & Forzani, 2009; Gök, 2010) hızlı konu bitirme ve test çözme yeteneği kazandırma amacı taşıdığı yönündeki araştırmaların sonuçlarını güçlendirmektedir. Bu durum, öğretmenlerin öğretim programı bilgilerinin öğretim programında yer alan kazanımları bilmekten öteye gitmediğini göstermektedir.

Programın benimsediği yapılandırmacı ve öğrenci merkezli yaklaşımın aksine, katılımcıların ağırlıklı olarak öğretmen merkezli, ezberci ve klasik yöntemleri tercih ettiği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin öğrenme alanlarına (sayılar, cebir vb.) ve programdaki yapısal değişikliklere dair derin bir bilgiye sahip olmamaları, matematiksel bütünlüğün öğrencilere aktarımını zayıflatabilir. Yapılan değişikliklere yönelik farkındalık genel çerçevede kalırken, yalnızca bir öğretmenin (Ö2) "permütasyon fonksiyonunun kaldırıldığına" dair nokta atışı doğru bir bilgi sunması, takibin sadece sınav içeriğini etkileyen unsurlarla sınırlı kaldığını desteklemektedir.

Özel olarak fonksiyon kazanımları incelendiğinde, öğretmenlerin program bilgisinin resmî hedeflerden ziyade merkezi sınav sistemine hazırlık kitaplarındaki konu başlıkları etrafında şekillendiği görülmüştür. Öğretmenlerin fonksiyon kavramını yapay bir şekilde ikiye bölmeleri ve sınıf seviyelerindeki (10. ve 11. sınıf) kazanımları birbirine karıştırmaları, programın yatay ve dikey bütünlüğünün anlaşılamadığını ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma bulguları, özel öğretim kurumlarında görev yapan matematik öğretmenlerinin fonksiyon konusundaki öğretim programı bilgilerinde, Türkiye'deki rekabetçi sınav sisteminin yarattığı yapısal bir deformasyon olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin program bilgisi; resmî felsefeden kopuk, yüzeysel ve büyük ölçüde pratik sınav gerekliliklerileyle sınırlı kalmaktadır (Gökkurt, 2014; Baştürk ve Dönmez, 2011).

Matematik eğitiminin amacını yapılandırmacı felsefe yerine salt "sınava hazırlık" ekseninde kurgulayan öğretmenler, programı sonuç odaklı ve faydacı bir yaklaşımla ele almaktadır. Oysaki güçlü bir program bilgisi, öğretmenlerin matematiksel kavramları birbiriyle ilişkilendirerek öğrenciler için daha tutarlı bir şekilde düzenlemesine olanak tanır (Woods & Çopur-Gençtürk, 2024). Sınav başarısı ve hızlı konu bitirme baskısı, öğretmenleri aktif katılıma dayalı süreçlerden uzaklaştırarak eleştirel becerilerle uyumsuz, öğretmen merkezli ve ezberci geleneksel yöntemlere yöneltmektedir.

Engledowl vd. (2021), merkezi sınavlara yönelik çalışan kurumlardaki öğretmenlerin program sınırlarını devlet okullarındakilere kıyasla daha fazla esnetebildiğini belirtse de öğretmenlerin aslında programı kendi isteklerine göre değiştirme özgürlükleri bulunmamaktadır (Herbst, 2010). Öğretmenlerin 10. ve 11. sınıf kazanımlarını karıştırması ve program değişimlerini yalnızca sınava etkileri üzerinden takip etmesi, içeriğin pedagojik bağlamda doğru konumlandırılmasını sekteye uğratmaktadır. Hâlbuki programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin, alanlarında uzmanlaşarak öğrenci düzeyine uygun pedagojik bilgiyle donanmaları ve programı doğru bir şekilde uygulamaları esastır (Rezat vd., 2021).

KAYNAKLAR

Ball, D., & Forzani, F. M. (2009). The Work of Teaching and the Challenge for Teacher Education. *Journal of Teacher Education*, *60*(5), 497-511. https://doi.org/10.1177/0022487109348479 (Original work published 2009)

Baştürk, S., & Dönmez, G. (2011). Öğretmen adaylarının limit ve süreklilik konusuna ilişkin pedagojik alan bilgilerinin öğretim programı bilgisi bağlamında incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, *3*(2), 743- 775.

Borke, M. (2021). Student teachers' knowledge of students' difficulties with the concept of function. *LUMAT: International Journal on Math, Science and Technology Education, 9*(1), 670–695. https://doi.org/10.31129/LUMAT.9.1.1661

Bray, M. (1987). Is free education in the Third World either desirable or possible? *Journal of Education Policy, 2*:2, 119-129. https://doi:10.1080/0268093870020205

Clement, L. L. (2001). Connecting Research to Teaching: What Do Students Really Know about Functions?. *The Mathematics Teacher, 94*(9), 745-748. Retrieved Apr 29, 2025, from https://doi.org/10.5951/MT.94.9.0745

Creswell, J. (2012). Research design.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2020). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5th ed.). Sage.

Çetinkaya, B. (2009). *Reform sürecinde öğretmenleri anlamak: ilköğretim ikinci kademe matematik öğretmenlerinin kişisel karakteristikleri ve reform ile ilgili kaygıları*. https://app.trdizin.gov.tr/publication/project/detail/T1RJeE1qST0

Dreyfus, T., & Eisenberg, T. (1982). Intuitive functional concepts: A baseline study on intuitions. *Journal for Research in Mathematics Education, 13*(5), 360–380. https://doi.org/10.2307/749011

Engledowl, C., Webel, C., & Yeo, S. (2021). Profiles of Elementary Teachers' Use of Mathematics Curriculum Materials and the Influence of Teacher Expertise. *International Electronic Journal of Mathematics Education, 16*(2).

Gök, F. (2010). Marketing hope: Private institutions preparing students for the university entrance examination in Turkey. *International Educational Governance* içinde (s. 123-134). Bingley, Birleşik Krallık: Emerald Group Publishing Limited. https://doi:10.1108/S1479-3679(2010)12

Gökkurt, B. (2014). *Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Geometrik Cisimler Konusuna İlişkin Pedagojik Alan Bilgilerinin İncelenmesi* (Tez No. 381641) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Grossman, P. L. (1990). *The making of a teacher: Teacher knowledge and teacher education.* Teachers College Press.

Herbst, P. (2010). Practical rationality and the justification for actions in mathematics teaching. In P. Brosnan, D. B. Erchick, & L. Flevares (Eds.), *Proceedings of the 32nd North American Chapter of the International Group for the Psychology of Mathematics Education*. Columbus, OH: The Ohio State University.

Işık, E., & Semerci, Ç. (2019). Nitel Araştırmalarda Veri Üçgenlemesi Olarak Odak Grup Görüşmesi, Bireysel Görüşme ve Gözlem. *Turkish Journal of Educational Studies, 6*(3), 53-66. https://doi.org/10.33907/turkjes.607997

Karaağaç, M. K. (2006). *An exploratory study of mathematics teachers beliefs and classroom practices in state schools and private preparatory courses: an institutional perspective.* PhD thesis, University of Leeds.

Lee, S. W. (2018). Pulling Back the Curtain: Revealing the Cumulative Importance of High-Performing, Highly Qualified Teachers on Students' Educational Outcome. *Educational Evaluation and Policy Analysis, 40*(3), 359-381. https://doi.org/10.3102/0162373718769379

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Ortaöğretim matematik dersi (9,10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Patton, M.Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. 3. Baskıdan Çeviri. Bütün, M., & Demir, S. B. (Edt.), Pegem Akademi.

Ponte, J.P. (1992). The History of the Concept of Function and Some Educational Implications. *The Mathematics Educator, 3,* 3-8.

Rezat, S., Fan, L., & Pepin, B. (2021). Matematik ders kitapları ve müfredat kaynakları değişim araçları olarak. *ZDM–Matematik Eğitimi , 53* (6), 1189-1206.

Shulman L. (1986). Paradigms and research programs in the study of teaching: a contemporary perspective. In M, Wittrock (Ed.), *Handbook of Research on Teaching.* NY: Macmillian Publishing Company.

Sintema, E. J., & Marban, J. M. (2021). Pre-service Teachers' Knowledge of Identifying and Clearing Pupils' Misconceptions about Inverse and Composite Functions via Vignettes. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 17*(1), em1930. https://doi.org/10.29333/ejmste/9378

Stevenson, D. L., & Baker, D. P. (1992). Shadow Education and Allocation in Formal Schooling: Transition to University in Japan. *American Journal of Sociology*, *97*(6), 1639–1657. http://www.jstor.org/stable/2781551

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. K. (1994). Case study research.

Woods, P. J., & Copur-Gencturk, Y. (2024). Examining the role of student-centered versus teacher-centered pedagogical approaches to self-directed learning through teaching. *Teaching and Teacher Education, 138,* 1-16. https://doi.org/10.1016/j.tate.2023.104415

ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME BİLGİLERİNİN İNCELENMESİ: FONKSİYON ÖRNEĞİ

Emre TEMÜR,
Atatürk University, Institute of Educational Sciences,
em_tem@hotmail.com-0000-0002-5280-1569

Yasin SOYLU,
Atatürk University, Kazim Karabekir Faculty of Education, Department of Mathematics and Science Education, Department of Mathematics Education,
yasinsoylu@gmail.com,
yasinsoylu@gmail.com-https://orcid.org/0000-0003-0906-4994-
[1]

ÖZET

Bu çalışma, özel öğretim kurumlarındaki matematik öğretmenlerinin fonksiyon konusu çerçevesinde ölçme-değerlendirme bilgisine ilişkin pedagojik alan yeterliliklerini durum çalışması yöntemiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel verilerin görüşme, gözlem ve doküman incelemesiyle (üçgenleme) toplandığı çalışmada, veriler içerik ve betimsel analiz teknikleriyle çözümlenmiştir. Sonuçlar, sınav odaklı kültürün öğretmenlerin ölçme pratiklerini daraltarak öğretimi öğrenci ihtiyaçlarından uzaklaştırdığını ve öğrencilerin öz-düzenleme becerilerini kısıtladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pedagojik alan bilgisi, özel öğretim kurumları, fonksiyon, ölçme-değerlendirme bilgisi

EXAMINING OF MEASUREMENT AND EVALUATION KNOWLEDGE OF MATHEMATICS TEACHERS WORKING IN PRIVATE EDUCATIONAL INSTITUTIONS: THE CASE OF THE FUNCTION CONCEPT

ABSTRACT

This study aims to examine the pedagogical content competencies regarding the curriculum knowledge of mathematics teachers working in private educational institutions using a case study methodology. Qualitative data were collected through interview and document analysis techniques, and the data were analyzed using content and descriptive analysis methods. The results reveal that under the pressure of a competitive examination

[1] Bu çalışma ‘Özel Öğretim Kurumlarında Çalışan Matematik Öğretmenlerinin Pedagojik Alan Bilgilerinin İncelenmesi: Fonksiyon Örneği adlı tez çalışmasından üretilmiştir. Atatürk Üniversitesi BAP’ın SDK-2023-12871 numaralı projesinin desteği için teşekkür ediyoruz.

system, mathematics teachers' curriculum knowledge regarding the topic of functions has broken away from the official constructivist philosophy, lost its pedagogical integrity, and transformed into a superficial, rote-based, and entirely exam-oriented structure.

Keywords: Pedagogical content knowledge, private educational institutions, function, knowledge of curriculum

1. GİRİŞ

Matematik öğretimi, öğrencinin düşünme becerilerini şekillendiren kritik bir süreçtir (Lee, 2018; Skilling vd., 2016). Bu sürecin niteliği, öğretmenin pedagojik alan bilgisinin bir alt bileşeni olan ölçme-değerlendirme bilgisi yetkinliğiyle doğrudan ilişkilidir (Baumert, 2010; Kwon, 2017). Öğretmenlerin değerlendirme yöntemlerinin amaçlarını ve işleyişini bilmesi, profesyonel yeterliliklerinin ayrılmaz bir parçasıdır (Baştürk & Dönmez, 2011b; Magnusson vd., 1999).

Ölçme-değerlendirme bilgisi, öğrenmeyi destekleyen bir araç olma işlevine sahip olsa da özel öğretim kurumlarında sınav baskısı nedeniyle çoğu zaman öğrencinin öğrenme düzeyini belirlemede kullanılmaktadır (Bray, 2021). Fonksiyon gibi çoklu temsil içeren soyut kavramların öğretiminde, bu durum ölçme süreçlerini işlemsel hız çerçevesinde kurmakta ve öğrencinin fonksiyon konusuna ilişkin kavramsal derinliğini zayıflatmaktadır (Clement, 2001; Yu, 2016).

Özel öğretim kurumlarındaki yoğun sınav hazırlık süreci, öğretmenleri alternatif ve tanılayıcı ölçme tekniklerinden ziyade hazır testlere yöneltmektedir (Tansel, 2013). Bu materyal bağımlılığı, öğrencilerin kavram yanılgılarını tespit etmeyi zorlaştırarak nitelikli öğretimin önünde bir engel oluşturmaktadır. Eğitimde kalite arayışının merkezinde yer alan bu kurumların, sadece sınav başarısı üzerinden değil, pedagojik derinlik bağlamında incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, özel öğretim kurumlarındaki matematik öğretmenlerinin ölçme-değerlendirme yaklaşımlarını analiz ederek, eğitimde kalite standartlarının artırılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, özel öğretim kurumlarında çalışan matematik öğretmenlerinin fonksiyon konusuna ilişkin ölçme-değerlendirme bilgileri, nitel araştırma yaklaşımı temelinde bütüncül çoklu durum deseni ile incelenmiştir. Durum çalışması, sınırlı bir veri grubunun (özel öğretim kurumlarındaki öğretmenler) belirli bir bağlamda (ölçme-değerlendirme bilgisi) derinlemesine incelenmesine olanak tanıdığı için tercih edilmiştir (Creswell & Creswell, 2020; Yin, 1994). Bütüncül çoklu durum deseni ise, katılımcıların farklı veri toplama araçlarından elde edilen verilerinin önce kendi içlerinde bütüncül olarak ele alınmasını, ardından öğretmenler arası karşılaştırmalı bir analize tabi tutulmasını sağlamıştır (Yıldırım & Şimşek, 2021).

2.2. Örneklem

Araştırma grubunu, Erzurum il merkezindeki özel öğretim kurumlarında görev yapan, fonksiyon konusunu birçok kez anlatmış ve en az altı yıllık mesleki deneyime sahip beş matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde, bilgi açısından zengin durumların derinlemesine incelenmesine imkân tanıyan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Patton, 2014). Altı yıllık deneyim, pedagojik alan bilgisinin olgunlaşması için kritik bir eşik olarak kabul edilmiştir (Çetinkaya, 2009). Etik ilkeler gereği öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3, Ö4 ve Ö5 şeklinde kodlanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri çeşitliliğini ve bulguların güvenilirliğini artırmak amacıyla "üçgenleme" (triangulation) yöntemi benimsenmiş; yarı yapılandırılmış görüşmeler, sınıf içi gözlemler ve doküman incelemesi teknikleri kullanılmıştır (Işık & Semerci, 2019).

Öğretmenlerin ölçme-değerlendirme bilgisini derinlemesine ölçmek, öğretmenlerin ölçme-değerlendirmelerinde öğrenme sürecini mi yoksa öğrenci öğrenme düzeyini mi önceliklerini sorgulamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin fonksiyon konusuna ilişkin ölçme-değerlendirmede kullandıkları teknikler (test, soru bankası vb.) ve bu tercihlerin gerekçeleri üzerinde durulmuştur. Öğretmenlerin doğal sınıf ortamındaki ölçme-değerlendirme uygulamaları Gökkurt (2014) tarafından oluşturulan ve araştırmaya araştırmacı tarafından uyarlanan gözlem formları ile kayıt altına alınmıştır. Ders kitapları, sınav hazırlık materyalleri ve öğretim programı gibi yazılı kaynaklar, görüşme ve gözlem verilerini desteklemek üzere analiz edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin düzenlenmesi ve anlamlandırılması sürecinde içerik ve betimsel analiz teknikleri kullanılmıştır (Creswell, 2012). Verilerin betimsel analizi kapsamında, araştırma soruları çerçevesinde yapılandırılmış temalara göre düzenlenerek, katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılarla yorumlanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Araştırmanın içerik analizi için görüşme dökümleri ve gözlem notları anlamlı kodlara ayrılarak tematik bir yapıya dönüştürülmüştür. Kodlamaların tutarlılığını sağlamak amacıyla Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülü kullanılmış ve kodlayıcılar arası güvenirlik katsayısı %91 olarak saptanmıştır. Analiz sürecinde, ölçme-değerlendirme bilgisi alt bileşenine odaklanılarak, öğretmenlerin teknik seçimleri ve kavramsal derinlikleri sistematik bir şekilde raporlanmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde; özel öğretim kurumlarındaki matematik öğretmenlerinin ölçme-değerlendirme amaçlarına, yöntem tercihlerine ve fonksiyon konusu özelindeki uygulamalarına ilişkin bulgular, görüşme ve gözlem verilerinden alıntılarla desteklenerek sunulmuştur.

Tablo 1. *Öğretmenlerin Ölçme-Değerlendirme Bilgisine ve Fonksiyon Konusunda Kullandıkları Yöntem ve Tekniklere İlişkin Kategoriler, Açıklamalar ve Kodlar*

Kategoriler	Açıklamalar ve Kodlar	Öğretmenler
Ölçme-değerlendirmenin amacı	Öğrencinin konuyu öğrenip öğrenemediğini belirlemek	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5
Öğretmenlerin bildikleri ölçme-değerlendirme yöntem ve teknikleri	Testler	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5
	Ev ödevi	Ö3
	Soru sorma	Ö5
Farklı ölçme-değerlendirme tekniklerinin kullanılmasının sebebi	Öğrencilerin sınava yeterince hazırlanmasını sağlamak	Ö1
	Öğrencilerin konuyu tüm yönleri ile anlayıp anlamadığını belirlemek	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5
	Her öğrencinin bakışı farklı olduğu için	Ö4
Fonksiyon Konusunda kullandıkları ölçme-değerlendirme yöntem ve teknikleri	Test	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5
	Ev ödevi	Ö3
	Soru sorma	Ö5

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmenlerin tamamı ölçme-değerlendirmeyi sadece konunun öğrenilip öğrenilmediğini tespit eden bir araç olarak görmektedir. Bu yaklaşımları, ölçme-değerlendirmeyi öğrenmeyi kalıcı kılma, ihtiyaçları belirleme ve strateji geliştirmeyi kapsayan geniş işlevlerinden (MEB, 2018) koparak süreci ürün odaklı bir düzeye indirgemektedir. Bu durum, öğretmenlerin fonksiyon konusundaki ölçme-değerlendirme bilgilerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Öğretmenler, özgün soru üretmek yerine büyük oranda hazır testler, soru bankaları ve çıkmış sorulara dayalı, sınav odaklı bir değerlendirme pratiği sergilemektedir. Fonksiyon konusundaki öğrenci performansını ölçerken not verme zorunlulukları olmamasına rağmen, çabalarını sınava hazırlık süreçleriyle sınırlı tutmaktadırlar.

Ölçme-değerlendirme yöntemleri; test, deneme, ödev ve soru-cevap ile kısıtlı olup; öz değerlendirme veya yapılandırılmış grid gibi alternatif tekniklere dair bir bilgi birikimi veya uygulama gözlemlenmemiştir. Öğretmenlerin anlık dönüt verme çabalarına rağmen, süreç tamamen ürün odaklı ve sınav pekiştirmesi ekseninde şekillenmekte; bu durum, öğretmenlerin ölçme-değerlendirme araçlarını çeşitlendirme ve süreç odaklı teknikler kullanma konusundaki pedagojik alan bilgilerinin sınırlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Gözlem ve doküman incelemeleri, öğretmenlerin sınıf içi ölçme uygulamalarında ağırlıklı olarak çoktan seçmeli testlere dayalı bir örüntü izlediğini doğrulamaktadır. Hazır kaynaklar ve çıkmış sorularla oluşturulan bu testlerde, öğrencilerin sorulara önceden aşina olma durumu göz ardı edilmektedir. Bu teknik dikkatsizlik, ölçme araçlarının geçerliğini ve

güvenilirliğini zedeleyerek öğretmenlerin ölçme-değerlendirme ilkelerini pedagojik alan bilgisi çerçevesinde uygulamaya aktarmada ciddi sınırlılıklar yaşadığını ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmanın bulguları, öğretmenlerin ölçme-değerlendirmenin amacını öğrenci başarısını tespit etme gibi sınırlı bir alanda ifade ettiklerini ve süreci öğrenmeyi geliştiren bir araçtan ziyade, ürün odaklı bir kontrol mekanizması olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Karaca (2011) ile Peker ve Acar (2024) tarafından yapılan ayrı çalışmalarda, öğretmenlerin bu sonuç odaklı yaklaşımının; öğrencilere dönüt sağlama ve öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını belirleme gibi biçimlendirici işlevleri dışladığını ve öğretmenlerin ölçme-değerlendirme bilgilerinin sınav odaklı yaklaşım sebebiyle daraldığını göstermektedir.

Yapılandırmacı ilkelerin aksine, öğretmenlerin tanılayıcı bir amaç gütmedikleri ve geri dönütleri sadece hata düzeltme düzeyinde kullandıkları gözlemlenmiştir. Açıkgöz ve Karslı'nın (2015) çalışmasında yer alan bulgular ile paralellik gösteren bu durum, öğretmenlerin teorik bilgi eksikliklerine ve öğrencilerin öz-düzenleme becerilerini geliştirememesine yol açmaktadır. Ayrıca öğretmenler, zaman kısıtlılığı ve teknik yetersizlikler nedeniyle özgün materyal üretmek yerine hazır kaynaklara bağımlı kalmaktadır; bu durum Acar ve Anıl (2009), Bal ve Doğanay (2010) ile Peker ve Acar (2024) tarafından yapılan çalışmalarda vurgulanan ölçme-değerlendirme tekniklerindeki genel eksikliklerle örtüşmektedir.

Araştırmada yer alan katılımcıların çağdaş ölçme tekniklerini zaman alıcı bulunarak kullanmak istememeleri Göktaş ve Şad'ın (2021) çalışmasının sonuçlarını ve test odaklı geleneksel yöntemin pragmatik bir zorunlulukla tercih edilmesi Çakan (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Son olarak, öğrencilerin sorulara önceden aşina olması durumunun göz ardı edilmesi, ölçme verilerinin geçerliğini ve güvenilirliğini zedelemektedir. Gökkurt'un (2014) aksine, öğretmenlerin bu konuda tedbir almada yetersiz kalması, ölçme ilkelerinin uygulamaya aktarılmasında önemli bir pedagojik boşluğa işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, M., & Anıl, D. (2009). Sınıf öğretmenlerinin performans değerlendirme sürecindeki değerlendirme yöntemlerini kullanabilme yeterlikleri, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *TÜBAV Bilim Dergisi, 2*(3), 354-363.

Açıkgöz, M., & Karslı, F. (2015). Alternatif Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımları Kullanılarak İş ve Enerji Konusunda Geliştirilen Başarı Testinin Geçerlilik ve Güvenirlik Analizi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(*1), 1-25. https://doi.org/10.17539/aej.71851

Bal, A. P., & Doğanay, A. (2010). İlköğretim beşinci sınıf matematik öğretiminde ölçme-değerlendirme sürecinde yaşanan sorunların analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 3*(3), 373-398.

Baştürk, S. & Dönmez, G. (2011b). Matematik öğretmen adaylarının pedagojik alan bilgilerinin ölçme değerlendirme bilgisi bağlamında incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(3), 17-37.

Baumert, J., Kunter, M., Blum, W., Brunner, M., Voss, T., Jordan, A., & Tsai, Y. M. (2010). Teachers' mathematical knowledge, cognitive activation in the classroom, and student progress. *American Educational Research Journal, 47*(1), 133-180.

Bray, M. (2021). Shadow Education in Europe: Growing Prevalence, Underlying Forces, and Policy Implications. *ECNU Review of Education, 4*(3), 442–475. https://doi.org/10.1177/2096531119890142.

Clement, L. L. (2001). Connecting Research to Teaching: What Do Students Really Know about Functions?. *The Mathematics Teacher, 94*(9), 745-748. Retrieved Apr 29, 2025, from https://doi.org/10.5951/MT.94.9.0745

Creswell, J. (2012). Research design.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2020). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (5th ed.). Sage.

Çakan, M. (2004). Öğretmenlerin ölçme-değerlendirme uygulamaları ve yeterlik düzeyleri: İlk ve ortaöğretim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37*(2), 99-114.

Çetinkaya, B. (2009). *Reform sürecinde öğretmenleri anlamak: ilköğretim ikinci kademe matematik öğretmenlerinin kişisel karakteristikleri ve reform ile ilgili kaygıları*. https://app.trdizin.gov.tr/publication/project/detail/T1RJeE1qST0

Gökkurt, B. (2014). *Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Geometrik Cisimler Konusuna İlişkin Pedagojik Alan Bilgilerinin İncelenmesi* (Tez No. 381641) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi-Erzurum]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Göktaş, Ö., & Şad, S. N. (2021). Matematik öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarına ilişkin algılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(2), 402-415.

Işık, E., & Semerci, Ç. (2019). Nitel Araştırmalarda Veri Üçgenlemesi Olarak Odak Grup Görüşmesi, Bireysel Görüşme ve Gözlem. *Turkish Journal of Educational Studies, 6*(3), 53-66. https://doi.org/10.33907/turkjes.607997

Karaca, E. (2011). Öğretimde geribildirimin önemi, gerekliliği ve niteliğine ilişkin öğrenci algıları. *Education Sciences, 6*(2), 1951-1960.

Kwon, H. (2017). Effects of 3D Printing and Design Software on Students' Interests, Motivation, Mathematical and Technical Skills. *Journal of STEM Education: Innovations and Research, 18*(4).

Lee, S. W. (2018). Pulling Back the Curtain: Revealing the Cumulative Importance of High-Performing, Highly Qualified Teachers on Students' Educational Outcome. *Educational Evaluation and Policy Analysis, 40*(3), 359-381. https://doi.org/10.3102/0162373718769379

Magnusson, S., Krajcik, J. & Borko, H. (1999). Nature, sources, and development of PCK for science teaching. In J. Gess-Newsome and N. G. Lederman (Eds.), *Examining PCK: The construct and its implications for science education* (Vol.6, pp. 95-132). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Academic Press.

Miles, M. B. (1994). Qualitative data analysis: An expanded sourcebook. *Thousand Oaks*.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Ortaöğretim matematik dersi (9,10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Patton, M.Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. 3. Baskıdan Çeviri. Bütün, M & Demir, S. B. (Edt.), Pegem Akademi.

Peker, B. & Acar, S. (2024). Opinions of Mathematics Teachers on Measurement and Evaluation. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi (AKEF) Dergisi, 6(*1), 58-79.

Skilling, K., Bobis, J., Martin, A. J., Anderson, J., & Way, J. (2016). What secondary teachers think and do about student engagement in mathematics. *Mathematics Education Research Journal*, *28*(4), 545-566.

Tansel, A. (2013). Türkiye'de özel dershaneler: Yeni gelişmeler ve dershanelerin geleceği. Ankara: Turkish Economic Association. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/130106/1/775180777.pdf adresinden erişildi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. K. (1994). Case study research.

Yu, Z. (2016). Study on the Position and Function of Functions in Mathematics. *6th International Conference on Management, Education, Information and Control* (MEICI 2016).

DEĞERLERİN DÖNÜŞÜMÜ: GELENEKTEN HAKİKAT ÖTESİNE KURAMSAL BİR İNCELEME

Doktora Öğrencisi Mustafa Oruç
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı
mr.oruc98@gmail.com - 0000-0001-5010-0577

Doç. Dr. Tolga Seki
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı
tlg.seki@gmail.com - 0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent Dilmaç
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı
bulentdilmac@gmail.com - 0000-0001-5753-9355

ÖZET

Bu çalışma, birey ve toplum yaşamına yön veren değerler kavramının; geleneksel, postmodern ve hakikat ötesi (post-truth) dönemler bağlamındaki tarihsel ve sosyolojik dönüşümünü kavramsal bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Literatür taramasıyla yürütülen bu çalışmada; geleneksel toplum yapısına özgü manevi ve toplumsal değerlerin nasıl bir dönüşüm geçirdiği ve bu değerlerin kuşaklar arasında nasıl aktarıldığı incelenmektedir. İncelemeler, otoriteye itaat ve manevi temellere dayalı geleneksel değerlerin, modernleşme ile birlikte fiziksel güvenlik ve ekonomik refah odaklı materyalist değerlere dönüştüğünü göstermektedir. İleri sanayi toplumlarında ise kendini gerçekleştirme, çevre bilinci ve düşünce özgürlüğünü merkeze alan post-materyalist değerler öne çıkmıştır. Ancak postmodernizmin nesnel gerçekliği reddeden parçalı yapısının, bireylerde kimlik karmaşasına (moratoryum) yol açabildiği ve yaşam doyumunu olumsuz etkileyebildiği görülmektedir. Günümüzde nesnel gerçekliğin yerini alternatif olguların ve duygusal tatminin aldığı hakikat ötesi çağ ise değerler eğitimini zorlaştıran bir bilgi düzensizliği yaratmıştır. Sonuç olarak, değerlerin sabit kalmadığı ve çağın dinamiklerine göre sürekli dönüştüğü gerçeğinden hareketle; dijital çağda değerler eğitiminin salt kural dayatmanın ötesine geçerek eleştirel pedagoji, dijital okuryazarlık, etik karar verme ve kültürlerarası duyarlılık ekseninde yeniden kurgulanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değerlerin Dönüşümü, Postmodernizm, Hakikat Ötesi (Post-Truth), Değerler Eğitimi.

THE TRANSFORMATİON OF VALUES: A THEORETİCAL EXAMİNATİON FROM TRADİTİON TO POST-TRUTH

Ph.D. Mustafa Oruç
Necmettin Erbakan University, Department of Educational Sciences, Division of Guidance and Psychological Counseling
mr.oruc98@gmail.com - 0000-0001-5010-0577

Doç. Dr. Tolga Seki
Necmettin Erbakan University, Department of Educational Sciences, Division of Guidance and Psychological Counseling
tlg.seki@gmail.com - 0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent Dilmaç
Necmettin Erbakan University, Department of Educational Sciences, Division of Guidance and Psychological Counseling
bulentdilmac@gmail.com - 0000-0001-5753-9355

Abstract

This study aims to examine, within a conceptual framework, the historical and sociological transformation of the concept of values, which guide individual and societal life, in the context of the traditional, postmodern, and post truth eras. Conducted through a review of the literature, this study explores the transformation of spiritual and social values inherent in traditional societal structures and how these values are transmitted across generations. The analyses indicate that traditional values, rooted in obedience to authority and spiritual foundations, have transitioned into materialist values focused on physical security and economic prosperity alongside modernization. In advanced industrial societies, on the other hand, postmaterialist values centered on self actualization, environmental awareness, and freedom of thought have come to prominence. However, it is observed that the fragmented structure of postmodernism, which rejects objective reality, can lead to identity confusion (moratorium) in individuals and negatively impact life satisfaction. Today, the post truth era, in which objective reality is supplanted by alternative facts and emotional gratification, has created an information disorder that complicates values education. Consequently, based on the premise that values are not static but continually transform in accordance with the dynamics of the era, it is emphasized that values education in the digital age must move beyond the mere imposition of rules. Instead, it should be restructured around the axes of critical pedagogy, digital literacy, ethical decision making, and intercultural sensitivity.

Keywords: Transformation of Values, Postmodernism, Post-Truth, Values Education.

1. Giriş

Değerler, yaşam süreci boyunca gerek bireylerin gerekse toplumların karşılaştıkları durumları anlamlandırmasına imkân tanıyan, tutum ve davranışları şekillendiren temel referans çerçeveleri niteliğindedir. Soyut bir nitelik taşımalarına karşın değerlerin; davranışları yönlendirmede, tutumları belirlemede ve toplumsal normların inşasında belirleyici bir önceliğe sahip olduğu alan yazında yaygın biçimde kabul görmektedir. Dilmaç (2007), değer kavramını bireyin kendi çevresini, etrafındaki kişileri ve yaşanan olayları değerlendirme sürecinde esas aldığı bir "kriter" şeklinde açıklamaktadır. Benzer doğrultuda Schwartz (1992) ise değerlerin niteliklerini; arzulanan durum ya da davranışlarla bağlantılı inançlar, özgül durumların ötesine geçerek olayların değerlendirilmesine kılavuzluk eden ve önem düzeyi göreceli biçimde farklılaşan kavramlar şeklinde sınıflandırmıştır.

Ball -Rokeach (1973), değerleri insan davranışlarını yönlendiren ve bu davranışları düzenleyen kalıcı inançlar biçiminde kavramsallaştırmaktadır. Söz konusu yaklaşımda değerler; ulaşılmak istenen nihai gayeleri temsil eden "amaçsal değerler" ve bu hedeflere erişmeyi mümkün kılan davranış örüntülerini karşılayan "araçsal değerler" şeklinde iki kategoride ele alınmaktadır. Sosyolojik bağlamda ele alındığında ise değerler, toplumsal ilişkiler içerisinde ortaklaşa kabul gören göreceli yargıları ifade etmektedir. Yaşamın tüm alanlarında neyin iyi ya da kötü kabul edildiğine ilişkin tercihleri ortaya koyan bu inançlar, bireylerin hayatına anlam ve bütünlük katmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, toplumsal değişim süreçlerine paralel olarak değerlerin geçirdiği dönüşümü; geleneksel, modern, postmodern ve hakikat ötesi dönemler ekseninde irdelemektir. Bu çerçevede; değerlerin kuşaklararası aktarımı, farklılaşan değer öncelikleri ve dijitalleşme süreciyle beliren yeni koşullar incelenerek günümüzde değerler eğitiminin deneyimlediği dönüşümün ortaya konulması hedeflenmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma bir literatür taramasıdır. Literatür taraması yenilikçi tüm alanlarda bilgi toplamak, bilgi vermek, bakış açısı geliştirmek ve kavramları tanıtmak için kullanılabilir (Köroğlu, 2015). Araştırmada değerler kavramının geleneksel, postmodern ve hakikat ötesi (post-truth) dönemlerde geçirdiği dönüşüm ile bu dönüşümün değerler eğitimine yansımaları ele alınmıştır. Bu doğrultuda ilgili kuramsal çalışmalar ve araştırma sonuçları incelenerek değerlerin tarihsel ve sosyolojik değişimi, kuşaklararası aktarımı, postmodern değerlerin kimlik oluşumu üzerindeki etkileri ve dijital çağda değerler eğitiminin karşı karşıya olduğu sorunlar değerlendirilmiştir.

3. Kavramsal Çerçeve

3.1. Geleneksel Değerler

Geleneksel değer sistemi, modernitenin rasyonel ve dünyevi yaklaşımlarından farklı olarak, kaynağını büyük oranda aşkın ve ilahi otoritelere dayandırmaktadır. Yazıcı (2013)'ya göre geleneksel toplum yapısı; otoriteye itaat, dini bağlılık ve kolektif aidiyet temelleri etrafında şekillenmiştir. Geleneksel dönemde kişiler arası ilişkiler manevi değerlerin yönlendirmesiyle

deneyimlenmekte olup bu tablo bireyler arasında uyumlu bir birlikteliğin oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Göktürk ve Günalan (2006), geleneksel yapıda insan eylemlerinin kutsallıkla kurduğu ilişkiye dikkat çekerek, geçmiş dönemlerde bireylerin icra ettikleri her işe bir kutsallık yüklediklerini ifade etmektedir. Söz konusu dönemde iş ve yaşam pratikleri, bireyi kozmik bütünlükle bütünleştiren birer vasıta niteliği taşımaktadır. Bilhassa İslam medeniyeti havzasında şekillenen geleneksel değer setinde, "Kader, rıza, tevekkül gibi kavramlar" bireyin dış dünyayla geliştirdiği bağın ana eksenini meydana getirmektedir (Göktürk ve Günalan, 2006). Anılan kavramlar, bireye yalnızca toplumsal bir aidiyet kazandırmakla kalmayıp aynı zamanda psikolojik bir sığınak ve varoluşsal bir anlam dünyası da sağlamaktadır.

Geleneksel değerlerin en dikkat çekici tezahürlerinden biri, bireyler arası ilişkilerin manevi bir zemine oturmasıdır. Bu süreçte toplumsal birliktelik, rasyonel sözleşmeler yerine ortak inançlar ve manevi değerler ekseninde biçimlenmektedir. Ortaya çıkan bu uyum, kolektif bilinci güçlendirmekte ve bireyin topluluk içerisindeki konumunu, statüsünü ve sorumluluklarını açık biçimde belirlemektedir (Kaya, 2003).

3.2. Kuşaklararası Değişim ve Inglehart'ın Değer Dönüşüm Teorisi

Toplumsal değişim dinamikleri değerlerin durağan kalmasının önüne geçmekte; böylelikle her yeni kuşak, deneyimlediği sosyalleşme süreçleri paralelinde kendi değer yargılarını yapılandırmaktadır. Değerlerde yaşanan değişim ve dönüşümü küresel ölçekte en kapsamlı veriler ışığında ortaya koyan yaklaşımların başında Ronald Inglehart (1977)'ın "Değer Dönüşüm Teorisi" gelmektedir.

Söz konusu kurama göre ileri yaştaki kuşaklar; kıtlık, savaş ve güvensizlik koşullarında yetişmeleri sebebiyle fiziksel güvenlik, iş garantisi ve ekonomik refah gibi "maddi (materyalist) değerler"i ilk sırada öncelemişlerdir. Buna karşılık, refah devleti politikaları ve nispeten güvenli koşullar içerisinde yetişen genç kuşaklar ise; kişisel özerklik, kendini ifade etme, dayanışma ve yaşam kalitesi gibi unsurları içeren "post-materyalist" (maddi ötesi) değerleri ön planda tutmaktadır. Inglehart'ın "Sosyalleşme Hipotezi" uyarınca, temel değer öncelikleri bireylerin ergenlik ve ergenlik öncesi gelişim evrelerinde biçimlenmektedir. Bireyin içinde büyüdüğü sosyo-ekonomik şartlar süreç içerisinde zihinsel şemalar hâlinde kalıcılaşmakta ve söz konusu değerlerin kuşaklar boyunca aktarılmasıyla kapsamlı bir toplumsal dönüşüm meydana gelmektedir.

İleri sanayi toplumlarında ekonomik başarı ve büyüme odaklı gayeler kademeli olarak ağırlığını kaybederken; düşünce özgürlüğü, çevre bilinci ve demokratik katılım gibi değerler ivme kazanmaktadır (Inglehart, 2001). Akademisyenler örnekleminde gerçekleştirilen bir araştırma, yaşanan bu dönüşümün çalışma değerlerinde de karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır. Günümüzde bireyler yalnızca maddi kazanç sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda "içsel çalışma değerleri" kapsamında yer alan kendini gerçekleştirme ve sosyal fayda üretme gayesiyle de çalışma hayatına katılmaktadır (Öztürk, 2020). Modernite süreciyle beraber kader, rıza ve tevekkül gibi kavramların yerini girişimcilik ve risk alma gibi kavramlar almıştır.

3.3. Postmodern Değerler ve Kimlik Karmaşası

Postmodern çağ, mutlak gerçeklerin kabul görmediği ve nesnel gerçekliğin yerini göreceliğin devraldığı bir dönemi temsil etmektedir. Söz konusu tablo bireylere geniş bir özgürlük alanı tanımakla birlikte kimlik inşası sürecini güçleştirmektedir. Özgüngör (2009) tarafından yürütülen çalışmada, postmodern değerleri benimsemenin yaşam doyumunu negatif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra postmodernizmin beraberinde getirdiği parçalı yapı, bireylerde kimlik karmaşasına zemin hazırlayabilmektedir. Elde edilen bulgular, başarılı kimlik statüsünün yaşam doyumunu pozitif yönde desteklediğini; buna karşın postmodern değerlerin kimlik arayışı ve kimlik karmaşasıyla bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır (Özgüngör, 2009).

Modern (Materyalist) Değerler: Ağırlıklı olarak fiziksel güvenlik ve ekonomik refah gereksinimine yoğunlaşmaktadır. Bu değerleri içselleştiren bireyler hayatlarında; ülke genelinde düzen ve güven ortamının tesis edilmesini, istikrarlı bir ekonomik yapıyı, caydırıcı bir savunma gücünü ve iktisadi bakımdan güçlü olmayı öncelikli görmektedir.

Postmodern (Post-materyalist) Değerler: Fiziksel ve ekonomik güvenlik arayışından öte, yaşam kalitesini yükseltmeye dönük bileşenleri merkeze almaktadır. Bu değerleri benimseyen bireyler yaşam pratiklerinde; düşünce özgürlüğünü çevresel farkındalığı, kendini gerçekleştirmeyi, eşitliği, barışı, insancıl (hümanist) yaklaşımı ve azınlık hakları gibi başlıkları ön sırada tutmaktadır.

Özgüngör (2009)'ün çalışmasına göre, yalnızca modern değerleri benimseyen bireylerin hem modern hem de postmodern değerleri birlikte içselleştiren bireylerle karşılaştırıldığında başarılı kimlik statüsüne daha düşük düzeyde sahip oldukları belirlenmiştir. Ek olarak, sadece modern değerleri benimseyen söz konusu grupta "kimlik kargaşası" ile "ipotekli kimlik" statüsü niteliklerinin, her iki değer grubunu bir arada taşıyan bireylere kıyasla daha belirgin olduğu saptanmıştır.

3.4. Değerlerin Geleceği

Değerlerin geleceği, yalnızca ekonomik süreçlerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda teknolojik bir dönüşüm ekseninde şekillenmektedir. Günümüzde deneyimlenen "post-truth" (hakikat sonrası) çağı, değerler eğitimi süreçlerini güçleştiren bir "bilgi düzensizliği" ortamı yaratmaktadır (Ünal, 2025). "Post-truth" kavramı; çağdaş toplumda nesnel gerçeklerin ağırlığını kaybettiği, bireylerin hakikati sorgulamak yerine kendi inanç ve duygularını merkeze aldığı yeni bir toplumsal olgu biçiminde açıklanmaktadır. Yeni medya ve sosyal medya kültürünün değer aktarımını dijital bir mecraya taşıması, eleştirel düşünme ile etik bilincin değerler eğitimi içerisindeki konumunu daha da pekiştirmiştir.

Bilimsel kanıtlar ile nesnel verilerin yerini alternatif olguların devralmasına yol açan hakikat ötesi (post-truth) kavramı; yalnızca basit bir yalan söyleme davranışıyla sınırlı kalmayıp bireylerin somut gerçeklikleri inkâr etmeye yöneldiği ve rasyonel muhakeme yerine duygusal tatminin öncelendiği güncel bir toplumsal dokuyu betimlemektedir (McIntyre, 2018).

Dijital çağın günümüz eğitim paradigmalarına dâhil ettiği güncel dinamiklerin başında, hakikat ötesi kavramı ile değerler eğitimi arasındaki karşılıklı etkileşim gelmektedir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinde dijital teknolojilerin artan nüfuzu ile bilginin üretim ve tüketim pratiklerinde meydana gelen köklü değişimler, değerler eğitimi alanında yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Buckingham, 2015). Bu çerçevede, çağdaş eğitim modellerinin ana odak noktalarından biri dijital okuryazarlık ile ahlaki/etik değerler arasındaki ilişkidir. Dijital ekosistemde genç kuşakların analitik düşünme ve değer odaklı rasyonel kararlar verebilme kapasiteleri, çağımızın temel beceri setleri arasında değerlendirilmektedir (Buckingham, 2015). Nitekim hakikat ötesi dönemde değerlerin yeni kuşaklara aktarılması sürecinde dijital okuryazarlık yetkinlikleri, ayrılmaz bir temel unsur olarak kabul görmektedir (Lankshear ve Knobel, 2008).

Değerler eğitimi ile post-truth arasındaki ilişki; eleştirel pedagoji, dijital okuryazarlık, etik karar verme, teknoloji destekli öğrenme ve kültürlerarası duyarlılık eksenlerinde bütüncül bir perspektifle incelenmeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda eleştirel pedagojinin kazandırdığı sorgulayıcı bakış açısı ile dijital okuryazarlığın sunduğu teknik donanım, post-truth çağında değer aktarımının ana unsurları şeklinde konumlandırılmaktadır. Etik karar verme süreçleri ile teknoloji destekli öğrenme stratejileri söz konusu değer aktarımının metodolojik araçlarını meydana getirirken, kültürlerarası yaklaşımlar ise sürece küresel bir bakış açısı kazandırmaktadır (Ünal, 2025).

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada birey ve toplum yaşamına yön veren "değerler" kavramı; geleneksel, modern, postmodern ve hakikat ötesi (post-truth) dönemler bağlamında incelenmiştir. Literatür, değerlerin statik olmadığını; toplumsal, ekonomik ve teknolojik değişimlerle birlikte sürekli dönüştüğünü göstermektedir.

Geleneksel dönemdeki dini bağlılık ve kolektif aidiyet, modernleşme ile yerini Inglehart (1977)'ın Değer Dönüşüm Teorisi'nde ifade ettiği fiziksel güvenlik ve ekonomik refah odaklı materyalist değerlere bırakmıştır. İleri sanayi toplumlarında ise kendini gerçekleştirme, çevre bilinci ve düşünce özgürlüğünü merkeze alan post-materyalist (postmodern) değerler öne çıkmıştır. Ancak, Özgüngör (2009)'un araştırmasında da vurgulandığı üzere, postmodern dönemin mutlak gerçekleri reddeden parçalı yapısı bireylerde kimlik karmaşasına (moratoryum) yol açabilmekte ve yaşam doyumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, başarılı bir kimlik inşası için farklı değer sistemlerinin dengeli bir şekilde sentezlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde değerler sosyolojisinin ve eğitiminin en kritik tartışma alanını post-truth çağı ve dijitalleşme oluşturmaktadır (McIntyre, 2018; Ünal, 2025). Nesnel gerçekliğin yerini duygusal tatminin ve alternatif olguların aldığı bu bilgi düzensizliği ortamında, otoriteye veya salt rasyonaliteye dayalı eski değer aktarım mekanizmaları yetersiz kalmaktadır.

Sonuç olarak, her çağın dinamiklerine göre yeniden şekillenen değerlerin kuşaklararası aktarımı için eğitim paradigmalarının güncellenmesi şarttır. İçinde bulunduğumuz dijital çağda değerler eğitimi; kuralları dayatmanın ötesine geçerek eleştirel pedagoji, dijital okuryazarlık,

etik karar verme ve kültürlerarası duyarlılık ekseninde (Buckingham, 2015; Ünal, 2025) yeniden kurgulanmalıdır. Genç nesillerin çağın gerektirdiği analitik yapıya kavuşması, ancak dijital ekosisteme entegre edilmiş çok boyutlu bir stratejiyle mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Ball-Rokeach, S. J. (1973). Values and violence: A test of the subculture of violence thesis. *American Sociological Review*, 38(6), 736–749. https://doi.org/10.2307/2094135

Buckingham, D. (2015). Defining digital literacy—What do young people need to know about digital media? *Nordic Journal of Digital Literacy*, 10, 21–35. https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2015-Jubileumsnummer-03

Dilmaç, B. (2007). *İnsani Değerler Eğitimi Programının Denenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Göktürk, İ. ve Günalan, M. (2006). Modern ve geleneksel değerler arasında yabancılaşan insan. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, *11*, 127–142.

Halis Öztürk, B. (2020). Inglehart'ın değer dönüşüm teorisi: Akademisyenler üzerine bir inceleme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, *78*, 391–428. https://doi.org/10.26650/jspc.2020.78.0013

Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics.* Princeton University Press.

Inglehart, R. F. ve Koçak, A. (2001). Değişen değerler, ekonomik kalkınma ve siyasi değişim. *Sosyoloji Dergisi*, *8*. https://izlik.org/JA49JK34XF

Kaya, K. (2003). *Türk toplumunun yaşama tarzı: Isparta örneği.* Fakülte Kitabevi.

Köroğlu, S. A. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. *GİDB Dergi*, Sayı 1, 61–69. https://izlik.org/JA87LE33AZ

Lankshear, C. ve Knobel, M. (Ed.). (2008). *Digital literacies: Concepts, policies and practices.* Peter Lang.

McIntyre, L. (2018). *Post-truth.* The MIT Press. https://mitpress.mit.edu/9780262345989/post-truth/

Özgüngör, S. (2009). Postmodern değerler, kimlik oluşumu ve yaşam doyumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *4*(31), 32–42.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Cilt 25, ss. 1–65) içinde. Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6

Ünal, S. (2025). Değerler eğitiminin dönüşümü: Post-truth çağının sunduğu fırsatlar ve tehditler. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, *16*(1), 492–518. https://doi.org/10.51460/baebd.1594667

Yazıcı, M. (2013). Toplumsal değişim ve sosyal değerler. *Turkish Studies*, *8*(8), 1489–1501. https://makale.isam.org.tr/server/api/core/bitstreams/086cc38b-bb5d-4a29-8ee1-d0579047f4b7/content

DEĞERLER VE DUYGULAR ARASINDAKİ BÜTÜNCÜL ETKİLEŞİM

Doktora Öğrencisi Mustafa Oruç
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı
mr.oruc98@gmail.com - 0000-0001-5010-0577

Doç. Dr. Tolga Seki
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı
tlg.seki@gmail.com - 0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent Dilmaç
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı
bulentdilmac@gmail.com - 0000-0001-5753-9355

Öz

Bu çalışma, insani değerler ile duygusal süreçler arasındaki ilişkiyi kuramsal yaklaşımlar ve bulgular çerçevesinde incelemektedir. İnsani değerler, yalnızca rasyonel düşüncenin ürünleri değil, insan davranışını yönlendiren duygu yüklü motivasyonel enerjilerdir. Çalışmada öncelikle Schwartz'ın Temel Değerler Kuramı bağlamında, değerlerin kaygı ve belirsizlikle başa çıkmadaki işlevleri ele alınmış; ardından Haidt'in kuramı temelinde ahlaki duyguların değerlerin korunması ve inşasındaki önemli rolü tartışılmıştır. Duyguların ahlaki değerlerle kurduğu varoluşsal ve bilgisel bağlar incelenerek, inançların eyleme dönüşmesinde duyguların temel itici güç olduğu vurgulanmıştır. Eğitim perspektifinden, İnsani Değerler Eğitimi'nde değerlerin içselleştirilebilmesi için duygusal farkındalık ve okuryazarlığın taşıdığı önem açıklanmıştır. Alan yazın incelemesi ışığında ise iyilikseverlik, evrensellik ve öz-yönelim gibi değerlerin bireylerin öznel ve psikolojik iyi oluşları üzerindeki güçlü pozitif etkisi ortaya konmuştur. Sonuç olarak değerlerin bilişsel bir rehber, duyguların ise onu harekete geçiren işlevi gördüğü; ahlaki, eğitsel ve psikolojik süreçlerde bilişsel ile duyuşsal dinamiklerin birlikte ele alınmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsani Değerler, Duygular, Ahlaki Duygular, İyi Oluş, Motivasyon

THE HOLİSTİC INTERACTİON BETWEEN VALUES AND EMOTİONS

Ph.D. Mustafa Oruç
Necmettin Erbakan University, Department of Educational Sciences, Division of Guidance and Psychological Counseling
mr.oruc98@gmail.com - 0000-0001-5010-0577

Doç. Dr. Tolga Seki
Necmettin Erbakan University, Department of Educational Sciences, Division of Guidance and Psychological Counseling
tlg.seki@gmail.com - 0000-0001-5594-0786

Prof. Dr. Bülent Dilmaç
Necmettin Erbakan University, Department of Educational Sciences, Division of Guidance and Psychological Counseling
bulentdilmac@gmail.com - 0000-0001-5753-9355

Abstract

This study examines the relationship between human values and emotional processes within the framework of theoretical approaches and empirical findings. Human values are not merely the products of rational thought, but rather emotion-laden motivational energies that guide human behavior. Initially, the study addresses the functions of values in coping with anxiety and uncertainty through the lens of Schwartz's Theory of Basic Values. Subsequently, it discusses the vital role of moral emotions in the preservation and construction of values based on Haidt's theory. By examining the existential and cognitive connections between emotions and moral values, the research emphasizes that emotions serve as the fundamental driving force in translating beliefs into action. From an educational perspective, the importance of emotional awareness and literacy for the internalization of values within Human Values Education is elucidated. Furthermore, in light of the literature review, the strong positive impact of values such as benevolence, universalism, and self-direction on individuals' subjective and psychological well-being is demonstrated. In conclusion, it is emphasized that values act as a cognitive guide while emotions function as the activating force, underscoring the necessity of addressing cognitive and affective dynamics integratively in moral, educational, and psychological processes.

Keywords: Human Values, Emotions, Moral Emotions, Well-Being, Motivation.

1. Giriş

İnsani değerler, salt rasyonel düşünce süreçlerinin yalın bir çıktısı olmaktan öte, aynı zamanda güçlü bir duygusal zemine dayanan inanç sistemleri niteliğindedir. Değer araştırmalarının öncü isimlerinden Schwartz (1992), insani değerleri kavramsallaştırırken söz konusu durumu, değerlerin duygularla ayrılmaz bir bütünlük içerisinde bulunduğu vurgusu üzerinden açıklamaktadır. Herhangi bir değerin varlığı ilk bakışta yalnızca bilişsel bir yapı ya da zihinsel bir ilke gibi görünse de ilgili değere dönük bir tehdit yahut kazanım karşısında beliren duyuşsal tepkiler, değerlerin ne ölçüde eyleme dönük ve duygu yüklü bir doğaya sahip olduğunu somut biçimde ortaya koymaktadır (Maio, 2010).

Schwartz'ın Temel Değerler Kuramı (Schwartz vd., 1993) çerçevesinde değerlendirildiğinde değerler, ancak etkinleştikleri durumda duyuşsal bir yoğunluğa ulaşmaktadır. Söz gelimi yaşamında özgürlük değerini ön planda tutan bir birey, bu değerin tehdit altında olduğunu algıladığında yoğun bir öfke ve tepki sergilemekte; değerini muhafaza etme noktasında çaresiz kaldığında derin bir umutsuzluk yaşamakta; buna karşın söz konusu değeri serbestçe deneyimleyebildiğinde yüksek düzeyde mutluluk ve iç huzuru hissetmektedir. Bu bakımdan değerler, insan hayatına yön veren yalın birer kurallar dizisi değil, duyguların dinamizmiyle birlikte gelişen motivasyonel enerjilerdir.

Bu çalışmanın amacı, insani değerler ile duygular arasındaki ilişkiyi kavramsal yaklaşımlar ve alan yazındaki araştırma bulguları doğrultusunda incelemektir. Bu kapsamda duyguların; değerlerin oluşumu, korunması ve davranışa dönüşmesindeki rolünün yanı sıra insani değerler eğitimi ve psikolojik iyi oluşla ilişkisi ele alınmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı temelinde gerçekleştirilen bir literatür taramasıdır. Literatür taraması yenilikçi tüm alanlarda bilgi toplamak, bilgi vermek, bakış açısı geliştirmek ve kavramları tanıtmak için kullanılabilir (Köroğlu, 2015). Çalışma kapsamında insani değerler ile duygular arasındaki ilişkiyi ele alan kavramsal yaklaşımlar ve araştırmalar incelenmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda değerler ve duygular arasındaki ilişki ahlaki, eğitsel ve psikolojik boyutlarıyla ele alınmıştır.

3. Kavramsal Çerçeve

3.1. Değerlerin Motivasyonel İşlevleri ve Kaygıyla Başa Çıkma

Değerlerin duygu dünyasındaki köklü temelleri, bireyin yaşamda karşılaştığı belirsizlikler ve varoluşsal kaygılarla baş etme biçimini doğrudan biçimlendirmektedir. Bireyler, sosyal ve fiziksel çevredeki belirsizliklerin doğurduğu kaygı ve tehdit algısını denetim altına almak ve kendilerini güvenceye kavuşturmak adına belirli değer kümelerine yönelim göstermektedir (Schwartz, 2012). Söz konusu yönelim esas itibarıyla iki temel eksen etrafında toplanmaktadır:

- **Tehdit Kontrolü ve Kendini Koruma Odaklı Değerler:** Uyumu sağlama (uyum), gelenekleri sürdürme (gelenekselcilik), emniyeti sağlama (güvenlik) ve kaynakları kontrol etme (güç) değerleri; kaygıyı dengelemek ve mevcut düzeni (statükoyu) muhafaza etmek gayesiyle sıklıkla devreye sokulmaktadır.

- **Büyüme ve Kendini Geliştirme Odaklı Değerler:** Buna karşın hazcılık, uyarılım, öz-yönelim, evrenselcilik ve iyilikseverlik gibi değerler; kaygı unsurlarından bağımsız bir biçimde bireysel gelişime, keşif arayışına ve sosyal fayda sağlamaya dönük motivasyonları temsil etmektedir.

Bu tanım kapsamında başarı değeri kendine özgü bir konumda yer almaktadır. Başarı değeri, toplumsal standartları karşılamak suretiyle hem dışsal kaygıyı denetleme hem de bireyin içsel yetkinlik algısını güçlendirme rolünü eş zamanlı olarak yerine getirebilmektedir. Duygusal yaşantıların en belirgin tezahürlerinden olan hazcılık ve uyarılım değerleri ise duyuşsal bakımdan hoşnutluk veren bir uyarılma isteğini ortaklaşa barındırarak, insanın doğasında var olan haz alma ve uyarılma gereksinimlerini meşru bir zemine oturtmaktadır. Bütün bu kuramsal yaklaşım; deneyimlenen coşkudan uzak durulmaya çalışılan kaygılara ve temel haz arayışlarına dek tüm duygusal süreçlere yön veren ana motivasyon kaynaklarının değerler olduğunu ortaya koymaktadır (Schwartz, 2012).

3.2. Ahlaki Temeller Kuramı ve Ahlaki Duygular

İnsanı salt bireysel maliyet-fayda hesabı yürüten mekanik bir varlık (Homo economicus) konumundan ayıran en belirleyici nitelik, doğrudan kendi çıkarlarıyla bağlantılı olmayan sosyal ve ahlaki durumlar karşısında bile güçlü duygusal tepkiler (empati, öfke vb.) geliştirebilme yetisidir (Haidt, 2003). Bireylerin benimsediği ahlaki değerler ve erdemler; esas olarak dört temel duygu ailesi aracılığıyla yönlendirilmekte, harekete geçirilmekte ve muhafaza edilmektedir:

3.2.1. "Başkalarını Kınayan" Duygular (Öfke, İğrenme ve Aşağılama)

Toplumsal düzeni ve ortak değerleri dış tehditlere karşı muhafaza eden bu duygular; haksızlık, saygısızlık ve kural ihlalleri karşısında ahlaki sınırları belirginleştirmektedir. Öfke duygusu adaletsizlik karşısında hak arayışını harekete geçirirken; iğrenme fiziksel ya da ahlaki yozlaşmadan kaçınmayı, aşağılama ise sosyal hiyerarşi ve toplumsal normlardaki ihlalleri yaptırıma tabi tutmayı amaçlamaktadır. Bu sayede toplumun ortak yaşam ilkeleri ve sosyal bütünlüğü koruma altına alınmaktadır (Haidt, 2003).

3.2.2. "Bilinçli" Duygular (Utanç, Mahcubiyet ve Suçluluk)

Söz konusu duygular, bir tür içsel denetim mekanizması işlevi görerek bireyin kendi eylemlerini toplumsal değerler doğrultusunda şekillendirmesine ve olası hatalarını telafi etmesine imkân sağlamaktadır. Kişinin kendisini diğer bireylerin bakış açısıyla değerlendirmesi sonucunda beliren bu hisler, toplumsal bağların zarar görmesinin önüne geçmektedir. Suçluluk duygusu zedelenen ilişkileri onarmaya dönük sosyal tutumları desteklerken; utanç ve mahcubiyet ise toplumsal normlara duyulan bağlılığı sosyal çevreye gösterme rolü üstlenmektedir.

3.2.3. "Başkalarının Acısını Paylaşan" Duygular (Şefkat ve Merhamet)

Yardımlaşma, diğerkâmlık ve fedakârlık değerlerinin zeminini meydana getiren bu duygular; kırılgan ya da desteğe gereksinim duyan kesimlerin gözetilmesini mümkün kılarak insan soyunun devamlılığına ve toplumsal gelişime katkıda bulunmuştur. Bireyin yalnızca

kendi sıkıntılarına değil, başkalarının yaşadığı acılara karşı da duyarlılık göstermesi; empati kapasitesini pekiştirerek toplumsal dayanışmayı güçlendiren en temel dayanak noktasıdır.

3.2.4. "Başkalarını Takdir Eden" Duygular (Minnettarlık ve Yücelme)

Diğer bireylerin sergilediği karşılıksız iyilikler ya da ahlaki erdemler karşısında duyumsanan bu içsel sıcaklık, kişileri daha erdemli bir birey olmaya ve benimsedikleri olumlu değerleri sürdürmeye yöneltmektedir. Minnettarlık duygusu, görülen bir iyiliğe mukabelede bulunma arzusu doğurarak kişilerarası iş birliğini sağlamlaştırmaktadır. Yücelme duygusu ise tanınmayan kişilerin ortaya koyduğu kahramanlık yahut sıra dışı erdem örnekleri karşısında bireyde ahlaki bir ilham uyandırmakta ve iyiliğin toplumsal yapıda dalga etkisiyle yaygınlaşmasına ortam hazırlamaktadır (Haidt, 2003).

3.3. Duyguların Ahlaki Değerlerle İlişkisinin Epistemolojik ve Ontolojik Boyutları

Cova ve arkadaşları (2015), duyguların ahlaki değerlerle geliştirdiği varoluşsal ve epistemolojik (bilgiye dayalı) bağı beş ana boyut çerçevesinde incelemektedir:

1. **Değerlerin Aktarıcısı Olarak Duygular:** Duygular, odaklandıkları nesne ya da durumları belirli bir ahlaki değer veya değersizlik ekseninde ortaya koymaktadır (Mulligan, 2008). Söz gelimi suçluluk duygusu bireyi gerçekleşen bir kural ihlalinden ötürü sorumlu kılarken, haklı öfke duygusu ise söz konusu eylemin barındırdığı adaletsizliği açığa çıkarmaktadır.
2. **Ahlaki Gerçeklere Erişim:** Duygular yalnızca edilgen birer tepki olmaktan öte, nesne ve durumların hangi ahlaki değerleri barındırdığını kavramamıza imkân tanıyan bilişsel bilgi kaynakları niteliğindedir (Tappolet, 2000). Rasyonel ve mantıksal çıkarımlardan daha önce devreye girerek, neyin doğru ya da yanlış olduğunu hissedilmesini mümkün kılarlar.
3. **Ahlaki Eylemin Motivasyon Kaynağı:** Duygular, ahlaki inançların soyut birer ilke düzeyinde kalmayıp somut davranışa aktarılması adına ihtiyaç duyulan itici gücü temin etmektedir (Damasio, 1994; Tangney vd., 2007). Şefkat duygusunun yardımlaşmaya, suçluluk duygusunun ise hatayı telafi etmeye yönlendirmesi bu sürecin doğrudan bir yansımasıdır.
4. **Ahlakın Gelişmesi Açısından Duygular:** Kimi duygular gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde ahlaki yapıyı doğrudan destekleyip güçlendirmeleri sebebiyle başlı başına ahlaki olarak nitelendirilmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar, empatiyi güçlendiren suçluluk duygusunun, kişiyi savunma mekanizmalarına yönelten utanç duygusuna kıyasla daha uyumlu ve ahlaki bir duygu niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır (Tangney vd., 2007).
5. **Ahlaki Değerlendirmeler:** Duygular, bireyin ahlaki karakterinin özünü dışa vurdukları için doğrudan ahlaki takdir ya da kınamaların odağında yer almaktadır. Örneğin bir cenaze ortamında sevinç duymak ya da başkalarının yaşadığı acılara karşı duyarsız kalmak güçlü biçimde kınanırken, işlenen bir kusur sonrasında suçluluk duyumsamak ahlaki olgunluğun bir göstergesi sayılmaktadır. Dolayısıyla toplum, yalnızca dışa yansıyan somut eylemleri değil, yaşanan olaylar karşısında geliştirilen duygusal tepkileri de ahlaki bir ölçüt çerçevesinde tartmaktadır.

3.4. İnsani Değerler Eğitiminde Duygusal Süreçler

Çağdaş "İnsani Değerler Eğitimi Programı" (İDEP); *Sevgi*, *Hakikat*, *İç Huzur*, *Doğru Davranış* ve *Şiddetten Kaçınma* olmak üzere beş evrensel değer üzerinde temellenmektedir. İnsani değerler, yalnızca teorik ve bilişsel düzeyde ezberlenen kurallar olmayıp; bireyin tutumlarını biçimlendiren ve duygusal dünyasını dengeleyen temel yapılardır (Kulaksızoğlu ve Dilmaç, 2000).

Bu program bağlamında sevgi kavramı, geçici bir heves veya basit bir hoşlanma hâli olarak görülmemektedir. Sevgi; bireyin içsel dünyasının genişlemesini ifade eden, herkese karşı merhameti temel alan, saf, bencil olmayan ve koşulsuz bir evrensel güç olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla bireylerin insani değerleri gerçek anlamda içselleştirebilmeleri için gelişim aşamasında belirli bir duygusal farkındalık düzeyine ulaşmaları hayati önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yürütülecek eğitim süreçlerinin; bireyin kendi duygularını adlandırabilmesini, bu duyguları sağlıklı yollarla ifade edebilmesini ve diğer insanların duygularını empatiyle anlayabilmesini (duygusal okuryazarlık) hedeflemesi gerekmektedir. Ayrıca kişilerarası ilişkilerde bağışlayıcı olabilme becerisi de bu duygusal gelişimin ve değer inşasının en temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Kulaksızoğlu ve Dilmaç, 2000).

3.5. Alan Yazın İncelemesi: Değerler ve İyi Oluş İlişkisi

Uluslararası ve ulusal alan yazında insani değerler ile bireylerin duygusal durumları, psikolojik ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişkileri inceleyen pek çok ampirik çalışma yer almaktadır.

Haslam ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan araştırmada, öznel iyi oluş ile bireysel değerler kuramında yer alan öz-yönelim, iyilikseverlik ve evrenselcilik değerleri arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Benzer bulgular Telef ve arkadaşları (2013) tarafından öğretmen adayları üzerinde yürütülen çalışmada da saptanmış; psikolojik iyi oluş düzeyi ile başarı, güvenlik, iyilikseverlik, evrenselcilik, uyum ve öz-yönelim değerleri arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Yükseköğretim düzeyindeki bir diğer çalışmada Özdemir ve Koruklu (2011), iyilikseverlik ve evrenselcilik değerlerinin üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerini anlamlı derecede yordadığını ortaya koymuştur. Gelişimsel açıdan ergen grubu odak alan Seki (2014) ise dostluk/arkadaşlık, dürüstlük, sorumluluk ve saygı değerlerinin öznel iyi oluşun tüm alt boyutları ile pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki içinde olduğunu belirlemiştir. Bu bulguları destekleyen Dilmaç ve Baş (2019), ergenlerin sahip oldukları insani değerler ile öznel iyi oluşları arasında pozitif yönde yordayıcı bir ilişki bulunduğunu; bireylerin insani değerlerindeki artışın doğrudan öznel iyi oluş düzeylerini de artırdığını ortaya koymuştur.

4. Tartışma ve Sonuç

Ele alınan kuramsal yaklaşımlar ve araştırmalar; değerler ile duyguların birbirinden bağımsız mekanizmalar olmadığını, bilakis birbirini sürekli olarak dönüştüren, tamamlayan ve eyleme sevk eden bir bütünlük oluşturduğunu göstermektedir. İnsani değerler bilişsel bir pusula işlevi görürken, duygular bu pusulayı harekete geçiren duyuşsal enerjiyi sağlamaktadır. Bu bağlamda, ahlaki süreçlerin, insani değerler eğitiminin ve genel psikolojik iyi oluşun

değerlendirilmesinde duygusal dinamiklerin bilişsel süreçlerle entegre bir biçimde incelenmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Cova, F., Deonna, J. ve Sander, D. (2015). Introduction: Moral emotions. *Topoi*, *34*(2), 397–400. https://doi.org/10.1007/s11245-015-9345-0

Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain.* Putnam.

Dilmaç, B. ve Baş, A. (2019). Ergenlerin sahip oldukları değerler, öznel iyi oluşları ve sosyal kaygıları arasındaki yordayıcı ilişki. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(4), 3685–3697. https://doi.org/10.33206/mjss.546820

Haidt, J. (2003). The moral emotions. R. J. Davidson, K. R. Scherer ve H. H. Goldsmith (Ed.), *Handbook of affective sciences* (ss. 852–870) içinde. Oxford University Press.

Haslam, N., Whelan, J. ve Bastian, B. (2009). Big five traits mediate associations between values and subjective well-being. *Personality and Individual Differences*, *46*(1), 40–42. https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.09.001

Köroğlu, S. A. (2015). Literatür taraması üzerine notlar ve bir tarama tekniği. GİDB Dergi, 61–69. https://izlik.org/JA87LE33AZ

Kulaksızoğlu, A. ve Dilmaç, B. (2000). İnsani değerler eğitimi programı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *12*, 199–208.

Maio, G. R. (2010). Mental representations of social values. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Cilt 42, ss. 1–43) içinde. Elsevier. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(10)42001-8

Mulligan, K. (2008). Moral emotions. D. Sander ve K. R. Scherer (Ed.), *Oxford companion to the affective sciences*. Oxford University Press.

Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2011). Üniversite öğrencilerinde değerler ve mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 190–210. https://izlik.org/JA42ZD97KR

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Cilt 25, ss. 1–65) içinde. Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6

Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, *2*(1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116

Schwartz, S. H., Schmitt, M. J., Steyer, R. ve Schmitt, T. (1993). Measurement models for the Schwartz values. *European Journal of Psychological Assessment*, *9*(2), 107–121. https://psycnet.apa.org/record/1994-31944-001

Seki, T. (2014). *Ergenlerin sosyal görünüş kaygısı ve öznel iyi oluşlarının sahip oldukları değerler açısından incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Açık Erişim Arşivi. https://acikerisim.erbakan.edu.tr/items/01e2de51-ca5e-4c1b-87f3-90cccbcc7383

Tangney, J. P., Stuewig, J. ve Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, *58*, 345–372. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070145

Tappolet, C. (2000). *Émotions et valeurs.* Presses Universitaires de France.

Telef, B. B., Uzman, E. ve Ergün, E. (2013). Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş ve değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, *8*(12), 1297–1307.

SÜRDÜRÜLEBİLİR SİSTEMLERDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR BENLİKLERE: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN YÖNETİMSELLİĞİ ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR SOSYOLOJİK OKUMA

Dr. Eren ALKAN

Ege Üniversitesi

erenalkan.ege@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6447-9394

ÖZET

Sürdürülebilirlik, günümüzde yalnızca ekolojik sorunlara ilişkin bir politika hedefi olmaktan çıkarak ekonomik, siyasal, toplumsal ve bireysel yaşamın giderek daha geniş alanlarını düzenleyen normatif bir yönetim mantığına dönüşmektedir. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) bu mantığın küresel ölçekteki en görünür ifadelerinden birini oluştururken, son yıllarda öne çıkan İçsel Gelişim Amaçları (İGA) sürdürülebilirlik gündemini bireyin içsel kapasite ve yetkinliklerine doğru genişletmektedir. Bu çalışma, söz konusu iki çerçeveyi birbirini tamamlayan sürdürülebilirlik araçları olarak değil, belirli öznellik biçimleri üreten ve toplumsal yaşamı belirli normlar doğrultusunda düzenleyen yönetimsellik biçimleri olarak ele almaktadır.

Eleştirel sosyoloji, Foucaultcu yönetimsellik yaklaşımı, feminist teori, kuir teori, posthümanizm ve duygular sosyolojisinden hareketle çalışma, sürdürülebilirlik söyleminin iki düzeyde işlediğini ileri sürmektedir. SKA'lar eşitsizlik, yoksulluk, iklim krizi ve kalkınma gibi yapısal sorunları hedeflerken, bu sorunların ölçülebilir göstergeler, performans hedefleri ve teknik müdahaleler aracılığıyla yönetilebilir hâle getirilmesine dayanan teknokratik bir rasyonaliteyi de güçlendirebilmektedir. Bu süreçte toplumsal ve siyasal sorumlulukların bireyselleştirilmesi, yapısal eşitsizliklerin ise kalkınma ve yönetişim göstergelerine indirgenmesi riski ortaya çıkmaktadır. Feminist perspektif, özellikle bakım emeği ve duygusal emeğin görünmezliği üzerinden bu yaklaşımın sınırlarını ortaya koyarken; kuir ve posthümanist yaklaşımlar, sürdürülebilir kalkınmanın heteronormatif ve insan-merkezci varsayımlarını sorgulamaktadır.

İGA'lar ise bu yönetimsellik mantığını daha doğrudan bireyin kendisine yöneltmektedir. Öz farkındalık, empati, dayanıklılık, öz yönetim ve sistem düşüncesi gibi yetkinlikler sürdürülebilir bir geleceğin önkoşulları olarak tanımlanırken, toplumsal krizlerle başa çıkma sorumluluğunun giderek bireyin psikolojik ve duygusal kapasitesine aktarılması söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda çalışma, sürdürülebilirlik söyleminin yalnızca "sürdürülebilir sistemler" değil, aynı zamanda sürdürülebilir benlikler üretmeye başladığını ileri sürmektedir.

Çalışmanın temel iddiası, yapısal dönüşüm ile özne oluşumunun birbirinden ayrı düşünülemeyeceğidir. Bu nedenle sürdürülebilirliği yalnızca sistemlerin devamlılığı üzerinden değil; hangi yaşam biçimlerinin sürdürüldüğü, hangi öznelerin makbul kabul edildiği, sorumluluğun nasıl dağıtıldığı ve duyguların nasıl yönetildiği soruları üzerinden yeniden düşünmek gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım, sürdürülebilirlik kavramının kendisini de eleştirel sosyolojik incelemenin konusu hâline getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik; Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları; İçsel Gelişim Amaçları; Yönetimsellik; Özneleşme; Neoliberalizm

FROM SUSTAINABLE SYSTEMS TO SUSTAINABLE SELVES:

A CRITICAL SOCIOLOGY OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AND INNER DEVELOPMENT GOALS

ABSTRACT

Sustainability has increasingly moved beyond being a policy objective primarily concerned with environmental problems and has become a normative mode of governance that regulates ever broader domains of economic, political, social, and individual life. The United Nations Sustainable Development Goals (SDGs) constitute one of the most visible global expressions of this logic, while the recently emerging Inner Development Goals (IDGs) extend the sustainability agenda toward individuals' inner capacities and competencies. Rather than treating these two frameworks as complementary instruments of sustainability, this paper approaches them as forms of governmentality that produce particular modes of subjectivity and regulate social life through specific norms.

Drawing on critical sociology, Foucauldian approaches to governmentality, feminist theory, queer theory, posthumanism, and the sociology of emotions, the paper argues that the discourse

of sustainability operates on two interconnected levels. While the SDGs address structural problems such as inequality, poverty, the climate crisis, and development, they may simultaneously reinforce a technocratic rationality through which these problems are rendered governable via measurable indicators, performance targets, and technical interventions. This process risks individualising social and political responsibility while reducing structural inequalities to development and governance metrics. A feminist perspective reveals the limitations of this approach particularly through its insufficient attention to care work and emotional labour, while queer and posthumanist perspectives challenge the heteronormative and anthropocentric assumptions embedded in dominant understandings of sustainable development.

The IDGs, in turn, direct this logic of governmentality more explicitly toward the individual. Capacities such as self-awareness, empathy, resilience, self-management, and systems thinking are presented as prerequisites for a sustainable future. While this orientation draws attention to an important dimension of transformation, it may also shift responsibility for addressing social crises toward individuals' psychological and emotional capacities. In this context, the paper argues that the discourse of sustainability is increasingly producing not only "sustainable systems" but also "sustainable selves."

The central argument of the paper is that structural transformation and subject formation cannot be considered separately. Sustainability therefore needs to be reconsidered not merely in terms of the continuity of systems, but through questions concerning whose ways of life are being sustained, which subjects are rendered desirable or legitimate, how responsibility is distributed, and how emotions are regulated. Such an approach makes sustainability itself an object of critical sociological inquiry.

Keywords: Sustainability; Sustainable Development Goals; Inner Development Goals; Governmentality; Subject Formation; Neoliberalism

GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, çağdaş toplumsal ve siyasal yaşamda çevresel koruma, ekonomik kalkınma ve toplumsal refah gibi alanları ortak bir gelecek tasavvuru etrafında birleştiren temel kavramlardan biri hâline gelmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA), yoksulluğun ortadan kaldırılmasından toplumsal cinsiyet eşitliğine, iklim değişikliğiyle mücadeleden kurumsal adalete uzanan hedefleri küresel

bir politika çerçevesinde bütünleştirmektedir (United Nations, 2015). Bununla birlikte sürdürülebilirliğin kurumsal hedefler, performans göstergeleri ve davranışsal beklentiler aracılığıyla tanımlanması, kavramın toplumsal düzenleme süreçleriyle ilişkisini de gündeme getirmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, geleceğe yönelik bir politika ideali olmasının yanı sıra, toplumsal sorunların nasıl tanımlandığını, hangi müdahalelerin meşru kabul edildiğini ve sorumluluğun farklı aktörler arasında nasıl dağıtıldığını incelemeyi gerektiren sosyolojik bir araştırma alanıdır.

Sürdürülebilirlik gündeminin dikkat çekici gelişmelerinden biri, yapısal ve kurumsal dönüşüm hedeflerinin bireysel kapasitelerin geliştirilmesiyle giderek daha açık biçimde ilişkilendirilmesidir. İçsel Gelişim Amaçları (İGA), sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesini desteklemek üzere öz farkındalık, eleştirel düşünme, empati, iş birliği ve eyleme geçme gibi yetkinliklere odaklanan bir çerçeve sunmaktadır (Inner Development Goals, 2021). Bu yaklaşım, ekolojik ve toplumsal sorunların çözümünde teknik bilgi, ekonomik kaynaklar ve kurumsal düzenlemelerin yanında bireylerin bilişsel, duygusal ve ilişkisel kapasitelerinin de önem taşıdığı varsayımına dayanmaktadır. Böylece sürdürülebilirlik tartışması, hangi toplumsal sistemlerin dönüştürülmesi gerektiği sorusuna, bu dönüşümü gerçekleştirecek bireylerin hangi niteliklere sahip olması beklendiği sorusunu eklemektedir.

Bu iki çerçevenin birlikte değerlendirilmesi, sürdürülebilirliğin yönetimsellik boyutunu görünür kılmaktadır. Michel Foucault'nun yönetimsellik yaklaşımı, iktidarın işleyişini doğrudan denetim ve hukuki düzenlemelerin ötesinde, toplumsal davranışların yönlendirilmesini mümkün kılan bilgi biçimleri, kurumlar ve teknikler üzerinden incelemeye olanak tanır (Foucault, 1991). Bu perspektiften bakıldığında SKA'lar, toplumsal ve ekolojik sorunları küresel hedefler ve göstergeler aracılığıyla tanımlayan bir yönetişim çerçevesi sunarken İGA, sürdürülebilir dönüşüme katkıda bulunması beklenen bireyin kendi düşünce, duygu ve davranışlarıyla kurduğu ilişkiyi öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilirliğin yönetimi, toplumsal koşulların düzenlenmesi ile bireyin kendisini dönüştürme pratikleri arasındaki bağlantı üzerinden incelenebilir.

Burada "sürdürülebilir sistemlerden sürdürülebilir benliklere" ifadesi, tarihsel olarak birbirini izleyen iki ayrı yönetim aşamasını tanımlamamaktadır. Bireylerin kendi davranışlarını düzenlemeleri ve belirli özne ideallerine göre kendilerini geliştirmeleri, modern sürdürülebilirlik gündeminden çok daha eski toplumsal süreçlerdir. Bu çalışmada söz konusu ifade, çağdaş sürdürülebilirlik söyleminde yapısal düzenleme ile öz-düzenleme arasındaki

ilişkinin belirginleşmesini açıklayan analitik bir kavramsallaştırma olarak kullanılmaktadır. Böyle bir yaklaşım, sürdürülebilirlik politikalarının bireyler üzerinde zorunlu olarak baskıcı sonuçlar doğurduğunu varsaymadan, bu politikaların hangi özne modellerini teşvik ettiğini ve bireysel sorumluluğu nasıl tanımladığını sorgulamayı mümkün kılmaktadır.

Bu sorgulamanın önemli boyutlarından biri, sürdürülebilir kalkınmanın mevcut ekonomik ve siyasal ilişkilerle kurduğu bağlantıdır. SKA'lar küresel sorunların tanımlanması, uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi ve politika sonuçlarının izlenmesi bakımından önemli imkânlar sunmaktadır. Ancak ekonomik büyüme ile ekolojik sınırlar arasındaki gerilim, toplumsal sorunların ölçülebilir göstergelere dönüştürülmesi ve bireysel davranışların sürdürülebilirlik sorumluluğunun temel unsurlarından biri olarak öne çıkarılması, eleştirel değerlendirmeyi gerektirmektedir. Wendy Brown'un (2015) neoliberal rasyonaliteye ilişkin çözümlemesi, toplumsal sorunların performans, öz yönetim ve bireysel sorumluluk kategorileri aracılığıyla ele alınmasının siyasal sonuçlarını incelemek için önemli bir kuramsal dayanak sağlamaktadır. Bununla birlikte, sürdürülebilirlik çerçevelerinin neoliberal yönetimsellik biçimleriyle kesişebilmesi, bütün uygulamalarının aynı yönetsel mantığa indirgenebileceği anlamına gelmemektedir.

Sürdürülebilirliğin normatif boyutu, ekonomik ve kurumsal düzenlemelerin yanında toplumsal cinsiyet, cinsellik, beden ve insan dışı yaşamla ilişkili varsayımlar üzerinden de değerlendirilebilir. Feminist teori, sürdürülebilir toplumsal düzenlerin bakım emeği ve toplumsal yeniden üretim süreçlerine bağımlılığını görünür kılarken (Fraser, 2016), kuir teori kapsayıcılık politikalarının hangi kimlikleri ve yaşam biçimlerini tanınabilir kıldığını sorgulamaktadır (Butler, 1990; Duggan, 2002). Posthümanist yaklaşımlar ise insanın ekolojik ilişkilerin ayrıcalıklı merkezi olarak konumlandırılmasına yönelik eleştiriler geliştirmektedir (Braidotti, 2013; Haraway, 2016). Bu perspektiflerin birlikte kullanılması, sürdürülebilirliğin hangi toplumsal ve ekolojik ilişkileri korumayı amaçladığını, hangi normları yeniden üretebildiğini ve dönüşümün maliyetlerinin nasıl dağıtıldığını incelemeye imkân tanımaktadır.

İGA çerçevesi açısından benzer bir sorgulama, bireysel gelişimin toplumsal koşullarla ilişkisine yönelmektedir. Öz farkındalık, empati, eleştirel düşünme ve iş birliği gibi kapasiteler, kolektif sorunların anlaşılmasını ve ortak eylemin geliştirilmesini destekleyebilir. Bununla birlikte bu kapasitelerin kurumsal bağlamlarda hangi amaçlarla teşvik edildiği önemlidir. Örneğin, dayanıklılık, bireylerin kriz koşullarında eylem kapasitesini korumalarına katkıda bulunabileceği gibi, yapısal sorunların devam ettiği ortamlarda daha fazla uyum göstermeleri

yönündeki beklentilerle de ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla içsel gelişimin toplumsal anlamı, yetkinliklerin kendi başlarına olumlu veya olumsuz kabul edilmesinden hareketle belirlenemez. Bu yetkinliklerin hangi güç ilişkileri içerisinde tanımlandığı, kimlerden beklendiği ve kurumsal sorumluluklarla nasıl ilişkilendirildiği incelenmelidir.

Duygular sosyolojisi, bu ilişkinin değerlendirilmesinde tamamlayıcı bir analitik perspektif sunmaktadır. Hochschild'in (1983) duygusal emek ve duygu kuralları üzerine geliştirdiği yaklaşım, duygusal ifadelerin toplumsal ve kurumsal beklentiler doğrultusunda düzenlenebildiğini göstermektedir. Ahmed'in (2004, 2010) çalışmaları ise duyguların toplumsal normların kuruluşundaki rolünü ve olumlu kabul edilen duygusal yönelimlerin siyasal sonuçlarını tartışmaktadır. Bu yaklaşımlar, sürdürülebilirlik bağlamında empati, iyimserlik ve dayanıklılık gibi kapasitelerin hangi koşullarda dayanışmayı güçlendirdiğini, hangi koşullarda ise öfke, itiraz ve çatışma gibi deneyimlerin meşruiyetini sınırlayabildiğini değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, SKA ve İGA çerçevelerini sürdürülebilirliğin yapısal düzenleme ve özneleşme boyutları arasındaki ilişki üzerinden eleştirel biçimde incelemektir. Araştırma üç soruya odaklanmaktadır: (1) SKA'lar toplumsal ve ekolojik sorunları hangi yönetişim rasyonaliteleri aracılığıyla tanımlamakta ve yönetilebilir hâle getirmektedir? (2) İGA çerçevesi, bireysel kapasiteleri sürdürülebilir dönüşümün koşulları olarak konumlandırırken nasıl bir özne anlayışını teşvik etmektedir? (3) Feminist, kuir, posthümanist ve duygular sosyolojisi yaklaşımları, bu iki çerçevenin normatif varsayımlarını ve sorumluluk ilişkilerini değerlendirmeye nasıl katkıda bulunmaktadır?

2. KURAMSAL VE YÖNTEMSEL YAKLAŞIM

Çalışma, SKA ve İGA'nın temel kavramsal çerçevelerini eleştirel sosyolojik kuramlar aracılığıyla değerlendiren yorumlayıcı bir teorik inceleme niteliğindedir. Analizin başlıca belge dayanaklarını Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ile İçsel Gelişim Amaçları'nın yetkinlik çerçevesi oluşturmaktadır. Bu belgeler, temsil ettikleri kurumsal girişimlerin bütün uygulamalarını açıklayan ampirik veriler olarak kullanılmamakta; sürdürülebilirlik ve bireysel gelişime ilişkin normatif varsayımların incelendiği temel metinler olarak ele alınmaktadır.

Kuramsal çözümlemenin merkezinde Foucault'nun yönetimsellik ve kendilik teknolojileri kavramları bulunmaktadır. Feminist teori, kuir teori, posthümanizm ve duygular sosyolojisi ise

birbirinden bağımsız açıklama modelleri olarak sıralanmak yerine, sürdürülebilirlik söyleminin farklı normatif boyutlarını incelemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu doğrultuda feminist yaklaşım emek ve sorumluluk dağılımına, kuir yaklaşım makbul özne ve yaşam biçimlerine, posthümanist yaklaşım insan merkezci varsayımlara, duygular sosyolojisi ise duygusal düzenleme ve toplumsal eylem arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır.

Çalışmanın temel sınırlılığı, SKA ve İGA uygulamalarının belirli kurumlar veya toplumsal gruplar üzerindeki fiilî etkilerini araştırmamasıdır. Bu nedenle ortaya konulan eleştiriler, söz konusu çerçevelerin zorunlu sonuçlarına ilişkin ampirik hükümler olarak değerlendirilmemelidir. Analiz, bu çerçevelerin belirli yönetimsel ve kurumsal bağlamlarda hangi özneleşme biçimlerine imkân tanıyabileceğini ve hangi gerilimleri barındırdığını tartışmaktadır.

Çalışmanın özgün katkısı, sürdürülebilirlik gündemini dışsal yönetişim ile içsel öz-düzenleme arasındaki ilişki üzerinden kavramsallaştırmasıdır. SKA'lar toplumsal ve ekolojik sorunların tanımlanmasına ve kurumsal müdahalelerin yönlendirilmesine yönelik bir çerçeve sunarken İGA, bu dönüşüme katılması beklenen bireyin düşünsel, duygusal ve ilişkisel kapasitelerini öne çıkarmaktadır. İki çerçevenin birlikte incelenmesi, sürdürülebilirliğin hem toplumsal sistemleri hem de bu sistemler içerisinde eyleyen özneleri konu edinen normatif bir yönelim olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu açıdan temel mesele, sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesi kadar, dönüşümün sorumluluğunun nasıl dağıtıldığı ve hangi yaşam biçimlerinin sürdürülebilir kabul edildiğidir.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI: KÜRESEL YÖNETİŞİM, NEOLİBERAL KALKINMA VE NORMATİF DÜZENLEME

Birleşmiş Milletler'in 2015 yılında kabul ettiği 2030 Gündemi, "ekonomik kalkınma, toplumsal adalet ve çevresel korumayı" 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (SKA) altında birleştirmektedir (United Nations, 2015). Bu çerçeve, küresel sorunların birbirleriyle ilişkili olduğunu kabul ederek devletler, uluslararası kuruluşlar ve diğer toplumsal aktörler için ortak hedefler sunmaktadır. Bununla birlikte SKA'ların sosyolojik önemi, belirledikleri hedeflerin ötesinde, toplumsal sorunları belirli kategoriler ve müdahale biçimleri aracılığıyla tanımlamalarında yatmaktadır. Ekonomik büyüme, ölçülebilir ilerleme ve sorumlu davranış gibi ilkeler, sürdürülebilir kalkınmanın hangi yönetsel varsayımlar üzerinden kurulduğunu incelemeye olanak tanımaktadır.

3.1. Kalkınma Paradigması ve Yeşil Kapitalizmin Sınırları

Sürdürülebilir kalkınmanın temel gerilimlerinden biri, ekonomik büyümenin sürdürülmesi ile ekolojik sınırların korunması arasındaki ilişkidir. SKA 8, insana yakışır iş ve ekonomik büyümeyi birlikte hedeflerken SKA 12, sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarının oluşturulmasını amaçlamaktadır (United Nations, 2015). Bu hedefler arasında zorunlu bir çelişki bulunmamakla birlikte, büyümenin hangi üretim ilişkileri ve kaynak kullanım biçimleri içerisinde gerçekleştirileceği önemli bir siyasal sorudur.

Ekolojik sorunların teknolojik yenilik, kaynak verimliliği ve düşük karbonlu üretim aracılığıyla çözülebileceği varsayımı, yeşil kapitalizm tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Hickel ve Kallis (2020), ekonomik büyümenin çevresel baskılardan yeterli hız ve ölçekte ayrıştırılabileceği yönündeki beklentilerin ampirik dayanaklarını sorgulamaktadır. Bu eleştiri, çevresel teknolojilerin önemini ortadan kaldırmaz; büyümenin sürdürülmesi ile ekolojik sürdürülebilirliğin hangi koşullarda bağdaştırılabileceğine ilişkin daha kapsamlı bir değerlendirmeyi gerekli kılar.

Bu açıdan SKA 8 ile SKA 12 arasındaki ilişki, sürdürülebilir kalkınmanın normatif sınırlarını görünür kılmaktadır. Üretim süreçlerinin çevresel etkilerinin azaltılması önemli bir hedef olmakla birlikte, küresel üretim ağlarının örgütlenmesi, kaynak çıkarımının coğrafi dağılımı ve çevresel maliyetlerin farklı topluluklar arasında paylaşılması da değerlendirilmelidir. Sürdürülebilirliğin eleştirel sosyolojik analizi, böylece ekonomik büyümenin devamlılığının hangi toplumsal ve ekolojik koşullara dayandığını sorgulamaktadır.

3.2. Küresel Yönetişim, Ölçülebilirlik ve Teknokratik Rasyonalite

SKA'ların küresel yönetişim açısından ayırt edici özelliklerinden biri, hedeflerin göstergeler ve izleme mekanizmaları aracılığıyla değerlendirilmesidir. Ortak göstergeler, ülkeler arasındaki karşılaştırmaları ve politika sonuçlarının izlenmesini mümkün kılmaktadır. Ancak hangi sorunların hangi ölçütlerle temsil edildiği, toplumsal gerçekliğin nasıl anlaşılacağını da etkilemektedir.

Foucault'nun (1991) yönetimsellik yaklaşımı, göstergeleri yalnızca teknik bilgi araçları olarak değerlendirmek yerine, toplumsal sorunları yönetilebilir nesnelere dönüştüren pratikler olarak incelemeye olanak tanır. Merry (2016), göstergelerin karmaşık toplumsal gerçeklikleri

karşılaştırılabilir sayısal kategorilere dönüştürürken belirli bilgi biçimlerini öne çıkardığını ve diğerlerini ikincilleştirebildiğini göstermektedir.

Bu sorun, örneğin, SKA 5.4 kapsamında ücretsiz bakım ve ev içi emeğin tanınması hedefinde somutlaşmaktadır. İlgili hedef, bakım emeğinin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikaları aracılığıyla tanınmasını ve değerinin kabul edilmesini, ayrıca hane içindeki sorumluluk paylaşımının geliştirilmesini öngörmektedir (United Nations, 2015). Bununla birlikte ücretsiz bakım emeğine ayrılan zamanın ölçülmesi, bu emeğin hangi toplumsal ilişkiler içerisinde örgütlendiğini veya bakım yükümlülüklerinin neden eşitsiz dağıldığını tek başına açıklayamaz. Ölçülebilir ilerleme ile toplumsal dönüşüm arasındaki ayrım, bu nedenle önem taşımaktadır.

SKA göstergelerinin eleştirel değerlendirilmesi, nicel ölçmenin reddedilmesini gerektirmez. Asıl mesele, göstergelerin sunduğu bilginin tarihsel bağlam, kurumsal ilişkiler ve toplumsal güç farklılıklarıyla birlikte yorumlanmasıdır. Teknokratik yönetişimin sınırları, özellikle siyasal tercihlerin teknik performans sorunları olarak ele alındığı durumlarda belirginleşmektedir.

3.3. Ahlaki Yönetişim ve Sorumluluğun Bireyselleştirilmesi

Sürdürülebilir kalkınma, kurumsal hedeflerin yanında bireylerin tüketim, kaynak kullanımı ve gündelik davranışlarına ilişkin etik beklentiler de üretmektedir. Özellikle SKA 12'nin sorumlu tüketim vurgusu, bireysel tercihlerin çevresel sonuçlarını görünür kılmaktadır. Bununla birlikte bireysel sorumluluğun öne çıkarılması, üretim sistemlerinin ve kurumsal aktörlerin yükümlülükleriyle birlikte değerlendirilmelidir.

Brown'un (2015) neoliberal rasyonaliteye ilişkin çözümlemesi, bireyin kendi davranışlarını sürekli değerlendiren ve geliştiren bir özne olarak konumlandırılmasının siyasal sonuçlarını anlamak açısından önemlidir. Sürdürülebilirlik bağlamında çevresel etkilerini azaltmaya çalışan birey modeli, etik sorumluluğun önemli bir ifadesi olabilir. Ancak çevresel sorunların çözümü ağırlıklı olarak tüketicilerin tercihlerine bağlandığında, enerji politikaları, endüstriyel üretim ve ekonomik düzenlemeler gibi yapısal belirleyiciler ikinci plana itilebilir.

Bu bağlamda sürdürülebilirlik, bireyin kendi davranışlarını düzenlemesini teşvik eden bir ahlaki yönetişim alanı olarak da değerlendirilebilir. Buradaki temel sorun, bireysel sorumluluğun varlığından çok, bu sorumluluğun kurumsal hesap verebilirlikle nasıl ilişkilendirildiğidir. Bireylerin çevresel duyarlılık geliştirmesi, toplumsal dönüşümün önemli

bir bileşenidir; ancak sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesi, bireysel tercihlerden daha geniş siyasal ve ekonomik müdahaleler gerektirmektedir.

SKA'ların bu üç boyutu, sürdürülebilirliğin ekonomik ilişkileri, toplumsal bilgiyi ve bireysel davranışları birlikte düzenleyen normatif bir çerçeve oluşturduğunu göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu düzenleme süreçlerinin etkileri toplumsal gruplar arasında eşit dağılmamaktadır. Feminist, kuir ve posthümanist yaklaşımlar, sürdürülebilir kalkınmanın emek, toplumsal normlar ve insan dışı yaşamla ilişkisini inceleyerek bu eşitsizliklerin farklı boyutlarını görünür kılmaktadır.

3.4. Feminist Perspektiften Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları: Bakım Emeği ve Toplumsal Yeniden Üretim

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yaklaşımı, kadınların ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşama katılımını, küresel kalkınma gündeminin temel bileşenlerinden biri hâline getirmektedir. Özellikle SKA 5, ayrımcılığın ortadan kaldırılması, karar alma süreçlerine eşit katılım ve ücretsiz bakım emeğinin tanınması gibi hedefleri kapsamaktadır (United Nations, 2015). Feminist açıdan temel mesele, bu hedeflerin varlığından çok, eşitliğin hangi ekonomik ve kurumsal ilişkiler içerisinde gerçekleştirilebileceğidir.

Bu tartışmanın merkezinde toplumsal yeniden üretim yer almaktadır. Fraser (2016), kapitalist ekonominin devamlılığının, ücretli üretim süreçlerinin dışında gerçekleşen bakım, yetiştirme ve gündelik yaşamı sürdürme faaliyetlerine bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu faaliyetlerin önemli bir bölümünün ücretsiz veya düşük ücretli emek biçimleriyle karşılanması, ekonomik büyümenin toplumsal maliyetlerinin eşitsiz dağılımına neden olmaktadır. Federici (2012) ise ev içi emeğin doğal bir kadınlık görevi olarak kabul edilmesinin, söz konusu eşitsizliğin tarihsel olarak yeniden üretilmesindeki rolünü vurgulamaktadır.

SKA 5.4, ücretsiz bakım ve ev içi emeğin kamu hizmetleri, altyapı ve sosyal koruma politikaları aracılığıyla tanınmasını ve değerinin kabul edilmesini öngörmektedir. Ayrıca hane ve aile içindeki sorumluluk paylaşımının geliştirilmesini hedeflemektedir (United Nations, 2015). Bu düzenleme, bakım emeğinin uluslararası kalkınma gündeminde görünürlük kazanması bakımından önemlidir. Bununla birlikte bakım emeğinin tanınması ile sorumluluğun yeniden dağıtılması farklı toplumsal süreçlerdir. Kadınların istihdama katılımının artırılması, erişilebilir kamusal bakım hizmetleri ve hane içindeki eşit sorumluluk paylaşımıyla desteklenmediğinde, ücretli ve ücretsiz emek yüklerinin birlikte artmasına yol açabilir.

Bu noktada sürdürülebilirliğin başarısı, kadınların ekonomik katılımına ilişkin göstergelerin ötesinde değerlendirilmelidir. Bakım hizmetlerinin kamusal niteliği, çalışma koşulları, sosyal güvence ve gündelik yaşamın yeniden üretimine ayrılan zaman, toplumsal cinsiyet eşitliğinin maddi koşullarını oluşturmaktadır. Feminist eleştiri, sürdürülebilir kalkınmanın bu koşulları ne ölçüde dönüştürdüğünü sorgulayarak eşitliği bireysel güçlenme söyleminin sınırlarının ötesine taşımaktadır.

Bu yaklaşım, makalenin temel savı açısından da önemlidir. Sürdürülebilir toplumsal sistemlerin devamlılığı, bireylerin bakım verme ve sorumluluk üstlenme kapasitelerine dayanabilmektedir. Ancak bu kapasitelerin geliştirilmesi, bakım emeğinin eşitsiz örgütlenmesini kendiliğinden değiştirmez. Dolayısıyla sürdürülebilirliğin toplumsal boyutu, bireysel yeterlilikler kadar bu yeterlilikleri mümkün kılan maddi ve kurumsal koşullar üzerinden değerlendirilmelidir.

3.5. Kuir Perspektiften Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları: Heteronormativite ve Kapsayıcılığın Sınırları

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın temel ilkelerinden biri, kimsenin geride bırakılmamasıdır. Bu ilke, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasını ve farklı grupların kalkınma süreçlerinden yararlanmasını hedefleyen kapsayıcı bir yaklaşım sunmaktadır. Bununla birlikte kapsayıcılığın hangi kimlikleri ve yaşam biçimlerini görünür kıldığı, hangi toplumsal normlar aracılığıyla uygulandığı ve kurumsal tanınmanın hangi koşullara bağlandığı eleştirel değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Kuir kuram, bu soruları toplumsal cinsiyet ve cinsellik kategorilerinin normatif kuruluşu üzerinden ele almaktadır. Butler'ın (1990) toplumsal cinsiyetin performatif niteliğine ilişkin yaklaşımı, kadınlık ve erkekliğin değişmez kimlikler olarak kabul edilmesine karşı çıkarak bu kategorilerin toplumsal normlar aracılığıyla nasıl üretildiğini tartışmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında SKA 5'in toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi, yalnızca kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin azaltılması bakımından değil, toplumsal cinsiyet çeşitliliğinin politika çerçevelerinde nasıl temsil edildiği açısından da incelenebilir.

2030 Gündemi, insan hakları ve ayrımcılıkla mücadele konusunda kapsamlı ilkeler benimsemektedir. Bununla birlikte SKA hedeflerinde cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği, açık ve sistematik biçimde tanımlanmış bağımsız ayrımcılık kategorileri arasında yer almamaktadır (United Nations, 2015). Bu durum, LGBTİQ+ bireylerin sürdürülebilir kalkınma gündeminin dışında bırakıldığı anlamına gelmez. Ancak genel kapsayıcılık ilkeleriyle belirli

grupların karşılaştığı eşitsizliklerin somut politika araçları aracılığıyla tanınması arasında önemli bir fark bulunmaktadır.

Kapsayıcılığın normatif sınırları, özellikle aile, hane halkı ve sosyal koruma politikalarında görünür hâle gelebilir. Kalkınma hedeflerinin ulusal uygulamalara aktarılması sırasında sosyal yardımların, sağlık hizmetlerinin veya bakım desteklerinin hukuken tanınmış aile ilişkilerine bağlanması, farklı birliktelik ve akrabalık biçimlerinin eşit erişimini sınırlayabilir. Weston'ın (1991) kuir akrabalık ilişkilerine ilişkin çalışması, aile ve bakım bağlarının biyolojik soy veya heteroseksüel evlilik ilişkilerinin dışında da kurulabildiğini göstermektedir. Buradaki eleştiri, SKA'ların belirli bir aile modelini zorunlu kıldığı iddiasına dayanmamaktadır; kapsayıcılığın somut kurumsal düzenlemelerde hangi yaşam biçimlerini tanıdığıyla ilgilidir.

Duggan'ın (2002) homonormativite kavramı, tanınma ile toplumsal uyum arasındaki ilişkinin sorgulanmasına olanak tanımaktadır. Duggan, neoliberal koşullarda belirli cinsel kimliklerin kabulünün mevcut ekonomik ve toplumsal normlara uyumla birlikte gelişebileceğini tartışmaktadır. Bu yaklaşım sürdürülebilirlik bağlamına uygulandığında, kapsayıcılığın yalnızca bireylerin mevcut kurumlara katılımıyla ölçülmesinin sınırları ortaya çıkmaktadır. Toplumsal adalet açısından belirleyici olan, kurumların farklı yaşam biçimleri karşısında ne ölçüde dönüşebildiğidir.

Kuir perspektif böylece sürdürülebilirliğin hangi bireyleri ve yaşam biçimlerini makbul kabul ettiği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu sorgulama, çalışmanın ikinci bölümünde İGA'nın teşvik ettiği özne modelinin değerlendirilmesine de zemin hazırlamaktadır. Kurumsal kapsayıcılığın normatif sınırları ile bireysel gelişim çerçevelerinin davranışsal beklentileri, sürdürülebilirliğin farklı düzeylerde işleyen özneleşme süreçleri olarak birlikte incelenebilir.

3.6. Posthümanist Perspektiften Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları: Antroposentrizm ve İnsan-Ötesi Sorumluluk

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, ekolojik sorunların küresel ölçekte ele alınmasına yönelik kapsamlı hedefler içermektedir. SKA 13 iklim değişikliğiyle mücadeleyi, SKA 14 deniz ve okyanus ekosistemlerinin korunmasını, SKA 15 ise karasal ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğini hedeflemektedir (United Nations, 2015). Bu hedefler insan dışı yaşamın korunmasına yönelik önemli yükümlülükler tanımlamakla birlikte, sürdürülebilir kalkınmanın doğa anlayışı posthümanist perspektiften ayrıca değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir kalkınmanın temel referanslarından biri olan *Ortak Geleceğimiz* raporu, kavramı bugünün ihtiyaçlarının gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama kapasitesini tehlikeye atmadan karşılanması olarak tanımlamaktadır (World Commission on Environment and Development, 1987). Kuşaklar arası sorumluluğu öne çıkaran bu yaklaşım, sürdürülebilirliğin temel referans noktasını insan ihtiyaçları ve insan toplumlarının geleceği üzerinden kurmaktadır. Posthümanist eleştiri, ekolojik sorumluluğun insan dışı varlıkların yaşam süreçlerini ve değerini hangi ölçüde kapsadığını sorgulamaktadır.

Braidotti'nin (2013) posthümanist özne anlayışı, insanı çevresinden bağımsız ve diğer varlıklar üzerinde ayrıcalıklı konuma sahip bir özne olarak değerlendiren klasik hümanist varsayımları eleştirmektedir. Bu yaklaşıma göre insan yaşamı, biyolojik, teknolojik, toplumsal ve ekolojik ilişkiler içerisinde oluşmaktadır. Haraway (2016) ise türler arası karşılıklı bağımlılıklara dikkat çekerek ekolojik sorumluluğun birlikte yaşama ve ortak yaşam koşullarını sürdürme pratikleri üzerinden düşünülmesini önermektedir.

Bu perspektiften bakıldığında sürdürülebilirlik politikalarında kullanılan doğal sermaye, kaynak yönetimi ve ekosistem hizmetleri gibi kavramlar eleştirel bir incelemeyi gerektirmektedir. Söz konusu kavramlar çevresel değerlerin politika süreçlerinde görünürlük kazanmasına katkıda bulunabilir. Ancak doğanın değerinin ağırlıklı olarak insan refahına ve ekonomik faaliyetlere sağladığı katkılar üzerinden tanımlanması, insan dışı yaşamın kendi varoluş koşullarının ikincil konuma itilmesi riskini taşımaktadır.

Posthümanist eleştiri, SKA'ların ekolojik hedeflerinin önemini reddetmemektedir. Tartışmanın odağında, bu hedeflerin hangi ontolojik ve etik varsayımlar içerisinde gerekçelendirildiği bulunmaktadır. Ekolojik ilişkilerin insanın kullanımına sunulmuş kaynaklar olarak kavranması ile insanların diğer canlılarla karşılıklı bağımlılık içerisinde var olduklarının kabul edilmesi, farklı sürdürülebilirlik anlayışlarına işaret etmektedir.

Bu yaklaşım makalenin temel tezini daha geniş bir düzleme taşımaktadır. Sürdürülebilir sistemlerin korunması, insanın kendi çevresini yönetme kapasitesine indirgenemeyecek ilişkisel süreçlere dayanmaktadır. Dolayısıyla sürdürülebilirliğin öznesini yalnızca bilinçli, sorumlu ve kendi davranışlarını düzenleyebilen insan birey üzerinden tanımlamak, ekolojik ilişkilerin çok türlü ve maddi niteliğini yeterince açıklamayabilir. Bu sorgulama, İGA çerçevesinde içsel gelişimin nasıl kavramsallaştırıldığını değerlendirirken de önem kazanacaktır.

4. İÇSEL GELİŞİM AMAÇLARI (İGA): SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN ÖZNESİ VE BENLİĞİN YÖNETİMİ

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın küresel yönetişim çerçevesi, toplumsal ve ekolojik sorunların çözümünde kurumsal düzenlemelere, ekonomik kaynaklara ve politika hedeflerine odaklanmaktadır. İçsel Gelişim Amaçları (İGA) ise sürdürülebilir dönüşümün bireysel ve kolektif yetkinliklerle ilişkisini öne çıkarmaktadır. Bu yönelim, sürdürülebilirliğin öznesini sosyolojik açıdan önemli bir tartışma alanına dönüştürmektedir. Temel mesele, bireysel gelişimin sürdürülebilirlik açısından gerekli olup olmadığı sorusundan çok, hangi kapasitelerin gelişim olarak tanımlandığı ve bu kapasitelerin hangi toplumsal koşullarda işlev kazandığıdır.

4.1. İçsel Gelişim Amaçları ve Sürdürülebilir Özne Modeli

İçsel Gelişim Amaçları, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın gerçekleştirilmesini desteklemek amacıyla geliştirilen, bireysel ve kolektif yetkinliklere odaklanan bir girişimdir. Birleşmiş Milletler'in resmî SKA sisteminden kurumsal olarak ayrı olan bu çerçeve, sürdürülebilir dönüşümün bilgi, teknoloji ve ekonomik kaynakların yanında insan kapasitelerinin geliştirilmesini de gerektirdiği düşüncesine dayanmaktadır.

İGA'nın yetkinlik çerçevesi beş temel boyuttan oluşmaktadır: *Being* (Var Olma), *Thinking* (Düşünme), *Relating* (İlişki Kurma), *Collaborating* (İş Birliği Yapma) ve *Acting* (Eyleme Geçme). Bu boyutlar, bireyin kendisiyle kurduğu ilişkiden karmaşık sorunları değerlendirme kapasitesine, başkalarıyla ilişkilerinden kolektif eyleme kadar uzanan farklı yetkinlikleri kapsamaktadır (Inner Development Goals, 2021).

Çerçevenin sosyolojik açıdan dikkat çekici özelliği, sürdürülebilir dönüşümün belirli bireysel niteliklerle ilişkilendirilmesidir. Öz farkındalık, eleştirel düşünme, empati, şefkat, iletişim ve cesaret gibi kapasiteler, sürdürülebilir bir geleceğin gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilecek özellikler olarak sunulmaktadır. Böylece sürdürülebilirlik, toplumsal sistemlerin dönüştürülmesi kadar bu dönüşümün aktörlerinin geliştirilmesiyle de bağlantılandırılmaktadır.

Ancak İGA çerçevesini yalnızca duygusal dayanıklılık veya bireysel uyum üzerinden değerlendirmek, içerdiği yetkinliklerin kapsamını daraltacaktır. Özellikle eleştirel düşünme, karmaşıklık farkındalığı, perspektif geliştirme, cesaret ve eyleme geçme gibi kapasiteler, mevcut toplumsal koşulların sorgulanmasını da destekleyebilir. Bu özellikler, İGA'nın tek yönlü bir uyum modeli olarak yorumlanmasını güçleştirmektedir.

Dolayısıyla İGA'nın önerdiği özne modeli kendi içinde farklı yönelimler barındırmaktadır. Bir yandan kendisini değerlendiren, duygularını düzenleyen ve ilişkisel yetkinliklerini geliştiren birey öne çıkarken diğer yandan karmaşık toplumsal sorunları eleştirel biçimde kavrayabilen ve kolektif dönüşüme katılabilen bir aktör tasavvur edilmektedir. Bu iki yönelimin birbirleriyle ilişkisi, çerçevenin yönetimsellik açısından değerlendirilmesinde belirleyicidir.

4.2. Yönetimsellik ve Kendilik Teknolojileri: İçsel Gelişimin Siyasal Rasyonalitesi

Foucault'nun kendilik teknolojileri kavramı, bireylerin kendi düşünceleri, davranışları ve yaşam biçimleri üzerinde belirli dönüşümler gerçekleştirmelerini sağlayan pratikleri açıklamaktadır (Foucault, 1988). Bu pratikler, tarihsel olarak farklı etik, dinsel ve siyasal amaçlarla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla bireyin kendisini geliştirmesi, neoliberalizme özgü bir olgu olarak değerlendirilemez. Sosyolojik açıdan önemli olan, kendilik üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların hangi normatif beklentiler ve iktidar ilişkileri içerisinde anlam kazandığıdır.

İGA çerçevesi, bireyleri kendi düşünsel, duygusal ve ilişkisel kapasitelerini değerlendirmeye ve geliştirmeye yöneltmesi bakımından kendilik teknolojileriyle ilişkilendirilebilir. Öz farkındalık, duygusal düzenleme ve kişisel gelişim, bu açıdan bireyin kendisiyle kurduğu ilişkinin belirli hedefler doğrultusunda yeniden yapılandırılmasına işaret etmektedir. Ancak bu bağlantı, İGA'nın doğrudan bir denetim mekanizması olduğu anlamına gelmemektedir. Yönetimsellik perspektifi, bireysel gelişim uygulamalarının kurumsal amaçlarla nasıl ilişkilendirilebildiğini sorgulamak için kullanılmaktadır.

Brown'un (2015) neoliberal rasyonaliteye ilişkin çözümlemesi, bu ilişkinin siyasal sonuçlarını değerlendirmeye yardımcı olmaktadır. Neoliberal yönetimsellik altında bireylerden değişen koşullara uyum sağlamaları, performanslarını geliştirmeleri ve karşılaştıkları sorunlar karşısında kendi kapasitelerini sürekli yenilemeleri beklenebilir. İçsel gelişim söylemi bu beklentilerle ilişkilendirildiğinde, bireyin kendisi üzerinde çalışması kurumsal performansın bir bileşenine dönüşebilir.

Örneğin, bir kurumun çalışanlarına yönelik gelişim programında dayanıklılık ve öz farkındalık becerilerinin teşvik edilmesi, çalışma yaşamındaki belirsizliklerle başa çıkma kapasitesini destekleyebilir. Ancak aynı kurum aşırı iş yükünü, güvencesizliği veya karar alma süreçlerindeki eşitsizlikleri değiştirmeden çalışanlardan daha dayanıklı olmalarını bekliyorsa, bireysel gelişim yapısal sorunların sonuçlarını yönetmeye yönelik bir araç hâline gelebilir. Bu

örnek, İGA'nın fiilî uygulamalarına ilişkin ampirik bir bulgu değil, yönetimsellik yaklaşımının ortaya koyduğu olası bir kurumsal kullanım biçimidir.

Buna karşılık İGA'nın eleştirel düşünme, cesaret ve kolektif eylem boyutları farklı bir kullanım imkânı sunmaktadır. Bu yetkinliklerin geliştirilmesi, bireylerin kurumsal uygulamaları sorgulamalarını, eşitsizlikleri görünür kılmalarını ve ortak dönüşüm talepleri oluşturmalarını destekleyebilir. Bu nedenle içsel gelişimin siyasal niteliği, yalnızca yetkinliklerin tanımlarından hareketle belirlenemez. Yetkinliklerin kimler tarafından, hangi amaçlarla ve ne tür kurumsal ilişkiler içerisinde kullanıldığı dikkate alınmalıdır.

Buradaki temel gerilim, bireyin kendi kapasitesini geliştirmesi ile içinde bulunduğu koşulları değiştirebilmesi arasındadır. İçsel gelişim, bireyin mevcut koşullara daha etkili uyum sağlamasını teşvik edebileceği gibi bu koşulları eleştirel biçimde değerlendirme kapasitesini de güçlendirebilir. Yönetimsellik analizi, bu farklı olasılıkların hangi güç ilişkileri içerisinde ortaya çıktığını araştırmaya yönelmektedir.

4.3. Toplumsal Sorunların Psikolojikleştirilmesi ve Sorumluluğun Yeniden Dağılımı

İçsel gelişim yaklaşımının eleştirel değerlendirilmesinde önemli bir mesele, toplumsal sorunların psikolojik kategoriler aracılığıyla açıklanmasıdır. Psikolojikleştirme, kurumsal ve tarihsel koşullarla ilişkili sorunların bireylerin tutumları, duygusal kapasiteleri veya kişisel yeterlilikleri üzerinden tanımlanmasına yönelik bir eğilimi ifade etmektedir. Bu yaklaşımın sınırları, psikolojik süreçlerin toplumsal yaşam açısından önemsiz olmasından değil, farklı açıklama düzeyleri arasındaki ilişkinin daraltılmasından kaynaklanmaktadır.

Illouz (2008), terapötik kültürün modern toplumsal yaşamda duygusal deneyimleri ve kişiler arası ilişkileri psikolojik bilgi kategorileri aracılığıyla yeniden anlamlandırdığını göstermektedir. Bu perspektif, sürdürülebilirlik sorunlarının empati eksikliği, yetersiz farkındalık veya iş birliği kapasitesinin düşüklüğü üzerinden açıklanmasının olası sonuçlarını değerlendirmeye yardımcı olmaktadır.

Örneğin, iklim krizi karşısında bireylerin çevresel farkındalıklarının geliştirilmesi önemli bir eğitimsel hedef olabilir. Bununla birlikte çevresel yıkımın nedenleri, üretim biçimleri, enerji altyapıları, ekonomik çıkar ilişkileri ve siyasal karar alma süreçleriyle bağlantılıdır. Sorunun çözümü öncelikle bireylerin bilinç ve davranış değişikliğine bağlandığında, bu yapısal

belirleyicilerin analitik ağırlığı azalabilir. Benzer bir durum toplumsal eşitsizliklerin empati ve iletişim eksikliği üzerinden değerlendirilmesinde de ortaya çıkabilir.

İGA'nın bu açıdan değerlendirilmesinde önemli bir ayrım yapılmalıdır. Çerçevenin bireysel yetkinlikleri geliştirmeyi amaçlaması, toplumsal sorunların nedenlerini zorunlu olarak bireysel yetersizliklere bağladığı anlamına gelmez. Ancak sürdürülebilir dönüşümün önkoşulları arasında kişisel kapasitelerin öne çıkarılması, bu kapasitelerin kurumsal sorumluluklarla nasıl ilişkilendirildiği sorusunu gündeme getirmektedir. Eleştirel incelemenin odağında, bireysel gelişimin yapısal dönüşümün yerine geçirilmesi ihtimali bulunmaktadır.

Bu noktada Fraser'ın (1995) yeniden dağıtım ve tanınma arasındaki ilişkiye yönelik yaklaşımı açıklayıcıdır. Toplumsal adalet, bireylerin farklılıklarının tanınmasını ve katılım kapasitelerinin geliştirilmesini gerektirirken, maddi kaynakların ve kurumsal imkânların dağılımıyla da doğrudan ilişkilidir. Bireylerin kendilerini daha etkili ifade edebilmeleri veya başkalarının deneyimlerine daha fazla duyarlılık geliştirmeleri, eşitsizliğin ekonomik ve kurumsal koşullarını kendiliğinden değiştirmez.

Bununla birlikte bireysel kapasiteler ile yapısal dönüşüm arasında zorunlu bir karşıtlık kurmak da açıklayıcı değildir. Eleştirel düşünme, empati ve kolektif eylem becerileri, toplumsal sorunların nedenlerinin anlaşılmasını ve ortak taleplerin geliştirilmesini destekleyebilir. Belirleyici olan, bu kapasitelerin bireyleri mevcut koşulların sonuçlarını yönetmekle mi yükümlü kıldığı, yoksa söz konusu koşulların dönüştürülmesine katılmalarını mı mümkün kıldığıdır.

Bu değerlendirme, sürdürülebilir benlik kavramının analitik içeriğini belirginleştirmektedir. Sürdürülebilir benlik, burada İGA tarafından açıkça tanımlanmış bir kimlik kategorisi olarak kullanılmamaktadır. Kavram, sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda kendisini geliştirmesi, davranışlarını değerlendirmesi ve toplumsal dönüşüme katkıda bulunması beklenen özne modelini tartışmak amacıyla önerilmektedir. Böylece sürdürülebilirliğin yönetimselliği, kurumsal hedefler ile bireysel öz düzenleme pratiklerinin birbirleriyle nasıl ilişkilendirildiği üzerinden incelenebilir.

4.4. İçsel Gelişim Amaçlarına Feminist Eleştiri: Duygusal Emek ve Öz Düzenleme

İçsel Gelişim Amaçlarının empati, şefkat, öz farkındalık ve ilişki kurma becerilerine verdiği önem, duygusal kapasitelerin toplumsal cinsiyet ilişkileri içerisinde nasıl değerlendirildiği

sorusunu gündeme getirmektedir. Bu nitelikler kolektif yaşamın geliştirilmesine katkıda bulunabilmekle birlikte, tarihsel olarak cinsiyetlendirilmiş beklentilerden bağımsız değildir. Başkalarının ihtiyaçlarına duyarlılık gösterme, çatışmaları yatıştırma ve ilişkilerin sürekliliğini sağlama sorumlulukları, birçok toplumsal bağlamda kadınlardan daha yoğun biçimde beklenmektedir.

Hochschild'in (1983) duygusal emek yaklaşımı, özellikle çalışma yaşamında bireylerin duygusal ifadelerini kurumsal beklentiler doğrultusunda düzenlemelerinin emek ilişkilerinin bir parçası hâline gelebildiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, İGA'nın önerdiği duygusal yetkinliklerin kurumsal uygulamalarda nasıl anlam kazanabileceğini değerlendirmek açısından önemlidir. Örneğin, bir iş yerinde çalışanlardan sürekli empati, sabır ve yapıcı iletişim beklenmesi, ilişkileri geliştirebileceği gibi çatışmaları yönetme yükünü belirli çalışan grupları üzerinde yoğunlaştırabilir. Özellikle duygusal beklentilerin performans değerlendirmelerine dâhil edildiği koşullarda, bireysel gelişim yeni bir emek yükümlülüğüne dönüşebilir.

Feminist açıdan belirleyici mesele, bu kapasitelerin kimlerden ve hangi koşullarda beklendiğidir. Fraser'ın (2016) toplumsal yeniden üretim çözümlemesi, bakım ve ilişki sürdürme faaliyetlerinin maddi ve kurumsal koşullardan bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla içsel gelişimin toplumsal cinsiyet eşitliğine katkısı, bireylerin daha fazla duygusal sorumluluk üstlenmelerinden çok, mevcut sorumlulukların adil biçimde paylaşılmasıyla ilişkilidir.

Bu açıdan İGA'nın empati ve şefkat vurgusu, duygusal emeğin cinsiyetlendirilmiş dağılımını sorgulayan uygulamalarla desteklendiğinde dönüştürücü bir imkân sunabilir. Buna karşılık eşitsiz iş bölümünün sürdüğü ortamlarda bireylerden daha fazla öz düzenleme beklenmesi, mevcut yüklerin görünürlüğünü azaltabilir. Feminist eleştiri, içsel gelişimin değerini bu yetkinliklerin kurumsal sorumluluklarla nasıl ilişkilendirildiği üzerinden değerlendirmektedir.

4.5. Kuir Perspektiften İçsel Gelişim Amaçları: Normatif Benlik ve Uyum Beklentisi

İGA'nın öz farkındalık, güven, iş birliği ve ilişkisel yetkinlikler etrafında geliştirdiği çerçeve, sürdürülebilir dönüşüme katkıda bulunabilecek belirli bireysel nitelikleri öne çıkarmaktadır. Kuir kuram açısından bu yaklaşımın sosyolojik önemi, gelişimin hangi davranış biçimleri üzerinden tanımlandığı ve farklı özneleşme deneyimlerinin bu tanımlar içerisinde nasıl konumlandırıldığıyla ilgilidir.

Butler'ın (1990) toplumsal normların öznenin kuruluşundaki rolüne ilişkin yaklaşımı, bireysel gelişim ideallerinin tarihsel ve kültürel koşullardan bağımsız olmadığını göstermektedir. Bu perspektiften bakıldığında yapıcı iletişim, güven ve iş birliği gibi kapasiteler farklı toplumsal bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilir. Örneğin, ayrımcılığa maruz kalan bir bireyin kendisinden sürekli uzlaşmacı davranmasının beklenmesi, mevcut güç ilişkilerinin sorgulanmasını güçleştirebilir. Böyle bir durumda uyum beklentisi, toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesinden daha fazla önem kazanabilir.

Ancak İGA çerçevesinin çatışmadan kaçınmayı veya mevcut normlara koşulsuz uyumu açıkça hedeflediği ileri sürülemez. Eleştirel düşünme, cesaret ve eyleme geçme gibi yetkinlikler, normların sorgulanmasına da imkân tanımaktadır. Kuir eleştirinin katkısı, bu farklı kapasitelerin hangi toplumsal koşullarda desteklendiğini ve hangi davranışların gelişmişlik göstergesi olarak kabul edildiğini araştırmaya yönelmesidir.

Bu yaklaşım, sürdürülebilir benliğin tek bir ideal kişilik modeli üzerinden tanımlanmasının sınırlarını görünür kılmaktadır. Toplumsal dönüşüme katkıda bulunan özne, her durumda uyumlu, uzlaşmacı veya duygusal açıdan dengeli davranan bireyle özdeşleştirilemez. Farklılıkların tanınması, bireylerin mevcut normlara uyarlanmasının ötesinde, bu normların eleştiriye ve dönüşüme açık tutulmasını gerektirmektedir.

4.6. Posthümanist Perspektiften İçsel Gelişim: İlişkisel Özne ve İnsan Merkezcilik

İGA'nın bireysel ve kolektif yetkinliklere odaklanması, dönüşümün öznesine ilişkin ontolojik bir soruyu da gündeme getirmektedir. Öz farkındalık, düşünme ve eyleme geçme gibi kapasiteler, gelişimin insan öznesi üzerinden kavramsallaştırılmasına dayanmaktadır. Posthümanist yaklaşım ise insanın bilişsel ve duygusal kapasitelerinin, içinde bulunduğu maddi, teknolojik ve ekolojik ilişkilerden bağımsız değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir.

Braidotti'nin (2013) ilişkisel özne anlayışı, bireyi kendi sınırları içerisinde tamamlanmış ve özerk bir varlık olarak ele alan yaklaşımları sorgulamaktadır. Benzer biçimde Barad'ın (2007) ilişkisel ontolojisi, varlıkların ve eyleme kapasitelerinin önceden belirlenmiş bağımsız birimler arasında gerçekleşen etkileşimlerle açıklanamayacağını savunmaktadır. Bu perspektiflerden hareketle içsel gelişim, yalnızca bireyin kendi üzerinde gerçekleştirdiği bir dönüşüm olarak kavramsallaştırıldığında, gelişimin maddi ve ilişkisel koşulları yeterince görünür olmayabilir.

Bununla birlikte İGA'nın sistem düşüncesi ve karmaşıklık farkındalığı gibi yetkinlikleri, ilişkisel bir sürdürülebilirlik anlayışıyla bağlantı kurulmasına olanak tanımaktadır. Posthümanist eleştirinin katkısı, bu ilişkisel yönelimin insan dışı varlıkların ve ekolojik süreçlerin dönüştürücü rolünü de kapsayacak biçimde genişletilmesidir. Böylece sürdürülebilirliğin öznesi, çevresini yöneten bağımsız insan bireyden çok, karşılıklı bağımlılık ilişkileri içerisinde eyleyen bir varlık olarak değerlendirilebilir.

4.7. Duygular Sosyolojisi Açısından İçsel Gelişim: Duygusal Normlar ve Siyasal Eylem

İGA'nın öz farkındalık, empati, şefkat ve iyimserlik gibi yetkinliklere verdiği önem, duyguların sürdürülebilir dönüşüm içerisindeki rolünü tartışmayı gerektirmektedir. Duygular sosyolojisi açısından bu nitelikler, bireylerin içsel özellikleri olarak ele alınmakla sınırlı kalamaz; toplumsal ilişkiler, kültürel beklentiler ve kurumsal normlar içerisinde anlam kazanmaktadır.

Hochschild'in (1983) "duygu kuralları" kavramı, belirli toplumsal durumlarda hangi duyguların uygun, meşru veya beklenen kabul edildiğini açıklamaktadır. Bu yaklaşım, içsel gelişim çerçevelerinde olumlu değerlendirilen duygusal kapasitelerin hangi normatif beklentilerle ilişkilendirilebildiğini incelemeye imkân tanımaktadır. Ahmed (2004, 2010) ise duyguların toplumsal ve siyasal ilişkilerin kuruluşundaki rolünü tartışarak mutluluk, rahatsızlık ve itirazın farklı biçimlerde değer kazandığını göstermektedir.

Bu perspektiften bakıldığında sürdürülebilir dönüşümün duygusal koşulları, empati ve iyimserlik kadar öfke, kaygı ve adaletsizlik karşısında duyulan rahatsızlığı da kapsamaktadır. Örneğin, çevresel yıkım karşısında duyulan öfke, bireyin duygusal dengesini kaybetmesinin göstergesi olarak değerlendirilmek yerine, kolektif hak taleplerini ve siyasal katılımı harekete geçirebilen bir deneyim olarak ele alınabilir. Duyguların toplumsal işlevi, olumlu veya olumsuz biçiminde yapılan basit bir sınıflandırmayla açıklanamaz.

İGA'nın cesaret, eleştirel düşünme ve eyleme geçme boyutları, duyguların siyasal kapasitesini tanıyan bir yorumla bağdaştırılabilir. Bu nedenle eleştirel mesele, çerçevenin belirli duyguları açıkça dışlamasından çok, duygusal gelişimin kurumsal uygulamalarda hangi ölçütlerle değerlendirilebileceğidir. Sürdürülebilirliğin duygusal boyutu, bireylerin kendilerini düzenleme kapasitelerinin yanında, eşitsizlikleri görünür kılan ve kolektif dönüşümü mümkün kılan duygusal deneyimler üzerinden de düşünülmelidir.

5. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN PEDAGOJİSİ: İÇSEL FARKINDALIK İLE ELEŞTİREL BİLİNÇ ARASINDA

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) ve İçsel Gelişim Amaçları (İGA), eğitimi toplumsal ve ekolojik dönüşümün önemli bileşenlerinden biri olarak konumlandırmaktadır. SKA 4.7, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen bilgi ve becerilerin kazandırılmasını hedeflerken İGA, bireylerin düşünsel, duygusal ve ilişkisel kapasitelerinin geliştirilmesine odaklanmaktadır (United Nations, 2015; Inner Development Goals, 2021). Bu iki yaklaşımın pedagojik açıdan birlikte değerlendirilmesi, sürdürülebilirlik eğitiminin hangi tür bilgi, özneleşme ve toplumsal eylem biçimlerini teşvik ettiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Paulo Freire'nin (1970/2000) eleştirel pedagoji yaklaşımı, eğitimi toplumsal gerçekliğin edilgen biçimde öğrenilmesi yerine, bireylerin kendi yaşam koşullarını tarihsel ve siyasal ilişkiler içerisinde kavradıkları bir süreç olarak değerlendirmektedir. Freire'nin *conscientização* kavramıyla ifade ettiği eleştirel bilinç, bireylerin karşılaştıkları sorunları kişisel deneyimlerinin ötesinde toplumsal yapılarla ilişkilendirebilmelerini ve bu koşulların dönüştürülmesine yönelik eylem geliştirmelerini kapsamaktadır. Bu açıdan sürdürülebilirlik eğitiminin dönüştürücü niteliği, çevresel farkındalığın artırılması kadar ekolojik sorunların ekonomik ve siyasal nedenlerinin sorgulanmasına da bağlıdır.

İGA'nın öz farkındalık ve eleştirel düşünme boyutları, Freireci pedagojinin bu yönelimiyle ilişkilendirilebilir. Bireylerin kendi değerlerini, varsayımlarını ve duygusal tepkilerini sorgulamaları, toplumsal konumlarını daha iyi anlamalarına katkıda bulunabilir. Bununla birlikte içsel farkındalık ile eleştirel bilinç farklı analitik düzeylere karşılık gelmektedir. İçsel farkındalık bireyin kendisiyle kurduğu ilişkiye odaklanırken eleştirel bilinç, bu ilişkinin oluştuğu toplumsal koşulların ve güç ilişkilerinin anlaşılmasını gerektirmektedir. İki kapasite arasındaki bağlantı, bireysel deneyimin yapısal çözümlemeyle ilişkilendirilmesi aracılığıyla kurulabilir.

Bu ayrımın pedagojik sonuçları somut bir örnek üzerinden değerlendirilebilir. İklim değişikliği üzerine yürütülen bir eğitim etkinliğinde öğrencilerin bireysel karbon ayak izlerini hesaplamaları, tüketim alışkanlıklarına ilişkin farkındalık geliştirebilir. Ancak öğrenme süreci enerji üretim sistemlerini, şirketlerin çevresel sorumluluklarını, ülkeler arasındaki tarihsel emisyon farklılıklarını ve iklim adaletini de kapsadığında, bireysel tercihler daha geniş

toplumsal ilişkiler içerisinde değerlendirilebilir. Böyle bir yaklaşım, sürdürülebilirlik sorumluluğunun bireyler ile kurumlar arasında nasıl dağıtıldığını tartışmaya açmaktadır.

Benzer biçimde empati ve iş birliği becerilerinin geliştirilmesi, öğrencilerin farklı toplumsal deneyimleri anlamalarını destekleyebilir. Bununla birlikte eleştirel pedagoji açısından bu becerilerin değeri, eşitsizlikleri sorgulama ve ortak eylem geliştirme kapasiteleriyle ilişkilidir. Freire'nin diyalog ve praksis anlayışı, öğrenmenin düşünme ile eylem arasındaki karşılıklı ilişki içerisinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, İGA'nın eleştirel düşünme, cesaret ve eyleme geçme boyutlarının toplumsal dönüşümle bağlantılandırılması için kuramsal bir zemin sunmaktadır.

Dolayısıyla sürdürülebilirlik eğitimi, üç boyutun birlikte değerlendirildiği bir pedagojik çerçeve üzerinden düşünülebilir: toplumsal ve ekolojik sorunlara ilişkin bilgi, bireyin kendi konumunu sorgulama kapasitesi ve kolektif dönüşüme yönelik eleştirel eylem. Bu boyutların birlikte ele alınması, sürdürülebilirliği önceden tanımlanmış davranış kalıplarının benimsetilmesine indirgemeden, hedeflerin ve uygulamaların kendilerinin de tartışılabildiği bir öğrenme alanı oluşturabilir. Böylece eğitim, sürdürülebilirlik politikalarına katılımı desteklerken bu politikaların normatif varsayımlarını değerlendirme imkânını da koruyabilir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile İçsel Gelişim Amaçları arasındaki ilişkiyi yönetimsellik ve özneleşme kavramları üzerinden inceleyerek sürdürülebilirliğin yapısal ve bireysel boyutlarının nasıl bağlantılandırıldığını tartışmıştır. Analiz, küresel kalkınma hedeflerinin toplumsal sorunları belirli yönetişim araçları aracılığıyla tanımladığını, içsel gelişim yaklaşımının ise bu sorunların çözümüne katılması beklenen bireyin yetkinliklerini öne çıkardığını göstermektedir. Bu iki yönelim arasındaki ilişki, sürdürülebilirliğin toplumsal düzenleme ve öz düzenleme süreçleri üzerinden değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Çalışmanın temel kuramsal çıkarımı, sürdürülebilirlik sorumluluğunun bireysel kapasitelerle ilişkilendirilmesinin farklı siyasal sonuçlara açık olduğudur. Öz farkındalık, empati, eleştirel düşünme ve kolektif eylem becerileri toplumsal dönüşümü destekleyebilir. Ancak bu kapasitelerin geliştirilmesi, kurumsal sorumlulukların yerine geçtiğinde yapısal sorunların bireysel yeterlilikler üzerinden yeniden tanımlanması riski ortaya çıkmaktadır. Feminist, kuir, posthümanist ve duygular sosyolojisi yaklaşımları, bu gerilimin emek, toplumsal normlar,

ekolojik ilişkiler ve duygusal beklentiler bakımından farklı biçimlerde değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda makalenin önerdiği sürdürülebilir benlik kavramı, belirli bir kişilik idealini tanımlamaktan çok, sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda bireylerden beklenen öz düzenleme ve dönüşüm pratiklerini incelemeye yönelik analitik bir araçtır. Kavramın eleştirel değeri, bireysel gelişimi toplumsal koşullardan bağımsızlaştırmadan değerlendirmeyi mümkün kılmasında yatmaktadır.

Çalışmanın yorumlayıcı ve teorik niteliği, ortaya konulan ilişkilerin belirli kurumsal uygulamalardaki sonuçlarına ilişkin ampirik genellemeler yapılmasını sınırlandırmaktadır. Gelecekteki araştırmalar, İGA temelli eğitim ve kurumsal gelişim programlarında yetkinliklerin nasıl tanımlandığını, değerlendirildiğini ve uygulandığını inceleyerek bu tartışmayı geliştirebilir.

Sonuç olarak, sürdürülebilirliğin eleştirel sosyolojik değerlendirmesi, sistemlerin devamlılığı ile bireylerin gelişimini birbirinden bağımsız hedefler olarak ele alamaz. Belirleyici soru, sürdürülebilirlik adına hangi kapasitelerin geliştirildiği kadar, bu kapasitelerin hangi toplumsal ilişkileri dönüştürmeye yöneldiğidir. Sürdürülebilir bir geleceğin olanakları, bireylerin değişme kapasitesi ile değişmesi gereken kurumsal koşullar arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğuna bağlıdır.

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2004). *The cultural politics of emotion*. Edinburgh University Press.

Ahmed, S. (2010). *The promise of happiness*. Duke University Press.

Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press.

Braidotti, R. (2013). *The posthuman*. Polity Press.

Brown, W. (2015). *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*. Zone Books.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Duggan, L. (2002). "The new homonormativity: The sexual politics of neoliberalism". R. Castronovo, D. D. Nelson, & D. E. Pease (Ed.), *Materializing democracy: Toward a*

revitalized cultural politics (s. 175-194). Duke University Press. https://doi.org/10.1515/9780822383901-008

Federici, S. (2012). *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. PM Press.

Foucault, M. (1988). "Technologies of the self". L. H. Martin, H. Gutman, & P. H. Hutton (Ed.), *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault* (s. 16-49). University of Massachusetts Press.

Foucault, M. (1991). "Governmentality". G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Ed.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (s. 87-104). University of Chicago Press.

Fraser, N. (1995). "From redistribution to recognition? Dilemmas of justice in a "post-socialist" age". *New Left Review*, I (212), 68-93. https://doi.org/10.64590/4rl

Fraser, N. (2016). "Contradictions of capital and care". *New Left Review*, II (100), 99-117. https://doi.org/10.64590/nt2

Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed* (M. B. Ramos, Trans.; 30th anniversary ed.). Continuum. (Original work published 1970)

Haraway, D. J. (2016). *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Duke University Press.

Hickel, J., & Kallis, G. (2020). "Is green growth possible?" *New Political Economy*, 25(4), 469-486. https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964

Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.

Illouz, E. (2008). *Saving the modern soul: Therapy, emotions, and the culture of self-help*. University of California Press.

Jordan, T. (2021). *Inner Development Goals: Background, method and the IDG framework*. Inner Development Goals Initiative. https://idg-deutschland.de/wp-content/uploads/go-x/u/63468848-402b-4b81-9c3f-297c061b07e2/IDG_Report_Full.pdf

Merry, S. E. (2016). *The seductions of quantification: Measuring human rights, gender violence, and sex trafficking*. University of Chicago Press.

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development (A/RES/70/1)*. https://sdgs.un.org/2030agenda

Weston, K. (1991). *Families we choose: Lesbians, gays, kinship*. Columbia University Press.

World Commission on Environment and Development. (1987). *Our common future*. Oxford University Press.

THE TRANSFORMATION OF EMOTIONS IN DIGITAL COMMUNICATION: A SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF DIGITAL MEDIATION AND EMOTIONAL PRACTICES

Assist. Prof. Hatice DURAN OKUR
Gümüşhane University
haticeduranokur@gumushane.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5899-2407

ABSTRACT

Emotions are social phenomena shaped not only by individual experiences but also by social relationships, cultural values, and forms of communication. For this reason, the ways in which emotions are experienced and expressed are not independent of the conditions under which social interactions take place. Today, since a significant portion of communication and interaction takes place through digital communication platforms, it is necessary to reexamine the social nature of emotions within the context of digital mediation. However, addressing the impact of digital environments on emotions through a technologically deterministic approach leads to a one-sided and incomplete assessment. In this context, the study aims to examine, from a sociological perspective, how digital mediation transforms emotions.

The theoretical framework of this study is based on the sociology of emotions. Arlie Russell Hochschild's approach which posits that emotions are shaped by social norms, expectations, and interactions is examined alongside Sara Ahmed's approach, which emphasizes the relational and contextual nature of emotions. Building on this theoretical framework, digital communication environments are viewed not only as a means of expressing emotions but also as social encounter spaces where emotional practices are reshaped. The characteristics of digital communication such as speed, continuity, accessibility, opportunities for symbolic expression, and relative anonymity can transform the ways in which emotions are expressed, experienced, and interpreted. The central argument of this study is that digital mediation does not produce a new category of emotion but rather transforms the conditions under which existing emotions are experienced, expressed, and interpreted. In this vein, the transformation of emotions is examined as emotional practices shaped by the communicative conditions offered by digital mediation and within a social and cultural context.

Keywords: Sociology of emotion, digital mediation, digital communication, emotional practices, digital emotions.

1. INTRODUCTION

Emotions, which are generally associated with an individual's inner world, are one of the key components of social life. What individuals feel, how they express their feelings, and which emotions are considered appropriate in specific situations cannot be viewed in isolation from the social and cultural context. Highschild (1979), who draws attention to the social nature of emotions, argues that individuals can regulate their emotions to align them with social

expectations and the situations they find themselves in. This approach brings to light the ways in which emotional experience is socially regulated. Ahmed (2004), on the other hand, views emotions as processes shaped within the relationships between people, bodies, discourses, and objects. According to Ahmed (2004), emotions play a role in the formation of boundaries and intimacies between individuals and social worlds. For this reason, emotions are significant not only for individual experiences but also for the establishment, maintenance, and regulation of social relationships in various forms.

In this context, the transformation of the communicative environments in which emotions are expressed is also important. Today, as a result of digitalization, a significant portion of communication and social interactions takes place through digital technologies, which in turn alters the conditions under which emotions are experienced and expressed. Indeed, recent studies examining the impact of digital environments on emotions highlight that social media technologies offer specific "emotional possibilities" that enable the emergence and expression of online emotions (Steinert & Dennis, 2022). Steinert and Dennis (2022), who frame these possibilities as expressibility, shareability, consumability, and evaluability, note that social media platforms cannot be viewed merely as a communication channel in terms of emotional practices. Döveling and colleagues (2018), on the other hand, use the concept of the "mediatization of emotion" to refer to how practices, opportunities, and norms specific to media environments shape forms of emotional expression. This approach is particularly important for understanding which emotions can be expressed in social media environments, in what forms, and within which normative frameworks. Auriemma (2026), on the other hand, examines digitized emotions within the context of socio-technical processes through which digital environments shape emotional experience and expression, noting that digital technologies play a role in structuring and regulating emotional experiences beyond merely facilitating communication.

However, addressing the impact of digital environments on emotions through a deterministic approach one that posits technology as directly determining emotions would be a one-sided and incomplete perspective. This is because the same digital environment can contribute to the strengthening of emotions such as solidarity, empathy, hope, and belonging, just as it can pave the way for the intensification of emotions like anger, fear, and hatred, as well as the reinforcement of exclusionary discourse. Therefore, the fundamental issue that needs to be addressed here is how digital mediation transforms the ways in which emotions are experienced, expressed, and interpreted.

The forms that emotions take within digitally mediated communication and relationships are also addressed in the literature through the concepts of "digital emotions" and "online emotions" (Steinert, 2021; Bortolan, 2024). However, these concepts do not refer to an entirely new type of emotion created by digital technologies. While Steinert (2021) approaches digital emotions as technologically mediated emotions, Bortolan (2024) argues that emotions experienced and expressed in online environments can be explained within the framework of existing emotion theories; however, internet-mediated communication alters the conditions under which these emotions are experienced and expressed. In this vein, the study examines digital emotions as forms of experiencing, expressing, and interpreting existing emotions that are differentiated within digital mediation and communication formats.

This study addresses the aforementioned transformation from the perspective of the sociology of emotion and discusses the impact of digital mediation on emotional practices at a conceptual level. In this study, digital communication environments are evaluated not merely as a means of expressing emotions, but as a social space where emotional practices are reshaped. The aim of the study is limited to describing, from a sociological perspective, how digital mediation transforms the ways in which emotions are experienced, expressed, and interpreted. In this regard, while the study draws on the approaches of Hochschild and Ahmed, it excludes the implication that emotions are not independent of power relations and the normative order, as well as a critical analysis of the economic and political functioning of digital platforms, considering such an analysis to be the subject of a separate study. This study aims to provide a conceptual framework that will lay the groundwork for such a critical analysis.
Within this framework, the social and relational nature of emotions is first briefly examined through the approaches of key figures in the sociology of emotions; next, emotional practices transformed by the dynamics of digital environments are discussed; and finally, the social significance of this transformation is evaluated.

2. THE SOCIAL AND RELATIONAL NATURE OF EMOTIONS

A sociological analysis of emotions requires taking into account the cultural values, norms, and expectations of the society in which individuals live. Just as which emotion is felt in a given situation, so too is which emotion is considered appropriate, expected, or acceptable to express all of which are tied to the social context. In this sense, the social nature of emotions constitutes an important dimension of the relationship between individual experience and social order.
Hochschild (1979), one of the leading figures in the sociology of emotions, has made significant contributions to the field by making the relationship between emotions and social order visible through everyday situations using the concepts of “emotional labor” and “emotional rules.” With the concept of “emotional rules,” Hochschild (1979) points out that social situations contain implicit normative expectations that guide individuals’ emotional experiences. In this regard, emotions cease to be merely spontaneous individual states and become socially regulated experiences. With the concept of “emotional labor,” Hochschild (1979) argues that individuals can “work” on their emotions to align them with socially acceptable forms in specific situations. This process relates not only to what individuals actually feel but also to social expectations regarding what they are supposed to feel in a given situation. In other words, an individual’s emotional experience is linked to the meaning of the situation they are in and to the social expectations that apply within that situation. Thus, the same emotion can be evaluated differently in different situations, just as different emotions may be deemed appropriate or inappropriate within the same situation. Consequently, the sociological examination of emotions requires examining not only the emotion an individual feels but also the context in which it arises, along with the associated expectations and social relationships.
Sara Ahmed’s (2004) approach, however, offers a complementary perspective to the field of the sociology of emotions. Ahmed (2004) argues that both the “inside-out” model which treats emotions as fixed psychological states residing within the individual and subsequently projected onto the outside World and the “outside-in” model which assumes that emotions flow

from the social sphere toward the individual are inadequate. In both approaches, emotions are conceived as something that moves between a specific "inside" and "outside"; Ahmed, however, challenges this distinction and argues that emotions are not fixed in their positioning. According to Ahmed (2004), emotions are relational processes that emerge within the encounters and interactions of bodies, discourses, objects, and signs. In this process, emotions circulate among signs and objects, becoming "sticky" as they coalesce around specific figures, symbols, or groups. In other words, emotions gain meaning through encounters, contacts, and circulation. These contacts can bring bodies closer together or drive them apart, acting as processes that shape social bonds. In this context, Ahmed's (2004) emphasis on the concept of "contact" is significant. However, contact does not merely denote physical proximity; it also refers to how specific individuals, groups, objects, or signs acquire meaning in the eyes of individuals and elicit an emotional response. Thus, emotions play a role in the formation of relationships that bind individuals to specific people, objects, spaces, or collectives.

In this regard, Ahmed's (2004) approach brings to light the role of emotions in the formation of social boundaries. In other words, emotions contribute to the formation and reconfiguration of boundaries between the "self" and the "other," "us" and "them," or "inside" and "outside." According to Ahmed, these boundaries are established as emotions become attached to specific figures or signifiers. For example, when the emotion of fear becomes attached to a particular group, that group is positioned as the "outside," and this positioning begins to appear natural. When emotions such as love, fear, anger, or hatred are directed toward specific individuals or groups, social meanings regarding who is close or distant, or who belongs or is excluded, take shape around these emotions. Therefore, while emotions can emerge within social relationships, they also play a significant role in the formation of these relationships and boundaries (Ahmed, 2004).

When the approaches of Hochschild and Ahmed are considered together, emotions are processes that are experienced, regulated, expressed, and given meaning within social situations and relationships. This theoretical framework also highlights the importance of the communicative contexts in which emotions are expressed and experienced. This is because the social regulation of emotions and their relational meaning are also linked to the conditions of encounter and communication in which they occur. Today, in addition to face-to-face encounters, digital communication environments have also become social spaces where individuals meet one another, connect through emotional expressions, and present themselves to others. From this perspective, digital mediation offers a communicative terrain that requires a reexamination of the conditions under which emotions are experienced, expressed, and interpreted.

3. DIGITAL MEDIATION AND EMOTIONAL PRACTICES

With the process of digitalization, digital technologies have become increasingly embedded in everyday life and social relationships, and a significant portion of individuals' interactions and forms of communication have begun to take place through digital mediation. In this context, digital mediation refers to the way in which digital technologies have become an integral part of the communicative conditions in which social relationships and everyday experiences

unfold. Through digital mediation, emotions are experienced, expressed, and interpreted by others within a different communicative environment. This situation necessitates a rethinking of the communicative conditions in which emotions are experienced within the context of digital mediation.

In this regard, the interrelated characteristics of digital communication environments such as speed, continuity, accessibility, opportunities for symbolic expression, and relative anonymity are significant for understanding the conditions under which emotions are socially experienced and expressed. Therefore, this section will examine these characteristics of the digital environment and discuss their significance in shaping emotional practices.

3.1. Speed and Continuity

One of the most distinctive features of digital communication environments is the speed of communication and the continuous flow of content. These features transform the way emotional experiences become communicatively visible and the time it takes for them to circulate. The ability to produce and share messages, comments, images, and other digital content in a short period of time can also influence the ways in which individuals express their emotions. Emotional expression, which in face-to-face communication is tied to a specific temporal and spatial context, can be generated, shared, and responded to more rapidly in the digital environment. However, this transformation does not mean that emotions arise more quickly. The fundamental change here is the shortening of the time it takes for an emotional response to become communicatively visible and enter circulation. For example, in everyday life, when a person learns that they have been treated unfairly, a feeling of anger arises rapidly. In a face-to-face setting, this emotion may be suppressed depending on the appropriateness of the situation, and expressing it may take time. In a digital environment, however, the same person can make that same anger visible within seconds through a message, a comment, or a post. What has changed here is not the speed at which the emotion arises, but the time it takes for the emotion to enter the communicative flow.

Speed not only alters the production of emotional expression but also transforms expectations regarding responses. For example, indicators in messaging apps such as “typing…,” “read,” or “online” can create a constant expectation of waiting for or providing a response among the communicating parties. Under these conditions, emotional reactions can circulate rapidly, and a delay in the other party’s response can itself become a source of emotional experience. Research indicating that the timing of emotional expression in digital communication is also managed by users shows that individuals regulate their emotional reactions and expressions by determining when and how they will share their content. Au and Chew (2017), in their studies with Facebook and Instagram users, found that users develop critical distance to manage their online emotional reactions and regulate the timing of their content.

The structure of digital communication, which enables continuous content production and interaction/engagement, reinforces the transformation driven by speed. Emotional content is constantly circulating in digital environments; expressions of joy, sadness, anger, fear, or hope create a continuous emotional flow that individuals encounter one after another. In these spaces, individuals not only express their own emotions but are also constantly exposed to the

emotional expressions of others. Consequently, emotional experience is shaped within a continuous communication environment and requires the normative reorganization of emotional responses within this flow.

The fact that social media feeds consist of a succession of emotional content is also significant in terms of how this content is perceived by users. Studies highlighting the impact of repeated exposure to emotional content on emotional experiences (Kušen and Strembeck, 2023) reveal that such encounters may, in some cases, be associated with emotional distance or desensitization (Stevens et al., 2021). These findings are significant in that they demonstrate that digital environments are not merely spaces for the expression of emotions, but can also alter the nature of individuals' emotional encounters and, consequently, the conditions under which emotions are experienced and interpreted.

Considering Hochschild's (1979) approach, in which emotions are thought to be regulated according to social expectations within specific situations, the rapid and continuous communication conditions created by digital environments can also alter the contexts in which emotional labor takes place. Under these conditions, individuals not only have to regulate their own emotions but may also face expectations regarding how they should respond to the various emotional content they encounter. For example, an individual exposed to a succession of obituaries and celebratory posts within seconds in a social media feed may find themselves compelled to develop "appropriate" reactions such as comments or emojis to content in this rapidly shifting, emotionally contrasting context. This situation requires the individual to both suppress their own feelings and perform an instantaneous emotional management response tailored to the emotions of others.

3.2. Accessibility

Digital environments provide a high level of accessibility to content, independent of time and place. Accessibility refers to individuals' ability to access content and share it anytime and anywhere they have internet access. As a result, through digital technologies, the emotional expressions of different individuals, groups, and communities transcend spatial boundaries, creating new spaces for encounter. This situation ensures that emotional experience is not limited to one's immediate social environment and facilitates connections with diverse social contexts. In other words, thanks to the accessibility offered by the digital environment, one community's grief, another's joy, a group's anger, or fear in the face of a social event can circulate even if they are geographically distant. Such encounters can evolve into processes where different emotional experiences connect with one another and are situated within collective emotional meanings. For example, encountering the grief of a community affected by an earthquake, or a community's expressions of anger or fear, can lay the groundwork for an individual to reevaluate their own emotional stance. From this perspective, accessibility enables the diversification of emotional experiences circulating in the digital environment. As different emotional experiences circulate, individuals may reorganize their own emotions, question their current emotional state, or develop new interpretations of others' experiences.

3.3. Symbolic Expression: Different Forms of Expressing Emotions

Another key factor in understanding the transformation of emotions in digital communication is the expression of emotional expressions through various symbolic forms. In digital environments, emojis, images, short videos, reaction icons, and similar symbolic tools are practices used to express specific emotions, respond to others' emotional expressions, and create emotional meaning in communication. These tools constitute the social equivalents in digital environments of the emotions expressed through gestures, facial expressions, and tone of voice in face-to-face communication.

Scheer's (2012) approach, which treats emotions as "practices," is important for understanding this phenomenon. According to Scheer (2012), emotions emerge and are regulated in relation to the body, language, objects, the environment, and other people. In this approach, emotional practices can take various forms, such as the activation, naming, transmission through communication, and regulation of emotions. From the perspective of digital communication, symbolic tools such as emojis, images, or short videos can also be considered among the means through which these practices are carried out. For example, an emoji can directly express an emotion, clarify the emotional tone of a written statement, respond to an emotional expression, or contribute to the formation of a specific meaning in communication.

This symbolic transformation is also related to the increasingly concise ways in which emotions are expressed. However, the concise expression of emotions does not necessarily mean that they are always superficial or fleeting. In an experimental study conducted by Erle and colleagues (2022), it was found that messages containing emojis can be perceived as having higher emotional intensity and more extreme emotional valence compared to messages without emojis, and that emojis can serve a "semi-nonverbal" function in digital communication that is partially similar to facial expressions; and that emojis can trigger the circulation of emotional meanings. Consistent with these findings, recent research on emoji usage indicates that emojis can contribute to the understanding of emotional expressions and support emotional meaning in communication (Holtgraves, 2025; Erden, 2026). At this point, an emotion expressed through an emoji or visual element in digital communication can transcend an individual experience and acquire a social meaning. For example, responding to a birthday post with a heart or celebration emoji is not merely an individual expression of love or joy; it also reveals what is expected to be felt in that social context and how that emotion circulates collectively around specific symbols. Therefore, it can be said that emojis, in addition to being tools for individual expression, also serve as carriers of social norms and collective emotional meanings.

3.4. Relative Anonymity

Another feature of digital environments that influences emotional expression is relative anonymity. Particularly in digital environments where identity is not visible or physical interaction does not occur, the threshold for expressing certain emotions decreases, and these emotions can circulate more openly and easily. This phenomenon can be explained by Suler's (2004) concept of the "online disinhibition effect." According to Suler (2004), certain characteristics of online communication such as anonymity, invisibility, and asynchrony can pave the way for the suspension or reorganization of emotional expression norms that apply in face-to-face communication within digital environments. However, rather than viewing

anonymity as the primary cause of emotions, it should be considered one of the social conditions created by digital mediation. This is because, within the same digital environment, individuals' visibility, degree of identity disclosure, and sense of social responsibility toward others can vary. A user may share content under their real identity on one platform while using a pseudonym on another. Therefore, anonymity is a social characteristic that can vary depending on the context.

In digital environments, the exclusion of some of the physical cues present in face-to-face communication transforms the social cost of emotional expression. In face-to-face communication, emotion occurs within the physical unity formed by tone of voice, facial expressions, and gestures, and this unity imposes a social responsibility on the expression. In digital environments, however, the exclusion of some of these nonverbal cues from the communication process can reduce the relational cost of emotional expression and mitigate potential social sanctions. The combination of anonymity and the limited availability of nonverbal cues can alter the conditions under which emotional expression occurs and the intensity with which it is expressed. Therefore, relative anonymity should be considered a social condition that enables certain emotions to circulate more openly or with greater intensity.

4. SOCIAL REFLECTIONS OF DIGITAL EMOTIONS

Since emotions arise within social relationships and play a role in the formation of these relationships, changes in emotional practices can also lead to various consequences at the societal level. Emotions expressed and experienced in digital environments can play a role not only in interpersonal relationships but also in processes of belonging, solidarity, exclusion, and social polarization at the group and global levels (Döveling, Harju, & Sommer, 2018). For this reason, the social implications of digital emotions must be evaluated within the reciprocal relationship between digital mediation and the social and cultural context.

The communication opportunities offered by digital environments can, first and foremost, contribute to the reestablishment of forms of solidarity and belonging. Emotional bonds can be formed among people who are not physically in the same space, centered around shared experiences, values, or problems, and these bonds can strengthen the sense of belonging to specific communities. Shared grief over a social event, collective joy at a success, or expressions of solidarity in the face of a problem can facilitate the formation of collective emotional bonds. From this perspective, the digital environment can be viewed as a communication medium that not only sustains existing relationships but also, in some cases, facilitates the formation of new social bonds and forms of belonging (Döveling, Harju, & Sommer, 2018; Margolin & Liao, 2018).

Empathy can also take on an important social dimension in this process. The high accessibility of digital environments enables the circulation of diverse experiences and the formation of collective emotional responses around them. Encountering content related to others' loss, victimization, joy, or fear can lay the groundwork for the social shaping of sensitivity toward different experiences.

The social repercussions of digital emotions are not limited to positive emotional experiences. The same environments can also provide a platform for the expression of emotions such as

anger, fear, anxiety, hatred, and exclusion, and for these emotions to gain power within social relationships. As emotional expressions circulate in digital environments and become visible within a broad social sphere, certain emotional reactions can become mass phenomena and play a role in shaping social attitudes toward specific individuals or groups.

This situation can be considered in light of Sara Ahmed's (2004) approach regarding the capacity of emotions to produce social boundaries. According to Ahmed, while emotions regulate the relationships between individuals and communities, they can also lead to the formation of boundaries such as "us" and "them." In the digital sphere as well, positive or negative emotions directed toward specific individuals, groups, or communities can mediate the establishment of social closeness and distance. While a group's self-definition around a shared emotion can strengthen a sense of belonging, fear, anger, or hatred directed toward another group can reproduce these boundaries in an exclusionary manner. For this reason, the social consequences of digital emotions should not be treated as strictly separate positive and negative categories. The same digital communication environment can facilitate emotional practices that support both solidarity and exclusion, as well as empathy and othering, depending on the context. Consequently, the resulting social outcomes are shaped not only by the characteristics of digital environments but also by the prevailing cultural and social conditions.

5. CONCLUSION

When digital communication environments are viewed as spaces where emotional encounters and interactions take place, the debate regarding the social nature of emotions is also expanding to include these environments. In this study, drawing on fundamental approaches in the sociology of emotions, it is argued that digital mediation alters the ways in which emotions are experienced, expressed, and interpreted. The characteristics of digital environments such as speed, continuity, accessibility, opportunities for symbolic expression, and relative anonymity are reshaping the communicative conditions in which emotional practices take place. However, the impact of these characteristics on emotions is neither direct nor unidirectional. The effect of digital mediation on emotions is determined through a reciprocal interaction with the social and cultural context.

Within this framework, digital emotions have been conceptualized as the ways in which existing emotions are experienced, expressed, and interpreted differently within digital mediation and forms of communication. This approach enables a reexamination of the sociological debate regarding the social nature of emotions within a digital context. Examining the conceptual transformation addressed in this study through empirical research in the context of different digital environments and social groups will contribute to a more detailed understanding of the social dimensions of digital emotions.

REFERENCES

Ahmed, S. (2004). Affective economies. Social Text, 22(2), 117–139. https://doi.org/10.1215/01642472-22-2_79-117

Au, A., & Chew, M. (2017). How Do You Feel? Managing Emotional Reaction, Conveyance, and Detachment on Facebook and Instagram. Bulletin of Science, Technology & Society, 37(3), 127-137. https://doi.org/10.1177/0270467618794375

Auriemma, V. (2026). Emotional embodiment in the digital age: The digitization of emotions. Behavioral Sciences, 16(4), 487. https://doi.org/10.3390/bs16040487

Bortolan, A. (2024). Online emotions: A framework. *Inquiry, 67*(9), 3436–3460. https://doi.org/10.1080/0020174X.2022.2044378

Döveling, K., Harju, A. A., & Sommer, D. (2018). From mediatized emotion to digital affect cultures: New technologies and global flows of emotion. *Social Media + Society, 4*(1), 1–11. https://doi.org/10.1177/2056305117743141

Erden, K. (2026). Türkiye'de emojilerin semiyotik çözümlemesi: Kültürel kodlar ve dijital anlam üretimi. Selçuk İletişim, 19(1), 367–396. https://doi.org/10.18094/josc.1693024

Erle, T. M., Schmid, K., Goslar, S. H., & Martin, J. D. (2022). Emojis as social information in digital communication. Emotion, 22(7), 1529–1543. https://doi.org/10.1037/emo0000992

Hochschild, A. R. (1979). Emotion work, feeling rules, and social structure. American Journal of Sociology, 85(3), 551–575. https://www.jstor.org/stable/2778583

Holtgraves, T. M. (2025). The role of emoji in the communication of specific emotions. Acta Psychologica, 260, 105678. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.105678

Kušen, E., & Strembeck, M. (2023). The effects of multiple exposure to highly emotional social media content during the early stages of the 2022 war in Ukraine. SN Computer Science, 4, 663. https://doi.org/10.1007/s42979-023-02080-w

Margolin, D., & Liao, W. (2018). The emotional antecedents of solidarity in social media crowds. New Media & Society, 20(10), 3700-3719. https://doi.org/10.1177/1461444818758702

Scheer, M. (2012). Are emotions a kind of practice (and is that what makes them have a history)? A Bourdieuian approach to understanding emotion. History and Theory, 51(2), 193–220. https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2012.00621.x

Steinert, S. (2021). Corona and value change: The role of social media and emotional contagion. Ethics and Information Technology, 23(Suppl 1), 59–68. https://doi.org/10.1007/s10676-020-09545-z

Steinert, S., & Dennis, M. J. (2022). Emotions and digital well-being: On social media's emotional affordances. Philosophy & Technology, 35(2), 36. https://doi.org/10.1007/s13347-022-00530-6

Stevens, H. R., Oh, Y. J., & Taylor, L. D. (2021). Desensitization to fear-inducing COVID-19 health news on Twitter: Observational study. JMIR Infodemiology, 1(1), e26876. https://doi.org/10.2196/26876

Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. CyberPsychology & Behavior, *7*(3), 321–326. https://doi.org/10.1089/1094931041291295

MODERN TOPLUMDA BİREYSELLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: *TEK-BOYUTLU İNSAN* BAĞLAMINDA DİNÎ HAYAT VE BİREY-TOPLUM İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Melek COŞGUN SOLAK

Yozgat Bozok Üniversitesi,

melek.cosgun@bozok.edu.tr - ORCID: 0000-0001-6249-5043

ÖZET

Modern toplumda bireysellik, yalnızca kişisel tercih ve yönelimlerle değil, toplumsal yapı, kurumlar ve ilişki örüntüleriyle karşılıklı etkileşim içinde biçimlenmektedir. Bireyin toplumsal konumundaki değişim, bireysel özerkliğin ve tercihlerin hangi koşullarda oluştuğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Bu bağlamda Herbert Marcuse'nin *Tek-Boyutlu İnsan* adlı eserindeki birey-toplum çözümlemelerinden hareketle modern bireyselliğin dönüşümü ve bu dönüşümün dinî hayatın toplumsal görünümleri açısından taşıdığı anlam ele alınmaktadır. Saha araştırmasına veya başka çalışmaların ampirik verilerine dayanmayan araştırmada doküman incelemesi ve kavramsal çözümleme yöntemleri benimsenmiştir. Marcuse'nin ileri sanayi toplumunda toplumsal bütünleşme, ihtiyaçların biçimlenmesi, bireysel tercih ve özerklik üzerine geliştirdiği görüşler, modernleşme ve din sosyolojisi literatürüyle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Yapılan çözümleme, modern toplumda bireyselliğin ortadan kalkmasından ziyade bireysel tercihlerin ve toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği koşulların dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Dinî bilgi, otorite, aidiyet ve gündelik hayat, bu dönüşümün birey-toplum ilişkisi çerçevesinde incelenebileceği sosyolojik boyutlar olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte Marcuse'nin kavramları, dinî inanç ve tecrübenin mahiyetini açıklayan kategoriler olarak kullanılmamaktadır. Böylece dinî hayatı tek boyutluluk kavramına indirgemeden, modern bireyselliğin toplumsal kuruluşu ile dinin toplumsal görünümleri arasında yöntemsel sınırları gözeten kavramsal bir ilişki kurulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Din Sosyolojisi, bireysellik, *Tek-Boyutlu İnsan*, dinî hayat, birey-toplum ilişkisi.

THE TRANSFORMATION OF INDIVIDUALITY IN MODERN SOCIETY: RELIGIOUS LIFE AND THE INDIVIDUAL-SOCIETY RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF ONE-DIMENSIONAL MAN

ABSTRACT

Individuality in modern society is shaped not only by personal choices and orientations but also through interaction with social structures, institutions, and patterns of relationships. Changes in the individual's social position raise important questions about the conditions under which personal autonomy and choices are formed. In this context, the transformation of modern

individuality and its implications for the social manifestations of religious life are examined through Herbert Marcuse's analysis of the individual-society relationship in One-Dimensional Man. The research adopts document analysis and conceptual analysis without conducting fieldwork or using empirical data from other studies. Marcuse's discussions of social integration, the formation of needs, individual choice, and autonomy in advanced industrial society are evaluated in relation to the literature on modernity and the sociology of religion. The analysis indicates that individuality does not disappear in modern society; rather, the social conditions shaping individual choices and relationships undergo transformation. Religious knowledge, authority, belonging, and everyday life are considered sociological dimensions through which this transformation can be examined within the individual-society relationship. However, Marcuse's concepts are not employed to explain the theological nature of religious belief or experience. Instead, a conceptually grounded relationship is established between the social formation of modern individuality and the social manifestations of religion while maintaining clear methodological boundaries.

Keywords: Sociology of Religion, individuality, One-Dimensional Man, religious life, individual-society relationship.

1. GİRİŞ

Modern toplumun belirgin özelliklerinden biri, bireyin toplumsal konumunda meydana gelen kapsamlı dönüşümdür. Geleneksel ilişki örüntülerinin, kurumsal yapıların, otorite biçimlerinin ve gündelik hayat pratiklerinin değişmesi, bireyin toplumsal görünürlüğünü artırırken bireysel tercihlerin hangi koşullarda oluştuğu sorusunu da sosyolojik açıdan önemli hâle getirmiştir. Bu nedenle modern bireyselliği yalnızca kişisel tercihlerin artması veya bireysel özerkliğin genişlemesi üzerinden değerlendirmek yeterli değildir. Bireyin hareket alanının genişlemesi kadar bu hareket alanının hangi toplumsal şartlar içerisinde meydana geldiğinin de dikkate alınması gerekir.

Herbert Marcuse'nin *Tek-Boyutlu İnsan*'da geliştirdiği ileri sanayi toplumu çözümlemesi bu noktada önemli bir analitik imkân sunmaktadır. Marcuse'nin temel amacı sistematik bir bireyselleşme teorisi geliştirmek değildir. Bununla birlikte bireyin toplumsal yapıyla ilişkisi, ihtiyaçların toplumsal koşulları, teknolojik rasyonalite, tüketim ve eleştirel düşüncenin imkânları üzerine geliştirdiği değerlendirmeler, modern bireyselliğin toplumsal kuruluşunu tartışmak bakımından önem taşımaktadır. Marcuse, eserin daha başlangıcında düşünce bağımsızlığı ve özerklik sorununu ileri sanayi toplumunun yapısıyla ilişkilendirir.[1]

Marcuse'nin çözümlemesinin bu çalışma açısından önemi, birey ile toplum arasındaki ilişkiyi yalnızca dışsal zorlamalar üzerinden değerlendirmemesidir. Onun yaklaşımında toplumsal sistemin etkisi, bireyin davranış alanıyla sınırlı değildir; ihtiyaç ve özlemlerin biçimlenme koşullarına kadar uzanabilmektedir. Marcuse, üretici aygıtın meslekleri, becerileri ve toplumsal tutumları olduğu kadar bireysel ihtiyaç ve özlemleri de etkileyebilmesinin, özel-kamusal ve

[1] Herbert Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 1990), 1.

bireysel-toplumsal alanlar arasındaki ayrımlar üzerinde sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir.[2]

Bu çerçeve din sosyolojisi açısından da belirli sorular ortaya çıkarmaktadır. Dinî hayat yalnızca bireysel bir yönelim olarak değil; bilgi, aidiyet, otorite, kurum, cemaat, ritüel ve gündelik hayat gibi toplumsal görünümleriyle de incelenmektedir. Bununla birlikte bu çalışma dinî inancın mahiyeti, kaynağı veya hakikat iddiaları hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Din, burada birey-toplum ilişkisinin sosyolojik olarak incelenebildiği toplumsal alanlardan biri olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın temel sorusu şudur: Modern toplumsal koşulların bireyi ve bireyin toplumla ilişkisini biçimlendirme süreçleri, Marcuse'nin *Tek-Boyutlu İnsan*'daki çözümlemelerinden hareketle dinî hayatın toplumsal görünümleri bakımından nasıl değerlendirilebilir? Temel tez ise modern toplumda bireyselliğin ortadan kalkmadığı; buna karşılık bireyselliğin gerçekleştiği toplumsal koşulların değiştiğidir. Dinî hayatın toplumsal görünümleri de birey-toplum ilişkisinin bir parçası olarak bu değişimden bütünüyle bağımsız düşünülemez. Ancak bu önerme, dinî inanç ve tecrübenin toplumsal şartlara veya tek boyutluluk kavramına indirgenebileceği anlamına gelmemektedir.

Modern bireyselleşme tartışmasını çoğul kuramsal yaklaşımlar içinde değerlendirmek gerekir. Muhammed Babacan'ın Ulrich Beck'in sosyoloji ve din sosyolojisi mirasını ele alan kavramsal değerlendirmesi, düşünümsel modernleşme ile bireyselleşme arasındaki ilişkinin Marcuse'nin çerçevesinden farklı bir kuramsal güzergâhta tartışılabileceğini göstermektedir. Bu karşılaştırma, tek bir kuramın dinî hayatın bütün görünümlerini açıklayacağı varsayımından kaçınmayı ve her kuramın kapsamını ayrı ayrı belirlemeyi gerekli kılar.[3]

2. MODERN TOPLUMDA BİREYSELLİĞİN KURAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVESİ

Bu araştırma, yalnızca yayımlanmış kuramsal metinlerin doküman incelemesine ve kavramsal çözümlemesine dayanmaktadır. Saha araştırması, anket, görüşme, gözlem, örneklem, nicel analiz veya başkalarının topladığı saha verilerinin ikincil analizi yapılmamıştır. Birincil metin Marcuse'nin *Tek-Boyutlu İnsan* adlı eseridir; diğer çalışmalar yalnızca kavramsal tartışmanın kaynaklarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla metindeki değerlendirmeler ampirik bulgu ya da toplumun belirli kesimleri hakkında genelleme değil, teorik çıkarım niteliğindedir.

Çalışmada doküman incelemesi ve kavramsal çözümleme birlikte kullanılmıştır. Birincil kaynak, Marcuse'nin Aziz Yardımlı tarafından Türkçeye çevrilen *Tek-Boyutlu İnsan*: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler adlı eserinin İdea Yayınları tarafından

[2] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, XII.

[3] Muhammed Babacan, "Ulrich Beck'in Sosyoloji ve Din Sosyolojisi Mirası Üzerine Bir Değerlendirme", *Dergiabant* 12/1 (2024), 36-39, https://doi.org/10.33931/dergiabant.1453561

yayımlanan 1990 tarihli ikinci baskısıdır. Bu baskı, çalışmada Marcuse'ye yapılan bütün sayfa atıflarının esasını oluşturmaktadır.[4]

İkincil kaynaklar, modernlik, bireyselleşme, dinî hayatın toplumsal görünümleri ve dinî otorite konularındaki kuramsal ve kavramsal Türkçe yayınlardan seçilmiştir. Başka araştırmacıların saha verileri, örneklem sonuçları, istatistikleri veya görüşme bulguları bu çalışmanın analizine dâhil edilmemiştir. Kaynakların kullanım amacı kavramları açıklamak, farklı teorik yaklaşımları karşılaştırmak ve Marcuse'nin düşüncesiyle kurulabilecek sosyolojik ilişkinin sınırlarını belirlemektir.

Kavramsal açıdan bireysellik, bireyselleşme ve bireycilik birbirinin yerine kullanılmamaktadır. Bireysellik, bireyin kendisini algılama, tercih oluşturma ve toplumsal ilişkiler içerisinde konumlanma biçimine; bireyselleşme ise bireyin kurumsal ve toplumsal yapılarla ilişkisinde meydana gelen daha geniş değişim süreçlerine işaret etmektedir. Bireycilik ise normatif veya ideolojik bir değer yönelimini ifade edebileceğinden bu çalışmanın temel kavramı değildir.

Dinî bireyselleşme de sekülerleşmenin eş anlamlısı olarak kullanılmamaktadır. Dinî bilgiye erişimin, dinî otoriteyle ilişkinin veya bireysel tercihlerin farklılaşması, tek başına dinî bağlılığın azalması şeklinde yorumlanamaz. Çalışma dinin inanç esasları, hakikat iddiaları veya teolojik mahiyeti hakkında hüküm vermemekte; dinî hayatın sosyolojik olarak görünür olan birey-toplum boyutuyla sınırlı kalmaktadır.

Din sosyolojisinin kavramsal sınırlarını belirlemek, modern toplum teorileriyle dinî hayat arasında kurulacak ilişki bakımından önemlidir. Winston Davis'in İhsan Çapcıoğlu tarafından Türkçeye çevrilen "Din Sosyolojisi" başlıklı çalışması, disiplinin konu ve yaklaşım çeşitliliğine ilişkin bir başvuru metni olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle dinî hayatın toplumsal boyutunu incelemek ile dinin teolojik mahiyeti hakkında hüküm vermek birbirinden ayrılmalıdır.[5]

2.1. Marcuse'de Bireysellik ve Toplumsal Bütünleşme

Marcuse'nin ileri sanayi toplumuna ilişkin çözümlemesinde özgürlük ile bireysellik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. *Tek-Boyutlu İnsan*'ın "Yeni Denetim Biçimleri" başlıklı ilk bölümünde düşünce bağımsızlığı, özerklik ve karşıt düşüncenin eleştirel işlevi tartışılmaktadır. Marcuse açısından teknolojik gelişme, bir taraftan insanın yaşam koşullarını iyileştirme ve zorunlu emeği azaltma potansiyeline sahipken diğer taraftan belirli toplumsal şartlarda bireyin mevcut toplumsal yapı ile bütünleşmesine aracılık edebilmektedir.[6]

Burada Marcuse'nin kullandığı "denetim", "baskı" ve benzeri kavramların onun eleştirel teori çerçevesine ait olduğu özellikle belirtilmelidir. Bu çalışma söz konusu kavramları günümüz toplumuna veya dinî hayata doğrudan normatif hükümler olarak aktarmamaktadır. Marcuse'nin terminolojisi, kendi düşüncesinin tarihsel ve kuramsal bağlamı içerisinde ele alınmaktadır.

[4] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*.
[5] Winston Davis, "Din Sosyolojisi", çev. İhsan Çapcıoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 291-292.
[6] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, 1-3.

Marcuse'nin bireysellik tartışması açısından daha belirleyici nokta, toplumsal bütünleşmenin yalnızca açık dışsal zorlamalarla açıklanmamasıdır. İleri sanayi toplumunda bireyin ihtiyaçları ve tatmin biçimleri ile toplumsal sistem arasında güçlü ilişkiler kurulabilmektedir. Böylece birey-toplum ilişkisi, yalnızca bireyin toplumsal kurallara uyması meselesi olmaktan çıkarak bireyin kendisine ait olarak deneyimlediği ihtiyaçların oluşum şartlarını da içeren daha geniş bir problem hâline gelmektedir.

2.2. İhtiyaçlar, Seçim, Özerklik ve Tek Boyutluluk

Marcuse'nin modern bireyselliğin anlaşılması bakımından en önemli değerlendirmelerinden biri ihtiyaçların tarihsel ve toplumsal koşullarıyla ilgilidir. Ona göre yaşamsal gereksinimlerin ötesindeki ihtiyaçların yoğunluğu, niteliği ve doyurulma biçimleri toplumsal koşullardan bütünüyle bağımsız değildir.[7]

Marcuse bu bağlamda kendi terminolojisi içerisinde "gerçek" ve "yanlış" ihtiyaçlar arasında ayrım yapmaktadır. Bu ayrımın burada normatif bir ihtiyaç sınıflandırması geliştirmek amacıyla kullanılmadığını vurgulamak gerekir. Çalışma bakımından önemli olan, Marcuse'nin bireyin ihtiyaçlarını toplumdan tamamen bağımsız ve tarih dışı bir veri olarak kabul etmemesidir.[8]

Bu perspektiften bakıldığında bireyin bir tercihte bulunması ile söz konusu tercihin oluştuğu toplumsal koşullar birbirinden analitik olarak ayrılabilir. Bir isteğin birey tarafından benimsenmiş olması, o isteğin tarihsel ve toplumsal bağlamdan bağımsız olduğu anlamına gelmez. Bununla birlikte toplumsal koşulların önemini vurgulamak, bireyin iradesini veya öznel anlam dünyasını bütünüyle toplumsal yapılara indirgemeyi gerektirmez. Dinî hayat bakımından da aynı metodolojik ihtiyat korunmalıdır.

Marcuse'nin modern toplum eleştirisinde önemli bir diğer nokta, seçeneklerin çoğalması ile özgürlüğün genişlemesi arasında doğrudan bir özdeşlik kurmamasıdır. Ona göre bireyin önündeki seçeneklerin sayısı, tek başına özgürlüğün derecesini belirlemek için yeterli değildir.[9]

Bu tespit modern bireysellik tartışması bakımından önemlidir. Bireyin tercih yapabilmesi modern bireyselliğin önemli göstergelerinden biri olmakla birlikte, özerklik sorununu yalnızca seçenek sayısına indirgemek mümkün değildir. Seçeneklerin hangi toplumsal bağlam içerisinde üretildiği ve bireyin bunlarla nasıl ilişki kurduğu da çözümlemeye dâhil edilmelidir.

Marcuse'nin işçi ile işverenin benzer tüketim ve eğlence biçimlerine yönelebilmesine ilişkin örneği de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Marcuse bu benzeşmenin toplumsal farklılıkların ortadan kalktığını göstermediğini; daha ziyade belirli ihtiyaç ve tatmin biçimlerinin farklı toplumsal kesimlerce paylaşılabildiğine işaret ettiğini belirtmektedir.[10]

Dolayısıyla seçim ile özerklik arasındaki ayrım, bireyi edilgen kabul eden bir yaklaşımın değil, tercihlerin toplumsal bağlamını da hesaba katan çok katmanlı bir birey anlayışının kapısını

[7] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, 4.
[8] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, 4-5.
[9] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, 7.
[10] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, 7-8.

açmaktadır. Bu ayrım, dinî hayat alanında yapılacak değerlendirmelerde de tercihlerin varlığından doğrudan bağımsızlık veya bağımlılık sonucu çıkarmamayı gerektirir.

Marcuse'nin çözümlemesinde tüketim, bireyin toplumsal sistemle ilişkisinin anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bireyin tükettiği nesnelerle özdeşlik kurabilmesi, toplumsal olarak üretilen ihtiyaçların bireysel hayatın parçası hâline gelmesine işaret etmektedir. Marcuse, insanların kendilerini sahip oldukları nesnelerde tanıyabilmelerinden söz ederken toplumsal ihtiyaçlarla bireysel ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin yeni biçimine dikkat çekmektedir.[11]

Ancak bu yaklaşımın dinî hayata doğrudan aktarılması uygun değildir. Dinî bir sembolün, nesnenin veya pratiğin modern ekonomik ve kültürel dolaşım içerisinde bulunması, onun dinî anlamının tüketim davranışına indirgenebileceğini göstermez. Böyle bir sonuç hem özel ampirik kanıt gerektirir hem de dinî tecrübenin kendine özgü anlam dünyasını göz ardı etme riski taşır.

Marcuse'nin tek boyutluluk kavramı da bireylerin basitçe birbirine benzemesi şeklinde anlaşılmamalıdır. Kavram, daha çok mevcut toplumsal gerçeklik ile onun alternatifleri arasındaki eleştirel mesafenin daralmasına ilişkin bir problemi ifade etmektedir. Marcuse, bireyin kendisine sunulan varoluş biçimiyle özdeşleşmesini tartışırken tek boyutluluğun düşünce ve davranış düzeyindeki sonuçlarına dikkat çekmektedir.[12]

Bu bakımdan *Tek-Boyutlu İnsan*'ın bireysellik tartışmasına temel katkısı, bireysel farklılıkların ortadan kalktığını ileri sürmesinde değil; bireysel tercih ve ihtiyaçların gerçekleştiği toplumsal ufku sorgulanabilir hâle getirmesinde aranmalıdır.

Dijital ortamların din sosyolojisi açısından incelenmesi, dinî bilgiye erişim ve iletişim kanallarını kavramsal olarak ele alma imkânı sunar. Fatma Çiçek'in din sosyolojisinde dijitalleşme teorileri ve yaklaşımlarını konu edinen çalışması, bu alanın farklı kuramsal bakışlarla tartışılabileceğine işaret etmektedir. Burada herhangi bir dijital platformun kullanıcı davranışlarına ilişkin ampirik sonuç ileri sürülmemekte; yalnızca dinî hayatın toplumsal görünümlerini anlamak için kullanılabilecek kavramsal sorular belirlenmektedir.[13]

3. DİNÎ HAYAT VE BİREY-TOPLUM İLİŞKİSİNİN SOSYOLOJİK GÖRÜNÜMLERİ

Marcuse'nin çözümlemesinden dinî hayata geçiş, çalışmanın en dikkatli kurulması gereken aşamasıdır. *Tek-Boyutlu İnsan*, din sosyolojisi amacıyla yazılmış bir eser olmadığı gibi Marcuse burada sistematik bir din teorisi de geliştirmemektedir. Bu nedenle Marcuse'nin kavramları dinî inancın mahiyetini açıklayan kategoriler olarak kullanılamaz.

Araştırmanın sorusu bu nedenle "din tek boyutlu mudur?" değildir. Böyle bir soru hem Marcuse'nin teorisinin açıklama sınırlarını genişletir hem de dinî inanç ve tecrübenin tek bir

[11] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, 8.
[12] Marcuse, *Tek-Boyutlu İnsan*, 9-10.
[13] Fatma Çiçek, "Din Sosyolojisinde Dijitalleşme Teorileri ve Yaklaşımlar", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2022), 456.

sosyolojik kategoriye indirgenmesi riskini doğurur. Daha isabetli soru, modern toplumsal koşullarda bireyselliğin biçimlenmesine ilişkin Marcuseci çözümlemenin dinî hayatın toplumsal görünümleri bakımından hangi sosyolojik soruları görünür kıldığıdır.

Kavramsal aktarımda üç ayrı düzeyin birbirinden ayrılması gerekir. Birinci düzey, Marcuse'nin ileri sanayi toplumuna ilişkin kendi tarihsel ve teorik tespitleridir. İkinci düzey, bireyselliğin toplumsal kuruluşu, ihtiyaçların bağlamı ve tercih-özerklik ayrımı gibi daha genel sosyolojik sorulardır. Üçüncü düzey ise dinî hayatın bilgi, aidiyet, otorite ve gündelik pratik bakımından incelenebilen toplumsal görünümleridir. Birinci düzeydeki eleştirel kavramların üçüncü düzeye doğrudan taşınması yerine, ikinci düzeydeki sorular aracılığıyla sınırlı bir ilişki kurulması yöntemsel tutarlılığı güçlendirmektedir.

Bu sorular dinî bilgiye erişim, dinî otoriteyle ilişki, aidiyet, gündelik pratik ve bireysel tercih gibi sosyolojik olarak incelenebilir alanlara yöneltilebilir. Ancak bunlara mevcut çalışmada ampirik cevap verilmemektedir. Bunlar, Marcuse'nin birey-toplum çözümlemesiyle din sosyolojisi arasında kurulabilecek kavramsal temasın sınırlarını belirleyen teorik sorulardır.

Modern toplum ve din ilişkisine ilişkin alternatif bir kuramsal okuma, Mustafa Günerigök'ün Zygmunt Bauman'ın din yaklaşımını değerlendirdiği çalışmasında bulunmaktadır. Bauman'ın belirsizlik ve akışkanlık kavramları etrafındaki bu tartışma, Marcuse'nin ileri sanayi toplumuna ilişkin çözümlemesinden farklı bir kavramsal perspektif sunmaktadır. Böylece dinî bireyselliği tek bir modernlik kuramının sonucu olarak görmek yerine, farklı sosyolojik yorumların açıklama sınırlarını karşılaştırmak mümkün hâle gelmektedir.[14]

3.1. Modern Toplumda Dinî Bireyselleşme

Dinî bireyselleşme, modern toplumda birey ile dinî hayat arasındaki ilişkinin anlaşılmasında kullanılan kavramlardan biridir. Ancak kavramın sekülerleşme, dinî bağlılığın azalması veya kurumsal dinin sona ermesiyle doğrudan özdeşleştirilmesi analitik açıdan isabetli değildir. Dinî bireyselleşme daha sınırlı biçimde, bireyin dinî bilgi, otorite, aidiyet ve tercih alanlarıyla kurduğu ilişkinin farklılaşması bağlamında ele alınabilir.

Behçet Batur, modern toplumda dinin toplumsal görünümü ile bireysel tercih boyutu arasındaki ilişkiyi tartışmakta ve bireyin dinî tercih alanındaki görünürlüğüne dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, dinin bireysel bir seçime indirgenmesi anlamına gelmez. Dinî hayat, bireysel yönelimlerin yanında aile, eğitim, gelenek, kurumlar, cemaatler ve çeşitli toplumsal ilişki ağlarıyla birlikte varlığını sürdürebilir.[15]

Dinî otorite ve yeni iletişim ortamları hakkında yapılacak değerlendirmelerde kuramsal açıklama ile gözlemlenmiş olgu birbirine karıştırılmamalıdır. Melek Coşgun Solak'ın dijitalleşme çağında dinî otorite ve meşruiyet sorununu ele alan makalesi, otorite kavramının

[14] Mustafa Günerigök, "Zygmunt Bauman ve Din: Tanrı, İnsan ve Belirsizlik", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2019), 119, 123.
[15] Behçet Batur, "Toplumsaldan Bireysele: Modern Toplumda Dinin Görünümü", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 4/3 (2020), 100.

dijital bağlamda nasıl tartışılabileceğine yönelik bir kavramsal kaynak olarak kullanılabilir.[16] Aynı yazarın Bauman, Baudrillard ve Habermas üzerinden yeni medya teorilerini değerlendirdiği çalışması da din sosyolojisinde tek bir teorik modelle yetinmeyen karşılaştırmalı bir okuma imkânı sunmaktadır.[17]

3.2. Dinî Bilgi, Otorite ve Toplumsal İlişkiler

Bireyselleşme tartışmasının din sosyolojisi bakımından önemli boyutlarından biri, bireyin dinî bilgi ve otoriteyle kurduğu ilişkidir. Modern iletişim imkânları ve bilgi kaynaklarının çeşitlenmesi, bireyin dinî bilgiye ulaşabileceği kanalları artırabilmektedir. Bununla birlikte bilgi kaynaklarının çoğalması, dinî otoritenin bütünüyle ortadan kalktığı anlamına gelmez.

Gümüşay, Türkiye'de dinî otorite meselesini modernleşme ve dinî bilginin bireyselleşmesi çerçevesinde ele almakta; bilgiye erişim imkânlarının genişlemesinin birey ile dinî otorite arasındaki ilişki bakımından meydana getirdiği değişimi tartışmaktadır.[18]

Gümüşay'ın Tanzimat dönemi üzerine yaptığı başka bir çalışma ise eğitimde modernleşme, birey tasavvuru ve dinî bireyselleşme arasındaki tarihsel ilişkiyi ele almaktadır. Bu çalışma, bireyselleşmenin yalnızca güncel iletişim teknolojileriyle ilişkilendirilemeyecek tarihsel bir boyuta sahip olduğunu hatırlatması bakımından önemlidir.[19]

Bu çalışmaların sonuçlarını Marcuse'nin kavramsal çerçevesiyle doğrudan özdeşleştirmek doğru değildir. Ortak sosyolojik problem daha sınırlıdır: bireyin belirli aracılık biçimleriyle ilişkisinin değişmesi, toplumsal etkilerden bütünüyle bağımsız hâle geldiğini göstermeyebilir. Yeni bilgi kaynakları, yeni otorite biçimleri ve yeni ilişki ağları ortaya çıkabilir. Dinî bireyselleşme bu nedenle "toplumsuz birey" varsayımından ziyade birey ile toplumsal çevresi arasındaki ilişkinin farklılaşması çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Din sosyolojisi, dinî hayatın toplumsal tezahürlerini inceleme imkânına sahiptir; ancak bu imkân dinî tecrübenin bütün boyutlarının sosyolojik açıklamaya indirgenebileceği anlamına gelmez. İnanç, ibadet, kutsal ve dinî anlam dünyasının sosyolojik olarak gözlemlenebilen yönleri ile bunların teolojik mahiyeti arasında yöntemsel ayrım gözetilmelidir.

Bu ayrım, Marcuse'nin kavramlarının kullanımında özellikle önemlidir. "Tek boyutluluk", "yanlış ihtiyaç" veya "toplumsal denetim" gibi ifadeler Marcuse'nin kendi teorik sözlüğüne aittir. Bu kavramların dinî inanç, ibadet veya dinî otorite hakkında doğrudan hüküm cümlelerine dönüştürülmesi bu çalışmanın amacı değildir. Marcuse'nin çerçevesi, dinî hayatın ne olduğu konusunda karar veren bir ölçüt değil, modern birey-toplum ilişkisinin bazı yönlerini sorgulamaya yarayan analitik bir kaynaktır.

---

[16] Melek Coşgun Solak, "Dijitalleşme Çağında Dinî Otoritenin Dönüşümü ve Meşruiyet Sorunu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 65 (2026), 253.

[17] Melek Coşgun Solak, "Din Sosyolojisinde Yeni Medya Teorileri: Bauman, Baudrillard ve Habermas Üzerinden Bir Okuma". *Amasya Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2026), 94.

[18] İbrahim Gümüşay, "Türkiye'de Dini Otorite Meselesi ve Dini Bilginin Bireyselleşmesi", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 15 (2023), 223.

[19] İbrahim Gümüşay, "Eğitimin Modernleşmesi Bağlamında Tanzimat Dönemi Yeni Muhafazakâr Aydın ve Dini Bireyselleşme", *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (2023), 111.

Bu nedenle modern toplumda dinî hayatın dönüşümünü değerlendirirken "din metalaşmıştır", "din tek boyutlu hâle gelmiştir" veya "dinî birey toplumsal olarak belirlenmektedir" türünden kapsayıcı ve normatif önermelerden kaçınılmalıdır. Daha ihtiyatlı olan, dinî hayatın toplumsal görünümlerinin değişen iletişim, bilgi, otorite ve ilişki koşulları içerisinde farklılaşabildiğini söylemektir.

Yapılan kavramsal çözümleme, modern bireysellik bakımından üç temel değerlendirmeyi öne çıkarmaktadır. Birincisi, bireyselleşme toplumdan bağımsızlaşmayla özdeş değildir. Modern toplumda bireyin tercih alanı genişleyebilir; ancak bireysel tercihler toplumsal ilişkilerin bütünüyle dışında gerçekleşmez. Marcuse'nin ihtiyaçların toplumsal koşullarına yönelik vurgusu, bu ilişkinin sorgulanmasına imkân vermektedir.

İkincisi, seçeneklerin çoğalması ile özerklik arasında otomatik bir eşitlik kurulamaz. Marcuse'nin çözümlemesinin önemli yönlerinden biri budur. Bununla birlikte bu önerme bireyin iradesinin önemsiz olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Sosyolojik bakımdan daha dengeli yaklaşım, bireysel irade ile toplumsal koşullar arasındaki ilişkiyi karşılıklı etkileşim içerisinde değerlendirmektir.

Üçüncüsü, bu iki değerlendirme dinî hayatın toplumsal görünümlerine aktarıldığında dinî bireyselleşmenin ne dinin gerilemesi ne de toplumsallığın sona ermesi şeklinde değerlendirilmesi gerekir. Dinî bilgi kaynaklarının çeşitlenmesi, otoriteyle ilişkinin farklılaşması veya bireysel tercihlerin daha görünür hâle gelmesi, birey-toplum ilişkisinin yeni biçimlerini ortaya çıkarabilir.

Bu noktada çalışmanın özgün katkısı, Marcuse ile din arasında doğrudan bir teorik özdeşlik kurmak değildir. Katkı, Marcuse'nin modern bireyselliğe ilişkin eleştirel sorularıyla din sosyolojisinin birey-toplum problematiği arasında, her iki alanın sınırlarını koruyan kavramsal bir temas kurmaktır. Böyle bir temas, dinî hayatı tek boyutlulukla nitelemek yerine, modern bireyselliğin toplumsal koşullarının dinî hayatın sosyolojik görünümleri bakımından hangi yeni soruları doğurduğunu görünür kılmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma modern toplumda bireyselliğin dönüşümünü Herbert Marcuse'nin *Tek-Boyutlu İnsan*'daki birey-toplum çözümlemelerinden hareketle ele almış ve söz konusu çözümlemenin dinî hayatın toplumsal görünümlerini değerlendirmek bakımından sağlayabileceği analitik imkânları tartışmıştır.

Çalışma, herhangi bir saha verisi üretmediği gibi başka araştırmacıların saha verilerini de çözümlemeye dâhil etmemektedir. Sonuçlar, birincil kuramsal metnin yakın okuması ve kavramsal literatürün karşılaştırmalı değerlendirilmesiyle sınırlıdır.

Çözümlemenin ilk sonucu, modern toplumda bireyselliğin ortadan kalkmasından ziyade bireyselliğin gerçekleştiği toplumsal koşulların dönüşmesinin söz konusu olduğudur. Bireyin tercih alanının genişlemesi, bireysel ihtiyaç ve yönelimlerin toplumsal bağlamdan tamamen bağımsız hâle geldiğini göstermez.

İkinci olarak Marcuse'nin ihtiyaç ve seçim tartışması, tercih ile özerklik arasında analitik bir ayrım yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bireyin seçim yapabilmesi ile tercihlerin gerçekleştiği toplumsal şartlar üzerinde düşünsel mesafe kurabilmesi aynı mesele değildir. Bununla birlikte bu ayrım bireysel iradeyi değersizleştiren belirlenimci bir anlayış biçiminde yorumlanmamalıdır.

Üçüncü olarak dinî bireyselleşme, dinin toplumsal boyutunun ortadan kalkması şeklinde değerlendirilmemelidir. Kavramsal literatür, dinî bilgi, otorite, aidiyet ve bireysel tercih arasındaki ilişkinin farklı açıklama düzeylerinde ele alınabileceğini göstermektedir. Buradaki değerlendirmeler, başka araştırmaların katılımcı verilerine değil, ilgili kuramsal metinlerin karşılaştırmalı okunmasına dayanmaktadır.

Dördüncü olarak Marcuse'nin kavramlarının din sosyolojisine aktarılmasının açık bir sınırı bulunmaktadır. *Tek-Boyutlu İnsan* bir din teorisi değildir. Dinî inanç, ibadet ve tecrübenin mahiyetini tek boyutluluk kavramıyla açıklamak hem Marcuse'nin teorik çerçevesini genişletmek hem de dinî olguyu tek bir sosyolojik açıklama düzeyine indirgemek anlamına gelebilir.

Sonuç olarak Marcuse'nin birey-toplum ilişkisine yönelik çözümlemeleri, dinî hayatın mahiyetini açıklayan bir model olarak değil, modern toplumsal koşullarda bireyselliğin oluşum ve dönüşüm süreçlerinin dinî hayatın toplumsal görünümleri bakımından hangi sosyolojik soruları gündeme getirdiğini değerlendirmeye imkân sağlayan sınırlı bir analitik çerçeve olarak ele alınabilir. Bu yaklaşım, dinî inanç ve tecrübenin kendine özgü mahiyetini sosyolojik açıklamaya indirgemeden birey ile toplum arasındaki ilişkinin dinî hayat alanındaki görünümlerini anlamaya katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

Babacan, Muhammed. "Ulrich Beck'in Sosyoloji ve Din Sosyolojisi Mirası Üzerine Bir Değerlendirme". *Dergiabant* 12/1 (2024), 32-53. https://doi.org/10.33931/dergiabant.1453561

Batur, Behçet. "Toplumsaldan Bireysele: Modern Toplumda Dinin Görünümü". *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 4/3 (2020), 97-106. https://doi.org/10.47525/ulasbid.789464

Coşgun Solak, Melek. "Dijitalleşme Çağında Dinî Otoritenin Dönüşümü ve Meşruiyet Sorunu". *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 65 (2026), 251-268. https://doi.org/10.35237/suitder.1744292

Coşgun Solak, Melek. "Din Sosyolojisinde Yeni Medya Teorileri: Bauman, Baudrillard ve Habermas Üzerinden Bir Okuma". *Amasya Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2026), 92-107. https://doi.org/10.70869/asbad.1835061

Çiçek, Fatma. "Din Sosyolojisinde Dijitalleşme Teorileri ve Yaklaşımlar". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2022), 455-480. https://doi.org/10.47951/mediad.1188722

Davis, Winston. “Din Sosyolojisi”. çev. İhsan Çapcıoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/2 (2004), 291-307. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000185

Gümüşay, İbrahim. “Eğitimin Modernleşmesi Bağlamında Tanzimat Dönemi Yeni Muhafazakâr Aydın ve Dini Bireyselleşme”. *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (2023), 109-124. https://doi.org/10.32950/rid.1242368

Gümüşay, İbrahim. “Türkiye’de Dini Otorite Meselesi ve Dini Bilginin Bireyselleşmesi”. Türkiye *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 15 (2023), 221-242. https://doi.org/10.53112/tudear.1229066

Günerigök, Mustafa. “Zygmunt Bauman ve Din: Tanrı, İnsan ve Belirsizlik”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2019), 117-140. https://doi.org/10.34085/buifd.550468

Marcuse, Herbert. *Tek-Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*. çev. Aziz Yardımlı. 2. Basım. İstanbul: İdea Yayınları, 1990.

MODERN TOPLUMDA KOMŞULUĞUN DÖNÜŞÜMÜ: *MİNİMA MORALİA*'DA YAKINLIK, MESAFE VE GÜNDELİK İLİŞKİLER

Dr. Öğr. Üyesi Melek COŞGUN SOLAK

Yozgat Bozok Üniversitesi,

melek.cosgun@bozok.edu.tr - ORCID: 0000-0001-6249-5043

ÖZET

Komşuluk, mekânsal yakınlığın gündelik temas, karşılıklılık ve kişilerarası sınırlar aracılığıyla toplumsal ilişkiye dönüştüğü bir etkileşim alanıdır. Bu çalışma, modern toplumda komşuluğun dönüşümünü Theodor W. Adorno'nun *Minima Moralia* adlı eserindeki gündelik hayat, özel alan ve kişilerarası ilişkiler üzerine çözümlemelerinden hareketle tartışmaktadır. Saha verisine dayanmayan araştırmada doküman incelemesi ve kavramsal çözümleme yöntemi benimsenmiş; *Minima Moralia*'nın seçilmiş fragmanları komşuluk ve gündelik hayat literatürüyle birlikte değerlendirilmiştir. Adorno'nun doğrudan bir komşuluk kuramı geliştirmediği gözetilerek yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temas, esere atfedilen kavramlar olarak değil, çalışmanın analitik boyutları olarak ele alınmıştır. İnceleme sonucunda komşuluğun yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temas boyutları üzerinden değerlendirilebileceği dört boyutlu bir analitik model geliştirilmiştir. İlişkisel yeniden düzenlenme olarak kavramsallaştırılan bu model, söz konusu boyutlardan birindeki değişimin diğerlerinde aynı yönde değişimi zorunlu kılmadığını ileri sürmektedir. Böylece komşuluğun modernleşmeyle zorunlu olarak kaybolduğu veya zayıfladığı varsayımı yerine, toplumsal ilişkilerin farklı koşullarda yeniden biçimlenebileceği kuramsal olarak tartışılmaktadır. Çalışmanın din sosyolojisine katkısı, komşuluk ilişkilerine yüklenen dinî ve kültürel anlamları, normatif kabuller ile gündelik toplumsal pratikler arasındaki ayrımı koruyarak değerlendirmeye imkân veren bir çerçeve önermesidir.

Anahtar kelimeler: Din Sosyolojisi, komşuluk, *Minima Moralia,* gündelik hayat, toplumsal yakınlık.

THE TRANSFORMATION OF NEIGHBORLY RELATIONS IN MODERN SOCIETY: PROXIMITY, DISTANCE, AND EVERYDAY RELATIONS IN

MINIMA MORALIA

ABSTRACT

Neighborliness is a sphere of social interaction in which spatial proximity acquires meaning through everyday contact, reciprocity, and interpersonal boundaries. This study examines the transformation of neighborly relations in modern society through Theodor W. Adorno's reflections on everyday life, private space, and interpersonal relations in *Minima Moralia*. Based on document analysis and conceptual interpretation rather than fieldwork, it reads selected fragments alongside sociological literature on neighborliness and everyday life. Because Adorno does not offer a specific theory of neighborliness, proximity, distance, reciprocity, and everyday contact are used as analytical dimensions of this study, not as concepts attributed directly to him. The analysis develops a four-dimensional analytical model of neighborliness based on proximity, distance, reciprocity, and everyday contact. Conceptualized as relational reconfiguration, the model proposes that a change in one dimension does not necessarily entail a corresponding change in the others. Rather than assuming the inevitable disappearance or decline of neighborly relations under modern conditions, the study examines their potential reorganization across different relational contexts. Its contribution to the sociology of religion lies in offering a conceptual framework for analyzing the religious and cultural meanings associated with neighborly relations while maintaining a distinction between normative expectations and everyday social practices.

Keywords: Sociology of Religion, neighborliness, *Minima Moralia*, everyday life, social proximity.

1. GİRİŞ

Komşuluk, birbirine yakın yerlerde ikamet etmenin ötesinde, gündelik hayat içinde karşılaşma ve ilişki kurma ihtimalini barındıran toplumsal bir biçimdir. Bir konutun diğerine yakınlığı fiziksel bir olgudur; bu yakınlığın selamlaşma, tanışıklık, yardımlaşma veya ortak mekân kullanımı biçiminde toplumsal anlam kazanması ise ayrı bir süreçtir. Bu ayrım komşuluğun yalnızca yerleşim düzeniyle açıklanamayacağını gösteren kavramsal bir başlangıç noktasıdır.

Modern toplumda komşuluk tartışmaları zaman zaman geçmişin yoğun ilişkileri ile bugünün mesafeli ilişkileri arasında doğrusal bir karşılaştırmaya indirgenebilmektedir. Ancak temasın yoğunluğu ile ilişkinin niteliği aynı şey değildir. Sürekli görüşme, mahremiyetin gözetildiği anlamına gelmeyebileceği gibi sınırlı görüşme de zorunlu olarak ilgisizlik anlamına gelmez. Bu nedenle komşuluğun dönüşümünü tek bir artış veya azalış ölçütüyle değerlendirmek analitik bakımdan yetersizdir.

Bu makalenin araştırma sorusu şudur: Mekânsal yakınlığın toplumsal ilişkiye dönüşmesini sağlayan yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temas boyutları, modern gündelik hayatı anlamak üzere hangi kavramsal ilişkiler içinde ele alınabilir? Diğer bir soru ise Adorno'nun

Minima Moralia'daki özel hayat ve kişilerarası ilişki çözümlemelerinin bu tartışmaya hangi sınırlar içinde katkıda bulunabileceğidir.

Makalenin amacı modern komşuluk hakkında ampirik bir durum tespiti yapmak değildir. Çalışma, komşuluk üzerine ileride yürütülebilecek araştırmalara da açıklık sağlayabilecek kavramsal bir çerçeve geliştirmektedir. Bu çerçevenin özgün katkısı, komşuluğun 'kaybı' yerine ilişkisel unsurların 'yeniden düzenlenmesi' ihtimalini araştırma konusu hâline getirmesidir.

Komşuluk literatüründe mekânsal yakınlık, toplumsal ağlar ve kentsel düzenleme arasındaki ilişkinin farklı kavramsal çerçevelerle ele alındığı görülmektedir. Köten'in çalışmasının girişindeki mahalle ve sosyal ağ tartışması, komşuluğu salt fiziksel bitişiklikten ibaret görmeyen bir literatür bağlamı sunar. Bu makalede Köten'in görüşme sonuçları veya diğer saha bulguları kullanılmamaktadır.[1]

Komşuluğun toplumsal niteliğine ilişkin uluslararası literatür, mekânsal yakınlık ile toplumsal bağların birbirinden ayrılması gerektiğini gösteren farklı kuramsal yaklaşımlar içermektedir. Barry Wellman, topluluğun kaybı, korunması ve yerel mekândan bağımsızlaşması yönündeki açıklamaları toplumsal ağlar çerçevesinde karşılaştırarak topluluk ilişkilerinin yalnızca coğrafi yakınlık üzerinden değerlendirilemeyeceğini ortaya koymuştur.[2] Talja Blokland ise kentsel toplumsal bağları, komşuluk ilişkilerinin farklı etkileşim, bağımlılık ve aidiyet biçimleri içinde oluştuğunu dikkate alarak incelemiştir.[3] Bu yaklaşımlar, komşuluğun fiziksel yerleşim düzeniyle sınırlı olmayan ilişkisel bir toplumsal olgu olarak kavramsallaştırılmasına imkân vermektedir.

Bununla birlikte mevcut çalışmanın amacı, toplumsal ağ yaklaşımını veya kentsel komşuluk araştırmalarını yeniden üretmek değildir. Burada ele alınan kuramsal problem, mekânsal yakınlık ile toplumsal ilişkinin birbirinden ayrılmasının ötesinde, yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temasın aynı komşuluk ilişkisi içinde nasıl birlikte var olabileceğinin açıklanmasıdır. Çalışmanın önerdiği ilişkisel yeniden düzenlenme yaklaşımı, bu boyutları birbirinden bağımsız göstergeler olarak değil, birbirlerinin toplumsal anlamını etkileyebilen analitik unsurlar olarak ele almaktadır. Böylece komşuluğun dönüşümü, yalnızca ilişkilerin yoğunlaşması veya zayıflaması üzerinden değil, ilişkiyi oluşturan boyutlar arasındaki bağlantıların değişmesi üzerinden tartışılmaktadır.

2. KURAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVE

Kuramsal bir metinde komşuluğun dönüşümü, geleneksel mahalle ile çağdaş konut çevreleri arasında doğrusal bir gerileme öyküsü olarak ele alınmamalıdır. Akyol Altun'un derleme makalesi, kapalı konut siteleri ile mahalle fikrinin ilişkisinin toplumsal temas ve mekânsal örgütlenme açısından nasıl sorunsallaştırılabileceğini gösterir. Bu çalışma burada herhangi bir

[1] Esra Köten, "Social Networking in the Neighbourhood: A Field Research in Istanbul", *Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences,* 2/1 (2015), 24-26.
[2] Barry Wellman, "The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers", *American Journal of Sociology* 84/5 (1979), 1202.
[3] Talja Blokland, *Urban Bonds: Social Relationships in an Inner City Neighbourhood* (Cambridge: Polity Press, 2003), 80-85.

yerleşimdeki insanların davranışlarına ilişkin ampirik kanıt olarak değil, kavramsal karşılaştırma imkânı olarak kullanılmaktadır.[4]

Çalışma, metin merkezli kuramsal inceleme ve kavramsal çözümleme niteliğindedir. Herhangi bir kentte, mahallede, apartmanda veya başka bir yerleşim alanında saha çalışması yapılmamıştır. Araştırmacı tarafından veri toplanmadığı gibi başka araştırmacıların elde ettiği mülakat, anket, gözlem, örneklem veya istatistiksel sonuçlar da bu metnin açıklayıcı dayanağı olarak kullanılmamıştır. Dolayısıyla metinde 'katılımcılar', 'görüşmeciler', 'araştırma bulguları göstermektedir' türünden ampirik iddialara yer verilmemiştir.

Birincil metin, Theodor W. Adorno'nun *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar* adlı eserinin Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan çevirisiyle yayımlanan Metis Yayınları 2012 tarihli yedinci basımıdır. Fragmanların içeriği ile makalede geliştirilen komşuluk yorumları birbirinden ayrılmıştır. Bir fragmanın ev, incelik, konukseverlik veya eleştirel mesafe üzerine olması, onun doğrudan komşuluk hakkında yazıldığı anlamına gelmez.[5]

İnceleme üç aşamada ilerlemektedir: önce eserde bireysel deneyim ile toplumsal koşullar arasındaki ilişki belirlenmekte; ardından ev, kapı, jest, konukseverlik ve kişilerarası ilişki üzerine seçilmiş fragmanlar yakın okumaya tabi tutulmakta; son olarak komşuluk, dört analitik boyut üzerinden yeniden tanımlanmaktadır. Buradaki 'yakınlık', 'mesafe', 'karşılıklılık' ve 'gündelik temas' başlıkları Adorno'ya atfedilen kavram seti değil, bu makalenin analitik düzenlemesidir.

Birincil metindeki fragmanların seçimi, komşuluk kavramının doğrudan kullanılıp kullanılmamasına değil, gündelik ilişkilerin toplumsal koşullarını çözümlemeye elverişli olmalarına dayanmaktadır. Bu doğrultuda fragmanlar dört ölçüt çerçevesinde değerlendirilmiştir: özel hayatın toplumsal koşullarla ilişkisi, mekânsal düzenlemelerin gündelik davranışlarla bağlantısı, kişilerarası ilişkilerde yakınlık ve mesafenin anlamı ile karşılıklılık ve konukseverlik biçimlerinin eleştirel yorumlanması. İnceleme, seçilen pasajların önce kendi düşünsel bağlamlarında yorumlanması, ardından komşuluk açısından taşıyabilecekleri kavramsal imkânların belirlenmesi ve son olarak bu yorumların önerilen analitik boyutlarla ilişkilendirilmesi biçiminde yürütülmüştür. Fragmanlar üzerinde sistematik bir içerik analizi veya nicel kodlama yapılmamış; metin merkezli yakın okuma ve kavramsal karşılaştırma esas alınmıştır. Bu nedenle ortaya konan kategoriler, metinden mekanik biçimde türetilmiş bulgular değil, araştırmacının gerekçelendirilmiş kuramsal düzenlemesidir.

Kuramsal bir çözümleme, belirli bir dönemde veya toplumda komşuluk pratiklerinin hangi sıklıkta gerçekleştiğini kanıtlayamaz. Bu nedenle çalışmada 'günümüzde komşular artık görüşmemektedir', 'yardımlaşma azalmıştır' veya 'dijital iletişim yüz yüze ilişkiyi ikame etmiştir' gibi veri gerektiren önermeler kurulmamaktadır. Değerlendirmeler imkân, koşul, kavramsal ayrım ve yorum düzeyinde tutulmaktadır.

[4] Didem Akyol Altun, "Kapalı Konut Siteleri ve 'Mahalle' Kavramı", *İDEALKENT* 1/2 (2010), 219-220.
[5] Theodor W. Adorno, *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*, çev. Orhan Koçak - Ahmet Doğukan, 7. Basım (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 15-18.

2.1. *Minima Moralia*'da Özel Hayat ve Toplumsal Bütün

Adorno'nun özel yaşamın toplumsal bütünle ilişkisinin altını çizen yaklaşımı, mahallenin yalnızca mimari sınırlar üzerinden tanımlanmasını yetersiz kılar. Mahallenin tarihsel olarak toplumsal ilişkilerin ve gündelik yaşamın düzenlendiği sosyo-mekânsal bir birim olduğunu tartışan Evren'in çalışması, bu kavramsal çerçeveyle karşılaştırılabilir. Buradaki ilişkilendirme iki yazarın aynı teoriyi savunduğu anlamına gelmez; ölçekleri farklı iki tartışma arasında sınırlı bir analitik köprü kurar.[6]

Adorno'nun *Minima Moralia*'sı gündelik hayatın küçük görünen ayrıntılarından hareket eden fragmanlardan oluşur. 'Sunuş' bölümünde bireysel varoluşun en özel noktalarında bile toplumsal koşulların izlerinin araştırılması gerektiğini belirtir. Bu hareket noktası, özel hayatın yalnızca kişisel tercihlerden oluşan kapalı bir alan olarak düşünülmemesine imkân verir.[7]

Adorno'nun 'birey de özünde toplumdan yapılmıştır' ifadesi, birey ve toplumun birbirinden tümüyle kopuk düzeyler olarak ele alınamayacağını vurgular. Eserin çıkış noktasının 'en dar haliyle özel alan' olarak tanımlanması da aynı düşünsel yönelimi tamamlar. Komşuluk açısından bu yaklaşım, evin eşiğinde veya ortak mekânda gerçekleşen küçük karşılaşmaların toplumsal çözümleme için önemsiz sayılamayacağını düşündürür.[8]

Bununla birlikte bir metnin özel alanı incelemesi ile komşuluğu açıklaması aynı şey değildir. Bu makalede yapılan, Adorno'nun gündelik ilişkilerdeki biçimsel değişikliklere yönelttiği dikkati, komşuluğun toplumsal niteliğine ilişkin sorular üretmek için kullanmaktır. Böylece birincil metnin sınırları korunurken yeni bir sosyolojik yorum alanı açılmaktadır.

Adorno'nun gündelik hayat çözümlemelerinin komşuluk açısından önemi, kişilerarası ilişkileri toplumsal koşullardan bağımsız ve yalnızca bireysel tercihlerle açıklanabilecek davranışlar olarak ele almamaya imkân vermesidir. Minima Moralia'da özel hayatın toplumsal bütünle bağlantılı biçimde düşünülmesi, komşuluğun da yalnızca kişisel yakınlık veya bireysel yardımseverlik üzerinden değerlendirilmemesi gerektiğini düşündürmektedir. Burada önerilen kuramsal aktarım, gündelik ilişkilerin biçimsel özellikleri ile bu özelliklerin toplumsal anlamları arasında ayrım yapılmasına dayanmaktadır. Bu çerçevede bir davranışın gerçekleşmesi ile o davranışın taraflarca nasıl anlamlandırıldığı aynı analitik düzeyde değerlendirilmemektedir. Komşuluğun yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temas boyutlarıyla incelenmesi, söz konusu ayrımı sistematik hâle getirmeye yönelik bir kuramsal girişimdir.[9]

2.2. Yakınlık: Mekânsal Komşuluktan İlişkisel Komşuluğa

Komşuluğun mekânsal koşulu bitişiklik veya erişilebilir yakınlıktır; toplumsal koşulu ise bu yakınlığın karşılaşma ve tanışıklık ihtimaline dönüşmesidir. Bir apartmanda yan yana bulunmak, kişilerin birbirleriyle belirli bir ilişki kurduğunu göstermez. Bunun tersi de

[6] Muhittin Evren, "Sosyo-Mekânsal Bir Sistem Olarak; 'Mahalle'", *Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi* 5/1 (2026), 27-28.
[7] Adorno, *Minima Moralia*, 15-16.
[8] Adorno, *Minima Moralia*, 17-18.
[9] Adorno, *Minima Moralia*, 15-18.

mümkündür: temasın azlığı, ihtiyaç hâlinde devreye girebilecek karşılıklı tanınma imkânını bütünüyle ortadan kaldırmayabilir. Bu örnekler ampirik gözlem değil, kavramsal ayrımı açıklamak için kullanılan düşünce durumlarıdır.

Bu bağlamda 'yakınlık' tek boyutlu değildir. Mekânsal yakınlık yerleşimle, etkileşimsel yakınlık karşılaşmayla, toplumsal yakınlık ise karşılıklı tanıma ve anlamlandırmayla ilgilidir. Bir boyuttaki yakınlığın diğerini otomatik olarak üretmediği kabul edildiğinde komşuluk, sabit bir mekân özelliği olmaktan çıkarak kurulabilen, sürdürülebilen ve değişebilen bir ilişki biçimi olarak kavranır.

Mekânsal yakınlık ile toplumsal yakınlığın birbirinden ayrılması, Turğut ve Çamurdaş'ın makalesinin kuramsal çerçevesinde de tartışılan bir kavramsal meseledir. Yazarların komşuluğun mekânsal ve ilişkisel bileşenlerine ilişkin giriş düzeyindeki açıklamaları, burada bir saha bulgusu olarak değil, literatürdeki kavramsal konumlandırmanın örneği olarak anılmaktadır.[10]

Adorno'nun 'İnceliğin diyalektiği üzerine' fragmanında kişilerarası davranışların tarihsel ve toplumsal koşullardan bağımsız olmadığı tartışılır. Bu fragmandan komşuluğa ilişkin hazır bir sonuç çıkarılamaz; ancak ilişkinin niteliğini yalnızca görüşme sıklığıyla ölçmemek için kavramsal bir uyarı elde edilebilir. Yakınlığın anlamı, temasın nasıl kurulduğu ve karşılıklı sınırların nasıl tanındığıyla birlikte düşünülmelidir.[11]

3. KOMŞULUĞUN İLİŞKİSEL BOYUTLARI

Bu bölümde komşuluk, mahremiyet ve mekânsal eşikler ile karşılıklılık, gündelik temas ve dinî-kültürel anlamlandırma boyutlarının birlikte düşünülmesi yoluyla incelenmektedir. Ayrımlar, ampirik sonuç iddiası değil, metin merkezli kavramsal çözümlemenin düzenleyici başlıklarıdır.

3.1. Mesafe, Mahremiyet ve Gündelik Mekân

Simmel ile Goffman'ın mesafe tartışmalarını karşılaştıran Çilmi, modern etkileşimlerde mesafenin yalnızca fiziksel uzaklık olarak anlaşılmaması gerektiğini ortaya koyan teorik bir çerçeve sunar. Bu ayrım, komşuluğun aynı binada yaşamakla kendiliğinden yakın ilişkiye dönüşmeyeceğini düşünmek açısından önemlidir. Bununla birlikte Adorno'nun "Mesafeyi korumak" fragmanındaki epistemolojik uzaklık ile Goffman'ın etkileşimsel mesafesi özdeş değildir; metinde bu iki anlam arasında doğrudan eşitlik kurulmamaktadır.[12]

Mekânsal yakınlık ile toplumsal mesafenin birbirinden ayrılması, Georg Simmel'in yabancı figürüne ilişkin çözümlemesiyle de karşılaştırılabilir. Simmel'in yaklaşımında mekânsal konum ile toplumsal aidiyet arasında doğrudan bir özdeşlik bulunmamakta; yakınlık ve uzaklık,

[10] Faruk Turğut - Kübra Çamurdaş, "Değişen Mekân ve Dönüşen Komşuluk İlişkileri: Mardin Örneği", *İnsan ve Toplum* 16/3 (2026), 38-39.
[11] Adorno, *Minima Moralia*, 39-41.
[12] Mehmet Çilmi, "Georg Simmel ve Erving Goffman'da Mesafe Kültürünün Analizi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 53 (2024), 48, 52.

toplumsal ilişkinin farklı yönleri olarak birlikte değerlendirilebilmektedir.[13] Bu yaklaşım komşuluk açısından ele alındığında, aynı fiziksel çevreyi paylaşan bireylerin toplumsal bakımdan farklı yakınlık ve mesafe düzeylerinde bulunabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte Simmel'in yabancı figürü ile komşu figürü özdeş değildir. Burada yapılan karşılaştırma, mekânsal birlikteliğin toplumsal yakınlığı zorunlu kılmadığını açıklamakla sınırlıdır.

Mesafe komşuluk ilişkisinin zorunlu karşıtı değildir. Bir ilişki, karşılıklı tanınma ile kişisel alanın korunmasını birlikte içerebilir. Komşuluğun toplumsal niteliğini belirleyen yalnızca erişilebilirlik değil, erişimin hangi koşullarda uygun kabul edildiğidir. Kapının çalınması, ziyaret için zamanın gözetilmesi veya ortak alanın kullanımında başkasının varlığının hesaba katılması, ilişki ile sınırın birlikte düşünülmesine örnek oluşturan kavramsal durumlardır.

Adorno'nun 'Mesafeyi korumak' fragmanı bu noktada dikkatle okunmalıdır: Metnin doğrudan konusu komşular arasındaki mahremiyet değil, düşüncenin olgular karşısında koruduğu eleştirel uzaklıktır. Bu nedenle söz konusu fragmanı kişilerarası mesafenin kanıtı gibi kullanmak doğru değildir. Burada mesafe kavramı, Adorno'nun fragmanından doğrudan türetilen sosyolojik bir bulgu değil, araştırmanın kendi kavramsal kategorisidir.[14]

Komşulukta mesafenin anlamı bağlamsaldır. Aynı davranış bir ilişkide özen, başka bir ilişkide kayıtsızlık şeklinde yorumlanabilir. Bu ihtimalin kendisi, mesafeye önceden olumlu veya olumsuz bir değer atfetmemeyi gerektirir. Kavramsal düzeyde önerilen yaklaşım, yakınlık ve mesafeyi birbirini dışlayan iki uç olarak değil, ilişkiyi birlikte düzenleyen boyutlar olarak ele almaktır.

Dede'nin komşuluk geleneğini ele aldığı kavramsal bölümde, mahalle mekânının sınırları ve mahremiyetle ilişkisi tartışılmaktadır. Bu tartışma, mekânsal düzenlemelerin kişilerarası sınırlarla birlikte düşünülmesine ilişkin bir literatür örneğidir; çalışmanın dijital uygulama örnekleri veya belge incelemesinden çıkardığı sonuçlar burada veri olarak aktarılmamaktadır.[15]

Komşuluk yalnızca kişiler arasında değil, kişilerin karşılaştığı maddi çevre içinde kurulur. Kapı, eşik, koridor, merdiven, avlu ve sokak; özel alan ile ortak alanın birbirine yaklaştığı veya ayrıldığı mekânsal biçimlerdir. Bunların her biri belirli bir davranışı zorunlu kılmaz; fakat karşılaşmanın imkânlarını ve sınırlarını düşünmek bakımından önemlidir.

Adorno 'Evsizlere sığınak' fragmanına 'Özel yaşamın düştüğü durumu, sahnesine bakarak anlayabiliriz' cümlesiyle başlar. Bu değerlendirme doğrudan komşulukla ilgili değildir. Bununla birlikte özel hayatın yaşandığı maddi çevrenin, toplumsal düşünmenin konusu olabileceğini gösterir. Evin yalnızca fiziksel barınak olarak değil, gündelik ilişki ve sınırların kurulduğu bir çevre olarak incelenmesine bu düzeyde katkı sunar.[16]

[13] Georg Simmel, *"The Stranger", The Sociology of Georg Simmel*, trans. and ed.. Kurt H. Wolff (New York: Free Press, 1950), 402.
[14] Adorno, *Minima Moralia*, 132-134.
[15] Ayşegül Dede, "Komşuluk Geleneği, Dijital Kültür ve Sanal Toplulukta Komşuluk İlişkileri", *Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2025), 176.
[16] Adorno, *Minima Moralia*, 41.

‘Kapıyı vurmadan girin’ fragmanında Adorno kapı, pencere, avlu, basamak ve bahçe duvarı gibi unsurlarla gündelik jestlerin değişmesi arasında ilişki kurar. Bu dikkat, komşuluğun mekânsal imkânlarını sorgulamak için verimli bir çıkış noktasıdır. Ancak buradan belirli konut türlerinde komşuluğun güçlü veya zayıf olduğu sonucuna varılamaz. Böyle bir sonuç, bu makalenin kapsamı dışındaki ampirik araştırmaları gerektirir.[17]

Bu nedenle mekânı ilişkilerin tek yönlü nedeni olarak değil, ilişkilerin kurulma koşullarından biri olarak görmek daha açıklayıcıdır. Mekânsal düzen, karşılaşma olasılığını biçimlendirebilir; fakat karşılaşmanın anlamını ve devamlılığını tek başına belirlemez.

Gündelik karşılaşmaların mekânsal koşulları, kamusal alanın toplumsal niteliğine ilişkin tartışmalarla da ilişkilendirilebilir. Lyn H. Lofland, kamusal alanı yalnızca fiziksel bir yer olarak değil, özellikle birbirini tanımayan kişiler arasındaki ilişkilerin belirli etkileşim düzenleri içinde gerçekleştiği toplumsal bir alan olarak ele almaktadır.[18] Bu yaklaşım, komşuluk bakımından ortak mekânın varlığı ile o mekânda toplumsal ilişkinin kurulması arasında ayrım yapılmasını mümkün kılar. Apartman girişi, merdiven, avlu veya sokak gibi alanlar karşılaşmaya imkân sağlayabilir; ancak bu karşılaşmaların tanışıklığa, karşılıklılığa veya sürekli ilişkiye dönüşmesi ayrıca açıklanması gereken bir meseledir. Dolayısıyla ortak mekân, komşuluğun doğrudan göstergesi değil, komşuluk ilişkisinin kurulabileceği koşullardan biri olarak değerlendirilmelidir.

3.2. Karşılıklılık, Gündelik Temas ve Din Sosyolojisi Açısından Anlamlandırma

Gündelik hayatın kuralları yalnızca yüz yüze temasla değil, iletişim ortamlarının düzenlediği görünürlük ve erişilebilirlik sınırlarıyla da ilgilidir. Sosyal medya ve mahremiyet ilişkisini teorik bir literatür değerlendirmesi olarak inceleyen çalışma, mekân, kişi ve bilgi mahremiyeti ayrımını gündeme getirir. Bu kavramsal ayrım komşulukta dijital iletişimin sınırlarını düşünmek için yararlıdır; çalışmadan herhangi bir kullanıcı davranışı veya istatistik aktarılmamaktadır.[19]

Komşuluğun toplumsal bir ilişki olarak düşünülmesinde karşılıklılık merkezi bir kavramdır. Karşılıklılık, her davranışın eşdeğer bir karşılıkla ödenmesi anlamına gelmek zorunda değildir. İhtiyaç hâlinde birbirinden haberdar olma, destek talep edebilme veya destek sunma ihtimalinin tanınması da karşılıklılık kapsamında kavramsallaştırılabilir.

Adorno ‘Suda balık’ fragmanında kişilerarası ilişkilerin birer ‘bağlantı’ olarak görülme ihtimalini eleştirir. Burada komşuluk değil, ilişkilerin yarar ve amaç beklentisiyle kurulmasının sonuçları tartışılmaktadır. Komşuluk bakımından bu fragman, yardımın yalnızca gerçekleşip gerçekleşmediğini değil, nasıl anlamlandırıldığını da sormaya imkân verir.[20]

---

[17] Adorno, *Minima Moralia*, 43-44.

[18] Lyn H. Lofland, *The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Social Territory* (New York: Aldine de Gruyter, 1998), 11.

[19] Ali Erdem Akgül - Tuğçe Zeynep Abalı Akgül “Sosyal Medyanın Mahremiyet Üzerine Olan Etkileri Bağlamında Sosyolojik Bir Değerlendirme.” *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (2026), 328. https://doi.org/10.52122/nisantasisbd.1841334

[20] Adorno, *Minima Moralia*, 25-26.

Yardımlaşma ile araçsal beklenti arasında otomatik bir özdeşlik kurulamaz. Bir komşunun diğerine yardım etmesi karşılıklılığın, toplumsal sorumluluğun veya kişisel tercihin farklı anlamlarını taşıyabilir. Bu anlamlardan hangisinin belirli bir durumda geçerli olduğunu bu kuramsal çalışma belirleyemez. Ancak ilişkiyi incelerken 'eylemin biçimi' ile 'eyleme yüklenen anlam' arasında ayrım yapılması gerektiğini gösterebilir.

Yardımlaşmanın toplumsal anlamı, bireysel çıkar ile toplumsal sorumluluğun birbirini zorunlu olarak dışladığı bir karşıtlık üzerinden açıklanamaz. Robert Wuthnow'un yardım ve merhamet davranışları üzerine geliştirdiği sosyolojik yaklaşım, bireysellik ile başkalarına yönelik ilginin aynı toplumsal bağlamda birlikte bulunabileceğini göstermektedir.[21] Bu yaklaşım komşuluk açısından düşünüldüğünde, yardım davranışının yalnızca karşılık beklentisine veya yalnızca özgeci bir yönelime indirgenmemesi gerektiği söylenebilir. Yardımın toplumsal anlamı, eylemin gerçekleşme koşulları, taraflar arasındaki ilişki ve davranışa yüklenen ahlaki veya dinî anlamlarla birlikte incelenmelidir. Böylece karşılıklılık, zorunlu bir alışveriş düzeni olarak değil, toplumsal beklentilerin ve sorumlulukların farklı biçimlerde anlam kazandığı ilişkisel bir boyut olarak değerlendirilebilir.

Gündelik temas, komşuluğun sürekliliğini düşünmek için elverişli bir başka kavramdır. Selamlaşma, kısa konuşma, ortak mekânda karşılaşma veya bir ihtiyacı haber verme gibi temas biçimleri, yoğun bir sosyal ilişkiyi zorunlu kılmadan karşılıklı tanınma imkânını koruyabilir. Burada önemli olan temasın niceliğinden önce ilişki içindeki işlevinin sorulmasıdır.

Adorno'nun 'Soğuk konukseverlik' fragmanı konuk ile ev sahibi arasındaki ilişkinin kurumsal ve gündelik biçimlerini tartışır. Bu fragman komşuluk üzerine yazılmamıştır; ancak bir ilişki biçiminin dışarıdan aynı adla anılırken içerdiği karşılaşma ve ağırlama koşullarının değişebileceği yönünde düşünmeye elverişlidir. Komşuluğa yapılan aktarım metnin değil, bu makalenin yorumudur.[22]

Dijital iletişim de bu bağlamda yalnızca kavramsal düzeyde ele alınabilir. Komşuların bir mesajlaşma kanalı üzerinden haberleşmesi, yüz yüze görüşmeyle özdeş olmayan farklı bir temas biçimi oluşturabilir. Ancak bu imkândan hareketle dijital iletişimin komşuluğu güçlendirdiği, zayıflattığı veya yüz yüze teması ikame ettiği ileri sürülemez. Burada yapılabilecek sınırlı önerme, iletişim aracının ilişki biçimini tanımlarken ayrıca dikkate alınması gerektiğidir.

Dede'nin üçüncü mekân ve sanal topluluk kavramlarına ilişkin teorik açıklaması, iletişimin gerçekleştiği ortamı kavramsal bir değişken olarak düşünmeye yardımcı olur. Bu makalede söz konusu açıklama, dijital komşuluğun gerçekleşme sıklığını veya toplumsal etkisini kanıtlamak için değil, temas biçimlerinin sınıflandırılmasında kullanılmaktadır.[23]

Böylece gündelik temasın dört sorusu belirginleşir: Temas hangi ortamda gerçekleşmektedir; hangi nedenle kurulmaktadır; hangi sınırlar içinde sürdürülmektedir ve taraflarca hangi anlamla

[21] Robert Wuthnow, *Acts of Compassion: Caring for Others and Helping Ourselves* (Princeton: Princeton University Press, 1991), 18-46.
[22] Adorno, *Minima Moralia*, 122-124.
[23] Dede, "Komşuluk Geleneği, Dijital Kültür ve Sanal Toplulukta Komşuluk İlişkileri", 178.

ilişkilendirilmektedir? Bu sorular araştırmanın bulguları değil, önerilen kavramsal çözümleme çerçevesinin parçalarıdır.

Komşuluk, din sosyolojisi açısından dinî ve kültürel anlamların gündelik ilişkilerle temas ettiği alanlardan biri olarak ele alınabilir. Yardımlaşma, misafirperverlik, paylaşma ve mahremiyete özen gösterme gibi davranışların dinî veya kültürel değerlerle ilişkilendirilmesi mümkün olmakla birlikte, bu ilişkilendirmenin hangi bağlamda ve nasıl gerçekleştiği ampirik olarak ayrıca araştırılması gereken bir meseledir.

Din sosyolojik inceleme açısından bir normun varlığı ile o normun gündelik hayatta hangi ölçüde yaşandığı birbirinden ayrılmalıdır. Dinî referansların anlamını küçümsemeden, onları bütün toplumsal davranışların tek açıklaması olarak da görmeden hareket etmek mümkündür. Bu yaklaşım, komşuluğun dinî boyutunu normatif bir değerlendirme konusu yerine toplumsal anlamlandırma konusu olarak ele alır.

Dinî normlar ile gündelik toplumsal pratikler arasındaki ayrım, yaşanan din (lived religion) yaklaşımı çerçevesinde daha açık biçimde değerlendirilebilir. Meredith B. McGuire, dinin yalnızca kurumsal olarak tanımlanan inanç ve davranış kalıpları üzerinden değil, bireylerin gündelik hayatlarında deneyimledikleri ve anlamlandırdıkları pratikler üzerinden de incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[24] Bu yaklaşım komşuluk açısından değerlendirildiğinde, yardımlaşma, misafirperverlik, paylaşma ve mahremiyet gibi davranışlara yüklenen dinî anlamların, söz konusu davranışların gerçekleşme sıklığından ayrı bir inceleme konusu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla komşuluk hakkına ilişkin dinî ve ahlaki kabuller ile gündelik komşuluk pratikleri arasında doğrudan bir özdeşlik kurulamaz. Din sosyolojik çözümleme açısından önemli olan, dinî referansların toplumsal ilişkiler içinde nasıl yorumlandığı, hangi davranışlara anlam kazandırdığı ve bu anlamların kişilerarası beklentilerle nasıl ilişkilendirildiğidir. Bu çerçevede komşuluk, dinî normların gündelik hayattaki karşılıklarını araştırmaya imkân veren, ancak bu karşılıkların varlığını önceden varsaymayan bir toplumsal ilişki alanı olarak kavramsallaştırılabilir.

Demren'in makalesinin girişinde komşuluk, kültürel aktarım ve sosyal normlarla ilişkili bir toplumsal alan olarak tanımlanmaktadır. Burada yalnızca bu girişteki kavramsal çerçeveye atıf yapılmaktadır; Sivas'ta yürütülen görüşmelerin içerikleri, katılımcı ifadeleri ve araştırma bulguları kullanılmamaktadır.[25]

Bu çalışmanın sınırları içinde belirli bir dinî geleneğin mensuplarının komşuluk davranışları hakkında bir sıklık veya değişim iddiasında bulunulmamaktadır. Bunun yerine, dinî anlamlandırmaların yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temas boyutlarıyla nasıl ilişkilendirilebileceği sorusu teorik bir araştırma imkânı olarak ortaya konmaktadır.

Özellikle mahremiyet ile yakınlığın birlikte düşünülmesi, dinî hassasiyetlere saygılı bir sosyolojik dil geliştirilmesi bakımından önemlidir. Burada herhangi bir dinî hükmün doğruluğu

[24] Meredith B. McGuire, *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life* (New York: Oxford University Press, 2008), 4.
[25] Özlem Demren, "Komşuluk Kültürü Bağlamında Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Sivas'ta Kadınlar Arası Komşuluk İlişkileri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 18/52 (2025), 1898.

tartışılmamakta, komşuluğa yüklenen anlamların toplumsal ilişkiyi yorumlamadaki muhtemel yeri üzerinde durulmaktadır.

Bu makalede önerilen 'ilişkisel yeniden düzenlenme' kavramı, komşuluğun belirli bir tarihsel biçimini değişmez ölçüt kabul etmeksizin, onu kuran unsurların birlikte incelenmesini amaçlar. Yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temasın her biri kendi içinde farklılaşabilir; birindeki değişim diğerinde aynı yönde bir değişimi zorunlu kılmaz.

Yakınlık, fiziksel yerleşim ile toplumsal ilişkinin aynı şey olmadığını; mesafe, ilişkinin sınırlarının da ilişkiye dâhil olduğunu; karşılıklılık, destek davranışının anlam ve beklenti boyutlarını; gündelik temas ise ilişkinin sürdürüldüğü karşılaşma biçimlerini görünür kılar. Böylece komşuluk tek bir göstergeye indirgenmez.

Bu çalışmanın analitik önerisi, komşuluğun değişimini tartışmadan önce hangi ilişkisel unsurların değişebileceğini kavramsal olarak açık hâle getirmektir. *Minima Moralia*'nın katkısı da bu düzeydedir. Adorno'nun gündelik jest, ev, özel alan ve ilişki biçimlerine yönelik dikkati, komşuluğun görünüşte sıradan ayrıntılarının sosyolojik soru hâline getirilebileceğini gösterir. Ancak Adorno'nun eleştirel felsefesinin bütünü bu makalenin siyasi veya ideolojik tutumu olarak benimsenmemekte, seçilen pasajlar tarihsel ve metinsel bağlamlarından koparılmamaktadır.

Çalışmanın değeri, ampirik bir sonuç ilan etmekte değil, komşuluğu açıklamaya yönelik kavramsal kategorileri birbirinden ayırmakta ve bunların birlikte nasıl düşünülebileceğini göstermektedir.

3.3. Komşuluğun İlişkisel Yeniden Düzenlenmesine Yönelik Analitik Model

Bu çalışmada önerilen ilişkisel yeniden düzenlenme modeli, komşuluğun toplumsal niteliğini tek bir gösterge üzerinden açıklamak yerine, birbirleriyle bağlantılı dört analitik boyut üzerinden değerlendirmektedir. Modelin temel varsayımı, yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temasın birbirinden bütünüyle bağımsız olmadığı; ancak bu boyutlardan birinde meydana gelen değişimin diğerlerinde aynı yönde bir değişimi zorunlu kılmadığıdır. Bu nedenle komşuluk ilişkisinin dönüşümü, bütün boyutların birlikte güçlenmesi veya zayıflaması olarak değil, aralarındaki ilişkilerin farklı biçimlerde yeniden kurulması olarak kavramsallaştırılmaktadır.

Birinci boyut olan yakınlık, mekânsal birliktelik ile toplumsal ilişki arasındaki ayrımı görünür kılmaktadır. Aynı fiziksel çevrede yaşayan bireylerin birbirlerini tanıması, düzenli iletişim kurması veya karşılıklı sorumluluk geliştirmesi zorunlu değildir. İkinci boyut olan mesafe, kişisel sınırların korunmasının her durumda toplumsal ilgisizlik anlamına gelmediğini göstermektedir. Mahremiyetin gözetilmesi, belirli koşullarda ilişkinin sürdürülebilirliğini destekleyen bir düzenleme biçimi olarak da yorumlanabilir. Üçüncü boyut olan karşılıklılık, yardım ve destek davranışlarının yalnızca gerçekleşme sıklığıyla değil, tarafların bu davranışlara yükledikleri anlam ve beklentilerle birlikte incelenmesini gerektirmektedir. Dördüncü boyut olan gündelik temas ise karşılaşmanın sıklığı, gerçekleştiği ortam ve iletişimin niteliği arasında ayrım yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Modelin açıklayıcı imkânı, bu dört boyutun farklı birleşimlerinin kuramsal olarak düşünülebilmesidir. Örneğin fiziksel yakınlığın yüksek olduğu bir yerleşimde gündelik temas sınırlı olabilir; buna karşılık seyrek görüşen komşular arasında ihtiyaç hâlinde destek sunmaya dayalı bir karşılıklılık ilişkisi bulunabilir. Benzer biçimde kişisel mesafenin korunması, toplumsal yakınlığın bütünüyle ortadan kalktığı anlamına gelmeyebilir. Bu örnekler herhangi bir saha araştırmasının bulguları değil, modelin analitik ayrımlarını açıklayan varsayımsal ilişki durumlarıdır.

Din sosyolojisi açısından modelin katkısı, dinî ve kültürel anlamlandırmaları söz konusu dört boyutla ilişkilendirilebilir bir yorum düzeyi olarak ele almasıdır. Dinî normların komşuluk ilişkilerinde nasıl anlam kazandığı, yardım davranışının hangi gerekçelerle meşrulaştırıldığı veya mahremiyetin hangi değerler çerçevesinde yorumlandığı, bu modelden hareketle geliştirilebilecek araştırma sorularıdır. Bununla birlikte dinî anlamlandırma, bütün komşuluk davranışlarının zorunlu açıklaması olarak kabul edilmemektedir. Model, normatif kabuller ile gözlemlenebilir toplumsal pratikler arasındaki ayrımı korumaktadır.

Bu çerçevenin sınırı, komşuluk ilişkilerinin belirli bir toplumda veya tarihsel dönemde nasıl gerçekleştiğini doğrudan açıklamamasıdır. Model, ampirik olarak doğrulanmış bir nedensellik düzeni değil, gelecekteki araştırmalarda kullanılabilecek kavramsal bir çözümleme önerisidir. Bununla birlikte komşuluğun yalnızca güçlü veya zayıf biçiminde sınıflandırılmasını aşarak ilişkisel unsurların hangi koşullarda ve nasıl birlikte değişebileceğinin araştırılmasına imkân sağlamaktadır.

Tablo 1. Komşuluğun ilişkisel yeniden düzenlenmesine yönelik analitik model[26]

Analitik boyut	**Temel soru**	**İncelenecek ilişki**
Yakınlık	Fiziksel yakınlık toplumsal ilişkiye nasıl dönüşür?	Mekânsal, etkileşimsel ve toplumsal yakınlık
Mesafe	Kişisel sınırlar ilişkiyi nasıl düzenler?	Mahremiyet, erişilebilirlik, kişilerarası sınırlar
Karşılıklılık	Yardım ve destek nasıl anlamlandırılır?	Sorumluluk, beklenti, dayanışma
Gündelik temas	İlişki hangi yollarla sürdürülür?	Karşılaşma, iletişim ortamı, temasın işlevi
Dinî-kültürel anlamlandırma	Bu boyutlara hangi anlamlar yüklenir?	Normlar, değerler, dinî referanslar

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makalede modern toplumda komşuluğun dönüşümü, *Minima Moralia*'nın gündelik hayat ve kişilerarası ilişkiler üzerine düşüncelerinden hareketle kuramsal olarak ele alınmıştır.

[26] Adorno (2012), Wellman (1979), Blokland (2003), Simmel (1950), Lofland (1998) ve McGuire (2008) çalışmalarından hareketle yazar tarafından geliştirilmiştir. Tablodaki dört temel boyut ve bunların dinî-kültürel anlamlandırmayla ilişkilendirilmesi, adı geçen araştırmacıların doğrudan önerdiği ortak bir sınıflandırma değildir. Bu çalışmada oluşturulan özgün analitik düzenlemedir. Dinî-kültürel anlamlandırma, dört boyuta eklenen bağımsız bir nedensel değişken olarak değil, bu boyutların yorumlanmasında kullanılabilecek kesişen bir anlam düzeyi olarak ele alınmaktadır.

İnceleme, komşuluğun mekânsal yakınlığa indirgenemeyeceğini; yakınlık, mesafe, karşılıklılık ve gündelik temasın birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koyan bir analitik çerçeve geliştirmiştir. Bu çerçevede mesafe her durumda ilgisizlik, yakınlık her durumda güçlü bağ, yardım her durumda belirli bir niyet ve dijital temas her durumda yüz yüze ilişkinin alternatifi olarak yorumlanmamaktadır.

Çalışmanın temel katkısı, modern komşuluğu önceden varsayılan bir kayıp anlatısına bağlamadan 'ilişkisel yeniden düzenlenme' kavramıyla düşünmeyi önermesidir. Bu kavramın gücü, toplumsal değişimi olumlu veya olumsuz olarak sınıflandırmadan, komşu olmanın hangi ilişkisel koşullara dayandığını tartışmaya açmasındadır.

Adorno'nun fragmanları komşuluğa özgü bir kuram veya güncel ampirik kanıt sağlamaz. Bununla birlikte özel hayatın maddi çevresi, gündelik jestler, kişilerarası ilişkinin niteliği ve konukseverlik üzerine düşünceleri, komşuluğun mikro-sosyolojik boyutlarını kavramsallaştırmaya katkı sunar. Din sosyolojisi açısından da komşuluk, dinî ve kültürel anlamların gündelik ilişkiyle bağlantısını herhangi bir normatif hüküm vermeden ele almaya uygun bir inceleme alanı olarak belirginleşir.

Çalışmada geliştirilen analitik model, komşuluk araştırmaları açısından birbirini tamamlayan üç araştırma yönelimi önermektedir. İlk olarak mekânsal yakınlık ile toplumsal yakınlık arasındaki ilişkinin farklı yerleşim biçimlerinde karşılaştırmalı olarak incelenmesi mümkündür. İkinci olarak mahremiyet, karşılıklılık ve gündelik temasın aynı komşuluk ilişkisi içinde nasıl bir araya geldiği nitel araştırmalarla değerlendirilebilir. Üçüncü olarak dinî ve kültürel anlamlandırmaların yardım, misafirperverlik ve kişilerarası sınırlarla ilişkisinin, normatif kabuller ile gündelik pratikler arasındaki ayrım korunarak araştırılması önerilebilir. Bu araştırma yönelimleri, mevcut makalenin ampirik sonuçları değil, geliştirilen kuramsal çerçevenin ileride sınanmasına ve geliştirilmesine yönelik önerilerdir.

Sonuç olarak bu makale, komşuluğun modern toplumda hangi ölçüde sürdüğünü veya değiştiğini ölçtüğü iddiasında değildir. Bunun yerine söz konusu değişimi araştırırken kullanılabilecek, kavramları ve sınırları açık bir teorik yaklaşım ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor W. *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*. çev. Orhan Koçak - Ahmet Doğukan. 7. Basım. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Akgül, Ali Erdem - Abalı Akgül, Tuğçe Zeynep. "Sosyal Medyanın Mahremiyet Üzerine Olan Etkileri Bağlamında Sosyolojik Bir Değerlendirme." *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/1 (2026), 322-335. https://doi.org/10.52122/nisantasisbd.1841334

Akyol Altun, Didem. "Kapalı Konut Siteleri ve 'Mahalle' Kavramı". *İDEALKENT* 1/2 (2010), 216-244. https://izlik.org/JA87FG42FM

Blokland, Talja. *Urban Bonds: Social Relationships in an Inner City Neighbourhood*. Cambridge: Polity Press, 2003.

Çilmi, Mehmet. "Georg Simmel ve Erving Goffman'da Mesafe Kültürünün Analizi". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 53 (2024), 46-55. https://doi.org/10.52642/susbed.1336203

Dede, Ayşegül. "Komşuluk Geleneği, Dijital Kültür ve Sanal Toplulukta Komşuluk İlişkileri". *Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2025), 172-184. https://doi.org/10.37999/udekad.1612468

Demren, Özlem. "Komşuluk Kültürü Bağlamında Bir Sosyalleşme Aracı Olarak Sivas'ta Kadınlar Arası Komşuluk İlişkileri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 18/52 (2025), 1897-1916. https://doi.org/10.12981/mahder.1731475

Evren, Muhittin. "Sosyo-Mekânsal Bir Sistem Olarak; 'Mahalle'". *Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi* 5/1 (2026), 25-44. https://doi.org/10.61694/kbbd.1869981

Köten, Esra. "Social Networking in the Neighbourhood: A Field Research in Istanbul." *Istanbul Gelisim University Journal of Social Sciences* 2/1 (2015), 23-50. https://doi.org/10.17336/igusbd.13689

Lofland, Lyn H. *The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Social Territory*. New York: Aldine de Gruyter, 1998.

McGuire, Meredith B. *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. New York: Oxford University Press, 2008. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195172621.001.0001

Simmel, Georg. "The Stranger". *The Sociology of Georg Simmel*. trans. and ed. Kurt H. Wolff. 402-408. New York: Free Press, 1950.

Turğut, Faruk - Çamurdaş, Kübra. "Değişen Mekân ve Dönüşen Komşuluk İlişkileri: Mardin Örneği". *İnsan ve Toplum* 16/3 (2026), 36-66. https://doi.org/10.12658/M0802

Wellman, Barry. "The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers". *American Journal of Sociology* 84/5 (1979), 1201-1231. https://doi.org/10.1086/226906

Wuthnow, Robert. *Acts of Compassion: Caring for Others and Helping Ourselves*. Princeton: Princeton University Press, 1991. https://doi.org/10.2307/j.ctt7tb9m

NEET GENÇLİĞİ: YENİ BİR GENÇLİK ALT KÜLTÜRÜ MÜ?

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USANMAZ
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9498-1521, ahmetusanmaz6@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Recep BOZKURT
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2201-1758, recepbzkrt0163@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DOĞAN
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0375-8437, shuhuseyindgn@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Resul DURAN
Hakkâri Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7149-834X, resuldurannn@gmail.com

Özet

Bu çalışma, son yıllarda eğitim, istihdam ve sosyal politika literatüründe giderek daha fazla tartışılan NEET (Not in Education, Employment or Training) kategorisini, gençlik sosyolojisi kapsamında geliştirilen alt kültür kuramı perspektifinden yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Literatürde NEET kavramı ağırlıklı olarak işgücü piyasasından dışlanma, yapısal risk ve ekonomik kırılganlık bağlamında, nicel göstergeler ve politika odaklı yaklaşımlar üzerinden ele alınmaktadır. Buna karşılık, NEET statüsündeki gençlerin gündelik yaşam pratikleri, dijital mekânları kullanım biçimleri, zaman deneyimleri ve simgesel ifade biçimleri görece sınırlı biçimde incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışma, alan yazın taramasına dayalı kavramsal bir bildiri niteliğindedir. İlk olarak NEET kavramının tanımı ve ölçüm kriterleri ile Türkiye'deki görünümü TÜİK verileri çerçevesinde ele alınmaktadır. Ardından, Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi (CCCS) geleneğinden gelişen alt kültür kuramının temel kavramları olan stil, direniş ve kolektif kimlik bağlamında NEET olgusu değerlendirilmektedir. Sonraki bölümde ise NEET olgusu, freeter, hikikomori ve tangping gibi uluslararası örneklerle karşılaştırmalı olarak ele alınmakta; NEET kategorisinin klasik alt kültür ölçütlerini ne ölçüde karşıladığı ve dijital ortamların bu gruptaki gençlerin görünürlük ve

dayanışma oluşturma biçimleri üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Çalışma sonucunda, NEET'in klasik anlamda bir alt kültür olarak değerlendirilmesinden ziyade, dijital çağın toplumsal ve ekonomik koşulları içerisinde ortaya çıkan, gönülsüzlük ve görünmezlik boyutları taşıyan bir geçiş kategorisi olarak kavramsallaştırılmasının daha açıklayıcı olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede gençlik politikalarının NEET gençlerin deneyimlerini yalnızca istihdam ve eğitim göstergeleri üzerinden değil, aynı zamanda gündelik yaşam pratikleri, dijital etkileşimleri ve toplumsal aidiyet biçimleri üzerinden değerlendirmesi gerektiğine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: NEET, gençlik alt kültürü, dijital gençlik, gençlik sosyolojisi, sosyal dışlanma

Abstract

This This study aims to re-evaluate the NEET (Not in Education, Employment or Training) category, which has been increasingly discussed in the literature on education, employment, and social policy in recent years, from the perspective of subculture theory developed within the sociology of youth. In the literature, the concept of NEET has predominantly been examined in relation to exclusion from the labor market, structural risk, and economic vulnerability through quantitative indicators and policy-oriented approaches. In contrast, the everyday life practices of young people in the NEET status, their patterns of using digital spaces, experiences of time, and forms of symbolic expression have received comparatively limited attention. Accordingly, this study is a conceptual paper based on a literature review. First, the definition and measurement criteria of the NEET concept, as well as its prevalence in Türkiye, are examined based on TÜİK data. Subsequently, the phenomenon of NEET is evaluated in relation to the key concepts of subculture theory, namely style, resistance, and collective identity, which emerged from the tradition of the Birmingham Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS). In the following section, the NEET phenomenon is comparatively examined alongside international examples such as freeter, hikikomori, and tangping. In this context, the extent to which the NEET category meets the classical criteria of subculture and the ways in which digital environments influence the forms of visibility and solidarity among young people in this group are discussed. The study emphasizes that, rather than being considered a subculture in the classical sense, NEET may be more appropriately conceptualized as a transition category emerging within the social and economic conditions of the digital age, characterized by dimensions of involuntariness and invisibility. Within this framework, recommendations are presented for youth policies to evaluate the experiences of NEET young people not solely through employment and education indicators, but also in terms of their everyday life practices, digital interactions, and forms of social belonging.

Keywords: NEET, youth subculture, digital youth, sociology of youth, social exclusion

Giriş

Gençlik, tarih boyunca toplumsal değişimin hem öznesi hem de göstergesi olmuştur (Baran, 2013). Sanayi toplumundan sonra ortaya çıkan işçi sınıfı gençlik kültürlerinden 1960'ların karşı kültür hareketlerine, punk ve hip-hop gibi müzik temelli alt kültürlerden günümüzün dijital gençlik topluluklarına kadar geniş bir yelpazede, gençlerin kendilerini egemen kültürden ayrıştırdıkları, kendi stil ve anlam dünyalarını kurdukları pek çok örnek gençlik gruplarının varlığı bilinmektedir (Hebdige, 1979). Bu grupların ortak paydası, gençliğin edilgen bir kategori değil, kendi kültürel pratiklerini üreten aktif bir toplumsal özne olarak ele alınmasıdır (Lüküslü, 2009). Son otuz yılda neoliberal olarak adlandırılan günümüz döneminde ise gençlik araştırmalarının gündemine, klasik alt kültür örneklerinden farklı bir kategori girmiştir: eğitimde, istihdamda ya da mesleki eğitimde yer almayan gençler, kısaca ingilizce baş harflerinin kısaltması olan NEET gençler kavramıdır. Kavram ilk kez 1990'ların sonunda İngiltere'de sosyal dışlanma politikaları ekseninde kullanılmaya başlanmış (Eurofound, 2012). Zamanla OECD, UNICEF ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası kuruluşların istatistiksel göstergesi hâline gelmiştir. NEET genç oranı bugün pek çok ülkede gençlik politikalarının temel performans göstergelerinden biri olarak kullanılmakta, ancak bu ölçüm odaklı yaklaşım, kategorinin arkasındaki öznel deneyimleri, kimlik kurma biçimlerini ve gündelik pratiklere dair deneyimleri büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Bu noktada bu çalışmanın sunulacağı bildirinin temel sorusu bu eksende oluşturulmuştur. NEET gençler, yalnızca istatistiksel bir kategori midir, yoksa kendine özgü pratikleri, anlam dünyası ve dijital görünürlük biçimleriyle yeni bir gençlik alt kültürü olarak da okunabilir midir? Çalışma, bu soruyu yanıtlamak için önce NEET kavramının kapsamını ve Türkiye'deki görünümünü ortaya koymakta, ardından alt kültür kuramının temel kavramlarını özetlemekte ve son olarak iki alanı bir araya getiren kavramsal bir tartışma ekseninde oluşturulmuştur.

1. NEET Kavramının Tanımı ve Kapsamı

NEET, İngilizce "Not in Education, Employment or Training" ifadesinin kısaltması olup Türkçede "ne eğitimde ne istihdamda" (NEİY olarak da anılır) şeklinde karşılık bulmaktadır (Şahin ve ark., 2021). TÜİK istatistiklerinde NEET, işsiz ya da işgücüne dâhil olmayan, aynı zamanda örgün eğitim, yaygın eğitim, çıraklık eğitimi ya da herhangi bir kursa devam etmeyen genç nüfusu ifade etmektedir. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte kategori genellikle 15-24 ya da 15-29 yaş aralığındaki gençleri kapsamaktadır. NEET kategorisinin önemli bir özelliği, işsiz gençlerden farklı olarak işgücü piyasasının tamamen dışında kalan, iş aramayan ve herhangi bir eğitim faaliyetine de katılmayan gençleri bir araya getirip tek payda altında toplayıp tanımlamasıdır. Bu bakımdan kavram, güvencesizlik ve belirsizlik ekseninde farklı konumlardaki gençleri (ev işleriyle uğraşan genç kadınlar, uzun süreli işsizler, gönülsüz olarak eğitimden kopmuş bireyler, engelli ya da bakım yükümlülüğü olan gençler vb.) tek bir çatı altında toplayan geniş kapsamlı bir sosyal politika kategorisi hâline gelmiştir (Eurofound, 2012).

Literatür incelendiğinde, NEET olma hâlinin tek başına bir neden değil, birbiriyle iç içe geçmiş yapısal ve bireysel etmenlerin bir sonucu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Düşük ücretler, güvencesiz istihdam biçimleri, uzun çalışma saatleri ve deneyim eksikliği gençlerin

istihdamdan uzaklaşmasında; ekonomik güçlükler ve eğitim sistemine duyulan güvensizlik ise eğitimden kopuşta öne çıkan etmenler arasında sayılmaktadır (Usanmaz, 2024). Bununla birlikte NEET gençlerin gelecek kaygısı, özsaygıda azalma, sosyal çekilme ve sosyal izolasyon gibi ciddi psikososyal sorunlarla karşı karşıya kaldığı da literatürde sıklıkla çalışmalarda öne çıkmaktadır (Mngoma & Ayonrinde, 2023).

2. Kuramsal Çerçeve: Alt Kültür Kavramı ve Gençlik Çalışmaları

Alt kültür kavramı, sosyolojinin alt uzmanlık alanlarından olan gençlik sosyolojisi içerisinde en çok tartışılan ve en çok eleştirilen kavramlardan biridir. Kavramın gençlik araştırmalarındaki en etkili kullanımı, 1964 yılında Birmingham Üniversitesi bünyesinde kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi'nin (CCCS) çalışmalarına dayanmaktadır (Hall & Jefferson, 1975; Hebdige, 1979). Richard Hoggart, Raymond Williams ve Stuart Hall'un öncülüğünde gelişen bu gelenek, gençlik kültürlerini sınıf ilişkileri içine yerleşmiş simgesel direniş biçimleri olarak okumuştur (Hall & Jefferson, 1975). Stuart Hall ve Tony Jefferson'ın derlediği Resistance Through Rituals adlı çalışma, alt kültür gruplarının giyim kodları, müzik zevkleri ve eğlenme biçimleri gibi rutin pratiklerini, işsizlik, tüketim ve yabancılaşma gibi yapısal baskılara verilen simgesel yanıtlar olarak ele almıştır (Hall & Jefferson, 1975). Dick Hebdige'in 1979 tarihli Subculture: The Meaning of Style adlı çalışması bu tartışmayı derinleştirmiştir (Hebdige, 1979). Hebdige'e göre alt kültürlerde stil, egemen kültürün normalleştirme sürecini kesintiye uğratan, anlam yüklü bir direniş biçimidir; ancak bu direniş her zaman kalıcı olmamaktadır. Zira alt kültürel stiller zamanla kültür endüstrisi tarafından massedilerek ticari bir ürüne dönüşebilmektedir (Hebdige, 1979). Bu yaklaşımda alt kültür, yalnızca dışlanmışlığın pasif bir sonucu değil, gençlerin kolektif kimlik ve aidiyet inşa ettikleri aktif bir anlam üretim alanı olarak konumlandırılmaktadır (Hebdige, 1979). Alt kültür kuramının klasik ölçütleri genel olarak üç başlıkta sınıflandırılır. İlk olarak görünür bir stil ya da estetik kod (giyim, müzik, argo, mekân kullanımı), ikinci olarak egemen kültüre ya da ana akım normlara yönelik açık ya da örtük bir direniş/eleştiri tutumu, son olarak üyeler arasında paylaşılan kolektif bir kimlik ve aidiyet duygusudur (Jenks, 2007). Bu bağlamda alt kültür, egemen kültürel normlara karşı geliştirilen alternatif anlam ve pratiklerin bir alanı olarak da değerlendirilmektedir (Kaymas, 2012). Bu üç ölçüt, alt başlıklarda NEET gençliğinin bir alt kültür olarak okunup okunamayacağının tartışılmasında referans noktası olarak kullanılmıştır. Ayrıca Guy Standing'in prekarya kavramsallaştırması da bu tartışmaya önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır (Standing, 2014). Standing'e göre güvencesiz istihdam biçimleriyle tanışan yeni kuşaklar, geleneksel işçi sınıfı kimliğinden farklı, parçalı ve heterojen bir toplumsal konum işgal etmektedir; bu durum NEET gençliğinin neden tekil bir kimlik etrafında birleşmekte zorlandığını açıklamaya yardımcı olmaktadır.

3. Dünyada ve Türkiye'de NEET Gençliğin Görünümü

NEET gençliği batı ülkelerinde başta İngiltere'nin gençlere yönelik sosyal politika çalışmaları sonucu ortaya çıkmış bir kavram olmakla birlikte (Social Exclusion Unit, 1999) benzer toplumsal dinamikler farklı coğrafyalarda farklı yerel adlandırmalarla da karşımıza

çıkmaktadır. Japonya'da 1990'ların ekonomik durgunluğuyla birlikte görünürlük kazanan freeter (düzensiz, yarı zamanlı işlerde çalışan gençler) ve hikikomori (uzun süreli toplumsal içe çekilme yaşayan gençler) kavramları (Furlong, 2008; Genda, 2005; Inui, 2005); Çin'de tangping (düz yatma) ve sang nesli (Li, 2023); Güney Kore'de sampo (N-po) nesli (CNN Business, 2021) gibi kavramlar, farklı sosyoekonomik bağlamlarda ortaya çıkan, ancak eğitim-istihdam sisteminden gönüllü ya da gönülsüz biçimde uzaklaşma temasında NEET gençler ile kesişen örnekler olarak literatürde bir araya getirilmektedir. Bunların genel farkı aslında yapısal etmenlerin bazılarında daha ağır basması ve bunun sonucunda bu statüye itilmesidir. Bazılarında ise daha çok bireysel tercihlerin ön planda olmasıdır. Bu kavramların ortaya çıkışında hustle/grind kültürü, karoshi (aşırı çalışmadan ölüm), sessiz istifa ve Covid-19 pandemisi gibi etmenlerin etkili yapılan çalışmalar ile ele alınmıştır (Su, 2023).

Türkiye'de ise, NEET gençler oranı bakımından Avrupa'da dikkat çekici bir konumdadır. TÜİK'in (2025) 2024 yılı Gençlik İstatistikleri'ne göre 15-24 yaş grubunda NEET genç oranı 2023 yılında yüzde 22,5 iken 2024 yılında yüzde 22,9'a yükselmiş; bu oran kadınlarda yüzde 30,1, erkeklerde ise yüzde 16,2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde genç işsizlik oranı yüzde 16,3, istihdam oranı ise yüzde 35,8 düzeyinde kalmıştır. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi'nin (BETAM, 2025) değerlendirmesine göre Türkiye, bu oranla Avrupa Birliği ülkeleri arasında birinci sırada yer almakta; ayrıca çoğu Avrupa ülkesinde genç işsizlik oranı NEET statüsünde bulunan genç oranının üzerindeyken, Türkiye'de bu ilişkinin tersine döndüğü, yani NEET gençler oranının genç işsizlik oranını aştığı görülmektedir. Bu tablo, Türkiye'deki NEET olgusunun yalnızca konjonktürel bir işsizlik sorunu değil, eğitim sisteminden kopuş, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve hane içi bakım yükümlülükleri gibi yapısal dinamiklerle iç içe geçmiş bir olgu olduğuna işaret etmektedir (Lüküslü ve Çelik, 2022; Usanmaz, 2024). Türkiye'deki NEET gençler üzerine yaoılan çalışmalara bakıldığında, çalışmaların ağırlıklı olarak istihdam politikaları, izleme mekanizmaları ve önlem önerileri etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Örneğin Tatar ve Öztürk (2024), NEET gençliği sorununa çözüm olarak il düzeyinde NEET izleme merkezlerinin kurulmasını önermekte; Usanmaz (2024) ise NEET gençliğin dünyada ve Türkiye'de farklı görünümlerini, eğitim ve istihdam boyutlarını yapısal meseleler üzerinden kavramsal olarak tartışmaktadır. Bu çalışmaların ortak noktası, NEET'i büyük ölçüde bir emek piyasası ve sosyal politika sorunu olarak ele almasıdır; NEET gençlerin gündelik yaşam pratikleri, kimlik kurma biçimleri ve dijital mekân kullanımları ise görece arka planda kalmaktadır.

4. NEET Gençliği Yeni Bir Alt Kültür müdür? Bir Tartışma

NEET gençler olgusu, ikinci başlıkta özetlenen üç klasik alt kültür ölçütü (stil, direniş, kolektif kimlik) üzerinden değerlendirilmektedir. Stil ve estetik kod bakımından NEET gençler, punk ya da hip-hop gibi görünür bir giyim kodu, müzik zevki ya da argo etrafında örgütlenmemektedir. Bununla birlikte, dijital alanda belirgin bir temsil pratiğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Sosyal medya ve video platformlarında NEET vlogger, oda içi rutin (room routine), unemployed diaries gibi içerik türleri; hikikomori özelinde ise oda merkezli, çevrimiçi

oyun ve internet kullanımı yoğunlaşmış bir gündelik yaşam örüntüsü öne çıkmaktadır (Kubo ve ark., 2024; Stavropoulos ve ark., 2019). Bu bakımdan NEET gençliğin stili, geleneksel alt kültürlerdeki gibi kamusal alanda sergilenen bir görünürlükten çok, dijital ortamda inşa edilen, büyük ölçüde ev içine hapsolmuş bir estetik biçiminde tezahür etmektedir. Direniş boyutu, NEET gençliği klasik alt kültürlerden en çok ayıran noktadır. Hebdige'in tarif ettiği alt kültürel direniş, çoğunlukla bilinçli ve kolektif bir tavırla, egemen kültüre karşı simgesel bir meydan okuma niteliği taşımaktadır. NEET gençliğin durumunda ise literatür, bu konumun büyük ölçüde gönülsüz biçimde, yapısal dışlanmanın bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir (Aracı Kazıcı, 2026). Düşük ücretler, güvencesiz istihdam ve eğitim sistemine duyulan güvensizlik, bilinçli bir karşı duruştan çok, tükenme ve geri çekilmeyle sonuçlanmaktadır. Bu noktada Çin'deki tangping düz yatma ve sang nesli örnekleri kısmi bir istisna oluşturmaktadır. Zira bu kavramsallaştırmalar, hustle/grind kültürüne karşı bilinçli bir yavaşlama ya da geri çekilme tutumunu, yani kısmen anti-work söylemine yakın bir direniş biçimini içermektedir. Türkiye'deki NEET gençlik için ise böyle bir kolektif direniş söylemi henüz belirgin biçimde örgütlenmiş değildir. Geri çekilme ise daha çok, çoğunlukla bireysel bir başa çıkma stratejisi olarak yaşanmaktadır.

Kolektif kimlik boyutunda da benzer bir tablo olduğu söylenebilir. Klasik alt kültürler, üyelerine yüz yüze etkileşime dayanan güçlü bir aidiyet duygusu sunarken, NEET statüsündeki gençler çoğunlukla birbirinden yalıtılmış, fiziksel olarak bir araya gelmeyen bireylerdir (Şahin ve Boduroğlu, 2025). Bu noktada dijital platformlar, kısmi bir kolektif kimlik alanı işlevi görebilmektedir. Çevrimiçi forumlar, oyun toplulukları ve sosyal medya grupları, benzer deneyimleri paylaşan gençlere bir tanınma ve dayanışma alanı sunduğunu da eklemek gerekir. Ancak bu dayanışma, geleneksel alt kültürlerdeki gibi kamusal alanda görünür, örgütlü bir topluluk kimliğine dönüşmekten çok, dağınık ve büyük ölçüde anonim bir paylaşılan durum bilincinde kalmaktadır.

Alt kültür tanımında bu üç ölçüt bir arada değerlendirildiğinde, NEET gençliğinin klasik anlamda bütünlüklü bir alt kültür oluşturduğunu söylemek güçtür. Bununla birlikte olguyu yalnızca bir istatistiksel kategori olarak görmek de oldukça eksik bir sınıflandırma yöntemi olacaktır. Öneri olarak NEET gençliği alt kültür yerine, dijital çağa özgü, büyük ölçüde gönülsüz ve görünmez bir geçiş kategorisi olarak kavramsallaştırmaktır. Özellikle gençlerin iyi olma hali üzerine Habitat Derneği tarafından hazırlanan raporda ilk ev genci kavramı NEET gençler için kullanılmıştır (Erdoğan, 2017). Bu kategori, klasik alt kültürlerin aksine kamusal alanda değil, ekran temelli, ev içi ve büyük ölçüde yalıtılmış bir mekânda şekillenmektedir. Kolektif bir direniş söyleminden çok, bireysel bir geri çekilme ve başa çıkma pratiği olarak yaşanmaktadır. Yine de bu kategorinin zaman içinde -tıpkı Çin'deki tangping örneğinde olduğu gibi- daha bilinçli bir söyleme ve kolektif bir kimliğe evrilme potansiyeli taşıdığı da göz ardı edilmemelidir. Bu, gelecekteki alan araştırmaları için önemli bir soru ve öneri alanı oluşturmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada NEET kategorisini gençlik sosyolojisinin alt kültür kuramı ışığında yeniden değerlendirmiş ve klasik alt kültür ölçütleri (stil, direniş, kolektif kimlik) açısından NEET gençliğinin bütünlüklü bir alt kültür oluşturmadığı, ancak dijital çağa özgü yeni bir geçiş ve görünmezlik kategorisi olarak okunabileceği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye özelinde ise TÜİK verileri, NEET oranının Avrupa'da en yüksek düzeylerden biri olduğunu ve bu oranın kadınlarda erkeklere kıyasla belirgin biçimde yüksek seyrettiğini göstermektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün ve hane içi bakım yükümlülüklerinin konuyla yapısal olarak iç içe geçtiğine işaret etmektedir. Sosyal hizmet ve gençlik politikaları açısından bu bulgular birkaç öneriyi gündeme getirmektedir. İlk olarak, NEET gençliğe yönelik müdahale programlarının yalnızca istihdam odaklı değil, gençlerin dijital mekânlardaki gündelik pratiklerini de dikkate alan bütüncül bir yaklaşımla tasarlanması gerekmektedir. İkinci olarak, toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesi, kadın NEET gençlerin bakım yükümlülükleri nedeniyle eğitim ve istihdamdan kopuşunu azaltmak açısından önemlidir. Üçüncü olarak, NEET gençliğin sosyal izolasyon ve psikososyal sorunlarla baş etmesine destek olacak, okul ve iş yaşamı dışında da erişilebilir, dijital araçları da kullanan düşük eşikli sosyal hizmet modelleri geliştirilmelidir. Özellikle alan yazındaki nicel ve politika odaklı çalışmalarının yanı sıra, NEET gençlerin öznel deneyimlerini, kimlik kurma biçimlerini ve dijital pratiklerini konu alan nitel ve kültürel çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğa dikkat çekerek ileride yapılacak alan araştırmaları için kavramsal bir çerçeve sunmayı amaçlamıştır.

Kaynakça

Aracı Kazıcı, M. (2026). Dünyadan örneklerle çalışmaya isteksiz gençlik grupları: Literatüre dayalı bir inceleme. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 127–149. https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1713726

Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi [BETAM]. (2025). *Genç kuşakta ne eğitimde ne istihdamda olanların çok boyutlu analizi*. BETAM. https://betam.bahcesehir.edu.tr/2025/10/genc-kusakta-ne-egitimde-ne-istihdamda-olanlarin-cok-boyutlu-analizi/

Baran, A. G. (2013). Genç ve gençlik: Sosyolojik bakış. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 6–25. https://www.arastirmax.com/en/publication/genclik-arastirmalari-dergisi/1/1/6-25-genc-gencliksosyolojik-bakis/arid/b1237d0f-c0d5-43cd-9281-e91b31a4ec47

CNN Business. (2021, 28 Ağustos). *Youth in China, Japan and South Korea are 'lying flat' because they're exhausted and without hope.* https://www.cnn.com/2021/08/28/economy/china-japan-korea-youth-intl-dst-hnk

Erdoğan, E. (2017). *Türkiye'de gençlerin iyi olma hali: Saha araştırması bulguları*. Habitat Derneği. https://habitatdernegi.org/wp-content/uploads/2023/04/turkiye-de-genclerin-iyi-olma-hali-raporu.pdf

Eurofound. (2012). *NEETs—Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe.* https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2012/labour-market-social-policies/neetsyoung-people-not-in-employment-education-or-training-characteristics-costs-and-policy

Furlong, A. (2008). The Japanese hikikomori phenomenon: Acute social withdrawal among young people. *The Sociological Review, 56*(2), 310–325. https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2008.00790.x

Genda, Y. (2005). *A nagging sense of job insecurity: The new reality facing Japanese youth.* International House of Japan.

Hall, S., & Jefferson, T. (1975). *Resistance through rituals: Youth subcultures in post-war Britain.* Hutchinson.

Hebdige, D. (1979). *Subculture: The meaning of style.* Methuen.

Inui, A. (2005). Why freeter and NEET are misunderstood: Recognizing the new precarious conditions of Japanese youth. *Social Work & Society, 3*(2), 244–251.

Jenks, C. (2007). *Altkültür: Toplumsalın parçalanışı.* Ayrıntı Yayınları.

Kaymas, S. (2012). Egemene direniş olarak alt kültürü okumak: Alt kültür tartışmalarına yeniden bir bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(2).

Kubo, T., Horie, K., Matsushima, T., Tateno, M., Kuroki, T., Nakao, T., & Kato, T. A. (2024). Hikikomori and gaming disorder tendency: A case-control online survey for nonworking adults. *Psychiatry and Clinical Neurosciences, 78*(1), 77–78. https://doi.org/10.1111/pcn.13614

Li, K. (2023). So you choose to “lie flat?” “Sang-ness,” affective economies, and the “Lying Flat” movement. *Quarterly Journal of Speech, 109*(1), 48–69. https://doi.org/10.1080/00335630.2022.2143549

Lüküslü, D. (2009). *Türkiye’de gençlik miti: 1980 sonrası Türkiye gençliği.* İletişim Yayınları.

Lüküslü, D., & Çelik, K. (2022). Gendering the NEET category: Young NEET women in Turkey. *Turkish Studies, 23*(2), 1–24. https://doi.org/10.1080/14683849.2021.1882861

Mngoma, N. F., & Ayonrinde, O. A. (2023). Mental distress and substance use among rural black South African youth who are not in employment, education or training (NEET). *International Journal of Social Psychiatry, 69*(3), 532–542. https://doi.org/10.1177/00207640221114254

Social Exclusion Unit. (1999). *Bridging the gap: New opportunities for 16–18 year olds not in education, employment or training.* Cabinet Office. https://dera.ioe.ac.uk/15119/

Standing, G. (2014). *Prekarya: Yeni tehlikeli sınıf* (E. Bulut, Çev.). İletişim Yayınları.

Stavropoulos, V., Anderson, E. E., Beard, C., Latifi, M. Q., Kuss, D., & Griffiths, M. (2019). A preliminary cross-cultural study of Hikikomori and Internet Gaming Disorder: The moderating effects of game-playing time and living with parents. *Addictive Behaviors Reports, 9*, 100137. https://doi.org/10.1016/j.abrep.2018.10.001

Su, W. (2023). "Lie Flat"—Chinese youth subculture in the context of the pandemic and national rejuvenation. *Continuum, 37*(1), 127–139. https://doi.org/10.1080/10304312.2023.2190059

Şahin, L., Kocakaya, M. E., Demir, İ., Akgül, O., Ak, Y., Polat, K., Bükey, M., Toktaş, D., Onal, A., Baş, H., Şahin Söylemez, S., & Akgül, Ö. (2021). Türkiye'de "ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede" (NEİY) olan gençler profil araştırması. İçinde L. Şahin, M. E. Kocakaya, & O. Akgül (Ed.), *Türkiye'de eğitim, istihdam ve yetiştirmede olmayan gençler* (ss. 125–249). İstanbul Üniversitesi. https://doi.org/10.26650/B/SS46.2021.014.02

Şahin, M., & Boduroğlu, G. (2025). Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin (NEET) yaşam deneyimleri: Zorluklar, gereksinimler ve beklentiler. *Gençlik Araştırmaları Dergisi, 13*(35), 54–73. https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1485497

Tatar, M., & Öztürk, M. (2024). Türkiye'de NEET gençliği sorunsalına çözüm: NEET izleme merkezlerinin oluşturulması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 53*, 133–152. https://doi.org/10.52642/susbed.1405239

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2025). *İstatistiklerle gençlik, 2024.* TÜİK. https://data.tuik.gov.tr

Usanmaz, A. (2024). Ne eğitimde ne istihdamda olan (NEET) gençlik üzerine bir değerlendirme. *Çukurova Araştırmaları, 10*(1), 19–37. https://doi.org/10.29228/cukar.74999

DENETIMLI SERBESTLIK SÜRECINDE SOSYAL HIZMET UYGULAMALARI: KURAMSAL BIR ÇERÇEVE

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DOĞAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü.ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0375-8437, shuhuseyindgn@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Resul DURAN

Hakkâri Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü. ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7149-834X, resuldurannn@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet USANMAZ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü.

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9498-1521, ahmetusanmaz6@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Recep BOZKURT

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü.

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2201-1758 recepbzkrt0163@gmail.com

Özet

Denetimli Serbestlik Hizmetleri, cezanın infazı sürecinde bireylerin tamamen kapalı ceza infaz kurumlarında tutulmalarına gerek kalmadan, toplum içinde denetim ve destek mekanizmaları aracılığıyla yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan; aynı zamanda yeniden suç işlemelerini önlemeyi, riskli davranış kalıplarını dönüştürmeyi ve sosyal uyum süreçlerini teşvik etmeyi hedefleyen çok boyutlu, dinamik ve bütüncül bir sistemdir. Bu çalışma, denetimli serbestlik uygulamaları bağlamında sosyal hizmetin konumunu kuramsal bir perspektiften incelemekte; birey, aile ve toplum düzeyinde gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalelerinin sistem içindeki rolünü hem kuramsal hem de uygulamalı bir çerçevede analiz etmektedir. Suçun ortaya çıkışında yalnızca bireysel tercihlerin değil; sosyoekonomik yoksunluk, eğitim eksikliği, aile içi sorunlar, toplumsal dışlanma, ruh sağlığı problemleri, çocukluk çağı travmaları ve çevresel risk faktörlerinin de belirleyici olduğu kabul edilmektedir. Bu çok yönlü etkenler göz önünde bulundurulduğunda, sosyal hizmetin bu süreçteki katkısı sadece bireyin kişisel iyilik halini sağlamaya değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme, sosyal adaletin tesisi ve kamu yararının

korunmasına da yöneliktir. Bu kapsamda sosyal hizmet uygulamaları; koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilite edici ve değiştirici-geliştirici olmak üzere üç temel yaklaşım altında sınıflandırılmaktadır. Koruyucu-önleyici yaklaşımlar, bireylerin risk gruplarından uzak tutulmasını, sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesini ve suçtan uzaklaştırıcı fırsatlarla bireylerin yapılandırılmasını hedeflerken; iyileştirici-rehabilite edici yaklaşımlar, suça sürüklenmiş bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının artırılması, sosyal ilişkilerinin yeniden inşa edilmesi, mesleki ve yaşam becerilerinin geliştirilmesi, aidiyet duygusunun kazandırılması ve istihdam olanaklarına erişimlerinin kolaylaştırılması süreçlerine odaklanmaktadır. Değiştirici-geliştirici yaklaşımlar ise yalnızca bireysel müdahalelerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda denetimli serbestlik sisteminin daha kapsayıcı, adil, erişilebilir ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için sosyal hizmet perspektifinin yasa yapımı, hizmet planlaması ve kurumlar arası koordinasyon süreçlerine entegre edilmesini önermektedir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet uzmanlarının alandaki görünürlüğü ve etkinliği artırılmalı, bireye yönelik müdahalelerin kurumsal politikalarla desteklenmesi sağlanmalı, disiplinler arası iş birliği güçlendirilmeli ve toplum temelli hizmet modelleri yaygınlaştırılmalıdır. Dolayısıyla, sosyal hizmetin denetimli serbestlik sürecine katkısı yalnızca bireysel rehabilitasyonla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda toplumsal barışın inşası, sosyal dışlanmanın azaltılması, suçun yapısal nedenlerinin giderilmesi ve suç döngüsünün kırılması açısından da hayati ve dönüştürücü bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalarda sosyal hizmet müdahalelerinin etkililiğini ölçen, uygulama temelli bulgulara dayanan, kurum deneyimlerinden beslenen ve uzun vadeli sosyal etki üretmeyi hedefleyen modellerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denetimli Serbestlik, Sosyal Hizmet, Rehabilitasyon, Suçun Tekrarı (Recidivizm), Sosyal Uyum

Abstract

Probation Services represent a multidimensional, dynamic, and holistic system that enables individuals to serve their sentences without being confined in closed penal institutions, allowing them to continue their lives under supervision and support mechanisms within the community. At the same time, it aims to prevent reoffending, transform risky behavioral patterns, and promote social reintegration. This study examines the position of social work within the context of probation practices from a theoretical perspective and analyzes the role of social work interventions at the individual, family, and community levels through both theoretical and practical lenses. It is widely acknowledged that the emergence of crime cannot be attributed solely to individual choices; factors such as socioeconomic deprivation, lack of education, family problems, social exclusion, mental health issues, childhood traumas, and environmental risk factors also play a significant role. Considering these complex factors, the contribution of social work extends beyond improving individual well-being to promoting social cohesion, ensuring social justice, and protecting the public interest. In this context, social work practices are categorized under three main approaches: preventive-protective, restorative-rehabilitative, and transformative-developmental. Preventive-protective approaches aim to distance individuals from risk groups, strengthen social support systems, and provide opportunities that

steer them away from crime. Restorative-rehabilitative approaches focus on enhancing the psychological resilience of individuals involved in crime, rebuilding social relationships, developing life and vocational skills, fostering a sense of belonging, and facilitating access to employment. Transformative-developmental approaches go beyond individual interventions by advocating for the integration of a social work perspective into legislation, service planning, and inter-agency coordination, with the goal of establishing a more inclusive, equitable, accessible, and sustainable probation system. Accordingly, it is essential to increase the visibility and effectiveness of social workers in the field, support individual interventions through institutional policies, strengthen interdisciplinary collaboration, and expand community-based service models. Thus, the contribution of social work to the probation process is not limited to individual rehabilitation; it also plays a vital and transformative role in building social peace, reducing social exclusion, addressing the structural causes of crime, and breaking the cycle of criminal behavior. Therefore, future research should focus on developing evidence-based, practice-oriented, and long-term models that evaluate the effectiveness of social work interventions and draw from institutional and field experiences.

Keywords: Probation, Social Work, Rehabilitation, Recidivism, Social Integration

1. Giriş

Suç, bireysel bir davranış olmanın ötesinde, toplumsal yapının, ekonomik koşulların ve ilişkisel ağların kesişiminde ortaya çıkan çok katmanlı bir olgudur. Modern ceza adaleti sistemleri uzun süre boyunca suça verilen yanıtı büyük ölçüde hapis cezası ekseninde kurgulamış, ancak kapalı kurumların yeniden suç işlemeyi önlemedeki sınırlılıkları zamanla daha görünür hâle gelmiştir. Cezaevi deneyiminin bireyin aile bağlarını zayıflatması, istihdam olanaklarını daraltması ve toplumsal damgalanmayı derinleştirmesi, özgürlüğü bağlayıcı cezaların toplumsal maliyetini tartışmaya açmıştır (Visher & Travis, 2003). Bu tartışmalar, cezanın toplum içinde infaz edilmesine olanak tanıyan alternatif yaptırımların ve denetimli serbestlik uygulamalarının gelişimini hızlandırmıştır. Denetimli serbestlik, bireyin toplumdan koparılmadan denetlenmesini ve desteklenmesini amaçlayan, cezalandırma ile rehabilitasyon arasında köprü kuran bir infaz modelidir. Avrupa Konseyi Denetimli Serbestlik Kuralları, bu alanı toplum güvenliğine katkı sağlamayı ve failin sosyal içermesini amaçlayan denetim, rehberlik ve yardım faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlamaktadır (Council of Europe, 2010). Bu tanım, denetimli serbestliğin yalnızca bir kontrol mekanizması olmadığını, aynı zamanda psikososyal destek sunan bir hizmet alanı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'de ise denetimli serbestlik, 2005 yılında kabul edilen 5402 sayılı Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu ile kurumsal bir yapıya kavuşmuştur (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu, 2005). Kanunun kabulünden bu yana sistem, kurumsal yapı ve hizmet çeşitliliği bakımından önemli bir gelişim göstermiştir (Eryalçın & Birinci, 2021; Sevinçli, 2020). Ne var ki bu gelişim, hizmetlerin niteliği, uzman personelin yeterliliği ve rehabilitasyon boyutunun güçlendirilmesi gibi konuları da gündeme taşımıştır. Tam da bu noktada sosyal hizmet mesleğinin denetimli serbestlik alanındaki konumu, hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde yeniden düşünülmeyi gerektirmektedir.

Suçun nedenlerine ilişkin kuramsal birikim, suç davranışının tek bir etkene indirgenemeyeceğini güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Genel gerilim kuramı, olumlu değer verilen hedeflere ulaşmanın engellenmesi, değerli uyaranların kaybı ve olumsuz uyaranlarla karşılaşma gibi gerilim kaynaklarının öfke ve hayal kırıklığı gibi duygular aracılığıyla suça zemin hazırlayabileceğini ileri sürmektedir (Agnew, 1992). Sosyal bağ kuramı ise bireyin topluma bağlanmasını sağlayan bağlılık, adanmışlık, katılım ve inanç öğeleri zayıfladığında suç davranışı olasılığının arttığını vurgulamaktadır (Hirschi, 1969). Yaşam seyri yaklaşımı, istikrarlı bir iş ya da güçlü bir evlilik bağı gibi yetişkinlik dönemi dönüm noktalarının suç kariyerini sonlandırabileceğini göstermiş ve değişimin yaşamın her evresinde mümkün olduğunu savunmuştur (Sampson & Laub, 1993). Çocukluk çağı olumsuz yaşantılarına ilişkin araştırmalar, istismar, ihmal ve hane içi işlev bozukluğu deneyimlerinin yetişkinlikteki riskli davranışlar ve sağlık sorunlarıyla güçlü biçimde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Felitti vd., 1998). Ciddi ruh sağlığı sorunlarının cezaevi nüfusunda genel nüfusa göre belirgin biçimde daha yaygın olduğu da uluslararası sistematik derlemelerle belgelenmiştir (Fazel & Seewald, 2012). Türkiye'de denetimli serbestlik altındaki gençlerle yürütülen nitel bir çalışma da gençlerin suç davranışı ile aile yapıları arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermiştir (Şentürk Dızman & Oktik, 2022). Bu bulgular, suçun sosyoekonomik yoksunluk, eğitim eksikliği, aile içi sorunlar, toplumsal dışlanma ve çevresel risk etkenlerinin karmaşık etkileşimi içinde anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Ekolojik yaklaşım, bireyin iç içe geçmiş

sistemlerle sürekli etkileşim içinde olduğunu kabul ederek bu karmaşıklığı analiz etmek için elverişli bir çerçeve sunmaktadır (Bronfenbrenner, 1979). Bu çerçeveden bakıldığında, suça sürüklenen bireyin yalnızca kendi tercihlerinin değil, içinde yaşadığı ilişkiler ağının ve yapısal koşulların da bir ürünü olduğu görülmektedir. Dolayısıyla etkili bir müdahalenin bireyin davranışını değiştirmeye odaklanmakla yetinmemesi, aynı zamanda aile, akran grubu, mahalle ve kurumlar düzeyindeki koşulları da hesaba katması gerekmektedir. Bu gereklilik, sosyal hizmetin çevresi içinde birey perspektifiyle doğrudan örtüşmektedir. Sosyal hizmet, bireyin sorunlarını kişisel yetersizliklerle açıklamak yerine, birey ile çevresi arasındaki etkileşimi merkeze alan bütüncül bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu bakış açısı, denetimli serbestlik sürecinde yükümlünün yalnızca risk taşıyan bir birey olarak değil, gereksinimleri, güçlü yanları ve potansiyelleri olan bir özne olarak ele alınmasına olanak tanır. Böylece denetimli serbestlik, cezalandırıcı bir araç olmaktan çıkarak bireyin toplumla yeniden bütünleşmesini destekleyen bir değişim alanına dönüşebilir.

Bu çalışmanın amacı, denetimli serbestlik uygulamaları bağlamında sosyal hizmetin konumunu kuramsal bir perspektiften incelemektir. Çalışmada birey, aile ve toplum düzeyinde gerçekleştirilen sosyal hizmet müdahalelerinin sistem içindeki rolü, ulusal ve uluslararası alanyazın ışığında değerlendirilmektedir (Andrews & Bonta, 2010; Karataş, 2017; McNeill, 2006). Bu doğrultuda önce denetimli serbestlik sisteminin genel yapısı ve Türkiye'deki kurumsal gelişimi ele alınmakta, ardından sosyal hizmetin bu sistem içindeki yeri ve işlevleri tartışılmaktadır. Sosyal hizmet uygulamaları koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilite edici ve değiştirici-geliştirici olmak üzere üç temel yaklaşım altında sınıflandırılarak incelenmekte, bu sınıflandırmada rehabilitasyonun çok boyutlu doğasını vurgulayan yaklaşımlardan yararlanılmaktadır (McNeill, 2012). Son olarak alanda karşılaşılan sorunlar ve uygulama zorlukları değerlendirilmekte, politika ve uygulamaya yönelik öneriler geliştirilmektedir. Çalışmanın, denetimli serbestlik alanında sosyal hizmetin görünürlüğünü artırmaya ve gelecekteki uygulama temelli araştırmalara kuramsal bir zemin sunmaya katkı sağlaması beklenmektedir; nitekim hem ulusal hem de uluslararası çalışmalar ilişki temelli uygulamanın bu alandaki önemine dikkat çekmektedir (Gün & Önder Erol, 2023; Raynor & Vanstone, 2016).

2. Denetimli Serbestlik Sistemine Genel Bakış

Denetimli serbestlik, tarihsel olarak mahkemelerde hükümlülere destek sağlayan gönüllü ve hayırsever girişimlerden doğmuş, yirminci yüzyıl boyunca profesyonel bir kamu hizmetine dönüşmüştür (Canton, 2011). Özellikle İngiltere ve Galler'de denetimli serbestlik görevlileri uzun yıllar sosyal hizmet eğitimi almış profesyoneller arasından yetiştirilmiş ve meslek, sosyal hizmetle yakından ilişkili bir kimlik geliştirmiştir (Raynor & Vanstone, 2016). Ancak rehabilitasyonun etkinliğine ilişkin kuşkuların yaygınlaştığı dönemlerde, alanda kontrol ve risk yönetimi odaklı yaklaşımlar güç kazanmıştır (Raynor & Robinson, 2009). Sonraki dönemde meta-analitik çalışmaların uygun biçimde tasarlanmış müdahalelerin yeniden suç işlemeyi azaltabildiğini göstermesi, rehabilitasyonun yeniden meşruiyet kazanmasına zemin hazırlamıştır (Smith vd., 2009). Bu gelişmeler, denetimli serbestliğin kimliğine ilişkin temel bir gerilimi, yani yardım etme ile denetleme işlevleri arasındaki dengeyi alanın merkezine yerleştirmiştir. Skeem ve Manchak (2008), etkili denetimin bu iki işlevden birini seçmekle

değil, onları dengeli biçimde bütünleştiren bir yaklaşımla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde denetimli serbestlik, farklı ülkelerde farklı yönetim modelleri ve örgütsel yapılar altında yürütülmektedir. Bazı ülkelerde hizmetler tamamen kamu kurumları eliyle sunulurken, bazı ülkelerde özel sektör ya da sivil toplum kuruluşları da hizmet sunumunda rol üstlenmektedir (Eryalçın & Birinci, 2021). Bu çeşitliliğe karşın sistemlerin ortak amacı, toplum güvenliğini sağlarken bireyin topluma yeniden kazandırılmasını mümkün kılmaktır. Avrupa Konseyi Denetimli Serbestlik Kuralları, denetimli serbestlik kurumlarının failler ile olumlu ilişkiler kurarak onları denetlemesi, yönlendirmesi, desteklemesi ve sosyal içermelerini teşvik etmesi yoluyla yeniden suç işlemeyi azaltmayı amaçlaması gerektiğini vurgulamaktadır (Council of Europe, 2010). Kurallar ayrıca denetimli serbestlik faaliyetlerinin mümkün olduğunca failin bilgilendirilmiş rızası ve iş birliği ile yürütülmesini öngörmektedir. Bu ilkeler, denetimli serbestliğin yalnızca bir güvenlik aracı değil, aynı zamanda bir insan hakları ve sosyal içerme alanı olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Durnescu (2011) ise denetimli serbestliğin de özerklik kaybı, zaman ve maddi kayıplar ile damgalanma gibi "acılar" içerdiğini, bu nedenle etkili uygulamanın insan hakları perspektifiyle birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu tespit, toplum temelli infazın da bireyler açısından bir yük oluşturabileceğini ve bu yükün hizmet tasarımında dikkate alınması gerektiğini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla denetimli serbestliğin başarısı yalnızca kuralların uygulanmasıyla değil, bireyle kurulan ilişkinin niteliği ve sunulan desteğin kapsamıyla da yakından ilişkilidir.

Türkiye'de denetimli serbestlik, 2005 yılında gerçekleştirilen ceza adaleti düzenlemelerinin bir parçası olarak hukuk sistemine dahil edilmiştir (Sevinçli, 2020). 5402 sayılı Kanun 3 Temmuz 2005 tarihinde kabul edilmiş ve 20 Temmuz 2005 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu, 2005). Kanun, denetimli serbestlik ve koruma kurullarının kuruluş, görev ve çalışma esas ve usullerini düzenlemeyi amaçlamaktadır. Kanunun yayımlanmasının ardından 15 Ağustos 2005 tarihinde Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı kurulmuştur (T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, t.y.). Kurumsal belgelerde denetimli serbestlik, yeniden suç işlenmesini önlemeyi ve toplumu korumayı amaçlayan, şüpheli, sanık ve hükümlülerin toplum içinde izlenmesine ve iyileştirilmesine dayanan bir ceza ve infaz sistemi olarak tanımlanmaktadır. Sistemin temel hedefleri arasında kamu güvenliğinin sağlanması, mağdurun zararının en aza indirilmesi, yeniden suç işlemenin önlenmesi ve bireyin toplumla yeniden bütünleşmesinin kolaylaştırılması yer almaktadır (T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, t.y.). Bu hedefler, sistemin insan odaklı ve toplum temelli bir felsefeye dayandığını göstermektedir. Gün ve Önder Erol (2023), sistemin kapalı infaz ile toplumla yeniden bütünleşme arasında bir ara kurum işlevi gördüğünü ve bireysel görüşmelerin yükümlülerin olumlu bir benlik algısı geliştirmesinde merkezi bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Sevinçli (2020) ise düzenlemelerin iyileşme göstermemiş bireyleri de kapsayacak biçimde uygulanmasının, sistemin kamuoyunda bir tür af mekanizması olarak algılanmasına yol açtığını vurgulamaktadır. Bu değerlendirme, sistemin meşruiyetinin rehabilitasyon işlevinin gerçek anlamda yerine getirilmesine bağlı olduğunu göstermektedir.

Sistemin işleyişine ilişkin usul ve esaslar, 10 Kasım 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği ile yeniden düzenlenmiştir (Denetimli Serbestlik

Hizmetleri Yönetmeliği, 2021). Yeni düzenleme ile suça sürüklenen çocuklara yönelik uzmanlaşmış büroların kurulması ve konutta infaz edilen cezalarda ev ziyaretleri ile ihtiyaç analizlerinin yapılması öngörülmüştür. Yönetmelik ayrıca barınma, ekonomik ve eğitimsel gereksinimlerin karşılanması amacıyla aile ve sosyal hizmetler il müdürlükleriyle koordinasyonu öngörmekte ve tedavi sürecindeki madde kullanıcılarına yönelik desteği genişletmektedir. Bunun yanı sıra biyometrik tanıma ve elektronik izleme gibi teknolojik denetim yöntemlerinin kullanımı da düzenleme kapsamına alınmıştır. Bu gelişmeler, sistemin bir yandan psikososyal destek boyutunu güçlendirdiğini, öte yandan teknolojik denetim kapasitesini artırdığını göstermektedir. Aile ve yakın çevreyle çalışmayı öne çıkaran düzenlemeler, toplumla yeniden bütünleşmede aile desteğinin belirleyici olduğunu gösteren uluslararası bulgularla ve Avrupa standartlarıyla da uyumludur (Council of Europe, 2010; Visher & Travis, 2003). Bununla birlikte teknolojik denetim araçlarının, denetimli serbestliğin insan haklarına dayalı ve ilişkisel niteliğini zayıflatmayacak biçimde kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Canton, 2013; Durnescu, 2011).

5402 sayılı Kanun, denetimli serbestlik müdürlüklerinde bir müdür, bürolarda bir şef ve yeterli sayıda psikolog, sosyal çalışmacı, sosyolog, öğretmen ile benzeri alanlarda eğitim almış personel görevlendirilmesini öngörmektedir (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu, 2005). Bu düzenleme, yasa koyucunun denetimli serbestliği yalnızca hukuki bir izleme süreci olarak değil, davranış bilimleri ve sosyal bilimler temelli bir müdahale alanı olarak tasarladığını göstermektedir; bu yaklaşım, denetimli serbestliğin tarihsel olarak sosyal hizmetle iç içe geliştiği uluslararası deneyimlerle de örtüşmektedir (Canton, 2011; Raynor & Vanstone, 2016). Kanun ayrıca bu nitelikteki personeli istihdam eden kurumların, müdürlüklerin personel taleplerine gerektiğinde destek olmasını öngörerek kurumlar arası iş birliğinin hukuki zeminini oluşturmaktadır. Kanunda denetimli serbestlik müdürlüklerinin yanında düzenlenen koruma kurulları ise hükümlülerin topluma uyumunu destekleyen yapılar olarak öngörülmüştür (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu, 2005). Bu yapı, denetimli serbestlik hizmetlerinin cezaevi sonrası süreci de kapsayan bir sürekliliğe sahip olması gerektiği düşüncesini yansıtmaktadır (Visher & Travis, 2003). Çocuklar söz konusu olduğunda ise durum daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır. Karataş (2017), denetimli serbestlik sisteminin büyük ölçüde yetişkinlere göre tasarlandığını, oysa çocukların kendine özgü gelişimsel özellikleri nedeniyle yetişkinlerden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yazar, çocuklara yönelik psikososyal hizmetlerin mikro, mezzo ve makro düzeyde bütüncül sosyal hizmet müdahalesini içerecek biçimde yeniden yapılandırılmasını önermektedir. Bu öneri, ailenin katılımını ve çocuğun içinde yaşadığı çevrenin müdahale sürecine dahil edilmesini öncelikli kılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'deki denetimli serbestlik sisteminin yasal çerçevesinin sosyal hizmet müdahalelerine açık bir yapıya sahip olduğu, ancak bu potansiyelin uygulamada ne ölçüde hayata geçirildiğinin ayrıca sorgulanması gerektiği söylenebilir.

3. Denetimli Serbestlikte Sosyal Hizmetin Yeri ve Rolü

Sosyal hizmet, uluslararası tanımında toplumsal değişimi ve gelişmeyi, sosyal uyumu, insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini destekleyen uygulamaya dayalı bir meslek ve

akademik disiplin olarak tanımlanmaktadır (International Federation of Social Workers [IFSW], 2014). Aynı tanım, sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini mesleğin merkezine yerleştirmektedir. Bu ilkeler, denetimli serbestlik sisteminin insan haklarına dayalı ve toplumsal içermeyi amaçlayan yapısıyla güçlü bir uyum içindedir. Sosyal hizmet uzmanı, denetimli serbestlik sürecinde yükümlünün yaşam koşullarını, ilişkilerini ve gereksinimlerini bütüncül biçimde değerlendirme kapasitesine sahip meslek elemanlarından biridir. Mesleğin çevresi içinde birey perspektifi, suç davranışının bireysel, ailesel ve toplumsal belirleyicilerinin eş zamanlı olarak ele alınmasını mümkün kılmaktadır (Bronfenbrenner, 1979). Bu yönüyle sosyal hizmet, hukuk temelli bir denetim sürecine psikososyal bir derinlik kazandırmaktadır (Karataş, 2017). Gün ve Önder Erol (2023), etiketleme kuramı perspektifinden yürüttükleri çalışmada, etiketleme kuramının suçun tekrarının önlenmesine ilişkin temel önermelerinin denetimli serbestlik sisteminin amaçlarıyla tutarlı olduğunu saptamıştır. Braithwaite'in (1989) yeniden bütünleştirici utandırma kavramı da suça verilen tepkinin bireyi dışlamak yerine topluma yeniden kazandırmaya yönelik olması gerektiğini vurgulayarak benzer bir perspektif sunmaktadır. Bu kuramsal yaklaşımlar, damgalanmanın suç döngüsünü besleyebileceğini ve toplumsal kabulün değişim sürecinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Sosyal hizmet uzmanının bireyi damgalayıcı etiketlerden arındırılmış bir ilişki içinde karşılaması, bu nedenle yalnızca etik bir tercih değil, aynı zamanda rehabilitasyonun etkililiği açısından da bir gerekliliktir (Maruna, 2001).

Denetimli serbestlik alanında sosyal hizmetin en belirgin katkılarından biri, zorunlu müracaatçılarla çalışmaya ilişkin mesleki bilgi ve beceri birikimidir. Yükümlüler hizmete kendi istekleriyle değil, bir mahkeme kararı doğrultusunda katılan bireyler oldukları için motivasyon, güven ve iş birliği sorunları sıklıkla gündeme gelmektedir. Trotter (2015), zorunlu müracaatçılarla etkili çalışmanın rol netleştirme, toplum yanlısı davranışların modellenmesi ve pekiştirilmesi, iş birliğine dayalı sorun çözme ve ilişki becerileri gibi unsurlara dayandığını ortaya koymaktadır. Rol netleştirme, uzmanın hem yardım eden hem de denetleyen konumunu şeffaf biçimde açıklamasını ve yükümlünün hangi konuların pazarlığa açık olduğunu bilmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, sosyal hizmetin denetim ile destek arasındaki gerilimi yönetme konusundaki özgün katkısını açıkça ortaya koymaktadır. Benzer biçimde risk-gereksinim-yanıtlılık modeli, müdahalelerin bireyin risk düzeyine göre yoğunlaştırılmasını, suç davranışıyla ilişkili dinamik gereksinimlerin hedeflenmesini ve müdahalenin bireyin öğrenme biçimine uyarlanmasını önermektedir (Andrews & Bonta, 2010). Modelin yanıtlılık ilkesi, bireyin motivasyonu, bilişsel kapasitesi, kültürel özellikleri ve yaşam koşulları dikkate alınmadan uygulanan müdahalelerin etkili olamayacağını vurgulamaktadır. Bu ilke, sosyal hizmetin bireyselleştirilmiş değerlendirme ve müdahale geleneğiyle doğrudan örtüşmektedir. Dowden ve Andrews (2004), temel düzeltici uygulamalar olarak adlandırılan ilişki becerileri, etkili otorite kullanımı, toplum yanlısı modelleme, sorun çözme ve toplumsal kaynaklara yönlendirme gibi personel becerilerinin müdahalelerin etkililiğini artırdığını meta-analitik olarak göstermiştir. Bonta vd. (2011) de deneysel bir çalışmada kanıta dayalı denetim becerileri konusunda eğitim alan denetimli serbestlik görevlilerinin uygulamalarının değiştiğini ve yükümlülerin yeniden suç işleme oranlarında olumlu sonuçlar elde edildiğini ortaya koymuştur. Raynor ve Vanstone (2016), İngiltere ve Galler'de uzun süre sosyal hizmetten uzaklaşan

denetimli serbestlik uygulamalarının, beceri temelli araştırmaların etkisiyle ilişki ve iletişim becerilerini yeniden merkeze almaya başladığını ifade etmektedir. Bu durum, sosyal hizmetin geleneksel olarak savunduğu ilişki temelli çalışmanın, kanıta dayalı uygulama yaklaşımlarıyla yeniden buluştuğunu göstermektedir. Skeem ve Manchak (2008) da görevli ile yükümlü arasındaki ilişkinin niteliğinin, denetimin sonuçlarını belirleyen temel etkenlerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulgular, denetimli serbestlik görevlisinin rolünün bir kural uygulayıcısından çok, değişimi kolaylaştıran bir profesyonel olarak tanımlanması gerektiğine işaret etmektedir. Sosyal hizmet eğitimi, empati, etkin dinleme, güçlendirme ve müracaatçının kendi kaderini tayin hakkına saygı gibi değer ve becerilerle bu rolü üstlenmek için güçlü bir temel sunmaktadır.

Sosyal hizmetin denetimli serbestlik sürecindeki rolü, mikro, mezzo ve makro düzeylerde farklı işlevler üstlenmesini gerektiren çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Mikro düzeyde sosyal hizmet uzmanı; psikososyal değerlendirme, bireysel görüşme, danışmanlık ve vaka yönetimi gibi işlevleri yerine getirmektedir. Mezzo düzeyde aile ile çalışma, grup çalışmaları ve yükümlünün yakın çevresindeki destek sistemlerinin harekete geçirilmesi ön plana çıkmaktadır. Schwalbe (2012), denetimli serbestlik uygulamalarında görevli ile birey arasındaki ilişkinin niteliğinin, aile katılımının ve bireyin motivasyonunun istenen sonuçlara ulaşmada temel mekanizmalar olduğunu ortaya koymuştur. Makro düzeyde ise kurumlar arası koordinasyon, kaynaklara erişimin kolaylaştırılması, savunuculuk ve politika geliştirme süreçlerine katılım önem kazanmaktadır (IFSW, 2014). Karataş (2017), özellikle çocuklarla yürütülen denetimli serbestlik uygulamalarında bu üç düzeyin bütüncül biçimde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Suçtan vazgeçme (desistance) alanyazını da bu çok düzeyli bakışı destekleyen önemli bulgular sunmaktadır. McNeill (2006), denetimli serbestlik uygulamalarının suç odaklı bir müdahale anlayışından, bireyin suçtan vazgeçme sürecini destekleyen bir paradigmaya doğru dönüştürülmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu paradigmada denetimli serbestlik görevlisinin temel görevi, bireyin suçtan uzak bir yaşam kurma çabasını destekleyen ilişkileri, fırsatları ve sosyal sermayeyi güçlendirmektir. Maruna (2001) ise suçtan vazgeçen bireylerin geçmişlerini yeniden anlamlandırarak kendileri için yeni ve olumlu bir kimlik anlatısı inşa ettiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgular, sosyal hizmetin güçlendirme ve güçlü yanlar perspektifinin denetimli serbestlik sürecinde neden merkezi bir öneme sahip olduğunu açıklamaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, bireyin yalnızca risklerine değil, değişim kapasitesine ve kaynaklarına odaklanarak bu kimlik dönüşümüne eşlik edebilir.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, sosyal hizmetin denetimli serbestlik sistemindeki potansiyeline dikkat çekmekle birlikte bu potansiyelin geliştirilmeye açık olduğunu göstermektedir. Gün ve Önder Erol (2023), yükümlüler ve uzmanlarla yürüttükleri nitel araştırmada bireysel görüşmelerin yükümlülerin olumlu benlik algısı geliştirmesinde merkezi bir işlev gördüğünü saptamıştır. Şentürk Dızman ve Oktik (2022) ise gençlerin suça yönelmesinin önlenmesinde denetimli serbestlik sisteminin daha etkili olabilmesi için geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bulgular, sosyal hizmet müdahalelerinin sistem içinde daha görünür, planlı ve sürekli bir yapıya kavuşturulmasının önemine işaret etmektedir (Karataş, 2017). Dolayısıyla sosyal hizmetin denetimli serbestlik alanındaki rolü, yardımcı bir hizmet olmaktan çıkarılarak sistemin temel bileşenlerinden biri olarak tanımlanmalıdır;

uluslararası alanyazın da ilişki temelli ve suçtan vazgeçmeyi destekleyen uygulamanın denetimli serbestliğin merkezinde yer alması gerektiğini vurgulamaktadır (McNeill, 2006; Raynor & Vanstone, 2016).

4. Sosyal Hizmette Temel Yaklaşımlar Bağlamında Denetimli Serbestlik

Sosyal hizmet uygulamaları, müdahalenin zamanlaması, hedefi ve kapsamı bakımından farklı yaklaşımlar altında sınıflandırılabilmektedir. Bu çalışmada denetimli serbestlik bağlamındaki sosyal hizmet müdahaleleri koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilite edici ve değiştirici-geliştirici olmak üzere üç temel yaklaşım altında ele alınmaktadır. Koruyucu-önleyici yaklaşımlar, sorunlar ortaya çıkmadan ya da derinleşmeden önce risk etkenlerini azaltmayı ve koruyucu etkenleri güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Andrews & Bonta, 2010; Hirschi, 1969). İyileştirici-rehabilite edici yaklaşımlar, suça sürüklenmiş bireylerin psikososyal işlevselliğini güçlendirmeye ve toplumla yeniden bütünleşmelerini desteklemeye odaklanmaktadır (Ward & Brown, 2004). Değiştirici-geliştirici yaklaşımlar ise bireysel düzeyin ötesine geçerek suçu besleyen yapısal koşulların ve hizmet sistemlerinin dönüştürülmesini hedeflemektedir (IFSW, 2014). Bu üç yaklaşım, birbirinden kesin çizgilerle ayrılan kategoriler değil, aynı müdahale süreci içinde farklı ağırlıklarla bir arada bulunan tamamlayıcı boyutlar olarak düşünülmelidir. McNeill (2012), rehabilitasyonun psikolojik, yasal, ahlaki ve sosyal olmak üzere dört farklı biçimde ele alınması gerektiğini ve bu biçimlerden birinin ihmal edilmesinin sürecin başarısını sınırladığını ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, rehabilitasyonun yalnızca bireyin değişimiyle değil, toplumun ve devletin bireyi yeniden kabul etmesiyle tamamlanabileceğini göstermektedir. Sosyal hizmetin üç temel yaklaşımı, rehabilitasyonun bu farklı biçimleriyle örtüşen bir çerçeve sunmaktadır. Nitekim koruyucu-önleyici ve iyileştirici-rehabilite edici yaklaşımlar daha çok psikolojik ve sosyal rehabilitasyonla, değiştirici-geliştirici yaklaşımlar ise yasal ve sosyal rehabilitasyonla ilişkilendirilebilir.

Bu sınıflandırma, denetimli serbestlik sürecinde sosyal hizmetin yalnızca bireysel sorunlara yanıt veren bir meslek olmadığını göstermektedir (McNeill, 2012). Aksine sosyal hizmet, suçun önlenmesinden bireyin rehabilitasyonuna ve sistemin yeniden yapılandırılmasına kadar uzanan geniş bir müdahale yelpazesine sahiptir (IFSW, 2014; Karataş, 2017). Ekolojik yaklaşımın öngördüğü sistemler arası etkileşim, bu yelpazenin her aşamasında göz önünde bulundurulmalıdır (Bronfenbrenner, 1979). Aşağıdaki alt başlıklarda her bir yaklaşım, denetimli serbestlik uygulamaları bağlamında ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Her yaklaşımın hedefleri, müdahale araçları ve sosyal hizmet uzmanının üstlendiği roller ilgili alanyazın ışığında tartışılmaktadır.

4.1. Koruyucu-Önleyici Yaklaşımlar

Koruyucu-önleyici yaklaşımlar, suça sürüklenme ya da yeniden suç işleme riskini artıran etkenlerin erken dönemde belirlenmesini ve bu etkenlere karşı koruyucu mekanizmaların güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Denetimli serbestlik bağlamında bu yaklaşım, hem yükümlünün yeniden suç işlemesini önlemeye hem de yükümlünün ailesi ve çocukları gibi risk altındaki diğer bireylere yönelik koruyucu önlemler alınmasına odaklanmaktadır. Çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının yaşam boyu süren etkileri, önleyici müdahalelerin kuşaklar arası bir perspektifle ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Felitti vd., 1998). Ebeveyni denetimli

serbestlik altında bulunan çocuklar, aile içi gerilim, ekonomik güçlük ve damgalanma gibi risklerle karşı karşıya kalabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanı, bu çocukların gereksinimlerini belirleyerek onları ilgili koruyucu ve destekleyici hizmetlere yönlendirme sorumluluğu taşımaktadır. Sosyal bağ kuramı, bireyin aile, okul ve toplumla kurduğu bağların güçlendirilmesinin suçtan uzak durmada koruyucu bir işlev gördüğünü ileri sürmektedir (Hirschi, 1969). Bu çerçevede önleyici müdahaleler; eğitime devamın desteklenmesi, yapılandırılmış boş zaman etkinliklerine katılımın teşvik edilmesi ve olumlu akran ilişkilerinin geliştirilmesi gibi uygulamaları kapsamaktadır. Şentürk Dızman ve Oktik (2022), aile yapısının gençlerin suç davranışıyla anlamlı bir ilişki içinde olduğunu göstererek aileyi önleyici müdahalelerin temel odaklarından biri hâline getirmektedir. Bu nedenle aile danışmanlığı, ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesi ve aile içi iletişimin güçlendirilmesi gibi müdahaleler koruyucu-önleyici yaklaşımın ayrılmaz parçalarıdır. Yeni yönetmelikle suça sürüklenen çocuklar için uzmanlaşmış büroların öngörülmesi, bu alandaki önleyici kapasitenin güçlendirilmesi açısından önemli bir adımdır (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği, 2021).

Koruyucu-önleyici yaklaşımın ikinci önemli boyutu, yükümlünün yeniden suç işleme riskinin sistematik biçimde değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye dayalı bir müdahale planı oluşturulmasıdır. Risk-gereksinim-yanıtlılık modeline göre suç davranışıyla ilişkili başlıca risk etkenleri arasında suç yanlısı tutumlar, suç yanlısı arkadaşlıklar, madde kullanımı, aile ve evlilik sorunları, eğitim ve istihdam güçlükleri ile yapılandırılmamış boş zaman yer almaktadır (Andrews & Bonta, 2010). Bu etkenlerin önemli bir bölümü, sosyal hizmetin doğrudan müdahale alanına giren psikososyal nitelikteki sorunlardır. Risk ilkesi, yoğun müdahalelerin yüksek riskli bireylere yönlendirilmesini, düşük riskli bireylerin ise gereksiz müdahalelerle sistem içinde daha fazla tutulmamasını öngörmektedir. Bu ilke, önleyici müdahalelerin herkese aynı biçimde uygulanması yerine gereksinime göre farklılaştırılması gerektiğini göstermektedir. Genel gerilim kuramı da yükümlünün yaşadığı ekonomik yoksunluk, işsizlik ve ilişkisel kayıplar gibi gerilim kaynaklarının azaltılmasının suçun önlenmesinde işlevsel olabileceğini düşündürmektedir (Agnew, 1992). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanının, yükümlünün sosyal yardım, sağlık, barınma ve eğitim hizmetlerine erişimini kolaylaştırması önleyici bir işlev taşımaktadır. Madde kullanımı, denetimli serbestlik alanında önleyici müdahalelerin öncelikli hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Yeni yönetmeliğin tedavi sürecindeki madde kullanıcılarına yönelik desteği genişletmesi, bu alanda önleyici ve iyileştirici çalışmaların birlikte yürütülmesine olanak tanımaktadır (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği, 2021). Ciddi ruh sağlığı sorunlarının ceza adaleti sistemi içindeki bireylerde yaygın olması, erken tarama ve uygun sağlık hizmetlerine yönlendirmeyi de önleyici yaklaşımın bir parçası hâline getirmektedir (Fazel & Seewald, 2012). Sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesi, önleyici müdahalelerin bir diğer temel bileşenidir. Aile, akrabalar, arkadaşlar ve toplumsal kuruluşlardan oluşan destek ağları, bireyin stresle baş etme kapasitesini artırarak suça yönelik riskleri azaltabilmektedir. Sosyal hizmet uzmanı, yükümlünün var olan destek ağlarını haritalandırarak bu ağların güçlendirilmesine ve gerektiğinde yeni destek kaynaklarının oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Bu süreçte yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllü ağlar gibi toplumsal kaynakların harekete

geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Böylece önleyici müdahaleler bireyi risk gruplarından uzaklaştırırken, onu suçtan uzaklaştırıcı fırsatlarla da buluşturmuş olur.

Koruyucu-önleyici yaklaşımın etkililiği, büyük ölçüde müdahalelerin zamanında ve sürekli biçimde sunulmasına bağlıdır. Denetimli serbestlik süreci, bireyin risklerinin tespit edildiği ve koruyucu kaynaklarla buluşturulabileceği kritik bir fırsat penceresi sunmaktadır; nitekim yaşam seyri ve suçtan vazgeçme çalışmaları, uygun destekle değişimin yaşamın farklı evrelerinde mümkün olduğunu göstermektedir (McNeill, 2006; Sampson & Laub, 1993). Ancak bu fırsatın değerlendirilebilmesi, uzmanların yeterli zaman, kaynak ve beceriye sahip olmasını gerektirmektedir (Bonta vd., 2011; Viglione & Labrecque, 2021). Aksi takdirde önleyici müdahaleler, kâğıt üzerinde kalan ve biçimsel yükümlülüklere indirgenen uygulamalara dönüşme riski taşımaktadır (Robinson & Raynor, 2006). Bu nedenle koruyucu-önleyici yaklaşımın kurumsal politikalarla desteklenmesi ve hizmet planlamasına sistematik olarak dahil edilmesi gerekmektedir (Council of Europe, 2010).

4.2. İyileştirici-Rehabilite Edici Yaklaşımlar

İyileştirici-rehabilite edici yaklaşımlar, suça sürüklenmiş bireylerin psikolojik, sosyal ve mesleki işlevselliğini güçlendirerek topluma yeniden kazandırılmalarını amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, bireyin geçmişteki davranışından çok gelecekteki yaşamına odaklanmakta ve değişimin mümkün olduğu varsayımından hareket etmektedir. Rehabilitasyon alanındaki meta-analitik çalışmalar, etkili müdahale ilkelerine uygun biçimde tasarlanmış ve uygulanmış programların yeniden suç işleme oranlarını azaltabildiğini göstermektedir (Smith vd., 2009). Bu müdahaleler arasında bilişsel-davranışçı programlar, en güçlü kanıta sahip yaklaşımlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Lipsey vd. (2007), bilişsel-davranışçı programların yeniden suç işlemeyi azaltmada etkili olduğunu ve etkinin özellikle yüksek riskli bireylerde ve programın nitelikli biçimde uygulandığı durumlarda belirginleştiğini ortaya koymuştur. Bu programlar, bireyin suç yanlısı düşünce kalıplarını fark etmesine, sorun çözme ve öfke yönetimi becerileri kazanmasına ve daha uyumlu davranış seçenekleri geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Ancak rehabilitasyonun yalnızca risk etkenlerinin azaltılmasına indirgenmesi, bireyin yaşamına anlam katacak olumlu hedeflerin göz ardı edilmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir. İyi Yaşamlar Modeli, bu noktada risk yönetimi odaklı yaklaşımlara tamamlayıcı bir perspektif sunmakla birlikte, modelin risk-gereksinim-yanıtlılık modeline ne ölçüde katkı sağladığı alanyazında tartışılmaktadır (Andrews vd., 2011). Ward ve Brown (2004), rehabilitasyonun bireyin temel insani iyiliklere toplumsal açıdan kabul edilebilir yollarla ulaşmasını sağlayacak kapasitelerin geliştirilmesini hedeflemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu modele göre suç davranışı, çoğu zaman bireyin ilişki, yetkinlik, özerklik ve anlam gibi temel gereksinimlerine uygun olmayan yollarla ulaşma çabasının bir sonucudur. Dolayısıyla müdahale, bireyin bu gereksinimlerini karşılayabileceği içsel ve dışsal kaynakları geliştirmeye yönelmelidir. Bu yaklaşım, sosyal hizmetin güçlü yanlar perspektifi ve güçlendirme ilkesiyle doğrudan örtüşmektedir. Sosyal hizmet uzmanı, yükümlünün ilgi alanlarını, yeteneklerini ve yaşam hedeflerini belirleyerek bu hedeflere ulaşmayı destekleyen bireyselleştirilmiş bir müdahale planı geliştirebilir. Böyle bir plan, bireyin sürece katılımını ve motivasyonunu artırarak rehabilitasyonun etkililiğini de güçlendirmektedir. Nitekim Avrupa Konseyi Denetimli

Serbestlik Kuralları da müdahalelerin mümkün olduğunca bireyin iş birliği ve aktif katılımıyla yürütülmesini temel bir ilke olarak benimsemektedir (Council of Europe, 2010).

İyileştirici-rehabilite edici yaklaşımın ikinci temel boyutu, bireyin sosyal ilişkilerinin yeniden inşa edilmesi ve aidiyet duygusunun güçlendirilmesidir. Yaşam seyri yaklaşımı, nitelikli sosyal bağların bireyin suç kariyerinde bir dönüm noktası işlevi görebileceğini göstermiştir (Sampson & Laub, 1993). Bu bağlar, bireye hem duygusal destek hem de toplumsal beklentilere uygun davranması için güçlü bir gerekçe sunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı, yükümlünün aile üyeleriyle ilişkilerinin onarılmasına yönelik aile görüşmeleri ve aile danışmanlığı gibi müdahaleler yürütebilir. Aile ilişkilerinin güçlendirilmesi, özellikle cezaevinden salıverilen bireylerin toplumsal uyum sürecinde belirleyici bir öneme sahiptir (Visher & Travis, 2003). Aidiyet duygusunun kazandırılması ise bireyin kendisini toplumun bir parçası olarak görmesini ve toplumsal kurallara bağlılığını artırmaktadır. Braithwaite (1989), suça verilen toplumsal tepkinin bireyi kalıcı biçimde dışlaması durumunda suç alt kültürlerine yönelmenin kolaylaştığını, yeniden bütünleştirici tepkilerin ise bu riski azalttığını ileri sürmektedir. Bu nedenle rehabilitasyon süreci, bireyin toplum tarafından yeniden kabul edilmesini kolaylaştıran toplumsal aracılık çalışmalarını da içermelidir. Gönüllü ağlar, mentorluk programları ve toplum temelli destek grupları, bireyin olumlu sosyal ilişkiler kurmasına yardımcı olabilecek önemli araçlardır. Maruna (2001), suçtan vazgeçen bireylerin başkalarına yardım etme ve topluma katkı sunma yoluyla yeni bir kimlik inşa ettiklerini göstererek bu tür araçların önemini desteklemektedir.

Mesleki ve yaşam becerilerinin geliştirilmesi ile istihdam olanaklarına erişimin kolaylaştırılması, rehabilitasyon sürecinin en somut bileşenleri arasında yer almaktadır. Uggen (2000), istihdamın özellikle daha ileri yaştaki bireyler için suçtan vazgeçmede bir dönüm noktası işlevi görebildiğini ortaya koymuştur. Düzenli bir işe sahip olmak, bireye ekonomik güvence sağlamanın yanı sıra günlük yaşamını yapılandırmakta, olumlu sosyal ilişkiler kurmasına ve toplumsal saygınlık kazanmasına da katkıda bulunmaktadır (Sampson & Laub, 1993). Ancak adli sicil kaydı, düşük eğitim düzeyi ve mesleki beceri eksikliği gibi etkenler, denetimli serbestlik altındaki bireylerin işgücü piyasasına katılımını önemli ölçüde sınırlayabilmektedir (Visher & Travis, 2003). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanı, yükümlünün mesleki eğitim programlarına, işe yerleştirme hizmetlerine ve istihdam teşviklerine erişimini kolaylaştıran bir vaka yöneticisi olarak işlev görmelidir. Yaşam becerileri eğitimi de bütçe yönetimi, sorun çözme, iletişim ve öfke kontrolü gibi alanlarda bireyin günlük yaşamdaki işlevselliğini artırmaktadır (Lipsey vd., 2007). Bu beceriler, bireyin hem iş yaşamına hem de aile ve toplum yaşamına uyumunu kolaylaştıran temel yeterlilikler olarak değerlendirilmektedir. Psikolojik dayanıklılığın artırılması ise bireyin rehabilitasyon sürecinde karşılaştığı zorluklar karşısında vazgeçmeden ilerleyebilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Suçtan vazgeçme süreci çoğu zaman doğrusal değil, ilerlemeler ve gerilemelerle dolu bir süreç olduğundan, bireyin bu dalgalanmalarla baş etme kapasitesinin desteklenmesi gerekmektedir (McNeill, 2006). Sosyal hizmet uzmanı, bireyin başarılarını görünür kılarak ve gerilemeleri öğrenme fırsatlarına dönüştürerek bu süreçte umut ve motivasyonun korunmasına katkı sağlayabilir.

Türkiye'de denetimli serbestlik müdürlüklerinde yürütülen iyileştirme çalışmaları, bu yaklaşımın uygulamadaki karşılığını oluşturmaktadır. Kanunun psikolog, sosyal çalışmacı ve sosyolog gibi meslek elemanlarının görevlendirilmesini öngörmesi, iyileştirici müdahalelerin kurumsal zeminini oluşturmaktadır (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu, 2005). Gün ve Önder Erol'un (2023) bulguları da bireysel görüşmelerin yükümlülerin kendilerine ilişkin olumlu bir algı geliştirmelerinde işlevsel olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte uluslararası alanda güçlü bir kanıt birikimi bulunmasına karşın (Lipsey vd., 2007; Smith vd., 2009), iyileştirme programlarının etkililiğini ölçen uzun vadeli ve sistematik değerlendirme çalışmalarına ulusal düzeyde ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür çalışmalar, hangi müdahalelerin hangi yükümlü grupları için daha etkili olduğunun belirlenmesine ve kaynakların daha verimli kullanılmasına katkı sağlayacaktır (Andrews & Bonta, 2010).

4.3. Değiştirici-Geliştirici Yaklaşımlar

Değiştirici-geliştirici yaklaşımlar, sosyal hizmet müdahalelerini bireysel düzeyle sınırlı tutmayıp suçu besleyen yapısal koşulların ve hizmet sistemlerinin dönüştürülmesini hedeflemektedir. Bu yaklaşım, suçun ortaya çıkışında yoksulluk, eşitsizlik, toplumsal dışlanma ve hizmetlere erişimdeki engeller gibi yapısal etkenlerin belirleyici rolünü kabul etmektedir (Agnew, 1992; Karataş, 2017). Sosyal hizmetin uluslararası tanımında yer alan toplumsal değişim ve sosyal adalet vurgusu, bu yaklaşımın mesleki dayanağını oluşturmaktadır (IFSW, 2014). McNeill (2012), rehabilitasyonun yalnızca bireyin psikolojik değişimiyle sınırlı kalamayacağını, bireyin hukuki statüsünün ve toplumsal konumunun da yeniden tesis edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin adli sicil kayıtlarının istihdama erişimi uzun süre engellemesi, bireysel düzeyde ne kadar başarılı olunursa olunsun rehabilitasyonun tamamlanmasını güçleştirmektedir (Visher & Travis, 2003). Bu nedenle değiştirici-geliştirici yaklaşım, sosyal hizmet perspektifinin yasa yapımı, hizmet planlaması ve kurumlar arası koordinasyon süreçlerine entegre edilmesini önermektedir. Raynor ve Robinson (2009), rehabilitasyonun yalnızca suçun azaltılmasına yönelik faydacı gerekçelerle değil, devletin bireye karşı yükümlülüklerini de içeren farklı gerekçelerle savunulabileceğini tartışmaktadır. Bu bakış açısına göre devlet, cezalandırma yetkisini kullanırken bireyin topluma yeniden katılması için gerekli fırsatları sağlama sorumluluğunu da üstlenmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, bu sorumluluğun yerine getirilmesini savunan ve izleyen profesyoneller olarak önemli bir işlev üstlenebilir. Böylece değiştirici-geliştirici yaklaşım, bireysel rehabilitasyonu destekleyen toplumsal ve kurumsal koşulların oluşturulmasını mümkün kılmaktadır.

Değiştirici-geliştirici yaklaşımın uygulamadaki en önemli araçlarından biri, kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesidir. Denetimli serbestlik altındaki bireylerin gereksinimleri sağlık, eğitim, istihdam, barınma ve sosyal yardım gibi farklı hizmet alanlarını ilgilendirdiğinden, bu gereksinimlerin tek bir kurum tarafından karşılanması mümkün değildir. Yeni yönetmeliğin aile ve sosyal hizmetler il müdürlükleriyle koordinasyonu öngörmesi, bu alanda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilir (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği, 2021). Ancak koordinasyonun etkili olabilmesi, kurumlar arasında ortak protokollerin, bilgi paylaşım mekanizmalarının ve ortak vaka yönetimi uygulamalarının geliştirilmesini gerektirmektedir. Sosyal hizmet uzmanı, farklı kurumlar arasında köprü kuran

ve hizmetlerin bütünleşik biçimde sunulmasını sağlayan bir koordinatör rolü üstlenebilir. Toplum temelli hizmet modellerinin yaygınlaştırılması da bu yaklaşımın temel hedeflerinden biridir. Onarıcı adalet anlayışı, suçu yalnızca devlete karşı işlenmiş bir ihlal olarak değil, insanlar ve ilişkiler üzerinde yarattığı zarar üzerinden tanımlayarak mağdur, fail ve toplumun onarım sürecine katılımını öngörmektedir (Zehr, 1990). Bu anlayış, sosyal hizmetin ilişki odaklı ve arabuluculuk temelli uygulama geleneğiyle güçlü bir uyum göstermektedir. Koruma kurulları gibi yapıların işlevsel hâle getirilmesi de toplum temelli desteğin kurumsallaşması açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır. Karşılaştırmalı bir perspektiften bakıldığında, denetimli serbestlik sistemlerinin yönetim yapısının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği ve sivil toplumun bazı ülkelerde hizmet sunumunda rol üstlendiği görülmektedir (Eryalçın & Birinci, 2021). Bu deneyimler, Türkiye'de de sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve üniversitelerle iş birliği içinde yürütülecek toplum temelli modellerin geliştirilebileceğini düşündürmektedir. Ancak bu tür iş birliklerinde hizmet standartlarının, hesap verebilirliğin ve insan haklarına dayalı ilkelerin korunması büyük önem taşımaktadır (Council of Europe, 2010). Değiştirici-geliştirici yaklaşımın bir diğer boyutu, savunuculuk ve politika geliştirme süreçlerine katılımdır. Sosyal hizmet uzmanları, sahada gözlemledikleri yapısal sorunları ve hizmet boşluklarını sistematik biçimde belgeleyerek politika yapıcılara aktarabilir. Bu süreç, uygulamadan elde edilen bilginin politika tasarımına yansıtılmasını sağlayarak sistemin daha kapsayıcı, adil ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunmaktadır.

Değiştirici-geliştirici yaklaşım, sosyal hizmetin denetimli serbestlik alanındaki katkısının en az görünür, ancak uzun vadede en dönüştürücü boyutunu oluşturmaktadır. Bireysel müdahalelerin kalıcı sonuçlar üretebilmesi, bu müdahaleleri destekleyen kurumsal ve toplumsal koşulların varlığına bağlıdır (McNeill, 2012; Raynor & Robinson, 2009). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının yalnızca vaka düzeyinde değil, sistem düzeyinde de söz sahibi olması gerekmektedir (IFSW, 2014). Sosyal hizmet eğitim programlarında ceza adaleti ve denetimli serbestlik alanına özgü içeriklerin güçlendirilmesi, bu rolün üstlenilebilmesi için önemli bir ön koşuldur; nitekim görevli eğitiminin sosyal hizmetten ayrılmasının ilişki becerileri üzerindeki etkileri uluslararası alanyazında tartışılmaktadır (Raynor & Vanstone, 2016). Böylece sosyal hizmet, suçun yapısal nedenlerinin giderilmesine ve suç döngüsünün kırılmasına yönelik toplumsal çabaların etkin bir aktörü hâline gelebilir (Braithwaite, 1989).

5. Karşılaşılan Sorunlar ve Uygulama Zorlukları

Denetimli serbestlik alanında sosyal hizmet uygulamalarının karşılaştığı en temel sorunlardan biri, yardım ve denetim işlevleri arasındaki gerilimdir. Sosyal hizmet uzmanı bir yandan yükümlünün güvenini kazanmaya ve onun gereksinimlerini karşılamaya çalışırken, öte yandan yükümlülüklere uyumu izlemek ve ihlalleri raporlamakla görevlidir. Bu çift yönlü rol, mesleki kimlik açısından belirsizliğe ve etik ikilemlere yol açabilmektedir. Trotter (2015), zorunlu müracaatçılarla çalışmada bu gerilimin rol netleştirme yoluyla yönetilebileceğini vurgulamaktadır. Skeem ve Manchak (2008) da denetim ile desteği dengeleyen yaklaşımların, yalnızca birine odaklanan yaklaşımlara göre daha olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. İkinci önemli sorun, risk yönetimi odaklı kurum kültürünün rehabilitasyon işlevini gölgede bırakma eğilimidir. Uluslararası deneyimler, bazı ülkelerde denetimli serbestlik

hizmetlerinin zaman içinde sosyal hizmet temelli bir yardım anlayışından uzaklaştığını göstermektedir (Raynor & Vanstone, 2016). Bu tür dönüşümler, görevlilerin zamanlarının önemli bir bölümünü yükümlüyle doğrudan çalışmaya değil, belgeleme ve raporlama işlemlerine ayırmalarına yol açabilmektedir. Robinson ve Raynor (2006), rehabilitasyonun dar bir düzeltmecilik anlayışından çıkarılarak daha kapsayıcı ve ilişkisel bir modele dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yüksek vaka yükü de uzmanların her bir yükümlüye yeterli zaman ayırmasını güçleştiren yapısal bir sorundur. Vaka yükünün yüksek olduğu koşullarda görüşmeler kısa süreli ve biçimsel bir kontrole dönüşme riski taşımakta, bu durum ilişki temelli çalışmanın olanaklarını sınırlamaktadır. Oysa kanıta dayalı alanyazın, görüşmelerin niteliğinin ve görevlinin kullandığı becerilerin sonuçlar üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir (Bonta vd., 2011; Dowden & Andrews, 2004). Bu nedenle vaka yükünün makul düzeylere indirilmesi, rehabilitasyonun etkililiği açısından bir ön koşul olarak değerlendirilmelidir. Sevinçli'nin (2020) vurguladığı gibi sistemin toplumsal meşruiyeti, iyileşmenin gerçek anlamda sağlanmasına bağlıdır. Dolayısıyla nicel büyümenin nitelikli hizmet sunumuyla desteklenmemesi, sistemin uzun vadeli başarısını tehdit edebilecek bir risk oluşturmaktadır.

Uzman personelin nitelik ve niceliğine ilişkin sorunlar da uygulamada karşılaşılan önemli zorluklar arasındadır. Kanun, müdürlüklerde psikolog, sosyal çalışmacı, sosyolog ve öğretmen gibi farklı meslek gruplarından personel görevlendirilmesini öngörmektedir (Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu, 2005). Bu çok disiplinli yapı bir zenginlik olmakla birlikte, farklı meslek elemanlarının görev tanımlarının ve mesleki sınırlarının yeterince netleştirilmemesi durumunda rol karmaşasına yol açabilmektedir. Sosyal hizmet mesleğinden gelen personelin kadrolardaki oranına ve görev dağılımına ilişkin kamuya açık verilerin sınırlı olması da alanın değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Uzmanların denetimli serbestliğe özgü bilgi ve becerilerle donatılması, hizmet niteliğinin artırılmasında belirleyici bir öneme sahiptir (Dowden & Andrews, 2004). Bonta vd. (2011), kanıta dayalı denetim becerileri konusunda verilen yapılandırılmış eğitimlerin görevlilerin uygulamalarını olumlu yönde değiştirdiğini göstermiştir. Viglione ve Labrecque (2021) ise eğitim ve kurumsal politika düzenlemelerine karşın görevlilerin kazandıkları becerileri görüşmelerin yarısından azında kullandığını saptayarak sürekli destek ve izlemenin önemine dikkat çekmiştir. Bu bulgu, hizmet içi eğitim ve süpervizyon sistemlerinin kurumsal bir öncelik olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan sosyal hizmet lisans programlarında ceza adaleti alanına özgü derslerin ve uygulama olanaklarının sınırlı kalması, mezunların alana hazırlık düzeyini olumsuz etkileyebilmektedir. Disiplinler arası iş birliğinin güçlendirilmesi ise ortak vaka toplantıları, ortak değerlendirme araçları ve karşılıklı mesleki saygıya dayalı bir çalışma kültürü gerektirmektedir (Karataş, 2017). Bu iş birliğinin yalnızca kurum içinde değil, sağlık, eğitim ve sosyal hizmet kurumlarıyla da kurulması, yükümlülerin çok boyutlu gereksinimlerine bütüncül bir yanıt verilmesini mümkün kılacaktır.

Yükümlüler açısından ele alındığında, damgalanma ve toplumsal dışlanma rehabilitasyon sürecini zorlaştıran temel engeller arasında yer almaktadır (Braithwaite, 1989). Gün ve Önder Erol (2023), etiketleme kuramı çerçevesinde yürüttükleri çalışmada denetimli serbestliğin, bireyin olumlu bir benlik algısı geliştirmesini destekleyerek etiketlemenin olumsuz etkilerini hafifletme potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Durnescu (2011), denetimli serbestliğin

özerklik kaybı, zaman ve maddi kayıplar ile damgalanma gibi yükler içerdiğini ve bu yüklerin göz ardı edilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Özellikle düzenli imza yükümlülükleri, programlara katılım zorunluluğu ve çalışma saatleriyle çakışan görüşmeler, bireyin istihdamını ve aile yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum, denetim yükümlülüklerinin bireyin yaşam koşullarıyla uyumlu biçimde planlanmasını zorunlu kılmaktadır. Elektronik izleme ve biyometrik tanıma gibi teknolojik yöntemlerin yaygınlaşması ise denetimin etkinliğini artırırken, hizmetin insani ve ilişkisel boyutunun zayıflaması riskini de beraberinde getirmektedir. Teknoloji, uzman ile yükümlü arasındaki yüz yüze ilişkinin yerini almamalı, bu ilişkiyi destekleyen bir araç olarak konumlandırılmalıdır (Canton, 2013). Madde kullanımı ve ruh sağlığı sorunları yaşayan yükümlülerin uygun tedavi hizmetlerine erişimi de önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır (Fazel & Seewald, 2012). Bu gruplara yönelik müdahalelerde sağlık ve adalet sistemleri arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Kadınlar, çocuklar, engelli bireyler ve yoksulluk içindeki gruplar gibi dezavantajlı yükümlülerin özgül gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması da hizmetlerin adil ve erişilebilir olması açısından zorunludur (Council of Europe, 2010).

Son olarak, uluslararası alanda meta-analitik kanıtlar birikmiş olsa da (Lipsey vd., 2007; Smith vd., 2009), denetimli serbestlik alanında sosyal hizmet müdahalelerinin etkililiğine ilişkin ulusal düzeydeki kanıt temelinin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu alandaki ulusal çalışmaların önemli bir bölümü kuramsal değerlendirmeler, derlemeler ya da sınırlı örneklemlerle yürütülen nitel araştırmalardan oluşmaktadır (Gün & Önder Erol, 2023; Karataş, 2017; Şentürk Dızman & Oktik, 2022). Müdahalelerin yeniden suç işleme, istihdam, aile ilişkileri ve iyilik hâli üzerindeki etkilerini boylamsal olarak izleyen araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür araştırmalar, kaynakların etkili biçimde kullanılmasına ve uygulamaların kanıta dayalı olarak geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Kurum verilerine araştırmacıların erişiminin kolaylaştırılması da bu alandaki bilgi üretiminin önündeki engellerin azaltılması açısından önemlidir.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada denetimli serbestlik uygulamaları bağlamında sosyal hizmetin konumu kuramsal bir perspektiften incelenmiştir. Alanyazın, suçun yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamayacağını; sosyoekonomik yoksunluk, aile içi sorunlar, toplumsal dışlanma, ruh sağlığı sorunları ve çocukluk çağı travmaları gibi çok sayıda etkenin karmaşık etkileşimi içinde ortaya çıktığını göstermektedir (Agnew, 1992; Fazel & Seewald, 2012; Felitti vd., 1998). Bu karmaşıklık, denetimli serbestlik sürecinde bireyi çevresi içinde ele alan bütüncül bir müdahale anlayışını zorunlu kılmaktadır. Sosyal hizmet, çevresi içinde birey perspektifi, zorunlu müracaatçılarla çalışma deneyimi ve mikro, mezzo, makro düzeyleri bütünleştiren müdahale anlayışıyla bu gereksinime yanıt verebilecek özgün bir mesleki birikime sahiptir (IFSW, 2014; Trotter, 2015). Koruyucu-önleyici yaklaşımlar, risk etkenlerinin erken belirlenmesini ve sosyal destek sistemlerinin güçlendirilmesini sağlayarak suçun önlenmesine katkıda bulunmaktadır. İyileştirici-rehabilite edici yaklaşımlar, bireyin psikolojik dayanıklılığını, sosyal ilişkilerini, mesleki ve yaşam becerilerini güçlendirerek topluma yeniden kazandırılmasını desteklemektedir (Uggen, 2000; Ward & Brown, 2004). Değiştirici-geliştirici yaklaşımlar ise

sosyal hizmet perspektifinin yasa yapımı, hizmet planlaması ve kurumlar arası koordinasyon süreçlerine entegre edilmesini önermektedir (McNeill, 2012). Bu üç yaklaşımın birbirini tamamlayan bir bütün olarak uygulanması, denetimli serbestliğin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili sonuçlar üretmesini mümkün kılacaktır. Dolayısıyla sosyal hizmetin denetimli serbestlik sürecine katkısı yalnızca bireysel rehabilitasyonla sınırlı değildir. Sosyal hizmet aynı zamanda toplumsal barışın inşası, sosyal dışlanmanın azaltılması, suçun yapısal nedenlerinin giderilmesi ve suç döngüsünün kırılması açısından dönüştürücü bir rol üstlenmektedir.

Bu değerlendirmeler doğrultusunda politika, uygulama ve araştırma düzeylerinde bazı öneriler geliştirilmiştir. İlk olarak, denetimli serbestlik müdürlüklerinde sosyal hizmet uzmanlarının görünürlüğü ve etkinliği artırılmalı, görev tanımları mesleğin bilgi, değer ve beceri temeline uygun biçimde netleştirilmelidir. Vaka yükleri, uzmanların yükümlülerle nitelikli ve ilişki temelli bir çalışma yürütmesine olanak tanıyacak düzeylere indirilmelidir (Bonta vd., 2011; Skeem & Manchak, 2008). Risk-gereksinim-yanıtlılık ilkeleri ile güçlü yanlara dayalı yaklaşımları bütünleştiren değerlendirme ve müdahale araçları geliştirilmeli ve uygulamaya aktarılmalıdır (Andrews vd., 2011; Ward & Brown, 2004). Uzmanlara yönelik hizmet içi eğitim ve düzenli mesleki süpervizyon sistemleri kurumsal bir öncelik olarak ele alınmalıdır (Viglione & Labrecque, 2021). Bireye yönelik müdahaleler kurumsal politikalarla desteklenmeli ve denetimli serbestlik hizmetlerinin rehabilitasyon boyutu stratejik planlama belgelerinde açık biçimde yer almalıdır. Aile odaklı müdahaleler yaygınlaştırılmalı, yükümlülerin çocuklarına ve diğer aile üyelerine yönelik koruyucu hizmetlerle bağlantı güçlendirilmelidir (Karataş, 2017; Şentürk Dızman & Oktik, 2022). Sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal hizmet kurumları arasında ortak protokoller ve bütünleşik vaka yönetimi modelleri geliştirilerek disiplinler ve kurumlar arası iş birliği güçlendirilmelidir. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle iş birliği içinde toplum temelli hizmet modelleri yaygınlaştırılmalı ve koruma kurulları gibi yapılar işlevsel hâle getirilmelidir (Eryalçın & Birinci, 2021). İstihdam engellerinin azaltılmasına yönelik düzenlemeler ve işverenleri teşvik edici politikalar geliştirilmelidir. Onarıcı adalet uygulamalarının denetimli serbestlik sürecine entegrasyonu değerlendirilmelidir (Zehr, 1990). Teknolojik denetim araçlarının kullanımında insan hakları ilkeleri ve ilişki temelli çalışmanın önceliği gözetilmelidir (Canton, 2013; Durnescu, 2011). Sosyal hizmet lisans ve lisansüstü programlarında ceza adaleti ve denetimli serbestlik alanına yönelik ders ve uygulama olanakları artırılmalıdır. Kadınlar, çocuklar, engelli bireyler ve yoksulluk içindeki gruplar gibi dezavantajlı yükümlülerin özgül gereksinimlerine duyarlı hizmet modelleri geliştirilmelidir. Son olarak, uygulamadan elde edilen bilginin politika süreçlerine sistematik biçimde aktarılmasını sağlayacak geri bildirim mekanizmaları oluşturulmalıdır.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda sosyal hizmet müdahalelerinin etkililiğini ölçen ve uygulama temelli bulgulara dayanan modellerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Gün & Önder Erol, 2023; Şentürk Dızman & Oktik, 2022). Bu araştırmaların kurum deneyimlerinden beslenmesi, yükümlülerin ve uzmanların deneyimlerini birlikte ele alması ve uzun vadeli sosyal etkiyi izlemesi gerekmektedir. Boylamsal desenler, karma yöntem araştırmaları ve müdahale değerlendirme çalışmaları bu alandaki bilgi birikimine önemli katkılar sunacaktır (Bonta vd., 2011; Lipsey vd., 2007). Böylece denetimli serbestlik sisteminin

daha kapsayıcı, adil, erişilebilir ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlanabilecektir (Council of Europe, 2010). Sosyal hizmetin bu dönüşümdeki rolünün güçlendirilmesi, hem yükümlülerin iyilik hâli hem de toplumun güvenliği açısından ortak bir kazanım olacaktır.

Kaynakça

Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology, 30*(1), 47–88. https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x

Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law, 16*(1), 39–55. https://doi.org/10.1037/a0018362

Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) model: Does adding the Good Lives Model contribute to effective crime prevention? *Criminal Justice and Behavior, 38*(7), 735–755. https://doi.org/10.1177/0093854811406356

Bonta, J., Bourgon, G., Rugge, T., Scott, T.-L., Yessine, A. K., Gutierrez, L., & Li, J. (2011). An experimental demonstration of training probation officers in evidence-based community supervision. *Criminal Justice and Behavior, 38*(11), 1127–1148. https://doi.org/10.1177/0093854811420678

Braithwaite, J. (1989). *Crime, shame and reintegration*. Cambridge University Press.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.

Canton, R. (2011). *Probation: Working with offenders*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203809167

Canton, R. (2013). The point of probation: On effectiveness, human rights and the virtues of obliquity. *Criminology & Criminal Justice, 13*(5), 577–593. https://doi.org/10.1177/1748895812462596

Council of Europe. (2010). *Recommendation CM/Rec(2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules*. https://search.coe.int/cm?i=09000016805cfbc7

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Kanunu, 5402 Sayılı Kanun. (2005, 20 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25881). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5402.pdf

Denetimli Serbestlik Hizmetleri Yönetmeliği. (2021, 10 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 31655). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211110-1.htm

Dowden, C., & Andrews, D. A. (2004). The importance of staff practice in delivering effective correctional treatment: A meta-analytic review of core correctional practice. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 48*(2), 203–214. https://doi.org/10.1177/0306624X03257765

Durnescu, I. (2011). Pains of probation: Effective practice and human rights. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 55*(4), 530–545. https://doi.org/10.1177/0306624X10369489

Eryalçın, T., & Birinci, M. (2021). Türkiye ve Avrupa'da denetimli serbestlik sisteminin yönetim yapısı. *Sosyal Çalışma Dergisi, 5*(2), 171–182.

Fazel, S., & Seewald, K. (2012). Severe mental illness in 33,588 prisoners worldwide: Systematic review and meta-regression analysis. *British Journal of Psychiatry, 200*(5), 364–373. https://doi.org/10.1192/bjp.bp.111.096370

Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., Koss, M. P., & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine, 14*(4), 245–258. https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00017-8

Gün, E., & Önder Erol, P. (2023). Etiketleme kuramı perspektifinden toplum ve iyileştirme temelli bir ceza infaz sistemi olarak denetimli serbestlik. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 34*(1), 111–132. https://doi.org/10.33417/tsh.1093032

Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California Press.

International Federation of Social Workers. (2014). *Global definition of social work*. https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work/

Karataş, Z. (2017). Çocuklara yönelik denetimli serbestlik uygulamalarında sosyal hizmet müdahalesinin önemi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 1–20.

Lipsey, M. W., Landenberger, N. A., & Wilson, S. J. (2007). Effects of cognitive-behavioral programs for criminal offenders. *Campbell Systematic Reviews, 3*(1), 1–27. https://doi.org/10.4073/csr.2007.6

Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association.

McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice, 6*(1), 39–62. https://doi.org/10.1177/1748895806060666

McNeill, F. (2012). Four forms of 'offender' rehabilitation: Towards an interdisciplinary perspective. *Legal and Criminological Psychology, 17*(1), 18–36. https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.2011.02039.x

Raynor, P., & Robinson, G. (2009). Why help offenders? Arguments for rehabilitation as a penal strategy. *European Journal of Probation, 1*(1), 3–20. https://doi.org/10.1177/206622030900100102

Raynor, P., & Vanstone, M. (2016). Moving away from social work and half way back again: New research on skills in probation. *British Journal of Social Work, 46*(4), 1131–1147. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv008

Robinson, G., & Raynor, P. (2006). The future of rehabilitation: What role for the probation service? *Probation Journal, 53*(4), 334–346. https://doi.org/10.1177/0264550506069359

Sampson, R. J., & Laub, J. H. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Harvard University Press.

Schwalbe, C. S. (2012). Toward an integrated theory of probation. *Criminal Justice and Behavior, 39*(2), 185–201. https://doi.org/10.1177/0093854811430185

Sevinçli, Ç. (2020). Türk ceza adalet sisteminde denetimli serbestlik. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(5), 71–86.

Skeem, J. L., & Manchak, S. (2008). Back to the future: From Klockars' model of effective supervision to evidence-based practice in probation. *Journal of Offender Rehabilitation, 47*(3), 220–247. https://doi.org/10.1080/10509670802134069

Smith, P., Gendreau, P., & Swartz, K. (2009). Validating the principles of effective intervention: A systematic review of the contributions of meta-analysis in the field of corrections. *Victims & Offenders, 4*(2), 148–169. https://doi.org/10.1080/15564880802612581

Şentürk Dızman, Z., & Oktik, N. (2022). Aile ve suç ilişkisi: Denetimli serbestlikteki gençler üzerine nitel bir çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11*(3), 1345–1362. https://doi.org/10.15869/itobiad.1092012

T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Denetimli serbestlik faaliyetleri*. 28 Eylül 2026 tarihinde https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ds-genel-bilgi adresinden erişildi.

Trotter, C. (2015). *Working with involuntary clients: A guide to practice* (3rd ed.). Routledge.

Uggen, C. (2000). Work as a turning point in the life course of criminals: A duration model of age, employment, and recidivism. *American Sociological Review, 65*(4), 529–546. https://doi.org/10.2307/2657381

Viglione, J., & Labrecque, R. M. (2021). Core correctional practices in community supervision: An evaluation of a policy mandate to increase probation officer use of skills. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 65*(8), 858–881. https://doi.org/10.1177/0306624X20981045

Visher, C. A., & Travis, J. (2003). Transitions from prison to community: Understanding individual pathways. *Annual Review of Sociology, 29*, 89–113. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.095931

Ward, T., & Brown, M. (2004). The Good Lives Model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law, 10*(3), 243–257. https://doi.org/10.1080/10683160410001662744

Zehr, H. (1990). *Changing lenses: A new focus for crime and justice*. Herald Press.

GDPR VE DAVRANIŞSAL PAZARLAMA ETİĞİ: "COOKIE CONSENT" TASARIMINDA VARSAYILAN SEÇENEKLER VE TÜKETİCİ DAVRANIŞI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Dr. Kader EROL
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Meslek Yüksekokulu,
kkizilerol@nku.edu.tr - 0000-0002-9143-2946

Dr. Özlem TAN
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Saray Meslek Yüksekokulu,
otan@nku.edu.tr - 0000-0002-6292-1054

ÖZET

Bu bildiri, Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Yönetmeliği'nin (GDPR) kişiselleştirilmiş pazarlama stratejilerine etkisini ve "cookie consent" (çerez onayı) arayüzlerinin tasarımında kullanılan varsayılan seçeneklerin tüketici davranışı üzerindeki etkisini davranışsal pazarlama, AB politikaları ve kamu politikaları perspektiflerinin kesişiminden incelemektedir. GDPR'nin temel ilkesi olan "özgürce verilmiş, bilgilendirilmiş ve açık onay" gerekliliği, seçim mimarisi tasarımının doğrudan davranışsal sonuçlar doğurduğu bir uygulama alanı yaratmıştır. Nouwens vd. (2020) ve Utz vd. (2019) tarafından yürütülen büyük ölçekli saha çalışmaları, çerez onay arayüzlerinin büyük çoğunluğunun "karanlık tasarım" (dark pattern) unsurları taşıdığını ve varsayılan seçenek manipülasyonunun onay oranlarını anlamlı biçimde değiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Thaler ve Sunstein'ın (2008) dürtme (nudge) çerçevesiyle birlikte değerlendirilmekte; düzenleyici niyet ile teknik uygulama arasındaki uçurum tartışılmaktadır. Bildiri ayrıca Goldfarb ve Tucker (2011) ile takip eden ekonomik çalışmaların gösterdiği üzere, GDPR'nin reklam etkinliği ve kişiselleştirilmiş pazarlama performansı üzerindeki ölçülebilir etkilerini sentezlemekte; davranışsal kamu politikası açısından "adil seçim mimarisi" (fair choice architecture) standartlarına yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: GDPR, cookie consent, karanlık tasarım, varsayılan seçenekler, davranışsal pazarlama, kişiselleştirilmiş reklamcılık, dürtme, AB veri politikası

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Yönetmeliği (General Data Protection Regulation, GDPR), 2018 yılında yürürlüğe girdiğinden bu yana dijital pazarlama ekosisteminin işleyişini köklü biçimde dönüştürmüştür. Yönetmeliğin 4(11), 6(1)(a) ve 7. maddeleri, kişisel verinin işlenmesi için kullanıcı onayının özgürce verilmiş, belirli, bilgilendirilmiş ve açık (unambiguous) bir irade beyanı niteliğinde olmasını şart koşmaktadır. Bu hukuki çerçeve, görünüşte teknik bir uyumluluk meselesi olarak başlamış; ancak pratikte web sitelerinin neredeyse tamamında karşılaşılan "çerez onayı" (cookie consent) arayüzleri aracılığıyla davranışsal bilimin en yoğun uygulama alanlarından birine dönüşmüştür.

Sorunun özü şudur: GDPR'nin öngördüğü "özgür ve bilgilendirilmiş onay" standardı, seçim mimarisinin tarafsız olmasını zımnen varsaymaktadır. Ancak davranışsal ekonominin kurucu bulguları, hiçbir seçim sunumunun gerçekte tarafsız olmadığını; her arayüz tasarımının zorunlu olarak bir yönde dürtme (nudge) etkisi taşıdığını göstermektedir (Thaler ve Sunstein, 2008). Bu gerilim, çerez onayı arayüzlerini düzenleyici niyet ile ticari teşvikler arasındaki çatışmanın en somut sahnesi haline getirmiştir.

Bu bildirinin amacı, GDPR'nin kişiselleştirilmiş pazarlama üzerindeki ölçülebilir etkilerini ve çerez onayı arayüzlerinde kullanılan varsayılan seçenek manipülasyonlarının tüketici davranışına yansımalarını davranışsal pazarlama, AB politikaları ve kamu politikaları perspektiflerinin kesişiminden sistematik biçimde ele almaktır. Çalışma, mevcut akademik literatürün ve düzenleyici belgelerin kavramsal sentezine dayanmakta olup orijinal anket ya da deney verisi içermemektedir.

2. GDPR'NİN TEMEL İLKELERİ VE ONAY STANDARDI

2.1. Yasal Çerçeve

GDPR'nin onay tanımı (madde 4(11)), kullanıcının kendisiyle ilgili verilerin işlenmesine açık bir olumlu eylemle (unambiguous indication by clear affirmative action) onay vermesini gerektirmektedir. Bu tanım, sessizliğin, önceden işaretlenmiş kutucukların ya da hareketsizliğin geçerli bir onay teşkil edemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Yönetmeliğin 7(2) ve 7(3) maddeleri ise onayın geri çekilmesinin, onayın verilmesi kadar kolay olması gerektiğini düzenlemektedir; bu da "ret" seçeneğinin "kabul" seçeneğiyle eşit kolaylıkta sunulmasını zorunlu kılmaktadır.

Avrupa Veri Koruma Kurulu'nun (EDPB, 2020) 05/2020 sayılı rehberi, bu ilkeleri somutlaştırarak "çerez duvarları" (cookie walls) — sitenin kullanımını onaya bağlı kılan uygulamalar — ve aldatıcı tasarım unsurlarının yönetmeliğe aykırı olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte yönetmeliğin hukuki dili ile pratikteki uygulama arasındaki boşluk, web sitelerinin onay arayüzü tasarımında geniş bir manevra alanı bulmasına imkân tanımıştır.

2.2. Düzenleyici Niyet ile Teknik Uygulama Arasındaki Boşluk

GDPR'nin onayı "özgür" ve "bilgilendirilmiş" kılma niyeti, seçim mimarisinin tarafsız tasarlanmasını örtük biçimde varsaymaktadır. Ancak gerçek dünya verileri bu varsayımı doğrulamamaktadır. Nouwens, Liccardi, Veale, Karger ve Kagal (2020), İngiltere'deki en popüler 10.000 web sitesinden 680'inin onay yönetim platformu (consent management platform, CMP) tasarımını incelemiş ve bu sitelerin yalnızca %11,8'inin Avrupa hukukunun asgari gerekliliklerini karşıladığını tespit etmiştir. Bu bulgu, düzenleyici metnin açıklığına karşın uygulamadaki yaygın uyumsuzluğun boyutunu somut biçimde ortaya koymaktadır.

3. ÇEREZ ONAYI ARAYÜZLERİNDE KARANLIK TASARIM VE VARSAYILAN SEÇENEKLER

3.1. Karanlık Tasarım Kavramı

Karanlık tasarımlar (dark patterns), kullanıcı özerkliğini baltalayan ve onay kararlarını manipüle eden arayüz tasarım kararları olarak tanımlanmaktadır; bu tasarımlar hizmet sağlayıcının ve reklamverenin ticari çıkarlarını kullanıcı haklarının önüne koymaktadır. Çerez onayı bağlamında en sık rastlanan karanlık tasarım teknikleri şunlardır: yalnızca "kabul et" seçeneğinin ilk ekranda sunulması ve "reddet" seçeneğinin gizli katmanlara saklanması; "kabul et" düğmesinin renk ve kontrast aracılığıyla görsel olarak vurgulanması; karmaşık metin ve çok katmanlı menüler aracılığıyla bilişsel yükün artırılması; ve önceden işaretlenmiş onay kutucuklarının kullanılması (Utz vd., 2019).

Utz, Degeling, Fahl, Schaub ve Holz (2019), saha çalışmalarında bu tekniklerin onay bildirimlerinin %57,4'ünde kullanıldığını belgelemiştir. Aynı çalışma, "kabul et" düğmesinin renk vurgusu ile işaretlenmesinin ya da onay kutucuklarının önceden seçili gelmesinin, kullanıcıların çerez kabul oranlarını anlamlı biçimde artırdığını deneysel olarak doğrulamıştır.

3.2. Varsayılan Seçeneklerin Davranışsal Gücü

Varsayılan seçenek etkisi (default effect), davranışsal ekonominin en sağlam ve tutarlı bulgularından biridir: bireyler, aktif bir tercih yapmaktan kaçınma eğilimiyle, kendilerine sunulan varsayılan seçeneği koruma yönünde güçlü bir eğilim sergilemektedir. Bu eğilimin temelinde statüko yanlılığı, bilişsel çaba kaçınımı ve varsayılan seçeneğin örtük bir tavsiye olarak algılanması (implied endorsement effect) yer almaktadır.

Nouwens vd. (2020), gerçek kullanıcılar üzerinde yürüttüğü saha deneyinde bu etkinin büyüklüğünü ölçmüştür: ilk ekrandan "reddet" düğmesinin kaldırılması, onay oranlarını 22-23 yüzde puanı artırmıştır; buna karşılık ilk ekranda daha ayrıntılı (granular) kontrol seçenekleri sunulması, onay oranlarını 8-20 yüzde puanı azaltmıştır. Bu bulgular, GDPR'nin "özgür onay" standardının pratikte ne ölçüde seçim mimarisi tasarımına bağımlı olduğunu çarpıcı biçimde göstermektedir. Aynı yasal düzenleme altında, salt arayüz tasarımı değişiklikleriyle onay oranları yaklaşık 40 yüzde puanlık bir aralıkta değişebilmektedir.

3.3. Pozisyon, Çerçeveleme ve Etkileşim Tasarımı

Utz vd. (2019), onay bildiriminin ekrandaki konumunun da kullanıcı etkileşimini etkilediğini; ancak bildirim stilinin (banner ya da tam ekran engelleyici) tek başına anlamlı bir fark yaratmadığını ortaya koymuştur. Graßl, Schraffenberger, Zuiderveen Borgesius ve Buijzen (2021) ise karanlık tasarımların yanı sıra "aydınlık tasarım" (bright pattern) kavramını test etmiş; varsayılan seçenek ve engelleme tekniklerinin gizlilik dostu yönde tersine çevrildiğinde de etkili olduğunu, kullanıcıları daha fazla gizlilik koruyucu seçime yönlendirebildiğini göstermiştir. Bu simetrik bulgu, seçim mimarisinin yönünün -kabul ya da ret yönünde- tasarımcının elinde olan bir politika aracı olduğunu doğrulamaktadır.

Bununla birlikte aynı çalışma beklenmedik bir bulguya da işaret etmektedir: katılımcıların büyük çoğunluğu, karanlık tasarım dürtmelerinden bağımsız olarak tüm onay taleplerini kabul

etme eğilimindedir. Bu durum, çerez yorgunluğu (cookie fatigue) ve onay bildirimlerine karşı gelişen alışkanlaşma (habituation) etkisinin, tasarım müdahalelerinin marjinal etkisini bazı bağlamlarda sınırlandırabileceğini düşündürmektedir.

4. GDPR'NİN KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ PAZARLAMA STRATEJİLERİNE EKONOMİK ETKİLERİ

4.1. Reklam Etkinliği Üzerindeki Etkiler

GDPR öncesi dönemde Goldfarb ve Tucker (2011), AB'nin 2003 tarihli e-Gizlilik Direktifi'nin yürürlüğe girmesinin çevrimiçi reklam etkinliğini azalttığını ve reklam destekli web sitelerinin gelir yaratma kapasitesini zorlaştırdığını göstermiştir. Bu erken bulgu, veri koruma düzenlemelerinin pazarlama performansı üzerindeki olumsuz etkisine ilişkin sonraki araştırmaların referans noktasını oluşturmuştur.

GDPR'nin yürürlüğe girmesinin ardından yapılan ekonomik analizler bu örüntüyü doğrulamıştır. Goldberg, Johnson ve Shriver (2024), GDPR sonrasında kaydedilen sayfa görüntülemelerinin ortalama %11,7 düştüğünü; e-ticaret sitelerinde kaydedilen gelirin ise %13,3 azaldığını tahmin etmiştir. Bu düşüşün bir kısmı, onay vermeyen kullanıcıların verilerinin artık kaydedilmemesinden (ölçüm etkisi); bir kısmı ise pazarlamanın fiilen daha az etkili hale gelmesinden (gerçek etki) kaynaklanmaktadır.

4.2. Kişiselleştirme Düzeyi ile Etkinlik Arasındaki İlişki

Kişiselleştirilmiş reklamcılık literatürü, kişiselleştirmenin reklam etkinliğini genel olarak artırabildiğini; ancak bu etkinin, kişiselleştirme tüketici tarafından aşırı ya da müdahaleci algılandığında zayıfladığını ortaya koymaktadır. Aguirre vd. (2015) bu olguyu "kişiselleştirme paradoksu" (personalization paradox) olarak adlandırmaktadır. Tucker (2014) ve Aguirre vd.'nin (2015) Facebook üzerinde yürüttüğü saha çalışmaları, kullanıcı profiliyle çok dar biçimde örtüşen reklamların — beklenenin aksine — daha düşük etkileşim ürettiğini; buna karşılık daha geniş ilgi alanlarına hitap eden orta düzey kişiselleştirmenin en yüksek etkinliği sağladığını göstermiştir.

Bu bulgu, GDPR'nin getirdiği veri kısıtlamalarının pazarlama etkinliği açısından tek yönlü bir kayıp olmayabileceğine işaret etmektedir: aşırı kişiselleştirmenin yarattığı "ürkütücülük" (creepiness) etkisi tüketici tepkisini olumsuz yönde etkileyebilmekte; bu açıdan GDPR'nin zorunlu kıldığı veri minimizasyonu, bazı pazarlama bağlamlarında performans kaybını sınırlı tutabilmektedir.

4.3. Onay Mekanizmasının Seçim Etkisi

GDPR sonrası verilerde gözlemlenen bir diğer önemli dinamik, onay veren kullanıcı kitlesinin temsil gücüdür. Goldberg vd. (2024), GDPR sonrasında kaydedilen kullanıcıların ortalama gezinme yoğunluğunun arttığını (sitelerin ziyaret başına %4,5 daha fazla sayfa kaydettiğini) göstermiştir. Bu bulgu, onay veren kullanıcıların genel kullanıcı kitlesinden sistematik olarak farklılaştığını —daha yoğun katılım gösteren bir alt kümeyi temsil ettiğini— ortaya koymaktadır. Bu seçilim etkisi, GDPR sonrası pazarlama verilerinin yorumlanmasında

metodolojik bir dikkat gerektirmektedir; gözlemlenen davranışsal örüntüler artık tüm kullanıcı tabanını değil, onay vermeyi tercih eden alt kümeyi yansıtmaktadır.

5. DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASI PERSPEKTİFİNDEN DÜZENLEYİCİ ÇIKARIMLAR

5.1. Seçim Mimarisi Nötr Olamaz: Düzenleyici İkilem

Thaler ve Sunstein'ın (2008) özgürlükçü paternalizm (libertarian paternalism) çerçevesi, hiçbir seçim sunumunun davranışsal açıdan tarafsız olamayacağını kabul eder; sorun varsayılan seçeneğin var olup olmaması değil, kimin çıkarına hizmet ettiğidir. GDPR'nin onay standardı bu gerçekliği örtük biçimde göz ardı etmiş; "özgür ve bilgilendirilmiş onay" ifadesini, sanki seçim mimarisinin sıfır etkili bir zemin üzerinde gerçekleşebileceği varsayımıyla kaleme almıştır.

Bu kavramsal boşluk, düzenleyici uygulamanın temel zayıflığını oluşturmaktadır. EDPB'nin rehber belgeleri, çerez duvarlarını ve bazı aldatıcı tasarım unsurlarını açıkça yasaklamış olsa da; renk vurgusu, buton boyutu, metin yoğunluğu gibi daha ince düzeydeki tasarım kararları yasal metnin doğrudan kapsamı dışında kalmaktadır. Nitekim Utz vd. (2019), renk vurgusunun GDPR metninde hiç anılmadığını; bazı ulusal veri koruma otoritelerinin (örneğin Danimarka) bunu manipülatif bulduğunu, ancak açık bir yasal yaptırımın bulunmadığını belirtmektedir.

5.2. Adil Seçim Mimarisi İçin Tasarım İlkeleri

Davranışsal kanıtlardan yola çıkılarak, "adil seçim mimarisi" (fair choice architecture) standardını somutlaştıracak birkaç tasarım ilkesi önerilebilir. Birincisi, simetrik kolaylık ilkesi: kabul ve ret seçeneklerinin görsel ağırlık, tıklama sayısı ve bilişsel erişilebilirlik açısından tam eşdeğer olması gerekmektedir; Nouwens vd.'nin (2020) bulguları, reddetme seçeneğinin ilk ekrandan kaldırılmasının tek başına 20 puanı aşan bir sapma yarattığını göstermektedir. İkincisi, nötr varsayılan ilkesi: tüm onay kutucuklarının varsayılan olarak boş (opt-in) gelmesi gerekmektedir; bu ilke GDPR'nin metninde zaten mevcuttur, ancak denetim eksikliği nedeniyle yaygın biçimde ihlal edilmektedir.

Üçüncüsü, bilişsel sadelik ilkesi: onay bildirimlerinin karmaşıklığı, kullanıcının bilinçli karar verme kapasitesini aşan bir bilişsel yük yaratmamalıdır; çok katmanlı menüler ve uzun hukuki metinler, fiilen bir "karmaşıklık dürtmesi" işlevi görmektedir. Dördüncüsü, merkezi onay yönetimi: Nouwens vd. (2020), üçüncü taraf onay yönetim platformlarının (CMP) piyasayı domine ettiğini ve bu merkezi yapının düzenleyici denetim için etkili bir kaldıraç noktası sunabileceğini önermektedir; sınırlı sayıda CMP sağlayıcısının standartlara uyumlu hale getirilmesi, milyonlarca bireysel web sitesini tek tek denetlemekten çok daha verimli bir uygulama stratejisi oluşturabilir.

5.3. Davranışsal Pazarlama Etiği: Ticari Çıkar ile Tüketici Özerkliği Arasında Denge

Pazarlama etiği açısından çerez onayı tartışması, davranışsal araçların kullanımına ilişkin daha geniş bir soruyu somutlaştırmaktadır: aynı davranışsal mekanizmalar (varsayılan seçenekler, çerçeveleme, bilişsel yük yönetimi) hem tüketici çıkarına hizmet eden "aydınlık" uygulamalar

hem de tüketici çıkarına aykırı "karanlık" uygulamalar için kullanılabilmektedir. Bu simetri, davranışsal pazarlamacılar için bir tasarım etiği çerçevesinin gerekliliğine işaret etmektedir: aynı araç setinin manipülasyon ile bilgilendirilmiş kolaylaştırma arasındaki sınırı belirleyen unsur, niyet ve şeffaflıktır.

Şirketler açısından bu denge, kısa vadeli onay maksimizasyonu ile uzun vadeli marka güveni arasındaki bir ödünleşim olarak da okunabilir. Yoğun karanlık tasarım kullanımının düzenleyici para cezası riskini artırmasının yanı sıra, tüketici güvenine verdiği aşınma da kurumsal itibar açısından maliyetli olabilmektedir.

6. SINIRLILIKLAR VE ARAŞTIRMA GÜNDEMİ

Bu kavramsal sentezin birkaç sınırlılığı bulunmaktadır. Birincisi, mevcut saha çalışmalarının büyük bölümü İngiltere ve Almanya gibi belirli AB üye ülkelerinde yürütülmüştür; kültürel ve dilsel farklılıkların onay davranışı üzerindeki etkisi yeterince incelenmemiştir. İkincisi, çerez yorgunluğunun (cookie fatigue) zaman içindeki seyri ve bunun tasarım müdahalelerinin etkinliğini nasıl aşındırdığı, boylamsal verilerle daha kapsamlı biçimde araştırılmayı beklemektedir. Üçüncüsü, yapay zekâ destekli kişiselleştirme ve üçüncü taraf çerezlerinin kademeli olarak kaldırılması (cookieless gelecek) gibi teknolojik gelişmeler, çerez onayı tartışmasının uzun vadeli geçerliliğini sorgulamaktadır; veri toplama mimarisinin değişmesiyle birlikte davranışsal onay dinamiklerinin de yeniden şekillenmesi beklenmektedir.

7. SONUÇ

Bu bildiri, GDPR'nin kişiselleştirilmiş pazarlama stratejilerine etkisini ve çerez onayı arayüzlerinde varsayılan seçeneklerin tüketici davranışı üzerindeki gücünü davranışsal pazarlama, AB politikaları ve kamu politikaları kesişiminden incelemiştir. Temel bulgu şudur: GDPR'nin "özgür ve bilgilendirilmiş onay" standardı, seçim mimarisinin davranışsal etkisini örtük biçimde göz ardı eden bir hukuki kurgu üzerine inşa edilmiştir; bu boşluk, web sitelerinin geniş bir manevra alanında karanlık tasarım unsurlarını sistematik biçimde kullanmasına imkân tanımıştır.

Saha kanıtları, aynı yasal çerçeve altında salt arayüz tasarım kararlarıyla onay oranlarının 40 yüzde puanını aşan bir aralıkta değişebildiğini göstermektedir. Bu durum, düzenlemenin etkinliğinin büyük ölçüde uygulama denetiminin titizliğine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik kanıtlar ise GDPR'nin pazarlama performansı üzerinde ölçülebilir ve anlamlı bir maliyet yarattığını; ancak bu maliyetin bir kısmının aşırı kişiselleştirmenin yarattığı tüketici tepkisini sınırlandırarak telafi edilebileceğini düşündürmektedir.

Pratik çıkarım açısından, etkili bir düzenleyici yaklaşım yalnızca yasal metnin netliğine değil, seçim mimarisi denetiminin somut tasarım standartlarına dönüştürülmesine de bağlıdır. Simetrik kolaylık, nötr varsayılan, bilişsel sadelik ve merkezi platform denetimi ilkeleri, GDPR'nin niyetlediği özerklik koruma hedefini fiili tasarım pratiğine bağlayan köprü görevi görebilir. Davranışsal pazarlama etiği açısından ise asıl mesele araçların varlığı değil, kullanım amacının şeffaflığı ve tüketici çıkarına uygunluğudur; bu ayrımın kurumsal düzeyde

içselleştirilmesi, hem düzenleyici risk hem de uzun vadeli marka güveni açısından stratejik bir öncelik olmayı sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

Aguirre, E., Mahr, D., Grewal, D., de Ruyter, K., & Wetzels, M. (2015). Unraveling the personalization paradox: The effect of information collection and trust-building strategies on online advertisement effectiveness. *Journal of Retailing, 91*(1), 34–49. https://doi.org/10.1016/j.jretai.2014.09.005

European Data Protection Board [EDPB]. (2020). *Guidelines 05/2020 on consent under Regulation 2016/679* (Version 1.1). https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-052020-consent-under-regulation-2016679_en

Goldberg, S. G., Johnson, G. A., & Shriver, S. K. (2024). Regulating privacy online: An economic evaluation of the GDPR. *American Economic Journal: Economic Policy, 16*(1), 325–358. https://doi.org/10.1257/pol.20210261

Goldfarb, A., & Tucker, C. E. (2011). Privacy regulation and online advertising. *Management Science, 57*(1), 57–71. https://doi.org/10.1287/mnsc.1100.1246

Graßl, P., Schraffenberger, H., Zuiderveen Borgesius, F., & Buijzen, M. (2021). Dark and bright patterns in cookie consent requests. *Journal of Digital Social Research, 3*(1), 1–38. https://doi.org/10.33621/jdsr.v3i1.54

Nouwens, M., Liccardi, I., Veale, M., Karger, D., & Kagal, L. (2020). Dark patterns after the GDPR: Scraping consent pop-ups and demonstrating their influence. In *Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1–13). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3313831.3376321

Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.

Tucker, C. E. (2014). Social networks, personalized advertising, and privacy controls. *Journal of Marketing Research, 51*(5), 546–562. https://doi.org/10.1509/jmr.10.0355

Utz, C., Degeling, M., Fahl, S., Schaub, F., & Holz, T. (2019). (Un)informed consent: Studying GDPR consent notices in the field. In *Proceedings of the 2019 ACM SIGSAC Conference on Computer and Communications Security* (pp. 973–990). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3319535.3354212

AB TEK KULLANIMLIK PLASTİK DİREKTİFİ VE TÜKETİCİ DAVRANIŞ DEĞİŞİMİ: ÇERÇEVELEME ETKİLERİ VE "PLASTİK VERGİSİ" İLE "ÇEVRE KATKISI" MESAJLARININ KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Özlem TAN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Saray Meslek Yüksekokulu,
otan@nku.edu.tr - 0000-0002-6292-1054

Dr. Kader EROL

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Meslek Yüksekokulu,
kkizilerol@nku.edu.tr - 0000-0002-9143-2946

ÖZET

Avrupa Birliği'nin 2019/904 sayılı Tek Kullanımlık Plastikler Direktifi (Single-Use Plastics Directive - SUPD), belirli tek kullanımlık plastik ürünlerin piyasaya sürülmesini yasaklayan, üretici sorumluluğunu genişleten ve tüketici farkındalığını artırmayı hedefleyen kapsamlı bir düzenlemedir. Direktifin tüketici davranışı üzerindeki etkinliği, yalnızca yasal yaptırımların varlığına değil, aynı zamanda alternatif ürünlerin ve ilgili maliyetlerin tüketiciye nasıl sunulduğuna -yani çerçevelemeye- bağlıdır. Bu bildiri, davranışsal pazarlama ve davranışsal kamu politikası literatüründen hareketle, plastik yasaklarının ve buna eşlik eden ücretlendirme mekanizmalarının tüketici alışkanlıklarını değiştirme stratejilerini incelemektedir. Çalışma; (i) beklenti kuramı temelli kazanç-kayıp çerçevelemesinin alternatif (yeniden kullanılabilir) ürünlerin pazarlanmasındaki rolünü, (ii) "vergi" ve "katkı/ücret" gibi farklı dilsel etiketlerin tüketici tepkilerini nasıl farklılaştırdığını ve (iii) dürtme (nudge) temelli kamu politikası araçlarının SUPD bağlamındaki uygulanabilirliğini ele almaktadır. Çalışma, anket veya başka bir birincil nicel veri toplama yöntemine başvurmaksızın, güncel akademik ve kurumsal literatürün sentezine dayanan kavramsal bir bildiridir. Bulgular, kayıp çerçeveli mesajların kısa dönemli davranış değişikliğinde, kazanç çerçeveli mesajların ise sürdürülebilir alışkanlık oluşumunda daha etkili olabileceğini; "vergi" etiketinin -özellikli vergiden kaçınma (tax aversion) eğilimi nedeniyle- "katkı" veya "ücret" etiketine kıyasla daha güçlü tepkisel direnç yarattığını ve bu etkinin siyasi kimlik gibi bireysel farklılıklarla etkileşime girdiğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tek Kullanımlık Plastik Direktifi, davranışsal kamu politikası, çerçeveleme etkisi, dürtme (nudge), vergiden kaçınma, yeşil pazarlama

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği, 2019 yılında kabul ettiği (EU) 2019/904 sayılı Tek Kullanımlık Plastikler Direktifi ile, deniz çöplerinin yaklaşık %70'ini oluşturan tek kullanımlık plastik ürünlerin kullanımını azaltmayı ve döngüsel ekonomiye geçişi hızlandırmayı hedeflemiştir (Library of Congress, 2021). Direktif, sürdürülebilir alternatifleri kolayca temin edilebilir ve uygun fiyatlı

olan plastik çatal-bıçak, tabak, pipet, çay karıştırıcısı, balon çubuğu gibi ürünlerin piyasaya sürülmesini tamamen yasaklarken; plastik içecek şişeleri, sigara filtreleri, ıslak mendiller ve balıkçılık ekipmanları gibi tam olarak yasaklanamayan ürünler için genişletilmiş üretici sorumluluğu (Extended Producer Responsibility - EPR) ve tüketici bilgilendirme/etiketleme yükümlülükleri getirmiştir (Avrupa Komisyonu, t.y.; EUR-Lex, t.y.). Direktifin 10. maddesi, üye devletlerin tüketicileri yeniden kullanılabilir alternatifler ve çöplemenin çevresel etkileri konusunda bilgilendirecek farkındalık artırıcı tedbirler almasını da açıkça öngörmektedir (Library of Congress, 2021).

Bununla birlikte, bir ürünün piyasadan kaldırılması ya da bir maliyetin tüketiciye yansıtılması, kendiliğinden istenen davranış değişikliğini garanti etmemektedir. Davranışsal iktisat ve pazarlama literatürü, aynı ekonomik içeriğe sahip bir teşvik veya yaptırımın, sunum biçimine (çerçevesine) bağlı olarak çok farklı davranışsal sonuçlar üretebileceğini göstermektedir (Kahneman ve Tversky, 1979; Thaler ve Sunstein, 2008). Bu bildiri, SUPD'nin tüketici davranışını değiştirme stratejilerini, davranışsal pazarlama ve davranışsal kamu politikası perspektifinden inceleyerek; alternatif ürünlerin pazarlanmasında kazanç-kayıp çerçevelemesinin rolünü ve "plastik vergisi" ile "çevre katkısı" gibi farklı dilsel etiketlerin tüketici tepkileri üzerindeki etkisini tartışmaktadır. Çalışma, birincil nicel veri toplamaksızın, ikincil kaynaklara dayanan kavramsal bir sentezdir.

2. AB TEK KULLANIMLIK PLASTİK DİREKTİFİ: KAPSAM VE DAVRANIŞSAL ARAÇLAR

2.1. Düzenlemenin Yapısı

SUPD, farklı ürün kategorilerine farklı düzenleyici araçlar uygulayan katmanlı bir yapıya sahiptir: sürdürülebilir alternatifi bulunan ürünler için tam piyasa yasağı, alternatifi henüz tam gelişmemiş ürünler için tüketim azaltım hedefleri, ürün tasarımı zorunlulukları (örneğin şişe kapaklarının gövdeye bağlı tasarlanması) ve üretici sorumluluğu rejimleri (Net Zero Compare, 2025; Avrupa Komisyonu, t.y.). 2024 yılında yürürlüğe giren şişe kapağı tasarım gereklilikleri ve tedarik zinciri raporlama yükümlülükleri, düzenlemenin sorumluluğu üretim zincirinin daha yukarısına taşıdığını göstermektedir (International Trade Council, 2025). Bu çok katmanlı yapı, tüketicinin doğrudan deneyimlediği yasaklardan (örneğin plastik pipetin artık satılmaması) dolaylı olarak hissettiği maliyet artışlarına (örneğin EPR kapsamında ambalaj maliyetinin perakende fiyatına yansıması) kadar geniş bir davranışsal etki alanı yaratmaktadır.

2.2. Tüketici Farkındalığı ve Dürtme Mantığı

Direktifin 10. maddesinde öngörülen tüketici bilgilendirme tedbirleri, Thaler ve Sunstein'ın (2008) tanımladığı "dürtme" (nudge) mantığıyla örtüşmektedir: seçim mimarisini değiştirerek, tüketicinin yasaklayıcı bir zorlama olmaksızın daha sürdürülebilir bir seçeneğe yönlendirilmesi. Ancak SUPD, salt bilgilendirici dürtmelerle sınırlı kalmamakta; sert yasaklar (hard nudge/mandate) ile yumuşak teşvikleri (soft nudge) bir araya getiren karma bir politika tasarımı sunmaktadır. Bu karma yapı, davranışsal kamu politikası literatüründe sıklıkla tartışılan bir gerilime işaret etmektedir: yasaklar davranış değişikliğini hızlı ve kapsamlı şekilde

sağlayabilirken, tüketici özerkliğine daha az alan bırakmakta; bilgilendirme temelli dürtmeler ise özerkliği korurken davranış değişikliğinin hızını ve kapsamını sınırlamaktadır.

3. DAVRANIŞSAL PAZARLAMA ÇERÇEVESİ: KAZANÇ-KAYIP ÇERÇEVELEMESİ

3.1. Beklenti Kuramı ve Mesaj Çerçeveleme

Kahneman ve Tversky'nin (1979) beklenti kuramı, bireylerin kazanç ve kayıp çerçevesinde sunulan eşdeğer içerikli mesajlara farklı tepki verdiğini öngörmektedir. Bu önerme, yeşil pazarlama literatüründe "mesaj çerçeveleme" (message framing) araştırmalarının temelini oluşturmuştur: bir kazanç çerçevesi sürdürülebilir bir ürünü kullanmanın olumlu sonuçlarını (örneğin "yeniden kullanılabilir bardağınızla çevreye katkı sağlarsınız") vurgularken, bir kayıp çerçevesi sürdürülebilir olmayan davranışın olumsuz sonuçlarını (örneğin "tek kullanımlık plastik kullanmaya devam ederseniz denizleri kirletirsiniz") ön plana çıkarmaktadır.

Ampirik bulgular bu konuda net bir fikir birliği sunmamaktadır. Bazı çalışmalar, yeşil tüketim bağlamında kayıp çerçeveli mesajların kazanç çerçevelilere kıyasla daha güçlü bir ikna etkisi yarattığını bulmuştur; çünkü kayıp çerçeveleri daha somut işleme stilleri ve kaçınma motivasyonu tetiklemektedir (Dong ve diğerleri, 2025; Wei ve diğerleri, 2024). Buna karşılık başka çalışmalar, mesajın kişisel ilgiyle (self-relevance) eşleştirilmesi veya alıcının özyapılanması (self-construal) ile uyumlu olması durumunda kazanç çerçevelerinin daha etkili olabildiğini göstermektedir (Filieri ve diğerleri, 2023). Bu karma bulgular, SUPD kapsamındaki alternatif ürünlerin (yeniden kullanılabilir şişeler, bambu pipetler, kağıt tabaklar vb.) pazarlanmasında tek bir evrensel çerçeveleme stratejisinin yeterli olmayacağını; hedef kitlenin düzenleyici odağına (regulatory focus) ve kültürel bağlamına göre farklılaştırılmış mesaj stratejilerinin gerekli olduğunu düşündürmektedir.

3.2. Referans Noktası ve Alternatif Ürün Konumlandırması

Tversky ve Kahneman'ın (1981) çerçeveleme etkisine ilişkin klasik bulguları, aynı objektif sonucun farklı bir referans noktasına göre sunulduğunda algılanan değerinin değişebileceğini göstermektedir. SUPD bağlamında, yeniden kullanılabilir bir ürünün (örneğin metal pipet) fiyatı, tek kullanımlık bir plastik ürünle "birim maliyet" üzerinden karşılaştırıldığında bir kayıp gibi görünebilirken, aynı ürün "yıllık toplam tasarruf" çerçevesinde sunulduğunda bir kazanç olarak algılanabilir. Bu, Thaler'in (1999) zihinsel muhasebe ilkeleriyle de örtüşmektedir: küçük, tekrarlı bir maliyet artışı (örneğin her alışverişte talep edilen poşet ücreti) ayrı bir zihinsel hesapta değerlendirildiğinde caydırıcılığı artarken, aynı maliyetin daha büyük bir alışveriş faturasına dahil edilmesi durumunda caydırıcılık etkisi zayıflayabilir.

4. "PLASTİK VERGİSİ" İLE "ÇEVRE KATKISI" MESAJ FARKLILIKLARI

4.1. Vergiden Kaçınma (Tax Aversion) Olgusu

Sussman ve Olivola'nın (2011) beş deneyden oluşan çalışmaları, bireylerin "vergi" olarak etiketlenen maliyetlerden kaçınma eğiliminin, eşdeğer veya daha büyük tutarlı ama vergiyle ilişkilendirilmeyen maliyetlerden kaçınma eğiliminden anlamlı ölçüde daha güçlü olduğunu

göstermiştir. Yazarların "vergiden kaçınma" (tax aversion) olarak adlandırdığı bu olgu, vergi kelimesinin kendisinin -içerdiği parasal tutardan bağımsız olarak- olumsuz bir duygusal tepki tetikleyebildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, plastik ürünler üzerine konulan ek maliyetlerin "plastik vergisi" olarak adlandırılmasının, aynı tutardaki bir maliyetin "çevre katkısı", "geri dönüşüm ücreti" veya "sürdürülebilirlik bedeli" olarak adlandırılmasına kıyasla daha güçlü bir tepkisel dirence yol açabileceğini göstermektedir.

Bu önermeyi doğrudan test eden Muralidharan ve Sheehan'ın (2016) çalışması, plastik poşet kullanımını caydırmaya yönelik para cezalarının "ücret" (kazanç çerçevesi) veya "vergi" (kayıp çerçevesi) olarak sunulmasının tüketici algısını farklılaştırdığını; her iki çerçevenin de alışverişçileri yeniden kullanılabilir poşet getirmeye motive ettiğini, ancak altta yatan psikolojik mekanizmaların (tutum, öznel norm, davranışsal kontrol algısı) çerçeveye göre değiştiğini göstermiştir. Ücret çerçevesinde uyum tutumu ve kontrol algısı niyeti belirlerken, vergi çerçevesinde yeniden kullanılabilir poşet getirmeye yönelik tutum, kontrol algısı ve öznel normların tümü niyeti etkilemektedir.

4.2. Etiketleme, Siyasi Kimlik ve Sorgu Kuramı

Hardisty, Johnson ve Weber'in (2010) sorgu kuramı (query theory) temelli çalışması, karbon temelli bir çevresel maliyetin "vergi" ya da "ofset" olarak etiketlenmesinin, bireyin siyasi kimliğiyle etkileşime girerek tercihleri farklılaştırdığını göstermiştir. Araştırmacılar, çevresel maliyetin ofset olarak çerçevelenmesi durumunda Cumhuriyetçilerin ve bağımsızların daha çevreci seçeneği tercih etme olasılığının arttığını, ancak Demokratların tercihlerinde anlamlı bir farklılık gözlemlenmediğini bulmuştur. Bu farklılaşmanın nedeni, etiketin zihinsel sorgulama sürecinin sırasını ve ağırlığını değiştirmesidir: "vergi" etiketi, maliyete ilişkin olumsuz düşüncelerin daha erken ve daha yoğun bir biçimde akla gelmesine yol açarken, "ofset" etiketi maliyetin sağladığı faydaya ilişkin düşüncelerin önce gelmesini sağlamaktadır.

Bu bulgunun AB SUPD bağlamına taşınması, üye devletlerin ve perakendecilerin plastik ürünler üzerine uyguladığı ek maliyetleri nasıl adlandırdığının, salt iletişim tercihinden ibaret olmadığını, tüketici tepkisinin yönünü ve büyüklüğünü etkileyebilecek stratejik bir karar olduğunu göstermektedir. Özellikle kamuoyunun vergilere karşı genel duyarlılığının yüksek olduğu üye devletlerde, aynı maliyetin "çevre katkısı" veya "geri dönüşüm payı" olarak sunulması, tüketici direncini azaltırken düzenlemenin meşruiyet algısını da güçlendirebilir. Ancak ilgili literatürde işaret edildiği gibi, etiketleme stratejilerinin şeffaflıktan ödün vermemesi; tüketicinin maliyetin gerçek niteliğini (zorunlu bir kamu geliri mi, yoksa gönüllü bir katkı mı) yanlış anlamasına yol açmaması gerekmektedir.

4.3. Pozitif Kullanım Algısının Rolü

Sussman ve Olivola (2011), vergiden kaçınma etkisinin, tüketicilerin vergi gelirinin olumlu bir biçimde kullanılacağını düşünmesi durumunda zayıfladığını da göstermiştir. Bu bulgu, AB üye devletlerinin ve perakende zincirlerinin, plastik ürünlerden elde edilen ek gelirin nereye gittiğini -örneğin deniz temizliği, geri dönüşüm altyapısı veya yerel çevre projeleri- açık ve izlenebilir biçimde iletmesinin, "vergi" etiketinin yarattığı tepkisel direnci kısmen telafi edebileceğini

ortaya koymaktadır. Bu durum, etiketleme stratejisinin tek başına yeterli olmadığını, şeffaf gelir kullanım iletişiminin tamamlayıcı bir unsur olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

5. SENTEZ: KISA DÖNEMLİ UYUM İLE KALICI ALIŞKANLIK DEĞİŞİMİ ARASINDAKİ GERİLİM

Yukarıdaki bulgular bir araya getirildiğinde, SUPD'nin tüketici davranışını değiştirme stratejisinin iki farklı zaman ufkunda değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Kısa dönemde, kayıp çerçeveli mesajlar ve "vergi" benzeri caydırıcı etiketler, anlık davranış değişikliğini (örneğin poşet getirme, plastik pipet talep etmeme) hızlandırabilmektedir; çünkü kayıptan kaçınma güdüsü güçlü ve doğrudan bir davranışsal tepki üretmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979). Ancak bu tür çerçevelerin sürekli tekrarı, tüketicide bir "tepkisel direnç" veya yorgunluk biriktirebilir; özellikle vergi temelli etiketler siyasi kutuplaşmaya açık toplumlarda meşruiyet sorunlarına yol açabilir (Hardisty ve diğerleri, 2010).

Orta ve uzun dönemde ise, kazanç çerçeveli ve özerkliği destekleyen mesajların -alternatif ürünlerin sağladığı pratik faydaların, estetik değerin ve sosyal onayın vurgulanması yoluyla- kalıcı alışkanlık oluşumuna daha uygun bir temel sağladığı düşünülebilir. Bu, dürtme literatüründe sıklıkla savunulan "özerkliği koruyan" politika tasarımı ilkesiyle uyumludur (Thaler ve Sunstein, 2008). Dolayısıyla, SUPD'nin etkili bir biçimde uygulanması için önerilebilecek bir strateji, düzenlemenin ilk uygulama aşamalarında kayıp çerçeveli ve net bir caydırıcılık taşıyan iletişimi (örneğin tam yasaklar ve görünür ek maliyetler) kullanırken, ilerleyen aşamalarda bu iletişimi kazanç çerçeveli, alışkanlığı normalleştiren mesajlarla (örneğin "artık standart olan" yeniden kullanılabilir ürünlerin sosyal normalleşmesi) desteklemektir.

"Plastik vergisi" ile "çevre katkısı" etiketleri arasındaki seçim de bu zaman ufku ayrımıyla ilişkilendirilebilir: vergi etiketi kısa dönemde daha güçlü bir caydırıcı sinyal verirken, katkı/ücret etiketi orta-uzun dönemde tüketici-düzenleme ilişkisinde daha az çatışmacı bir zemin sunabilir. Üye devletlerin ve perakendecilerin bu iki etiketleme stratejisi arasında tek ve sabit bir tercih yapmak zorunda olmadığı; düzenlemenin uygulama evresine, hedef kitlenin siyasi ve kültürel bağlamına göre dinamik bir iletişim stratejisi benimseyebileceği öne sürülebilir.

6. POLİTİKA ÇIKARIMLARI VE SONUÇ

Bu bildiri, AB Tek Kullanımlık Plastikler Direktifi'nin tüketici davranışını değiştirme stratejilerini davranışsal pazarlama ve davranışsal kamu politikası perspektifinden kavramsal olarak değerlendirmiştir. Üç temel çıkarım öne çıkmaktadır. Birincisi, alternatif ürünlerin pazarlanmasında tek bir evrensel çerçeveleme stratejisi yoktur; kazanç ve kayıp çerçevelerinin etkinliği hedef kitlenin özyapılanması, düzenleyici odağı ve ürünün kişisel ya da toplumsal fayda algısına göre değişmektedir. İkincisi, ek maliyetlerin "vergi" olarak etiketlenmesi, vergiden kaçınma olgusu nedeniyle aynı tutardaki bir "katkı" veya "ücret" etiketine kıyasla daha güçlü bir tepkisel direnç yaratabilmekte; bu etki siyasi kimlik gibi bireysel farklılıklarla etkileşime girmektedir. Üçüncüsü, etiketleme stratejisinin şeffaf bir gelir kullanım iletişimiyle desteklenmesi, vergiye yönelik tepkisel direnci azaltabilmektedir.

Çalışmanın temel sınırlılığı, kavramsal niteliği nedeniyle önerilen ilişkilerin AB SUPD'nin spesifik uygulama bağlamında ampirik olarak sınanmamış olmasıdır. Gelecekteki araştırmaların, farklı üye devletlerde uygulanan plastik ürün ücretlendirme etiketlerinin (örneğin İrlanda'daki plastik poşet vergisi ile bazı perakende zincirlerinin kullandığı "çevre katkısı" ibaresi) tüketici davranışı üzerindeki karşılaştırmalı etkisini saha verileriyle test etmesi, hem akademik literatüre hem de düzenleyici uygulamaya önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Avrupa Komisyonu. (t.y.). Single-use plastics. Environment. Erişim tarihi 29 Haziran 2026, https://environment.ec.europa.eu/topics/plastics/single-use-plastics_en

Dong, M., Cao, D., & Liu, T. (2025). The influence of message framing and time metaphors in green advertising on consumer effects: An examination based on the mediating role of approach-avoidance motivation. Frontiers in Psychology, 16, 1552963. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1552963

EUR-Lex. (t.y.). Single-use plastics – Fighting the impact on the environment. Erişim tarihi 29 Haziran 2026, https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/single-use-plastics-fighting-the-impact-on-the-environment.html

Filieri, R., Luan, J., Xiao, J., Qingqing, H., Zhu, B., & Wang, T. (2023). Product information and green consumption: An integrated perspective of regulatory focus, self-construal, and temporal distance. Information & Management, 60(2), 103746. https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103746

Hardisty, D. J., Johnson, E. J., & Weber, E. U. (2010). A dirty word or a dirty world? Attribute framing, political affiliation, and query theory. Psychological Science, 21(1), 86-92.

International Trade Council. (2025). EU Single-Use Plastics Directive (2019) updates (2024) & packaging supply chains. https://tradecouncil.org/eu-single-use-plastics-directive-2019-updates-2024-packaging-supply-chains/

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. Econometrica, 47(2), 263-291.

Library of Congress. (2021). European Union: Ban on single-use plastics takes effect. Global Legal Monitor. https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2021-07-18/european-union-ban-on-single-use-plastics-takes-effect/

Muralidharan, S., & Sheehan, K. (2016). "Tax" and "fee" message frames as inhibitors of plastic bag usage among shoppers: A social marketing application of the theory of planned behavior. Social Marketing Quarterly, 22(3), 200-217. https://doi.org/10.1177/1524500416631522

Net Zero Compare. (2025). EU Single-Use Plastics Directive: Plastic ban, producer responsibility, and circular economy. https://netzerocompare.com/policies/eu-single-use-plastics-directive-sup

Sussman, A. B., & Olivola, C. Y. (2011). Axe the tax: Taxes are disliked more than equivalent costs. Journal of Marketing Research, 48(SI), S91-S101.

Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. Journal of Behavioral Decision Making, 12(3), 183-206.

Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness. Yale University Press.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. Science, 211(4481), 453-458.

Wei, Q., Bao, A., Lv, D., Liu, S., Chen, S., Chi, Y., & Zuo, J. (2024). The influence of message frame and product type on green consumer purchase decisions: An ERPs study. Scientific Reports, 14. https://doi.org/10.1038/s41598-024-75056-2

MARKA DEĞERİ VE MARKA DENKLİĞİ: KAVRAMSAL AYRIMLAR VE PAZARLAMA YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Dr. Merve BABAL

Haliç Üniversitesi

mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ÖZET

Markalar, ürün ve hizmetlerini rakiplerden ayırt etmenin yanında, tüketicilerle uzun vadeli bağ kurma ve işletmelerin rekabet üstünlüğüne katkıda bulunmada stratejik bir rol oynamaktadır. Bu durum, marka değeri ve marka denkliği kavramlarının hem literatürde hem de uygulamalarda bazen birbirinin yerine kullanılmaları nedeniyle, iki kavramın kapsamlarının ve ölçüm yöntemlerinin daha iyi anlaşılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, marka değeri ve marka denkliği kavramları arasındaki farkları incelemektir. Ayrıca, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi açıklamak ve bu farkın pazarlama yönetimi alanında ne gibi bir önem taşıdığını değerlendirmektir. Çalışma, literatüre dayalı kavramsal bir inceleme niteliğindedir. Bu bağlamda, marka değerine ve marka denkliğine dair finansal, tüketici odaklı ve bütünleşik yaklaşımlar birbiriyle kıyaslanarak incelenmektedir. Aaker'in marka denkliği modeli ve Keller'in tüketici odaklı marka denkliği yaklaşımı kullanılarak, marka farkındalığı, marka çağrışımları, algılanan kalite ve marka sadakati gibi unsurlar incelenmektedir. Marka denkliği, farklı yaklaşımlarla işletmeye ve tüketiciye ek değer getirmeyi kapsar. Bu incelemede ise özellikle tüketicilerin marka bilgileri, algıları, tutumları ve davranışları üzerinden açıklanmaktadır. Marka değeri, bir markanın işletmeye sağladığı ya da gelecekte sağlayacağı ekonomik faydaların parasal karşılığı olarak ele alınmaktadır. Kavramsal değerlendirme, marka denkliği ve marka değerinin birbirinden farklı yapılar olduğunu ancak birbirleriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Güçlü marka denkliği, marka tercihinin artmasına, ürünün yeniden alınmasının kolaylaşmasına ve daha yüksek fiyat ödemeye yönelik tutumun oluşturulmasına yardımcı olarak marka değerinin gelişmesine destek olur. Bu katkının işletmenin stratejik kararlarına, pazar durumuna ve marka yönetimi biçimine göre finansal sonuçlara dönüşmesi gerekmektedir. Bu nedenle tüketici algısı göstergeleriyle finansal değerlendirme ölçütlerinin birlikte incelenmesi oldukça önemlidir. Çalışma, bu ayrımın marka konumlandırmasında, pazarlama iletişiminde, kaynakların nasıl ayrılacağına ve performansın nasıl değerlendirileceğine dair daha tutarlı kararlar alınmasına katkı sağlayabilecek bütünleşik bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marka değeri, marka denkliği, tüketici temelli marka denkliği, marka yönetimi, pazarlama yönetimi.

BRAND VALUE AND BRAND EQUİTY: CONCEPTUAL DİSTİNCTİONS AND AN EXAMİNATİON FROM THE PERSPECTİVE OF MARKETİNG MANAGEMENT

Öğr. Gör. Dr. Merve BABAL

Haliç Üniversitesi

mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ABSTRACT

Brands play a strategic role not only in differentiating products and services from competitors but also in building long-term relationships with consumers and contributing to a company's competitive advantage. This situation highlights the need for a better understanding of the conceptual boundaries and measurement approaches of these two concepts, as the terms "brand value" and "brand equity" are sometimes used interchangeably in both the literature and practice. The purpose of this study is to examine the differences between the concepts of brand value and brand equity. Furthermore, it aims to explain the relationship between these two concepts and assess the significance of this distinction in the field of marketing management. This study is a literature-based conceptual review. In this context, financial, consumer-based brand equity approach, and integrated approaches to brand value and brand equity are examined and compared. Using Aaker's brand equity model and Keller's consumer-based brand equity approach brand equity approach, elements such as brand awareness, brand associations, perceived quality, and brand loyalty are examined. Brand equity encompasses the creation of added value for both the business and the consumer through different approaches. In this study, however, it is explained specifically through consumers' brand knowledge, perceptions, attitudes, and behaviors. Brand value is considered to be the monetary equivalent of the economic benefits a brand provides to a business or will provide in the future. Conceptual analysis shows that brand equity and brand value are distinct constructs but are interconnected. Strong brand equity supports the development of brand value by helping to increase brand preference, encourage repeat purchase, and foster a willingness to pay higher prices. The extent to which this contribution translates into financial outcomes depends on the company's strategic decisions, market conditions, and brand management approach. Therefore, it is crucial to examine consumer perception indicators alongside financial evaluation criteria. This study offers an integrated perspective that can contribute to more consistent decision-making regarding brand positioning, marketing communications, resource allocation, and performance evaluation.

Keywords: Brand value, brand equity, consumer-based brand equity, brand management, marketing management.

COP31'E DOĞRU KÜRESEL İKLİM YÖNETİŞİMİ: GÜNDEM, BEKLENTİLER VE TEMEL TARTIŞMALAR

Öğr. Gör. Dr. Merve BABAL

Haliç Üniversitesi

mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ÖZET

İklim değişikliği ile ilgili mücadele hem uluslararası antlaşmaların hem de kamu kuruluşlarının, üniversitelerin, işletmelerin ve sivil toplum örgütlerinin dahil olmasını gerektiren çok katmanlı bir yönetişim alanıdır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi çerçevesinde sürdürülen Taraflar Konferansı (COP) süreci, dünya genelindeki iklim politikalarının oluşturulmasında ve ülkelerin birlikte hareket etmesinin şekillenmesinde önemli bir mekanizma teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, COP sürecinin tarihçesini analiz etmek, COP31 öncesinde belirginleşen konu başlıkları ve beklentileri değerlendirmek ve üniversitelerin küresel iklim hedeflerinin hayata geçirilmesindeki rolünü ele almaktır. Çalışma, kamuya açık politika belgeleri ve literatürün analizine dayanan kavramsal bir inceleme sunmaktadır. Sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal yönleri çerçevesinde BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması ele alınmakta; seçilen COP kararları aracılığıyla iklim yönetişiminin gelişimi detaylandırılmaktadır. COP31'e ulaşan süreçte emisyon azaltımı, iklim değişikliğine adaptasyon, iklim finansmanı, kayıplar ve zararlar, enerji dönüşümü, adil geçiş ve uluslararası taahhütlerin somut uygulamaları gibi konular temel tartışma alanları olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda üniversitelerin işlevi; bilimsel bilginin ortaya konması, iklim okuryazarlığının artırılması, sürdürülebilirliğin eğitim müfredatlarına dâhil edilmesi, gençlerin iklim hareketlerine katılımı ve sürdürülebilir kampüs uygulamalarının araştırılması yoluyla değerlendirilmektedir. Ayrıca, kamu kuruluşları, yerel yönetimler, işletmeler ve sivil toplum kuruluşlarıyla yapılabilecek iş birlikleri, küresel hedeflerin yerel düzeyde hayata geçirilmesine sunabileceği katkılar üzerinde durulmaktadır. Üniversitelerin araştırma ve eğitim kapasitelerini toplumsal taleplerle ilişkilendirmeleri, iklim politikalarının anlaşılmasında ve uygulanmasında önemli bir potansiyel taşımaktadır. Çalışma, COP31 için hazırlıkların kurumsal yeteneklerin artırılması, disiplinler arası iş birliği ve izlenebilir iklim faaliyetleri aracılığıyla desteklenmesini önermektedir. Üniversitelerin eğitim, araştırma, kampüs yönetimi ve toplumsal katkı faaliyetlerinin ortak hedefler çerçevesinde bir araya getirilmesiyle, konferanstan sonra da sürdürülebilir bir iklim eylemi stratejisinin oluşturulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: COP31, küresel iklim yönetişimi, sürdürülebilirlik, üniversitelerin rolü, çok paydaşlı iş birliği.

GLOBAL CLİMATE GOVERNANCE LEADİNG UP TO COP31: AGENDA, EXPECTATİONS AND KEY DEBATES

Öğr. Gör. Dr. Merve BABAL

Haliç Üniversitesi

mervebabal@halic.edu.tr – 0009-0000-6164-2910

ABSTRACT

Addressing climate change constitutes a multilayered governance challenge that requires coordinated action under international agreements and among public institutions, universities, businesses, and civil society organizations. The Conference of the Parties (COP) process, conducted under the United Nations Framework Convention on Climate Change, serves as a key mechanism in shaping global climate policies and fostering coordinated action among nations. The purpose of this study is to analyze the history of the COP process, assess the key issues and expectations that have emerged ahead of COP31, and examine the role of universities in implementing global climate goals. The study presents a conceptual analysis based on an examination of publicly available policy documents and the literature. The UNFCCC, the Kyoto Protocol, and the Paris Agreement are examined within the framework of the economic, environmental, and social dimensions of sustainability; the development of climate governance is detailed through selected COP decisions. In the lead-up to COP31, topics such as emissions reduction, adaptation to climate change, climate finance, loss and damage, energy transition, just transition, and the concrete implementation of international commitments are evaluated as key areas of discussion. In this context, the role of universities is assessed through the generation of scientific knowledge, the promotion of climate literacy, the integration of sustainability into educational curricula, youth engagement in climate action, and research into sustainable campus practices. Furthermore, the study highlights the potential contributions that partnerships with public institutions, local governments, businesses, and civil society organizations can make toward implementing global goals at the local level. Linking universities' research and educational capacities to societal demands holds significant potential for understanding and implementing climate policies. The study recommends that preparations for COP31 be supported through the enhancement of institutional capabilities, interdisciplinary collaboration, and measurable climate actions. By bringing together universities' educational, research, campus management, and community engagement activities under common goals, this integration can contribute to the development of a sustainable climate action strategy that extends beyond the conference.

Keywords: COP31, global climate governance, sustainability, the role of universities, multi-stakeholder collaboration.

STRATEJİK İTTİFAKLARDA DEĞER YARATMA VE PAYLAŞIMI: ORTAK SEÇİMİ, GÜVEN VE YÖNETİŞİM

VALUE CREATION AND ALLOCATION IN STRATEGIC ALLIANCES: PARTNER SELECTION, TRUST, AND GOVERNANCE

Dr. Öğr. Üyesi Yunus FURUNCU

Kocaeli Üniversitesi

yunus.furuncu@kocaeli.edu.tr - 0000-0001-7488-365X

ÖZET

Stratejik ittifaklarda tamamlayıcı kaynaklara sahip olmak, tek başına ekonomik değer yaratmayı garanti etmez. Bu çalışmanın amacı, ortakların kaynaklarını hangi koşullarda ortak ekonomik kazanıma dönüştürebildiğini açıklayan kavramsal bir model geliştirmektir. Çalışmada kaynak temelli yaklaşım, ilişkisel yaklaşım ve ittifak yönetişimi literatürü kuramsal sentez yöntemiyle birleştirilmiştir. Model, iki ortaklı ittifaklara odaklanmakta ve üç önerme sunmaktadır. İlk önerme, ortaklar arasındaki güvenin kaynak tamamlayıcılığının kullanılabilir bilgi paylaşımına ve koordineli faaliyetlere dönüşmesini desteklediğini ileri sürmektedir. İkinci önerme, ortak görevin gerçekleştirilmesinin her iki tarafın gerekli katkıları sağlamasına, karar yetkilerinin açık olmasına ve yeterli uygulama kapasitesinin bulunmasına bağlı olduğunu belirtmektedir. Buna göre, bir ortağın yüksek katkısı diğer ortağın eksik girdilerini her durumda telafi edemez. Üçüncü önerme, ticarileştirmeye yönelik görevlerin tamamlanmasının net ilave ekonomik değerle olumlu, aynı ilerlemeyi sağlamayan gereksiz koordinasyon faaliyetlerinin ise olumsuz ilişkili olacağını öngörmektedir. Ekonomik değer, ittifakın net getirisi ile ortakların ayrı faaliyet göstermeleri durumunda elde edebilecekleri getiriler arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Çalışma, güvenin önemini kabul etmekle birlikte, eksik kaynakların ve uygulama engellerinin yalnızca güven yoluyla giderilemeyeceğini vurgulamaktadır. Henüz ampirik olarak sınanmamış model, ortak katkıların, uygulama koşullarının ve ekonomik sonuçların ayrı değerlendirilmesine yönelik bir araştırma çerçevesi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik ittifaklar; kaynak tamamlayıcılığı; örgütler arası güven; karşılıklı katkılar; ortak değer; stratejik yönetim.

ABSTRACT

Possessing complementary resources does not, by itself, guarantee economic value creation in strategic alliances. This study aims to develop a conceptual model explaining the conditions under which partners can transform their resources into joint economic gains. It integrates the resource-based view, the relational view, and alliance governance literature through theory synthesis. The model focuses on two-partner alliances and advances three propositions. The first proposes that interpartner trust supports the translation of resource complementarity into usable information sharing and coordinated action. The second argues that joint task completion depends on both partners providing the required contributions, clearly defined decision authority, and adequate implementation capacity. Accordingly, one partner's substantial contribution cannot always compensate for the other's missing inputs. The third predicts that completing commercialization-related tasks is positively associated with net incremental economic value, whereas redundant coordination that does not advance these tasks is negatively associated with that value. Economic value is defined as the difference between the alliance's net returns and the returns the partners could obtain by operating separately. While recognizing the importance of trust, the study emphasizes that missing resources and implementation barriers cannot be overcome through trust alone. The model, which has not yet been empirically tested, provides a research framework for assessing partner contributions, implementation conditions, and economic outcomes separately

Keywords: Strategic alliances; resource complementarity; interorganizational trust; dyadic contributions; joint value; strategic management.

1. INTRODUCTION

Why can an alliance with complementary resources and a committed partner still produce little economic value? A technology firm may disclose useful specifications, whereas its distributor fails to secure indispensable market access. Alternatively, both firms may participate, while a disputed launch decision or a missing execution budget prevents commercialization. These examples distinguish resource potential, reciprocal contribution, and joint realization. Treating them as one measure of collaboration can conceal the reason for disappointing outcomes.

The resource-based view explains why access to valuable assets matters (Barney, 1991; Das & Teng, 2000). The relational view explains advantages generated between firms (Dyer & Singh, 1998; Dyer et al., 2018). Cooperation and coordination nevertheless remain different challenges: partners must be willing to contribute and able to align their activities (Gulati et al., 2012). Alliance continuation, learning, goal achievement, and economic gain are also different outcomes (Ryan-Charleton et al., 2022). The research question is therefore: How do complementary resources become joint economic value when contributions are directional and essential inputs must come from both partners?

Existing work explains creation and appropriation jointly (Ferrigno et al., 2024), while alliance management research distinguishes strategy, routines, and resources (Bouncken et al., 2022). This article specifies the conversion problem within a dyad: trust conditions each partner's response to complementarity; reciprocal inputs and implementation prerequisites constrain joint

realization; deployment-ready outputs can generate economic returns, while coordination consumes resources. The primary implication is that stronger trust does not necessarily eliminate the constraint limiting the joint outcome. The economic proposition concerns expected associations after costs and benchmarks, rather than an accounting guarantee of profit.

The model is restricted to a defined joint task within a two-firm alliance. It treats partner selection and sufficiently compatible strategic goals as background conditions rather than as separate dependent variables. It also excludes entitlement bargaining and payment enforcement from the proposition system. These choices keep the explanation centered on value creation while permitting discussion of contractual transfers and private benefits without conflating them with joint surplus.

2. CONCEPTUAL RESEARCH DESIGN

The article follows Jaakkola's (2020) theory synthesis approach: resource-based, relational, and alliance-governance explanations are integrated around a specific conversion problem, and their implications are expressed as a compact model. Sources were retained when they clarified a focal construct, explained a contribution or a joint realization, distinguished economic outcomes, or provided a method suited to the bottleneck claim. Foundational studies of trust and learning complement research on alliance capabilities, collaboration, and value creation. Studies that refer only to sectoral applications without explaining a focal mechanism are unnecessary for the argument. Synthesis is appropriate because the aim is to connect mechanisms across established explanations, rather than to classify alliance types in a typology or to revise one focal theory through a single alternative lens.

The synthesis compares configuration with actual contribution, distinguishes the two partners' reports from a common dyadic outcome, and separates necessary inputs from sufficient explanations. It then reconciles economic returns with a common benchmark and considers observations favoring rival additive or substitution accounts. The sources serve different roles: resource-based and relational theories explain input combinations; trust research explains vulnerability; governance research explains requirements for decision making and execution; and the necessary-condition methodology informs the testing agenda. This is a purposive conceptual synthesis, not an exhaustive review or an empirical validation. Search dates, screening totals, and coding procedures are not reconstructed retrospectively.

3. CORE CONCEPTS AND ECONOMIC ACCOUNTING

Task-related complementarity means that the partners possess inputs whose fit is relevant to a specified joint task. It differs from general resource diversity and from the subsequent success of their use(Jin & Wang, 2021).A resource configuration is an opportunity, not a record of completed activity. This distinction avoids measuring complementarity through achieved performance and then using it to explain that performance.

A contribution is what a partner actually makes available or does for the joint task. Information sharing concerns usable disclosure of task-relevant knowledge; coordinated action concerns completion and timing of agreed interdependent activities(Castañer & Oliveira, 2020; Gulati et al., 2012).They are separate dimensions, not mandatory, sequential stages or interchangeable

indicators of one latent trait. Absorptive capacity can limit whether accessible information becomes usable (Cohen & Levinthal, 1990). Each partner's contribution bundle must, therefore, be observed separately, preserving the possibility that one partner supplies information while the other fails to provide the required action or access.

Directional trust is partner i's willingness to accept vulnerability toward partner j, based on positive expectations. It should be distinguished from the anticipated behavior itself, the act of sharing, and confidence in technical competence alone (Mayer et al., 1995). Managerial trust does not automatically equal organizational trust (Schilke & Lumineau, 2025). A high score in one direction does not justify assuming a similarly high score in the other direction. Knowledge protection and learning can coexist through relational capital, but neither is guaranteed by goodwill(Kale et al., 2000).

Implementation has two prerequisites: that partners understand who may decide and who may use information, and that they have resources to execute the relevant decisions. Governance clarity concerns the first; execution capacity, the second. Neither is defined by the performance achieved. These are task-specific conditions drawing on established alliance capabilities, rather than a newly named general capability construct(Schreiner et al., 2009; Schilke & Goerzen, 2010; Bouncken et al., 2022).Administrative authority can address coordination and decision deadlocks(Hanisch et al., 2024).

Joint economic value compares the alliance with justified separate-operation alternatives over the same horizon, currency, and cost boundary. Let N_i and N_j be the partners' net alliance returns after external operating and governance costs, B_i and B_j their benchmark returns, and R net return retained jointly and excluded from N_i and N_j. The accounting identity is:

$$V = N_i + N_j + R - B_i - B_j \quad (1)$$

R records the net return held in a joint project account and not yet assigned to either firm. It is retained in Equation (1) to reconcile firm-specific returns with the consolidated joint value; it is not an additional explanatory construct. An unpaid entitlement already assigned to a firm is an obligation, not an unallocated R. Internal royalties redistribute receipts and are canceled in consolidation. External costs remain deductible, and firm i's incremental gain is N_i − B_i.

Table 1. Numerical Illustration of Economic Accounting

Item	Partner i	Partner j	Joint account	Combined
External receipts before royalty	90	55	15	160
External costs	20	15	5	40
Internal royalty received or paid	10	−10	0	0
Net alliance return N_i, N_j, or R	80	30	10	120
Separate-operation benchmark	75	25	0	100
Incremental gain or retained balance	5	5	10	20

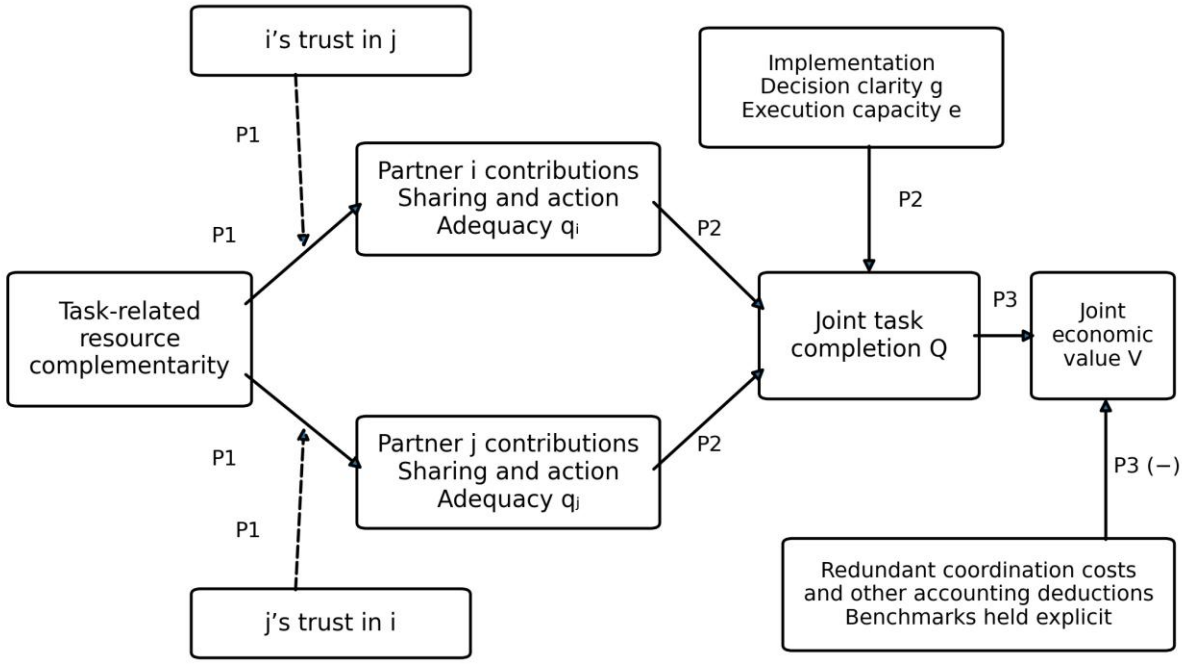
Note: Illustrative monetary units. The consolidated net return is 120, the benchmarks total 100, and V is 20. Each firm gains 5, and 10 monetary units remain jointly retained; the royalty of 10 is not the incremental gain of either firm. These realized amounts do not establish ex ante willingness to participate. Expectations regarding the later division of R can influence subsequent contributions and levels of trust.

Value creation includes zero and negative V. Gross task output and economic gain differ: commercialization can occur without covering either its direct costs or its opportunity costs. Benchmark uncertainty should be assessed through alternative feasible estimates. This definition is narrower than goal attainment or private learning benefits, which can arise even when measured joint economic value is low(Khanna et al., 1998; Ryan-Charleton et al., 2022).

4. A PARSIMONIOUS DYADIC MODEL

Figure 1 contains three connected propositions. P1 links task-related complementarity to both partners' usable contributions, conditional on directional trust. P2 connects their task-relative adequacy and implementation prerequisites to a single joint realization outcome. P3 links progress toward predefined commercial deployment milestones to net economic value and distinguishes this progress from redundant coordination. Costs and separate-operation benchmarks are included in the economic outcome, rather than being used to select observations showing favorable effects.

Figure 1. Complementarity Contributions and Joint Economic Value

Note: P1 denotes the trust-conditioned complementarity–contribution relationships; dashed trust arrows indicate their links. Contribution bundles are converted into task-relative adequacy q_i and q_j before entering the common realization constraint P2. P3 denotes the completion–value relationship and the economic implications of redundant coordination costs. The accounting box identifies deductions in V, not another latent predictor. All relationships are theoretical expectations.

4.1. Trust Conditioned Contributions

Task-related input fit makes a partner's knowledge and actions relevant to the counterpart's work. Where supplying these inputs exposes the partner to misuse of knowledge or to unfulfilled commitments, directional trust can permit a stronger contribution in response to that fit. The expectation combines an opportunity to contribute with a willingness to accept the associated vulnerability. It concerns usable disclosure and coordinated action, not gross communication volume or retrospective ratings of partnership success.

P1 Where contribution involves residual relational risk, task-related complementarity is more strongly associated with each partner's usable information sharing and coordinated action when that partner has greater trust in the counterpart.

The two contribution dimensions should be assessed separately, and trust should be observed in both directions. Talaja (2025) links trust to alliance goals through perceived complementarity; the present proposition separates actual contributions from perceived fit and identifies a conditional path. Direct trust effects and prior ties should be retained in empirical comparisons. Evidence of information sharing does not, by itself, establish a coordinated-action relationship.

Credible safeguards may reduce residual vulnerability and the additional role played by trust in P1. Contractual protection and relational governance can also complement one another, so enforcement is not assumed to be a universal substitute for trust (Poppo & Zenger, 2002; Cao & Lumineau, 2015). Trust, contract application, and control may evolve together (Faems et al., 2008; Lumineau, Long, et al., 2023). The focal expectation concerns trust measured before contribution, whereas feedback is reserved for subsequent periods.

4.2. Reciprocal Inputs and Joint Realization

The proposed constraint pertains to specific inputs deemed indispensable to a defined task before its outcome is observed. Classification must use technical specifications, regulatory requirements, documented activity dependencies, and feasible substitutes within the study horizon, all of which should be assessed independently of achieved completion. Greater disclosure is not expected to replace a missing distribution license when no permitted substitute exists. This is a substantive claim about a prospectively identified set of inputs, not a definition that is revised whenever a successful exception appears.

P2 For an interdependent task with prospectively classified indispensable inputs, attainment of joint completion is constrained by the minimum required contribution or implementation prerequisite; additional nonbinding inputs do not fully compensate for the identified shortfall.

The contribution-to-adequacy mapping is task-based. For each partner, record the usable amount supplied for each pre-identified required deliverable, divide it by the required amount for that deliverable, and cap each fulfillment ratio at 1. The partner's q is the lowest ratio among the required deliverables. For example, meeting 80% of required usable information and 60% of required coordinated actions gives q_i = min(0.80, 0.60) = 0.60. Additional duplicate messages do not raise the information ratio. Thus P1 concerns usable contributions, while q_i and q_j summarize their adequacy against independently specified requirements. Let g and e denote the task-relative adequacy of decision clarity and execution capacity, respectively, and let Q denote the realized proportion of the defined task completed. A restricted illustrative ceiling is:

$$Q \leq min(q_i, q_j, g, e) \quad (2)$$

Trust can raise a partner's usable contribution and thereby relax a contribution-driven ceiling. If decision clarity or execution capacity remains the limiting condition, higher trust, however, cannot by itself lift that implementation ceiling. Because Equation (2) is an inequality, Q may still improve while remaining below an unchanged ceiling. The precise prediction, therefore, concerns the attainability of higher completion, not that trust must have zero observed effect whenever g or e is low.

Equation (2) represents an upper bound, not an equality nor a sufficient production function. Adequate inputs permit high completion but do not guarantee it. The numeric-min form additionally assumes that partner-level adequacy and dyad-level implementation conditions can be placed on comparable, task-relative scales. That is a restrictive modeling choice, not an assumption required by the general wording of P2. A violation beyond the prespecified

measurement tolerance challenges the strict specification; it cannot be dismissed by relabeling the input after observing success.

Figure 2. Notation and Observation

Symbol	Meaning	Observation
V	Net incremental joint economic value	Common economic boundary and separate-operation benchmarks
N_i, N_j	Firm-specific net alliance returns	External receipts and costs, with internal transfers recorded consistently
R	Jointly retained net return	Unallocated net project-account balance
B_i, B_j	Separate-operation alternatives	Feasible estimates with sensitivity analysis
q_i, q_j	Adequacy of indispensable partner inputs	Lowest fulfillment ratio among independently specified required deliverables
g, e	Decision clarity and execution adequacy	Required decision procedures and committed execution resources
Q	Realized completion of the defined joint task	Task progress or output, measured independently of net profitability

4.3. Deployment and Net Economic Value

In commercially oriented alliances, completing agreed technical, regulatory, or market-entry milestones can release outputs for external use, enable delivery, or remove barriers to billing and adoption. These mechanisms connect Q to economic returns. By contrast, repeated meetings or information requests that reopen an already resolved decision may consume staff time and delay deployment without changing milestone progress. Redundancy should be coded based on repeated content, unchanged decisions, and duplicate requests, not on whether the alliance later earns a profit. Task scope, demand, output quality, and benchmark alternatives must be considered when comparing outcomes.

P3 In commercially oriented alliances with predefined deployment milestones, greater joint task completion is expected to be associated with greater net incremental economic value, whereas redundant internal coordination is expected to be associated with lower value at a given completion level.

The first expectation follows from releasing usable outputs for external adoption and revenue generation; the second, resource consumption and avoidable delays. Both are empirical expectations. Completion can be expensive and demand may be disappointing, so favorable net

effects are not incorporated into the definition of Q or the inclusion criteria. An alliance can, therefore, complete its task while V remains negative. P3 makes that economic conversion an explicit subject of explanation, rather than inferring it from the accounting identity.

5. THEORETICAL AND MANAGERIAL IMPLICATIONS

The model connects contribution incentives, joint realization, and economic conversion. Directional measures preserve asymmetry; prospective input classification endows the ceiling claim with empirical content; and P3 places V within the explanatory model. The contribution is not an unconditional assertion that greater trust or increased activity increases profit. It is a set of conditional and potentially conflicting mechanisms whose combined effects depend on the location of the constraint and on their deployment.

Relative to capability accounts such as Bouncken et al.(2022),the model emphasizes the location of a binding constraint in a particular task, not a new firm-level capability. Relative to broad creation–appropriation frameworks(Dyer et al., 2018; Ferrigno et al., 2024),it gives a narrower explanation of how contributions jointly become output. Its contribution is analytical specificity and a testable ceiling claim; it does not, however, establish empirical superiority over established accounts.

Value division is outside the proposition system, but can affect its inputs over time. Adegbesan and Higgins (2011) address intra-alliance division, while Khanna et al. (1998) distinguish common and private learning incentives. In figure 1, both partners realize positive incremental gains, yet the future division of the retained balance may still influence their next-period contributions and trust. Realized gains need not equal expectations at entry. This feedback is acknowledged rather than being treated as proof of voluntary participation or appended to a separate bargaining equation.

Managers can first identify which inputs are genuinely indispensable, then assess each partner’s disclosure and coordinated action, and finally locate decision or execution constraints. If partner j lacks the required access, demanding additional disclosure from i may increase costs without improving completion. If inputs are adequate but decision rights are disputed, additional staffing may not resolve the blockage. Thus, the model supports the diagnosis of the constraint before increasing collaboration intensity. Review the task requirements when substitutes become feasible; an input need not remain indispensable throughout an alliance.

6. TESTING AND LIMITATIONS

A dyadic design should collect usable contributions and trust reports from both partners and include a single shared Q and V. Before outcomes are observed, document the task scope, required amounts, input classifications, feasible substitutes, commercial deployment milestones, and measurement tolerances. At least two assessors should code indispensable inputs using the same documented criteria, with disagreements resolved and decisions archived before the focal outcome is available. Record the adequacy of implementation before assessing completion, and use common economic horizons. Failures, below-threshold observations, and negative V remain in the sample.

P1 concerns conditional average relationships and can be examined with appropriate dyadic models that retain direct trust effects and both contribution dimensions. P2, instead, concerns necessity: it assesses whether high completion occurs despite inadequate prospectively classified inputs. Necessary Condition Analysis provides a ceiling and bottleneck logic (Dul, 2016), but neither proves causality nor validates a universal min function. P3 requires a separate economic-outcome analysis that relates independently measured milestone completion and redundant activities to the benchmark-adjusted V, with receipts and costs available for mechanism assessment.

Compare Equation (2) with the additive and substitution specifications. An outcome exceeding its ceiling counts against the original strict model. In a prospective design, a classification may change only before the focal outcome is observed, under registered criteria and with a versioned justification. An unanticipated substitute discovered subsequently can motivate a new model or replication but cannot erase the original contradiction. High inputs combined with low Q do not contradict a ceiling, because it does not imply sufficiency. Input adequacy and outcome completion must be coded using distinct indicators to avoid circularity.

For P3, define milestones from the task plan and identify redundant activities without reference to realized V. Estimate economic returns and operating or governance costs across the observed activity range, rather than selecting positive marginal benefits. More completion may cost more than it earns; systematic absence or reversal of the predicted net association challenges P3 rather than changing the admissible range. Changes in external demand, endogenous selection, prior ties, quality, and reverse causality require attention in the study design. Temporal separation alone is not causal identification.

The model is untested and is based on purposive synthesis. The strict ceiling is most plausible for bounded interdependent tasks; modular activities may permit substitution. A numeric min computed across partner-level contribution adequacy and dyad-level governance conditions requires defensible normalization and validation. Commercial milestones may not translate into sales as expected, while opportunity-cost benchmarks remain uncertain. Anticipated division can influence current effort, thereby limiting a period-specific account. Private learning, loss allocation, full alliance dynamics, and monetary enforcement require additional explanation.

7. CONCLUSION

Complementarity becomes economically consequential through usable contributions, joint realization, and deployment. Three propositions connect these links, while distinguishing contribution adequacy from activity volume, and completion from profitability. Prospective classification prevents outcome-driven relabeling from protecting the bottleneck claim. The ceiling clarifies what trust alone cannot accomplish, and the economic proposition explains why advancing a commercial milestone is not equivalent to merely repeating internal coordination. These are testable expectations, not guaranteed gains.

REFERENCES

Adegbesan, J. A., & Higgins, M. J. (2011). The intra-alliance division of value created through collaboration. *Strategic Management Journal*, *32*(2),187–211. https://doi.org/10.1002/smj.872

Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management, 17*(1),99–120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

Bouncken, R. B., Fredrich, V., & Gudergan, S. (2022). Alliance management and innovation under uncertainty. *Journal of Management & Organization*, *28*(3),540–563. https://doi.org/10.1017/jmo.2022.34

Cao, Z., & Lumineau, F. (2015). Revisiting the interplay between contractual and relational governance: A qualitative and meta-analytic investigation. *Journal of Operations Management, 33–34*, 15–42. https://doi.org/10.1016/j.jom.2014.09.009

Castañer, X., & Oliveira, N. (2020). Collaboration, coordination, and cooperation among organizations: Establishing the distinctive meanings of these terms through a systematic literature review. *Journal of Management, 46*(6),965–1001. https://doi.org/10.1177/0149206320901565

Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly, 35*(1),128–152. https://doi.org/10.2307/2393553

Das, T. K., & Teng, B. S. (2000). A resource-based theory of strategic alliances. *Journal of Management, 26*(1),31–61. https://doi.org/10.1177/014920630002600105

Dul, J. (2016). Necessary Condition Analysis (NCA): Logic and methodology of "necessary but not sufficient" causality. *Organizational Research Methods*, *19*(1),10–52. https://doi.org/10.1177/1094428115584005

Dyer, J. H., & Singh, H. (1998). The relational view: Cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage. *Academy of Management Review, 23*(4),660–679. https://doi.org/10.5465/amr.1998.1255632

Dyer, J. H., Singh, H., & Hesterly, W. S. (2018). The relational view revisited: A dynamic perspective on value creation and value capture. *Strategic Management Journal, 39*(12),3140–3162. https://doi.org/10.1002/smj.2785

Faems, D., Janssens, M., Madhok, A., & Van Looy, B. (2008). Toward an integrative perspective on alliance governance: Connecting contract design, trust dynamics, and contract application. *Academy of Management Journal, 51*(6),1053–1078. https://doi.org/10.5465/amj.2008.35732527

Ferrigno, G., Martin, X., & Dagnino, G. B. (2024). Explaining the interplay of value creation and value appropriation in strategic alliances: A developmental perspective. *International Journal of Management Reviews*, *26*(2),232–253. https://doi.org/10.1111/ijmr.12351

Gulati, R., Wohlgezogen, F., & Zhelyazkov, P. (2012). The two facets of collaboration: Cooperation and coordination in strategic alliances. *Academy of Management Annals*, *6*(1),531–583. https://doi.org/10.5465/19416520.2012.691646

Hanisch, M., Reuer, J. J., Haeussler, C., & Devarakonda, S. V. (2024). Hybrid administrative interfaces: Authority delegation and reversion in strategic alliances. *Organization Science, 35*(2),550–572. https://doi.org/10.1287/orsc.2023.1687

Jaakkola, E. (2020). Designing conceptual articles: Four approaches. *AMS Review*, *10*(1–2),18–26. https://doi.org/10.1007/s13162-020-00161-0

Jin, J. L., & Wang, L. (2021). Resource complementarity, partner differences, and international joint venture performance. *Journal of Business Research, 130,* 232–246. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.03.037

Kale, P., Singh, H., & Perlmutter, H. (2000). Learning and protection of proprietary assets in strategic alliances: Building relational capital. *Strategic Management Journal*, *21*(3),217–237. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(200003)21:3<217::AID-SMJ95>3.0.CO;2-Y

Khanna, T., Gulati, R., & Nohria, N. (1998). The dynamics of learning alliances: Competition, cooperation, and relative scope. *Strategic Management Journal*, *19*(3),193–210. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199803)19:3<193::AID-SMJ949>3.0.CO;2-C

Lumineau, F., Long, C., Sitkin, S. B., Argyres, N., & Markman, G. (2023). Rethinking control and trust dynamics in and between organizations. *Journal of Management Studies, 60*(8),1937–1961. https://doi.org/10.1111/joms.12999

Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, *20*(3),709–734. https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080335

Poppo, L., & Zenger, T. (2002). Do formal contracts and relational governance function as substitutes or complements? *Strategic Management Journal*, *23*(8),707–725. https://doi.org/10.1002/smj.249

Ryan-Charleton, T., Gnyawali, D. R., & Oliveira, N. (2022). Strategic alliance outcomes: Consolidation and new directions. *Academy of Management Annals*, *16*(2),719–758. https://doi.org/10.5465/annals.2020.0346

Schilke, O., & Goerzen, A. (2010). Alliance management capability: An investigation of the construct and its measurement. *Journal of Management, 36*(5),1192–1219. https://doi.org/10.1177/0149206310362102

Schilke, O., & Lumineau, F. (2025). How organizational is interorganizational trust? *Academy of Management Review*, *50*(4),698–725. https://doi.org/10.5465/amr.2022.0040

Schreiner, M., Kale, P., & Corsten, D. (2009). What really is alliance management capability and how does it impact alliance outcomes and success? *Strategic Management Journal*, *30*(13),1395–1419. https://doi.org/10.1002/smj.790

Talaja, A. (2025). Trust and the achievement of strategic alliance goals: The mediating role of resource complementarity within a resource-based view. *Business Systems Research*, *16*(2),274–295. https://doi.org/10.2478/bsrj-2025-0028

SIFIR ATIK PROJELERİNİN İŞLETME MALİYETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Öğr. Görevlisi Abdullah YILDIZ
Necmettin ErbakanUniversit, Seydişehir Vocational School, Department of Management and Organization, Konya, Türkiye, ayildiz@erbakan.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5456-1722

ÖZET

Giriş ve Amaç: Sıfır atık yaklaşımı, kaynakların daha verimli kullanılmasını, atık oluşumunun azaltılmasını ve geri dönüştürülebilir malzemelerin yeniden ekonomiye kazandırılmasını amaçlayan bir çevre yönetimi stratejisidir. Bu yaklaşım, çevresel faydalarının yanı sıra ham madde tüketimi, enerji kullanımı, atık bertaraf giderleri ve operasyonel süreçler aracılığıyla işletme maliyetlerini de etkileyebilmektedir. Bu araştırmanın amacı, sıfır atık projelerinin işletme maliyetleri üzerindeki etkilerini incelemek ve maliyet avantajı sağlayan temel uygulama alanlarını belirlemektir.

Gereç ve Yöntem: Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde betimsel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve sıfır atık uygulamalarını hayata geçirmiş işletmeler oluşturmuştur. Veriler, işletme yöneticilerine uygulanan yapılandırılmış veri toplama formları ile sıfır atık uygulamaları öncesi ve sonrasına ait ham madde, enerji, atık toplama, depolama, taşıma ve bertaraf maliyetlerine ilişkin bilgilerden elde edilmiştir. Elde edilen veriler frekans, yüzde, ortalama ve karşılaştırmalı maliyet analizleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular: Araştırma bulguları, sıfır atık projelerinin özellikle atık bertaraf giderlerinin azaltılması, geri dönüştürülebilir malzemelerden ekonomik değer elde edilmesi ve ham madde kullanımının daha kontrollü hâle getirilmesi yoluyla işletmelere maliyet avantajı sağladığını göstermiştir. Bununla birlikte, uygulamaların başlangıç aşamasında ekipman temini, personel eğitimi ve sistem kurulumu gibi gereksinimler nedeniyle ek maliyetlerin ortaya çıkabildiği belirlenmiştir. Ancak orta ve uzun vadede elde edilen tasarrufların söz konusu başlangıç maliyetlerini karşıladığı tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç: Araştırma sonuçları, sıfır atık projelerinin yalnızca çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, işletmelerin maliyet yönetimi bakımından da önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Doğru planlanan ve etkili biçimde uygulanan sıfır atık faaliyetleri, kaynak tüketimini azaltarak atık yönetimi maliyetlerini düşürebilmekte ve işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sıfır Atık; İşletme Maliyetleri; Atık Yönetimi; Geri Dönüşüm; Sürdürülebilirlik.

1. GİRİŞ

Günümüzde sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi, doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırırken atık oluşumunu da önemli bir çevresel ve ekonomik sorun hâline getirmiştir. Üretim ve tüketim süreçlerinde ortaya çıkan atıkların miktarındaki artış, yalnızca çevresel kirliliğe neden olmamakta, aynı zamanda işletmelerin kaynak kullanımı, üretim süreçleri ve maliyet yönetimi üzerinde de belirleyici etkiler oluşturmaktadır. Özellikle ham madde fiyatlarındaki artış, enerji tüketimi ve atık bertaraf işlemlerinin ekonomik yükü, işletmeleri kaynaklarını daha verimli kullanabilecekleri alternatif yönetim modellerine yöneltmektedir. Bu çerçevede atıkların yalnızca bertaraf edilmesi gereken maddeler olarak değerlendirilmesi yerine, yeniden kullanılabilen ve ekonomik değere dönüştürülebilen kaynaklar olarak ele alınması önem kazanmaktadır (Murray, 1999).

Sıfır atık yaklaşımı, atık oluşumunun kaynağında önlenmesini, mevcut kaynakların etkin kullanılmasını, yeniden kullanımın yaygınlaştırılmasını ve geri dönüştürülebilir malzemelerin ekonomik sisteme yeniden kazandırılmasını esas alan bütüncül bir yönetim anlayışıdır. Bu yaklaşım, geleneksel atık yönetimi uygulamalarından farklı olarak atıkların ortaya çıkmasından sonraki işlemlerle sınırlı kalmamakta, üretim ve tüketim süreçlerinin bütün aşamalarında kaynak verimliliğini artırmayı hedeflemektedir. Sıfır atık sistemlerinde atık azaltma, yeniden kullanım, geri dönüşüm ve kaynak geri kazanımı gibi uygulamalar birbirini tamamlayan süreçler olarak değerlendirilmektedir. Böylece doğal kaynak tüketiminin azaltılması ve çevresel etkilerin sınırlandırılmasıyla birlikte ekonomik açıdan daha sürdürülebilir bir üretim yapısının oluşturulması amaçlanmaktadır (Connett, 2013).

İşletmeler açısından sıfır atık projeleri, çevresel sorumlulukların yerine getirilmesinin ötesinde maliyetlerin kontrol edilmesini sağlayabilecek stratejik uygulamalar arasında yer almaktadır. İşletmelerin üretim faaliyetleri sırasında kullandıkları ham maddeler, enerji kaynakları, ambalaj malzemeleri ve diğer girdiler, toplam faaliyet maliyetlerinin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır. Bu girdilerin verimsiz kullanılması, üretim kayıplarının artmasına ve kullanılabilir malzemelerin atık olarak sistem dışına çıkarılmasına neden olabilmektedir. Sıfır atık uygulamaları kapsamında kaynak kullanımının düzenlenmesi, üretim kayıplarının azaltılması ve kullanılabilir malzemelerin yeniden değerlendirilmesi, işletmelerin maliyet yapılarının iyileştirilmesine katkı sağlayabilmektedir (Ewijk ve Stegemann, 2020).

Geleneksel atık yönetimi anlayışında atıkların toplanması, taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi işletmeler açısından belirli maliyetler oluşturmaktadır. Atık miktarının artması, söz konusu işlemler için ihtiyaç duyulan iş gücü, ekipman, depolama alanı ve taşıma faaliyetlerinin

genişlemesine yol açabilmektedir. Buna karşılık atıkların kaynağında ayrıştırılması, geri dönüştürülebilir malzemelerin değerlendirilmesi ve atık oluşumunun azaltılması, işletmelerin atık yönetimine ayırdığı kaynakların daha etkin kullanılmasına imkân tanımaktadır. Atık yönetiminde azaltma, yeniden kullanım ve geri dönüşüm ilkelerine dayalı sistemlerin benimsenmesi, çevresel yükün hafifletilmesinin yanında ekonomik kaynakların korunmasına da katkıda bulunmaktadır (Memon, 2010).

Sıfır atık projelerinin işletme maliyetleri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde döngüsel ekonomi yaklaşımı önemli bir kuramsal temel oluşturmaktadır. Döngüsel ekonomi, geleneksel üretim, tüketim ve bertaraf anlayışının yerine ürünlerin, malzemelerin ve kaynakların mümkün olduğunca uzun süre ekonomik sistem içerisinde tutulmasını hedeflemektedir. Bu anlayışta üretim süreçlerinde ortaya çıkan yan ürünler ve atıklar, uygun yöntemlerle yeniden değerlendirilerek farklı üretim faaliyetlerinde kullanılabilmektedir. Böylece işletmelerin yeni ham madde ihtiyacının azaltılması, kaynak kullanımının iyileştirilmesi ve üretim süreçlerinde ekonomik değer kaybının sınırlandırılması mümkün hâle gelebilmektedir (Antikainen vd., 2018).

İşletmelerde sıfır atık uygulamalarının ekonomik etkileri, faaliyet gösterilen sektörün özelliklerine, üretim kapasitesine, kullanılan teknolojilere ve mevcut atık yönetim sistemine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Özellikle üretim işletmelerinde ham madde kayıplarının önlenmesi, kullanılabilir üretim artıklarının yeniden değerlendirilmesi ve geri dönüştürülebilir malzemelerin ayrıştırılması maliyet yönetimi açısından önem taşımaktadır. Hizmet sektöründe ise kâğıt tüketiminin azaltılması, ambalaj atıklarının yönetilmesi, enerji kullanımının kontrol edilmesi ve tüketim alışkanlıklarının düzenlenmesi gibi uygulamalar ön plana çıkmaktadır. İşletmelerin faaliyet alanlarına uygun sıfır atık stratejileri geliştirmesi, kaynakların kullanım biçimini yeniden düzenleyerek operasyonel verimliliğin artırılmasını destekleyebilmektedir (Curran ve Williams, 2012).

Sıfır atık uygulamalarının ekonomik açıdan değerlendirilmesinde yalnızca elde edilen tasarrufların değil, uygulama sürecinde ortaya çıkan maliyetlerin de dikkate alınması gerekmektedir. İşletmelerin sıfır atık sistemine geçiş yapabilmesi için atık ayrıştırma ekipmanlarının temin edilmesi, geçici depolama alanlarının oluşturulması, çalışanlara eğitim verilmesi ve mevcut iş süreçlerinin yeniden düzenlenmesi gerekebilmektedir. Bu faaliyetler, özellikle uygulamanın başlangıç döneminde işletmeler açısından ilave yatırım ve organizasyon maliyetleri oluşturabilmektedir. Bununla birlikte sıfır atık yönetiminin uzun vadeli bir strateji

olarak ele alınması, başlangıç harcamalarının kaynak tasarrufu ve atık yönetimindeki iyileşmelerle birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır (Uz Zaman, 2015).

Sıfır atık projelerinin başarısı, işletmelerde yalnızca teknik donanımın kurulmasına değil, çalışanların uygulamalara katılımına ve çevresel yönetim anlayışının kurumsal süreçlere yerleştirilmesine de bağlıdır. Çalışanların atıkların kaynağında ayrıştırılması, malzemelerin verimli kullanılması ve gereksiz tüketimin önlenmesi konularında bilinçlendirilmesi, sıfır atık sistemlerinin etkinliğini artırabilmektedir. İşletme yönetiminin çevresel hedefleri üretim planlaması, kalite yönetimi ve maliyet kontrol süreçleriyle ilişkilendirmesi, uygulamaların sürekliliği açısından önem taşımaktadır. Çevre yönetimi ile kalite yönetiminin bütünleşik biçimde ele alınması, işletmelerin faaliyetlerinde kaynak verimliliği ve organizasyonel iyileşme sağlamalarına yardımcı olabilmektedir (Welford, 1992).

Atıkların ekonomik değer taşıyan kaynaklara dönüştürülmesi, sıfır atık uygulamalarının işletmeler açısından sağladığı önemli fırsatlardan biridir. Üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan kâğıt, plastik, metal, cam ve çeşitli ambalaj atıkları, uygun biçimde ayrıştırıldığında geri dönüşüm süreçlerine dâhil edilebilmektedir. Bu malzemelerin geri kazanılması, atık miktarının azaltılmasının yanında işletmelerin atık yönetim giderlerini düşürmesine ve belirli koşullarda geri dönüştürülebilir malzemelerden ekonomik gelir elde etmesine olanak sağlayabilmektedir. Atıkların ekonomik potansiyelinin dikkate alınması, işletmelerin mevcut kaynaklarını değerlendirme biçimlerini değiştiren ve üretim süreçlerinde yeni fırsatlar oluşturan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Pongrácz ve Pohjola, 2004).

Sıfır atık yönetiminde atıkların kaynağında azaltılması, geri dönüşüm süreçlerinin geliştirilmesi ve kaynak kullanımının izlenmesi, işletmelerin maliyetlerini etkileyebilecek temel uygulama alanları arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte uygulamaların ekonomik başarısının belirlenebilmesi için atık miktarındaki değişimin yanı sıra ham madde tüketimi, enerji giderleri, toplama maliyetleri, depolama giderleri ve bertaraf harcamalarının birlikte incelenmesi gerekmektedir. Bu göstergelerin değerlendirilmesi, işletmelerin sıfır atık projelerinden elde ettikleri kazanımların daha somut biçimde ortaya konulmasına yardımcı olmaktadır. Sıfır atık yönetim sistemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesinde çevresel göstergelerle birlikte ekonomik ve operasyonel göstergelerin kullanılması, uygulama performansının çok boyutlu biçimde ölçülmesine katkı sağlamaktadır (Uz Zaman, 2014).

İşletmelerin sıfır atık projelerine yönelmesinde ekonomik beklentilerin yanında sürdürülebilirlik hedefleri ve çevresel sorumluluklar da etkili olmaktadır. Doğal kaynakların sınırlı olması ve atık yönetimine ilişkin sorunların giderek büyümesi, işletmelerin üretim

süreçlerini çevresel etkiler bakımından yeniden değerlendirmelerini gerekli kılmaktadır. Özellikle kaynakların verimli kullanılması, atık oluşumunun önlenmesi ve geri kazanım faaliyetlerinin geliştirilmesi, işletmelerin çevresel performansları ile ekonomik faaliyetleri arasında bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Sıfır atık stratejilerinin sürdürülebilir üretim ve tüketim anlayışıyla bütünleştirilmesi, kaynak yönetiminin daha etkili biçimde gerçekleştirilmesine yönelik önemli fırsatlar sunmaktadır (Song vd., 2015).

Sıfır atık projelerinin ekonomik performansı üzerindeki etkilerinin incelenmesi, işletmelerin bu uygulamalara ilişkin yatırım ve yönetim kararlarının değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Uygulama öncesindeki ve sonrasındaki maliyetlerin karşılaştırılması, hangi faaliyet alanlarında tasarruf sağlandığının ve hangi süreçlerde ek harcamaların ortaya çıktığının belirlenmesine olanak tanımaktadır. Özellikle ham madde, enerji, atık toplama, depolama, taşıma ve bertaraf maliyetlerinin birlikte değerlendirilmesi, sıfır atık projelerinin işletme bütçesine olan etkilerinin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasını sağlayabilmektedir. Sıfır atık projelerinin değerlendirilmesine yönelik çalışmalar, uygulamaların çevresel yararlarının yanında ekonomik ve yönetsel çıktılarının da incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Warner vd., 2015).

Bu araştırmanın amacı, sıfır atık projelerinin işletme maliyetleri üzerindeki etkilerini incelemek ve işletmelere maliyet avantajı sağlayan temel uygulama alanlarını belirlemektir. Araştırmada farklı sektörlerde faaliyet gösteren ve sıfır atık uygulamalarını hayata geçiren işletmelerin ham madde, enerji, atık toplama, depolama, taşıma ve bertaraf maliyetleri ele alınmaktadır. Bu doğrultuda sıfır atık uygulamaları öncesindeki ve sonrasındaki maliyetlerin karşılaştırılması yoluyla uygulamaların ekonomik etkilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir. Elde edilen bulguların, sıfır atık projelerinin işletmeler açısından oluşturduğu ekonomik fırsatların değerlendirilmesine ve kaynak verimliliğini artırmaya yönelik yönetim kararlarına katkı sağlaması beklenmektedir.

2. SIFIR ATIK UYGULAMALARI VE İŞLETME MALİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sıfır atık uygulamalarının ekonomik etkileri, kaynak tüketiminin azaltılması, geri kazanım faaliyetlerinin geliştirilmesi ve atık yönetim süreçlerinin iyileştirilmesi üzerinden değerlendirilmektedir. İşletmeler açısından bu uygulamalar, çevresel yükümlülüklerin karşılanmasının yanında ham madde, enerji, depolama, taşıma ve bertaraf maliyetlerinin yönetilmesine yönelik fırsatlar sunmaktadır. Sıfır atık sistemlerinin ekonomik başarısı, uygulamaların başlangıç maliyetleri ile faaliyet sürecinde sağlanan tasarrufların birlikte

incelenmesini gerektirmektedir. Kaynakların mümkün olduğunca ekonomik döngü içerisinde tutulması, atık yönetiminin yalnızca bertaraf faaliyetlerinden oluşan bir süreç olmaktan çıkarılmasını sağlamaktadır (Ewijk ve Stegemann, 2020).

Bu bölümde sıfır atık projelerinin işletme maliyetleriyle ilişkisi, yayımlanmış araştırmalardan elde edilen sayısal veriler ve karşılaştırmalı maliyet değerlendirmeleri üzerinden incelenmiştir. Değerlendirmede küresel atık miktarları, atık geri kazanım oranları ve sıfır atık projelerinin uygulama performansları dikkate alınmıştır. Bunun yanında işletmelerin sıfır atık uygulamalarından elde edebileceği ekonomik kazanımların hesaplanmasına yönelik maliyet analizi çerçevesi oluşturulmuştur.

2.1. Sıfır Atık Uygulamalarının Ekonomik Boyutu

Atık miktarındaki artış, işletmelerin üretim faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel ve ekonomik yükün büyümesine neden olmaktadır. Dünya genelinde ortaya çıkan atıkların önemli bir bölümü geri kazanım süreçlerine dâhil edilmeden bertaraf edilmekte ve ekonomik değere dönüştürülebilecek malzemeler üretim döngüsünün dışında kalmaktadır. Bu durum, yeni ham madde tüketiminin devam etmesine ve atık toplama, taşıma, depolama ve bertaraf faaliyetleri için ek kaynak ayrılmasına yol açmaktadır. Atık yönetimindeki mevcut eğilimler, kaynak verimliliğini esas alan uygulamaların ekonomik önemini artırmaktadır (Kaza vd., 2018).

Çizelge 1. Dünya Genelinde Atık Oluşumu ve Yönetimine İlişkin Sayısal Göstergeler

Gösterge	**Değer**
2016 yılı küresel belediye atığı miktarı	2,01 milyar ton
2050 yılı için öngörülen atık miktarı	3,40 milyar ton
2016–2050 döneminde öngörülen artış	Yaklaşık %69
Geri dönüşüme yönlendirilen atık oranı	%13,5
Kompostlama yoluyla değerlendirilen atık oranı	%5,5
Geri dönüşüm ve kompostlama toplamı	%19,0
Açık depolama alanlarına bırakılan atık oranı	Yaklaşık %31

Kaynak: Kaza vd. (2018). Veriler Dünya Bankasının What a Waste 2.0 raporundan alınmıştır.

Çizelge 1 incelendiğinde, küresel atık miktarının 2016 yılındaki 2,01 milyar ton düzeyinden 2050 yılında 3,40 milyar tona ulaşmasının öngörüldüğü görülmektedir. Bu artış yaklaşık %69 düzeyindedir ve atık yönetimine yönelik altyapı ihtiyacının büyüyebileceğini göstermektedir. Atıkların yalnızca %19'unun geri dönüşüm ve kompostlama yoluyla değerlendirilmesi, kaynak geri kazanımının geliştirilmesine yönelik önemli bir potansiyelin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu göstergeler doğrudan işletme maliyetlerini ölçmemekle birlikte atık

oluşumunun azaltılmasının ve geri kazanım süreçlerinin ekonomik açıdan neden önem taşıdığını açıklamaktadır (Kaza vd., 2018).

İşletmelerin sıfır atık yaklaşımını benimsemesi, atık miktarının kontrol altına alınmasına ve mevcut malzemelerin daha verimli kullanılmasına katkı sağlayabilmektedir. Özellikle ham madde kullanımının yoğun olduğu işletmelerde üretim kayıplarının azaltılması, malzeme kullanım etkinliğinin artırılması ve üretim artıklarının değerlendirilmesi maliyet yönetimi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte geri kazanım faaliyetleri de ayrıştırma, işleme ve taşıma gibi belirli giderler oluşturabilmektedir. Bu nedenle sıfır atık sistemlerinde ekonomik verimlilik, geri kazanılan malzeme miktarı ile uygulama maliyetlerinin birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir (Song vd., 2015).

2.2. Sıfır Atık Projelerinin Uygulama Performansına İlişkin Bulgular

Sıfır atık projelerinin ekonomik ve operasyonel etkilerinin değerlendirilmesinde daha önce uygulanmış projelerin sonuçları önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Bu kapsamda İngiltere'de 2009–2010 yıllarında yürütülen sıfır atık pilot projeleri, uygulama hedefleri ile ayrılan finansal kaynakların birlikte değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Warner vd. (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmada yedi farklı bölgede uygulanan sıfır atık projeleri incelenmiş ve projelerin hedeflerine ulaşma durumları değerlendirilmiştir. Araştırmada kamu finansmanıyla desteklenen projelerin kaynak kullanımı ve uygulama performansları açısından dikkate değer sonuçlar ortaya koyduğu belirtilmiştir.

Çizelge 2. İngiltere'deki Sıfır Atık Pilot Projelerine İlişkin Uygulama Sonuçları

Değerlendirme göstergesi	**Araştırma bulgusu**
İncelenen pilot proje sayısı	7
Uygulama dönemi	2009–2010
Toplam kamu finansmanı	77.500 £
Proje başına ortalama finansman	11.071 £
Hedef ve planlanan faaliyetlere ortalama ulaşma oranı	%71
İncelenen belirli uygulama alanlarında geri kazanım tesisince reddedilen kirli malzemelerde azalma	%30'un üzerinde

Kaynak: Warner vd. (2015). Bulgular, İngiltere'de yürütülen sıfır atık pilot projelerine ilişkindir.

Çizelge 2'de yer alan bulgular, incelenen yedi sıfır atık projesi için toplam 77.500 sterlin kamu finansmanı sağlandığını göstermektedir. Proje başına ortalama finansman yaklaşık 11.071

sterlin olarak gerçekleşirken hedeflere ve planlanan faaliyetlere ulaşma düzeyi ortalama %71 olarak belirlenmiştir. Araştırmada incelenen belirli uygulama alanlarında geri kazanım tesislerinde kabul edilmeyen kirli malzemelerin miktarında %30'un üzerinde azalma olduğu da bildirilmiştir. Bu sonuçlar, sıfır atık projelerinin belirli bir finansal kaynak kullanılarak atık yönetimi performansında ölçülebilir iyileşmeler sağlayabildiğini göstermektedir (Warner vd., 2015).

İngiltere'deki uygulamaların işletme maliyetleri açısından değerlendirilmesinde, kamu finansmanı ile uygulama başarısı arasındaki ilişkinin doğrudan kârlılık göstergesi olarak yorumlanmaması gerekmektedir. Projelerde sağlanan iyileşmeler atık yönetimi süreçlerinin etkinliğine ilişkin sonuçlar sunmakla birlikte işletme düzeyindeki net maliyet tasarrufunu tek başına ortaya koymamaktadır. Bununla birlikte geri kazanım süreçlerinde malzeme kalitesinin artırılması, atık işleme faaliyetlerinin verimliliğine katkıda bulunabilecek önemli bir unsurdur. Atık yönetim sistemlerinin ekonomik performansı değerlendirilirken operasyonel başarı göstergeleri ile finansal göstergelerin birlikte kullanılması önem taşımaktadır (Uz Zaman, 2014).

2.3. İşletmelerde Sıfır Atık Uygulamalarının Maliyet Unsurlarına Etkisi

İşletmelerde sıfır atık uygulamalarının maliyetler üzerindeki etkileri, gerçekleştirilen faaliyetlerin niteliğine göre farklılaşmaktadır. Ham madde tüketiminin azaltılması, üretim kayıplarının kontrol edilmesi ve geri dönüştürülebilir malzemelerin değerlendirilmesi, doğrudan ekonomik karşılığı belirlenebilen uygulamalar arasında bulunmaktadır. Bunun yanında atık toplama, taşıma ve bertaraf giderlerinde meydana gelen değişimler de sıfır atık projelerinin maliyet performansına ilişkin göstergeler oluşturmaktadır. Atıkların kaynağında azaltılması ve yeniden kullanımının sağlanması, kaynak tüketiminin yönetilmesinde etkili olabilecek yaklaşımlar arasında yer almaktadır (Memon, 2010).

Çizelge 3. Sıfır Atık Uygulamalarının İşletme Maliyetlerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Uygulama alanı	**Maliyet göstergesi**	**Beklenen etki**	**Ekonomik değerlendirme**
Ham madde tasarrufu	TL/birim ürün	Azalış	Üretim maliyetlerinde tasarruf
Enerji verimliliği	kWh/birim ürün	Azalış	Enerji giderlerinde tasarruf
Geri dönüşüm	TL/dönem	Gelir artışı	Geri kazanım geliri
Atıkların kaynağında ayrıştırılması	TL/ton	Duruma bağlı	Ayrıştırma maliyeti ve bertaraf tasarrufu
Yeniden kullanım	TL/dönem	Azalış	Yeni malzeme satın alma ihtiyacının azalması
Atık toplama ve taşıma	TL/ton	Duruma bağlı	Lojistik maliyetlerin değişmesi
Bertaraf işlemleri	TL/dönem	Azalış	Bertaraf edilen atık miktarının azalması
Sistem kurulumu	TL	Başlangıçta artış	Yatırım maliyeti
Personel eğitimi	TL	Başlangıçta artış	Eğitim gideri

Kaynak: Murray (1999), Curran ve Williams (2012), Gharfalkar vd. (2015), Stahel (2016) ve Ewijk ve Stegemann (2020) çalışmalarından hareketle hazırlanmıştır.

Çizelge 3'te sıfır atık uygulamalarının işletme maliyetlerine yönelik olası etkileri gösterilmektedir. Ham madde ve enerji kullanımındaki azalışlar, üretim faaliyetlerinin daha az kaynak tüketilerek gerçekleştirilmesine olanak tanıyabilmektedir. Geri dönüşüm ve yeniden kullanım faaliyetleri ise ekonomik değeri bulunan malzemelerin yeniden üretim süreçlerine kazandırılmasını desteklemektedir. Buna karşılık sistem kurulumu, personel eğitimi ve ayrıştırma faaliyetleri belirli maliyetler oluşturabileceğinden ekonomik etkilerin işletme düzeyinde ayrıca hesaplanması gerekmektedir.

İşletmelerin maliyet yönetimi açısından en fazla önem taşıyan unsurlardan biri, atıkların üretim sürecinde oluşmadan önlenmesidir. Atıkların ortaya çıkmasının engellenmesi, yalnızca bertaraf giderlerinin değil, atığa dönüşen malzemelere yapılan başlangıç harcamalarının da azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir. Bu nedenle sıfır atık uygulamalarında üretim planlamasının iyileştirilmesi ve malzeme kayıplarının önlenmesi önem taşımaktadır. Kaynak

verimliliğini esas alan döngüsel ekonomi uygulamaları, malzeme kullanımının ekonomik değer üretme kapasitesiyle birlikte değerlendirilmesine dayanmaktadır (Antikainen vd., 2018).

2.4. Sıfır Atık Projelerinin Maliyet Analizine Yönelik Örnek Uygulama

Sıfır atık projelerinin ekonomik etkilerinin daha somut biçimde açıklanabilmesi amacıyla karşılaştırmalı maliyet analizi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu kapsamda işletmelerde ham madde, enerji, atık toplama, taşıma ve bertaraf giderlerinin uygulama öncesi ve sonrası dönemlerde karşılaştırılmasına yönelik bir hesaplama örneği hazırlanmıştır. Analizde maliyet azalışları ile uygulamanın başlangıcında ortaya çıkan yatırım giderlerinin birlikte değerlendirilmesi esas alınmıştır.

Aşağıdaki çizelge, yöntemin işleyişini göstermek amacıyla oluşturulmuş temsili bir hesaplama örneğidir. Tutarlar herhangi bir işletmeden toplanmış gözlem verileri değildir ve literatürde raporlanmış bir işletmenin sonuçları olarak yorumlanmamalıdır.

Çizelge 4. Sıfır Atık Uygulaması Öncesi ve Sonrası Yıllık Maliyetlerin Karşılaştırılmasına İlişkin Hesaplama Örneği

Maliyet kalemi	**Öncesi (TL)**	**Sonrası (TL)**	**Değişim (%)**
Ham madde giderleri	600.000	540.000	-10,0
Enerji giderleri	240.000	216.000	-10,0
Atık toplama giderleri	60.000	48.000	-20,0
Depolama giderleri	40.000	32.000	-20,0
Taşıma giderleri	50.000	42.500	-15,0
Bertaraf giderleri	90.000	63.000	-30,0
Toplam	1.080.000	941.500	-12,8

Kaynak: Araştırmanın karşılaştırmalı maliyet analizini açıklamak amacıyla oluşturulmuş temsili hesaplama. Gerçek araştırma bulgusu değildir.

Çizelge 4'te yer alan örnek hesaplamaya göre uygulama öncesindeki toplam yıllık maliyet 1.080.000 TL, uygulama sonrasındaki toplam maliyet ise 941.500 TL olarak belirlenmiştir. Bu varsayımlar altında yıllık maliyet farkı 138.500 TL, toplam maliyet azalış oranı ise yaklaşık %12,8 olmaktadır. En yüksek oransal azalış %30 ile bertaraf giderlerinde, en düşük azalış ise %10 ile ham madde ve enerji giderlerinde görülmektedir. Hesaplama, farklı maliyet kalemlerinde ortaya çıkan değişimlerin toplam işletme giderleri üzerindeki etkisinin nasıl belirlenebileceğini göstermektedir.

2.5. Sıfır Atık Projelerinde Yatırım Maliyetleri ve Geri Ödeme Süresi

Sıfır atık projelerinin uygulanması, işletmeler açısından başlangıç aşamasında belirli yatırım harcamaları gerektirebilmektedir. Atık ayrıştırma ekipmanlarının temin edilmesi, depolama alanlarının düzenlenmesi, çalışanların eğitilmesi ve atık yönetim süreçlerinin yeniden yapılandırılması bu harcamalar arasında bulunmaktadır. Başlangıç yatırımlarının ekonomik açıdan değerlendirilmesinde uygulamalardan elde edilecek yıllık net tasarrufların belirlenmesi önem taşımaktadır. Atık yönetim sistemlerinin ekonomik sürdürülebilirliği, uygulama maliyetleri ile uzun dönemli kaynak kazanımlarının birlikte ele alınmasını gerektirmektedir (Uz Zaman ve Lehmann, 2011).

Çizelge 5. Sıfır Atık Projesi İçin Temsili Yatırım ve Geri Ödeme Hesaplaması

Yatırım ve kazanım unsuru	**Tutar (TL)**
Atık ayrıştırma ekipmanları	45.000
Sistem kurulumu	30.000
Personel eğitim giderleri	15.000
Diğer başlangıç giderleri	10.000
Toplam başlangıç yatırımı	100.000
Yıllık maliyet tasarrufu	138.500
Yıllık geri dönüşüm geliri	20.000
Yıllık ek işletme giderleri	18.500
Yıllık net ekonomik kazanım	140.000

Kaynak: Çizelge 4'teki temsili maliyetler esas alınarak oluşturulmuş hesaplama örneği. Tutarlar gözlemsel veri değildir.

Çizelge 5'te kullanılan varsayımlar altında sıfır atık projesinin başlangıç yatırım maliyeti 100.000 TL olarak hesaplanmaktadır. Yıllık maliyet tasarrufuna geri dönüşüm geliri eklendiğinde ve ek işletme giderleri düşüldüğünde yıllık net ekonomik kazanım 140.000 TL olmaktadır. Bu varsayımsal durumda projenin basit geri ödeme süresi yaklaşık 0,71 yıl olarak hesaplanmaktadır.

Sıfır atık projelerinin geri ödeme süresi, işletmenin faaliyet alanına, başlangıç yatırımının büyüklüğüne ve sağlanan yıllık tasarruf miktarına göre değişebilmektedir. Geri dönüşüm gelirlerinin piyasa koşullarına bağlı olarak farklılaşması ve uygulama giderlerinin zaman içerisinde değişebilmesi, ekonomik performansın düzenli olarak izlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle geri ödeme hesaplamalarının işletmelerin gerçek maliyet kayıtlarına dayalı olarak yapılması önem taşımaktadır. Kaynak geri kazanımına yönelik uygulamaların

ekonomik değerlendirmesinde teknik uygunluk ve finansal sürdürülebilirlik birlikte ele alınmalıdır (Pongrácz ve Pohjola, 2004).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, sıfır atık projelerinin işletme maliyetleri üzerindeki etkileri; ham madde tüketimi, enerji kullanımı, atık toplama, depolama, taşıma, bertaraf giderleri ve geri dönüşüm faaliyetleri açısından değerlendirilmiştir. İncelenen veriler, sıfır atık uygulamalarının kaynak kullanımının iyileştirilmesi ve atık yönetimi giderlerinin azaltılması bakımından önemli bir ekonomik potansiyel taşıdığını göstermektedir. Özellikle atıkların kaynağında ayrıştırılması, geri dönüştürülebilir malzemelerin yeniden değerlendirilmesi ve üretim kayıplarının azaltılması, işletmelerin maliyet yönetimini destekleyen temel uygulamalar arasında yer almaktadır.

Çalışmada ele alınan uluslararası uygulama örnekleri, sıfır atık projelerinin belirli finansal yatırımlarla atık yönetimi performansında ölçülebilir iyileşmeler sağlayabildiğini ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı maliyet analizine yönelik örnek hesaplamalar ise ham madde, enerji ve bertaraf giderlerinde meydana gelebilecek azalışların toplam işletme maliyetlerini nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu hesaplamalar temsili nitelikte olduğundan, elde edilen oranların bütün işletmeler için geçerli olduğu ileri sürülememektedir.

Sıfır atık projelerinin uygulanması sırasında ekipman temini, çalışanların eğitilmesi ve sistem kurulumu gibi faaliyetler başlangıç maliyetleri oluşturabilmektedir. Ancak kaynak tüketiminin azaltılması, atık miktarının düşürülmesi ve geri dönüşüm faaliyetlerinden gelir elde edilmesi, bu yatırımların zaman içerisinde karşılanmasını mümkün kılabilmektedir. Ekonomik kazanımların düzeyi, işletmenin faaliyet alanına, üretim kapasitesine ve uygulamaların etkinliğine bağlı olarak değişmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan değerlendirmeler, sıfır atık projelerinin çevresel sürdürülebilirliğin yanı sıra işletmelerin maliyet yönetimi açısından da dikkate alınması gereken uygulamalar olduğunu göstermektedir. İşletmelerin sıfır atık sistemlerini planlı biçimde yürütmeleri, çalışanların sürece katılımını sağlamaları ve maliyet değişimlerini düzenli olarak izlemeleri önerilmektedir. Ayrıca gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin gerçek maliyet verilerinin karşılaştırılması, sıfır atık uygulamalarının ekonomik etkilerinin daha kapsamlı biçimde ortaya konulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Antikainen, R., Lazarevic, D., & Seppala, J. (2018). Circular economy: Origins and future orientations. In H. Lehmann (Ed.), Factor X: Challenges, implementation strategies and examples for a sustainable use of natural resources (pp. 115–130). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-50079-9_7

Connett, P. (2013). The zero waste solution: Untrashing the planet one community at a time. Chelsea Green Publishing.

Curran, T., & Williams, I. D. (2012). A zero waste vision for industrial networks in Europe. Journal of Hazardous Materials, 207–208, 3–7. https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2011.07.122

Edgerly, J., & Borrelli, D. (2007). Moving toward zero from waste management to resource recovery. Toxic Action Center.

Elia, V., Gnoni, M. G., & Tornese, F. (2015). Designing pay-as-you-throw schemes in municipal waste management services: A holistic approach. Waste Management, 44, 188–195. https://doi.org/10.1016/j.wasman.2015.07.040

Ewijk, S., & Stegemann, J. A. (2020). Recognising waste use potential to achieve a circular economy. Waste Management, 105, 1–7. https://doi.org/10.1016/j.wasman.2020.01.019

Gharfalkar, M., Court, R., Campbell, C., Ali, Z., & Hillier, G. (2015). Analysis of waste hierarchy in the European Waste Directive 2008/98/EC. Waste Management, 39, 305–313. https://doi.org/10.1016/j.wasman.2015.02.007

Kaza, S., Yao, L. C., Bhada-Tata, P., & Van Woerden, F. (2018). What a waste 2.0: A global snapshot of solid waste management to 2050. World Bank. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1329-0

Lehmann, S. (2011). Optimizing urban material flows and waste streams in urban development through principles of zero waste and sustainable consumption. Sustainability, 3(1), 155–183. https://doi.org/10.3390/su3010155

Memon, M. A. (2010). Integrated solid waste management based on the 3R approach. Journal of Material Cycles and Waste Management, 12, 30–40. https://doi.org/10.1007/s10163-009-0274-0

Murray, R. (1999). Creating wealth from waste. DEMOS.

Pongrácz, E., & Pohjola, V. J. (2004). Re-defining waste, the concept of ownership and the role of waste management. Resources, Conservation and Recycling, 40, 141–153. https://doi.org/10.1016/S0921-3449(03)00057-0

Song, Q., Li, J., & Zeng, X. (2015). Minimizing the increasing solid waste through zero waste strategy. Journal of Cleaner Production, 104, 199–210. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.08.027

Stahel, W. R. (2016). Circular economy. Nature, 531, 435–438. https://doi.org/10.1038/531435a

Uz Zaman, A. (2014). Identification of key assessment indicators of the zero waste management systems. Ecological Indicators, 36, 682–693. https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2013.09.024

Uz Zaman, A. (2015). A comprehensive review of the development of zero waste management: Lessons learned and guidelines. Journal of Cleaner Production, 91, 12–25. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.013

Uz Zaman, A., & Lehmann, S. (2011). Challenges and opportunities in transforming a city into a zero waste city. Challenges, 2(4), 73–93. https://doi.org/10.3390/challe2040073

Warner, C., Phillips, P., Santos, A., & Pimenta, B. (2015). Evaluation of zero waste places projects 2009–2010 in England. Proceedings of the Institution of Civil Engineers – Waste and Resource Management, 168(1), 14–25. https://doi.org/10.1680/warm.13.00014

Welford, R. (1992). Linking quality and the environment: A strategy for the implementation of environmental management systems. Business Strategy and the Environment, 1(1), 25–34. https://doi.org/10.1002/bse.3280010105

Yaman, K., & Olhan, E. (2010). Atık yönetiminde sıfır atık yaklaşımı ve bu anlayışa küresel bir bakış. Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi, 3(1), 53–57.

BELİREN YETİŞKİNLERDE FİNANSAL DAVRANIŞ VE YAŞAM DOYUMU: HİYERARŞİK REGRESYON ANALİZİ

Doç. Dr. Meryem ÖZTÜRK

Atatürk Üniversitesi, meryemozturk@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5221-3989

ÖZET

Yaşam doyumu, bireylerin yaşamlarını bir bütün olarak nasıl değerlendirdiklerini yansıtan ve bireysel refahın önemli göstergelerinden biri olarak ele alınan bir kavramdır. Bireylerin yaşamlarına ilişkin bu genel değerlendirmeleri, farklı yaşam alanlarındaki deneyimleriyle ilişkilidir. Beliren yetişkinlik dönemi eğitim, çalışma yaşamı ve ekonomik bağımsızlığa geçiş gibi önemli değişimlerin yaşandığı ve finansal sorumlulukların giderek arttığı bir dönemdir. Beliren yetişkinlikte artan finansal sorumluluklar, bireylerin finansal kaynaklarını nasıl yönettikleri ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesini önemli hâle getirmektedir. Bu çalışmanın amacı beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde finansal davranış ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemek ve finansal davranışın sosyodemografik özellikler kontrol edildiğinde yaşam doyumunun açıklanmasına sağladığı katkıyı belirlemektir. Çalışma Atatürk Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesinde öğrenim gören 18–29 yaş arasındaki 980 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Veriler Pearson korelasyon analizi ve hiyerarşik çoklu regresyon analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular finansal davranış ile yaşam doyumu arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermiştir ($r = 0,235$; $p < 0,001$). Cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve gelir düzeyinden oluşan kontrol değişkenleri yaşam doyumundaki varyansın %8,1'ini açıklamıştır. Finansal davranışın modele eklenmesi açıklanan varyansı %3,9 artırmış ($\Delta R^2 = 0,039$; $p < 0,001$) ve finansal davranışın yaşam doyumuyla ilişkisi kontrol değişkenleri dikkate alındığında da anlamlılığını korumuştur ($\beta = 0,200$; $p < 0,001$). Bu bulgular beliren yetişkinlerin finansal kaynaklarını yönetirken sergiledikleri davranışların, sosyodemografik özellikler kontrol edildiğinde de yaşam doyumuyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda beliren yetişkinlerin bütçeleme, harcamaları kontrol etme, ödemeleri zamanında gerçekleştirme ve uzun vadeli finansal hedefler doğrultusunda hareket etme gibi olumlu finansal davranışlarının desteklenmesi, yaşam doyumlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar açısından da önem taşıyabilir.

Anahtar Kelimeler: Finansal davranış, yaşam doyumu, beliren yetişkinlik

1. GİRİŞ

Bireysel ve toplumsal refahın değerlendirilmesinde gelir ve diğer nesnel ekonomik göstergeler uzun süredir önemli bir yere sahip olmakla birlikte, refahın yalnızca maddi koşullarla açıklanamayacağı yönündeki yaklaşım giderek güçlenmektedir. Bu doğrultuda bireylerin kendi yaşamlarını nasıl değerlendirdikleri önem kazanmış ve yaşam doyumuna yönelik akademik ve politik ilgi artmıştır (Vo, 2025). Yaşam doyumu, bireyin yaşamını bir bütün olarak ne ölçüde olumlu değerlendirdiğini ifade eden (Veenhoven, 1996) ve öznel iyi oluşun bilişsel boyutunu oluşturan bir kavramdır (Pavot & Diener, 2008). Bu nedenle yaşam doyumunu şekillendiren

faktörlerin belirlenmesi, bireysel iyi oluşun anlaşılması ve yaşam kalitesini geliştirmeye yönelik politikalar açısından önem taşımaktadır (Vo, 2025).

Yaşam doyumu, bireyin içinde bulunduğu koşulların yanı sıra yaşam olayları, kişisel özellikleri ve davranışları gibi çeşitli faktörlerle ilişkili olabilmektedir (Veenhoven, 1996). Bireyler yaşamlarını genel olarak değerlendirirken kendileri için önemli olan yaşam alanlarındaki deneyimlerini de dikkate almakta ve bu alanlara ilişkin değerlendirmeler genel yaşam doyumunun oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Pavot & Diener, 2008). Yaşamın önemli alanlarından biri olan finansal yaşam da bireylerin genel yaşam değerlendirmeleriyle bağlantılı olabilir. Günlük finansal sorumluluklar, harcamaların planlanması ve izlenmesinden faturaların zamanında ödenmesine, tasarruftan uzun vadeli finansal planlamaya kadar uzanan geniş bir karar ve davranış alanını kapsamaktadır (Ali vd., 2015). Finansal davranışların yaşam doyumuyla ilişkisi, bu davranışların sonuçlarının finansal alanla sınırlı kalmayarak bireyin genel yaşam değerlendirmesine yansıyabilmesiyle açıklanabilir. Olumlu finansal davranışların finansal güvenliği desteklemesi ve finansal stresi azaltması (Mitra & De, 2025) ve finansal alandaki olumlu deneyimlerin diğer yaşam alanlarına yayılabilmesi (Atatsi vd., 2023; Xiao vd., 2009) bu bağlantının olası açıklamaları arasında yer almaktadır.

Finansal davranış, bireylerin para yönetimiyle ilişkili olarak sergiledikleri davranışları ifade etmekte; nakit yönetimi, kredi kullanımı ve tasarruf gibi çeşitli uygulamaları kapsamaktadır (Xiao, 2008). Finansal davranışın doğrudan yaşam doyumuyla ilişkisine yönelik ampirik çalışmalar görece sınırlı olmakla birlikte (Mitra & De, 2025), mevcut bulgular olumlu bir ilişkiye işaret etmektedir. Türkiye'de evli bireyler üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada bütçeleme, tasarruf etme ve harcamaları kontrol etme gibi finansal yönetim uygulamalarının yaşam doyumuyla pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenirken (Çopur, 2015), üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalar da finansal davranışların yaşam doyumu gibi daha geniş iyi oluş göstergeleriyle bağlantılı olabileceğini göstermektedir (Xiao vd., 2009). Bartholomae ve Fox (2021) ise üniversite öğrencilerine ilişkin literatürün zamanla belirli finansal davranışlardan, olumlu finansal davranışların finansal ve genel öznel iyi oluş üzerindeki sonuçlarına doğru genişlediğini belirtmektedir. Bununla birlikte mevcut ampirik kanıtların tam bir tutarlılık göstermemesi, ilişkinin farklı örneklemlerde incelenmesini gerekli kılmaktadır (Bartholomae & Fox, 2021).

Beliren yetişkinlik, ergenlik ile yetişkinlik arasında yer alan ve yaklaşık olarak 18–29 yaşlarını kapsayan; eğitim, çalışma yaşamı, bağımsızlaşma ve yetişkin rollerinin üstlenilmesi açısından önemli değişimlerin yaşandığı bir yaşam dönemidir. Bu dönemde bireylerin kendi yaşamlarına ilişkin kararları giderek daha fazla üstlenmeleriyle birlikte kişisel sorumluluk, bağımsız karar verebilme ve ekonomik bağımsızlık önem kazanmaktadır (Arnett, 2000; Atak & Çok, 2010). Bununla birlikte ekonomik bağımsızlığa geçiş aşamalı bir süreçtir ve beliren yetişkinler öğrenci, çalışan ya da her ikisi birden olabilmekte, ebeveynlerinden farklı düzeylerde finansal destek almaya devam edebilmektedir (Sorgente & Lanz, 2017). Türkiye'de de bu dönemin ekonomik ve kültürel koşullar çerçevesinde şekillendiği ve aileye maddi bağımlılığın devam edebildiği belirtilmektedir (Doğan & Cebioğlu, 2011). Diğer taraftan bireyler eğitim, barınma ve diğer yaşam giderlerini karşılama ve bazı durumlarda ailelerine finansal katkıda bulunma

gibi yeni finansal sorumluluklarla karşılaşabilmektedir (Terriquez & Gurantz, 2015). Dolayısıyla beliren yetişkinlik, finansal bağımlılıktan daha fazla finansal sorumluluk ve ekonomik bağımsızlığa doğru ilerlenen, bireylerin kendi finansal kaynaklarına ilişkin kararlarının giderek önem kazandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Nitekim kişisel finansmanı yönetebilme ve ebeveynlerin finansal desteğinden bağımsızlaşma, beliren yetişkinlik döneminin önemli gelişimsel görevleri arasında değerlendirilmekte; finansal planlama, harcamaların izlenmesi, tasarruf ve kontrollü harcama gibi olumlu finansal davranışlar bu süreçte bireylerin finansal yeterliliklerinin önemli bileşenlerini oluşturmaktadır (Vosylis & Klimstra, 2022). Finansal davranışlar aynı zamanda beliren yetişkinlerin finansal iyi oluşuyla ilişkili temel finansal faktörler arasında ele alınmaktadır (Sorgente & Lanz, 2017).

Bu çerçevede finansal davranış ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin beliren yetişkinlik döneminde incelenmesi önem taşımaktadır. Önceki çalışmalar olumlu finansal davranışların yaşam doyumu ve genel öznel iyi oluşla ilişkili olabileceğine işaret etmekle birlikte, finansal davranışın genel yaşam doyumuyla doğrudan ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısı sınırlıdır (Bartholomae & Fox, 2021; Mitra & De, 2025). Özellikle finansal bağımsızlığa geçişin sürdüğü ve finansal sorumlulukların giderek arttığı beliren yetişkinlik döneminde bu ilişkinin incelenmesi, finansal davranışların bireylerin genel yaşam değerlendirmelerindeki yerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde finansal davranış ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemek ve finansal davranışın cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve gelir düzeyi kontrol edildiğinde yaşam doyumunun açıklanmasına sağladığı katkıyı belirlemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Tasarımı ve Katılımcılar

Bu çalışma, finansal davranış ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi beliren yetişkinlik dönemindeki bireyler arasında incelemek amacıyla nicel ve kesitsel araştırma tasarımında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri, Atatürk Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesinde öğrenim gören 18–29 yaş arasındaki 980 katılımcıdan gönüllü katılım esasına dayalı olarak çevrim içi anket yoluyla toplanmıştır. Yaş aralığının belirlenmesinde beliren yetişkinliği 18–29 yaşları arasındaki gelişim dönemi olarak ele alan yaklaşım temel alınmıştır (Arnett vd., 2014).

Örneklem Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde yaşayan, farklı gelir ve akademik başarı düzeylerine sahip öğrencileri kapsamaktadır. Katılımcıların cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve gelir düzeyine ilişkin bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet	**N**	**%**
Erkek	322	32,9
Kadın	658	67,1
Yaş		
18-21	205	20,9
22-25	444	45,3
26-29	331	33,8
Çalışma Durumu		

Çalışıyor	400	40,8
Çalışmıyor	580	59,2
Gelir Durumu		
≤4000	509	51,9
4001-8500	171	17,4
8501-15000	226	23,1
>15000	74	7,6

Örneklemde kadın katılımcılar çoğunlukta olup katılımcıların büyük bölümü 22–25 yaş aralığında yer almaktadır. Çalışmayan katılımcıların oranı çalışanlardan daha yüksektir. Gelir dağılımı ise örneklemin ağırlıklı olarak alt ve orta gelir gruplarında toplandığını göstermektedir.

2.2. Ölçüm Araçları

Finansal davranış, bireylerin finansal kaynaklarını yönetirken sergiledikleri davranışları değerlendirmek amacıyla Atkinson ve Messy (2012) tarafından kullanılan finansal davranış maddelerinden yararlanılarak ölçülmüştür. Ölçek, bireylerin finansal durumlarını takip etme, harcamalarını kontrol etme, ödemelerini zamanında gerçekleştirme ve uzun vadeli finansal hedefler doğrultusunda hareket etme gibi finansal yönetim davranışlarını yansıtan dört maddeden oluşmaktadır. Maddeler beşli Likert tipi ölçek kullanılarak değerlendirilmiştir. Maddelere verilen yanıtların ortalaması alınarak finansal davranış puanı hesaplanmış; yüksek puanlar daha olumlu/sorumlu finansal davranış düzeyini ifade etmiştir.

Yaşam doyumu, Diener vd. (1985) tarafından geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeği (Satisfaction with Life Scale-SWLS) kullanılarak ölçülmüştür. Beş maddeden oluşan ölçek, bireylerin yaşamlarını bir bütün olarak bilişsel açıdan değerlendirmelerini ölçmektedir. Maddeler beşli Likert tipi ölçek kullanılarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların beş maddeye verdikleri yanıtların ortalaması alınarak genel yaşam doyumu puanı oluşturulmuş; yüksek puanlar daha yüksek yaşam doyumunu göstermiştir. Çalışmada kullanılan ölçüm araçlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve iç tutarlılık katsayıları Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Ölçüm Araçlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Katsayıları

Değişken	Ort.	SS	Min.	Max.	Cronbach α
Finansal Davranış	3,50	0,80	1	5	0,729
Yaşam Doyumu	2,29	0,96	1	5	0,858

Finansal davranış puanının ortalaması 3,50 (SS=0,80), yaşam doyumu puanının ortalaması ise 2,29 (SS=0,96) olarak belirlenmiştir. Her iki değişken de 1–5 aralığında değer almaktadır. İç tutarlılık analizinde Cronbach alfa katsayısı finansal davranış için 0,729; yaşam doyumu için ise 0,858 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler her iki ölçümün de çalışmanın örnekleminde yeterli iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

2.3. Kontrol Değişkenleri

Analizlerde cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve aylık hane geliri sosyodemografik kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Cinsiyet değişkeni kadın = 1 ve erkek = 0; çalışma durumu ise çalışıyor = 1 ve çalışmıyor = 0 olacak şekilde kukla değişken olarak kodlanmıştır. Yaş, analizlere sürekli değişken olarak dahil edilmiştir. Aylık hane geliri dört kategoride (≤4.000 TL, 4.001–8.500 TL, 8.501–15.000 TL ve >15.000 TL) ele alınmış ve üç kukla değişkene

dönüştürülmüştür. Regresyon analizlerinde ≤4.000 TL gelir grubu referans kategori olarak kullanılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics 27.0 programından yararlanılmıştır. Öncelikle çalışma değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik katsayıları hesaplanmış, finansal davranış ile yaşam doyumu arasındaki ikili ilişki Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. Finansal davranışın yaşam doyumu ile sosyodemografik özelliklerden bağımsız olarak ilişkili olup olmadığını ve modele eklenmesinin açıklanan varyansa sağladığı katkıyı belirlemek amacıyla hiyerarşik çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizinin ilk aşamasında cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve gelir düzeyi kontrol değişkenleri, ikinci aşamasında ise finansal davranış modele dahil edilmiştir.

Regresyon analizinin varsayımlarını değerlendirmek amacıyla artıkların normalliği ve doğrusallığı grafiksel olarak incelenmiş; artıkların bağımsızlığı Durbin–Watson istatistiği, çoklu doğrusal bağlantı ise VIF değerleri üzerinden değerlendirilmiştir. Tüm analizlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Analizi

Çalışma değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik katsayıları Çizelge 2'de sunulmuştur. Finansal davranış ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla gerçekleştirilen Pearson korelasyon analizi sonucunda (Çizelge 3), iki değişken arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r = 0,235$; $p < 0,001$). Buna göre daha olumlu finansal davranış düzeyi, daha yüksek yaşam doyumu ile ilişkilidir.

Çizelge 3. Finansal Davranış ile Yaşam Doyumu Arasındaki Korelasyon

Değişkenler	1	2
Finansal davranış	-	
Yaşam doyumu	0,235***	-

**N=980. Değerler Pearson korelasyon katsayılarıdır. *p<0,001.

3.2. Hiyerarşik Regresyon Analizi

Finansal davranışın sosyodemografik özelliklerin ötesinde yaşam doyumuyla ilişkisini ve modele sağladığı ek açıklayıcı katkıyı değerlendirmek amacıyla hiyerarşik çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizin ilk aşamasında cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve gelir düzeyi kontrol değişkenleri modele dahil edilmiş, ikinci aşamada finansal davranış modele eklenmiştir.

Regresyon varsayımlarının değerlendirilmesinde artıkların histogramı ve normal P–P grafiği yaklaşık normal dağılıma işaret etmiş, standartlaştırılmış tahmin değerleri ile artıklar arasındaki saçılım grafiğinde belirgin bir doğrusal olmayan örüntü gözlenmemiştir. Durbin–Watson istatistiğinin 2,115 olması artıkların bağımsızlığı açısından bir sorun bulunmadığını göstermiştir. VIF değerlerinin 1,030 ile 1,823 arasında değişmesi ise çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmadığına işaret etmektedir.

Çizelge 4. Yaşam Doyumunu Yordayan Hiyerarşik Regresyon Analizi

Yordayıcı	Model 1 B (SH)	β	Model 2 B (SH)	β
Kontrol değişkenleri				
Cinsiyet (kadın = 1)	0,118 (0,066)	0,058	0,126 (0,064)	0,062
Yaş	-0,059 (0,011)***	-0,178	-0,054 (0,010)***	-0,162
Çalışma durumu (çalışıyor = 1)	-0,196 (0,081)*	-0,101	-0,202 (0,079)*	-0,104
Gelir: 4,001–8,500 TL	0,299 (0,095)**	0,119	0,281 (0,093)**	0,111
Gelir: 8,501–15,000 TL	0,398 (0,093)***	0,175	0,371 (0,091)***	0,164
Gelir: >15,000 TL	1,001 (0,125)***	0,277	0,883 (0,123)***	0,244
Finansal davranış	-		**0,239 (0,037)*** **	**0,200*** **
Model istatistikleri				
R^2	0,081		0,120	
Düzeltilmiş R^2	0,076		0,114	
ΔR^2	0,081***		0,039***	
F	14,368***		18,962***	

Not. N=980. Bağımlı değişken = yaşam doyumu. Gelir için referans kategori ≤4.000 TL'dir. B = standartlaştırılmamış regresyon katsayısı; SH = standart hata; β = standartlaştırılmış regresyon katsayısı. *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001.

İlk modelde cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve gelir düzeyi kontrol değişkenleri olarak analize dahil edilmiş ve model yaşam doyumundaki varyansın %8,1'ini açıklamıştır (R^2 = 0,081; düzeltilmiş R^2 = 0,076; F(6, 973) = 14,368; p < 0,001). Bu modelde yaş (β = -0,178; p < 0,001) ve çalışıyor olma (β = -0,101; p = 0,015) yaşam doyumu ile negatif yönde ilişkiliyken gelir düzeyinin 4.001–8.500 TL (β = 0,119; p = 0,002), 8.501–15.000 TL (β = 0,175; p < 0,001) ve 15.000 TL üzerinde (β = 0,277; p < 0,001) olması referans gelir grubuna kıyasla yaşam doyumu ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Cinsiyetin katsayısı ise istatistiksel olarak anlamlı değildir (p = 0,074).

İkinci modelde finansal davranışın eklenmesiyle açıklanan varyans %8,1'den %12,0'ye yükselmiş ve açıklanan varyanstaki %3,9'luk artış istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (ΔR^2 = 0,039; $\Delta F(1, 972)$ = 42,823; p < 0,001). Sosyodemografik değişkenler kontrol edildiğinde finansal davranışın yaşam doyumu ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir (B = 0,239; SH = 0,037; β = 0,200; p < 0,001). Nihai modelde yaş (β = -0,162; p < 0,001) ve çalışma durumu (β = -0,104; p = 0,011) negatif yöndeki ilişkilerini korurken üç gelir grubunun da referans gruba kıyasla pozitif katsayıları anlamlılığını sürdürmüştür. Cinsiyet ise anlamlılık düzeyinin hemen üzerinde kalmıştır (β = 0,062; p = 0,051).

SONUÇ

Bu çalışma beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerde finansal davranış ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgular finansal kaynakların daha planlı ve sorumlu biçimde yönetilmesini yansıtan olumlu finansal davranışların daha yüksek yaşam doyumuyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilişkinin cinsiyet, yaş, çalışma durumu ve gelir düzeyi dikkate alındığında da devam etmesi ve finansal davranışın modele eklenmesiyle yaşam doyumunda açıklanan varyansın %3,9 artması, finansal davranışın sosyodemografik özelliklerin ötesinde yaşam doyumunun açıklanmasına ek katkı sağladığını göstermektedir.

Çalışmada dikkat çeken bulgulardan biri katılımcıların yaşam doyumu ortalamasının 2,29 olmasıdır. Bu düzey farklı yanıt ölçekleri kullanılmış olmakla birlikte Türkiye'de üniversite

öğrencileri üzerinde SWLS kullanılarak gerçekleştirilen önceki bazı araştırmalarda bildirilen yaşam doyumu düzeyleriyle karşılaştırıldığında görece düşüktür (Arslan & Bektaş, 2019; Polat, 2017). Benzer biçimde Türkiye'de 18–29 yaş aralığındaki beliren yetişkinlerle gerçekleştirilen daha güncel bir boylamsal çalışmada yaşam doyumu ortalaması ilk ölçümde 3,74/7 olarak belirlenmiş ve izleyen ölçümlerde artış göstermiştir (Hanımoğlu, 2025). Ayrıca COVID-19 döneminde dokuz ülkedeki üniversite öğrencilerinin karşılaştırıldığı bir araştırmada Türkiye örneklemi hem ortalama yaşam doyumu düzeyinin (SWLS = 16,64) hem de yaşamından doyumlu olarak sınıflandırılan öğrencilerin oranının (%28,06) en düşük olduğu grup olarak belirlenmiştir (Rogowska vd., 2021). Bu bulgularla birlikte değerlendirildiğinde mevcut çalışmada gözlenen görece düşük yaşam doyumu düzeyi, beliren yetişkinlerin yaşam koşulları ve içinde bulundukları ekonomik ve sosyal bağlam açısından dikkate değer görünmektedir.

Finansal davranış ile yaşam doyumu arasında belirlenen pozitif ilişki, olumlu finansal yönetim uygulamalarının yaşam doyumuyla ilişkili olduğunu gösteren önceki çalışmalarla uyumludur (Atatsi vd., 2023; Çopur, 2015; Xiao vd., 2009). Nitekim Çopur (2015) bütçeleme, tasarruf etme ve harcamaları kontrol etme gibi finansal yönetim uygulamalarının yaşam doyumuyla pozitif yönde ilişkili olduğunu belirlerken Atatsi vd. (2023) de finansal kaynakların dikkatli biçimde yönetilmesine yönelik uygulamalar ile yaşam doyumu arasında pozitif bir ilişki ortaya koymuştur. Bu ilişkinin olası açıklamalarından biri olumlu finansal davranışların finansal güvenliği desteklemesi ve finansal stresi azaltmasıdır (Mitra & De, 2025). Ayrıca finansal alandaki olumlu davranış ve deneyimlerin etkilerinin bu alanla sınırlı kalmayarak diğer yaşam alanlarına yansıyabilmesi de finansal davranış ile genel yaşam doyumu arasındaki bağlantıyı açıklayabilir (Atatsi vd., 2023; Xiao vd., 2009).

Bu ilişkinin beliren yetişkinlik döneminde ortaya çıkması ayrıca önem taşımaktadır. Finansal bağımlılıktan ekonomik bağımsızlığa geçişin sürdüğü bu dönemde bireyler giderek artan finansal sorumluluklarla karşılaşmakta ve kendi finansal kaynaklarının yönetiminde daha fazla rol üstlenmektedir (Sorgente & Lanz, 2017; Terriquez & Gurantz, 2015). Finansal planlama, harcamaların izlenmesi, tasarruf ve kontrollü harcama gibi olumlu finansal davranışların bu dönemde finansal yeterliliğin önemli bileşenleri olması (Vosylis & Klimstra, 2022), mevcut çalışmada finansal davranış ile yaşam doyumu arasında belirlenen pozitif ilişkinin beliren yetişkinlerin gelişimsel koşulları açısından da anlamlı olduğunu düşündürmektedir.

Mevcut bulgular uygulama açısından da bazı çıkarımlar sunmaktadır. Beliren yetişkinlerin bütçeleme, harcamaları izleme ve kontrol etme, ödemeleri zamanında gerçekleştirme, tasarruf etme ve uzun vadeli finansal hedefler oluşturma gibi olumlu finansal davranışlarının desteklenmesi, yalnızca finansal yaşamlarının yönetimi açısından değil, genel yaşam doyumları açısından da önem taşıyabilir. Bu doğrultuda üniversitelerde ve genç yetişkinlere yönelik programlarda finansal eğitimin yalnızca finansal bilgi kazandırmaya odaklanmayıp bu bilgilerin günlük finansal davranışlara dönüştürülmesini destekleyecek uygulamalı içerikleri de kapsaması yararlı olabilir. Özellikle mevcut çalışmada gözlenen görece düşük yaşam doyumu düzeyi dikkate alındığında beliren yetişkinlerin finansal yaşamlarını daha etkin biçimde yönetmelerini destekleyen uygulamaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ali, A., Rahman, M. S. A., & Bakar, A. (2015). Financial satisfaction and the influence of financial literacy in Malaysia. *Social Indicators Research, 120*(1), 137-156.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469.

Arnett, J. J., Žukauskienė, R., & Sugimura, K. (2014). The new life stage of emerging adulthood at ages 18–29 years: Implications for mental health. *The Lancet Psychiatry, 1*(7), 569-576.

Arslan, İ., & Bektaş, H. (2019). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun ölçülmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (8), 767-784.

Atak, H. & Çok, F. (2010). İnsan yaşamında yeni bir dönem: Beliren yetişkinlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi. 17* (1), 39-50.

Atatsi, E. A., Azila-Gbettor, E. M., Akuma-Zanu, H., & Mensah, C. (2023). Financial management practices and life satisfaction: Mediating effect of financial satisfaction. *Cogent Education*, *10*(2), 2251746.

Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2012). Measuring financial literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) pilot study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en.

Bartholomae, S., & Fox, J. J. (2021). A decade review of research on college student financial behavior and well-being. *Journal of Family and Economic Issues, 42*(Suppl 1), 154-177.

Çopur, Z. (2015). Assessing the causal relationship among financial problems, financial management practices, financial satisfaction, and life satisfaction. *The International Journal of Interdisciplinary Organizational Studies, 9(*2), 17.

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment, 49*(1), 71–75.

Doğan, A., & Cebioglu, S. (2011). Beliren yetişkinlik: Ergenlikten yetişkinliğe uzanan bir dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, *14*(28), 11.

Hanımoğlu, E. (2025). Life satisfaction in emerging adulthood: a longitudinal study of social support, resilience, and gender differences. *Frontiers in Psychology*, 16, 1602140.

Mitra, A., & De, A. (2025). Enhancing life satisfaction through financial literacy and behavior: Insights from the Indian IT sector. *Journal of Workplace Behavioral Health*, *40*(2), 213-250.

Pavot, W., & Diener, E. (2008). The satisfaction with life scale and the emerging construct of life satisfaction. *The journal of Positive Psychology*, *3*(2), 137-152.

Polat, S. (2017). Üniversite 1. ve 4. sınıfa devam eden öğrencilerin yaşam doyumlarının incelenmesi. *Mesleki Bilimler Dergisi (MBD), 6*(2), 210-223.

Rogowska AM, Ochnik D, Kuśnierz C, Jakubiak M, Schütz A, Held MJ, Arzenšek A, Benatov J, Berger R, Korchagina EV, Pavlova I, Blažková I, Konečná Z, Aslan I, Çınar O, Cuero-Acosta

YA. Satisfaction with life among university students from nine countries: Cross-national study during the first wave of COVID-19 pandemic. *BMC Public Health, (2021)*21, 2262.

Sorgente, A., & Lanz, M. (2017). Emerging adults' financial well-being: A scoping review. *Adolescent Research Review*, *2*(4), 255-292.

Terriquez, V., & Gurantz, O. (2015). Financial challenges in emerging adulthood and students' decisions to stop out of college. *Emerging Adulthood*, *3*(3), 204-214.

Veenhoven, R. (1996). The study of life satisfaction. In W. E. Saris, R. Veenhoven, A. C. Scherpenzeel, & B. Bunting (Eds.), A comparative study of satisfaction with life in Europe (pp. 11–48). Eötvös University Press.

Vo, D. H. (2025). Does Financial Literacy Improve Life Satisfaction? Robust Evidence From Several Approaches. *Scottish Journal of Political Economy*, e70037.

Vosylis, R., & Klimstra, T. (2022). How does financial life shape emerging adulthood? Short-term longitudinal associations between perceived features of emerging adulthood, financial behaviors, and financial well-being. *Emerging Adulthood*, *10*(1), 90-108.

Xiao, J. J. (2008). Applying behavior theories to financial behavior. In *Handbook of consumer finance research* (pp. 69-81). New York, NY: Springer New York.

Xiao, J. J., Tang, C., & Shim, S. (2009). Acting for happiness: Financial behavior and life satisfaction of college students. *Social Indicators Research*, *92*(1), 53-68.

YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE TEMEL FİNANSAL BİLGİ: CİNSİYET VE KUŞAK FARKLILIKLARI

Doç. Dr. Meryem ÖZTÜRK

Atatürk Üniversitesi, meryemozturk@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5221-3989

ÖZET

Finansal bilgi, bireylerin mali karar alma süreçlerinde rasyonel ve bilinçli davranabilmeleri açısından önem taşımaktadır. Faiz, enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisi ve paranın zaman değeri gibi temel finansal kavramlara ilişkin bilgi, bireylerin tasarruf, borçlanma ve yatırım kararları açısından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle temel finansal bilginin geliştirilmesi, bireylerin finansal refahının desteklenmesine ve finansal kırılganlıklarının azaltılmasına katkı sağlayabilir. Bununla birlikte temel finansal bilginin demografik gruplara göre nasıl farklılaştığının belirlenmesi, finansal eğitim ihtiyaçlarının ortaya konulması açısından da önemlidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı Atatürk Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi öğrencilerinin temel finansal bilgi sorularına verdikleri yanıtların cinsiyet ve kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışma 2433 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiş ve gruplar arasındaki farklılıklar Ki-kare bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre en yüksek doğru yanıt oranları sayısal yetenek (%67,0), bileşik faiz (%66,2) ve paranın zaman değeri (%60,4) sorularında elde edilirken enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisine ilişkin soruda bu oran %49,1; para yanılsaması sorusunda ise %36,2 olarak gerçekleşmiştir. Erkek katılımcıların beş sorunun tamamında kadın katılımcılardan daha yüksek doğru yanıt oranlarına sahip olduğu ve cinsiyete göre farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Kuşaklar açısından ilk dört soruda doğru yanıt oranlarının genel olarak daha ileri yaş kuşaklarında daha yüksek olduğu görülmüş ancak para yanılsaması sorusunda farklı bir örüntü ortaya çıkmıştır. Kuşaklara göre gözlenen farklılıkların da beş sorunun tamamında istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Para yanılsaması sorusunda ise tüm kuşaklarda ve her iki cinsiyette doğru yanıt oranlarının düşük kalması, bu finansal bilgi alanındaki eksikliğin belirli bir demografik grupla sınırlı olmadığını göstermektedir. Kadınların ve Z kuşağının birçok temel finansal bilgi sorusunda daha düşük doğru yanıt oranlarına sahip olması ise finansal eğitim içeriklerinin demografik farklılıklar gözetilerek yapılandırılmasının önemine işaret etmektedir. Bu doğrultuda farklı demografik grupların ihtiyaçlarını ve bilgi eksikliği görülen finansal konuları dikkate alan hedeflenmiş ve kapsayıcı finansal eğitim programlarının geliştirilmesi, bireylerin finansal karar alma kapasitelerinin güçlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Finansal bilgi**,** cinsiyet, kuşaklar

1. GİRİŞ

Bireylerin yaşamları boyunca karşılaştıkları ekonomik kararlar yalnızca gelir düzeyiyle değil bu kararları yönlendirecek bilgi birikimiyle de şekillenmektedir. Bireyler gerek ekonomik

kararlarını verirken gerekse karşılaştıkları finansal durumları değerlendirirken finansal bilgiye ihtiyaç duymaktadır (Alkaya & Yağlı, 2015). Finansal bilgi düzeyinin yükselmesi ise bireylerin daha sağlıklı finansal kararlar alabilmelerine katkı sağlamaktadır (Kılıç vd., 2015). Özellikle belirsizliklerin arttığı ve finansal araçların çeşitlendiği günümüz koşullarında, bilgiye dayalı karar verme bireylerin finansal yaşamlarını etkin biçimde yönetebilmeleri açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda harcama önceliklerinin belirlenmesi, borçlanma biçimleri ve yatırım araçlarının seçilmesi gibi finansal karar verme süreçlerini etkileyen unsurlardan biri finansal bilgidir (Ponchio vd., 2019).

Finansal bilgi, bireylerin finansal konulara ilişkin temel bilgileri edinmesi ve bu bilgileri doğru şekilde analiz edebilme yetkinliği olarak tanımlanmaktadır (Bapat, 2020). Loke (2015), finansal bilgi yetersizliğinin bireylerin kişisel finansal planlama ve yönetim süreçlerine aktif biçimde katılımını sınırlayan önemli bir engel olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık finansal bilgi; bütçe yapma, harcamaları kontrol altında tutma ve etkili tasarruf sağlama gibi finansal becerilerin geliştirilmesine katkıda bulunarak bireylere finansal karar alma süreçlerinde önemli avantajlar sunmaktadır (Sabri vd., 2022). Nitekim finansal bilgi düzeyi yüksek bireylerin tasarruf, emeklilik planlaması ve borçların zamanında ödenmesi gibi olumlu finansal davranışları benimsemeye daha yatkın oldukları belirlenmiştir (Ghazali vd., 2022). Benzer şekilde, finansal bilginin sorumlu finansal davranışın önemli belirleyicilerinden biri olduğu ve daha yüksek finansal bilgi düzeyinin olumlu finansal davranışlarla ilişkili olduğu çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur (Ali & Siddiqui, 2021; Atkinson & Messy, 2012; Bhatia & Singh, 2023; Bhushan & Medury, 2014; Kumar vd., 2024; Sabri vd., 2021; She vd., 2022; Tang & Baker, 2016). Finansal bilginin sağladığı bu avantajların bireylerin finansal refahına da yansıdığı ve daha bilinçli finansal kararların daha yüksek finansal refahla ilişkili olduğu belirtilmektedir (García-Mata & Zerón-Félix, 2022). Bununla birlikte finansal bilgi düzeyi bireyler arasında homojen bir dağılım göstermemekte ve çeşitli demografik özelliklere bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Bu farklılıkların ortaya konulması, finansal bilgi açısından daha dezavantajlı grupların belirlenmesi ve bu gruplara yönelik finansal eğitim politikalarının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Cinsiyet bireylerin ekonomik ve finansal yaşamlarında sahip oldukları deneyimler ve üstlendikleri roller açısından farklılıkların gözlenebildiği temel demografik özelliklerden biridir. Kadınların ve erkeklerin finansal karar alma süreçlerine katılımı, finansal ürün ve hizmetlerle etkileşimleri ve finansal konularda edindikleri deneyimler toplumsal ve ekonomik koşullara bağlı olarak farklılaşabilmektedir. Bu farklı deneyimler, bireylerin finansal konularla karşılaşma sıklığını ve zaman içinde edindikleri finansal bilgi birikimini de etkileyebilmektedir. Nitekim finansal bilgi üzerine yapılan araştırmalarda cinsiyete dayalı farklılıkların bulunduğu ve kadınların temel finansal kavramlara ilişkin sorulara erkeklerden daha düşük oranlarda doğru yanıt verme eğiliminde oldukları ortaya konmaktadır (Çinko vd., 2017; Ergün & Serel, 2019; Lusardi vd., 2010; Tuna & Ulu, 2016; Van Rooij vd., 2011). Bu nedenle finansal bilgi düzeyinin cinsiyet açısından incelenmesi, bilgi farklılıklarının hangi finansal konularda belirginleştiğinin ortaya konulması ve farklı grupların finansal eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Kuşak kavramı benzer tarihsel, toplumsal ve kültürel koşullarda yetişen bireylerin ortak deneyimler, değerler ve davranış eğilimleri geliştirebileceği varsayımına dayanmaktadır (Cwynar, 2020; Dolot, 2018). Bu çalışmada National Chamber Foundation (2012) tarafından yapılan sınıflandırma esas alınarak katılımcılar Baby Boomer (1946–1964), X (1965–1979), Y/Milenyum (1980–1999) ve Z (2000 sonrası) kuşakları kapsamında değerlendirilmiştir. Baby Boomer kuşağı, finansal güvenliği önceleyen, tasarruf ve uzun vadeli planlamaya önem veren, finansal kararlarında daha temkinli bir yaklaşım sergileyen bir kuşak olarak tanımlanmaktadır (Anastasia vd., 2019). X kuşağı, ekonomik kriz deneyimlerinin de etkisiyle tasarrufu ön planda tutan, borçlanma ve aşırı harcamadan kaçınan ve finansal kararlarında daha düşük risk tercih eden bir yapı göstermektedir (Parthasarathy, 2016; Tolani vd., 2020). Y kuşağı, teknoloji kullanımını finansal yaşamına erken dönemde dâhil eden, tüketim ve kredi kartı kullanımına daha yatkın ve finansal kararlarında daha kısa vadeli bir yaklaşım sergileyen bir kuşak olarak değerlendirilmektedir (Cwynar, 2020; Parthasarathy, 2016). Z kuşağı ise dijital teknolojilerle iç içe büyümüş olmakla birlikte, görece sınırlı finansal deneyime sahip olması ve tüketim odaklı eğilimleri nedeniyle finansal kararlarında kısa vadeli ve daha fazla risk içeren tercihlere yönelebilmektedir (Bado vd., 2023; Renaldo vd., 2020). Kuşakların farklı ekonomik, teknolojik ve toplumsal koşullarda yetişmiş olmaları, finansal deneyimlerinin yanı sıra finansal bilgi düzeylerindeki farklılıklarla da ilişkili olabilir. Bu nedenle finansal bilginin kuşaklar açısından incelenmesi, kuşaklar arasındaki olası bilgi farklılıklarının ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma bireylerin finansal bilgi düzeylerinin cinsiyet ve kuşaklar bağlamında nasıl farklılık gösterdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda temel finansal kavramlara ilişkin beş sorudan oluşan bir ölçüm seti kullanılarak katılımcıların bilgi düzeyleri cinsiyet ve kuşak değişkenleri açısından karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulguların, finansal bilgi açısından farklılık gösteren grupların ve bilgi eksikliğinin belirginleştiği finansal konuların belirlenmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Bu yönüyle çalışma, farklı grupların ihtiyaçlarını dikkate alan finansal eğitim uygulamalarının geliştirilmesine yönelik çıkarımlar sunmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, yükseköğretim öğrencilerinin temel finansal bilgi düzeylerini belirlemek ve finansal bilgi sorularına verilen yanıtların cinsiyet ve kuşak değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu çerçevede çalışma, Atatürk Üniversitesi Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem, farklı yaş, sosyoekonomik düzey ve coğrafi bölgelerden öğrencileri içermektedir. Katılımcılar gönüllülük esasına dayalı olarak araştırmaya dâhil edilmiş ve örneklem olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Veriler çevrim içi anket yöntemiyle toplanmış ve katılımcıların temel finansal bilgi düzeylerini ölçmek amacıyla Van Rooij vd. (2011) çalışmasından uyarlanan beş sorudan oluşan bir ölçüm seti kullanılmıştır. Sorular; basit faiz, bileşik faiz, enflasyonun etkisi, iskonto (bugünkü değere indirme) ve nominal ile reel değerler arasındaki fark konularını kapsamaktadır. Ölçüm setindeki sorular, nesnel temel finansal bilgiyi değerlendirmek üzere her birinin tek bir doğru yanıtı olacak şekilde çoktan seçmeli olarak sunulmuştur.

Ölçüm setindeki her bir soru, biri doğru olmak üzere dört yanıt seçeneğinden oluşmaktadır. Tanımlayıcı bulguların sunumunda katılımcıların dört yanıt seçeneğine ilişkin dağılımları ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Cinsiyet ve kuşaklara göre yapılan karşılaştırmalarda ise her bir soru ikili olarak kodlanmış; doğru yanıtlar "doğru", doğru yanıt dışındaki diğer seçenekler ile "bilmiyorum" yanıtı "yanlış" kategorisinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda her bir finansal bilgi sorusuna verilen doğru ve yanlış yanıtların dağılımının cinsiyet ve kuşaklara göre anlamlı biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Temel Finansal Bilgi Sorularına Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Sayısal Yetenek

Bu soru bireyin faiz oranına ilişkin temel sayısal bilgiyi kullanarak paranın zaman içindeki değişimini değerlendirebilme becerisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Katılımcıdan, düşük bir faiz oranının belirli bir süre sonunda başlangıçtaki para miktarı üzerindeki etkisini doğru biçimde değerlendirmesi beklenmektedir.

Soru 1. *Banka hesabınıza yıllık %2 faizle 100 TL yatırdığınızı varsayınız. Parayı hesapta bırakırsanız, 5 yıl sonra hesabınızda ne kadar para olacağını düşünüyorsunuz?*

Çizelge 1. Katılımcıların Sayısal Yetenek Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Sayı	%
102 TL'den fazla	1630	67,0
Tam 102 TL	77	3,2
102 TL'den az	100	4,1
Bilmiyorum	626	25,7

Katılımcıların %67,0'ı doğru yanıt olan "102 TL'den fazla" seçeneğini işaretlemiştir. Buna karşılık katılımcıların %25,7'si "Bilmiyorum" yanıtını verirken, %7,3'ü diğer yanlış seçeneklerden birini tercih etmiştir. Böylece katılımcıların üçte birinin (%33,0) soruya doğru yanıt veremediği görülmektedir. Özellikle yaklaşık her dört katılımcıdan birinin "Bilmiyorum" seçeneğini işaretlemesi, faiz oranına ilişkin temel sayısal bilgiyi kullanarak paranın zaman içindeki değişimini değerlendirme konusunda önemli bir bilgi eksikliğine işaret etmektedir. Bu bulgu, üniversite öğrencilerinden oluşan örneklemde temel finansal bilgi açısından dikkat çekici eksikliklerin bulunduğunu göstermektedir.

Bileşik Faiz

Bu soru bireyin bileşik faiz kavramına ilişkin bilgisini ve faizin zaman içinde birikimli etkisini değerlendirebilme becerisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Katılımcının, faiz getirilerinin zaman içinde anaparaya eklenmesiyle toplam para miktarının nasıl değişeceğini doğru biçimde değerlendirmesi beklenmektedir.

Soru 2: *Banka hesabınıza yıllık %20 faizle 100 TL yatırdığınızı varsayınız. Parayı hesapta bırakırsanız, 5 yıl sonra hesabınızda ne kadar para olacağını düşünüyorsunuz?*

Çizelge 2. Katılımcıların Bileşik Faiz Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Sayı	%
200 TL'den fazla	1610	66,2
Tam 200 TL	87	3,6
200 TL'den az	88	3,6
Bilmiyorum	648	26,6

Bileşik faiz sorusuna katılımcıların %66,2'si doğru yanıt verirken, %26,6'sı "Bilmiyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Bu dağılım, sayısal yetenek sorusunda gözlenen dağılıma oldukça yakındır (%67,0 doğru; %25,7 "Bilmiyorum"). Bununla birlikte, katılımcıların yaklaşık üçte birinin bileşik faiz sorusuna doğru yanıt verememesi, bileşik faizin zaman içindeki birikimli etkisine ilişkin bilgi eksikliklerinin bulunduğuna işaret etmektedir.

Enflasyon Etkisi

Bu soru bireyin enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisine ilişkin bilgisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Katılımcının faiz oranı ile enflasyon oranını birlikte değerlendirerek parasının reel satın alma gücündeki değişimi doğru biçimde yorumlaması beklenmektedir.

Soru 3: *Banka hesabınıza uygulanan yıllık faiz oranının %1, enflasyon oranının ise yıllık %2 olduğunu varsayınız. Bir yıl sonra bankadaki paranızın satın alma gücü ne olur?*

Çizelge 3. Katılımcıların Enflasyonun Etkisi Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Sayı	%
Bugünkünden az	1195	49,1
Bugünkü kadar	142	5,8
Bugünkünden fazla	232	9,5
Bilmiyorum	864	35,5

Enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisini ölçen bu soruya katılımcıların %49,1'i doğru yanıt olan "Bugünkünden az" seçeneğini vermiştir. Bu oran, sayısal yetenek (%67,0) ve bileşik faiz (%66,2) sorularındaki doğru yanıt oranlarından daha düşüktür. Ayrıca katılımcıların %35,5'inin "Bilmiyorum" seçeneğini işaretlemesi, enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisine ilişkin bilgi eksikliğinin dikkat çekici düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, katılımcıların enflasyon ve satın alma gücü ilişkisine ilişkin bilgilerinin ilk iki soruda değerlendirilen finansal konulara kıyasla daha sınırlı olduğunu göstermektedir.

Paranın Zaman Değeri

Bu soru bireyin paranın zaman değerine ilişkin temel bilgisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Katılımcının, aynı miktardaki paranın farklı zamanlarda elde edilmesinin değer açısından aynı sonucu doğurmayacağını kavrayabilmesi beklenmektedir.

Soru 4: *Bugün size 100.000 TL, arkadaşınıza ise bir yıl sonra 100.000 TL miras kaldığını varsayınız. Miras nedeniyle gerçekte hanginiz daha zengin olursunuz?*

Çizelge 4. Katılımcıların Paranın Zaman Değeri Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Sayı	%
Siz	1469	60,4
Arkadaşınız	268	11,0
İkiniz de aynı oranda zengin olursunuz	298	12,2
Bilmiyorum	398	16,4

Paranın zaman değeri kavramını ölçen bu soruya katılımcıların %60,4'ü doğru yanıt olan "Siz" seçeneğini işaretlemiştir. Bu oran, sayısal yetenek (%67,0) ve bileşik faiz (%66,2) sorularındaki doğru yanıt oranlarından daha düşük, enflasyonun etkisini ölçen sorudaki orandan (%49,1) ise daha yüksektir. Katılımcıların %23,2'si "İkiniz de aynı oranda zengin olursunuz" veya "Arkadaşım" seçeneklerinden birini işaretlerken, %16,4'ü "Bilmiyorum" yanıtını vermiştir. Buna göre katılımcıların %39,6'sının paranın zaman değeri sorusuna doğru yanıt veremediği görülmektedir. Bulgular, paranın zaman değerine ilişkin bilginin sayısal yetenek ve bileşik faiz sorularına kıyasla daha sınırlı, enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisine ilişkin bilgiye kıyasla ise daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Para Yanılsaması

Bu soru bireyin nominal ve reel değerler arasındaki farkı ayırt edebilme bilgisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Katılımcının gelir ve fiyatların aynı oranda artması durumunda nominal değerlerdeki artışın satın alma gücünde bir değişiklik yaratmayacağını doğru biçimde değerlendirmesi beklenmektedir.

Soru 5: *Gelecek sene gelirinizin ve tüm mal fiyatlarının iki katına çıkacağını varsayınız. Bu durumda satın alma gücünüz nasıl değişir?*

Çizelge 5. Katılımcıların Para Yanılsaması Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

	Sayı	%
Bugünkü kadar	881	36,2
Bugünkünden fazla	307	12,6
Bugünkünden az	878	36,1
Bilmiyorum	367	15,1

Nominal ve reel değer ayrımını test eden bu soruda doğru yanıt olan "Bugünkü kadar" seçeneği katılımcıların yalnızca %36,2'si tarafından işaretlenmiştir. Katılımcıların %48,7'si yanlış seçeneklerden birini tercih ederken, %15,1'i "Bilmiyorum" yanıtını vermiştir. Böylece katılımcıların %63,8'inin soruya doğru yanıt veremediği görülmektedir. Bu bulgu gelir ve fiyatların aynı oranda artması durumunda satın alma gücünün değişmeyeceğine ilişkin bilginin katılımcılar arasında sınırlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu soru beş finansal bilgi sorusu içinde en düşük doğru yanıt oranına sahip olup para yanılsamasına ilişkin bilgi eksikliğinin diğer konulara kıyasla daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2. Katılımcıların Cinsiyete Göre Temel Finansal Bilgi Düzeyleri

Katılımcıların temel finansal bilgi sorularına verdikleri yanıtların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı Ki-kare bağımsızlık testi ile incelenmiştir. Bu kapsamda beş finansal bilgi sorusunun her biri için kadın ve erkek katılımcıların doğru ve yanlış yanıt dağılımları

karşılaştırılmıştır. İlk olarak sayısal yetenek sorusuna ilişkin bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Katılımcıların Cinsiyete Göre Sayısal Yetenek Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Erkek n (%)	Kadın n (%)	Toplam
Doğru	868 (78,0)	762 (57,7)	1630 (67,0)
Yanlış	245 (22,0)	558 (42,3)	803 (33,0)
Toplam	1113 (100,0)	1320 (100,0)	2433 (100,0)

Cinsiyete göre sayısal yetenek sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, erkek katılımcıların %78,0'inin, kadın katılımcıların ise %57,7'sinin doğru yanıt verdiği görülmektedir. Buna göre erkek katılımcıların doğru yanıt oranı kadın katılımcılardan daha yüksektir. Ki-kare bağımsızlık testi sonucunda sayısal yetenek sorusuna verilen yanıtların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir (χ^2=112,097; sd=1; p<0,001). Çizelge 7'de bileşik faiz sorusuna verilen yanıtların cinsiyete göre dağılımları yer almaktadır.

Çizelge 7. Katılımcıların Cinsiyete Göre Bileşik Faiz Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Erkek n (%)	Kadın n (%)	Toplam
Doğru	865 (77,7)	745 (56,4)	1610 (66,2)
Yanlış	248 (22,3)	575 (43,6)	823 (33,8)
Toplam	1113 (100,0)	1320 (100,0)	2433 (100,0)

Bileşik faiz sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, erkek katılımcıların %77,7'sinin, kadın katılımcıların ise %56,4'ünün doğru yanıt verdiği görülmektedir. Buna göre erkek katılımcıların doğru yanıt oranı kadın katılımcılardan daha yüksektir. Ki-kare bağımsızlık testi sonucunda, bileşik faiz sorusuna verilen yanıtların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir (χ^2=122,143; sd=1; p<0,001). Çizelge 8'de enflasyonun etkisine ilişkin soruya verilen yanıtların cinsiyete göre dağılımları sunulmuştur.

Çizelge 8. Katılımcıların Cinsiyete Göre Enflasyon Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Erkek n (%)	Kadın n (%)	Toplam
Doğru	684 (61,5)	511 (38,7)	1195 (49,1)
Yanlış	429 (38,5)	809 (61,3)	1238 (50,9)
Toplam	1113 (100,0)	1320 (100,0)	2433 (100,0)

Enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisine ilişkin soruda cinsiyetler arasında dikkat çekici bir farklılık görülmektedir. Erkek katılımcıların %61,5'i soruyu doğru yanıtlarken bu oran kadın katılımcılarda %38,7'de kalmıştır. Ki-kare analizi de gözlenen bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (χ^2=124,978; sd=1; p<0,001). Böylece sayısal yetenek ve bileşik faiz sorularında gözlenen cinsiyet farklılığının enflasyon sorusunda da devam ettiği görülmektedir. Çizelge 9'da paranın zaman değeri sorusuna verilen yanıtların cinsiyete göre dağılımları sunulmuştur.

Çizelge 9. Katılımcıların Cinsiyete Göre Paranın Zaman Değeri Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Erkek n (%)	Kadın n (%)	Toplam
Doğru	779 (70,0)	690 (52,3)	1469 (60,4)
Yanlış	334 (30,0)	630 (47,7)	964 (39,7)
Toplam	1113 (100,0)	1320 (100,0)	2433 (100,0)

Diğer finansal bilgi sorularında olduğu gibi, paranın zaman değeri sorusunda da erkek katılımcıların doğru yanıtlama oranı (%70,0), kadın katılımcıların oranından (%52,3) daha yüksektir. Bu bulgu, önceki sorularda gözlenen cinsiyet farklılığının paranın zaman değerine ilişkin bilgide de devam ettiğini göstermektedir. Ki-kare testi sonucunda, paranın zaman değeri sorusuna verilen yanıtların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir (χ^2=79,242; sd=1; p<0,001). Son olarak, para yanılsaması sorusuna ilişkin bulgular Çizelge 10'da sunulmuştur.

Çizelge 10. Katılımcıların Cinsiyete Göre Para Yanılsaması Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Erkek n (%)	Kadın n (%)	Toplam
Doğru	430 (38,6)	451 (34,2)	881 (36,2)
Yanlış	683 (61,4)	869 (65,8)	1552 (63,8)
Toplam	1113 (100,0)	1320 (100,0)	2433 (100,0)

Para yanılsaması sorusu her iki cinsiyet grubunda da doğru yanıt oranının en düşük olduğu finansal bilgi sorusudur. Erkek katılımcıların %38,6'sı, kadın katılımcıların ise %34,2'si soruyu doğru yanıtlamıştır. Diğer finansal bilgi sorularında gözlenen cinsiyet farklılıklarına kıyasla bu soruda erkek ve kadın katılımcıların doğru yanıt oranlarının birbirine daha yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Ki-kare testi sonucunda para yanılsaması sorusuna verilen yanıtların cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir (χ^2=5,218; sd=1; p=0,022).

3.3. Katılımcıların Kuşaklara Göre Temel Finansal Bilgi Düzeyleri

Katılımcıların temel finansal bilgi sorularına verdikleri yanıtların kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu amaçla katılımcılar Baby Boomer, X, Y ve Z kuşakları olmak üzere dört grupta değerlendirilmiş ve her bir finansal bilgi sorusuna verilen doğru ve yanlış yanıtların kuşaklara göre dağılımları Ki-kare bağımsızlık testi ile karşılaştırılmıştır. İlk olarak sayısal yetenek sorusuna ilişkin bulgular Çizelge 11'de sunulmuştur.

Çizelge 11. Katılımcıların Kuşaklara Göre Sayısal Yetenek Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Z kuşağı n (%)	Y kuşağı n (%)	X kuşağı n (%)	Baby Boomer n (%)	Toplam
Doğru	239 (54,1)	1095 (68,9)	273 (73,2)	23 (82,1)	1630 (67,0)
Yanlış	203 (45,9)	495 (31,1)	100 (26,8)	5 (17,9)	803 (33,0)
Toplam	442 (100,0)	1590 (100,0)	373 (100,0)	28 (100,0)	2433 (100,0)

Sayısal yetenek sorusunda doğru yanıtlama oranlarının kuşaklara göre farklılaştığı görülmektedir. En yüksek doğru yanıt oranı %82,1 ile Baby Boomer kuşağında görülürken bunu sırasıyla X kuşağı (%73,2), Y kuşağı (%68,9) ve Z kuşağı (%54,1) izlemiştir. Bu dağılım daha ileri yaş kuşaklarında sayısal yetenek sorusuna doğru yanıt verme oranının genel olarak daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ki-kare testi sonucunda sayısal yetenek sorusuna verilen yanıtların kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir (χ^2=45,284; sd=3; p<0,001). Bileşik faiz sorusuna verilen yanıtların kuşaklara göre dağılımı Çizelge 12'de sunulmuştur.

Çizelge 12. Katılımcıların Kuşaklara Göre Bileşik Faiz Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Z kuşağı n (%)	Y kuşağı n (%)	X kuşağı n (%)	Baby Boomer n (%)	Toplam
Doğru	224 (50,7)	1091 (68,6)	272 (72,9)	23 (82,1)	1610 (66,2)
Yanlış	218 (49,3)	499 (31,4)	101 (27,1)	5 (17,9)	823 (33,8)
Toplam	442 (100,0)	1590 (100,0)	373 (100,0)	28 (100,0)	2433 (100,0)

Bileşik faiz sorusunda doğru yanıt oranlarının kuşaklara göre farklılaştığı görülmektedir. Z kuşağında doğru yanıt oranı %50,7 iken bu oran Y kuşağında %68,6, X kuşağında %72,9 ve Baby Boomer kuşağında %82,1'dir. Buna karşılık Z kuşağı katılımcılarının yaklaşık yarısının (%49,3) soruya yanlış yanıt vermesi dikkat çekmektedir. Sayısal yetenek sorusunda gözlenen örüntüye benzer şekilde, bileşik faiz sorusunda da daha ileri yaş kuşaklarında doğru yanıt oranlarının genel olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Ki-kare testi sonucunda bileşik faiz sorusuna verilen yanıtların kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir (χ^2=62,426; sd=3; p<0,001). Kuşaklara göre enflasyon sorusuna ilişkin doğru ve yanlış yanıt dağılımları ise Çizelge 13'te yer almaktadır.

Çizelge 13. Katılımcıların Kuşaklara Göre Enflasyon Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Z kuşağı n (%)	Y kuşağı n (%)	X kuşağı n (%)	Baby Boomer n (%)	Toplam
Doğru	162 (36,7)	791 (49,7)	219 (58,7)	23 (82,1)	1195 (49,1)
Yanlış	280 (63,3)	799 (50,3)	154 (41,3)	5 (17,9)	1238 (50,9)
Toplam	442 (100,0)	1590 (100,0)	373 (100,0)	28 (100,0)	2433 (100,0)

Enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisini ölçen soruda kuşaklar arasında belirgin farklılıklar görülmektedir. Doğru yanıt oranı Z kuşağında %36,7 iken Y kuşağında %49,7'ye, X kuşağında %58,7'ye ve Baby Boomer kuşağında %82,1'e yükselmektedir. Özellikle Z kuşağında katılımcıların yaklaşık üçte ikisinin (%63,3) soruya yanlış yanıt vermesi dikkat çekmektedir. Önceki iki soruda gözlenen örüntüye benzer şekilde, enflasyon sorusunda da daha ileri yaş kuşaklarında doğru yanıt oranlarının genel olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Ki-kare testi sonucunda enflasyon sorusuna verilen yanıtların kuşaklara göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir (χ^2=53,698; sd=3; p<0,001). Paranın zaman değerine ilişkin soruya verilen yanıtların kuşaklar temelindeki dağılımı Çizelge 14'te gösterilmiştir.

Çizelge 14. Katılımcıların Kuşaklara Göre Paranın Zaman Değeri Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Z kuşağı n (%)	Y kuşağı n (%)	X kuşağı n (%)	Baby Boomer n (%)	Toplam
Doğru	202 (45,7)	972 (61,1)	273 (73,2)	22 (78,6)	1469 (60,4)
Yanlış	240 (54,3)	618 (38,9)	100 (26,8)	6 (21,4)	964 (39,7)
Toplam	442 (100,0)	1590 (100,0)	373 (100,0)	28 (100,0)	2433 (100,0)

Paranın zaman değeri sorusunda doğru yanıt oranı Baby Boomer kuşağında %78,6 ile en yüksek düzeydeyken, X kuşağında %73,2, Y kuşağında %61,1 ve Z kuşağında %45,7 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle Z kuşağında doğru yanıt oranının %50'nin altında kalması dikkat çekmektedir. Buna karşılık X ve Baby Boomer kuşaklarında katılımcıların yaklaşık dörtte üçü veya daha fazlası soruyu doğru yanıtlamıştır. Bu dağılım paranın zaman değerine ilişkin bilginin kuşaklara göre farklılaştığını göstermekte; Ki-kare testi de söz konusu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır (χ^2=69,645; sd=3; p<0,001). Son olarak para yanılsaması sorusuna verilen yanıtların kuşaklara göre dağılımına Çizelge 15'te yer verilmiştir.

Çizelge 15. Katılımcıların Kuşaklara Göre Para Yanılsaması Sorusuna Verdikleri Yanıtların Dağılımı

Yanıt	Z kuşağı n (%)	Y kuşağı n (%)	X kuşağı n (%)	Baby Boomer n (%)	Toplam
Doğru	126 (28,5)	586 (36,9)	159 (42,6)	10 (35,7)	881 (36,2)
Yanlış	316 (71,5)	1004 (63,1)	214 (57,4)	18 (64,3)	1552 (63,8)
Toplam	442 (100,0)	1590 (100,0)	373 (100,0)	28 (100,0)	2433 (100,0)

Para yanılsaması sorusunda doğru yanıt oranlarının tüm kuşaklarda diğer finansal bilgi sorularına kıyasla düşük olduğu görülmektedir. Doğru yanıt oranı Z kuşağında %28,5, Y kuşağında %36,9, X kuşağında %42,6 ve Baby Boomer kuşağında %35,7 olarak gerçekleşmiştir. Önceki dört sorudan farklı olarak bu soruda en yüksek doğru yanıt oranı X kuşağında görülürken Baby Boomer kuşağının doğru yanıt oranı Y ve X kuşaklarının gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla önceki sorularda gözlenen daha ileri yaş kuşaklarında daha yüksek doğru yanıt oranları biçimindeki örüntü para yanılsaması sorusunda aynı şekilde ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte soruya verilen yanıtların kuşaklara göre dağılımı istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaşmaktadır (χ^2=18,295; sd=3; p<0,001).

SONUÇ

Küresel ölçekte yaşanan ekonomik krizler, pandemi süreci, enflasyonist dalgalanmalar ve finansal sistemlerdeki belirsizlikler, bireylerin finansal bilgiye dayalı kararlar alabilmesinin önemini artırmıştır. Gelir yönetimi, tasarruf, borçlanma ve yatırım gibi gündelik finansal kararların bireylerin finansal yaşamındaki yeri dikkate alındığında, temel finansal bilginin bireyler arasında nasıl dağıldığının ve demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmada temel finansal bilgi sorularına verilen yanıtların cinsiyet ve kuşaklara göre farklılık gösterip göstermediği 2433 katılımcıdan oluşan bir örneklem üzerinden incelenmiştir.

Çalışmada yer alan beş temel finansal bilgi sorusu incelendiğinde en yüksek doğru yanıt oranları sayısal yetenek (%67,0), bileşik faiz (%66,2) ve paranın zaman değeri (%60,4) sorularında elde edilmiştir. Enflasyonun satın alma gücü üzerindeki etkisine ilişkin soruda doğru yanıt oranı %49,1'e, para yanılsaması sorusunda ise %36,2'ye düşmüştür. Özellikle para yanılsaması sorusunun beş soru içinde en düşük doğru yanıt oranına sahip olması, gelir ve fiyatların aynı oranda değişmesi durumunda satın alma gücünün nasıl etkileneceğine ilişkin bilgi eksikliğinin katılımcılar arasında daha belirgin olduğunu göstermektedir. Genel olarak bulgular temel finansal bilginin ele alınan finansal kavrama göre önemli ölçüde değişebildiğine işaret etmektedir.

Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmalarda erkek katılımcıların beş sorunun tamamında kadın katılımcılardan daha yüksek doğru yanıt oranlarına sahip olduğu belirlenmiştir. Erkek katılımcılarda doğru yanıt oranları sayısal yetenek, bileşik faiz, enflasyon, paranın zaman değeri ve para yanılsaması sorularında sırasıyla %78,0, %77,7, %61,5, %70,0 ve %38,6 iken kadın katılımcılarda bu oranlar %57,7, %56,4, %38,7, %52,3 ve %34,2 olarak gerçekleşmiştir. Cinsiyete göre gözlenen farklılıkların tüm sorularda istatistiksel olarak anlamlı olması, temel finansal bilgi açısından cinsiyet grupları arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgu önceki çalışmalarla da uyumludur. Söz konusu çalışmalarda erkeklerin kadınlardan daha yüksek finansal bilgi düzeyine sahip olduğu ve finansal bilginin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaştığı bildirilmiştir (Çinko vd., 2017; Ergün & Serel, 2019; Lusardi vd., 2010; Tuna & Ulu, 2016). Bununla birlikte para yanılsaması sorusunda her iki grubun doğru yanıt oranlarının diğer sorulara kıyasla daha düşük ve birbirine daha yakın olması dikkat çekmektedir. Bu bulgular finansal eğitim çalışmalarında cinsiyete göre gözlenen bilgi farklılıklarının dikkate alınmasının önemine işaret etmektedir.

Kuşaklara göre yapılan karşılaştırmalar da temel finansal bilgi sorularına verilen yanıtların kuşaklar arasında anlamlı biçimde farklılaştığını göstermiştir. İlk dört soruda doğru yanıt oranları genel olarak daha ileri yaş kuşaklarında daha yüksektir. Z kuşağında sayısal yetenek, bileşik faiz, enflasyon ve paranın zaman değeri sorularındaki doğru yanıt oranları sırasıyla %54,1, %50,7, %36,7 ve %45,7 iken Baby Boomer kuşağında aynı oranlar %82,1, %82,1, %82,1 ve %78,6 olarak gerçekleşmiştir. Literatürde yaş grupları üzerinden yapılan çalışmalar da benzer bir farklılaşmaya işaret etmekte; finansal bilgi veya finansal okuryazarlık düzeyinin daha ileri yaş gruplarında daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Demertzis vd., 2024; Ergün & Serel, 2019; Ranyard vd., 2020; Tuna & Ulu, 2016). Bununla birlikte para yanılsaması sorusunda farklı bir örüntü ortaya çıkmış; en yüksek doğru yanıt oranı X kuşağında (%42,6) görülürken, Baby Boomer kuşağında bu oran %35,7'de kalmıştır. Dolayısıyla ilk dört soruda gözlenen kuşak örüntüsünün para yanılsaması sorusunda aynı şekilde ortaya çıkmadığı görülmektedir. Bu sonuç kuşak farklılıklarının ele alınan finansal bilgi alanına göre değişebildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bununla birlikte Baby Boomer kuşağındaki katılımcı sayısının sınırlı olması (n=28), bu gruba ilişkin bulguların yorumlanmasında dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak temel finansal bilgi sorularına verilen yanıtların hem cinsiyet hem de kuşaklara göre anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir. Bulgular özellikle kadın katılımcıların ve Z

kuşağının birçok temel finansal bilgi sorusunda daha düşük doğru yanıt oranlarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte para yanılsaması sorusunda tüm gruplarda görece düşük doğru yanıt oranlarının gözlenmesi, bazı finansal kavramlara ilişkin bilgi eksikliklerinin belirli bir demografik grupla sınırlı olmayabileceğini göstermektedir. Bu bulgular finansal eğitim programlarının hazırlanmasında farklı gruplarda gözlenen bilgi eksikliklerinin ve özellikle düşük doğru yanıt oranına sahip finansal kavramların dikkate alınmasının önemine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Ali, M., & Siddiqui, D. A. (2021). Improving financial capability and well being: The effect of financial attitude and knowledge, mediated by financial behavior, and ınclusion, complemented by demographics. *SSRN. https://doi.org/10.2139/ssrn.3942290*.

Alkaya, A., & Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık-finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8*(40), 585-599.

Anastasia, N., Setiadiwiria, O. C., & Kunto, Y. S. (2019). Difference between financial intelligence on millennials, gen X, and baby boomers. *BISMA (Bisnis dan Manajemen)*, *12*(1), 15-28.

Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2012). *Measuring financial literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) pilot study*. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing. http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en.

Bado, B., Hasan, M., Tahir, T., & Hasbiah, S. (2023). How do financial literacy, financial management learning, financial attitudes and financial education in families affect personal financial management in generation Z?. *International Journal of Professional Business Review*, *8*(5), 1-29.

Bapat, D. (2020). Antecedents to responsible financial management behavior among young adults: moderating role of financial risk tolerance. *International Journal of Bank Marketing*, *38*(5), 1177-1194.

Bhatia, S., & Singh, S. (2023). Exploring financial well-being of working professionals in the Indian context. *Journal of Financial Services Marketing*, 1.

Bhushan, P., & Medury, Y. (2014). An empirical analysis of inter linkages between financial attitudes, financial behaviour and financial knowledge of salaried individuals. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, *5*(3), 58-64.

Cwynar, A. (2020). Financial literacy, behaviour and well-being of millennials in Poland compared to previous generations: The insights from three large-scale surveys. *Review of Economic Perspectives*, *20*(3), 289-335.

Çinko, M., Avcı, E., Ergun, S., & Tekçe, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri: Marmara Üniversitesi örneği. *Marmara Business Review, 2*(1), 25-50.

Demertzis, M., Mejino-López, J., & Moffat, L. L. (2024). The state of financial knowledge in the European Union: A new survey. *Journal of Financial Literacy and Wellbeing, (2024), 2, 38–62*

Dolot, A. (2018). The characteristics of Generation Z. *E-mentor*, *74*(2), 44-50.

Ergün, K., & Serel, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlığı: Balıkesir üniversitesi örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *8*(2), 1385-1410.

García-Mata, O., & Zerón-Félix, M. (2022). A review of the theoretical foundations of financial well-being. *International Review of Economics*, *69*(2), 145-176.

Ghazali, M. S., Alwi, S. F. S., Othman, I., Sabri, M. F., & Abd Aziz, N. N. (2022). The relationship between subjective financial knowledge and financial well-being among emerging adults in Malaysia: Mediating effect of financial behaviour. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *12*(4), 1263-1284.

Kılıç, Y., Ata, H. A. & Seyrek İ. H. (2015). Finansal okuryazarlık: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 129-150.

Kumar, P., Ahlawat, P., Deveshwar, A., & Yadav, M. (2024). Do villagers' financial socialization, financial literacy, financial attitude, and financial behavior predict their financial well-being? Evidence from an emerging India. *Journal of Family and Economic Issues*, 1-19.

Loke, Y. J. (2015). Financial knowledge and behaviour of working adults in Malaysia. *Margin: The Journal of Applied Economic Research*, *9*(1), 18-38.

Lusardi, A., Mitchell, O. S., & Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *Journal of Consumer Affairs, 44*(2), 358–380

National Chamber Foundation. (2012). *The Millennial generation research review*. US Chamber of Commerce.

Parthasarathy, M. (2016). Saving patterns and habits - Millennials vs Gen X. Retrieved March 15, 2019, from Yourstory: https://yourstory.com/2016/12/millennials-vs-gen-x

Ponchio, M. C., Cordeiro, R. A., & Gonçalves, V. N. (2019). Personal factors as antecedents of perceived financial well-being: Evidence from Brazil. *International Journal of Bank Marketing, 37*(4), 1004-1024.

Ranyard, R., McNair, S., Nicolini, G., & Duxbury, D. (2020). An item response theory approach to constructing and evaluating brief and in-depth financial literacy scales. *Journal of Consumer Affairs, 54*(3), 1121–1156.

Renaldo, N., Sudarno, S., & Marice, H. B. (2020). The improvement of generation Z financial well-being in Pekanbaru. *Jurnal Manajemen Dan Kewirausahaan*, *22*(2), 142-151.

Sabri MF, Wahab R, Mahdzan NS, Magli AS and Rahim HA (2022) Mediating effect of financial behaviour on the relationship between perceived financial wellbeing and its factors among low-income young adults in Malaysia. *Frontier Psychology, 13*:858630. doi: 10.3389/fpsyg.2022.858630

Sabri, M. F., Anthony, M., Wijekoon, R., Suhaimi, S. S. A., Abdul Rahim, H., Magli, A. S., & Isa, M. P. M. (2021). The influence of financial knowledge, financial socialization, financial behaviour, and financial strain on young adults' financial well-being. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *11*(12), 566-586.

She, L., Rasiah, R., Turner, J. J., Guptan, V., & Sharif Nia, H. (2022). Psychological beliefs and financial well-being among working adults: The mediating role of financial behaviour. *International Journal of Social Economics*, *49*(2), 190-209.

Tang, N., & Baker, A. (2016). Self-esteem, financial knowledge and financial behavior. *Journal of Economic Psychology*, *54*, 164-176.

Tolani, K., Sao, R., Bhadade, P., & Chandak, S. (2020). Money and generations: Financial choices made by Gen X and Gen Y. *International Journal of Management (IJM)*, *11*(4), 657-672.

Tuna, G., & Ulu, M. O. (2016). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: işletme bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *12*(12), 128-141.

Van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. (2011). Financial literacy and stock market participation. *Journal of Financial Economics, 101*(2), 449–472.

ENDÜSTRİ 4.0 OLGUNLUK DÜZEYİ: İŞLETME ÖZELLİKLERİ BAĞLAMINDA FARKLILIK TESPİTİ[1]

Bilim Uzmanı Pınar TOPÇUOĞLILAR

Çetin Group

pinar.topcuoglilar@gmail.com - ORCID: 0009-0002-3703-7301

Prof. Dr. Gökhan KERSE

Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

gokhankerse@hotmail.com - ORCID: 0000-0002-1565-9110

Özet

Bu çalışmanın amacı, işletmelerin Endüstri 4.0 olgunluk düzeylerinin işletmelerin özellikleri bağlamında farklılaşıp farklılaşmadığının incelenmesidir. Bu kapsamda işletmelerin faaliyet süresi, yasal yapısı, ihracat durumu ve çalışan sayısı değişkenleri dikkate alınmıştır. Araştırma verileri Tekirdağ ili Çerkezköy ilçesinde faaliyet gösteren 107 üretim işletmesinden elde edilmiştir. Yapılan Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi bulgularında farklılıkların bulunduğu gözlenmiştir. Bu kapsamda faaliyet süresi açısından, 10 yıl ve daha az süredir faaliyet gösteren işletmelerin Endüstri 4.0 olgunluk düzeylerinin daha uzun süredir faaliyet gösteren işletmelerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Yasal yapı bağlamında Anonim şirketlerin Endüstri 4.0 olgunluk düzeylerinin Limited şirketlere göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Çalışan sayısına ilişkin bulgular, 2.000'den fazla çalışana sahip işletmelerin Endüstri 4.0 olgunluk düzeylerinin hem 250'den az hem de 250–2.000 arasında çalışana sahip işletmelere kıyasla daha düşük olduğunu göstermiştir. Son olarak ihracat durumu açısından bu olgunluk düzeyinde işletmeler arasında farklılık belirlenmemiştir. Dolayısıyla Endüstri 4.0 olgunluğunun işletmenin faaliyet geçmişi, hukuki yapısı ve çalışan sayılarına göre farklılaşabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulguların ve sonucun işletmelerin Endüstri 4.0 dönüşüm süreçlerinin işletme özellikleri bağlamında anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Endüstri 4.0 Olgunluğu, Yasal Yapı, Çalışan Sayısı, Faaliyet Yılı.

INDUSTRY 4.0 MATURITY LEVEL: IDENTIFYING DIFFERENCES IN THE CONTEXT OF BUSINESS CHARACTERISTICS

[1] Bu çalışma, birinci yazarın Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı'nda 2026 yılında kabul edilen "Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi ve Rekabet Stratejilerine Etkisi: İmalat İşletmeleri Üzerinde Bir Araştırma" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Abstract

The aim of this study is to examine whether the Industry 4.0 maturity levels of enterprises differ in the context of business characteristics. In this regard, the variables of businesses' years of operation, legal structure, export status, and number of employees were taken into consideration. The research data were obtained from 107 manufacturing businesses operating in the Çerkezköy district of Tekirdağ province. The findings of the One-Way Analysis of Variance (ANOVA) indicated that differences existed. In this context, in terms of years of operation, it was determined that the Industry 4.0 maturity levels of businesses operating for 10 years or less were lower than those of businesses operating for a longer period. In the context of legal structure, it was observed that the Industry 4.0 maturity levels of joint-stock companies were higher than those of limited liability companies. The findings regarding the number of employees showed that the Industry 4.0 maturity levels of businesses with more than 2,000 employees were lower than those of businesses with both fewer than 250 employees and between 250 and 2,000 employees. Finally, in terms of export status, no difference in this maturity level was identified among the businesses. Therefore, it was concluded that Industry 4.0 maturity may differ according to businesses' years of operation, legal structure, and number of employees. It is considered that these findings and the conclusion will contribute to understanding businesses' Industry 4.0 transformation processes in the context of business characteristics.

Keywords: Industry 4.0, Industry 4.0 Maturity, Legal Structure, Number of Employees, Years of Operation.

1.GİRİŞ

1950'li yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlayan bilişim teknolojilerle başlayan dijital dönüşüm süreci günümüzde hız kazanmış ve sanayi alanında "Endüstri 4.0" kavramı ortaya çıkmıştır. Dördüncü Sanayi Devrimi olarak da ifade edilen Endüstri 4.0, üretimde bilgi ve iletişim teknolojilerinin entegrasyonunu ifade etmektedir (Duman, 2021). Bir diğer ifadeyle üretim faaliyetlerinde gömülü sistemlerden Siber-Fiziksel Sistemlere (SFS) kadar ortaya çıkan teknolojik ilerlemeyi kapsayan bütünsel bir dönüşüm sürecidir (Barutcu, 2020). Bu süreçte üretim faaliyetleri nesnelerin interneti (IoT), siber-fiziksel sistemler, otonom robotlar ve katmanlı imalat gibi ileri teknolojilerin entegrasyonuyla şekillenmektedir. Dolayısıyla üretim süreçlerinde insan kontrolüne minimum düzeyde ihtiyacın olduğu, küresel taleplere hızlı yanıtların verildiği ve operasyonel maliyetleri düşürülüp verimlilik düzeyinin arttığı bir üretim ortamı oluşmaktadır (Eraslan ve Uysal, 2024).

Endüstri 4.0'ı önceki sanayi devrimlerinin (Endüstri 1.0, 2.0 ve 3.0) devamı niteliğinde olsa da onlardan ayrıran üç temel özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler genişlik/derinlik, hız ve sistem etkisidir (Schwab, 2017). Bu özelliklerle IoT, yapay zekâ ve siber-fiziksel sistemler gibi yeni nesil teknolojileri üretim tesislerine entegre edilmekte, küresel rekabet ortamında esnek, özelleştirilmiş, verimli ve müşteri taleplerine anında yanıt verebilen akıllı ve otonom üretim sistemleri kurulmakta ve bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yoğun olduğu bir durum oluşmaktadır (Çalışkan Otsay, 2024).

Endüstri 4.0 bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretim sistemleriyle entegre edildiği bir dönüşüm sürecidir (Meissner vd., 2017). Bu sürecin Siber-Fiziksel Sistemler (SFS), Nesnelerin İnterneti (IoT), Büyük Veri (Big Data), Bulut Bilişim (Cloud Computing), Siber Güvenlik, Otonom Robotlar ve Robotik Uygulamalar, 3D Yazıcılar / Eklemeli Üretim, Artırılmış Gerçeklik (AR), Yatay ve Dikey Entegrasyon ve Simülasyon gibi bileşenleri bulunmaktadır (Yalpa, 2019). İşletmeler bu bileşenlerin tümünü veya bir kısmını üretim süreçlerine dahil ederek kaynak kullanımını ve maliyetleri minimize, verimliliği ise maksimize etmeye çalışmaktadır (Çalışkan Otsay, 2024). Bunun yanında süreçte ürün kalitesinin tahmin edilmesi ve artması (Barutcu, 2019), geleneksel karar alma süreçleri yerine daha güvenilir ve hızlı kararlar almayı (Çalışkan Otsay, 2024) sağlamaktadır. Bunun yanında bu olgunluk düzeyine sahip işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde ettikleri ve stratejik rekabet yetkinliklerini geliştirdikleri öne sürülmektedir (Ramadan vd., 2022). Bu nedenle de Endüstri 4.0'ın işletmelerde kullanılması, dolayısıyla da rekabet üstünlüğü açısından işletmelerin bu olgunluğa sahip olması önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Endüstri 4.0 Olgunluğu kavramına odaklanılmıştır. Çalışmada işletmelerin Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeylerinde farklı işletme özellikleri bağlamında farklılıkların görülebileceği düşünülmüştür. Bu kapsamda işletmelerin faaliyet yılı, yasal yapısı, ihracat durumu, çalışan sayılarına göre farklılıklara bakılmıştır.

2.YÖNTEM

2.1 Amaç ve Örneklem

Araştırmada işletmelerin Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyinin farklı işletme özelliklerine göre (faaliyet yılı, yasal yapısı vb.) farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye çalışmaktır. Bu kapsamda veriler, Tekirdağ ili Çerkezköy ilçesinde faaliyet gösteren 107 üretim işletmesi yöneticisinden elde edilmiştir. Bu işletmelere ait bilgiler aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İşletmelere Yönelik Bilgiler

		Frekans	**%**			**Frekans**	**%**
FAALİYET YILI	10 yıl ve altı	5	4,7	**İHRACAT DURUMU**	Yok	20	18,7
	11-15 yıl	22	20,6		10 yıl ve altı	30	28,0
	16-20 yıl	37	34,6		11-20 yıl	46	43,0
	21 yıl ve üzeri	43	40,2		21 yıl ve üzeri	11	10,3
YASAL YAPI	Anonim	91	85,0	**ÇALIŞAN SAYISI**	250 çalışandan az	37	34,6
	Limited	13	12,1		250-2000 çalışan	50	46,7
	Diğer	3	2,8		2000 çalışandan fazla	20	18,7

Tablo 1'deki bulgulardan faaliyet yılı açısından işletmelerin %4,7'sinin 10 yıl ve altı, %20,6'sının 11-15 yıl, %34,6'sının 16-20 yıl ve %40,2'sinin 21 yıl ve üzeri bir geçmişe sahip olduğu görülmüştür.

Yasal yapı açısından işletmelerin %85,0'inin Anonim, %12,1'inin Limited ve %2,8'inin Diğer grubunda yer aldığı belirlenmiştir.

İhracat tecrübesi açısından işletmelerin %18,7'sinin ihracatının bulunmadığı; %28'inin 10 yıl ve altında, %43'ünün 11-20 yıl ve %10,3'ünün 21 yıl ve üzeri süredir dış pazarlara açıldığı gözlenmiştir.

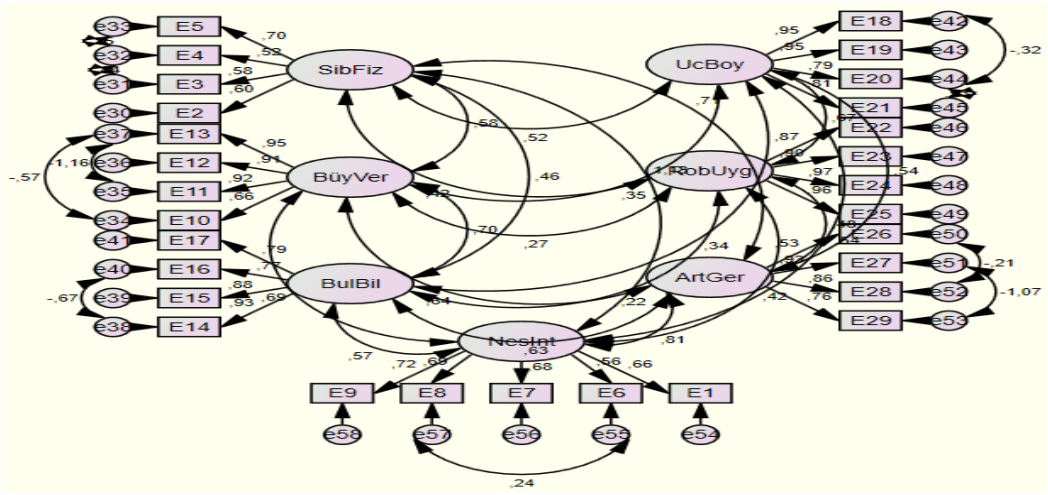
Son olarak çalışan sayısı açısından işletmelerin %34,6'sının 250 çalışandan az, %46,7'sinin 250-2000 arası ve %18,7'sinin 2000'den fazla çalışanı olan işletmelerden oluştuğu tespit edilmiştir.

2.2 Kullanılan Ölçek

İşletmelerin Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanım düzeylerini belirlemek için Çalış Duman ve Akdemir (2020) tarafından geliştirilen "Endüstri 4.0 Teknolojileri Kullanım Düzeyi Ölçeği" referans alınmıştır. Ölçek; Nesnelerin İnterneti (IoT), Siber-Fiziksel Sistemler (SFS), Bulut Bilişim, Robotik Uygulamalar, Büyük Veri, Üç Boyutlu Yazıcı ve Arttırılmış Gerçeklik olarak 7 alt boyuttan oluşmakta ve 29 madde bulunmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinde (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum) oluşturulmuştur.

2.3 Geçerlilik ve Güvenilirlik

Çalışmada Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi Ölçeğinin geçerliliği için AMOS 18.0 programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bunun için oluşturulan 7 faktörlü model ve bulgular aşağıdaki Görsel 1'de yer almaktadır.

Görsel 1. DFA Modeli-Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi

Görsel 1'deki bulgulardan ölçek maddelerine ait değerlerin 0,50'den yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca bazı maddeler arasında modifikasyonlar yapılarak uyum değerleri

iyileştirilmiştir. Bu uyum değerleri Tablo 2' de görülmektedir. Buna göre uyum indeksleri referansları sağlamakta, dolayısıyla yapı geçerliliği desteklenmektedir.

Tablo 2. Uyum Değerleri-Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi

İndeksler	**Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi-Modifikasyon Sonrasındaki Değerler**
CMIN/DF (≤ 5)	2,053
RMR (< 0,10)	0,092
CFI (≥ 0,85)	0,869
RMSEA (≤ 0,10)	0,100

Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi Ölçeğinin güvenilirliği için Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Bu değerin 0,945 olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla 0,70 eşik değerinden yüksek olması nedeniyle ölçek güvenilirliğinin bulunduğu gözlenmiştir.

2.4 İşletme Özelliklerine Göre Farklar

Çalışmada işletme özelliklerine göre Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi değişkeninde farkın bulunup bulunmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi yapılmıştır. Bu kapsamda faaliyet yılı için elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Faaliyet Yılı Fark Bulgusu

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Endüstri 4.0	Gruplar arası	9,667	3	3,222	8,892	,000
	Grup içi	37,325	103	,362		
	Toplam	46,992	106			

Tablodaki bulgular Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyinde faaliyet yılı bağlamında anlamlı farklılığın bulunduğunu (p = 0,000) göstermektedir. Bu farklılığın kaynağını tespit etmek için LSD testi kullanılmış ve bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Faaliyet Yılı LSD Bulgu

LSD Bağımlı Değişken	(I) Faaliyet yılı	(J) Faaliyet yılı	Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	Sig.
Endüstri 4.0	10 yıl ve altı	11-15 yıl	-1,33668*	,29824	,000
		16-20 yıl	-1,19553*	,28683	,000
		21 yıl ve üzeri	-,85742*	,28443	,003
	11-15 yıl	10 yıl ve altı	1,33668*	,29824	,000
		16-20 yıl	,14115	,16207	,386
		21 yıl ve üzeri	,47926*	,15779	,003
	16-20 yıl	10 yıl ve altı	1,19553*	,28683	,000
		11-15 yıl	-,14115	,16207	,386
		21 yıl ve üzeri	,33811*	,13499	,014
	21 yıl ve üzeri	10 yıl ve altı	,85742*	,28443	,003
		11-15 yıl	-,47926*	,15779	,003
		16-20 yıl	-,33811*	,13499	,014

Tablo 4'ten Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin 10 yıl ve altı faaliyet yılına sahip işletmelerin 11-15 yıl (ortalama farkı= -1,337), 16-20 yıl (ortalama farkı= -1,196) ve 21 yıl ve üzeri (ortalama farkı= -0,857) faaliyet yılına sahip işletmelerden daha düşük olduğu belirlenmiştir. Yine 11-15 yıl faaliyette olan işletmelerin olgunluk düzeyi 21 yıl ve üzeri (ortalama farkı= 0,479) işletmelerden daha yüksektir.

İşletmelerin yasal yapıları bağlamında farklılığı belirlemek için yapılan ANOVA analizi sonucunda Tablo 5'teki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 5. Yasal Yapı Fark Bulgusu

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Endüstri 4.0	Gruplar arası	2,728	2	1,364	3,205	,045
	Grup içi	44,264	104	,426		
	Toplam	46,992	106			

Tablodaki bulguya göre Endüstri 4.0 olgunluk düzeyi yasal yapı açısından farklılaşmaktadır (p = 0,045). Bu farklılığın kaynağını belirlemede kullanılan LSD testi bulguları aşağıdaki Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Yasal Yapı LSD Bulgusu

LSD

Bağımlı Değişken	(I) Yasal Yapı	(J) Yasal Yapı	Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	Sig.
Endüstri 4.0	Anonim	Limited	,41417*	,19343	,035
		Diğer	,56802	,38282	,141
	Limited	Anonim	-,41417*	,19343	,035
		Diğer	,15385	,41786	,713
	Diğer	Anonim	-,56802	,38282	,141
		Limited	-,15385	,41786	,713

Tablo 6'daki bulgulardan Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin Anonim Şirketlerinde Limited Şirketlerinden (ortalama fark = 0,414) daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

İşletmelerin ihracat durumu açısından Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin farklılaştığını belirlemek için ANOVA analizi yapılmış ve bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. İhracat Durumu Fark Bulgusu

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Endüstri 4.0	Gruplar arası	1,411	3	,470	1,063	,368
	Grup içi	45,581	103	,443		
	Toplam	46,992	106			

Tablo 7'deki bulgulardan ihracat durumu için "yok", "10 yıl ve altı", 11-20 yıl" ve "21 yıl ve üzeri" seçenekleri bağlamında işletmelerin Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin farklılaşmadığı (p = 0,368) görülmüştür.

Son olarak çalışmada çalışan sayısı bağlamında Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin farklılaşma durumu incelenmiş ve bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Çalışan Sayısı Fark Bulgusu

		Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Endüstri 4.0	Gruplar arası	3,636	2	1,818	4,361	,015
	Grup içi	43,356	104	,417		
	Toplam	46,992	106			

Tablo 8'deki bulgulardan çalışan sayısı grupları bağlamında Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinde farklılık olduğu (p = 0,015) görülmektedir. Kaynağa ilişkin yapılan LSD testi bulgusu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Çalışan Sayısı LSD Bulgusu

LSD					
Bağımlı Değişken	(I) Çalışan sayısı	(J) Çalışan sayısı	Ortalama farkı (I-J)	Std. Hata	Sig.
Endüstri 4.0	250 çalışandan az	250-2000 çalışan	-,10261	,14002	,465
		2000 çalışandan fazla	,39911*	,17920	,028
	250-2000 çalışan	250 çalışandan az	,10261	,14002	,465
		2000 çalışandan fazla	,50172*	,17083	,004
	2000 çalışandan fazla	250 çalışandan az	-,39911*	,17920	,028
		250-2000 çalışan	-,50172*	,17083	,004

Tablo 9'dan Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin 250 çalışandan az işletmelerde, 2000 çalışandan fazla işletmelerden (ortalama fark = 0,399) yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında bu olgunluk 250-2000 çalışanlı işletmelerde de 2000 çalışandan fazla işletmelerden (ortalama fark = 0,502) daha yüksek gözlenmiştir.

3.TARTIŞMA VE SONUÇ

Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyinin ele alındığı ve bu olgunluğun farklı işletme özellikleri açısından farklılık gösterip göstermediğini incelendiği bu çalışmada sahaya ve yazına katkı sağlayıcı şu bulgulara ulaşılmıştır. Öncelikle çalışmada 10 yıl ve altı faaliyet yılına sahip işletmelerin Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyinin diğer faaliyet yıllarındaki işletmelere nazaran daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu Ünal ve arkadaşlarının (2022) çalışmasındaki daha eski kuruluşlu işletmelerin yenilere nazaran olgunluk indekslerinin daha yüksek olduğu bulgusuyla paralellik göstermektedir. Dolayısıyla beklentiler yönünde, işletmelerin faaliyet sürelerinin artmasıyla süreçlerinde teknolojik altyapılarının iyileştiği gözlenmektedir.

Bir diğer bulguda Endüstri 4.0 Olgunluk Düzeyi, Anonim Şirketlerinde Limited Şirketlerinden daha yüksek çıkmıştır. Bu bulgu Kasnak ve Özkara (2022)'nın ISO 500/1000 listesinde yer alan ve Endüstri 4.0 araç ve süreçlerini uygulayan büyük ölçekli imalat firmaları bağlamında yaptığı çalışmadaki katılımcı işletmelerin Endüstri 4.0 olgunluk düzeyi (3,92/5,00) bakımından "deneyimli" düzeyinde oldukları bulgusunu desteklemektedir. Bu kapsamda anonim şirketlerdeki bu olgunluk düzeyinin şirket türünden ziyade sermaye yapısı, kurumsallaşma düzeyi ve teknolojik yatırım kapasitesi gibi yapısal özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Diğer bulguya göre Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin 250 çalışandan az işletmelerde, 2000 çalışandan fazla ve 250-2000 çalışanlı işletmelerde 2000 çalışandan fazla işletmelerden yüksektir. Dolayısıyla çalışan sayısı az olan işletmelerde bu olgunluk düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu Permin ve Castillo (2024)'ün öne sürdüğü işletme büyüklüğünün artmasıyla Endüstri 4.0 olgunluğunun güçlendiği görüşüyle çelişmektedir. Bu kapsamda çalışan sayısının tek başına Endüstri 4.0 olgunluk düzeyini açıklamada yeterli olmadığı tespiti yapılmıştır.

Sonuncu bulgu, ihracat durumunun ve yılının işletmelerde Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinde farklılığa neden olmadığını göstermiştir. Bu bulgu ihracat faaliyetinin tek başına Endüstri 4.0 olgunluğunu farklılaştırmadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Endüstri 4.0 olgunluğunun ihracat faaliyetinden ziyade faaliyet yılı, çalışan sayısı ve yasal yapı özelliklerine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Dolayısıyla bu olgunluk düzeyinin işletme büyüklüğü, teknolojik altyapı, finansal kaynaklar ve insan kaynağı gibi başka işletme özellikleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiği gözlenmiştir.

Yukarıda elde edilen fark bulgularının çalışmadaki kısıtlar bağlamında değerlendirilmesinde fayda vardır. Verilerin kesitsel elde edilmesi ve sınırlı sayıda işletmeye ulaşılması bu kısıtlardandır. Ayrıca söz konusu verilerde sektörel olarak heterojen ve temsil kabiliyeti bulunan sayıda işletmelerin bulunmaması da bu kısıtlardan bazılarıdır. Gelecek çalışmalarda bu kısıtların dikkate alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Barutcu, H. C. (2019). Endüstri 4.0 uygulamalarının üretim süreçlerine etkisi: Bosch Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi örneği. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Çalışkan Otsay, M. (2025). Endüstri 4.0 ve dijitalleşmenin yönetsel karar almaya etkisi: Endüstrideki yansımalar üzerine nitel bir araştırma. (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Duman, M. Ç. (2021). KOBİ'lerin endüstri 4.0 hazırlık süreci: Bir meta-sentez çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(2), 624-641.

Eraslan, B. ve Uysal, A. (2024). Endüstri 4.0 çağında Türkiye: Akıllı fabrikaların yükselişi ve mekânsal dinamikler. Mavi Atlas, 12(2), 505-517.

Kasnak, E., & Özkara, B. (2022). Türkiye'deki imalat şirketlerinin Endüstri 4.0 olgunluk düzeyinin belirlenmesi. *Verimlilik Dergisi*, *3*, 365-380. https://doi.org/10.51551/verimlilik.1069471.

Meissner, H., Ilsen, R., & Aurich, J. C. (2017). Analysis of control architectures in the context of Industry 4.0. Procedia CIRP, 62, 165-170.

Permin, E., & Castillo, L. (2024). Creating data-driven products and services in industry 4.0: a case study on companies in the German machine and tool industry. *Discover Mechanical Engineering, 3*(1), 9.

Ramadan, M., Amer, T., Salah, B. ve Ruzayqat, M. (2022). The impact of integration of Industry 4.0 and internal organizational forces on sustaining competitive advantages and achieving strategic objectives. Sustainability, 14(10), 5841.

Schwab, K. (2017). Dördüncü Sanayi Devrimi (Z. Dicleli, Çev.). Optimist Yayınları.

Ünal, C., Sungur, C., & Yildirim, H. (2022). Application of the maturity model in industrial corporations. *Sustainability*, *14*(15), 9478.

Yalpa, Ö. (2020). Endüstri 4.0 ve Endüstri 4.0 teknolojilerinin işletme fonksiyonları üzerine olası etkileri (Yüksek Lisans Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.

TÜRK DÜNYASINDA ORTAK MEDYA EKOSİSTEMİNİN İNŞASI: STRATEJİK İLETİŞİM, DİJİTAL ENTEGRASYON VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Prof. Dr. Mehmet YÜCE
Bursa Uludağ Üniversitesi,
myuce@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6398-5589

Öz

İletişim teknolojilerindeki hızlı dönüşüm ve dijitalleşme süreci, medya sistemlerini ulusal sınırların ötesine taşıyarak bölgesel iş birliği mekanizmalarını stratejik bir boyuta taşımıştır. Bu süreç, ortak tarihî, kültürel ve dilsel bağlara sahip bölgesel örgütlerde medya alanındaki kurumsal iş birliğinin önemini artırmıştır. Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bünyesinde ortak medya ekosisteminin gelişimini stratejik iletişim perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, Türk Dünyası 2040 Vizyonu ile TDT'nin Semerkant, Astana, Karabağ ve Bişkek zirvelerinde kabul edilen temel politika belgeleri doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, TDT'nin medya ve iletişim alanındaki yaklaşımının, kültürel iş birliğinden dijital dönüşüm, kurumsal koordinasyon ve bölgesel bağlantısallığı önceleyen daha bütüncül bir yapıya evrildiğini göstermektedir. Çalışmada ayrıca ortak medya ekosisteminin gelişimini destekleyen temel yapısal dinamikler, kurumsal bütünleşme, dijital dönüşüm, sosyo-kültürel sermaye ve jeostratejik gereklilikler çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, ortak medya ekosisteminin başarısının yalnızca teknolojik altyapıya veya ortak kültürel mirasa bağlı olmadığını; bu unsurların güçlü kurumsal yönetişim mekanizmaları ve ortak stratejik vizyonla bütünleştirilmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, TDT'nin medya politikalarını betimlemekten öte, ortak medya ekosisteminin gelişimini mümkün kılan yapısal dinamikleri analiz ederek literatüre kuramsal ve uygulamaya yönelik katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, ortak medya ekosistemi, stratejik iletişim, dijital dönüşüm, kamu diplomasisi.

The Construction of a Common Media Ecosystem in the Turkic World: A Strategic Communication and Digital Integration Perspective

Abstract

The rapid transformation of communication technologies and the digitalization process have extended media systems beyond national borders, making regional cooperation mechanisms increasingly strategic. This transformation has also enhanced the importance of institutional cooperation in the field of media among regional organizations sharing common historical, cultural, and linguistic ties. This study aims to examine the development of a common media ecosystem within the Organization of Turkic States (OTS) from the perspective of strategic communication. Adopting a qualitative research design, the study employs document analysis to examine the *Turkic World Vision–2040* and the principal policy documents adopted at the Samarkand, Astana, Garabagh, and Bishkek Summits of the OTS. The findings indicate that the OTS's approach to media and communication has evolved from a framework primarily based on cultural cooperation toward a more comprehensive model emphasizing digital transformation, institutional coordination, and regional connectivity. Furthermore, the study analyzes the key structural dynamics supporting the development of a common media ecosystem, namely institutional integration, digital transformation, socio-cultural capital, and geostrategic imperatives. The findings demonstrate that the success of a common media ecosystem depends not only on technological infrastructure or shared cultural heritage but also on the integration of these elements through effective institutional governance mechanisms and a shared strategic vision. In this respect, the study goes beyond merely describing the media policies of the OTS by analyzing the structural dynamics that enable the development of a common media ecosystem, thereby contributing to both the theoretical literature and policy-oriented discussions.

Keywords: Organization of Turkic States, common media ecosystem, strategic communication, digital transformation, public diplomacy.

1. GİRİŞ

İletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı dönüşüm, medya sistemlerini ulusal sınırları aşan çok katmanlı ve etkileşimli yapılara dönüştürmüştür. Dijital platformların yaygınlaşması, bilgi dolaşımının küresel ölçekte hız kazanması ve yapay zekâ destekli içerik üretim teknolojilerinin gelişmesi, medya alanını yalnızca haber üretimi ve dağıtımıyla sınırlı bir faaliyet olmaktan çıkararak uluslararası ilişkilerin, kamu diplomasisinin, stratejik iletişimin ve bölgesel iş birliği süreçlerinin temel bileşenlerinden biri hâline getirmiştir (Castells, 2009; Van Dijk, 2006). Bu

dönüşüm, devletlerin iletişim kapasitelerini yeniden şekillendirirken, ortak tarihî, kültürel ve siyasi hedeflere sahip bölgesel örgütler açısından da medya alanındaki kurumsal iş birliğini stratejik bir politika alanına dönüştürmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), üye devletler arasında siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan önemli bir bölgesel örgüt olarak son yıllarda kurumsal kapasitesini güçlendirmiştir. Ulaştırma, enerji, eğitim, kültür ve ticaret gibi alanlarda kaydedilen gelişmelere paralel olarak medya ve iletişim alanındaki iş birliği de TDT gündeminde giderek daha görünür bir yer edinmektedir. Bununla birlikte, ortak medya ekosisteminin kurumsal altyapısı, işleyiş mekanizmaları ve sürdürülebilirliğine ilişkin akademik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut literatürün önemli bir bölümü, Türk Dünyası'ndaki medya sistemlerini ülke ölçeğinde incelemekte veya kamu diplomasisi ile kültürel iş birliğine odaklanmaktadır. Buna karşılık, TDT ekseninde ortak medya ekosistemini bütüncül bir bakış açısıyla ele alan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır.

Bu çalışma, söz konusu literatür boşluğundan hareketle Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde ortak bir medya ekosisteminin geliştirilmesini stratejik iletişim perspektifinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada öncelikle mevcut kurumsal yapı ve iş birliği mekanizmaları incelenecek, ardından ortak medya ekosisteminin gelişimini destekleyen fırsatlar ile bu sürecin önündeki yapısal sorunlar analiz edilecektir. Son aşamada ise, TDT bünyesinde medya iş birliğinin daha etkin ve sürdürülebilir hâle getirilmesine katkı sağlayabilecek politika önerileri geliştirilecektir.

Bu çalışmada "Türk Dünyası" kavramı, tarihî ve kültürel anlamda geniş bir coğrafyayı ifade eden üst kimlik yaklaşımıyla değil, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında kurumsallaşan bölgesel iş birliği çerçevesinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın kapsamı, TDT'nin üye devletleri ile bu yapı bünyesinde geliştirilen medya ve iletişim iş birliği mekanizmalarıyla sınırlandırılmıştır. Bu metodolojik tercih, araştırmanın kavramsal bütünlüğünü sağlamayı, analiz alanını belirginleştirmeyi ve ulaşılan sonuçların uygulanabilir politika önerilerine dönüştürülmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

2. ORTAK MEDYA EKOSİSTEMİNİ ANLAMAK: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Dijital iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, medya sistemlerinin işleyişini ve devletler arasındaki iletişim biçimlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bilginin üretimi, dolaşımı ve etkisinin giderek ağ yapıları üzerinden şekillenmesi, medya alanını yalnızca teknik bir sektör olmaktan çıkararak uluslararası ilişkilerin ve bölgesel iş birliği süreçlerinin stratejik

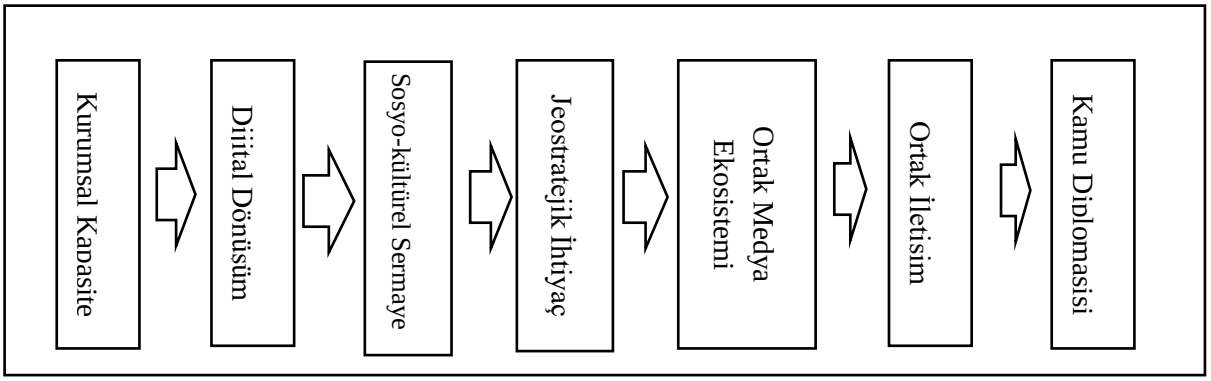
bileşenlerinden biri hâline getirmiştir (Castells, 2009; Van Dijk, 2006). Bu dönüşüm, bölgesel örgütlerin ekonomik ve siyasal entegrasyonun yanında iletişim ve medya alanında da kurumsal iş birliği mekanizmaları geliştirmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan "ortak medya ekosistemi" kavramı, yalnızca medya kuruluşları arasında içerik paylaşımını ifade eden dar bir çerçevede ele alınmamaktadır. Aksine bu kavram; haber ajansları, yayın kuruluşları, dijital platformlar ve ilgili kamu kurumları arasında bilgi dolaşımını, kurumsal koordinasyonu ve sürdürülebilir iş birliğini mümkün kılan çok katmanlı bir yapıyı ifade etmektedir. Bu yaklaşım, medya sistemlerinin yalnızca teknolojik altyapıyla değil, kurumsal ilişkiler ve ağ yapılarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyan güncel iletişim literatürüyle de uyumludur (Castells, 2009; Van Dijk, 2006).

Medya alanındaki kurumsal iş birliğinin önemini artıran bir diğer unsur ise stratejik iletişim ve kamu diplomasisi faaliyetleridir. Küresel rekabet ortamında devletlerin uluslararası görünürlüğü ve etki kapasitesi, yalnızca askerî ve ekonomik güç unsurlarına değil, güvenilir bilgi üretme, uluslararası kamuoyuna erişebilme ve etkili iletişim kurabilme becerilerine de bağlıdır (Nye, 2004). Bu nedenle medya kurumları arasındaki iş birliği, haber paylaşımının ötesinde, ortak kamu diplomasisi kapasitesini destekleyen stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir (Pamment, 2013).

Bununla birlikte, bölgesel medya iş birliği yalnızca ortak kültürel geçmişe dayanarak sürdürülebilir hâle gelmemektedir. Bölgesel entegrasyon literatürü, iş birliğinin sürekliliğinin kurumsallaşma, ortak politika üretme kapasitesi ve düzenli koordinasyon mekanizmalarının geliştirilmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Haas, 2004; Fawcett, 1995). Bu çerçevede Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde geliştirilen medya iş birliği girişimlerinin de yalnızca ortak tarih ve dil üzerinden değil, kurumsal kapasite, yönetişim ve ortak politika üretme yeteneği üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Şekil 1: Ortak Medya Ekosisteminin Oluşum Modeli

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Bu çalışmada kuramsal yaklaşımlar, kendi başlarına tartışma konusu yapılmamaktadır. Castells'in ağ toplumu yaklaşımı, Nye'ın yumuşak güç perspektifi ve bölgesel entegrasyon literatürü, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde gelişen medya iş birliği süreçlerini açıklamaya yardımcı olan analitik araçlar olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın odağı teorileri açıklamak değil; bu teorilerden hareketle Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak medya ekosistemi oluşturma potansiyelini, karşılaştığı sorunları ve geleceğe yönelik imkânları değerlendirmektir.

3. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NDA MEDYA İŞ BİRLİĞİNİN KURUMSAL GELİŞİMİ

Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal gelişim süreci incelendiğinde, iş birliğinin başlangıçta siyasal, ekonomik, ulaştırma, eğitim ve kültür gibi alanlarda yoğunlaştığı, buna karşılık medya ve iletişim alanının zaman içerisinde daha belirgin bir politika başlığı hâline geldiği görülmektedir. Bu dönüşüm, dijital iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yanı sıra uluslararası kamuoyunun şekillenmesinde bilginin stratejik öneminin artmasıyla da yakından ilişkilidir. Nitekim Türk Devletleri Teşkilatı'nın son dönem politika belgeleri, medya ve iletişim alanını yalnızca kültürel etkileşimin bir unsuru olarak değil, kurumsal koordinasyonu destekleyen ve ortak görünürlüğü güçlendiren stratejik bir iş birliği alanı olarak ele almaktadır (TDT, 2021).

Türk Dünyası 2040 Vizyonu incelendiğinde, dijital dönüşüm, bilgi teknolojileri ve iletişim altyapısının güçlendirilmesine yönelik hedeflerin öne çıktığı görülmektedir. Belgede medya alanına ilişkin ayrıntılı kurumsal düzenlemeler yer almamakla birlikte, dijital bağlantısallığın geliştirilmesi, ortak dijital kapasitenin artırılması ve bilgi teknolojileri alanında iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik hedefler, medya ekosisteminin gelişimini destekleyecek kurumsal zeminin oluşturulmasına katkı sağlayabilecek niteliktedir (TDT, 2021). Bu yönüyle 2040

Vizyonu, medya alanını doğrudan düzenleyen bir politika belgesi olmaktan ziyade, medya iş birliğinin gelişmesine imkân tanıyacak dijital ve kurumsal altyapıyı tanımlayan stratejik bir çerçeve sunmaktadır.

Bu durum, Türk Devletleri Teşkilatı'nın medya alanındaki yaklaşımının sadece ortak yayın faaliyetleriyle sınırlı olmadığını göstermektedir. Aksine son yıllarda kabul edilen politika belgeleri birlikte değerlendirildiğinde, medya iş birliğinin dijital dönüşüm, kurumsal koordinasyon ve ortak iletişim kapasitesiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla TDT'nin medya politikalarında dikkat çeken temel eğilim, tek tek medya kuruluşları arasında iş birliği geliştirmekten ziyade, ortak iletişim kapasitesini destekleyecek kurumsal bir çerçeve oluşturmaya yönelmiş olmasıdır. Bu tespit, çalışmanın temel argümanını da doğrulamaktadır. Zira ortak medya ekosisteminin sürdürülebilirliği, teknolojik olanakların varlığından ziyade, kurumsal iş birliğinin derinleşmesi ve kurumsal eşgüdümün güçlendirilmesine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

3.1. Türk Dünyası 2040 Vizyonu Bağlamında Medya İş Birliğinin Kurumsal Zemini

Türk Devletleri Teşkilatı'nın medya alanındaki kurumsal yaklaşımını değerlendirebilmek için öncelikle Teşkilatın uzun vadeli stratejik yönelimini ortaya koyan Türk Dünyası 2040 Vizyonu incelenmesi gerekmektedir. TDT'nin İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen bu stratejik belge, üye devletler arasında iş birliğinin kurumsal kapasitesini güçlendirmeyi, dijital dönüşümü hızlandırmayı ve bölgesel bağlantısallığı artırmayı Teşkilatın temel hedefleri arasında göstermektedir (TDT, 2021).

TDT tarafından yayımlanan Türk Dünyası 2040 Vizyonu, medya alanını doğrudan düzenleyen ayrıntılı hükümler içermemekle birlikte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi, dijital altyapının güçlendirilmesi ve ortak dijital dönüşüm kapasitesinin artırılmasını stratejik öncelikler arasında değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, medya iş birliğinin sadece yayıncılık faaliyetlerinden ibaret görülmediğini, dijital bağlantısallık, kurumsal koordinasyon ve ortak teknoloji politikalarıyla birlikte ele alındığını göstermektedir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde Türk Dünyası 2040 Vizyonu, ortak medya ekosisteminin nasıl kurulacağını ayrıntılı biçimde tanımlayan bir politika belgesi olmaktan ziyade, böyle bir ekosistemin gelişmesini mümkün kılacak siyasal, kurumsal ve dijital zemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla belge, medya politikalarının doğrudan değil, dijital dönüşüm, bağlantısallık ve kurumsal iş birliği hedefleri üzerinden okunmasını gerektirmektedir. Bu çalışma açısından söz konusu yaklaşım, ortak medya ekosisteminin teknolojik altyapıdan önce

kurumsal eşgüdüm üzerine inşa edilmesi gerektiği yönündeki temel argümanı desteklemektedir.

3.2. Zirve Bildirgelerinde Medya ve İletişim İş Birliğinin Evrimi

Türk Devletleri Teşkilatı'nın zirve bildirgeleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, medya ve iletişim alanındaki kurumsal yaklaşımın giderek daha sistematik bir nitelik kazandığı görülmektedir. İlk dönem bildirgelerinde iş birliği daha çok kültürel yakınlaşma, eğitim, ulaştırma ve ekonomik bütünleşme ekseninde ele alınırken, son yıllarda dijital dönüşüm, bağlantısallık, dijital ekonomi ve bilgi teknolojileri gibi kavramların daha belirgin şekilde öne çıktığı dikkat çekmektedir. Bu değişim, Türk Devletleri Teşkilatı'nın iş birliği anlayışının sektörel bir yaklaşımdan, çok boyutlu bölgesel yönetişim anlayışına doğru evrildiğini göstermektedir (TDT, 2024a; TDT, 2024).

Özellikle 6 Temmuz 2024 tarihinde Şuşa'da gerçekleşen Devlet Başkanları Gayriresmi Zirvesi'nde kabul edilen Karabağ Deklarasyonu, ulaştırma ve enerji alanındaki iş birliğini dijital bağlantısallık ve teknoloji temelli kalkınma hedefleriyle birlikte değerlendirmektedir. Deklarasyonda dijital dönüşümün desteklenmesi, bağlantısallığın güçlendirilmesi, yenilikçi teknolojilerden yararlanılması ve ortak kalkınma vizyonunun geliştirilmesine yönelik irade açık biçimde ortaya konulmaktadır (TDT, 2024a). Her ne kadar medya sektörü bağımsız bir politika alanı olarak ayrıntılı biçimde düzenlenmese de, dijital bağlantısallık ve bilgi teknolojilerine yapılan vurgu, medya alanındaki gelecekteki kurumsal iş birliği için gerekli altyapının oluşturulmasına yönelik önemli bir stratejik yönelim ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde 6 Kasım 2024 tarihinde TDT 11. Zirvesinde kabul edilen Bişkek Deklarasyonu, dijital gelecek (Digital Future) temasını Teşkilatın temel öncelikleri arasına yerleştirmektedir. Deklarasyonda dijital ekonomi, yapay zekâ, inovasyon, dijital kamu hizmetleri ve teknoloji alanlarında ortak kapasitenin geliştirilmesine yönelik kararlar dikkat çekmektedir (TDT, 2024). Ayrıca "*Türk Dünyasının Dijital Başkenti*" girişimi, Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması ve Türk Büyük Dil Modeli'nin geliştirilmesine ilişkin kararlar, iletişim ve dijital dönüşüm alanındaki iş birliğinin yalnızca söylem düzeyinde kalmadığını, kurumsal uygulama aşamasına taşınmaya çalışıldığını göstermektedir. Bu yönüyle Bişkek Deklarasyonu, Türk Devletleri Teşkilatı'nın dijital iletişim politikalarının kurumsallaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Şuşa ve Bişkek bildirgeleri birlikte değerlendirildiğinde, Türk Devletleri Teşkilatı'nın medya ve iletişim politikalarının geleneksel yayıncılık ekseninden uzaklaşarak dijital dönüşüm,

veri yönetişimi, teknolojik kapasite ve kurumsal eşgüdüm temelinde yeniden yapılandığı anlaşılmaktadır. Bu dönüşüm, medya alanını bağımsız bir sektör olmaktan öte, bölgesel entegrasyonu destekleyen stratejik bir yönetişim alanı hâline getirmektedir. Dolayısıyla, Türk Devletleri Teşkilatı'nın medya alanındaki iş birliğini bağımsız bir sektör politikası olarak değil, dijital dönüşüm ve bölgesel entegrasyon stratejisinin tamamlayıcı bir bileşeni olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bu nedenle ortak medya ekosisteminin gelişimi, yalnızca medya kuruluşları arasındaki iş birliğine değil, dijital bağlantısallığı, ortak teknoloji üretimini ve kurumsal eşgüdümü güçlendirecek daha geniş bir bölgesel yönetişim anlayışına bağlı görünmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın zirve bildirgeleri kronolojik olarak değil, politika öncelikleri bakımından birlikte değerlendirildiğinde, medya ve iletişim alanındaki yaklaşımın giderek daha kurumsal ve teknoloji odaklı bir nitelik kazandığı görülmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca medya sektörüne ilişkin hedeflerin çeşitlenmesini değil; dijital ekonomi, bilgi ve iletişim teknolojileri, veri paylaşımı ve bölgesel bağlantısallık politikalarının da iletişim alanıyla bütünleşmeye başladığını göstermektedir.

Bu dönüşümün ilk önemli işaretlerinden biri, Semerkant Zirvesi'nde kabul edilen Bildiri'de dijital ekonomi ortaklık anlaşmasının hazırlanmasına yönelik iradenin ortaya konulmasıdır. Bildiri'de, üye devletler arasında dijital ekonomi alanındaki iş birliğinin kurumsallaştırılması amacıyla gerekli çalışmaların tamamlanması ve anlaşmanın imzaya hazır hâle getirilmesi yönünde Sekretaryaya görev verilmiştir (TDT, 2022). Böylece dijitalleşme ilk kez ekonomik iş birliğinin tamamlayıcı bir unsuru olmaktan çıkarak Teşkilatın kurumsal gündeminde bağımsız bir politika alanı olarak görünür hâle gelmiştir.

Astana Zirvesi'nde kabul edilen Onuncu Zirve Bildirisi ise bu yaklaşımı daha ileri bir aşamaya taşımaktadır. Bildiri'de e-ticaretin geliştirilmesi, dijital ekonomi ortaklık anlaşmasının sonuçlandırılması ve dijital iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik kararlar alınmış, dijital dönüşümün yalnızca ekonomik kalkınmayı değil, üye devletler arasındaki kurumsal koordinasyonu da destekleyen stratejik bir araç olduğu vurgulanmıştır (TDT, 2023). Özellikle Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması'nın tamamlanmasına yönelik çağrı, Teşkilatın dijital entegrasyonu kurumsal düzeye taşımayı hedeflediğini göstermektedir.

Bu gelişmeler, Karabağ Deklarasyonu ve Bişkek Bildirisi ile birlikte değerlendirildiğinde dikkat çekici bir kurumsal süreklilik ortaya çıkmaktadır. İlk aşamada dijital ekonomi ve bağlantısallık hedefleri belirlenmiş, daha sonraki belgelerde ise yapay zekâ, dijital kamu hizmetleri, ortak dijital altyapılar ve teknoloji geliştirme alanlarında daha somut iş birliği

mekanizmaları gündeme gelmiştir. Dolayısıyla medya ve iletişim alanındaki dönüşüm, tek başına yayıncılık faaliyetlerinin geliştirilmesi olarak değil; dijital dönüşüm, teknoloji üretimi ve kurumsal koordinasyonu kapsayan daha geniş bir entegrasyon stratejisinin parçası olarak şekillenmektedir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, TDT'nin medya politikalarındaki esas değişimin medya kuruluşları arasındaki iş birliğinden çok, bu iş birliğini mümkün kılacak dijital ve kurumsal altyapının inşasına yöneldiği söylenebilir. Bu tespit, çalışmanın temel argümanını da desteklemektedir. Başka bir ifadeyle, ortak medya ekosisteminin sürdürülebilirliği öncelikle ortak teknoloji politikalarına, kurumsal eşgüdüme ve dijital bağlantısallığın güçlendirilmesine bağlı görünmektedir.

Semerkant, Astana, Karabağ ve Bişkek bildirgeleri birlikte değerlendirildiğinde, Türk Devletleri Teşkilatı'nın medya ve iletişim alanındaki yaklaşımının giderek daha kurumsal, dijital ve bütünleşik bir karakter kazandığı görülmektedir. Bununla birlikte ortak medya ekosisteminin sürdürülebilirliği, yalnızca politika belgelerinde ortaya konulan hedeflere değil, bu hedefleri destekleyecek kurumsal kapasitenin, teknolojik altyapının ve ortak iletişim vizyonunun geliştirilmesine bağlıdır. Bu nedenle bir sonraki bölümde, söz konusu kurumsal dönüşümü mümkün kılan temel dinamikler analiz edilmektedir.

Tablo 1: Türk Devletleri Teşkilatı Politika Belgelerinde Medya ve İletişim Alanındaki Kurumsal Önceliklerin Gelişimi

Politika Belgesi	Temel İletişim / Medya Önceliği	Dijital Dönüşüm Boyutu	Çalışma Açısından Değerlendirme
Türk Dünyası 2040 Vizyonu (2021)	Kurumsal iş birliği, bağlantısallık ve dijital dönüşüm vizyonu	Dijital altyapı ve bağlantısallık	Medya ekosisteminin stratejik zemini oluşturulmaktadır.
Semerkant Bildirisi (2022)	Dijital ekonomi alanında ortak iş birliği iradesi	Dijital Ekonomi Ortaklık Anlaşması hazırlığı	Dijital iş birliği ilk kez kurumsal gündeme taşınmaktadır.
Astana Bildirisi (2023)	Dijital ekonomi ve e-ticaret alanında kurumsallaşma	Dijital entegrasyonun güçlendirilmesi	Dijital iş birliği somut politika hedeflerine dönüşmektedir.
Karabağ Deklarasyonu (2024)	Dijital bağlantısallık, teknoloji ve yapay zekâ	Ortak teknoloji ve dijital altyapı	Medya iş birliği daha geniş dijital stratejiye entegre edilmektedir.
Bişkek Bildirisi (2024)	Dijital gelecek, yapay zekâ ve ortak dijital kapasite	Dijital ekonomi, büyük dil modeli, dijital başkent girişimi	Dijital iletişim politikaları uygulama ve kurumsallaşma aşamasına geçmektedir.

Kaynak: Organization of Turkic States (2021, 2022, 2023, 2024a, 2024b) belgelerinden yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde, TDT'nin medya ve iletişim alanındaki yaklaşımının doğrusal değil, kademeli bir kurumsallaşma süreci izlediği görülmektedir. İlk belgelerde dijitalleşme daha çok ekonomik iş birliğinin tamamlayıcı bir unsuru olarak ele alınırken, sonraki belgelerde dijital bağlantısallık, yapay zekâ ve ortak teknoloji geliştirme hedefleriyle daha kapsamlı bir politika çerçevesi oluşturulmuştur. Bu durum, ortak medya ekosisteminin bağımsız bir politika alanı olarak değil, dijital dönüşüm ve bölgesel entegrasyon stratejisinin tamamlayıcı bir bileşeni olarak geliştiğini göstermektedir.

4. ORTAK MEDYA EKOSİSTEMİNİN GELİŞİMİNİ DESTEKLEYEN YAPISAL DİNAMİKLER

4.1. Kurumsal ve Siyasal Dinamikler

Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde ortak bir medya ekosisteminin geliştirilmesini mümkün kılan en önemli unsurlardan biri, son yıllarda giderek güçlenen kurumsal iş birliği kapasitesidir. TDT'nin ulaştırma, ticaret, enerji, eğitim, kültür ve dijital dönüşüm gibi farklı politika alanlarında oluşturduğu kurumsal mekanizmalar, medya alanındaki iş birliği açısından da önemli bir yönetişim zemini hazırlamaktadır. Bu durum, medya alanındaki gelişmelerin bağımsız bir süreç olarak değil, Teşkilatın genel kurumsallaşma dinamiğinin doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu ile son yıllarda kabul edilen zirve bildirgeleri birlikte değerlendirildiğinde, üye devletler arasında kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesi, ortak politika üretme kapasitesinin artırılması ve dijital dönüşüm alanında eşgüdümün sağlanması temel öncelikler arasında yer almaktadır (TDT, 2021, 2022, 2023, 2024a, 2024b). Bu yaklaşım, medya alanındaki iş birliğinin yalnızca kültürel yakınlaşmanın bir sonucu olarak değil, kurumsal bütünleşmenin tamamlayıcı unsurlarından biri olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Bölgesel entegrasyon literatürü de kurumsallaşmanın sürdürülebilir iş birliği açısından belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Haas'ın (2004) neo-fonksiyonalist yaklaşımı, belirli alanlarda gelişen iş birliğinin zamanla diğer politika alanlarına da yayılabileceğini ileri sürmektedir. Benzer biçimde Fawcett, Hurrell (1995), bölgesel örgütlerin başarısının yalnızca ortak hedeflere değil, bu hedefleri hayata geçirecek kurumsal mekanizmaların etkinliğine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı örneğinde medya alanındaki gelişmeler

de bu perspektiften değerlendirildiğinde, iletişim iş birliğinin mevcut kurumsal entegrasyon sürecinin doğal bir devamı niteliği taşıdığı söylenebilir.

Bu çerçevede ortak medya ekosisteminin gelişimini destekleyen temel dinamiğin, ortak kültürel geçmişten önce kurumsal kapasitenin güçlenmesi olduğu değerlendirilebilir. Ortak tarih ve dil, iş birliğini kolaylaştıran önemli avantajlar sunmakla birlikte, sürdürülebilir medya iş birliği ancak ortak karar alma mekanizmalarının, düzenli koordinasyon süreçlerinin ve kurumsal yönetişim kapasitesinin geliştirilmesiyle mümkün olabilecektir. Bu nedenle TDT'nin son yıllarda kurumsallaşma yönünde attığı adımlar, ortak medya ekosisteminin geleceği açısından stratejik bir fırsattan çok, yapısal bir ön koşul olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 2: Türk Devletleri Teşkilatı'nda Ortak Medya Ekosisteminin Gelişimini Destekleyen Yapısal Dinamikler

Yapısal Dinamik	Açıklama	Literatürdeki Karşılığı	TDT Politikalarındaki Yansıması	Ortak Medya Ekosistemine Katkısı
Kurumsal Bütünleşme	Üye devletler arasında ortak karar alma, koordinasyon ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi	Bölgesel entegrasyon ve neo-fonksiyonalizm (Haas, 2004; Fawcett, Hurrell, 1995)	2040 Vizyonu ve zirve bildirgelerinde kurumsal koordinasyonun güçlendirilmesi	Medya alanında sürdürülebilir iş birliği ve ortak yönetişim zemini oluşturur.
Dijital Dönüşüm	Dijital altyapı, veri paylaşımı, yapay zekâ ve teknoloji odaklı iş birliği	Ağ Toplumu (Castells, 2009); Ağ Toplumu Kuramı (Van Dijk, 2006)	Dijital ekonomi, bağlantısallık, yapay zekâ ve ortak teknoloji girişimleri	Ortak içerik üretimini, haber dolaşımını ve dijital medya kapasitesini güçlendirir.
Sosyo-kültürel Yakınlık	Ortak dil, tarih, kültürel hafıza ve medya profesyonelleri arasındaki güven ilişkileri	Yumuşak Güç (Nye, 2004); Yakınsama Kültürü (Jenkins, 2006)	Ortak medya forumları, gazeteci buluşmaları, kültürel ve akademik iş birlikleri	Ortak iletişim kültürünün ve içerik üretiminin gelişmesini kolaylaştırır.
Jeostratejik Gereklilik	Avrasya'da artan rekabet, Orta Koridor ve uluslararası kamu diplomasisi ihtiyacı	Bölgeselcilik ve jeoekonomi literatürü	Orta Koridor, dijital bağlantısallık ve ortak görünürlük hedefleri	Ortak medya ekosistemine stratejik işlev ve uluslararası görünürlük kazandırır.

Kaynak: Haas (2004), Castells (2009), Nye (2004), Jenkins (2006), Fawcett, Hurrell, 1995, Van Dijk (2006) ile Türk Devletleri Teşkilatı'nın temel politika belgeleri (2021-2024) esas alınarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde ortak medya ekosisteminin gelişiminin tek bir değişkenle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Kurumsal bütünleşme, dijital dönüşüm, sosyo-kültürel yakınlık ve jeostratejik gereklilikler birbirini tamamlayan yapısal dinamikler olarak ortak medya iş birliğinin gelişimini desteklemektedir. Bununla birlikte tablo, söz konusu dinamiklerin eşit ağırlığa sahip olmadığını da göstermektedir. Araştırmanın bulgularına göre kurumsal bütünleşme, diğer bütün dinamiklerin üzerinde yükseldiği temel belirleyici unsur niteliğindedir. Dijital dönüşüm bu süreci hızlandıran teknolojik altyapıyı sağlarken, sosyo-kültürel yakınlık iş birliğinin toplumsal meşruiyetini ve iletişim maliyetlerinin azalmasını desteklemektedir. Jeostratejik koşullar ise ortak medya ekosistemini yalnızca kültürel bir girişim olmaktan çıkararak bölgesel görünürlük, kamu diplomasisi ve uluslararası rekabet bağlamında stratejik bir gereklilik hâline getirmektedir.

Bu değerlendirme, aynı zamanda çalışmanın temel tezini de doğrulamaktadır. Ortak medya ekosisteminin başarısı, tek başına ortak dil, ortak tarih veya teknolojik altyapı ile açıklanması mümkün değildir. Başarı, bu unsurların kurumsal yönetişim anlayışı içerisinde bütünleşik biçimde yönetilmesine bağlıdır. Dolayısıyla TDT'nin gelecekte medya alanında atacağı adımların, bu dört yapısal dinamiği birlikte dikkate alan bütüncül bir stratejiye dayanması gerekmektedir.

4.2. Teknolojik ve Dijital Dinamikler

Ortak medya ekosisteminin gelişimini destekleyen ikinci temel dinamik, dijital iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümdür. Dijitalleşme, medya kuruluşları arasındaki iş birliğinin yalnızca hızını artıran teknik bir gelişme değil, içerik üretimi, haber dolaşımı, veri paylaşımı ve kurumsal koordinasyon biçimlerini yeniden şekillendiren yapısal bir dönüşüm sürecidir. Bu nedenle ortak medya ekosisteminin geleceği, teknolojik altyapının varlığından çok, bu altyapının ortak kurumsal hedefler doğrultusunda kullanılabilmesine bağlıdır.

Castells'in (2010) ağ toplumu yaklaşımı, dijital çağda bilginin üretimi ve dolaşımının ağ yapıları üzerinden gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde Van Dijk (2006), dijital ağların yalnızca bireyler arasındaki iletişimi değil, kurumlar arasındaki iş birliği modellerini de dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Bu kuramsal çerçeve, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde

geliştirilmeye çalışılan dijital iş birliği mekanizmalarının medya alanındaki kurumsal etkilerini değerlendirmek açısından önemli bir açıklayıcı zemin sunmaktadır.

TDT'nin son dönem politika belgelerinde dijital ekonomi, dijital bağlantısallık, yapay zekâ, veri paylaşımı ve ortak teknoloji geliştirme alanlarına yapılan vurgular, medya ekosisteminin yalnızca içerik üretimine dayalı bir yapı olarak tasarlanmadığını göstermektedir (TDT, 2021, 2023, 2024a, 2024b). Özellikle dijital altyapının güçlendirilmesi ve teknoloji temelli iş birliğinin kurumsallaştırılması yönündeki hedefler, medya kuruluşları arasında ortak içerik üretimi, doğrulama mekanizmaları, haber paylaşımı ve dijital yayıncılık alanlarında daha sistematik bir iş birliği potansiyeli oluşturmaktadır.

Bununla birlikte teknolojik gelişmeler tek başına ortak medya ekosisteminin oluşması için yeterli değildir. Aynı teknolojik imkânlara sahip ülkeler arasında dahi kurumsal koordinasyon eksikliği bulunduğunda ortak medya politikalarının sürdürülebilir biçimde geliştirilemediği görülmektedir. Dolayısıyla teknolojik kapasite, ortak medya ekosisteminin belirleyici unsuru değil; kurumsal iş birliğini destekleyen stratejik bir araç olarak değerlendirilmelidir. Bu yönüyle dijitalleşme, ortak medya ekosisteminin nedeni değil, uygun kurumsal yapı ile birleştiğinde etkili sonuç üreten temel kolaylaştırıcı dinamiklerden biridir.

4.3. Sosyo-Kültürel Dinamikler

Ortak medya ekosisteminin gelişimini destekleyen yapısal dinamiklerden biri de TDT üyesi ülkeler arasında paylaşılan tarihsel, kültürel ve dilsel yakınlıktır. Ancak bu çalışmada söz konusu unsurlar, tek başına medya iş birliğini açıklayan belirleyici değişkenler olarak değil, kurumsal iş birliğini kolaylaştıran ve ortak iletişim kapasitesini güçlendiren sosyal sermaye unsurları olarak değerlendirilmektedir. Başka bir ifadeyle ortak tarih ve kültür, medya ekosistemini doğrudan kuran değil, uygun kurumsal ve teknolojik koşullar altında iş birliğinin derinleşmesini kolaylaştıran bir zemin oluşturmaktadır.

Uluslararası iletişim literatürü, ortak kimlik, kültürel yakınlık ve karşılıklı güvenin sınır aşan iletişim ağlarının gelişiminde önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır (Nye, 2004; Jenkins, 2006). Bununla birlikte bu unsurların kurumsal mekanizmalarla desteklenmediği durumlarda sürdürülebilir medya iş birliklerinin oluşturulmasının güçleştiği de bilinmektedir. Bu nedenle ortak kültürel mirasın medya alanındaki etkisi, yalnızca ortak değerlere sahip olmaktan değil, bu değerlerin ortak içerik üretimi, medya profesyonelleri arasındaki etkileşim ve kurumsal iş birliği mekanizmaları aracılığıyla somut uygulamalara dönüştürülebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde son yıllarda gerçekleştirilen medya forumları, gazeteciler buluşmaları, ortak eğitim programları ve kültürel etkinlikler, üye ülkeler arasında yalnızca kurumsal değil, mesleki ve toplumsal iletişim ağlarının da gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu süreç, ortak medya ekosisteminin yalnızca teknik altyapılar üzerinden değil, medya profesyonelleri arasında oluşan güven ilişkileri, ortak mesleki normlar ve düzenli iletişim pratikleri üzerinden de şekillendiğini göstermektedir.

Dolayısıyla sosyo-kültürel yakınlık, ortak medya ekosisteminin tek başına açıklayıcı unsuru değildir. Ancak kurumsal kapasite ve dijital dönüşüm süreçleriyle birlikte değerlendirildiğinde, ortak içerik üretimini kolaylaştıran, iletişim maliyetlerini azaltan ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin etkinliğini artıran önemli bir destekleyici dinamik olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle sosyo-kültürel sermaye, Türk Devletleri Teşkilatı'nın medya alanındaki kurumsal bütünleşme sürecine önemli katkılar sunabilecek stratejik bir avantaj niteliği taşımaktadır.

5. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, TDT bünyesinde ortak medya ekosisteminin gelişimini stratejik iletişim perspektifinden ele almış, kurumsal gelişim süreci, politika belgeleri ve yapısal dinamikler çerçevesinde bir değerlendirme ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, ortak medya ekosisteminin yalnızca medya kuruluşları arasındaki teknik iş birliğiyle açıklanamayacağını, bu sürecin kurumsal bütünleşme, dijital dönüşüm, sosyo-kültürel yakınlık ve bölgesel jeostratejik koşulların birlikte şekillendirdiği çok boyutlu bir yapı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri, TDT'nin son yıllarda kabul ettiği stratejik belgelerde medya ve iletişim alanının giderek daha görünür hâle gelmesidir. Bununla birlikte, mevcut belgeler doğrudan ortak bir medya ekosistemi modeli ortaya koymamakt, daha çok dijital dönüşüm, bağlantısallık, bilgi ve iletişim teknolojileri ile kurumsal koordinasyonu güçlendiren genel bir çerçeve sunmaktadır. Bu durum, ortak medya ekosisteminin geleceğinin yeni kurumsal mekanizmaların geliştirilmesine bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede ilk politika önceliği, medya alanındaki mevcut iş birliğinin kurumsal sürekliliğini sağlayacak kalıcı mekanizmaların oluşturulmasıdır. Düzenli medya forumları, ortak çalışma grupları, haber ajansları arasında sürekli koordinasyon ve medya alanında uzmanlaşmış tematik platformlar, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

İkinci olarak, dijital dönüşümün sadece teknik altyapının güçlendirilmesiyle sınırlı bir süreç olarak değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Ortak medya ekosisteminin

sürdürülebilirliği; ortak veri standartlarının oluşturulması, dijital içerik paylaşım mekanizmalarının geliştirilmesi, doğrulama ve teyit ağlarının kurumsallaştırılması ile yapay zekâ destekli medya uygulamalarında ortak kapasitenin artırılmasını gerektirmektedir. Bu yaklaşım, medya iş birliğini geleneksel yayıncılık anlayışının ötesine taşıyarak dijital çağın gerektirdiği esnek, bütünleşik ve sürdürülebilir bir iletişim yapısının inşasına katkı sağlayacaktır.

Üçüncü olarak, ortak medya ekosisteminin sürdürülebilirliği yalnızca kurumlar arasında tesis edilecek resmî iş birliği mekanizmalarına değil, medya profesyonelleri arasında gelişecek sürekli etkileşim, karşılıklı güven ve ortak mesleki kültüre de bağlı olduğu görmezden gelinmemelidir. Bu çerçevede ortak eğitim programları, gazeteci değişim girişimleri, akademik iş birlikleri ve müşterek içerik üretim projeleri, mesleki bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik ederek ortak bir iletişim anlayışının kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır. Böylece medya alanındaki iş birliği, dönemsel ve proje temelli faaliyetlerin ötesine geçerek, ortak değerler, mesleki normlar ve karşılıklı güven temelinde gelişen sürdürülebilir bir iletişim ekosistemine dönüşebilecektir.

Sonuç olarak, TDT bünyesinde ortak medya ekosisteminin oluşturulması kısa vadeli bir proje olmadığını, uzun vadeli bir kurumsallaşma sürecidir.

Sonuç olarak, TDT bünyesinde ortak medya ekosisteminin inşası, kısa vadeli projelerle tamamlanabilecek bir hedef olarak değerlendirilemez. Aksine bu süreç, ortak stratejik vizyon, kurumsal bütünleşme ve dijital dönüşümün karşılıklı etkileşimiyle zaman içerisinde olgunlaşan sürdürülebilir bir kurumsallaşma anlayışını gerektirmektedir. Bu süreçte başarının temel belirleyicisi teknolojiye erişimden ziyade ortak stratejik vizyon, kurumsal eşgüdüm ve sürdürülebilir iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesi olacaktır. Dolayısıyla ortak medya ekosistemi, yalnızca iletişim alanında yeni bir iş birliği modeli değil, aynı zamanda Türk Devletleri Teşkilatı'nın bölgesel bütünleşme kapasitesini güçlendirecek stratejik bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

6. KAYNAK

Castells, M. (2009), *The Rise of the Network Society*, New York, Oxford University Press Inc.,

Fawcett, L., Hurrell, A. (Eds.). (1995), *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order*. Oxford University Press.

Haas, E. B. (2004), *The uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957*, University of Notre Dame Press**.**

Jenkins, H. (2006), *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, New York University Press.

Nye, J.S. (2004), Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York, Public Affairs,

Pamment, J. (2013), *New Public Diplomacy İn the 21st Century: A Comparative Study of Policy and Practice*, Routledge.

Türk Devletleri Teşkilatı (2022), *Türk Devletleri Teşkilatı Dokuzuncu Zirvesi Semerkant Bildirisi,* TDT Yayınları.

Türk Devletleri Teşkilatı (2023), Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirve Bildirisi (Astana Deklarasyonu), TDT Yayınları.

Türk Devletleri Teşkilatı (2024), *Türk Devletleri Teşkilatı 11. Zirvesi Bişkek Bildirisi,* TDT Yayınları.

Türk Devletleri Teşkilatı (2024a), Türk Devletleri Teşkilatı Gayrı Resmi Zirvesi Karabağ Bildirisi, TDT Yayınları.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), (2021), *Türk Dünyası 2040 Vizyonu,* TDT Yayınları.

Van Dijk, J. (2006). *The Network Society* (Second edition), SAGE Publications Ltd

YAPAY ZEKÂYA YÖNELİK KAYGI, ALGILANAN RİSK VE SİSTEM KULLANMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: KAZAKİSTAN'DA KAMU GÖREVLİLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. Harun KIRILMAZ

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi & Sakarya Üniversitesi

harun.kirilmaz@ayu.edu.kz – ORCID: 0000-0001-6055-6826

ÖZET

Bu çalışma, kamu görevlilerinde yapay zekâya yönelik kaygı, algılanan risk ve yapay zekâ sistemlerini kullanma niyeti arasındaki ilişkiyi yapısal eşitlik modellemesiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Kamu yönetiminde yapay zekâ destekli karar destek sistemlerinin yaygınlaşması, gönüllü benimsemeyi varsayan teknoloji kabul modellerinin bu alana ne ölçüde aktarılabileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli deseninde yürütülmüş; veriler Kazakistan'da idari görevlerde çalışan kamu görevlilerinden yapılandırılmış anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Çok değişkenli uç değer analizinin ardından 240 katılımcının geçerli verisi üzerinden iki aşamalı yaklaşım izlenmiş; önce doğrulayıcı faktör analiziyle ölçüm modeli, ardından yol analiziyle yapısal model sınanmıştır. Aracılık etkisi 2.000 yeniden örneklemeli bootstrap yöntemiyle test edilmiştir. Ölçüm modeli verilerle iyi uyum göstermiş; yapılar yakınsak geçerlik ve birleşik güvenirlik ölçütlerini karşılamış, ayırt edici geçerlik iç içe model karşılaştırmasıyla doğrulanmıştır. Yapısal model bulguları, yapay zekâya yönelik kaygının algılanan risk üzerinde çok güçlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ve algılanan riskteki değişimin yaklaşık yüzde yetmişini açıkladığını göstermektedir. Buna karşılık ne kaygının ne de algılanan riskin sistem kullanma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi saptanmış; algılanan riskin aracı rolüne ilişkin dolaylı etkinin güven aralığı sıfır değerini kapsamıştır. Tamamlayıcı çözümlemede, kullanma niyetinin en güçlü yordayıcısının bireysel kaygı ya da risk algısı değil, katılımcıların mevcut yapay zekâ kullanım sıklığı olduğu belirlenmiştir. Bulgular, kaygı ve risk algısının kamu bürokrasisinde kullanım kararını değil, kullanımın niteliğini ve denetimini ilgilendiren değişkenler olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ kaygısı, algılanan risk, sistem kullanma niyeti, Kazakistan, kamu yönetimi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ARTIFICIAL INTELLIGENCE ANXIETY, PERCEIVED RISK, AND INTENTION TO USE THE SYSTEM: AN ANALYSIS OF PUBLIC OFFICIALS IN KAZAKHSTAN

ABSTRACT

This study uses structural equation modelling to examine the relationship between anxiety regarding artificial intelligence (AI), perceived risk, and the intention to use AI systems among public officials. The increasing use of AI-driven decision support systems in public administration raises the question of how applicable technology acceptance models, which usually assume voluntary adoption, are in this context. This study employed a quantitative correlational survey design, collecting data from public officials in administrative roles via a structured questionnaire. Following a multivariate outlier analysis, a two-stage approach was applied to valid data from 240 participants. First, the measurement model was tested using confirmatory factor analysis. Then, the structural model was tested using path analysis. Mediation effects were tested using a bootstrapping method with 2,000 resamples. The measurement model demonstrated a good fit with the data. The constructs met the criteria for convergent and composite reliability, and discriminant validity was confirmed through a comparison of nested models. Findings from the structural model indicate that anxiety regarding AI has a very strong and significant effect on perceived risk, explaining approximately 70% of its variance. However, neither anxiety nor perceived risk was found to significantly affect the intention to use the systems, and the confidence interval for the indirect effect regarding the mediating role of perceived risk included zero. A supplementary analysis revealed that the strongest predictor of usage intention was not anxiety or risk perception, but the participants' current frequency of AI usage. These results suggest that anxiety and risk perception should be considered in relation to usage frequency and oversight, rather than the decision to use, within the public bureaucracy.

Keywords: Artificial intelligence anxiety, perceived risk, intention to use the system, Kazakhstan, public administration.

1. GİRİŞ

Yapay zekâ teknolojileri, kamu yönetiminin hem destek süreçlerinde hem de doğrudan karar alma alanlarında hızla yaygınlaşmaktadır. Başvuru önceliklendirme, risk profilleme, denetim hedeflemesi, çağrı merkezi yönlendirmesi ve hak sahipliği ön değerlendirmesi gibi uygulamalar, klasik bürokratik rutinlerin algoritmik sistemlerle iç içe geçmesine yol açmaktadır (Wirtz vd., 2019, s. 598-601; Zuiderwijk vd., 2021, s. 3-6; Madan & Ashok, 2023, s. 4-7). Bu dönüşüm, idarenin verimliliği ve tutarlılığı bakımından önemli fırsatlar sunmakla birlikte, hesap verebilirlik, şeffaflık ve idari takdir yetkisinin geleceği konusunda köklü tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Bullock, 2019, s. 752-755; Busuioc, 2021, s. 826-829; Young vd., 2019, s. 303-306).

Bu tartışmanın çoğu, kurumsal ve hukuki düzeyde yürütülmektedir. Oysa algoritmik sistemlerin idari pratiğe fiilen yerleşmesi, büyük ölçüde bu sistemleri kullanacak olan kamu

görevlilerinin tutumlarına bağlıdır. Teknolojiyi kullanacak olan memurun sisteme yönelik kaygısı, algıladığı risk ve nihayetinde kullanma niyeti, kurumsal dönüşümün mikro temelini oluşturmaktadır (Ahn & Chen, 2022, s. 3-5). Bilgi sistemleri yazınında bu mikro temel, uzun süredir teknoloji kabul modelleri aracılığıyla incelenmektedir. Davis'in (1989, s. 320-324) Teknoloji Kabul Modeli ve Venkatesh vd.'nin (2003, s. 447-453) birleştirilmiş modeli, kullanım davranışının öncülü olarak davranışsal niyeti konumlandırmakta; Pavlou (2003, s. 106-110) ve Featherman ve Pavlou (2003, s. 453-457) ise bu modele algılanan risk boyutunu ekleyerek belirsizlik altındaki kabul kararlarını açıklamaktadır.

Yapay zekânın kendine özgü niteliği, bu çerçeveye yeni bir duygusal bileşen eklemektedir. Yapay zekâya yönelik kaygı, teknoloji kaygısının özel bir biçimi olup, bireyin yapay zekâ sistemlerinin kontrolden çıkması, kötüye kullanılması veya özerkleşmesi ihtimaline ilişkin duyduğu tedirginliği ifade etmektedir (Johnson & Verdicchio, 2017, s. 2267-2269; Li & Huang, 2020, s. 2-5; Wang & Wang, 2022, s. 621-624). Bu kaygı biçimi, somut bir görev performansına ilişkin endişeden farklı olarak, teknolojinin toplumsal ve sistemik sonuçlarına odaklanmaktadır.

Kamu yönetimi bağlamında bu ayrım kritik önemdedir. Teknoloji kabul modellerinin geliştirildiği ticari ve bireysel kullanım ortamlarında benimseme kararı büyük ölçüde gönüllüdür; birey, algıladığı riski tartarak sistemi kullanıp kullanmamaya karar verir. Kamu bürokrasisinde ise teknoloji kullanımı çoğu zaman bireysel bir tercih değil, kurumsal bir yapılandırmanın sonucudur (Lipsky, 2010, s. 13-19; Venkatesh vd., 2003, s. 460-461). Bu durum, kaygı ve risk algısının kullanma niyeti üzerindeki etkisinin kamu örgütlerinde farklı işleyebileceği ihtimalini gündeme getirmektedir.

Kazakistan, bu sorunun sınanması için dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır. Ülke, kamu yönetiminde dijitalleşme ve vatandaş odaklı hizmet sunumu konusunda kapsamlı bir reform gündemi yürütmekte; "Halkın Sesini Dinleyen Devlet" yaklaşımı çerçevesinde idari süreçlerin teknolojiyle yeniden yapılandırılması hedeflenmektedir (Khamzina vd., 2025, s. 2-5; Issenova vd., 2024, s. 3-6). Bununla birlikte Post-Sovyet idari geleneğinden devralınan merkeziyetçi karar alma pratikleri ve hiyerarşik uyum kültürü, teknoloji kullanımının bireysel tercihten çok kurumsal talimatla şekillendiği bir ortam yaratmaktadır (Janenova & Knox, 2019, s. 421-424; Karini, 2024, s. 6-9).

Bu bildiri, söz konusu bağlamda üç temel değişken arasındaki ilişkiyi yapısal eşitlik modellemesiyle incelemektedir. Araştırmanın soruları şunlardır: (i) Yapay zekâya yönelik kaygı, algılanan riski anlamlı biçimde yordamakta mıdır? (ii) Kaygı ve algılanan risk, sistem kullanma niyetini anlamlı biçimde etkilemekte midir? (iii) Algılanan risk, kaygı ile kullanma niyeti arasında aracı rol oynamakta mıdır? Çalışmanın katkısı, teknoloji kabul yazınında görece yerleşik kabul edilen kaygı–risk–niyet zincirinin kamu bürokrasisi bağlamında sınanması ve bu zincirin hangi halkasının bağlama duyarlı olduğunun ampirik olarak gösterilmesidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE HİPOTEZLER

2.1. Yapay Zekâya Yönelik Kaygı

Teknoloji kaygısı, bireyin belirli bir teknolojiyle etkileşime girme ihtimali karşısında yaşadığı olumsuz duygusal tepkiyi ifade etmektedir. Yapay zekâya yönelik kaygı ise bu genel

kategorinin, yapay zekânın özerklik, öngörülemezlik ve insan denetiminden çıkma potansiyeliyle ilişkili özel bir biçimidir (Johnson & Verdicchio, 2017, s. 2267-2268). Li ve Huang (2020, s. 4-8), bütünleşik korku edinme kuramından hareketle bu kaygının gizlilik ihlali, yanlılık, iş kaybı, öğrenme güçlüğü ve şeffaflık eksikliği gibi farklı kaynaklardan beslendiğini ortaya koymaktadır.

Wang ve Wang (2022, s. 622-628) bu çok boyutlu yapıyı ölçülebilir hâle getirerek dört alt boyutlu bir Yapay Zekâ Kaygısı Ölçeği geliştirmiştir: öğrenme kaygısı, iş kaybı kaygısı, sosyoteknik körlük kaygısı ve yapay zekâ konfigürasyon kaygısı. Bu alt boyutlar arasında konfigürasyon kaygısı, yapay zekâ sistemlerinin kötüye kullanılması, arızalanması veya özerkleşmesi gibi sistemik sonuçlara odaklandığı için diğerlerinden ayrışmaktadır.[1] Bu ayrım, kaygının nesnesinin bireyin kendi görev performansı değil, teknolojinin toplumsal düzeydeki davranışı olduğu anlamına gelmektedir.

2.2. Algılanan Risk

Algılanan risk, bireyin bir teknolojiyi kullanması hâlinde ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlara ilişkin öznel beklentisini ifade etmektedir (Pavlou, 2003, s. 107-110). Featherman ve Pavlou (2003, s. 454-458) kavramı performans riski, finansal risk, zaman riski, psikolojik risk, sosyal risk ve gizlilik riski biçiminde çok yönlü olarak kavramsallaştırmıştır. Kamu hizmeti bağlamında bu boyutlara, idari kararın hukuka uygunluğuna ve hesap verebilirliğine ilişkin kurumsal risk de eklenmektedir (Bélanger & Carter, 2008, s. 167-170).

Yapay zekâ destekli idari karar süreçlerinde algılanan riskin özgül bir kaynağı, sistemlerin içsel işleyişinin kullanıcı açısından şeffaf olmamasıdır. Açıklanabilirlik eksikliği, kamu görevlisinin verdiği kararın gerekçesini savunabilme kapasitesini zayıflatmakta ve bu durum doğrudan hesap verebilirlik riski üretmektedir (Shin, 2021, s. 3-6; de Bruijn vd., 2022, s. 2-5; Grimmelikhuijsen, 2023, s. 243-246). Algoritmik kararların gözden geçirilebilirliğine ilişkin belirsizlik, Busuioc'un (2021, s. 828-832) ifadesiyle idarenin hesap verme zincirinde bir kopukluk yaratma riski taşımaktadır.

2.3. Sistem Kullanma Niyeti

Sistem kullanma niyeti, bireyin belirli bir bilgi sistemini gelecekte kullanma yönündeki bilinçli eğilimini ifade eder ve planlı davranış kuramında fiilî davranışın en yakın öncülü olarak konumlandırılır (Ajzen, 1991, s. 181-185). Davis (1989, s. 320-325) bu yapıyı algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının bir çıktısı olarak modellemiş; Venkatesh ve Davis (2000, s. 187-190) ile Venkatesh vd. (2003, s. 447-453) modeli sosyal etki, kolaylaştırıcı koşullar ve deneyim gibi değişkenlerle genişletmiştir.

Bu modellerin çoğunun örtük varsayımı, kullanım kararının gönüllü olduğudur. Venkatesh vd. (2003, s. 460-461) gönüllülüğü açık bir düzenleyici değişken olarak modele dâhil ederek bu sınırlılığı kısmen gidermiştir. Kamu bürokrasisinde ise teknoloji kullanımı sıklıkla mevzuat, üst

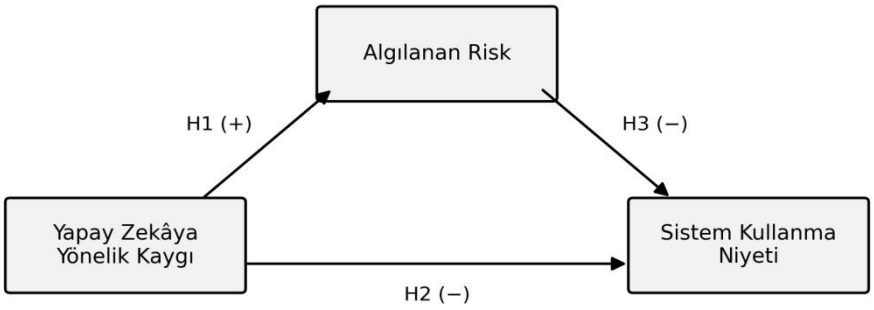
[1]Wang ve Wang (2022) tarafından geliştirilen Yapay Zekâ Kaygısı Ölçeği dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu araştırmada, kamu görevlilerinin idari karar süreçlerine ilişkin endişelerini en doğrudan yansıttığı değerlendirilen YZ Konfigürasyon Kaygısı (AI Configuration Anxiety) alt boyutu kullanılmıştır.

yönetim kararı veya iş akışının yeniden tasarımı yoluyla yapılandırılmaktadır; bu koşullarda bireysel niyet, kullanım davranışının belirleyicisi olmaktan çıkıp kurumsal bir çerçevenin içinde şekillenen bir tutuma dönüşebilmektedir (Lipsky, 2010, s. 13-25; Ahn & Chen, 2022, s. 4-6).

2.4. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Kaygı, risk ve niyet arasındaki ilişki yazında genellikle bir zincir biçiminde modellenmektedir. Duygusal bir durum olan kaygı, bireyin bilişsel risk değerlendirmesini yukarı yönlü çarpıtmakta; yükselen risk algısı ise kullanım niyetini azaltmaktadır (Pavlou, 2003, s. 112-115; Li & Huang, 2020, s. 9-11). Algoritmik kararlara yönelik çekingenliği inceleyen çalışmalar da benzer bir mekanizmaya işaret etmektedir (Dietvorst vd., 2015, s. 116-120). Bu doğrultuda araştırmanın modeli, algılanan riski kaygı ile kullanma niyeti arasında bir aracı değişken olarak konumlandırmaktadır. Araştırma modeli Görsel 1'de gösterilmektedir.

Görsel 1. Araştırma Modeli

Bu çerçevede sınanan hipotezler şunlardır:

H_1: Yapay zekâya yönelik kaygı, algılanan risk üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_2: Yapay zekâya yönelik kaygı, sistem kullanma niyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_3: Algılanan risk, sistem kullanma niyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_4: Algılanan risk, yapay zekâya yönelik kaygı ile sistem kullanma niyeti arasındaki ilişkide aracı rol oynamaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, değişkenler arasındaki birlikte değişimi ve yapısal ilişkileri var olan durumu değiştirmeksizin belirlemeyi amaçlayan nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli deseninde kurgulanmıştır. Gizil değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkilerin eş zamanlı olarak kestirilebilmesi amacıyla kovaryans temelli yapısal eşitlik modellemesi tercih edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Kazakistan'da merkezî ve yerel kamu kurumlarında idari görevlerde çalışan kamu görevlileri oluşturmaktadır. Veriler, olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme tekniğiyle, yapılandırılmış anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Katılım gönüllülük esasına dayandırılmış; katılımcılara anketin anonim olduğu, verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla ve toplu hâlde kullanılacağı bildirilmiştir.

Veri toplama süreci sonunda 250 katılımcıya ulaşılmıştır. Aşağıda ayrıntılandırılan veri temizleme işlemlerinin ardından analizler 240 katılımcının geçerli verisi üzerinden yürütülmüştür. Bu büyüklük, yapısal eşitlik modellemesi için önerilen asgari 200 katılımcı ölçütünü (Kline, 2023, s. 16-17) ve gözlenen değişken başına en az 10 gözlem kuralını (Hair vd., 2019, s. 663-665) karşılamaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların yapay zekâ kullanım sıklığı, hiyerarşik kademesi, görevinin ağırlıklı karar türü ve eğitim düzeyine ilişkin sorular yer almaktadır. Bu değişkenlerin seçimi, sırasıyla birleştirilmiş teknoloji kabul modelindeki deneyim düzenleyicisine (Venkatesh vd., 2003), sokak düzeyi bürokrasi kuramına (Lipsky, 2010) ve görev otomasyonlanabilirliği tartışmasına (Young vd., 2019) dayandırılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın gizil değişkenlerini ölçen maddeler bulunmakta olup, tüm maddeler 5'li Likert tipinde (1 = Kesinlikle katılmıyorum … 5 = Kesinlikle katılıyorum) derecelendirilmiştir.

Yapay zekâya yönelik kaygı, Wang ve Wang (2022) tarafından geliştirilen ölçeğin yapay zekâ konfigürasyon kaygısı alt boyutundan uyarlanan 4 madde ile ölçülmüştür. Algılanan risk, Pavlou (2003) tarafından geliştirilen 4 maddelik ölçekten uyarlanmıştır. Sistem kullanma niyeti ise Davis (1989) ile Venkatesh ve Davis (2000) çalışmalarına dayanan 3 madde ile ölçülmüştür. Maddeler, kamu hizmeti sunumu ve idari karar alma bağlamına uyarlanmış; uyarlama sonrası alan uzmanlarının değerlendirmesine sunularak kapsam geçerliği sağlanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Analizler, Anderson ve Gerbing (1988, s. 411-415) tarafından önerilen iki aşamalı yaklaşım izlenerek gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada doğrulayıcı faktör analizi ile ölçüm modelinin geçerliği ve güvenirliği sınanmış, ikinci aşamada yapısal model test edilmiştir. Kestirimlerde en çok olabilirlik yöntemi kullanılmıştır.

İleri düzey çözümlemelere geçilmeden önce veri temizleme işlemleri yürütülmüştür. Kayıp veri analizinde herhangi bir eksik değere rastlanmamıştır. Çok değişkenli uç değerlerin belirlenmesi amacıyla, analize giren 11 gözlenen madde üzerinden Mahalanobis uzaklıkları hesaplanmıştır.[2] Kritik değeri aşan 10 gözlem veri setinden çıkarılmış ve nihai örneklem 240 katılımcıya inmiştir. Verilerin normal dağılımı çarpıklık ve basıklık katsayılarıyla değerlendirilmiş; yapısal çözümlemeler için çarpıklığın mutlak değerce 3'ü, basıklığın 10'u aşmaması ölçütü esas alınmıştır (Kline, 2023, s. 76-78).

[2]Mahalanobis uzaklıkları için kritik değer, analize giren gözlenen madde sayısı serbestlik derecesi alınarak khi-kare dağılımı üzerinden hesaplanmıştır: $\chi^2(11) = 31{,}264$; $p < 0{,}001$.

Ölçüm modelinin değerlendirilmesinde standardize faktör yükleri, Cronbach alfa (α), birleşik güvenirlik (CR) ve açıklanan ortalama varyans (AVE) katsayıları hesaplanmıştır. Ayırt edici geçerlik, Fornell-Larcker ölçütü (Fornell & Larcker, 1981, s. 45-46), HTMT oranları (Henseler vd., 2015, s. 121-122) ve iç içe geçmiş alternatif ölçüm modellerinin khi-kare farkı testiyle karşılaştırılması yoluyla üç farklı yaklaşımla sınanmıştır. Model uyumu χ^2/sd, CFI, TLI, GFI, AGFI, NFI ve RMSEA indeksleri üzerinden, Hu ve Bentler (1999, s. 27-30) tarafından önerilen eşik değerler dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Ortak yöntem yanlılığı, Harman'ın tek faktör testi ve tek faktörlü ölçüm modelinin uyum değerleri üzerinden denetlenmiştir (Podsakoff vd., 2003, s. 889-891). Aracılık etkisinin anlamlılığı, Preacher ve Hayes (2008, s. 883-886) ile Zhao vd. (2010, s. 199-202) tarafından önerilen yaklaşım doğrultusunda 2.000 yeniden örneklemeli bootstrap yöntemiyle üretilen %95 güven aralıkları üzerinden test edilmiştir. Tüm çözümlemelerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcı Profili ve Betimsel İstatistikler

Araştırmaya katılan 240 kamu görevlisinin mesleki ve demografik özellikleri Çizelge 1'de sunulmaktadır. Katılımcıların yapay zekâ kullanım sıklığı incelendiğinde, dörtte birine yakınının (%24,6) mevcut görevinde bu sistemleri hiç kullanmadığı, buna karşılık yaklaşık beşte birinin (%22,9) sık veya her gün kullandığı görülmektedir. Hiyerarşik kademe bakımından örneklemin ağırlığını orta düzey görevliler (%58,8) oluşturmaktadır. Görevin ağırlıklı karar türü açısından katılımcıların yaklaşık yarısı standart ve rutin kararlar (%45,8), %43,3'ü karma nitelikli kararlar ürettiğini belirtmiştir; ağırlıklı olarak takdir yetkisi gerektiren kararlar üreten grubun payı %10,8'dir. Eğitim düzeyinde lisans mezunları (%77,1) çoğunluktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların Mesleki ve Demografik Özellikleri (n = 240)

Değişken	Kategori	n	%
Yapay zekâ kullanım sıklığı	Hiç kullanmıyorum	59	24,6
	Nadiren kullanıyorum	52	21,7
	Ara sıra kullanıyorum	74	30,8
	Sık kullanıyorum	43	17,9
	Her gün kullanıyorum	12	5,0
Hiyerarşik kademe	Alt düzey	34	14,2
	Orta düzey	141	58,8
	Üst düzey	65	27,1
Karar türü	Ağırlıklı standart/rutin	110	45,8

Değişken	Kategori	n	%
	Karma (rutin + takdir)	104	43,3
	Ağırlıklı takdir yetkisi	26	10,8
Eğitim düzeyi	Lisans	185	77,1
	Lisansüstü	55	22,9
Toplam		**240**	**100,0**

Çizelge 2'de araştırmanın gizil değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler ve normallik katsayıları yer almaktadır. Beşli derecelendirme üzerinden değerlendirildiğinde her üç yapının da orta düzeyin bir miktar üzerinde seyrettiği görülmektedir. Katılımcıların yapay zekâya yönelik kaygı düzeyi ($\bar{x}$ = 3,34) ile algılanan risk düzeyi ($\bar{x}$ = 3,24) birbirine yakındır; sistem kullanma niyeti ise ($\bar{x}$ = 3,38) görece en yüksek ortalamaya sahiptir. Bu tablo, kamu görevlilerinin yapay zekâ sistemlerine ilişkin belirgin bir tedirginlik taşımakla birlikte bu sistemleri kullanmaya isteksiz olmadıklarına işaret etmektedir. Çarpıklık katsayıları -0,65 ile -0,38, basıklık katsayıları ise -0,17 ile -0,09 aralığında kalarak normallik ölçütlerini karşılamıştır.

Çizelge 2. Betimsel İstatistikler ve Normallik Değerleri (n = 240)

Değişken	Madde	$\bar{x}$	SS	Çarpıklık	Basıklık
Yapay zekâya yönelik kaygı	4	3,34	0,83	-0,56	-0,09
Algılanan risk	3	3,24	0,82	-0,38	-0,17
Sistem kullanma niyeti	3	3,38	0,92	-0,65	-0,15

Not: Algılanan risk ölçeğinde, ölçüm modeli analizinde düşük faktör yükü nedeniyle çıkarılan birinci madde dışarıda bırakılmıştır.

4.2. Ölçüm Modelinin Test Edilmesi

Ölçüm modeline ilişkin ilk doğrulayıcı faktör analizinde, algılanan risk ölçeğinin birinci maddesinin standardize faktör yükünün 0,304 düzeyinde kaldığı belirlenmiştir. Bu değer, Hair vd. (2019, s. 675-677) tarafından önerilen 0,50 alt sınırının belirgin biçimde altında olduğundan ilgili madde modelden çıkarılmıştır. Söz konusu madde, riski genel ve soyut bir düzeyde ifade eden tek maddedir; ölçeğin geri kalan maddeleri ise riski katılımcının kendi idari pratiğiyle ilişkilendirmektedir. Maddenin ölçekten ayrışması, bu kavramsal farklılıkla tutarlıdır.

Yeniden kestirilen ölçüm modeline ilişkin sonuçlar Çizelge 3'te sunulmaktadır. Standardize faktör yükleri 0,754 ile 0,968 arasında değişmekte olup tamamı 0,50 eşiğinin üzerindedir ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$). Cronbach alfa katsayıları 0,830 ile 0,945, birleşik güvenirlik katsayıları ise 0,833 ile 0,945 arasında gerçekleşerek 0,70 alt sınırını aşmıştır. Açıklanan ortalama varyans değerleri de tüm yapılar için 0,50 eşiğinin üzerindedir; dolayısıyla modelin yakınsak geçerliği sağlanmıştır.

Çizelge 3. Ölçüm Modeline İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Sonuçları

Yapı	Madde	Faktör yükü (λ)	α	CR	AVE
Yapay zekâya yönelik kaygı	YZK_1	0,803	0,880	0,884	0,657
	YZK_2	0,788			
	YZK_3	0,889			
	YZK_4	0,757			
Algılanan risk	AR_2	0,781	0,830	0,833	0,626
	AR_3	0,836			
	AR_4	0,754			
Sistem kullanma niyeti	SKN_1	0,876	0,945	0,945	0,853
	SKN_2	0,968			
	SKN_3	0,924			

Not: Tüm faktör yükleri $p < 0,001$ düzeyinde anlamlıdır. CR = Birleşik güvenirlik; AVE = Açıklanan ortalama varyans.

Ayırt edici geçerliğe ilişkin bulgular Çizelge 4'te yer almaktadır. Sistem kullanma niyeti yapısı, diğer iki yapıdan açık biçimde ayrışmaktadır; bu yapıyla ilgili HTMT oranları 0,100 ve 0,164 düzeyinde kalarak eşik değerlerin çok altındadır. Buna karşılık yapay zekâya yönelik kaygı ile algılanan risk arasındaki ilişki oldukça güçlüdür. Bu iki yapı arasındaki korelasyon (0,734), her iki yapının AVE karekök değerlerinden (0,811 ve 0,791) düşük olduğu için Fornell-Larcker ölçütü karşılanmaktadır; ancak HTMT oranı (0,857) muhafazakâr eşik olan 0,85'in sınırında, kavramsal olarak yakın yapılar için önerilen 0,90 eşiğinin (Henseler vd., 2015, s. 121-122) ise altında kalmaktadır.

Çizelge 4. Ayırt Edici Geçerlik Analizi (Fornell-Larcker ve HTMT)

Değişken	1	2	3
1. Yapay zekâya yönelik kaygı	0,811	0,857	0,164
2. Algılanan risk	0,734	0,791	0,100
3. Sistem kullanma niyeti	0,148	0,088	0,923

Not: Köşegendeki kalın değerler AVE değerlerinin karekökünü göstermektedir. Köşegenin altındaki değerler yapılar arası korelasyonları (Fornell-Larcker), üstündeki değerler HTMT oranlarını ifade etmektedir.

Kaygı ile algılanan risk arasındaki yüksek ilişki nedeniyle, bu iki yapının ampirik olarak ayrışıp ayrışmadığı iç içe geçmiş alternatif ölçüm modellerinin karşılaştırılmasıyla ayrıca sınanmıştır. Çizelge 5'te görüldüğü üzere, kaygı ve riskin tek bir yapı altında birleştirildiği iki faktörlü

model, önerilen üç faktörlü modele kıyasla anlamlı biçimde kötü uyum vermektedir ($\Delta\chi^2(2) = 49{,}543$; $p < 0{,}001$). Tüm maddelerin tek bir yapı altında toplandığı model ise kabul edilemez düzeyde uyum sergilemiştir (CFI = 0,547; RMSEA = 0,304). Bu sonuç iki bakımdan önemlidir: Birincisi, kaygı ve algılanan riskin yüksek korelasyona rağmen ayrı yapılar olduğunu doğrulamaktadır. İkincisi, tek faktörlü modelin başarısızlığı, Harman testinde birinci faktörün toplam varyansın %43,61'ini açıklaması bulgusuyla birlikte, verilerde ciddi bir ortak yöntem yanlılığı bulunmadığını göstermektedir (Podsakoff vd., 2003, s. 889-891).

Çizelge 5. Alternatif Ölçüm Modellerinin Karşılaştırılması

Model	χ^2	sd	χ^2/sd	CFI	TLI	RMSEA	$\Delta\chi^2$
Üç faktörlü (önerilen)	67,243	32	2,101	0,979	0,971	0,068	—
İki faktörlü (YZK + AR birleşik)	116,786	34	3,435	0,951	0,936	0,101	49,543***
Tek faktörlü	808,066	35	23,088	0,547	0,417	0,304	740,823***

Not: $\Delta\chi^2$ değerleri, her bir alternatif modelin üç faktörlü modelle karşılaştırılmasından elde edilmiştir. *** $p < 0{,}001$.

4.3. Yapısal Modelin Test Edilmesi

Ölçüm modelinin geçerliği doğrulandıktan sonra yapısal model test edilmiştir. Modelin uyum iyiliği değerleri Çizelge 6'da sunulmaktadır. Khi-kare değerinin serbestlik derecesine oranı 2,101 olarak hesaplanmış ve 3 eşiğinin altında kalarak iyi uyuma işaret etmiştir. CFI (0,979) ve TLI (0,971) değerleri 0,95 eşiğini aşmış; GFI (0,962), AGFI (0,946) ve NFI (0,962) değerleri 0,90 eşiğinin üzerinde gerçekleşmiştir. RMSEA değeri 0,068 olarak hesaplanmış ve 0,08 kabul edilebilirlik sınırının altında kalmıştır. Elde edilen bu değerler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, önerilen yapısal modelin verilerle iyi uyum sağladığı söylenebilir.

Çizelge 6. Yapısal Modelin Uyum İyiliği Değerleri

İndeks	Değer	Kabul edilebilir aralık	Değerlendirme
χ^2/sd	2,101	< 3 iyi; < 5 kabul edilebilir	İyi uyum
CFI	0,979	> 0,95 iyi; > 0,90 kabul edilebilir	İyi uyum
TLI	0,971	> 0,95 iyi; > 0,90 kabul edilebilir	İyi uyum
GFI	0,962	> 0,90	İyi uyum
AGFI	0,946	> 0,90	İyi uyum
NFI	0,962	> 0,90	İyi uyum
RMSEA	0,068	< 0,05 iyi; < 0,08 kabul edilebilir	Kabul edilebilir

Not: Eşik değerler Hu ve Bentler (1999) ile Kline (2023) tarafından önerilen ölçütlere göre belirlenmiştir.

Yapısal modele ilişkin yol katsayıları ve hipotez sonuçları Çizelge 7'de, test edilen model ise Görsel 2'de gösterilmektedir. Bulgular, yapay zekâya yönelik kaygının algılanan risk üzerinde çok güçlü, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır ($\beta = 0,839$; $p < 0,001$). Bu etki, algılanan riskteki değişimin %70,4'ünü açıklamaktadır. Dolayısıyla H_1 hipotezi desteklenmiştir.

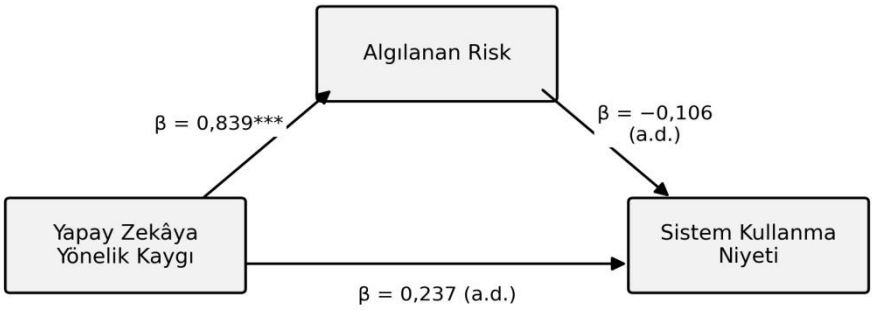
Buna karşılık, kaygının sistem kullanma niyeti üzerindeki doğrudan etkisi anlamlı bulunmamıştır ($\beta = 0,237$; $p = 0,149$). Katsayının işareti, beklenenin aksine pozitiftir. Benzer biçimde algılanan riskin kullanma niyeti üzerindeki etkisi de anlamsızdır ($\beta = -0,106$; $p = 0,528$). Bu iki sonuç doğrultusunda H_2 ve H_3 hipotezleri desteklenmemiştir. Modelin sistem kullanma niyetinde açıkladığı varyans yalnızca %2,5 düzeyinde kalmıştır.

Çizelge 7. Yapısal Model Yol Katsayıları ve Hipotez Sonuçları

Hipotez	Yol	β	SH	z	p	Sonuç
H_1	Kaygı → Algılanan risk	0,839	0,075	10,948	< 0,001	Desteklendi
H_2	Kaygı → Kullanma niyeti	0,237	0,182	1,442	0,149	Desteklenmedi
H_3	Algılanan risk → Kullanma niyeti	-0,106	0,189	-0,630	0,528	Desteklenmedi

Not: β = Standardize edilmiş yol katsayısı; SH = Standart hata. R^2 (Algılanan risk) = 0,704; R^2 (Sistem kullanma niyeti) = 0,025.

Görsel 2. Test Edilen Yapısal Model ve Standardize Yol Katsayıları

Not: *** $p < 0,001$; a.d. = anlamlı değil.

Algılanan riskin aracı rolüne ilişkin H_4 hipotezi, 2.000 yeniden örneklemeli bootstrap yöntemiyle sınanmış ve sonuçlar Çizelge 8'de sunulmuştur. Dolaylı etkinin nokta kestirimi -0,089 olarak hesaplanmış; ancak bu etkiye ilişkin %95 güven aralığı [-0,487; 0,226] sıfır değerini kapsamıştır. Zhao vd. (2010, s. 199-202) tarafından ortaya konulan ölçüte göre, dolaylı etkinin güven aralığının sıfırı içermesi aracılık etkisinin bulunmadığı anlamına gelmektedir. Kaygının kullanma niyeti üzerindeki toplam etkisine ilişkin güven aralığı da [-0,049; 0,327] sıfır değerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda H4 hipotezi desteklenmemiştir.

Çizelge 8. Doğrudan, Dolaylı ve Toplam Etkilere İlişkin Bootstrap Sonuçları

Etki	β	%95 GA alt	%95 GA üst	Sonuç
Kaygı → Risk (a yolu)	0,839	0,753	0,916	Anlamlı
Risk → Niyet (b yolu)	-0,106	-0,548	0,278	Anlamlı değil
Kaygı → Niyet (doğrudan, c′)	0,237	-0,131	0,668	Anlamlı değil
Dolaylı etki (a × b)	-0,089	-0,487	0,226	Anlamlı değil
Toplam etki (c)	0,149	-0,049	0,327	Anlamlı değil

Not: 2.000 yeniden örneklemeli yüzdelik bootstrap güven aralıkları. GA = Güven aralığı.

4.4. Tamamlayıcı Çözümleme

Yapısal modelin sistem kullanma niyetinde yalnızca %2,5 varyans açıklaması, niyetin hangi değişkenlerce belirlendiği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu nedenle, anket formunda kontrol değişkeni olarak yer alan mesleki nitelikler de modele dâhil edilerek tamamlayıcı bir çoklu regresyon analizi yürütülmüş ve sonuçlar Çizelge 9'da sunulmuştur.

Analiz sonuçları, sistem kullanma niyetinin en güçlü yordayıcısının katılımcıların mevcut yapay zekâ kullanım sıklığı olduğunu göstermektedir ($\beta = 0,327$; $p < 0,001$). Kullanım sıklığı arttıkça niyet düzeyi de düzenli biçimde yükselmektedir: Yapay zekâ sistemlerini hiç kullanmayan katılımcıların niyet ortalaması 2,86 iken, sık kullananlarda 3,80'e ulaşmaktadır. Hiyerarşik kademe, karar türü ve eğitim düzeyi ise anlamlı bir etki üretmemiştir. Dikkat çekici biçimde, kullanım deneyimi kontrol altına alındığında yapay zekâya yönelik kaygının niyet üzerindeki pozitif etkisi anlamlı hâle gelmektedir ($\beta = 0,196$; $p = 0,032$). Algılanan risk ise bu modelde de anlamsız kalmıştır. Modelin bütünü sistem kullanma niyetindeki değişimin %14,0'ünü açıklamaktadır; oysa yalnızca kaygı ve riskin yer aldığı model istatistiksel olarak anlamlı bile değildir ($R^2 = 0,023$; $p = 0,065$).

Çizelge 9. Sistem Kullanma Niyetinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Yordayıcı	B (SH)	β	t	p
Yapay zekâya yönelik kaygı	0,217 (0,101)	0,196	2,158	0,032
Algılanan risk	-0,093 (0,103)	-0,083	-0,903	0,368
Yapay zekâ kullanım sıklığı	0,255 (0,050)	0,327	5,111	< 0,001
Hiyerarşik kademe	-0,022 (0,095)	-0,015	-0,227	0,821
Karar türü	0,064 (0,089)	0,047	0,725	0,469
Eğitim düzeyi	-0,146 (0,137)	-0,067	-1,065	0,288

Not: $R^2 = 0,140$; Düzeltilmiş $R^2 = 0,117$; $F(6, 233) = 6,298$; $p < 0,001$.

5. TARTIŞMA

Araştırmanın bulguları, yazında görece yerleşik kabul edilen kaygı–risk–niyet zincirinin kamu bürokrasisi bağlamında bütünüyle işlemediğini ortaya koymaktadır. Zincirin ilk halkası olan kaygı–risk ilişkisi son derece güçlü biçimde doğrulanmış; buna karşılık her iki değişkenin de kullanma niyetiyle bağlantısı kurulamamıştır. Bu örüntü, bulguların ayrı ayrı değil, bir bütün olarak yorumlanmasını gerektirmektedir.

Kaygının algılanan risk üzerindeki 0,839'luk etkisi, teknoloji kabul yazınında ender rastlanan büyüklükte bir katsayıdır ve iki yapının kavramsal yakınlığını yansıtmaktadır. Duygusal bir hâl olan kaygı ile bilişsel bir değerlendirme olan risk algısı, Pavlou'nun (2003, s. 112-115) öngördüğü biçimde birbirini beslemektedir. Ancak bu ilişkinin bu denli güçlü olması, iki yapının aynı değerlendirici kompleksin duygusal ve bilişsel yüzleri olduğunu düşündürmektedir. Nitekim iç içe model karşılaştırması, yapıların ayrıştığını göstermekle birlikte, HTMT oranının 0,857 düzeyinde kalması bu yakınlığın ampirik bir yansımasıdır. Bu durum, gelecek araştırmalarda kaygı ve riskin ikinci düzey bir yapı altında modellenmesinin sınanmasını gerektirmektedir.

Asıl açıklanması gereken bulgu, kaygı ve riskin kullanma niyetiyle ilişkisizliğidir. Bu sonucun üç tamamlayıcı açıklaması bulunmaktadır. Birincisi, kullanılan kaygı ölçeğinin niteliğiyle ilgilidir. Araştırmada Wang ve Wang (2022) ölçeğinin yapay zekâ konfigürasyon kaygısı alt boyutu kullanılmıştır. Bu alt boyut, sistemlerin kötüye kullanılması, kontrol dışına çıkması ve robot özerkliğine yol açması gibi sistemik ve toplumsal düzeydeki endişeleri ölçmektedir. Söz konusu endişeler, kamu görevlisinin kendi masasındaki somut iş akışına ilişkin değil, teknolojinin geneline ilişkin bir tutumdur. Dolayısıyla bireyin günlük görev tercihine yansımaması şaşırtıcı değildir; yazındaki benzer bulgular da uzak ve soyut kaygıların yakın davranışsal niyetleri zayıf biçimde yordadığına işaret etmektedir (Li & Huang, 2020, s. 9-12).

İkinci açıklama, kamu bürokrasisinde teknoloji kullanımının gönüllülük derecesiyle ilgilidir. Teknoloji kabul modelleri, bireyin sistemi kullanıp kullanmamayı serbestçe seçebildiği ortamlar için geliştirilmiştir (Davis, 1989, s. 320-324; Venkatesh vd., 2003, s. 460-461). Kamu kurumlarında ise yapay zekâ destekli sistemlerin kullanımı çoğunlukla mevzuatla, üst yönetim kararıyla veya iş akışının yeniden tasarımıyla yapılandırılmaktadır. Böyle bir ortamda risk algısı yüksek olan bir kamu görevlisi, bu algısını kullanmama yönünde bir tercihe dönüştürme imkânından yoksun olabilir. Lipsky'nin (2010, s. 13-25) sokak düzeyi bürokrasi kuramı çerçevesinde ifade edilecek olursa, memurun takdir alanı sistemi kullanıp kullanmama düzeyinde değil, sistemin çıktısını nasıl yorumlayacağı düzeyinde işlemektedir.

Üçüncü açıklama, tamamlayıcı çözümlemenin sunduğu ampirik kanıta dayanmaktadır. Kullanma niyetinin en güçlü yordayıcısı, kaygı ya da risk değil, katılımcının mevcut kullanım sıklığıdır. Bu bulgu, niyetin geleceğe dönük bağımsız bir değerlendirmeden çok, hâlihazırdaki kurumsal pratiğin bir uzantısı olduğunu göstermektedir. Deneyimin kontrol altına alınmasıyla kaygının niyet üzerindeki etkisinin pozitif yönde anlamlılık kazanması ise bir bastırma (suppression) etkisine işaret etmektedir: Benzer kullanım deneyimine sahip kamu görevlileri arasında, yapay zekâ konusunda daha fazla endişe taşıyanlar aynı zamanda teknolojiyle daha

yoğun biçimde ilgilenen kişilerdir. Bu, kaygının bilgisizlikten değil, farkındalıktan kaynaklandığı yorumunu desteklemektedir.

Bu yorum, Kazakistan'ın idari bağlamıyla da tutarlıdır. Post-Sovyet idari geleneğinde hiyerarşik uyum ve biçimsel itaat güçlü normlar olarak varlığını sürdürmekte; teknoloji benimseme kararları merkezî düzeyde alınmaktadır (Janenova & Knox, 2019, s. 421-424; Karini, 2024, s. 6-9). Dijitalleşme reformlarının yukarıdan aşağıya yürütüldüğü bu ortamda, kamu görevlisinin bireysel risk değerlendirmesinin kullanım kararına yansımaması beklenebilir bir sonuçtur. Khamzina vd. (2025, s. 8-12) tarafından saptanan, biçimsel düzenlemeler ile fiilî uygulama arasındaki açıklık, bu tabloyu tamamlamaktadır.

Bulguların kamu yönetimi yazını açısından taşıdığı anlam önemlidir. Kaygı ve risk algısının kullanım kararını etkilememesi, bu değişkenlerin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, algoritmik hesap verebilirlik tartışmasının işaret ettiği üzere (Busuioc, 2021, s. 828-832; Grimmelikhuijsen, 2023, s. 243-246), yüksek risk algısıyla birlikte sürdürülen bir sistem kullanımı, kamu görevlisinin sistemin çıktısını eleştirel biçimde değerlendirmesini ya da tersine, sorumluluğu sisteme devrederek kendini geri çekmesini beraberinde getirebilir. Dolayısıyla kaygı ve risk, kullanımın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini değil, kullanımın niteliğini ve denetim yoğunluğunu ilgilendiren değişkenler olarak yeniden konumlandırılmalıdır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma, Kazakistan'da görev yapan kamu görevlileri örnekleminde yapay zekâya yönelik kaygı, algılanan risk ve sistem kullanma niyeti arasındaki ilişkiyi yapısal eşitlik modellemesiyle incelemiştir. Ölçüm modeli yakınsak ve ayırt edici geçerlik ölçütlerini karşılamış, yapısal model verilerle iyi uyum sağlamıştır. Test edilen dört hipotezden yalnızca biri desteklenmiştir: Yapay zekâya yönelik kaygı, algılanan riski çok güçlü biçimde yordamakta ve risk algısındaki değişimin yaklaşık yüzde yetmişini açıklamaktadır. Buna karşılık ne kaygının ne de riskin kullanma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmuş; algılanan riskin aracı rolü de doğrulanamamıştır.

Çalışmanın kuramsal katkısı, gönüllü benimsemeyi varsayan teknoloji kabul modellerinin kamu bürokrasisine doğrudan aktarılmasının sınırlarını ampirik olarak göstermesidir. Kaygı–risk halkası bağlamdan bağımsız biçimde işlerken, risk–niyet halkası kurumsal yapıya duyarlıdır. Bu ayrım, gelecekteki modellerde gönüllülük derecesinin ve kurumsal zorunluluğun açık biçimde modellenmesi gerektiğine işaret etmektedir. İkinci katkı, kaygı ölçeğinin alt boyutunun taşıdığı öneme ilişkindir: Sistemik ve toplumsal düzeydeki kaygı ile göreve özgü kaygı, davranışsal niyetle farklı ilişkiler kurmaktadır. Bu nedenle yapay zekâ kaygısının tek bir bileşik puanla ölçülmesi, kuramsal olarak anlamlı ayrımları gizleyebilmektedir.

Uygulamaya dönük olarak bulgular, kamu kurumlarında yapay zekâ dönüşümünün yönetiminde iki noktaya işaret etmektedir. Birincisi, kullanımın yaygınlaştırılması hedefine yönelik müdahalelerin kaygıyı azaltmaya değil, deneyim fırsatlarını artırmaya odaklanması daha etkili görünmektedir; nitekim niyetin en güçlü yordayıcısı fiilî kullanım sıklığıdır. İkincisi ve daha önemlisi, yüksek risk algısının kullanımı engellememesi bir başarı göstergesi değil, bir

uyarı işaretidir. Kamu görevlileri, güvenilir bulmadıkları sistemleri kullanmaya devam etmektedir. Bu durum, algoritmik kararların gözden geçirilmesine, itiraz edilmesine ve gerekçelendirilmesine ilişkin kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sonuçları değerlendirilirken bazı sınırlılıklar dikkate alınmalıdır. İlk olarak, veriler kolayda örnekleme yöntemiyle toplanmış olup bulguların Kazakistan kamu personelinin tamamına genellenmesi uygun değildir. İkinci olarak, araştırma kesitsel bir desene dayandığından elde edilen yol katsayıları nedensellik iddiası taşımamaktadır. Üçüncü olarak, yapay zekâya yönelik kaygı tek bir alt boyutla ölçülmüş; öğrenme kaygısı ve iş kaybı kaygısı gibi göreve daha yakın boyutlar modele dâhil edilmemiştir. Dördüncü olarak, algılanan risk ölçeğinin bir maddesi düşük faktör yükü nedeniyle çıkarılmış; bu durum yapının kapsam genişliğini bir ölçüde daraltmıştır. Son olarak, veriler katılımcıların kendi beyanlarına dayandığından, ortak yöntem yanlılığı istatistiksel olarak denetlenmiş olmakla birlikte tümüyle dışlanamaz.

Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Bulgular ve sınırlılıklar ışığında, gelecek araştırmaların öncelikle yapay zekâ kaygısını dört alt boyutuyla birlikte modellemesi ve alt boyutların kullanma niyetiyle farklılaşan ilişkilerini sınaması önerilmektedir. İkinci olarak, kullanımın gönüllü ya da zorunlu olma derecesinin düzenleyici değişken olarak modele eklenmesi, bu bildiride ileri sürülen kurumsal yapılandırma açıklamasının doğrudan sınanmasına imkân verecektir. Üçüncü olarak, kullanma niyeti yerine sistemin çıktısını eleştirel biçimde değerlendirme davranışının bağımlı değişken olarak alınması, kaygı ve riskin gerçek işlevini görünür kılabilir. Dördüncü olarak, Kazakistan ile benzer idari geleneğe sahip ülkeler arasında yürütülecek çok gruplu analizler, bağlamsal etkilerin ayrıştırılmasını sağlayacaktır. Son olarak, boylamsal desenler ve deneysel çalışmalar, deneyim ile niyet arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesine katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

Ahn, M. J., & Chen, Y.-C. (2022). Digital transformation toward AI-augmented public administration: The perception of government employees and the willingness to use AI in government. *Government Information Quarterly, 39*(2), 101664.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50*(2), 179-211.

Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin, 103*(3), 411-423.

Bélanger, F., & Carter, L. (2008). Trust and risk in e-government adoption. *The Journal of Strategic Information Systems, 17*(2), 165-176.

Bullock, J. B. (2019). Artificial intelligence, discretion, and bureaucracy. *The American Review of Public Administration, 49*(7), 751-761.

Busuioc, M. (2021). Accountable artificial intelligence: Holding algorithms to account. *Public Administration Review, 81*(5), 825-836.

Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly, 13*(3), 319-340.

de Bruijn, H., Warnier, M., & Janssen, M. (2022). The perils and pitfalls of explainable AI: Strategies for explaining algorithmic decision-making. *Government Information Quarterly, 39*(2), 101666.

Dietvorst, B. J., Simmons, J. P., & Massey, C. (2015). Algorithm aversion: People erroneously avoid algorithms after seeing them err. *Journal of Experimental Psychology: General, 144*(1), 114-126.

Featherman, M. S., & Pavlou, P. A. (2003). Predicting e-services adoption: A perceived risk facets perspective. *International Journal of Human-Computer Studies, 59*(4), 451-474.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research, 18*(1), 39-50.

Grimmelikhuijsen, S. (2023). Explaining why the computer says no: Algorithmic transparency affects the perceived trustworthiness of automated decision-making. *Public Administration Review, 83*(2), 241-262.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2019). *Multivariate data analysis*. Cengage Learning.

Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science, 43*(1), 115-135.

Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*(1), 1-55.

Issenova, G., Bokayev, B., Nauryzbek, M., Torebekova, Z., Kosherbayeva, A., & Amirova, A. (2024). An examination of civil servants' assessment of the new civil service reforms in Kazakhstan. *Central European Journal of Public Policy, 18*(2), 2-16.

Janenova, S., & Knox, C. (2019). Civil service reform in Kazakhstan: Trajectory to the 30 most developed countries? *International Review of Administrative Sciences, 85*(3), 419-439.

Johnson, D. G., & Verdicchio, M. (2017). AI anxiety. *Journal of the Association for Information Science and Technology, 68*(9), 2267-2270.

Karini, A. (2024). Politico-administrative culture and public service reform in post-independence Kazakhstan. *Administrative Sciences, 14*(10), 268.

Khamzina, Z., Buribayev, Y., & Tileubergenov, Y. (2025). Institutionalizing integrity: Rethinking ethical and cultural standards in Kazakhstan's civil service. *Frontiers in Political Science, 7*, 1573608.

Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Publications.

Li, J., & Huang, J.-S. (2020). Dimensions of artificial intelligence anxiety based on the integrated fear acquisition theory. *Technology in Society, 63*, 101410.

Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Russell Sage Foundation.

Madan, R., & Ashok, M. (2023). AI adoption and diffusion in public administration: A systematic literature review and future research agenda. *Government Information Quarterly, 40*(1), 101774.

Pavlou, P. A. (2003). Consumer acceptance of electronic commerce: Integrating trust and risk with the technology acceptance model. *International Journal of Electronic Commerce, 7*(3), 101-134.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J.-Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology, 88*(5), 879-903.

Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods, 40*(3), 879-891.

Shin, D. (2021). The effects of explainability and causability on perception, trust, and acceptance: Implications for explainable AI. *International Journal of Human-Computer Studies, 146*, 102551.

Venkatesh, V., & Davis, F. D. (2000). A theoretical extension of the technology acceptance model: Four longitudinal field studies. *Management Science, 46*(2), 186-204.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly, 27*(3), 425-478.

Venkatesh, V., Thong, J. Y. L., & Xu, X. (2012). Consumer acceptance and use of information technology: Extending the unified theory of acceptance and use of technology. *MIS Quarterly, 36*(1), 157-178.

Wang, Y.-Y., & Wang, Y.-S. (2022). Development and validation of an artificial intelligence anxiety scale: An initial application in predicting motivated learning behavior. *Interactive Learning Environments, 30*(4), 619-634.

Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Geyer, C. (2019). Artificial intelligence and the public sector: Applications and challenges. *International Journal of Public Administration, 42*(7), 596-615.

Young, M. M., Bullock, J. B., & Lecy, J. D. (2019). Artificial discretion as a tool of governance: A framework for understanding the impact of artificial intelligence on public administration. *Perspectives on Public Management and Governance, 2*(4), 301-313.

Zhao, X., Lynch, J. G., & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of Consumer Research, 37*(2), 197-206.

Zuiderwijk, A., Chen, Y.-C., & Salem, F. (2021). Implications of the use of artificial intelligence in public governance: A systematic literature review and a research agenda. *Government Information Quarterly, 38*(3), 101577.

VATANDAŞ OKURYAZARLIĞININ KURUMSAL GÜVEN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİNDE AMPİRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Harun KIRILMAZ

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi & Sakarya Üniversitesi

harun.kirilmaz@ayu.edu.kz – ORCID: 0000-0001-6055-6826

ÖZET

Bu çalışma, vatandaş okuryazarlığının kurumsal güven üzerindeki etkisini Kazakistan bağlamında ampirik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Kamu yönetiminde kurumsal meşruiyetin temel kaynağı olarak görülen güvenin, vatandaşın devlet mekanizmasını anlama, yorumlama ve idari süreçlerde hak arama kapasitesiyle ne ölçüde ilişkili olduğu sorusu, idari reform süreci yaşayan Post-Sovyet ülkeleri açısından özel bir önem taşımaktadır. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli deseninde yürütülmüştür. Veriler, Kazakistan'da ikamet eden ve sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören ya da bu alanlardan mezun olan katılımcılardan yapılandırılmış anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Çok değişkenli uç değer analizinin ardından, 192 katılımcıdan elde edilen geçerli veri seti üzerinden betimsel istatistikler, iç tutarlık güvenirlik analizi, Pearson korelasyon analizi, hiyerarşik çoklu regresyon analizi ile bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Bulgular, vatandaş okuryazarlığı ile kurumsal güven arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Vatandaş okuryazarlığı, kurumsal güvendeki değişimin anlamlı bir bölümünü açıklamakta; bu etki cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi ve öğrenim alanı kontrol altına alındıktan sonra da anlamlılığını korumaktadır. Buna karşılık kurumsal güven düzeyinin yaş, eğitim düzeyi ve öğrenim alanına göre anlamlı biçimde farklılaştığı; formal eğitim düzeyi yükseldikçe kurumsal güvenin azaldığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, bilginin güveni beslediğini savunan yaklaşımlar ile bilgi düzeyi arttıkça kurumlara yönelik eleştirelliğin arttığını öne süren yaklaşımların birbirini dışlamadığını göstermektedir. Çalışma, Kazakistan'da vatandaşlık eğitimi ile şeffaf yönetim uygulamalarının kurumsal güvenin inşasında birbirini tamamlayan araçlar olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaş okuryazarlığı, kurumsal güven, kamu yönetimi, vatandaşlık eğitimi, Kazakistan.

THE IMPACT OF CIVIC LITERACY ON INSTITUTIONAL TRUST: AN EMPIRICAL ANALYSIS OF THE CASE OF KAZAKHSTAN

ABSTRACT

This study aims to empirically examine the impact of citizen literacy on institutional trust in Kazakhstan. In public administration, trust is considered a fundamental source of institutional legitimacy, so the question of its relationship with a citizen's capacity to understand and interpret state mechanisms, and to assert their rights within administrative processes, is particularly significant for post-Soviet countries undergoing administrative reform. This study employed a quantitative approach using a correlational survey design. Data were collected via a structured questionnaire from participants residing in Kazakhstan who were either currently studying or had graduated in the social sciences. Following multivariate outlier analysis, descriptive statistics, internal consistency reliability analysis, Pearson correlation analysis, hierarchical multiple regression analysis, an independent samples t-test and a one-way analysis of variance (ANOVA) were performed on the valid dataset obtained from 192 participants. The findings reveal a significant and moderate positive relationship between citizen literacy and institutional trust. Citizen literacy accounts for a substantial proportion of the variation in institutional trust, and this effect remains significant even when controlling for gender, marital status, age, level of education, and field of study. However, it was found that levels of institutional trust differ significantly based on age, education level and field of study, with institutional trust decreasing as the level of formal education increases. The results demonstrate that the perspectives arguing that knowledge fosters trust and that critical attitudes towards institutions increase with higher levels of knowledge are not mutually exclusive. The study suggests that citizenship education and transparent governance practices should be employed together to build institutional trust in Kazakhstan.

Keywords: Citizen literacy, institutional trust, public administration, citizenship education, Kazakhstan.

1. GİRİŞ

Kamu yönetiminin klasik meşruiyet kaynakları olan hukuka uygunluk ve hiyerarşik yetki, çağdaş yönetişim tartışmalarında tek başına yeterli görülmemektedir. Şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılım ilkeleri etrafında şekillenen yeni kamu hizmeti anlayışı, idarenin başarısını yalnızca ürettiği çıktılarla değil, vatandaşın bu çıktılara ve onları üreten kurumlara yönelik değerlendirmesiyle birlikte ölçmektedir (Fukuyama, 2017, s. 27-32). Bu değerlendirmenin en yoğun ifadesi kurumsal güvendir. Kurumsal güven; vatandaşın kamu kurumlarının yetkin, dürüst ve toplum yararına davranacağına ilişkin beklentisini temsil eder ve kurumların işlevselliği için maddi kaynaklar kadar belirleyici bir sermaye niteliği taşır (Anheier & Knudsen, 2023, s. 139-140; Estadieu vd., 2025, s. 4-6).

Güvenin bu merkezî konumu, onun hangi kaynaklardan beslendiği sorusunu kamu yönetimi yazınının kalıcı gündem maddelerinden biri hâline getirmiştir. Yazında öne çıkan iki temel açıklama hattından ilki, güveni kurumsal performansın bir çıktısı olarak ele alan rasyonel yaklaşımdır; buna göre vatandaş, kurumların ürettiği hizmetin niteliğini, yolsuzluk düzeyini ve

idari adaleti değerlendirerek güven kararını verir (Bentkowska, 2023, s. 24-27; Mahmud, 2024, s. 533-535). İkinci hat ise güveni erken sosyalleşme, kültürel değerler ve genel yatkınlıklarla açıklayan kültürel yaklaşımdır (La Roi vd., 2025, s. 373-375; Gemar, 2024, s. 3-5). Her iki yaklaşımın da örtük biçimde varsaydığı bir ön koşul vardır: Vatandaşın, hakkında güven kararı vereceği kurumu asgari düzeyde tanıması ve işleyişini anlamlandırabilmesi gerekir. İşte bu ön koşul, vatandaş okuryazarlığı kavramının kamu yönetimi tartışmalarındaki yerini belirlemektedir.

Vatandaş okuryazarlığı, bireyin demokratik sistemin işleyişine, hak ve sorumluluklarına, idari süreçlere ve hak arama mekanizmalarına ilişkin bilgi, tutum ve becerilerinin bütününü ifade eder (Milner, 2002, s. 2-5; Kapusızoğlu, 2021, s. 136-137; Sur, 2022, s. 449-454). Kavram, klasik okuryazarlık tanımının ötesine geçerek bilgiye erişme, bilgiyi değerlendirme ve bu bilgiyi kamusal alanda kullanma yetkinliğini kapsamaktadır (Lilja vd., 2024, s. 2-4; Schmitt vd., 2024, s. 2-3). Dijitalleşmenin ve enformasyon kirliliğinin yoğunlaştığı bir dönemde, vatandaşın kurumlar hakkındaki değerlendirmesini sağlıklı bir bilgi temeline oturtabilmesi, hem bireysel hak arama kapasitesi hem de sistemin bütünsel işleyişi açısından kritik hâle gelmiştir (Chen vd., 2024, s. 2-4; AbdulKareem & Oladimeji, 2024, s. 272-274).

Bu ilişkinin yönü konusunda yazın birlik içinde değildir. Bir grup çalışma, kurumlar hakkındaki bilginin belirsizliği azalttığını ve güveni beslediğini göstermektedir (PytlikZillig vd., 2017, s. 2-4; Jin, 2013, s. 13-14). Buna karşılık uluslararası karşılaştırmalı veriler, ilişkinin bağlama duyarlı olduğuna işaret etmektedir: Yolsuzluk algısının yüksek olduğu ülkelerde bilgi düzeyi yüksek bireyler kurumlara daha az güvenirken, kurumsal şeffaflığın yüksek olduğu ülkelerde aynı ilişki pozitife dönmektedir (Schulz, 2024, s. 12-14; Lauglo, 2013, s. 264-266). Norris'in (2011, s. 5-12) "eleştirel vatandaşlar" tezi de benzer biçimde, bilgi ve eğitim düzeyindeki artışın demokratik değerlere bağlılığı güçlendirirken mevcut kurumların performansına yönelik beklenti çıtasını yükselttiğini ve bunun ölçülen güven düzeyini düşürebileceğini savunmaktadır.

Kazakistan, bu tartışmanın sınanması için özellikle elverişli bir örnek oluşturmaktadır. Ülke, 2022 anayasa değişiklikleri ve "Halkın Sesini Dinleyen Devlet" yaklaşımıyla birlikte vatandaş odaklı yönetim, idari şeffaflık ve insan hakları koruma mekanizmalarının güçlendirilmesini hedefleyen kapsamlı bir reform süreci yürütmektedir (Khamzina vd., 2025, s. 2-4; Issenova vd., 2024, s. 3-6). Bununla birlikte, Post-Sovyet idari geleneğinden devralınan merkeziyetçi karar alma pratikleri, biçimsel uyum kültürü ve zayıf yaptırım mekanizmaları, ilan edilen normlar ile idari gerçeklik arasında bir açıklık üretmekte ve kamu kurumlarına duyulan güveni kırılgan kılmaktadır (Janenova & Knox, 2019, s. 421-424; Pelizzo & Knox, 2023, s. 157-159; Karini, 2024, s. 6-9). Buna karşın, Orta Asya coğrafyasında vatandaşın bilgi düzeyi ile kurumsal güveni arasındaki ilişkiyi ampirik olarak modelleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır; mevcut araştırmalar ağırlıklı olarak hukuki çözümlemelere veya kurum içi algı ölçümlerine dayanmaktadır (Sailau vd., 2025, s. 684-686; Sultanova & Ilyassova, 2022, s. 118-120).

Bu bildiri, söz konusu boşluğu daraltmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu şudur: Kazakistan'da vatandaş okuryazarlığı düzeyi, kurumsal güven düzeyini anlamlı biçimde yordamakta mıdır ve bu ilişki demografik değişkenler kontrol edildiğinde varlığını sürdürmekte

midir? Çalışma, bu soruya sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören ya da bu alanlardan mezun olan katılımcılardan toplanan veriler üzerinden yanıt aramaktadır. Bildirinin izleyen bölümlerinde önce kavramsal çerçeve sunulmakta, ardından yöntem ayrıntılandırılmakta, elde edilen bulgular çizelgeler eşliğinde raporlanmakta ve sonuçlar hem kuramsal hem de uygulamaya dönük boyutlarıyla tartışılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Vatandaş Okuryazarlığı

Okuryazarlık kavramı, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren okuma-yazma becerisiyle sınırlı tanımından uzaklaşarak, bireyin belirli bir alandaki bilgiye erişme, onu çözümleme ve kullanma yetkinliğini ifade eden çok boyutlu bir üst kavrama dönüşmüştür (Sur, 2022, s. 446-449; Serdaroğlu & Bekir, 2024, s. 166-168). Bu dönüşümün kamu yönetimi ve siyaset bilimi alanındaki karşılığı, Milner'ın (2002, s. 2-8) yaygınlaştırdığı biçimiyle vatandaş okuryazarlığıdır. Milner kavramı, vatandaşların siyasal ve idari sistem hakkında sahip oldukları bilgi düzeyi ile bu bilgiyi etkili biçimde kullanma kapasitesinin bileşimi olarak tanımlamakta ve bu kapasitenin demokratik sistemin işleyiş kalitesiyle doğrudan ilişkili olduğunu savunmaktadır.

Yazında vatandaş okuryazarlığı çok bileşenli bir yapı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu bileşenler genel olarak; devletin yapısı, hukuk sistemi ve demokratik değerler hakkındaki bilgi düzeyini ifade eden siyasi bilgi; çoğulcu topluma ve demokratik süreçlere yönelik olumlu yaklaşımları kapsayan siyasi tutum; bireyin siyasal ve idari süreçleri etkileyebileceğine dair inancını ifade eden öz-yeterlilik; ve nihayet bu bilgi, tutum ile inancın davranışa dönüşmesini ifade eden katılım biçiminde sıralanmaktadır (Kapusızoğlu, 2021, s. 137-140; Karadağ & Kapusızoğlu, 2022, s. 41-45; Şan, 2021, s. 55-58). Verba vd.'nin (1995, s. 269-273) katılım kuramında bilgi, kaynak temelli bir yatkınlık olarak konumlandırılmakta; birey ancak sistemin nasıl işlediğini bildiği ölçüde katılım araçlarını etkin biçimde kullanabilmektedir.

Kavramın kamu yönetimi açısından taşıdığı önem, idari süreçlerin karmaşıklaşmasıyla birlikte artmıştır. Bilinçli vatandaş, karşılaştığı bir idari mağduriyet durumunda hangi kuruma, hangi usulle ve hangi süre içinde başvuracağını bilen kişidir (Önal & Alaca, 2017, s. 96-99). Bu bilgi, yalnızca bireysel hak arama başarısını değil, aynı zamanda idarenin denetlenebilirliğini de belirlemektedir; başvurulmayan bir denetim mekanizması, hukuken var olsa dahi işlevsel olarak yoktur. Dijital kamu hizmetlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte kavram, dijital okuryazarlıkla iç içe geçen yeni bir boyut kazanmış; e-devlet uygulamalarından yararlanma kapasitesi vatandaş okuryazarlığının pratik bir göstergesi hâline gelmiştir (AbdulKareem & Oladimeji, 2024, s. 275-278; Damanhuri vd., 2024, s. 988-990).

2.2. Kurumsal Güven

Kurumsal güven, bireyin belirli bir kuruma ya da kurumlar bütününe yönelik olarak, o kurumun kendi çıkarını gözetmeyeceğine ve üstlendiği işlevi yetkin biçimde yerine getireceğine ilişkin olumlu beklentisi biçiminde tanımlanmaktadır (Anheier & Knudsen, 2023, s. 139-141; Carvalho vd., 2025, s. 156-158). Kişilerarası güvenden farklı olarak kurumsal güven, tanınan bir bireye değil, kurallara, usullere ve bunları uygulayan role yöneliktir; dolayısıyla doğrudan

deneyimden çok, kurumun genel itibarına ve algılanan performansına dayanır (Estadieu vd., 2025, s. 3-5; Lounsbury, 2023, s. 308-309).

Güvenin belirleyicilerine ilişkin yazın iki ana eksende toplanmaktadır. Performans temelli açıklamalar, güveni yolsuzluk algısı, gelir eşitsizliği, hizmet kalitesi ve siyasal sistemden duyulan memnuniyet gibi değerlendirici yargıların bir çıktısı olarak ele alır (Bentkowska, 2023, s. 24-28; Palmisano & Sacchi, 2024, s. 3-6; Mahmud, 2024, s. 536-539). Kültürel açıklamalar ise güvenin, erken sosyalleşme sürecinde edinilen ve görece kalıcı olan bir yatkınlıktan kaynaklandığını savunur (La Roi vd., 2025, s. 373-376; Abdelzadeh & Lundberg, 2025, s. 749-751). Putnam vd.'nin (1992, s. 167-176) sosyal sermaye kuramı bu iki eksen arasında bir köprü kurmakta; güven, norm ve ağlardan oluşan sosyal sermaye birikiminin hem kurumsal performansı hem de kurumlara duyulan güveni birlikte beslediğini ileri sürmektedir.

Post-Sovyet bağlamında kurumsal güven, kendine özgü bir seyir izlemektedir. Geçiş sürecinde biçimsel kurumların hızla yeniden inşa edilmesine karşın gayrî resmî pratiklerin sürmesi, vatandaşın ilan edilen norm ile karşılaştığı uygulama arasında kalmasına ve güvenin kırılganlaşmasına yol açmıştır (Bentkowska, 2023, s. 30-33). Kazakistan özelinde yürütülen çalışmalar, kamu görevlilerine yönelik etik düzenlemelerin kâğıt üzerinde kapsamlı olmakla birlikte yaptırım mekanizmalarından yoksun kaldığını; bu durumun idari kültürde biçimsel uyum eğilimini pekiştirdiğini ve kamuoyu güvenini aşındırdığını göstermektedir (Khamzina vd., 2025, s. 8-12; Pelizzo & Knox, 2023, s. 158-161). Kolluk ve adalet hizmetleri üzerine yapılan araştırmalar da, algılanan usul adaletinin Kazakistan'da kurumsal güvenin en güçlü yordayıcılarından biri olduğunu ortaya koymaktadır (Sailau vd., 2025, s. 692-696).

2.3. İlişkisel Çerçeve ve Araştırma Hipotezleri

Vatandaş okuryazarlığı ile kurumsal güven arasındaki ilişkiye dair yazında birbiriyle yarışan iki beklenti bulunmaktadır. Bilgi temelli güven yaklaşımına göre, kurumların yetki alanı, işleyişi ve sınırları hakkında bilgi sahibi olan birey, kurumdan gerçekçi beklentiler geliştirir; belirsizliğin azalması, kurumun niyet ve yetkinliğine ilişkin olumlu bir yargının oluşmasını kolaylaştırır (PytlikZillig vd., 2017, s. 3-6; Jin, 2013, s. 13-16). Bu yaklaşım, bilgisizliğin güvensizliğin değil, kayıtsızlığın kaynağı olduğunu; kurumu hiç tanımayan bireyin ise güven kararı verecek bir zemine sahip olmadığını vurgular.

Buna karşılık eleştirel vatandaşlar yaklaşımı, bilgi ve eğitim düzeyindeki artışın vatandaşın demokratik ideallere bağlılığını güçlendirirken, mevcut kurumların performansını değerlendirdiği ölçütleri de sertleştirdiğini savunmaktadır (Norris, 2011, s. 5-15). Uluslararası karşılaştırmalı veriler bu iki beklentinin birbirini dışlamadığını, ilişkinin bağlamsal koşullara göre yön değiştirdiğini göstermektedir: Yolsuzluk algısının yüksek olduğu ülkelerde vatandaşlık bilgisi ile kurumsal güven arasındaki ilişki negatife dönerken, şeffaflığın yüksek olduğu ülkelerde pozitif kalmaktadır (Schulz, 2024, s. 13-15; Lauglo, 2013, s. 271-274). Bu çerçevede Kazakistan, yolsuzluk algısının görece yüksek olduğu, ancak eş zamanlı olarak kapsamlı bir şeffaflık ve vatandaş odaklılık reformu yürüten bir ara konumda bulunmakta; dolayısıyla ilişkinin hangi yönde gerçekleşeceği ampirik olarak açık bir soru olarak durmaktadır.

Ayrıca yazın, kurumsal güvenin demografik değişkenlere göre sistematik biçimde farklılaştığına işaret etmektedir. Yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet ve mesleki/akademik sosyalleşme alanının güven düzeyi üzerinde anlamlı etkileri raporlanmaktadır (Bilgili, 2023, s. 300-305; Gemar, 2024, s. 10-13; Palmisano & Sacchi, 2024, s. 8-10). Özellikle eğitim düzeyinin etkisi tartışmalıdır: Eğitim bir yandan kurumlar hakkındaki bilgiyi artırırken, diğer yandan karşılaştırmalı değerlendirme ölçütlerini yükselterek güveni azaltabilmektedir.

Bu kuramsal tartışma doğrultusunda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi kurulmuştur:

H_1: Vatandaş okuryazarlığı ile kurumsal güven arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_2: Vatandaş okuryazarlığı, demografik değişkenler kontrol altına alındıktan sonra da kurumsal güveni anlamlı biçimde yordamaktadır.

H_3: Kurumsal güven düzeyi, katılımcıların demografik özelliklerine göre anlamlı biçimde farklılaşmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, değişkenler arasındaki birlikte değişimin varlığını ve derecesini var olan durumu değiştirmeksizin belirlemeyi amaçlayan nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama (korelasyonel) modeli deseninde kurgulanmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın yordayıcı (bağımsız) değişkeni vatandaş okuryazarlığı, yordanan (bağımlı) değişkeni ise kurumsal güven olarak belirlenmiştir. Cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi ve öğrenim alanı ise kontrol değişkenleri olarak modele dâhil edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, Kazakistan'da ikamet eden, 18 yaş ve üzerindeki, sosyal bilimler alanlarında (iktisadi ve idari bilimler, sosyal ve beşerî bilimler, eğitim bilimleri) öğrenim gören ya da bu alanlardan mezun olan bireyler oluşturmaktadır. Örneklem, olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme (convenience sampling) tekniğiyle oluşturulmuş; veriler yüz yüze ve çevrimiçi anket uygulamasıyla toplanmıştır. Katılım gönüllülük esasına dayandırılmış, katılımcılara verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla ve toplu halde kullanılacağı bildirilmiştir.

Veri toplama süreci sonunda 205 katılımcıya ulaşılmıştır. Aşağıda ayrıntılandırılan veri temizleme işlemlerinin ardından analizler 192 katılımcının geçerli verisi üzerinden yürütülmüştür. Bu örneklem büyüklüğünün yeterliliği güç analiziyle sınanmıştır: %5 anlamlılık düzeyinde ve çift yönlü sınamada, n = 192 büyüklüğündeki bir örneklem r = 0,20 düzeyindeki bir ilişkiyi 0,80 güçle saptayabilmektedir. Benzer biçimde, hiyerarşik regresyon modelinde tek bir yordayıcının ürettiği artışın saptanmasına ilişkin istatistiksel güç 0,99'un üzerinde hesaplanmıştır. Dolayısıyla örneklem, sosyal bilimlerde orta düzey olarak kabul edilen etki büyüklüklerini (Cohen, 1988, s. 79-81) saptamak bakımından yeterlidir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada üç bölümden oluşan yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, öğrenim alanı) ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerde araştırmanın temel değişkenlerini ölçen ölçekler bulunmakta olup, tüm maddeler 5'li Likert tipinde (1 = Kesinlikle katılmıyorum … 5 = Kesinlikle katılıyorum) derecelendirilmiştir.

Vatandaş Okuryazarlığı Ölçeği. Katılımcıların vatandaş okuryazarlığı düzeyi, Karadağ ve Kapusızoğlu (2022, s. 48-56) tarafından geliştirilen 29 maddelik ölçekle ölçülmüştür. Ölçekten alınan puanın yükselmesi, bireyin demokratik sistem, hak ve sorumluluklar ile idari süreçlere ilişkin bilgi, tutum ve katılım yetkinliğinin arttığını göstermektedir.

Kurumsal Güven Ölçeği. Katılımcıların kamu kurumlarına duyduğu güven, Uçar (2016, s. 20-24) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan ölçekten uyarlanan 16 maddelik bir yapı ile ölçülmüştür. Ölçekten alınan yüksek puanlar, kurumlara duyulan güvenin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Ölçekler orijinalinde Türkçe olarak geliştirildiğinden, Kazak diline ve kültürüne uyarlanması sürecinde uluslararası yazında kabul gören kültürlerarası uyarlama basamakları izlenmiştir (Brislin, 1970, s. 187-189; Beaton vd., 2000, s. 3187-3189). Bu kapsamda sırasıyla iki bağımsız uzman tarafından ileri çeviri yapılmış, çeviriler uzlaşı toplantısıyla tek metinde birleştirilmiş, orijinal formu görmemiş iki çevirmen tarafından geri çeviri gerçekleştirilmiş, alan uzmanları ve dilbilimcilerden oluşan komite maddelerin kavramsal ve deyimsel eşdeğerliğini değerlendirmiş ve son aşamada küçük bir katılımcı grubuyla ön uygulama yapılarak forma nihai hâli verilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

İleri düzey çözümlemelere geçilmeden önce veri temizleme (data screening) işlemleri yürütülmüştür. Kayıp veri analizi sonucunda veri setinde herhangi bir eksik değere rastlanmamıştır. Ardından, normallik varsayımını ve regresyon kestirimlerini bozabilecek çok değişkenli uç değerlerin belirlenmesi amacıyla, analize giren 45 gözlenen madde üzerinden Mahalanobis uzaklıkları hesaplanmıştır.[1] Kritik değeri aşan 13 gözlem uç değer olarak saptanmış ve veri setinden çıkarılmış, böylece nihai örneklem 192 katılımcıya ulaşmıştır.

Verilerin normal dağılım varsayımını karşılayıp karşılamadığı çarpıklık ve basıklık katsayıları üzerinden değerlendirilmiştir. Yapısal çözümlemeler için çarpıklık değerinin mutlak değerce 3'ü, basıklık değerinin ise 10'u aşmaması ölçütü esas alınmıştır (Kline, 2023, s. 76-78). Ölçme araçlarının iç tutarlık güvenirliği Cronbach alfa (α) katsayısı ile sınanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı ile incelenmiş; korelasyon katsayısının kararlılığı 5000 yeniden örneklemeli bootstrap yöntemiyle üretilen %95 güven aralığı üzerinden değerlendirilmiştir.

Hipotezlerin sınanmasında hiyerarşik çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Modelin birinci adımına demografik kontrol değişkenleri kukla (dummy) kodlanarak, ikinci adımına ise

[1] Mahalanobis uzaklıkları için kritik değer, analize giren gözlenen madde sayısı serbestlik derecesi alınarak khi-kare dağılımı üzerinden hesaplanmıştır: $\chi^2(45) = 80{,}077$; $p < 0{,}001$.

vatandaş okuryazarlığı puanı girilmiştir. Modelin varsayımları çoklu bağlantı (VIF) ve hataların bağımsızlığı (Durbin-Watson) ölçütleri üzerinden denetlenmiştir. Grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmış; varyansların homojenliği Levene testiyle sınanmış, homojenlik varsayımının karşılanmadığı durumlarda Welch düzeltmesi kullanılmıştır. Etki büyüklükleri Cohen d ve eta-kare (η^2) katsayılarıyla raporlanmış ve Cohen'in (1988, s. 79-81) ölçütlerine göre yorumlanmıştır. Tüm çözümlemelerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan 192 bireyin demografik özellikleri Çizelge 1'de sunulmaktadır. Örneklemin büyük çoğunluğunu kadınlar (%69,8) ve bekâr katılımcılar (%74,0) oluşturmaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde katılımcıların üçte ikisinden fazlasının 18-25 yaş aralığında (%67,2) yer aldığı, buna karşılık örneklemin yaklaşık üçte birinin daha ileri yaş gruplarına dağıldığı görülmektedir. Eğitim durumu bakımından lisans düzeyi (%64,1) ağırlıktadır; katılımcıların yaklaşık üçte biri (%31,8) lisansüstü düzeydedir. Öğrenim alanı dağılımında ise eğitim bilimleri (%50,0) ilk sırada yer almakta, bunu sosyal ve beşerî bilimler (%26,6) ile iktisadi ve idari bilimler (%23,4) izlemektedir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri (n = 192)

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	134	69,8
	Erkek	58	30,2
Medeni durum	Evli	50	26,0
	Bekâr	142	74,0
Yaş	18-25	129	67,2
	26-35	26	13,5
	36-45	21	10,9
	46-55	13	6,8
	56-65	3	1,6
Eğitim durumu	Lisans	131	68,2
	Lisansüstü	61	31,8
Öğrenim alanı	İktisadi ve idari bilimler	45	23,4
	Sosyal ve beşerî bilimler	51	26,6
	Eğitim bilimleri	96	50,0
Toplam		**192**	**100,0**

Çizelge 2'de araştırmanın temel değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler, dağılımın normalliğine ilişkin katsayılar ve ölçeklerin iç tutarlık güvenirlik değerleri yer almaktadır. Beşli derecelendirme üzerinden değerlendirildiğinde katılımcıların vatandaş okuryazarlığı düzeyinin ($\bar{x}$ = 3,65) görece yüksek, kurumsal güven düzeyinin ($\bar{x}$ = 3,32) ise orta seviyenin sınırlı biçimde üzerinde olduğu görülmektedir. Bu tablo, katılımcıların demokratik sistem ve idari süreçler hakkında kendilerini yeterli düzeyde bilgili gördüklerini, ancak bu bilginin kurumlara yönelik güvene aynı yoğunlukta yansımadığını göstermektedir.

Kurumsal güven değişkenine ait çarpıklık (1,56) ve basıklık (2,81) katsayıları, dağılımın sağa çarpık olduğunu ve ortalama çevresinde yığıldığını ortaya koymaktadır. Bu değerler yapısal çözümlemeler için önerilen |3| ve |10| eşiklerinin altında kaldığından (Kline, 2023, s. 76-78) parametrik analizlerin uygulanmasına engel oluşturmamakta; buna karşılık örneklemde kurumlara yüksek düzeyde güvenen sınırlı bir katılımcı grubunun bulunduğuna işaret etmektedir. Ölçeklerin Cronbach alfa katsayıları 0,823 ile 0,953 arasında değişmekte olup, her iki ölçme aracının da 0,70 alt sınırının belirgin biçimde üzerinde, yüksek düzeyde güvenilir sonuç ürettiğini göstermektedir.

Çizelge 2. Betimsel İstatistikler, Normallik ve Güvenirlik Değerleri (n = 192)

Değişken	Madde	$\bar{x}$	SS	Min.	Maks.	Çarpıklık	Basıklık	α
Vatandaş okuryazarlığı	29	3,65	0,59	2,00	5,00	0,36	-0,05	0,953
Kurumsal güven	16	3,32	0,54	2,31	5,00	1,56	2,81	0,823

Değişkenler arasındaki ikili ilişkiler Çizelge 3'te sunulmaktadır. Bulgular, vatandaş okuryazarlığı ile kurumsal güven arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir ($r = 0,404$; $p < 0,001$). Bu katsayı için 5000 yeniden örneklemeli bootstrap yöntemiyle hesaplanan %95 güven aralığı [0,247; 0,542] biçiminde gerçekleşmiş ve sıfır değerini içermemiştir. Dolayısıyla ilişkinin dağılımın normallikten sapmasına bağlı bir yapaylık olmadığı doğrulanmakta ve H1 hipotezi desteklenmektedir.

Kontrol değişkenlerine bakıldığında, hem vatandaş okuryazarlığının hem de kurumsal güvenin yaş ve eğitim düzeyiyle negatif yönde ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. Kurumsal güvenin yaş ($r = -0,266$; $p < 0,001$) ve eğitim düzeyiyle ($r = -0,256$; $p < 0,001$) olan negatif ilişkisi, yaş ilerledikçe ve formal eğitim düzeyi yükseldikçe kamu kurumlarına yönelik güvenin azaldığına işaret etmektedir. Yaş ile eğitim düzeyi arasındaki güçlü ilişki ($r = 0,628$; $p < 0,001$) ise bu iki değişkenin örneklemde büyük ölçüde iç içe geçtiğini göstermekte ve söz konusu etkilerin ayrıştırılabilmesi için çok değişkenli bir modele ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 3. Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Katsayıları (n = 192)

Değişken	1	2	3	4
1. Vatandaş okuryazarlığı	—			
2. Kurumsal güven	0,404***	—		
3. Yaş	-0,201**	-0,266***	—	
4. Eğitim düzeyi	-0,162*	-0,256***	0,628***	—

Not: * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001. Yaş ve eğitim düzeyi sıralı değişkenler olarak kodlanmıştır.

Vatandaş okuryazarlığının kurumsal güven üzerindeki etkisinin demografik değişkenlerden bağımsız olup olmadığını sınamak amacıyla iki adımlı hiyerarşik çoklu regresyon analizi uygulanmış; sonuçlar Çizelge 4'te sunulmuştur. Modelin birinci adımında yer alan demografik değişkenler, kurumsal güvendeki toplam değişimin %16,5'ini açıklamıştır ($F(6, 185) = 6,114$; $p < 0,001$). Vatandaş okuryazarlığının modele eklendiği ikinci adımda açıklanan varyans %27,9'a yükselmiş ($F(7, 184) = 10,192$; $p < 0,001$); vatandaş okuryazarlığının tek başına eklediği katkı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\Delta R^2 = 0,114$; $\Delta F(1, 184) = 29,090$; $p < 0,001$).

Standardize edilmiş katsayılar incelendiğinde, ikinci adımda vatandaş okuryazarlığının kurumsal güvenin en güçlü yordayıcısı olduğu görülmektedir ($\beta = 0,349$; $p < 0,001$). Katılımcıların vatandaş okuryazarlığı puanındaki bir birimlik artış, kurumsal güven puanında yaklaşık 0,32 birimlik bir artışa karşılık gelmektedir. Bu bulgu H2 hipotezini desteklemektedir. Demografik değişkenlerden yalnızca öğrenim alanına ilişkin kukla değişkenler ikinci adımda anlamlılığını korumuş; iktisadi ve idari bilimler ($\beta = -0,177$; $p = 0,020$) ile sosyal ve beşerî bilimler ($\beta = -0,172$; $p = 0,011$) alanlarında yer alan katılımcıların, referans grubu olan eğitim bilimleri katılımcılarına kıyasla anlamlı biçimde daha düşük kurumsal güven bildirdikleri saptanmıştır. Dikkat çekici biçimde, birinci adımda anlamlı olan lisansüstü eğitim değişkeni ($\beta = -0,223$; $p = 0,037$), vatandaş okuryazarlığı modele girdikten sonra anlamlılığını yitirmiştir ($\beta = -0,152$; $p = 0,130$). Modelin varsayımları bakımından VIF değerleri 1,067 ile 3,446 arasında değişerek 10 eşiğinin oldukça altında kalmış, Durbin-Watson katsayısı 1,850 olarak hesaplanmıştır; dolayısıyla çoklu bağlantı ve hataların bağımsızlığı bakımından sorun bulunmamaktadır.

Çizelge 4. Kurumsal Güvenin Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı	B (SH)	β	p	B (SH)	β	p
	Adım 1			**Adım 2**		
Cinsiyet (Kadın = 1)	-0,001 (0,083)	-0,001	0,989	0,018 (0,077)	0,016	0,813
Medeni durum (Bekâr = 1)	-0,238 (0,121)	-0,195	0,051	-0,210 (0,113)	-0,173	0,064
Yaş (18-25 = 1)	0,263 (0,141)	0,232	0,064	0,224 (0,132)	0,197	0,092
Eğitim (Lisansüstü = 1)	-0,255 (0,122)	-0,223	0,037	-0,174 (0,114)	-0,152	0,130
Alan (İkt. ve İdari Bil. = 1)	-0,224 (0,102)	-0,178	0,029	-0,223 (0,095)	-0,177	0,020
Alan (Sos. ve Beşerî Bil. = 1)	-0,187 (0,086)	-0,155	0,032	-0,208 (0,081)	-0,172	0,011
Vatandaş okuryazarlığı	—	—	—	0,315 (0,058)	0,349	< 0,001
R^2	**0,165**			**0,279**		
Düzeltilmiş R^2	**0,138**			**0,252**		
ΔR^2	**—**			**0,114**		
F	**6,114*** **			**10,192*** **		

Not: Referans kategoriler: Erkek, Evli, 26 yaş ve üzeri, Lisans ve altı, Eğitim bilimleri. *** $p < 0,001$. $\Delta F(1, 184) = 29,090$; $p < 0,001$.

Kurumsal güven düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin karşılaştırma sonuçları Çizelge 5'te verilmektedir. Cinsiyete göre yapılan karşılaştırmada anlamlı bir fark saptanmamıştır ($t(190) = 1,087$; $p = 0,278$). Buna karşılık medeni duruma göre yapılan karşılaştırmada bekâr katılımcıların kurumsal güven düzeyinin evli katılımcılardan anlamlı biçimde yüksek olduğu belirlenmiştir ($t(127,68) = -2,358$; $p = 0,020$; $d = -0,32$).

En belirgin farklılaşma eğitim düzeyinde ortaya çıkmıştır. Lisans düzeyindeki katılımcıların kurumsal güven ortalaması ($\bar{x} = 3,44$), lisansüstü düzeydeki katılımcıların ortalamasından ($\bar{x} = 3,08$) anlamlı biçimde yüksektir ($t(181,91) = 5,435$; $p < 0,001$; $d = 0,69$). Bu fark, Cohen'in (1988, s. 25-27) ölçütlerine göre orta-güçlü düzeyde bir etki büyüklüğüne karşılık gelmektedir. Benzer biçimde yaş grupları arasında da anlamlı fark bulunmuş ($F(2,189) = 10,441$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,099$); 18-25 yaş grubundaki katılımcıların güven düzeyi ($\bar{x} = 3,44$), daha ileri yaş gruplarındakilerden ($\bar{x} = 3,07$ ve $\bar{x} = 3,08$) yüksek çıkmıştır. Öğrenim alanına göre yapılan karşılaştırmada ise eğitim bilimleri katılımcılarının ($\bar{x} = 3,46$) hem iktisadi ve idari bilimler ($\bar{x} = 3,10$; $p = 0,001$) hem de sosyal ve beşerî bilimler ($\bar{x} = 3,25$; $p = 0,027$) katılımcılarından

anlamlı biçimde yüksek kurumsal güven bildirdiği saptanmıştır ($F(2,189) = 7,827$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,076$). Bu bulgular H3 hipotezini kısmen desteklemektedir.

Çizelge 5. Kurumsal Güven Düzeyinin Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Grup	n	x̄	SS	Test istatistiği	Etki
Cinsiyet	Kadın	134	3,35	0,51	t(190) = 1,087	d = 0,17
	Erkek	58	3,25	0,58	p = 0,278	
Medeni durum	Evli	50	3,19	0,39	t(127,68) = -2,358	d = -0,32
	Bekâr	142	3,36	0,57	p = 0,020	
Eğitim düzeyi	Lisans	131	3,44	0,60	t(181,91) = 5,435	d = 0,69
	Lisansüstü	61	3,08	0,30	p < 0,001	
Yaş	18-25	129	3,44	0,59	F(2, 189) = 10,441	η^2 = 0,099
	26-35	26	3,07	0,35	p < 0,001	
	36 ve üzeri	37	3,08	0,25		
Öğrenim alanı	İkt. ve idari bil.	45	3,10	0,44	F(2, 189) = 7,827	η^2 = 0,076
	Sos. ve beşerî bil.	51	3,25	0,43	p < 0,001	
	Eğitim bilimleri	96	3,46	0,59		

Not: Eğitim düzeyi karşılaştırmasına yalnızca lisans ve lisansüstü grupları dâhil edilmiştir (n = 184). Varyansların homojen olmadığı karşılaştırmalarda Welch düzeltmesi uygulanmıştır.

Son olarak, vatandaş okuryazarlığı ile kurumsal güven arasındaki ilişkinin eğitim düzeyine göre değişip değişmediği, merkezîleştirilmiş vatandaş okuryazarlığı puanı ile lisansüstü eğitim kukla değişkeninin etkileşim terimi üzerinden sınanmıştır. Etkileşim etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($B = -0,253$; $p = 0,132$). Bu sonuç, vatandaş okuryazarlığının kurumsal güven üzerindeki pozitif etkisinin eğitim düzeyinden bağımsız biçimde, tüm alt gruplarda benzer güçte işlediğini göstermektedir.

5. TARTIŞMA

Araştırmanın en temel bulgusu, vatandaş okuryazarlığı ile kurumsal güven arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin bulunmasıdır. Bu sonuç, kurumlar hakkındaki bilginin belirsizliği azaltarak güveni beslediğini savunan bilgi temelli güven yaklaşımıyla örtüşmektedir (PytlikZillig vd., 2017, s. 12-15; Jin, 2013, s. 18-20). Bulgu ayrıca, vatandaş okuryazarlığının kurumsal güvendeki değişimin %11,4'lük bir bölümünü demografik değişkenlerden bağımsız

olarak açıklaması bakımından güçlüdür; söz konusu katkı, kamu yönetimi yazınında tek bir tutum değişkeni için rapor edilen değerler dikkate alındığında kayda değer düzeydedir.

Bu bulgunun kuramsal önemi, uluslararası karşılaştırmalı verilerle birlikte değerlendirildiğinde daha net görülmektedir. ICCS verileri üzerinden yürütülen çözümlemeler, yolsuzluk algısının yüksek olduğu ülkelerde vatandaşlık bilgisi ile kurumsal güven arasındaki ilişkinin negatife döndüğünü ortaya koymuştur (Schulz, 2024, s. 13-15; Lauglo, 2013, s. 271-274). Kazakistan örnekleminde elde edilen pozitif ilişki, bu genel örüntüden ayrışmaktadır. Bu ayrışmanın olası açıklamalarından biri, 2022 sonrası reform sürecinin ürettiği beklenti iklimidir: Şeffaflık, vatandaş odaklılık ve insan hakları koruma mekanizmalarının güçlendirilmesine yönelik kamusal söylem, bilgili vatandaşın kurumları statik bir performans fotoğrafı üzerinden değil, bir dönüşüm süreci içinde değerlendirmesine zemin hazırlamış olabilir (Khamzina vd., 2025, s. 3-5; Issenova vd., 2024, s. 8-11). İkinci bir açıklama, ölçülen yapının niteliğiyle ilgilidir; vatandaş okuryazarlığı ölçeği, soyut siyasal bilgiden çok bireyin hak ve sorumluluklarına ve idari süreçlere ilişkin işlevsel bilgisini ölçmektedir. İşlevsel bilgi, kurumu doğrudan kullanabilirlik üzerinden anlamlandırdığı için güvenle pozitif ilişkilenirken, sistemik ve eleştirel bilgi aynı yönde işlemeyebilir.

Nitekim araştırmanın ikinci düzeydeki bulguları tam da bu ayrımı desteklemektedir. Kurumsal güven düzeyi, formal eğitim düzeyi yükseldikçe anlamlı biçimde düşmektedir; lisansüstü katılımcıların güven ortalaması lisans düzeyindekilerden orta-güçlü bir etki büyüklüğüyle daha düşüktür. Bu bulgu, eğitim ve bilgi düzeyindeki artışın demokratik değerlere bağlılığı korurken mevcut kurumların performansına ilişkin değerlendirme çıtasını yükselttiğini savunan eleştirel vatandaşlar yaklaşımıyla uyumludur (Norris, 2011, s. 5-15). Dolayısıyla veriler, ilk bakışta çelişkili görünen iki örüntüyü aynı anda barındırmaktadır: Birey düzeyinde vatandaş okuryazarlığı güveni artırırken, grup düzeyinde formal eğitim kademesi güveni azaltmaktadır.

Bu görünür çelişki, iki kavramın birbirinden ayrıştırılmasıyla çözülmektedir. Vatandaş okuryazarlığı ile formal eğitim düzeyi aynı şey değildir; nitekim araştırmada lisansüstü katılımcıların vatandaş okuryazarlığı ortalaması ($\bar{x}$ = 3,45), lisans düzeyindeki katılımcılarınkinden ($\bar{x}$ = 3,77) anlamlı biçimde düşük bulunmuştur ($t(173,87) = 4,114$; $p < 0,001$). Formal eğitim kademesi, kurumsal performansı değerlendirmede kullanılan karşılaştırmalı ölçütleri ve beklenti düzeyini yükseltirken; vatandaş okuryazarlığı, kurumun işleyişini anlamlandırma ve kullanabilme kapasitesini artırmaktadır. Regresyon modelinde lisansüstü eğitim değişkeninin, vatandaş okuryazarlığı denkleme girdikten sonra anlamlılığını yitirmesi bu yorumu ampirik olarak da desteklemektedir.

Öğrenim alanına göre saptanan farklılaşma da benzer bir disipliner sosyalleşme mantığıyla açıklanabilir. İktisadi ve idari bilimler ile sosyal ve beşerî bilimler alanlarındaki katılımcıların, eğitim bilimleri katılımcılarına kıyasla anlamlı biçimde daha düşük kurumsal güven bildirmesi, bu alanların müfredatlarında kamu kurumlarının işleyişine, kurumsal başarısızlık örneklerine ve yolsuzluk çözümlemelerine sistematik biçimde yer verilmesiyle ilişkili olabilir. Kazakistan kamu yönetimi üzerine yürütülen nitel çalışmaların, biçimsel etik düzenlemeler ile fiilî uygulama arasındaki açıklığı sürekli olarak öne çıkarması (Khamzina vd., 2025, s. 8-12; Pelizzo

& Knox, 2023, s. 158-161), bu alanlarda öğrenim gören bireylerin sahip olduğu bilgi tabanının niteliğine ilişkin bir ipucu sunmaktadır.

Etkileşim analizinin anlamlı çıkmaması ise uygulama açısından değerli bir sonuçtur. Vatandaş okuryazarlığının kurumsal güven üzerindeki pozitif etkisi, katılımcıların eğitim düzeyine göre farklılaşmamaktadır. Bu bulgu, vatandaşlık okuryazarlığını geliştirmeye dönük müdahalelerin yalnızca belirli bir eğitim kademesindeki kesimlerde değil, tüm alt gruplarda benzer bir getiri üretebileceğine işaret etmektedir. Yazında dezavantajlı grupların kamusal denetim mekanizmalarından daha az yararlandığını savunan yaklaşımlar dikkate alındığında (Van Roosbroek & Van de Walle, 2008, s. 293-294; Bilgili, 2023, s. 305-307), bu sonuç, okuryazarlık temelli politikaların kapsayıcılık potansiyeline dair umut verici bir gösterge sunmaktadır.

Son olarak, katılımcıların kurumsal güven ortalamasının ($\bar{x}$ = 3,32) vatandaş okuryazarlığı ortalamasının ($\bar{x}$ = 3,65) altında kalması ve güven dağılımının belirgin biçimde sağa çarpık olması, dikkate değer bir bulgudur. Bu örüntü, örneklemde kurumlara yüksek düzeyde güvenen kesimin görece küçük bir azınlık oluşturduğunu, geniş çoğunluğun ise orta düzeyde ve temkinli bir güven konumunda bulunduğunu göstermektedir. Post-Sovyet coğrafyasında kurumsal güvenin kırılganlığına ilişkin yazınla (Bentkowska, 2023, s. 30-33; Sultanova & Ilyassova, 2022, s. 143-146) tutarlı olan bu tablo, bilginin tek başına yeterli olmadığını; güvenin sürdürülebilir biçimde inşası için idari performansın, şeffaflığın ve usul adaletinin eş zamanlı olarak güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Sailau vd., 2025, s. 696-699).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma, Kazakistan bağlamında vatandaş okuryazarlığının kurumsal güven üzerindeki etkisini ampirik olarak incelemiş ve üç temel sonuca ulaşmıştır. Birincisi, vatandaş okuryazarlığı ile kurumsal güven arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. İkincisi, bu ilişki cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi ve öğrenim alanı kontrol altına alındıktan sonra da varlığını sürdürmekte; vatandaş okuryazarlığı, modeldeki en güçlü yordayıcı olarak kurumsal güvendeki değişimin anlamlı bir bölümünü tek başına açıklamaktadır. Üçüncüsü, kurumsal güven düzeyi yaş, eğitim düzeyi ve öğrenim alanına göre anlamlı biçimde farklılaşmakta; formal eğitim kademesi yükseldikçe güven azalmaktadır.

Bu sonuçların kuramsal katkısı, yazında birbirine karşıt gibi sunulan iki yaklaşımın aynı veri seti içinde bir arada gözlenebildiğini göstermesidir. Vatandaş okuryazarlığı ile formal eğitim kademesi ayrıştırıldığında, bilginin güveni beslediği tezi ile bilginin eleştirelliği artırdığı tezi birbirini dışlamaz hâle gelmektedir. Kurumun işleyişine ilişkin işlevsel bilgi güveni artırırken, kurumsal performansı değerlendirmede kullanılan ölçütlerin sertleşmesi güveni azaltmaktadır. Kamu yönetimi yazını açısından bu ayrım, “bilgi düzeyi” ile “eğitim düzeyi” değişkenlerinin güven modellerinde birbirinin yerine kullanılmasının yanıltıcı olabileceğine işaret etmektedir.

Uygulamaya dönük olarak araştırma, Kazakistan’da kurumsal güvenin güçlendirilmesinde iki kanalın birlikte işletilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Birinci kanal, vatandaşın hak ve sorumluluklarına, idari başvuru yollarına ve denetim mekanizmalarına ilişkin işlevsel bilgisini artıran vatandaşlık eğitimi programlarıdır; bu programların yükseköğretim müfredatının yanı sıra yaygın eğitim, dijital kamu hizmeti rehberleri ve kurumsal iletişim kampanyaları

aracılığıyla toplumun geneline yayılması önemlidir. İkinci kanal, artan bilgi düzeyinin karşılığını bulacağı bir idari performanstır; şeffaflık düzenlemelerinin, etik denetim mekanizmalarının yaptırım gücünün ve usul adaletinin güçlendirilmesi olmaksızın, yalnızca bilgi düzeyini artırmaya dönük müdahalelerin güveni aşındırma riski bulunmaktadır.

Sınırlılıklar

Araştırmanın sonuçları değerlendirilirken bazı sınırlılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İlk olarak, veriler kolayda örnekleme yöntemiyle ve sosyal bilimler alanlarında öğrenim gören ya da bu alanlardan mezun olan bireylerden toplanmıştır; bu nedenle bulguların Kazakistan nüfusunun tamamına genellenmesi uygun değildir. İkinci olarak, araştırma kesitsel bir desene dayanmakta olup, elde edilen ilişkiler nedensellik iddiası taşımamaktadır; vatandaş okuryazarlığının güveni artırması kadar, kurumlara güvenen bireylerin bu kurumlar hakkında daha fazla bilgi edinmesi de olasıdır. Üçüncü olarak, veriler katılımcıların kendi beyanlarına dayandığından, sosyal beğenirlik eğilimi ve ortak yöntem yanlılığı gibi etkiler söz konusu olabilir. Dördüncü olarak, kurumsal güven ölçeği sosyal sermaye yazınından uyarlandığından, kurum türleri arasındaki (yargı, yasama, yürütme, yerel yönetim) farklılaşmayı ayrıştırma imkânı sunmamaktadır.

Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Bulgular ve sınırlılıklar ışığında, gelecek araştırmaların öncelikle örneklem çeşitliliğini artırması önerilmektedir. Fen ve mühendislik alanlarını, kırsal bölgelerde ikamet edenleri ve yükseköğretim dışındaki kesimleri kapsayan tabakalı örneklemler, disipliner sosyalleşme etkisinin sınanmasına imkân verecektir. İkinci olarak, kurumsal güvenin kurum türlerine göre ayrıştırıldığı ölçme araçlarının kullanılması, hangi kurumların bilgi düzeyinden ne yönde etkilendiğinin belirlenmesini sağlayacaktır. Üçüncü olarak, boylamsal desenler ve vatandaşlık eğitimi programlarının etkisini sınayan deneysel çalışmalar, bu bildiride saptanan ilişkinin nedensel yönünü aydınlatabilecektir. Son olarak, Kazakistan ile benzer idari geleneğe sahip Orta Asya ülkeleri arasında yürütülecek karşılaştırmalı analizler, yolsuzluk algısı ve reform yoğunluğu gibi bağlamsal değişkenlerin ilişkinin yönü üzerindeki düzenleyici rolünü sınamak açısından değerli olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdelzadeh, A., & Lundberg, E. (2025). The longitudinal link between institutional and community trust in a local context: Findings from a Swedish panel study. *Local Government Studies, 51*(4), 747-767.

AbdulKareem, A. K., & Oladimeji, K. A. (2024). Cultivating the digital citizen: Trust, digital literacy and e-government adoption. *Transforming Government: People, Process and Policy, 18*(2), 270-286.

Anheier, H. K., & Knudsen, E. L. (2023). The 21st century trust and leadership problem: Quoi faire? *Global Policy, 14*(1), 139-148.

Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F., & Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine, 25*(24), 3186-3191.

Bentkowska, K. (2023). Trust and the quality of formal institutions. *Economics and Law, 22*(1), 21-35.

Bilgili, N. Ç. (2023). Kadın ve erkeklerde kurumsal güven: Farklı cinsiyet eşitsizliği seviyesindeki ülkelerde siyasal kurumlara duyulan güvenin bireysel belirleyicileri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(1), 290-314.

Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 1*(3), 185-216.

Carvalho, H., Sousa, J. C., & Lapa, T. (2025). Public opinion and institutional trust in Europe: The contradictory role of the media in the digital age. *Media e Jornalismo, 25*(46), 1-22.

Chen, C. C., Tang, C. W., & Jin, K. Y. (2024). Influences of internet access on civic knowledge measurement in Taiwan. *Large-scale Assessments in Education, 12*(20), 1-16.

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2. baskı). Lawrence Erlbaum Associates.

Damanhuri, D., Ruhiat, Y., Nulhakim, L., & Ibidoja, O. J. (2024). Trends in teaching civics with learning media: A systematic review. *Jurnal Pendidikan Progresif, 14*(2), 986-996.

Estadieu, L., Klauer, K. C., Voßkuhle, A., & Thomaschke, R. (2025). Institutional trust in crisis? Conceptual and methodological challenges in measuring institutional trust. *Sociology Compass, 19*(6), 1-11.

Fukuyama, F. (2017). *State building: Governance and world order in the 21st century*. Profile Books.

Gemar, A. (2024). Institutional trust, spirituality, and religious practice in the United States. *Social Sciences, 13*(1), 67.

Issenova, G., Bokayev, B., Nauryzbek, M., Torebekova, Z., Kosherbayeva, A., & Amirova, A. (2024). An examination of civil servants' assessment of the new civil service reforms in Kazakhstan. *Central European Journal of Public Policy, 18*(2), 2-16.

Janenova, S., & Knox, C. (2019). Civil service reform in Kazakhstan: Trajectory to the 30 most developed countries? *International Review of Administrative Sciences, 85*(3), 419-439.

Jin, M. (2013). Citizen participation, trust, and literacy on government legitimacy: The case of environmental governance. *Journal of Sustainable Social Change, 5*(1), 11-25.

Kapusızoğlu, M. (2021). *Vatandaşlık okuryazarlığı: Bir ölçek geliştirme çalışması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karadağ, A., & Kapusızoğlu, M. (2022). Vatandaşlık Okuryazarlığı Ölçeği: Geliştirme, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 37-71.

Karini, A. (2024). Politico-administrative culture and public service reform in post-independence Kazakhstan. *Administrative Sciences, 14*(10), 268.

Khamzina, Z., Buribayev, Y., & Tileubergenov, Y. (2025). Institutionalizing integrity: Rethinking ethical and cultural standards in Kazakhstan's civil service. *Frontiers in Political Science, 7*, 1573608.

Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling*. Guilford Press.

La Roi, C., van Alebeek, C., & van der Meer, T. (2025). Socialized to (dis)trust? A panel study into the origins of dispositional institutional trust. *Social Indicators Research, 178*(1), 371-391.

Lauglo, J. (2013). Do more knowledgeable adolescents have more rationally based civic attitudes? Analysis of 38 countries. *Educational Psychology, 33*(3), 262-282.

Lilja, J., Eklund, N., & Tottie, E. (2024). Civic literacy and disinformation in democracies. *Social Sciences, 13*(8), 405.

Lounsbury, M. (2023). The problem of institutional trust. *Organization Studies, 44*(2), 308-310.

Mahmud, R. (2024). Determinants of citizen trust in public institutions in Bangladesh. *Journal of Developing Societies, 40*(4), 531-546.

Milner, H. (2002). *Civic literacy: How informed citizens make democracy work*. University Press of New England.

Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.

Önal, H. İ., & Alaca, E. (2017). Vatandaşlık okuryazarlığı çerçevesinde e-Belediye uygulamalarının değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası, 18*(1), 93-124.

Palmisano, F., & Sacchi, A. (2024). Trust in public institutions, inequality, and digital interaction: Empirical evidence from European Union countries. *Journal of Macroeconomics, 79*, 103582.

Pelizzo, R., & Knox, C. (2023). 'Sobriety, human dignity and public morality': Ethical standards in Kazakhstan. *Public Money & Management, 43*(2), 156-164.

Putnam, R. D., Leonardi, R., & Nanetti, R. Y. (1992). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press.

PytlikZillig, L. M., Kimbrough, C. D., Shockley, E., Neal, T. M. S., Herian, M. N., Hamm, J. A., Bornstein, B. H., & Tomkins, A. J. (2017). A longitudinal and experimental study of the impact of knowledge on the bases of institutional trust. *PLoS ONE, 12*(4), e0175387.

Sailau, K., Dabyltayeva, M., Ibraimova, A., & Toktarov, Y. (2025). Public trust and perception of justice in law enforcement in Kazakhstan. *Changing Societies & Personalities, 9*(3), 682-705.

Schmitt, J. B., Baake, J., & Kero, S. (2024). What means civic education in a digitalized world? *Frontiers in Psychology, 15*, 1257247.

Schulz, W. (2024). Young people's trust in institutions, civic knowledge and their dispositions toward civic engagement. *Large-scale Assessments in Education, 12*(1), 23.

Serdaroğlu, H. U., & Bekir, H. (2024). Türkiye'de okul öncesi dönemde 'okuryazarlık' kavramı ile ilgili yapılan lisansüstü tezler. *Alanyazın: Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi, 5*(2), 165-177.

Sultanova, A., & Ilyassova, G. (2022). The consumer protection approach in Kazakhstan: Obstacles and prospects for introduction of European legislative practices. *European Journal of Comparative Law and Governance, 10*(1), 117-146.

Sur, E. (2022). Okuryazarlık kavramı ve Türkiye'deki okuryazarlık araştırmaları üzerine bir inceleme. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(2), 445-467.

Şan, S. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi odaklı politik okuryazarlığının geliştirilmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Uçar, E. (2016). Sosyal Sermaye Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 19-40.

Van Roosbroek, S., & Van de Walle, S. (2008). The relationship between ombudsman, government, and citizens: A survey analysis. *Negotiation Journal, 24*(3), 287-302.

Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard University Press.

SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN ANAYASAL VE HUKUKİ ÇERÇEVESİ VE YEREL DÜZEYDE SOSYAL HAKLARIN SINIRLARI

Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrenci/Türkan DİNÇAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

turkandincay@gmail.com ORCID: 0009-0007-6462-3804

Dr. Öğr. Üyesi Gözde KILIÇ YAŞIN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

gozde.kyasin@bilecik.edu.tr ORCID: 0000-0002-4782-6999

Öz[1]

Sosyal devlet ilkesinin yerel yönetimler düzeyinde nasıl hayata geçirildiği, sosyal hakların hukukî niteliği ile kamu yönetiminin uygulama alanı arasındaki ilişkinin önemli bir görünümünü oluşturmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de sosyal belediyeciliğin anayasal ve hukukî çerçevesini inceleyerek sosyal hakların yerel düzeyde uygulanmasında ortaya çıkan yetki, görev, kaynak ve takdir yetkisi sorunlarını değerlendirmektedir. Çalışmada nitel hukuk analizi yöntemi benimsenmiş; 1961 ve 1982 Anayasaları, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile Anayasa Mahkemesi kararları ve ilgili literatür incelenmiştir. Bu kapsamda sosyal hakların teorik ve normatif niteliği, dava edilebilirliği, sosyal devlet ilkesi, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki yetki ve kaynak ilişkileri ve belediyelerin sosyal hizmet alanındaki görevleri ele alınmıştır. Çalışmada, mevcut anayasal ve yasal düzenlemelerin belediyelere sosyal hizmet ve yardım alanında çeşitli görevler vermekle birlikte, sosyal belediyeciliği bütüncül ve açık bir hak rejimi olarak düzenlemediği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal hizmetlerin sunumunda belediyelerin mali kapasitesi, görev ve yetki sınırları, merkezi yönetim ile koordinasyon ve idari takdir alanı uygulamanın kapsamını etkileyen başlıca unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede çalışma, sosyal hakların yerel düzeyde daha öngörülebilir ve eşitlikçi biçimde uygulanabilmesi için belediyelerin görev ve yetkilerinin, sosyal hizmetlerin kapsamının ve merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki görev paylaşımının daha açık ve bütüncül bir hukukî çerçevede belirlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal belediyecilik, sosyal haklar, yerel yönetim, takdir yetkisi, sosyal devlet ilkesi

[1] Bu çalışma, Türkan Dinçay'ın Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, Dr. Öğretim Üyesi Gözde KILIÇ YAŞIN danışmanlığında yürütmekte olduğu "Sosyal Belediyeciliğin Anayasal ve Hukukî Çerçevesi ve Yerel Düzeyde Sosyal Hakların Sınırları" başlıklı yüksek lisans tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

The Constitutional and Legal Framework of Social Municipalism and the Limits of Social Rights at the Local Level

Abstract[2]

How the principle of the social state is implemented at the local government level provides an important view of the relationship between the legal nature of social rights and the scope of public administration. This study examines the constitutional and legal framework of social municipalism in Turkey and evaluates the problems related to authority, duties, resources, and discretionary power that arise in the implementation of social rights at the local level. The study adopts a qualitative legal analysis method, looking into the 1961 and 1982 Constitutions, Law No. 5393 on Municipalities, Law No. 5216 on Metropolitan Municipalities, Constitutional Court decisions, and relevant literature. In this context, it addresses the theoretical and normative nature of social rights, their justiciability, the principle of the social state, the relationship of powers and resources between central and local governments, and the duties of municipalities in the field of social services. The study concludes that while the current constitutional and legal regulations assign various duties to municipalities in the field of social services and aid, they do not organize social municipalism as a comprehensive and clear rights system. In the delivery of social services, factors like municipalities' financial capacity, limits of duties and powers, coordination with central government, and administrative discretion emerge as the main elements affecting the scope of implementation. Within this framework, the study argues that in order for social rights to be applied in a more predictable and equitable way at the local level, municipalities' duties and powers, the scope of social services, and the division of tasks between central and local governments need to be defined within a clearer and more comprehensive legal framework.

Keywords: Social municipalism, social rights, local government, administrative discretion, principle of the social state

1. GİRİŞ

Türkiye’de belediyeler sosyal yardım, bakım ve destek hizmetleri yoluyla sosyal devlet ilkesinin yerel düzeyde uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Ancak belediyeye bir sosyal hizmet görevi verilmesi ile bireyin o hizmeti belirli koşullarda talep edebilmesi aynı hukukî mesele değildir. Bu çalışma şu soruya odaklanmaktadır: Belediyeye sosyal hizmet görevi veya yetkisi tanınması, bireye o hizmeti belirli kapsamda talep etme hakkı sağlar mı?

Çalışmanın temel savı, belediyeye görev verilmesinin tek başına herkes için belirli içerikte ve koşulsuz bir talep hakkı doğurmadığıdır. Buna karşılık bir hizmet kurulmuş ve yararlanma koşulları belirlenmişse başvuruların eşitlik ve hukuka uygunluk ilkelerine göre değerlendirilmesi gerekir. Bu ayrım, sosyal belediyeciliği yalnızca sunulan yardımlar üzerinden

[2] This study was prepared as part of Türkan Dinçay's master's thesis titled 'The Constitutional and Legal Framework of Social Municipalism and the Limits of Social Rights at the Local Level,' conducted at the Department of Public Administration, Graduate School of Bilecik Şeyh Edebali University, under the supervision of Dr. Gözde KILIÇ YAŞIN.

değil, belediyenin görevi ile bireyin hukukî konumu arasındaki ilişki üzerinden incelemeyi mümkün kılar.

Çalışmada doktrinel ve normatif hukuk analizi yöntemiyle 1961 ve 1982 Anayasaları, 5393 ve 5216 sayılı kanunlar, ilgili Anayasa Mahkemesi kararları ve literatür incelenmektedir. Önce sosyal hakların anayasal niteliği, ardından yerel yönetimlerin görev ve kaynak sınırları ele alınmakta; son olarak belediyelerin sosyal hizmetlerinde takdir yetkisi, yararlanma koşulları ve bireysel talebin hukukî sınırları değerlendirilmektedir.

2. SOSYAL HAKLAR VE SOSYAL DEVLET İLKESİNİN TEORİK VE NORMATİF ÇERÇEVESİ

2.1. Sosyal Hakların Teorik Değeri ve Gelişimi

Sosyal hakların gelişimi, sanayileşmenin ağırlaştırdığı çalışma koşulları ve toplumsal eşitsizlikler karşısında klasik özgürlük güvencelerinin tek başına yeterli olmadığının görülmesiyle yakından ilişkilidir. Sosyal haklar, ekonomik ve sosyal bakımdan güçsüz kesimlerin insan onuruna uygun yaşam koşullarına ulaşmasını desteklemeyi ve haklardan fiilen yararlanmanın önündeki engelleri azaltmayı amaçlar. Bu yönüyle kişisel ve siyasal hakların yerine geçmekten çok, onların etkili biçimde kullanılmasını tamamlayan güvenceler oluşturur (Bulut, t.y.).

Sosyal hakların anayasal gelişiminde 1848 Fransız Anayasası erken örneklerden biridir; 1917 Meksika ve 1919 Weimar anayasaları ise bu hakların anayasal düzeyde genişlemesinin önemli örneklerini oluşturur. Türkiye'de 1961 Anayasası, sosyal devlet ilkesini Cumhuriyetin nitelikleri arasında benimsemiş ve sosyal haklara kapsamlı biçimde yer vermiştir (Bulut, t.y.; 1961 Anayasası, m. 2). Bu tarihsel gelişim, sosyal ihtiyaçların karşılanmasını yalnızca yardım faaliyeti olarak değil, kamu makamlarına görevler yükleyen anayasal bir mesele olarak değerlendirmeye zemin hazırlamaktadır (Bulut, t.y.).

2.2. Sosyal Hakların Normatif Değeri

Jellinek'in statü kuramı çerçevesinde kullanılan negatif, pozitif ve aktif statü hakları ayrımı, bireyin devlet karşısındaki hukukî konumunun incelenmesine yardımcı olmaktadır (Karaosmanoğlu, 2012, ss. 92–94). Negatif statü hakları, bireye kamu makamlarının müdahalesine karşı korunan bir özgürlük alanı sağlar. Ancak bu koruma, ilgili hakların tümünün mutlak olduğu veya devletin yalnızca müdahaleden kaçınmakla yükümlü bulunduğu anlamına gelmez. Kişisel ve siyasal hakların etkili biçimde korunması da hukukî ve kurumsal tedbirler gerektirebilir (Şahin, 2010, s. 723).

Pozitif statü hakları, bireyin devletten belirli bir edimde bulunmasını isteyebilmesiyle ilgilidir; devlete düşen yükümlülük, hakkın niteliğine göre hizmet sunma, koruma veya gerekli hukukî ve kurumsal koşulları oluşturma biçiminde ortaya çıkabilir. Eğitim, çalışma, konut ve sosyal güvenlik hakları bu sınıflandırmada pozitif statü haklarına örnek gösterilebilir (Karaosmanoğlu, 2012, s. 93).

Anayasa'nın 65. maddesinde öngörülen mali kaynak sınırı, sosyal haklara ilişkin bütün taleplerin yalnızca kaynak yetersizliği gerekçesiyle reddedilebileceği anlamına gelmez.

Özellikle kurulmuş bir hizmetten yararlanma koşullarının uygulanması, eşitlik ve hukuka uygunluk denetimine tabidir. Sosyal haklara ilişkin bir talebin yargı önünde ileri sürülme biçimi ise ilgili hakkın normatif düzenlenişine, talep edilen edimin niteliğine ve başvurulan yargı yoluna göre değerlendirilmelidir (1982 Anayasası, m. 10, 65 ve 125).

Pozitif statü hakları ile sosyal haklar arasında yakın bir ilişki bulunmakla birlikte, bu iki hak kategorisi özdeş kabul edilmemektedir. Örneğin sendika ve grev hakları sosyal haklar arasında yer almakla birlikte, kullanımları esas olarak çalışanların kolektif faaliyetlerine dayanır; bu yönleriyle doğrudan bir sosyal hizmet sunulmasını gerektiren haklardan ayrılırlar (Karaosmanoğlu, 2012 s. 93).

Aktif statü hakları, bireylerin siyasal iktidarı etkileyebilmesini ve siyasal yaşama katılabilmesini mümkün kılan haklardır (Asrak Hasdemir, t.y., s. 298). Seçme ve seçilme, kamu hizmetlerine girme ve siyasi parti kurma hakları, aktif statü haklarına örnek gösterilebilir (Karaosmanoğlu, 2012, s. 94). Bu haklar, 1982 Anayasası'nın "Siyasi Haklar ve Ödevler" bölümünde düzenlenmiştir.

Negatif, pozitif ve aktif statü hakları ayrımı, hakların devletten beklenen yükümlülükler bakımından incelenmesine yardımcı olan bir sınıflandırmadır; ancak her hakkı yalnızca tek bir yükümlülük türüne indirgemek doğru değildir. Sosyal haklar bakımından kanuni düzenleme, özellikle hizmetin kapsamının, sorumlu idarenin ve yararlanma koşullarının öngörülebilir olmasını sağlayabilir. Bununla birlikte düzenlemenin ayrıntılı olmaması, idarenin kararlarının yargısal denetim dışında kaldığı anlamına gelmez. Mahkemeler, somut uyuşmazlıkta ilgili anayasal ve kanuni hükümleri yorumlayarak idarenin yetkisini hukuka, eşitliğe ve hizmet için belirlenmiş ölçütlere uygun kullanıp kullanmadığını inceleyebilir. Bu çalışma açısından sorun, bütün sosyal hakların kanunla eksiksiz tanımlanması değil, belediyeye verilen genel görev ile kişinin belirli bir hizmete yönelik talebinin hangi hukukî dayanak ve koşullarla ilişkilendirilebileceğidir.

Sosyal haklara ilişkin anayasal hükümler değerlendirilirken, doğrudan bireysel talep hakkı sağlayan düzenlemeler ile kamu makamlarına hedef gösteren veya görev yükleyen düzenlemelerin hukukî etkileri ayırt edilmelidir. Yalın, program hükümler ile yetki veren veya ödev yükleyen kurallar arasındaki farklılığa dikkat çekmekte; program hükümlerin anayasal yorum ve denetimde ölçü işlevi görebildiğini belirtmektedir (Yalın, 2023, ss. 369–370). Dolayısıyla bir hükümden doğrudan belirli içerikte bir edim talebi çıkarılamaması, o hükmün hukukî önem taşımadığı anlamına gelmez. Bu çalışma bakımından anayasal yönlendirme, belediyenin kanuni görevi ve bireysel talebin kapsamı arasındaki bağlantı bu ayrım gözetilerek kurulmalıdır.

Sosyal hakların anayasal güvenceye alınması, bu hakların fiilen kullanılabilmesi için gerekli hukukî ve kurumsal koşulların sağlanması ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda hakların gerçekleştirilmesi, kamu makamlarının düzenleme yapmasını, hizmetleri örgütlemesini ve kaynak ayırmasını gerektirebilir. Bununla birlikte devletin olumlu yükümlülükleri yalnızca sosyal haklara özgü değildir; kişisel ve siyasal hakların etkili biçimde korunması da hukukî ve kurumsal tedbirler alınmasını gerektirebilir. Bu nedenle hak kategorileri arasındaki farklılık, devletin birinde bütünüyle pasif, diğerinde ise yalnızca aktif

olduğu kesin bir karşıtlık üzerinden açıklanmamalıdır. Sosyal hakların gerçekleştirilmesinde belirleyici olan, ilgili hakkın gerektirdiği yükümlülüklerin ve bu yükümlülüklerden sorumlu kamu makamlarının somut olarak belirlenmesidir (Bulut, t.y.; Şahin, 2010, ss. 722–723).

Belediyeler bakımından belirleyici olan, bir hakkın 'kişi hakkı' veya 'sosyal hak' olarak sınıflandırılmasından ziyade, ilgili hizmete ilişkin görevlerinin ve yetkilerinin nasıl düzenlendiğidir. Örneğin bir sağlık hizmetinin sunumunda belediyenin üstlenebileceği faaliyetler, sağlık hakkının genel niteliğinden tek başına çıkarılamaz; ilgili mevzuatın belediyeye verdiği görevler ve hizmetin somut düzenlenişi incelenmelidir.

Sosyal haklara ilişkin yükümlülüklerin değerlendirilmesinde, hakların gerçekleştirilmesi için gereken kaynaklar kadar kamu makamlarının hangi tedbirleri almakla yükümlü olduğu da önem taşımaktadır. Uluslararası sosyal haklar hukukunda aşamalı gerçekleştirme, bütün yükümlülüklerin belirsiz bir geleceğe ertelenmesi anlamına gelmez. Şahin, ayrımcılığın önlenmesi ve hakların gerçekleştirilmesine yönelik somut adımların atılması yükümlülüklerine dikkat çekmektedir (Şahin, 2010, ss. 731–732). Bu yaklaşım, kaynak ihtiyacı bulunan hizmetlerle hukuka uygun ve ayrımcı olmayan uygulama yükümlülüğünün birlikte değerlendirilmesine yardımcı olur. Bununla birlikte bu uluslararası çerçeveden belirli bir belediyeye yöneltilebilecek somut edim talebine ulaşmak için, belediyenin kanuni görevinin ve hizmetin yararlanma koşullarının ayrıca incelenmesi gerekir.

Bu çalışma bakımından açıklığa kavuşturulması gereken husus, sosyal hakların 'kimler tarafından yerine getirileceği' şeklindeki genel bir soru değil, belediyelerin hangi sosyal hizmetleri yürütmekle görevli olduğu ve kişilerin bu hizmetlerden yararlanmak için hangi koşullarda başvurabileceğidir.

2.3. Sosyal Devletin Anlamı ve Sosyal Haklarla İlişkisi

Sosyal devlet anlayışı, sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal eşitsizlikler karşısında bireyin yalnızca devlet müdahalesine karşı korunmasının yeterli olmadığının görülmesiyle gelişmiştir. Sosyal devlet, kişilerin sosyal koşullarıyla ilgilenmeyi ve insan onuruna uygun asgari yaşam koşullarının sağlanması için görev üstlenmeyi gerektirir. Bu amaçla sosyal hakların hayata geçirilmesi, sosyal güvenliğin sağlanması ve sosyal adalete yönelik önlemler alınması önem taşır. Ancak bu önlemler kendi başlarına nihai amaç değildir; hukuk devleti ve sosyal devlet ilkelerinin birbirini tamamlayan yönleriyle birlikte, insan onurunun korunmasına hizmet eder (Akad, Dinçkol ve Bulut, 2024, ss. 394–396). Bu genel çerçeve, belediyelerin sosyal hizmet görevlerini değerlendirmek için de bir başlangıç noktasıdır. Bununla birlikte, sosyal devlet ilkesinden kaynaklanan kamusal görev ile kişinin belediyeden belirli kapsamda bir hizmet talep edebilmesi ayrı hukukî meselelerdir; bireysel talebin koşulları ilgili hizmeti düzenleyen hükümler üzerinden ayrıca incelenmelidir.

2.4. Sosyal Hakların Dava Edilebilirliği ve İnsan Haklarının Bölünmezliği İlkesi

İnsan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı, sosyal hakların kişisel ve siyasal haklardan daha düşük değerde görülmemesini gerektirir. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanındaki güvenceler, diğer hakların fiilen kullanılabilmesini de etkiler. Bununla birlikte bu bütünlük, hakların normatif içeriklerinin ve korunma yollarının aynı olduğu anlamına gelmez.

Hak kategorileri arasında ayrım yapılması ile sosyal hakların ikincil veya hukuken korunmaya elverişsiz sayılması birbirinden farklıdır (Güneri ve Kılkış, 2022, s. 157).

Sosyal hakların dava edilebilirliğine yöneltilen itirazların bir bölümü, bu hakların gerçekleştirilmesinin kaynak tahsisi ve kamu politikası tercihleri gerektirmesine dayanır. Bu yaklaşımda, mahkemelerin sosyal haklara ilişkin kararlarla yasama ve yürütmenin tercih alanına müdahale edebileceği ileri sürülmektedir. Buna karşılık sosyal hakların anayasal güvence altında bulunması, ilgili kamu makamlarının yükümlülüklerinin yargısal denetimden bütünüyle bağışık tutulamayacağı yönündeki görüşü desteklemektedir. Dolayısıyla tartışma, sosyal hakların tümüyle dava edilebilir veya edilemez olduğu şeklindeki kesin bir karşıtlıktan ziyade, yargısal denetimin konusu ve sınırları üzerinden yürütülmelidir (Güneri ve Kılkış, 2022, ss. 159–160).

Dava edilebilirlik tartışmasında normatif belirsizlik de ayrı bir sorun olarak ele alınmalıdır. Doğan ve Çelik, hakların içeriğinin ayrıntılı biçimde tanımlanmamış olmasının, tek başına yargısal korunmayı dışlamadığını; yorum ve denetim faaliyetinin hakların somutlaştırılmasına katkı sağlayabileceğini belirtmektedir (Doğan ve Çelik, 2018, ss. 26–27). Bu değerlendirme, belediye hizmetleri bakımından yararlanma koşullarının açık düzenlenmesi ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Bununla birlikte düzenlemedeki her belirsizlikten hareketle bireysel başvuruların hukuken korunamayacağı sonucuna varılmasını da önler.

Belediyelerin sosyal hizmetleri bakımından bir başvurunun yargı önüne taşınabilmesi, başvurucunun istediği hizmet veya yardım üzerinde koşulsuz bir hakka sahip olduğunu göstermez. Belirli bir hizmetin kurulmasını istemek, kurulmuş bir hizmetten yararlanmak için başvurmak ve bu başvurunun reddine ilişkin işlemin hukuka uygunluğunu tartışmak farklı hukukî meselelerdir. Somut uyuşmazlıkta belediyeye verilen görevin niteliği, hizmeti düzenleyen kurallar, yararlanma koşulları ve talep edilen edim birlikte değerlendirilmelidir. Bu inceleme, genel bir sosyal hizmet görevinin varlığından doğrudan belirli miktarda yardım veya belirli kapsamda hizmet talep hakkı çıkarılmasını önlerken, başvurucunun hukukî korunma imkânını da görünür kılar (5393 sayılı Kanun, m. 13–14).

Bu çerçevede belediyelerin sosyal yardım başvurularını değerlendirmesi, eşitlik ilkesi ve idari işlemlerin hukuka uygunluğu bakımından denetlenebilir. Ancak yargısal denetim, mahkemenin belediyenin yerine geçerek sosyal yardım politikasını veya bütçe önceliklerini belirlemesi anlamına gelmez. Yargı yetkisinin hukuka uygunluk denetimiyle sınırlı olması, sosyal hizmetlere ilişkin işlemleri denetim dışında bırakmaz; denetimin idarenin görev ve yetkileri ile başvurucunun hukukî konumu çerçevesinde yürütülmesini gerektirir (1982 Anayasası, m. 10 ve 125; 2577 sayılı Kanun, m. 2).

3. TÜRK ANAYASA HUKUKUNDA SOSYAL DEVLET VE SOSYAL HAKLAR: 1961 VE 1982 ANAYASALARI

3.1. 1961 Anayasasında Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar

1961 Anayasası, sosyal devlet ilkesini Cumhuriyetin nitelikleri arasında açıkça düzenlemiş; sosyal ve ekonomik haklarla birlikte devlete bu hakların gerçekleştirilmesine yönelik görevler yüklemiştir. Anayasa'nın 10. maddesi, temel hak ve hürriyetleri kişinin dokunulmaz,

devredilmez ve vazgeçilmez hakları olarak tanırken, devletin kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlayan engelleri kaldırmasını ve kişinin maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamasını öngörmüştür (1961 Anayasası, m. 2 ve 10). Böylece anayasal koruma, yalnızca kamu makamlarının müdahalesini sınırlamakla kalmamış, hakların kullanılabilmesini destekleyen koşulların oluşturulmasını da devletin görevi olarak kabul etmiştir. Bu yaklaşım belediyelerin sosyal hizmet görevlerinin değerlendirilmesine anayasal bir zemin sağlar; belirli bir hizmete ilişkin bireysel talebin kapsamı ise ilgili görev ve yararlanma hükümleri üzerinden ayrıca belirlenmelidir.

Anayasal güvence bakımından hakların yalnızca anayasa metninde sayılması yeterli olmayıp, bunların içerik ve kapsamlarının belirlenmesi de önem taşımaktadır. Nitekim Tanör, bu durum için "Asıl önemli olan liste değil, içeriktir" ifadesini kullanmakta; Teşkilatı Esasiye Kanunundan farklı olarak 1961 Anayasası'nın daha ayrıntılı tanım ve güvenceler getirdiğini belirtmektedir (Tanör, 2024 s. 382). 1961 Anayasasının önemli özelliklerinden biri, sosyal devlet ve sosyal adalet ilkesini benimsemiş olmasıdır. Bu anayasa, klasik hakların yanı sıra yeni sosyal hakları da düzenlemiş; bu hakların bir kısmı devlete *müdahale etmeme* yükümlülüğü getirmiştir. Sendika kurma ve grev hakkı bu tür haklara örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte 1961 Anayasası, bazı sosyal haklar bakımından devletin aktif rol üstlenmesi gerektiğini de kabul etmektedir. Devletin olumlu edim yükümlülüğünü gerektiren bu haklar, literatürde *isteme hakları* olarak da adlandırılmaktadır. Dinlenme hakkı, iş hakkı, öğrenim hakkı ve sağlık hakkı bu gruba örnek teşkil etmektedir (Tanör, 2024 s. 381). Bu düzenlemeler, sosyal hakların içerdiği yükümlülüklerin tek biçimli olmadığını göstermektedir. Sendika ve grev haklarında özgürlüklerin korunması öne çıkarken, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında hizmetlerin örgütlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması da önem taşımaktadır. Bununla birlikte kişiye hak tanıyan hükümler ile devlete görev yükleyen hükümler birbirinden bütünüyle ayrılmış kategoriler değildir; bir hak güvencesi aynı zamanda kamu makamlarına koruma ve gerçekleştirme yükümlülükleri de getirebilir (1961 Anayasası, m. 46–49).

3.2. 1982 Anayasasında Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar

1982 Anayasası sosyal devleti Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayar (m. 2). Anayasa'nın 5. maddesi de kişilerin ve toplumun refahını sağlamayı, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayan engelleri kaldırmaya çalışmayı devletin temel amaç ve görevleri arasında düzenler. Bu genel çerçeve yanında ailenin ve çocukların korunması (m. 41), eğitim (m. 42), sağlık hizmetleri (m. 56) ve sosyal güvenlik (m. 60) gibi haklar, sosyal devletin farklı alanlardaki anayasal dayanaklarını oluşturur. Bu düzenlemeler sosyal hizmetlere ilişkin kamusal sorumluluğu gösterir; ancak her bir hizmetin hangi idare tarafından ve hangi yararlanma koşullarıyla sunulacağını tek başına belirlemez (Anayasa, m. 2, 5, 41, 42, 56 ve 60).

Sosyal devlet ilkesinin uygulanmasında devletin tercih ve kaynak alanı da önem taşır. Erdoğan, Anayasa'nın 5. maddesindeki amaçların gerçekleştirilme yönteminin belirli olmamasının siyasal iktidara geniş bir takdir alanı bıraktığını belirtir (Erdoğan, 2025, s. 252).

Anayasa'nın güncel 65. maddesi ise devletin sosyal ve ekonomik görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine

getireceğini düzenler. Bu hüküm, sosyal hizmetlerin kapsamı ve öncelikleri bakımından kaynakların hesaba katılmasını gerektirir; belediyenin kurulmuş bir hizmete ilişkin başvuruları eşitlik ve hukuka uygunluk denetimi dışında bırakması sonucunu doğurmaz (Anayasa, m. 65).

3.3. İki Anayasanın Sosyal Devlet İlkesi Bakımından Karşılaştırılması

İki anayasanın sosyal devlet yaklaşımı karşılaştırılırken, düzenlenen hak ve ödevlerin kapsamı ile bunların gerçekleştirilmesine yönelik güvenceler ayrı değerlendirilmelidir. Algan, 1982 Anayasası'nda sosyal ve ekonomik haklara ilişkin düzenlemelerin konu bakımından genişlediğine dikkat çekmektedir (Algan, 2006, s. 401). Bununla birlikte anayasa metninde daha fazla konuya yer verilmesi, hakların korunmasının her bakımdan güçlendiği anlamına gelmez. Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasası'nın genel yaklaşımında devlet otoritesinin daha belirgin bir konuma sahip olduğunu vurgulamaktadır (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001, s. 65). Dolayısıyla karşılaştırma, hakların sayısıyla sınırlı tutulmamalı; ilgili hükümlerin kamu makamlarına yüklediği görevler ve bireylere sağladığı güvenceler üzerinden yürütülmelidir.

Sosyal ve ekonomik görevlerin mali kaynaklarla ilişkilendirilmesi her iki anayasada da bulunmaktadır. 1961 Anayasası'nın 53. maddesi, devletin bu bölümde belirtilen iktisadi ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini iktisadi gelişme ve mali kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getireceğini düzenlemiştir. 1982 Anayasası'nın güncel 65. maddesi ise sosyal ve ekonomik görevlerin, amaçlarına uygun öncelikler gözetilerek mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirilmesini öngörmektedir. Bu nedenle iki anayasa arasındaki farklılık, birinde kaynak sınırı bulunup diğerinde bulunmaması üzerinden açıklanamaz. Belediye hizmetleri bakımından bu hükümler, görevlerin yerine getirilmesinde kaynak ve önceliklerin dikkate alınmasına ilişkin genel çerçeveyi oluşturur. Hangi belediyenin hangi hizmetten sorumlu olduğu ve bireyin ne talep edebileceği ise ilgili kanuni düzenlemeler ve hizmetin yararlanma koşulları üzerinden ayrıca incelenmelidir (1961 Anayasası, m. 53; 1982 Anayasası, m. 65; 5393 sayılı Kanun, m. 13–14; 5216 sayılı Kanun, m. 7).

4. YEREL YÖNETİMLER VE SOSYAL HAKLARIN UYGULANMASINDA YETKİ VE GÖREV SORUNU

4.1. Merkezî İdare ve Yerel Yönetimler Arasındaki Yönetsel ve Siyasal İlişkiler

Merkezî idare ile belediyeler arasındaki ilişkinin sosyal hizmetler bakımından önemli bir yönü, görevlerin ve bu görevleri karşılayacak kaynakların paylaşılmasıdır (Mahmutoğlu, 2002, ss. 32–33). Bu ilişki değerlendirilirken görev paylaşımı, hizmetlerin eşgüdümü ve idari vesayet birbirinden ayrılmalıdır. Anayasa'nın 127. maddesi, merkezî idarenin mahallî idareler üzerindeki idari vesayet yetkisini, belirtilen amaçlarla ve kanunda gösterilen esas ve usuller çerçevesinde düzenlemektedir. Dolayısıyla idari vesayet, belediyelerin her faaliyetini yönlendirmeye imkân veren genel bir yetki olarak görülemez. Buna karşılık idareler arasındaki bilgi paylaşımı ve hizmetlerin eşgüdümü de yalnızca bu nitelikleri nedeniyle vesayet denetimi sayılmaz (1982 Anayasası, m. 127).

Belediyelerin karar organlarının seçimle oluşması, sosyal hizmet önceliklerinin belirlenmesine siyasal bir boyut da kazandırır (Anayasa, m. 127). Merkezî ve yerel yönetimlerin farklı siyasal tercihlere sahip olması, aralarındaki uyuşmazlıkları görünür kılabilir; ancak tek başına belirli

bir sosyal hizmetin aksamasının nedenini kanıtlamaz. Çalışma bakımından belirleyici soru, görev ve kaynaklara ilişkin kararların hizmetin sürekliliğini ve bireyin hizmete erişimini nasıl etkilediğidir.

4.2. Kaynak ve Görevlerin Bölüşümü

Belediyelere verilen sosyal hizmet görevlerinin sürdürülebilir biçimde yerine getirilmesi, bu görevlerle uyumlu gelir kaynaklarının bulunmasını gerektirir. Görevlerin kapsamı ile kullanılabilir kaynaklar arasındaki uyumsuzluk, hizmetlerin planlanmasını ve sürekliliğini güçleştirebilir (Mahmutoğlu, 2002 ss. 40-41). Nitekim Anayasa'nın 127. maddesi mahallî idarelere görevleriyle orantılı gelir kaynakları sağlanmasını öngörür. Belediyelerin genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları paylar bu finansmanın önemli bir parçasıdır; ancak merkezî olarak dağıtılan gelirlere dayanılması, yerel ihtiyaçlara göre sürekli hizmet planlama imkânını belediyenin kendi gelir kapasitesiyle birlikte değerlendirmeyi gerektirir. 5779 sayılı Kanun'un 5. maddesine göre büyükşehir dışındaki belediyelere ayrılan paylar nüfus ve gelişmişlik endeksi esas alınarak, büyükşehir ilçe belediyelerine ayrılan paylar ise nüfus ve yüzölçümü esas alınarak dağıtılmaktadır (5779 sayılı Kanun, m. 5/1–3). Bu ölçütler sosyal hizmet ihtiyacını ve bu alandaki görev yükünü ayrı bir dağıtım ölçütü olarak tanımlamadığından gelir paylaşımı tek başına belediyeler arasındaki hizmet kapasitesi farklılıklarını gidermeyebilir (5779 sayılı Kanun, m. 5). Bu nedenle mali özerklik, yalnızca belediyenin bütçesinin bulunmasıyla değil, kanuni sınırlar içinde gelirlerini kullanabilmesi ve üstlendiği görevleri karşılayacak kaynaklara erişebilmesiyle ilgilidir. Yerel gelir kapasitesinin güçlendirilmesi ve yeni sosyal hizmet görevleri öngörülürken bunların finansmanının da belirlenmesi, belediyeler arasındaki kapasite farklarının hizmete erişimde yarattığı eşitsizlikleri azaltmaya yönelik bir gereklilik olarak değerlendirilmelidir (Anayasa, m. 127; 5779 sayılı Kanun).

Yerel hizmet ihtiyacının farklılaşmasına ilişkin araştırmalar, mali kapasite tartışmasının ihtiyaçların niteliğiyle birlikte yürütülmesini desteklemektedir. Küçük, Kadıköy ve Esenler belediyelerini karşılaştırdığı çalışmasında, sosyal politika faaliyetlerinin farklılaşmasını ilçelerin sosyoekonomik ve demografik özellikleriyle ilişkilendirmektedir (Küçük, 2018, s. 215). İki belediyeye ilişkin bu değerlendirme bütün belediyelere genellenemese de sosyal hizmetlerin planlanmasında yerel ihtiyaçların dikkate alınmasının önemini gösteren bir örnek sunmaktadır.

Sosyal yardım alanında merkezî idarenin yerel düzeydeki kurumsal varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır: 3294 sayılı Kanun uyarınca il ve ilçelerde kurulan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, ihtiyaç sahiplerine yönelik yardım faaliyetleri yürütmektedir. Dolayısıyla belediyelerin sosyal yardımları ile bu vakıfların faaliyetleri arasındaki görev ve bilgi paylaşımı, merkez–yerel koordinasyon sorununun somut görünümlerinden biridir (3294 sayılı Kanun, m. 7).

Anayasa Mahkemesinin yükseköğrenim burslarına ilişkin kararında, burs ve kredilerin tek elden yürütülmesi amacıyla kurulan sistemden belediyeleri ayrı tutan 'belediyeler hariç' ibaresi iptal edilmiştir. Mahkeme, genel kurala belediyeler lehine böyle bir istisna getirilmesini haklı kılan bir zorunluluk bulunmadığını değerlendirmiştir. Karar, sosyal destek alanında belediyelerin görevlerinin merkezi düzeyde kurulan özel sistemlerle birlikte ele alınması

gerektiğini gösterir; belediyeye yapılan bireysel bir yardım başvurusunun hangi ölçütlerle kabul edileceği sorusunu ise çözmez (AYM, E.2004/24, K.2008/165, 20.11.2008).

4.3. Sosyal Hakların Yerel Düzeyde Uygulanmasının Sınırları

Belediyelerin sosyal hizmet sunma kapasitesi, mali kaynakları ve kurumsal imkânlarıyla yakından ilişkilidir. Hizmet ihtiyacının artması ve çeşitlenmesi, mevcut kaynaklarla karşılanabilecek hizmetlerin kapsamını etkileyebilir. Yılmaztürk ve Güler, belediyelerin artan hizmet sorumlulukları ile gelir kaynakları arasındaki uyumsuzluğu ve sosyal hizmetlerde merkezî yönetim birimleriyle eşgüdüm eksikliğini temel sorunlar arasında değerlendirmektedir (Yılmaztürk ve Güler, 2017, ss. 16–17). Bununla birlikte sosyal hizmet alanındaki güçlükler, belediyelerin görevlerinin bütünüyle düzenlenmemiş olmasıyla açıklanamaz. 5393 sayılı Kanun'un 14. maddesi sosyal hizmet ve yardımı belediyenin görevleri arasında sayarken, 5216 sayılı Kanun'un 7. maddesi büyükşehir ve ilçe belediyelerine bu alanda çeşitli görevler vermektedir. Bu çalışma bakımından sorun, genel görev hükümlerinin varlığından çok, belirli bir hizmetin kapsamının, idareler arasındaki uygulama ilişkisinin ve yararlanma koşullarının ne ölçüde açık ve öngörülebilir olduğudur (5393 sayılı Kanun, m. 14; 5216 sayılı Kanun, m. 7).

Sosyal hizmetlerin sunumunda siyasal tercihlerin etkisi de tartışılmaktadır (Ünver, 2024, ss. 79–80). Ancak hizmet önceliklerinin seçimle oluşan organlar tarafından belirlenmesi ile yardımların siyasal yakınlığa göre dağıtılması birbirinden ayrılmalıdır. İlk durum belediyenin kanuni görevleri içindeki politika tercihleriyle ilgiliyken, ikinci durum ihtiyaçla ilgisiz ölçütlerin başvuruların değerlendirilmesine dâhil edilmesi sorununu doğurur. Bu nedenle yararlanma koşullarının önceden açıklanması, benzer durumdaki başvurulara tutarlı biçimde uygulanması ve kararların hukuka uygunluk bakımından denetlenebilmesi önem taşır (1982 Anayasası, m. 10 ve 125).

Sosyal ihtiyaçlara ilişkin verilerin yetersizliği, hizmetlerin planlanmasını ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesini güçleştirebilir. Yılmaztürk ve Güler, ihtiyaç sahiplerinin ve yardım gereksinimlerinin belirlenmesinde sosyal doku taraması ve envanter çalışmalarının önemine dikkat çekmektedir (Yılmaztürk ve Güler, 2017, s. 17). Uzman personel ve kurumsallaşma sorunları da hizmetlerin sürekliliğini etkileyebilir. Ünver'in ele aldığı personel, liyakat, ücret ve yönetim değişikliklerine ilişkin sorunlar, sosyal hizmetlerin yalnızca dönemsel projeler üzerinden yürütülmesinin sınırlarını göstermektedir (Ünver, 2024, ss. 80–81). Bu nedenle hizmetlerin kurumsal sorumluluklarının, uygulama ölçütlerinin ve izleme usullerinin belirlenmesi önemlidir.

Sosyal hizmetlerin sürekliliği bakımından stratejik plan, performans programı ve bütçe arasındaki ilişki de dikkate alınmalıdır. Belediye Kanunu'nun 41. maddesi, stratejik plan ve performans programının bütçenin hazırlanmasına esas oluşturmasını öngörmektedir. Sosyal hizmet hedeflerinin bu belgelerle ilişkilendirilmesi, faaliyetlerin kurumsal olarak planlanmasına katkı sağlayabilir. Bununla birlikte bir projenin stratejik planda yer alması, projenin hiçbir koşulda değiştirilemeyeceği veya tek başına bireye belirli içerikte bir hizmeti talep hakkı verdiği anlamına gelmez (5393 sayılı Kanun, m. 41).

Sosyal hizmetlere ilişkin bilgilerin erişilebilir biçimde paylaşılması, kişilerin hangi hizmetlere ve hangi koşullarla başvurabileceklerini öğrenmesini kolaylaştırabilir. Şengün, belediyelerin sosyal politikalarını internet ortamında paylaşmasının bilgiye erişim ve katılım bakımından önemini vurgularken, Ünlü sosyal belediyecilik faaliyetlerinin e-belediyecilik uygulamalarıyla ilişkilendirilmesini ele almaktadır (Şengün, 2019, s. 36; Ünlü, 2016, s. 83). Bu çalışma açısından dijital araçların katkısı, yalnızca işlemlerin hızlandırılması değil, başvuru koşullarının ve değerlendirme usullerinin görünür hâle getirilmesidir. Bununla birlikte dijital kanalların kullanılması, hizmete erişimin herkes için kendiliğinden eşitlendiği anlamına gelmez; dijital araçları kullanmakta güçlük yaşayan kişiler için erişilebilir başvuru seçenekleri de gözetilmelidir.

5. SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ VE BELEDİYELERİN GÖREVLERİ

5.1. Sosyal Belediyeciliğin Türkiye'de Gelişimi

Sosyal belediyecilik, belediyelerin sosyal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik faaliyetlerini ifade eden bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Yerel ihtiyaçlara yakınlık, belediyelerin bu ihtiyaçları belirleme ve hizmetleri yerel koşullara uyarlama imkânını artırabilir; ancak bu imkânın etkili hizmet sunumuna dönüşmesi mali ve kurumsal kapasiteye de bağlıdır (Başkan, 2025, s. 83). Hekimoğlu ve Kabasakal'ın çalışmalarında belediyelerin görev alanlarının çeşitlenmesi ve sosyal hizmetlerdeki rollerinin genişlemesi üzerinde durulmaktadır (Hekimoğlu, 2019, s. 78; Kabasakal, 2023, s. 135). Bu gelişim, sosyal belediyeciliğin yalnızca hizmet çeşitliliği bakımından değil, belediyelerin görevleri ile hizmetten yararlanmak isteyen kişilerin hukukî konumu arasındaki ilişki bakımından da incelenmesini gerektirir.

Beki, merkezî düzeyde yürütülen sosyal politika uygulamalarının ihtiyaçları karşılamadaki sınırlılıklarını, yerel yönetimlerin sosyal sorumluluk üstlenmesini açıklayan etkenlerden biri olarak değerlendirmektedir (Beki, 2008, s. 34). Eryılmaz ise idari yerinden yönetimi, mahallî hizmetlerde etkinliğin artırılması ve merkeziyetçiliğin sakıncalarının azaltılmasıyla ilişkilendirmektedir (Eryılmaz, 2011, s. 97). Bununla birlikte yerel yönetimlerin sosyal hizmetlerde rol üstlenmesinin idari gerekçeleri ile bu faaliyetleri yürütmelerinin hukukî dayanağı birbirinden ayrılmalıdır. Türkiye'de belediyelerin sosyal hizmet görevleri, merkezî idarenin yetkilerinin genel olarak belediyelere devredildiği varsayımı üzerinden değil, ilgili kanunların verdiği görev ve yetkiler üzerinden açıklanmalıdır. Bu bakımdan 5393 sayılı Kanun'un 14. maddesi ile 5216 sayılı Kanun'un 7. maddesi temel dayanakları oluşturmaktadır.

5.2. Belediyelerin Sosyal Hizmetlerinin Hukukî Niteliği

Bu çalışmada sosyal hak, bireyin sosyal ve ekonomik yaşam koşullarına ilişkin hukukî güvenceleri ifade eden üst kavram olarak kullanılmaktadır. Sosyal hizmet, belirli ihtiyaçların karşılanmasına yönelik örgütlü faaliyetleri; sosyal yardım ise ihtiyaç durumuna bağlı olarak sağlanan ayni veya nakdi destekleri ifade etmektedir. Bu kavramlar birbiriyle ilişkili olmakla birlikte özdeş değildir. Bir faaliyetin sosyal hakkın gerçekleştirilmesine katkıda bulunması, o faaliyetin her başvurucu bakımından aynı kapsamda talep edilebileceği anlamına gelmez.

Belediyenin hizmet alanındaki görevi ile bireyin belirli bir edimi talep edebilmesi arasındaki ilişkinin kurulması için üç husus incelenmelidir: Belediyeye yüklenen görevin kapsamı ve bağlayıcılığı, hizmetten yararlanmayı düzenleyen koşullar ve somut başvurunun bu koşullar karşısındaki durumu. Kanuni görev hükmü idarenin sorumluluğunu belirlerken, yararlanma hükümleri kişinin belediye karşısındaki hukukî konumunun somutlaşmasına katkı sağlar. Bu nedenle belediyenin faaliyet alanına ilişkin bir görev hükmü ile başvurucu lehine belirli içerikte bir talep hakkının varlığı ayrı ayrı değerlendirilmelidir (5393 sayılı Kanun, m. 13–14; 5216 sayılı Kanun, m. 7).

5.3. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda Sosyal Belediyecilik

5393 sayılı Belediye Kanunu sosyal belediyeciliğe tek ve bütüncül bir hak olarak yer vermez; buna karşılık farklı hükümlerinde hizmetten yararlanma, belediyenin görevi, hizmetin yürütülmesi ve giderlerin karşılanması bakımından dayanaklar içerir. Kanun'un 13. maddesindeki hemşehri hukuku, hemşehrilerin belediye idaresinin yardımlarından yararlanmasına ilişkin bir hak ifadesi kullanır ve yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulmasını öngörür. Bu ifade, sosyal yardım alan kişinin belediye karşısındaki konumunu yalnızca idarenin takdirine bırakılmış bir yardım ilişkisi olarak görmemek bakımından önemlidir. Bununla birlikte 13. madde, tek başına hangi yardımın, hangi miktarda ve hangi koşullarda sağlanacağını belirlemez. Dolayısıyla hükmün tanıdığı yararlanma hakkı ile belirli içerikte bir yardımın talep edilebilmesi arasındaki ilişkinin, hizmeti düzenleyen diğer kurallar ve somut uygulama üzerinden incelenmesi gerekir (5393 sayılı Kanun, m. 13).

Kanun'un 14. maddesi ise mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla sosyal hizmet ve yardımı belediyenin görevleri arasında sayar. Aynı madde, hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırasının belediyenin mali durumu ve hizmetin ivediliği dikkate alınarak belirleneceğini; hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli kişilerin durumuna uygun yöntemler uygulanacağını öngörür. Böylece kanun, bir yandan belediyeye sosyal hizmet alanında görev verirken diğer yandan hizmetlerin planlanması ve sunulması için ölçütler koymaktadır. Belediye başkanının bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmasına ilişkin 38. madde ile sosyal hizmet ve yardımların belediye giderleri arasında sayıldığı 60. madde, bu görevin idari ve mali yönünü tamamlar. Ancak bütçede gider kalemi bulunması da tek başına her başvurucu lehine belirli miktarda yardım hakkı doğduğu anlamına gelmez (5393 sayılı Kanun, m. 14, 38, 60). Aynı maddede görevlerin bağlayıcılığı bakımından daha belirgin bir ayrım da vardır: Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler kadınlar ve çocuklar için konukevi açmak zorundadır; diğer belediyeler ise mali durumlarını ve hizmet önceliklerini değerlendirerek konukevi açabilir. İlk grupta hizmeti kurma yönünden açık bir kanuni yükümlülük, ikinci grupta ise hizmetin kurulmasına ilişkin bir takdir alanı bulunmaktadır. Kadına yönelik şiddetle mücadeleye ilişkin 6284 sayılı Kanun ve uygulama düzenlemeleri bu hizmetin koruma işlevinin değerlendirilmesinde ayrıca dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte konukevi açma yükümlülüğünün varlığı, her bireysel başvurunun kabul şartlarını veya belirli bir yerde derhâl kontenjan sağlanmasını tek başına belirlemez (5393 sayılı Kanun, m. 14).

Anayasa Mahkemesinin 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesine ilişkin kararı, belediyelere görev verilmesinin anayasal sınırını göstermesi bakımından önemlidir. Mahkeme, 14. maddenin birinci fıkrasının (b) bendindeki 'okul öncesi eğitim kurumları açabilir' bölümünü ve belediyenin başka bir kamu kurumuna verilmeyen mahallî müşterek görevleri de üstlenmesine ilişkin ikinci fıkrayı iptal etmiştir. Mahkeme, okul öncesi eğitimin program ve yöntem bakımından ulusal nitelikte olduğunu belirterek bu hizmeti mahallî müşterek ihtiyaç olarak değerlendirmemiştir. Diğer iptal bakımından ise görev alanının çerçevesi çizilmeksizin belediyelere belirsiz bir alanda görev ve yetki verilmesini Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Bununla birlikte okul öncesi eğitim kurumlarına ilişkin iptalden, belediyelerin sunduğu bütün çocuk bakım hizmetlerinin aynı hukukî nitelikte olduğu veya bunların tamamının belediyelerin görev alanı dışında kaldığı sonucu çıkarılamaz. Karar, belirli bir kişinin belediyeden hizmet talep edebilmesinin koşullarını da doğrudan çözmemektedir (AYM, E.2005/95, K.2007/5, 24.01.2007).

5.4. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda Sosyal Belediyecilik

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, sosyal hizmet alanındaki görevleri büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri bakımından ayrı ayrı düzenler. Kanun'un 7. maddesinin birinci fıkrasının (v) bendine göre büyükşehir belediyesi; yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek ve geliştirmek, bu amaçla sosyal tesisler kurmak ve meslek ve beceri kazandırma kursları açmakla görevlidir. Hüküm, bu hizmetlerin yürütülmesinde ilgili eğitim kurumları, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapılmasına da yer verir. Aynı maddenin ilçe belediyelerinin görevlerini düzenleyen bölümünün (d) bendinde ise yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler ile mesleki eğitim ve beceri kursları ayrıca sayılmıştır. Bu düzenleme, sosyal hizmet alanının yalnızca büyükşehir belediyesine bırakılmadığını; büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görevlerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini gösterir (5216 sayılı Kanun, m. 7).

Kanun'un 18. maddesi, büyükşehir belediye başkanının bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmasına ilişkin görevine yer verir. Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesiz kişiler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar da 24. maddede büyükşehir belediyesinin giderleri arasında sayılır. Bu hükümler, 7. maddede tanımlanan faaliyet alanının idari ve mali karşılığını gösterir. Ancak hangi hizmetten kimin hangi koşullarda yararlanacağı ve bir başvurunun reddinin hukuka uygun olup olmadığı, yalnızca bu genel görev ve gider hükümlerinden hareketle belirlenemez; ilgili hizmetin somut kuralları ve uygulaması da incelenmelidir (5216 sayılı Kanun, m. 18, 24).

Sosyal hizmetlerin fiilen erişilebilir olması bakımından Anayasa Mahkemesinin engellilere ilişkin kararı da önemlidir. 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, belediyelerin sunduğu veya denetlediği şehir içi toplu taşıma hizmetlerinde erişilebilirlik için gerekli tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. Mahkeme, yapılar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarının engellilerin erişimine uygun hâle getirilmesi için tanınan ek süreyi dört yıldan sekiz yıla çıkaran kuralı iptal etmiştir. Sürenin sürekli uzatılmasının denetim ve yaptırımı etkisizleştirdiğini ve erişilebilirlik yükümlülüğünün yerine getirilmesini geciktirdiğini belirterek bu ertelemeyi Anayasa'nın 5., 17.

ve 61. maddeleriyle bağdaşmaz bulmuştur. Karar, erişilebilirlik yükümlülüklerinin uygulanmasını geciktiren süre uzatımlarının, engellilerin korunmasına ilişkin anayasal yükümlülükler bakımından denetlenebileceğini gösterir; ancak belirli bir kişinin belediyeye yaptığı hizmet başvurusunun kabulü hakkında hüküm kurmaz (AYM, E.2022/110, K.2023/115, 22.06.2023, §§ 59–63).

5.5. Sosyal Hizmetlerde Takdir Yetkisi, Eşitlik İlkesi ve Yargısal Denetim

Belediyelerin sosyal hizmetlerinde takdir yetkisinin kapsamı, ilgili düzenlemenin idareye tanıdığı tercih alanına göre belirlenmelidir. İdarenin birden fazla hukuka uygun seçenek arasında tercih yapabilmesi ile belirli koşullar gerçekleştiğinde öngörülen sonucu uygulamakla yükümlü olması farklıdır. İlk durumda takdir yetkisi, ikinci durumda bağlı yetki söz konusudur (Seçkin ve Üstün, 2016, ss. 510–512). Bu ayrım sosyal hizmetin kurulması, yararlanma koşullarının belirlenmesi ve bireysel başvurunun karara bağlanması aşamalarında ayrı ayrı incelenmelidir. Hizmetin planlanmasında tercih alanı bulunması, başvuruların ilan edilmiş koşullara aykırı veya ihtiyaçla ilgisiz ölçütlerle değerlendirilmesini haklı kılmaz.

Sosyal yardıma ilişkin takdir yetkisinin yargısal denetiminde belediyenin gelir eşiği, ihtiyaç testi veya puanlama gibi yararlanma ölçütlerinin kanuni görevle ve yardımın amacıyla ilişkisi incelenmelidir. Ölçütlerin önceden belirlenmiş ve erişilebilir olması hukukî güvenliği, benzer durumdaki başvuruculara tutarlı biçimde uygulanması ise eşitliği destekler. Anayasa'nın 10. maddesi çocuklar, yaşlılar ve engelliler için alınan tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağını düzenler; 61. maddesi de özel olarak korunması gereken gruplara ilişkin devlet ödevlerine yer verir (Anayasa m.10, 61). Bu hükümler ihtiyaçlara göre farklı tedbirler alınmasına anayasal zemin sağlar; ancak seçilen her ölçütü kendiliğinden hukuka uygun hâle getirmez. Başvurunun reddi veya mevcut yardımın kesilmesi hâlinde kararın dayandığı ölçütlerin ve somut olguların ortaya konulması, takdir yetkisinin hukuka uygun kullanılıp kullanılmadığının denetlenebilmesi bakımından önem taşır. Gerekçe, başvurucunun kararın nedenlerini anlayabilmesine ve yargısal denetimin somut işlem üzerinden yürütülmesine katkı sağlar (Seçkin ve Üstün, 2016, ss. 530-531). Kullanılan ölçütün yardımın amacıyla ilişkisi, benzer durumdaki kişilere uygulanışı ve başvurucu üzerindeki etkisi de bu değerlendirmede dikkate alınmalıdır.

Bu denetimin sınırı Anayasa'nın 125. maddesinin dördüncü fıkrası ile İYUK'un 2. maddesinin ikinci fıkrasında çizilmiştir: Yargı yetkisi hukuka uygunluk denetimiyle sınırlıdır; yerindelik denetimi yapılamaz ve idarenin takdir yetkisini ortadan kaldıracak karar verilemez (Anayasa m. 125/4; İYUK m.2/2). Dolayısıyla mahkeme belediyenin yerine geçerek yardım bütçesini veya hizmet önceliklerini belirlemez; somut ret ya da kesme işleminin yetki, amaç, eşitlik ve gerekçe yönlerinden hukuka uygunluğunu denetler. Daha önce yardım alınmış olması, aynı yardımın koşullar değişse bile süresiz devamını tek başına güvence altına almaz. İlgili dönemde doğmuş bir ödeme talebi ve idarenin önceden duyurduğu koşullara duyulan güven ise somut durumun özelliklerine göre ayrıca değerlendirilmelidir.

5.6. Sosyal Belediyecilik Bir Hak Rejimi Midir?

Sosyal belediyeciliğin hak temelli niteliği, bu ad altında sunulan bütün hizmetlerin koşulsuz biçimde talep edilebildiği tek bir hukukî rejimin bulunduğu anlamına gelmez. Hak temelli yaklaşım, hizmetten yararlanan kişiyi yalnızca yardımın muhatabı olarak değil, başvurusunun hukuka uygun ve eşitlik ilkesini gözeten ölçütlerle değerlendirilmesini isteyebilen bir hak öznesi olarak ele almayı gerektirir. Bununla birlikte kişinin belirli bir hizmet veya yardıma yönelik talebinin kapsamı, ilgili kanuni görev ve yararlanma hükümlerine göre belirlenmelidir. Sosyal belediyeciliğin hukukî değerlendirmesinde esas olan, genel sosyal devlet sorumluluğu ile somut hizmet yükümlülüğü ve bireysel talep arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır (1982 Anayasası, m. 2, 10 ve 125; 5393 sayılı Kanun, m. 13–14).

5393 sayılı Kanun'un 13. maddesinde belediye yardımlarından yararlanmaya ilişkin bir hak ifadesi bulunması, başvurucunun hukukî konumunu değerlendirmede önemlidir. Bununla birlikte bu hüküm, her yardımın türünü, miktarını ve yararlanma koşullarını tek başına belirlemez. Kanun'un 14. maddesi de sosyal hizmet ve yardımı belediyenin görevleri arasında sayarken hizmet önceliğinin belirlenmesinde mali durumun ve ivediliğin dikkate alınmasını öngörür. Bu hükümler birlikte okunduğunda, belediyenin sosyal hizmet sunma görevi ile kişinin belirli içerikte bir hizmeti talep edebilmesi arasındaki ayrım ortaya çıkar. Bireysel talebin kapsamı, ilgili hizmet için öngörülen kurallar ve somut başvurunun koşulları incelenerek belirlenmelidir (5393 sayılı Kanun, m. 13–14). Konukevi örneği, hizmeti kurma görevi ile bireyin hizmetten yararlanma talebinin farklı hukukî sorular olduğunu gösterir: 5393 sayılı Kanun'un 14. maddesindeki zorunluluk, belirlenen belediyeler bakımından hizmeti kurma ödevi doğurur; bireysel kabul talebi ise ilgili hizmetin kabul koşulları ve somut ihtiyaç durumu çerçevesinde değerlendirilir. Kreş ve gündüz bakımevleri bakımından da 27 Haziran 2026 tarihli yönetmelik, mahallî idarelerin açtığı kuruluşları kapsamına alarak açılış, izin ve denetim esaslarını düzenlemektedir (5393 sayılı Kanun, m. 14; Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanununa Göre Açılacak Kreş ve Gündüz Bakımevleri Hakkında Yönetmelik, 2026, m. 1, 4 ve 5). Yönetmeliğin 6. maddesinin ikinci fıkrası, mahallî idarelerin sosyal hizmet ve yardım kapsamında sunacağı hizmetten ücret alınıp alınmayacağına ve alınacak ücretin miktarına, ilgili kanunlara göre bu idarelerin meclislerince karar verileceğini düzenlemektedir. Varsayımsal bir örnek vermek gerekirse belediyenin kreş hizmeti sunabilmesi, her ailenin istediği yerde ve kapsamda bir kreş açılmasını doğrudan talep edebileceği anlamına gelmez. Buna karşılık belediye bir kreş açmış, başvuru ve kabul koşullarını belirlemişse bu hizmete yapılan başvurular ilan edilen ölçütlere uygun biçimde değerlendirilmelidir. Kontenjan ve mali kaynak sınırlılığı öncelik belirlenmesini gerektirebilir; fakat benzer durumdaki başvurular arasında nesnel gerekçe olmaksızın farklı muamele yapılmasını haklı kılmaz.

Bu nedenle sosyal belediyeciliğin hak temelli yönü, belediyenin bütün sosyal hizmetlerinin herkes tarafından koşulsuz talep edilebileceği şeklinde anlaşılmamalıdır. Hizmetin kurulmasına ilişkin idari tercih ile kurulmuş bir hizmetten yararlanma başvurusunun reddi farklı hukukî sonuçlar doğurur. İkinci durumda başvurunun hukuka uygun ölçütlerle değerlendirilip değerlendirilmediği ve ret işleminin yargısal denetimi daha somut biçimde tartışılabilir.

Böylece mali ve idari takdir alanı kabul edilirken bu alanın eşitlik ve hukuka uygunluk ilkelerinden bağımsız olmadığı da ortaya konulmuş olur.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnceleme, sosyal hakların anayasal güvenceye alınması, belediyeye sosyal hizmet görevi verilmesi ve bireyin belirli bir hizmetten yararlanmayı talep etmesinin ayrı hukukî basamaklar olduğunu göstermektedir. 5393 ve 5216 sayılı kanunlar belediyelere sosyal hizmet alanında görevler vermektedir; ancak belediyeye genel bir sosyal hizmet görevi verilmesi, tek başına birey lehine belirli içerikte bir edim talep hakkının doğduğunu göstermeye yeterli değildir. Talebin kapsamı ilgili hizmeti düzenleyen hükümler ve yararlanma koşulları üzerinden belirlenmelidir. Buna karşılık belediye bir hizmet kurmuş ve yararlanma koşullarını belirlemişse başvuruları nesnel ölçütlerle, benzer durumdaki kişilere eşit davranarak değerlendirmelidir. İdarenin mali imkânları ve takdir yetkisi, başvuruya ilişkin kararın hukukî dayanağını ve gerekçesini ortaya koyma gereğini ortadan kaldırmaz.

Bu nedenle sosyal hizmetlerin türü, başvuru usulü ve yararlanma ölçütleri belediyenin yetkili organlarınca açık ve erişilebilir düzenlemelerle belirlenmeli; ret veya mevcut yardımın kesilmesi kararlarında uygulanan ölçüt ve somut gerekçe gösterilmelidir. Sosyal hizmet hedeflerinin plan ve bütçeyle ilişkilendirilmesi, yönetim değişiklikleri karşısında hizmetin kurumsal sürekliliğine katkı sağlayabilir. Görevlerin finansmanında ise belediyeler arasındaki farklı sosyal hizmet ihtiyaçlarının ve mali kapasitelerin dikkate alınması, yerel düzeyde hizmete erişim eşitsizliklerini azaltmaya yönelik bir değerlendirme ölçütü olmalıdır. Bu öneriler, her sosyal hizmet için koşulsuz bir bireysel talep hakkı yaratılmasına değil, mevcut görev ve hizmetlerin öngörülebilir ve denetlenebilir biçimde yürütülmesine yöneliktir.

Kaynakça

Kitap

Erdoğan, M., *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, Serbest Kitaplar,2025.

Akad, M., Dinçkol, B. V. ve Bulut, N., *Genel Kamu Hukuku*, Der Yayınları, 2024.

Eryılmaz, B., *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*, Okutman Yayıncılık, 2011.

Karaosmanoğlu, F., *İnsan Hakları*. Seçkin Yayıncılık, 2012.

Tanör, B., *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, 2024.

Tanör, B. ve Yüzbaşıoğlu, N., *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Tez

Algan, B., *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Başkan, N., *Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları Üzerine Bir Analiz: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gümüşhane, 2025.

Beki, A., *Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları (Ümraniye Belediyesi Örneği),* Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.

Hekimoğlu, E., *Yerel Yönetimlerde Sosyal Belediyecilik: Başakşehir Belediyesi Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2019.

Kabasakal, G., *Sosyal Belediyecilik Anlayışının Yerele Yansımaları: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ve İzmit Belediyesi Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2023.

Mahmutoğlu, A., *Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri Boyutunda Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma ve Bir Alan Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2002.

Şengün, E., *Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları: Eskişehir Büyükşehir Belediyesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2019.

Ünver, B., *Sosyal Belediyecilik: Kırıkkale Sulakyurt Belediyesi Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 2024.

E-Dergi Makale

Güneri, H. G. ve Kılkış, İ. (2022). Sosyal hakların ikincilliği sorunu, *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(2), 155-166. https://uludag.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/genel-dokuman/2022_2/asl05_2022.pdf (09.09.2025).

Doğan, E. ve Çelik, S. (2018). Sosyal hakların dava edilebilirliği üzerine inceleme. *Journal of Law*, 2(2), 17–36. https://avesis.kocaeli.edu.tr/yayin/40ac87ba-4f58-4d49-a219-2a1d96af47e5/sosyal-haklarin-dava-edilebilirligi-uzerine-inceleme (Erişim tarihi: 12.10.2026).

Küçük, H. (2018). Türkiye'de merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkisinde sosyal politikalar üzerine karşılaştırmalı bir değerlendirme: Kadıköy Belediyesi ve Esenler Belediyesi örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 198-217. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/516328 (03.11.2025).

Seçkin, S. ve Üstün, G. (2016). İdari işlemlerde takdir yetkisi ve gerekçe ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 509-534. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/273387 (13.11.2025).

Şahin, A. (2010). Ulusalüstü insan hakları hukukunda ekonomik sosyal ve kültürel hakların niteliği bağlamında sağlık hakkının kapsamı üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59(4), 711–766. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001615 (Erişim tarihi: 12.10.2026).

Ünlü, U. (2016). Sosyal belediyecilik anlayışının e-belediyecilik uygulamalarına entegre edilmesi. *Sayıştay Dergisi,* (102), 63-89. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1713958 (18.09.2025).

Yalın, M. (2023). Osmanlı-Türk anayasal gelişmelerinde sosyal politika. *Adalet Dergisi*, (71), 341–387. https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1391692 (Erişim tarihi: 12.10.2026).

Yılmaztürk, A. ve Güler, T. (2017). Sosyal devlet anlayışının yerel karşılığı: Sosyal belediyecilik ve temel sorunları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1–23. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eyad/article/813630 (Erişim tarihi: 12.10.2026).

İnternet Kaynakçası

Asrak Hasdemir, T. (t.y.). *İnsan hakları*. https://ksbu.edu.tr/Images/Uploads/_NSAN_HAKLARI(1).pdf (Erişim tarihi: 22.09.2025).

Bulut, N. (t.y.). Sosyal / toplumsal haklar. *TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sosyal_toplumsal_haklar (Erişim tarihi: 08.09.2025).

Mevzuat ve Kararlar

Büyükşehir Belediyesi Kanunu (5216 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 23 Temmuz 2004, sayı 25531.

İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun (5779 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 15 Temmuz 2008, sayı 26937.

İdari Yargılama Usulü Kanunu (2577 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 20 Ocak 1982, sayı 17580.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu (3294 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 14 Haziran 1986, sayı 19134.

Engelliler Hakkında Kanun (5378 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 7 Temmuz 2005, sayı 25868.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (6284 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 20 Mart 2012, sayı 28239.

Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanununa Göre Açılacak Kreş ve Gündüz Bakımevleri Hakkında Yönetmelik. (2026, 27 Haziran). *Resmî Gazete,* sayı 33293. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2026/06/20260627-3.htm (Erişim tarihi: 12.10.2026).

Anayasa Mahkemesi, E. 2022/110, K. 2023/115, 22 Haziran 2023 [Norm denetimi kararı]. https://www.anayasa.gov.tr/media/9211/2023_norm_denetimi_secme-kararlar.pdf (20.01.2026).

1961 Anayasası (334 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 20 Temmuz 1961, sayı 10859.

1982 Anayasası (2709 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 9 Kasım 1982, sayı 17863 (Mükerrer).

Belediye Kanunu (5393 sayılı Kanun). *Resmî Gazete*, 13 Temmuz 2005, sayı 25874.

Anayasa Mahkemesi, E. 2005/95, K. 2007/5, 24 Ocak 2007. *Resmî Gazete*, 29 Aralık 2007, sayı 26741. https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071229-18.htm (02.02.2026).

Anayasa Mahkemesi, E. 2004/24, K. 2008/165, 20 Kasım 2008. *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, 46(1), 307 vd. https://ayam.anayasa.gov.tr/media/4879/aymkd46_1.pdf (20.01.2026).

DİJİTAL KÖLELİKTEN DİJİTAL ESENLİĞE: BAĞLANTIYI KOPARMA HAKKININ TÜRK İŞ HUKUKU VE SOSYAL POLİTİKA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr.Öğr.Üyesi Muzaffer Özsoy
Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
muzafferozsoy@trakya.edu.tr – orcid.org/0000-0002-7954-9711

ÖZET

Üçüncü sanayi devrimi ile başlayan ve dördüncü sanayi devrimi ile hızlanan dijitalleşme, günümüzde beşinci sanayi devrimi ile hayatımızın neredeyse her alanına girmiştir. Bu gelişme, çalışma hayatında zaman ve mekân sınırlarını yeniden tanımlayarak, hali hazırdaki esnek çalışma modellerini daha da yaygınlaştırmıştır. Hibrit çalışmanın bir parçası olan ve Covid-19 pandemisiyle ivme kazanan uzaktan çalışma uygulamaları, bir taraftan çalışanların verimliliğini artırırken, diğer taraftan ise çalışanların "her an ulaşılabilir" olması beklentisini ortaya çıkarmıştır. Özellikle uzaktan çalışmalarda kullanılan dijital teknolojiler aracılığıyla yasal çalışma saatleri dışında da devam eden işler, özel hayat ile çalışma hayatı arasındaki sınırları grileştirmiş ve çalışanları sürekli işe hazır olmaya zorlayan stresli bir duruma yol açmıştır. Tekno-stres ya da dijital kölelik olarak adlandırılan bu durum; çalışanlar üzerinde tükenmişliğe, zihinsel erozyona ve çalışma hayatı-özel hayat çatışmalarına yol açarak iş gücünün esenliğini tehdit etmeye başlamıştır.

Çalışanları olumsuz yönde etkileyen bu gelişmelere karşı gerek modern iş hukukunun ve gerekse çağdaş sosyal politikanın ürettiği çözümlerden biri "bağlantıyı koparma hakkı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanların iş saatleri dışında iş amaçlı dijital araçları kullanmama, gelen bildirimlere cevap vermeme ve işveren veya işveren vekilleri tarafından ulaşılamama özgürlüğünü ifade eden bu hak, "dijital esenliğin" tesisi için hayati bir önem taşımaktadır. Bu çalışma, bağlantıyı koparma hakkını sosyal politika ve Türk İş Hukuku perspektifinden çok boyutlu bir değerlendirmeye tabi tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Çalışma, Bağlantıyı Koparma Hakkı, Türk İş Hukuku, Sosyal Politika.

1. GİRİŞ

Sanayileşme, nam-ı diğer “pamukla buharın evlenmesi” birçok açıdan bir devrimdir (Koray, 2008). Buhar gücünün sanayi üretiminde kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkan bu devrimle birlikte çalışma ilişkilerinde büyük bir değişim yaşanmaya başlanmıştır. Bu döneme kadar paternalizmin hâkim olduğu çalışma hayatı artık daha katı ve daha çatışmacı ilişkileri doğururken bir taraftan da çalışanların iş hayatındaki görece özgürlüklerini de sarsmıştır. Sanayi devrimine kadar horoz sesiyle uyanan işçiler artık fabrikaların zil sesleriyle uyanmaya

başlamıştır (Ekin, 1989). Bu durum tarihsel süreçte işçilerin ilk kez fabrikalardaki işleri için stres yaşadığı bir durumu ortaya koymaktadır. Bu devrimin ardından yirminci yüzyılın hemen başlarında ortaya çıkan ve elektriğin sanayide kullanılmaya başlanmasıyla gelişen otomasyon sistemlerinin yarattığı ikinci sanayi devrimi ile birlikte de işçiler ikinci stres dalgasına yakalanmışlardır. Üretimin artan hızı ve bu hıza yetişme kaygısı işçiler üzerinde on yıllarca yoğun bir baskıya neden olmuştur. İşçiler bu süreçte adeta üretim ve yönetim sistemlerinin adeta birer nesnesine dönüşmüşlerdir. Neo-klasik yönetim anlayışının (post-fordist dönem) hâkim olduğu, aynı zamanda sendikal hakların yükseldiği bir döneme denk gelen üçüncü sanayi devrimi süresince nispeten rahat bir çalışma ortamı bulabilen işçiler, Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0'la çalışma hayatında yeniden stres yoğun bir döneme girmişlerdir. Bilgisayar teknolojilerinin ve internetin çalışma hayatında giderek yaygınlaşmaya başlamasıyla, birinci sanayi devriminden bu yana uygulanan konvansiyonel çalışma şekilleri de bir dönüşüme uğramıştır (Büyükuslu, 2021). Çalışma hayatında esneklik olarak tanımlanan bir dönemin başlamasıyla artık bir taraftan işyerinin mekân sınırları grileşirken aynı zamanda çalışma süreleri de geleneksel uygulamalardan uzaklaşmaya başlamıştır. Tele-çalışma, uzaktan çalışma, çağrı üzerine çalışma, denkleştirme çalışması gibi çok farklı esnek çalışma usullerinin geliştiği bu dönemde bir taraftan iş yapma şekilleri değişirken bir taraftan da evler home-ofislere, herhangi bir kafeterya ya da bir çay bahçesi iş üretilen mekânlara dönüşmüştür. Bu dönüşüm çalışanlar açısından önceleri bir özgürlük gibi algılansa da zamanla her yerde ve her zamanda iş yapılma beklentisi, çalışanlar açısından tekno-stres (Erer, 2021) ya da dijital zorbalık gibi rahatsızlık verici sonuçların yaşanmasına yol açmıştır.

Covid pandemisi sürecinde ivme kazanan ve günümüzde kalıcı hale gelen uzaktan çalışma (home-office) ve hibrit modeller, iş yerini fabrikalardan ve plazalardan çıkararak bireyin en mahrem alanı olan evine, özel yaşam alanlarına kadar taşımıştır (Gratton, 2022). Bu gelişmeler işçi-işveren ilişkilerinin farklı bir boyuta evrilmesine yol açarken bu döneme kadar mevcut olan güç dengeleri de çalışanlar aleyhine yeniden bozulmuştur. Dijital devrimle başlayan bu süreçte artık neredeyse tüm çalışanlar her an işte ya da işe hazır olma halinde bekleyen çalışanlara dönüşmüştür. Esnekliğin, çalışma bağımsızlığının önceleri herkes için bir avantaj olduğu düşüncesi çalışanların sürekli çevrimiçi olma zorunluluğuna dönüştüğünde bu durum artık bir stres kaynağı olmaya başlamıştır. Geleneksel çalışma saatleri anlayışının giderek sürekli çevrimiçinde kalmaya dönüşmesi, sürekli izleniyor olma hissinin hayatın her anına sirayet etmesi sonuçta travmatik bir çalışma ortamını doğurmuştur. Çalışma saatleri dışında, hatta yıllık ya da bayram izinlerinde bile sürekli mesaj ya da eposta takip etmek zorunluluğu, çalışanların hak arayışlarında "bağlantıyı koparma hakkı"nı (right to disconnet) (Kıroğlu, 2024) gündeme getirmiştir. Bu hak bir yönüyle bir iş hukuku konusu iken aynı zamanda temel insan haklarından biri olarak çalışanlara bir esenlik sunma potansiyeli ile değerlendirilmelidir.

Çalışma hayatının bu tür dijital uygulama ve takip sistemleriyle giderek daha da karşılaşacağı düşünüldüğünde bu konudaki uygulamaların nasıl olması gerektiği konusunda bir an önce sosyal tarafların da dâhil edileceği çözüm mekanizmaları hayata geçirilmelidir. Aksi halde sadece çalışma hayatında değil toplumsal hayatta da trajik olayların yaşanması ihtimali çok

kuvvetlidir. Bu noktada Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının koordinasyonuyla işçi ve işveren temsilcileriyle birlikte kamu görevlisi olarak çalışanların da dâhil olacağı bir çözüm platformu oluşturularak çözüm alternatifleri ortaya konmalıdır.

2. SÜREKLİ ÇEVRİMİÇİ (*ALWAYS ON*) OLMA ZORUNLULUĞU

Geleneksel çalışma anlayışında işçinin çalışma ortamı sabit ve genellikle tanımlı bir işyeri mekânı olarak bilinmektedir. Bu mekân da imalat yapılan fabrika, imalathane ya da atölyeler gibi çoğunlukla mavi yakalı işçilerin çalışma mekânları olurken kimi de eğitim, sağlık ya da farklı kamu hizmeti veren beyaz yakalı çalışanların mekânları olmuştur. Bu mekânlar bir taraftan işin yapıldığı ve üretildiği alanların sınırını belirlerken, bir taraftan da işçilerin özel hayatlarının da sınırlarını çizen bir özelliğe sahip olmuşlardır. Yüzyıllar boyunca işçiler ya da geniş anlamda tüm çalışanlar, işyeri sınırlarının dışına çıktıklarında artık kendi özel yaşamlarıyla baş başa kalmışlardır. Mesai bitimi demek çalışanlar için boş zaman, dinlenme, eğlenme, kendini yenileme, geliştirme, aile ve diğer sosyal çevresine zaman ayırabilme anlamına gelmiştir. Şüphesiz yüzyıllar boyunca yüklenen bu anlam günümüz ve hatta gelecek için de geçerli olmalıdır. İşçinin işyeri ve iş zamanı dışında sosyalleşmesi bir taraftan işçinin insan olma özelliği dolayısıyla bir ihtiyaçken bir taraftan işveren açısından da daha zinde, kendini yenilemiş, yüksek moralli ve üretken bir işgücü anlamına gelmektedir.

Günümüz çalışma hayatında ve özellikle beyaz ve gri yakalı işgücünün yoğun olduğu sektörlerde ise artık işyeri sınırları ile mesai kavramının çok farklı bir boyuta taşındığı görülmektedir (Kart, 2012). İşyerinin neredeyse her yer olabildiği günümüzde dijital teknolojilerle, akıllı cihazlarla çalışanlar da takip edilebilen, sürekli iletişimde olunabilen bir teknolojik nesneye dönüşmüştür. Her an bir iş için hazır olma zorunluluğu doğal olarak işçileri zihinsel olarak işyerinden asla kopamayan, sürekli işi ve işyerini düşünen bir ruh haline sokmuştur. Günümüzde çalışanlar, meşhur "*Modern Zamanlar*" filminin açılış sahnesindeki Fordist üretim bandının adeta bir parçası olan işçiler gibi üretim hattının dijital teknolojiler aracılığıyla şekil değiştirerek hayatımızın her anına müdahale edecek hale gelmesiyle adeta teknolojik bir tasma takılmış çalışanlara dönüşmüştür. Sürekli çevrimiçi (*always on*) olmaya zorlanan çalışanlar artık üretimin asla durmadığı, günün her saatinde her şeye hazır olarak bekleyen nöbetçilere dönüşürken, zihinsel olarak işyerinden ayrılamamaktadırlar.

2.1. Sürekli Çevrimiçi Olmanın Psikolojik Etkileri

Çalışanlar açısından en keyif aldıkları bir işte çalışıyor olsalar bile zamanla o iş, fiziksel ya da ruhsal olarak yıpratıcı olabilmektedir. Üretim sürecinin ve yönetim sürecinin içinde özne değil de nesne olmaya zorlanan çalışanlarda ise bu yıpratıcı etkiler çok daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Fordizmin ve Taylorizmin hâkim olduğu dönemde oldukça sık görülen fizyolojik ve ruhsal etkiler iş tanımlarının daraltılmasının, basitleştirilmesinin ve tekrar tekrar aynı işin

yapılmasının bir sonucu olarak görülmekteydi (Morgan, 1998). Örgüt yapılarının tamamen mekanik olduğu bu dönemde yönetim ve üretim süreçlerine çalışanların katılımının olmaması da giderek yabancılaşma kavramını ortaya çıkarıyordu. Yabancılaşmanın ortaya çıkması da ruhsal çöküntünün daha görünür olmasını doğuruyordu.

Günümüz çalışma hayatına bakıldığında da tarihin bir tekerrürü olarak benzer sorunların yaşandığını söylemek mümkündür. Üstelik rekabetin ve para kazanma hırsının daha da arttığı ekonomik yapılarda, çalışanlar üzerindeki baskı da artmaktadır. Bu baskılar geleneksel iş sağlığı ve güvenliği anlayışı bakımından daha çok üretim mekânlarındaki fiziksel tehlikeleri öncelemektedir. Bunlar; yaralanma, zehirlenme, uzuv kaybına uğrama ya da fiziksel meslek hastalıklarına maruz kalma gibi sağlık ve güvenlik sorunlarıdır. Ancak günümüz çalışma koşullarının değişen yüzü bize çalışanlar üzerindeki psikososyal risklerin giderek arttığı ve artacağı gerçeğini işaret etmektedir. Mevcut teknolojik gelişmeler ışığında bu sorunun yaygınlaşma ihtimali kaçınılmaz görünmektedir.

Sürekli çevrimiçi olma ve her an ulaşılabilir olma düşüncesi, literatürde "*tekno-stres*" olarak adlandırılmaktadır. Tekno-stresin hem fiziksel hem de ruhsal etkilerinin bir arada görülme durumu da onu bir sendroma dönüştürmektedir. Günümüz çalışanları artık tekno-stres sendromu yaşayan, mesai bitimini bir rahatlama, sosyalleşme ya da yenilenme zamanı olarak kullanamayan, iş üretme döngüsünün içine hapsolmuş bireylere dönüşmektedir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan deregülasyon anlayışının ilk yıkıcı etkisi ülkeler arasındaki sınırların kaldırılmasına yönelik olmuşken, artık aynı anlayış kişinin mahremiyet sınırlarını zorlamaktadır. Teknolojik araçlarla sürekli bildirim alma, bu bildirimlere bağlı olarak sürekli bir iş yetiştirme kaygısı, çalışanlarda kronik anksiyete (*kaygı*) durumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. *WhatsApp* ya da *Slack* gibi uygulamalar aracılığıyla gelen bildirim sesleri artık çalışanlarda strese, panik atak ya da uyku düzensizliklerine yol açabilmektedir. Bu da uzun vadede tükenmişlik sendromuna yol açarak, kişinin ruh sağlığını tehdit eden bir fenomene dönüşmektedir. Bir sosyal politika aracı olarak sosyal güvenlik mekanizmalarının bir sorumluluğu da çalışanların yalnızca fiziksel bütünlüğünü değil, ruhsal gücünü de ayakta tutmak olmalıdır. Bu itibarla "*bağlantıyı koparma hakkı*" aynı zamanda bir iş sağlığı ve güvenliği hakkı olarak görülmelidir.

2.2. Sürekli Çevrimiçi Olmanın Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Etkisi

Esnek çalışma uygulamaları yoluyla kadının çalışma hayatına daha yoğun olarak katıldığını söylemek mümkündür. Uzaktan çalışma, evden çalışma, tele çalışma gibi uygulamalar hem erkek çalışanların hem de kadın çalışanların dâhil olduğu çalışma uygulamaları iken bu uygulamanın kadın çalışanlar açısından önemi ise kadınların farklı rollerinin de olmasından kaynaklanmaktadır (Aytaç, 2018). Kadının eve ve çocuklara ait diğer sorumluluklarının da bulunması, onlar üzerindeki baskının çalışma hayatındaki mevcut asimetriyi daha da

derinleştirdiği söylenebilir. Özellikle geleneksel toplum yapılarında daha açık olarak görülen bu durum özellikle görünmeyen ev içi emeği ile birlikte bir işverene iş üretme zorunluluğu da eklendiğinde kadının omuzlarında çok ağır bir yükün oluşması sonucunu doğurmaktadır. Literatürde önceden gelen "*rol çatışması*" kavramına ek olarak artık günümüzde "*çift katlı sömürü*" kavramı eklenmiştir. Kadın çalışanların, çocuk ve yaşlı bakımı, ev temizliği ve yemek yapma sorumlulukları ile birlikte götürmek zorunda olduğu çalışma durumu ev hayatı ile çalışma hayatına ait sınırları, grinin en ağır tonlarına doğru zorlamaktadır. Birinci sanayi devrimiyle başlayan çalışma ilişkileri tarihi boyunca en ağır emek sömürülerine maruz kalmış olan kadın emeği, bugün de dijital teknolojiler yoluyla farklı bir emek sömürüsüne maruz kalmaktadır. İşte bu noktada sosyal politikanın üzerine düşen, kadın çalışanları böyle bir baskıdan kurtarabilecek önlemleri almak ve hayata geçirilmesini sağlamaktır. Bağlantıyı koparma hakkı bu anlamda sorunun çözümüne katkı sağlayacak etkili bir sosyal politika aracı olarak görülmelidir.

3. ÇALIŞMA HAYATINDA ESNEKLİK VE YENİ İŞ HUKUKU

3.1. Esnek Çalışma Modellerinin Doğuşu

Küreselleşme olgusunu doğuran iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ve olağanüstü hızlı bir şekilde yaygınlaşması 1980'lerle birlikte tüm dünyayı adeta tek bir mekân haline getirmiştir. İnsanların bir yerden bir yere kolayca gidebildiği bu süreçte aynı zamanda bilginin paylaşımı da hız kazanmıştır. Bu hızı ekonomik olarak bir fırsata çeviren iş dünyası, internet aracılığıyla para transferlerinin, üretim projelerinin zaman ve mekân sınırlarını zorlayarak farklı bir boyutta imalat, finans ve diğer hizmet kollarında faaliyetlerini yürütmeye başlamışlardır. Ekonomik ve ticari ilişkiler o güne kadar yürüyen konvansiyonel ilişkiler ağından farklılaşarak küresel ölçekte ve sınır tanımayan bir boyuta evrilmiştir.

Ekonomik ve ticari ilişkilerde yaşanan küresel değişim, kaçınılmaz olarak işçi ve işverenler arasındaki mevcut ilişkilere de yansımıştır (Kutal & Büyükuslu, 1996). Giderek esnekleşen üretim ilişkileri ve iş yapma biçimleri, beraberinde çalışma ilişkilerinin de esnekleşmesi ihtiyacını doğurmuştur (Selamoğlu, 1998). Artık çalışanlar sabah işe gidip akşam eve gelen geleneksel çalışma düzeni yerine işin tanımına göre bazen işleri normal mesai saatleri dışında yapan, bazen kısa (*part-time*) bazen de uzun (*tam zamanlı*) çalışmalar yapan, işleri sadece işyerinde değil aynı zamanda işyeri dışında ve ihtiyaca göre çalıştırılan birer işçiye dönüşmüşlerdir. Artık "*atipik*" olarak adlandırılan bu çalışma şekilleri de yeni bir çalışma rejiminin doğmasına neden olmuştur.

3.2. Esnek Çalışma Rejiminde Yeni İş Hukuku İhtiyacı

Esnek çalışma modellerinin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan bu çalışma rejimi de çalışma hayatını düzenleyen "*iş hukuku*"nun yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duymuştur. Çünkü geleneksel iş hukuku düzenlemeleri yeni gelişen bu esnek çalışma modellerine tabi olarak çalışan işçileri koruyacak düzenlemeleri içermekten uzak kalmıştır. Özellikle hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte iş tanımlarındaki çeşitlenme, yapılan işlerin yapılma şekillerinin değişmesi, buna bağlı iş sözleşmelerini ve karşılıklı hak arayışlarını farklı bir yöne doğru zorlamıştır (Büyükuslu, 2004). Buna bağlı olarak da dünyada ilk uygulamalar 1970'lerde ABD ve Fransa'da görülmüştür.

Esnek çalışma rejimi ile ilgili Türkiye uygulamasına baktığımızda ise 2003 yılına kadar yürürlükte olan 1475 sayılı İş Kanunu'nun bu çalışma rejimine ait düzenlemeleri içermediği görülmektedir (Çelik, 2013). Daha konvansiyonel çalışma rejimine ait bireysel iş ilişkilerini düzenleyen bu kanun, küreselleşmenin zorlamasıyla köklü bir değişikliğe uğramak zorunda kalmış, çalışma hayatının esneklik ihtiyacına cevap verebilmek için yerini yürürlükteki 4857 sayılı İş Kanunu'na bırakmıştır.

Türkiye'de yürürlükteki İş Kanunu, çalışma hayatındaki çeşitli esnek çalışma biçimlerine ait hukuki düzenlemeleri de kapsayan bir yasal düzenlemedir. Kısmi çalışma, denkleştirme çalışması, uzaktan çalışma, çağrı üzerine çalışma, geçici (ödünç) iş ilişkisi ve alt işveren uygulamaları gibi pek çok esnek çalışma modelinin sınırlarını çizen bu kanun, bireysel iş ilişkileri bağlamında tarafların haklarını ve borçlarını düzenlemektedir. Taraflar iş ilişkilerinde hak arama yollarını Borçlar Kanunu istisnaları hariç olmak üzere, genellikle İş Kanunu'nda yer alan hükümlere göre gerçekleştirmektedirler.

Çalışmamıza temel teşkil eden esnek çalışma türü olarak "*uzaktan çalışma*" uygulamaları çağrı üzerine çalışma ile birlikte, İş Kanunu'nun 14. maddesinde düzenlenmektedir. 14. maddenin 4. fıkrasına göre uzaktan çalışma; "*işçinin işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu kapsamında iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları ile işyeri dışında yerine getirmesi esasına dayalı ve yazılı olarak kurulan iş ilişkisidir*" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımdan işin yapılacağı yerler olarak "ev" ve "işyeri dışında" herhangi bir yerin olduğu anlaşılmaktadır. Yani geleneksel çalışma ilişkilerinin yaşandığı işyeri sınırlarının böylece sabit bir işyerinin dışına çıkarıldığı görülmektedir. Bu düzenlemenin dünyadaki gelişmelerle de paralellik arz ettiğini söylemek mümkündür.

Uzaktan çalışma sözleşmesinin hangi hükümlere yer vermesi gerektiğini vurgulayan 5. fıkrasında da; "*işin tanımı, yapılma şekli, işin süresi ve yeri, ücret ve ücretin ödenmesine ilişkin hususlar, işveren tarafından sağlanan ekipman ve bunların korunmasına ilişkin yükümlülükler, işverenin işçiyle iletişim kurması ile genel ve özel çalışma şartlarına ilişkin hükümler yer yer alır*" denilmektedir. Bu fıkrada yer alan "işverenin işçi ile iletişim kurması" ifadesi son derece

muğlak olmakla birlikte tarafların bundan ne anlaması gerektiği konusu hele günümüzde kesinlikle anlaşılması çok zor bir ifadedir. İş sözleşmelerinin yapılması esnasında bu iletişimin nasıl kurulacağı, tarafların hangi kurallara uymak zorunda olduğu, sözleşme kurallarına uymamanın yaptırımlarının neler olacağı gibi sorular çok net bir cevap bulamamaktadır. Sözleşmelerin içeriğine bunlar konmuş olsa bile tarafların güç asimetrisinin, hakkaniyetli bir çözüme ulaşmayı engelleyebileceği düşünülebilir. Bu nedenle yasal düzenleme ile daha açık ve anlaşılır biçimde bir iş ilişkisinin kurulması gereği açıktır.

İş sağlığı ve güvenliği konusuna değinen 6. fıkrada da *"…işveren, uzaktan çalışma ilişkisi ile iş verdiği çalışanın yaptığı işin niteliğini dikkate alarak iş sağlığı ve güvenliği önlemleri hususunda çalışanı bilgilendirmek, gerekli eğitimi vermek, sağlık gözetimini sağlamakla… yükümlüdür*" denilmek suretiyle bu çalışma ilişkisinde iş sağlığı ve güvenliğine vurgu yapılmaktadır. Ancak burada bahsi geçen sağlık ve güvenlik vurgusu maddenin lafzından anlaşılmaktadır ki; beden emeği ile çalışılan ve fiziki olarak maruz kalınabilecek sağlık ve güvenlik riskleridir. Oysa uzaktan çalışma uygulamalarında bedensel çalışmalarla birlikte giderek yaygınlaşan beyin emeğine ait çalışmalar sonucu işçiler, çok farklı sağlık ve güvenlik riskleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Tekno-stres, tükenmişlik sendromu, anksiyete bozuklukları gibi psikolojik sorunlar bu tür çalışanların maruz kaldığı yaygın sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 14. madde hükümlerine bakıldığında bu tür psikolojik sorunlara ilişkin bir çıkarım yapmanın çok zor olduğu anlaşılmaktadır.

Uzaktan çalışmaya bağlı olarak ortaya çıkan psikolojik sorunları daha da öne çıkaracak bir neden de "*uzaktan çalışma yönetmeliği*"nde yapılan bir değişiklikle hibrit çalışmanın önünün açılmış olmasıdır. Hibrit çalışmanın giderek yaygınlaşmasıyla birlikte de yukarıda bahsedilen sorunlar hiç şüphesiz daha da artacaktır. Çalışanların mahremiyet alanlarının giderek grileşmesine, iş hayatı ile özel hayatın sınırlarının ortadan kalktığı bir çalışma dönemine girilecektir. Bu noktada kanun koyucuya düşen, olası sorunların ortaya çıkmadan önce gerekli tedbirleri almaktır. Bunu yaparken de hem sorunun farklı boyutlarına eğilip hem de çalışanların mağdur olmamasına yönelik işverenleri caydırıcı somut cezalar öngörülmelidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijitalleşme, çalışma hayatını mekânsal ve zamansal prangalarından kurtarma vaadiyle sunulmuş olsa da; gelinen noktada iş gücü üzerinde 7/24 kesintisiz bir denetim ve sömürü mekanizması yaratmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı mutlak erişilebilirlik, işçinin yeniden üretim zamanını tahrip etmekte ve kapitalizmin bireyin en mahrem yaşam alanlarını sömürgeleştirmesine yol açmaktadır. Karşılaştırmalı hukuk analizlerinde görüldüğü üzere Fransa, Portekiz ve Avustralya gibi ülkeler, bu tehdidin sadece bireysel tercihlere veya şirketlerin iyi niyet politikalarına bırakılamayacak kadar büyük bir halk sağlığı ve iş hukuku krizi olduğunu fark ederek yasal güvenceler üretmişlerdir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, mevcut Uzaktan Çalışma Yönetmeliği'nin sorunu sözleşme serbestisine bırakan soyut hükümleri, iş gücü piyasasındaki asimetrik güç ilişkileri göz önüne alındığında işçiyi korumakta tamamen yetersizdir (Uzaktan Çalışma Yönetmeliği). Anayasa'nın 50. maddesindeki "dinlenme hakkı" ve 4857 Sayılı İş Kanunu'ndaki fazla çalışma

hükümleri dolaylı bir koruma sağlasa da, dijital çağın getirdiği siber sömürüyü engellemek adına doğrudan ve müstakil bir yasal reforma ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu doğrultuda, çalışmamızın odak noktasını oluşturan ve Türkiye'de "dijital esenliği" sağlamaya yönelik somut sosyal politika ve hukuksal reform önerileri şu şekildedir:

Türkiye'de bağlantıyı koparma hakkının soyut birer doktrin tartışması olmaktan çıkarılması için 4857 Sayılı İş Kanunu'na doğrudan bir madde eklenmelidir. Kanun'un "Çalışma Süreleri" başlıklı VII. Bölümüne veya "Uzaktan Çalışma" başlıklı 14. maddesine eklenebilecek somut kanun fıkrası taslağı şu şekilde formüle edilebilir:

"**Ek Fıkra / Madde:** İşçi, iş sözleşmesinde veya toplu iş sözleşmesinde açıkça belirlenmiş normal çalışma saatleri dışında, işveren veya işveren vekilleri tarafından gönderilen e-posta, anlık mesaj, telefon araması ve diğer her türlü dijital iletişim kanallarından gelen bildirimleri almama, incelememe ve bunlara yanıt vermeme hakkına sahiptir. İşçinin bu hakkı kullanması (bağlantıyı koparması); iş sözleşmesinin haklı veya geçerli nedenle feshi, performans düşüklüğü, mobbing veya diğer herhangi bir olumsuz ayrımcılık gerekçesi yapılamaz. Hakkın ihlali durumunda işveren, genel hükümler uyarınca idari para cezası ve işçinin kişilik haklarının ihlali nedeniyle tazminat ödemekle yükümlüdür."

KAYNAKÇA

Aytaç, S., *Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar,* Sosyal Politika, (Ed: Aysen Tokol, Yusuf Alper), Dora Yayınları, Bursa, 2018.

Büyükuslu, A.R., Avrupa Birliği Perspektifinden ve Endüstri İlişkileri Boyutuyla Yeni İş Kanunu: Esneklik ve İş Güvencesi, Derin Yayınları, İstanbul, 2004.

Büyükuslu, A.R., Sürdürülebilir Kalkınma ve Endüstri 5.0, Der Yayınları, İstanbul, 2021.

Çelik, N., İş Hukuku Dersleri, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.

Ekin, N., Endüstri İlişkileri, İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989.

Ekmekçi, Ö., 4857 Sayılı İş Kanunu'na Göre İş Sağlığı ve Güvenliği Konusunda İşyeri Örgütlenmesi, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Erer, B., Teknolojinin Karanlık Yüzü, Management and Political Sciences Review, Çanakkale, 2021.

Gratton, L., Çalışma Yaşamını Yeniden Tasarlamak, (Çev: Levent Göktem), Akbank Yayınları, İstanbul, 2022.

İş Kanunu (4857 Sayılı)

Kart, E., İş ve Özel Hayat Arasındaki Sınırların Belirsizleşmesi, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, Akdeniz Üniversitesi, 2012.

Kıroğlu, D.,K. & Urhanoğlu, İ., İşçinin Ulaşılamama Hakkı (Worker's Right to Disconnect), Legal İş Hukuku Dergisi, Özel Sayı, 2024.

Koray, M., Sosyal Politika, İmge Yayınları, Ankara, 2008.

Kutal, G., Büyükuslu, A.R., Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

Morgan, G., Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor (Çev: Gündüz Bulut), MESS Yayınları, 1998.

Selamoğlu, A., Küreselleşme Sürecinde İnsan Kaynağı, Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Ankara, 1998.

Süzek, S., İş Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.

Toprak, B., Dijitalleşmenin Bireysel İş Hukukuna Etkileri, Adalet Yayınevi, 2026.

Uzaktan Çalışma Yönetmeliği

DIGITAL HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: A STUDY OF PUBLIC INSTITUTIONS IN THE UNITED STATES AND FRANCE

Assistant Professor, ELİF EKİNCİ ÖZYARDIMCI
Erzincan Binali Yıldırım University,
eekinci@erzincan.edu.tr - 0000-0002-5067-5685

Associate Professor, FATMA YILMAZ KILIÇKAYA
Erzincan Binali Yıldırım University,
ffatmaayilmaz@gmail.com - 0000-0001-8065-7245

ABSTRACT

The changes brought about by technology have made digital transformation inevitable. Digitalization is rapidly transforming the ways people communicate, learn, and work. To effectively manage the transformation of the digital workforce, long-term human resources policies developed with a goal-oriented approach must be integrated with technology. Digitalization is causing various changes across all organizations and under current competitive conditions. At the heart of these changes lie rapid technological advancements in information and communication technologies, which create significant opportunities to generate new functions and value for products and services. Furthermore, this situation necessitates the organizational, process, and technological transformation required for both public administration and human resources management to succeed in the digital age. In this regard, it is important to understand how public institutions should be managed in the context of digital transformation.

This study aims to highlight the similarities and differences in digital human resources practices within the public administration systems of the United States and France. Within this framework, the potential of digital applications to reduce processing times, support decision-making processes, enable more effective use of personnel data, and strengthen the strategic role of human resources units will be evaluated. Thus, drawing on the examples of these two countries, the study aims to present a comprehensive assessment of the development of digital human resources in public administration.

Keywords: Public administration, digital human resources, digital transformation.

DİJİTAL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ: ABD VE FRANSA ÜLKELERİNDE KAMU KURUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZET

Teknolojinin neden olduğu değişim, dijital dönüşümü de kaçınılmaz kılmıştır. Dijitalleşme, insanların iletişim kurma, öğrenme ve çalışma biçimlerini hızla dönüştürmektedir. Dijital işgücü dönüşümünün etkin bir şekilde yönetilebilmesi için hedef odaklı bir yaklaşımla geliştirilen uzun vadeli insan kaynakları politikalarının teknoloji ile entegre edilmesi gerekmektedir. Dijitalleşme, tüm kurumlarda ve mevcut rekabet koşullarında çeşitli değişimlere neden olmaktadır. Bu değişikliklerin temelinde, ürün ve hizmetler için yeni işlevler ve değer yaratmak için önemli olanaklar yaratan bilgi ve iletişim teknolojilerinde hızla meydana gelen teknolojik gelişmeler bulunmaktadır Ayrıca bu durum, kamu yönetiminin yanında insan kaynakları yönetiminin de dijital çağda başarılı olabilmeleri için gerekli olan organizasyonel, süreç ve teknolojik dönüşümünü de beraberinde gerektirmektedir. Bu doğrultuda kamu kurumlarının dijitalleşme ile birlikte nasıl yönetilmesi gerektiğinin anlaşılması önemlidir.

Çalışmada, ABD ve Fransa ülkelerinin kamu yönetiminde dijital insan kaynakları uygulamalarının benzer ve farklı yönlerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede dijital uygulamaların işlem sürelerini azaltma, karar alma süreçlerini destekleme, personel verilerinin daha etkin kullanılmasını sağlama ve insan kaynakları birimlerinin stratejik rolünü güçlendirme potansiyeli değerlendirilecektir. Böylece iki ülke örneğinden hareketle kamu yönetiminde dijital insan kaynaklarının gelişimine ilişkin bütüncül bir değerlendirme sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Kamu yönetimi, dijital insan kaynakları, dijital dönüşüm.

INTRODUCTION

The advancement of digital technology and the spread of globalization have created a competitive environment among organizations regarding the conversion of paper files to digital files. Relationships among business owners, managers, and employees are now conducted through internal and external internet networks. In addition, the transformation of marketing, finance, accounting, and operations functions into digital businesses has made the digital transformation of human resources management imperative (Genç, 2016: 64). Along with technological advancements, transformations have also taken place in human resources management. Quantitative characteristics of human resources have given way to qualitative ones. The most important step in aligning human resources management with the Industry 4.0 process is the digitization of human resources management functions. With the digitization of human resources management functions, it is now possible to make data-driven decisions and generate insights based on big data through cloud systems (Karas and Březovská, 2020).

Digitization in human resources management has become significant not only in the private sector but also in the public sector.

This study first addresses the concepts of digital transformation, digitization, and digital human resources. It then explains and compares digital human resources practices in public institutions in the United States and France. This study has the potential to serve as an important resource for managers and researchers seeking information on digital human resources management in public institutions.

Digital Transformation and Digitalization

Digital transformation is a technology-driven change that involves, at multiple levels within organizations, both the use of digital technologies to improve existing processes and the exploration of digital innovation that has the potential to transform the business model. In other words, digital transformation encompasses digital innovation that is efficiency-focused, aims to digitize processes, and focuses on enhancing physical products through digital technologies (Yoo et al., 2010).

Advances in information and communication technologies are leading to an increasingly digitized world where information is becoming more easily accessible to more people every day. Societies, thanks to various digital media platforms that enable data collection and analytics, constitute a key element alongside digital services and technologies. These technological advances and changes inevitably lead to shifts in how societies interact (Pappas et al., 2018).

The role of information technology and its relationship with the business world have undergone significant changes in recent years. There has been a gradual shift toward the design of information systems, IT-supported business processes, and business models for services delivered via digital platforms. Although this shift toward business models centered on digital platforms first began in the networked digital industries (telecommunications, media, entertainment, gaming, software, etc.), it has increasingly spread to all industries, including healthcare, energy, retail, and financial services. As more customers begin to use products and services offered through digital platforms—particularly when it comes to delivering and pricing these products and services to consumers—the managerial aspect of understanding these models becomes significantly more important (El Sawy and Pereira, 2013).

Digital Human Resources Management

Whereas the HR department was once viewed primarily as a support function within the organization, it is now recognized as a business partner. Today, the department's responsibilities extend from recruitment and performance evaluation to employee development, talent and succession planning, and much more (Datcu et al., 2022). The digital transformation of Human Resources Management (HRM) refers to the technological process of converting manual HR data into digital formats (Lou et al., 2024). In addition to being one of the organization's core functions, successfully integrating technological innovations into processes is also recognized

as a key management task (Strohmeier and Piazza, 2015: 150). An examination of studies in the field of human resources management in the context of Industry 4.0 reveals an emphasis on the following: a decrease in the need for human capital in production, companies relying on a technological foundation, the emergence of new job sectors, a decline in job satisfaction, and the need for an increase in the number of talented human resources (Fregnan et al., 2020).

In the mid-1990s, the World Wide Web (WEB) emerged, enabling rapid, two-way communication worldwide via the Internet (Stone and Dulebohn, 2013). According to Lepak and Snell (1998), the objectives of digital human resources management are: (1) to support the organization's strategic goals, (2) to satisfy employees through the human resources services provided, and (3) to achieve cost savings by increasing productivity. In addition to these three goals, globalization is also seen as a significant driving force behind digital human resources management, particularly for large-scale organizations (Ruel et al., 2007).

It is stated that the digitization of human resources management provides benefits in many areas, such as minimizing human error, reducing costs, and accelerating work processes. The level of digitization within organizations also plays a role in realizing these benefits (Mazuchenko and Maršíková, 2019). On the other hand, organizations face various challenges and obstacles when implementing digital human resources management. These include: difficulty in forecasting employees' skill needs, high implementation costs, the need for initial and ongoing investment, maintaining a balance between human and digital resources and adapting to specific needs such as process customization. Many employees may feel uncomfortable with the changes brought about by new technologies and may perceive technology as a threat to their jobs. This situation requires that, in addition to addressing technology-focused factors in digital human resources management, special attention be given to the role and characteristics of employees in the digital age (Dhia, 2024). The literature suggests that digital transformation efforts should not focus solely on technology but must also encompass critical human resources dimensions such as effective leadership, organizational culture, and skill development (Jain and Sharma, 2024).

Digital Human Resources Management in Public Institutions

Today's public administration has moved away from traditional bureaucratic structures. As part of this transformation, AI-powered applications are being utilized in numerous processes across various levels of management—ranging from routine administrative tasks to comprehensive policy design. These technologies, used in various areas such as automated document processing, resource allocation, social policy evaluations, and security-related analyses, significantly enhance the effectiveness and operational capacity of public services (Kayacı, 2025: 417).

Digital transformation is a form of digital innovation focused both on efficiency and on digitizing processes and enhancing existing physical products with digital capabilities (Berghaus and Back, 2016). The impact of digitization on public administration is not limited to technological innovations; it also transforms the fundamental dynamics of management and governance. Artificial intelligence and big data applications, which lie at the heart of this

transformation, are equipping public institutions with the capacity for faster, more accurate, and more effective decision-making (Kocaman, 2024: 176).

Public institutions are also undergoing a digital transformation in human resources management. The primary driving force behind this transformation is that institutions have begun to view their human resources not merely as an operational cost factor, but also as a decisive factor in sustainable competitive advantage. As digitalization gains momentum, human resources information systems have evolved into a comprehensive and strategic decision-support system that supports functions such as recruitment, performance evaluation, talent management, training, workforce planning, and employee experience (Pandey, 2020).

DIGITAL HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN THE UNITED STATES AND FRANCE

This section will discuss human resources management in the United States and France, particularly within public institutions, and the impact of digitalization on personnel management.

In this study, public personnel management in the United States is addressed at the federal level; states and local units are not discussed. The development of public personnel management in the United States can be explained by dividing it into five periods. The first corresponds to the formative years of the United States between 1789 and 1883. During this period, political factors generally influenced bureaucratic appointments. In 1829, during the administration of President Andrew Jackson, a system known as the "Spoils System"—also referred to as the "patronage system"—was established. The most striking aspect of that era was that political connections determined the placement of public employees in government agencies, and promotions were also based on political loyalty. This situation hindered the high-quality delivery of public services, and the absence of specialized public employees within the bureaucracy led to numerous problems (Ömürgönülşen, 2009: 376).

The second wave of civil service reform spanned the period from 1883 to 1978. This was the era when merit-based appointments were implemented. The Pendleton Civil Service Reform Act was enacted in 1883 and marked a significant turning point for the civil service system. This law represented a significant step and reform in the civil service system, ensuring that initial appointments to public bureaucracies and internal promotions were based on merit, and protecting civil servants from political pressure and favoritism. At the federal level, the civil service system entered a process of specialization and professionalization (Albayrak, 2016: 48).

The third wave was the Civil Service Reform Act, enacted in 1978. This reform was a major breakthrough that shaped the United States' federal-level personnel management and policies, was based on merit principles, and laid the groundwork for the establishment of impartial oversight organizations. Under this reform, four key institutions have emerged in the U.S.: the Office of Personnel Management (OPM) (Federal Human Resources Policies and Personnel Management); the Federal Labor Relations Authority (FLRA) (Regulation of Collective Bargaining Relations for Federal Employees); the Merit Systems Protection Board (MSPB) (Protection of the merit system and review of appeals regarding specific personnel actions); and

the Senior Executive Service (SES), which encompasses senior-level executives (Congress.gov, 1978).

The fourth phase is performance and strategic human resources management, which emphasizes strategic management and is closest to today's modern understanding of performance management. With the adoption of the new public management paradigm in the 1990s, the prevailing view became that public agencies should operate like private-sector organizations and that performance evaluations of public employees were necessary to ensure the efficient delivery of services; these practices continue to this day. The Government Performance and Results Act of 1993 established the legal framework for the values that the new public management paradigm brought to public administration (Government Performance and Results Act, 1993).

The 2000s marked the fifth phase of the public personnel era. This period saw fundamental changes in public bureaucracies and the public personnel system, along with a digital transformation. With the digital transformation in public administration, information and communication technologies (ICT) began to be used in public bureaucracies, and systems for digital management of public personnel, strategic workforce planning, and human resources analytics were implemented. One of the most significant initiatives in this regard was the development of the Federal Cloud Computing Strategy in 2011. The Federal Cloud Computing Strategy outlined the benefits of cloud computing and included plans for agencies' transition to this system, as well as the government's obligations and support mechanisms (Federal Cloud Computing Strategy, 2011).

In the U.S., the U.S. Office of Personnel Transformation coordinates personnel management in public institutions. According to a memorandum issued by this office in March 2026, U.S. President Donald Trump has made statements indicating that he will take action to eliminate inefficiencies and persistent bureaucratic problems in public administration and public bureaucracies. Federal human resources officials at the government level have stated that they are working to eliminate these problems, stop unnecessary bureaucratic duplication, and improve quality and efficiency, thereby saving taxpayers' money. The U.S. Office of Personnel Management (OPM), as part of "efforts to maximize the integration and coordination of federal human resources (HR) services and information and technology platforms across the government to raise the bar for quality and increase efficiency,"[2] has spearheaded the initiative to improve the quality and efficient delivery of government-wide human resources services at . The decentralized approach to human resources management, which has been adopted and implemented within the federal government for years, has led to persistently poor service quality, costly and duplicative systems, and inconsistent application of guidelines. The Trump administration highlighted this issue, noting that when it first took office, approximately 42,000 federal employees were performing largely duplicative and overlapping duties across the federal government, resulting in a total cost of $5.4 billion. Furthermore, in 2023, the estimated cost of personnel services per employee ranged from a few hundred dollars and up. OPM operates as the federal government's human resources agency. OPM operates through a framework of interagency collaboration and coordination, facilitating the delivery of human resources services and enhancing the quality and effectiveness of HR (human resources). Furthermore, this central agency is strategically positioned to assist federal agencies' human

resources operations by providing technical expertise in shared services (United States Office of Personnel Management, 2026). Located at the intersection of federal human resources policy, technology, and innovation, OPM's Shared Services Center will provide a fully integrated and strategic approach that enhances both innovation and efficiency in HRM processes by delivering full-scale human resources operations equipped with the latest technology. As the federal government transitions to a single core HR management platform (including personnel processing and the employee system), the OPM Shared Services Center will provide these services (United States Office of Personnel Management, 2026).

The use of digital technologies in human resources management in the United States has unfolded in three phases. These manifested as the widespread adoption of ICT (information and communication technologies) in public institutions alongside the advent of the Internet in the 1990s, the posting of job openings on electronic platforms, and the digitization of the application evaluation process. The "E-Government Act," enacted in 2002, serves as a crucial legal framework for streamlining federal-level public personnel management and the delivery of public services. The use of electronic personnel files by government agencies and the widespread adoption of performance reporting tools also date back to this period (E-Government Act of 2002). USAJOBS stands out as one of the most prominent institutions driving this transformation (OPM Federal Hiring, 2026). Subsequently, the eOPF (electronic official personnel file) was created, transitioning workflows from paper files to an electronic document system to establish electronic personnel files. Thanks to this system, personnel documents are securely stored and archived, providing instant access to information regarding the geographic distribution of personnel and enabling the electronic transfer of human resources data (OPM Personnel Documentation, 2026).

Big data, cloud computing, AI-based automation systems, and cybersecurity measures constitute the most significant digital innovations and features of the 2010s. By 2020, the shift had occurred toward remote work and the management of in-house personnel systems via IoT-based systems—that is, the transition to digital HR management. The most significant development reinforcing this trend was the passage and enactment of the Artificial Intelligence Act in the United States, which laid the groundwork for AI legislation in public administration (Skills-Based Hiring Guidance and Competency Model for Artificial Intelligence Work, 2024). Looking at France, the personnel system has evolved from being a purely administrative activity to a strategic one that plans and develops an organization's human resources—in other words, a digital transformation has taken place.

Before analyzing France's public personnel system, we will examine the types of reforms and transformations that have taken place in the historical evolution of public administration to date, as well as how human resources management has diverged from its traditional structure and transformed. The French public administration system operates by drawing on societal norms and legal values; it is considered more ethical because public services are not profit-driven and are based on the public good. Until the 1970s, French society stood out for its non-profit-oriented structure, which anchored public services on strong legal foundations through the state's advocacy of a Hegelian philosophy (Sadran, 2019:75). The foundations of the public personnel system were laid by the provision in Article 6 of the Declaration of the Rights of Man and of the Citizen, published following the French Revolution of 1789, which stipulates equality in access to public office and the consideration of individual expertise. The Napoleonic era, however, is characterized by the period during which the concept of centralization in public

administration became firmly established. It is observed that the General Civil Service Statute, enacted in 1946, established the legal framework governing civil servants' rights and duties (République française, 1946). An examination of France in the 1980s reveals how the state's excessively rigid centralized structure was relaxed and how other segments of society became influential in state administration. The Public Service Act (2019) and the General Public Service Code (2022) (Code Général de la Fonction Publique) are the fundamental laws that define the working procedures and obligations of civil servants and contract employees, as well as their rights and duties. The law defines civil service as follows: public officials who constitute one-fifth of the salaried workforce in France, are tasked with providing public services, and perform their duties within a specific organization in accordance with the principles of impartiality, permanence, and equality. The law also addresses the characteristics of the public service in France and discusses the three types of services performed by civil servants and the organizational structure. These are: the hospital public service, the local public service, and the state public service (La fonction publique, 2025).

Since 1945, there has been an organization providing significant human resources services: the General Directorate of Administrative Affairs and the Public Service (DGAFP). To address challenges in public service and human resources, its roles, responsibilities, and areas of activity have been updated and strengthened (DGAFP, 2025).

The École Nationale d'Administration (ENA)—known in Turkish as the National School of Administration—is a symbolic institution in France and has served as a source of inspiration for the establishment of similar institutions in many countries. Founded in 1945 by then-President Charles de Gaulle following World War II, the ENA was established to restructure French public administration and modernize the state. It has operated under the guiding principle of training statesmen for the government to serve the public interest. To this day, through its commitment to high-quality education and rigorous examinations, it continues to train the state's top-level bureaucrats (Cuddy Alice, 2019). By 2022, however, the institution underwent a significant transformation, and the Institut national du service public (INSP) (National Institute of Public Service) took the place of ENA. While sharing the same objectives as ENA, the INSP distinguishes itself by collaborating with universities and academic institutions on the international stage, thereby facilitating the training of France's top-level public administrators on a global scale (Le Portail De La Fonction Publique, 2023).

Today's modern understanding of public administration has been reshaped and transformed by digitalization. In particular, it is observed that the number of employees in the public sector related to public services has increased even further in 2024 compared to 2023 data (Le Portail de la Fonction Publique, 2026). An examination of France's public personnel management reveals that information and communication technologies have driven the use of the principle of transparency in the storage, evaluation, and measurement of personnel data, as well as in recruitment processes, internal promotions, and career advancements. The establishment of the "Choisir le service public" (Choisir le service public, 2026) digital platform is a significant initiative for identifying and publicly announcing job postings that include the necessary requirements for recruitment by public institutions, similar to USAJOBS in the United States. In 2021, France published its "National Artificial Intelligence Strategy," which extends through 2030. This strategy was complemented by the "Artificial Intelligence for Humanity Strategy," published in 2022. These action plans and strategies aim to drive economic development by integrating artificial intelligence into the economy, implement governance principles through collaboration between the private sector, NGOs, and the public sector, and elevate France to a

leading position in the use of artificial intelligence. To this end, various training programs have been promoted to enhance public sector employees' skills in using digital technologies (European Union, 2025).

CONCLUSION

In the EU, the use of information and communication technologies in public administration has made significant contributions to service delivery and internal organizational performance.

Agencies have been able to provide services more quickly and efficiently; significant improvements have been achieved—particularly at the federal level—in recruitment, the publication of job postings, and their dissemination to a wide audience; public organizations have been able to operate in accordance with strategic plans and programs in their internal operations; and the measurement and monitoring of employee performance have been facilitated, making the human resources management system more transparent.

However, it is important to recognize that a robust technological infrastructure alone is not sufficient for performance management—a fact demonstrated by the U.S. example. Some public institutions have yet to upgrade their technological infrastructure; cyber security threats affect all public institutions, and the necessary measures have not been fully implemented to the desired level; serious deficiencies have been identified in staff use of digital technologies; and the heavy financial costs of technological innovations are straining and burdening public institutions. The digitization of public HR management in the U.S. can be assessed as follows:

- Storing personnel records electronically, digitizing application processes, and enabling centralized data analysis contribute to reducing repetitive administrative tasks. This, in turn, increases organizational efficiency.
- Digital platforms such as USAJOBS and eOPF serve as important tools for identifying the qualifications required to work in federal public bureaucracies, as well as for publishing and publicizing exam announcements and job postings. Such platforms play a significant role in ensuring that public institutions adhere to democratic principles such as accountability and transparency. In hiring processes, ensuring that the text and requirements in job postings are clear and understandable makes a significant contribution to transparency and credibility.
- The implementation of strategic HRM has revised the personnel system, further facilitated the measurement of personnel data, made it easier to identify organizations' human resource needs, and made it more feasible to evaluate the current status of employees.
- Performance-oriented management combined with digital systems helps record employee performance, track performance evaluations, align results with organizational goals, and determine whether final objectives have been achieved.
- The impact of digitalization on ensuring organizational coordination is undeniable.

In France, the positive effects of digitalization on human resources management have included the following:

- Faster processing of personnel transactions,
- Storage and analysis of personnel data,

- Efficient operation of strategic personnel management,
- Further streamlining of the recruitment process and planning for public sector employees,
- More effective inter-agency communication and coordination.
- France's experience with digital transformation in public human resources management demonstrates that technological transformation is not merely about the use of new software. Digital transformation also affects the competencies of public employees, the working methods of institutions, the decision-making styles of managers, and the organization of public services.
- An examination of France's personnel management reveals that the use of information and communication technologies in personnel management has softened the rigid structure and traditional rules of classical human resources management, making this knowledge-based system more accessible and aligning it with a strategic management framework.
- Applications such as "Choisir le service public," in particular, illustrate the concrete effects of digitalization on recruitment, personnel administration, professional training, and human resources planning. However, digitalization does not eliminate France's career civil service system. On the contrary, it serves to modernize personnel management processes within the existing legal and institutional framework.

Comparison Criteria	**United States**	**France**
Administrative Tradition	Anglo-American administrative tradition	Continental European governance tradition
Government structure	Federal	Unitary, with strong elements of local self-government
Personnel model	Primarily position-based	Primarily career-based
Hiring	Position-specific evaluation and selection	Competitive exams and other legal procedures
Central Agency for Personnel Management	OPM (U.S. Office of Personnel Management)	DGAFP (Directorate General of Administration and the Civil Service) Directorate General of Public Administration and Civil Service
The most widely used digital platform	USAJOBS (Federal Job Portal)	Establishment of the INSP to replace the ENA
Job security	Protections that vary by status	Strong job security protections for career civil servants
Senior management	Senior Executive Service	The senior public management system and INSP
Current regulations	Performance, managerial accountability, and employment protections	Contract-based employment, mobility, and career reforms

An important point in this comparison is that both countries have mixed characteristics. While the U.S. has public employees with career security, position-based contract employment is becoming more widespread in France. However, it should not be assumed that all public employees in the U.S. are subject to the same system . In addition to the federal government, states and local governments also have their own personnel systems.

Human resources digitization reforms implemented in both countries in recent years indicate a certain convergence between the two systems. While France is moving toward more flexible forms of employment, the United States is redefining the relationship between employee protections and managerial accountability. From a public administration perspective, these two examples demonstrate that personnel management must consider not only merit or performance but also institutional independence, the public interest, professional expertise, employee rights, and democratic accountability. When examining the public personnel system in France, the status and career structure of public servants are more defining factors. Current reforms are promoting flexible employment in France. France adheres to a career-based approach to personnel management.

REFERENCES

Albayrak, S.,O.(2016). ABD Kamu Personel Rejiminde Esnek İstihdam (At-Will Employment) Eğilimi. *Mülkiye Dergisi, 40(2)*, 43-66.

Berghaus, S., & Back, A. (2016, September). Stages in digital business transformation: Results of an empirical maturity study. In *MCIS* (p. 22).

Choisir le service public, (2026). https://choisirleservicepublic.gouv.fr/. Erişim Tarihi: 11.09.2026.

Congress.gov, (1978). https://www.congress.gov/bill/95th-congress/senate-bill/2640. Erişim Tarihi: 01.09.2026.

Cuddy Alice, (2019). https://www.bbc.com/news/world-europe-47991257. Erişim Tarihi: 25.09.2026.

Datcu, O. C., Tănase, L. M., & Popovici, N. (2022). The impact of digitalization in the HR department: A post-pandemic qualitative analysis. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series, 22*(2), 309–316. doi:10.61801/OUAESS.2022.2.40

DGAFP, (2025). https://www.fonction-publique.gouv.fr/la-dgafp/qui-sommes-nous. Erişim Tarihi:20.09.2026.

Dhia, M. R. (2024). The role of technology in transformation human resource management: Systematic literature review. *Journal of Global Humanistic Studies, 2*(4), 90–99.

E-Government Act of 2002. https://www.congress.gov/107/plaws/publ347/PLAW-107publ347.pdf. Erişim Tarihi: 01.09.2026.

El Sawy, O., & Pereira, F. (2013). *Business modelling in the dynamic digital space: An ecosystem approach*. Springer.

Europen Union, 2025. https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/initiatives/national-strategies/france-national-strategy-ai. Erişim Tarihi: 02.10.2026.

Federal Cloud Computıng Strategy, (2011) https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/omb/assets/egov_docs/federal-cloud-computing-strategy.pdf. Erişim Tarihi: 01.09.2026.

Fregnan, E., Ivaldi, S., & Scaratti, G. (2020). HRM 4.0 and new managerial competences profile: The COMAU case. *Frontiers in Psychology, 11*(5), 1–16.

Government Performance and Resutls Act, (1993) https://obamawhitehouse.archives.gov/omb/mgmt-gpra/gplaw2m. Erişim Tarihi: 01.09.2026.

Genç Ç. (2016). E-İnsan kaynakları yönetiminde E-İşe alım süreci. *Anadolu Üniversitesi EKurgu İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 24*(1), 64-85.

Jain, D., & Sharma, H. (2024). Snapshot of digital transformation from the perspective of human resource management: A bibliometric approach. *Business Process Management Journal, 30*(3), 726–753. doi:10.1108/BPMJ-06-2023-0458

Karas, A. ve Březovská, B. N. (2020). Digitalization and its impact on human resources and HR marketing. Marketing Identity: COVID-2.0 Conference Proceedings from the Annual International Scientific Conference, (s. 233-247). Slovakia

Kayacı, M. (2025). Yapay zeka teknolojisinin kamu yönetimine etkileri: Fırsatlar açısından bir değerlendirme. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi, 9*(1), 408–426.

Kocaman, O. (2024). Yapay zeka uygulamalarının kamu yönetiminde karar almaya etkisi. *Yasama Dergisi*, (49), 153–192.

La fonction publique, (2025). https://www.vie-publique.fr/lettre_essentiel/24. Erişim Tarihi: 01.10.2026.

Le Portail De La Fonction Publique, (2023). https://www.fonction-publique.gouv.fr/devenir-agent-public/linstitut-national-du-service-public-insp. Erişim Tarihi: 02.10.2026.

Le Portail de la Fonction Publique, (2026). https://www.fonction-publique.gouv.fr/toutes-les-publications/evolution-des-effectifs-de-la-fonction-publique-en-2024. Erişim Tarihi: 02.10.2026.

Lepak, D. P., & Snell, S. A. (1998). Virtual HR: Strategic human resource management in the 21st century. *Human Resource Management Review, 8*(3), 215–234.

Lou, Y., Hong, A., & Li, Y. (2024). Assessing the role of HRM and HRD in enhancing sustainable job performance and innovative work behaviors through digital transformation in ICT comp... [Kaynak bilgisi eksik.]

OPM Federal Hiring, (2026). https://www.opm.gov/frequently-asked-questions/employment-faq/federal-hiring/how-does-usajobs-work/.Erişim Tarihi: 01.09.2026.

OPM Personnel Documentation, (2026). https://www.opm.gov/frequently-asked-questions/personnel-documentation-faq/personnel-documentation/what-is-the-electronic official-personnel-folder-eopf/. Erişim Tarihi: 01.09.2026.

Ömürgönülşen U. (2009). Amerika Birleşik Devletleri'nde Kamu Yönetimi. İçinde: K Karasu (ed.) Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri, Ankara: İmge Yayınevi, 313-412.

Pandey, S. (2020). Exploring the role of artificial intelligence (AI) in transforming HR functions: An empirical study in the Indian context. *International Journal of Scientific Research and Engineering Development, 3*(5).

Pappas, I., Mikalef, P., Giannakos, M., & Krogstie, J. (2018). Big data and business analytics ecosystems: Paving the way towards digital transformation and sustainable societies. *Information Systems and e-Business Management, 16*, 479–491.

République française. (1946). Loi n° 46-2294 du 19 octobre 1946 relative au statut général des fonctionnaires.

Ruel, H. J., Bondarouk, T. V., & Van der Velde, M. (2007). The contribution of e-HRM to HRM effectiveness. *Employee Relations, 29*(3), 280–291.

Sadran P. (2019). The Evolution of Public Personnel Systems in France: Structure and Reforms, *Urban and Regional Research International, URI, Volume:7,* pp.75-87, e ISSN: 2627-4213.

Skills-Based Hiring Guidance and Competency Model for Artificial Intelligence Work, (2024) https://www.opm.gov/chcoc/transmittals/2024/Skills-Based%20Hiring%20Guidance%20and%20Competency%20Model%20for%20Artificial%20Intelligence%20Work.pdf. Erişim Tarihi: 01.09.2026.

Stone, D. L., & Dulebohn, J. H. (2013). Emerging issues in theory and research on electronic human resource management. *Human Resource Management (eHRM), 23*(1), 1–5.

Strohmeier, S., & Piazza, F. (2015). *Artificial intelligence techniques in human resource management*. London: Apple Academic Press.

United States Office Of Personnel Management, (2026). https://www.opm.gov/chcoc/latest-memos/modernizing-hr-services-by-establishing-the-opm-hr-shared-service-center.pdf Erişim Tarihi: 02.09.2026.

Yoo, Y., Henfridsson, O., & Lyytinen, K. (2010). Research commentary—The new organizing logic of digital innovation: An agenda for information systems research. *Information Systems Research, 21*(4), 724–735.

WOMEN AND LEADERSHIP IN PUBLIC ORGANIZATIONS: AN ANALYSIS BASED ON THE BELGIAN EXAMPLE

Assoc. Prof. Dr. FATMA YILMAZ KILIÇKAYA
Erzincan Binali Yıldırım University,
ffatmaayilmaz@gmail.com - 0000-0001-8065-7245

Assistant Professor Dr. ElELİF EKİNCİ ÖZYARDIMCI
Erzincan Binali Yıldırım University,
eekinci@erzincan.edu.tr - 0000-0002-5067-5685

ABSTRACT

Measuring the role of women leaders in public administration solely by the extent of their active participation in governance is not sufficient on its own. The status and responsibilities of women leaders must also be examined in terms of the nature of policies, participatory processes, methods of democratic representation, the concept of governance, and institutional development. The presence of women in the highest echelons of management brings greater visibility to disadvantaged segments of society and diverse groups. For example, it ensures that the elderly, children, people with disabilities, and those receiving care services come to the forefront of management and are placed on the agenda. Another significant innovation is the belief that traditional management patterns in public institutions will undergo a transformation as the number of female managers increases. Through female leaders, issues such as meritocracy, equal opportunity, combating discrimination, career development, and flexible work hours can be incorporated into institutional policies, thereby accelerating the transformation of traditional management. Thanks to their innate and biological characteristics, positive traits such as more effective internal communication, empathy, and compromise may help transform the organizational culture. In this way, people-centered management will begin to prevail within the organization. The purpose of this study is to identify the contributions of women leaders to public institutions and to analyze and evaluate what kinds of policies and strategies the state and public administration should develop to resolve the challenges they face in public institutions. Belgium leads in terms of the number of female leaders employed in public institutions and serves as a good example in this regard. The contributions of female leaders to public administration will be examined and reinforced using the Belgian example.

Keywords: Public Administration, Public Policies, Women, Leadership.

KAMU ÖRGÜTLERİNDE KADIN VE LİDERLİK: BELÇİKA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

Kamu yönetiminde kadın liderlerin rolünü, yönetime katılımlarının en aktif şekilde gerçekleşmesiyle ölçmek tek başına yeterli değildir. Kadın liderlerin statü ve yükümlülükleri; politikaların niteliği, katılımcılık, demokratik temsil yöntemi, yönetim kavramı ve kurumların gelişimi açısından da ele alınarak incelenmelidir. Kadınların, yönetimin en üst kademelerinde yer almaları, toplumun dezavantajlı kesimleri ve farklı gruplarını daha da görünür kılmaktadır. Örneğin yaşlılar, çocuklar, engelliler ve bakım hizmeti alanların yönetimde ön plana çıkmalarını ve gündeme gelmelerini sağlamaktadır. Bir diğer önemli bir yenilik ise kamu kurumlarındaki geleneksel yönetim kalıplarının kadın yöneticilerin artırılarak dönüşüme uğrayacağına dair inançtır. Kadın yöneticiler vasıtasıyla yönetimde liyakat, fırsat eşitliği, ayrımcılıkla mücadele, kariyer gelişimi, esnek çalışma saatleri gibi konular kurumsal politikalar içerisinde yerini alarak klasik yönetimin dönüşümünü hızlandırabilir. Doğuştan gelen ve biyolojik özellikleri sayesinde kurum içi iletişimin daha etkin hale gelmesi, empati kurma, uzlaşma gibi olumlu özelliklerin kurumun iklimini değiştirmesi söz konusu olabilir. Bu şekilde insan merkezli yönetim kurum içerisinde hakim olmaya başlayacaktır. Bu çalışmanın amacı, kadın liderlerin kamu kurumlarına katkılarını tespit etmek ve kamu kurumlarında karşılaştıkları sorunların çözümünde devletin ve kamu yönetiminin ne gibi politika ve stratejiler üretmesi gerektiği analiz edilip değerlendirmektir. Belçika, kamu kurumlarında kadın lider çalıştırma açısından sayıca üstündür ve bu açıdan iyi bir ülke örneğidir. Kadın liderlerin kamu yönetimine katkıları Belçika örneği üzerinden incelenip pekiştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Kamu Politikaları, Kadın, Liderlik.

Introduction

The characteristics of successful managers have often been associated with men in society. Although women have taken on a greater role in the workforce in recent years compared to the past, the number of women in senior hierarchical positions remains very low. Gender discrimination against women, perpetuated by society, plays a significant role in the underrepresentation of women in high-level positions and leadership roles (Onay, 2013: 213–214).

From the perspective of gender equality, it should not be forgotten that when women and men participate in the workforce together under equal conditions, the synergy created by combining the characteristics inherent to their respective genders can be a source of strength. Including women—who make up half of the world's population—in the workforce, making efforts in this regard, and establishing supportive policies will prevent a significant resource from remaining untapped and will play a crucial role in the development of societies and nations (Kumkale, 2019).

It is evident that the concept of women's leadership has been exemplified throughout history. Nevertheless, despite the existence of such examples, women's leadership has been debated, and numerous opinions have been put forward regarding whether women can be leaders. Socrates stated, "It is the right of women to be leaders in the areas where they possess greater knowledge," thereby emphasizing that authority exists alongside knowledge on a given subject. It is well known that throughout history, there have been many female leaders in political and military spheres. In fact, in many tribes and kingdoms, it was a legal requirement that if a king died without a son, his eldest daughter would ascend to the throne (Şencan et al., 2015).

This study first addresses the concepts of women and leadership in the workplace. It then provides an assessment of the roles of women leaders in public institutions in Belgium. The study has the potential to serve as an important resource for managers and researchers seeking information on women leaders in public institutions.

The Role and Position of Women in the Workplace

Women are among the most important stakeholders influencing a society's development and success. Women's leadership qualities become evident when considering their success in sustaining the family. The concept of family—which women have established at the societal level while managing heavy responsibilities and scarce resources—serves as proof of how women demonstrate exemplary leadership in environments where they are given the opportunity to express themselves and are socially recognized as legitimate (Afkhami et al., 2001: 7). Although women have achieved great successes throughout history, proving themselves and making their mark in certain areas of life has been a challenging process. A review of historical developments reveals that women's entry into the workforce in the modern sense did not emerge until after the Industrial Revolution (Türkkahraman and Şahin, 2010: 76). The scope of women's employment in the economic sphere is expanding day by day. Women's participation in the workforce is leading to changes in family structures. The roles and characteristics traditionally associated with women and men are evolving. Particularly in developed countries, there is a growing belief in the necessity of women working, and the notion that women's roles are confined to the home is shifting (Turunç and Erkuş, 2010: 416).

Leveraging women's management skills will have a positive impact on the economy and contribute to the growth of businesses. The benefits that women's participation in management positions will bring to businesses are as follows (Korkmaz, 2016: 110):

- ✓ Increasing creativity and innovation to boost productivity,
- ✓ Increasing customer and consumer satisfaction by representing their interests,
- ✓ Enhancing the image of the organization and the country,
- ✓ Attracting the interest of investors sensitive to this issue.

It is possible to mention some of the challenges women face in the workplace; these include inequality in education and vocational training, inequality in finding employment and receiving promotions, inequality in pay, inequality in accessing social rights, and sexual harassment (Kocacık and Gökkaya, 2005, p. 207). At the core of these issues faced by women lies inequality

rooted in discrimination. Due to these inequalities, women are unable to hold senior positions in various departments of organizations (Wirth, 2001, p. 25).

When examining the characteristics of female managers, it can be said that women who combine the characteristics of gender roles with their own personal traits are more likely to hold managerial positions. In fact, it has been observed that women in managerial roles begin to exhibit masculine behaviors and may display more negative attitudes toward their female colleagues than toward male employees. According to the concept referred to in the literature as the "Queen Bee Syndrome," women in top management view themselves as unique and privileged (Örücü et al., 2007: 119). Studies in the field indicate that perceptions of female managers do not align with the perception of a successful manager, and that this discrepancy is particularly pronounced among male participants (Heilman et al., 1989).

The Concept of Leadership and Leadership Approaches

Leadership is the process by which an individual influences and directs the activities of others to achieve specific personal or group goals under certain conditions (Koçel, 2011). Beginning in the 1900s, social scientists began conducting research aimed at better understanding the traits of leaders, and thus the "great man" theory—which had previously been regarded as the cornerstone of leadership theories—began to be replaced by trait theory. Extensive leadership research began in the early 20th century with trait theory and continued in the 1950s and 1960s with behavioral leadership theory. Trait theory argued that leaders must possess certain traits, while behavioral theories focused on person-oriented and task-oriented behaviors. Because behavioral leadership theories failed to give due importance to the environment and circumstances, situational theories emerged between 1960 and 1980. Situational theories argued that there are different leadership styles appropriate for each situation. Since the 1980s, modern leadership theories—which approach leadership in various ways—continue to examine leadership from multiple perspectives today. Leadership, which began with the "great man" theory, has evolved to encompass digital leadership in the 21st century (Yılmaz, 2020: 17).

Leadership is vital to organizational success because it has the potential to be effective by helping to improve organizational activities and ensure the efficient use of scarce resources. Furthermore, it is a key component of organizational success because it helps create a committed workforce capable of overcoming challenges and striving for improvement. Leadership increases organizational productivity and profitability; however, the extent to which leadership can lead to success depends on the leader's style and their ability to create a work environment where subordinates can perform at their best. Leadership style, simply put, is the way a leader directs, implements plans, and motivates people (Aydemir, 2020). Political scientist Burns (1978) defined leadership as leaders who represent the values and motivations of their followers and encourage them to take action toward specific goals.

Women Leaders and Women's Leadership

Situational changes occur in the leadership process and on the path to becoming a leader based on the characteristics of women and men. Female leaders possess characteristics that give them an advantage over men in managerial positions. Despite this, their participation in senior-level managerial roles is limited, and there are even cases where they are unable to participate at all. These barriers to career advancement in various sectors are related to the "glass ceiling" (Eagly and Carli, 2007: 62–71). Female managers are among the groups that experience role conflict most intensely in the economic sphere. Studies have concluded that female executives experience more role conflict than male executives, as well as than non-executive women and men (Apperson et al., 2002: 13).

The concept of women's leadership has been illustrated by striking examples throughout history. However, despite these examples, women's leadership has been debated, and many opinions have been put forward regarding whether women can be leaders. In the Western tradition, Socrates emphasized that "in areas where women know more—such as spinning wool, for example—it is their right to be leaders," thereby highlighting that the more knowledgeable one is about a subject, the greater their authority. However, Socrates did not comment on whether a woman who manages men in the field of spinning wool could learn to command a warship (Aldair, 2005: 280).

Jironet (2011: 118) defined women's leadership as women's self-awareness and their ability to exercise their own will in their choices, and emphasized that women who achieve this can demonstrate leadership. In Woolf's (1929) work—considered significant for women's leadership—it is noted that there is evidence in women's historical legacy that they are capable of doing so. Furthermore, in this century, which demands leadership diversity, gender diversity can be viewed as a significant opportunity (Desvaux and Devlllard, 2008). By developing awareness of themselves, their work environments, and other variables, women can create a new leadership style composed of feminine leadership traits (Jironet, 2011).

Due to the prevailing perception that women possess fewer leadership skills than men, women face negative consequences as they advance to senior positions (Brenner et al., 1989: 662). Dobbins and Platz (1986) argued that there are no differences between the leadership styles of female and male leaders. Female and male leaders exhibit task-oriented and relationship-oriented leadership behaviors in equal measure and ensure group satisfaction to the same extent. The only difference between female and male leaders, as revealed by laboratory studies, is that male leaders were found to be more effective. However, researchers attribute this difference to the fact that, in the absence of an organizational setting and environmental factors, individuals focus their attention solely on gender. Similarly, in their study, Eagly and Johnson (1990) found that, despite societal expectations that women would adopt a relationship-oriented leadership style and men a task-oriented one, they could not identify significant differences between the leadership styles of women and men in an organizational setting. According to Eagly and Johnson (1990), there is very little difference between female and male managers who learn their roles within the organization before reaching a managerial position. The hierarchical level at which managers are situated can also influence their leadership styles.

Findings from recent studies involving subordinates indicate that subordinates' receptiveness to and willingness to accept female leadership have increased. This suggests that women's leadership styles are being embraced more widely by subordinates, and that leadership styles emerging in the postmodern era place greater emphasis on feminine traits. With the advent of the postmodern era, a transformation has taken place in leadership styles, and the modern era's masculine understanding of leadership has begun to lose its influence over subordinates. This shift has been further supported by the successes of female leaders, particularly during global crises such as the COVID-19 pandemic. These recent developments, which highlight women's success, represent a turning point for women who have been forced into the role of followers rather than leaders for centuries. Studies also show that the preference for feminine leadership traits has increased in the postmodern era. Consequently, female leaders have undergone a transformation away from the masculine language and style they previously emphasized in their leadership approaches during the modern era. With the growing preference for feminine leadership traits in today's postmodern society, it has become necessary for female leaders to move away from classical leadership styles and develop new ones (Erdil and Üste, 2014).

Women's Leadership in Public Institutions

The knowledge, accumulated experience, and talents that humanity has possessed from the past to the present are undoubtedly the most valuable asset for organizations. This accumulated knowledge is also of great importance in bureaucratic systems. Being able to effectively and functionally transform this knowledge into service and make it available to broad segments of society is an extremely important and strategic element. The responsibilities of bureaucratic leaders are also evaluated within this framework. Indeed, bureaucratic leaders—who have the fundamental mission of motivating the workforce within the bureaucratic system to achieve organizational success and performance—also bear the responsibility of influencing the broad segments of the public affected by and benefiting from the public bureaucracy, as well as ensuring the efficiency and satisfaction of the services provided. Fundamentally, bureaucratic leadership is one of the leadership styles that deserves special attention—not only within the public bureaucracy but also in certain private-sector organizations where bureaucratic processes are essential and indispensable (Ak, 2020).

The concept of women's leadership, however, has been present throughout nearly every period of history. Although women have emerged as leaders in every era, debates regarding whether women can be leaders have taken place and continue to this day. Society expects and attributes certain behavioral patterns to women—such as being more sensitive to social relationships, emotional, compassionate, helpful, dependent, and self-sacrificing—compared to men (Genç and Kara, 2019: 227). Bureaucratic leaders in public institutions must first place citizens—who are their "clients"—within the framework of bureaucratic rules and regulations (Osborne and Gaebler, 1992).

The Process and Development of Women's Leadership in Belgium

Belgium is one of the European countries where women are well-represented and actively engaged in politics and public administration. Throughout history, they have stood out for their participation and strong representational capabilities at both the federal and regional levels. It is an indisputable fact in the literature on public administration that the participatory, collaborative, and conciliatory leadership styles of women leaders make significant contributions to the development and progress of public institutions. Women's leadership in decision-making and management mechanisms plays a key role in implementing the principles of transparency, accountability, and social welfare. The growing importance of women in decision-making mechanisms represents a significant step forward in making policies in areas such as education, health, the environment, and culture more effective and prioritizing them. In addition, the challenges they face in their professional lives—such as structural, social, and cultural barriers like the "glass ceiling"— pose significant obstacles to women assuming leadership positions and attaining leadership status within institutions. In Belgium as well, particularly in recent years, the number of female managers working at both the local and national levels has increased. Recognizing just how vital the strengths and qualifications of female leaders are for public institutions, efforts have been made to find ways to fully leverage their capabilities. This will bring about a significant shift in mindset and culture (Bozkaya, 2025: 293). All policies to be developed and implemented going forward will be shaped based on these factors. When discussing women's place in Belgian history, it is appropriate to examine a process that extends back to the country's founding. In Belgium, which gained independence in 1830, women's rights to participate in governance were virtually nonexistent—they were extremely limited. During the founding period, political rights were structured around men and remained under their control. The absence of women's right to vote or hold office—that is, the lack of suffrage—until the 19th century, the severe legal and economic restrictions on married women's freedoms, and their exclusion from nearly all levels of institutions and organizations—whether private or public—were among the defining characteristics of that era. Women's suffrage developed in stages. Initially, limited voting rights were granted to a group of women in 1919; by the 1920 municipal elections and the 1948 federal elections, women had achieved equal voting rights with men. Women were first elected to the local parliament in 1921. Following World War II, a decline in the male population, coupled with a growing need for workers in the economy, agriculture, and the service sector, as well as rising demand for employment, led women to enter public institutions and begin working at various levels (Kanter, 1977).

From the 1980s to the present, Belgium has had comprehensive gender equality policies and strategies. Since the 1980s, policies have been implemented and action plans developed—at both the federal and local levels, and across both the public and private sectors—to prioritize equal opportunity and gender equality. The 1996 Beijing Declaration and Platform for Action is a prime example of this. In 2007, the "Law on Mainstreaming Gender Equality" was enacted (European Institute for Gender Equality, 2025).

By 2002, the Institute for Gender Equality was established by law. This institution serves as a symbol of gender equality in Belgium (Belgische Staat (2002)). In February 2002, a provision emphasizing the principle of equality between men and women was added to Article 10 of the Belgian Constitution. Subsequently, the Gender Equality Act was adopted at the federal level in 2007. This law sought to ensure the smooth implementation of EU legislation by incorporating it into national laws (European Institute for Gender Equality, 2025).

Regarding women's roles in governance and leadership, the first female minister took an active role in government and assumed office in 1965. Marguerite De Riemaecker-Legot took office as Minister of Housing and Family Affairs and had the honor of becoming Belgium's first female minister (Universiteit Gent, 2016). One of Belgium's most significant reforms regarding women's leadership was the Smet–Tobback Act, adopted on May 24, 1994. This law prohibited political parties from having more than two-thirds of candidates of the same gender on their candidate lists. Consequently, it became mandatory to allocate at least approximately one-third of the spots on candidate lists to each gender. The benefits of this law for increasing women's leadership and participation include the following: It ensured an increase in women's representation, thereby preventing it from being left to the arbitrary discretion of political parties. Nominating women became a legal requirement. Finally, efforts were made to overcome the barriers facing women leaders, and necessary measures began to be implemented (Institute for the Equality of Women and Men, 2026).

Sophie Wilmès served as Prime Minister of Belgium from 2019 to 2020 and was Belgium's first female prime minister. This is of great significance for the representation of Belgian women, and the election of the first female prime minister is a historic event. Wilmès began her political career as a municipal council member in the Uccle district of Belgium. She assumed the executive office during the COVID-19 pandemic and, by implementing successful policies, demonstrated just how effective female leaders can be even during times of crisis. After her term as Prime Minister ended, Wilmes assumed a new role as Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs, European Affairs, Foreign Trade, and Federal Cultural Institutions; she was subsequently appointed to the European Parliament in 2024, where she represented Belgium. (Council of Women World Leaders, 2025).

As of today, a significant framework for women's leadership has been established through the "Federal Plan for Mainstreaming Gender," covering the years 2020–2024. This framework aims to ensure that a gender perspective is incorporated into employment, budgeting, public personnel management, and other policy areas (Senate bee, 2026).

CONCLUSION

The historical development of women's leadership in Belgium demonstrates that women's political and administrative positions have evolved over the course of nearly two centuries through legal, political, and institutional reforms.

Women, who were largely excluded from political rights in the 19th century, gained local and national political rights in the first half of the 20th century; in the second half, they began to attain high-level administrative positions, such as ministerial posts. Beginning in the 1990s, more direct institutional interventions were developed to increase women's representation in decision-making processes.

A distinctive feature of the Belgian model is that it addresses women's leadership not merely as a matter of equal opportunity for individuals, but as an issue related to the structure of democratic institutions, political parties' candidate selection processes, the design of public policies, and corporate governance.

However, the increase in women's political and economic representation does not mean that full equality in leadership has been achieved. In particular, the distribution of executive roles, senior management positions, and actual decision-making power remains an area requiring further research.

Therefore, the Belgian example demonstrates that legal equality, affirmative action, institutional oversight, and social transformation must be considered together in the development of women's leadership.

Belgium's federal governance structure, meanwhile, allows for the examination of women's leadership at different levels of government. A comparison of equality policies implemented at the federal, regional, and local levels contributes to an assessment of the relationship between the organizational structures of public institutions and women's leadership opportunities.

The fundamental significance of selecting the Belgian example lies not only in the increase in the number of female executives but also in the fact that it offers a research area that can be approached through the dimensions of democratic representation, equality, public personnel management, institutional transformation, and gender-sensitive governance. The Belgian experience can contribute to the evaluation of mechanisms that support women's access to senior leadership positions in public administration and to the development of comparative policy analyses for countries with different administrative traditions, such as Turkey.

References

Afkhami, M., Eisenberg, A., & Vaziri, H. (2001). *Leading to choices: Leadership training handbook for women* (Z. Şişman, Çev.). İstanbul: Graphis Matbaa.

Ak, M. (2020). Bürokratik liderlik. H. T. Uysal, C. Aksoy ve F. Yılmaz (Ed.), *Liderlik tarzları: Çağdaş yönetim yaklaşımıyla insan sanatında ustalaşma* içinde (ss. 67–81). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aldair, J. (2005). *Kışkırtıcı liderlik: Büyük liderlerden öğretiler* (P. Ozaner, Çev.). İstanbul: Alteo Yayınları.

Apperson, M., Schmidt, H., Moore, S., Grunberg, L., & Greenberg, E. (2002). Women managers and the experience of work-family conflict. *American Journal of Undergraduate Research, 1*(3), 9–16.

Aydemir, S. (2020). Otokratik liderlik. H. T. Uysal, C. Aksoy ve F. Yılmaz (Ed.), *Liderlik tarzları: Çağdaş yönetim yaklaşımıyla insan sanatında ustalaşma* içinde (ss. 41–53). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Belgische Staat (2002), Loi du 16 décembre 2002 portant création de l'Institut pour l'égalité des femmes et des hommes. Moniteur.

Bozkaya, G., Ç. (2025). Kadın Liderlerin Kamu Yönetimine Katkıları: Toplumsal Cinsiyet Perspektifi, *Journal of Academic Value Studies 11(4),* ss. 293-306. http://dx.doi.org/10.29228/javs.88681.

Brenner, O. C., Tomkiewicz, J., & Schein, V. E. (1989). The relationship between sex role stereotypes and requisite management characteristics revisited. *Academy of Management Journal, 32*(3), 662–669.

Burns, J. M. (1978). *Leadership*. New York, NY: Harper & Row.

Council of Woman World Leaders, (2025). https://www.councilwomenworldleaders.org/sophie-wilmes. Erişim Tarihi: 02.09.2026.

Desvaux, G., & Devillard, S. (2008). *Women matter 2: Female leadership, a competitive edge for the future*. France: McKinsey & Company.

Dobbins, G. H., & Platz, S. J. (1986). Sex differences in leadership: How real are they? *Academy of Management Review*.

Eagly, A. H., & Carli, L. L. (2007). Women and the labyrinth of leadership. *Harvard Business Review, 85*(9), 62–71.

Eagly, A. H., & Johnson, B. T. (1990). Gender and leadership style: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 108*(2), 233–256.

Erdil, D., & Üste, R. (2024). Modernizmden modern ötesi sürece: Kadın ve liderlik. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 103–137.

European Institute for Gender Equality, (2025). https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/countries/belgium. Erişim Tarihi. 01.09.2026.

Genç, K. Y., & Kara, M. A. (2019, December). Dünya'da önde gelen kadın politikacıların liderlik tarzlarının analizi. *SETSCI Conference Proceedings, 11*, 247–253.

Heilman, M. E., Block, C. J., Martell, R. F., & Simon, M. C. (1989). Has anything changed? Current characterizations of men, women, and managers. *Journal of Applied Psychology, 74*(6), 935–942.

Institute for the equality of woman and men, (2026). ıgvm-ief belgium.be. Erişim Tarihi: 02.06.2026.

Jironet, K. (2011). *Female leadership: Management, Jungian psychology, spirituality, and the global journey through purgatory*. New York, NY: Taylor & Francis e-Library.

Kanter, R. M. (1977). Men and women of the corporation. Basic Books.

Kocacık, F., & Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye'de çalışan kadınlar ve sorunları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6*(1), 195–219.

Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Korkmaz, H. (2016). Yönetimde kadın ve cam tavan sendromu. *Alternatif Politika, Toplumsal Cinsiyet Özel Sayısı II*, 95–112.

Kumkale, İ. (Ed.). (2019). *Kadının iş yaşamı ve etik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Onay, M. (2013). Antik çağdan bugüne tarihin başarılı kadın liderleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5*(2), 213–225.

Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). *Reinventing government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Örücü, E., Kılıç, R., & Kılıç, T. (2007). Cam tavan sendromu ve kadınların üst düzey yönetici pozisyonuna yükselmelerindeki engeller: Balıkesir ili örneği. *Yönetim ve Ekonomi, 14*(2), 117–135.

Senate bee, (2026). https://www.senate.be/www/?MIval=/index_senate&LANG=fr. Erişim Tarihi: 02.09.2026.

Şencan, M., İbicioğlu, H., & Karabekir, M. (2015). Kadın yöneticilerin liderlik özelliklerinin incelenmesi: Türkiye'deki kadın rektörler üzerine bir içerik analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20*(1), 241–259.

Turunç, Ö., & Erkuş, A. (2010). İş-aile yaşam çatışmasının iş tatmini ve örgütsel bağlılık üzerine etkileri: İş stresinin aracılık rolü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 10*(19), 415–440.

Türkkahraman, M., & Şahin, K. (2010). Kadın ve kariyer. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2*(1), 75–88.

Universiteit Gent, (2016) https://www.ugentmemorie.be/personen/de-riemaecker-legot-marguerite-1913-1977. Erişim Tarihi: 01.09.2026.

Wirth, L. (2001). *Breaking through the glass ceiling: Women in management*. Geneva: International Labour Office.

Woolf, V. (1929). *Kendine ait bir oda* (İ. Özdemir, Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Yılmaz, F. (2020). Liderlikle ilgili temel teoriler. H. T. Uysal, C. Aksoy ve F. Yılmaz (Ed.), *Liderlik tarzları: Çağdaş yönetim yaklaşımıyla insan sanatında ustalaşma* içinde (ss. 17–40). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

ÖLÇEK, MEKÂN VE YÖNETİM: TÜRKİYE'DE YENİ İL TALEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Hülya Özçağlar Eroğlu

Karabük Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

hulyaozcaglar@karabuk.edu.tr - 0000-0003-1861-3721

Prof. Dr. Ali Özçağlar

Karabük Üniversitesi/İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Coğrafya Bölümü

ozcaglar@karabuk.edu.tr - 0000-0002-3001-9234

ÖZET

Türkiye'de il sistemi, Osmanlı'dan günümüze aktarılan vilayet sistemine dayanmakta ve günümüzde 1982 Anayasasının 126. Maddesi ile düzenlenmektedir. Merkezi idarenin taşradaki örgütlenmesinin temelini oluşturan il sistemi, özellikle 1980 sonrasında il sayısındaki hızlı artışla yönetsel yapılanmanın ötesinde siyasal ve ekonomik taleplerin yoğunlaştığı bir sahaya dönüşmüştür. Türkiye'de yeni bir il kurulmasının siyasi, hukuki, idari, coğrafi, ekonomik, sosyo-kültürel ve benzeri birçok boyutu vardır. Bu kapsamda Türkiye'de yeni bir il kurulması, kamu hizmetlerine erişim ve kalkınma gibi gerekçelere dayanmakta; ancak mekânsal uygunluk, yönetsel ölçek ve örgütsel kapasite gibi rasyonel ölçütler çoğu zaman ikincil kalmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kamuoyunda gündeme gelen yeni il taleplerini idari coğrafya ve kamu yönetimi açısından değerlendirmek ve önerilen illerin kurulabilirliğini tartışmaktır. Bu kapsamda çalışmanın örneklemini Şebinkarahisar, Lüleburgaz, Yüksekova, Kahta, Ünye, Çorlu, Edremit, Fethiye, Tarsus ve Midyat ilçeleri oluşturmaktadır. Çalışmada gösterge temelli karşılaştırmalı vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Örneklemdeki il önerileri, yönetsel ölçeği belirleyen ilçe sayısı ve nüfusun yanı sıra merkeze uzaklık ve ana il üzerindeki etki gibi göstergeler üzerinden değerlendirilmiştir. Analiz, TÜİK nüfus verileri, ilgili mevzuat ve belge incelemesiyle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kamu yönetimi, idari coğrafya, il sistemi, merkez ilçe ve büyükşehir belediyesi.

SCALE, SPACE, AND ADMINISTRATION: AN EVALUATION OF NEW PROVINCE DEMANDS IN TURKEY[1]

Assistant Professor Dr. Hülya Özçağlar Eroğlu,

Karabük University / Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration

hulyaozcaglar@karabuk.edu.tr - 0000-0003-1861-3721

Prof. Dr. Ali Özçağlar

Karabük University / Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Geography

ozcaglar@karabuk.edu.tr - 0000-0002-3001-9234

ABSTRACT

Turkey's provincial system is based on the vilayet system inherited from the Ottoman era and is currently regulated by Article 126 of the 1982 Constitution. The provincial system, which forms the foundation of the central administration's organization in rural areas, has, especially after the rapid increase in the number of provinces since 1980, evolved into a domain where political and economic demands have intensified, going beyond a purely administrative structure. Establishing a new province in Turkey involves numerous dimensions, including political, legal, administrative, geographical, economic, and socio-cultural factors. In this context, the creation of new provinces is generally justified by reasons such as improving access to public services and promoting development; however, rational criteria such as spatial suitability, administrative scale, and organizational capacity often remain secondary. This study aims to evaluate the newly emerging demands for provinces on the public agenda from the perspectives of administrative geography and public administration, and to discuss the feasibility of the proposed provinces. Within this scope, the study sample consists of the districts of Şebinkarahisar, Lüleburgaz, Yüksekova, Kahta, Ünye, Çorlu, Edremit, Fethiye, Tarsus, and Midyat. The study employs an indicator-based comparative case analysis method. The proposed provinces in the sample are evaluated based on indicators such as the number of districts and population, which determine administrative scale, as well as distance from the provincial center and impact on the main province. The analysis draws on TÜİK population data, relevant legislation, and document review.

Keywords: Public administration, administrative geography, provincial system, central district and metropolitan municipality.

[1] Bu çalışmada, İngilizce özet redaksiyonu için yapay zekâ aracından yararlanılmıştır.

1. GİRİŞ

Devletin toprak üzerinde nasıl ve hangi yönetsel ölçekte ve kademede örgütlendiği, kamu hizmetlerinin etkinliğini doğrudan belirleyen temel yönetsel tercihlerden biridir. Türkiye'de bu örgütlenmenin temel birimi olan il sistemi, Osmanlı'dan devralınan vilayet geleneğine dayanmaktadır. İl sistemi, 1980'lerin sonundan itibaren hızlı bir genişleme sürecine girmiştir. 1989-1999 yılları arasında 14 yeni il kurulmuş ve il sayısı 67'den 81'e çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devletinde il kurulması, kaldırılması ve bir ilçenin başka bir ile bağlanması ancak kanunla mümkündür (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, md. 126; İl İdaresi Kanunu, 1949, md. 2). Bu nedenle il sayısındaki her değişiklik, yasama sürecinden geçen siyasal bir tercihin ürünüdür. Bu durum, il kurulmasını teknik bir yönetsel düzenleme olmanın ötesine taşımış ve yerel bekletilerin, siyasal taleplerin yoğunlaştığı bir alana dönüştürmüştür.

Yeni il talepleri genellikle kamu hizmetlerine daha kolay erişim, yatırımların artması ve bölgesel kalkınma gibi gerekçelerle dile getirilmektedir. İl statüsünün beraberinde getirdiği kamu kurumları, istihdam olanakları ve bütçe payları söz konusu il kurulması taleplerini zaman içerisinde yerel siyasetin ve ekonomik beklentilerin bir aracına dönüştürmektedir. Bu süreçte mekânsal uygunluk, yönetsel ölçek ve örgütsel kapasite gibi rasyonel ölçütler genellikle ikinci planda kalmaktadır. Kamuoyunda yer bulan "nüfusu 100.000'i aşan ilçeler il olacak" türünden asılsız haberler[2] bu durumun en tipik örneğidir (GZT, 2026; NTV, 2023, 2025). Bu haberlerde, bir ilin en az üç ilçeden oluştuğu, il merkezinin seçiminde kentsel yerleşmenin hizmet düzeyi ve il erişilebilirliğinin belirleyici olduğu gerçeği göz ardı edilmektedir. Yeni il taleplerinin sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi için önce il, ilçe ve merkez ilçe kavramlarının, normal statülü il ile büyükşehir belediyeli il ayrımının ve bu ayrım içinde ortaya çıkan metropol ilçe kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede çalışma, kamuoyunda gündeme gelen il taleplerinden bazılarını idari coğrafya ve kamu yönetimi ölçütleriyle sınamayı ve önerilen illerin kurulup kurulamayacağını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla büyükşehir belediyesi bulunmayan normal statülü dört il (Giresun, Kırklareli, Adıyaman, Hakkâri) ile büyükşehir belediyeli altı il (Ordu, Tekirdağ, Balıkesir, Muğla, Mersin, Mardin) örnek olarak seçilmiştir. Her ilde, yeni ilin merkez ilçesi olabilecek en uygun ilçe ile bu ili oluşturabilecek diğer ilçeler belirlenmiş ve öneriler, gösterge temelli karşılaştırmalı vaka analiziyle değerlendirilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE YENİ İL TALEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yeni il önerilerinin değerlendirilmesinde Türkiye'nin mülki idare yapısını oluşturan temel birimlerin, bu birimlere ilişkin yasal ölçütlerin ve idari coğrafya açısından önemli kavramların ortaya konması gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde önce il, ilçe, merkez ilçe ve metropol ilçe kavramları ile normal statülü il ile büyükşehir belediyeli il arasındaki ayrım ele alınmaktadır. Ardından, yeni bir ilin kurulabilmesi için aranan asgari ilçe sayısı ve nüfus eşiği gibi ölçütler belirlenmekte; bu ölçütler doğrultusunda örneklemdeki vakalar, normal statülü ve büyükşehir belediyeli iller olmak üzere iki grup halinde değerlendirilmektedir.

[2] Söz konusu iddialar, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Dezenformasyonla Mücadele Merkezi (DMM) tarafından yalanlanmıştır (TGRT Haber, 2026).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 126'ncı maddesine göre "Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere, iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır" (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, md.126/1). Bu hükme göre il, Türkiye'de merkezi idarenin taşra örgütlenmesinin birinci kademesini oluşturur. 2026 yılı itibarıyla mevcut 81 il, yerel yönetim yapısı bakımından 30 büyükşehir belediyeli ve 51 normal statülü il olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Görsel 1).

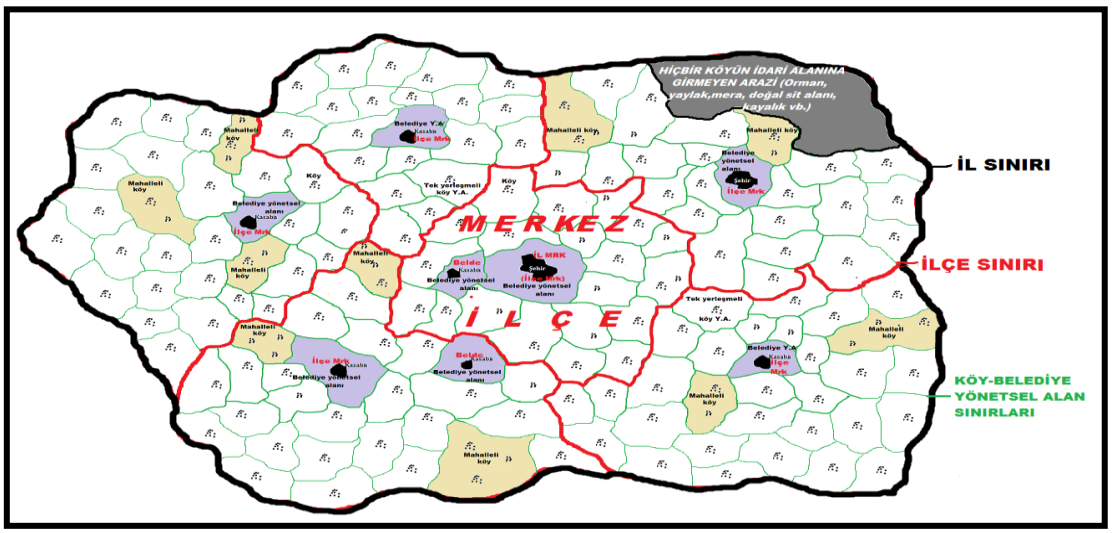

Görsel 1. Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Bulunan ve Bulunmayan İller (Özçağlar ve Karabacak, 2016: 10)

Giriş bölümünde belirtildiği üzere, bir ilin kurulması kanunla mümkün olup bu süreç 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ile düzenlenmektedir. Buna göre Türkiye'de il kurulmasına ilişkin ölçütler, coğrafi durum, ekonomik koşullar ve kamu hizmetlerinin gerekleri gibi niteliksel ifadelerle sınırlıdır. Yasal düzenlemelerin ili tanımlamak yerine yalnızca kuruluş ölçütlerini ve usulünü belirlemesi, çalışma kapsamında hukuki çerçeveyi ve mevcut uygulamayı birlikte yansıtan bir tanım yapılmasını gerekli kılmaktadır. Buna göre, idari coğrafya ve kamu yönetimi açısından il, merkezi idarenin taşra örgütlenmesinin birinci kademesini oluşturan, coğrafi durum, ekonomik koşullar ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre kanunla kurulan, merkez ilçe dahil en az üç ilçeden oluşan ve yönetimi vali tarafından yürütülen mülki idare birimidir.

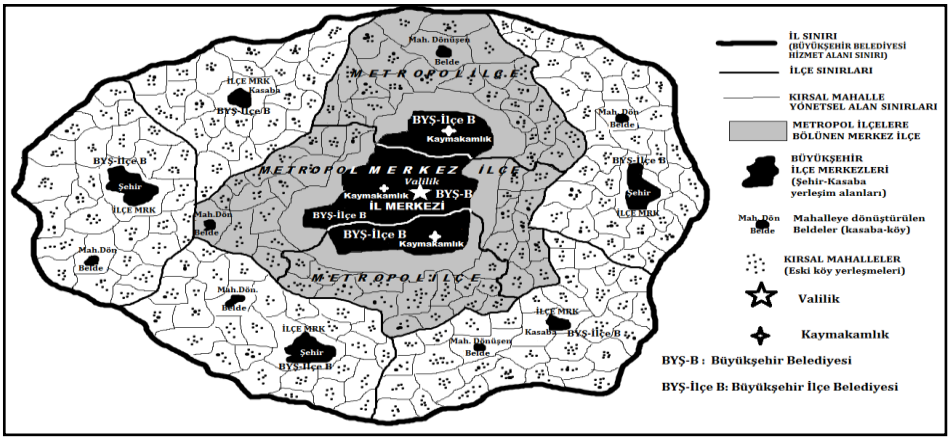
İl tanımındaki merkez ilçe dahil en az üç ilçe ölçütü ile hem ilçe hem de merkez ilçe kavramının açıklanmasını gerektirmektedir. İlçe, ilin alt bölümü olup mekânsal olarak köylerin, belediye teşkilatlı yerleşmelerin (şehir, kasaba) idari alanlarını ve devlete ait hazine ve orman arazilerini kapsayan bir idari bölümdür (Özçağlar, 2015: 69). Merkez ilçe ise, ilin yönetim merkezi işlevini üstlenen ilçedir. Büyükşehir belediyesi bulunmayan normal statülü illerdeki ilçelerin başında gelen merkez ilçenin mekânsal kapsamını, il merkezi belediyesi ile diğer belediyelerin ve köylerin yönetsel alanları ve hazine arazileri oluşturmaktadır (Görsel 2). Büyükşehir belediyesi bulunmayan normal statülü illerde merkez ilçede ayrı bir kaymakamlık teşkilatı bulunmamakta ve ilçenin kaymakamlık düzeyindeki işlerini doğrudan valilik yürütmektedir. Bu nedenle kamuoyunda yeni il adayı olarak adları geçen ilçeler, tek başlarına il olamaz; ancak kurulacak yeni bir ilin merkez ilçesi olabilirler. Bir il tek ilçeden oluşamaz, merkez ilçenin yanında en az iki ilçenin daha bulunması gerekmektedir. Türkiye'deki illerin ilçe sayıları incelendiğinde, 39

ilçe ile İstanbul ilk sırada, 3 ilçe ile Bayburt ise son sırada yer almaktadır. 1989 yılında Gümüşhane ilinden ayrılarak il statüsü kazanan Bayburt, merkez ilçe ile Aydıntepe ve Demirözü ilçelerinden oluşmaktadır. Kanunda il kurulması için asgari bir ilçe sayısı belirlenmemiş olsa da Bayburt örneği mevcut yapıda fiili bir alt sınır oluşturmaktadır. Bu nedenle yeni kurulacak bir ilin, merkez ilçe dahil en az üç ilçeden oluşması gerekmektedir.

Görsel 2. Altı İlçenin Yan Yana Gelmesiyle Oluşmuş Büyükşehir Belediyesi Bulunmayan Normal Statülü Bir İlin Temsili İdari Bölünüş Haritası (İçişleri Bakanlığı, 2018:13)

Merkez ilçe kavramı, büyükşehir belediyeli illerde farklı bir içerik kazanmaktadır. Büyükşehir belediyeli illerde, il merkezi konumundaki şehrin yerleşim alanını kapsayan ilçelere metropol ilçe denilmektedir. Bunun yanı sıra, Ordu, Trabzon, Tekirdağ, Aydın, Muğla ve Mardin illerinde merkez ilçe içinde yer alan şehir alanı küçük olduğu için bölünme olmadan merkez ilçe ve il merkezi konumundaki şehrin yerleşim alanı korunmuştur. Bu altı ilde merkez ilçe, yerleşim alanının sınırlı olması nedeniyle bölünmemiş ve metropol ilçe niteliği kazanmamıştır. Büyükşehir belediyeli illerde eski merkez ilçe bölünerek birden fazla metropol ilçe oluşturulmakta, her birinde kaymakamlık ve ilçe belediyesi kurulduğu için bu ilçelere yeni adlar verilmektedir. Bu metropol ilçelerden valilik binasının bulunduğu ilçe ise "metropol merkez ilçe" olarak adlandırılmaktadır (Özçağlar ve Karabacak, 2016; Görsel 4). Bu ilçede mülki idare birimleri olarak valilik ve kaymakamlık; yerel yönetim organları olarak ise büyükşehir belediyesi (eski il merkezi belediyesi) ve ilçe belediyesi bulunmaktadır.

Görsel 4. Üç Metropol İlçeden ve Sekiz Diğer Büyükşehir İlçesinden Oluşan Büyükşehir Belediyeli Bir İlin Temsili İdari Bölünüş Haritası (Özçağlar ve Karabacak, 2016: 14)

Metropol ilçe yapısının oluşabilmesi, ilin önce büyükşehir belediyeli il statüsüne geçmesine bağlıdır. Nitekim Afyonkarahisar'ın nüfusu 2025 yılında 751.808'e ulaşmasına karşın büyükşehir belediyesi henüz kurulmamıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2025). Bu durum, nüfus eşiğinin tek başına yeterli olmadığını ve sürecin yasal düzenlemeye ek olarak siyasi takdire de bağlı olduğunu göstermektedir. Nüfus eşiği, kurulması talep edilen illerin statüsünü doğrudan belirlemektedir. Çalışma kapsamında değerlendirilen illerin büyük bölümünün nüfusu 750.000'in oldukça altında kaldığından, bu illerin büyükşehir belediyeli il olarak kurulması mümkün değildir. Dolayısıyla yeni iller ancak büyükşehir belediyesi bulunmayan normal statülü il şeklinde kurulabilir (Çizelge 1 ve 2). Yukarıda belirtildiği üzere, yeni kurulacak iller Bayburt örneğinde olduğu gibi en az 3 ilçeden oluşmalıdır. Ayrıca, bir ilçenin toplam nüfusunun 100.000'in üzerine çıkması, il kurulması için yeterli bir ölçüt değildir. Yeni il kurulmasında asıl belirleyici olan il merkezi işlevini üstlenecek kentsel yerleşmenin nitelikleridir. Bu nitelikler, yerleşmenin il alanı içindeki konumu, nüfus büyüklüğü, hizmet sektöründeki gelişmişlik düzeyi ve ulaşım açısından erişilebilirliğidir.

2.1. Normal Statülü İllerde Yeni İl Önerileri: Şebinkarahisar, Lüleburgaz, Yüksekova ve Kâhta

Bu bölümde Giresun, Kırklareli, Hakkâri ve Adıyaman illeri içinde yer alan Şebinkarahisar, Lüleburgaz, Yüksekova ve Kâhta ilçeleri ele alınmaktadır. Her bir ilçenin merkez ilçe olması durumunda, hangi ilçelerle birlikte yeni bir il oluşturabileceği belirlenmiştir. Ayrıca, gösterge temelli karşılaştırmalı vaka analizi kapsamında her bir yeni il önerisi ayrı bir vaka olarak ele alınmış ve vakalar, önceden belirlenmiş ortak göstergeler üzerinden sistematik biçimde karşılaştırılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Yönetsel alanı içinde yeni il oluşturulabilecek büyükşehir belediyesi bulunmayan normal statülü illerden bazıları

İller	Oluşturulacak yeni ilin adı ve merkez ilçesi	Bulunduğu Coğrafi bölge	Yeni oluşturulacak ilin ilçeleri, nüfusları ve yeni ilin nüfusu	Oluşturulması düşünülen yeni il hakkında sonuç
Giresun	**Şebinkarahisar**	Karadeniz	**Şebinkarahisar-Giresun (Merkez ilçe): 19130** Alucra-Giresun: 8473 Çamoluk-Giresun: 5709 Gölova-Sivas:2998 Akıncılar-Sivas: 4641 Suşehri-Sivas: 25056 Koyulhisar-Sivas: 11782 Doğanşar-Sivas:2770 Mesudiye-Ordu: 11829 **Şebinkarahisar İl nüfusu: 92388**	Orta ve Doğu Karadeniz Bölgelerinin Kelkit oluğundaki kesişim alanında önemli bir yönetsel boşluğu dolduracak Şebinkarahisar ili, Giresun iline bağlı Şebinkarahisar, Alucra, Çamoluk; Sivas iline bağlı Gölova, Akıncılar, Suşehri, Koyulhisar, Doğanşar ve Ordu iline bağlı Mesudiye ilçelerinin bir araya gelerek oluşturacakları bir ol olacaktır. Bu yeni il oluşumuyla Sivas ili Karadeniz bölgesinde yer tutmayacaktır.
Kırklareli	**Lüleburgaz**	Marmara	**Lüleburgaz ilinin kurulması uygun olmadığından ilçe adları yazılmamıştır.**	Yedi ilçeden (Merkez ilçe, Demirköy, Pınarhisar, Vize, Pehlivanköy, Babaeski, Lüleburgaz) oluşan Kırklareli ilinden en az üç ilçenin ayrılması ile kurulacağından, hem kurulacak Lüleburgaz ilinin alanı küçük olacak hem de Kırklareli ilinin yönetsel alanı küçülecektir. Bu nedenle **uygun değildir.**
Hakkâri	**Yüksekova**	Doğu Anadolu	**Yüksekova ilinin kurulması uygun olmadığından ilçe adları yazılmamıştır.**	Hakkari ili, **Hakkâri Merkez ilçesi, Çukurca, Yüksekova, Şemdinli** ve **Derecik** ilçelerinden oluşmuştur. Yüksekova ilinin kurulması için, 121314 nüfuslu Yüksekova ilçesinin merkez ilçe yapılarak Şemdinli ve Derecik ilçelerinin il sınırları içine alınması gerekir ki bu durumda Hakkâri ilinin ilçe sayısı ikiye düşecektir. Var olan duruma göre Türkiye'de il kurulmasında en az ilçe sayısı 3'tür. Bu nedenle **Yüksekova İli kurulamaz.**
Adıyaman	**Kâhta**	GD. Anadolu	**Kâhta ilinin kurulması uygun olmadığından ilçe adları yazılmamıştır.** -	Kâhta ilçe merkezi, il merkezi konumundaki Adıyaman'a 30-35 km uzaklıktadır. Kâhta il merkezi olduğunda iki merkez ilçe ve il merkezleri yan yana geleceğinden idari coğrafya yönünden **bu ilin kurulması uygun değildir.**

Yazarlar Tarafından TÜİK 2025 ADNKS Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Şebinkarahisar ili: Giresun ili içinde yer alan Şebinkarahisar'ın adı medya organlarında il olacak ilçeler arasında yer almamaktadır. Çünkü bu ilçenin nüfusu 100.000'in üzerinde değildir. Şebinkarahisar ilçesinin kent nüfusu (ilçe merkezi nüfusu) 10.147, kır nüfusu 8.983, ilçe toplam nüfusu ise 19.130'dur (TÜİK, 2025). Şimdiye kadar gerçekleştirilen il oluşumlarında merkez ilçe yapılacak ilçe nüfusunun 100.000 ve üzerinde olması gibi bir koşul, ölçüt bulunmamaktadır.

Görsel 3. 1920-1933 Döneminde Şarkikarahisar (Şebinkarahisar) İli
Anadolu Türk Kütüphanesi (1930)

Şebinkarahisar'ın il olma talebi, nüfus büyüklüğünden ziyade tarihsel bir yönetsel geçmişe dayanmaktadır. Buna göre, 1921 yılında Türkiye'deki 74 vilayet arasında Ardahan, Aksaray, Osmaniye (Cebelibereket) ve Şebinkarahisar (Şarkikarahisar) illeri de yer almaktaydı. (Özçağlar, 2015: 211) Bu illerden Ardahan 1926'da, Aksaray, Osmaniye, Şebinkarahisar ise 1933'te kaldırılmıştır (Özçağlar, 2015: 214). Aksaray 1989'da, Ardahan 1992'de, Osmaniye 1996'da yeniden il statüsü kazanırken Şebinkarahisar bu dönemde ilçe olarak kalmıştır (Özçağlar, 2015: 217). 1921-1933 döneminde il merkezi olan Şebinkarahisar, günümüzde Ordu'ya bağlı Mesudiye, Sivas'a bağlı Koyulhisar (Görsel 3'te Kutluhisar) ve Suşehri, Ezbider (Akıncılar) ile Giresun'a bağlı Alucra ilçelerinin bulunduğu alanın yönetim merkeziydi (Görsel 3). Orta ve Doğu Karadeniz bölgelerinin Kelkit oluğundaki kesişim alanında önemli bir yönetsel boşluğu dolduran bu ilin 1933'te kaldırılarak ilçe olarak Giresun'a bağlanması olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Özellikle ulaşım bakımından kıyıdaki il merkezine erişimin güç olması bu bağlılığın mekânsal uyumsuzluğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle yeni il düzenlemesinde merkezi Şebinkarahisar olan (Görsel 4) bir ilin yeniden kurulması gerekmektedir (Özçağlar, 2015: 217) .

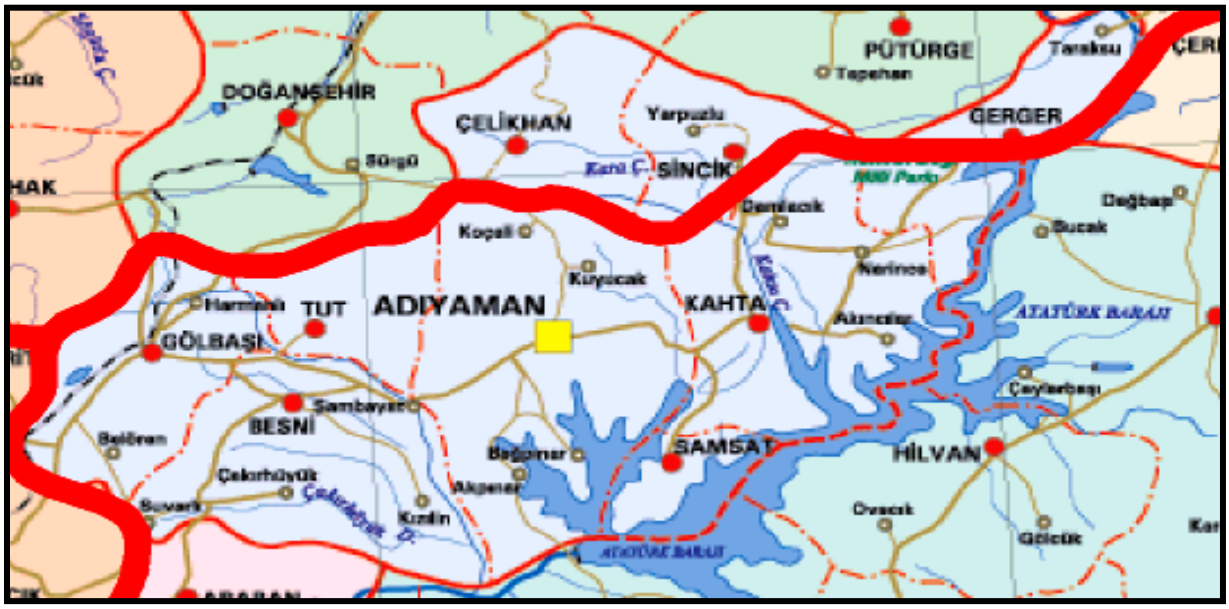

Görsel 4. Şebinkarahisar İli (Yeni öneri), Harita Genel Komutanlığı (2009)

Lüleburgaz ili: Kırklareli iline bağlı içinde Lüleburgaz ilçesinin nüfusu 157.136'dır. Lüleburgaz'ın merkez ilçe olarak yeni bir ilin kurulabilmesi için, yedi ilçeden (Merkez ilçe, Demirköy, Pınarhisar, Vize, Pehlivanköy, Babaeski, Lüleburgaz) oluşan Kırklareli ilinden en az üç ilçenin ayrılması gerekmektedir. Bu durumda hem önerilen ilin alanı dar kalacak hem de Kırklareli'nin yönetsel alanı ve ilçe yapısı önemli ölçüde zayıflayacaktır. Bu nedenle Lüleburgaz ilinin kurulması uygun görülmemektedir.

Yüksekova ili: Hakkâri ili, Merkez ilçe, Çukurca, Yüksekova, Şemdinli ve Derecik ilçelerinden oluşmaktadır. Yüksekova ilinin kurulması için, 121.314 nüfuslu Yüksekova ilçesinin merkez ilçe yapılması ve Şemdinli ve Derecik ilçelerinin il sınırları içine alınması gerekmektedir. Bu durumda Hakkâri ilinin ilçe sayısı ikiye düşecektir. Mevcut duruma göre Türkiye'de il kurulması için en az 3 ilçe gereklidir. Bu nedenle Yüksekova ilinin kurulması uygun görülmemektedir.

Kâhta ili: Adıyaman iline bağlı, 136.179 nüfuslu Kâhta ilçesi de medyada il olması beklenen ilçeler arasında gösterilmektedir. Ancak 97.785 nüfuslu Kâhta ilçe merkezi, Adıyaman il merkezine yalnızca 30-35 km uzaklıktadır. Kâhta'nın il merkezi olması durumunda iki ilin merkez ilçeleri birbirine sınırdaş hale gelecektir. Birbirine bu kadar yakın iki il merkezinin oluşması yönetsel anlamda uygun olmadığı için Kahta ilinin kurulması önerilmemektedir (Görsel 5).

Görsel 5. Adıyaman İlinin Merkez İlçesi ile Kahta İlinin Merkez İlçesi Sınırdaş Olma Durumu Harita Genel Komutanlığı (2009)

2.2. Büyükşehir Belediyeli İllerde Yeni İl Önerileri: Ünye, Çorlu, Edremit, Fethiye, Tarsus ve Midyat

Bu bölümde Ünye (Ordu), Çorlu (Tekirdağ), Edremit (Balıkesir), Fethiye (Muğla), Tarsus (Mersin) ve Midyat (Mardin) ilçelerinin merkez ilçe olacağı yeni il önerileri, önceki bölümde izlenen yaklaşımla değerlendirilmektedir (Çizelge 2). Büyükşehir belediyeli illerde yapılan değerlendirmede, önerilen ilin yapısının yanı sıra ayrılma sonrasında ana ilde ortaya çıkacak nüfus değişimi de dikkate alınmıştır. Bu illerde kurulacak yeni iller normal statüde kurulabilecektir. Büyükşehir belediyesi statüsü kanunla verildiğinden, ayrılma sonucunda nüfusu 750.000'in altına düşen illerde bu statü kendiliğinden sona ermeyecek fakat yeni bir yasal düzenlemeyle değiştirilebilecektir (Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2004, md. 4).

Çizelge 2. Yönetsel alanı içinde yeni il oluşturulabilecek büyükşehir belediyeli iller

İller	Oluşturulacak yeni ilin adı ve merkez ilçesi	Bulunduğu Coğrafi bölge	Yeni oluşturulacak ilin ilçeleri, nüfusları ve yeni ilin nüfusu	Oluşturulması düşünülen yeni il hakkında sonuç
Ordu (Büyükşehir belediyeli)	**Ünye**	Karadeniz	**Ünye (Merkez ilçe): 135914** İkizce:12537 Çaybaşı:11656 Akkuş:20465 **Ünye il nüfusu: 180572**	Ünye ili dört ilçeden oluşan, normal statülü il olarak kurulabilir. Ancak, Ünye ilinin ayrılması ile Ordu ilinin nüfusu 768087'den 587515'e düşecektir.
Tekirdağ (Büyükşehir belediyeli)	**Çorlu**	Marmara	**Çorlu (Merkez ilçe): 306939** Marmara Ereğlisi: 33623 Ergene: 68648 Çerkezköy: 223975 Kapaklı: 152509 Saray: 51468 **Çorlu il nüfusu: 837162**	Tekirdağ ilinin doğu kesimindeki altı ilçeden oluşacağını düşündüğümüz Çorlu ilinin nüfusu 837162 olacak ve ayrılma sonucunda Tekirdağ ilinin nüfusu 1208441'den 371279'a düşecektir.

Balıkesir (Büyükşehir belediyeli)	**Edremit**	Ege	**Edremit (Merkez ilçe): 176251** Ayvacık (Çanakkale ilinden alınacak) Havran: 28152 Burhaniye: 68370 Gömeç: 19020 Ayvalık: 75815 **Edremit il nüfusu: 403019**	Edremit ili, Kıyı Ege Bölgesinde altı ilçeden oluşan normal statülü bir il olarak kurulabilir. Bu ilin kurulması ile Balıkesir ilinin yönetsel alanı bütünüyle Marmara bölgesinde kalacaktır. Ayrılma sonucu Balıkesir il nüfusu 1284517'den 916909'a düşecektir.
Muğla (Büyükşehir belediyeli)	**Fethiye**	Akdeniz	**Fethiye (Merkez ilçe): 187332** Köyceğiz: 41810 Ortaca: 58704 Dalaman: 53327 Seydikemer: 65648 **Fethiye il nüfusu: 406821**	Fethiye ili, büyükşehir belediyeli bir olan Muğla ilinin Akdeniz bölgesinde kalan beş ilçesinden oluşacaktır. Normal statülü iller arasında yer alacak Fethiye ilinin kurulmasıyla Muğla ilinin ilçeleri bütünüyle Ege bölgesinde yar alacak ve nüfusu 1099547'den **692726**'ya düşmüş olacaktır.
Mersin (Büyükşehir belediyeli)	**Tarsus**	Akdeniz	**Tarsus ilçesi Merkez ilçe yapıldığında, etrafında il sınırları içine alınacak başka ilçe kalmamaktadır. Bu nedenle ilçe adı yazılmamıştır.**	Konum olarak Mersin-Adana arasında yer alan bu ilçe **Adana**'ya 41 km. Mersin' e 28 km uzaklıktadır. Mesafeler çok yakındır. Tarsus'a bağlanacak ilçe yoktur. **İdari coğrafya yönünden Tarsus ili kurulamaz.**
Mardin (Büyükşehir belediyeli)	**Midyat**	GD. Anadolu	**Midyat (Merkez ilçe): 125791** Dargeçit: 26675 Nusaybin: 119559 **İl Nüfusu: 272025**	Midyat ili normal statüde 3 ilçeli olarak kurulabilir.

Yazarlar Tarafından TÜİK 2025 ADNKS Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Ünye ili: Ordu ili içindeki 135.914 nüfuslu Ünye ilçesi, yeni ilin merkez ilçesi yapılarak İkizce, Çaybaşı ve Akkuş ilçeleriyle Ünye ilini oluşturacaktır. Ünye ili dört ilçeden oluşan, normal statülü bir il olarak kurulabilir. Ancak Ünye ilinin ayrılmasıyla Ordu ilinin nüfusu 768.087'den 587.515'e düşecektir.

Çorlu ili: Tekirdağ ili içindeki 306.939 nüfuslu Çorlu ilçesi, yeni ilin merkez ilçesi yapılarak Marmara Ereğlisi, Ergene, Çerkezköy, Kapaklı ve Saray ilçeleriyle birlikte Çorlu ilini oluşturacaktır. Tekirdağ ilinin doğu kesimindeki altı ilçeden oluşacağını düşündüğümüz Çorlu ilinin nüfusu 837.162 olacak ve ayrılma sonucunda Tekirdağ ilinin nüfusu 1.208.441'den 371.279'a düşecektir.

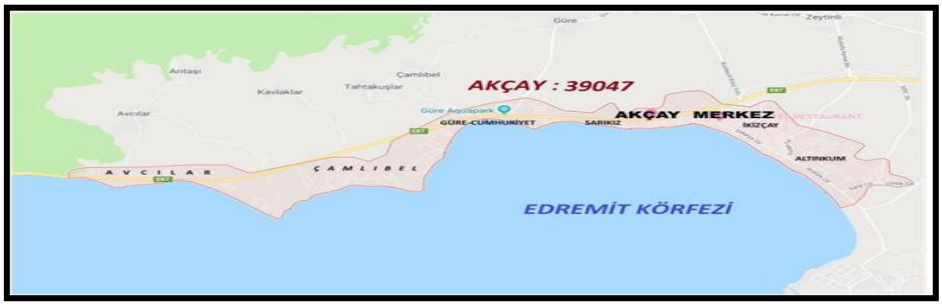
Edremit ili: Önerilen Edremit ili, Balıkesir'in Edremit Körfezi çevresinde yer alan ilçeleri ile Çanakkale'ye bağlı Ayvacık ilçesinin birleşmesinden oluşacaktır. Körfezi kuzey, doğu ve güneyden çevreleyen bu ilçeler mekânsal olarak bütünleşik bir kıyı alanı oluşturmaktadır (Görsel 6). Kıyı Ege'de "Edremit Körfezi ilçeleri" olarak adlandırılabilecek bu alanda önerilen ilin merkez ilçesi 176.251 nüfuslu Edremit olacaktır. Edremit ilçesi sınırları içindeki Akçay ve

yakın çevresinin ayrı bir ilçe olarak düzenlenmesiyle Edremit (Merkez), Akçay, Havran, Burhaniye, Gömeç, Ayvalık ve Ayvacık'tan (Çanakkale) oluşan yedi ilçeli bir il yapısı ortaya çıkacaktır. Normal statülü bir il olarak kurulacak Edremit sayesinde Balıkesir ilinin idari alanı bütünüyle Marmara Bölgesi'nde kalacaktır (Görsel 6). Ayrılma sonucunda Balıkesir il nüfusu 1.284.517'den 916.909'a düşecektir.

Görsel 6. Edremit ilini oluşturacak Ayvacık, Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç ve Ayvalık ilçeleri, Harita Genel Komutanlığı (2009)

Edremit merkez ilçesi içinde oluşturulacak Akçay ilçesi: Edremit Körfezi'nin doğu ucunda, Kazdağları'ndan inen Mıhlı, Koca ve Manastır dereleri ile Edremit Çayı'nın oluşturduğu kıyı ovasında yer alan Akçay ilçesi, batıdan doğuya uzanan yedi mahalleden (Altınkum, İkizçay, Akçay Merkez, Sarıkız, Güre-Cumhuriyet, Çamlıbel ve Avcılar) oluşmaktadır. 2012 yılında Akçay Belediyesinin idari sınırları içinde 4 mahallenin (Akçay Merkez: 10.692; Sarıkız: 6.658; Cumhuriyet: 2.902; Yenimahalle: 1.132) toplam nüfusu 21.384 kişiydi. 6360 sayılı yasa ile Akçay belediyesi kaldırılarak belediye sınırları içindeki mahalleler Edremit Büyükşehir İlçesi Belediyesine bağlandı. Kamuoyunca Akçay olarak bilinen bu yerleşme, Edremit Körfezi sahilinde kasabadan öte şehirsel nitelikler kazandığı halde kâğıt üzerinde mahalle statüsüne düşürülerek adeta yok sayılmıştır. "Akçay sahilleri" olarak adlandırılan bu alan, fiilen 40.000'in üzerinde nüfusu bulunan ve ilçe merkezi yapılması gereken Akçay şehrinin yerleşim alanını oluşturmaktadır (Özçağlar, 2018).

Görsel 7. Akçay'ın mahalleleri (Google, t.y.)

Fethiye ili: Büyükşehir belediyeli bir il olan Muğla'nın Akdeniz bölgesinde kalan beş ilçesinden (Fethiye-Merkez ilçe, Köyceğiz, Ortaca, Dalaman, Seydikemer) oluşacaktır. Normal statülü iller arasında yer alacak Fethiye ilinin kurulmasıyla Muğla ilinin ilçeleri bütünüyle Ege bölgesinde yer alacak ve nüfusu 1.099.547'den 692.726'ya düşmüş olacaktır.

Görsel 8. Muğla İli İçinde Fethiye İlini Oluşturacak İlçeler, Harita Genel Komutanlığı (2009)

T**arsus ili:** Mersin ile Adana arasında yer alan Tarsus, 358.510 nüfusuyla Türkiye'nin en kalabalık ilçelerinden biridir. Ancak ilçe merkezinin Mersin'e 28 km, Adana'ya 41 km uzaklıkta olması, Tarsus'un iki büyük il merkezinin etki alanları arasında sıkıştığını göstermektedir. Ayrıca Tarsus çevresinde, yeni bir il için gerekli asgari ilçe sayısını sağlayacak şekilde bu ile bağlanabilecek ilçe bulunmamaktadır. Bu nedenle Tarsus ilinin kurulması uygun değildir.

Midyat ili: Mardin ilinin doğu kesiminde, Tur Abdin platosu ve çevresinde yer alan Midyat, Dargeçit ve Nusaybin ilçeleri, merkezi Midyat olacak normal statülü bir il oluşturabilecek mekânsal bütünlüğe sahiptir. Toplam nüfusu 272.025 olacak bu il, asgari ölçek olarak kabul edilen 3 ilçe ölçütünü karşılamaktadır (Çizelge 2). Ayrılma sonrasında Mardin'de 7 ilçe kalacağından, ana ilin yönetsel yapısı da korunmuş olacaktır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yeni il talepleri, yönetsel ölçek ve mekân ilişkisi gözetilmeden değerlendirildiğinde yönetsel yapıda yeni dengesizlikler yaratma riski taşımaktadır. İncelenen vakalarda bu risk iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Lüleburgaz ve Yüksekova önerileri ana ilin yönetsel alanını ya da ilçe sayısını asgari ölçeğin altına düşüreceği için Kâhta ve Tarsus önerileri ise mevcut il merkezlerine aşırı yakınlık nedeniyle uygun görülmemiştir. Buna karşılık Şebinkarahisar, Ünye, Çorlu, Edremit, Fethiye ve Midyat'ın merkezliğinde aynı adlı yeni illerin kurulabileceği belirlenmiştir.

Bu sonuçlar, medyada il olmanın şartı olarak sunulan 100.000 nüfus ve 30 km uzaklık ölçütlerinin yanıltıcı olduğunu göstermektedir. "İl olacak ilçeler" listesinde yer alan ve nüfusu 100.000'i aşan 4 ilçede il kurulması uygun bulunmamıştır. Buna karşılık, nüfusu düşük olduğu için bu listelerde anılmayan Şebinkarahisar, Kelkit oluğunda doldurduğu yönetsel boşluk nedeniyle uygun bulunmuştur. Nitekim 1992'de il olduğunda nüfusu 16.761 olan Ardahan örneği, düşük nüfusun il merkezliğine engel olmadığını ve il statüsünün kentleşmeyi hızlandırabileceğini göstermektedir.

Mevzuatta il kurulmasına ilişkin ölçütlerin coğrafi durum, ekonomik koşullar ve kamu hizmetlerinin gerekleri gibi niteliksel ifadelerle sınırlı kalması, yeni il taleplerini siyasal takdire ve kamuoyu baskısına açık bırakmaktadır. Bu nedenle il merkezinin konumu ve erişilebilirliği, asgari ilçe sayısı, mekânsal bütünlük ve ana il üzerindeki etki gibi göstergeleri içeren nesnel bir değerlendirme çerçevesine ihtiyaç vardır. Ölçek, mekân ve yönetim arasındaki uyumu esas alan, planlı mekân yönetimi ve yöresel kalkınma hedefleriyle bütünleşen düzenlemeler, kamu hizmetlerinin etkinliğine kalıcı bir katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Anadolu Türk Kütüphanesi. (1930). *Yeni Türkiye Cumhuriyeti haritası* [Harita, 1:2.000.000].

Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004, 23 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı: 25531). Kanun No. 5216.

Google. (t.y.). [Akçay, Edremit, Balıkesir için Google Haritalar görüntüsü]. Erişim tarihi: 19 Ekim 2026, https://www.google.com/maps/…

GZT. (2026, 29 Haziran). *İl olmaya yakın ilçeler hangileri? TÜİK il olma şartlarını karşılayan 24 ilçeyi açıkladı.* Erişim tarihi: 10.09.2026 https://www.gzt.com/gundem/il-olmaya-yakin-ilceler-hangileri-tuik-il-olma-sartlarini-karsilayan-24-ilceyi-acikladi-4236761

Harita Genel Komutanlığı. (2009). *Türkiye mülki idare bölümleri haritası* (3. bs.) [Harita, 1:1.800.000].

İçişleri Bakanlığı. (2018). *Mülki idari sınırların güncellenmesi ve sayısallaştırılması projesi: Mevcut durum-ihtiyaç analizi ve fizibilite sonuç raporu*.

İl İdaresi Kanunu. (1949, 18 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 7236). Kanun No. 5442.

NTV. (2023, 15 Haziran). *Hangi ilçeler il olacak? 19 ilçenin il olması için çalışmalar başladı.* Erişim tarihi: 12.09.2026 https://www.ntv.com.tr/turkiye/19-ilce-il-oluyor-ak-parti-hazirliklara-basladi,aSHUEiqxJ06T5GgHSEpxXQ

NTV. (2025, 11 Ocak). *İl olması beklenen ilçeler belli oldu: İl olma şartını karşılayan 24 ilçe.* Erişim tarihi: 15.09.2026 https://www.ntv.com.tr/turkiye/galeri-il-olmasi-beklenen-ilceler-belli-oldu-il-olma-sartini-karsilayan-24-ilce,hXxfbqug8k6xykoAw2aftw

Özçağlar, A. (2015). *Yönetsel coğrafya*. Nika Yayınevi.

Özçağlar, A. (2018). Büyükşehir belediyeli illerde yok sayılan kasabalar üzerine bir analiz. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 51–65). Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Özçağlar, A. ve Karabacak, K. (2016). Büyükşehir belediyeli illerle birlikte ortaya çıkan merkez ilçe ve il merkezi sorunsalı. *Memleket Siyaset Yönetim, 11*(25), 1–30.

TGRT Haber. (2026, 15 Haziran). *Türkiye haritası değişecek, 25 ilçe il olacak iddiası: DMM açıklama yaptı.* Erişim tarihi: 15.09.2026 https://www.tgrthaber.com/gundem/turkiye-haritasi-degisecek-25-ilce-il-olacak-iddiasi-dmm-aciklama-yapti-3341848

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 9 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 17863 Mükerrer). Kanun No. 2709.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2025* [Veri tabanı]. Merkezi Dağıtım Sistemi (MEDAS). Erişim tarihi: 30.09.2026, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr

GORBAÇOV'UN PERESTROYKA VE GLASNOST POLİTİKALARININ TÜRK CUMHURİYETLERİ BASININDAKİ ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Betül Aydemir Baş[1]

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

fbetulaydemir@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3445-8576

ÖZET

Sovyetler Birliği, 1985'te Mihail Gorbaçov'un yönetime gelmesinden sonra büyük değişimlerle karşı karşıya kalmıştır. En nihayetinde de bu değişimler neticesinde 1991'de dağılmıştır. Öncelikle Glasnost (açıklık) politikası ise sansürün kaldığı ilan edilmiştir. Onunla beraber uskureniye adı ile bilinen Sovyetler Birliği'nin siyasi, sosyal ve ekonomik gelişimini hızlandırmayı amaçlayan politikaları ilan edilmiş ardından ise 1987 yılından itibaren perestroyka (yeniden yapılanma) politikası uygulamaya konulmuştur. Batılı bazı araştırmacılara göre Perestroyka, Brejnev döneminde karar verilen bir politika olmasına rağmen ancak Gorbaçov döneminde uygulamaya konulduğunu iddia etmektedir. Gorbaçov ve yanındaki yöneticiler ise diğer yenilikleri Y. Andropov döneminde başlayan değişikliklerin devamı olarak nitelendirmişlerdir. Bu politikalar ile kötüye giden Sovyet sisteminin tekrar rayına gireceği öngörülse de kısa süre sonra bu politikalar yararsız kalmışlar ve SSCB'nin hızla dağılmasına neden olmuşlardır. Gorbaçov hakimiyetinde Glasnost politikasından önce sansür uygulamalarından ötürü kısıtlı sayıda yayın organı bulunmaktaydı. Türk Cumhuriyetlerinde de durum aynı şekilde hatta biraz daha zordu. Önce Merkez Moskova'nın kontrolünden geçen haberler daha sonra bağlı oldukları özerk yönetimlerin kontrolünden onay aldıktan sonra yayınlanabiliyordu. Glasnost ile sansürün ortadan kalmasıyla yayın organlarının sayısında büyük bir artış göze çarpmaktadır. Bu araştırmada da Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde bu politikalar neticesinde yayın organlarındaki değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Gorbaçov, Glasnost, Perestroyka, Türk Cumhuriyetleri, Basın

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, fbetulaydemir@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-3445-8576

EXPLORING THE MENTAL HEALTH OUTCOMES OF SOCIAL SUPPORT INTERVENTIONS FOR SINGLE MOTHERS IN METROPOLITAN AREAS

Prof. Dr. Mohammad Reza Ahmadi[1], Zahra Hosseini Nejad[2]
[1]University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Department of Social Work, Tehran, Iran
[2]Allameh Tabataba'i University, Faculty of Social Sciences, Department of Social Work, Tehran, Iran

ABSTRACT

Single mothers living in metropolitan areas face a distinctive combination of economic, social and psychological pressures. Sole responsibility for childcare and household income, high living costs, insecure employment, housing difficulties and social stigma frequently contribute to chronic stress, anxiety, depression and feelings of isolation. In large cities, the weakening of extended family ties, long working hours and the fragmentation of urban life can make it difficult for single mothers to access consistent support. Social support is widely recognized as a protective factor for mental health, and social work interventions that strengthen emotional, informational and practical support are increasingly regarded as essential for this group. This study explores the mental health outcomes of social support interventions for single mothers in metropolitan areas of Iran. Employing a qualitative phenomenological design, the research draws on in-depth interviews with single mothers who participated in support programs offered by social welfare centers and non-governmental organizations, as well as interviews with social workers and counsellors involved in these programs. The interventions examined included peer support groups, psychosocial counselling, parenting skills workshops, case management and linkage to economic and childcare services. The analysis is guided by the stress-buffering model of social support and an empowerment perspective. The findings indicate that participation in these interventions was associated with reduced feelings of loneliness and stress, improved coping strategies, greater self-esteem and a stronger sense of control over daily life. Peer groups were particularly meaningful, as they offered recognition, shared experience and a safe space free from judgement. Nevertheless, participants reported barriers including time constraints, transportation difficulties, fear of stigma and the temporary nature of some programs. The study concludes that social support interventions can make a valuable contribution to the mental health of single mothers and recommends sustained, accessible and family-friendly services integrated into urban social welfare policy.

Keywords: Single mothers, social support, mental health, social work intervention, metropolitan areas

ÜÇ BÜYÜK ŞOKUN GÖLGESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ: COVID-19 PANDEMİSİ, 6 ŞUBAT DEPREMLERİ VE EYT DÜZENLEMESİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİLERİ

Öğr. Gör. Furkan SEYİTHANOĞLU, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu - Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, furkanseyithanoglu@gmail.com - ORCID: 0009-0006-6639-2117

Dr. Öğr. Üyesi İsmet BOLAT, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu - Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ibolat@ksu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-5502-6211

Öğr. Gör. Çağrı ÖZTÜRK, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu - Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, cagriozturk@ksu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-1288-5972

ÖZET

Türkiye ekonomisi, özellikle son beş yıllık dönemde makroekonomik dengeleri ve büyüme potansiyelini etkileyen birtakım gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte üretim, istihdam, tüketim, kamu harcamaları ve faiz oranları gibi doğrudan ülke ekonomisini şekillendiren temel unsurlarda önemli değişimler meydana gelmiştir. 2020 yılı itibarıyla küresel ölçekte ekonomik krize yol açan COVID-19 pandemisi, Türkiye'de de uygulanan tedbirler ve ekonomi politikaları doğrultusunda farklı makroekonomik sonuçlar doğurmuştur.

Pandemi sonrasında ekonomik faaliyetlerde kademeli bir toparlanma süreci yaşanırken, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremler, ülkenin fiziksel sermaye stoku ve iş gücünde büyük bir kayba yol açmıştır. Yıkılan ve hasar gören işletmeler bölgesel üretim kapasitesini düşürmüş, bu durum deprem sonrası geniş çaplı bir yeniden yapılanma sürecini beraberinde getirmiştir. Aynı yıl yürürlüğe giren Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) düzenlemesi ise sosyal güvenlik sistemi ve kamu harcamaları üzerinde yeni mali etkiler yaratmıştır. Tüm bu gelişmelerin en belirgin yansıması ise enflasyonist baskıların artması ve hane halkının bundan doğrudan etkilenmesi olmuştur.

Bu çalışmanın amacı; COVID-19 pandemisi, 6 Şubat depremleri ve EYT düzenlemesinin Türkiye'nin ekonomik performansı üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmada; yatırımlar, kamu harcamaları, istihdam, tüketim ve enflasyon gibi faktörler üzerinden Türkiye'nin büyüme performansı değerlendirilecektir. Değerlendirmeler resmî kurumlar tarafından yayımlanan veriler ışığında gerçekleştirilecek ve bu veriler üzerinden söz konusu gelişmelerin ekonomiye yansımaları araştırılacaktır. Çalışma kapsamında pandemi, deprem ve EYT' nin iktisadi etkileri ayrı ayrı ele alınacaktır. Ayrıca, pandemi öncesi dönem baz alınarak, bu olayların gerçekleşmediği bir senaryoda Türkiye ekonomisinin nasıl bir durumda olacağı değerlendirilecek ve elde edilen veriler gerçek verilerle karşılaştırılacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, son dönemde Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı makroekonomik gelişmelerin etkilerini ve bu etkilerin ekonomik yapıya olan yansımalarını değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, COVID-19, 6 Şubat Depremleri, EYT, Türkiye Ekonomisi

ABSTRACT

The Turkish economy has faced a number of developments—particularly over the past five years—that have affected its macroeconomic balances and growth potential. During this period, significant changes have occurred in key factors that directly shape the country's economy, such as production, employment, consumption, public spending, and interest rates. The COVID-19 pandemic, which triggered a global economic crisis as of 2020, has produced varying macroeconomic outcomes in Turkey in line with the measures and economic policies implemented there.

While a gradual recovery in economic activity was underway following the pandemic, the earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023, caused significant losses to the country's physical capital stock and labor force. Destroyed and damaged businesses reduced regional production capacity, leading to a large-scale post-earthquake reconstruction process. Meanwhile, the "Retirees Stuck at the Retirement Age" (EYT) regulation, which came into effect that same year, created new fiscal impacts on the social security system and public expenditures. The most pronounced consequence of all these developments has been the rise in inflationary pressures and the direct impact this has had on households.

The purpose of this study is to examine the effects of the COVID-19 pandemic, the February 6 earthquakes, and the EYT regulation on Turkey's economic performance. The study will assess Turkey's growth performance based on factors such as investment, public spending, employment, consumption, and inflation. The assessments will be conducted based on data published by official institutions, and the economic implications of these developments will be examined using this data. Within the scope of this study, the economic impacts of the pandemic, the earthquakes, and the EYT regulation will be addressed separately. Additionally, using the pre-pandemic period as a baseline, an assessment will be made of what the state of the Turkish economy would be in a scenario where these events had not occurred, and the results will be compared with actual data. In conclusion, this study aims to assess the effects of the macroeconomic developments that the Turkish economy has faced in recent times and how these effects have impacted the economic structure.

Keywords: Economic Growth, COVID-19, the February 6 Earthquakes, EYT, the Turkish Economy

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 2020–2025 döneminde üretimi, çalışma hayatını ve kamu kaynaklarının kullanımını değiştiren gelişmeler yaşadı. COVID-19 pandemisi işyerlerinin faaliyetlerini ve hanelerin gelirlerini sınırlandırdı. 6 Şubat 2023 depremleri konutlara, işyerlerine ve altyapıya büyük zarar verdi. Aynı yıl yürürlüğe giren EYT düzenlemesi ise belirli sigortalıların emekli aylığına erişimini öne çekmiştir. Bu gelişmelerin etkilerini anlamak için hem büyümenin seyrini hem de kamu harcamalarının amacını incelemek gerektiğini ortaya koyar.

Üç gelişmenin ortak noktası, kamu kaynaklarının ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılamak için daha çok kullanılmasıdır. Pandemi ve deprem beklenmedik krizlerdir; EYT ise hukuki bir düzenlemedir. Aradaki bu fark, kamuya yükün nasıl oluştuğunu ve ne kadar süreceğini değiştirmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VERI KAYNAKLARI VE YÖNTEMI

Bu çalışma beş soruya yanıt aramaktadır. Pandemi, deprem ve EYT düzenlemesinin üretim, tüketim ve istihdam üzerindeki etkileri nelerdir, bu gelişmelerin kamuya getirdiği parasal yük ne kadardır ve nasıl ölçülmelidir, kısa vadede ekonomik faaliyeti desteklemek amacıyla yapılan harcamalar sonraki yıllara nasıl yansımaktadır, bu üç gelişme yaşanmamış olsaydı 2026 yılında ekonomik görünüm nasıl şekillenebilirdi?

Amaç, büyüme etkisini tek bir rakamla özetlemek yerine olayların ekonomik sonuçlarla nasıl bağlandığını göstermektir. Karşılaştırmalı bölüm, okuyucunun farklı gelişmelerin bütçe sonuçlarını neden farklılaştırdığını anlamasına yardımcı olacaktır. 2026 senaryosu ise kesin tahmin vermekten çok, kullanılan varsayımların sonucu nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, ilgili akademik literatür incelenmiş ve resmi kurumlardan elde edilen veriler karşılaştırılarak ekonomik gelişmeler değerlendirilmiştir. Akademik temel, DergiPark üzerinden ulaşılabilen ve Türkiye'de yayımlanan çalışmalardan oluşur. Bu yayınlar pandemi, deprem, Emeklilikte Yaşa Takılanlar ve kamu harcamaları ile büyüme ilişkisi konularında incelenmiştir. Güncel para tutarları ve büyüme serileri için Türkiye İş Kurumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve Ticaret Bakanlığı'nın verileri kullanılmıştır. Metin içi atıflar yazar-yıl şeklindedir; kaynakçada sadece metinde geçen yayınlar yer almaktadır.

İnceleme dönemi 2020-2025 arasındadır. Pandemi öncesi 2015-2019 verileri karşılaştırma amacıyla alınmıştır. 2026 yılı henüz tamamlanmadığı için bu yıla ait yıllık büyüme rakamlar verilmemiştir. Eylül 2026 tarihli Orta Vadeli Program'da belirtilen %3,3 yıl sonu tahmini kullanılmıştır. Kaynakların atıf yılları, ilgili metinlerin yayımlanma yılını göstermektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2026b).

Bu araştırma, sistematik bir derleme ya da yeni bir ekonometrik etki ölçümü değildir. İncelenen çalışmalarda farklı zaman dilimleri, değişkenler ve yöntemler kullanılmıştır. Büyümeyi faiz, döviz kuru, dış talep ve enerji maliyetleri de etkilemektedir. Özellikle deprem ile Emeklilikte

Yaşa Takılanlar'ın aynı yıl ortaya çıkması, etkileri yalnızca yıllık büyüme oranlarından ayırmayı zorlaştırmaktadır.

Ayrıca hasar tahmini, yapılan harcama, kredi kullandırılması, bütçede ayrılan ödenek ve geleceğe yönelik maliyet beklentisi farklı göstergelerdir. Tutarların dönemleri ve fiyat seviyeleri değiştiği için bu çalışmada üç gelişmenin maliyetleri tek bir toplam altında birleştirilmemiştir.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

3.1. Ekonomik Şoklar, Kamu Harcamaları ve Büyüme

Ekonomik büyüme, bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışı ifade etmektedir. Bu üretimin piyasa değerini ölçmek için yaygın olarak Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) göstergesi kullanılmaktadır. Reel büyüme hesaplanırken fiyat artışlarının etkisi arındırılmakta, böylece nominal artış ile gerçek üretim artışı birbirinden ayrıştırılmaktadır. Ekonomik şok ise, üretim veya harcama kararlarında ani ve öngörülemeyen değişimlere yol açan bir olay olarak tanımlanmaktadır.

Kamu harcamalarının ekonomik faaliyet üzerindeki etkisi, harcamanın niteliğine ve kullanım biçimine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Altyapı yatırımları, örneğin yol veya okul inşası, doğrudan sermaye birikimine ve üretime katkı sağlamaktadır. Transfer harcamaları kapsamında değerlendirilen emekli aylıkları ise öncelikle hane halkı gelirini artırmakta; üretime olan dolaylı etkisi, bu gelirin ne ölçüde harcamaya dönüştüğüne ve oluşan talebin yurt içi üretimle ne ölçüde karşılandığına bağlı olarak şekillenmektedir. Kredi ve garanti destekleri ise finansmana erişimi kolaylaştıran bir işlev üstlenmekte, ancak bu tür uygulamaların tamamı doğrudan bütçe harcaması niteliği taşımamaktadır (Demirgil ve Karaca, 2020).

Türkiye'deki çalışmalarda, kamu harcamaları ile büyüme arasında her zaman tek yönlü ve olumlu bir ilişki bulunmamaktadır. İktisadi büyüme sürecinde gelir düzeyinin yükselmesine paralel olarak kamu hizmetlerine olan talep artmakta ve bu durum kamu harcamalarının genişlemesine yol açabilmektedir. Bu yüzden harcamalar ve büyüme birlikte yükselse de, harcamaların büyümeyi tek başına tetiklediği söylenemez (Balkı ve Göksu, 2023).

3.2. Pandemi Öncesi Türkiye Ekonomisi 2015-2019

Tablo 1. Pandemi Öncesi Yıllık Reel Büyüme

Yıl	Büyüme oranı yüzde
2015	5,8
2016	3,3
2017	7,8
2018	3,5
2019	1,3

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2025), Ekonomik Görünüm Kasım 2025. Dönem ortalaması yazarın hesabıyla %4,34'tür.

Tablo 1, pandemi öncesinde de büyümenin dalgalı olduğunu göstermektedir. 2017'deki yüksek oranı 2018 ve 2019'daki yavaşlama izlemiştir. Beş yıllık ortalama %4,34'tür. Bu ortalama, ileride kurulacak senaryo için bir başlangıç noktası olarak değerlendirilecektir.

Özellikle 2018 ve 2019'daki yavaşlama, geçmiş ortalamanın seviyesini aşağı çekmektedir. Bu nedenle pandemi sonrasındaki her değişimi yalnızca salgına bağlamak veya geçmiş dönemi bütünüyle sorunsuz kabul etmek uygun değildir. Karşılaştırmanın amacı, olaylar öncesindeki büyüme seyrini görünür hale getirmektir.

3.3. Türkiye Merkezli Akademik Literatürün Değerlendirilmesi

Türkiye'de COVID-19 pandemisinin ekonomik etkilerini inceleyen çalışmalar, salgının ekonomik büyüme, sektörel faaliyetler ve kamu maliyesi üzerindeki sonuçlarına odaklanmaktadır. Soylu (2020) ile Koyuncu ve Meçik (2020), pandeminin sektörel etkilerini ele alırken, Yavuz (2022) turizm sektöründeki daralmanın ekonomik sonuçlarını incelemiştir. Çelik (2022) ise pandemi sürecinde uygulanan maliye politikalarını değerlendirmiştir.

6 Şubat depremlerine ilişkin literatürde ekonomik kayıplar, kamu harcamaları ve yeniden yapılanma sürecinin mali etkileri öne çıkmaktadır. Sabırsız ve Şöhret (2024), depremlerin ekonomik ve toplumsal sonuçlarını ele alırken, Yolal ve Anavatan (2025) ile Çağdaş (2025) kamu bütçesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Kıratoğlu ve Ercan (2025) ise afetlerin finansmanında yeniden imar fonlarının rolünü değerlendirmiştir.

EYT düzenlemesine yönelik çalışmalar, sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliği ve düzenlemenin sosyoekonomik sonuçları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kaymaz (2023), düzenlemenin sosyoekonomik etkilerini incelerken, Aslan (2024) ile Bülbül ve Gayaker (2025) emeklilik sistemini kuşaklar arası ilişkiler ve sürdürülebilirlik açısından ele almıştır. Ünal ve Afşar (2021) ise sosyal güvenlik harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyerek konuya genel bir çerçeve sunmuştur.

Bu çalışma, literatürde çoğunlukla ayrı ayrı ele alınan pandemi, 6 Şubat depremleri ve EYT düzenlemesini ekonomik büyüme ve kamu maliyesi açısından birlikte değerlendirmektedir.

4. PANDEMİ, DEPREM VE EYT'NİN EKOMİK ETKİLERİ

4.1. COVID-19 Pandemisi ve Ekonomik Toparlanma

Pandemi, Türkiye ekonomisini aynı anda üretim ve harcama kararlarını etkileyerek yavaşlatmıştır. İşyerlerinin faaliyetlerini kısıtlaması mal ve hizmet üretimini azalttı, gelir kaybı ve belirsizlik ise hanelerin harcamalarını ertelemesine yol açmıştır. Yüz yüze hizmetlerdeki kesinti daha belirgin olduğundan, toplam büyüme oranı sektörlerin yaşadığı zorlukları tam olarak yansıtamamıştır. Bu yüzden pandeminin etkisini değerlendirirken ülke genelindeki üretim artışıyla işletmelerin ve çalışanların gelir durumunu birlikte ele almak gerekmektedir (Soylu, 2020).

Sektörler arasındaki bağlantılar, ilk kaybın ekonominin diğer alanlarına yayılmasına neden olabilir. Bir otelin müşteri kaybı, yerel gıda üreticisinin satışını ve taşımacılık işletmesinin gelirini de etkilemektedir. Sektörler şoklara farklı hızlarda yanıt verdiğinden, desteklerin süresi ve kapsamının her faaliyet için aynı olması yeterli olmayabilir. Buradan çıkan değerlendirme, toparlanmanın yalnızca işyerlerinin yeniden açılmasının yanı sıra tedarik ve müşteri ilişkilerinin yeniden kurulmasına da bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Koyuncu ve Meçik, 2020).

Turizm kaybı, yabancı ziyaretçilerin harcamalarındaki azalma üzerinden hizmet üretimini ve ülkeye giren dövizi etkilemiştir. Turizmdeki daralmanın yaklaşık 18 milyar dolarlık GSYH kaybıyla ilişkilendirildiği model hesabı, sektörün diğer faaliyetlerle bağlantısının önemini göstermektedir. Bu tutar model varsayımlarına dayalıdır; kamu bütçesinden yapılan bir ödeme ya da tüm pandemi maliyeti olarak okunamaz. Çalışmamız açısından değerlendirildiğinde, turizm sektöründe yaşanan aksaklıkların etkisi yalnızca sektörün gelir kaybıyla sınırlı kalmayıp diğer sektörlere de yansıyarak ülke genelindeki üretim ve gelir düzeyini etkileyebilmektedir (Yavuz, 2022).

Dış ticaret ve finansal piyasalar, işletmelerin krizden etkilenme biçimini tamamlamaktadır. Ticaret akışındaki değişimler, satış olanaklarını ve girdi teminini etkileyebilir; sektör endekslerindeki farklı tepkiler ise gelecekteki kazanç beklentilerinin aynı yönde oluşmadığını göstermektedir. Bu göstergeleri birlikte okumak, üretim kaybı ile beklenti değişimini ayırt etmeyi sağlamaktadır. Hisse senedi fiyatındaki toparlanmayı, işletmelerin üretim ve istihdamının tamamen düzeldiği şeklinde yorumlamak bu nedenle yeterli değildir (Bostan ve Karadağ, 2023). Gelir ve finansman yardımları, işlerin durduğu zaman çalışanların temel ihtiyaçlarını ve şirketlerin ayakta kalmasını sağlamayı hedeflediğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada, devlet müdahalesinin ekonomik etkisi, geçici gelir kaybının işyerlerinin kapanmasını ve kalıcı iş kaybına dönüşmesini engellemek olarak görülmektedir. Ancak desteğin faydası sadece verilen para miktarıyla ölçülemez; hangi firmaların ayakta kaldığı, hangi işlerin korunduğu ve bu paranın nasıl sağlandığı da önem arz etmektedir (Çelik, 2022).

2021'deki güçlü büyüme, yeniden açılmanın ve bir önceki yılın düşük üretimin bir arada değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Üretimdeki artış, önceki gelir kayıplarının tüm hanelerde telafi edildiği anlamına gelmemektedir. Bu yüzden pandemiden çıkışın başarısını sadece büyüme oranına bakarak değil, işlerin devamına ve hane gelirlerinin iyileşmesine de bakarak ölçmek gerekmektedir.

4.2. 6 Şubat Depremleri ve Yeniden İnşa Süreci

6 Şubat depremleri, üretimin devam etmesi için gereken fiziksel ve sosyal koşulları aynı anda zayıflatmıştır. Bir işletmenin binası zarar görmese bile çalışanların barınma sorunu, ulaşımın kesintiye uğraması ya da müşterilerin bölgeden ayrılması işleri kısıtlamaktadır. Bu yüzden ekonomik toparlanma, konut, altyapı, kamu hizmetleri ve çalışma hayatının birlikte yeniden kurulmasına bağlıdır. Yeniden inşa yatırımlarının üretime katkısının bu bağlantılar güçlendikçe kalıcı olabileceğini göstermektedir (Sabırsız ve Şöhret, 2024).

Deprem sonrası kamu; vergi tahsilatının zayıfladığı bir ortamda artan yardım ve yeniden inşa harcamalarını karşılamak zorunda kalmıştır. Bölgesel bulgular, kamu harcamalarının artması ve vergi gelirlerinin düşmesiyle bütçe baskısının hem gelir hem de gider tarafında oluştuğunu göstermektedir. Bu durum, toparlanmanın finansmanını zorlaştırmaktadır. Bu yüzden depremin kamuya yükünü değerlendirirken, yapılan ödemelerin yanı sıra ekonomik faaliyetin ve tahsilat kapasitesinin kaybı da göz önünde bulundurmalıdır (Yolal ve Anavatan, 2025).

Bu bulgulardan yola çıkarak, ülke genelindeki büyüme ile deprem bölgesindeki toparlanmanın aynı hızda gerçekleşmesi beklenmemelidir. Diğer bölgelerde üretim sürerken yeniden inşa harcamaları milli geliri artırabilir; ama deprem bölgesinde işyerleri ve vergi tabanının toparlanması daha uzun sürebilir. Bu yüzden ulusal büyüme oranına bakarak bölgenin kayıplarının telafi edildiği sonucuna varılamaz. Ekonomik toparlanmanın sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için büyüme verilerinin bölgesel istihdam, aktif işletme sayısı ve vergi tahsilatındaki gelişmelerle birlikte ele alınması ve bu göstergeler arasındaki tutarlılığın incelenmesi gerekmektedir. İncelenen dönem boyunca kamu harcamalarının yüksek seviyelerde seyretmesi ve vergi tahsilat kapasitesinin zayıflaması, mali yükün acil müdahale sürecinin ötesine geçerek uzun vadeli bir ekonomik etkiye dönüştüğünü göstermektedir. Konut ve altyapının tamamlanması yıllara yayıldıkça bütçenin gelecekteki kaynak ihtiyacı da artmaktadır. Bu durumdan çıkarılacak politika önerisi, yeniden inşanın çok yıllı bir finansman planıyla yürütülmesi ve harcamalarla birlikte gelir tarafının da izlenmesidir. Vergi ertelemelerinin kamu gelirleri üzerindeki etkisi ayrıca değerlendirilmelidir. Ertelenen vergi tahsilatlarının tamamı kalıcı gelir kaybı olarak kabul edilmemeli, geçici tahsilat gecikmeleri ile tahsil edilemeyen tutarlar birbirinden ayrıştırılmalıdır. (Çağdaş, 2025).

Yeniden imar için oluşturulan fonlar, kaynakların belirli ihtiyaçlara yönlendirilmesini kolaylaştırabilir. Ancak finansmanın farklı kanallara dağılması, toplam yükün izlenmesini zorlaştırabilir. Bu çalışmada fonların değerlendirilmesi için harcama, borç ve tamamlanan hizmetlerin birlikte açıklanması gerektiği görülmektedir. Böyle bir izleme, ne kadar kaynak kullanıldığını gösterirken, bu kaynağın hangi üretim ve yaşam koşullarını yeniden sağladığını da ortaya koymaktadır (Kıratoğlu ve Ercan, 2025).

Yeniden inşa süreci, inşaat ve bağlantılı faaliyetleri canlandırırken, zarar gören varlıkların yerine konmasını sağlamaktadır. Aynı dönemde milli gelir artabilir ancak haneler kaybettikleri yaşam koşullarına henüz tam olarak kavuşmamış olabilirler. Bu nedenle deprem sonrası büyümenin toplumsal anlamı, güvenli konuta dönüş ve işletmelerin yeniden faaliyete geçmesiyle birlikte değerlendirilmelidir. Çalışmamızın temel çıkarımı, yeniden inşa harcamalarının başarısının büyüklükleri kadar bölgedeki üretim ve yaşamın devamlılığına sağladıkları katkıyla ölçülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.3. EYT Düzenlemesi, Tüketim, İşgücü ve Kamu Maliyesi

EYT düzenlemesi, kapsama giren sigortalıların emekli maaşını daha erken almasını sağlamıştır. Bu, hanelerin gelir yapısını ve sosyal güvenliğin ödeme takvimini değiştirmiştir. 7438 sayılı Kanun, yaş koşulunu kaldırırken prim günü ve sigortalılık süresi koşullarını korumuştur. Bu yüzden ekonomik etki, emeklilik ödemelerinin daha erken başlaması üzerinden değerlenmelidir. Türkiye'nin önceki emeklilik düzenlemeleriyle birlikte bu değişiklik, kısa vadeli gelir artışı ile uzun vadeli finansman ihtiyacını birleştirmektedir. Aylık bağlanması, hak sahiplerinin düzenli gelir elde etmesini sağlar ve tüketim kararlarını etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Ancak her hak sahibinin geliri aynı ölçüde artmaz. Çalışan kişinin maaşına emekli maaşı eklenebilirken, işten ayrılan kişinin maaşı sona erer. Bu yüzden EYT'nin tüketim üzerindeki etkisi, sadece aylık tutarına bakılarak anlaşılmayabilir (Kaymaz, 2023).

İşgücü açısından emeklilik hakkı kazanmak, herkesin işten ayrılması anlamına gelmemektedir. Deneyimli çalışanların ayrılması bazı işletmelerde personel bulma ve eğitme ihtiyacını artırabilir; çalışmaya devam etmeleri bu etkiyi sınırlayabilir. Kıdem tazminatı ödemeleri de işletmelerin kısa vadeli nakit ihtiyacını doğrudan etkiler. Bu çerçevede, EYT düzenlemesinin yeni istihdam üzerindeki etkisinin sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi için emekli olan bireylerin çalışma hayatına devam etme durumları ile bu kişilerin yerine gerçekleştirilen yeni işe alımların birlikte analiz edilmesi gerekmektedir.

Sosyal güvenlik harcamaları ile büyüme arasındaki pozitif ilişki, düzenli ödemelerin hane talebini destekleyebileceğini göstermektedir. EYT'ye özgü katkısı ise tüketim eğilimine, üretimin bu talebi karşılayabilme kapasitesine ve finansman biçimine bağlıdır (Ünal ve Afşar, 2021). Kamu maliyesi açısından aylıkların daha erken başlaması, sonraki yılların yükümlülüklerini de etkilemektedir. Çalışmadan ayrılanların prim ödeme düzeninin değişmesi bu değerlendirmeye eklenmelidir. Buradan çıkan sonuç, sürdürülebilirliğin yalnızca ilk yıl maliyeti üzerinden değerlendirilemeyeceğidir. Ödemeler, prim gelirleri ve emeklilik sonrası çalışma birlikte izlendiğinde, gelir güvencesi sağlayan düzenlemenin finansman üzerindeki etkisinin daha açık görüldüğünü ortaya koymaktadır (Bülbül ve Gayaker, 2025).

Düzenlemenin toplumsal etkisi, gelir güvencesinin yanında benzer çalışma geçmişine sahip kişilerin emeklilik koşullarındaki farklılıklarla da ilişkilidir. EYT etrafındaki adalet tartışmaları, maliyet hesabının hak sahiplerinin ve kapsam dışında kalanların beklentileriyle birlikte okunmasını gerekli kılmaktadır. İncelenen çevrim içi görüşler bütün toplumu temsil etmese de eşitlik algısının politika değerlendirmesinde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir (Aslan, 2024).

4.4. Pandemi, Deprem ve EYT'nin Kamuya Maliyeti

Kamuya yük karşılaştırması için tutarın yanında neyi ölçtüğümüzü de belirtmemiz gerekmektedir. Pandemide belirli destek ödemeleri, depremde yeniden inşa ve risk azaltma harcamaları, EYT'de ise aylıklar ve diğer mali etkiler söz konusudur. Tablo 2, doğrulanabilen göstergeleri bu ayrımlarla sunar.

Tablo 2. Kamuya Yansıyan Tutarlar ve Veri Türleri

Gelişme ve gösterge	Tutar	Dönem ve kapsam
Pandemi Kısa Çalışma	36,8 milyar TL	Mart 2020–Haziran 2021 ödemeleri
Pandemi Nakdi Ücret Desteği	Yaklaşık 14 milyar TL	Nisan 2020–Haziran 2021 ödemeleri
Deprem Kamu Harcaması	3,6 trilyon TL	2023–2025 zararların telafisi ve afet risklerinin azaltılması
Deprem Bütçe Kaynağı	653 milyar TL	2026 için ayrılan kaynak gerçekleşme değildir
EYT Başlangıç Hesabı	194,4 milyar TL	2023 komisyon görüşmelerindeki koşullu tahmin
EYT Maliyet Açıklaması	724 milyar TL	26 Nisan 2025 açıklamasında ilk yıl olarak belirtilen tutar takvim dönemi belirsiz

Kaynak: İŞKUR (2023, ss. 82–85), SBB (2026a, s. 12), TBMM (2023a), ÇSGB (2025). Tutarlar nominaldir; toplam oluşturmak veya doğrudan büyüklük sıralaması yapmak için uygun değildir.

Pandemi sürecinde sağlanan iki destek toplamı yaklaşık 50,8 milyar TL'dir. Nakit ücret desteği İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmıştır; bu yüzden bu tutar, merkezi yönetim bütçesinden yapılan bir harcama gibi gösterilemez. Sağlık harcamaları, diğer transferler, vergi önlemleri ve kredi araçları bu rakama dahil değildir. İşsizlik ödeneği de salgın dışı nedenlerle verilebildiği için rapordaki tüm işsizlik ödemelerini pandemi maliyeti olarak saymak doğru bir yaklaşım olmaz (İŞKUR, 2023).

Deprem için 3,6 trilyon TL, 2023-2025 döneminde zararların telafisi ve afet risklerinin azaltılması amacıyla ayrılan kamu harcamasıdır. SBB'nin Mart 2023 raporunda yer alan 103,6 milyar dolarlık toplam ekonomik yük tahmini farklı bir ölçüdür; hasar ve ekonomik kayıp tahmini gerçekleşen kamu harcamasıyla birleştirilemez. 2026 yılı için ayrılan 653 milyar TL de yıl bitmeden gerçekleşmiş harcama sayılmamaktadır (SBB, 2023; SBB, 2026a).

EYT kapsamında 194,4 milyar TL, düzenleme öncesinde yapılan ve çalışma-prim varsayımlarına dayanan bir maliyet hesabıdır. Bakanlığın 26 Nisan 2025 tarihli açıklamasında ise 724 milyar TL ilk yıl maliyeti olarak verilmiştir. Açıklama takvim dönemini ve kalemleri ayrıntılandırmadığından bu tutar 2023 gerçekleşmesi olarak işaretlenmez. Aynı açıklamadaki

beş yıllık döneme ilişkin 3,4 trilyon TL ise gerçekleşmiş harcama değil, geleceğe yönelik bir beklenti olduğu görülmektedir (TBMM, 2023a; ÇSGB, 2025).

Bu rakamlar üç gelişmenin kamuya yük getirdiğini göstermektedir. Ancak yükleri aynı ölçütle karşılaştırmak yeterli değildir. Daha sağlıklı bir kıyaslama için ortak fiyat düzeyi, aynı zaman dilimi ve aynı kamu kapsamı gerekmektedir. Bu paraların ne zaman harcandığı ekonomik sonuçları etkiler. Pandemi desteği, işlerin durduğu dönemde geliri korumaya yönelmiş; deprem harcamaları ise zarar gören üretim ve yaşam koşullarını yeniden kurmak için yıllara yayılmıştır. EYT ise hak sahiplerine aylık ödemeyi daha erken başlatmıştır. Bu farklar, aynı miktardaki harcamanın her seferinde aynı üretim ve bütçe etkisini yaratmayacağını göstermektedir. Çalışmanın bulguları, ekonomik maliyetlerin değerlendirilmesinde yalnızca parasal büyüklüklerin değil, maliyetlerin zamana yayılan etkilerinin ve bu süreçte korunan ekonomik ve üretim kapasitesinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kamu kaynaklarını değerlendirirken harcamanın yarattığı sonuçlara da bakmak gerekir. Gelir desteklerinin işlere olan koruyucu etkisi, yeniden inşanın güvenli konut ve işletmelerin devamlılığına katkısı, emeklilik ödemelerinin gelir güvencesi ayrı ayrı izlenebilmektedir. Bu yaklaşım, parasal yük ile toplumsal faydayı aynı çerçevede ele almayı sağlar. Farklı dönemlerin nominal tutarlarını tek bir toplamda birleştirmek, bu sonuçların anlaşılmasına yardımcı olmaz.

5. BÜYÜME PERFORMANSI VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

5.1. 2020-2025 Döneminde Büyüme ve Büyümenin Kaynakları

Tablo 3. 2020–2025 Döneminde Yıllık Reel Büyüme

Yıl	Büyüme oranı yüzde	Dönemin başlıca gelişmeleri
2020	1,8	Pandemi ve ekonomik destekler
2021	11,8	Yeniden açılma ve toparlanma
2022	5,4	Toparlanmanın devamı
2023	5,0	Deprem yeniden inşa ve EYT
2024	3,5	Yeniden inşa ve değişen finansman koşulları
2025	3,7	Yeniden inşa süreci ve ekonomik dengelenme

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2026), 31 Ağustos tarihli değerlendirme, s. 1. Son sütun dönem bağlamıdır; olayların büyümeye katkısını sayısal olarak ölçmez.

Ekonomi 2020'de yavaş büyümüş, 2021'de güçlü biçimde toparlanmış, sonraki yıllarda daha ılımlı artışlar göstermektedir. Bu oranlar, üretimin ülke genelindeki birleşik sonucudur. Deprem yılı olan 2023'te %5 büyüme görülmesi, deprem bölgesinin aynı ölçüde toparlandığını veya zarar yaşamadığını göstermemektedir.

Büyümenin kaynakları değerlendirilirken üretim tarafında sanayi, hizmetler, tarım ve inşaat; harcama tarafında tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve net ihracat dikkate alınmaktadır. Yeniden inşa yatırımları, inşaatı ve bağlantılı faaliyetleri destekleyebilir. EYT kapsamında bağlanan emekli aylıkları hanehalkı tüketim harcamalarını etkileyebilmekle birlikte, inşaat sektöründeki büyümenin tamamının deprem sonrası yeniden yapılanma faaliyetlerine, tüketim harcamalarındaki artışın ise yalnızca EYT düzenlemesine dayandırılması, ekonomik büyümeyi etkileyen diğer faktörlerin göz ardı edilmesine ve söz konusu düzenlemelerin etkilerinin olduğundan daha farklı değerlendirilmesine yol açabileceğini ortaya koymaktadır.

Pandemi kaynakları, üretim kesintilerinin ve toparlanmanın sektörlere göre farklılaştığını (Koyuncu ve Meçik, 2020); kamu harcamaları literatürü ise harcama bileşiminin önemini göstermektedir (Demirgil ve Karaca, 2020). Bu nedenle büyümenin kalitesi, toplam oranın yanında hangi faaliyetlerde oluştuğu ve insanlara nasıl yansıdığı üzerinden tartışmak doğru sonuçlara ulaşılabileceğini ortaya koymaktadır.

5.2. Kısa ve Orta Vadeli Etkilerin Karşılaştırılması

Tablo 4. Üç Gelişmenin Ekonomik Etkilerinin Karşılaştırılması

Boyut	COVID-19 Pandemi	Deprem	EYT
İlk Etki	Faaliyet ve gelir kesintisi	Konut işyeri ve altyapı kaybı	Aylığa daha erken erişim
Kamu Müdahalesi	Gelir ve finansman desteği	Acil yardım ve yeniden inşa	Düzenli aylık ödemesi
Sonraki Yıllar	İşlerin ve işletmelerin toparlanması	Kapasitenin ve hizmetlerin geri kazanılması	Ödemeler ve prim gelirlerinin dengesi
Refah Göstergesi	Gelir ve iş güvencesi	Güvenli barınma ve hizmetlere erişim	Gelir güvencesi ve adil erişim

Kaynak: Soylu (2020), Çelik (2022), Sabırsız ve Şöhret (2024), Kaymaz (2023), Bülbül ve Gayaker (2025). Yazarın karşılaştırmalı değerlendirmesi.

Pandemide verilen ekonomik destekler, geçici faaliyet ve gelir kaybının kalıcı iş kaybına dönüşmesini önlemeye çalışmıştır. Depremde ise fiziksel varlıkların zarar görmesi, üretimin eski seviyesine dönmesi için yeni yatırımlar yapılmasını gerektirmiştir. EYT'nin düzenli ödeme özelliği, kamu etkisinin zamanlamasını farklı bir hâle getirmiştir. Bu yüzden üç gelişmenin büyüme katkısını tek bir harcama katsayısı ile ölçmek uygun değildir.

Kısa vadede hane halklarına ve işletmelere sağlanan mali destekler ekonomik faaliyetlerin canlanmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak orta vadede bu harcamaların nasıl finanse edildiği ve kullanılan kaynakların diğer yatırım alanlarına etkisi önem kazanmaktadır. Bu açıdan

harcamaların vergiler, borçlanma veya çeşitli fonlarla karşılanması, kamu bütçesi ve ekonominin geleceği üzerinde farklı sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymaktadır.

5.3. Üç Gelişme Yaşanmasaydı 2026 İçin Ekonomik Görünüm

Bu bölüm, üç gelişmenin yaşanmadığı bir Türkiye için kesin sonuç vermez. Pandemi öncesi büyüme ortalamasının 2020'den itibaren sürdüğünü varsayan basit bir alternatif sunmaktadır. Bu yaklaşım olayların etkilerini ayırmadığı için teknik anlamda potansiyel GSYH tahmini değildir; üretim düzeyinin varsayılan bir büyüme hızı altında nasıl değişeceğini göstermektedir.

Hesabı anlaşılır kılmak için 2019 üretimi 100 kabul edilir. Bu, lira veya dolar tutarı değil, başlangıç düzeyini gösteren bir endekstir. Mevcut senaryoda 2020-2025 büyüme oranları yıllar boyunca birbirine eklenmeden, bir önceki yılın üretimi üzerinden uygulanır. 2026 için resmi %3,3 tahmini kullanılır. Alternatifte ise 2020-2026 arasındaki her yılda %4,34 büyüme varsayılır (Ticaret Bakanlığı, 2025; Ticaret Bakanlığı, 2026; SBB, 2026b).

Tablo 5. 2026 için Mevcut ve Alternatif Üretim Görünümü

Hesap	Temel varsayım	2026 Büyümesi Yüzde	2026 Düzeyi 2019 Eşittir 100
Mevcut Görünüm	2020–2025 verileri ve 2026 resmî tahmini	3,3	139,6
Geçmiş Ortalama	2020–2026 her yıl aynı hız	4,34	134,6
Daha Düşük Varsayım	2020–2026 her yıl aynı hız	4,0	131,6
Daha Yüksek Varsayım	2020–2026 her yıl aynı hız	5,0	140,7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2025, 2026) ve SBB (2026b). Endeksler yazarın hesabıdır. Alternatif satırlar istatistiksel güven aralığı veya ölçülmüş olay etkisi değildir.

Mevcut senaryoda 2026 yılı üretimi yaklaşık 139,6; geçmiş ortalama senaryoda ise 134,6. Alternatifin daha düşük çıkmasının nedeni, kullanılan geçmiş ortalama ile gerçekleşen yılların farklı performanslarından kaynaklanmaktadır. Geçmiş ortalama 2018-2019 yavaşlamasını, mevcut seri ise 2021'in hızlı toparlanmasını içermektedir. Bu karşılaştırma, pandeminin ya da depremin faydalı olduğu anlamına gelmektedir.

Yıllık büyüme hızı ve toplam üretim aynı anda değerlendirilmelidir. Alternatifte 2026 büyümesi daha yüksek olsa da toplam üretim düşük kalabilir; önceki yılların etkisi de birikebilir. Yıllık alternatif hız %4 olduğunda endeks 131,6, %5 olduğunda 140,7 olur. Sonucun bu kadar değişmesi, varsayım seçimlerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Üç gelişme gerçekleşmese, fiziksel varlıklar korunur, faaliyet kesintileri azalır ve kriz müdahalelerine harcanan bir kısmı başka alanlarda kullanabilirdik. Ancak tüm kriz harcamalarını tasarruf olarak saymak ya da tasarrufun aynı miktarda üretim yaratacağını düşünmek gerçekçi değil. Örneğin, emeklilikte yaş koşulu korunmuş olsaydı, bazı ödemeler sonraki yıllarda yine yapılacaktı (Sabırsız ve Şöhret, 2024).

2026'da daha az kamu yükü, daha düşük enflasyon ya da işsizlik gibi sonuçların kesin oranları verilmemiştir. Bir sonraki bölüm, kaynakların teknoloji yatırımlarına yönlendirilmesinin olası katkısını ayrı bir koşullu hesapla incelediğini ortaya koymaktadır. Olayların toplam etkisini ölçmek için uygun karşılaştırma grupları ve daha uzun bir gözlem süresi gerekmektedir. Bu amaçla bölgesel karşılaştırmalar kullanılabilir (Yolal ve Anavatan, 2025).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin 2020-2025 büyümesi pandemi, deprem ve EYT gibi faktörlerin yanı sıra diğer ekonomi politikaları ve dış koşulların etkisiyle gerçekleşmiştir. Yeni akademik çalışmalar, pandeminin sektörler arasında farklı sonuçlar doğurduğunu, depremin bütçeyi hem gelir hem harcama açısından etkilediğini ve EYT'nin gelir güvencesi ile sosyal güvenlik finansmanını aynı anda değiştirdiğini göstermektedir.

Kamu harcamalarını değerlendirirken rakamların hangi döneme ait olduğuna ve neleri kapsadığına dikkat etmek gerekmektedir. Pandemi döneminde kısa çalışma ödeneği ve nakdi ücret desteği için yaklaşık 50,8 milyar TL harcandı. Deprem nedeniyle 2023–2025 yılları arasında yapılan kamu harcamaları ise 3,6 trilyon TL olarak açıklandı. EYT konusunda da ilk maliyet tahminleri ile sonraki bakanlık açıklamaları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, hesaplamaların farklı dönemleri kapsamasından kaynaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu rakamları doğrudan toplamak ya da karşılaştırmak yerine, ait oldukları dönemin ekonomik koşullarını ve paranın o dönemdeki değerini dikkate almak gerekmektedir.

2026 senaryosu mevcut görünüm için yaklaşık 139,6, geçmiş ortalama hızın sürdüğü alternatif için 134,6 üretim endeksi vermektedir. Alternatif varsayım değiştiğinde sonuç da değişmektedir. Bu yüzden daha az kriz yaşanan bir ekonominin görünümü sadece eski büyüme ortalamasıyla kesin olarak belirlenmesi doğru olmaz. Senaryolar, kaynak kullanımı ve büyümenin birikimli niteliği üzerine düşünmeyi sağlamaktadır.

Alternatif kaynak kullanımı, krizlerin fırsat maliyetini ortaya koymaktadır. Kullanılabilecek kaynağın teknoloji üretimine yönlendirilmesi, yerli tasarım ve ihracat kapasitesini güçlendirebileceğini ortaya koymaktadır. Örneğin 100 milyar TL'lik bir programda yarısının üretime aktarılması halinde 2026 için 5, 10 veya 15 milyar TL ek katma değer, sadece seçilen katkı oranları altında elde edilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar öngörü ya da üç gelişmenin net GSYİH etkisi değildir. Teknoloji yatırımlarının katkısı proje niteliği ve uygulama koşullarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Politika açısından afet öncesi risk azaltma ve güvenli altyapı yatırımları öncelikli olmalıdır. Yeniden inşa sürecinde konut ve işyerlerinin tamamlanması yanında ulaşımın, eğitimin, sağlık hizmetlerinin ve çalışma hayatının ne derecede normale döndüğüne de bakmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra deprem sonrası vergi

kapasitesi ve işletmelerin devamlılığını destekleyen tedbirlerin bütçe planlamasına eklenmesi gerekmektedir.

Emeklilik düzenlemelerinde maliyet hesapları, kullanılan varsayımlar ve kapsamlar yayımlanmalı. Aylıkların yanı sıra prim gelirleri ve emeklilik sonrası çalışma ayrı ayrı izlenmelidir. Hak sahiplerinin gelir güvencesi korunurken sistemin gelecekteki yükümlülükleri açıkça değerlendirilmelidir.

Teknoloji yatırımları için kaynak tahsisi ölçülebilir proje hedefleri ve aşamalı ödeme düzeniyle yapılmalıdır. Sadece destek alan firmanın toplam satışını izlemek yeterli değil; destek sayesinde ortaya çıkan ek üretim, yerli katma değer ve ticarileşen ürünler de değerlendirilmelidir.

Kriz dönemlerinde verilen desteklerin kimlere, ne kadar süreyle ve hangi amaçla sağlanacağının önceden belirlenmesi, kaynakların doğru kullanılıp kullanılmadığını anlamamıza yardımcı olur. Ekonomik büyümenin insanlara nasıl yansıdığı da en az büyüme rakamları kadar önemlidir. İnsanların daha kolay iş bulabilmesi, alım gücünün artması, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden daha iyi yararlanabilmesi, ekonomideki iyileşmenin günlük hayata yansıdığını göstermektedir. Kamu harcamalarının başarısını da insanların hayatında sağladığı bu gelişmelerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, H. (2024). Emeklilikte Yaşa Takılanlar Problemi: Kuşakiçi Dayanışma ve Çatışma Perspektifinden Bir İçerik Analizi. *Çalışma ve Toplum, 3*(82), 1127–1165. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/article/1517560

Balkı, A., & Göksu, S. (2023). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Cumhuriyeti Tarihinden Ampirik Kanıtlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(100. Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı), 199–217. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akusosbil/article/1327317

Bülbül, O. G., & Gayaker, S. (2025). Emeklilikte Yaş Şartının Sürdürülebilirliği: "Emeklilikte Yaşa Takılanlar" Ve "Emeklilikte Adalet" Kavramlarının Belirginliği Üzerinden Bir Analiz. *Sosyal Güvence, Özel Sayı, 94*–130. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosyalguvence/article/1691745

Çağdaş, Y. (2025). 6 Şubat Depremlerinin Kamu Maliyesine Etkisi: Vergi Açığı Ve Fiskal Baskı Ekseninde Peacock–Wiseman Sıçrama Tezi. *International Journal of Public Finance, 10*(2), 483–508. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijpf/article/1778788

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2025). *Bakan Işıkhan'ın Çalışma Hayatı Ve EYT Maliyetine Ilişkin Açıklamaları.* 26 Nisan. https://www.csgb.gov.tr/cgm/haberler/26042025/

Çelik, Ş. Ç. (2022). Covid-19 Pandemisi Sonrasında Maliye Politikaları Uygulamaları: Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme. *Maruf İktisat İslâm İktisadı Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 4–27. https://dergipark.org.tr/tr/pub/marufiktisat/article/1113884

Demirgil, B., & Karaca, C. (2020). Kamu Harcama Türlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 15*(2), 515–526. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gopsbad/article/793937

Kaymaz, Y. S. (2023). Sosyo-Ekonomik Etkileri Bakımından 7438 Sayılı Kanunun Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9*(3), 25–32. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ead/article/1404381

Kıratoğlu, E., & Ercan, H. (2025). Doğa Kaynaklı Afetlerde Risk Tutma Aracı Olarak Yeniden Imar Fonu Ve Kamu Maliyesi Perspektifi. *Türk Deprem Araştırma Dergisi, 7*(3), 377–385. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdad/article/1580779

Koyuncu, T., & Meçik, O. (2020). COVID-19 Pandemisinin Türkiye'de Ekonomik Büyümeye Sektörel Ve Sektörler Arası Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 18*(4), 112–131. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yead/article/793257

Sabırsız, E., & Şöhret, M. (2024). 6 Şubat Depremlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Makroekonomik, Sosyal Ve Çevresel Etkileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 15*(1, Deprem Özel Sayısı), 571–597. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd/article/1390984

Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye Ekonomisinde COVID-19'un Sektörel Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7*(6), 169–185. https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/article/750273

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *2023 Kahramanmaraş Ve Hatay Depremleri Raporu.* https://www.sbb.gov.tr/2023-kahramanmaras-ve-hatay-depremleri-raporu/

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2026a). *Kahramanmaraş Ve Hatay Depremleri Yeniden Imar Ve Gelişme Raporu.* https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2026/02/Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Yeniden-Imar-ve-Gelisme-Raporu.pdf

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2026b). *Orta Vadeli Program (2027–2029) Basın Duyurusu.* 6 Eylül. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2026/09/Orta-Vadeli-Program_2027-2029-Basin-Duyurusu_06092026.pdf

Ticaret Bakanlığı. (2025). *Ekonomik Görünüm: Kasım 2025.* https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccd355ce/Ekonomik%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%202025%20Kas%C4%B1m.pdf

Ticaret Bakanlığı. (2026). *Ticaret Bakanı Ömer Bolat'ın 2026 Yılı Ikinci Çeyrek Gayrisafi Yurt Içi Hasıla (GSYH) Istatistiklerine Ilişkin Değerlendirmesi.* 31 Ağustos. https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-omer-bolatin-2026-yili-ikinci-ceyrek-gayrisafi-yurtici-hasila-gsyh-istatistiklerine-iliskin-degerlendirmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2023a). *Emeklilikte Yaşa Takılanlara Ilişkin Kanun Teklifi Plan Ve Bütçe Komisyonunda Kabul Edildi.* 2 Şubat. https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=48d19a24-9712-4855-9ebe-0186117a0b1e

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2023b). *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No. 7438).* Resmî Gazete, 3 Mart 2023, Sayı 32121. https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D27/Y6/T2/KanunMetni/810a8bee-513d-451f-9343-833084270981.html

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2020). *Koronavirüsün Ekonomik Ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirler.* https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+page+site+area/koronavirus

Türkiye İş Kurumu. (2023). *12. Genel Kurul Raporu.* https://www.iskur.gov.tr/medya/vdwpeprd/12-genel-kurul-raporu.pdf

Ünal, S., & Afşar, B. (2021). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamaları Ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Ilişki: Eşbütünleşme Analizi Ve Granger Nedensellik Testi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 45,* 430–439. https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/article/929894

Yavuz, İ. S. (2022). Türkiye'de Turizm Sektörünün Daralmasının Makroekonomik Etkileri: Covid-19 Pandemisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 8*(1), 80–93. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gjeb/article/956296

Yolal, M., & Anavatan, A. (2025). 6 Şubat 2023 Depremlerinin Kamu Bütçesi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi: Farkların Farkı Analizi. *Türk Deprem Araştırma Dergisi, 7*(Özel Sayı), 70–83. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdad/article/1759769

TÜRKİYE'DE DEZENFLASYON SÜRECİNDE BANKA KREDİLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 2023–2025 DÖNEMİ

Dr. Öğr. Üyesi İsmet BOLAT, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu - Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ibolat@ksu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-5502-6211

Öğr. Gör. Furkan SEYİTHANOĞLU, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu - Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, furkanseyithanoglu@gmail.com - ORCID: 0009-0006-6639-2117

Öğr. Gör. Çağrı ÖZTÜRK, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Meslek Yüksekokulu - Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, cagriozturk@ksu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-1288-5972

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de 2023–2025 döneminde para politikası, banka kredileri ve ekonomik büyümenin birlikte nasıl değiştiğini incelemektedir. Araştırmada resmî istatistikler ve para politikası belgeleri kullanılarak karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Politika faizi ve tüketici enflasyonuna ilişkin yıllık göstergeler, kredi türlerine göre büyüme oranları ve seçilmiş kredi faizleri birlikte ele alınmıştır. Ayrıca 2025 yılı kredi büyüme oranları tüketici fiyatlarındaki artıştan arındırılarak yaklaşık reel değişimler hesaplanmıştır. Bulgular, toplam kredi göstergesinin altında ticari ve bireysel krediler arasında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. İncelenen göstergelerde ticari kredilerin kur etkisinden arındırılmış büyümesi tüketici enflasyonunun altında kalırken bireysel krediler daha güçlü artmıştır. Bu ayrışma, parasal aktarımın değerlendirilmesinde kredi hacminin yanında kredi bileşiminin de dikkate alınmasını gerektirmektedir. Ekonomik büyümenin sürmesi, kredi koşullarının ekonomik faaliyet üzerinde sınırlayıcı etkisinin bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte kullanılan yöntem, büyümedeki değişimin ne kadarının kredi politikalarından kaynaklandığını belirlemeye elverişli değildir. Çalışma, dezenflasyonun kalıcılığı ile üretken faaliyetlerin finansmanını birlikte gözeten, şeffaf ve hedefli bir politika çerçevesi önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dezenflasyon, Banka Kredileri, Ekonomik Büyüme, Para Politikası, Finansal Istikrar.
JEL Sınıflandırması: E52, G21, O40.

ABSTRACT

This study examines the joint evolution of monetary policy, bank lending and economic growth in Türkiye during 2023–2025. It adopts a descriptive and comparative approach based on official statistics and policy documents. Annual policy rate and consumer inflation indicators are assessed alongside credit growth by loan category and selected lending rates. Approximate real changes in credit during 2025 are calculated by adjusting reported growth rates for consumer inflation. The results reveal substantial differences between commercial and household lending. Exchange rate adjusted commercial credit growth remained below

consumer inflation, whereas household lending increased more strongly. This divergence suggests that assessments of monetary transmission should consider credit composition as well as aggregate credit volume. Continued economic growth does not imply that tighter credit conditions had no restraining effect on activity. However, the method does not identify the causal contribution of credit policies to growth. The study recommends a transparent and targeted policy framework that supports lasting disinflation while preserving access to finance for productive activities.

Keywords: Disinflation, Bank Lending, Economic Growth, Monetary Policy, Financial Stability.

1. GİRİŞ

Banka kredileri, tasarrufların ekonomik faaliyetlere aktarılmasını sağlayan temel finansman araçlarından biridir. Firmalar işletme sermayesi ve yatırım ihtiyaçlarını, hanehalkları ise konut ve tüketim harcamalarının bir bölümünü kredilerle karşılamaktadır. Bu nedenle para politikasındaki değişiklikler yalnızca finansal piyasalardaki faizleri değil, üretim ve harcama kararlarını da ilgilendirmektedir. Enflasyonun düşürülmeye çalışıldığı dönemlerde kredilerin maliyeti, erişilebilirliği ve kullanım amacı arasındaki ilişki daha görünür hâle gelmektedir (Bernanke and Gnetler,1995:1).

Türkiye'de 2023 yılının ortasında başlayan para politikası değişikliği, banka kredileri ile büyüme ilişkisinin incelenmesi için önemli bir dönem sunmaktadır. Haziran 2023 kararında politika faizi yüzde 8,5'ten yüzde 15'e yükseltilmiş; Aralık 2023 kararında yüzde 42,5'e çıkarılmıştır (TCMB, 2023a, 2023b). Bu başlangıç koşulları, 2024 ve 2025 yılındaki gelişmelerin yalnızca yıl sonu faizleriyle açıklanamayacağını göstermektedir. Bir kredinin ekonomik etkisi, kullandırıldığı tarihteki koşullara ve geri ödeme yapısına bağlıdır.

Araştırmanın amacı, 2023–2025 döneminde para politikası duruşu, kredi gelişmeleri ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıları değerlendirmektir. Temel araştırma sorusu, dezenflasyon sürecinde değişen kredi koşullarının tüketim ve yatırım üzerinden ekonomik faaliyetle nasıl ilişkili olduğudur. Alt sorular ise ticari ve bireysel kredilerin ne ölçüde ayrıştığı, nominal kredi artışının reel finansman kapasitesini nasıl yansıttığı ve finansal istikrar açısından hangi göstergelerin izlenmesi gerektiğidir.

2 ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VERI KAYNAKLARI VE YÖNTEMI

Çalışma 2023–2025 takvim yıllarını kapsamaktadır. Politika faizleri TCMB kararlarından; enflasyon TÜİK'in Aralık 2025 bülteninden; büyüme göstergeleri TÜİK'in 2024 yıllık ve 2025 dördüncü çeyrek yayımlarından alınmıştır. 2023 büyüme verileri yine TÜİK' ten elde edilmiştir. Kredi büyümesi ve aktif kalitesi göstergeleri BDDK'nın raporlarından elde edilmiştir.

Yöntem, belge incelemesi ve göstergelerin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Üç yıllık gözlemle ekonometrik bir nedensellik testi yapılmamış; herhangi bir katsayı, istatistiksel anlamlılık veya karşı-olgusal büyüme tahmini üretilmemiştir. Çeyreklik büyüme katkıları ayrıca hesaplanmamıştır.

Literatürde kredi göstergelerinin değerlendirilmesinde kurumsal ve yapısal farklılıkların da dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Ülkeler arasındaki kredi/GSYH oranı farklılıklarını hukuk sistemi, alacaklı hakları ve bilgi paylaşım kurumları çerçevesinde incelemektedir. Bu yaklaşım, kredi göstergelerindeki değişimlerin yorumlanmasında ekonomik ve kurumsal bağlamın önemine işaret etmektedir (Igan ve Tan, 2015:5). Bu çalışmada ise Türkiye'nin 2023–2025 dönemine ait göstergeleri karşılaştırılmakta; kredi büyümesi, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki birlikte seyir, nedensellik iddiası taşımadan değerlendirilmektedir. TÜFE ile reelleştirilen kredi büyüme oranları da bu karşılaştırmayı destekleyen yaklaşık göstergeler olarak kullanılmaktadır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmada kavramsal çerçeve başlığı altında dezenflasyon ve para politikası ilişkisi, Banka Kredileri Ile Ekonomik Büyüme Ilişkisi incelenmiştir.

3.1 Dezenflasyon ve Para Politikası

Enflasyon, mal ve hizmetlerin genel fiyat düzeyinde zaman içinde görülen sürekli artıştır. Dezenflasyon, ise fiyatların genel düzeyindeki artış hızının düşmesidir. Enflasyon oranının gerilemesi, fiyat düzeyinin önceki seviyesine döndüğü veya hanehalklarının satın alma gücünün otomatik olarak yükseldiği anlamına gelmez. Nominal gelirlerin, borçların ve finansal varlıkların farklı hızlarda değişmesi, aynı enflasyon ortamının ekonomik birimleri farklı etkilemesine neden olur. Bu nedenle fiyat istikrarına yaklaşma ile gelir ve refah artışı ayrı göstergelerle değerlendirilmelidir. Dezenflasyonist politikalar uygulanırken, ekonomi dengeleninceye kadar yine işsizlik ve üretim seviyesi azalır (Yıldırım, 2024:29).

Türkiye'de enflasyon, özellikle 1970'lerin sonlarından başlayarak döviz sıkıntısı, kamu açıkları ve ekonomideki yapısal sorunların etkisiyle kalıcı bir sorun haline gelmiştir. Bu sorunu gidermek için 1980 sonrasında farklı ekonomi politikaları uygulanmış, ancak bazı dönemlerde sağlanan iyileşmeler kalıcı fiyat istikrarına dönüşememiştir. Dış ticaretin serbestleştirilmesi, finansal piyasaların dışa açılması, döviz kuru tercihleri ve para politikası kararları, bu süreçte enflasyonun seyrini etkileyen başlıca unsurlar arasında yer almıştır. 1990'lı yıllarda kamu maliyesindeki bozulma, finansal serbestleşmeye eşlik eden denetim eksiklikleri ve siyasi belirsizlikler, yüksek enflasyonun sürmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde başvurulan IMF destekli istikrar programları da ekonomideki temel sorunların çözülmesinde sınırlı kalmıştır. 2001 krizinin ardından Merkez Bankasının bağımsızlığını güçlendiren düzenlemeler ve dalgalı kur rejimine geçiş, enflasyonla mücadelede daha elverişli bir ortam oluşturmuştur. Buna karşılık, 2010'lu yılların ikinci yarısında para politikasına ilişkin tartışmaların yoğunlaşması ve düşük faiz ile kredi genişlemesine dayalı büyüme yaklaşımının öne çıkması, fiyat istikrarını zorlaştırmıştır. 2021–2023 döneminde izlenen politikalar sırasında döviz kurlarındaki yükseliş ve belirsizlik, üretim maliyetleri üzerinden fiyatlar üzerindeki baskıyı artırmıştır. Ardından benimsenen parasal sıkılaşma ve faiz artışları, 2024 yılında enflasyonun düşürülmesine yönelik politikanın temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte, enflasyondaki gerilemenin kalıcı olması; para politikasının tutarlı biçimde sürdürülmesine, beklentilerin iyileşmesine ve yapısal sorunların giderilmesine bağlıdır (Yıldırım,2026:90). Haziran 2023'ten itibaren merkez bankası iletişiminde parasal sıkılaşma, enflasyonun düşürülmesi ve fiyat istikrarının sağlanması konuları öne çıkmıştır. Faiz politikasındaki yön değişikliğiyle birlikte, politika metinlerinde vurgulanan konular ve kullanılan dil de değişmiştir (Boyacıoğlu vd, 2026:1).

Para politikası aktarım mekanizması, merkez bankasının kısa vadeli faiz oranlarına ilişkin kararlarının tasarruf, tüketim ve yatırım davranışları üzerinden genel fiyat düzeyine yansıdığı çok boyutlu bir süreçtir. Bu süreç, birbirleriyle etkileşim içinde çalışan farklı kanallar aracılığıyla açıklanmaktadır. Faiz kanalında, politika faizindeki artışın kredi ve mevduat faizlerine yansıması, firmaların ve hanehalkının finansman maliyetlerini yükseltmektedir. Artan borçlanma maliyetleri, firmaların yatırım harcamalarını ve hanehalkının özellikle

dayanıklı tüketim mallarına yönelik talebini sınırlayabilmektedir. Böylece toplam talepte meydana gelen yavaşlama, enflasyonist baskıların azalmasına katkı sağlamaktadır. Varlık fiyatları kanalında ise faiz oranlarının yükselmesi, diğer koşullar sabitken, gelecekte beklenen gelirlerin bugünkü değerini azaltarak hisse senedi ve gayrimenkul fiyatları üzerinde aşağı yönlü baskı oluşturabilmektedir. Varlık değerlerindeki gerileme, hanehalkının servetini azaltarak tüketim harcamalarını sınırlandırabilmekte ve toplam talepteki yavaşlamayı güçlendirebilmektedir (Salman ,2026:65).

3.2 Banka Kredileri İle Ekonomik Büyüme Ilişkisi

Ekonomik büyüme, bir ekonominin mal ve hizmet üretiminde zaman içinde meydana gelen reel artışı ifade etmektedir. Bu artış, reel gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) dönemler arasındaki değişimiyle ölçülmektedir. Nüfus değişiminin dikkate alındığı değerlendirmelerde ise kişi başına reel GSYİH kullanılmaktadır. Reel GSYİH'nin nüfusa bölünmesi kişi başına reel gelir düzeyini verirken, bu değerin zaman içindeki yüzdesel değişimi kişi başına ekonomik büyüme oranını göstermektedir Ekonomik büyüme modelleri, üretim kapasitesindeki genişlemeyi ve gelir artışını belirleyen unsurları açıklamayı amaçlamaktadır. Yatırımlar, kısa dönemde talebi desteklerken sermaye birikimi yoluyla ekonominin üretim kapasitesinin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte, tüketim ve yatırım harcamalarındaki artışın sürdürülebilir büyümeye dönüşmesi, üretim kapasitesi ve verimlilikteki gelişmelerle yakından ilişkilidir Bu çerçevede bankacılık sektörü, tasarrufların finansal sisteme kazandırılması ve finansman ihtiyacı bulunan kesimlere aktarılması bakımından önemli bir işlev üstlenmektedir Banka kredileri, işletmelerin yatırım ve işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılamasına, hanehalkının ise tüketim harcamalarını finanse etmesine olanak sağlayarak ekonomik faaliyeti destekleyebilmektedir. Ancak kredilerin büyümeye katkısı, sağlanan kaynakların hangi alanlarda ve ne ölçüde verimli kullanıldığına bağlı olarak farklılaşmaktadır (Altun ve Yağcılar, 2024:25-26).

Ekonomik büyümenin kalıcı ve sürdürülebilir olması, üretim kapasitesi ve verimlilikteki gelişmelerin yanı sıra, tasarrufları verimli yatırımlara yönlendirebilen güçlü bir finansal sistemide gerektirmektedir. Finansman kaynaklarının dağılımında bazı ülkelerde sermaye piyasaları, bazılarında ise bankalar daha belirgin bir rol üstlenmektedir. Türkiye'de bankacılık sektörünün finansal sistem içindeki ağırlığı, banka kredilerini ekonomik faaliyetin finansmanı açısından önemli hale getirmektedir. Bankalar, farklı sektörlerdeki işletmelerin yatırım ve işletme sermayesi ihtiyaçlarını karşılayarak üretimi destekleyebilmektedir. Bununla birlikte, kredi hacmindeki artışın ekonomik büyümeye katkısı, kaynakların kullanım alanına ve verimliliğine göre değişmektedir. Bu nedenle banka kredileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, teorik ve ampirik çalışmalarda sıklıkla incelenmektedir. Ancak ilişkinin varlığı ve yönü konusunda farklı sonuçlara ulaşılması, kullanılan değişkenlerin, analiz yöntemlerinin, ülke koşullarının ve incelenen dönemlerin sonuçlar üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir (Coşkun ve Kuloğlu, 2022:47).

Banka kredileri, tasarrufların üretken alanlara aktarılmasını sağlayarak yatırım, tüketim ve istihdam üzerinden ekonomik büyümeyi destekleyebilmektedir. Bankaların finansman sağlamada önemli bir rol üstlendiği Türkiye'de bu katkının sürdürülebilirliği, kredilerin verimli

kullanılması ve finansal sistemin sağlıklı işlemesiyle yakından ilişkilidir. Bununla birlikte, kriz dönemlerinde sorunlu kredilerin artması ve bankaların likiditelerini korumaya yönelmesi, uzun vadeli kredi arzını **sınırlayabilmektedir. Bu** çerçevede dezenflasyon amacıyla uygulanan parasal sıkılaşmada kredi maliyetleri ve finansmana erişim üzerinden yatırım ve tüketim kararlarını etkileyebilmektedir. Dolayısıyla kredi, enflasyon ve büyüme göstergeleri değerlendirilirken kredi hacminin yanı sıra finansman koşulları ve kredilerin kullanım alanları da dikkate alınmalıdır **(**Çelik ve Kayacan, 2023:1521).

4. TÜRKIYE'DE 2023–2025 DÖNEMINDE FAIZ VE KREDI GELIŞMELERI

Bu başlık altında öncelikle Merkez bankasının seçilen dönemde uyguladığı para politikası araçlarındaki değişim tablo halinde yüzdesel olarak verilmiştir. Tablo'nun altında dönemsel değişimlerle ilgili açıklamalar verilmiştir.

4.1 Para Politikası ve Kredi Faizlerinin Seyri

Dönemin makroekonomik görünümü aşağıdaki Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerin Değişim Oranları (%)

Gösterge	2023	2024	2025
Yıl sonu politika faizi	42,50	47,50	38,00
Aralık yıllık TÜFE artışı	64,77	44,38	30,89
Yıllık reel GSYH büyümesi	5,00	3,30	3,60

Kaynak: TCMB (2023b, 2024-70, 2025a); TÜİK (2025, 2026a, 2026b); Ticaret Bakanlığı (2025). 2023–2025 dönemine ait göstergeler, para politikası duruşundaki değişimlerin enflasyon ve ekonomik büyümenin seyriyle birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak tabloda kredi faizleri bulunmadığından, politika faizindeki değişimlerin kredi maliyetlerine ne ölçüde yansıdığı bu verilerden doğrudan belirlenememektedir.

2023 yılında yıl sonu politika faizi yüzde 42,50, aralık ayı yıllık TÜFE artışı yüzde 64,77 ve reel GSYH büyümesi yüzde 5,00 olarak gerçekleşmiştir. Haziran ayında başlayan parasal sıkılaşma nedeniyle yıl sonu faiz oranı, yılın tamamındaki para politikası koşullarını temsil etmemektedir. Bu nedenle kredi maliyetleri ve ekonomik faaliyet değerlendirilirken yıl içindeki faiz patikası ile para politikasının gecikmeli etkileri dikkate alınmalıdır.2024 yılında yıl sonu politika faizi yüzde 47,50'ye yükselirken, yıllık enflasyon yüzde 44,38'e ve ekonomik büyüme yüzde 3,30'a gerilemiştir. Bu görünüm, daha yüksek yıl sonu politika faizine enflasyonda düşüşün ve büyümede yavaşlamanın eşlik ettiğini göstermektedir. Politika faizindeki yükselişin kredi faizlerine aktarılması, işletmelerin ve hanehalkının borçlanma maliyetlerini artırarak yatırım ve tüketim kararlarını sınırlandırabilir. Bununla birlikte, tablodaki göstergeler bu aktarımın büyüklüğünü veya büyümedeki yavaşlamanın ne kadarının faiz politikasından kaynaklandığını ortaya koymamaktadır.

2025 yılında yıl sonu politika faizi yüzde 38,00'e düşerken, yıllık enflasyon yüzde 30,89'a gerilemiş, ekonomik büyüme ise yüzde 3,60'a yükselmiştir. Böylece enflasyondaki düşüş

sürerken büyümede sınırlı bir toparlanma gözlenmiştir. Ancak yıl sonu politika faizinin azalması, kredi faizlerinin aynı oranda düştüğü veya finansmana erişimin bütün borçlular için kolaylaştığı anlamına gelmemektedir. Bankaların fonlama maliyetleri, risk değerlendirmeleri, kredi vadeleri ve teminat koşulları da kredi fiyatlamasını **etkilemektedir.**

4.2 Ticari Krediler ve Tüketici Kredilerinin Gelişimi

2023 -2025 yılları arası kullandırılan tüm kresi sektör verileri bu başlık altında yıl bazında tablolar olarak verilmiş ve tablo altlarında yılların açıklaması yapılmıştır. Daha sonra 3 yıl için bir karşılaştırma yapılarak gelişim yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Veriler BDDK Bankacılık sektörü veri kısmından elde edilmiştir. Aaşağıdaki Tablo2 ‘de 2023 yılı kredi dağılımı verilmiştir.

Tablo 2. 2023 Yılı Kredi Dağılımı

Sektör / Krediler (29 Aralık 2023 Cuma) (Milyon TL)	TP	YP	TOPLAM
Toplam Krediler (2+10)	7.852.838,26	3.777.413,31	11.630.251,57
Tüketici Kredileri ve Bireysel Kredi Kartları (3+7)	2.665.995,31	2.677,38	2.668.672,69
Tüketici Kredileri (4+5+6)	1.513.621,66	129,47	1.513.751,13
a) Konut	438.275,50	75,54	438.351,03
b) Taşıt	95.806,97	0,28	95.807,25
c) İhtiyaç	979.539,19	53,65	979.592,84
Bireysel Kredi Kartları (8+9)	1.152.373,65	2.547,91	1.154.921,56
a) Taksitli	499.595,56	0	499.595,56
b) Taksitsiz	652.778,10	2.547,91	655.326,01
Ticari ve Diğer Krediler	5.186.842,96	3.774.735,93	8.961.578,88
Taksitli Tic. Krd. ve Kurumsal Kredi Kartları (12+16) (Bilgi)	1.367.343,84	427.156,16	1.794.500,00
Taksitli Ticari Krediler (13+14+15) (Bilgi)	957.919,95	426.817,35	1.384.737,30
a) İşyeri	14.840,80	1.237,25	16.078,05
b) Taşıt	138.347,45	6.656,24	145.003,69
c) İhtiyaç	804.731,69	418.923,86	1.223.655,56
Kurumsal Kredi Kartları (17+18) (Bilgi)	409.423,89	338,81	409.762,70
a) Taksitli	169.240,45	0	169.240,45
b) Taksitsiz	240.183,44	338,81	240.522,25
KOBİ Kredileri (Bilgi)	2.729.957,49	445.654,83	3.175.612,32
Döv. Endeksli Krediler (Bilgi)	2.131,79	0	2.131,79
Kredili Mevduat Hesapları-Tüketici Kredileri (Bilgi)	168.249,61	3,85	168.253,47
Kredili Mevduat Hesapları-Taksitli Ticari Krediler(Bilgi)	95.967,34	0	95.967,34

Kaynak: BDDK-2023 (https://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik/)

29 Aralık 2023 itibarıyla toplam kredi bakiyesi yaklaşık 11,63 trilyon TL’ye ulaşmıştır. Bu tutarın 8,96 trilyon TL’sini ticari ve diğer krediler, 2,67 trilyon TL’sini ise tüketici kredileri ve

bireysel kredi kartları oluşturmuştur. Toplam krediler içindeki payları sırasıyla yüzde 77,1 ve yüzde 22,9 olan bu iki grup, kredi stokunun ağırlıklı olarak ticari ve diğer kredilerde toplandığını göstermektedir. Bununla birlikte tablo, tek bir tarihteki bakiyeleri içerdiğinden kredilerin artış veya azalış eğilimini tek başına ortaya koymamaktadır.

Ticari ve diğer kredilerin yaklaşık 5,19 trilyon TL'si Türk parası, 3,77 trilyon TL'si yabancı para cinsindedir. Yabancı para kredilerin bu gruptaki payının yüzde 42,1 olması, ticari kredi bakiyesinin TL karşılığının döviz kuru hareketlerinden önemli ölçüde etkilenebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla dönemler arası karşılaştırmalarda, yeni kredi kullanımından kaynaklanan değişimler ile kur değerlemesinin etkisi birbirinden ayrılmalıdır. Bilgi amacıyla sunulan KOBİ kredileri ise yaklaşık 3,18 trilyon TL düzeyindedir. Bu tutar, ticari finansmanın işletme ölçeğine göre dağılımını değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Tüketici kredileri, bireysel kredi kartları hariç tutulduğunda, yaklaşık 1,51 trilyon TL'dir. Bunun 979,59 milyar TL'sini ihtiyaç, 438,35 milyar TL'sini konut ve 95,81 milyar TL'sini taşıt kredileri oluşturmaktadır. Tüketici kredileri içindeki payının yaklaşık yüzde 64,7 olması, ihtiyaç kredilerinin bu grupta belirgin bir ağırlığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Konut kredilerinin payı yüzde 29,0, taşıt kredilerinin payı ise yüzde 6,3 düzeyindedir.

Bireysel kredi kartı bakiyesi yaklaşık 1,15 trilyon TL ile tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları toplamının yüzde 43,3'ünü oluşturmaktadır. Kart bakiyesinin 655,33 milyar TL'sinin taksitsiz, 499,60 milyar TL'sinin taksitli işlemlerden oluşması, taksitsiz bakiyenin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak bu dağılım, tek başına ödeme güçlüğü veya borcun gecikmeye düşmesi anlamına gelmemektedir.

Genel olarak tablo, 2023 yıl sonunda ticari ve diğer kredilerin toplam kredi stokunda, ihtiyaç kredileri ile bireysel kredi kartlarının ise bireysel finansmanda önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Dezenflasyon sürecindeki kredi gelişmelerini değerlendirmek için bu bakiyelerin sonraki yıllarla aynı kapsamda karşılaştırılması; enflasyon, döviz kuru ve kredi koşullarının da analize dâhil edilmesi gerekmektedir. Ayrıca "bilgi" başlığıyla verilen kalemler, mevcut kredi gruplarıyla örtüşebildiğinden toplam kredi bakiyesine yeniden eklenmemelidir. Aşağıdaki Tablo3 'de 2024 yılı kredi dağılımı verilmiştir.

Tablo 3. 2024 Yılı Kredi Dağılımı

Sektör / Krediler (27 Aralık 2024 Cuma) (Milyon TL)	TP	YP	TOPLAM
Toplam Krediler (2+10)	10.040.050,60	5.860.514,49	15.900.565,10
Tüketici Kredileri ve Bireysel Kredi Kartları (3+7)	3.801.241,81	5.522,65	3.806.764,46
Tüketici Kredileri (4+5+6)	2.011.582,95	128,99	2.011.711,94
a) Konut	511.227,31	55,31	511.282,61
b) Taşıt	75.567,85	1,67	75.569,52
c) İhtiyaç	1.424.787,80	72,01	1.424.859,81
Bireysel Kredi Kartları (8+9)	1.789.658,86	5.393,66	1.795.052,52
a) Taksitli	630.025,78	0,05	630.025,83
b) Taksitsiz	1.159.633,08	5.393,61	1.165.026,69

Ticari ve Diğer Krediler	6.238.808,79	5.854.991,85	12.093.800,64
Taksitli Tic. Krd. ve Kurumsal Kredi Kartları (12+16) (Bilgi)	2.158.506,91	601.434,17	2.759.941,08
Taksitli Ticari Krediler (13+14+15) (Bilgi)	1.573.376,45	600.830,47	2.174.206,93
a) İşyeri	17.297,63	3.996,95	21.294,58
b) Taşıt	222.581,61	16.245,06	238.826,67
c) İhtiyaç	1.333.497,22	580.588,47	1.914.085,68
Kurumsal Kredi Kartları (17+18) (Bilgi)	585.130,46	603,7	585.734,16
a) Taksitli	153.914,51	0	153.914,51
b) Taksitsiz	431.215,95	603,7	431.819,65
KOBİ Kredileri (Bilgi)	3.406.852,47	757.302,49	4.164.154,96
Döv. Endeksli Krediler (Bilgi)	1.167,00	0	1.167,00
Kredili Mevduat Hesapları-Tüketici Kredileri (Bilgi)	436.093,72	3,71	436.097,43
Kredili Mevduat Hesapları-Taksitli Ticari Krediler(Bilgi)	141.557,27	0	141.557,27

Kaynak: BDDK-2024 (https://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik/)

27 Aralık 2024 itibarıyla toplam kredi bakiyesi yaklaşık 15,90 trilyon TL'ye ulaşarak, paylaşılan 2023 yıl sonu verisine göre nominal olarak yüzde 36,7 artmıştır. Bu tutarın 12,09 trilyon TL'sini ticari ve diğer krediler, 3,81 trilyon TL'sini ise tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları oluşturmuştur. Ticari ve diğer krediler toplam içindeki ağırlığını korumakla birlikte, bu grubun payı yüzde 77,1'den yüzde 76,1'e gerilemiştir. Tüketici kredileri ve bireysel kredi kartlarının payı ise yüzde 22,9'dan yüzde 23,9'a yükselmiştir.

Ticari ve diğer krediler, önceki yıl sonuna göre nominal yüzde 35,0 büyümüştür. Bu gruptaki Türk parası krediler yüzde 20,3 artarak 6,24 trilyon TL'ye, yabancı para kredilerin TL karşılığı ise yüzde 55,1 artarak 5,85 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Böylece yabancı para kredilerin grup içindeki payı yüzde 42,1'den yüzde 48,4'e yükselmiştir. Ancak yabancı para bakiyesindeki artışın tamamı yeni kredi kullanımına bağlanamaz; döviz kuru değişimleri de TL cinsinden hesaplanan tutarı etkilemektedir. KOBİ kredileri ise nominal yüzde 31,1 artışla yaklaşık 4,16 trilyon TL düzeyine çıkmıştır.

Bireysel kredi kartları hariç tüketici kredileri, nominal yüzde 32,9 artarak yaklaşık 2,01 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Alt kalemler incelendiğinde ihtiyaç kredileri yüzde 45,5 artışla 1,42 trilyon TL'ye, konut kredileri yüzde 16,6 artışla 511,28 milyar TL'ye yükselirken, taşıt kredileri yüzde 21,1 azalarak 75,57 milyar TL'ye gerilemiştir. Bu gelişmeler sonucunda ihtiyaç kredilerinin tüketici kredileri içindeki payı yüzde 64,7'den yüzde 70,8'e çıkmıştır. Dolayısıyla tüketici kredilerindeki nominal genişlemede ihtiyaç kredilerinin belirleyici olduğu görülmektedir.

Bireysel kredi kartı bakiyesi de nominal yüzde 55,4 büyüyerek yaklaşık 1,80 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Kart bakiyesinin yaklaşık yüzde 64,9'unu taksitsiz işlemler oluşturmuştur. Ayrıca tüketici kredileri kapsamında bilgi amacıyla verilen kredili mevduat hesabı bakiyesi, 168,25 milyar TL'den 436,10 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu göstergeler, bireysel finansmanda kredi kartları ve kredili mevduat hesaplarının ağırlığının arttığına işaret etmektedir. Bununla birlikte,

bakiye artışları tek başına borçluların ödeme güçlüğü yaşadığını göstermemektedir. Aşağıdaki Tablo 4'de 2025 yılı kredi dağılımı verilmiştir.

Tablo 4. 2025 Yılı Kredi Dağılımı

Sektör / Krediler (26 Aralık 2025 Cuma) (Milyon TL)	TP	YP	TOPLAM
Toplam Krediler (2+10)	14.321.385,94	8.555.625,51	22.877.011,45
Tüketici Kredileri ve Bireysel Kredi Kartları (3+7)	5.565.338,96	9.706,33	5.575.045,29
Tüketici Kredileri (4+5+6)	2.881.138,87	191,87	2.881.330,73
a) Konut	673.845,43	58,03	673.903,45
b) Taşıt	51.299,79	22,96	51.322,75
c) İhtiyaç	2.155.993,65	110,88	2.156.104,53
Bireysel Kredi Kartları (8+9)	2.684.200,09	9.514,46	2.693.714,55
a) Taksitli	1.001.843,74	0	1.001.843,75
b) Taksitsiz	1.682.356,35	9.514,46	1.691.870,80
Ticari ve Diğer Krediler	8.756.046,98	8.545.919,18	17.301.966,17
Taksitli Tic. Krd. ve Kurumsal Kredi Kartları (12+16) (Bilgi)	3.299.962,26	988.837,72	4.288.799,98
Taksitli Ticari Krediler (13+14+15) (Bilgi)	2.470.257,67	987.996,70	3.458.254,37
a) İşyeri	27.175,87	6.301,57	33.477,44
b) Taşıt	329.798,10	29.238,86	359.036,96
c) İhtiyaç	2.113.283,70	952.456,27	3.065.739,97
Kurumsal Kredi Kartları (17+18) (Bilgi)	829.704,60	841,01	830.545,61
a) Taksitli	210.353,24	0	210.353,24
b) Taksitsiz	619.351,35	841,01	620.192,37
KOBİ Kredileri (Bilgi)	4.964.235,37	1.185.293,07	6.149.528,44
Döv. Endeksli Krediler (Bilgi)	713,52	0	713,52
Kredili Mevduat Hesapları-Tüketici Kredileri (Bilgi)	735.337,23	0	735.337,23
Kredili Mevduat Hesapları-Taksitli Ticari Krediler(Bilgi)	217.135,95	0	217.135,95

Kaynak: BDDK-2025 (https://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik/)

26 Aralık 2025 itibarıyla toplam kredi bakiyesi yaklaşık 22,88 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Paylaşılan 27 Aralık 2024 verileriyle karşılaştırıldığında bu tutar, nominal yüzde 43,9 artışa karşılık gelmektedir. Toplam bakiyenin 17,30 trilyon TL'sini ticari ve diğer krediler, 5,58 trilyon TL'sini ise tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları oluşturmuştur. Ticari ve diğer kredilerin toplam içindeki payı yüzde 76,1'den yüzde 75,6'ya gerilerken, bireysel finansmanın payı yüzde 24,4'e yükselmiştir.

Ticari ve diğer krediler önceki yılın aynı dönemine göre nominal yüzde 43,1 büyümüştür. Bu gruptaki Türk parası krediler yüzde 40,3 artarak 8,76 trilyon TL'ye, yabancı para kredilerin TL karşılığı ise yüzde 46,0 artarak 8,55 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Böylece yabancı para kredilerin

grup içindeki payı yüzde 49,4'e yükselmiştir. Bu dağılım, ticari kredi stokunun yaklaşık yarısının yabancı para cinsinden olduğunu göstermektedir. Ancak yabancı para bakiyesindeki TL bazlı artış, döviz kuru değişimlerini de içerdiğinden doğrudan yeni finansman artışı olarak değerlendirilmemelidir. KOBİ kredileri ise nominal yüzde 47,7 büyüyerek yaklaşık 6,15 trilyon TL'ye ulaşmıştır.

Bireysel kredi kartları dışındaki tüketici kredileri nominal yüzde 43,2 artışla 2,88 trilyon TL'ye yükselmiştir. İhtiyaç kredileri yüzde 51,3 artarak 2,16 trilyon TL'ye, konut kredileri yüzde 31,8 artarak 673,90 milyar TL'ye ulaşırken, taşıt kredileri yüzde 32,1 azalarak 51,32 milyar TL'ye gerilemiştir. İhtiyaç kredilerinin tüketici kredileri içindeki payının yüzde 70,8'den yüzde 74,8'e çıkması, bu kredi türünün bireysel borçlanmadaki ağırlığının arttığını göstermektedir. Taşıt kredilerindeki düşüş ise önceki yılda gözlenen daralmanın sürdüğüne işaret etmektedir.

Bireysel kredi kartı bakiyesi nominal yüzde 50,1 artışla yaklaşık 2,69 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu bakiyenin yüzde 62,8'ini taksitsiz işlemler oluşturmuştur. Taksitsiz bakiyenin tutarı artmasına rağmen toplam kart bakiyesi içindeki payı, 2024'teki yüzde 64,9 düzeyinin altında kalmıştır. Tüketici kredileri kapsamında gösterilen kredili mevduat hesabı bakiyesi de yüzde 68,6 artarak 735,34 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu gelişmeler, kredi kartları ve kredili mevduat hesaplarının bireysel finansmandaki önemini koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu araçların kullanımındaki artıştan tek başına ödeme güçlüğü veya borçluluk riski hakkında kesin bir sonuç çıkarılamaz.

4.3. Kredi Gelişmeleri Tüketim ve Yatırım İlişkisi

Ekonomide üretim ve yatırım faaliyetlerini yürüten reel sektör ile bu faaliyetlerin finansmanına aracılık eden finansal sektör birbirini tamamlamaktadır. Finansal sistem, para ve sermaye piyasaları aracılığıyla tasarrufların fon ihtiyacı bulunan kesimlere aktarılmasını sağlamaktadı. Bu süreçte bankalar, mevduat ve diğer kaynaklardan sağladıkları fonları kredilere dönüştürerek işletmelerin yatırım ve işletme sermayesi ihtiyaçlarını, hanehalkının ise konut, taşıt ve tüketim harcamalarını finanse etmektedir. Yurt içi tasarrufların yetersizliği, diğer finansman kaynaklarıyla karşılanamadığında, bankaların kredi sağlama kapasitesini sınırlayabilmektedir. Bankacılık sektörünün ekonomik büyümeye katkısı da finansal kaynakların reel sektöre aktarılması ve üretken alanlarda kullanılması üzerinden şekillenmektedir. Bu çerçevede, dezenflasyon sürecinde kredi maliyetleri ve finansmana erişim koşullarındaki değişimler, tüketim ve yatırım kararları ile büyümenin birlikte değerlendirilmesini önemli hâle getirmektedir (Demir Bingöl vd, 2022:28-29). Çalışma verileri incelendiğinde; 2023–2025 dönemine ait kredi verileri, kredi türü bazında yıllık miktarsal artış/azalış ve yüzde değişimleri aşağıdaki Tablo 5' de gösterilmiştir.

Tablo 5. 2023- 2025 Yılları Arası Kredi Değişim Tablosu

Kredi türü	**2023 Tutar (Trl. TL)**	**2023 Değişim (%)**	**2024 Tutar (Trl. TL)**	**2024 Değişim (%)**	**2025 Tutar (Trl. TL)**	**2025 Değişim (%)**
Ticari ve diğer krediler	8,962	—	12,094	35,0	17,302	43,1
Bireysel krediler[1]	2,669	—	3,807	42,6	5,575	46,5
İhtiyaç kredileri	0,980	—	1,425	45,5	2,156	51,3
Bireysel kredi kartları	1,155	—	1,795	55,4	2,694	50,1
Toplam krediler	**11,630**	**—**	**15,901**	**36,7**	**22,877**	**43,9**

Tablo 5'de sunulan veriler, finansal sektörün işletmelerin ve hanehalkının finansmanındaki rolünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kredi türlerinin kullanım amaçları farklı olduğundan, tüketim ve yatırım ilişkisi her yılın kredi dağılımı dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

2023 yılı: Toplam kredi bakiyesi 11,63 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun 8,96 trilyon TL'sini ticari ve diğer krediler, 2,67 trilyon TL'sini ise bireysel krediler oluşturmuştur. Ticari ve diğer kredilerin toplam içindeki yüzde 77,1'lik payı, işletmelere yönelik finansmanın ağırlığını göstermektedir. Bireysel tarafta ihtiyaç kredileri ve kredi kartlarının önemli bir yer tutması, bankacılık sisteminin hanehalkının harcama ve nakit ihtiyaçlarının karşılanmasındaki rolünü ortaya koymaktadır. Ancak tabloda 2022 verileri bulunmadığından, 2023 yılı için yıllık değişim değerlendirmesi yapılamamıştır.

2024 yılı: Toplam krediler nominal olarak yüzde 36,7 artarak 15,90 trilyon TL'ye yükselmiştir. Ticari ve diğer krediler yüzde 35,0 büyürken, bireysel kredilerdeki artış yüzde 42,6 olmuştur. Bireysel kredilerin daha hızlı büyümesi, toplam kredi stokundaki paylarını yüzde 23,9'a çıkarmıştır. Özellikle kredi kartlarındaki yüzde 55,4 ve ihtiyaç kredilerindeki yüzde 45,5'lik artış, hanehalkı finansmanında bu araçların ağırlığının yükseldiğine işaret etmektedir. Bununla birlikte, söz konusu artışlar tüketim harcamalarındaki reel değişimi doğrudan göstermemektedir.

2025 yılı: Toplam kredi bakiyesi nominal yüzde 43,9 artışla 22,88 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Ticari ve diğer kredilerin yüzde 43,1 büyüyerek 17,30 trilyon TL'ye yükselmesi, işletmelere sağlanan finansmanın nominal olarak genişlediğini göstermektedir. Ancak bu krediler yatırımın yanı sıra işletme sermayesi ve mevcut borçların finansmanında da kullanılabileceğinden, artışın tamamı yeni yatırımlarla ilişkilendirilemez. Bireysel krediler yüzde 46,5 büyürken, ihtiyaç

kredilerinde yüzde 51,3 ve kredi kartlarında yüzde 50,1 artış gerçekleşmiştir. Böylece bireysel kredilerin toplam içindeki payı yüzde 24,4'e yükselmiştir.

Üç yıl birlikte değerlendirildiğinde, ticari kredilerin ağırlığını koruduğu, bireysel kredilerin ise toplam kredi stokundan giderek daha fazla pay aldığı görülmektedir. Bu bulgular, bankaların üretim ve yatırım faaliyetlerinin yanı sıra hanehalkının finansmanında da önemli bir işlev üstlendiğini desteklemektedir. Ancak veriler nominal kredi bakiyelerini göstermektedir. Dezenflasyon sürecinde tüketim ve yatırım üzerindeki etkilerin değerlendirilebilmesi için enflasyon, döviz kuru, kredi maliyetleri ve kaynakların kullanım alanları da dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla tablodaki genişleme, tek başına reel tüketim veya yatırım artışının ya da ekonomik büyümenin kanıtı olarak yorumlanmamalıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Türkiye'de 2023–2025 döneminde uygulanan para politikası, banka kredilerindeki gelişmeler ve ekonomik büyümenin seyri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. İncelenen dönem, Haziran 2023'te başlayan parasal sıkılaşmanın ardından kredi koşullarının değiştiği ve enflasyonun düşürülmesinin ekonomi politikasının temel önceliklerinden biri haline geldiği bir süreci kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan göstergeler, enflasyon gerilerken ekonomik büyümenin pozitif seyrini koruduğunu, kredi hacminin ise nominal olarak genişlemeye devam ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu gelişmeler arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi kurmak, araştırmada kullanılan yöntemin sınırlarını aşmaktadır.

Çalışmanın temel bulgularından biri, toplam kredi büyümesinin kredi türleri arasındaki farklılıkları tek başına açıklayamamasıdır. Toplam kredi bakiyesi 2023 yılında 11,63 trilyon TL iken 2024 yılında 15,90 trilyon TL'ye, 2025 yılında ise 22,88 trilyon TL'ye yükselmiştir. Ticari ve diğer krediler, üç yılda da toplam kredi stokunun en büyük bölümünü oluşturmuştur. Ancak bu grubun toplam içindeki payı yüzde 77,1'den yüzde 75,6'ya gerilerken, bireysel kredilerin payı yüzde 22,9'dan yüzde 24,4'e çıkmıştır. Dolayısıyla incelenen dönemde işletmelere yönelik finansmanın ağırlığı sürmüş, bireysel finansmanın göreli önemi ise artmıştır.

Bireysel kredilerde özellikle ihtiyaç kredileri ve kredi kartları öne çıkmıştır. İhtiyaç kredileri 2024 yılında yüzde 45,5, 2025 yılında yüzde 51,3; bireysel kredi kartları ise sırasıyla yüzde 55,4 ve yüzde 50,1 oranında nominal büyüme göstermiştir. Bu gelişme, hanehalkının finansmanında söz konusu araçların önemini ortaya koymaktadır. Ancak kredi bakiyelerindeki yükseliş, tüketim harcamalarının aynı oranda arttığı veya bütün borçluların ödeme güçlüğü yaşadığı anlamına gelmemektedir. Böyle bir değerlendirme için gelir, tüketim, borç ödeme yükü ve gecikmeye düşen alacaklara ilişkin göstergelerin birlikte incelenmesi gerekmektedir.

Ticari ve diğer kredilerdeki nominal büyüme, 2024 yılında yüzde 35,0, 2025 yılında yüzde 43,1 olmuştur. Bununla birlikte, ticari kredilerin yatırım dışında işletme sermayesi, stok alımı ve mevcut borçların finansmanı amacıyla da kullanılabilmesi, kredi artışının doğrudan yatırım genişlemesi olarak yorumlanmasını sınırlandırmaktadır. Ayrıca yabancı para kredilerin ticari ve diğer krediler içindeki payının yüzde 42,1'den yüzde 49,4'e yükselmesi, kredi stokunun değerlendirilmesinde kur etkisinin önemini artırmaktadır. Bu nedenle TL cinsinden bakiye artışının ne kadarının yeni finansmandan ne kadarının kur değerlemesinden kaynaklandığı ayrıştırılmalıdır.

Bulgular doğrultusunda, dezenflasyon sürecinde kredi politikalarının yalnızca toplam kredi hacmine odaklanmadan, kredilerin kullanım amacı ve borçluların özellikleri dikkate alınarak yürütülmesi önem taşımaktadır. Üretim kapasitesini, verimliliği ve ihracat potansiyelini geliştiren yatırımların finansmanında seçici ve izlenebilir uygulamalar benimsenmelidir. Bu uygulamalarda sağlanan kaynağın hedeflenen faaliyetlerde kullanılıp kullanılmadığı takip edilmeli; desteklerin kapsamı ve sonuçları düzenli olarak değerlendirilmelidir. Böylece finansman imkanlarının üretken alanlara yönlendirilmesi, fiyat istikrarı hedefiyle uyumlu biçimde desteklenebilecektir.

Hanehalkına yönelik kredi politikalarında ise ödeme kapasitesini esas alan bir yaklaşım benimsenmelidir. İhtiyaç kredileri, kredi kartları ve kredili mevduat hesapları birlikte değerlendirilerek borçluların toplam yükü izlenmelidir. Kredi koşullarına ilişkin bilgilendirmenin anlaşılır olması, toplam borçlanma maliyetinin açıkça gösterilmesi ve finansal okuryazarlığın geliştirilmesi, daha bilinçli borçlanma kararlarına katkı sağlayabilecektir. İşletmeler açısından da finansmana erişim değerlendirilirken faiz oranlarının yanında vade, teminat ve kredi tutarı gibi koşullar dikkate alınmalıdır.

Araştırmanın üç yıllık dönemle ve toplulaştırılmış göstergelerle sınırlı olması, sonuçların yorumlanmasında dikkate alınmalıdır. Yıl sonuna yakın kredi bakiyeleri, yıl içindeki finansman hareketlerini bütünüyle yansıtmamakta; nominal artışlar da reel finansman kapasitesini doğrudan göstermemektedir. Gelecek çalışmalarda daha uzun dönemli aylık veya çeyreklik veriler kullanılması; kur ve fiyat etkilerinin tutarlı yöntemlerle ayrıştırılması; kredi türlerinin reel tüketim ve yatırım göstergeleriyle birlikte incelenmesi yararlı olacaktır. Bu çalışma, kredi hacmi kadar kredilerin dağılımının, maliyetinin ve kullanım alanlarının da dezenflasyon ile sürdürülebilir büyüme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Bernanke, B. S., & Gertler, M. (1995). Inside the black box: The credit channel of monetary policy transmission. Journal of Economic Perspectives, 9(4), 27–48. https://doi.org/10.1257/jep.9.4.27

Igan, D., & Tan, Z. (2015). *Capital inflows, credit growth, and financial systems* (IMF Working Paper No. 15/193). International Monetary Fund. pp.5

Yıldırım, U. (2026). Türkiye'de Dezenflasyon Programlarının Yetersizliğinin Nedenleri. *ULUSLARARASI AKADEMİK BİRİKİM DERGİSİ*, *9*(2), 89-100.

Boyacioğlu, E. Z., Ulu, B., Türksever, E., Adıgüzel, T., & Taş, H. (2026). Faiz Politikasının Yeniden İnşası: Merkez Bankası Para Politikası Metinleri Analizi. *Fiscaoeconomia*, *10*(2), 1-19. https://doi.org/10.25295/fsecon.1742076

Salman, G, (2026), Enflasyonla Mücadelede Geleneksel ve Alternatif Para Politikasi Araçlari: Türkiye Ekonomisi Üzerine Makroekonomik Bir Çözümleme Güncel Ekonomik ve Mali Konular, Eğitim Yayınevi, 2026 -Konya

Yıldırım, C. (2024). Enflasyon ve Enflasyonla Mücadele Politikaları. In Y. Ayyıldız, Y. Demirli, & S. Şahin (Eds.), *Enflasyon ve Kamu Maliyesi (Teori-Politika-Uygulama)* (pp. 1–38). Özgür Yayınları. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub562.c2259

Altun, F., & Göçmen Yağcılar, G. (2024). Türkiye'de Banka Kredileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, *8*(1), 24-38. https://doi.org/10.31200/makuubd.1401237

Coşkun, H., & Kandemir Kuloğlu, B. (2022). TÜRKİYE'DE BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ / The Effect of Bank Loans on Economic Growth in Turkey. *Uluslararası Ekonomi İşletme Ve Politika Dergisi*, *6*(1), 44-58. https://doi.org/10.29216/ueip.1076973

Çelik, İ. E., & Kayacan, M. (2023). BANKA KREDİ HACMİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: DOĞRUSAL OLMAYAN EŞTÜMLEŞME ANALİZİ. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(88), 1520-1532. https://doi.org/10.17755/esosder.1259784

Demir Bingöl, N., Bingöl, M., & Emsen, Ö. S. (2022). Türkiye'de Mevduatların Krediye Dönüşümünün Büyümeye Etkileri: Tüketim Çekişli mi? Yatırım İtişli mi? *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, *16*(1), 27-61. https://doi.org/10.46520/bddkdergisi.1095655

Ticaret Bakanlığı. (2025, 1 Aralık). Ticaret Bakanı Ömer Bolat'ın 2025 yılı üçüncü çeyrek gayrisafi yurtiçi hasıla istatistiklerine ilişkin değerlendirmesi. https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-omer-bolatin-2025-yili-ucuncu-ceyrek-gayrisafi-yurtici-hasila-istatistiklerine-iliskin-degerlendirmesi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2023a,) Faiz oranlarına ilişkin basın duyurusu (2023

https://tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2023/duy2023-22

Türkiye Cumhuriyet Merkez, (TCMB). (2023b, 21 Aralık). Faiz oranlarına ilişkin basın duyurusu (2023-51). https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/PPK/PPK+Toplanti+Kararlari/DUY2023-51

TCMB. (2024, 26 Aralık). Faiz oranlarına ilişkin basın duyurusu (2024-70). https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2024/duy2024-70

TCMB. (2025a, 11 Aralık). Faiz oranlarına ilişkin basın duyurusu (2025-63). https://tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Basin/2025/DUY2025-63

TCMB. (2026a). 2025 Faaliyet Raporu: 2.1 Fiyat istikrarı ve para politikası. https://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2025/m-2-1/

TCMB. (2026b). 2025 Faaliyet Raporu: 2.4 Finansal istikrar gelişmeleri ve faaliyetler. https://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2025/m-2-4/

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). Yıllık gayrisafi yurt içi hasıla, 2024 (Bülten No. 54187). https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54187

TÜİK. (2026a). Tüketici fiyat endeksi, Aralık 2025 (Bülten No. 58294). https://veriportali.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2025-58294

TÜİK. (2026b, 2 Mart). Dönemsel gayrisafi yurt içi hasıla, IV. çeyrek: Ekim–Aralık 2025 (Bülten No. 54162).https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54162

BDDK (2023-2024-2025). Haftalık Bankacılık Sektörü Verileri (Temel Gösterim) https://www.bddk.org.tr/BultenHaftalik/

TÜRKİYE'DE PANDEMİ SONRASI DÖNEMDE İKTİSADİ GELİŞMELER: BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ

Gülay ÖZER

Tarsus Üniversitesi

ozerr.gulay@hotmail.com - 0009-0001-5501-7462

Doç. Dr. Sefa ÖZBEK

Tarsus Üniversitesi,

sefaozbek@tarsus.edu.tr - 0000-0002-1043-2056

ÖZET

Pandemi süreci, küresel açıdan önemli yapısal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. İlk olarak sağlık alanında büyük sorunlara yol açan COVID-19 pandemisi, ekonomik ve sosyal açıdan da önemli sorunlara yol açmıştır. Bu süreçte Türkiye ekonomisi değerlendirildiğinde, küresel sorunların benzerinin yaşandığı ve birçok iktisadi dönüşümün meydana geldiği görülmektedir. Bu konu incelendiğinde iktisadi perspektifin COVID-19 öncesi ve sonrasına odaklandığı tespit edilmektedir. Bu bağlamda COVID-19 süreci önemli bir kırılma noktasıdır. Bu çalışmada, Türkiye ekonomisine yönelik olarak pandemi süreci sonrası yapılan çalışmalara odaklanılmaktadır. Temel iktisadi değişkenler üzerinde yapılan çalışmalara yoğunlaşılmakta ve literatürde yapılan son dönem araştırmalar değerlendirilmektedir. Türkiye'ye yönelik yapılan çalışmalar genel olarak COVID-19 pandemi sürecinin önemli iktisadi etkiler barındırdığını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Türkiye'de para ve maliye politikalarının uygulandığı görülmüştür. Bu çalışma ile önemli yapısal kırılmaların gerçekleştiği dönemlerde etkin iktisat politikalarının uygulanmasının önemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Para Politikası, Maliye Politikası, Türkiye.

ABSTRACT

The pandemic has brought about significant structural transformations on a global scale. While the COVID-19 pandemic initially caused major issues in the healthcare sector, it also led to significant economic and social challenges. An assessment of the Turkish economy during this period reveals that it experienced similar global issues and underwent numerous economic transformations. Analyses of this subject highlight a focus on the economic landscape both before and after COVID-19; in this context, the pandemic represents a critical turning point. This study focuses on research conducted regarding the Turkish economy in the aftermath of the pandemic. It concentrates on studies concerning key economic variables and evaluates recent literature on the subject. Research on Turkey generally indicates that the COVID-19 pandemic had significant economic impacts, and it is evident that monetary and fiscal policies were implemented in the country during this period. This study underscores the importance of implementing effective economic policies during times of significant structural disruption.

Keywords: COVID-19, Monetary Policy, Fiscal Policy, Türkiye.

1. GİRİŞ

COVID-19 salgını, 2019 yılının sonlarında ortaya çıkmasının ardından kısa müddette küresel ölçekte yayılarak sıhhat alanının ötesinde önemli ekonomik ve toplumsal sonuçlar meydana getirmiştir. Salgının yayılmasını sınırlandırmak amacıyla uygulanan kapanma, seyahat kısıtlamaları, toplumsal mesafe uygulamaları ve işletmelerin faaliyetlerinin geçici olarak sınırlandırılması, ekonomik faaliyetlerin önemli seviyede yavaşlamasına neden olmuştur (Budak ve Korkmaz, 2020). Üretim ve tüketim süreçlerinde yaşanmış olan kesintiler, tedarik zincirlerindeki bozulmalar ve belirsizlik ortamı, ülkelerin ekonomik gelişme performanslarını negatif yönde etkilemiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF), COVID-19 salgınının neden olduğu ekonomik daralmanın 2008-2009 küresel finans krizinden daha kapsamlı bulunduğunu ve dünya ekonomisinin 2020 senesinde yaklaşık %3 oranında küçüldüğünü belirtmiştir (IMF, 2020). Bu yönüyle salgın, küresel ekonomik sistemin kırılganlıklarını ortaya çıkaran ve ekonomik politikaların yine şekillenmesine neden olan mühim bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

Salgının ekonomik tesirleri yalnızca üretim ve gelişme göstergeleriyle sınırı olarak kalmamış, iş gücü piyasalar , uluslararası ticaret, kamu maliyesi ve finansal piyasalar üstünde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle ekonomik faaliyetlerin belirsizlik sebebiyle yavaşlaması, işletmelerin yatırım ve istihdam kararlarını ertelemesine, hane halklarının ise tüketim davranışlarını değiştirmesine yol açmıştır (Soylu, 2020). Bununla beraber salgının sebep olduğu arz ve istek yönlü şoklar, ülkelerin ekonomik toparlanma süreçlerinin birbirinden farklılaşmasına neden olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin yine başlatılmasıyla beraber küresel ekonomide toparlanma görülmeye başlanmış olsa da salgının değişik dönemlerde yine tesirini çoğaltması ve tedarik zincirlerinde yaşanmış olan problemler toparlanmanın dengeli ve kesintisiz gerçekleşmesini engellemiştir. IMF tarafınca meydana getirilen değerlendirmeler, 2020 senesinde yaşanmış olan kuvvetli daralmanın peşinden küresel ekonomide toparlanma beklentisinin bulunduğunu, sadece laf olarak toparlanmanın yüksek belirsizlik içerdiğini ortaya koymuştur (IMF, 2020).

COVID-19 periyodunun bir diğer özelliği, ekonomik faaliyetlerdeki daralmaya karşı ülkelerin güçlü para ve maliye politikaları uygulamalarıdır. Merkez bankaları faiz oranlarını düşürmüş, finansal sisteme likidite elde etmiş ve kredi koşullarını desteklemiş; hükümetler ise çeşitli ekonomik destek ve istihdam programları vasıtasıyla ekonomik kayıpları sınırlandırmaya çalışmıştır (Pehlivan vd., 2021). Bu politikalar kısa vadede ekonomik faaliyetlerin yine canlanmasına katkı sağlamakla beraber, salgından hemen sonra enflasyonist baskıların artması, kamusal borçların yükselmesi ve finansal dengesizliklerin belirginleşmesi benzer biçimde yeni sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla salgın sonrasındaki ekonomik görünüm, yalnızca kriz dönemindeki kayıpların telafi edilmesiyle değil, hem de krizle savaşmanın amacıyla uygulanan politikaların sonraki dönemlerde oluşturduğu neticelerle beraber değerlendirilmelidir (Eryüzlü, 2020). Çalışmayı takip eden bölümde pandemi döneminde Türkiye ekonomisinin genel durumunu belirten ilgili çalışmalara yer

verilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümü olan son bölümde ise genel değerlendirme ve tartışma yapılarak çalışma sonlandırılmaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ağır ve Özbek'in (2022) çalışması, COVID-19 döneminde Türkiye ekonomisinde meydana gelen gelişmelerin yalnızca tek bir gösterge üzerinden değil, makroekonomik göstergeler bütünlüğü içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, COVID-19 sonrasında Türkiye ekonomisinin görünümünün incelenmesi açısından da önemli bir teorik ve ampirik başlangıç noktası oluşturmaktadır. Bununla birlikte söz konusu çalışma esas olarak pandemi dönemindeki gelişmelere odaklanmaktadır. Bu nedenle COVID-19 sonrasında ortaya çıkan ekonomik gelişmelerin daha güncel bir dönem üzerinden değerlendirilmesi, pandemi sonrasında Türkiye ekonomisinin geçirdiği dönüşümün ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

COVID-19 salgınının ekonomik etkileri, salgının ortaya çıkmasının ardından makroekonomik literatürde önemli bir araştırma alanı oluşturmuştur. Salgınla mücadele kapsamında uygulanan kapanma ve hareketlilik kısıtlamalarının üretim, tüketim, yatırım, istihdam ve dış ticaret faaliyetlerini sınırlandırması, COVID-19'un yalnızca bir sağlık krizi değil, aynı zamanda küresel ölçekte ekonomik bir şok olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisine yönelik ilk çalışmalardan biri olan Adıgüzel (2020), COVID-19 salgınının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini makroekonomik göstergeler çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada salgının dış ticaret, turizm ve iç talep kanalları üzerinden ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilediği; üretim, istihdam, kişi ve işletme gelirleri, ihracat, cari açık, bütçe açığı ve kamu borç yükü üzerinde baskı oluşturduğu belirtilmiştir. Araştırmada salgının süresinin ekonomik kayıpların boyutu açısından belirleyici olduğu ve salgının uzaması durumunda GSYH üzerinde daha yüksek kayıplar meydana gelebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Açıkgöz ve Günay (2020) ise COVID-19 salgınının küresel ve Türkiye ekonomisi üzerindeki erken dönem etkilerini değerlendirmiştir. Çalışmada salgının ekonomik faaliyetleri üretim ve talep kanalları üzerinden etkilediği, özellikle hizmetler, turizm ve dış ticaret faaliyetlerinin salgın koşullarına karşı daha hassas olduğu belirtilmiştir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde, küresel ekonomik daralmanın ihracat ve turizm gelirleri üzerinde oluşturduğu baskının ekonomik faaliyetlerdeki zayıflamayı artırabileceği ifade edilmiştir. Bu çalışma, COVID-19'un Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin yalnızca yurtiçi ekonomik koşullardan kaynaklanmadığını, küresel ekonomik faaliyetlerdeki değişimlerin de Türkiye ekonomisinin performansını belirleyen önemli unsurlardan biri olduğunu ortaya koymuştur. Açıkgöz ve Günay'ın (2020) değerlendirmeleri, salgının Türkiye gibi dış ticaret ve turizm gelirlerine duyarlı gelişmekte olan ekonomiler açısından çok kanallı bir şok niteliğinde olduğunu göstermektedir. Küresel açından değerlendirmeler ise Açıkgöz ve Günay'ın (2021) çalışmasında yapılmıştır.

COVID-19 dönemindeki makroekonomik göstergelerin ampirik olarak incelendiği çalışmalardan biri Han, Pehlivan ve Konat (2022) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Türkiye'de pandemi öncesi ve pandemi dönemindeki ekonomik göstergeler karşılaştırılmış ve 2019:01-2021:08 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Bağımsız iki örneklem t-testi ve Mann-

Whitney U testi aracılığıyla gerçekleştirilen analiz sonucunda COVID-19 döneminin Türkiye'deki temel ekonomik göstergeler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiler oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın bulguları, salgının Türkiye ekonomisindeki etkilerinin yalnızca teorik veya kısa dönemli gözlemlerle açıklanamayacağını, ekonomik göstergelerde ölçülebilir değişimler meydana getirdiğini ortaya koymaktadır.

Bağcı ve Künü (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada COVID-19 vaka sayılarının Türkiye'deki seçilmiş makroekonomik ve finansal göstergeler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada 13 Mart 2020-11 Mart 2022 dönemine ait haftalık veriler kullanılmış; döviz kuru, altın fiyatları, para arzı, faiz oranı, borsa endeksi ve kredi hacmi değişkenleri ele alınmıştır. Doğrusal olmayan tahmin yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada COVID-19 vaka sayılarındaki artışın döviz kuru, altın fiyatları ve para arzı üzerinde pozitif etkiler oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, salgın döneminde belirsizlik ve risk algısındaki artışın finansal göstergeler üzerinde de etkili olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Kaya vd. (2024), Türkiye ekonomisinin makroekonomik performansını 2013-2022 dönemini kapsayacak şekilde çok boyutlu bir yaklaşımla incelemiştir. Çalışmada COVID-19 dönemi de analiz kapsamına alınmış ve ekonomik performansın ölçülmesinde CRITIC, FUCOM ve GRA yöntemlerinden oluşan bütünleşik bir karar verme yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmada enflasyon oranının makroekonomik performansı etkileyen en kritik göstergelerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, Türkiye ekonomisinin performansının değerlendirilmesinde enflasyonun yanı sıra farklı ekonomik göstergelerin birlikte dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

COVID-19 döneminde uygulanan maliye politikaları da Türkiye ekonomisinin sonraki dönem görünümünü etkileyen unsurlardan biri olarak literatürde incelenmiştir. Akşehirli (2024), Türkiye'de COVID-19 döneminde uygulanan maliye politikalarını 2017-2021 dönemi çerçevesinde değerlendirmiştir. Çalışmada pandemi döneminde sağlık ve sosyal harcamalar, hanehalklarına yönelik destekler, kredi garantileri, vergi düzenlemeleri ve işgücü piyasasına yönelik uygulamalar ele alınmıştır. Araştırmada COVID-19 dönemindeki maliye politikalarının bütçe dengesi ve kamu maliyesi üzerinde de etkiler oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Güncel kurumsal literatür, COVID-19 sonrasında Türkiye ekonomisinde 2023 yılı itibarıyla yeni bir makroekonomik politika döneminin başladığını ortaya koymaktadır. OECD'nin 2025 Türkiye Ekonomik Araştırması'nda, 2022 ve 2023 yıllarında genişleyici maliye ve para politikalarının güçlü iç talebi desteklediği, ancak aynı zamanda yüksek enflasyon, cari işlemler açığı, negatif net uluslararası rezervler ve Türk lirasında değer kaybı gibi makroekonomik dengesizlikleri artırdığı belirtilmektedir. Mayıs 2023 sonrasında ise politika bileşiminin normalleşmeye başladığı ve Merkez Bankası'nın politika faizini kademeli olarak artırarak Mart 2024'te %50 seviyesine çıkardığı ifade edilmektedir. OECD, bu dönemde uygulanan daha sıkı para ve maliye politikalarının finansal piyasaların istikrar kazanmasına ve ekonomik belirsizliğin azalmasına katkı sağladığını belirtmektedir.

OECD'nin 2025 yılı ikinci Ekonomik Görünüm raporu, Türkiye'de dezenflasyon sürecinin 2025 yılında devam ettiğini göstermektedir.

Rapora göre yıllık enflasyon Nisan 2025'teki %37,9 seviyesinden Ekim 2025'te %32,9'a gerilemiştir. Bununla birlikte hizmet enflasyonunun, özellikle eğitim ve konut fiyatlarının etkisiyle yüksek kalmaya devam ettiği ve enflasyon beklentilerindeki katılığın dezenflasyon sürecini sınırlandırdığı belirtilmektedir. Aynı raporda Temmuz-Eylül 2025 döneminde işsizlik oranının ortalama %8,5 olduğu ve son beş yıldaki düşüş eğiliminin devam ettiği ifade edilmektedir. Bu değerlendirmeler, 2025 yılında Türkiye ekonomisinde enflasyonun gerilemesine rağmen fiyat istikrarının henüz tam olarak sağlanamadığını ve işgücü piyasasındaki gelişmelerin ekonomik görünüm açısından önemini koruduğunu göstermektedir.

Türkiye ekonomisine ilişkin en güncel IMF değerlendirmesinde de 2024-2025 dönemindeki dezenflasyon süreci ele alınmaktadır. IMF (2026), yıllık enflasyonun Eylül 2024'te %49,4 seviyesinden Aralık 2025'te %30,9 seviyesine gerilediğini belirtmektedir. Bu gerilemede sıkı para politikası, mali konsolidasyon ve gelir politikalarının etkili olduğu ifade edilmektedir. IMF ayrıca 2025 yılının ilk üç çeyreğinde ekonomik büyümenin %4 civarında gerçekleştiğini ve ekonomide dezenflasyon ile büyüme arasında bir denge kurulmaya çalışıldığını belirtmektedir. Kurumun 2026 değerlendirmesinde Türkiye ekonomisinin büyümesinin devam etmesi ve enflasyonun gerilemesi beklenmekle birlikte, iç talebin güçlü seyretmesinin fiyat istikrarı açısından risk oluşturmaya devam edebileceği vurgulanmaktadır.

2026 yılına ilişkin OECD değerlendirmesinde ise Türkiye ekonomisinde dezenflasyon sürecinin 2025 ortasından sonra yavaşladığı belirtilmektedir. OECD'nin 2026 Ekonomik Görünüm raporuna göre 2026 yılının ilk aylarında yıllık enflasyon yeniden yükselmiş, Nisan 2026'da %32,4 seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde hanehalkı tüketiminin desteklenmesine rağmen sanayi ve güven göstergelerinde yavaşlama işaretleri görülmüştür. OECD, Türkiye'nin enerji ithalatına bağımlılığının cari işlemler dengesi ve enflasyon açısından önemini koruduğunu; Avrupa talebindeki yavaşlama ve küresel ticaretteki gelişmelerin de Türkiye'nin büyüme performansı açısından risk oluşturduğunu değerlendirmektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada pandemi süreci sonrası Türkiye ekonomisine yönelik yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Mevcut literatür bir bütün olarak değerlendirildiğinde, COVID-19 salgınının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin salgının doğrudan yarattığı ekonomik daralmadan daha uzun süreli bir makroekonomik dönüşüm sürecine dönüştüğü görülmektedir. Akademik çalışmalar salgın döneminde üretim, istihdam, dış ticaret, finansal piyasalar ve kamu maliyesinde önemli değişimler meydana geldiğini ortaya koyarken, salgın sonrasındaki çalışmalarda özellikle yüksek enflasyon, para politikası, ekonomik büyüme ve dış denge konuları öne çıkmaktadır. Güncel OECD ve IMF değerlendirmeleri ise 2023 sonrasında Türkiye ekonomisinin sıkı para ve maliye politikaları doğrultusunda bir dezenflasyon ve yeniden dengelenme sürecine girdiğini göstermektedir.

Çalışma doğrultusunda, COVID-19 sonrası Türkiye ekonomisinin yalnızca büyüme veya enflasyon göstergeleri üzerinden değerlendirilmesinin yeterli olmadığı görülmektedir. Mevcut çalışmalar farklı dönemlerde farklı göstergelere odaklanmaktadır. 2023-2025 dönemini GSYH ve büyüme, kişi başına gelir, enflasyon, politika faizi, işsizlik, bütçe dengesi, kamu borç stoku, dış ticaret dengesi, cari işlemler dengesi, merkez bankası rezervleri, mevduat, kredi hacmi ve

dolarizasyon oranını birlikte ele alarak araştıran çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle mevcut çalışma, literatürdeki COVID-19 dönemi ve sonrasına ilişkin bulguları 2023-2025 dönemine taşıyarak Türkiye ekonomisinin güncel makroekonomik görünümünü çok sayıda temel gösterge üzerinden değerlendirmiştir. Bu çalışmayı takip eden araştırmalarda COVID-19 süreci öncesi ve sonrasına yönelik olarak makroekonomik etkiler ampirik olarak test edilebilir. Özellikle iktisat politikalarının etkinliğine yönelik çalışmalar yapılarak mevcut literatüre katkı sunulabilir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Ö., & Günay, A. (2020). The early impact of the Covid-19 pandemic on the global and Turkish economy. Turkish Journal of Medical Sciences, 50(SI-1), 520-526. https://doi.org/10.3906/sag-2004-6

Adıgüzel, M. (2020). COVID-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37), 191-221. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1166150 (Erişim Tarihi: 17.08.2026).

Ağır, H., & Özbek, S. (2022). COVID-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine makroekonomik etkileri: Betimsel bir analiz. In N. Demircan Çakar, M. A. Öncü, & A. Gedikli (Eds.), *COVID-19 sürecinde sosyoekonomik ve politik incelemeler* (ss. 5-30). Umuttepe Yayınları.

Akşehirli, N. (2024). Finansal kriz dönemlerinde maliye politikaları: Türkiye'de Covid-19 pandemisi örneği (2017-2021). Scientific Journal of Finance and Financial Law Studies, 4(2), 114-128. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4213031 (Erişim Tarihi: 02.07.2026).

Bağcı, B., & Künü, S. (2022). Covid-19 vaka sayılarının seçili makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (8), 37-52. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2599015 (Erişim Tarihi: 11.08.2026).

Budak, F., & Korkmaz, Ş. (2020). COVID-19 pandemi sürecine yönelik genel bir değerlendirme: Türkiye örneği. Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi, (1), 62-79. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1107760 (Erişim Tarihi: 27.07.2026).

Eryüzlü, H. (2020). Covid-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye'de "Helikopter Para" Uygulamasi. Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 3(1), 10-19. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1149700 (Erişim Tarihi: 24.08.2026).

Han, A., Pehlivan, C., & Konat, G. (2022). Covid-19 pandemi sürecinin Türkiye ekonomisine etkilerinin ampirik analizi. Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 4(1), 32-49. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2054528 (Erişim Tarihi: 12.07.2026).

Kaya, H., Belke, M., & Kılıç, M. B. (2024). Bütünleşik bir karar verme yaklaşımına dayalı çok boyutlu makroekonomik performans ölçümü: Türkiye ekonomisi örneği. Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 168-186. https://doi.org/10.55580/oguzhan.1590248

Pehlivan, M., Kaya, A., & Keleş, S. S. (2021). COVID-19'un Makroekonomik Etkileri ve Seçilmiş Ülkelerde COVID-19 Döneminde Uygulanan Maliye ve Para Politikaları. Akademik Hassasiyetler, 8(17), 105-135. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2997353 (Erişim Tarihi: 12.06.2026).

Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye ekonomisinde COVID-19'un sektörel etkileri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(6), 169-185. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1168046 (Erişim Tarihi: 08.07.2026).

PANDEMİ SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN MAKROEKONOMİK PERFORMANSI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Gülay ÖZER

Tarsus Üniversitesi

ozerr.gulay@hotmail.com - 0009-0001-5501-7462

Doç. Dr. Sefa ÖZBEK

Tarsus Üniversitesi,

sefaozbek@tarsus.edu.tr - 0000-0002-1043-2056

ÖZET

COVID-19 pandemisi, küresel ölçekte önemli yapısal dönüşümlere neden olmuştur. İlgili dönemde makroekonomik dengeler üzerinde ciddi değişimler meydana gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye'de 2023-2025 dönemindeki temel seçilmiş ekonomik değişkenler üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu bağlamda iktisadi büyüme, işgücü piyasaları, merkezi yönetim bütçesi, enflasyon ve faiz göstergeleri ele alınmaktadır. Pandemi sonrası dönemde Türkiye ekonomisine ait söz konusu göstergelerin seyri ortaya konularak değerlendirmeler yapılmaktadır. Değerlendirmeler Türkiye'de makroekonomik değişkenlerin seyrinde COVID-19 pandemisinin etkilerini vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Tüketici Fiyat Endeksi, Politika Faiz Oranı, İktisat Politikası, Türkiye.

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic has triggered significant structural transformations on a global scale. During this period, substantial shifts occurred in macroeconomic balances. This study evaluates key selected economic variables for Türkiye over the 2023-2025 period. In this context, economic growth, labor markets, the central government budget, inflation, and interest rate indicators are examined. The study analyzes the trajectory of these indicators within the Turkish economy during the post-pandemic period. The findings highlight the impact of the COVID-19 pandemic on the course of macroeconomic variables in Türkiye.

Keywords: Economic Growth, Consumer Price Index, Policy Interest Rate, Economic Policy, Türkiye.

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisi COVID 19 salgınının etkisini, dünya ekonomisindeki değişimler ve salgın öncesi Türkiye'nin ekonomik ve finansal durumu belirledi. Türkiye'de salgın 2020'nin ikinci çeyreğinde ekonomik faaliyetler ve istihdamda belirgin bir düşüşe yol açtı. Dış talebin azalması,

turizmin düşmesi ve küresel ticaretteki yavaşlama Türkiye ekonomisinin dış gelirlerini azalttı. Yurtiçinde ise ekonomik kısıtlamalar üretim ve tüketim üzerinde baskı yaptı (Ünüvar ve Aktaş, 2022). International Monetary Fund (IMF), Türkiye'ye bakarken 2020'nin ikinci çeyreğinde gayri safi yurt içi hasılanın belirgin şekilde düştüğünü, istihdamın önemli ölçüde azaldığını ve turizm ile dış talebin düşmesinin ekonomik faaliyet üzerinde ek bir baskı yarattığını belirtmiştir (IMF, 2021). Türkiye'nin salgına verdiği politika tepkisi, ekonomik toparlanmanın seyrinde dikkat çekici bir tablo ortaya koydu. Salgının ilk döneminde politika faizindeki indirimler, kredi genişlemesi ve likidite desteğiyle ekonomik aktiviteyi canlandırmak amaçlandı. Bu politikalar sayesinde Türkiye, Çin ile birlikte 2020 yılında pozitif büyüme kaydeden ülkelerden biri oldu (Demir ve Esen, 2021). Ancak ekonomik aktiviteyi hızlı destekleyen kredi ve para politikaları, mevcut ekonomik kırılganlıklarla birleşince enflasyon, dolarizasyon, döviz kuru baskıları ve rezerv kayıpları gibi sorunların daha belirgin hâle geldiği görüldü. IMF (2021), salgın sürecinde uygulanan genişletici para ve kredi politikalarının büyümeyi ve mali toparlanmayı desteklediğini, ancak aynı zamanda salgın öncesinde var olan bazı makroekonomik ve finansal kırılganlıkları artırdığını belirtti. Bu gelişmeler, COVID 19 sonrası Türkiye ekonomisini değerlendirirken sadece büyüme oranına bakmanın yeterli olmadığını gösteriyor. Büyüme yanında fiyatların değişimi, faiz oranları, iş gücü piyasası, kamu maliyesi, dış ticaret ve cari denge de birlikte incelenmeli. Çünkü bu göstergeler birbirini etkiliyor. Örneğin, yüksek enflasyon para politikası ve finansman maliyetini etkiler, faiz değişiklikleri ise kredi talebi, yatırım ve tüketimi etkileyebilir (Akbakay, 2021). Benzer şekilde, dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki değişiklikler döviz ihtiyacını ve dış finansman koşullarını etkiler. Rezervlerin durumu ise ekonominin dış şoklara karşı ne kadar dayanıklı olduğunu gösterir. Bu dönemde, 2023-2025 yılları arasında, COVID 19'un etkileri azalsa da Türkiye ekonomisi yeni bir dengeleme sürecine girmiştir. Bu süreçte Türkiye ekonomisi büyüme sürecine devam etmesine rağmen sürdürülebilir büyüme açısından önemli riskler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde enflasyon oranlarının yüksek seyri diğer ekonomik göstergeler üzerinde de önemli etkileri beraberinde getirmiştir. Başta faiz oranları olmak üzere ekonomik aktivitede belirsizlikler artmıştır (Durmuş ve Şahin, 2020).

Enflasyon ile politika faizi arasındaki ilişki COVID-19 sonrası 2023-2025 dönemi için kritik önem sahiptir. Bu oranlar ekonomik aktivetenin etkinliği için temel göstergeler arasındadır (Özbek ve Naimoğlu, 2022). İstihdam oranındaki değişimler ise bir diğer önemli alanı oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğinin analiz edilmesinde istihdam ve işsizlik oranları büyüm önem taşımaktadır. İşgücü piyasalarında özellikle çeşitli işsizlik oranları ile derinlemesine analizler yapılarak çeşitli iktisat politikaları uygulanabilmektedir (Alkaya ve İslamoğlu, 2024). Makro perspektifte bütçe dengesi ve faiz dışı bütçe verileri önemli görülmektedir. Devletin ekonomideki rolü ve sürdürülebilir ekonomi politikaları için ilgili veriler ciddi önem taşımaktadır. Dolayısıyla makroekonomik göstergelerin bütüncül biçimde ele alınması sürdürülebilir makroekonomik performans için kritiktir (Akdağ ve Tunalı, 2024; Ceylan ve Özbek, 2025).

Bu çalışmada COVID-19 dönemi sonrasında Türkiye'de temel iktisadi değişkenler aracılığıyla makroekonomik görünüm betimsel olarak ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda gayri safi yurt içi hasıla, kişi başı gelir, enflasyon, politika faizi, işsizlik, bütçe dengesi, kamu borç stoku gibi

ekonomik değişkenlere yer verilmektedir. Göstergelerin yıllara göre karşılaştırılmasıyla, COVID 19 sonrası Türkiye ekonomisinin geçirdiği değişimin temel eğilimleri ortaya konulacaktır. Böylece COVID-19 sonrası Türkiye ekonomisinin toparlanma, dengelenme ve dönüşüm sürecinin temel özellikleri, betimsel göstergelerle gösterilecektir. Takip eden bölümde COVID-19 dönemi sonrası seçilmiş makrokonomik değişkenlerin gelişimi ele alınmaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise genel değerlendirme ve sonuç bölümü ile çalışma sonlandırılmaktadır.

2. SEÇİLMİŞ MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİN GELİŞİMİ

Bu bölümde COVID-19 sonrası dönemde makroekonomik göstergeleri ve bu göstergeler arasındaki değişimi, ayrıca bu süreçte Türkiye ekonomisinin seyri incelenmektedir. COVID-19 sonrası Türkiye ekonomisinde enflasyon, büyüme, işsizlik ve cari denge gibi temel iktisadi değişkenlerde değişimler görülmüştür. 2023-2025 yıllarında yüksek enflasyonla mücadele ve istikrar sağlama,ekonomi politikalarının ana konusu oldu. Sıkı para ve maliye politikaları iç talebi dengeledi, büyüme ise önceki yıllara göre daha yavaş bir yol izledi. Arındırılmış işsizlik oranı düştü, bütçe dengesinde ise iyileşmeler görüldü. Yine de yüksek enflasyon ve finansal belirsizlikler, Türkiye ekonomisinin başlıca risklerini oluşturmaya devam etmiştir (OECD, 2025; IMF, 2025). Türkiye'de yüksek enflasyon sadece arz sıkıntılarından değil, genişletici politikalar, liranın değer kaybı ve dünya enerji-gıda fiyatlarının yükselmesinden de kaynaklanabilmektedir (Onaç ve Birol, 2024). Bu yüzden 2023-2025 dönemi, Türkiye ekonomisinde enflasyonla mücadele ve finansal istikrar çabalarının ön plana çıktığı bir dönem olarak da görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de ekonomik büyüme, gayri safi milli hasıla, enflasyon, kişi başına gelir gibi ana makro göstergeler belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ve bu süreçte makroekonomik göstergeleri ayrı ayrı ele alınması önemli görülmektedir.

Çalışmada ilk olarak pandemi sonrası dönemde ekonomik büyümenin gelişimi incelenmektedir. Söz konusu veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye'de GSYH ve kişi başına gelir göstergeleri, 2023-2025

Gösterge	**2023**	**2024**	**2025**
GSYH (Milyar TL)	27.092	44.676	63.241
GSYH (Milyar $)	1.153	1.361	1.602
Kişi Başına GSYH ($)	13.244	15.918	18.103
GSYH Büyümesi (%)	5,0	3,5	3,7

Tablo 1 göz önüne alındığında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in yıllık GSYH verilerine göre, zincirlenmiş hacim endeksiyle ölçülen büyüme 2023'te %5,0 2024'te %3,5 ve 2025'te ise %3,7 olmuştur. Cari fiyatlarla GSYH 2023'te 27.092 trilyon TL, 2024'te 44.676 trilyon TL,

2025'te ise 63.241 trilyon TL'ye yükselmiştir. Kişi başına GSYH ise aynı dönemlerde sırasıyla 13.244 $; 15.918 $ ve 18.103 $ olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2026).

Bu göstergeler uyarında COVID-19 sonrası Türkiye ekonomisinin büyüme yolculuğunun devam ettiği gözlenmektedir. Fakat 2023-2025 döneminde büyüme hızı belirgin şekilde yavaşladığı tespit edilmiştir. Ekonomik büyümede meydana gelen bu yavaşlamada sıkı finansal koşullar ve iç talebin dengelenmesi etkili oldu. Genel olarak 2023-2025 dönemi, Türkiye için yüksek büyüme hızlarından daha dengeli ve istikrar odaklı bir büyüme modeline geçişin yaşandığı bir dönemdir. Ancak sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) dikkate alınarak önlemler alınmalıdır. Tablo 2'de pandemi sonrası dönemde enflasyon ve faiz değişkenlerinin gelişimi ortaya konulmaktadır.

Tablo 2. Enflasyon ve politika faizi göstergeleri

Gösterge	**2023**	**2024**	**2025**
Yİ-ÜFE (Yılsonu, %)	44,22	28,52	27,67
TÜFE (Yılsonu, %)	64,77	44,38	30,89
TCMB Politika Faizi (%)	42,50	47,50	38,00

COVID-19 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı temel sorunlardan biri enflasyondu. Enflasyon, hane halkının satın alma gücünü azaltmaktadır. Diğer yandan işletmelerin maliyetleri artmakta ve ekonomik belirsizliğin yükselmesinde önemli rol oynayabilmektedir. Tablo 2'ye göre COVID-19 sonrası dönemde tüketici fiyat endeksi (TÜFE) 2023 sonunda %64,77 iken 2024 sonunda %44,38, 2025 sonunda %30,89 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yıllarda enflasyonun belirgin biçimde düşmüştür. Yİ-ÜFE değerleri incelendiğinde ise sırasıyla % 44,22; %28,52; %27,67 olarak gerçekleşmiştir. (TÜİK, 2026). Enflasyon ile faiz oranı arasındaki etkileşimler birçok çalışmada tartışılmıştır (Özbek ve Taş, 2023; Oğul, 2022; Özbek, 2020). Yüksek faiz oranları, ekonomik faaliyet, tüketim ve yatırımlar üzerinde baskı oluşturabilmektedir. Bu yüzden enflasyonla mücadelede para politikası, fiyatları sabit tutarken ekonomik büyüme üzerinde negatif etkilere neden olmaması amaçlanmaktadır. Tablo 2'de yer alan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) para politikası faiz oranları incelendiğinde 2023, 2024 ve 2025 yıllarında sırasıyla %42,50; %47,50; %38 seviyelerindedir. Bu seyir, dezenflasyon sürecine eşlik eden kademeli parasal gevşemeye işaret etmektedir (TCMB, 2026). Tablo 3'te işgücü piyasına yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3. İş gücü piyasasına ilişkin göstergeler

Gösterge	**2023**	**2024**	**2025**
Arındırılmış İşsizlik Oranı (%)	8,9	8,5	7,8
Geniş İşsizlik Oranı (%)	24,7	28,2	28,6

Tablo 3'te arındırılmış ve geniş işsizlik oranlarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. COVID-19 sonrası Türkiye'de de küresel ölçekte olduğu gibi iş gücü piyasasında büyük değişimler meydana gelmiştir. Ekonomideki dalgalanmalar, istihdam fırsatlarını ve çalışma koşullarını etkilemiştir. İş gücü piyasasında dar tanımlı işsizlik ile geniş tanımlı işsizlik arasında önemli bir fark vardır. TÜİK'in tamamlayıcı iş gücü göstergelerinde geniş tanımlı yaklaşım, zamana bağlı eksik istihdam, işsizler ve potansiyel iş gücünü bir arada alır ve atıl iş gücü oranını verir. Bu fark, sadece standart işsizlik oranına bakınca iş gücü piyasasındaki kullanılmayan kapasitenin büyük bir kısmının gözden kaçabileceğini gösteriyor (TÜİK, 2026). Geniş işsizlik oranları 2023, 2024 ve 2025 yıllarında sırasıyla %24,7; %28,2 ve %28,6'dır. Arındırılmış işsizlik oranları ise aynı yıllarda sırasıyla %8,9; %8,5 ve %7,8 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde COVID-19 sonrası Türkiye'de iş gücü piyasası kısmen toparlanma görünümündedir. Tablo 4'te bütçe gerçekleşmelerine ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 4. Merkezi yönetim bütçe gerçekleşmeleri

Gösterge (trilyon TL)	**2023**	**2024**	**2025**
Bütçe Giderleri	6.588,0	10.777,1	14.634,6
Bütçe Gelirleri	5.207,5	8.670,9	12.835,5
Bütçe Dengesi	-1.380,5	-2.106,2	-1.799,1
Bütçe Dengesi / GSYH (%)	-5,1	-4,7	-2,8
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	-705,9	-835,7	255,3
Faiz Dışı Bütçe Dengesi / GSYH (%)	-2,6	-1,9	0,4

Merkezi yönetim bütçesi açısından 2023-2025 döneminde nominal büyüklüklerde hızlı artışlar görülmektedir. 2023 yılında bütçe giderleri 6,59 trilyon TL, gelirleri 5,21 trilyon TL ve bütçe açığı 1,38 trilyon TL olmuştur. 2024'te giderler 10,78 trilyon TL'ye, gelirler 8,67 trilyon

TL'ye ve açık 2,11 trilyon TL'ye yükselmiştir. 2025'te ise giderler 14,63 trilyon TL, gelirler 12,84 trilyon TL ve açık 1,80 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2025'te faiz dışı denge 255,3 milyar TL fazla vermiştir. 2025'te faiz dışı fazla verilmesi ise bütçe dengesinin temel göstergelerinden biri bakımından daha olumlu bir görünüm oluşturmuştur (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2026).

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada pandemi sonrası süreç değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisinin büyümeye devam ettiği, ama büyüme hızının 2023'e göre daha düşük olduğu görülüyor. Reel büyümenin sürmesine rağmen yüksek enflasyonun devam etmesi, ekonomik karar birimleri açısından belirsizliğe yol açmaktadır. TÜFE'de meydana gelen düşüşe rağmen halen hedeflenen fiyat istikrarı yakalanamamıştır. Para politikasında ise politika faizinde kademeli düşüşlerin olduğu görülmüştür. 2025 yılında Türkiye'de faiz dışı fazla verildiği görülmüştür. Bu durum önemli bit iyileşmenin sinyallerini vermektedir. Diğer yandan bütçe gerçekleşmeleri incelendiğinde hem harcamaların hem de gelirlerin nominal açıdan arttığı görülmüştür. Bu durum bütçe dengesinin enflasyondan arındırılarak değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. İşsizlik ve istihdama yönelik olarak dar tanımlı işsizlik oranının incelenmesinin tek başına yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Geniş tanımlı işsizlik oranları incelendiğinde atıl kapasitenin varlığı anlaşılmaktadır. Çalışmada sonuç olarak Türkiye ekonomisinin ilgili dönem baz alındığında sürdürülebilir makroekonomik performans için bütüncül bir değerlendirmenin önemi anlaşılmıştır. Türkiye'y yönelik yapılan bu çalışmda bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak çalışmada iç ekonomik dengeye odaklanulmıştır. Gelecek çalışmalarda dış ekonomik dengeye yönelik iktisadi değişkenlere de yer verilmesi önemli görülmektedir. Diğer yandan bu çalışmada pandemi sonrası kısıtlı veri ile betimsel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kısıt pandemi öncesi dönem ile birlikte ele alınarak, veri sayısı artırılarak ampirik metodolojilerden yararlanılarak aşılabilir.

KAYNAKÇA

Akay, H. K., Aklan, N. A., & Çınar, M. (2016). Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ve işsizlik. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14(1), 209-226. (Erişim Tarihi: 24.07.2026).

Akbakay, Z. (2023). Küreselleşme, Enflasyon ve Para Politikasının Etkinliği. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 13(3), 2551-2578. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2629431 (Erişim Tarihi: 10.08.2026).

Akdağ, N., & Tunalı, H. (2024). Macroeconomic Dynamics Affecting Economic Growth in Fragile Five Countries: A Cointegration Approach. Journal of Academic Analysis, 2(1), 25-38. https://www.jacanalysis.com/index.php/pub/article/view/14/10 (Erişim Tarihi: 10.08.2026).

Alkaya, A., & İslamoğlu, E. (2024). Aktif ve Pasif İşgücü Piyasası Politikalarının İşsizlik Üzerine Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 14(1), 19-40. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4234233 (Erişim Tarihi: 24.08.2026).

Ceylan, R., & Özbek, S. (2025). Küreselleşme Sürecinde Mali Sürdürülebilirliğin Zayıf ve Güçlü Formlarına Yeni Bir Bakış: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir İnceleme. Maliye Dergisi, 188, 19-49. https://unis.tarsus.edu.tr/app_files/2026/01/Yayin_Pdf_11074_9c5f5da4.pdf (Erişim Tarihi: 29.07.2026).

Durmuş, S., & Şahin, D. (2020). Covid-19 Küresel Salgında Dünyada ve Türkiye'de Uygulanan Ekonomi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. Electronic Turkish Studies, 15(4), 923. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.44506

IMF (2021). Turkey: 2021 Article IV Consultation-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Turkey. IMF Country Report. Washington, DC: International Monetary Fund. https://doi.org/10.5089/9781513573175.002

IMF (2025). Financial Statements. https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2025/pdfs/imf-annual-report-2025-financial-statements.pdf (Erişim Tarihi: 22.08.2026).

OECD (2025). OECD Economic Surveys: Türkiye 2025. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-turkiye-2025_d01c660f-en.html (Erişim Tarihi: 15.08.2026).

Oğul, B. (2022). Türkiye'de Enflasyon ve Faiz İlişkisinin Tespit Edilmesi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 5(2), 49-58. https://dergipark.org.tr/en/pub/ijephss/article/1035846 (Erişim Tarihi: 21.07.2026).

Onaç, E. & Birol, Y. E. (2024). Covid-19 Pandemisi Sonrası Türkiye'de Enflasyonun Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme. Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, 13(2), 20-38. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3832888 (Erişim Tarihi: 15.08.2026).

Ozturk, M. (2020). Küreselleşme sürecinde ekonomik büyümenin işsizlik türleri üzerindeki etkisi. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(1), 45-68. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1174801 (Erişim Tarihi: 03.07.2026).

Özbek, S. (2020). Fisher Etkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Uygulama. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3(4), 240-251. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1070672 (Erişim Tarihi: 16.06.2026).

Özbek, S., & Naimoğlu, M. (2022). Türkiye'de Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Saklı Eşbütünleşme Yaklaşımı. Journal of Management and Economics Research, 20(3), 460-474. http://dx.doi.org/10.11611/yead.906811

Özbek, S., & Taş, S. (2023). Enflasyon ve faiz ilişkisinin Fisher ve Neo-Fisher etkilerinin panel ekonometrik analizi. Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi, 12(1), 83-109. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2548726 (Erişim Tarihi: 19.08.2026).

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2026). İstatistikler. https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri (Erişim Tarihi: 12.03.2026).

TCMB, (2026). İstatistikler. https://www.tcmb.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 16.03.2026).

TÜİK, (2026). İstatistikler. https://www.tuik.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 10.03.2026).

Ünüvar, İ., & Aktaş, H. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25(1), 124-140. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2058207 (Erişim Tarihi: 07.08.2026).

İflas Tahmininde Makine Öğrenmesi ve Geleneksel İstatistiksel Modellerin Karşılaştırılması

Comparison of Machine Learning and Traditional Statistical Models in Bankruptcy Prediction

Dr. Vedat Akman

Plekhanov Russian University of Economics, Dubai, Birleşik Arap Emirlikleri

ORCID 0000-0001-9950-8223 | v.akman@plekhanov.ac.ae

Dr. Öğr. Üyesi İlkay ERARSLAN

İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: 0000-0002-1550-3693 | ilkaye@beykent.edu.tr

Dr. Öznur Akman

MEF Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul

ORCID: 0009-0008-2160-6243 | akmanoz@mef.edu.tr

Araştırma makalesi | Literatür incelemesi

Özet

Araştırmamızda iflas tahmininde geleneksel istatistiksel modeller ile makine öğrenmesi yöntemlerini yayımlanmış çalışmalar üzerinden karşılaştırıyoruz. Erken uyarının kredi tahsisi ve işletme sürekliliği kararlarındaki önemini tartışırken lojistik regresyon, doğrusal diskriminant analizi ve rassal ormana odaklanıyoruz. Barboza, Kimura ve Altman'ın [1] tam değişken setini kullandıkları test örnekleminde doğruluk oranları rassal orman için %87, lojistik regresyon için %69 ve doğrusal diskriminant analizi için %50'dir. Söz konusu farkın belirli bir veri kümesine ve deney düzenine ait olduğunu özellikle vurguluyoruz; aynı sıralamanın başka piyasalarda da geçerli olacağını varsaymıyoruz. İflasın seyrek görülmesi nedeniyle yalnızca genel doğruluğa bakmayı yeterli bulmuyoruz. Bu gerekçeyle veri sızıntısını önleyen zamansal sınamayı, iflasları yakalama oranını, olasılık kalibrasyonunu ve yanlış kararların maliyetini birlikte değerlendiren bir karşılaştırma öneriyoruz.

Anahtar Kelimeler: İflas Tahmini, Lojistik Regresyon, Rassal Orman, Sınıf Dengesizliği, Model Doğrulama

Abstract

In our article, we compare conventional statistical models with machine-learning methods for bankruptcy prediction by interpreting published evidence. We focus on logistic regression, linear discriminant analysis, and random forests in relation to credit decisions and going concern assessments. In the test sample reported by Barboza, Kimura and Altman [1], accuracy with the full predictor set was 87% for random forests, 69% for logistic regression, and 50% for linear discriminant analysis. We read these figures as evidence from a specific

study design rather than as a universal ranking. Because corporate failures are relatively rare, we consider failure recall, probability calibration, time-ordered validation, and the cost of classification errors alongside overall accuracy. We therefore retain an interpretable benchmark and require independent evidence before preferring a more complex model.

Keywords: Bankruptcy Prediction, Logistic Regression, Random Forest, Class Imbalance, Model Validation

1 Giriş

Bir işletmenin finansal güçlük yaşadığını saptamak ile ne zaman ödeme aczine düşebileceğini tahmin etmek farklı işlerdir. Kredi veren bir kurum açısından erken uyarı, teminatı yeniden değerlendirme veya yeniden yapılandırma görüşmelerine başlama fırsatı sağlayabilir. Yanlış bir uyarı ise sağlıklı bir işletmenin finansmana erişimini zorlaştırabilir. Bizim için temel mesele, iflas tahminini tek bir başarı yüzdesine indirgememektir.

Tablo: Klasik iflas tahmini literatürünün temel yaklaşımları

Araştırmacı	Temel yaklaşım	Literatüre katkısı
Beaver [2]	Finansal oran analizi	Finansal oranların erken uyarı değerini ortaya koymuştur.
Altman [3]	Çok değişkenli sınıflandırma	Finansal oranları çok değişkenli bir sınıflandırma modelinde bir araya getirmiştir.
Ohlson [4]	Logit yaklaşımı	İflas olasılığını olasılık temelli logit yaklaşımıyla ele almıştır.

Literatürü okurken burada belirgin bir yön değişimi görüyoruz: araştırma, yalnızca oranların tek tek açıklayıcılığından, oranlar arasındaki daha karmaşık ilişkileri yakalamaya çalışan sınıflandırıcılara doğru ilerlemiştir. Biz modelleri “yeni” ya da “eski” diye sıralamak yerine, hangi koşullarda hangi yaklaşımın daha yararlı bir erken uyarı üretebildiğini tartışmayı tercih ediyoruz.

Yayımlanmış ampirik bulguları araştırma sorumuz üzerinden yeniden okuyoruz: “Bir yöntem ne zaman daha yararlı bir erken uyarı sağlar?” Özellikle iflasın seyrek görülmesine ve yanlış kararların maliyetine odaklanıyoruz. Kendi veri setimizle yeni bir deney yapmadığımız için Türkiye veya Birleşik Arap Emirlikleri şirketleri adına doğrulanmış performans sonuçları ileri sürmüyoruz. Değerlendirmemizde yayımlanmış bulgular ile yerel bir uygulamada ayrıca sınanması gereken noktaları bilinçli biçimde ayırıyoruz.

2 Literatür

Şekil 1 Literatürü okuma çerçevemiz

Finansal Oranlar Erken uyarı gücü [2], [3]	→	**Olasılık Temelli Modeller** Logit ve probit yaklaşımı [4], [5]	→	**Makine Öğrenmesi Karşılaştırmaları** Doğrusal olmayan modeller ve karşılaştırmalı performans [1], [6], [7]

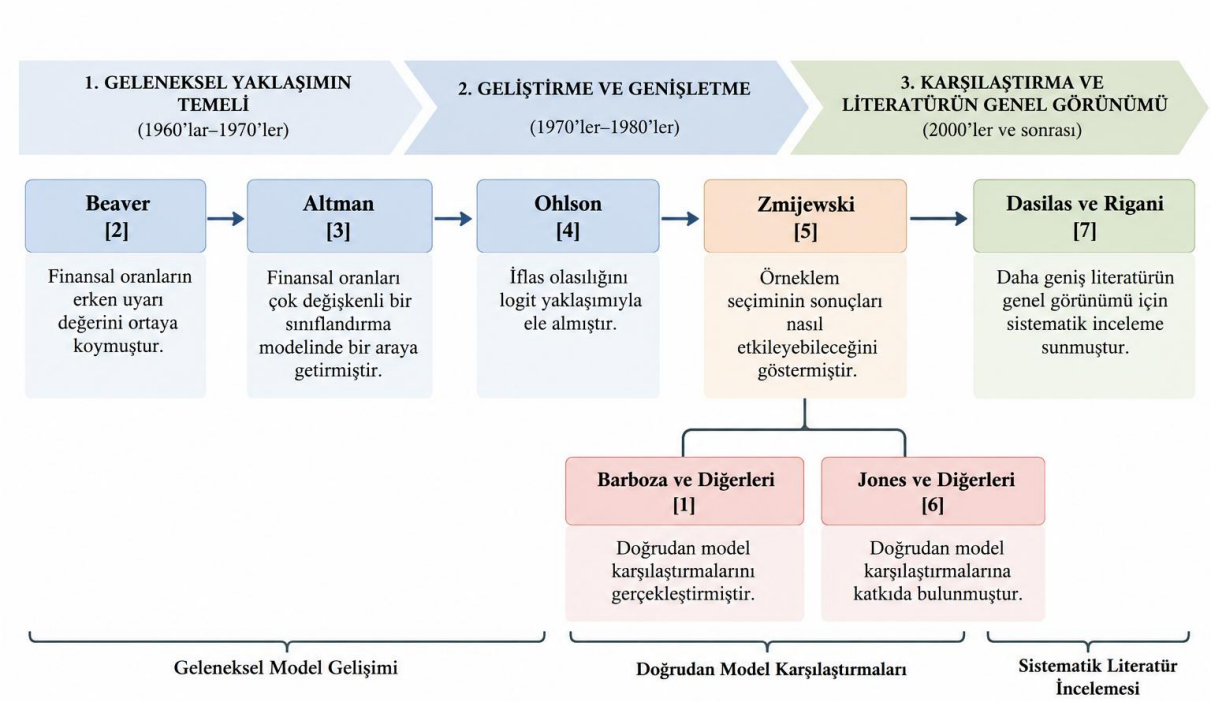
Literatürü birlikte değerlendirdiğimizde, iflas tahmininde tek bir modelin her koşulda üstün olduğunu söylemenin güç olduğunu görüyoruz. Bizim açımızdan önemli olan yalnızca tahmin doğruluğunun yükselmesi değil; modelin farklı örneklemlerde tutarlı sonuç vermesi, iflas eden işletmeleri doğru biçimde yakalaması ve karar sürecinde açıklanabilir kalmasıdır. Beaver [2], Altman [3] ve Ohlson [4] ile başlayan klasik çizginin, Barboza ve diğerleri [1] ile Jones ve diğerlerinin [6] çalışmalarında daha gelişmiş karşılaştırmalı modellere doğru ilerlediğini gözlemliyoruz. Bu nedenle geleneksel yöntemler ile makine öğrenmesini birbirinin alternatifi olarak görmek yerine, hangi koşullarda hangi yaklaşımın daha güvenilir bir erken uyarı sağladığını anlamaya odaklanıyoruz.

Kaynak	Literatürdeki yeri	Kısa yorumumuz
Beaver [2]; Altman [3]	Finansal oranlar ve erken uyarı	Temel kıyas çizgisini kuruyor.
Ohlson [4]	Olasılık temelli logit yaklaşımı	Olasılık yorumunu karar sürecine yaklaştırıyor.
Zmijewski [5]	Örneklem seçimi ve yöntem	Sonucun veri tasarımına duyarlı olduğunu hatırlatıyor.
Barboza ve diğerleri [1]	ML ve geleneksel modellerin karşılaştırılması	Aynı test düzenindeki farkı somutlaştırıyor.
Jones ve diğerleri [6]	Alternatif sınıflandırıcıların sınanması	Tek bir model ailesine bağlı kalmamayı destekliyor.
Dasilas ve Rigani [7]	207 çalışmanın sistematik incelemesi	Literatürün geniş ama heterojen olduğunu gösteriyor.

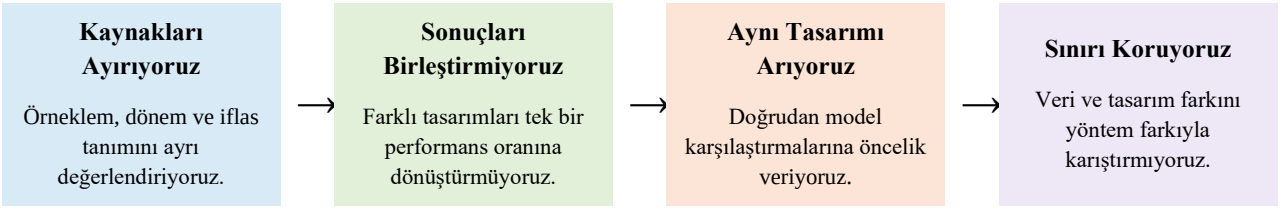
3 Yöntem ve kapsam

Yöntemimizi seçilmiş akademik kaynakların eleştirel ve karşılaştırmalı okunması üzerine kurduk. Bizim için yöntem seçimindeki temel ölçüt, farklı çalışmaların sonuçlarını tek bir başarı oranına indirgemek yerine, bulguları kendi veri, dönem ve doğrulama koşulları içinde değerlendirmektir. Bu nedenle karşılaştırmamızda modellerin yalnızca tahmin performansına

değil, sonuçların yorumlanabilirliğine ve farklı araştırma tasarımlarında ne ölçüde tutarlı kaldığına da dikkat ediyoruz.

Şekil 1. Geleneksel Yaklaşımın Tarihsel Çizgisi ve Literatürdeki Temel Katkılar

Şekil 2 Karşılaştırmalı literatür incelemesinde izlediğimiz yöntem akışı

Tablo 1 Seçilmiş çalışmaların katkısı

Kaynak	İncelemeye katkısı	Yorum sınırı
Beaver [2]; Altman [3]	Finansal oranlar ve çok değişkenli ayrım	Tarihsel veri ve tanımlar
Ohlson [4]	Olasılık temelli logit yaklaşımı	Örneklem seçimi önemlidir
Barboza ve diğerleri [1]	Aynı tasarımda model doğruluğu karşılaştırması	Rakamlar ilgili test setine özgüdür
Jones ve diğerleri [6]	Basit ve gelişmiş sınıflandırıcıların sınanması	Performans veri yapısına bağlıdır
Dasilas ve Rigani [7]	207 ampirik araştırmanın sistematik incelemesi	Farklı çalışmalar doğrudan birleştirilemez

4 Modellerin karşılaştırılması

Olasılık ve katsayı yorumu; karar gerekçesini tartışmayı kolaylaştırır.	Yalın ve geleneksel bir karşılaştırma noktası sunar.	Doğrusal olmayan ilişkileri ve etkileşimleri yakalayabilir.	Ardışık ağaçlarla tahmin hatalarını azaltmayı hedefler.

Şekil 3 Model ailelerini uygulama açısından nasıl okuyoruz?

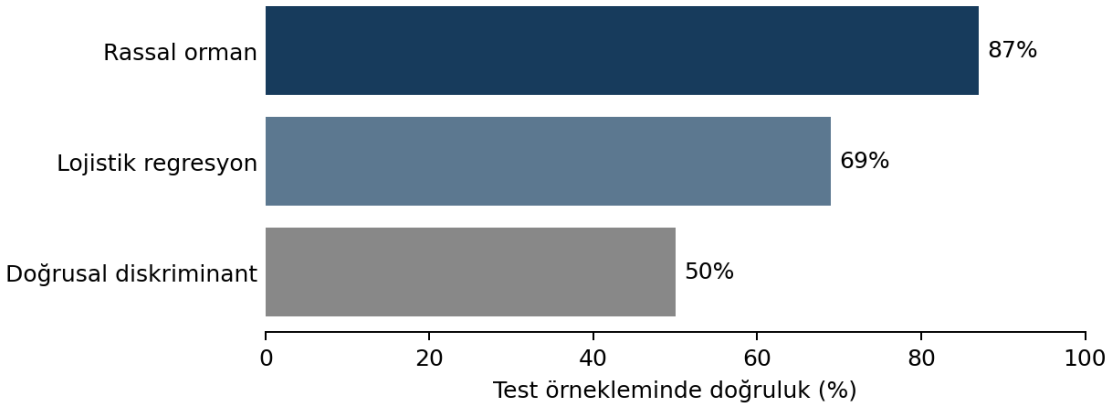
Tablo 2 Model ailelerinin uygulama açısından karşılaştırılması

Yöntem	Güçlü yanı	Başlıca sınırı	İlk kullanım
Doğrusal diskriminant	Basit skor ve tarihsel kıyas	Dağılım ve kovaryans varsayımları	Temel karşılaştırma
Lojistik regresyon	Olasılık ve katsayı yorumu	Doğrusal olmayan ilişki ayrıca kurulmalı	Açıklanabilir kıyas
Rassal orman	Etkileşim ve eşik yakalama	Kalibrasyon ve açıklama ayrıca sınanmalı	Alternatif aday
Gradyan artırma	Karmaşık örüntülere uyum	Ayara ve veri tasarımına duyarlı	Alternatif aday

5 Yayımlanmış bulgular ve tartışma

Barboza ve diğerlerinin [1] bulgularını, modellerin aynı araştırma tasarımı içinde nasıl ayrışabildiğini gösteren somut bir örnek olarak okuyoruz. Yazarlar, Kuzey Amerika şirketlerinin 1985–2013 dönemine ait verileriyle farklı yöntemleri karşılaştırmıştır. Tam değişken setinin kullanıldığı test örnekleminde doğruluk oranı rassal orman için %87, lojistik regresyon için %69 ve doğrusal diskriminant analizi için %50'dir. Bizim açımızdan önemli nokta yalnızca "%87" değildir; üç değerin aynı çalışma tasarımı içinde elde edilmiş olmasıdır. Şekil 1'de bu nedenle yalnızca söz konusu üç yayımlanmış değeri gösteriyor, farklı araştırmaların örneklemlerini tek grafikte birleştirmiyoruz.

Şekil 4 Barboza ve diğerlerinin [1] test örneklemindeki doğruluk değerleri

Kaynak: Barboza, Kimura ve Altman [1]. Tam değişken setiyle raporlanan test doğruluğu; çalışmamızın bağımsız bir yeniden analizi değildir.

Tablo: Jones ve Dasilas–Rigani çalışmalarının literatürdeki yeri

Çalışma	Kapsam / Yaklaşım	Literatürde Bildirilen Bulgu

Jones, Johnstone ve Wilson [6]	Logit, doğrusal diskriminant analizi ve daha yeni sınıflandırıcıların karşılaştırılması	Logit ve doğrusal diskriminant analizi makul sonuçlar vermiş; karşılaştırılan daha yeni sınıflandırıcılar daha iyi tahminler üretmiştir.
Dasilas ve Rigani [7]	2012–2023 ortası literatürünü kapsayan sistematik inceleme	207 ampirik araştırma derlenmiştir.

Biz iki kaynağı "tek bir kazanan model" aramak için değil, performansın veri yapısı ve sınama düzeniyle birlikte okunması gerektiğini göstermek için yan yana getiriyoruz. İflas tanımı, gözlem dönemi ve doğrulama protokolü değiştiğinde model sıralamasının da değişebileceğini göz önünde tutuyoruz.

6 Hipotez ve kanıtın sınırı

H1: Aynı veri, tahmin ufku ve test örneklemiyle değerlendirildiğinde, doğrusal olmayan modeller bazı veri kümelerinde geleneksel doğrusal karşılaştırma modellerinden daha yüksek ayırt etme başarısı gösterebilir.

Çalışma	**Literatürde Bildirilen Bulgular**	**H1 ile İlişkisi**
Barboza ve diğerleri [1]	Doğrusal olmayan modellerin bazı karşılaştırmalarda geleneksel doğrusal modellere göre daha yüksek ayırt etme başarısı gösterebildiğini bildirmiştir.	H1'i destekleyen bir örnek olarak yorumluyoruz.
Jones ve diğerleri [6]	Kendi örneklemlerinde benzer yönde karşılaştırmalı bulgular bildirmiştir.	H1 ile uyumlu ek literatür bulgusu olarak değerlendiriyoruz.

Burada "kanıt" sözcüğünü temkinli kullanıyoruz: değerlendirmemiz literatüre dayanmaktadır; yeni bir istatistiksel hipotez testi veya nedensel kanıt sunmuyoruz.

H1'in daha güçlü bir sınaması için farklı dönemlere ait verilerin kullanılması, tahmin ufkunun ve değişkenlerin erişilebilir olduğu tarihlerin sabit tutulması gerekir. Eğitim döneminden sonraki yılları test için ayırmayı özellikle önemsiyoruz; böylece gelecekte öğrenilecek bilgilerin modele sızma riski azaltılabilir. Modeller arasındaki performans farklarının güven aralıklarıyla raporlanması ve bulguların sektörler arasında yeniden sınanması gerektiğini düşünüyoruz.

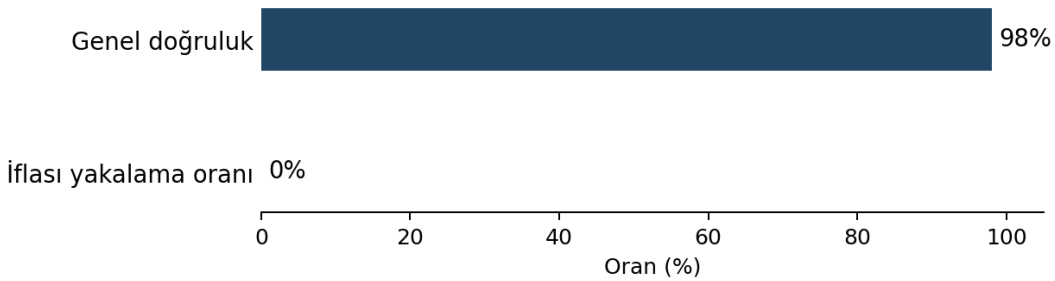
7 Ölçütler ve sınama düzeni

Genel doğruluğun neden tek başına yanıltıcı olabileceğini basit bir hesapla gösteriyoruz. 1.000 firmanın 20'si iflas ettiğinde, bütün firmaları sağlıklı sayan bir kural 980 firmayı doğru sınıflandırarak %98 doğruluk elde eder; buna rağmen iflas edenlerin hiçbirini saptayamaz. Bizim burada göstermek istediğimiz nokta "yüksek doğruluk = iyi erken uyarı" eşitliğinin her durumda kurulamayacağıdır. Sayılar varsayımsaldır ve yukarıdaki yayımlanmış model sonuçlarından bağımsızdır.

Tablo 3 Seyrek iflas örneğinde iki ölçütün anlamı

Varsayımsal durum	**Doğru karar**	**Genel doğruluk**	**İflas duyarlılığı**
1.000 firma; 20 iflas; herkesi sağlıklı sayma kuralı	980 sağlıklı şirket; 20 iflas gözden kaçar	%98	%0

Şekil 5 Varsayımsal örnekte genel doğruluk ve iflas duyarlılığı

Not: 1.000 firmadan 20'sinin iflas ettiği ve herkesin sağlıklı sayıldığı varsayımsal hesaplama. Yayımlanmış bir model performansı değildir.

Tablo 3'teki yüzdeler yalnızca varsayımsal örnekten hesaplanmıştır. Duyarlılığı, kesinliği ve kalibrasyonu birlikte raporlamayı gerekli görüyoruz. Karar eşiğinin de kaçırılan iflasların beklenen zararı ile yanlış alarmların maliyeti birlikte düşünülerek seçilmesi gerektiğini savunuyoruz. Başka bir ifadeyle, model değerlendirmesinde "hangi hata daha pahalı?" sorusu teknik ölçütlerin yanında yer almalıdır.

Tablo 4 Uygulanabilir karşılaştırma protokolü

Aşama	Kontrol	Raporlanacak çıktı
Etiket ve ufuk	İflas tanımı ve 12 aylık gibi sabit ufuk	Örneklem ve olay sayısı
Zamana göre ayırma	Geçmişte eğitim, daha sonraki yıllarda test	Test dönemi ve tekrarlar
Ön işleme	Eksik değer ve ölçekleme yalnız eğitimde öğrenilir	Değişken erişim tarihleri
Ölçüm	Duyarlılık, kesinlik, AUC ve kalibrasyon	Güven aralıkları ve alt gruplar
Karar	Eşik ve iki hata türünün maliyeti	Beklenen kayıp karşılaştırması

Varsayımsal karar eşikleri ve hata maliyeti

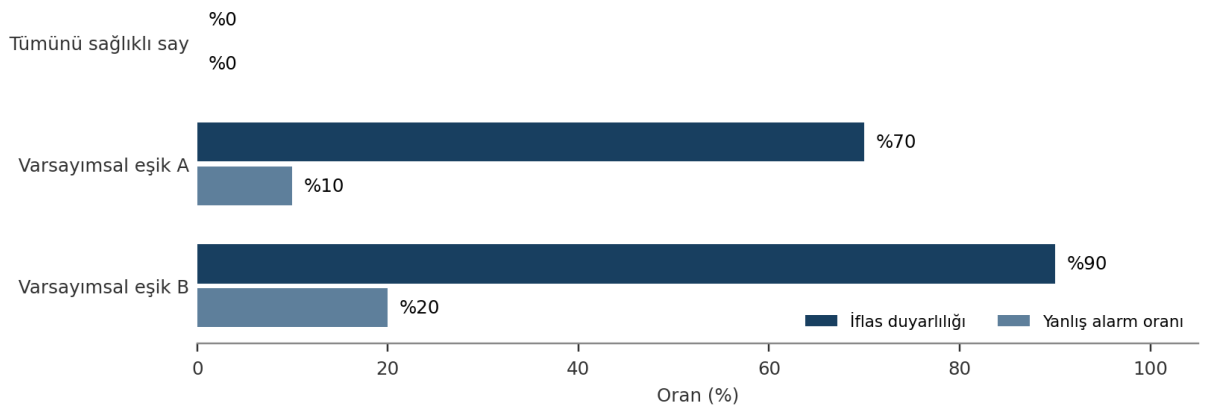
Mevcut 1.000 firma örneğini 20 iflas ve 980 sağlıklı firma varsayımıyla genişletiyoruz. A ve B eşiklerine ilişkin sınıflandırma sayılarını yalnızca karar ölçütleri arasındaki ilişkiyi görünür kılmak için seçtik; bunlar yayımlanmış bir modelin tahminleri değildir. Böylece duyarlılık artarken yanlış alarm maliyetinin nasıl değişebildiğini daha açık biçimde tartışabiliyoruz.

Tablo 5 Varsayımsal karar kurallarında sınıflandırma sonuçları

Karar kuralı	Doğru iflas	Kaçırılan iflas	Yanlış alarm	Doğru sağlıklı
Tümünü sağlıklı say	0	20	0	980
Varsayımsal eşik A	14	6	98	882
Varsayımsal eşik B	18	2	196	784

Not: Her satırda 20 iflas ve 980 sağlıklı firma vardır. Duyarlılık = doğru saptanan iflas / 20; yanlış alarm oranı = yanlış alarm / 980.

Şekil 6 Varsayımsal kurallarda duyarlılık ve yanlış alarm oranı

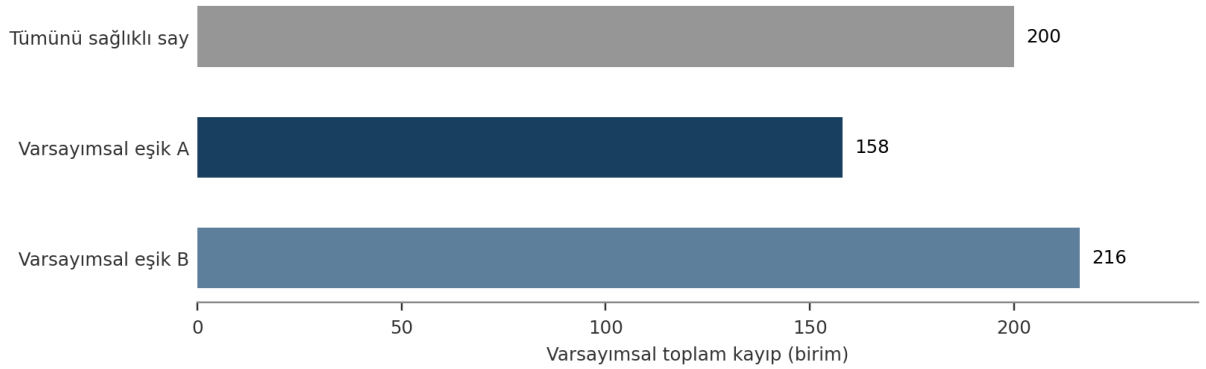
A eşiği iflasların %70'ini, B eşiği %90'ını yakalar; yanlış alarm oranları sırasıyla %10 ve %20'dir. Bizim yorumumuzda B eşiğinin daha çok iflas yakalaması tek başına yeterli değildir; ek yanlış alarmların maliyeti de hesaba katılmalıdır.

Tablo 6 Varsayımsal hata maliyeti hesabı

Karar kuralı	Kaçırılan iflas maliyeti	Yanlış alarm maliyeti	Toplam kayıp
Tümünü sağlıklı say	20 × 10 = 200	0 × 1 = 0	200
Varsayımsal eşik A	6 × 10 = 60	98 × 1 = 98	158
Varsayımsal eşik B	2 × 10 = 20	196 × 1 = 196	216

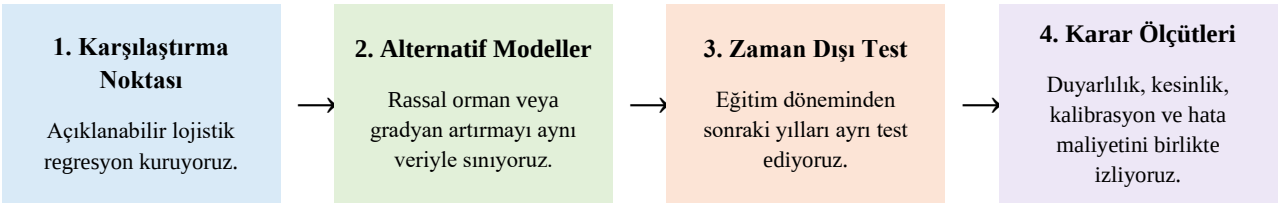
Not: Kaçırılan her iflasın maliyeti 10 birim, her yanlış alarmın maliyeti 1 birim varsayılmıştır. Değerler ampirik tahmin değildir.

Şekil 7 Varsayımsal kurallarda toplam hata maliyeti

Kullandığımız maliyet varsayımında en düşük toplam kayıp A eşiğinde 158 birimdir. Ancak sonucu "A her zaman daha iyidir" biçiminde okumuyoruz. Maliyet ağırlıkları değiştiğinde tercih edilen eşik de değişebilir; dolayısıyla örnek gerçek şirketlere ilişkin bir performans iddiası oluşturmaz.

8 Uygulama ve sınırlılıklar

Şekil 8 Uygulamada önerdiğimiz model geliştirme ve doğrulama sırası

Barboza ve diğerlerine [1] dayanan karşılaştırma tek bir yayına, seyrek iflas örneği ise varsayımsal bir hesaba dayanmaktadır. Veri setine erişmeden alt gruplar, istatistiksel belirsizlik ve yeni piyasalardaki performans hakkında sonuç çıkarmıyoruz. Türkiye veya BAE için yapılacak ayrı bir araştırmada yerel iflas tanımının belirlenmesini, şirket verilerinin toplanmasını ve en son yılların modelin görmediği bir test dönemi olarak ayrılmasını gerekli görüyoruz. Ampirik devam çalışmasının güvenilirliği açısından söz konusu adımları temel koşullar olarak değerlendiriyoruz.

9 Sonuç

İncelediğimiz çalışmalar, makine öğrenmesi yöntemlerinin bazı örneklemlerde geleneksel modellere göre daha iyi sonuçlar verebildiğini göstermektedir. Barboza ve diğerlerinin [1] test örneklemindeki %87, %69 ve %50 doğruluk oranları farkı görünür kılıyor; ancak aynı sonucun her veri kümesinde ortaya çıkacağını varsaymıyoruz. İflasın seyrek görüldüğü bir şirket evreninde bizim için asıl soru, kaç gerçek iflasın saptandığı ve yanlış alarmların neye mal olduğudur. Bu gerekçeyle yorumlanabilir bir karşılaştırma modelini korumayı ve daha karmaşık bir modelin katkısını sonraki dönemlere ait bağımsız verilerle göstermeyi öneriyoruz.

Kaynakça

[1] Barboza, F., Kimura, H., & Altman, E. I. (2017). Machine learning models and bankruptcy prediction. Expert Systems with Applications, 83, 405–417. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2017.04.006

[2] Beaver, W. H. (1966). Financial ratios as predictors of failure. Journal of Accounting Research, 4, 71–111. https://doi.org/10.2307/2490171

[3] Altman, E. I. (1968). Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy. The Journal of Finance, 23(4), 589–609. https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1968.tb00843.x

[4] Ohlson, J. A. (1980). Financial ratios and the probabilistic prediction of bankruptcy. Journal of Accounting Research, 18(1), 109–131. https://doi.org/10.2307/2490395

[5] Zmijewski, M. E. (1984). Methodological issues related to the estimation of financial distress prediction models. Journal of Accounting Research, 22, 59–82. https://doi.org/10.2307/2490859

[6] Jones, S., Johnstone, D., & Wilson, R. (2017). Predicting corporate bankruptcy: An evaluation of alternative statistical frameworks. Journal of Business Finance & Accounting, 44(1–2), 3–34. https://doi.org/10.1111/jbfa.12218

[7] Dasilas, A., & Rigani, A. (2024). Machine learning techniques in bankruptcy prediction: A systematic literature review. Expert Systems with Applications, 255, 124761. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124761

[8] Breiman, L. (2001). Random forests. Machine Learning, 45, 5–32. https://doi.org/10.1023/A:1010933404324

[9] Friedman, J. H. (2001). Greedy function approximation: A gradient boosting machine. The Annals of Statistics, 29(5), 1189–1232. https://doi.org/10.1214/aos/1013203451

BAE Bankalarında Yapay Zekâ Uygulamaları ve Operasyonel Verimlilik Literatür Bulguları ve Ölçüm Çerçevesi

Artificial Intelligence Applications and Operational Efficiency in UAE Banks: Literature Findings and a Measurement Framework

Araştırma makalesi

Doç. Dr. Vedat AKMAN
Plekhanov Russian University of Economics, Dubai, Birleşik Arap Emirlikleri
ORCID: 0000-0001-9950-8223 · v.akman@plekhanov.ac.ae

Dr. Öznur Akman
MEF Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul
ORCID: 0009-0008-2160-6243
akmanoz@mef.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi İlkay ERARSLAN

İstanbul Beykent Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: 0000-0002-1550-3693 | ilkaye@beykent.edu.tr

Özet

Çalışmamızda, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) bankalarında yapay zekâ (YZ) kullanımının hangi koşullarda operasyonel verimlilikle ilişkilendirilebileceğini inceliyoruz. Akademik çalışmalar ile finansal sektör raporlarını birlikte değerlendiriyor; canlı YZ kullanımının uygun işlem hacmindeki payını açıklayıcı değişken, işlem başına toplam maliyet, ortanca tamamlanma süresi ve yeniden işlem oranını ise temel sonuç göstergeleri olarak tanımlıyoruz. Literatür farklı bankacılık işlevlerinde olası faydalara işaret ederken, BAE Merkez Bankası'nın 2026 tarihli rehberi veri kalitesi, insan gözetimi, açıklanabilirlik ve tüketici korumasını öne çıkarıyor. Önerdiğimiz tasarım, banka-iş akışı-dönem düzeyindeki işlem ve gider kayıtlarını birleştiriyor; yönetici anketini ise uygulama bağlamını açıklayan tamamlayıcı bir araç olarak konumlandırıyoruz. Aynı işlem türündeki karşılaştırmalarda kurulum giderleri, model izleme yükü ve hizmet kalitesinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunuyoruz. Özgün banka verisiyle bir etki tahmin etmiyoruz; bunun yerine sınanabilir hipotezler, operasyonel tanımlar ve açık yorum sınırları sunuyoruz.

Anahtar kelimeler: Yapay zekâ; Bankacılık; Operasyonel verimlilik; Süreç otomasyonu; Birleşik Arap Emirlikleri

Abstract

In our paper, we examine the conditions under which artificial intelligence (AI) use may be associated with operational efficiency in banks in the United Arab Emirates (UAE). We synthesize academic and institutional evidence and define the share of eligible transactions

handled by live AI applications as our explanatory measure. Total cost per transaction, median completion time, and rework rate are our primary outcomes. Recent UAE guidance emphasizes data quality, human oversight, explainability, and consumer protection alongside efficiency objectives. Our proposed design combines transaction and expense records at the bank-workflow-period level, while a managerial survey provides implementation context. We argue that comparisons within the same transaction type should account for implementation expense, monitoring effort, and service quality. We do not estimate a causal effect using original bank data; instead, we develop testable hypotheses, operational definitions, and clear limits on interpretation.

Keywords: Artificial intelligence; Banking; Operational efficiency; Process automation; United Arab Emirates

1. Giriş

Bir bankanın yeni bir modeli kullanmaya başlaması ile aynı işlemi daha düşük maliyetle tamamlaması bizim açımızdan iki farklı aşamadır. Belge akışı, istisnaların yönlendirilmesi ve çalışan denetimi değişmedikçe teknoloji yatırımı operasyonel kazanca dönüşmeyebilir. Temel araştırma sorumuzu şöyle kuruyoruz: BAE bankalarında YZ kullanımı hangi süreç ve ölçüm koşullarında daha düşük maliyet, daha kısa süre ve kabul edilebilir hizmet kalitesiyle birlikte görülür?

Bankalar ödeme, kredi, müşteri hizmetleri ve uyum işlerinde büyük miktarda bilgiyi işler. Tahmin modelleri ve belge işleme araçları bazı görevleri hızlandırabilir; veri temizliği, kurulum, güvenlik, insan incelemesi ve model izleme giderleri ise net kazanımı azaltabilir. Teknoloji duyurusunu verimlilik kanıtı olarak değil, belirli bir iş akışında ölçülmesi gereken bir uygulama iddiası olarak ele alıyoruz [1]. Şekil 1, karşılaştırmada izlediğimiz mantıksal ara basamakları özetler.

Şekil 1. YZ kullanımından verimlilik göstergelerine önerilen mekanizma

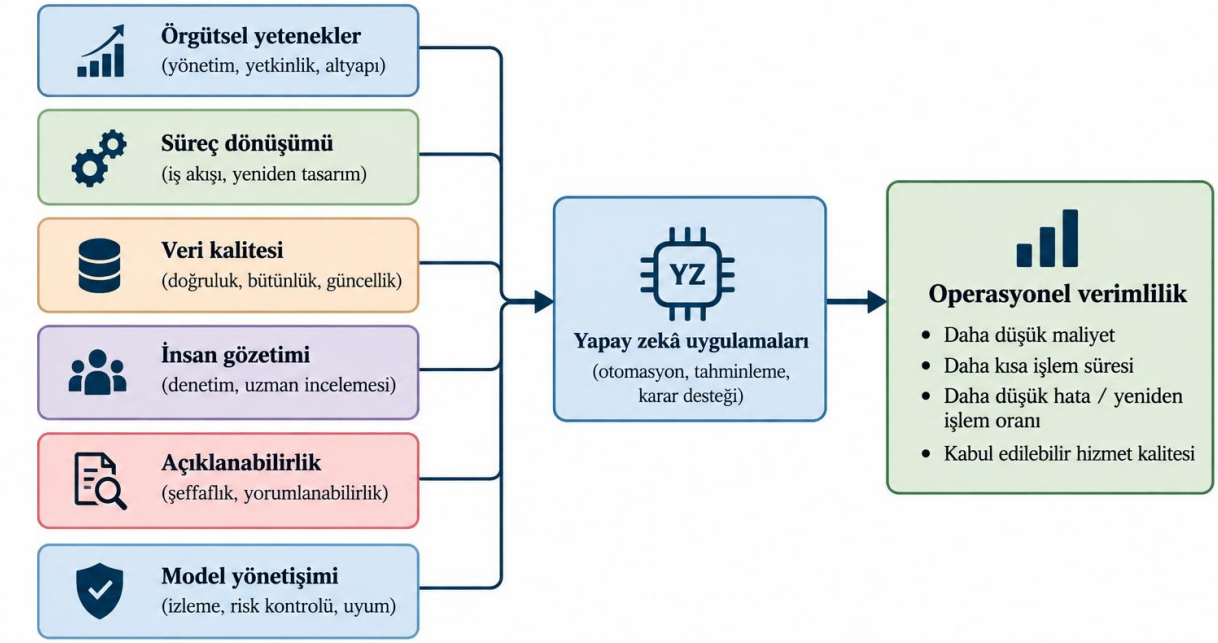

Not: Şema kavramsaldır; oklar ölçülmüş nedensel etkiyi göstermez.

2. Literatür

Literatürü birlikte değerlendirdiğimizde, YZ'nin bankacılıkta müşteri hizmetleri, kredi değerlendirmesi, risk yönetimi, uyum ve operasyonel süreçlerde önemli bir dönüşüm

potansiyeli taşıdığını; ancak performansın yalnızca YZ uygulamalarının sayısıyla açıklanamayacağını görüyoruz [2]-[10].

Diyagram 1. Yapay zekâ uygulamalarının operasyonel verimlilik üzerindeki etkisini belirleyen tamamlayıcı unsurlar

Not: Diyagram kavramsaldır; oklar ölçülmüş nedensel etkiyi göstermez.

Çalışmamızda farklı ülke ve analiz düzeylerinden gelen bulguları BAE bankalarında kanıtlanmış maliyet tasarrufu olarak aktarmıyor; ölçüm çerçevemizi aynı bankanın karşılaştırılabilir işlem türlerini zaman içinde izleyen, maliyet ve süre göstergelerini kalite ve yönetişim kontrolleriyle birlikte değerlendiren bir yaklaşım üzerine kuruyoruz.

Tablo 1. Literatürde YZ, bankacılık performansı ve yönetişim bulgularının özeti

Kaynak	Bağlam / yöntem	Temel bulgu	Çalışmamız açısından anlamı
[2] Singh ve ark.	157 makaleyi kapsayan sistematik inceleme	YZ uygulamalarını ve bankacılık araştırma boşluklarını sınıflandırır.	Uygulama sayısını tek başına performans göstergesi olarak görmüyoruz.
[3] Bueno ve ark.	Dijitalleşme ve operasyonel verimlilik literatürü	Örgütsel uyum ve süreç dönüşümünün önemini vurgular.	YZ kullanımını süreç ve örgütsel uyumla birlikte değerlendiriyoruz.
[4] Akawee ve ark.	BAE; 2021-2024 aylık veriler; ARDL	YZ uygulamaları ile sektör performansı arasında uzun dönemli ilişkiler bildirir.	Bulguyu banka düzeyinde kanıtlanmış maliyet tasarrufu olarak aktarmıyoruz.
[5] Owusu	Gana bankaları; 331 bilgili yöneticiyle anket	YZ benimsemesini örgütsel yetenekler ve operasyonel mükemmellikle birlikte ele alır.	Örgütsel kapasiteyi verimlilik yorumunun bağlamına dâhil ediyoruz.
[6] BoE ve FCA	Birleşik Krallık; 118 finansal kuruluş; 2024 anketi	Operasyonel verimlilik ve maliyet tabanı gelecekte faydasının artması beklenen alanlardır.	Beklenen faydayı BAE bankalarında gerçekleşmiş tasarruf olarak yorumlamıyoruz.
[7] BIS çalışma kâğıdı	İtalyan bankaları; YZ destekli kredi değerlendirmesi	YZ destekli kredi değerlendirmesi ile ilişki bankacılığının etkileşimini inceler.	Sonucu işlem maliyetine ilişkin doğrudan tahmin olarak kullanmıyoruz.
[8] BAE Merkez Bankası	2026 sorumlu YZ rehberi	Veri kalitesi, model izleme, insan gözetimi, açıklanabilirlik ve tüketicinin kararı sorgulayabilmesini vurgular.	Verimlilik ölçümüne kalite ve yönetişim kontrolleri ekliyoruz.
[9] Restoy	2026; bankalarda YZ ve gözetim	YZ'nin dolandırıcılık, kredi değerliliği, uyum, müşteri hizmetleri ve risk yönetiminde yayıldığını belirtir.	Operasyonel kazanımları gözetim yaklaşımıyla birlikte değerlendiriyoruz.
[10] BIS Irving Fisher Committee	2025; YZ, üretkenlik ve yönetişim	Üretkenlik ve operasyonel verimlilik potansiyelini sorumlu uygulama gerekliliklerıyle birlikte ele alır.	"Daha fazla YZ = otomatik olarak daha fazla verimlilik" varsayımından kaçınıyoruz.

Not: Tablolar, [2]-[10] numaralı kaynaklarda sunulan bulguları özetlemekte ve bu bulguların çalışmamızın ölçüm yaklaşımına nasıl yansıdığını göstermektedir; farklı ülke ve analiz düzeylerindeki sonuçlar doğrudan eşdeğer ampirik etkiler olarak yorumlanmamaktadır.

Tablo 2. Literatür bulgularının çalışmamızın ölçüm çerçevesine yansıması

Literatürden çıkan tema	Ölçüm tercihimiz	Yorum sınırımız
YZ uygulama çeşitliliği [2]	Canlı işlem payı ve karşılaştırılabilir işlem türleri	Uygulama sayısını tek başına başarı göstergesi saymıyoruz.
Örgütsel uyum ve yetenek [3], [5]	Süreç tasarımı ve uygulama kapasitesini bağlama dâhil ediyoruz.	Teknoloji yatırımını örgütsel dönüşümden bağımsız yorumlamıyoruz.
BAE sektör ilişkisi [4]	Aynı bankayı zaman içinde karşılaştırmayı öneriyoruz.	Sektör düzeyi ilişkiyi banka düzeyi nedensel tasarruf olarak aktarmıyoruz.
Beklenen operasyonel fayda [6], [7]	İşlem başına maliyet ve süreyi doğrudan izliyoruz.	Beklenti veya kredi sonucu, doğrudan maliyet tahmini değildir.
Kalite ve yönetişim [8]-[10]	Veri kalitesi, model izleme, insan gözetimi ve açıklanabilirliği kontrol değişkenleri olarak ele alıyoruz.	Verimlilik artışını kalite veya yönetişim kaybı pahasına kabul etmiyoruz.

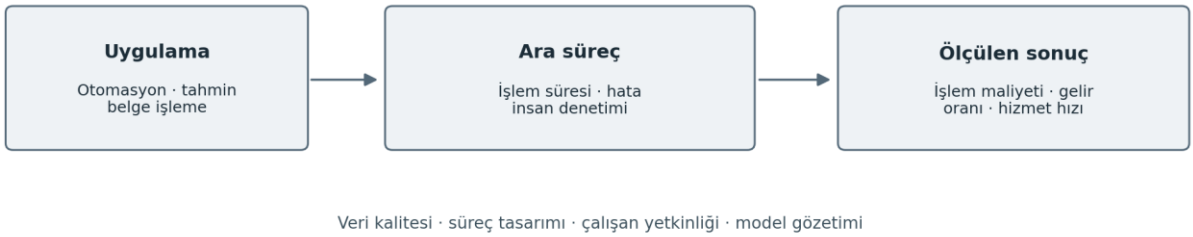
3. Araştırma Sorusu ve Hipotezler

H1, belirli bir iş akışında fiilen YZ ile işlenen uygun işlemlerin payı arttıkça, aynı işlem türünde işlem başına toplam maliyetin ve ortanca tamamlanma süresinin düşeceği önermesidir. H2 ise ilişkinin veri kalitesi ve insan denetiminin güçlü olduğu birimlerde daha belirgin olacağı önermesidir. Her iki hipotezin verimlilik olarak yorumlanabilmesi için hizmet kalitesinin bozulmamasını ek bir koşul olarak görüyoruz. Tablo 3 sınama göstergelerini, Şekil 2 ise önerilen ilişkileri gösterir. Hipotezler henüz özgün banka verisiyle test edilmemiştir.

Tablo 3. Hipotezler ve önerilen sınama ölçütleri

Önerme	Karşılaştırma	Beklenen gösterge
H1	Aynı işlem türünde daha yüksek YZ kullanım payı	İşlem başına maliyet ve ortanca sürede düşüş
H2	Veri kalitesi ve çalışan denetimi farklı birimler	Yüksek kalite ve denetimde daha güçlü ilişki

Şekil 2. Önerilen ilişkilerin kavramsal grafiği

Not: Grafik kavramsaldır; gözlem, katsayı veya etki büyüklüğü göstermez.

4. Ölçüm ve Yöntem Önerisi

Önerdiğimiz analiz birimi, kayıtlar elveriyorsa banka-iş akışı-çeyrek; daha seyrek verilerde banka-iş akışı-yıl düzeyidir. İşlem düzeyindeki günlükler, aynı türdeki tamamlanmış ve yeniden açılmış dosyaların bu düzeyde toplulaştırılmasını sağlar. YZ kullanım yoğunluğunu duyurulan proje sayısıyla değil, canlı uygulamanın uygun işlem hacmindeki payıyla ölçmeyi öneriyoruz. Giderler, işlem başlangıç ve bitiş zamanları, hata kayıtları ve insan onayı aynı işlem tanımı ve dönemle eşleştirilmelidir. Yönetici anketi uygulamanın niteliğini ve veri kalitesini açıklayabilir; ancak öz bildirim, ölçülmüş gider ve süre kayıtlarının yerine geçmemelidir. BAE rehberindeki model izleme ve insan gözetimi beklentilerini kayıt tasarımına dâhil ediyoruz [8]. Tablo 4 kaynakları ve yorum sınırlarını, Tablo 5 ise hesaplama kurallarını gösterir.

Tablo 4. Değişkenler, veri kaynakları ve yorum sınırları

Değişken	Önerilen ölçü	Kaynak / dikkat
Uygulama yoğunluğu	Canlı uygulamanın ilgili işlem hacmindeki payı	İşlem kaydı; yalnız duyuru yeterli değildir.
Maliyet etkinliği	İşlem başına toplam işletim gideri	Muhasebe kaydı; kurulum gideri ayrıca izlenir.
Hız	Ortanca tamamlanma süresi	Süreç günlüğü; işlem türü eşleştirilir.
Kalite	Hata ve yeniden işlem oranı	İç denetim; hata tanımı sabitlenir.

Değişken	Önerilen ölçü	Kaynak / dikkat
Banka ölçeği	Aktif büyüklüğü ve işlem hacmi	Finansal tablo; ortak eğilim kontrol edilir.

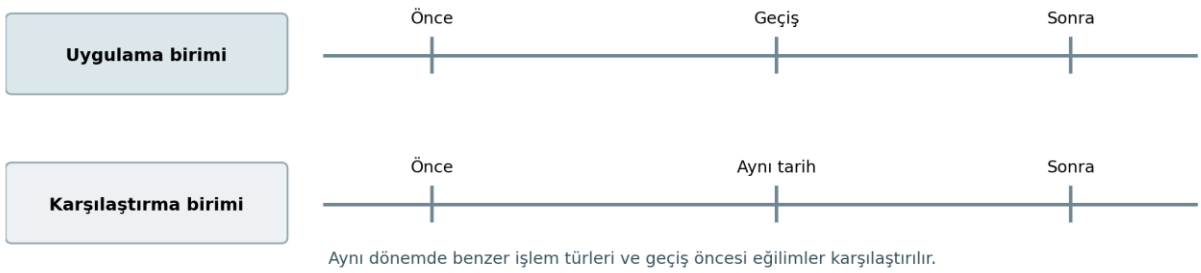
Tablo 5. Operasyonel göstergelerin hesaplama kuralları

Gösterge	Önerilen hesaplama	Karşılaştırma kuralı
YZ kullanım payı	YZ ile işlenen uygun işlem sayısı / uygun işlem sayısı	Aynı işlem türü ve dönemde canlı kullanım.
İşlem başına maliyet	İlgili süreçteki toplam gider / tamamlanan uygun işlem sayısı	Kurulum, insan incelemesi ve izleme giderleri ayrı gösterilir.
Ortanca tamamlanma süresi	Başlangıç ile nihai karar arasındaki sürelerin ortancası	Eksik ve bekleyen dosyalar için dışlama kuralı sabitlenir.
Yeniden işlem oranı	Tekrar açılan veya düzeltilen işlem sayısı / tamamlanan işlem sayısı	Hata tanımı ve takip penceresi eşit tutulur.

Not: Bunlar önerdiğimiz tanımlardır; henüz hesaplanmış banka değerleri değildir.

Banka-iş akışı birimi ile dönem sabit etkilerini içeren bir panel yaklaşımı, her iş akışının değişmeyen özellikleri ile ortak zaman şoklarını kısmen ayırabilir. İşlem hacmi, dosya karmaşıklığı, dijital kanal kullanımı ve makroekonomik koşullar ayrıca kontrol edilmelidir. YZ'ye geçiş tarihleri varsa geçiş öncesi eğilimleri ve benzer işlem türlerini karşılaştırmayı, eşzamanlı süreç değişikliklerini de kaydetmeyi öneriyoruz. Şekil 3 önerilen zaman çizelgesini, Şekil 4 veri hazırlama sırasını gösterir. Uygun karşılaştırma birimi ve güvenilir geçiş kayıtları bulunmadığında ilişkiyi nedensel etki olarak sunmuyoruz.

Şekil 3. Uygulama geçişi için önerilen karşılaştırma düzeni

Not: Şema araştırma tasarımını gösterir; paralel eğilim veya nedensel etki kanıtı değildir.

Şekil 4. Önerilen veri hazırlama ve değerlendirme akışı

Not: Akış, karşılaştırmadan önce veri tanımlarının denetlenmesini gerektirir.

Tablo 6. Uygulama alanı ve beklenen sınama

İş akışı	Öncelikli çıktı	Karşılaştırma
Belge işleme	Dosya başına dakika; yeniden işlem	Aynı belge türünde önce/sonra
Müşteri hizmetleri	İlk yanıt; çözüme ulaşma süresi	Aynı talep türü ve kanal
Dolandırıcılık izleme	Doğrulanan vaka başına inceleme süresi	Yanlış alarm oranıyla birlikte
Kredi ön inceleme	Eksiksiz başvurunun karar süresi	Risk sınıfı ve insan onayı sabit

5. Tartışma

Verimliliği çalışan sayısındaki azalmaya indirgemiyoruz. Bizim için operasyonel değer; hız, kalite ve toplam maliyetin birlikte iyileşmesiyle anlam kazanır. Otomasyon, çalışanların zamanını daha karmaşık dosyalara kaydırabilir. Dolayısıyla süre, hata oranı, yeniden işlem oranı, insan inceleme yükü ve toplam maliyet birlikte izlenmelidir. Hızlı fakat yanlış karar üreten bir süreci verimli saymıyoruz; yüksek etkili kararlarda insan incelemesi ve itiraz yolu da gereklidir [8]. Model izleme ve güvenlik giderlerinin toplam maliyete katılması gerekir [1]. 2026'daki gözetim tartışmaları da bankalarda verimlilik hedefi ile risk yönetiminin aynı çerçevede ele alınması gerektiğini güçlendiriyor [9]. Tablo 7 ölçüm risklerini, Tablo 8 sonuç örüntülerini, Şekil 5 ise birlikte izlenecek boyutları gösterir.

Tablo 7. Verimlilik değerlendirmesinde kontrol noktaları

Alan	Ölçüm riski	Önerilen kontrol
Veri kalitesi	Eksik veya tutarsız işlem kaydı	Aynı işlem türü ve hata tanımını kullanma
İnsan gözetimi	İnceleme yükünün maliyetten dışlanması	Onay ve istisna sürelerini kaydetme
Model performansı	Yanlış kararın hız kazanımını gölgelemesi	Yanlış alarm ve yeniden işlem oranını izleme
Toplam maliyet	Kurulum ve izleme giderlerinin dışarıda kalması	Giderleri dönemlere ve işlem türlerine ayırma

Tablo 8. Maliyet, süre ve kalite sonuçlarının birlikte yorumu

Gözlenen örüntü	İlk yorum	Gerekli ek kontrol
Süre ve maliyet düşer; hata sabit kalır veya azalır	Verimlilikle uyumlu bir örüntü.	İşlem bileşimi ve kurulum gideri incelenir.
Süre düşer; hata veya yanlış alarm artar	Hız kazanımı tek başına yeterli değildir.	Düzeltme maliyeti ve müşteri etkisi hesaplanır.
Süre düşer; toplam maliyet artar	İlk dönemdeki yatırım ve izleme yükü ayrıştırılır.	Dönemler arası maliyet dağılımı kontrol edilir.
Göstergeler değişmez; insan yükü azalır	Kazanç farklı görevlere kaymış olabilir.	Çalışan zamanı ve hizmet kalitesi ayrıca ölçülür.

Not: Satırlar varsayımsal yorum kurallarıdır; ampirik sonuç değildir.

Şekil 5. Operasyonel verimliliğin birlikte izlenecek boyutları

Not: Şema, ölçümlerin birlikte yorumlanmasını gösterir; ampirik sonuç içermez.

Özgün banka paneli veya işlem günlüğü kullanmadığımız için hipotez katsayısı, p değeri ya da banka düzeyinde tasarruf oranı raporlamıyoruz. Literatürü araştırma sorumuzu gerekçelendirmek ve ölçüm tasarımımızı kurmak için kullanıyor; farklı ülkelerdeki anket ve kredi bulgularını BAE bankalarında işlem maliyeti etkisinin doğrudan kanıtı olarak görmüyoruz. Gelecekte yapılacak tahminlerin de YZ'ye geçişin rastgele olmaması, dosya karmasının değişmesi, eşzamanlı dijital dönüşüm ve giderlerin iş akışlarına dağıtılması nedeniyle ihtiyatla yorumlanması gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla tablolarımız ve şekillerimiz, ampirik sonuçtan çok veri toplama ve sınama çerçevemizi ortaya koymaktadır.

Tablo 9. 2026 güncellemesinin ölçüm çerçevesine eklediği vurgular

Kaynak	Güncel vurgu	Bu çalışmadaki karşılığı
[8] CBUAE (2026)	Tüketici koruması, açıklanabilirlik, veri kalitesi, insan gözetimi	Kalite ve yönetişim kontrolleri verimlilik ölçümünün ayrılmaz parçasıdır.
[9] Restoy (2026)	Bankalarda yaygınlaşan YZ kullanım alanları ve YZ ile şekillenen gözetim	Verimlilik iddiası risk yönetimi ve gözetim bağlamıyla birlikte okunur.
[10] BIS IFC (2025)	Üretkenlik/operasyonel verimlilik potansiyeli ve uygulama yönetişimi	Teknoloji kapasitesi, süreç tasarımı ve yönetişim birlikte değerlendirilir.

Şekil 6. Yazarın bütünleşik değerlendirme grafiği

Not: Grafik kavramsaldır; ölçülmüş katsayı veya etki büyüklüğü göstermez. Akış, savunduğumuz ölçüm mantığının görsel özetidir.

6. Sonuç

Vardığımız temel sonuç şudur: BAE bankalarında YZ yatırımlarının operasyonel değeri, uygulamanın ilan edilmesiyle değil, aynı işlem türünde maliyet, süre ve kalitenin birlikte izlenmesiyle değerlendirilebilir. Belge işleme ve tekrarlayan müşteri taleplerini, açık başlangıç ve bitiş noktaları nedeniyle ilk inceleme alanları olarak görüyoruz. Kredi ve dolandırıcılık süreçlerinde ise yanlış karar, yanlış alarm, insan onayı ve tüketicinin itiraz yolunun değerlendirmeye mutlaka katılması gerektiğini savunuyoruz [8]. Önerdiğimiz kayıt ve karşılaştırma düzeninin, gelecekteki ampirik sonuçların daha açık, karşılaştırılabilir ve ihtiyatlı yorumlanmasına yardımcı olacağını düşünüyoruz. 2026 düzenleyici ve gözetim tartışmaları da YZ'den beklenen verimlilik kazanımlarının yönetişim kapasitesinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir [9].

Kaynakça

[1] Crisanto, J. C., Leuterio, C. B., Prenio, J. ve Yong, J. (2024). Regulating AI in the financial sector: Recent developments and main challenges. FSI Insights, 63. Bank for International Settlements. https://www.bis.org/publications/fsi-insight-63-regulating-ai-financial-sector-recent-developments-and-main-challenges

[2] Singh, R. K., Mishra, R., Kumar, S. ve Bag, S. (2025). Applications of artificial intelligence for optimizing banking and financial operations: A systematic literature review and future research agenda. Journal of Economic Surveys, 39(5), 2284–2302. https://doi.org/10.1111/joes.12693

[3] Bueno, L. A., Sigahi, T. F. A. C., Rampasso, I. S., Leal Filho, W. ve Anholon, R. (2024). Impacts of digitization on operational efficiency in the banking sector: Thematic analysis and research agenda proposal. International Journal of Information Management Data Insights, 4(1), 100230. https://doi.org/10.1016/j.jjimei.2024.100230

[4] Akawee, O. M., Shehatha, R. M. ve Atiyah, H. R. (2025). The impact of artificial intelligence technologies on enhancing the performance of the banking sector: A case study of the United Arab Emirates. Khazayin of Economic and Administrative Sciences, 2(4), 199–212. https://doi.org/10.69938/Keas.25020415

[5] Owusu, A. (2025). Achieving operational excellence through artificial intelligence: The case of Ghanaian banks. International Journal of Information Management Data Insights, 5(2), 100377. https://doi.org/10.1016/j.jjimei.2025.100377

[6] Bank of England ve Financial Conduct Authority (2024). Artificial intelligence in UK financial services – 2024. https://www.bankofengland.co.uk/report/2024/artificial-intelligence-in-uk-financial-services-2024

[7] Gambacorta, L., Sabatini, F. ve Schiaffi, S. (2025). Artificial intelligence and relationship lending. BIS Working Papers, 1244. Bank for International Settlements. https://www.bis.org/publications/working-paper-1244-artificial-intelligence-and-relationship-lending

[8] Central Bank of the UAE (2026). Guidance note on the consumer protection and responsible adoption and use of artificial intelligence and machine learning by licensed financial institutions in the U.A.E. CBUAE Rulebook. https://rulebook.centralbank.ae/en/entiresection/6960

[9] Restoy, F. (2026). Supervising banks in an AI-shaped economy. Financial Stability Institute, Bank for International Settlements, 18 September 2026. https://www.bis.org/speeches/20260918-supervising-banks-ai-shaped-economy

[10] Araujo, D. K. G. de, Schmidt, R., Sirello, O. ve Tissot, B. (2025). Governance and implementation of artificial intelligence in central banks. IFC Report No. 18, Bank for International Settlements. https://www.bis.org/publications/ifc-report-18-governance-and-implementation-artificial-intelligence-central-banks

21. YÜZYILDA DUKHA TÜRKLERİ'NİN İKTİSADİ HAYATI

Dr. Mehmet Şimşek
Bağımsız Araştırmacı
mehmetsimsekdr@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0023-7043

ÖZET

Tsaatan olarak da bilinen Duhalar veya yaygın isim kullanımı Dukhalar, kuzey Moğolistan'ın Khövsgöl Eyaleti'nde ikamet eden küçük bir Tuva Türk topluluğudur. Dünyanın son göçebe Ren geyiği yetiştirici kültürlerinden biri olarak bilinen ekonomik yaşamları, avcılık, toplayıcılık, zanaat, ticaret, yardımlar ve son zamanlarda turizmle desteklenen ren geyiği yetiştirme uygulamalarıyla derinden iç içe geçmiş durumda bu halkın ekonomik yaşamı, geleneksel uygulamaların ve uyarlanabilir stratejilerin karmaşık bir etkileşimi olmaktadır. Ren geyiği sürüsü ekonomilerinin merkezinde yer alırken, turizm ve diğer faaliyetlerdeki çeşitlilik, modern zorluklar karşısında dayanıklılıklarını yansıtmaktadır. Ekonomik uygulamalarının sürdürülebilirliğini sağlamak, kültürel değerlerinin, çevresel bağımlılıklarının ve karşılaştıkları dış baskıların ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler : Dukha Türkleri, Ekonomi, Ticaret, Orta Asya

ABSTRACT

The Dukha, also known as Tsaatan, are a small Tuvan Turkic community residing in the Khövsgöl Province of Northern Mongolia. Known as one of the last nomadic reindeer herding cultures in the world, their economic life is deeply intertwined with the practices of hunting, gathering, herbalism, trade, aid, and more recently tourism, as well as reindeer herding. This economic life is intricately operated by traditional employable and adaptable methods. While reindeer herding is at the center of their economy, tourism and diversity in other creatures reflect their resilience to modern challenges. Ensuring the sustainability of economic practices requires a detailed understanding of cultural values, democracies, and the external pressures encountered.

Keywords : Dukha Turks, Economics, Trade, Central Asia

1. GİRİŞ

Orta Asya ülkesi Moğolistan 20'den fazla Türklerle akraba olan kabileler ve etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır (Machulla ve diğerleri, 2003). Dukhalar olarak bilinen bir Türk topluluğu da Moğolistan'ın kuzeyinde Khosgol ilinde Tsagaannuur ilçesine bağlı Sayan Ormanları olarak adlandırılan bu bölgede yarı-göçebe yaşam tarzına sahip bir halk olarak da bu ev sahiplerinin arasındadır. Moğol dilinde "Ren geyiği olanlar" anlamına gelen Tsaatan, aslen Tuvalı ren geyiği çobanları olarak geçmektedir (Inamura, 2005).

Moğolistan ile Rusya arasındaki sınırın açık olduğu 1921'den 1951'e kadar Dukhalar, geleneksel göçebe yaşamlarının bir parçası olarak iki ülke arasında serbestçe dolaşmaktaydı. 1952'de Moğolistan ile Rusya arasındaki sınır kapanınca, Dukhalar Moğol vatandaşı olarak kabul edildi ve ülkenin en küçük etnik grup üyesi olarak entegre edilmiştir. Sınırın kapanmasından kısa bir süre sonra Sovyet hükümeti kâr güdüsüyle ve komünal emek sloganıyla Dukhalara yönelik bir asimilasyon programı uygulamıştır. Dukhalar, Taygadan bozkırlara taşınıp, daha karlı girişimler amacıyla bölge, Dukha haricindeki silahlı muhafızların kontrolüne geçmiştir. Bozkırdaki sıcak hava, beslenme bozuklukları ve işitme kaybı gibi problemler Dukhalar'ın popülasyonunun azalma hızını arttırmış, 1984 yılında Ren geyiği türünün maliyeti nedeniyle Sovyetler'in sürü sayısını düşürme uygulamaları, yanlış itlaf programları ile yanlış aşılamalar geyiklerin popülasyonun da bir azalmaya neden olmuştur (Flenniken, 2007).

1990'ların başında Moğolistan'da demokrasi kurulduğu sıralarda, ülkenin ekonomisi istikrarızlaşmış ve işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bazı Dukha aileleri, Sovyetler Birliği yıkılması ile birlikte işlerini bırakıp taygaya geri döndüler ve 1995 yılında ren geyikleri yeniden özelleştirilerek, kasaba ve tayga arasında göçebe çoban yaşamlarını sürdürmektedir (Küçüküstel, 2013).

Giriş ve sonuç bölümleri hariç, araştırmanın amacı, yöntemi ve bulgular birlikte üç bölümden oluşan bu çalışmada, saha fotoğrafları ile desteklenen derinlemesine mülakat ve durum çalışması ile birlikte betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Bulgular kısmında alt başlıklarında öncelikle Moğolistan'ın Batı ve Kuzey bölgelerindeki Dukhalar'ın yaşam alanları ziyaret edilerek mevcut kaynaklardan veriler toplanmıştır. Elde edilen görüşme verileri içerik analizi ile analiz edilerek, Dukhalar'ın tarihsel süreç içerisindeki siyasi ve sosyal yapısı hakkında bilgiler verilip, iktisadi yaşamları üzerine Dukhalar'ın geçim kaynakları olan Ren geyiği yetiştiriciliği, avcılık ve toplayıcılık, turizm, zanaat, yardımlar başlıkları altında incelenmiştir. Ayrıca Dukhalar'ın Moğolistan içindeki diğer etnik gruplarla yaptığı ticaret ve yabancı ülkelerle olan ticari ilişkilerine değinilmiştir. Dukhalar'ın mali yaşantısı içinde para ve ödeme aracı olarak kabul gören araçları ile alakalı bilgiler verilmiş olup ve tabi oldukları regülatörlerle olan ilişkileri üzerine değerlendirmeler ve sürdürülebilir toplum ve zorluklar üzerinde tespitler derlenmiştir. Böylece kadim Dukhaların binlerce yıllık sosyal hayatları üzerinden ekonomik değerlendirmeler yapılıp, Orta Asya Türk İktisadi tarihi için önemi araştırılmıştır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu makalenin amacı Dukha Türkleri özelinde yok olmaya ramak kalmış bir halkın iktisadi yaşantısını incelemektir. Bu araştırmada, Moğolistan'da yaşayan Dukhalar'ın tarihsel süreç içerisinde 21. Yüzyıla geçiş sürecini ortaya koyarak, halkın iktisadi yaşamına ilişkin çalışmayı sunma amacıyla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Geleneksel Ekonomi: Dukha halkının geleneksel geçim kaynakları nelerdir ve son yıllarda nasıl gelişti?
- Geçim Uygulamaları: Dukha halkının başlıca yiyecek üretimi ve geçim yöntemleri nelerdir?
- Ren Geyiği Yetiştiriciliği: Ren geyiği yetiştiriciliğinin günümüzde ekonomik yaşamda oynadığı rol nedir ve zaman içinde nasıl değişti?
- Turizm: Turizmin Dukha ekonomisi üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?
- Kültürel Metalaşma: Dukhalar kültürel uygulama ve geleneklerinin ekonomik amaçlarla ticarileştirilmesini nasıl algılıyor?
- Dış Etki: Hükümet politikaları, STK'lar veya dış kuruluşlar ekonomik uygulamalarını nasıl etkiledi?
- Modern Teknoloji: Cep telefonu veya internet gibi modern teknolojilerin kullanımı ekonomilerini nasıl etkiledi?
- Çevresel Zorluklar: Ren geyiği yetiştiriciliği veya avcılık gibi ekonomik faaliyetlerini hangi çevresel veya ekolojik zorluklar etkilemektedir?
- Topluluk İşbirliği: Dukha aileleri veya klanları ekonomik olarak nasıl işbirliği yapıyor ve toplumsal paylaşım nasıl bir rol oynuyor?
- Gençlik Perspektifleri: Modern fırsatlarla karşılaştırıldığında Dukhalar'ın genç nesilleri geleneksel ekonomik uygulamalara nasıl bakıyor?
- Ekonomik Dayanıklılık: Dukhalar ekonomik krizlere, kaynak kıtlığına veya iklimle ilgili zorluklara nasıl uyum sağlıyor?

2.2. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Bu araştırmada alan araştırması ile birlikte Moğolistan'ın Khövsgöl ilinde yaşayan Dukhalar'ın iktisadi yaşamı ile alakalı çalışmaları sunmak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ve derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak, betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır.

2.3. Araştırmanın Veri Kaynakları

Araştırmada kullanılan veriler, birincil kaynaklardan bilgi toplama ve belge tarama aracılığıyla ulaşılmıştır. Dukha halkının geçmişten günümüze gelen var oluşları ve mevcut iktisadi yaşamlarına olan geçişin ve günümüz iktisadi yaşantılarından örnekler sunularak ulaşılan envanter, alanyazın verileri ve derinlemesine görüşme sorularına verilen cevaplar, çalışmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Başta İngilizce, Rusça, Moğolca ve Türkçe kaynakların Dukha halkının iktisadi yaşamlarını konu edinen uluslararası alanda yer alan alanyazın çalışmaları taranmıştır. Araştırma kapsamında 2025 Mart ayında bir haftalık süre boyunca Moğolistan'daki Dukhalar'ın yaşam alanları ziyaret edilerek, iktisadi yaşama ait öğelerin tespiti olarak alan araştırması yapılmıştır. Derinlemesine görüşme tekniği için Dukha halkına araştırma soruları tercüman aracılığıyla İngilizce'den Moğolcaya ve zaman zaman Türkiye Türkçesi ve Dukha Türkçesi arasındaki benzerlikler sebebiyle direkt Türkçe sorular yöneltilmiştir. Görüşme süresince kaydedilen bilgiler derlenmiştir. Moğolistan'da yaşayan Dukhalar'ın tarihi, kültürel ve iktisadi yaşamlarına yönelik resmi makamlar, vakıflar, dernekler ve bölgeye turistik faaliyetler düzenleyen şirketlerin kayıtları incelenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

3.1. Dukha Türkleri'nin Sosyal Yapısı

Dukhalar, yoğun iğne yapraklı ağaçlar, sert kışlar ve kısa yazlarla karakterize edilen yarı arktik bir orman biyomu olan taygada yaşamaktadır. Bu bölge, Rusya sınırına yakın, kuzey Khovsgol Eyaletindeki Sayan Sıradağları içinde yer almaktadır. Bölgenin coğrafi izolasyonu, Dukhalar'ın geleneksel uygulamalarının, özellikle de ren geyiği yetiştiriciliği yaşam tarzının korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Tayga onların yalnızca evi değil, aynı zamanda hayatta kalmaları için birincil kaynaktır ve ren geyiği için otlatma alanları, yakıt için odun ve geçim için yabani av hayvanları sunmaktadır (Ferrell, 2020).

Görsel 1. Dukha Yerleşimi, Tayga

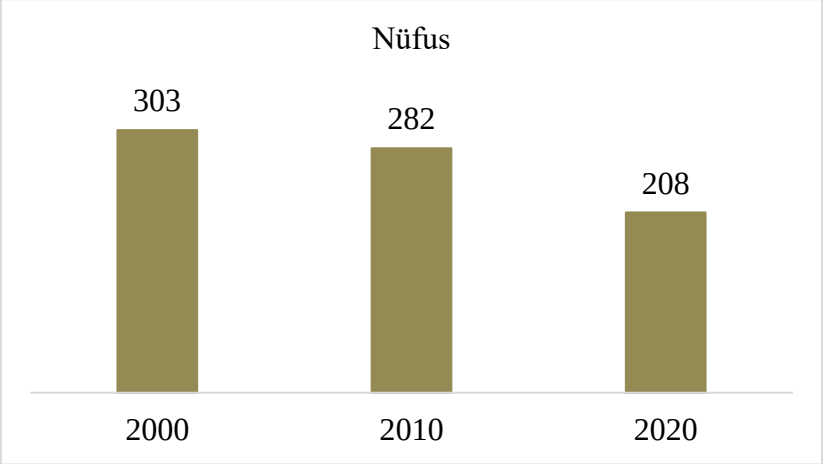
Kaynak: Joshuaproject.net, Erişim Tarihi: 14.01.2025

Kış aylarında sıcaklığın -40°C'ye kadar düştüğü ekstrem hava koşulları nedeniyle yaşam alanları oldukça zorludur. Dukhalar taygada mevsimsel olarak hareket ederek ren geyikleri için en iyi otlatma koşullarını sağlayan bölgelerde kamplar kurmaktadır. Bu göçebe hareket, kar derinliği ve ren geyiğinin birincil besin maddesi olan likenlerin mevcudiyeti gibi çevresel faktörler tarafından belirlenmektedir (Janzen ve Tichy, 2016). Tayga'nın uzaklığı, dış kültürel

ve politik güçlerin etkisini sınırlayarak Dukhalar'ın kendine özgü yaşam tarzlarını sürdürmesine olanak tanımaktadır.

Dukhalar, nüfusu yaklaşık 200 kişilik Moğolistan'ın en küçük etnik gruplarından biridir. Bu nüfus, iki ana gruba yayılmış Doğu ve Batı Tayga olarak yaklaşık 40-50 haneye bölünmüştür. Bu gruplar, geniş mesafeler ve engebeli arazi nedeniyle aralarındaki sınırlı etkileşimle coğrafi ve sosyal olarak ayrılmıştır (Humphrey ve Sneath, 1999). Her grup, Dukha topluluğu içindeki birincil sosyal birimleri oluşturan birkaç klandan oluşmaktadır.

Çizelge 1. Dukha Türkleri Nüfus Değişimi (Kişi)

Kaynak: National Statistical Office of Mongolia

Dukha'nın küçük nüfus büyüklüğü, uzun vadede hayatta kalmaları konusunda endişelere yol açmaktadır. Toplumdaki yüksek evlilik oranları, sağlık ve eğitim hizmetlerine sınırlı erişimle birleşince, demografik istikrar açısından zorluklar ortaya çıkmaktadır. Ek olarak, birçok genç Dukha daha iyi ekonomik fırsatlar arayışı içinde kentsel alanlara göç etmiş, bu da geleneksel ren geyiği yetiştirme yaşam tarzını sürdüren nüfusun boyutunu daha da azaltmıştır (Empson, 2011).

Dukhaların nüfusu, aileler ve klanlar arasında yüksek derecede karşılıklı bağımlılık ile karakterize edilmektedir. Haneler genellikle birden fazla neslin birlikte yaşadığı ve sorumlulukları paylaştığı geniş ailelerden oluşmaktadır. Topluluğun küçük boyutu güçlü bir sosyal uyumu teşvik etmekte ama aynı zamanda onları hastalık, ekonomik istikrarsızlık ve çevresel değişiklikler gibi dış baskılara karşı savunmasız hale getirmektedir.

Dukha'nın dikkate değer bir demografik özelliği, yaşa ve cinsiyete göre işbölümüdür. Topluluğun yaşlı üyeleri, tayga hakkındaki bilgileri ve ren geyiği gütme becerileri nedeniyle büyük saygı görürken, genç bireyler, hayvancılık ve kamp bakımı gibi fiziksel olarak zorlu görevleri üstlenmektedir. Kadınlar ev işlerinde, geleneksel kıyafetlerin yapımında ve ren geyiklerinin bakımına katılmada kritik bir rol oynamaktadır (Janzen ve Tichy, 2016). Ancak taygada kalan gençlerin sayısının azalması, nesiller arası bir boşluk yaratarak geleneksel bilginin aktarımını tehdit etmektedir.

3.2. Dukha Türkleri'nin Siyasi Durumu

Dukha halkının kökenleri, diğer Türk ve Moğol gruplarıyla kültürel ve dilsel bağları paylaştıkları Sibirya bozkırlarına kadar uzanmaktadır. Tarihsel olarak Dukhalar, günümüz Moğolistan, Rusya ve Çin'i kapsayan bölgelerde yaşayan daha büyük Tuva etnik grubunun bir parçasıydı (Ferrell, 2020). Göçebe yaşam tarzları ve ren geyiği yetiştirme uygulamaları onları diğerlerinden ayırmak ve farklı bir kimlik geliştirmektedir.

Moğol İmparatorluğu'nun genişleme döneminde (13.-14. yüzyıllar) Dukhalar, imparatorluğun geniş egemenliğine dahil edildi. Taygadaki uzak konumları onları doğrudan Moğol yönetiminden korurken, kürk ve ren geyiği ürünleri gibi kaynaklar sağlayarak ticaret ve haraç sistemleri aracılığıyla imparatorluğa katkıda bulunmuşlartır (Janzen ve Tichy, 2016). Moğol İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından Dukhalar, 17. yüzyılda Qing Hanedanlığı da dahil olmak üzere çeşitli bölgesel güçlerin etkisi altına girmiştir. Qing yönetimi sırasında Dukhalar, özerkliklerini ve geleneksel uygulamalarını tehdit eden artan vergilendirme ve asimilasyon girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır.

Dukhaların siyasi manzarası 20. yüzyılda Moğolistan'da Sovyet etkisinin artmasıyla dramatik bir şekilde değişti. 1924'te Moğol Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Dukha, SSCB'den büyük ölçüde etkilenen sosyalist bir rejimin tebaası haline gelmişti. Sovyet politikaları, Dukhalar'ın geleneksel göçebe yaşam tarzını bozan kolektifleştirme ve merkezileşmeyi hedef almıştır (Ferrell, 2020).

Sovyet yönetimi altında, Dukhalar'ın kamp yerlerindeki kalıcı topluluklarla iskanlaştırmalar ve Dukhalara devletin öncülüğündeki tarım projelerine katkıda bulunmaları yönünde baskı yapıldı. Sosyalist standartlara göre verimsiz görülen Ren geyiği uygulamaları ya caydırıldı ya da sıkı bir şekilde düzenlendi. Bu dönemde aynı zamanda ateist Sovyet rejimi, Dukha kültürünün temel taşı olan şamanizmi ortadan kaldırmaya çalışırken, yerli manevi uygulamaları bastırma girişimleri de görüldü (Janzen & Tichy, 2016). Sonuç olarak, birçok Dukha ailesi kültürel altüst oluş, ekonomik zorluklar ve geleneksel bilgide bir düşüş yaşamıştır.

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çöküşü Dukhalar için bir başka dönüm noktası olmuştur. Moğolistan, azınlık grupları için hem fırsatlar hem de zorluklar getiren piyasa odaklı bir demokrasiye geçti. Bir yandan yeni siyasi sistem, kültürel ifade ve dini uygulamalara daha fazla özgürlük tanıyordu. Öte yandan, bu geçişe eşlik eden ekonomik liberalleşme, Dukhaların yaşadığı bölgelerde doğal kaynaklara yönelik rekabetin artmasına yol açmıştır (Humphrey ve Sneath, 1999).

Günümüzde Dukhalar, Moğolistan'ın en küçük etnik azınlıklarından biri olarak siyasi ötekileştirmeyle karşı karşıya kalmaktadır. Resmi siyasi temsilden yoksunlar ve geçimlerini doğrudan etkileyen politikaları etkilemek için çabalamaktadır. Madencilik ve turizm endüstrilerinin geleneksel otlatma alanlarına olan müdahelesi nedeniyle arazi hakları tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir (Empson, 2011). Ek olarak, hükümetin azınlık gruplarını ana akım topluma entegre etme çabaları çoğu zaman Dukha halkının özel ihtiyaçlarını ve isteklerini göz ardı etmeye potansiyel yaratmaktadır.

3.3. Dukha Türkleri'nin İktisadi Yaşamı

3.3.1. Ren Geyiği Yetiştiriciliği

Dukha ekonomik yaşamının merkezinde ren geyiği yetiştiriciliği yer almaktadır. Ren geyiği birincil süt, peynir ve ulaşım kaynağı olarak hizmet etmektedir. Diğer pastoralist toplumlardan farklı olarak Dukhalar, ren geyiklerini et için nadiren kesip ve onları kültürel ve ekonomik hayatta kalmanın ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Ren geyikleri evcilleştirilerek ve hane halkına ait olmaktadır. Genellikle Ren geyiklerine bir aile üyesi gibi davranılıp ve saygı gösterilmektedir. Topluluğun işleri ve faaliyetleri, ren geyiklerinin bakımı ve beslenmesine odaklanmaktadır. Taygadaki Dukhalar genellikle ren geyiği için en uygun otlamayı bulmak amacıyla kamp kuran iki ila yedi haneden oluşan çadır gruplarından oluşmaktadır. Sürü görevleri kampta paylaşılmakta ve çocuklar küçük yaştan itibaren ren geyiğine bakmayı öğrenmektedir. Kızlar ve genç kadınlar sağım, yoğurt, peynir ve sütlü çay yapımıyla ilgilenirken, genç erkekler, kadınlar ve yaşlılar da hayvan sürülerine yardımcı olmaktadır. Bazı erkekler kış aylarında ren geyiğinin yanında kalarak onları yırtıcı hayvanlardan korumak için açık havada yaşamaktadır. Erkekler ayrıca av aletleri, ren geyiği eyerleri ve arabaları da yapmakta ve onarmaktadır. Nadiren bir ren geyiğini öldürdükleri söylenmektedir. Daha doğrusu yabani hayvanların saldırısına uğrayan Ren geyiklerini mındar olmaması için kesebilirler. Ormandaki yabani hayvanları avlayarak ren geyiği sütü ürünlerinden oluşan günlük besin ihtiyaçlarını gidermektedir.

3.3.2. Avcılık ve Toplayıcılık

Geleneksel olarak Dukhalar, beslenmelerini ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için avcılık ve toplayıcılıkla uğraşmaktadır. Ren geyiği sütü ürünlerinden oluşan günlük besin ihtiyaçlarını gidermek için ormandaki yabani hayvanları avlamakta ancak Moğol hükümetinin dayattığı avlanma düzenlemeleri bu faaliyetleri kısıtlamaktadır ve Dukhalar'ın geleneksel yollarla kendilerini idame ettirme yeteneklerini etkilemektedir.

3.3.3. Turizm

Dış baskılara ve değişen sosyo-ekonomik koşullara yanıt olarak Dukhalar ekonomik faaliyetlerini çeşitlendirmiştir. Turizm önemli bir gelir kaynağı haline gelmektedir. Şaman ziyareti ve Ren geyiği biniciliği bu bölgeye gelen başlıca turistik aktivitelerdir. Bölgeye gelen turistler, Dukhalar'ın çadırlarında konaklamaktadır. Dolayısı ile çadırlarına konaklama yapıldığında belirli bir ücret ödenmektedir.

3.3.4. Zanaat

Dukhalar, ziyaretçilere ren geyiği gezileri, el sanatları satışları ve atalarının topraklarına rehberli turlar dahil olmak üzere kültürel deneyimler sunmaktadır. Turizmle bu etkileşim finansal faydalar sağlamakta ancak aynı zamanda kültürel metalaşma ve çevresel kaygılar gibi zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bölgeye gelen turistler, geyik boynuzlarından veya geyik yününden yapılan el yapımı ürünleri almak için talep ettiğinde, taygadaki bütün hanelere aynı anda haber salınıp, küçük bir Pazar kurulmaktadır. Bu pazardan kasıt, gidilen dönemde

alanda kaç çadır var ise o çadırın aile fertlerinin ürettikleri ürünlerin sergilendiği günümüzde işportacılık gibi yere serilen bir kumaş üstünde yapılmaktadır.

3.3.5. Ticaret

Dukhalar'ın değişen dünyada ve dış dünya ile olan ilişkilerde diğer tüm gelir kaynaklarında olduğu gibi globalizasyon sürecinde önemli yer tutmaktadır. Yabancılarla olan ilişkilerde dolaylı veya dolaysız bütün ekonomik aktiviteleri bununla ilişkilendirilebilir.

Derilerini elde etmek için samur ve sincap gibi yabani hayvanların avlanması hükümet tarafından kontrol edilmekteyken, şu anda çoğu ailede onları tekrar avlamaya başlamıştır. Nakit gelir kaynağı olarak avcılık artık önemli bir hizmete hizmet etmektedir. Piyasaya dayalı ekonomiye uyum sağlama açısından önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca Dukhalar'ın Ren geyiklerini veya diğer yabani geyiklerin boynuzlarını keserek yerel aracılara satmaktadır. Bu aracılar da bunları çeşitli ülkelere ihraç etmektedir (Inamura, 2005).

3.3.6 Yardımlar

Başta Moğolistan Hükümeti olmak üzere, pek çok kurum ve kuruluş bölgeye sosyal sorumluluk projeleri ile birlikte yardımlar getirmektedir. ***Moğolistan Hükümeti,*** 2013 yılından itibaren Dukhalar'ın geleneksel yaşam tarzını desteklemek amacıyla her bir Dukha'ya yaklaşık 70$ ödenek vermektedir. 18 yaşın altındaki Dukha çocukları için ise bunun yarısı kadar daha bir ödenek ailelere ödenmektedir (Sandagdorj, 2023). Şu anda kamuya açık herhangi bir bilgiye literatürde rastlanmasa sahada ziyaret edilen aileler bu ödeneğin hala devam ettiği yönünde bilgi vermiştir. Daha önce ise 17 Aralık 2008 tarih ve 255 sayılı Karar ile Dukhalar'ı desteklemeye yönelik 624 milyon MNT tahsis eden bir programı onaylamıştı. Bu programla Dukhalar'a Moğol gerleri ve güneş pilleri gibi kaynaklar sağlanarak onların soum merkezlerinde kalmaları kolaylaştırılmıştır (Dünya Bankası, 2020).

Dünya Bankası Moğolistan'da Tsaatan halkına destek içeren projeler hayata geçirmektedir. Sürdürülebilir Geçim Projesi (SLP) dizisi gibi özellikle Tsaatan da dahil olmak üzere kırsal toplulukların geçim kaynaklarını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Örneğin İkinci Sürdürülebilir Geçim Projesi, Tsaatan'ın katılımını ve faydasını sağlayacak önlemleri içermektedir. Tsaatan toplulukları ve yerel konseyler arasındaki iletişimi sürdürmek ve Topluluk Girişim Fonu gibi tekliflerinin hazırlanmasına yardımcı olmak üzere bir topluluk aracısı atanmıştır (Dünya Bankası, 2007).

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı, yurtdışında Türkofonlara dış yardımları da organize eden ***Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA),*** Dukhalar'ın soğuk kış şartlarında iktisadi yaşamlarını sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla ailelerin çadırlarını yenilemekte, yağmurluk, bot, ilk yardım malzemesi, geyikler için ilaç gibi malzeme desteği çalışmaları yürütmektedir. Daha önce sürülerindeki Ren geyiği sayısının artması ve genetik bozulmanın önüne geçmek için TİKA tarafından Ren geyiği hibe edilen Dukhalar'a, ayrıca Tsagaannuur ilçesinde Duha Türkleri Araştırma Merkezi kurarak, bölgeye gelen hem turistleri hem de araştırmacıların konaklaması için de gelir elde edilmesi amaçlanmıştır (TİKA, Erişim Tarihi: 15.01.2025).

Dan Plumley tarafından başlatılan **The Totem Peoples Preservation Project of Siberia and Mongolia**, yaşam tarzı ve maneviyatı totem hayvanlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olan geleneksel, yerli ve göçebe kültürlerin hayatta kalmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamak için çalışmaktadır. Kendi kültürlerini sürdüren ve çevrenin en iyi koruyucuları olan yerli halkın köklü geleneklerini korumak için farkındalık projeleri yürütmektedir (Emily, 2010).

The Mongolian Reindeer Fund, Dukhalar'ın Ren geyiği sürüsüne en iyi şekilde yardım etmenin yollarını tartışmak üzere toplantılar düzenleyip Moğol Hayvancılık Enstitüsü ile birlikte çalışmakta ve çobanları eğitmek, ren geyiğinin durumunu değerlendirmek, mevcut sürünün sağlığını ve ömrünü güçlendirmek için gönüllü bir veteriner de temin etmektedir (Emily, 2010).

Nomadic Trails adlı Moğolistan merkezli bir turizm şirketi olan Nomadic Trails'in Dukhalar'a yardım amaçlı bir girişimi olan vakfı ***The Reindeer Tribe of Taiga Foundation,*** Moğolistan'a gelen turistlere promosyon ürünü satarak elde edilen gelirlerin Dukhalar'ın ihtiyaçlarını gidermeye yönelik aktiviteler yürütmektedir. Bunun dışında vakıf bünyesinde bağışçı sistemi ile ayni yardım projeleri gerçekleştirmektedir. Bunlar ağırlıklı olarak tıbbi muayeneler ve tedaviler, etik turizm ile dünya çapında farkındalık ve Ren geyikleri için veterinerlik hizmeti projeleri yürütmektedir (Nomadic Trails, Erişim Tarihi: 15.01.2025).

Smithsonian Enstitüsü, Moğol Geyiği Taşı Projesi aracılığıyla kültürel miras alanlarının restorasyonunu ve korunmasını desteklemek ve böylece kültürel kimliklerinin korunmasına katkıda bulunmak için Tsaatan da dahil olmak üzere yerel topluluklarla işbirliği yapmaktadır (Smithsonian, 2016).

Tsaatan Community and Visitors' Center olarak bu kurumun görevlisi ***Zaya*** ve Zaya'nın yönlendirdiği tercüman ***Eric*** bu bölgeye gelmek isteyen turistlere yardımcı olmaktadır. Bölgeye turist çekmek amacıyla Moğolistan'da pek çok tur şirketi olsa da, yardımların ve tur kapsamında Dukhalar'ın hayatına direkt etki eden gelirlerin aktarılması konusunda Zaya'nın organizasyonu yurtdışındaki pek çok blogger ve youtuber'ın sayfalarında bahsedilmektedir.

Birleşmiş Milletler bünyesinde Dukha halkının sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma yolculuğuna katılmasını nasıl destekleneceğini, insan haklarının korunmasını ve Moğolistan'da kimseyi geride bırakmadan Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SDG'ler) ulaşılmasını nasıl destekleyeceklerini anlamak için bölgeye gelmiştir. (Birlemiş Milletler, 2024). Bölge ziyaretlerinde sıcaklığın düştüğü sert kış aylarında okul yurdunun ısıtma sistemi çalışmadığı ve küçük çocukların açık hava tuvaletlerini kullanmak zorunda kaldıklarını gözlemlenmiştir. Yurttaki çocukları için daha iyi bir ortam yaratmak ve kaliteli eğitim haklarını güvence altına almak amacıyla ısıtma sisteminin acilen ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Önümüzdeki dönemde Birleşmiş Milletler bünyesinde bölgeye yardımların geleceği tahmin edilmektedir.

Bölgeye gelen turistler, turistik aktivite haricinde ödedikleri ücretler dışında, hediyeler de kabul edilmektedir. Dukhalar tarafından herhangi bir beklenti yoktur ancak hediyeler verildiğinde de kabul edilmektedir.

3.4. Dukha Türkleri'nde Maliye

Tarihsel olarak Dukhalar, Ren geyiği ürünleri (et, süt, boynuz) gibi malları un, çay ve aletler gibi ihtiyaçlarla takas eden bir takas ekonomisi uygulanmaktaydı. İzole edilmiş, kendi kendine yeten yaşam tarzlarında para daha az önemlidir.

Günümüzde, Ren geyikleri ulaşım, yiyecek ve ticaret için malzeme sağlayarak ekonomilerinin merkezinde yer almaktadır. Turizm kapsamındaki rehberli turlardan, kültürel deneyimlerden ve zanaat ile birlikte el işi satışlarından elde edilen gelirler, ana nakit kaynaklarından biridir (Fijn, 2011). Nakit, Moğolistan Tugrik'i (MNT) olarak kabul edilmektedir. Moğolistan hükümeti, düzenli nakit yardımı asgari düzeyde finansal istikrar sağlamaktadır. Ticaret kapsamında Ren geyiği ürünleri satılıp veya yerel pazarlarda temel ihtiyaçlara yönelik bunların ticareti yapılmaktadır.

Elde edilen gelirlerin gelirin çoğu gıda (un, şeker, pirinç), yakıt (ısınma ve yemek pişirmek için) ve giyim gibi ihtiyaçlara harcanmaktadır (Fijn, 2011). Elde edilen gelirin temel ihtiyaçlar dışında arta kalan kısmı göçebe yaşam tarzlarını sürdürmek için eyer, halat ve aletler gibi hayvancılık ekipmanlarına fon yaratılmaktadır. Tayga'da hizmetlere sınırlı erişim olduğundan, para daha çok seyahat, kliniklere ve okullara ulaşım için kullanılmaktadır. Yardımlar, nakit olduğu gibi ayni şekilde de yapılmaktadır.

Mali konularla ilgili kararlar genellikle ortak yaşam tarzlarını yansıtacak şekilde kolektif olarak alınmakta ve komünist bir düzen tespiti yapılmıştır (Kawabata, 2017). Para genellikle aileler veya topluluk içinde biriktirilmekte veya paylaşılmaktadır. Dukhalar, kolektif refahı bireysel mali kazançtan daha ön planda tuttuğu gözlenmiştir. Dolayısı ile Dukhaların geleneksel değerleri finansal zayıflıklara yol açabilecek tasarruf veya uzun vadeli finansal planlamayı önemsememektedir.

Özellikle Tsanaagguur'a yapılan seyahat sırasında, saha çalışmasında gözlemlenen bir diğer bulgu, gelen dış yardımlar ve hükümet tarafından verilen maaşın refah artışı sonucunda ve Moğol Hükümeti'nin yabani hayvanların avcılığına yönelik denetim faaliyetlerini arttırması geleneksel iş kollarından elde edilen gelirlerin azalmasına ve bunun sonucunda Dukha halkının emek verimliliğinin düşmesine sebebiyet vermektedir.

3.5. Zorluklar ve Sürdürülebilirlik

Teknolojik ilerleme, Dukha kamplarında gözlemlendiği üzere çadırlarda güneş enerjisi panelleri bulunmakta ve Tayga'daki enerji ihtiyaçları bu yöntemle çözüm bulmuştur. Internet erişimi bölgede yok denilecek kadar az, herhangi bir GSM operatörü sinyali çekmemektedir.

Kültürel Asimilasyon, Dukhalar'ın karşı karşıya kaldığı tehlikedir. Genç nüfusun Dukha dilini konuşmaması ve sadece yaşlı Dukhalar arasında sınırlı kalması, önümüzdeki çok kısa sürede dillerinin tamamen yok olacağı riskini taşımaktadır. Genç nüfusun, Dukha toplumunun tarihsel ve geleneksel iş kolları olan Ren geyiği yetiştiriciliği her ne kadar küçük yaşta hayvanlarla birlikte büyümesine rağmen, aile büyüklerinin özellikle şehir yaşamına karşı sempatisi ile birlikte Moğolca ve Moğol yaşamına uygun bir hayat tarzı benimsemesine sebebiyet vermektedir. Dukha ailelerinin çocuklarının eğitim ve sağlık hizmetini tam anlamıyla

alabilmesi için okul yurtlarında yetiştirilmesi, Dukha kimliğinin yok olmasının önündeki engellerden biri olarak gözlenmiştir.

Kampta bulunduğum süre zarfında, dukhaların karşılaştığı en kritik zorluklardan biri, giderek daha değişken hale gelen hava koşullarından kaynaklandığı aktarılmıştır. Bölgeden alınan iklim verileri, ortalama sıcaklıklarda ölçülebilir bir artış olduğunu ve bunun da düzensiz mevsimsel döngülere katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bir zamanlar sürekli olarak sert ve öngörülebilir olan kışlar, artık ani sıcak dönemlerle ve ardından aşırı soğuk havalar yaşanmaktadır. Seyahat sırasınca hava durumu takibi Apple Iphone 16 Pro Max cep telefonundan stabil olmayan hava değişikleri seyahat öncesi de gözlenmiştir. Bu dalgalanmalar, sadece liken aramak için karla kaplı arazilere bağımlı olan ren geyiği popülasyonlarını strese sokmakla kalmayıp, aynı zamanda daha önce sabit soğuk koşulların hafiflettiği hastalık ve parazit istilası vakalarını da artırabilmektedir. Sıcak yaz ayları ayrıca orman yangınlarının görülme riskini ve bu da mevcut otlak alanlarını daha da azaltıp ve Dukhaların geleneksel göç yollarını değiştirme riskini de taşımaktadır. İklim ısınmasının doğrudan bir sonucu olan permafrostun erimesi başka bir ekolojik bozulmaya yol açmaktadır. Meraların bütünlüğü, su kaynakları ve toprak stabilitesi tehlike altında kalabilir. Hem ren geyiği hem de Dukhalar için kritik kaynakların kalitesi ve kullanılabilirliği azaltmaktadır. Sıcak iklimlere daha iyi uyum sağlayan türlerin kuzeye göçü de dahil olmak üzere bitki örtüsündeki değişiklikler, tayganın biyolojik çeşitliliğini değiştirebilir.

Sağlık sorunları için bölgeye zaman zaman doktorlar gelmektedir. Moğol doktorları zaman zaman kamplara uğramakta ve burada ön muayeneler yapılmaktadır. Kırsaldan şehire ulaşım elverişsiz olduğu için acil müdahaleler için herhangi bir sağlık merkezi bulunmamaktadır.
Kuzey Moğolistan'daki veterinerlik altyapısı seyrek ve Dukhalar genellikle düzenli sağlık kontrolleri veya hayvanları için koruyucu bakım arayışına girecek kaynaklara erişim sınırlıdır. İzole taygada teşhis araçlarını ve ilaçları elde etmek zordur, bu da Dukhaların, Ren geyiklerine yönelik hastalık salgınlarıyla karşı karşıya kaldıklarında çok az seçenek bırakmaktadır. Geleneksel ekolojik bilgi değerli olsa da bazen çevresel ve iklimsel değişimlerin getirdiği sağlık tehditlerini ele almada yetersiz kalmaktadır.

Genç kuşakların kentsel alanlardaki ekonomik fırsatlar için giderek daha fazla taygayı terk etmesi nedeniyle, nesiller arası bilgi kaybı, Ren geyiği hastalıklarının erken belirtilerini tespit etme ve sürü sağlığını etkili bir şekilde yönetme kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu veterinerlik sorunlarının ele alınması, gelişmiş veterinerlik destek programları, Dukhalar için kültürel açıdan hassas eğitim ve lokal bilgilerinin modern veterinerlik bakımına entegrasyonu dahil olmak üzere çok yönlü bir yaklaşım gerektirilmesi gerektiği ortadadır. Böyle bir destek olmadan, Dukhaların Ren geyiği yetiştirme geleneğinin uzun vadeli sürdürülebilirliği ve kültürel hayatta kalma ciddi risk altında olmaya devam edecektir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tarihsel olarak Dukha ekonomisi kendi kendine geçimlik bir çerçevede işlemekteydi. Ren geyiği ticaret için yiyecek, ulaşım ve malzeme sağlamakta, takas sistemleri ise Dukhaların

komşu topluluklarla mal alışverişinde bulunmasına olanak sağlamaktadır. Bu kendi kendine yeten ekonomik model, doğanın döngüleriyle ve yaşadıkları ormanlık bölge olan Tayga'ya duydukları manevi saygıyla yakından bağlantılıdır. Ancak, Moğolistan ekonomisi modernleştikçe Dukhalar giderek daha fazla dış etkilere maruz kalmaktadır. Turizm, rehberli turlar, kültürel alışverişler ve el işi ürünlerin satışı yoluyla nakit gelir sağlayan önemli bir ekonomik itici güç olarak ortaya çıkmıştır. Ek olarak, hükümet destekleri ve uluslararası yardımlar, topluluklarına yeni finansal kaynaklar sunarak onları nakit temelli bir ekonomiye daha da entegre etmektedir.

Bu ilerlemelere rağmen Dukhalar 21. yüzyılda önemli ekonomik zorluklarla karşı karşıyadır. Mevsimsel ve değişken bir sektör olan turizme bağımlılıkları finansal istikrarsızlık yaratırken, uzak konumları pazarlara, sağlık hizmetlerine ve eğitime erişimi kısıtlıdır. İklim değişikliği ve çevresel bozulma aynı zamanda geleneksel ren geyiği yetiştirme uygulamalarını da tehdit ederek geçim kaynaklarının sürdürülebilirliğini azaltma riski vardır. Aynı zamanda, nakit ekonomisine geçiş Dukha'nın geleneksel değerlerini ve toplumsal yaşam tarzını aşındırma riski taşıdığından, modern ekonomik uygulamaların uygulamaya konması kültürel korumayla ilgili endişeleri artırmaktadır. Para, geleneksel yaşam tarzlarını ve değerlerini koruma konusunda zorluklara yol açmaktadır. Nakit kaynağı olarak paraya olan talep ve bunun sonucunda turizme artan bağımlılık, onları ziyaretçi sayısındaki dalgalanmalara karşı savunmasız hale getirmektedir.

KAYNAKÇA

Birleşmiş Milletler. (2024). Leaving No One Behind: Reaching Out to the Most Unreached Ethnic Minorities, Erişim Tarihi: 20.01.2025 https://mongolia.un.org/en/276267-leaving-no-one-behind-reaching-out-most-unreached-ethnic-minorities

Dünya Bankası. (2020) Mongolia: Additional Financing of Third Sustainable Livelihood Project, Erişim Tarihi: 20.01.2025 https://documents1.worldbank.org/curated/en/332881583235253554/pdf/Indigenous-Peoples-Plan.pdf

Dünya Bankası, (2007) Mongolia Second Sustainable Livelihoods Project: Indigenous Peoples Plan Erişim Tarihi: 20.01.2025 https://documents1.worldbank.org/curated/en/311561468060540677/pdf/IPP207.pdf

Emily, C. (2010). The Totem Peoples Preservation Project of Siberia and Mongolia, Erişim Tarihi: 15.01.2025 https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/totem-peoples-preservation-project-siberia-and-mongolia

Empson, R. (2011). Harnessing Fortune: Personhood, Memory, and Place in Mongolia. Oxford University Press.

Ferrell, J. (2020). Reindeer People: Shamanism and the Cultural Survival of the Dukha. University of Alaska Press.

Fijn, N. (2011). Living with herds: Human-animal coexistence in Mongolia. Cambridge University Press.

Flenniken, M. (2007). Reindeer nutrition and pasture analysis in the Mongolian Taiga.

Humphrey, C., & Sneath, D. (1999). The End of Nomadism?: Society, State, and the Environment in Inner Asia. Duke University Press.

Inamura, T. (2005). The transformation of the community of Tsaatan reindeer herders in Mongolia and their relationships with the outside world. Senri ethnological studies, 69, 123-152.

Janzen, J., & Tichy, P. (2016). "The Dukha: Indigenous Reindeer Herders of Mongolia's Taiga." Cultural Survival Quarterly, 40(3), 18-22.

Kawabata, M. (2017). The Tsaatan reindeer herders and their shifting relations with the state in Mongolia. Asian Ethnicity, 18(3), 294-312.

Küçüküstel, S. (2013). The Dukha And How They Perceive The Environment–Maintaining Good Relations With Land Spirits (Doctoral dissertation, MA Thesis, Yeditepe University, Istanbul).

Machulla, H. K., Batnasan, D., Steinborn, F., Uyar, F. A., Saruhan-Direskeneli, G., Oguz, F. S., ... & Dorak, M. T. (2003). Genetic affinities among Mongol ethnic groups and their relationship to Turks. Tissue Antigens, 61(4), 292-299.

National Statistical Office of Mongolia https://www2.1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=Census2020-Main-report.pdf&ln=Mn

Nomadic Trails, www.nomadictrails.com Erişim Tarihi: 15.01.2025

Sandagdorj, D. (2023). The Last Reindeer Herder: One Woman's Fight To Save A Mongolian Tradition, Erişim Tarihi: 15.01.2025 https://worldcrunch.com/culture-society/culture-mongolia-traditions

Smithsonian Institution. (2016). Preserving Mongolian Culture at the Edge of the Arctic Erişim Tarihi: 20.01.2025 https://global.si.edu/success-stories/preserving-mongolian-culture-edge-arctic

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, www.tika.gov.tr Erişim Tarihi: 15.01.2025 https://tika.gov.tr/detailtika_mogolistan%27daki_duha_turklerine_destek_olmaya_devam_ediyor-2/

EKLER

Fotoğraf 1: Dukha çadırı, geleneksel çum (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 2: Dukha çadırı, geleneksel çum (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 3: Dukha çadırı, geleneksel çum (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 4: Doğu Tayga'da Ren Geyiği Yetiştiriciliği (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 5: Doğu Tayga'da Ren Geyiği Yetiştiriciliği (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 6: Doğu Tayga'da Ren Geyiği Yetiştiriciliği (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 7: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 8: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 9: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 10: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 10: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 11: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 11: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 12: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 13: Doğu Tayga Genel Görünüm (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 14: Dukha Türkleri, Doğu Tayga'da bir aile (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 15: Dukha Türkleri, Doğu Tayga'da bir aile (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 16: Dukha Türkleri, Doğu Tayga'da bir aile (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 17: Dukha Türkleri, Doğu Tayga'da bir aile (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 18: Dukha Türkleri, Erkek Şaman ve Eşi (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 19: Dukha Türkleri'nin El İşi Zanaatleri (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 20: Dukha Türkleri Ormancılık İşleri (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 21: Dukha Türkleri Ormancılık İşleri (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 22: Dukha Türkleri Atölyesi (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 23: Dukha Türkleri Çadır Yaşamı (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

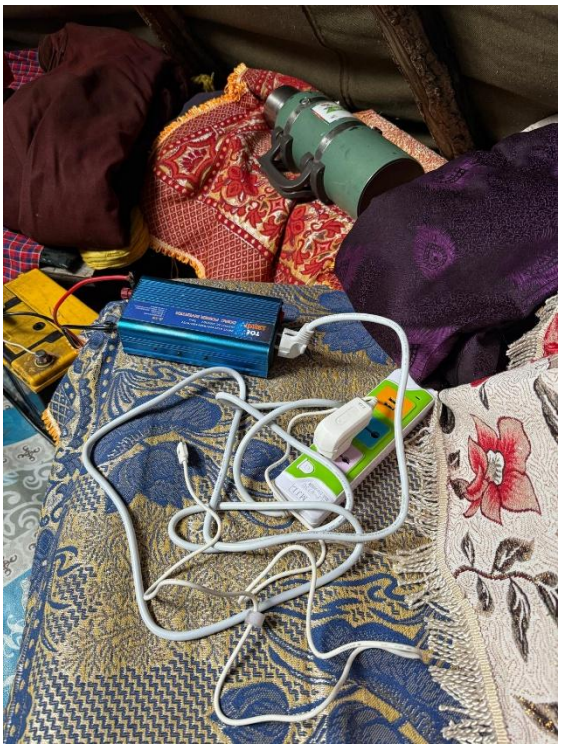
Fotoğraf 24: Dukha Türkleri Çadır Yaşamı (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 25: Dukha Türkleri Çadır Yaşamı (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 26: Dukha Türkleri Çadır Yaşamı (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 27: Dukha Türkleri Çadır Yaşamı (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

Fotoğraf 28: Dukha Türkleri Çadır Yaşamı (Kış Kampı, Doğu Taiga - Tsagaannuur, 10.03.2025, M.Şimşek).

POLİTİK BİR KARAKTERİ MİTİK BİR ŞAHSİYETLE MEŞRULAŞTIRMAK: DONALD TRUMP VE "KRAL KİROS" BENZETMESİ

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

Modern sekülerleşme iddialarının aksine modern demokratik siyasette, dinî ve mitik anlatıların hem siyasal eylem ve kararlara yön vermede hem de siyasal meşruiyet devşirmede belirleyici bir rol oynamaya devam ettiği görülmektedir. Bu olgunun en çarpıcı örneklerinden biri, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Donald Trump'ın bazı Evanjelik ve Hıristiyan Siyonist çevrelerde Eski Ahit'teki Pers Kralı Kiros ile özdeşleştirilmesidir. Özellikle 2016 başkanlık seçimleri sırasında yaygınlaşan bu söylemde geleneksel muhafazakâr Hristiyan ahlak kodlarıyla belirgin bir tezat oluşturan Trump figürü, Tanrı tarafından belirli bir tarihsel amacı gerçekleştirmek üzere kullanılabilecek "modern Kiros" şeklinde sunulmuştur. Bu analoji aracılığıyla teo-mitolojik bir kurguya dâhil edilen liderin ahlaki kusurları Tanrı'nın iradesini gerçekleştiren "kusurlu bir kap" (*imperfect vessel*) retoriğiyle aklanmıştır. Bu çalışma, Trump–Kiros benzetmesini politik mit, kolektif kimlik, karizmatik meşruiyet, dinsel milliyetçilik ve siyasal mobilizasyon kavramları çerçevesinde incelemektedir. Çalışmanın temel tezi, Trump'ın Kiros olarak sunulmasının basit bir tarihsel benzetme veya teolojik yorum değil, mitik bir anlatının çağdaş bir siyasal aktöre aktarılması yoluyla gerçekleştirilen mitik bir meşrulaştırma stratejisi olduğu yönündedir. Kiros'un Yeşaya kitabında İsrail Tanrısı tarafından görevlendirilen, fakat İsrailli olmayan bir hükümdar olarak sunulması, Trump'ın kişisel karakteri ile muhafazakâr Hıristiyanların ahlâkî beklentileri arasındaki gerilimi çözmeye yarayan özel bir söylemsel imkân sağlamıştır. Böylece "Trump iyi bir Hıristiyan mıdır?" sorusu, "Tanrı Trump'ı belirli bir tarihsel amaç için kullanıyor olabilir mi?" sorusuna dönüştürülmüş ve böylece liderin ahlâkî karakteri yerine tarihsel işlevi ön plana çıkarılmıştır. Çalışmada bu süreç "mitik meşrulaştırma" ve "seçici sembolik aktarım" kavramlarıyla açıklanmaktadır. Elde edilen bulgular, Kiros metaforunun Evanjelik seçmen için yalnızca bir retorik araç olmadığını, aynı zamanda seküler kurumları ve siyasal muhalifleri "kozmolojik bir kötülük" olarak kodlayan manici bir dünya görüşü ürettiğini göstermektedir. Böylece pragmatik siyasal kazanımlar (muhafazakâr yargıç atamaları, büyükelçiliğin Kudüs'e taşınması) ilahi bir kehanetin tezahürü olarak rasyonelleştirilmiştir. Sonuç olarak çalışma, mitik düşüncenin siyasal projeleri gerçekleştirmede nasıl araçsallaştırıldığını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Politik Mit, Donald Trump, Kral Kiros, Hristiyan Siyonizmi, Siyasal Meşruiyet.

LEGITIMIZING A POLITICAL FIGURE THROUGH A MYTHICAL FIGURE: DONALD TRUMP AND THE "KING KİROS" ANALOGY

ABSTRACT

Contrary to claims of modern secularization, religious and mythical narratives continue to play a decisive role in both guiding political actions and decisions and in deriving political legitimacy in modern democratic politics. One of the most striking examples of this phenomenon is the identification of United States President Donald Trump with Kiros the Persian King in the Old Testament by some Evangelical and Christian Zionist circles. Particularly prevalent during the 2016 presidential election, this discourse presented the Trump figure, which stands in stark contrast to traditional conservative Christian moral codes, as a "modern Kiros" who could be used by God to accomplish a specific historical purpose. Through this analogy, the leader, incorporated into a theo-mythological construct, is absolved of his moral flaws through the rhetoric of an "imperfect vessel" fulfilling God's will. This study examines the Trump–Kiros analogy within the framework of political myth, collective identity, charismatic legitimacy, religious nationalism, and political mobilization. The central thesis of this study is that presenting Trump as Kiros is not simply a historical analogy or theological interpretation, but a mythical legitimation strategy achieved through the transfer of a mythical narrative to a contemporary political actor. The portrayal of Kiros in the Book of Isaiah as a non-Israelite ruler appointed by the God of Israel provides a specific discursive opportunity to resolve the tension between Trump's personal character and the moral expectations of conservative Christians. Thus, the question "Is Trump a good Christian?" is transformed into "Could God be using Trump for a specific historical purpose?", thereby prioritizing the leader's historical function over his moral character. This process is explained in the study using the concepts of "mythical legitimation" and "selective symbolic transference." The findings demonstrate that the Kiros metaphor is not merely a rhetorical tool for the Evangelical electorate, but also produces a Manichean worldview that codes secular institutions and political opponents as "cosmological evil." Thus, pragmatic political gains (appointments of conservative judges, relocation of the embassy to Jerusalem) are rationalized as manifestations of divine prophecy. Consequently, the study reveals how mythical thinking is instrumentalized in the realization of political projects.

Keywords: Political Myth, Donald Trump, King Kiros, Christian Zionism, Political Legitimacy.

1. GİRİŞ

Modern sekülerleşme iddialarının aksine modern demokratik siyasette, dinî ve mitik anlatıların hem siyasal eylem ve kararlara yön vermede hem de siyasal meşruiyet devşirmede belirleyici bir rol oynamaya devam ettiği görülmektedir. Bu olgunun en çarpıcı örneklerinden biri, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Donald Trump'ın bazı Evanjelik ve Hıristiyan Siyonist çevrelerde Eski Ahit'teki Pers Kralı Kiros ile özdeşleştirilmesidir. Özellikle 2016 başkanlık seçimleri sırasında yaygınlaşan bu söylemde geleneksel muhafazakâr Hristiyan ahlak

kodlarıyla belirgin bir tezat oluşturan Trump figürü, Tanrı tarafından belirli bir tarihsel amacı gerçekleştirmek üzere kullanılabilecek "modern Kiros" şeklinde sunulmuştur. Bu analoji aracılığıyla teo-mitolojik bir kurguya dâhil edilen liderin ahlaki kusurları Tanrı'nın iradesini gerçekleştiren "kusurlu bir kap" (*imperfect vessel*) retoriğiyle aklanmıştır. Bu çalışma, Trump–Kiros benzetmesini politik mit, kolektif kimlik, karizmatik meşruiyet, dinsel milliyetçilik ve siyasal mobilizasyon kavramları çerçevesinde incelemektedir. Çalışmanın temel tezi, Trump'ın Kiros olarak sunulmasının basit bir tarihsel benzetme veya teolojik yorum değil, mitik bir anlatının çağdaş bir siyasal aktöre aktarılması yoluyla gerçekleştirilen mitik bir meşrulaştırma stratejisi olduğu yönündedir.

"Mit" kavramı modern düşüncede çoğu zaman gerçekliğin karşıtı olarak kullanılmıştır. Buna göre mit, bilimsel bilgiye veya tarihsel olgulara karşıt olarak "yanlış" bir anlatı şeklinde değerlendirilmiştir (Adıbelli 2021, 186 vd.). Ancak politik mit çalışmalarında bu yaklaşımın yetersiz olduğu ileri sürülmektedir. Chiara Bottici'ye göre politik mitin analitik önemi onun doğru veya yanlış olmasından önce, bir topluluğun siyasal deneyimine anlam verme işlevinden kaynaklanmaktadır (Bottici 2007, 14-15). Bottici ve Challand, politik miti "ortak bir anlatı üzerinde çalışma" süreci olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu anlatı, topluluğun siyasal durumunu anlamlandırmasına yardım eder; zaman içinde tekrarlandıkça kolektif kimliğin bir parçası hâline gelir (Bottici ve Benoît Challand 2006, 316).

Dolayısıyla politik mit, geçmişe ilişkin bir hikâyenin basit biçimde tekrar edilmesi değildir. Geçmiş, bugünün siyasal ihtiyaçları açısından yeniden yorumlanır. Mitik anlatı geçmişten semboller seçer, bu sembolleri güncel siyasal aktörlere ve problemlere bağlar ve böylece bugünün siyasal dünyasına anlam verir. Trump–Kiros örneğinde de tam olarak böyle bir süreç gerçekleşmektedir. Kiros'un antik dünyadaki tarihsel rolünden ziyade, onun kutsal metin içerisindeki belirli özellikleri seçilmekte ve Trump'a aktarılmaktadır. Bu sürecini ne şekilde işlediğine ve hangi sonuçlar elde edildiğini dair analizlerimize geçebiliriz.

2. TRUMP–KİROS ANALOGİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE "KUSURLU ARAÇ" PARADİGMASI

8 Kasım 2016 seçimlerinden önce, Karizmatik ve Pentekostal Evanjelikler, Donald Trump'ın Tanrı tarafından Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. başkanı olarak seçileceğine dair kehanetlerini paylaştılar. Fakat Amerikan başkanlık adaylarından biri olan Trump ile Pers kralı Kiros arasında analojinin en görünür biçimde yaygınlaştırılmasında Evanjelik lider Lance Wallnau'nun önemli bir rolü olmuştur. Wallnau ile birlikte Kiros, seçmen ikna etmek için siyasi bir araç hâline gelmiştir. Trump kehaneti, özellikle seçimlerin son aylarında Evanjelik medya ağları ve televizyon vaizlerinin sayesinde yayılmıştır.

Seçimlerden önce Trump'la ikinci görüşmesinden önce Wallnau bir kehanet görmüştür. Wallnau, İşaya 45'i okuduğunda, bunun Trump üzerinde bir "Kiros seçilmişliği" olduğu ve "45. Başkanın İşaya 45'teki Kiros olması gerektiği" anlamına geldiğine kanaat getirmiştir. Wallnau'nun mesajı, Trump'ın karakteriyle ilgili tartışma ve muhafazakâr Hristiyanların ona oy vermekteki isteksizliğiyle doğrudan ilgiliydi. Eski Ahit'teki Kiros tipi, bu soruna esnek bir

çözüm sunuyordu. Wallnau'nun anlatımı özellikle bir yönü vurguladı. İşaya 45'te Tanrı, Kiros'a "Beni tanımadığın halde" (İşaya 45:4) diye seslenir. Tanrı ayrıca bu Yahudi olmayan kişiyi "Benim meshedilmişim"(*Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit* 1997, 700) olarak adlandırır. Bu da onun "belirli bir görev için özel olarak seçildiğini ve ayrıldığını" gösterir (Wallnau 2016b). Wallnau'ya göre, çıkarılacak ders şudur: "Tanrı, inanç topluluğunun bir parçası olmayan seküler liderleri mesheder/seçer" ve bu sefer bu kişi Trump'tı. Kral Kiros'un 2016 başkanlık seçimlerindeki siyasi faydası, karakteri Hristiyan erdemleriyle çelişen bir adayı desteklemek için İncil'e dayalı bir argüman sunmasında yatmaktadır. Wallnau ve diğer etkili Evanjelikler, Trump tarafından stratejik olarak hedef alınan Evanjelik seçmenleri harekete geçirmek için bu aracı bilinçli olarak kullandılar (Trangerud 2021, 16).

Kudüs'teki Friends of Zion Heritage Center'ın kurucusu Mike Evans'a göre, Kiros "Yahudi halkını kurtaran" ve "Tanrı'nın kurtuluş için bir aracı olarak kullanılan" birini temsil etmektedir. Bunun ima ettiği şey, Trump'ın "kusurlu bir kap" ["imperfect vessel"], "kusurlu bir insan" - olarak tanımlanmasıyla ifade edilir. Tanrı onu "planlarını ve amaçlarını gerçekleştirmek için inanılmaz, şaşırtıcı bir şekilde" kullanmıştır (Trangerud 2021, 18).

Kiros Yahudi değildi fakat Tanrı tarafından seçilmiş/meshedilmiş ve Yahudileri sürgün hayatından kurtarmak üzere kullanılmıştı. Wallnau gibi Evanjelik liderlerin Kiros üzerinden ürettikleri politik mite göre seküler erkekler ve kadınlar, görünüşte iyi bir Hristiyandan belirli bir görev için daha nitelikli olabilirlerdi. Nitekim Trump, Hristiyan öğretinin vaz ettiği geleneksel lider modeline uymasa da Tanrı tarafından kullanılabilirdi. Bu paralellik, Trump'ın karakterine ilişkin eleştiriyi siyasal desteğin önünde zorunlu bir engel olmaktan çıkaran teorik bir mekanizma sağlamaktadır.

Trump karakterinin Kitab-ı Mukaddes'te hikâyesi anlatılan Pers kralı Kiros'a benzetilmesinin en önemli özelliği, liderin ahlâkî niteliği ile tarihsel işlevinin birbirinden ayrılmasıdır. Normal siyasal ve teolojik değerlendirmede liderin karakteri önemlidir. Ancak Kiros modelini öne sürenlerin paradigmasında **"**Bu kişi iyi midir?" yerine "Bu kişi Tanrı'nın planında kullanılmakta mıdır?" sorusu esas alınmaktadır. Bu iki soru arasında önemli fark, birincisinin etik bir soru, diğerinin ise teleolojik bir soru olmasıdır. "Savaşta her yol mubahtır" mantığıyla hareket eden bu paradigmada kullanılan araç önemli değil, hedefe ulaşmak önemlidir. Siyasi lider açısından bakıldığında aynı durum söz konusudur. Hristiyan olmasa bile herhangi bir kişi menzili maksuda eriştiriyorsa ihtiyara şayandır. Evanjelikler, Trump'ta bir dindaş veya ahlâkî bir örnek göremeseler de kendi siyasal hedeflerini dinî ideallerini ve ideolojilerini gerçekleştirebilecek potansiyeli gördüler (Durbin 2020, 18).

Wallnau ve benzer görüşteki Evanjelikler, Trump'ı destekliediler çünkü o, onların davalarını desteklemeye istekliydi. Trump'ı bir Kiros olarak nitelendirmeleri, egemenlik teolojisi ve Tanrı'nın krallığını yeryüzünde kurma arzusu ışığında anlaşılmalıdır. Buradaki fikir, Tanrı'nın Hristiyanları toplumu sadece etkilemekle kalmayıp, yönetmeye ve şekillendirmeye çağırdığıdır. Burada, Hristiyanların görevi, sadece bireyleri değil (geleneksel evanjelizmde olduğu gibi), tüm ulusları Mesih için kazanmaktır. Kilisenin görevi, şeytani güçlerin üstesinden gelmek ve ardından Tanrı adına ulusları yönetmektir (Trangerud 2021, 23).

Hem Kiros hem de Trump, "yalnızca" kurtarmayı vaat ettikleri insanlara yabancıydılar. Kiros Yahudi değildi ve Trump muhafazakâr bir Hristiyan değil. Kiros, Yahudileri özellikle önemsediği için değil, "aydınlanmış sömürgecilik" uyguladığı ve Babil ile Mısır sınırı arasında koruyucu bir tebaa tamponu istemiş olabileceği için kurtardı. Benzer şekilde, Trump'ın muhafazakâr Hristiyanlarla ilişkisi son derece karşılıklı bir çıkar ilişkidir: siyasi güç karşılığında veya en azından demografik düşüşe rağmen devam eden kültürel ve siyasi önem duygusu karşılığında seçmenlerin oyları. Kiros'un sağladığı kurtuluş, kendi gücünü genişletme arzusunun bir yan etkisiydi. Trump'ın Hristiyan seçmenlere vaat ettiği şan şöhret onlara veya Tanrı'ya olan sevgisinin bir sonucu değil, ona iktidarı vermelerinin karşılığıdır (Barrett-Fox 2018, 512).

3. MİTİK MEŞRULAŞTIRMA VE KOLEKTİF KİMLİK

Politik mit yalnızca liderin kimliğini dönüştürmez, onu destekleyenlerin kimliğini de dönüştürmektedir. Bottici'nin yaklaşımında politik mit, kolektif kimliğin oluşumunda önemli bir işlev görmektedir. Ortak anlatı, topluluğun kendisini tarihsel bir aktör olarak görmesini sağlamaktadır. Trump–Kiros anlatısında da Evanjelik topluluk yalnızca bir seçmen kitlesi değildir. Kendisine Tanrı'nın tarihsel planında rol verilen bir topluluk olarak yeniden tanımlanmaktadır. Trump, Kiros ile özdeşleştirilirken, Evanjelikler, Tanrı'nın planındaki topluluğun yerine geçmektedir. Amerika, kurtarılması gereken ülke; Liberal/seküler güçler tehdit kaynağı olarak görülmektedir. Politik mite dayalı bu sembolik sistemde Trump'a oy vermek yalnızca siyasal bir tercih olmaktan çıkıp daha geniş bir dinsel-tarihsel anlatının parçası hâline gelebilmiştir. Trump'ın Kiros olarak sunulması, Evangelik seçmenleri belirli bir siyasal eyleme, yani Trump'a oy vermeye yönlendiren bir anlatıya dönüşmüştür.

Tarihsel Kiros ile Yeşaya'da anlatılan Kiros aynı analitik düzlemde ele alınamaz. Politik mit açısından "Kiros gerçekten böyle miydi?" sorusundan önce "Trump destekçileri Kiros'u nasıl tasarlıyor?" sorusu ön plana geçmektedir. Politik mit tarihsel şahsiyetin bütün özelliklerini aktarmayıp, belirli özellikleri seçer, diğerlerini görmezden gelir. Trump analojisinde Kiros'tan seçilen başlıca özellikler şunlardır: Yahudi olmaması, Tanrı'nın onu kullanması, İsrail lehine hareket etmesi, güçlü bir hükümdar olması, tarihsel bir dönüşüm gerçekleştirmesi, Tanrı'yı bilmemesine rağmen onun planında yer alması. Bu benzerlikler göz önünde bulundurulurken Kiros'un tarihsel bağlamı, Pers İmparatorluğu'nun siyasal yapısı ve antik Yakın Doğu'nun karmaşık tarihi büyük ölçüde analojinin dışında bırakılır. Dolayısıyla politik mitte söz konusu olan tarihsel durumları yansıtmaktan ziyade seçici sembolik aktarım söz konusudur. Mitik analojide, tarihsel figürün bütün özelliklerinin çağdaş aktöre aktarılmaz, çağdaş siyasal ihtiyaca cevap veren belirli sembolik özellikler seçilerek aktarılır.

Trump-Kiros analojisiyle gerçekleştirilen dönüşümde siyasal liderin karakterine ilişkin tartışma onun tarihsel misyonuna ilişkin tartışmaya dönüşmüştür. "Trump iyi bir insan mı?" şeklindeki ahlâkî değerlendirme "Trump iyi bir Hıristiyan mı?" şeklindeki dinî değerlendirmeye, oradan da "Trump Tanrı'nın amaçlarına hizmet ediyor mu?" biçimindeki teleolojik değerlendirmeye dönüşmüştür. Bu analojinin temel işlevi politik bir karakteri mitik bir şahsiyetle meşrulaştırmak

olmuştur. Politik mit, siyasal liderin tartışmalı karakterini, daha büyük bir kutsal anlatı içerisinde meşrulaştırmıştır.

Bununla birlikte Trump-Kiros analojisini içeren politik mitin bütün Evanjelikleri veya bütün muhafazakâr Hıristiyanlar nezdinde kabul gördüğü varsayılmamalıdır. Zira Amerikan Hristiyanlığı da Evanjelikalizmi de homojen toplulukluklar değildir. Trump'a destek verenler arasında farklı teolojik, kültürel ve siyasal gerekçeler bulunmaktadır. Dolayısıyla Kiros anlatısı, bütün Trump seçmenlerinin davranışını açıklayan tek neden olarak görülmemelidir.

Bu çalışma da Kiros anlatısının Trump'a verilen desteğin "tek sebebi" olduğunu ileri sürmemektedir. Bunun yerine belirli bir dinsel söylem içerisinde Kiros mitinin meşrulaştırıcı ve mobilize edici işlevini incelemektedir. Bu sınırlılık özellikle önemlidir. Aksi takdirde çalışma, dinsel açıklamayı siyasal davranışın bütün nedenlerinin yerine koyma riskini taşır.

4. SONUÇ

Kiros'un Yeşaya kitabında İsrail Tanrısı tarafından görevlendirilen, fakat İsrailli olmayan bir hükümdar olarak sunulması, Trump'ın kişisel karakteri ile muhafazakâr Hıristiyanların ahlâkî beklentileri arasındaki gerilimi çözmeye yarayan özel bir söylemsel imkân sağlamıştır. Böylece "Trump iyi bir Hıristiyan mıdır?" sorusu, "Tanrı Trump'ı belirli bir tarihsel amaç için kullanıyor olabilir mi?" sorusuna dönüştürülmüş ve böylece liderin ahlâkî karakteri yerine tarihsel işlevi ön plana çıkarılmıştır. Çalışmada bu süreç "mitik meşrulaştırma" ve "seçici sembolik aktarım" kavramlarıyla açıklanmaktadır. Elde edilen bulgular, Kiros metaforunun Evanjelik seçmen için yalnızca bir retorik araç olmadığını, aynı zamanda seküler kurumları ve siyasal muhalifleri "kozmolojik bir kötülük" olarak kodlayan manici bir dünya görüşü ürettiğini göstermektedir. Böylece pragmatik siyasal kazanımlar (muhafazakâr yargıç atamaları, büyükelçiliğin Kudüs'e taşınması) ilahi bir kehanetin tezahürü olarak rasyonelleştirilmiştir. Sonuç olarak çalışma, mitik düşüncenin siyasal projeleri gerçekleştirmede nasıl araçsallaştırıldığını gözler önüne sermektedir.

Donald Trump'ın Kral Kiros ile özdeşleştirilmesi, çağdaş Amerikan siyasetinde din, mit ve siyasal meşruiyet arasındaki ilişkinin dikkat çekici örneklerinden biridir.

Bu çalışma, söz konusu ilişkinin basit bir Kitab-ı Mukaddes benzetmesi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Trump-Kiros analojisi, kutsal bir tarih anlatısının çağdaş bir siyasal aktöre aktarılması yoluyla çalışan politik mitik meşrulaştırma mekanizmasıdır.

Kiros'un Yeşaya kitabındaki konumu bu mekanizmanın oluşması için özel bir imkân sağlamıştır. Kiros, İsrailli olmadığı hâlde Tanrı tarafından seçilen ve İsrail'in tarihsel kaderinde belirli bir işlev gören hükümdar olarak tasvir edilir. Bu durum, Trump'ın geleneksel Hıristiyan lider modeline uymayan özelliklerinin teolojik açıdan yeniden yorumlanmasına imkân vermiştir. Böylece ortaya çıkan söylem şu mantığa dayandırılmıştır: Trump kusursuz bir Hıristiyan olmak zorunda değildir. Kiros da değildi. Trump'ın Tanrı'yı "bilmesi" zorunlu değildir. Kiros da Tanrı'yı bilmiyordu. Önemli olan Trump'ın Tanrı'nın tarihsel planında kullanılmasıdır. Bu mantık, Trump'ın kişisel karakterine yönelik eleştirileri doğrudan

reddetmekten daha sofistike bir yöntem sunmaktadır. Eleştiriler inkâr edilmez; fakat onların siyasal anlamı değiştirilir. Dolayısıyla "Trump iyi bir Hıristiyan mıdır?" sorusunun yerini "Trump Tanrı'nın kullandığı bir araç mıdır?" sorusu almaktadır.

Çalışmanın teorik açıdan en önemli sonucu burada ortaya çıkmaktadır: Mitik meşrulaştırma, siyasal liderin ahlâkî niteliğini doğrudan değiştirmez; liderin ahlâkî niteliğinin siyasal anlamını değiştirir. Bu nedenle Kiros analojisi Trump'ı "ahlâkî bir lider" hâline getirmez. Onu "tarihsel olarak gerekli bir lider" hâline getirir.

Bu dönüşüm, politik mitin siyasal gücünü göstermektedir. Kiros anlatısı Trump'a yalnızca tarihsel bir benzetme sağlamamış; onun destekçilerine de kendilerini daha büyük bir tarihsel ve dinsel anlatının aktörleri olarak görme imkânı vermiştir. Böylece lider ile takipçileri arasında yalnızca siyasi değil, aynı zamanda mitik ve teolojik bir ilişki kurulmuştur.

Bu noktada çalışmanın önerdiği "seçici sembolik aktarım" kavramı önem kazanmaktadır. Kiros'un bütün tarihsel özellikleri Trump'a aktarılmamış; çağdaş siyasal ihtiyaca cevap veren özellikleri seçilmiştir. Tanrı tarafından seçilme, yabancı olma, kişisel dindarlığın zorunlu olmaması, İsrail'in lehine hareket etme ve tarihsel dönüşüm gerçekleştirme gibi özellikler öne çıkarılmış. Diğer özellikler arka plana itilmiştir.

Bu süreç, politik mitin çağdaş demokratik toplumlarda ortadan kalkmadığını; aksine yeni medya, dinsel hareketler ve siyasal kutuplaşma aracılığıyla yeni biçimler kazandığını göstermektedir. Dolayısıyla Trump–Kiros örneği yalnızca Amerikan Evanjelikalizminin Trump'a verdiği desteği anlamak açısından değil, daha genel olarak dinsel anlatıların çağdaş siyasal liderleri meşrulaştırma kapasitesini incelemek açısından da önemlidir.

Son tahlilde Kiros, Trump'ın tarihsel ikizi değildir. Kiros, Trump'ın siyasal karakterini yeniden anlamlandırmak için kullanılan mitik bir aynadır. Bu aynada Trump'ın kişisel karakteri değil, onun belirli bir dinsel topluluk açısından taşıdığı tarihsel işlev görünür hâle getirilmektedir.

KAYNAKÇA

Adıbelli, Ramazan. 2021. *Mircea Eliade ve Din: Dinler Tarihinde Felsefe ve Metodoloji*. 2. bs. DBY.

Barrett-Fox, Rebecca. 2018. "A King Cyrus President: How Donald Trump's Presidency Reasserts Conservative Christians' Right to Hegemony". *Humanity & Society* 42 (4): 502-22.

Bottici, Chiara. 2007. *A Philosophy of Political Myth*. Cambridge University Press.

Bottici, Chiara ve Benoît Challand. 2006. *Rethinking Political Myth: The Clash of Civilizations as a Self-Fulfilling Prophecy*. 9 (3): 315-36.

Durbin, Sean. 2020. "From King Cyrus to Queen Esther: Christian Zionists' discursive construction of Donald Trump as God's instrument". *Critical Research on Religion* 8 (2): 1-23.

Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit. 1997. Kitabı Mukaddes Şirketi.

Trangerud, Hanne Amanda. 2021. “The American Cyrus: How an Ancient King Became a Political Tool for Voter Mobilization”. *Religions* 12 (5): 1-29. https://doi.org/10.3390/rel12050354.

R. G. COLLINGWOOD'DA BARBARLIK KAVRAMI VE TÜRKLER HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

Bu çalışma, İngiliz idealist filozofu ve tarihçisi Robin George Collingwood'un (1889–1943) barbarlık kavramını ve bu kavram çerçevesinde Türklere ilişkin tarihsel değerlendirmelerini ele almaktadır. Siyaset ve tarih felsefesinin en muteber metinlerinden biri kabul edilen *The New Leviathan* (1942) adlı eserinde Collingwood, medeniyetin doğasını ve onun antitezi olan barbarlığı derinlikli bir kavramsal analize tabi tutmaktadır. Collingwood felsefesinde barbarlık kavramı kronolojik ya da antropolojik bir "ilkellik" (savagery) durumu değil, var olan bir medeniyeti ve onun inşa ettiği rasyonel-hukuki düzeni bilinçli olarak yıkmayı hedefleyen örgütlü ve düşmanca bir kalkışmadır. Eserin dördüncü kısmında ("Barbarism") Avrupa-Akdeniz medeniyetine yönelmiş tarihsel saldırıları inceleyen Collingwood "The First Barbarism: The Saracens", "The Second Barbarism: The 'Albigensian Heresy'", "The Third Barbarism: The Turks" ve "The Fourth Barbarism: The Germans" başlıkları altında dört tarihsel örneği ele almaktadır. Bununla birlikte Collingwood'un teorik çerçevesinde barbarlık, basit biçimde medeniyetsizlik veya kültürel gerilik anlamına gelmemektedir. Barbarlık, medeniyet sürecini geciktirmeye, engellemeye veya tersine çevirmeye yönelik aktif bir siyasal ve toplumsal hareket olarak tanımlanmaktadır. David Boucher'ın Collingwood yorumu da bu noktayı özellikle vurgulamaktadır: Medeniyet, toplumsal olmayanı toplumsal olana dönüştüren süreç iken barbarlık bu dönüşüme karşı aktif bir isyandır. Türkleri barbar sayarken Collingwood hangi uygarlık ölçütleri aracılığıyla belirli tarihsel deneyimleri barbarlık kategorisi içerisinde değerlendirmiştir problematiğinden hareket eden bu çalışma, Collingwood'un medeniyet-barbarlık dikotomisini analitik olarak irdelemeyi ve filozofun Türkleri tarihsel süreçte önce bir "barbarlık hamlesi", modern Cumhuriyet tecrübesiyle birlikte ise barbarlıktan vazgeçerek medeniyet dairesine eklemlenen bir aktör olarak ele alışındaki teorik açmazları ve Avrupa-merkezci varsayımları eleştirel bir süzgeçten geçirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: R. G. Collingwood, Barbarlık, Uygarlık, Türkler, Avrupa-merkezcilik, Ötekileştirme.

THE CONCEPT OF BARBARISM IN R. G. COLLINGWOOD AND HIS ASSESSMENTS OF THE TURKS

ABSTRACT

This study examines the concept of barbarism by the British idealist philosopher and historian Robin George Collingwood (1889–1943), and his historical assessments of the Turks within this framework. In his work, *The New Leviathan* (1942), considered one of the most authoritative texts in political and historical philosophy, Collingwood subjects the nature of civilization and its antithesis, barbarism, to a profound conceptual analysis. In Collingwood's philosophy, the concept of barbarism is not a chronological or anthropological state of "savagery," but rather an organized and hostile uprising aimed at consciously destroying an existing civilization and the rational-legal order it has built. In the fourth part of his work ("Barbarism"), Collingwood examines historical attacks directed at European-Mediterranean civilization, discussing four historical examples under the headings "The First Barbarism: The Saracens," "The Second Barbarism: The 'Albigensian Heresy'," "The Third Barbarism: The Turks," and "The Fourth Barbarism: The Germans." However, within Collingwood's theoretical framework, barbarism does not simply mean lack of civilization or cultural backwardness. Barbarism is defined as an active political and social movement aimed at delaying, hindering, or reversing the process of civilization. David Boucher's interpretation of Collingwood particularly emphasizes this point: while civilization is the process of transforming the non-social into the social, barbarism is an active rebellion against this transformation. This study, starting from the problematic of how Collingwood evaluated certain historical experiences within the category of barbarism while considering Turks as barbarians, aims to analytically examine Collingwood's civilization-barbarism dichotomy and to critically scrutinize the theoretical impasses and Eurocentric assumptions in the philosopher's treatment of Turks, first as an act of "barbarism" in the historical process, and then, with the experience of the modern Republic, as an actor who abandoned barbarism and integrated into the circle of civilization.

Keywords: R. G. Collingwood, Barbarism, Civilization, Turks, Eurocentrism, Othering.

1. GİRİŞ

"Barbaros" kelimesi, kadim Yunanlıların, Romalılar da dâhil olmak üzere tüm yabancılar ifade etmek için kullandıkları bir terimdir. *Encyclopaedia Britannica*'nın madde yazarına göre bu terim muhtemelen, Yunanlılara kendi dilleri dışındaki dillerin bir tür kaba saba gevezelikten ibaretmiş gibi görünmesini yansıtmaktadır. Böylece başlangıçta "barbar" sözcüğü basitçe "yabancı" veya "Yunan olmayan" —yani dilleri Yunanlılar için anlaşılmaz olan insanlar— anlamına geliyordu. Yunanca konuşmayanlara "barbaroi" denirdi, çünkü dilleri kulağa öyle geliyordu. Perslerin ve Mısırlıların kültürlerine saygı duyan Yunanlılar bunu bir küçümseme ifadesi olarak görmüyordu. Yunanca konuşmamak zamanla daha fazlasını ifade etmeye başladı ve barbar kelimesinin semantik alanı genişletilerek yabancıların Yunanlılar gibi yaşamadığı veya düşünmediği anlamını da ihtiva etti. Tedricen bir Yunanlı ile bir *Barbaros* arasında keskin bir ayrım yapılmaya başlandı. *Barbaros* artık sadece Yunanlı olmayan değil, aynı zamanda

özgür olmayan, köle ruhlu, uygarlıktan ve kültürden yoksun biri olarak görülüyordu. Böylece olumsuz bir anlam kazanan terim Yunanlılar tarafından düşmanlarının sahip olduğuna inandıkları ahlaki kusurlar ve vahşi doğayla özdeşleştirildi. Romalılar bu kelimeyi, Greko-Romen etkisi ve egemenliği altında olmayan tüm halklar için benimsediler. Batı dillerine olduğu gibi aktarılan bu kelime günümüzde de yaygın anlamıyla genel bir medeniyet yoksunluğuyla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır (*Barbarian* 1932, 95; Connelly 2003, 267).

İngiliz idealist filozofu ve tarihçisi Robin George Collingwood'un (1889–1943) İkinci Dünya Savaşı esnasında siyaset ve tarih felsefesinin en muteber metinlerinden biri kabul edilen *The New Leviathan or Man, Society, Civilization and Barbarism* (1942) kaleme almıştır. Eserinin başlığından da görüldüğü üzere Collingwood ele aldığı temel kavramlardan biri barbarlıktır. Medeniyetin doğasını ve onun antitezi olan barbarlığı derinlikli bir kavramsal analize tabi tutan Collingwood zikri geçen eserinin üçüncü bölümünü medeniyet [Civilisation] kavramına tahsis ederken "Barbarism" başlıklı dördüncü kısmında "zaman zaman Avrupa medeniyetine karşı cephe almış olan çeşitli barbarlıkların tarihine" yönelmektedir. Barbarlığın ne olduğunu tanımlayarak başladığı bu bölümün devamında Collingwood "farklı dönemlerde Avrupa medeniyetiyle mücadele etmiş olan çeşitli barbarlık biçimlerinin tarihine yönelme zamanı geldi" diyerek tarihteki dört barbarlık formunu ele almaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir: 1) Birinci Barbarlık: Sarazenler, 2) İkinci Barbarlık: Albili Sapkınlık, 3) Üçüncü Barbarlık: Türkler, 4) Dördüncü Barbarlık: Almanlar.

Collingwood, *The New Leviathan*'ın siyaset felsefesine yaptığı en önemli katkı olmasını umuyordu. Amacı, Britanya'nın korumaya büyük önem verdiği uygarlığı açıklığa kavuşturmak ve aynı zamanda yenilgiye uğratmak zorunda olduğu barbarlığı analiz etmekti (Connelly ve Johnson 2019, 16). T. M. Knox'a yazdığı 6 Ocak 1940 tarihli mektubunda Collingwood, birkaç hafta önce başladığı yeni bir kitaba ayırmayı tasarladığını şöyle haber vermektedir: "Bu kitapta, 'özgür' ya da 'medeni' bir toplum fikri en temelinden ele alınacak ve bu fikre yönelik Nazi saldırısına karşı bir karşı-saldırı yoluyla diyalektik bir biçimde geliştirilecektir. Büyük bir cüretle […] ona *The New Leviathan* adını vereceğim..." (Collingwood 1989, 234). Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere Collingwood, kendi çalışmalarını açıkça savaş çabasına, yani faşizme ve Nazizme karşı yürütülen mücadeleye bir katkı olarak görüyordu. Savaşı destekleyen Collingwood, bu bağlamda en sert eleştirilerinden bazılarını İngiliz pasifistlere yöneltmişti. Faşizmi bir tür barbarlık olarak görüyor, kendisine göre medeniyetin tam ortasında böylesi bir barbarlığın nasıl ortaya çıkabildiğini anlamak için Hobbes'a başvuruyordu (Ghosh 2016, 32). Dördüncü barbarlık türü olarak gördüğü ve her ne kadar "kendine özgü ya da en azından kendine has bir konumda görünse" de Almanların barbarlıkları "Türklerin barbarlığı" üzerinden inşa edilmektedir:

> Şimdiye kadar incelediğimiz diğer barbarlar, sanki her zaman barbarmışlar gibi yanıltıcı bir izlenim veriyorlardı. Tıpkı Moğolların sakalsız doğması gibi, onlar da sanki hiçbir görgü kuralı bilmeden doğmuşlardı. Ancak bir Almanın […] barbarlığı doğuştan geliyormuş gibi görünmez. Bu durum, onun benliğindeki belirli bir unsurun —yani milliyetinin— belli bir zamanda dâhil olduğu kendine has bir duruma verdiği tepki sonucunda onda gelişmiş gibidir" (Collingwood 1971, 375).

Kitabını yazdığı dönemde yaşanmakta olan bir olgu olarak dikkatini çeken bu Alman barbarlığının genel mahiyetini Collingwood, tarihsel hakikatleri altüst eden şu mesnetsiz yargıyla dile getirir: "Alman barbar, barbar savaş tarzının aslen Türkler tarafından ortaya koyulan o büyük kuralını yeniden keşfetmiştir: Barbarlar arasında müttefik yoktur; herkes herkese karşı savaşır" (Collingwood 1971, 381). Almanların barbarlıklarını eleştirirken bunların hem Avrupa'nın köklü milletlerinden biri olmaları hem de –belki de daha önemlisi- Hristiyan olmaları hasebiyle diğer "barbarlarla" karıştırılmaması için azami derecede gayret gösterdiği dikkat çekmektedir. Ona göre Almanların barbarlığındaki mesele, mutlak bir medeniyetsizlik ya da vahşetten -ki böyle bir şey yoktur- değil, medeniyetin yetersizliğinden ileri gelmektedir. Türkleri "barbalık" sıfatıyla nitelendiren Collingwood kitabının barbarlık faslının sonunda bir adım daha ileri giderek gerçek niyetini ortaya koymaktadır: "'Baş-barbar' [arch-barbarists] sıfatına en uygun adaylar olarak Türkleri gösterebilirim (Collingwood 1971, 386).

Türkleri barbar sayarken Collingwood hangi uygarlık ölçütleri aracılığıyla belirli tarihsel deneyimleri barbarlık kategorisi içerisinde değerlendirmiştir problematiğinden hareket eden bu çalışma, Collingwood'un medeniyet-barbarlık dikotomisini analitik olarak irdelemeyi ve filozofun Türkleri tarihsel süreçte önce bir "barbarlık hamlesi", modern Cumhuriyet tecrübesiyle birlikte ise barbarlıktan vazgeçerek medeniyet dairesine eklemlenen bir aktör olarak ele alışındaki teorik açmazları ve Avrupa-merkezci varsayımları eleştirel bir süzgeçten geçirmeyi amaçlamaktadır.

Barbarlıkla medeniyet kavramları birbiriyle ilişkili kavram oldukları için öncelikle Collingwood açısından bu kavramların ne anlama geldiğini ortaya koyarak öncelikle şu sorulara cevap bulmaya çalışalım: Barbarlık, uygarlığın yokluğu mudur; yoksa uygarlığa yönelik aktif bir karşı çıkış mıdır? Barbarlık belirli bir topluluğun değişmez özü mü, yoksa belirli davranışların ve siyasal ilişkilerin niteliği midir?

2. MEDENİYET, BARBARLIK KAVRAMI VE TARİHSEL ÖRNEKLERİ

Medeniyeti toplumsal bir olgu olarak tanımlayan Collingwood'a göre uygarlık [civilization], ideal bir duruma yaklaşma sürecidir. Bir şeyi medenileştirmek, ona bir toplum içerisinde bir sürece tabi tutmak ya da onun bünyesinde böyle bir süreci besleyip geliştirmektir. Nesne bu süreçte *medenilik* [civility] olarak adlandırılan şeye yaklaştıkça medenileşmiş, ondan uzaklaştıkça da onun zıttı olan ve barbarlık [barbarity] denilebilecek ideal duruma düşmüş olur. Max Weber ideal tipler kuramından hareket eden Collingwood söz konusu bu hallerin, yani medenilik ve barbarlık hâllerinin fiili değil, ideal durumlar olduğunu dikkat çekmektedir. Buna göre hiçbir toplum tamamen uygar olmadığı gibi hiçbir toplum tamamen barbar da değildir. Herhangi bir toplumun fiilen içinde bulunduğu durum, tıpkı bir tablonun herhangi bir andaki halinin beyaz ile başka bir rengin karışımı olması gibi, medenilik ve barbarlığın bir karışımıdır (Collingwood 1971, 283). Medenileşme diyalektiğini Collingwood şu şekilde özetlemektedir: "Böylece medenileşme süreci, ideal medeniyet durumuna asimptotik bir yaklaşım süreci olacaktır. Aynı durum, sürecin diğer ucu için de geçerli olacaktır. Medenileşme sürecindeki bir topluluk nasıl ki asla tam anlamıyla medeni olmayacaksa, aynı şekilde asla tam anlamıyla

barbar da olmamıştır ve şayet süreç tersine işleyecek olsaydı, yine asla tam anlamıyla barbar hâle gelemezdi" (Collingwood 1971, 284).

Medeniyet [civilization] kavramını Collinwood üç anlamda kullanmaktadır: 1) Medenilik durumuna [civility] götüren sürecin kendisi, 2) bu sürecin neticesinde ulaşılan medenilik hâli ve 3) *medenilik* teriminin eşanlamlısı olarak. Simetri yoluyla barbarlık [barbarism] terimi de üç anlamda kullanılmaktadır: 1) Barbarlaştırma süreci, 2) bu süreç neticesinde oluşan hâl ve 3) barbarlık hâliyle [barbarity] eşanlamlı olarak (Collingwood 1971, 286). Medeniyet kavramını barbarlık kavramı üzerinden izah ettikten sonra barbarlığın [barbarism] ne olduğu konusuna eğilir. Gayri medeni [uncivilized] olmamanın iki biçimini birbirinden ayır ve bunları vahşilik [savagery] ve barbarlık [barbarism] olarak adlandırır. Vahşilik olumsuz bir kavramdır. Medeni olmamak anlamına gelir. Nasıl ki mutlak barbarlık hâli ya da mutlak medenilik yoksa aynı şekilde pratikte mutlak vahşilik diye bir şey yoktur. Yalnızca izafi vahşilik, yani belli bir noktaya kadar medenileşmiş olma ve ötesine geçmeme durumu söz konusudur (Collingwood 1971, 343).

Collingwood, medenileşme sürecinin bir boyutunu toplumsallaşmayla/sosyalleşmeyle eşdeğer görmektedir: "Medenileştirmek, sosyalleştirmektir"(Collingwood 1971, 309). Bireysel açıdan medenileşme süreci somut olarak şu anlama gelmektedir: "Bir topluluğun medenileşmesi, o topluluğu medeni bir duruma getirme süreci anlamına geliyorsa ve medeniyetin ilk unsuru o topluluğun herhangi bir üyesi ile bir diğeri arasındaki ilişkiyi ilgilendiriyorsa; bu ilk unsur, topluluk üyelerinin birbirlerine karşı 'medeni' bir şekilde davranmalarını sağlama sürecidir" (Collingwood 1971, 291). Böylece medeniyetin ilk bileşeni, uygar bir topluluktaki bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerini, her birinin diğerleriyle olan etkileşimlerinde güç kullanımından kaçınacağı şekilde düzenleyen bir davranış sistemidir. Medeniyet bireylerin birbirlerine karşı medeni bir şekilde davranmaları sağlayan bir düzendir. Bir insana karşı 'medeni' davranmak, onun duygularına saygı göstermek demektir. Özetle medenilik, rızaya dayalı bir düzeni öngörürken gayri medenilik güç kullanmaya ihtiyaç duyulmadığı halde güç kullanmaktır (Boucher 1989, 216).

Vahşilik gayri medenilik hâli iken barbarlık medeniyete düşmanlığı ifade etmektedir: Barbarlık derken, uygarlığa duyulan düşmanlığı kastediyorum; gerek genel anlamda gerekse belirli bir açıdan mevcut uygarlık düzeyinin gerisine düşme yönündeki —bilinçli ya da bilinçdışı— çabayı ve elden geldiğince başkalarında da benzer bir değişimi teşvik etmeyi ifade ediyorum" (Collingwood 1971, 343). Vahşinin medeniyet karşısındaki tavrı nötr iken, barbar negatif ve düşmanca bir tavır takınarak medeniyeti ortadan kaldırma amacındadır (Collingwood 1971, 346). Diğer bir ifadeyle vahşilik, medeniyetten yoksun olma hâlini ifade ederken barbarlık, medeniyete karşı çıkma, ona düşman olma hâlini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere vahşilik teriminin aşağılayıcı çağrışımlar taşımasını istemezken barbarlığa olumsuz çağrışımlar yükleyen Collingwood'un temel kavramların izahından sonra "farklı dönemlerde Avrupa medeniyetiyle mücadele etmiş olan çeşitli barbarlık biçimlerinin tarihine"(Collingwood 1971, 350) yönelmektedir.

Elde aldığı dört tarihsel barbarlık türündün ilki Sarazenler ve daha sonra *Mohammedanism* diye adlandırdığı Müslümanlardır. Aşağıdaki pasajda belirli tarihsel örneklerden hareketle

indirgemeci ve cımbızlama usulüyle Müslümanların kimi karış düşman oldukları ve neden barbarlık kategorisine dâhil edildikleri net bir şekilde görülmektedir:

Ancak yedinci yüzyılda, Roma dünyasının güneydoğu sınırında, Roma'ya (veya Batı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki adıyla Bizans'a) ve Hristiyanlığa dair her şeye duyulan düşmanlıktan beslenen bir hareket alevlendi. Eğer Muhammed, Hristiyan yazarların -en sapkın türleri de dâhil olmak üzere- Hristiyanlığın her türlü biçimine dair fikirlerini pek çok farklı dilde dile getirdikleri (ve o döneme gelindiğinde sayıları hayli artmış olan) eserleri okuyabilseydi, İslamiyet bu denli kesin bir Hristiyanlık karşıtı çehreye bürünmezdi.

> Muhammed'in Hristiyanlığa yönelttiği düşmanlık —ki bu düşmanlık, Hristiyanlığın ne olduğuna dair kendisinin sergilediği tuhaf ve kaba bir yanlış anlamadan kaynaklanıyordu; zira o, Teslis inancının tek bir Tanrı'ya değil, üç Tanrı'ya inanmak anlamına geldiğini sanıyor ve böyle öğretiyordu— aslında başlangıçta Hristiyanlığa değil, Arabistan'daki yurdunda çevresini saran bir tür ilkel putperestliğe yönelmiş görünmektedir […] Bundan sonraki uzun bir dönem boyunca Sarazenler Avrupa'da iyi tanınan ve derin bir korku uyandıran bir güçtü. Nitekim 9. yüzyılda Sicilya ve Girit'i ele geçirip —o dönemde artık medeniyetin merkezi olmayan— Roma'yı yağmaladılar; ancak takip eden yüzyılda Yunanlar Girit'i geri aldılar ve Suriye ile Kıbrıs'ı fethettiler (Collingwood 1971, 352, 356).

İslam'ı "Arapları bizzat Hristiyanlardan daha Hristiyan kılma girişimi"(Collingwood 1971, 356) gören Collingwood'a göre İslam, bir bakıma Hristiyanlık karşıtı bir dinden ziyade Hristiyanlığa aykırı bir mezhep (heretik bir akım) niteliğindeydi. İslam, " barbarlığa yönelik ilk girişim" ve "pek çok açıdan en hafif olanı ve medeniyet ruhundan en az uzaklaşanı" olarak gören Collingwood, barbarlığı medeniyete karşı düşmanlık olarak anakronik bir tanım üzerinden hareket ettiğini ve dolayısıyla da kendisiyle çelişkiye düştüğünü bizzat şu ifadelerinden görmek mümkündür:

> Nihayetinde, yedinci yüzyılda "medeniyetin mevcut olmadığı" son derece doğru bir tespittir. Modern insanların bu isimle tanımladığı her şey gelecekteki bir olguydu. Hatta bu kelimenin kendisi bile ancak yüzyıllar sonra türetilmişti. İlk dönem İslam'ı, medeniyete karşı bir başkaldırıydı. Ancak bu, yalnızca oldukça özel bir anlamda —henüz gerçekleşmemiş bir şeye, yani medeniyetin henüz tam olarak bürünmediği ama yavaş yavaş şekillenmeye başladığı o embriyonik aşamaya karşı bir başkaldırı— söz konusuydu (Collingwood 1971, 358).

Müslümanların barbarlığına tahsis ettiği bölümün son satırlarını eskilerin bebek Herkül'ün üzerine salınan yılanları nasıl boğarak öldürdüğünü anlatan hikâyeyi hatırlatarak bitirmektedir: "Bu efsaneden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: Henüz olgunluğa erişmemiş bir Hristiyanlık dünyası halindeki medeniyet, daha emekleme aşamasındayken kendisini ölümle tehdit eden barbarlığı boğup etkisiz hâle getirmişti" (Collingwood 1971, 358).

Bu pasajdan net bir şekilde anlaşıldığı üzere Collingwood'un zihnindeki denklemler şu şekildedir: medeniyet=Hristiyanlık dünyası, barbarlık=İslam. Peter Johnson'un tabiriyle Hristiyanlık, Collingwood'un zihninde barışın etrafında döndüğü eksendir. O, bir yazısında Hristiyanlığın, medeniyetin güç kaynağı, başka bir yazısında ise "medeniyetin kalbindeki hayat nefesi" (Collingwood 1940, 168) olarak nitelendirmektedir. Din, bir topluma, belirli bir yaşam tarzını sürdürme ve bu tarzı tanımlayan kurallara uyma konusunda ilham veren temel müracaat

kaynağı olduğu için Hristiyanlık, medeniliğin dayandığı zaruri zemini oluşturmaktadır (Johnson 2025, 50).

Yukarıda kurulan denklemin geçerliliğini *The New Leviathan*'da ikinci barbarlık türü olarak işlenin Albili sapkınlığını [Albigensian Heresy] test edelim. Fransa'nın güneyinde Maniheizm'den etkilenerek senkretik bir hareket oluşturan ve Balkanlarda yayılan Bogomilizmin bir uzantısı olarak görülen Katarlar yaşamıştır. Albi şehri ve etrafında yoğunlukta oldukları için bu grup Albililer diye adlandırılmıştır (Fr. albigeois). Sapkın olarak ilan ettiği bu hareketi ortadan kaldırmak üzere Katolik Kilisesi 1209-1229 yılları arasında haçlı seferi düzenleyerek mensuplarının birçoğunu yakmak suretiyle ortadan kaldırmıştır (Roquebert 2002).

Bir tarih felsefecisi olan Collingwood, kendi ifadesiyle "günümüzde artık mahiyetinin ne olduğuna dair ayrıntılı bilgi edinmemizi imkânsız kılacak denli köklü bir biçimde, on üçüncü yüzyılda ortadan kaldırılmış" (Collingwood 1971, 365) bir hareket hakkında zihnindeki kategorilere uygun gördüğü için önyargılı biçimde hüküm vermekte tereddüt göstermemektedir. Harris gibi araştırmacılar da Collingwood'un barbarlık doktrininin tamamının "hem tarihsel açıdan şok edici derecede önyargılı, hem de felsefi açıdan kavramsal olarak tutarsız" (Harris 1995, 121) olduğunu fark etmişlerdir.

Collingwood'a göre medeniyetin belirgin bir Hristiyanlık çehresine büründüğü bir çağda, bir sapkınlık, söz konusu medeniyetin karakteristik niteliğini değiştirme yönünde bir girişimi ifade ediyordu ve dolayısıyla Hristiyanlığa bir başkaldırı ve ona yönelik bir tehdit olarak algılandığı için Collingwood bu hareketi de bir tür barbarlık olarak nitelendirmiştir. Onun "Biçimi Hristiyanlık örnek alınarak şekillendirilmişti, ancak ruhu, sahte-Hristiyan olmaktan ziyade Hristiyanlık karşıtıydı" (Collingwood 1971, 359). Collingwood'a göre "Albililer Hristiyanlıkla ve dolayısıyla medeniyetle düşmanca bir mücadele içindeydiler […] Ancak Hristiyan Kilisesi bunu zamanla fark etti ve Avrupa açısından onları ortadan kaldırdı" (Collingwood 1971, 373). Son derece ahlaki bir hayatı telkin eden, şarap içmeyi yasaklayan, et yemekten uzak durmayı, günde 4-5 defa namaz kılmayı, münzevi ve dünya nimetlerinden uzak bir hayat yaşamayı vaz eden bir hareket nasıl barbar olabilirdi? Çünkü bunlar diğer Hristiyanların aksine Eski Ahit'i kabul etmiyor, İsa Mesih'in bedeninin cismani değil ruhani olduğuna inanıyor, Meryem'i melek kabul ediyor, haç ve ikonları reddediyor ve kiliseleri kötü ruhların meskeni olarak görüyorlardı (Collingwood 1971, 360). Collingwood'un zikrettiği bu özelliklerin Katolikliğin öğretileri ve dini pratiklerine ters düştüğü aşikârdır. Ancak medeniliğin en temel şartı olan bireylerin birbirlerine saygı göstermeleri ve birbirlerinin hak ve hukuklarını gözetmeleri bakımından Bogomillerin/Albili "heretiklerin" ne gibi kusurları vardı konusuna girilmemektedir. Bunların "günahı" farklı bir inanca sahi olmalarıydı. O günkü Avrupa'da –ki günümüzde de hâlâ bu kompleksten tamamen kurtulmuş sayılmazlar- bu, tahammül edilemez bir durumdu. Çare, bunları yok etmekti ve nitekim öyle de oldu. "Medeniyet" galip geldi!

1920 yılında yazdığı "The Philosophy of the Christian Religion" başlıklı makalesinde tüm Avrupa düşüncesinden Hristiyan düşüncesinden ibaret olduğunu bunun da her ayrıntısıyla Orta Çağ'ın Hristiyan felsefelerinden doğduğunu dile getirmektedir (Johnson 2024, 29). Dolayısıyla Albililer örneğinden ortaya çıkan denklem, medeniyet=Hristiyanlık/Katoliklik, Albili

"sapkınlar" yani karşı gelenler/farklı inanca sahip olanlar=barbarlık. Buradaki örnekte barbarlık kavramının insanların medeni olma durumuyla alakası tamamen koparılarak Hristiyanlık ölçüt alınmaktadır. Bu mantığa göre Hristiyan olmayan medeni değildir sonucu çıkmaktadır. Ayrıca Collingwood'un kavramlarındaki muğlaklık ve müphemlik Hristiyanlık konusunda da görülmektedir. Zira bilindiği üzere hem bugün hem de geçmişte Hristiyanlık tek bir bütünden ibaret olmayıp bazen kendilerini farklı din olarak görecek derece farklılaşan gruplardan oluşan şemsiye bir kavramdır. Collingwood'un kastettiği Hristiyanlık nedir, ya da hangisidir? Albililer örneğinde karşı taraf Katoliklerden oluştuğu kesin. Fakat 16. asırdan itibaren büyük bir bölünme meydana geldi ve Avrupa'daki Hristiyanlar da çok sayıda gruba ayrıldı. Netice itibariyle Collingwood'un Hristiyanlık kavramı da medeniyet ve barbarlık kavramları gibi büyük ölçüde tarihsel hakikatlerden yoksun bir "ideal kavram" gibi karşımızda durmaktadır.

The New Leviathan'ı asıl yazılış gayesinin Nazi Almanya'sının Avrupa medeniyetine yönelik bir tehdit oluşturduğunu gözler önüne sermek ve ona karşı bir fikri mücadele yürütmek olduğu yukarıda ifade edilmişti. Collingwood'un barbarlık kavramı, verdiği üç tarihsel örnekte zikredilen halkların değişmez niteliği olarak sunulurken sona örnekte yani Alman barbarlığındaki barbarlık ise belirli bir siyasal-tarihsel tutum olarak tanımlanmaktadır. Connelly ile Johnson'un Collingwood ile Maynard Keynes'in görüşleri arasındaki yakınlık konuyu daha da netleştirmektedir. 12 Aralık 1940 yılında Cambridge'de katıldığı bir toplantıda yaptığı konuşmada Keynes, Almanlara karşı mücadelenin amacı şöyle izah etmektedir: "Bu çılgın ve kaçınılmaz mücadeledeki amacımız, Almanya'yı fethetmek değil, onu dönüştürmek. Kurumsal temelleri Hristiyan ahlakı, bilimsel ruh ve hukukun üstünlüğü olan Batı medeniyetinin tarihsel çatısı altına geri getirmektir. Kişisel yaşam, ancak bu temeller üzerinde sürdürülebilir" (Skidelsky 2000, 51).

Alan Donagan'ın belirttiği gibi Collingwood, *The New Leviathan* adlı eserinde Budizm ve Konfüçyüsçülüğe derin bir saygı, İslam'a karşı ise ciddi çekinceler ifade etmiş olsa da, iddialarını etraflıca ele aldığı ya da bizzat ciddiye aldığı tek din Hristiyanlıktı (Donagan 1962, 298). Eserde Hristiyanlık üzerine dile getirdiği görüşler, hayatının sonuna dek 1924 yılında kaleme aldığı *Speculum Mentis or The Map of Knowledge* adlı eserinde ifade ettiği şu kanaate bağlı kaldığına dair hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır: "Dolayısıyla, örtük olarak dinin ölümü olan Hristiyanlık, tek gerçek ve mükemmel din, kendine has dinsel sorunu çözerek ruha huzur ve tatmin sağlayan yegâne dindir" (Collingwood 1946, 145).

The New Leviathan'daki barbarlık örneklerinden üçüncü barbarlık türü Tüklerdir. Burada kısaca şu sorulara cevap bulmaya çalışalım: Collingwood hangi uygarlık ölçütleriyle Türkleri barbarlık kategorisine yerleştirmektedir? Collingwood'un barbarlık teorisi Türkler örneğine uygulandığında kendi teorik öncülleriyle tutarlı kalmakta mıdır? Collingwood'un barbarlığı uygarlık sürecine karşı aktif bir hareket olarak tanımlayan teorisi ile Türkleri tarihsel bir "barbarlık" örneği olarak sınıflandırması arasında nasıl bir ilişki ve çelişki bulunmaktadır?

3. TÜRKLERİN BARBARLIĞI

R. G. Collingwood'un, *The New Leviathan* adlı eserindeki "XLIV The Third Barbarism: The Turks" (Üçüncü Barbarlık: Türkler) başlıklı bölümnde Türklerin "barbarlığı"nı ortaya koymak için, iki kaynakla yetindiği dikkat çekicidir: J. B. Bury tarafından editörlüğü yapılan Edward Gibbon'ın *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (*Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşünün Tarihi*) adlı eserinin 6. cildiyle *The Cambridge Modern History*'nin 1. cildinde J. B. Bury'nin yazdığı "The Ottoman Conquest" (Osmanlı Fethi) başlıklı 3. bölüm. Konuya, vahşilik gibi barbarlığın çok çeşidinin olduğu ve barbarlığın, medeniyet düşmanı olmak anlamına geldiği hatırlatılarak başlanmaktadır. Collingwood, kendi tezini desteklemek üzere Türklerin Anadolu'ya girişleriyle başlayarak önemli gördüğü belirli tarihsel kesitleri zikrederek, Osmanlıların yükselişini, Bizans'la ilişkilerini, Avrupa'ya ilerleyişlerini ve nihayet Avrupa uygarlığını yıkacak kesin bir zafer kazanamamış olmalarını ele alır. Bu anlatıda Osmanlıların yükselişi, karşılarındaki siyasi yapının zayıflıklarından yararlanabilmeleriyle ilişkilendirilir. Ancak Collingwood, bu gelişmeleri açıklarken Türklerin davranışlarını sistematik biçimde ahlaki bir eleştiriye tabi tutmaktadır. Yazarın amacı tarafsız bir Osmanlı tarihi yazmaktan çok, kendi uygarlık ve barbarlık anlayışını tarihsel örnekler üzerinden açıklamaktır.

Collingwood'a göre Sultan I. Bayezid'in (Yıldırım Bayezid) (1389-1403) Bizans ordularını Thermofil geçidine kadar mağlup etmesi bir dönüm noktasıdır. Zira "İşte o zaman Avrupa ilk kez tehlikede olduğunun farkına vardı ve Türkleri yok etmediği takdirde Türklerin onu yok edeceğini anladı" (Collingwood 1971, 370). Bu noktada Collingwood'un kavram kargaşası ve anakronizm çıkmazı kendi azından şöyle yansımaktadır: "On dördüncü yüzyılın sonlarına ve on beşinci yüzyılın başlarına doğru, Türklerin, Avrupa'nın tarihinin nispeten medeniyetsiz bir döneminde bile temsil ettiği medeniyetin karşıtı olarak barbarlığın temsilcileri olarak kariyerleri zirveye ulaşmıştı" (Collingwood 1971, 371). Avrupa kimdi? Tek bir bütünden mi oluşuyordu? "Medeniyetsiz bir döneminde bile" medeniyet nasıl temsil edebiliyordu?

Collingwood, Türklerin bugün bildiğimiz barbarlık fikrini ilk ortaya atan ve nasıl gerçekleştirilebileceğini görenler olduğunu savunur. Fakat uygulamaya gelince başarısız oldular. Çünkü bunu başarma olasılıkları çok düşüktü. Bu muğlak düşüncelerle neyin kastedildiği ilerleyen satırlarda açıklık kazanmaktadır. Tarihteki Türk zaferlerinden 1326 yılında Bursa'nın Orhan Bey tarafından fethedilerek başkent hâline gelişini "Türkler zafere çok yakındılar"; 1396 yılındaki Niğbolu Muharebesinde Osmanlı padişahı I. Bayezid komutasındaki Osmanlı ordusunun haçlı ordusunu mağlup ettiğinde ve 1453'te Konstantinopolis fethedildiğinde de durum aynıydı. Ancak "Konstantinopolis'te son şanslarını kaybettiler ve kendilerini Avrupa'nın hasta adamı olarak bir kariyere mahkûm ettiler" (Collingwood 1971, 373).

Collingwood, Türklerin barbarlıklarının esasının onların "dünyanın efendisi olma girişimleri"nden ileri geldiğini düşünmektedir. Ona göre Osmanlılar, Avrupa'yı kesin olarak yenemedikleri için dünya hâkimiyeti kurma hedeflerine ulaşamamışlardır. Her sonuçsuz mücadele, onların siyasi hareket alanını biraz daha daraltmış ve sonunda Avrupa'nın varlığını sürdürerek üstün gelmesine yol açmıştır. Collingwood bu sonucu, yalnızca bir güç dengesi

değişimi olarak değil, "medeniyetin barbarlığa karşı zaferi" olarak yorumlar (Collingwood 1971, 373). Collingwood'un hem indirgemeci hem de Avrupa merkezci bakış açısı son derece barizdir. Tarihsel planda Osmanlıların Avrupa karşısında kesin bir zafer elde edemediği ve uzun vadede Avrupa'daki güç dengelerinin değiştiği söylenebilir. Fakat Osmanlılar yüzyıllar boyunca toprak kazanarak üç kıtaya uzanan güçlü bir imparatorluk kuran ve Avrupa'nın siyasi yapısını derinden etkileyen Osmanlıların her askerî mücadelesinin yalnızca bir başarısızlık olduğu söylemek tarihsel gerçeklere aykırıdır. Dolayısıyla Osmanlının son dönemindeki gerileme sürecini ön planda tutarak, önceki bütün mücadeleleri başarısız sayarak açıklamak sadece indirgemecilikle izah edilemez.

Felsefi düzeyde Collingwood, Avrupa'nın ayakta kalmasını "medeniyetin zaferi" olarak tanımlarken kendi tarihsel değer yargısını anlatının içine yerleştirmektedir. Osmanlıların Avrupa karşısında başarılı olması, onun kullandığı çerçevede barbarlığın başarısıdır. Avrupa'nın direnmesi ise medeniyetin başarısı anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, Avrupa'yı medeniyetin doğal temsilcisi, Osmanlıları ise onun karşıtı olarak konumlandırdığı için Avrupa merkezci bir tarih anlayışını yansıtmaktadır. Türklere ayrılan bölümün sonundaki değerlendirmelerinde Collingwood'un medeniyetin zaferiyle ne kastettiği, Türklerin "barbarlık"tan nasıl kurtulduklarına dair imalar yer almaktadır:

> Bunun netice, atalarının eşkıyalık hatırasıyla artık cezbedilmeyen, dürüst ve bütünleşmiş bir yaşam süren günümüz Türkiye'sinde görülebilir. Çanakkale ve Mezopotamya'daki 1915 ve 1916 operasyonlarını hatırlayanlar, o zamanlar bize karşı olan Türklerin şimdi bizim yanımızda olmasından memnun olabilirler. Bu değişimin sebebi nedir? Çünkü Almanların eşkıyalığa yöneldiği aynı yıllarda Türkler dürüst yaşamaya başladılar (Collingwood 1971, 374).

Ne ilginçtir ki tarihteki Osmanlı fetihlerini "barbarlık" ve İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanların diğer Avrupa ülkelerine saldırmasını "eşkıyalık", Almanları da "barbarlık" olarak nitelendiren Collingwood, Batılı güçlerin ve özellikle de İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Osmanlı topraklarına saldırarak buraları işgal etmesi ve Türklerin ellerinden koparılmasını bir hırsızlık ya da barbarlık örneği olarak değil, "operasyon" olarak değerlendirmektedir. Yine bu pasajda ünlü tarih filozofunun burada "biz" diye kastettiği şey "medeniyetin hamisi" olan İngilizler olsa gerektir.

4. SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanların İngiltere'yi bomba yağmuruna tuttukları bir zamanda propaganda amacıyla yazıldığı anlaşılan *The New Leviathan or Man, Society, Civilization and Barbarism* eserini R. G. Collingwood, Nazi ideolojisine karşı fikirsel bir mücadele yürütme amacıyla kaleme almıştır. Ona göre, Avrupa tarihinde uygarlığa karşı birçok barbarlık veya isyan yaşanmıştır. Bunlardan en yenisi Almanların isyanıdır. Naziler, çok sayıda yurttaşına medeniyetten uzaklaşma arzusunu başarıyla zerk etmişlerdir. Bunun neticesinde Alman siyasi yapısı, fetih peşinde koşan savaşçı bir kalabalığa dönüşmüştür. Direnmesi beklenen Almanlar, yani profesyonel ve iş dünyası sınıfları, yeni barbarlık karşısında çoğunlukla "irade zayıflığı" yaşamış ve onunla birlikte hareket etmişlerdir. Bu nedenle

Collingwood için İkinci Dünya Savaşı'nda söz konusu olan, Avrupa medeniyetinin korunmasıydı. Yeni barbarlığın yok edilmesi gerekiyordu.

Alman "barbarlığının" yok edileceğine dair umutların yeşermesi adına tarihte ortadan kaldırılan ve "Avrupa medeniyetiyle boy ölçüşen/meydan okuyan" üç barbarlık türüyle Collingwood işe başlamaktadır. Amaç, bu tarihsel örneklerle "Barbarların eninde sonunda hep yenilgiye uğradığı kuralı"nı ispat etmek. Barbarlığı toplum ya da topluluğun uygarlığı tersi çevirme, uygarlığa düşmanlık gösterme süreci ve dolayısıyla da medeniyete karşı belirli bir siyasal-tarihsel durum olarak tanımlanırken Müslümanlar, Albili Katarlar ve de Türkler, "Moğolların sakalsız doğduğu gibi" barbar doğmuşlardır. Müslümanlara yönelik barbarlık hükmünü verirken Collingwood şaşırtıcı bir şekilde henüz tam teşekkül etmemiş Ortaçağ Hristiyanlığını ölçek kabul etmektedir. Bu mantığa göre İslam, Hristiyanlığa karşı çıktığı için düşmandır ve dolayısıyla da barbardır. Burada Collingwood'un bu hükme varırken anakronizm yanında indirgemecilik ve daha da kötüsü tarihsel tahrifattan kaçınmadığı dikkat çekmektedir. Zira tarih bize İslam'ın yayıldığı bütün coğrafyalarda diğer din mensuplarına ve bu bağlamda Hristiyanlara her zaman yaşama hakkı tanıdığına ve hatta onlara özel bir statü tanıyarak koruma altına aldığını göstermektedir. Hristiyanlığın bu konudaki tutumu ne olmuştur. İkinci barbarlık türü olarak gösterilen Albili Bogomiller örneğinde bunu görmek mümkündür. Bu örnek aynı zamanda Collingwood'un hipokrit ve demagog yönüne kendi ağzıyla deşifre etmektedir. Fransa'nın güneyinde yaşayan ve son derece ahlaki ve dünyadan uzak bir hayat sürdüren bu insanlar neden diri diri yakılmıştır? Katolik kilisesi onları düşman/heretik ilan ettiği için. Oysa Collingwood'un medenilik kavramında güç kullanmadan, insanların rızasına dayalı olarak bir toplumsallaşma, herkesin diğerinin görüş ve inançlarına saygı duyduğu bir durum şeklinde tanımlanmıştı. Collingwood'un barbarlığı bir taraftan biyolojik veya ırksal bir öz olarak değil, tarihsel olarak ortaya çıkan bir irade ve davranış biçimi olarak ele alması diğer taraftan tarihsel örneklerde İslam gibi milyonlarca insanın mensup olduğu ve asırlardır tarih sahnesinde varlık gösterdiği bir dini, bizzat kendi tanımıyla çelişkiye düşmek pahasına tek bir kavrama indirgeyebilmiştir!

Türkleri "baş barbarlar" [arch-barbarists] ilan eden Collingwood, Osmanlıların Avrupa'ya karşı yürüttüğü fetihleri "barbarlık" ve "hırsızlık" kavramlarıyla yorumlamaktadır. Kendi tezini savunmak üzere birkaç sayfada Osmanlı İmparatorluğu'nu barbarlık çukuruna gömen ve Collingwood, Türklerin İslam dünyası içindeki tarihini Avrupa ve Hristiyanlık merkezli bir perspektiften değerlendiren Collingwood'un Osmanlı fobisi ve antipatisi aşikârdır. Osmanlı sona ermesiyle birlikte yeni bir Türkiye ortaya çıkar. Osmanlı, Avrupa'nın tarihteki en büyük "düşmanı" olduğu için barbarlık skalasında Collingwood tarafından en üst basamağa yerleştirilmektedir. Nihayetinde "medeniyet geldi barbarlık zail oldu" kaidesi fehvasınca Osmanlı İmparatorluğu da yıkılmıştır. Collingwood için bu durum elbette pozitif bir gelişmedir. Ancak Collingwood, modern Türkiye'nin Osmanlı geçmişinde gördüğü barbarlıktan uzaklaştığını ve farklı bir ahlaki-siyasi yönelim benimsediğini ifade etse bu dönüşümü doğrudan Cumhuriyet'in kuruluşuna bağlamamakta ve "Türkler artık barbar değildir" şeklinde açık bir hüküm vermemektedir.

Collingwood'un değerlendirmeleriyle ilgili birçok problemli yönü olduğu yukarıda örnekleriyle dile getirilmiştir. Bunları birkaç noktada sentezlemek mümkündür. Öncelikle Collingwood, Hristiyan ve Avrupa merkezci bir perspektiften harekete ederek Avrupa ve Hristiyan uygarlığını değerlendirme ölçütü olarak almakta ve Osmanlıların eylemlerini çoğunlukla bu uygarlığa yönelik tehdit açısından yorumlar. Diğer taraftan ahlaki genellemelerle tarihsel gerçeklikler göz ardı edilerek ideolojik bir okuma meydana getirilmektedir. Filozof, Osmanlıların eylemlerini eleştirirken Avrupalı Hristiyan devletlerin benzer uygulamalarına aynı ölçüde yer vermezken diplomatik çıkar, askerî genişleme ve siyasi ihanet gibi davranışları Türklerin tarihsel karakterine ilişkin geniş yargılara dönüştürür. Oysa bunlar farklı toplumlarda ve dönemlerde görülebilen siyasi olgulardır.

KAYNAKÇA

Boucher, David. 1989. *The Social and Political Thought of R. G. Collingwood*. Cambridge University Press.

Collingwood, R. G. 1940. "Fascism and Nazism". *Philosophy* 15 (58): 168-76.

Collingwood, R. G. 1946. *Speculum Mentis or The Map of Knowledge*. Oxford University Press.

Collingwood, R. G. 1971. *The New Leviathan or Man, Society, Civilization and Barbarism*. Apollo Edition.

Collingwood, R. G. 1989. *Essays in Political Philosophy*. Clarendon Press.

Connelly, James. 2003. *Metaphysics, Method and Politics: The Political Philosophy of R.G. Collingwood*. Imprint Academic.

Connelly, James, ve Peter Johnson. 2019. "The composition of R. G. Collingwood's The New Leviathan". *British Journal for the History of Philosophy* 27 (1): 1-20. https://doi.org/10.1080/09608788.2018.1494540.

Donagan, Alan. 1962. *The Later Philosophy of R.G. Collingwood*. Clarendon Press.

Ghosh, Gautam. 2016. "Civilization and Self-Determination: Interpreting R.G. Collingwood for the Twenty-First Century - Part I". *Comparative Civilizations Review* 75 (75): 29-43.

Harris, H. S. 1995. "Croce and Gentile in Collingwood's New Leviathan". İçinde *Philosophy, History and Civilization: Interdisciplinary Perspectives on R. G. Collingwood*. University of Wales Press.

Johnson, Peter. 2024. *R. G. Collingwood and Christianity: Faith, Philosophy and Politics*. Bloomsbury Academic.

Johnson, Peter. 2025. *Revisions and Reconstructions in the Thought of R.G. Collingwood: From Pre-History to Economics*. Bloomsbury Publishing.

Roquebert, Michel. 2002. *Histoire des cathares: Hérésie, croisade, Inquisition du XIe au XIVe siècle*. 2. bs. Perrin.

Skidelsky, Robert. 2000. *John Maynard Keynes, Vol. 3: Fighting for Freedom, 1937-1946*. Viking.

GÛR-I EMÎR TÜRBESİ'NİN MİMARİ TEZYİNATINDA ÇİNİ, EPİGRAFİ VE GEOMETRİK BEZEME

Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÖZLER KAYA

Erciyes Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

fozler@erciyes.edu.tr- 0000-0002-9241-9874

ÖZET

Gûr-ı Emîr Türbesi, Timurlu döneminin mimari anlayışını ve süsleme sanatını yansıtan en önemli yapılardan biri olup, yalnızca Timur ve hanedan mensuplarının mezarlarını barındırması bakımından değil, mimari tezyinatının zenginliği açısından da dikkat çekmektedir. 1403 yılında Muhammed Sultan için inşasına başlanan ve 1405 yılında tamamlanan yapı, zaman içerisinde Timur ve hanedan üyelerinin defnedildiği bir aile türbesine dönüşmüştür. Bu çalışmada Gûr-ı Emîr Türbesi'nin mimari tezyinatı; çini, epigrafi ve geometrik bezeme unsurları üzerinden ele alınmaktadır. Türbenin dış ve iç yüzeylerinde kullanılan renkli çini mozaikler, firuze ve altın yaldız tonları, sırlı tuğlalar, bitkisel kompozisyonlar ve geometrik düzenlemeler, yapının görsel karakterinin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Özellikle kubbe ve cephelerde görülen çini süslemeler, Timurlu döneminde renk ve malzeme kullanımı ile estetik cephe algısını ortaya koymaktadır. Bunun yanında Timur'un yeşim taşı lahdi çevresindeki kitabeler ile yapıdaki diğer yazı kuşakları, türbenin yalnızca estetik değil, tarihî ve dinî anlamlar taşıyan bir anıt olarak da değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Epigrafik unsurlarda Kur'an ayetleri, dualar ve Timur'un hükümdarlığına ilişkin ifadelerin kullanılması, mimari süslemenin hanedan hafızası ve hükümdarlık temsiliyle ilişkisini göstermektedir. Türbede yer alan geometrik bezemeler ise yüzeylerin bütüncül bir dekoratif anlayış içerisinde düzenlendiğini ortaya koymaktadır. Çift cidarlı kubbe, mukarnaslar, mermer yüzeyler, çini mozaikler ve kalem işleriyle birlikte değerlendirildiğinde Gûr-ı Emîr, mimari yapı ile tezyinatın birbirini tamamladığı anıtsal bir kompozisyon niteliği taşımaktadır. Çalışma, Gûr-ı Emîr Türbesi'nin çini, epigrafi ve geometrik bezeme unsurlarını bir arada değerlendirerek Timurlu mimarisinde tezyinatın estetik işlevinin yanısıra dinî ve siyasi temsil açısından taşıdığı önemi de ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çini, Epigrafi, Geometrik Bezeme, Gûr-ı Emîr, Mimari Tezyinat, Timurlu Mimarisi.

TİLEWORK, EPİGRAPHİC AND GEOMETRİC ORNAMENTATİON İN THE ARCHİTECTURAL DECORATİON OF THE GURİ AMİR MAUSOLEUM

ABSTRACT

Guri Amir Mausoleum is one of the most significant structures that reflects Timurid period architectural style and decorative arts. It is noteworthy not only for containing the tombs of Timur and other members of the Timurid dynasty, but also for its rich architectural decoration. The structure, which started to be built for Mohammad Sultan in 1403 and completed in 1405, became a family tomb where Timur and dynasty members were buried. This study handles the

architectural decoration of the Tomb of Guri Amir through its tilework, epigraphic and geometric ornamental elements. Colored tilework, turquoise hues and gold gilding, glazed bricks, floral compositions and geometric arrangements on the interior and exterior surfaces of the Tomb are the main elements of the visual character of the structure. In particular, the tilework on the domes and facades reflects the use of color and material, and the aesthetic approach to facades in the Timurid period. In addition, the inscriptions around Timur's jade sarcophagus and the other epigraphic bands in the structure allow the Tomb to be evaluated not only aesthetic terms but also as a monument with historical and religious significance. The use of Quranic verses, prayers and the expressions related to Timur's reign reflects the connection of the architectural decoration with the dynastic memory and the representation of rule. The geometric ornaments in the Tomb reveal that the surfaces were designed in a holistic decoration approach. When considered together with its double-shell dome, muqarnas, marble surfaces, mosaic tilework, and painted decoration, Guri Amir has the characteristic of a monumental composition in which the architecture and ornamentation complement each other. This study aims to examine the tilework, epigraphic and geometric ornamentation of the Guri Amir Tomb, and to reveal the significance of decoration in Timurid architecture in terms of religious and political representation as well as its aesthetic function.

Key Words: Tilework, Epigraphy, Geometric Ornament, Guri Amir, Architectural Decoration, Timurid Architecture.

1. GİRİŞ

Türk-İslam mimarisinde türbe, yalnızca bir defin yapısı olarak değil, hükümdarların, hanedan üyelerinin ve dinî şahsiyetlerin hatırasını yaşatan önemli bir anıt türü olarak gelişmiştir. Orta Asya'da İslamiyet'in kabulünden sonra biçimlenen mezar mimarisi, önceki Türk inanç ve anma gelenekleriyle İslamî defin anlayışının kesiştiği bir yapı geleneği oluşturmuştur. X. yüzyılda Buhara'da inşa edilen Sâmânoğlu İsmâil Türbesi, tuğla malzemenin hem taşıyıcı hem de bezeyici unsur olarak kullanıldığı erken ve etkili örneklerden biri olarak bu gelişim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Sonraki yüzyıllarda Merv'deki Sultan Sencer Türbesi, Tebriz'deki Gazan Han yapıları ve Sultaniye'deki Olcaytu Türbesi gibi anıtsal mezar yapıları, hükümdar mezarlarının mimari ölçekte giderek daha belirgin bir temsil alanına dönüştüğünü göstermektedir. XI-XIII. yüzyıllar arasında Türkistan, İran ve Horasan çevresinde gelişen türbe mimarisi, plan, örtü sistemi ve süsleme anlayışı bakımından farklı çözümler üretmiş; özellikle tuğla, geometrik örgüler ve yazı kuşakları mimari yüzeylerin temel unsurları hâline gelmiştir. Bu süreçte türbelerin kimi zaman medrese, hankâh, mescid ve diğer dinî yapılarla birlikte daha geniş bir mimari çevre içinde ele alınması da dikkat çekmektedir. Türbe merkezli bu yapılaşma anlayışı, daha sonraki dönemlerde özellikle Timurlu mimarisinde anıtsal ölçekte yeniden yorumlanmıştır (Başkan, 2014, ss. 7-9).

XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Timur'un siyasî hâkimiyet sahasının genişlemesi, Orta Asya'da yoğun bir imar faaliyetini de beraberinde getirmiştir. Semerkant, Şehrisebz ve Türkistan başta olmak üzere önemli merkezlerde cami, medrese, saray, hankâh ve türbeler inşa edilmiş; bu yapılar Timurlu mimarisinin anıtsal karakterinin oluşmasında belirleyici olmuştur. Dönemin yapı faaliyetlerinde tuğla temel inşa malzemesi olmayı sürdürürken sırlı tuğla, çini

mozaik, alçı ve taş bezeme mimari yüzeylerin düzenlenmesinde yaygın biçimde kullanılmıştır. Geometrik kompozisyonlar, bitkisel motifler ve epigrafik bezemeler, renkli malzemelerle birlikte uygulanarak cephelerin ve iç mekânların görsel etkisini artırmıştır (Golombek & Wilber, 1988, ss. 260-262).

Timurlu mezar mimarisinin gelişimi özellikle Semerkant ve çevresinde izlenebilmektedir. Şah-ı Zinde yapı topluluğu, XIV. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyılın başlarına kadar süren inşa faaliyetleriyle farklı dönemlere ait türbeleri aynı alanda bir araya getirmesi bakımından dikkat çekmektedir. Yapılar topluluğunun çekirdeğini oluşturan Kasım b. Abbas Türbesi çevresinde gelişen bu alan, zamanla Timurlu mezar mimarisinin plan, malzeme ve süsleme çeşitliliğini yansıtan önemli bir merkez hâline gelmiştir. Türkistan'daki Hoca Ahmed Yesevî Türbesi de türbe, mescid, hankâh ve diğer birimlerin birlikte ele alındığı mimari düzeniyle Timurlu dönemi külliye anlayışının başlıca örneklerinden biridir.

Semerkant'ın Timur tarafından siyasî ve kültürel merkez olarak geliştirilmesiyle birlikte kent, Timurlu mimarisinin en yoğun biçimde temsil edildiği başlıca merkezlerden biri olmuştur. Bu dönemde inşa edilen yapılar, ölçekleri kadar renkli cephe düzenlemeleri, yüksek taç kapıları, kubbeleri ve zengin bezeme programlarıyla da dikkat çekmiştir. Özellikle türbe mimarisinde anıtsal kütle ile tezyinatın birlikte ele alınması, dönemin mimari anlayışının ayırt edici özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu mimari ortam içerisinde Gûr-i Emîr, Timurlu mezar mimarisinin önemli örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Muhammed Sultan'ın ölümü sonrasında şekillenen yapı, Timur'un da buraya defnedilmesiyle farklı bir anlam kazanmış ve zaman içerisinde Timurlu ailesinin önde gelen isimleriyle ilişkilendirilen önemli bir mezar yapısına dönüşmüştür. Yapının mimari kuruluşu ve özellikle çini, geometrik düzenleme ve epigrafik bezemeye dayanan tezyinat programı, Timurlu döneminin sanat anlayışını değerlendirmek açısından önemli veriler sunmaktadır.

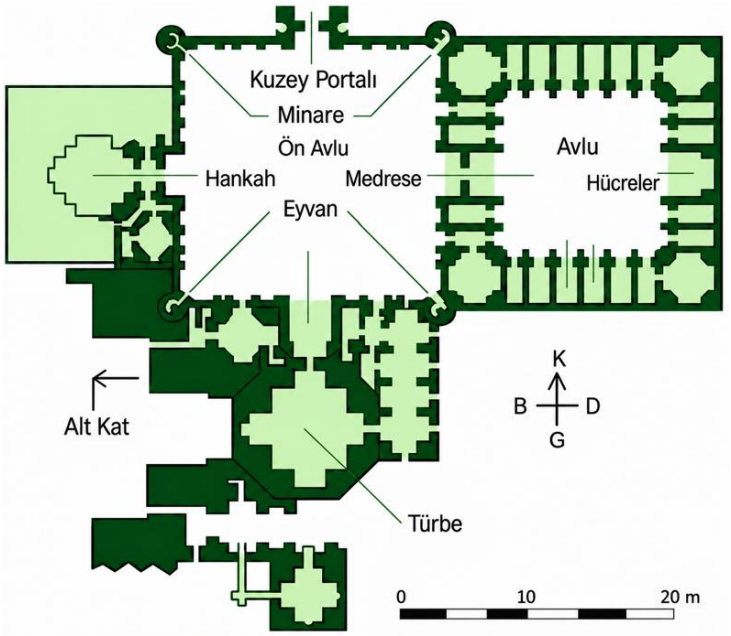
Bu çalışma, Gûr-ı Emîr Türbesi'nin süsleme programını çini, epigrafi ve geometrik bezeme ekseninde ele almaktadır. Çini uygulamalarında malzeme ve renk kullanımının mimari yüzeyle ilişkisi, yazı kuşaklarının hem içerik hem de bezeme unsuru olarak işlevi ve geometrik kompozisyonların tekrar ve ritme dayalı kuruluşu incelenmektedir. Böylece Gûr-i Emîr'in tezyinatı, yalnızca estetik nitelikleri bakımından değil, Timurlu mezar mimarisinin gelişim süreci içerisindeki yeri ve dönemin mimari ve sanatsal üslubunu yansıtan özellikleri açısından değerlendirilmektedir.

2. GÛR-I EMÎR TÜRBESİNİN PLAN VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Timurlu mezar mimarisi içerisinde Gûr-ı Emîr gerek anıtsal niteliği gerekse Timur ve ailesiyle kurduğu doğrudan ilişki bakımından öne çıkan yapılardan biridir. Semerkant'ta bulunan türbe, X. yüzyıla tarihlenen Sâmânoğlu İsmâil Bey Türbesi'nden Merv'deki Sultan Sencer Türbesi'ne, Tebriz'deki Gazan Han Türbesi'nden Sultaniye'deki Olcaytu Türbesi'ne uzanan köklü hükümdar ve hanedan türbeleri geleneğinin Timurlu dönemindeki önemli bir devamı olarak değerlendirilebilir (Golombek & Wilber, 1988, s. 50). Gûr-ı Emîr'in bugünkü mimari kimliği, yapının geçirdiği tarihsel süreçle doğrudan ilişkilidir. Semerkant'ta 1404 yılında inşa edilen Gûr-ı Emîr Türbesi, başlangıçta Timur'un torunu Muhammed Sultan için yaptırılmış, daha sonra Timur, Miranşah, Şahruh, Uluğ Bey ve Seyyid Bereke'nin de defnedilmesiyle Timurlu ailesinin önemli mezar yapılarından biri hâline gelmiştir (Brend, 1991, s. 130).

Türbede mezarların yerleşim yerleri şu şekildedir: Seyyid Bereke'nin mezarı yüksek bir yerde bulunur. Emir Timur'un mezarı onun ayakucundadır ve değerli koyu yeşil, yeşim taşından yapılmıştır. Onun doğu yönünde Muhammed Sultan Türbesi yer alır. Timur'un batı yönünde, Şâhruh ve Miranşah, güney yönünde ise Mirza Uluğ Bey yatmaktadır (Aydın, 2020, s. 88). Timur'un sağlığında inşa edilen ve onun döneminin son büyük anıtsal yapılarından biri olarak kabul edilen Gûr-ı Emîr, türbenin yanı sıra hankâh, medrese ve mescid birimlerini de içeren bir külliyenin parçasıdır. Türbe, avlunun güneyinde konumlanırken avlunun doğu ve batı taraflarında medrese ile hankah yer almaktadır (Hattstein vd., 2002, s. 420). Yapı topluluğunun zaman içerisinde geçirdiği değişiklikler nedeniyle bütün birimleri günümüze ulaşmamış olmakla birlikte mevcut kalıntılar ilk tasarımın türbeyi daha geniş bir mimari çevre içerisinde ele aldığını göstermektedir (Ramazanoğlu, 1998, s. 90).

Plan bakımından Gûr-ı Emîr, dıştan sekizgen, içten kare kuruluşlu merkezî planlı bir türbedir. Kare ana mekân, dört yönde açılan derin nişlerle genişletilmiş; köşelerdeki geçiş sistemi aracılığıyla sekizgen bir ara bölge oluşturularak kubbeye geçiş sağlanmıştır. Dıştan sekizgen, içten kare planlı olan yapının çift cidarlı ve soğan biçimli kubbesi, yüksek silindirik bir kasnak üzerine oturmaktadır (Başkan, 2014, s. 9). Yüksek silindirik kasnak üzerinde yükselen çift cidarlı kubbe, yapının merkezî plan anlayışını düşey doğrultuda da vurgulamaktadır (Beksaç, 1996, s. 197). Türbenin ana kütlesi dıştan sekizgen bir kuruluş göstermekte, üst örtüyü ise yüksek bir kasnak üzerinde yükselen dilimli kubbe oluşturmaktadır (Golombek & Wilber, 1988, s. 50). Dış ve iç kubbenin birbirinden ayrıldığı çift cidarlı sistem, dış görünüşte kubbenin yüksek ve anıtsal tutulmasını sağlarken iç mekânda insan ölçeğine daha yakın bir hacim meydana getirmektedir. Kubbenin yaklaşık 34 metre yüksekliğe ulaştığı belirtilmektedir (Ramazanoğlu, 1998, s. 90), Güneydoğu köşesindeki merdivenle ulaşılan cenaze mahzeni ise üstteki sembolik sandukaların altında yer alan asıl defin bölümünü oluşturmaktadır. Türbe, avlunun güneyinde konumlanmış; doğudaki medrese ve batıdaki hankâhla birlikte daha geniş bir külliye düzeninin parçası olarak tasarlanmıştır (Görsel: 1).

Görsel 1. Gûr-ı Emîr Türbesi'nin Planı (URL1)

Kaynak: YANDEX
İnceleme Tarihi: 23.05.2026

3. GÛR-I EMÎR TÜRBESİ'NİN MİMARİ TEZYİNATI

Timurlu mimarisinde tuğla hem taşıyıcı sistemin temel malzemesi hem de cephe düzenlemelerinin başlıca unsuru olarak yaygın biçimde kullanılmış; sırlı tuğla, çini, alçı ve yer yer taş malzeme ise yüzey bezemelerini zenginleştiren tamamlayıcı unsurlar olmuştur. Gûr-ı Emîr Türbesi de bu genel malzeme anlayışını yansıtan önemli yapılardan biridir. Yapının ana kütlesi tuğla ile inşa edilmiş, dış cephelerde ve özellikle kubbe, kasnak, taç kapı ve cephe yüzeylerinde sırlı tuğla ile çini bezemeye geniş ölçüde yer verilmiştir. Turkuaz, lacivert ve mavi tonların hâkim olduğu çini kaplamalar, geometrik ve bitkisel motifler ile yazı kuşaklarıyla birlikte kullanılarak yapının anıtsal görünümünü güçlendirmiştir. İç mekânda ise alçı, kalem işi, altın yaldızlı bezeme ve farklı yüzey kaplamalarıyla daha zengin bir süsleme anlayışı benimsenmiştir. Bu yönüyle Gûr-i Emîr, Timurlu döneminde yapısal malzeme ile bezeme malzemesinin birlikte değerlendirildiği mimari anlayışın seçkin örneklerinden birini oluşturmaktadır. Dış mimarinin algılanmasında kubbenin biçimi kadar yüzey tezyinatı da etkilidir. Renkli çini kaplamalar, gövde ve kubbenin mimari hatlarını izleyerek yapının düşey etkisini güçlendirmektedir. İç mekânda ise mermer, çini ve kalemişi bezemeler; geçiş ve üst bölümlerde mukarnas uygulamaları kullanılmış, kubbe içindeki altın varaklı bezemeler mekânın görsel etkisini artırmıştır (Ramazanoğlu, 1998, s. 90).

Gûr-ı Emîr Türbesi'nde tezyinat, mimari elemanların biçimini destekleyen ve yapının dıştan içe değişen görsel karakterini belirleyen temel unsurlardan biridir. Dış cephede çini mozaik ve sırlı tuğla kullanımı öne çıkarken iç mekânda çini, mermer, mukarnas, kalem işi ve yaldızlı süslemeler bir arada görülmektedir.

3.1. ÇİNİ TEZYİNATI

Semerkant'ta XV. yüzyılın başlarında inşa edilen Gûr-ı Emîr Türbesi, Timurlu mimarisinde çini tezyinatın mimari biçimle bütünleştiği önemli mezar anıtlarından biridir. Yapının dış cephe süslemeleri, yalnızca kullanılan malzeme ve uygulama teknikleri bakımından değil, geometrik düzenlemelerin, bitkisel motiflerin ve yazı kompozisyonlarının mimari yüzeylerdeki dağılımı açısından da dikkat çekmektedir. Taç kapıda yoğunlaşan bitkisel ve geometrik bezemeler, sekizgen gövdede öne çıkan kûfî yazılar ve dilimli kubbeyi kaplayan sırlı çiniler, yapının farklı mimari bölümlerinde birbirini tamamlayan bir süsleme düzeni meydana getirmektedir. Bu uygulamalar, Timurlu döneminde çini tezyinatın mimari kütleyi belirginleştiren temel unsurlardan biri hâline geldiğini göstermektedir. Gûr-ı Emîr Türbesi'nin dış cephesinde çini mozaik, sırlı tuğla ve farklı renklerde hazırlanmış seramik kaplama unsurları birlikte kullanılmıştır. Bu uygulamalar arasında özellikle çini mozaik tekniği, farklı renklerde sırlanmış parçaların geometrik ve bitkisel kompozisyonlar oluşturacak biçimde bir araya getirilmesiyle dikkat çekmektedir. Çini parçalarının belirli bir desen doğrultusunda kesilerek yerleştirilmesi, yüzeylerde renk ve çizgi bakımından ayrıntılı düzenlemelerin elde edilmesine imkân vermiştir. Sırlı tuğla uygulamaları ise özellikle yazı ve geometrik biçimlerin oluşturulmasında mimari yüzeyin tuğla örgüsüyle ilişkili bir düzen ortaya koymaktadır (Görsel: 2-3).

Görsel 2. Gûr-ı Emîr Türbesi'nin Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2025)

Görsel 3. Gûr-ı Emîr Türbesi ve Avlunun Genel Görünüşü (Özler Kaya, 2025)

Yapının dış cephe tezyinatında firuze, lacivert, açık mavi, beyaz ve siyah tonları öne çıkmaktadır. Özellikle koyu renkli zeminler üzerinde açık renkli çini parçalarıyla oluşturulan kompozisyonlar, motiflerin belirginleşmesini sağlamaktadır. Firuze ve lacivert renklerin birlikte kullanılması, cephenin farklı bölümleri arasında görsel bir bütünlük oluştururken tuğlanın doğal rengiyle sırlı yüzeyler arasında belirgin bir karşıtlık meydana getirmektedir. Bu renk düzeni, Timurlu mimarisinin karakteristik özelliklerinden biri olan mavi ağırlıklı dış cephe tezyinatının Gûr-ı Emîr'deki uygulamasını yansıtmaktadır (Golombek & Wilber, 1988, s. 50). Gûr-ı Emîr'in dış cephe düzeninde çini, yapının mimari kütlesini renk aracılığıyla tanımlayan başlıca malzemelerden biridir. Gövde, kasnak ve kubbe yüzeylerinde kullanılan renkli çiniler, mimari elemanların sınırlarını ve düşey hareketini öne çıkarmaktadır. Özellikle firuze ve mavi tonların hâkim olduğu uygulamalar, tuğla yüzeylerle birlikte değerlendirildiğinde cephede güçlü bir renk karşıtlığı meydana getirmektedir. Çininin yapıda üstlendiği işlev yalnızca yüzeyi renklendirmek değildir. Farklı renkteki parçaların belirli bir kompozisyona göre düzenlenmesi, aynı malzeme aracılığıyla geometrik, bitkisel ve epigrafik bezemelerin oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Böylece çini, bir yandan yapının dış görünüşünü belirleyen kaplama malzemesi olarak kullanılırken diğer yandan motif ve yazının mimari yüzeye aktarılmasını sağlayan tezyinî bir araca dönüşmüştür. Gûr-ı Emîr Külliyesi'nin anıtsal taç kapısı, yapının dış cephe süslemelerinin en yoğun uygulandığı mimari bölümlerden biridir. Yüksek sivri kemerli açıklığın çevresinde yer alan çini mozaikler; geometrik bordürler, bitkisel kıvrımlar, rozet biçimli düzenlemeler ve yazı kuşaklarından meydana gelmektedir. Taç kapının dış çerçevesinde kompozisyonu sınırlandıran geometrik bezeme şeritleri bulunurken kemer köşeliklerinde ve çevresindeki panolarda bitkisel motiflerin daha ayrıntılı biçimde işlendiği görülmektedir. Taç kapının kemer köşeliklerinde yer alan bezemelerde kıvrık dallar, stilize yapraklar ve çiçek biçimli motifler birbirine bağlanarak yüzeyi kaplayan düzenli kompozisyonlar oluşturmaktadır. Bu motifler, lacivert zemin üzerinde firuze, beyaz ve diğer renklerle belirginleştirilmiştir. Kemerin çevresini dolaşan dar bordürlerde ise tekrarlanan geometrik biçimler ve geçmeli düzenlemeler görülmektedir. Bitkisel motiflerin hareketli görünümü ile geometrik bordürlerin düzenli tekrarı, taç kapı yüzeyinde iki farklı bezeme anlayışının birlikte kullanılmasını sağlamaktadır.

Taç kapı kavsarasında yer alan mukarnaslı düzenleme, çini tezyinatın mimari biçimle ilişkisini ortaya koymaktadır. Mukarnas hücrelerinin yüzeylerinde kullanılan renkli seramik kaplamalar, kavsaranın farklı derinliklerini belirginleştirmektedir. Böylece bezeme, yalnızca düz yüzeylerle sınırlı kalmamakta, kavsaranın üç boyutlu mimari düzenini de takip etmektedir. Taç kapıdaki yazı kuşakları ve çerçeve bordürleri ise süsleme alanlarını birbirinden ayırarak cephedeki düzeni tamamlamaktadır. Taç kapı tezyinatının önemli özelliklerinden biri, motiflerin birbirinden bağımsız panolar hâlinde düzenlenmesine rağmen bütün cepheyi kapsayan ortak bir kompozisyon oluşturmasıdır. Kemer köşelikleri, yan panolar, mukarnaslı kavsara ve yazı kuşakları kendi sınırları içerisinde farklı bezeme düzenlerine sahip olmakla birlikte aynı renk anlayışıyla birbirine bağlanmaktadır. Böylece taç kapı, mimari girişin vurgulandığı anıtsal bir süsleme yüzeyi niteliği kazanmaktadır.

Türbenin sekizgen gövdesinde uygulanan çini tezyinat, taç kapının bitkisel ağırlıklı bezeme anlayışından farklı olarak geometrik düzenlemeler ve kûfî yazı kompozisyonlarıyla

şekillenmektedir. Gövde yüzeylerinde tuğla örgü ile siyah ve firuze renkli çini mozaiklerin birlikte kullanılması, yazı ve geometrik motiflerin mimari cepheyle bütünleşmesini sağlamıştır. Süslemelerin belirli yüzeylerde yoğunlaştırılması, sekizgen gövdenin mimari sınırlarının ve cephelerin düşey doğrultusunun vurgulanmasına katkıda bulunmaktadır. Kasnağın üst bölümünde yer alan geometrik süsleme şeritleri, silindirik yüzey ile kubbe başlangıcı arasındaki sınırı belirginleştirmektedir. Geometrik düzenlemelerde firuze ve lacivert çinilerin kullanılması, alt gövdedeki süsleme anlayışının kubbeye kadar devam etmesini sağlamaktadır. Kasnaktan kubbeye geçiş bölümünde yer alan mukarnaslı düzenleme ise iki farklı mimari yüzey arasındaki bağlantıyı kurmakta, çini kaplamaların bu geçiş üzerindeki kullanımı da yüzeyin derinliğini vurgulamaktadır. Kasnakta yazı ve geometrik tezyinatın bir arada kullanılması hem mimari biçimin hem de dinî ifadelerin görünürlüğünü artırmaktadır. Silindirik yüzey boyunca tekrarlanan kûfî ibareler, yatay bir süsleme düzeni meydana getirirken kubbenin yükselen dilimli biçimiyle görsel bir karşıtlık oluşturmaktadır. Böylece kasnak, sekizgen gövde ile kubbe arasında yalnızca taşıyıcı bir unsur olarak değil, süsleme programını birbirine bağlayan bir mimari bölüm olarak da değerlendirilmektedir.

Gûr-ı Emîr Türbesi'nin dış cephe tezyinatında en dikkat çekici bölüm, yüksek kasnak üzerine oturan soğan biçimli dilimli kubbedir. Firuze ve lacivert sırlı çinilerle kaplanan kubbe, yüzeyinde tekrar eden dilimler ve geometrik düzenlemelerle Timurlu mimarisinin belirgin kubbe örneklerinden birini oluşturmaktadır. Kubbenin dış yüzeyinde birbirini izleyen düşey kaburgalar, örtü sisteminin biçimini belirginleştirmekte ve çini kaplamanın oluşturduğu renk düzeniyle birlikte anıtsal görünümünü güçlendirmektedir. Dilimli kubbe, renk ile mimari biçim arasındaki ilişkinin güçlü biçimde algılandığı bölümdür. Kubbe yüzeyindeki düzenlemelerin dilimlerin düşey doğrultusunu izlemesi, üst örtünün yükselen etkisini kuvvetlendirmektedir. Burada tezyinat mimari formu gizlemek yerine onun biçimsel karakterini öne çıkarmaktadır (Golombek & Wilber, 1988, ss. 260-263), (Görsel:4-5)[1].

Kubbenin dış yüzeyinde firuze zemin ile lacivert çinilerin oluşturduğu geometrik düzen dikkat çekmektedir. Düşey dilimler üzerinde devam eden bezeme, kubbenin eğrisel biçimine uygun şekilde tekrarlanmaktadır. Renklerin dönüşümlü kullanımı, her bir dilimin sınırlarını belirginleştirirken yüzey boyunca birbirini takip eden geometrik kompozisyonların oluşmasını sağlamaktadır. Kubbenin alt bölümünde yoğunlaşan geometrik süsleme şeritleri, dilimli üst örtü ile kasnak arasındaki geçişi vurgulamaktadır. Kubbe tezyinatının en önemli özelliklerinden biri, geometrik desenlerin örtü sisteminin biçimine uygun olarak düzenlenmesidir. Dilimler arasındaki sınırlar yalnızca mimari çıkıntılarla değil, çinilerin oluşturduğu renk ve desen farklılıklarıyla da belirginleşmektedir. Firuze rengin geniş yüzeylerde hâkim olması, kubbenin uzaktan algılanmasını sağlarken koyu renkli çinilerle oluşturulan geometrik motifler daha yakından incelendiğinde ayrıntılı bir süsleme düzeni ortaya koymaktadır. Dilimli kubbenin tezyinatı, sekizgen gövdedeki yazı ağırlıklı kompozisyonlardan farklı olarak renk, biçim ve geometrik tekrar esasına dayanmaktadır. Gövdede kûfî yazılar ve geometrik şekiller mimari yüzeyleri düzenlerken kubbede çini kaplama, doğrudan üst örtünün biçimini belirginleştirmektedir. Bu yönüyle kubbenin süslenmesinde kullanılan çiniler, mimari kütlenin

[1] **NOT:** Metin içindeki 8, 9, 10, 11 numaraları görsellerin kaynak materyalini, tarafımdan 2025 yılında çekilen fotoğraflar oluşturmaktadır. Söz konusu görsellerde yer alan motif çizimleri, bu fotoğraflar temel alınarak yapay zekâ destekli görselleştirme araçlarından yararlanılmak suretiyle tarafımca hazırlanmıştır.

görünümünü tamamlayan temel unsurlardan biri niteliğindedir. Gûr-ı Emîr Külliyesi'nin dış cephe düzeninde minareler de çini bezemenin uygulandığı mimari unsurlar arasında bulunmaktadır. Silindirik gövdeler üzerinde geometrik süslemeler ve kûfî yazı karakterli düzenlemeler kullanılmıştır. Minarelerdeki çini tezyinatın, türbenin sekizgen gövdesi ve kubbe kasnağındaki geometrik-epigrafik düzenlemelerle benzer özellikler gösterdiği anlaşılmaktadır (Görsel: 4-5).

Görsel 4. Gûr-ı Emîr Türbesi Dış Cephede Yer Alan Çini Süslemeler (Özler Kaya, 2025)

Görsel 5. Gûr-ı Emîr Türbesi'nin Kubbe Çinilerinden Detay (Özler Kaya, 2025)

3.2. EPİGRAFİK TEZYİNAT

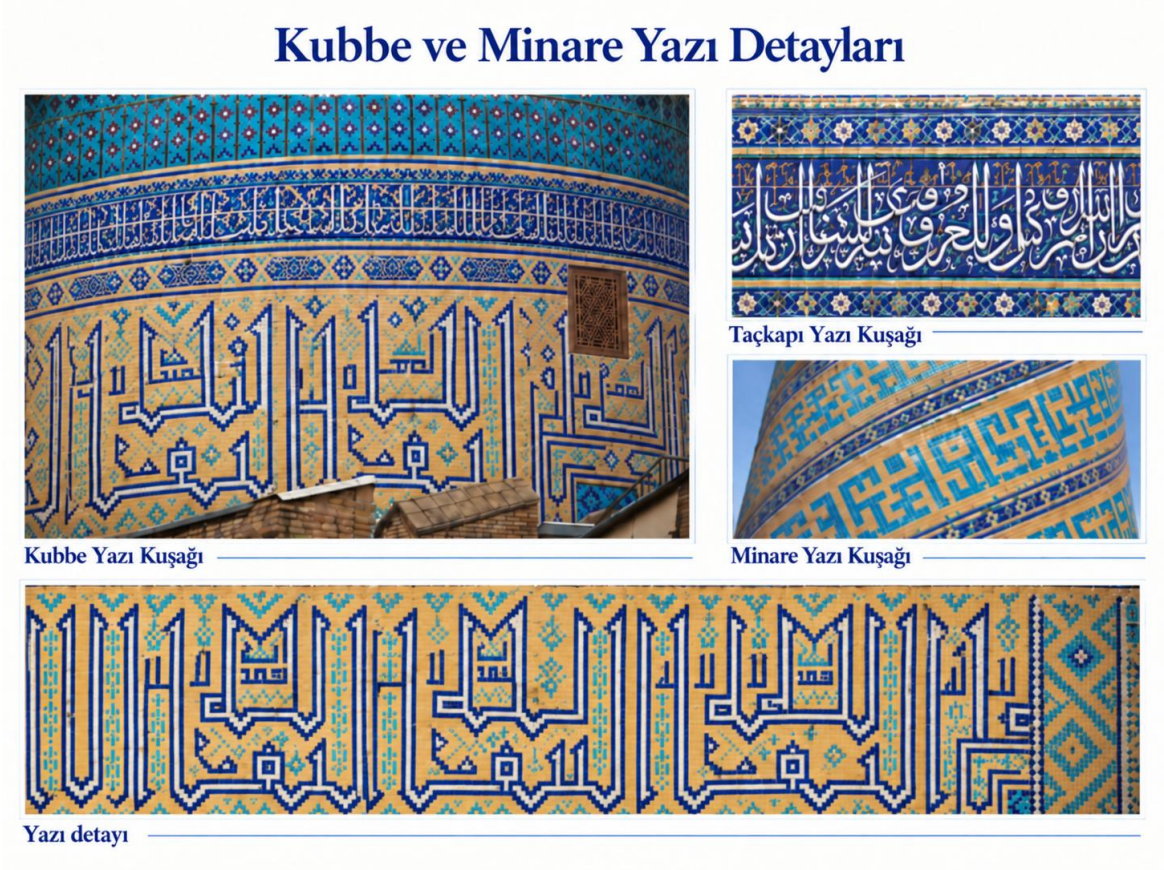
Gûr-ı Emîr'in epigrafik programı iki temel alanda izlenmektedir. Bunlardan ilki mimari yüzeylerde çini ve diğer bezeme unsurlarıyla ilişkilendirilen yazılar, ikincisi ise Timur ve ailesine ait mezar kitabeleridir. Bu iki grup, yazının yapıda hem tezyinî hem de içerik bakımından farklı işlevler üstlendiğini göstermektedir. Mimari yüzeylerdeki yazıların çiniyle birlikte kullanılması, epigrafiyi cephe düzeninin parçası hâline getirmiştir. Aydın'ın aktardığı bilgilere göre türbenin dış duvarlarında ism-i celâlin yer aldığı sırlı tuğla uygulamalar bulunmaktadır (Arapov, 2014, akt. Aydın, 2020, s. 88). Yapının yan girişinde bulunduğu belirtilen mozaik çini kitabede ise mezarın Emir Timur Güregân'a ait olduğu belirtilmektedir. Kitabenin 1905 yılında yerinden çıkarıldığı ve daha sonra diplomatik girişimler sonucunda geri getirildiği kaydedilmektedir (Yakubovskiy, 2017, akt. Aydın, 2020, s. 89), (Görsel: 7-8). Gûr-ı Emîr Türbesi'nin epigrafik tezyinatı, Timurlu dönemi mezar mimarisinde yazının dinî, tarihî ve süsleme amaçlı kullanımını ortaya koyan önemli örneklerden biridir. Yapının dış cephesinde çini ve sırlı tuğla ile oluşturulan yazı kompozisyonları, iç mekânda ise duvar bezemeleri ve mezar kitâbeleri aracılığıyla devam eden epigrafik düzen, türbenin mimari ve tezyinî özellikleriyle yakından ilişkilidir. Bu yazılar, hat sanatı ve süsleme özelliklerinin yanı sıra taşıdıkları dinî ifadeler, hükümdarlık unvanları, soy bilgileri ve ölüm kayıtları bakımından da tarihî belge niteliği taşımaktadır. A. A. Semenov'un 1948 ve 1949 yıllarında Epigrafika Vostoka dergisinde yayımladığı ve Abdülkadir İnan tarafından Türkçeye çevrilerek 1960 yılında Belleten dergisinde basılan "Gûr-i Emir Türbesinde Timur'un ve Ahfadının Mezar Kitabeleri" başlıklı araştırması, özellikle türbedeki mezar kitâbelerinin okunması ve tarihî içeriklerinin değerlendirilmesi açısından temel çalışmalardan biridir (Semenov, 1960, ss. 139–143). Türbenin dış cephesinde epigrafik bezeme, sekizgen gövde ve kubbe kasnağında

yoğunlaşmaktadır. Sekizgen gövdenin dış cephelerindeki başlıca epigrafik unsurlar, ism-i celâl (Allah) ve ism-i nebevî (Muhammed) ibareleridir. Bu ibareler kûfî hatla oluşturularak süsleme kompozisyonunun bir parçası hâline getirilmiştir. Yazıların geometrik karakteri, düz ve köşeli çizgilerin tekrarına dayalı bir düzen meydana getirmektedir. Böylece harfler yalnızca okunabilir metinler olarak değil, cepheyi biçimlendiren geometrik unsurlar olarak da değerlendirilebilmektedir (Beksaç, 1996, s. 198–199).

Sekizgen gövdedeki epigrafik tezyinat, türbenin işleviyle bağlantılı olarak da önem taşımaktadır. Allah ve Hz. Muhammed'in isimlerinin mimari yüzeylerde tekrarlanması, dinî ifadelerin süsleme düzeni içerisinde kullanıldığını göstermektedir. Kûfî harflerin geometrik kompozisyonlara uygun biçimde düzenlenmesi ise yazı ile süsleme arasındaki sınırı belirsizleştirmektedir. Özellikle köşeli harf biçimleri, tekrarlanan çizgiler ve bunların oluşturduğu ritim, cephelerdeki geometrik düzeni güçlendirmektedir. Bu bakımdan gövde tezyinatında geometrik motifler ile epigrafik unsurların birbirinden tamamen bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır. Yazıların geometrik özellikleri bezemenin bir parçası hâline gelirken kullanılan çini renkleri ve tuğla yüzeyler arasındaki karşıtlık, kompozisyonun dışarıdan algılanmasını kolaylaştırmaktadır. Gûr-ı Emîr Türbesi'nin yüksek silindirik kubbe kasnağı, çini tezyinatın yoğunlaştığı bir diğer mimari bölümdür. Sekizgen gövde üzerinde yükselen kasnak, firuze ve koyu renkli çinilerle oluşturulan yazı ve geometrik süslemelerle kaplanmıştır. Kasnağın silindirik yüzeyinde yer alan bu düzenlemeler, gövdenin köşeli mimari biçiminden kubbenin eğrisel yüzeyine geçişi belirginleştirmektedir. Kasnak üzerindeki epigrafik tezyinatın en önemli unsurlarından biri, "Hüve'l-bâkī" (هو الباقي) ibaresidir. "Bâki olan O'dur" anlamındaki bu ifade, kûfî hatla düzenlenmiş ve kasnağın dış yüzeyinde tekrarlanan bir süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. İbarenin türbe mimarisinde yer alması, Allah'ın ebedîliğine yapılan vurguyla ölüm ve fanilik düşüncesi arasında anlam ilişkisi kurulmasına imkân vermektedir. Bu bağlamda kasnaktaki yazı kuşağı, dinî içeriğinin yanı sıra tekrar esasına dayanan geometrik düzeniyle de mimari tezyinatın önemli bir parçasıdır (Beksaç, 1996, s. 198–199). Yazıların mimari yüzey boyunca tekrarlanması, kasnağın silindirik biçimini belirginleştirirken çini tezyinatın geometrik karakterini de güçlendirmektedir (Beksaç, 1996, ss. 198–199).

Gûr-ı Emîr Türbesi'nin minaresinde, kûfî hatla düzenlenen "Yâ Sultân" (يا سلطان) ibaresi, geometrik bezemelerle bütünleşerek epigrafik tezyinatın bir parçasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda minarede, "عجّلوا بالصَّلاةِ قبلَ الفوْتِ، وعجّلوا بالتَّوبةِ قبلَ الموْتِ" şeklindeki Arapça ibare yer almaktadır. Türkçeye "Vakti geçmeden namazı kılmakta, ölüm gelmeden önce de tövbe etmekte acele ediniz." şeklinde çevrilebilen bu ifade, namazın vaktinde eda edilmesinin ve tövbenin geciktirilmemesinin önemini vurgulamaktadır. Söz konusu ifade, bazı kaynaklarda zayıf hadis olarak değerlendirilirken bazı kaynaklarda ise Araplar arasında yaygın olarak kullanılan bir söz şeklinde nitelendirilmektedir.

Dış cephede kullanılan köşeli kûfî yazılar ile iç mekândaki mezar kitâbelerinin hat özellikleri arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır. Dış yüzeylerde harflerin geometrik biçimleri, mimari kaplamanın düzeniyle bütünleşirken mezar taşlarında metnin içeriğine ve yazının işlenişine daha fazla önem verilmiştir (Görsel: 6-7).

Görsel 6. Gûr-ı Emîr Türbesi'de Yer Alan Yazı Detayları (Özler Kaya, 2025)

Görsel 7. Gûr-ı Emîr Türbesi'de Kubbe ve Minarede Yer Alan Hat Süslemeler (Özler Kaya, 2025)

Semenov'un incelediği mezar kitâbeleri, yazının yalnızca süsleme amacıyla kullanılmadığını; hükümdarların kimliklerini, soy ilişkilerini ve ölümle ilgili dinî düşünceleri aktaran bir unsur olduğunu göstermektedir. Araştırmacı, 1941 yılında gerçekleştirilen mezar açma çalışmalarına katılmış; Timur, Miranşah, Şahruh, Uluğ Bey ve Muhammed Sultan'a ait kitâbeleri inceleyerek bunların metinlerini ve tarihî içeriklerini karşılaştırmıştır. Ayrıca daha önce yayımlanan bazı kitâbe okumalarındaki eksikliklere dikkat çekmiş ve metinlerin doğru anlaşılması için mezar taşları üzerindeki yazıların doğrudan incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır (Semenov, 1960, ss. 139–143).

Semenov'un araştırmasında ayrıntılı biçimde ele aldığı örneklerden biri Timur'un mezarını örten mermer üzerindeki Arapça kitâbedir. Kitâbenin dış çerçevesinde Timur'un unvanları ve soy bilgileri yer almakta, merkezinde ise elli bir satırdan oluşan dinî içerikli bir metin bulunmaktadır. Dış çerçevede Timur, hükümdarlık sıfatlarıyla tanıtılmış ve şeceresi aracılığıyla tarihî-soy bağı ortaya konulmuştur. Merkezdeki metinde Allah'ın sıfatları, bağışlanma dilekleri, tövbe ifadeleri ve Kur'an'dan alınan ibareler geniş yer tutmaktadır. Semenov, bu metnin özellikle bağışlanma ve tövbe üzerinde yoğunlaştığını belirterek kitâbenin dinî içeriğini Timur'un ölümüne ilişkin tarihî anlatılarla birlikte değerlendirmiştir. Bu bakımdan mezar kitâbesi, yalnızca defnedilen kişinin kimliğini bildiren bir kayıt değil, ölüm, bağışlanma ve ahiret düşüncesini yansıtan bir epigrafik belge niteliğindedir (Semenov, 1960, ss. 143–146, 152).

Timur'un mezarı üzerinde yer alan ve bazı kaynaklarda yeşim taşı, bazı kaynaklarda ise siyah Yada taşı olarak tanımlanan kitâbe, Gûr-i Emîr'in epigrafik programına tarihî bir boyut kazandırmaktadır (Arseven, 1984, s. 31). Timur'un mezar taşında soy kütüğüne ilişkin bilgiler içeren bir kitâbe bulunmakla birlikte söz konusu kayıtların tarihsel doğruluğu araştırmacılar arasında tartışmalıdır. Lahdin çevresindeki kitâbelerde Timur'un askerî seferleri ve kazandığı zaferlere yer verilmektedir. Türbenin dış cepheleri, ism-i celâl ibaresinin tekrarlandığı sırlı tuğlalarla bezenmiştir. Yapının mimarı ise kesin olarak bilinmemektedir (Arapov, 2014, s. 274). Semenov'un incelemesine göre Timur'un ölüm tarihi, mermer mezar kitâbesinde değil, Uluğ Bey tarafından mezara yerleştirilen yeşim taşındaki yazıda bulunmaktadır. Araştırmacı, önceki yayınlarda bu iki kitâbenin birbirine karıştırılmasına dikkat çekmiş ve yazıların bulunduğu malzeme ile içeriklerinin birbirinden ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Yeşim taşı üzerindeki kitâbe, Timur'un hatırasının sonraki Timurlu kuşağı tarafından sürdürülmesi bakımından da önem taşımaktadır. Böylece türbedeki mezar yazıları, yalnızca ölüm ve definle ilgili bilgileri aktarmamakta, hanedan üyeleri arasındaki ilişkileri ve hükümdarlık geleneğinin devamlılığını belgelemektedir (Semenov, 1960, ss. 142–143, 152–153).

Gûr-ı Emîr'in epigrafik tezyinatında Muhammed Sultan'ın mezar kitâbesi, yazı ile mimari süsleme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Semenov, söz konusu mezar taşının işçilik kalitesine, oyma bezemelerine ve türbenin iç mekân süslemeleriyle gösterdiği üslup birliğine dikkat çekmektedir. Kitâbenin çevresindeki yazı şeritleri, mukarnas benzeri bordürler ve taş üzerindeki bezemeler, epigrafik düzenlemenin yalnızca metnin aktarılması amacıyla hazırlanmadığını, mezar anıtının genel süsleme anlayışıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Araştırmacının Muhammed Sultan'a ait mezar taşını türbenin iç süsleme düzeniyle karşılaştırması, bu kitâbenin sanat tarihi bakımından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Ayrıca Timur'un mezarındaki bazı dua ifadelerinin Muhammed Sultan'ın kitâbesinde de bulunması, iki mezar taşı arasında metin ve yazı geleneği bakımından ortaklıklar olduğunu düşündürmektedir (Semenov, 1960, ss. 152, 157–159).

Mezar kitâbelerinin biçimsel özellikleri değerlendirildiğinde yazı alanlarının çerçevelerle sınırlandırılması, metinlerin merkez ve kenar bölümlerine dağıtılması ve harflerin yüzeye uygun biçimde düzenlenmesi dikkat çekmektedir. Timur'un mermer mezar taşında merkezî yazı alanının çevresini kuşatan kitâbe, metnin okunma yönünü ve taş üzerindeki yerleşimini belirlemektedir. Merkezde yoğun satırlı bir yazı düzeni kullanılırken dış çerçevede devam eden metin, mezar taşının sınırlarını takip etmektedir. Semenov'un taşın orta bölümündeki hattın ayrıntılı işçiliğine ilişkin tespitleri, yazının biçimsel niteliğinin de önemsendiğini göstermektedir. Bu uygulama, epigrafik süslemenin metin, malzeme ve kompozisyon ilişkisi içerisinde değerlendirilebileceğine işaret etmektedir (Semenov, 1960, ss. 143-144).

Gûr-ı Emîr Türbesi'ndeki epigrafik bezemeler, genel olarak değerlendirildiğinde dış cephede mimari yüzeylerle bütünleşen geometrik karakterli yazılar ile mezar taşlarında tarihî ve dinî içerikleri öne çıkan kitâbeler arasında işlevsel bir farklılaşma bulunduğu görülmektedir. Dış cephedeki yazılar, tekrara dayalı düzenlemelerle çini tezyinatın bir parçası hâline gelirken mezar kitâbeleri hanedan üyelerinin kimliklerini, soy bağlarını ve ölümle ilgili dinî düşünceleri belgelemektedir. Bununla birlikte her iki uygulamada da yazının görsel özelliklerinden yararlanılması, epigrafinin türbenin süsleme programında önemli bir yere sahip olduğunu

göstermektedir. Bu bakımdan Gûr-ı Emîr'in epigrafik tezyinatı, mimari süsleme, dinî içerik ve hanedan tarihinin bir arada değerlendirilebildiği bir sanat tarihi verisi niteliğindedir (Görsel: 8).

Görsel 8. Gûr-ı Emîr Türbesi İç Mekân Genel Görünüşü ve Süsleme Detayları (Özler Kaya, 2025)

3.3. GEOMETRİK BEZEME

Gûr-ı Emîr'de geometrik bezeme, mimari yüzeylerin düzenlenmesinde ve farklı tezyinat unsurlarının birbirleriyle ilişkilendirilmesinde etkili bir role sahiptir. İç mekânda çini, mermer, mukarnas ve kalem işleriyle birlikte geometrik desenlerin kullanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir (Ramazanoğlu, 1998, s. 90). Dış yüzeylerde ise renkli çini ve sırlı tuğlanın tekrara dayalı yerleşimi, geometrik karakter taşıyan yüzey düzenlerinin meydana gelmesine

imkân vermektedir. Geometrik kompozisyonların görsel etkisi büyük ölçüde tekrar ilkesine dayanmaktadır. Benzer biçimlerin belirli aralıklarla yinelenmesi, geniş yüzeylerde devamlılık sağlarken renk tekrarları bu düzeni daha güçlü biçimde görünür hâle getirmektedir. Bu açıdan geometri, yalnızca belirli motiflerin kullanılmasından ibaret değildir; mimari yüzeyin parçaları arasındaki ilişkinin kurulmasına yardımcı olan bir tasarım yöntemi olarak işlev görmektedir. Geometri ile epigrafi arasındaki ilişki özellikle yazının tekrar eden düzenlemeler içinde kullanıldığı alanlarda ortaya çıkmaktadır. Harf biçimleri, renkli malzeme ve geometrik yüzey örgüsü aynı kompozisyon içinde birleşebilmektedir. Aynı yüzey hem çini tekniği açısından değerlendirilebilmekte hem geometrik bir kompozisyon oluşturabilmekte hem de epigrafik içerik taşıyabilmektedir. Gûr-ı Emîr Türbesi'nde geometrik bezeme, mimari yüzeylerin düzenlenmesinde, farklı süsleme unsurlarının birbirleriyle ilişkilendirilmesinde ve yapının mimari biçiminin belirginleştirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Timurlu mimarisinin karakteristik özelliklerinden olan geometrik kompozisyonlar, türbenin özellikle dış cephelerinde sırlı tuğla ve çini mozaik teknikleriyle uygulanmış; iç mekânda ise mermer, mukarnas ve kalem işi süslemelerle birlikte değerlendirilmiştir (Ramazanoğlu, 1998, s. 90; Golombek ve Wilber, 1988). Türbenin sekizgen gövdesinde, kubbe kasnağında ve dilimli kubbesinde görülen geometrik düzenlemeler, mimari yüzeylerin biçimine göre farklılaşmakta; tekrarlanan çizgiler, köşeli geçmeler, baklava dilimli şekiller ve bordürlerle birbirini tamamlamaktadır. Bu süslemeler, belirli motiflerin yüzeye yerleştirilmesinin ötesinde, mimari bölümlerin sınırlarını belirleyen ve yüzeyler arasında devamlılık sağlayan bir bezeme anlayışını yansıtmaktadır.

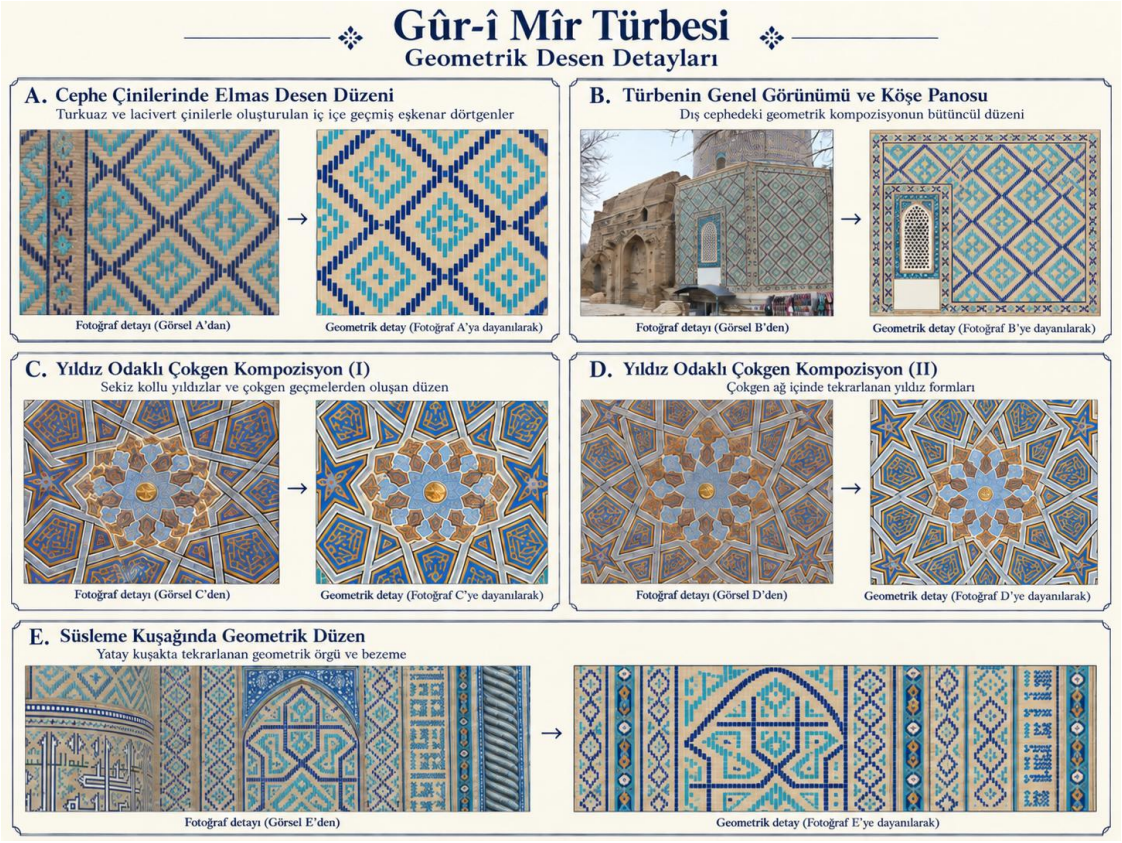
Dış cephede geometrik bezemenin belirgin örnekleri, sekizgen gövdenin yüzeylerinde yer alan baklava dilimli düzenlemeler ile zikzak biçiminde ilerleyen çini örgüleridir. Tuğla zemin üzerine firuze, lacivert ve açık renkli sırlı parçaların belirli doğrultularda yerleştirilmesiyle oluşturulan bu kompozisyonlarda, birbirini kesen eğik çizgiler baklava biçimli alanları meydana getirmektedir. Çizgilerin düzenli aralıklarla yinelenmesi sonucunda geometrik şekiller cephe boyunca devam etmekte, farklı renklerdeki sırlı malzemeler ise kompozisyonun sınırlarını belirginleştirmektedir. Özellikle baklava dilimlerinin iç içe geçmesi ve eşmerkezli biçimde genişlemesiyle ortaya çıkan düzenlemelerde, küçük geometrik birimler daha büyük kompozisyonların oluşmasını sağlamaktadır. Bu uygulama, yüzeyin tek bir motifle sınırlandırılmadığını, motiflerin bir araya gelerek geniş alanlara yayılan bütünlüklü bir süsleme düzeni meydana getirdiğini göstermektedir (Görsel: 9-10). Geometrik kompozisyonlarda dikkat çeken bir diğer özellik, motiflerin mimari yüzeyin ölçü ve biçimine uygun olarak düzenlenmesidir. Sekizgen gövdenin cephelerinde baklava dilimli ve zikzaklı süslemeler geniş alanlara yayılırken pencere açıklıklarının çevresinde geometrik bordürler kullanılmaktadır. Bu bordürler, açıklıkları çevreleyen sınırlayıcı unsurlar olmanın yanı sıra ana yüzeydeki bezeme düzeninin devamını sağlamaktadır. Yatay ve düşey doğrultuda ilerleyen süsleme şeritleriyle eğik çizgilerin oluşturduğu kompozisyonlar arasında kurulan ilişki, cephede farklı geometrik biçimlerin bir arada kullanılmasına imkân vermektedir. Böylece mimari açıklıklar süsleme düzeninden bağımsız kalmamakta, geometrik örgünün içerisinde tanımlanmaktadır.

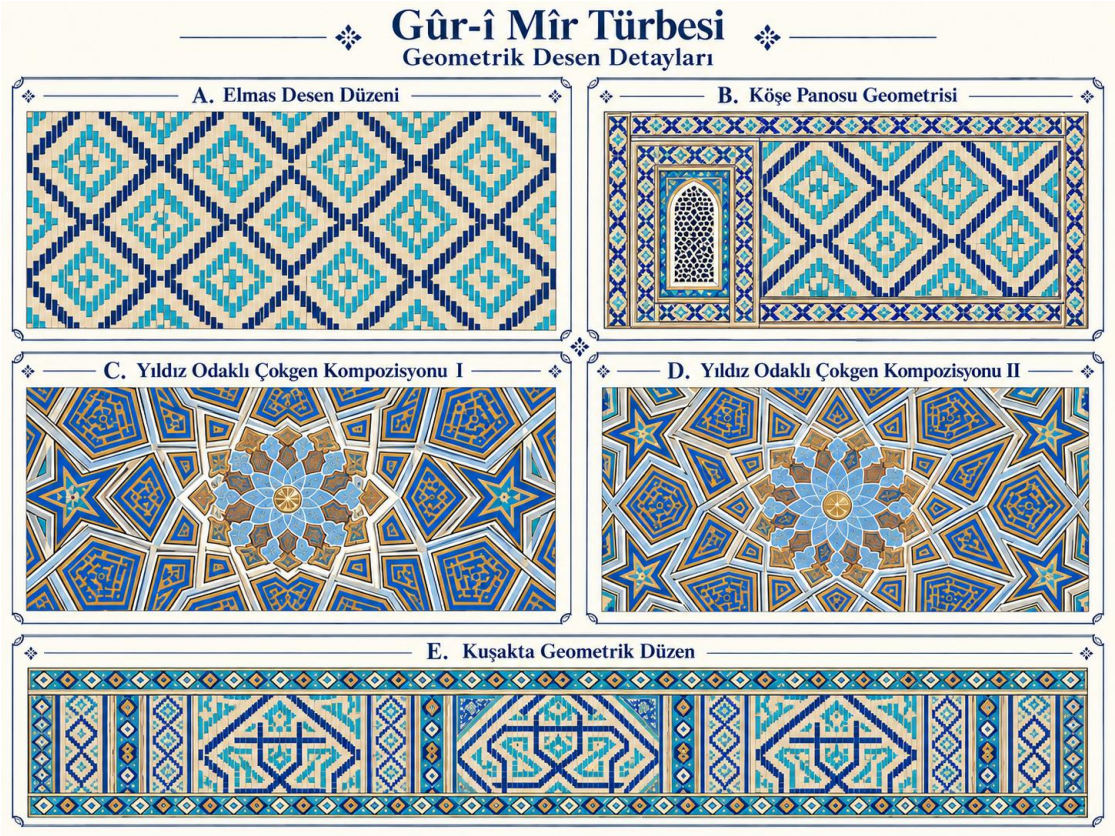
Gûr-ı Emîr'de geometrik bezemenin önemli özelliklerinden biri de sırlı tuğla ile çini mozaiğin birlikte kullanılmasıdır. Tuğla örgü içerisine yerleştirilen renkli sırlı parçalar, özellikle köşeli çizgiler ve tekrarlanan geometrik biçimlerin oluşturulmasında etkili olmuştur. Bu uygulamada

geometrik şekiller, yüzeye sonradan eklenen bağımsız süslemeler olarak değil, duvar örgüsünün görünür düzeniyle ilişkili kompozisyonlar olarak ortaya çıkmaktadır. Firuze ve lacivert renklerin tuğlanın doğal rengiyle oluşturduğu karşıtlık, geometrik biçimlerin algılanmasını kolaylaştırmakta; renkli parçaların belirli aralıklarla tekrar edilmesi ise süslemeye düzenli bir görünüm kazandırmaktadır. Geometrik bezemenin bu özelliği, Timurlu mimarisinde tuğla malzeme ile çini süslemenin birlikte değerlendirilmesine imkân veren uygulamalarla örtüşmektedir (Golombek & Wilber, 1988). Türbenin dış cephelerinde geometrik bezeme ile epigrafik tezyinat arasında da belirgin bir ilişki bulunmaktadır. Sekizgen gövdede yer alan ism-i celâl ve ism-i nebevî ibareleri, köşeli kûfî harf biçimleriyle geometrik kompozisyonlara dâhil edilmiştir. Harflerin yatay ve düşey çizgilerinin belirli bir düzen içerisinde tekrarlanması, yazının aynı zamanda geometrik bir süsleme niteliği kazanmasını sağlamaktadır. Gövde yüzeyindeki bu uygulamada yazı, yalnızca dinî bir ifadeyi aktarmakla kalmamakta, harflerin biçimsel özellikleri aracılığıyla cephedeki geometrik düzenin parçası hâline gelmektedir. Kubbe kasnağında tekrarlanan "Hüve'l-bâkī" ibaresi de benzer bir anlayışla düzenlenmiştir. Kûfî yazının köşeli karakteri, sırlı tuğla ve çini parçalarının çizgisel yerleşimiyle uyum gösterirken yazı kuşaklarının yatay doğrultuda devam etmesi, kasnağın silindirik biçimini vurgulamaktadır (Beksaç, 1996, ss. 198–199). Geometrik tezyinat, kasnaktan kubbeye geçişte kullanılan süsleme şeritlerinde ve dilimli kubbenin yüzeyinde de devam etmektedir. Kasnağın üst bölümündeki geometrik kuşaklar, silindirik gövde ile kubbe arasındaki sınırı belirlemekte; firuze ve lacivert çinilerle oluşturulan düzenlemeler, kubbe kaplamasıyla renk bakımından ilişki kurmaktadır. Dilimli kubbede ise geometrik süsleme, kubbenin düşey kaburgalarına uygun biçimde düzenlenmiştir. Dilimler üzerinde tekrarlanan renkli çini parçaları, kubbenin eğrisel yüzeyini takip ederek örtünün biçimini belirginleştirmektedir. Bu bölümde geometrik bezemenin etkisi, sekizgen gövdedeki geniş yüzey kompozisyonlarından farklı olarak dilimlerin ritmik tekrarında ve renklerin düzenli dağılımında ortaya çıkmaktadır (Golombek ve Wilber, 1988; Beksaç, 1996).

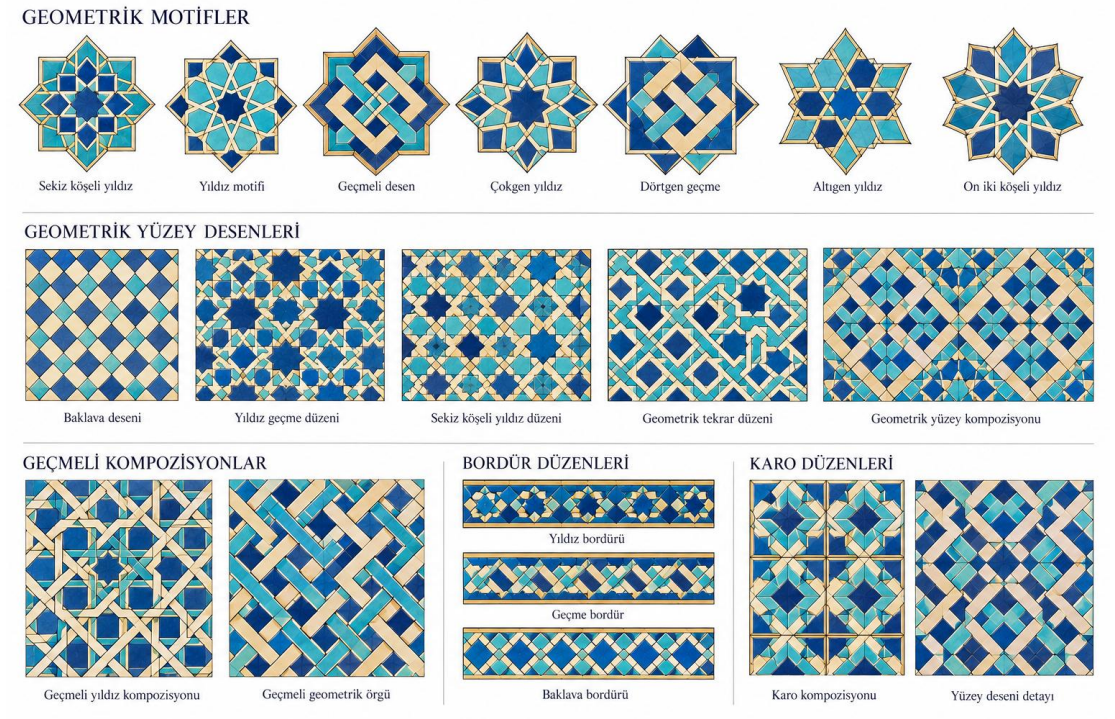
İç mekânda geometrik bezeme, dış cephedeki çini ağırlıklı uygulamalardan farklı malzeme ve tekniklerle sürdürülmüştür. Mermer kaplamalar, mukarnaslı geçişler ve kalem işi süslemelerde geometrik düzenlemelere yer verilmesi, aynı bezeme anlayışının iç mekânda da kullanıldığını göstermektedir (Ramazanoğlu, 1998, s. 90). Özellikle duvarların alt bölümlerindeki çokgen mermer kaplamalar ve bunları sınırlandıran geometrik şeritler, tezyinatın mimari yüzeyin bölümlenmesiyle ilişkisini ortaya koymaktadır. Mukarnaslı düzenlemelerde ise çokgen ve köşeli birimler, birbirine bağlanan hacimsel yüzeyler meydana getirerek geometrik bezemenin üç boyutlu bir görünüm kazanmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan iç mekândaki geometrik düzenlemeler, dış cephedeki tuğla ve çini örgüsünden malzeme bakımından ayrılmakla birlikte tekrar, simetri ve biçimsel düzen esasları açısından benzerlik göstermektedir. Gûr-ı Emîr Türbesi'nde geometrik kompozisyonların görsel etkisi, büyük ölçüde tekrar, simetri ve renk karşıtlığına dayanmaktadır. Benzer biçimlerin belirli aralıklarla yinelenmesi, geniş yüzeylerde süreklilik sağlarken farklı renklerdeki çini parçalarının düzenli yerleşimi motiflerin sınırlarını belirginleştirmektedir. Baklava dilimli düzenlemeler, zikzaklı şeritler, geometrik bordürler ve köşeli kûfî yazılar, birbirinden farklı biçimsel özelliklere sahip olmakla birlikte aynı süsleme anlayışı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle türbenin geometrik bezemesi, yalnızca kullanılan motiflerin çeşitliliği üzerinden değil, söz konusu motiflerin mimari yüzeylerle kurduğu ilişki

bakımından da değerlendirilmelidir. Geometri, sekizgen gövdede cepheleri düzenleyen, kasnakta yazı kuşaklarıyla bütünleşen ve kubbede dilimli örtünün biçimini vurgulayan bir tasarım unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece geometrik bezeme, Gûr-ı Emîr'in mimari biçimiyle süsleme programı arasındaki bütünlüğün kurulmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir (Görsel: 9-10).

Görsel 9. Gûr-ı Emîr Türbesi'nde Yer Alan Geometrik Desenler (Özler Kaya, 2025)

Görsel 10. Gûr-ı Emîr Türbesi'nde Yer Alan Geometrik Desenler (Özler Kaya, 2025)

Gûr-ı Emîr'in geometrik bezemesinde belirli motiflere sembolik anlamlar yüklerken ihtiyatlı davranmak gerekir. Mevcut kaynaklar geometrik kompozisyonların yapıda bulunduğunu ve mimari yüzeylerin düzenlenmesinde kullanıldığını desteklemekle birlikte, her bir geometrik biçimin belirli bir kozmolojik veya dinî anlamı temsil ettiğini gösterecek yeterli veri sunmamaktadır. Bu nedenle geometrik bezemeyi öncelikle yüzey düzeni, tekrar, ritim ve mimari biçimle ilişkisi üzerinden değerlendirmek daha sağlam bir yaklaşım olacaktır.

4. GÛR-I EMÎR TÜRBESİ'NİN SÜSLEME PROGRAMINDA ÇİNİ, GEOMETRİ VE EPİGRAFİ İLİŞKİSİ

Gûr-ı Emîr Türbesi, Timurlu mimarisinde çini, geometrik bezeme ve epigrafinin mimari tasarımla bütünleştiği önemli mezar anıtlarından biridir. Yapının tezyinat programında kullanılan malzeme, teknik ve kompozisyonlar, mimari bölümlerin biçimsel özelliklerine uygun olarak düzenlenmiştir. Özellikle dış cephede çini mozaik ve sırlı tuğla uygulamalarıyla oluşturulan geometrik desenler ve kûfî yazılar, yapının mimari görünümünü belirleyen başlıca unsurlardır. İç mekânda ise mermer kaplamalar, mukarnaslar, kalem işleri ve altın yaldızlı süslemelerle farklılaşan bu anlayış, türbenin genelinde ortak bir bezeme düzeni oluşturmaktadır (Golombek & Wilber, 1988, ss. 260–263; Ramazanoğlu, 1998, s. 90).

Dış cephede süsleme unsurlarının dağılımı, mimari bölümlerin özelliklerine göre değişmektedir. Külliyenin anıtsal taç kapısında bitkisel motifler, çini mozaik kompozisyonlar ve mukarnaslı düzenlemeler öne çıkarken türbenin sekizgen gövdesinde geometrik desenlerle bütünleşen kûfî yazılar ağırlık kazanmaktadır. Kubbe kasnağında epigrafik bezemeler devam etmekte, dilimli kubbede ise firuze ve lacivert çinilerin meydana getirdiği düzenlemeler belirginleşmektedir. Taç kapıdaki ayrıntılı süslemeler girişin anıtsal niteliğini vurgularken gövde ve kasnaktaki tekrara dayalı kompozisyonlar mimari yüzeylerin düzenlenmesini sağlamaktadır. Kubbe kaplamalarının dilimli örtü biçimini takip etmesi de süsleme ile mimari form arasındaki uyumu ortaya koymaktadır (Beksaç, 1996, ss. 198–199).

Çini tezyinatın görsel etkisinde renk, malzeme ve geometrik düzen arasındaki ilişki önemli bir yere sahiptir. Firuze ve lacivert çinilerin belirli bir düzen içerisinde tekrarlanması, motiflerin sınırlarını belirginleştirerek geniş yüzeylerde devamlılık sağlamaktadır. Sekizgen gövde ve kubbe kasnağında sırlı tuğla ile çini mozaiğin birlikte kullanılması, baklava dilimleri, geçmeler ve köşeli geometrik biçimlerin farklı doğrultularda düzenlenmesine imkân vermektedir. Bu kompozisyonlarda geometrik bezeme, yalnızca yüzeyleri süsleyen bir unsur olmayıp mimari bölümlerin sınırlarını ve biçimsel özelliklerini vurgulayan bir işleve de sahiptir. Böylece çini kaplamaların renk özellikleri ile geometrik desenlerin tekrara dayalı kuruluşu, yapının dış görünümünde belirli bir düzen ve bütünlük meydana getirmektedir.

Gûr-ı Emîr'in epigrafik tezyinatı, yazının hem anlam hem de kompozisyon bakımından süsleme programına dâhil edilmesiyle dikkat çekmektedir. Sekizgen gövdede ism-i celâl ve ism-i nebevînin, kubbe kasnağında ise "Hüve'l-bâkī" ibaresinin kûfî hatla düzenlenmesi, dinî ifadelerin mimari yüzeylerde bezeme unsuru olarak değerlendirildiğini göstermektedir (Beksaç, 1996, ss. 198–199). Kûfî harflerin köşeli biçimleri, geometrik desenlerin çizgisel kuruluşuyla uyum sağlamakta ve yazıların belirli aralıklarla tekrarlanması kompozisyonun sürekliliğini desteklemektedir. Özellikle Allah'ın ebedîliğini ifade eden "Hüve'l-bâkī" ibaresi, türbenin

mezar anıtı niteliğiyle doğrudan ilişkili bir anlam taşımaktadır. Bu uygulamalarda epigrafi, bağımsız kitâbe alanlarıyla sınırlı kalmayarak geometrik düzenin bir parçası hâline gelmektedir. Dış cephedeki yazıların dinî ve tezyinî özelliklerine karşılık mezar kitâbeleri, yapının tarihî kimliğini ortaya koyan önemli belgeler niteliğindedir. A. A. Semenov'un (1960, ss. 139–170) araştırmasında ele alınan mezar yazıtları, Timur ve ailesine ilişkin ölüm tarihleri, hükümdarlık unvanları, soy bilgileri ve dinî ifadeler bakımından dikkat çekmektedir. Özellikle Timur'un mezarıyla ilişkili yazıtlar, dinî metinlerin yanı sıra soy ve hükümdarlık anlayışının ifade edilmesi açısından önem taşımaktadır. Semenov'un incelediği 51 satırlık mermer kitâbede Kur'an âyetleri, dualar, ölüm, tövbe ve bağışlanmaya ilişkin ifadelerin bulunması, mezar yazılarının dinî içeriğini ortaya koymaktadır (Semenov, 1960, s. 152). Bununla birlikte kitâbelerde yer alan şecere bilgilerinin tarihsel doğruluğu tartışmalı olduğundan bu kayıtların doğrudan biyografik veri olarak kullanılmasından ziyade dönemin soy ve hükümdarlık anlayışını yansıtan metinler olarak değerlendirilmesi daha uygundur. Şâhruh, Uluğ Bey ve Muhammed Sultan'a ait kitâbeler de yazının hanedan üyelerinin kimliklerini ve aile geçmişlerini kaydetmedeki işlevini desteklemektedir (Semenov, 1960, ss. 153–159).

Türbenin başlangıçta Muhammed Sultan için inşa edilmesi ve Timur'un buraya defnedilmesinin ardından hanedan mezarlığı niteliği kazanması, yapının tarihî önemini artırmıştır (Golombek & Wilber, 1988, ss. 260–263). Bu süreçte mezar kitâbeleri, defnedilen kişilerin kimliklerini belgeleyen ve aile bağlarını ortaya koyan yazılı kaynaklar hâline gelmiştir. Dış cephedeki dinî ibareler ile mezar kitâbelerindeki tarihî kayıtlar birlikte değerlendirildiğinde, epigrafinin yapıda farklı işlevler üstlendiği anlaşılmaktadır. Cephelerde tekrarlanan kûfî yazılar mimari bezemeye katılırken mezar kitâbelerinde kişilerin kimlikleri, unvanları ve soy ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte bütün bu yazıların başlangıçtan itibaren ortak bir program çerçevesinde tasarlandığını ileri sürmek için yapının inşa ve onarım evrelerinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

İç mekân tezyinatında ise dış cepheden farklı olarak malzeme ve teknik çeşitliliği dikkat çekmektedir. Duvarların alt bölümlerindeki kaplamalar, mukarnaslı geçişler, kalem işleri, geometrik düzenlemeler ve yazı kuşakları, mekânın mimari bölümlenmesine uygun biçimde yerleştirilmiştir. Dış yüzeylerde kûfî yazılar ağırlıklı olarak çini mozaik ve sırlı tuğlayla oluşturulurken iç mekânda altın yaldızlı yazılar ve farklı zeminler üzerine uygulanan süslemeler öne çıkmaktadır. Duvar yüzeylerini çevreleyen âyet kuşakları ile üst bölümlerdeki geometrik kompozisyonlar, epigrafik ve geometrik bezemenin iç mekânda da birlikte kullanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla dış cephe ile iç mekân arasında malzeme ve uygulama teknikleri bakımından farklılık bulunsa da yazı, geometri ve mimari yüzey arasındaki ilişki korunmaktadır (Ramazanoğlu, 1998, s. 90).

Gûr-ı Emîr Türbesi'nin günümüzdeki süsleme programı incelenirken yapının geçirdiği restorasyonların özgün bezemeler üzerindeki etkisi de dikkate alınmalıdır. Özellikle Sovyet döneminde gerçekleştirilen onarımlarda güney cephenin bir bölümü yeniden inşa edilmiş, kuzeydeki giriş taçkapısı ise betonarme malzemeyle yenilenmiştir. Timur'un doğumunun 660. yılı dolayısıyla 1996 yılında yürütülen çalışmalar kapsamında külliyenin çeşitli bölümleri onarılmış ve minareler yeniden inşa edilmiştir. Daha sonraki müdahalelerde ise cephelere yeni epigrafik düzenlemeler eklenmiş ve özgün Timurlu çinilerinin bir bölümü modern üretimlerle değiştirilmiştir. Bu nedenle günümüzde görülen geometrik ve epigrafik kompozisyonların

tamamını XV. yüzyıla ait özgün uygulamalar olarak değerlendirmek mümkün değildir. Yapının süsleme programının tarihî özelliklerinin belirlenmesinde erken dönem fotoğraflarının, restorasyon belgelerinin ve korunan özgün çini örneklerinin karşılaştırılması önem taşımaktadır (Beksaç, 1996, ss. 197–199).

Bütün bu özellikler değerlendirildiğinde Gûr-ı Emîr Türbesi'nin tezyinat programında mimari biçim, renk, malzeme, geometri ve yazı arasında güçlü bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır. Çini ve sırlı tuğla uygulamaları mimari yüzeylerin renk ve kompozisyon düzenini oluştururken geometrik bezemeler bu düzenin sürekliliğini sağlamakta, epigrafik unsurlar ise yapıya dinî ve tarihî içerik kazandırmaktadır. Dış cephede mimari biçime uyum sağlayan geometrik ve epigrafik kompozisyonlar, iç mekânda farklı malzeme ve tekniklerle devam etmektedir. Mezar kitâbeleri ise bu süsleme anlayışına tarihî belge niteliği taşıyan ayrı bir boyut eklemektedir. Bu yönüyle Gûr-ı Emîr, Timurlu mezar mimarisinde tezyinatın yalnızca estetik bir uygulama olmadığını, mimari düzen ve yapının tarihî kimliğiyle ilişkili bir unsur olarak değerlendirilebileceğini gösteren önemli bir örnektir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Gûr-ı Emîr Türbesi, Timurlu dönemi mezar mimarisinde anıtsal yapı anlayışı ile tezyinatın bütünleştiği önemli örneklerden biridir. Başlangıçta Muhammed Sultan için inşa edilen türbenin Timur'un 1405 yılında buraya defnedilmesinin ardından hanedan mezarlığına dönüşmesi, yapının tarihî önemini artırmıştır. Bu süreçte türbe, mimari ve süsleme özelliklerinin yanı sıra Timur ve ailesine ilişkin kitâbeleriyle de Timurlu tarihinin izlerini taşıyan bir anıt niteliği kazanmıştır.

Yapının tezyinat programında çini, geometrik bezeme ve epigrafi, mimari bölümlerin özelliklerine uygun biçimde kullanılmıştır. Dış cephede çini mozaik ve sırlı tuğla uygulamaları, sekizgen gövde, yüksek kasnak ve dilimli kubbenin biçimsel özelliklerini belirginleştirirken iç mekânda mermer, mukarnas, kalem işi ve altın yaldızlı süslemeler farklı bir bezeme anlayışı ortaya koymaktadır. Firuze ve lacivert çinilerle oluşturulan geometrik kompozisyonlarda tekrar ve simetri, yüzeylerin düzenlenmesinde belirleyici olmuş; renk ve malzeme kullanımı mimari bütünlüğü desteklemiştir. Bu özellikler, Gûr-ı Emîr'de süslemenin yalnızca yüzeyleri bezemek amacıyla kullanılmadığını, mimari tasarımın önemli bir parçası olarak ele alındığını göstermektedir.

Epigrafik tezyinat, yapının dinî ve tarihî kimliğinin anlaşılmasında ayrı bir öneme sahiptir. Dış cephede geometrik kompozisyonlarla bütünleşen kûfî yazılar, dinî içeriklerinin yanı sıra tezyinî özellikleriyle de dikkat çekmektedir. Buna karşılık mezar kitâbelerinde Kur'an âyetleri, tevhid ifadeleri ve dualarla birlikte ölüm, defin, kimlik ve soy bilgilerine yer verilmesi, yazının tarihî belge niteliğini ortaya koymaktadır. Semenov'un (1960) araştırmasında ele alınan Timur, Şâhruh, Uluğ Bey ve Muhammed Sultan'a ait kitâbeler, mezar yazılarının içerik ve düzenleme bakımından farklı özellikler taşıdığını göstermektedir. Timur'un mezar taşında dinî metinler ve şecere kayıtları öne çıkarken Şâhruh'un kitâbesinde kelime-i tevhidin diğer yazılardan biçimsel olarak ayrılması dikkat çekmektedir. Uluğ Bey'in kitâbesinde ölümünün gerçekleşme biçimine ilişkin bilgilere, Muhammed Sultan'ın mezar taşında ise dua ve bağışlanma ifadeleriyle birlikte soy kayıtlarına yer verilmiştir. Bu farklılıklar, epigrafinin mezar sahiplerinin kimliklerini

belgelemekle kalmadığını, dinî düşüncenin ve hanedan mensubiyetinin ifade edilmesinde de önemli bir işlev üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kitâbelerdeki şecere anlatılarının tarihsel doğruluğu ile bu metinlerin dönemin siyasi ve kültürel anlayışı içerisindeki yeri birbirinden ayrı değerlendirilmelidir.

Gûr-ı Emîr'in süsleme programında dikkat çeken özelliklerden biri, geometrik ve epigrafik kompozisyonların mimari yüzeylerle kurduğu ilişkidir. Kûfî harflerin köşeli biçimleri geometrik desenlerle uyum sağlarken yazıların tekrara dayalı düzenlenişi, cephelerdeki bezeme bütünlüğünü güçlendirmektedir. İç mekânda ise yazı kuşakları ve farklı malzemelerle gerçekleştirilen süslemeler, mezar yapısının dinî niteliğini vurgulamaktadır. Böylece dış cephede daha çok mimari biçim, renk ve geometrik düzen öne çıkarken iç mekânda malzeme çeşitliliği ve epigrafik içerik belirginleşmektedir. Ancak bu farklılıklar, yapının süsleme programındaki ortak tasarım anlayışını ortadan kaldırmamaktadır.

Türbenin günümüzdeki tezyinatının değerlendirilmesinde tarihî süreç içerisinde geçirdiği onarımlar da dikkate alınmalıdır. Özellikle dış cephedeki çini kaplamaların bir bölümünün restorasyonlarla yenilenmiş olması, mevcut bezemelerin özgünlük durumunun belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle yapının XV. yüzyıla ait süsleme özelliklerinin incelenmesinde korunan özgün parçaların, tarihî görsellerin ve restorasyon kayıtlarının birlikte değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak Gûr-ı Emîr Türbesi'nin tezyinat programı, Timurlu sanatında mimari biçim, malzeme, renk ve süsleme arasındaki ilişkinin anlaşılması bakımından önemli veriler sunmaktadır. Çini ve geometrik bezemeler yapının mimari özelliklerini vurgularken epigrafik unsurlar dinî ifadeleri, mezar sahiplerinin kimliklerini ve hanedan tarihine ilişkin kayıtları aynı yapı içerisinde bir araya getirmektedir. Gûr-ı Emîr'i dönemin mezar anıtları arasında öne çıkaran başlıca özellik, süsleme unsurlarının çeşitliliğinden ziyade bunların mimari kuruluşla uyum içerisinde kullanılması ve mezar kitâbeleri aracılığıyla tarihî bir içerik kazanmasıdır. Bu yönüyle türbe, Timurlu mimarisinin anıtsal ve estetik özelliklerinin yanı sıra dinî ve siyasi anlamlarının da incelenebildiği önemli bir eser olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

Arapov, A. (2014). *Historical Monuments of Uzbekistan*. Smi-Asia.
Arseven, C. E. (1984). *Türk Sanatı*. Cem Yayınevi.
Aydın, C. N. (2020). *Timur Dönemi İmar Faaliyetleri*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
Başkan, S. (2014). Timurlu Çağı Türbe Mimarisi Hakkında. *Sanat Tarihi Dergisi, 22*(1), 31-52.
Beksaç, E. (1996). Gûr-ı Emîr. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ciltler 1-14, ss. 197-199).
Brend, B. (1991). *Islamic Art*. The British Museum Press.
Golombek, L., & Wilber, D. (1988). *The Timurid Architecture of Iran and Turan*. Princeton-New Jersey.
Hattstein, M., Chmelnizkij, S., & Aschrafi, M. (2002). Central Asia: The Timurids, the Shaybanids, and the Khan Princedoms. İçinde *Islam Art and Architecture* (ss. 406-426). Könemann.
Ramazanoğlu, G. (1998). *Orta Asya'da Türk Mimarisi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Semenov, A. A. (1960). Gûr-i Emîr Türbesinde Timur'un Ve Ahfadının Mezar Kitabeleri (A. İnan, Çev.). *Belleten*, *24*(93), 139-169.

İnternet Kaynakları:

*URL1,https://yandex.kz/images/search?text=gur%20emir%20mausoleum%20plan&utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F, **İnceleme Tarihi:** 23.05.2026

ÂSİTÂNEDE BİR ŞAİR: YAVUZ BÜLENT BAKİLER'İN "SANA GELDİM MEVLÂNÂ" ADLI ŞİİRİNİN TASAVVUFİ AÇIDAN İNCELENMESİ

Dr. Sait AVCI
Millî Eğitim Bakanlığı
avci.sait55@gmail.com
ORCID ID (0000-0003-3181-2290)

ÖZET

Yavuz Bülent Bakiler'in dil, tarih ve millî kimlik ekseninde şekillenen edebiyat anlayışını yansıtan örneklerden biri olan "Sana Geldim Mevlânâ" adlı şiiri, Mevlânâ'ya yazılmış gibi kurgulansa da özünde insanın ilahi sevgiye ulaşma çabasını ifade eden bir yakarıştır. Şiir, bir dervişin âsitâneye yani dergâhın eşiğine varmasını duru ve saf bir Türkçeyle dile getirmektedir. Tasavvuf geleneğinde dergâhın kapısı; kibir ve benliğin dışarıda bırakıldığı, hiçlik bilinciyle adım atılan bir eşik olarak kabul edilir. Yavuz Bülent Bakiler, Mevlânâ'nın "Ne olursan ol yine gel" çağrısına cevap niteliği taşıyan şiirinde, "Düştüm yollara Fatihalarla" diyerek o kutlu eşiğe varma çabasını ifade etmektedir. "Ayet ayet İslam, nakış nakış Türk" dizesinde ise dini ve milli duyarlılığı temsil eden Türk, İslam ve ayet kavramlarını birlikte kullanarak Türk ve Müslüman kimliğinin birbirini tamamladığını vurgulamaktadır. İnancı manevi bir rehber, Türklük şuurunu ise tarihsel aidiyetin bir unsuru olarak konumlandırmaktadır. Şiirde bu milli ve manevi bilinç işlenirken Yavuz Bülent Bakiler, yabancı kökenli zorlama kalıplar yerine Türkçenin imkânlarını kullanmayı tercih etmiştir. Bu çalışmada, Yavuz Bülent Bakiler'in Türkçenin duru güzelliğine ve zenginliğine olan inancıyla kaleme aldığı "Sana Geldim Mevlânâ" adlı şiiri tasavvufi bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Dinî Tasavvufi Türk Edebiyatının irfan mirasını modern şiirin imkânlarıyla buluşturan Yavuz Bülent Bakiler'in, ilahi aşk ve kalbî uyanışı merkeze alan bu şiirinde, tasavvufun evrensel ilkeleri ana dilin imkânlarıyla nasıl ortaya koyduğu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Yavuz Bülent Bakiler, Türkçe, Şiir, Tasavvuf

A POET AT THE THRESHOLD: A SUFI ANALYSIS OF YAVUZ BÜLENT BAKİLER'S POEM "I HAVE COME TO YOU, MEVLÂNÂ"

Dr. Sait AVCI
Ministry of National Education
avci.sait55@gmail.com
ORCID ID (0000-0003-3181-2290)

ABSTRACT

Yavuz Bülent Bakiler's poem "Sana Geldim Mevlânâ," one of the orks reflecting his literary understanding shaped by language, history, and national identity, is presented as an address to Mevlânâ but is essentially a supplication expressing humanity's quest for divine love. The poem depicts a dervish reaching the threshold of a dervish lodge in clear and pure Turkish. In Sufi tradition, the lodge door is a threshold here pride and the ego are left behind and one enters ith an a areness of nothingness. In response to Mevlânâ's call, "Come, hoever you are," Bakiler expresses his effort to reach this sacred threshold ith the line, "I set out on the path ith the Fatihas." Through the line "Verse by verse, Islam; stitch by stitch, Turkish," he emphasizes the complementary nature of Turkish and Muslim identities by bringing together concepts representing religious and national sensibilities. He presents faith as a spiritual guide and Turkish consciousness as an element of historical belonging. hile expressing this national and spiritual consciousness, Bakiler favors the resources of Turkish over artificial foreign-derived forms. This study examines "Sana Geldim Mevlânâ" from a Sufi perspective, focusing on Bakiler's belief in the clarity and richness of Turkish. It explores ho , by combining the intellectual heritage of Religious-Sufi Turkish Literature ith the possibilities of modern poetry, the poet expresses the universal principles of Sufism through his native language, ith particular emphasis on divine love and spiritual a akening.

Keywords: Mevlânâ, Yavuz Bülent Bakiler, Turkish, Poetry, Sufism

1. GİRİŞ

Hayatı ve Eserleri

Yavuz Bülent Bakiler, 1936 yılında Sivas'ta dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Sivas, Gaziantep ve Malatya'da tamamladı. 1960 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Yeni İstanbul Gazetesi, Metal-İş Federasyonu ve Ankara Radyosunda çalıştı. Daha sonra bir süre Sivas'ta avukatlık yaptı. Adalet partisinden üç dönem milletvekili adayı oldu ancak seçilemedi. Bir süre Başbakanlık Müsteşarlığında hukuk müşavirliği görevi yaptı. 1976-1979 yılları arasında TRT Ankara Televizyonunda çalıştı. Burada kültür içerikli programlar hazırladı ve sundu. Kültür Bakanlığına müsteşar yardımcısı olarak görevlendirildi. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra bakanlık müşavirliğine, daha sonra Başbakanlık müşavirliğine atandı. 1994'te emekli oldu ve İstanbul'a yerleşti. Çeşitli gazetelerde ve dergilerde makaleler kaleme aldı. Bazı özel kanallarda Türk Cumhuriyetlerini anlatan programlar hazırladı. Kitapları ve televizyon programları ile ilgili olarak kendisine çok sayıda ödül verildi.[1] 28 Eylül 2025 tarihinde vefat eden Yavuz Bülent Bakiler, Sivas'ta toprağa verildi. Yavuz Bülent Bakiler Türk dilinin anlam zenginliklerini öz bir şekilde kullanarak sade bir dil ve üslup ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra Öz Türkçecilik anlayışına sanatkârane bir kaygı ile karşı çıkmıştır. Türk kültüründe kabul görmüş kelimelerin kökenine bakmaksızın eserlerinde kullanmayı tercih etmiştir. Yavuz Bülent Bakiler'in şiirlerinde ahenkli bir söyleyiş, ezgisel duyuş ve samimi üslup kendini gösterir. Bu durumu onun halk şiiri geleneğinden beslenmesine bağlamak yanlış olmaz.[2] Anadolu'ya özgü Türklüğü savunan Yavuz Bülent Bakiler, bu düşüncesini anlattığı çok sayıda eser kaleme almıştır.

Harman
Türkistan Türkistan
Üsküp'ten Kosova'ya
Avrupa'da Türk İzleri
Sözün Doğrusu
Gönlümdekiler ve Ötekiler
Kılıçlar ve Kalemler
Vay Başıma Gelenler
Unutamadıklarım
Tabuları Yıkmak
Aşık Veysel
Serden Geçti Geldi Geçti
Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır
Mehmet Âkif Ersoy
Elçibey

[1] Merve Ergüt, *Yavuz Bülent Bakiler'in Âşık Veysel, Seninle, Şiirimizde Ana, Üsküp'ten Kosova'ya Adlı Eserlerinin Sözlüğü ve Söz Varlığı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2015, s. 1-2.
[2] https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bakiler-yavuz-bulent (Erişim: 26/09/2026).

Muhsin Başkan
Edebi kişiliği

Yavuz Bülent Bakiler'in şiirlerinde din ile ilgili unsurlar önemli bir yer tutar. Milli konularda yazdığı şiirlerinde dini duyarlılığı yansıtan kelime ve ifadeler sıkça yer alır. Dini hassasiyetlerin yüksek olduğu bir ailede büyüyen şair, annesinin beyaz başörtüsü, tespihi ve seccadesini kendisinin huzur kaynakları olarak tarif etmiştir. Onun İslami duygu ve duyarlılığının bir diğer kaynağı, birlikte yaşadığı toplumun gündelik hayatı ve Türk milletinin tarih boyunca inşa ettiği camiler, kubbeler, minareler, çeşmeler, şadırvanlar gibi mimari eserlerdir. Yavuz Bülent Bakiler, 1911 yılında başlayan Milli Edebiyatın önemli temsilcilerinden biridir. Bu edebi akıma mensup yazar ve şairlerin milli konulardaki duyarlılıkları, Türkçe konusundaki hassasiyetleri Bakiler'in eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Yavuz Bülent Bakiler, örtük şiiri değil; açık ve anlaşılabilir şiiri savunmuştur.[3] Yavuz Bülent Bâkiler'in şiirlerinde Hisar topluluğunun savunduğu esasları benimsediği söylenebilir. Bâkiler'in şiirlerinde temel olan düşünce değil, duygudur. Onun şiirlerinde düşünce ifade edilirken bile duygusal bir yaklaşım tercih edilmiştir. Bakiler'in, bütün yönleriyle romantizmden etkilendiği ifade edilebilir. Yavuz Bülent Bakiler'i aç, fakir ve kimsesiz insanları merhametle şiirlerine taşıması yönüyle toplumcu; aşkı ele alış biçimi, şahit olduğu olaylara duygusal bir tutumla yaklaşması, dini ve milli konuları şiirlerinde hissî bir biçimde ele alması ve samimi söyleyişiyle romantik bir şair olarak değerlendirmek mümkündür. Onun şiirlerinde aşk, daha çok platonik olarak yaşanmakta, mutsuzluk ve hüsranlarla sonuçlanmaktadır. Sevgili, şairin memleketine sıkı sıkıya bağlandığı türkülerle de özdeşleşir. Sevgili türkü gibi konuşur, türkü gibi bakar. Bu da şairin sevgilide kültür köklerini de görmek istemesi olarak açıklanabilir. Bâkiler'in Turan temalı şiirlerinde sakin bir anlatım benimsediği görülür. Yer yer hamasî ifade ve hitabet üslûbu benimsese de onun şiirleri, diğer Turan şairlerine göre çok daha yumuşak bir söyleyişe sahiptir. Bâkiler, şiir yolculuğuna halk şiirinin etkisiyle başlamış, zamanla serbest vezinli şiirler de yazmıştır. Yavuz Bülent Bâkiler'in şiiri, kafiyeyi ve ahengi çok önemsemenin yanında, tamamen serbest olmayan, yer yer hece vezniyle yazılmış kısımlara rastlayabildiğimiz bir şekle sahiptir.[4] Yavuz Bülent Bâkiler, millî kimliği yansıtan kavramlar olarak dil, tarih bilinci ve millî kültür şuurunu kabul etmiştir. Eserlerini Türkçülük fikir hareketinin esasları çerçevesinde; Türkiye, Türk dünyası, Türkçe, Türk kültürü, tarihi ve medeniyeti sevgisi aktarmak amacıyla yazmıştır. Türk kültürü ve tarihi ise bütün eserlerinin esas konusu olmuştur.[5] Bâkiler'in şiir dünyasında din, milliyet, dil ve ferdî duyarlılık, birbirinden ayrı alanlar değil; bir medeniyet şuurunun birbirini besleyen damarları olarak ele alınmıştır. Bu bütünlük içinde Turan tahayyülü de ideolojik bir sınır arayışından ziyade; Kerkük'ten Üsküp'e, Sivas'tan Türkistan'a uzanan müşterek bir ıstırap, inanç ve dil havzası olarak belirir. Neticede Bâkiler; inancını hayatın merkezine alan, sevgisini yerli kültürle yoğuran ve şahsi hüzünlerini milletinin ortak kaderinde eriten önemli bir köprü şairdir.

[3] Betül Batur, *Yavuz Bülent Bakiler'in "Harman" Adlı Eserinin Biçim ve İçerik Açısından İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2012, s. 6-8.
[4] Atilla Aktaş, *Yavuz Bülent Bâkiler'in Şiir Sanatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010, s. 33-41.
[5] Selçuk Karakılıç, *Yavuz Bülent Bâkiler'in Eserlerinde Dil, Tarih, Vatan ve Kimlik Şuuru*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2021, s. 77.

Geleneğin köklerine basarak çağına seslenmesi, onu gelip geçici olanın ötesinde sahici ve kalıcı kılmaktadır.

2. YAVUZ BÜLENT BÂKİLER'İN ŞİİRİNDE TÜRKİSTAN

Yavuz Bülent Bakiler, *Türkistan Türkistan* başlıklı kitabını Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e gitmesi vesilesiyle yazmıştır. Türkistan intibalarını, ağlayarak yazdığını ifade eden şair, edebiyatımıza eşsiz bir eser bırakmıştır. Bakiler Türkistan'ı, çok uzaklarda kalmış, gözlerinden yaşlar süzülen yavru bir ceylan olarak tasvir etmiştir. Bu duygularla anlattığı Türkistan, şairi *Türkistan* adlı şiiri yazmaya sürüklemiştir.[6] Bildirimizi sunduğumuz kongrenin Taşkent'te düzenlenmesi vesilesiyle şairin bu topraklara dair hislerini anlattığı şiiri burada paylaşmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

Türkistan

Baykal Gölü yaylağından kopup gelen canlarla
Belki bin yıldan beri söylenen destanlarla
Kağanlarla, hanlarla, kamlarla, ozanlarla…
Yine Türkistan'ı andım

Öz yurdumu çarmıha germişler kırk yerinden
Unutmam bin yıl geçse acısının üzerinden
Vurulan bir ceylana yanar gibi derinden
Ulu Türkistan'a yandım.

Geldi kuruldu gönlüme, Ahmed Yesevi Pirimiz
Osman Batur'a kadar, anlattı birer birer...
Ben de, bütün Horasan Erleri'yle beraber
Yeni baştan Türkistan'a inandım.

Rüzgar savrularak sessiz sedasız
Irmaklarla akarak...
Uçup giden güzelim kırlangıçlara bakarak
Türkistan'ı hür sandım.

Görmeden, göstermeden Taşkent'i, Buhara'yı
Urumçi'ye varmadan atsız-pusatsız...
Bir başıma yorgun-argın, kolsuz-kanatsız
Türkistan'a dost gönüller kazandım.

Tanrım, bir gün acaba diyebilecek miyim;

[6] Hilal Akgün, *Yavuz Bülent Bakiler'in Şiirlerinin Eser-Otobiyografi İlişkisi Bağlamında İncelenmesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019, s. 50-51.

Vuslatın yüzüme nakışladığı nurla
Bir komşu bahçesine uzanır gibi huzurla
Türkistan'ın toprağına uzandım.[7]

3. "SANA GELDİM MEVLÂNÂ" ŞİİRİNİN METİN TAHLİLİ: SEFERDEN VUSLATA TASAVVUFİ MERHALELER VE REMİZLER

Sana geldim, Mevlânâ!..

Düştüm yollara bir sabah Fatihalarla

Önümde yemyeşil ışıktan bir iz.

Yıkanmış yaprak gibi tertemiz

Sana geldim, Mevlânâ!.. (Harman/191)

Şiirin bu bölümü, tasavvufun önemli kavramlarından seyrüsülûkun ilk merhalesi olan niyet ve sefer hâlini tasavvufi bir derinlikle ifade etmektedir. Şairin yola alelade bir seyahat amacıyla değil, bizzat Fatihalarla düşmesi, bu yönelişin maddî bir mekân değişikliğinden ziyade tasavvufi bir sığınma ve manevi bir hicret olduğunu gösterir. Zihni meşgul eden dünya işleri ile ruhta düğümlenen ıstıraplar, kesret âleminin insan üzerinde bıraktığı ağırlıklardır; bu ağırlıklardan kurtulmanın yolu ise niyetini tazeleyerek hakikat eşiğine yönelmekten geçer. Fatiha suresinin içerdiği hamt, Allah'tan yardım dileme ve doğru yola iletilme talebi, salikin henüz yolun başındayken aczini ve muhtaçlığını itiraf ederek manevi terbiyeye talip olduğunu ortaya koyar. *"Yıkanmış yaprak gibi tertemiz"* ifadesi, talibin tövbe ile fıtri saflığına döndüğünü ve dünya kirlerinden arınmış bir kalple eşiğe vardığını anlatmaktadır.

Her şey öylesine sessiz, muhteşem, güzel,

Geçmiş asırlardan beri.

Bir el dokundurursam sandukalara

Uyanır Horasan erleri…(Harman/191)

Tasavvufta suskunluk dilin edeple bağlanması ve kalbin ilahi hakikatlere açılması halidir. Şair "*Bir el dokundurursam sandukalara/Uyanır Horasan erleri*" diyerek, Anadolu'yu İslam mayası ve muhabbetle yoğuran Ahmed-i Yesevî ve alperenler zincirine, yani kesintisiz manevi silsileye işaret eder; sandukaya temas etme arzusu, taş ve ahşaptan ibaret kabre değil, o kabrin altında diri olan manevi mirasa dokunma, onunla rabıta kurma arzusudur.

Sana geldim, Mevlânâ!..

Susmasa yaylı tamburlar, kudümler, neyler

[7] Yavuz Bülent Bakiler, *Harman*, 9. Baskı, Size Dergisi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 215-216.

Görsem dergahta gölgeni,

Pervaneler gibi bir akşam üstü

Işığında yakıp döndürsen beni. (Harman/191)

Şiirin bu bölümünde sükûnetten coşkulu bir cezbe ve aşk haline yöneliş; tanbur, kudüm ve ney gibi Mevlevi musikisinin önemli sazları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu durum Elest bezminde ruhlara fısıldanan ilahi ahengin dünyadaki yansıması olarak tarif edilmiştir. Mevlevî geleneğinde semâ; bedensel bir dönüş yahut ritmik bir hareket değil, kainattaki zerrelerin ilahî aşkla hareketine kalben iştirak etme ve sağ elle Hakk'tan alıp sol elle halka dağıtmayı sembolize eder. Aşkın nârı ile semâya durmak ve pervâne gibi vuslat hasretiyle dönmek, klasik edebiyattaki şem ve pervâne mazmununa işarettir. Kendini ateşe atan pervâne gibi salik de ilahî aşk ateşine düşerek hamlıktan ve maddî bağlardan arınır. "*Işığında yakıp döndürsen beni"* ifadesi ile fenâfillah makamına yani kulun kendi benliğinden ve nefsani arzularından sıyrılarak Allah'ın varlığında yok olması, diğer bir deyişle ölmeden önce ölme bilincine ermesi ifade edilmektedir. Buradaki ölüm; cismanî bir sonu değil, benliğin kurban edilmesi suretiyle hakiki dirilişe, manevi uyanışa ve ebedî vuslata işaret etmektedir.

Sana geldim, Mevlânâ!..

Bir şeyler ver bana, ölümsüz, yeni…

Kırk suale kırk cevap istiyorum türbende

Anla içimden geçeni!.. (Harman/192)

Cezbe fırtınasının ardından gelen bu mısralar, tasavvufi tekâmüldeki aşamaları temsil eder; şair fani dertlerden kurtulma arzusunu, ölümsüz ve yeni olan ebedi hakikati talep ederek dile getirir. Metindeki *"Kırk suale kırk cevap istiyorum türbende"* ifadesi; tasavvufi çile geleneğini ve İslam düşüncesindeki kırk makam anlayışını dikkate alan derin bir metafordur. Şair burada aklın ürettiği şüphelerin cevabını mantıkta değil, Mevlânâ'nın türbesinde tecelli eden sezgi pınarında aramakta; mürşidin kalpten kalbe kurulan rabıta yani manevi köprüyle kendi içinden geçenleri anlamasını niyaz etmektedir.

Sana geldim, Mevlânâ!..

Bir mermer şadırvan, bir mavi kubbe

Bir ince minyatür, bir çini satır,

Kumru sesindeki "huu", yaylı tamburdaki sır.

Hep seni hatırlatır, hep seni hatırlatır…(Harman/192)

Şiirin bu kısmında şadırvanın akıp duran suyu arınmayı, gök kubbe rahmeti, minyatür ile çini ise maddenin sanat eliyle maneviyata dönüştürülmesini simgelemektedir. En can alıcı tasavvufi nükte, kumrunun ötüşünün dervişlerin çektiği "Hû" zikrine benzetilmesi ve tanburun tınısındaki

sesin ezeli bir "sır" olarak adlandırılmasıdır. Böylece şair, Kur'an-ı Kerim'deki *"Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır."*[8] ayetine işaret ederek kesret perdesini yırtmayı amaçlar. Ona göre gözün gördüğü ve kulağın duyduğu her nesne artık bir aynadır ve her fani suret talibe mutlak hakikati hatırlatır.

Sana geldim Mevlâna!..

Divan durdum önünde duygulu, sessiz

İçimde ne hasret, ne gül, ne bülbül…

Şimdi ezan seslerinde nur âlem, nur Konya

İşte sabır, işte aşk, işte tevekkül. (Harman/192)

Şairin önceki mısralardaki yakarışları, coşkulu cezbesi bu bölümde yerini derin bir teslimiyet ve gönül dinginliğine bırakır; "divan durmak", kulun yaratıcısı karşısında ya da dervişin pir huzurunda el bağlayıp benliğinden vazgeçtiği mutlak edep ve kulluk duruşudur. *"İçimde ne hasret, ne gül, ne bülbül"* ifadesi özgün bir tasfiyeyi dile getirir; zira klasik şiirin dünyevi ıstıraplarını, tensel ve beşeri aşk ağlayışlarını temsil eden gül ile bülbül yani bütün ikilikler şairin içinden silinmiş, artık o ne geçmişin hasretine ne de geleceğin telaşına kapılmayan bir huzur haline erişmiştir. Konya semalarında duyulan ezanla birlikte ulaşılan manevi merhale üç kelime ile ifade edilebilir: Nefsi dizginleyen ve çileye katlanan sabır, bütün bu serüveni başlatan aşk ve her şeyi Allah'ın iradesine bırakmaktan kaynaklanan tevekkül.

Sana geldim Mevlâna!..

Ayet ayet İslam, nakış nakış Türk

Bir türbe içinde ne güzel mâna…

Serin bir rüzgârla çok uzaklardan

Sana geldim Mevlâna... (Harman/192)

Yavuz Bülent Bâkiler şiirini, poetikasının ana omurgasını oluşturan milli-manevi sentezle taçlandırarak tamamlar. Mevlânâ'nın türbesi burada sadece ferdî bir kurtuluş sığınağı değil, Türk milletinin asırlar boyu ilmek ilmek dokuduğu medeniyet ve sanat zevkinin mükemmel bir ahenkle kaynaştığı bir mekân olarak tasavvur edilir. Şairin, "*serin bir rüzgârla çok uzaklardan*" geldiğini yinelemesi, yalnızca coğrafi bir mesafeyi değil; modern dünyanın boğucu ve yorucu karmaşasından, tasavvufun diriltici ve sükûnet verici iklimine sığındığını ifade eder. Böylece sefer tamamlanmış, şair aradığı iç huzura ve ait olduğu kadim medeniyet şuuruna Mevlânâ'nın âsitânesinde kavuşmuştur.

[8] İsra Suresi, 17/44.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yavuz Bülent Bâkiler'in hayatı, fikrî mücadelesi ve edebî mirası bir bütün olarak değerlendirildiğinde; onun şiirinin ferdî hüzünlerle örülü romantik bir duyuş ile köklü bir medeniyet tasavvurunun kavşak noktasında şekillendiği görülür. Şair, Türkçeyi basit kalıplardan ve ideolojik zorlamalardan uzak tutarak, milletin hafızasında yer etmiş canlı kelimelerle yoğurmuş; biçimde halk şiirinin ahengini, muhtevada ise asırları aşan bir irfan birikimini merkeze almıştır. Bu yaklaşım, onun poetikasını kuruluktan kurtararak samimi ve duru bir özelliğe kavuşturmuştur. Şairin, "*Sana Geldim Mevlânâ*" şiiri, bireysel bir türbe ziyaretinin sınırlarını aşarak ruhun kesretten vahdete, hamlıktan olgunluğa uzanan seyrüsülûk serüvenini zengin tasavvufi remizlerle işleyen manevi bir sefere dönüşmüştür. Fatihalarla çıkılan yolculuk ve "yıkanmış yaprak" imgesi, nefsani ağırlıklardan tövbe ile arınarak hakikat eşiğine yönelmeyi ifade ederken, türbedeki sessizlik ve Horasan erenleriyle kurulan rabıta, köklü bir irfan zincirine intisap etme arzusunu ortaya koyar. Ney, kudüm ve tanbur gibi Mevlevi sazlarının meydana getirdiği cezbe hâli, pervânenin ateşe atılması mazmunuyla birleşerek salikin benliğini ilahi aşkta yok etme yani fenâfillah yolculuğunu başlatır. "Kırk sual" talebi aklın şüphelerini aşma arzusuna, "Hû" zikri ise varlığın mutlak yaratıcıyı tespih ettiği hakikatine işaret eder. Böylece kesret perdesi yırtılarak her şey birer ilahi ayet özelliği kazanır. Şiirin sonunda dünyevi ıstırapları ve ikilikleri simgeleyen gül ile bülbülden geçilmiş, onun yerini aşk ve tevekkülün oluşturduğu teslimiyet almıştır. Metin, vahyin hakikatiyle Türk medeniyet zevkini "*Ayet ayet İslam, nakış nakış Türk*" mısralarıyla birleştirmiştir. Yavuz Bülent Bâkiler bu şiiriyle, milli ve tasavvufi hassasiyetlerini kendine has üslubuyla dile getirmiş, edebiyatımıza önemli bir eser bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Akgün, Hilal. *Yavuz Bülent Bakiler'in Şiirlerinin Eser-Otobiyografi İlişkisi Bağlamında İncelenmesi*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2019.

Aktaş, Atilla. *Yavuz Bülent Bâkiler'in Şiir Sanatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Bakiler, Yavuz Bülent. *Harman*, 9. Baskı, Size Dergisi Yayınları, İstanbul, 2005.

Batur, Betül. *Yavuz Bülent Bakiler'in "Harman" Adlı Eserinin Biçim ve İçerik Açısından İncelenmesi*, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2012.

Ergüt, Merve. *Yavuz Bülent Bakiler'in Âşık Veysel, Seninle, Şiirimizde Ana, Üsküp'ten Kosova'ya Adlı Eserlerinin Sözlüğü ve Söz Varlığı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2015.

Karakılıç, Selçuk. *Yavuz Bülent Bâkiler'in Eserlerinde Dil, Tarih, Vatan ve Kimlik Şuuru*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük, 2021.

https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bakiler-yavuz-bulent (Erişim Tarihi: 26/09/2026).

TÜRKİYE'DE MUHASEBE EĞİTİMİNDE DİJİTALLEŞMENİN EVRİMİ: MİKROBİLGİSAYARDAN ÜRETKEN YAPAY ZEKÂYA LİTERATÜR TEMELLİ BİR İNCELEME

Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU

Atatürk Üniversitesi

rkarci@atauni.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0903-3816

Dr. Öğr. Üyesi Şerife KILIÇARSLAN

Atatürk Üniversitesi

serife.kilicarslan@atauni.edu.tr - ORCID: 0000-0002-5715-3417

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin 1991–2026 dönemindeki gelişimini literatür üzerinden incelemektir. Araştırmada, ilgili akademik çalışmalar doküman incelemesi yoluyla değerlendirilmiştir. Çalışmaların yayın yılları ve içerikleri dikkate alınarak altı dönem oluşturulmuştur. Dönemler, dijital araç ve yaklaşımlar ile bunların muhasebe eğitimindeki işlevleri bakımından karşılaştırılmıştır. Bulgular, ilk dönemlerde bilgisayarın derslere dâhil edilmesinin ve muhasebe yazılımlarının öğretiminin öne çıktığını göstermektedir. Sonraki dönemlerde teknoloji destekli öğrenmenin değerlendirilmesi, öğretim tasarımı ve mesleki dijital beceriler ele alınmıştır. COVID-19 pandemisi sırasında dijital ortamların öğretimin sürekliliğini sağlama işlevi öne çıkmıştır. 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında uzaktan öğretime yeniden başvurulması da bu işlevin sürdüğü bir bağlam oluşturmuştur. Son dönemde veri analitiği, üretken yapay zekâ, yapay zekâ yanıtlarının doğruluğunun değerlendirilmesi ve etik kullanım üzerinde durulmuştur. Teknoloji destekli öğretimin öğrenme ve başarıya ilişkin sonuçlarının ise farklılaştığı görülmüştür. Sonuç olarak, incelenen literatürde teknolojinin muhasebe eğitimindeki işlevlerinin çeşitlendiği belirlenmiştir. Dijitalleşme, öğretimi destekleyen araç kullanımından öğrenme ortamlarının düzenlenmesine ve mesleki dijital yetkinliklerin geliştirilmesine uzanan bir dönüşüm olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe eğitimi, dijitalleşme, dijital teknolojiler, yapay zekâ, literatür incelemesi.

1. GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılın belirleyici olgularından biri olan dijitalleşme, bilginin üretilme, işlenme, paylaşılma ve erişilme biçimlerini değiştirerek toplumsal yaşamın birçok alanında dönüşümü beraberinde getirmiştir (Aslan Öztezcan, 2024: 17-18). Bilgiyle kurulan ilişkide yaşanan bu değişim, bilgi üretme ve aktarma işlevi üzerine kurulu olan eğitim alanına da yansımıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle eğitimde kullanılan araçlar çeşitlenmiş, bilgiye erişim olanakları genişlemiş ve öğretme ile öğrenme süreçlerinin geleneksel sınıf ortamının ötesinde düzenlenebilmesi mümkün hâle gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda eğitimde dijital dönüşüm, teknolojilerin mevcut uygulamalara eklenmesinin ötesinde, öğretim yöntemlerinin, öğrenme ortamlarının ve eğitim süreçlerinin yeniden yapılandırılmasını ifade etmektedir (Parlak, 2017: 1755–1756; OECD, 2023:3; Vial, 2019:118).

Eğitimde dijital dönüşümün ilerlemesiyle çevrimiçi öğrenme platformları, öğrenme yönetim sistemleri ve dijital içeriklerin yanı sıra yapay zekâ, artırılmış ve sanal gerçeklik gibi teknolojiler öğretme ve öğrenme süreçlerinde giderek daha görünür hâle gelmiştir. Bu teknolojiler, öğrenmenin belirli bir zaman ve fiziksel mekânla sınırlı olmasını azaltırken farklı öğrenme biçimlerinin geliştirilmesine, eğitim içeriklerinin çeşitlendirilmesine ve öğrencilerin bireysel gereksinimlerine daha duyarlı öğrenme deneyimlerinin tasarlanmasına yönelik yeni olanaklar sunmaktadır. Öğretim etkinliklerinin farklı araç ve ortamlarla düzenlenmesi, öğretmen ve öğrenci rollerinin de bu olanaklar doğrultusunda yeniden ele alınmasını gündeme getirmektedir. Bu yönüyle eğitimde dijital dönüşüm, eğitim kurumlarını değişen öğrenme gereksinimlerine ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayacak yeni öğretim modelleri geliştirmeye yönelten dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir (McCarthy vd., 2023; Farias-Gaytan vd., 2023; UNESCO, 2023).

Muhasebe eğitiminde dijitalleşme, hem öğretimin yürütülme biçimi hem de öğretilen mesleki içerik bakımından ele alınabilir (Eskin & Sarısoy, 2023: 172). Dijital içeriklerin ders öncesi hazırlıkta kullanılması ve sınıf içi zamanın muhasebe uygulamalarına ayrılması, öğretimin düzenlenmesine yönelik öneriler arasında yer almaktadır (Serçemeli, 2016: 123–124). Muhasebe mesleğindeki teknolojik değişimler ise e-muhasebe uygulamaları gibi mesleki içeriklerin öğretim programlarına dâhil edilmesini gündeme getirmektedir (Bağdat, 2022: 935–936). Dijital uygulamalara yönelik derslerin kapsamı ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen dijital yetkinliklerle ilişkisi de bu doğrultuda değerlendirilmektedir (Eskin & Sarısoy, 2023: 185–186). Öğretim süreçleri ile mesleki içeriği birlikte ele alan bu çerçeveden hareketle çalışmanın amacı, Türkiye'de muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin tarihsel gelişimini ilgili literatür üzerinden incelemektir. Araştırma kapsamındaki çalışmalar, yayın yılları ve içerikleri doğrultusunda altı dönemde ele alınarak dijital araç ve yaklaşımlar ile bunların muhasebe eğitimindeki işlevleri bakımından karşılaştırılmıştır. Böylece mikrobilgisayarlardan üretken yapay zekâya uzanan süreçteki süreklilik ve değişimlere ilişkin dönemsel bir görünüm sunulması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin tarihsel gelişimini literatür üzerinden incelemektir. Araştırma ikincil verilere dayanmaktadır. Veriler, Türkiye bağlamında muhasebe eğitiminde dijitalleşmeyi ele alan akademik çalışmalardan doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Kaynak seçiminde, çalışmaların Türkiye'de muhasebe eğitiminde dijitalleşmeyle ilişkisi ve dönemsel gelişimi açıklamaya katkısı esas alınmıştır.

İncelenen çalışmalar, ele aldıkları dijital teknoloji ve uygulamalar ile teknolojinin muhasebe eğitimindeki rolü açısından karşılaştırılmıştır. Çalışmaların yayın yılları ve içerikleri birlikte değerlendirilerek altı dönem oluşturulmuştur. Dönemlendirmede, teknoloji kullanımında ve eğitimdeki rolünde görülen benzerlik ve değişimler esas alınmıştır. Dönemlerin oluşturulmasında ve değerlendirilmesinde kullanılan kaynaklar Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Kapsamına Alınan Dönemler ve Kaynaklar

Dönem	Kaynak
1991–1999 Bilgisayarla tanışma ve entegrasyon	Kılınç, 1991; Helmi, 1986; Erdoğan, 1997; Pişiren, 1997; Korukoğlu, 1998; Gücenme, 2006; Cavlak vd., 2021.
2000–2009 Bilgisayarlı muhasebe ve sınıf teknolojileri	Bekçi vd., 2006; Hatunoğlu, 2006a; Hatunoğlu, 2006b; Ömürbek & Bekçi, 2006; Ülker Ayyıldız vd., 2006; Sürmeli, 2007; Coşkun, 2008; Aktaş & Acar, 2009; Çankaya & Dinç, 2009; Uçma & Beycan, 2009.
2010–2015 Teknoloji destekli öğrenmenin değerlendirilmesi	Tekşen vd., 2010; Güneş ve Çukacı, 2011; Demir, 2012; Erol Fidan, 2012; Kızıl vd., 2014; Sultanoğlu vd., 2014; Yüksel ve Olpak, 2014; Erol Fidan vd., 2015; Serçemeli vd., 2015.
2016–2019 Dijital öğretim tasarımları ve mesleki beceriler	Serçemeli, 2016; Köse & Acar, 2017; Calayoğlu, 2018; Ciğer vd., 2018; Güney & Kaya, 2018; Öztürk & Erdoğan, 2018; Özer vd., 2019; Kıllı & Işık, 2019; Özdemir vd., 2019; Öztürk & Çarıkçı, 2019; Temelli, 2019; Yaşar & Alkan, 2019.
2020–2022 Zorunlu uzaktan eğitim ve dijital dönüşüm	Akgün, 2020; Erol Fidan, 2020; Kurnaz & Serçemeli, 2020; Kurnaz vd., 2020; Serçemeli & Kurnaz, 2020; Ezin, 2021; Gerekan & Atasel, 2021; Atabay, 2022; Bağdat, 2022; Bülbül vd., 2022; Kıymetli Şen & Terzi, 2022; Yücel & Bağdat, 2022.
2023–2026 Dijital yetkinlik ve yapay zekâ	Eskin & Sarısoy, 2023; Karaca & Meriç, 2023; Küçüker, 2023; Demir vd., 2024; Erbuğa & Karakelleoğlu, 2024; Geçici, 2024; Kaldırım & Kaldırım, 2024; Özdemir vd., 2024; Çetin, 2025; Dereköy vd., 2025; Sanalan Bilici vd., 2025; Cengiz vd., 2026; Yakut, 2026.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Türkiye'de muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin gelişimi, incelenen çalışmaların yayın yılları ve içerikleri doğrultusunda altı dönemde ele alınmıştır. Dönemlendirmede, dijital araç ve yaklaşımlar ile bunların muhasebe eğitimindeki işlevlerinde görülen benzerlik ve değişimler esas alınmıştır. Dönemlerin genel özellikleri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Türkiye'de muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin dönemsel görünümü

Dönem ve inceleme odağı	Dijital araç ve yaklaşımlar	Muhasebe eğitimindeki işlevleri
1991–1999 Bilgisayarın muhasebe eğitimine dâhil edilmesi	Mikrobilgisayarlar, elektronik tablo programları (LOTUS 1-2-3), bilgisayar destekli muhasebe öğretimi.	Muhasebe hesaplamalarını ve örneklerini bilgisayar ortamında uygulama, temel bilgisayar becerileri ile muhasebe bilgisini ilişkilendirme, öğretime bilgisayar desteği sağlama.
2000–2009 Bilgisayarlı uygulamalar ve internet destekli öğretim	Muhasebe paket programları, PowerPoint ve çoklu ortam içerikleri, ders web sayfaları. ERP tabanlı eğitim, uzaktan öğretim ve e-öğrenme önerileri.	Mesleki yazılım kullanımını öğretme, ders anlatımını görselleştirme, materyalleri sınıf dışında erişime açma, muhasebe işlemlerini işletme süreçleriyle ilişkilendirme.
2010–2015 Teknoloji destekli öğrenmenin değerlendirilmesi	PowerPoint, Excel, web ve video içerikleri, sosyal ağlar üzerinden ders desteği (Facebook).	Muhasebe kayıtları ile mizan ve finansal tablolar arasındaki ilişkileri gösterme, uygulama ve

		tekrarı destekleme, ders dışı iletişim ve öğrenme kaynaklarına erişim sağlama.
2016–2019 Dijital öğretim tasarımları ve mesleki beceriler	Ters yüz sınıf, ders videoları ve YouTube, Prezi, akıllı tahta, dijital oyun tabanlı öğrenme. Muhasebe ve denetim yazılımları, e-muhasebe, büyük veri ve veri analitiği eğitimi önerileri.	Ders öncesi hazırlık ile sınıf içi uygulamayı ilişkilendirme, görselleştirme ve katılımı destekleme, mesleki yazılım kullanımı ile veri analizi ve yorumlama becerilerini eğitimle ilişkilendirme.
2020–2022 Zorunlu uzaktan öğretim ve mesleki dijitalleşme	Canlı ve kayıtlı dersler, video ve ekran kayıtları, öğrenme yönetim sistemleri, çevrimiçi sınav ve ödevler. Muhasebe yazılımları, ERP ve e-muhasebe içerikleri.	Zorunlu uzaktan öğretim koşullarında dersleri sürdürme, içerik paylaşımı, tekrar, iletişim ve değerlendirme olanağı sunma, öğrencileri elektronik muhasebe uygulamalarına hazırlama.
2023–2026 Dijital yetkinlikler ve üretken yapay zekâ	Çevrimiçi öğretim, üretken yapay zekâ (ChatGPT, Gemini, Copilot), sanal eğitmen videoları. Veri analitiği, veri madenciliği ve programlama içerikleri. Metaverse kullanımına ilişkin görüşler ve muhasebe hackathonu önerisi.	Öğretimin sürekliliğini destekleme, açıklama ve problem çözümüne yardımcı olma, öğrenme içeriği üretme, öğrenci özelliklerini değerlendirme, analitik beceriler ile çıktı doğrulama ve etik kullanım yetkinliklerini eğitimle ilişkilendirme.

Tablo 2'de, dönemler itibarıyla ele alınan dijital araç ve yaklaşımlar ile bunların muhasebe eğitimindeki işlevleri sunulmaktadır. Dönemlere ilişkin bulgular aşağıda açıklanmaktadır.

A. 1991–1999: Bilgisayarın muhasebe eğitimine dâhil edilmesi

1991–1999 döneminde mikrobilgisayarlar, elektronik tablo programları ve bilgisayar destekli muhasebe öğretimi ele alınmıştır. LOTUS 1-2-3 ile hazırlanan muhasebe örnekleri, bilgisayar ortamında yürütülen uygulamalar arasında yer almıştır. Bilgisayarın mevcut ders programlarına dâhil edilmesi, muhasebe eğitimine uygun yazılımların geliştirilmesi ve bilgisayarlı uygulamalara geçişin düzenlenmesi dönemin yaklaşımını oluşturmuştur. Uzaktan muhasebe öğretiminde bilgisayar desteğinden yararlanma da bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Bilgisayarın eğitimdeki işlevi, muhasebe bilgisinin elektronik ortamda uygulanması ve temel bilgisayar becerileriyle birlikte öğretilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Elektronik tablolar, hesaplamaların ve muhasebe örneklerinin bilgisayar üzerinde hazırlanmasında kullanılmıştır. Öğrencilerin muhasebe işlemleri ile yazılım üzerinde gerçekleştirdikleri işlemler arasında bağlantı kurması amaçlanmıştır. Donanım ve yazılım seçimi, uygulama ortamının hazırlanması, bakım olanakları ile öğrenci ve öğretim elemanlarının bilgisayar kullanımına hazırlanması, bu işlevlerin yerine getirilmesiyle birlikte ele alınmıştır. Teknoloji, bu dönemin bulgularında hem kullanımı öğretilen bir araç hem de muhasebe öğretimine sağlanan bir destek olarak yer almıştır.

B. 2000–2009: Bilgisayarlı uygulamalar ve internet destekli öğretim

2000–2009 döneminde muhasebe paket programları, bilgisayar laboratuvarları, PowerPoint sunumları, çoklu ortam içerikleri ve ders web sayfaları ele alınmıştır. Mesleki yazılımların öğretimi ile ders anlatımını ve materyal paylaşımını destekleyen araçlar aynı dönem içinde yer almıştır. Kurumsal kaynak planlamasına (ERP) dayalı eğitim modülleri, işletme faaliyetlerini bütünleştiren öğretim önerileri

arasında bulunmuştur. Uzaktan öğretim ve e-öğrenme, yüz yüze öğretimle birlikte kullanım ve sürekli mesleki eğitim olanakları bakımından da değerlendirilmiştir.

Muhasebe paket programları, teorik bilgiyi mesleki işlemlerle ilişkilendirme ve yazılım kullanım becerisi kazandırma işlevleriyle ele alınmıştır. Sunum ve çoklu ortam araçları ders anlatımını görselleştirmede, web sayfaları ise sunumları, ek soruları ve ders bilgilerini sınıf dışında erişime açmada kullanılmıştır. ERP tabanlı eğitim önerilerinde tedarik, üretim, satış ve tahsilat gibi süreçler arasındaki bağlantıların muhasebe işlemleriyle birlikte öğretilmesi amaçlanmıştır. Uzaktan ve elektronik eğitim yaklaşımlarında zaman ve mekân esnekliği üzerinde durulmuştur. Laboratuvar olanakları, uygulama süresi, güncel yazılımlara erişim ve öğretim elemanlarının araçları derslere uyarlaması, kullanımın eğitimsel koşulları arasında yer almıştır.

C. 2010–2015: Teknoloji destekli öğrenmenin değerlendirilmesi

2010–2015 döneminde PowerPoint, Excel, web ve video içerikleri ile sosyal ağlar üzerinden sağlanan ders desteği ele alınmıştır. Bilgisayarlı sunumlar, geleneksel anlatım araçlarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Excel, muhasebe kayıtlarının, mizanların ve finansal tabloların aynı uygulama içinde hazırlanmasında kullanılmıştır. Facebook gibi sosyal ağlar, ders notlarının ve videoların paylaşılması ile sınıf dışı iletişimin sürdürülmesinde yer almıştır. Video ve web tabanlı öğretim ile muhasebe derslerinin uzaktan yürütülmesine ilişkin yaklaşımlar da dönem kapsamındadır.

Dijital araçların eğitimdeki işlevleri, muhasebe işlemleri arasındaki ilişkileri görünür kılma, uygulama yapma, konuları tekrar etme ve ders dışı öğrenmeyi destekleme üzerinde toplanmıştır. Elektronik tablolar kayıt sürecini ve bu sürecin sonuçlarını birlikte izlemeye, çevrimiçi içerikler ise ders materyallerine yeniden ulaşmaya hizmet etmiştir. Bu kullanım, öğrencilerin konuları anlama ve hatırlama deneyimleri, öğretim yöntemi tercihleri ve başarı sonuçları bakımından değerlendirilmiştir. Teknoloji destekli öğretime ilişkin olumlu öğrenci görüşlerinin yanında, öğrenme ve başarı sonuçları bakımından farklı bulgular da elde edilmiştir. Uzaktan öğretime ilişkin beklenti ve çekinceler, sınıf dışı dijital destek deneyimleriyle birlikte ele alınmıştır.

D. 2016–2019: Dijital öğretim tasarımları ve mesleki beceriler

2016–2019 döneminde ters yüz sınıf yaklaşımı, ders videoları, YouTube üzerinden erişilen muhasebe içerikleri, Prezi, akıllı tahta ve dijital oyun tabanlı öğrenme ele alınmıştır. Dijital içeriklerin ders öncesi ve sınıf içi etkinliklerle birlikte düzenlenmesine yönelik yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Muhasebe ve denetim yazılımları ile elektronik muhasebe uygulamalarının öğretimdeki yeri incelenmiştir. Büyük veri ve veri analitiği konularının müfredata alınması, mesleki dijital becerilere yönelik öneriler arasında bulunmuştur. Uzaktan öğretimin kabulü ve kullanımına ilişkin değerlendirmeler de sürmüştür.

Teknolojinin eğitimdeki işlevi, içerik sunmanın yanında öğrenme etkinliklerinin zamanını ve biçimini düzenleme üzerinden ele alınmıştır. Ters yüz sınıf yaklaşımında ders öncesi videolarla hazırlık yapılması, sınıf içi zamanın uygulamaya, soru çözümüne ve anlaşılmayan noktaların açıklanmasına ayrılması amaçlanmıştır. Görsel sunumlar ve dijital oyun yaklaşımları, konuların ilişkilendirilmesi ve öğrenci katılımının desteklenmesi bakımından değerlendirilmiştir. Mesleki içeriklerde yazılım kullanımı ile veriyi analiz etme ve yorumlama becerileri birlikte ele alınmıştır. Dijital materyallerin doğruluğu ve dersle uyumu, öğretim elemanlarının içerik hazırlığı ve öğrencilerin bu yaklaşımları benimsemesi, öğretim tasarımına eşlik eden konular arasında yer almıştır.

E. 2020–2022: Zorunlu uzaktan öğretim ve mesleki dijitalleşme

2020–2022 döneminin uzaktan muhasebe eğitimine ilişkin bulgularında, pandemi nedeniyle örgün derslerin uzaktan yürütülmesi belirleyici bir uygulama bağlamı oluşturmuştur. Canlı dersler, kayıtlı

videolar, ekran kayıtları ve dijital dokümanlar birlikte kullanılmıştır. Öğrenme yönetim sistemleri, içerik paylaşımı, iletişim, ödev teslimi ve çevrimiçi değerlendirme süreçlerinde yer almıştır. Mesleki eğitim içeriğinde muhasebe paket programları ve ERP'nin yanında e-fatura, e-defter ve e-beyanname gibi elektronik muhasebe uygulamaları ele alınmıştır. Dijitalleşme, hem derslerin yürütüldüğü ortam hem de öğretilen mesleki içerik olarak değerlendirilmiştir.

Teknolojinin eğitimdeki işlevi, zorunlu uzaktan öğretim koşullarında derslerin sürekliliğini sağlama üzerinde yoğunlaşmıştır. Ders kayıtları içeriklere yeniden ulaşma ve tekrar yapma, çevrimiçi ortamlar ise anlatım, iletişim ve değerlendirmeyi sürdürme işlevleri taşımıştır. Önceki dönemlerdeki uygulanabilirlik, tutum ve kullanım niyeti incelemelerine, zorunlu uygulama koşullarında edinilen öğrenci ve öğretim elemanı deneyimleri eklenmiştir. İnternet ve cihaz erişimi, muhasebe işlemlerini adım adım izleme, soru sorma, geri bildirim alma ve ölçme-değerlendirme koşulları bu deneyimlerin başlıca boyutlarını oluşturmuştur. E-muhasebe içerikleri ise öğrencilerin meslekteki dijital işlemlere hazırlanması ve müfredatın bu uygulamalarla ilişkilendirilmesi bakımından ele alınmıştır.

F. 2023–2026: Dijital yetkinlikler ve üretken yapay zekâ

2023–2026 döneminin öğretim bağlamında, 6 Şubat 2023 depremleri sonrasında yükseköğretimde uzaktan öğretime yeniden başvurulması ve ardından uzaktan öğretimle birlikte yüz yüze öğretime olanak tanınması yer almaktadır. Muhasebe eğitimi kapsamında ele alınan dijital araç ve yaklaşımlar arasında üretken yapay zekâ, sanal eğitmen videoları, veri analitiği, veri madenciliği ve programlama içerikleri bulunmaktadır. ChatGPT muhasebe soruları ve finansal örneklerle, ChatGPT, Gemini ve Copilot ise öğrenme stillerinin sınıflandırılmasına yönelik araç karşılaştırmalarıyla ele alınmıştır. Metaverse ortamında muhasebe eğitimine ilişkin görüşler ile yapay zekâ destekli muhasebe hackathonu önerisi de dönemin içeriğinde yer almıştır.

Dijital ortamların öğretimin sürekliliğini destekleyen işlevi sürerken, üretken yapay zekâ araçları açıklama ve öğrenme içeriği üretme, problem çözümüne yardımcı olma ve öğrenme stillerini sınıflandırma amaçlarıyla ele alınmıştır. Sanal eğitmen içerikleri ders anlatımında, yapay zekâ destekli etkinlik önerileri ise takım çalışması, analitik düşünme ve etik muhakeme becerileriyle ilişkilendirilmiştir. Dijital yetkinlikler, araç kullanımının yanında veriyi analiz etme ve yorumlama, üretilen yanıtları muhasebe bilgisiyle kontrol etme, verileri koruma ve etik kullanım boyutlarıyla ele alınmıştır. Yapay zekâ yanıtlarının doğruluğu ve tutarlılığı, araçların eğitimde kullanımına ilişkin değerlendirmeler arasında yer almıştır. Metaverse ve etkinlik tasarımları, kullanım olanaklarına ilişkin görüşler ve öğretim önerileri kapsamında ele alınmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Muhasebe eğitiminde dijitalleşme, kullanılan araçların değişmesinin yanında öğretimin yürütülme biçimini ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerileri de kapsayan bir süreçtir. Bu sürecin tarihsel açıdan ele alınması, dijital teknolojilerin muhasebe eğitimindeki yerinin ve işlevlerinin zaman içindeki değişimini anlamaya olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de muhasebe eğitiminde mikrobilgisayarlardan üretken yapay zekâya uzanan gelişim, ilgili literatür üzerinden altı dönemde incelenmiştir. Dönemler, ele alınan dijital araç ve yaklaşımlar ile bunların muhasebe eğitimindeki işlevleri bakımından karşılaştırılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve yapılan değerlendirmeler aşağıdaki gibidir:

- Teknolojinin muhasebe eğitimindeki kullanım alanları genişlemektedir. İncelenen literatürde mikrobilgisayarlarla muhasebe işlemlerinin uygulanması ve temel bilgisayar becerilerinin kazandırılmasından, çevrimiçi öğretime ve üretken yapay zekâ destekli öğrenme olanaklarına uzanan bir görünüm bulunmaktadır. Mesleki yazılım öğretimi ve ders sunumlarının yanında

materyal paylaşımı, ders öncesi hazırlık, sınıf dışı öğrenme, içerik üretimi ve problem çözümüne destek gibi kullanım amaçları da ele alınmaktadır. Bu görünüm, zaman içindeki değişimin yalnızca araçların çeşitlenmesiyle sınırlı kalmadığını, teknolojinin muhasebe eğitiminde üstlendiği işlevleri de kapsadığını göstermektedir.

- Teknoloji destekli öğretimde öğrenme ve başarı sonuçları farklılaşmaktadır. İncelenen kaynaklarda dijital araçlara ilişkin olumlu öğrenci görüşlerinin yanında, öğrenme ve başarı bakımından farklı bulgular bulunmaktadır. Öğrencilerin bir aracı yararlı bulması, o araçla yürütülen öğretimde daha yüksek başarı elde edildiğini tek başına göstermemektedir. Bu nedenle incelenen literatürden, teknoloji kullanılan muhasebe derslerinde öğrenme başarısının her durumda daha yüksek olduğu yönünde genel bir sonuç çıkarılamamaktadır.
- Teknik olanaklar ve kullanım becerileri, farklı dönemlerde ele alınan ortak konular arasında yer almaktadır. Erken dönemlerde donanım, yazılım ve bilgisayar kullanımına hazırlık üzerinde durulurken, sonraki dönemlerde laboratuvar olanakları, güncel yazılımlara erişim ve dijital içeriklerin derslere uyarlanması değerlendirilmiştir. Uzaktan öğretim döneminde internet ve cihaz erişimiyle birlikte etkileşim ve geri bildirim koşulları ele alınmıştır. Teknolojik araçlar değişirken bu araçlara erişim, kullanım yeterliliği ve öğretim ortamına ilişkin konuların dönemler boyunca varlığını koruduğu görülmektedir.
- Öğrencilere kazandırılması hedeflenen dijital beceriler çeşitlenmektedir. Erken dönemlerde bilgisayar kullanımı ve muhasebe işlemlerinin yazılımlar aracılığıyla yürütülmesi üzerinde durulurken, sonraki dönemlerde veriyi analiz etme ve yorumlama becerileri de eğitim kapsamında ele alınmıştır. Üretken yapay zekâ ile birlikte üretilen yanıtların muhasebe bilgisiyle kontrol edilmesi, dijital yetkinliklerin değerlendirildiği boyutlar arasında yer almıştır. Veri güvenliği ve etik kullanım da bu kapsamda incelenmektedir. Böylece hedeflenen becerilerin, araç kullanımının yanında verilerin ve üretilen yanıtların değerlendirilmesini de içerdiği görülmektedir.
- Pandemi döneminde uzaktan muhasebe öğretimi, zorunlu kullanım koşullarında edinilen deneyimler üzerinden de incelenmiştir. Pandemi öncesinde uzaktan öğretimin uygulanabilirliği, benimsenmesi ve yüz yüze öğretimi destekleme olanakları ele alınırken, pandemi koşullarında örgün derslerin uzaktan yürütülmesiyle öğretimin sürekliliği öne çıkmıştır. Öğrenci ve öğretim elemanı deneyimleri, erişim, etkileşim, uygulama ve değerlendirme koşulları üzerinden araştırılmıştır. Buradaki değişim, uzaktan öğretimin ilk kez uygulanması değil, zorunlu kullanım bağlamının araştırmalara yansımasıdır. 2023 depremleri sonrasında yükseköğretimde uzaktan öğretime yeniden başvurulması da dijital ortamların öğretimin sürekliliğindeki yerini koruduğu bir bağlam oluşturmuştur.

Araştırmanın sunduğu dönemsel görünüm, inceleme kapsamına alınan akademik çalışmalarla sınırlıdır. Bu nedenle sonuçların, Türkiye'de muhasebe eğitiminde dijitalleşmenin literatüre yansıyan gelişimi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Araştırma sonuçları ve belirtilen sınırlılık doğrultusunda, muhasebe eğitiminin yürütülmesine ve gelecek araştırmalara yönelik öneriler aşağıda sunulmaktadır:

- Muhasebe derslerinin içerikleri, meslekte kullanılan dijital uygulamaları ve veri analitiğini kapsayacak biçimde gözden geçirilerek güncellenebilir.
- Öğrencilerin güncel muhasebe yazılımlarıyla uygulama yapma olanakları artırılabilir. Öğretim elemanlarının dijital araçları ders içeriklerine ve öğretim amaçlarına uygun biçimde kullanma becerileri desteklenebilir.

- Üretken yapay zekâ kullanılan muhasebe derslerinde, üretilen yanıtların muhasebe bilgisiyle kontrol edilmesine, veri güvenliğine ve etik kullanıma yönelik etkinliklere yer verilebilir.
- Dijital araçların muhasebe eğitimine katkısı, öğrenci görüşlerinin yanında öğrenme sonuçları ve muhasebe bilgisini uygulama becerileri üzerinden de incelenebilir. Farklı araç ve öğretim yaklaşımları, benzer ders içerikleri ve değerlendirme ölçütleri kullanılarak karşılaştırılabilir.
- Dijital araçların muhasebe derslerinde hangi amaçlarla ve nasıl kullanıldığı saha araştırmalarıyla incelenebilir. Bu araştırmalarda öğrencilerin ve öğretim elemanlarının deneyimleri, uygulama olanakları ve karşılaştıkları güçlükler değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Akgün, A. İ. (2020). COVID-19 sürecinde acil durum uzaktan eğitimi yoluyla verilen muhasebe eğitimine yönelik öğrenci görüşleri. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6(4), 208–236.

Aktaş, R., & Acar, V. (2009). Muhasebe eğitiminde bilgisayarlı muhasebeden kurumsal kaynak planlaması (ERP) uygulamalarına geçiş "ERP eğitim modül önerisi". Muhasebe ve Denetime Bakış, (27), 43–68.

Aslan Öztezcan, B. (2024). Dijitalleşme ve eğitim. Z. Özkeçeci (Ed.), Dijitalleşmeyi tartışmak içinde (ss. 17–38). Çizgi Kitabevi.

Atabay, İ. (2022). Uzaktan eğitim yoluyla muhasebe eğitiminde bireysel yenilikçilik, öz yeterlilik ve öz motivasyonun memnuniyete etkisi. Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi, 5(2), 123–132. https://doi.org/10.32951/mufider.1105373

Bağdat, A. (2022). Muhasebe eğitiminde e-muhasebe ve Endüstri 4.0 teknolojisi dersleri üzerine müfredat önerisi. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 22(2), 924–937. https://doi.org/10.11616/asbi.1104332

Bekçi, İ., Titiz, İ., & Ömürbek, N. (2006). Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin bilgisayarlı muhasebe dersine bakış açılarına ilişkin bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (29), 166–175.

Bülbül, S., Ayanoğlu, Y., & Yanık, S. S. (2022). COVID-19 pandemisi sürecinde uzaktan eğitim ve muhasebe eğitimine ilişkin öğrenci algılarının değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25(25. Yıl Özel Sayısı), 444–458. https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.1140993

Calayoğlu, İ. (2018). Muhasebe ve denetim çevresinin değişimi ve bu alanların öğretiminde mesleki yazılım kullanımının tespit edilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20(4), 831–859. https://doi.org/10.31460/mbdd.387369

Cavlak, H., Cebeci, Y., Güneş, N., & Tan, Ö. F. (2021). Muhasebe eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerin analizi (1991–2019). Muhasebe ve Finansman Dergisi, (89), 75–100. https://doi.org/10.25095/mufad.852083

Cengiz, S., Aldemir, A. A., & Özkan, T. (2026). Deprem sonrası uzaktan eğitim kapsamında muhasebe ve finans derslerine yönelik öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 28(1), 65–93. https://doi.org/10.31460/mbdd.1587834

Ciğer, A., Kınay, B., & Angı, G. G. (2018). Büyük verinin muhasebe uygulamaları ve muhasebe eğitimi üzerindeki etkileri. Muhasebe ve Denetime Bakış, 17(53), 215–234.

Coşkun, A. (2008). Akademik kişisel web sayfalarının muhasebe eğitiminde yardımcı kaynak olarak kullanılması. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (40), 154–164.

Çankaya, F., & Dinç, E. (2009). PowerPoint ve klasik usulde muhasebe eğitimi alan öğrenciler arasındaki farklılıkların tespiti: Karadeniz Teknik Üniversitesinde bir araştırma. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 28–52.

Çetin, Ö. O. (2025). Muhasebe eğitiminde yapay zekâ destekli pedagojik dönüşüm: ChatGPT ve muhasebe hackathonu modeli. Journal of Academic Perspective on Social Studies, (1), 1–14. https://doi.org/10.35344/japss.1740894

Demir, B. (2012). Muhasebeye yön veren gelişmeler ve meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitimine yansımaları. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1(4), 109–120.

Demir, Ö., Narlıkaya, Z., & Çoban, E. (2024). Muhasebe mesleğinde yapay zeka kullanımının benimsenmesi ile teknolojiye hazır olma durumu arasındaki ilişki: Muhasebe öğrencileri üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış, 23(71), 187–200. https://doi.org/10.55322/mdbakis.1316801

Dereköy, F., Yaylalı, İ., & Baytören, E. (2025). Yapay zekâ muhasebe eğitiminde fark yaratır mı? Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (Türkiye Muhasebe Eğitim Sempozyumu Özel Sayısı), 98–113. https://doi.org/10.14780/muiibd.1769348

Erbuğa, G. S., & Karakelleoğlu, M. İ. (2024). Muhasebe eğitiminde dijital uygulamaların hile denetimine katkıları: Üniversite müfredatlarında bir araştırma. İzmir İktisat Dergisi, 39(1), 161–179. https://doi.org/10.24988/ije.1311949

Erdoğan, M. (1997). Türk eğitim kurumlarında muhasebe eğitimi ile bilgisayarlı muhasebe eğitiminin değerlendirilmesi ve bilgisayarlı muhasebe eğitimi veren meslek yüksek okullarına yönelik bir uygulama önerisi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Erol Fidan, M. (2012). Üniversitelerde muhasebe dersini PowerPoint sunumu ve klasik yöntem ile alan öğrenciler arasındaki farklılıklar: Bilecik Üniversitesi örneği. Journal of Yasar University, 7(25), 4281–4306. https://doi.org/10.19168/jyu.83724

Erol Fidan, M. (2020). Lisans eğitiminde bilgisayarlı muhasebe dersine öğrencilerin ilgisi ve üniversitelerde işletme bölümlerinde bilgisayarlı muhasebe dersinin durumu. Muhasebe ve Denetime Bakış, 19(59), 95–120.

Erol Fidan, M., Aslan, Ü., & Subaşı, Ş. (2015). Muhasebe derslerinde teknoloji kullanımı ile ilgili öğrenci görüşleri. Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 1(2), 34–61. https://doi.org/10.56578/jafas010203

Eskin, İ., & Sarısoy, Ö. (2023). Muhasebe eğitiminde dijital yetkinlikler: Türk muhasebe müfredatı üzerine bir inceleme. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (58), 169–192. https://doi.org/10.30794/pausbed.1228489

Ezin, Y. (2021). COVİD 19 sürecinde üniversitelerde uzaktan muhasebe eğitiminin SWOT analiz tekniği ile değerlendirilmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (92), 73–90. https://doi.org/10.25095/mufad.937725

Farias-Gaytan, S., Aguaded, I., & Ramirez-Montoya, M.-S. (2023). Digital transformation and digital literacy in the context of complexity within higher education institutions: A systematic literature review. Humanities and Social Sciences Communications, 10, Article 386. https://doi.org/10.1057/s41599-023-01875-9

Geçici, E. (2024). Yapay zekâ destekli ChatGPT'nin muhasebe eğitimi alanına uygunluğu: Fırsatlar ve zorluklar. İşletme Akademisi Dergisi, 5(2), 96–117. https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1420

Gerekan, B., & Atasel, O. Y. (2021). Muhasebe eğitiminde kavram haritası ve uzaktan eğitim modelinin akademik başarı üzerine etkisi. Hitit Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 520–535. https://doi.org/10.17218/hititsbd.985612

Gücenme, Ü. (2006). 1979–2005 yılları arasında düzenlenen Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumları üzerine bir değerlendirme. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (31), 33–40.

Güneş, R., & Çukacı, Y. C. (2011). Ders anlatım yöntemlerinin öğrenme üzerine etkisinin deneysel tasarım yöntemi ile test edilmesi: İnönü Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerinde bir uygulama. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 2(1), 44–55.

Güney, S., & Kaya, A. (2018). Teknolojik gelişmelerin muhasebe eğitimi üzerinde etkileri: Öğretim elemanları üzerinde bir uygulama. Turkish Studies Economics, Finance and Politics, 13(14), 261–282. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.13227

Hatunoğlu, Z. (2006a). Muhasebe eğitiminde bilgi teknolojisi kullanımının sunum kalitesine olan etkilerinin tespitine ilişkin bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (30), 190–200.

Hatunoğlu, Z. (2006b). Muhasebe öğretim elemanlarının bilgi teknolojisinden yararlanma oranlarının tespitine ilişkin bir araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15(1), 171–188.

Helmi, M. A. (1986). Integrating the microcomputer into accounting education—Approaches and pitfalls. Issues in Accounting Education, 1(1), 102–111. https://doi.org/10.2308/IAE-5325758

Kaldırım, Z., & Kaldırım, Y. (2024). İşletme ve muhasebe müfredatında yapay zekânın yeri: Türkiye ve diğer ülke üniversite müfredatlarının karşılaştırmalı analizi. Muhasebe ve Denetime Bakış, 24(73), 157–176. https://doi.org/10.55322/mdbakis.1500479

Karaca, H., & Meriç, A. (2023). Muhasebe dersi alan öğrencilerin dijital okuryazarlık düzeylerinin muhasebe eğitimi üzerine etkisi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (44), 282–313. https://doi.org/10.14520/adyusbd.1295489

Kılınç, G. (1991). The integration of microcomputers into the accounting education [Master's thesis, Middle East Technical University]. OpenMETU.

Kıllı, M., & Işık, Y. (2019). Muhasebe eğitiminde bilgi teknolojilerinin kullanımına yönelik öğrenci görüşleri üzerine Hatay ve Osmaniye illerinde bir araştırma. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10(17), 1495–1521. https://doi.org/10.26466/opus.527360

Kıymetli Şen, İ., & Terzi, S. (2022). Yapay zeka ve dijital muhasebe trendlerinde muhasebe eğitimine ilişkin öneriler. Journal of Business in the Digital Age, 5(2), 105–113. https://doi.org/10.46238/jobda.1131381

Kızıl, C., Şeker, S. E., & Bozan, D. (2014). Bilgi teknolojileri ve bilgisayar kullanımının öğrencilerin muhasebe dersindeki başarısına etkisi. Alphanumeric Journal, 2(2), 77–97. https://doi.org/10.17093/aj.2014.2.2.5000084658

Korukoğlu, A. (1998). İşletmelerde muhasebe eğitimi ve üniversitelerle işbirliği. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2), 13–24.

Köse, Y., & Acar, E. (2017). Muhasebe eğitiminde modern yaklaşımlar: Ters yüz edilmiş sınıflar ve öğrencilerin yaklaşımı. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(ICMEB17 Özel Sayısı), 1049–1065. https://doi.org/10.17130/ijmeb.2017icmeb1735887

Kurnaz, E., & Serçemeli, M. (2020). COVID-19 pandemi döneminde akademisyenlerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2(3), 262–288.

Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T., & Çetin, Ö. O. (2020). Dijitalleşmeyle birlikte muhasebe eğitiminin muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 22(Özel Sayı), ös81–ös96. https://doi.org/10.31460/mbdd.642307

Küçüker, M. (2023). Muhasebede yapay zekâ uygulamaları: ChatGPT'nin muhasebe sınavı. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33(2), 875–888. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1289885

McCarthy, A. M., Maor, D., McConney, A., & Cavanaugh, C. (2023). Digital transformation in education: Critical components for leaders of system change. Social Sciences & Humanities Open, 8(1), Article 100479. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100479

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). OECD digital education outlook 2023: Towards an effective digital education ecosystem. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/c74f03de-en

Ömürbek, V., & Bekçi, İ. (2006). Bilgi teknolojilerinin muhasebe eğitimi üzerindeki rolü: Bilgisayarlı muhasebe dersi alan öğrenciler üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Denetime Bakış, (18), 75–94.

Özdemir, F. S., Bengü, H., & Turan, E. (2024). Artificial intelligence in accounting education: Identifying learning styles and assessing individual differences. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(2), 417–436. https://doi.org/10.56574/nohusosbil.1604719

Özdemir, O., Akçakanat, Ö., & Kılıçarslan, Ş. (2019). Muhasebe eğitiminde video paylaşımlarının kullanımı üzerine bir araştırma. A. V. Can, H. Bengü, M. B. Öztürk, F. S. Özdemir, N. Başaran, M. Küçüker, & İ. H. Ünal (Ed.), 6. Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresi (ICAFR'19): Bildiriler içinde (ss. 17–27).

Özer, G., Günlük, M., & Özcan, M. (2019). Muhasebe akademisyenlerinin muhasebe eğitiminde uzaktan eğitim uygulamaları kullanımına yönelik algılarının teknoloji kabul modeli çerçevesinde incelenmesi. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 12(1), 65–90. https://doi.org/10.29067/muvu.415133

Öztürk, M. S., & Çarıkçı, O. (2019). Elektronik muhasebe uygulamaları kapsamında geleceğin muhasebecileri üzerine bir araştırma. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7(16), 1007–1026. https://doi.org/10.33692/avrasyad.543664

Öztürk, M. S., & Erdoğan, M. (2018). Muhasebe eğitiminde bilgi teknolojileri kullanımı üzerine bir araştırma. Akdeniz İİBF Dergisi, 18(38), 173–196. https://doi.org/10.25294/auiibfd.492745

Parlak, B. (2017). Dijital çağda eğitim: Olanaklar ve uygulamalar üzerine bir analiz. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(Kayfor 15 Özel Sayısı), 1741–1759.

Pişiren, U. (1997). Uzaktan öğretimde muhasebe eğitimi ve bilgisayar destekli muhasebe eğitimi uygulaması [Yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Sanalan Bilici, N., Gencal, M., & Gencal, A. (2025). Muhasebe eğitimi alan öğrencilerin yapay zekâ kullanımındaki kaygılarının incelenmesi. Muhasebe ve Denetime Bakış, 25(76), 81–94. https://doi.org/10.55322/mdbakis.1643432

Serçemeli, M. (2016). Muhasebe eğitiminde yeni bir yaklaşım önerisi: Ters yüz edilmiş sınıflar. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (69), 115–126. https://doi.org/10.25095/mufad.396664

Serçemeli, M., & Kurnaz, E. (2020). COVID-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 4(1), 40–53.

Serçemeli, M., Kurnaz, E., & Özcan, M. (2015). Y kuşağı öğrencilerinin muhasebe eğitimine bakışı: Atatürk Üniversitesi İİBF'de bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 261–276.

Sultanoğlu, B., Aydoğmuş, C., & Akman, N. (2014). Muhasebe eğitiminde tablolama (Excel) uygulamasının öğrenci başarısı üzerindeki etkisi. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 16(3), 97–111.

Sürmeli, F. (2007). Muhasebe eğitiminde e-değişimi yakalamak. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (33), 28–30.

Tekşen, Ö., Tekin, M., & Gençtürk, M. (2010). Muhasebe eğitiminin değerlendirilmesi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokulları öğrencileri üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (46), 100–112.

Temelli, F. (2019). Öğrencilerin muhasebe derslerinde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarının, derse odaklanma ve ilgileri üzerine etkisinin faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İİBF örneği. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(4), 3651–3667. https://doi.org/10.33206/mjss.462426

Uçma, T., & Beycan, M. (2009). Muhasebe eğitiminde uzaktan öğretim ve e-öğrenme. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 2(3), 35–50.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2023). Global education monitoring report 2023: Technology in education: A tool on whose terms? https://doi.org/10.54676/UZQV8501

Ülker Ayyıldız, M. S., Günlük, M., & Erbey, S. N. (2006). Muhasebe öğretim elemanlarının uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik tutumları üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (32), 1–14.

Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. The Journal of Strategic Information Systems, 28(2), 118–144. https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003

Yakut, M. Ş. (2026). Dijital muhasebe eğitimlerinin, muhasebe mesleğinin beklentilerini karşılama düzeyine ve bireylerin öz yeterliliklerinin gelişimine etkisinin analizi: İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 15(2), 1446–1466. https://doi.org/10.15869/itobiad.1750253

Yaşar, R. Ş., & Alkan, G. (2019). Muhasebe eğitiminde oyunlaştırma: Dijital oyun tabanlı öğrenme. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 12(2), 331–352. https://doi.org/10.29067/muvu.420487

Yücel, S., & Bağdat, A. (2022). Muhasebe eğitimi alan yükseköğretim öğrencilerinin e-muhasebe uygulamaları konusundaki ilgi ve farkındalıklarının incelenmesi. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(25), 1–22. https://doi.org/10.47129/bartiniibf.1038729

Yüksel, M., & Olpak, Y. Z. (2014). Facebook'un eğitimde kullanılması: Muhasebe eğitiminde bir uygulama. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), 171–186.

MYANMAR (ROHINGYA) ÖRNEĞİ: GENOCIDE İLE POLITICIDE ARASINDA BİR VAKA MI?

Pınar AKARÇAY
Doç. Dr. Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsü
İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar ve İnsan Hakları
Anabilim Dalı
E-posta:pinar.akarcay@istanbul.edu.tr
ORCID:0000-0002-5231-0567

Fatima DASHDAMİROVA
İstanbul Üniversitesi
Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsü
İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar ve İnsan Hakları
Anabilim Dalı
E-posta: dashdamirovafatima@gmail.com
ORCID: 0009-0006-7528-3625

Özet

Myanmar ağırlıklı olarak Budist bir ülkedir ve uzun yıllardır askeri bir diktatörlük tarafından yönetilmektedir. Ülkede, farklı etnik ve dini topluluklar arasında uzun bir karşılıklı güvensizlik ve anlaşmazlık geçmişi vardır; yetkililer buna göz yummayı veya çekişmelerden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmayı tercih etmişlerdir. Ülkenin batısındaki Rakhine eyaletinde, yerli Budist nüfusun, aslen tarihi Bengal bölgesinden gelen ve günümüzde Bangladeş topraklarında yaşayan Rohingya halkından Müslümanlar da yaşamaktadır. Myanmar yetkilileri, Rohingya Müslümanlarını yasadışı olarak adlandırıyor ve onlara vatandaşlık vermeyi reddediyor. Ülkenin bu bölgesindeki etnik çatışmalar yıllardır sürüyordu ve 2017 yılında keskin bir aşamaya geçti. Ağustos 2017'de Myanmar ordusu, Rohingya Müslümanlarına karşı acımasız bir operasyon düzenledi ve 700 binden fazla kişiyi Bangladeş'e kaçmaya zorladı; bunların büyük çoğunluğu hâlâ mülteci statüsünde orada yaşamaktadır. Rohingya Müslümanları, yargısız infazlar, toplu tecavüzler, zorla yerinden edilmeler, kundaklamalar ve çocuk cinayetleri de dahil olmak üzere geniş çaplı insan hakları ihlalleriyle karşı karşıyadır.

Bu çalışma, Rohingya Müslümanlarına yönelik kitlesel şiddeti soykırım ve politik kırım kavramlarıyla ele almaktadır. Merkezde, cinayet, ağır fiziksel ve ruhsal zarar verme ile dayanılmaz yaşam koşullarının yaratılmasının, Rohingya'yı etnik veya ulusal bir grup olarak yok etme planının bir parçası olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusu yer almaktadır. Aynı zamanda, bu konu politik kırım bağlamında ele alınmaktadır. Hangi açıdan bakıldığında, sorunun cevabı sadece Rohingyaların bir kısmını öldürmek değil, aynı anda onların siyasi ve

sosyal topluluğunu Myanmar'dan tamamen ortadan kaldırmak olup olmadığıdır. Sonuç olarak, etnik kimlik, kitlesel şiddet ve siyasi izolasyon arasındaki ilişki analiz ediliyor ve Rohingya vakasının bu iki kavramın kesişim noktasında değerlendirilmesinin mümkün olup olmadığı inceleniyor.

Anahtar Kelimeler: Rohingya, Myanmar, soykırım, politik kırım, siyasal dışlanma, etnik temizlik

THE ROHINGYA CRISIS IN MYANMAR: A CASE STUDY BETWEEN THE CONCEPTS OF GENOCIDE AND POLITICIDE

Abstract

Myanmar is predominantly a Buddhist country and has been governed by a military dictatorship for many years. The country has a long history of mutual distrust and disagreements between different ethnic and religious communities, and the authorities have preferred to turn a blind eye to this or take advantage of the disputes for their own interests. In Rakhine State in the west of the country, alongside the predominantly Buddhist indigenous population lives the Rohingya, a Muslim ethnic minority who trace their origins to the historical Bengal region. Myanmar authorities label Rohingya Muslims as illegal immigrants and refuse to grant them citizenship. Ethnic conflicts in this region of the country have been ongoing for years and reached a critical stage in 2017. In August 2017, the Myanmar army carried out a brutal operation against the Rohingya Muslims and forced more than 700,000 people to flee to Bangladesh, the vast majority of whom are still living there under refugee status. Rohingya Muslims face widespread human rights violations, including extrajudicial executions, gang rapes, forced displacements, arson and child murders.

This research examines the mass violence against the Rohingya Muslims through the concepts of genocide and politicide. The main question is whether the murder, severe physical and mental harm, and the creation of unbearable living conditions can be considered part of a plan to destroy the Rohingya as an ethnic or national group. At the same time, this issue is being addressed within the context of politicide. From this perspective, the answer involves not only killing some of the Rohingya, but also completely eliminating their political and social community from Myanmar. As a result, the relationship between ethnic identity, mass violence and political isolation is analyzed and it is examined whether it is possible to evaluate the Rohingya case at the intersection of these two concepts.

Keywords: Rohingya, Myanmar, genocide, politicide, political exclusion, ethnic cleansing

1.Giriş

Myanmar'ın batısındaki Rakhine (Arakan) eyaletinde Rohingya Müslümanlarına yönelik şiddet, 21. yüzyılın en ağır insani ve hukuki krizlerinden biri haline geldi. Ağustos 2017'de Myanmar ordusu "temizleme operasyonları" başlattı. Binlerce sivil hayatını kaybetti, yüzlerce köy yakıldı, birçok kişi cinsel şiddete maruz kaldı. 700 binden fazla kişi Bangladeş'e kaçtı ve bunların çoğu hala Cox's Bazar kamplarında net bir hukuki statüye sahip olmadan yaşıyor. Konunun güncelliği, bu olaylara nasıl isim verileceğine dair hala tek bir cevabın olmamasıdır. İsim, devletlerin hangi yükümlülükleri üstleneceğini ve kimin sorumlu tutulabileceğini belirler. Şu anda bu konu, BM Uluslararası Adalet Divanı tarafından "Gambiya - Myanmar" davasında değerlendirilmektedir. Sorun şu ki, olaylar kesin olarak tek bir konsepte atfedilemez. Kurbanlar etnik ve dini hatlara göre ayrılmıştır. Bu, 1948 Sözleşmesi'nin koruduğu grup ölçütüyle örtüşmektedir. Ancak soykırımın kurucu unsuru olan özel kast, yalnızca bu ölçütten çıkarılamaz. Öte yandan Myanmar yetkilileri, Rohingyaları yıllarca siyasi topluluktan dışladılar. 1982 yasasına göre vatandaşlıklarından mahrum bırakıldılar ve ülkenin güvenliğini tehdit eden «yasadışı Bengalli göçmenler» olarak adlandırılmaya başlandı. Harff ve Gurr, bir grubun siyasi konumu, rejime muhalefeti veya iktidara algılanan bir tehdit nedeniyle yok edildiği devlet politikasını politik kırım olarak adlandırırlar. Bu nedenle, Rohingya örneği için hangi kavramın daha uygun olduğu sorusu ortaya çıkıyor.

2.Soykırım (Genocide) Kavramsal Çerçevesi

"Soykırım" terimi, 1944 yılında Polonyalı hukukçu Raphael Lemkin tarafından ortaya atıldı. İlk kez bu terimi "Axis Rule in Occupied Europe" adlı kitabında kullandı. Kelime iki bölümden oluşur: Yunanca genos ("soy", "kabile") ve Latince -cide ("fiziksel imha"). Lemkin, soykırımın sadece cinayet veya savaş gereği olmadığına inanıyordu. Ona göre bu, ulusal grubun yaşamının temellerini yok etmeyi ve son aşama grubun kendisini yok etmeyi amaçlayan bir devlet politikasıdır. Lemkin'e göre bu amaca siyasi ve sosyal kurumların, kültürün, dilin, dinin ve ekonominin yok edilmesi gibi farklı araçlarla ulaşılabilir. Bu durumda insanlar kişisel olarak bir şey yüzünden değil, sadece o gruba ait oldukları için hedef alınırlar. Burada devletin ve diğer örgütlü güçlerin büyük bir rolü olabilir, çünkü onlar böyle bir politikayı sistematik olarak yürütebilirler. 9 Aralık 1948 tarihinde ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'yi kabul etti. Madde II'ye göre, soykırım, bir ulusal, etnik, ırksal veya dini grubu tamamen veya kısmen yok etme niyetiyle gerçekleştirilen eylemler olarak kabul edilir. Bu tür eylemler şunlardır: grup üyelerinin öldürülmesi; onlara ağır bedensel veya ruhsal zarar; bir grubun fiziksel olarak yok olmasına yol açan yaşam koşullarının kasıtlı olarak yaratılması; çocukların doğmasını engelleyen önlemler; çocukların bir gruptan diğerine zorla aktarılması (Birleşmiş Milletler, 1948). Ancak Lemkin'in fikri ile 1948 tarihli Sözleşme'deki tanım arasında belirgin bir fark vardır. Sözleşme ise soykırımı belirli eylemlerin bir listesiyle ve korunan dört grup türüyle sınırlandırıyor. Ayrıca, suçu kanıtlamak için özel bir kastın gösterilmesi gerekir, yani korunan grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi niyeti. Bu fark önemlidir çünkü ayrımcılık, vatandaşlıktan mahrum bırakma, siyasi dışlanma ve zorla yeniden yerleştirme her zaman tek başına soykırım

anlamına gelmez. Uluslararası hukuku ihlal edebilirler ve diğer uluslararası suçlar olabilirler. Ancak bunu hukuken soykırım olarak adlandırmak için daha kesin bir soruya cevap vermek gerekir: Devletin eylemleri ve politikaları, Rohingyaları tamamen veya kısmen etnik veya dini bir grup olarak yok etmeye yönelik özel bir niyetin olduğunu gösteriyor mu? Sözleşme müzakerelerinde siyasi gruplar koruma kapsamı dışında bırakılmış, kültürel soykırım fikri de metne alınmamıştır. Bu boşluk, siyasi kimlik nedeniyle işlenen kitlesel şiddeti adlandırmak için politik kırım kavramının geliştirilmesiyle ilişkilendirilebilir.

3. Politik Kırım (Politicide) Kavramsal Çerçevesi

"Politik kırım" kavramı, kitlesel katliamların karşılaştırmalı araştırmalarında, özellikle Barbara Harff ve Ted Gurr'un çalışmalarında kullanılmaktadır. Asıl fark, devletin kurbanları hangi özelliğe göre seçtiğidir. Soykırımda grup, ortak özelliklere göre ayrılır: etnik köken, ırk, din,milliyet. Politik kırımda ise grup, hiyerarşideki konumuna veya rejime ve egemen gruplara karşı siyasi muhalefetine göre ayrılır. Harff ve Gurr'a göre soykırım ve politik kırım, devlet yöneticilerinin veya ajanlarının bir topluluğu tamamen ya da kısmen yok etmeyi amaçlayan, sürdürülen politikalarıdır. Fark, mağdurların belirlenme ölçütündedir: soykırımda ortak özellikler (etnik köken, din), politik kırımda ise hiyerarşideki konum veya rejime muhalefet esas alınır. Harff ve Gurr için önemli olan sadece kimin mağdur olduğu değil, devletin amaçları ve motivasyonlarıdır. Onlar şöyle düşünüyorlar: Eğer silahsız siviller kasıtlı ve sistematik bir şekilde öldürülüyorsa, bu bir soykırım veya politik kırım, hatta bu insanlar isyancıları destekliyor olsalar bile. Ayrıca, bu uzun bir süreç olmalı, en az altı ay sürmelidir. Yazarlar, burada kurbanların etnik özelliklerinin ikincil olduğunu düşünmektedir. Myanmar için bu teori şu soruyu ortaya koyuyor: Rohingya'lara yönelik zulüm ne ölçüde güvenlik, bölge kontrolü ve belirli bir grubu siyasi topluluktan çıkarma arzusuyla bağlantılıydı? Ancak şunu da hesaba katmak gerekir ki, Harff ve Gurr, Burma'yı kendi listelerine bir soykırım vakası olarak dahil ettiler. Bunlar, 1978 yılında sınır bölgesindeki Müslümanlara karşı yaşanan olaylardır ve bunlar "zenofobik soykırım" olarak değerlendirilmektedir. Yazarlar, o dönemde bilinçli bir imha politikasının olmadığını, yetkililerin ise özel düşmanlıklardan kaynaklanan şiddeti sessizce teşvik ettiğini veya göz yumduğunu yazıyorlar. Onların verileri 1980'li yıllarda sona eriyor, bu yüzden 2017 krizini analiz etmediler. Rohingyalar hem etnik hem de dini bir grup olarak hedef alındılar, bu nedenle siyasi ve askeri nedenler soykırım niyetini dışlamaz. Yazarların kendileri için beş bölümün karışık motifleri vardır ve bunlar aynı anda iki kategoriye kaydedilmiştir. Bu, siyasi ve etnik unsurların bir durumda bir arada olabileceğini göstermektedir.(Harff & Gurr, 1988, 1989)

4. Tarihsel Arka Plan: Bölgede İslam ve Budizm'in Yerleşimi

18.yüzyıla kadar bugünkü Myanmar'da, yani eski adıyla Burma'da, birbirinden bağımsız birkaç krallık vardı. Bunlardan biri Arakan'dı. Arakan'ın toprakları bugün büyük ölçüde Rakhine eyaletinin olduğu yerdir. Burada Budist ve Müslüman topluluklar yüzyıllarca birlikte yaşadı. Budizm bölgede, bugünkü çatışmalardan çok önce yayılmıştı. Müslüman topluluklar ise deniz ticareti, Bengal ile ilişkiler ve başka tarihsel nedenlerle yavaş yavaş ortaya çıktı.

Bengal Körfezi, Güney ve Güneydoğu Asya arasındaki ticarette önemli bir yerdi. Arap ve İranlı tüccarlar kıyı bölgeleriyle bağlarını sürdürdü. Bazıları da burada yerleşip Müslüman toplulukların oluşmasına katkı sağladı.

Arakan tarihinde önemli bir dönüm noktası 1406 yılıdır. O yıl Burma birlikleri bölgeyi işgal etti. Arakan kralı Min Somon, Bengal Sultanlığı'na kaçtı ve yaklaşık 24 yıl orada sürgünde kaldı. 1430'da Bengal Sultanlığı'nın askeri desteğiyle tahtına geri döndü ve Mrauk-U şehrini kurdu. Sonraki yıllarda Arakan, Bengal ile siyasi, ticari ve diplomatik açıdan yakın ilişkiler kurdu. Bu ilişkiler Arakan krallarının Budist isimlerinin yanında Müslüman unvanları kullanmasından ve para basmasından da anlaşılıyor (Charney, 1998). 17. yüzyılda Arakan, Bengal'e baskın yapan Portekizli silahlı gruplarla birlikte hareket etti. Binlerce Bengalli yakalanıp Arakan'a götürüldü. Bunların arasında hem Müslümanlar hem de Hindular vardı. Bir kısmı kraliyet topraklarında çalıştı, bir kısmı da sarayda görev yaptı. Yani İngiliz sömürge döneminden çok önce Arakan'da ticaret, saray hizmeti ve göç yoluyla gelmiş Müslüman topluluklar vardı. Ancak Rohingya kimliğinin nasıl oluştuğu karmaşık bir konudur ve bu konu hâlâ tartışılmaktadır (Leider, 2018).

4.1.Sömürge Dönemi ve Kimlik İnşası

19. yüzyılda üç İngiliz-Burma savaşı yapıldı ve Burma yavaş yavaş İngiltere'nin kontrolüne girdi. İngilizler bu bölgeyi toprak, ticaret ve stratejik çıkarları için istiyordu. Sömürge döneminde Bengal'den Arakan'a işçi göçü arttı. Bu durum bölgenin nüfus yapısını değiştirdi ve topluluklar arasındaki ilişkileri etkiledi. Yerel Budist halkın bir kısmı bu göçü kendi ekonomik çıkarları ve kültürü için tehdit olarak gördü. İkinci Dünya Savaşı büyük bir dönüm noktası oldu. Japonlar Burma'yı işgal etti ve siyasi ittifaklar değişti. 1942'de bölgede büyük bir toplumsal şiddet yaşandı. Toplu katliamlar oldu ve insanlar bulundukları yerlerden göç etmek zorunda kaldı. Bu olaylar topluluklar arasındaki güvensizliği artırdı ve sonraki gerilimlerin nedenlerinden biri oldu. Burma 1948'de bağımsız oldu. Ancak ülke iç çatışmalarla ve çeşitli etnik ve siyasi grupların silahlı mücadelesiyle karşılaştı. 1962'de General Ne Win askeri darbeyle iktidara geldi. Bundan sonra devlet daha merkezi hâle geldi ve Burma milliyetçiliği güçlendi. Aynı dönemde birçok etnik azınlığın hakları kısıtlandı. Rohingyalara karşı ayrımcılık giderek sertleşti ve onların bu ülkeye ait olup olmadığı sorgulanmaya başlandı (Alam, 2019). En önemli gelişmelerden biri 1982 tarihli Vatandaşlık Yasası'dır. Rohingyalar, devletin tanıdığı 135 ulusal grubun listesine alınmadı. Vatandaşlık sistemi de birçok kişinin vatandaş olduğunu kanıtlamasını çok zorlaştırdı. Bu yüzden nüfusun büyük bir kısmı vatansız kaldı veya sivil ve siyasi haklardan yararlanamadı. Devlet söyleminde Rohingyalar çoğunlukla Bangladeş'ten gelen kaçak göçmenler olarak gösterildi. Oysa birçok aile bölgede uzun zamandır yaşıyordu. Sonraki yıllarda yetkililer birçok kısıtlama getirdi: hareket özgürlüğü, evlilik kaydı, eğitim, iş ve sağlık hizmetleri bunların arasındaydı. Bunlar Rohingyalar arasında sistematik ayrımcılığa, toplumdan izolasyona ve çok zor bir duruma yol açtı. 1978'de ve sonra 1991-1992'de ordu bölgede büyük operasyonlar yaptı. Bu operasyonlarda ciddi insan hakları ihlalleri yaşandı ve çok sayıda Rohingya Bangladeş'e kaçtı. Bazı mülteciler daha sonra Myanmar'a geri gönderildi (Haque, 2017).

4.2. 2017 Krizi: Olayların Seyri ve Sonuçları

2012'de Rakhine eyaletinde yeniden şiddet patlak verdi. Önce bir Budist kadın öldürüldü ve ona tecavüz edildi. Bununla üç Müslüman suçlandı. Ardından karşılık olarak saldırılar başladı ve on Müslüman hacı öldürüldü. Şiddet hızla yayıldı. Cinayetler, kundaklamalar ve kitlesel yer değiştirmeler yaşandı. 140 binden fazla insan yerinden oldu. Bunların çoğu zor şartlardaki kamplara yerleştirildi ve hareket özgürlükleri ciddi şekilde kısıtlandı.Bu ayrımcılık, tecrit ve şiddet ortamında Rohingya toplumunda ARSA adlı silahlı bir hareket ortaya çıktı. ARSA, Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu olarak bilinir. Örgüt kendisinin Rohingyaları savunduğunu söyledi. Ekim 2016'da güvenlik tesislerine saldırdı. 25 Ağustos 2017'de ise yaklaşık 30 polis karakoluna ve bir askeri üsse saldırdı(Ansar, 2020). Buna karşılık Myanmar ordusu büyük bir operasyon başlattı. Resmî olarak bu operasyon terörle mücadele olarak açıklandı. Ancak sonuçları, silahlı gruba karşı yapılan eylemlerden çok daha büyüktü. Birçok tanıklık, sivillerin toplu şekilde öldürüldüğünü, cinsel şiddet yaşandığını, köylerin yakıldığını ve insanların zorla yerinden edildiğini gösteriyor. Bu olaylar günümüzün en büyük insani krizlerinden biri oldu ve uluslararası toplumun dikkati Rohingyalara yönelik olası bir soykırıma çekildi (Kironska & Peng, 2021).

5. Rohingya Vakası: Soykırım ve Politik Kırım Kavramları Açısından Değerlendirme

Soruyu cevaplamak için, devletin kurbanları hangi kritere göre seçtiğini görmek gerekir. Harff ve Gurr'a göre, soykırımda grup toplumsal özelliklere göre, yani etnik kökene, dine veya milliyete göre, politik kırımda ise siyasi pozisyona veya rejime muhalefete göre ayrılır. Rohingyalar öncelikle etnik ve dini bir grup olarak hedef alındı. Ayrıca, Harff ve Gurr'un kendi sınıflandırmalarında, 1978 yılında Burma'da sınır bölgesinde Müslümanlara karşı yaşanan olaylar, politik kırım olarak değil, soykırım olarak adlandırılmaktadır. Harff ve Gurr, politik kırım şiddetin direnişe bağlı olduğunu ve direniş sona erdiğinde şiddetin sona erdiğini düşünmektedirler. Rohingyalar böyle değildi. 1978 ve 1991-1992 operasyonları ARSA ortaya çıkmasından çok önce gerçekleşti ve 2017'de ordunun tepkisi silahlı bir gruba karşı mücadeleden çok daha fazlaydı. Ama yine de siyasi bir unsur var. Bu, vatandaşlıktan çıkarma, toplumsal hayattan dışlanma ve ayrıca yetkililerin bahane olarak kullandığı ARSA saldırılarıdır. Bu nedenle, siyasi nedenler analizden çıkarılamaz. Kurbanların niteliğine göre Rohingya vakası soykırım teorisine daha yakındır, ayrıca siyasi kontrol ve siyasi topluluktan dışlanma bunun neden yapıldığını açıklıyor. Ancak hukuki olarak buna soykırım demek ancak özel bir niyetin kanıtlanmasıyla mümkün olabilir. Davanın esasına ilişkin duruşmalar Ocak 2026'da sona erdi ve karar süreci devam ediyor.

6. Uluslararası Hukuki Boyut ve Uygulama Zorlukları

Uluslararası alanda Rohingyalara yönelik zulmün soykırım niteliği taşıdığına dair güçlü görüşler var. 2018'de BM'nin Myanmar hakkındaki bağımsız Gerçekleri Bulma Misyonu, Rohingyalara karşı soykırım niyeti olduğunu düşündürecek makul gerekçelerin bulunduğunu açıkladı. Mart 2022'de Amerika Birleşik Devletleri de Rohingyalara yönelik şiddeti resmen

soykırım ve insanlığa karşı suç olarak tanımladı. Ancak bir uluslararası misyonun bulguları veya tek bir devletin tutumu, Myanmar'ın uluslararası sorumluluğunun mahkeme tarafından belirlendiği anlamına gelmez. Buradaki asıl hukuki zorluk, özel soykırım niyetinin kanıtlanmasıdır (Uddin, 2026). Toplu katliamların, zorla yerinden etmenin veya başka ağır ihlallerin yaşandığını göstermek yeterli değildir. Bu eylemlerin Rohingyaları, korunan bir etnik veya dini grup olarak, tamamen veya kısmen yok etme niyetiyle yapıldığı da kanıtlanmalıdır. Öte yandan askeri veya siyasi amaçların olması, soykırım niyetini tek başına ortadan kaldırmaz. Eylemlerin kime yöneldiği ve delillerin bütünü çok önemlidir. Bir başka engel de BM Güvenlik Konseyi'ndeki siyasi anlaşmazlıklardır. Veto hakkı olan ülkelerin stratejik ve ekonomik çıkarları var. Bu yüzden Myanmar'a baskı yapılması konusunda anlaşmak zorlaşıyor (Zahed, 2021).

6.1. Yargı Süreçleri ve Güncel Durum

Ana süreç şu anda BM Uluslararası Adalet Divanı'nda devam ediyor, bu Gambiya - Myanmar davası. Gambiya, Kasım 2019'da dava açtı. O, Myanmar'ın Rohingyalara karşı eylemleri nedeniyle Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal ettiğine inanıyor. BM Mahkemesi, bir devletin uluslararası hukuka göre sorumluluğunu belirler. Bu, belirli kişilerin cezai kovuşturmasından ayırt edilmelidir. Ocak 2020'de mahkeme geçici tedbirler aldı ve Myanmar'dan Sözleşme'nin yasakladığı eylemleri önlemek için elinden gelen her şeyi yapmasını talep etti (ICJ, 2020). Ancak şunu anlamak gerekir ki, bu aşamada mahkeme soykırımın olup olmadığına karar vermedi. Davanın esasına ilişkin duruşmalar 12-29 Ocak 2026 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Onlardan sonra mahkeme istişareye başladı ve kararın tarihi daha sonra açıklanacak. Aynı zamanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, kendi yetki alanına giren suçlar için bireysel sorumlulukla da ilgilenmektedir. Bunlar arasında Bangladeş'e Rohingya sürgünü de bulunmaktadır. İnsani duruma gelince, Bangladeş Rohingyaları kabul etmeye devam ediyor. 2024'ün başlarına ait verilere göre, orada yaklaşık 975 bin mülteci kayıtlı, çoğunluğu Cox's Bazar bölgesindeki kalabalık kamplarda yaşıyor ve diğer ülkeleri hesaba katarak UNHCR rakamı yaklaşık 1,2 milyon olarak listeliyor(Ware & Laoutides, 2024). 2021 askeri darbesi ve Myanmar'da devam eden silahlı çatışma, mültecilerin güvenli ve gönüllü olarak geri dönmesini büyük ölçüde zorlaştırdı. Yazarlar, darbeden sonra tüm mülteciler için böyle bir geri dönüşün imkansız hale geldiğine inanıyorlar (Ware & Laoutides, 2024). Mahkemeler çalışmaya devam ettiği sürece, Rohingya halkının büyük bir kısmı zorunlu göçmen olarak kalmaya devam etmektedir. Onların eğitim ve çalışma olanakları sınırlıdır ve gelecekleri belirsizdir.

7.Sonuç

Bu araştırma, Rohingya Müslümanlarının yaşadığı trajedinin tek bir kavramla açıklanamayacağını gösteriyor. Myanmar'daki olaylara sadece soykırım demek, devletin uzun yıllardır uyguladığı bazı politikaların gözden kaçmasına neden olur. Diğer yandan olayları sadece siyasi nedenlerle ya da terörle mücadele ile açıklamak da yeterli değildir. Ama bu yaklaşım, şiddetin etnik ve dini boyutunu ve Rohingyalara yapılan ağır insan hakları ihlallerini açıklamaya yetmiyor. Rohingya vakası, soykırım ve politicide kavramlarının birbiriyle

bağlantılı olabileceğini gösteriyor. 1982 tarihli Vatandaşlık Yasası ile Rohingyaların birçok temel hakkı elinden alındı. Sonra hareket özgürlükleri kısıtlandı ve toplumdan giderek daha çok dışlandılar. Rakhine eyaletindeki zorunlu göçler ve 2017'deki büyük askeri operasyon bu sürecin önemli aşamalarıdır. Bütün bunlar Rohingyaların Myanmar'ın siyasi ve sosyal hayatından dışlanmasına yol açtı. Aynı zamanda çok sayıda Rohingya öldürüldü ve yüz binlerce insan ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Bu yüzden olayların hem siyasi hem de etnik ve dini yönleri birlikte ele alınmalıdır. Myanmar yönetiminin siyasi kontrolü güçlendirme, milliyetçi politikaları sürdürme ve bölge üzerindeki hâkimiyetini koruma hedefleri de bu çerçevede incelenmelidir.

Bu değerlendirme uluslararası hukuk açısından da önemlidir. Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yürüttüğü süreçlerde soykırım niyeti incelenmelidir. Bir devletin güvenlik veya siyasi amaçlarla hareket etmesi, soykırım niyeti olmadığı anlamına gelmez. Örneğin Myanmar yönetimi ARSA ile savaştığını söylüyor. Ama bu, Rohingyalara yönelik eylemlerin soykırım olarak değerlendirilmesini tek başına engellemez. Soykırım suçunun belirlenmesinde özel kast (dolus specialis) çok önemlidir. Bu yüzden sadece devletin açıkladığı gerekçelere değil, uygulanan politikalara ve şiddetin sonuçlarına da bakmak gerekir. Ayrıca ayrımcı yasalar ve askeri yetkililerin cezasız kalması sorunun devam etmesine yol açıyor. Bu şartlar değişmedikçe Bangladeş'teki Rohingya mültecilerinin güvenli ve gönüllü şekilde ülkelerine dönmesi çok zor. Sonuç olarak Rohingya vakasının nasıl adlandırılacağı sadece akademik bir tartışma değildir. Bu konu, yaşanan suçların anlaşılması, sorumluların hesap vermesi ve mağdurlar için adaletin sağlanması açısından da önemlidir.

Kaynaklar:

1. Alam, J. (2019). The Current Rohingya Crisis in Myanmar in Historical Perspective. *Journal of Muslim Minority Affairs*, *39*(1), 1–25. https://doi.org/10.1080/13602004.2019.1575560
2. Ansar, A. (2020). The Unfolding of Belonging, Exclusion and Exile: A Reflection on the History of Rohingya Refugee Crisis in Southeast Asia. *Journal of Muslim Minority Affairs*, *40*(3), 441–456. https://doi.org/10.1080/13602004.2020.1819126
3. Charney, M. (1998). Crisis and Reformation in a Maritime Kingdom of Southeast Asia: Forces of Instability and Political Disintegration in Western Burma (Arakan), 1603-1701. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, *41*(2), 185–219. https://doi.org/10.1163/1568520982601287
4. Haque, Md. M. (2017). Rohingya Ethnic Muslim Minority and the 1982 Citizenship Law in Burma. *Journal of Muslim Minority Affairs*, *37*(4), 454–469. https://doi.org/10.1080/13602004.2017.1399600
5. Harff, B., & Gurr, T. R. (1988). Toward Empirical Theory of Genocides and Politicides: Identification and Measurement of Cases Since 1945. *International Studies Quarterly*, *32*(3), 359. https://doi.org/10.2307/2600447
6. Harff, B., & Gurr, T. R. (1989). Victims of the State: Genocides, Politicides and Group Repression since 1945. *International Review of Victimology*, *1*(1), 23–41. https://doi.org/10.1177/026975808900100103

7. Kironska, K., & Peng, N.-N. (2021). How state-run media shape perceptions: An analysis of the projection of the Rohingya in the *Global New Light of Myanmar*. *South East Asia Research*, *29*(1), 16–31. https://doi.org/10.1080/0967828X.2020.1850178
8. Leider, J. (2018). Rohingya: The History of a Muslim Identity in Myanmar. B D. Ludden (Ред.), *Oxford Research Encyclopedia of Asian History* (1-е изд.). Oxford University PressNew York, NY. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.115
9. Lemkin, R. (1944). *Axis rule in occupied Europe: Laws of occupation, analysis of government, proposals for redress.*Carnegie Endowment for International Peace.
10. Uddin, N., Kamruzzaman, P., & Ahmed, B. (2026). Introduction: The Paradox of the Rohingya Genocide—Denial and (Non-)recognition. B N. Uddin, P. Kamruzzaman, & B. Ahmed , *Politics of Denial and Non-Recognition of Genocide* (сс. 1–33). Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-92-2766-2_1
11. Ware, A., & Laoutides, C. (2024). The Rohingya repatriation myth: Why repatriation from Bangladesh to Myanmar is (nigh) impossible. *Development in Practice*, *34*(5), 633–640. https://doi.org/10.1080/09614524.2024.2338213
12. Zahed, I. U. M. (2021). The State against the Rohingya: Root Causes of the Expulsion of Rohingya from Myanmar. *Politics, Religion & Ideology*, *22*(3–4), 436–460. https://doi.org/10.1080/21567689.2021.1995716
13. United Nations. (1948). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.*
14. UN Human Rights Council. (2018). *Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar*(A/HRC/39/64)
15. ICJ. (2020). *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Order of 23 January 2020*

MENTAL İYİ OLUŞ VE YAŞAM DOYUMUNUN DEPRESYON, ANKSİYETE VE STRESLE ÖZGÜN İLİŞKİLERİ

Psikolog Dr. (PhD) Mehmet Fatih ŞİRAZ
Sağlık Bakanlığı
fatihsiraz@gmail.com - ORCID: 0000-0001-5399-5898

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde mental iyi oluş ve yaşam doyumunun depresyon, anksiyete ve stres ile ilişkilerini ve bu iki olumlu ruh sağlığı göstergesinin birbirlerinden bağımsız özgün ilişkilerini incelemektir. Kesitsel ve ilişkisel desendeki araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya 18–32 yaşları arasında 461 üniversite öğrencisi katılmıştır (Ort. = 21.26, SS = 1.88); katılımcıların %62.5'i kadın, %37.5'i erkektir. Araştırma verileri Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği Kısa Formu, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Depresyon Anksiyete Stres Ölçeği-21 kullanılarak toplanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analiziyle, özgün ilişkiler ise mental iyi oluş ve yaşam doyumunun eşzamanlı olarak modele dahil edildiği üç ayrı çoklu doğrusal regresyon analiziyle incelenmiştir. Mental iyi oluş ve yaşam doyumu depresyon, anksiyete ve stresle anlamlı ve negatif yönde ilişkili bulunmuştur ($p < .001$). Regresyon modelleri depresyon varyansının %17.8'ini, anksiyete varyansının %11.7'sini ve stres varyansının %18.7'sini açıklamıştır. Yaşam doyumu modelde yer alırken mental iyi oluşun depresyon ($\beta = -.360$, $sr^2 = .085$), anksiyete ($\beta = -.306$, $sr^2 = .061$) ve stresle ($\beta = -.302$, $sr^2 = .060$) özgün ilişkileri anlamlıdır. Mental iyi oluş modelde yer alırken yaşam doyumunun depresyon ($sr^2 = .006$, $p = .075$) ve anksiyeteyle ($sr^2 = .002$, $p = .312$) özgün ilişkileri anlamlı değilken, stresle özgün ilişkisi anlamlıdır ($\beta = -.178$, $sr^2 = .021$, $p = .001$). Bulgular, mental iyi oluş ve yaşam doyumunun psikolojik sıkıntıyla ilişkili ancak tamamen örtüşmeyen yapılar olduğunu ve özgün ilişki örüntülerinin sonuç alanına göre farklılaştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: mental iyi oluş, yaşam doyumu, depresyon, anksiyete, stres

EVLİ BİREYLERDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI İLE EVLİLİK DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGU DÜZENLEMENİN ARACI ROLÜ

Vedat BOYALI
Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep/Türkiye
vedatboyali@hotmail.com - ORCID: 0009-0000-5023-6570

Doç. Dr. Eyyüp ÖZKAMALI
Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep/Türkiye
ozkamali@gantep.edu.tr - ORCID: 0000-0003-3534-018X

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, evli bireylerde sosyal medya bağımlılığı ile evlilik doyumu arasındaki ilişkide duygu düzenleme stratejilerinin (bastırma ve yeniden değerlendirme) aracı rolünü incelemektir. İlişkisel tarama modeliyle yürütülen çalışmaya ölçüt örnekleme yöntemiyle ulaşılan 451 evli birey katılmıştır. Verilerin elde edilmesinde Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği (Yetişkin formu), Duygu Düzenleme Ölçeği ve Evlilik Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson korelasyon analizi, bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve SPSS PROCESS makrosu (Model 4) kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, sosyal medya bağımlılığı ile evlilik doyumu arasında negatif ve anlamlı bir ilişki (r = -,244, p < ,01); sosyal medya bağımlılığı ile yeniden değerlendirme stratejisi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki (r = -,156, p < ,01) bulunmuştur. Cinsiyete göre yapılan t-testi sonuçlarına göre erkeklerin sosyal medya bağımlılığı, bastırma stratejisi kullanımı ve evlilik doyumu puanları kadınlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur (p < ,05). PROCESS Model 4 ile yapılan paralel çoklu aracılık analizi, sosyal medya bağımlılığının, duygu düzenleme stratejilerinden yeniden değerlendirme üzerinden evlilik doyumunu dolaylı olarak etkilediğine işaret etmektedir. Elde edilen bulgular, sosyal medya bağımlılığının evlilik doyumu üzerindeki olumsuz etkisinde duygu düzenleme stratejilerinden yeniden değerlendirmenin kısmi aracı rol oynadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, evlilik ve aile danışmanlığı uygulamalarına yönelik müdahale programlarının geliştirilmesine ve etkililiğine katkı sağlayabilir. Evli bireylere yönelik yapılacak farkındalık çalışmaları ile sosyal medya bağımlılığının evlilik doyumu üzerindeki olumsuz etkisinin duygu düzenleme üzerinden azaltılması sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya bağımlılığı, evlilik doyumu, duygu düzenleme stratejileri, evli bireyler

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL ONAY İHTİYAÇLARININ ÖZ-YETERLİLİK DURUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Mesut BULUT
Munzur Üniversitesi
mesutbulut@munzur.edu.tr - 0000-0003-0789-0969
Ferhat CANPOLAT
Fırat Üniversitesi,
ferhat_cnplt2@hotmail.com - 0009-0003-7474-8660
Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL

Fırat Üniversitesi

oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU

Fırat Üniversitesi

fkarahuseyinoglu@gmail.com - 0000-0001-9554-9263

Merve DURAN

Muş Alparslan Üniversitesi

Mervedrn979@gmail.com - 0009-0007-4248-1278

ÖZET

Bu araştırmada, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde sosyal onay arayışı ile genel öz-yeterlik inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bu onayın öz-yeterliği yordama kapasitesinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların cinsiyet, yaş, okudukları sınıf ve düzenli spor yapma durumlarının bu psikolojik değişkenler üzerinde farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir. Nicel desende ilişkisel tarama modeline uygun olarak planlanan çalışmaya, Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören toplam 230 öğrenci dahil edilmiştir. Veri setinin elde edilmesinde Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği ve Genel Öz-Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Bulguların çözümlenmesinde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey HSD testi, Pearson korelasyon katsayısı ve basit doğrusal regresyon modellemesinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçları; sosyal onay gereksinimi ile genel öz-yeterlik arasında istatistiksel açıdan kayda değer bir bağlantı bulunmadığını (r = -.029, p = .656) ve sosyal onay arayışının öz-yeterliği açıklayıcı bir güç taşımadığını ortaya koymuştur (β = -.029, R^2 = .001, p = .656). Karşılaştırmalı analizlerde cinsiyet temelinde gruplar arasında anlamlı bir ayrışma saptanmazken; yaş grubu, sınıf seviyesi ve aktif spor yapma durumuna bağlı olarak bazı alt boyutlarda istatistiksel farklar tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda; spor bilimleri alanında öğrenim gören gençlerde

genel öz-yeterlik algısının sosyal onay arayışına bağlı olarak şekillenmediği, buna karşın çeşitli demografik ve sportif dinamiklerin belirli alt boyutları farklılaştırabildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: aktif spor katılımı, beden eğitimi ve spor, öz-yeterlik inancı, sosyal onay arayışı, üniversite gençliği.

The Association Between Need for Social Approval and Self-Efficacy Beliefs in Sports Science Undergraduates

ABSTRACT

This study was designed to investigate the association between the need for social approval and general self-efficacy beliefs among sports science undergraduates, as well as to clarify the predictive capacity of social approval on self-efficacy. Potential group variances across gender, age categories, grade levels, and active athletic involvement were also examined. Adopting a correlational research design, the study sampled 230 students attending the Faculty of Sports Sciences at Fırat University. Data were gathered through a Personal Information Form, the Need for Social Approval Scale, and the General Self-Efficacy Scale. Statistical analyses comprised independent-samples t-tests, one-way ANOVA, Tukey HSD post-hoc tests, Pearson product-moment correlations, and simple linear regression analysis. The outcomes revealed no statistically significant correlation between the need for social approval and general self-efficacy (r = -.029, p = .656), indicating that social approval demands do not account for variations in self-efficacy (β = -.029, R^2 = .001, p = .656). While gender differences were non-significant, significant variations were identified across specific subdimensions regarding age, class standing, and athletic participation. Consequently, the need for social approval does not represent a decisive determinant of self-efficacy among sports science students; nevertheless, selected demographic and athletic attributes contribute to distinct variations across specific dimensions.

Keywords: active sport engagement, athletic students, general self-efficacy, higher education, social validation.

GİRİŞ

Yükseköğretim süreci; bireyin akademik sorumluluklar üstlendiği, gelecekteki mesleki kimliğini inşa ettiği ve kişilerarası bağlarını yeniden organize ettiği kritik bir gelişimsel basamaktır. Bu evrede öğrencilerden sadece kuramsal ve uygulamalı yeterlikler edinmeleri değil; karşılaştıkları mesleki, eğitsel ve sosyal zorluklar karşısında bu donanımlarını işlevsel biçimde eyleme dökebilmeleri beklenir. Kişinin kendi potansiyeline yönelik inançlarının yanı sıra yakın çevresinden edindiği izlenimler ve çevrenin kendisine dönük değerlendirmelerine atfettiği kıymet de sergilenen tutumların belirlenmesinde belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla üniversite öğrencilerinin psikososyal uyumunu çözümleyebilmek adına, bireysel yetkinlik

inançları ile dış çevre kaynaklı onay beklentilerinin karşılıklı etkileşimini değerlendirmek gerekmektedir.

Sosyal Bilişsel Teori'nin merkezinde yer alan öz-yeterlik kavramı, bireyin hedeflenen eylemleri organize edip başarıyla hayata geçirme potansiyeline dair geliştirdiği öz inancı ifade eder (Bandura, 1997). Bu yapı, yalın bir beceriye sahip olmaktan ziyade o beceriyi değişken ve zorlayıcı durumlarda sergileyebilme inancını kapsar; eylemi seçme, mücadeleyi sürdürme, güçlükler karşısında sebat etme ve öz-düzenleme gibi süreçlerle doğrudan ilişkilidir (Schunk & DiBenedetto, 2020). Genel Öz-Yeterlik Ölçeği de bu olguyu; davranışı başlatabilme, engellere rağmen devam ettirebilme ve kararlılık gösterme ekseninde ölçmektedir (Yıldırım & İlhan, 2010). Spor ve hareket eğitimi alanyazınındaki güncel araştırmalar, öz-yeterliğin özellikle spor bilimleri öğrencilerinin ruhsal dayanıklılık ve mesleki olgunlaşma dinamiklerini açıklamada temel bir içsel kaynak teşkil ettiğini doğrulamaktadır (Karababa ve ark., 2025; Yiming ve ark., 2024). Buna karşın bireyin öz değerlendirmesi yalnızca içsel dinamiklerle sınırlı kalmayıp; ait olunan sosyal çevrenin beklentileri, akran yargıları ve kabul görme arzusu ile de şekillenmektedir. Bu doğrultuda sosyal onay ihtiyacı; başkaları nezdinde kabul edilme, olumlu algılanma ve dışlanmaktan kaçınma ekseninde gelişen kişilerarası bir yönelimdir. Karaşar ve Öğülmüş (2016), bu gereksinimi başkalarının yargılarına aşırı duyarlılık, onaylanmama korkusuyla sosyal geri çekilme ve dışarıda olumlu intiba bırakma çabası olarak üç boyutta tanımlamıştır. Kavramsal olarak sosyal onay arayışı, övgü alma arzusu ve çevre tarafından teyit edilme ihtiyacı olarak da ele alınmaktadır (Hebert ve ark., 1997). Özellikle genç yetişkinlik evresinde bu yönelim belirginleşebilmekte; onay ihtiyacı yüksek olan ergen ve genç yetişkinler çevreye aşırı uyum gösterip dışarıdaki intibalarına aşırı hassasiyet geliştirirken, bu ihtiyacı düşük düzeyde kalanlar başkalarının yargılarına daha az bağımlı ve daha serbest davranabilmektedir (Twenge & Campbell, 2008). Güncel literatür de dışsal doğrulanma arayışı ile sosyal değerlendirilme endişesinin üniversite öğrencilerinin psikososyal dinamiklerini anlamada göz önünde bulundurulması gereken değişkenler olduğunu vurgulamaktadır (Akbay ve ark., 2026).

Öz-yeterlik ile sosyal onay arayışının bir arada incelenmesi, davranışı güdüleyen içsel inançlar ile dışsal referans noktaları arasındaki dengenin kavranması bakımından kuramsal bir zemin sunar. Sosyal Bilişsel Kuram çerçevesinde bireysel inançlar, sergilenen davranışlar ve çevresel uyaranlar karşılıklı bir etkileşim döngüsü içindedir; dolayısıyla öz değerlendirmeler sosyal çevre modellerinden veya geri bildirimlerden soyutlanamaz (Schunk & DiBenedetto, 2020). Bu bağlamda, bireyin yetkinlik inançlarının sosyal çevreden beklediği onay düzeyiyle örtüşmesi kuramsal olarak öngörülebilir bir durumdur (Karakaya & Ünal, 2023). Ancak sosyal onay ihtiyacı ile öz-yeterlik birbirinden niteliksel olarak farklı kavramlardır: İlki kişilerarası kabul ve dışsal yargı bağımlılığını yansıtırken, ikincisi eylemi başarma kapasitesine ilişkin içsel bir algıdır. Dolayısıyla iki yapı arasındaki bağın peşinen varsayılmak yerine farklı bağlam ve çalışma gruplarında ampirik testlere tabi tutulması elzemdir. Bu etkileşimin Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri üzerinde değerlendirilmesi özgün bir önem taşır. Spor bilimleri programları; kuramsal derslerin yanı sıra bedensel performansın göz önünde sergilendiği, fiziksel yeterliklerin sürekli sınandığı, akran kıyaslamalarının kaçınılmaz olduğu ve takım ya

da bireysel dinamiklerin iç içe geçtiği bir eğitim iklimine sahiptir. Nitekim son çalışmalar, fiziksel etkinlik bağlamının gençlerin yetkinlik algılarını beslediğini ve öz-yeterliğin spor bilimcilerin psikolojik işlevselliğinde anahtar bir parametre olduğunu ortaya koymaktadır (Karababa ve ark., 2025; Yu ve ark., 2024). Buna rağmen spor bilimleri öğrencilerinde sosyal onay arayışı ile genel öz-yeterliği eş zamanlı olarak inceleyen ve birbirini yordama gücünü test eden ampirik çalışmalar son derece sınırlıdır. Bu araştırma boşluğundan hareketle çalışmanın temel amacı; Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde sosyal onay ihtiyacı ile genel öz-yeterlik arasındaki bağı çözümlemek, sosyal onay ihtiyacının öz-yeterliği yordayıcı etkisini belirlemek ve her iki yapının cinsiyet, yaş, sınıf ve aktif spor katılımı değişkenlerine göre nasıl farklılaştığını ortaya koymaktır. Elde edilecek sonuçların, spor bilimleri öğrencilerinin psikolojik profilini zenginleştirmesi ve dışsal kabul süreçleri ile öz inançlar arasındaki ilişkinin netleşmesine zemin hazırlaması beklenmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören gençlerde sosyal onay ihtiyacı ile genel öz-yeterlik inancı arasındaki ilişkiyi saptamak ve sosyal onayın öz-yeterlik üzerindeki açıklayıcı rolünü belirlemek amacıyla nicel metodolojiye dayalı ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. Çalışmada katılımcıların ilgili ölçek puanları arasındaki korelasyonel ve regresyonel bağlar test edilmiş; bununla birlikte cinsiyet, yaş kategorisi, okunan sınıf ve faal sporculuk durumuna göre olası grup ayrışmaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini, 2025–2026 eğitim-öğretim yılında Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenimlerini sürdüren 85’i kadın (%37.0) ve 145’i erkek (%63.0) olmak üzere toplam 230 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların demografik ve sportif profillerine dair betimsel dağılım Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. *Tanımlayıcı Özellikler .*

Değişken	**Kategori**	**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	85	37.0
	Erkek	145	63.0
Yaş	18–20 yaş	46	20.0
	21–22 yaş	100	43.5
	23 yaş ve üzeri	84	36.5

Sınıf düzeyi	1. sınıf	24	10.4
	2. sınıf	80	34.8
	3. sınıf	24	10.4
	4. sınıf	102	44.3
Aktif spor yapma durumu	Spor yapıyorum	128	55.7
	Spor yapmıyorum	102	44.3
Toplam		**230**	**100.0**

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya toplam 230 Spor Bilimleri Fakültesi öğrencisinin katıldığı görülmektedir. Katılımcıların 85'i (%37.0) kadın, 145'i (%63.0) erkektir. Yaş dağılımına göre öğrencilerin 46'sı (%20.0) 18–20 yaş, 100'ü (%43.5) 21–22 yaş ve 84'ü (%36.5) 23 yaş ve üzerindedir. Sınıf düzeyi açısından katılımcıların 24'ü (%10.4) birinci sınıf, 80'i (%34.8) ikinci sınıf, 24'ü (%10.4) üçüncü sınıf ve 102'si (%44.3) dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Aktif spor yapma durumu bakımından ise öğrencilerin 128'i (%55.7) aktif olarak spor yaptığını, 102'si (%44.3) ise aktif olarak spor yapmadığını belirtmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, araştırma grubunun çoğunluğunu erkek öğrenciler, 21–22 yaş grubunda yer alanlar, dördüncü sınıf öğrencileri ve aktif olarak spor yapan katılımcılar oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri setini oluşturmak amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği ve Genel Öz-Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, yaş basamağı, eğitim gördükleri sınıf ve düzenli spor yapma durumlarını belirlemeye dönük maddelerden meydana gelmektedir.

Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği: Bireylerin çevresel onay beklentilerini saptamak amacıyla Karaşar ve Öğülmüş (2016) tarafından geliştirilen 5'li Likert tipindeki araç 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçek; Başkalarının Yargılarına Duyarlılık (9 madde), Sosyal Geri Çekilme (8 madde) ve Olumlu İzlenim Bırakma (8 madde) olmak üzere üç alt boyutu barındırır. Ters kodlanan maddesi bulunmayan ölçekten elde edilen puanların yükselmesi (puan ranjı: 25–125), onay gereksiniminin arttığını gösterir. Aracın özgün çalışmasında Cronbach alfa katsayıları alt boyutlar için .80 ile .83, ölçeğin bütünü için .90; test-tekrar test güvenirliği ise .90 olarak açıklanmıştır (Karaşar & Öğülmüş, 2016).

Genel Öz-Yeterlik Ölçeği: Sosyal Bilişsel Kuram temelli yeterlik inancını belirleyen ölçeğin özgün formu Sherer ve ark. (1982) tarafından hazırlanmış, Türkçeye uyarlaması ise Yıldırım ve İlhan (2010) tarafından yapılmıştır. 5'li Likert yapısındaki 17 maddelik formun 11 maddesi (2, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 14, 16 ve 17) ters kodlanmaktadır. Alınabilecek toplam puan 17 ile 85 arasında değişmekte ve yüksek puanlar güçlü öz-yeterlik inancına işaret etmektedir. Uyarlama

çalışmasında toplam varyansın %41.47'sini açıklayan üç faktörlü (Başlama, Yılmama, Sürdürme Çabası-Israr) bir desen rapor edilmekle beraber, iç tutarlık katsayısı .80 ve test-tekrar test güvenirlik katsayısı .69 bulunmuştur. Uyarlama önerileri doğrultusunda genel toplam puanı temel inceleme odağı olarak benimsenmiş; alt faktörler ikincil düzeyde çözümlenmiştir.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde ilk olarak frekans, yüzde, ortalama, standart sapma ile çarpıklık-basıklık normallik değerleri incelenmiştir ($N = 230$). Puan dağılımlarının kabul edilebilir parametrik sınırlar içinde yer alması neticesinde parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Cinsiyet ve aktif spor yapma durumuna göre puanların kıyaslanmasında bağımsız örneklemler t-testi; yaş ve sınıf düzeyine göre karşılaştırmalarda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tercih edilmiştir. Anlamlı çıkan varyans analizlerinde grup farklarının tespiti için Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Sosyal onay ihtiyacı ile genel öz-yeterlik boyutları ve toplam puanları arasındaki karşılıklı ilişkiler Pearson momentler çarpımı korelasyonu ile analiz edilmiştir. Sosyal onay ihtiyacının genel öz-yeterliği yordama gücü ise basit doğrusal regresyon analizi ile sınanmıştır. Karşılaştırmalarda ve analizlerde hata payı için *.05* düzeyi dikkate alınmış, hesaplamalarda %95 güven aralığı temel alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, spor bilimleri fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin vermiş oldukları cevaplar neticesinde ölçekler yoluyla toplanan verilerden, elde edilen bulgular yer almaktadır. Elde edilen bulgulara dayalı olarak açıklama ve yorumlar yapılmıştır.

Tablo 2. *Sosyal Onay İhtiyacı ve Genel Öz-yeterlilik Ölçekleri ile Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistikler ve Dağılım Özellikleri.*

	N	Min	Maks.	Ort.	ss	Skewness	Kurtosis
Başkalarının Yargılarına Duyarlılık	230	12.00	42.00	27.2261	6.12684	.037	-.359
Sosyal Geri Çekilme	230	8.00	36.00	20.5130	5.50247	.285	-.054
Olumlu İzlenim Bırakma	230	10.00	37.00	21.3391	5.90002	.224	-.294
Sosyal Onay İhtiyacı Toplam	230	38.00	108.00	69.0783	14.18662	.201	-.290
Başlama	230	9.00	33.00	19.3739	5.67298	.454	-.555
Yılmama	230	10.00	20.00	15.7478	2.24617	-.083	-.447
Sürdürme Çabası_ Israr	230	5.00	15.00	10.6870	2.43829	-.258	-.368
Genel Öz Yeterlilik Toplam	230	35.00	59.00	45.8087	5.41371	.275	-.240

Tablo 2 incelendiğinde, Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği toplam puan ortalamasının 69.08±14.19, Genel Öz-yeterlilik Ölçeği toplam puan ortalamasının ise 45.81±5.41 olduğu görülmektedir. Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği alt boyutlarında ortalama puanlar; Başkalarının Yargılarına Duyarlılık için 27.23±6.13, Sosyal Geri Çekilme için 20.51±5.50 ve Olumlu İzlenim Bırakma için 21.34±5.90 olarak belirlenmiştir. Genel Öz-yeterlilik Ölçeği faktörlerinde ise Başlama puan ortalaması 19.37±5.67, Yılmama puan ortalaması 15.75±2.25 ve Sürdürme Çabası-Israr puan ortalaması 10.69±2.44'tür. Çarpıklık değerlerinin -0.258 ile 0.454, basıklık değerlerinin ise -0.555 ile -0.054 arasında değiştiği görülmektedir. Bu değerlerin kabul edilebilir sınırlar içerisinde bulunması, ölçek ve alt boyut puanlarının normal

dağılımdan önemli ölçüde sapmadığını ve parametrik analizlerin uygulanması açısından uygun bir dağılım gösterdiğini düşündürmektedir.

Tablo 3. *Sosyal Onay İhtiyacı ve Genel Öz-yeterlilik Puanlarının Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları.*

Ölçek/ Alt Boyut	Cinsiyet	N	Ort.	SS	df	Cohen's d	t	p
Başkalarının Yargılarına Duyarlılık	Kadın	85	26.81	6.46	228	-0.107	-0.785	0.434
	Erkek	145	27.47	5.93				
Sosyal Geri Çekilme	Kadın	85	20.16	5.83	228	-0.100	-0.734	0.463
	Erkek	145	20.72	5.31				
Olumlu İzlenim Bırakma	Kadın	85	21.12	5.96	228	-0.059	-0.435	0.664
	Erkek	145	21.47	5.88				
Sosyal Onay İhtiyacı Toplam	Kadın	85	68.09	15.45	228	-0.110	-0.805	0.422
	Erkek	145	69.66	13.41				
Başlama	Kadın	85	20.14	5.81	228	0.215	1.576	0.117
	Erkek	145	18.92	5.56				
Yılmama	Kadın	85	15.62	2.44	228	-0.088	-0.642	0.522
	Erkek	145	15.82	2.13				
Sürdürme Çabası-Israr	Kadın	85	10.80	2.54	228	0.073	0.537	0.591
	Erkek	145	10.62	2.38				
Genel Öz-yeterlilik Toplam	Kadın	85	46.56	5.91	228	0.222	1.627	0.105
	Erkek	145	45.37	5.07				

Tablo 3 incelendiğinde, öğrencilerin sosyal onay ihtiyacı ve öz-yeterlik puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Başkalarının yargılarına duyarlılık (t = -0.785, p = 0.434, d = -.107), sosyal geri çekilme (t = -0.734, p = 0.463, d = -0.100), olumlu izlenim bırakma (t = -0.435, p = 0.664, d = -.059) ve sosyal onay ihtiyacı toplam puanlarında (t = -.805, p = 0.422, d = -0.110) kadın ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Benzer şekilde, öz-yeterliğin başlama (t = 1.576, p = 0.117, d = 0.215), yılmama (t = -.642, p = 0.522, d = -0.088) ve sürdürme çabası-ısrar (t = .537, p = 0.591, d = 0.073) boyutları ile genel öz-yeterlik toplam puanı (t = 1.627, p = 0.105, d = 0.222) açısından da cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Etki büyüklükleri incelendiğinde, tüm karşılaştırmalarda Cohen's d değerlerinin düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu bulgular, araştırma grubunda sosyal onay ihtiyacı ve öz-yeterlik düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

Tablo 4. *Sosyal Onay İhtiyacı ve Öz-Yeterlik Puanlarının Yaş Gruplarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.*

	Yaşlar	n	Ort.	ss	df	η_p^2	f	p	farklar
Başkalarının Yargılarına Duyarlılık	18-20 Yaş Arası [A]	46	27.82	7.43		.069	8.407	.000	C > B
	21-22 Yaş Arası [B]	100	25.46	4.89	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	29.00	6.15	227				
	Toplam	230	27.22	6.12	229				
Sosyal Geri Çekilme	18-20 Yaş Arası [A]	46	22.17	6.17		.024	2.776	.064	-
	21-22 Yaş Arası [B]	100	19.92	5.04	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	20.30	5.52	227				
	Toplam	230	20.51	5.502	229				
Olumlu İzlenim Bırakma	18-20 Yaş Arası [A]	46	20.56	5.23		.011	1.308	.272	-
	21-22 Yaş Arası [B]	100	22.04	6.14	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	20.92	5.92	227				
	Toplam	230	21.33	5.90	229				
Sosyal Onay İhtiyacı Toplam	18-20 Yaş Arası [A]	46	70.56	16.37		.011	1.219	.297	-
	21-22 Yaş Arası [B]	100	67.42	13.26	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	70.23	13.93	227				
	Toplam	230	69.07	14.18	229				
Başlama	18-20 Yaş Arası [A]	46	21.21	5.44		.027	3.092	.047	A > B > C
	21-22 Yaş Arası [B]	100	18.92	5.66	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	18.90	5.66	227				
	Toplam	230	19.37	5.67	229				
Yılmama	18-20 Yaş Arası [A]	46	15.91	1.99		.033	3.836	.023	C > B
	21-22 Yaş Arası [B]	100	15.30	2.24	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	16.19	2.30	227				
	Toplam	230	15.74	2.24	229				
Sürdürme Çabası-Israr	18-20 Yaş Arası [A]	46	9.34	2.16		.099	12.497	.000	C > B > A
	21-22 Yaş Arası [B]	100	10.64	2.58	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	11.47	2.06	227				
	Toplam	230	10.68	2.43	229				
Genel Öz-Yeterlik Toplam	18-20 Yaş Arası [A]	46	46.47	4.23		.024	2.763	.065	-
	21-22 Yaş Arası [B]	100	44.86	5.28	2				
	23 Yaş ve Üzeri [C]	84	46.57	5.99	227				
	Toplam	230	45.80	5.41	229				

Not. [A] = 18–20 yaş; [B] = 21–22 yaş; [c] = 23 yaş ve üzeri.

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların Sosyal Onay İhtiyacı toplam (F=1.219; p>.05) ve Genel Öz-Yeterlik toplam (F=2.763; p>.05) puanları ile sosyal geri çekilme ve olumlu izlenim bırakma alt boyutlarında yaşa göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>.05). Buna karşın alt boyutlar düzeyinde incelendiğinde; başkalarının yargılarına duyarlılık (F=8.407; p<.001; ηp^2=.069) ve yılmama (F=3.836; p<.05; ηp^2=.033) puanlarında 23 yaş ve üzeri katılımcıların 21-22 yaş grubuna göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu (C>B); başlama alt boyutunda 18-20 yaş grubunun diğer gruplardan belirgin biçimde önde olduğu (F=3.092; p<.05; ηp^2=.027; A>B,C); sürdürme çabası-ısrar boyutunda ise yaş

arttıkça sebat düzeyinin doğrusal olarak anlamlı biçimde yükseldiği (F=12.497; p<.001; ηp^2=.099; C>B>A) tespit edilmiştir.

Tablo 5. *Sosyal Onay İhtiyacı ve Öz-Yeterlik Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.*

		N	Ort.	ss	df	η_p^2	f	p	Tukey
Başkalarının Yargılarına Duyarlılık	1.sınıf [A]	24	27.75	7.44				.841	-
	2.sınıf [B]	80	26.75	6.10					
	3.sınıf [C]	24	27.66	6.30	3	.004	0.278		
	4.sınıf [D]	102	27.37	5.82	226				
	Toplam	230	27.22	6.12	229				
Sosyal Geri Çekilme	1.sınıf [A]	24	20.50	5.36				.342	-
	2.sınıf [B]	80	20.72	5.62					
	3.sınıf [C]	24	18.58	4.83	3	.015	1.120		
	4.sınıf [D]	102	20.80	5.57	226				
	Toplam	230	20.51	5.50	229				
Olumlu İzlenim Bırakma	1.sınıf [A]	24	20.25	5.95				.126	-
	2.sınıf [B]	80	21.27	5.79					
	3.sınıf [C]	24	19.25	4.39	3	.025	1.924		
	4.sınıf [D]	102	22.13	6.17	226				
	Toplam	230	21.33	5.90	229				
Sosyal Onay İhtiyacı Toplam	1.sınıf [A]	24	68.50	16.66				.499	-
	2.sınıf [B]	80	68.75	14.17					
	3.sınıf [C]	24	65.50	10.32	3	.010	0.792		
	4.sınıf [D]	102	70.31	14.38	226				
	Toplam	230	69.07	14.18	229				
Başlama	1.sınıf [A]	24	20.16	3.81				.222	-
	2.sınıf [B]	80	20.15	6.08					
	3.sınıf [C]	24	19.66	6.34	3	.019	1.475		
	4.sınıf [D]	102	18.50	5.48	226				
	Toplam	230	19.37	5.67	229				
Yılmama	1.sınıf [A]	24	16.33	1.63				.068	-
	2.sınıf [B]	80	15.57	2.20					
	3.sınıf [C]	24	16.66	2.37	3	.031	2.405		
	4.sınıf [D]	102	15.52	2.32	226				
	Toplam	230	15.74	2.24	229				
Sürdürme Çabası-Israr	1.sınıf [A]	24	9.08	1.97				.006	B > A; D > A
	2.sınıf [B]	80	10.72	2.29					
	3.sınıf [C]	24	10.75	2.64	3	.054	4.282		
	4.sınıf [D]	102	11.01	2.48	226				
	Toplam	230	10.68	2.43	229				
Genel Öz-Yeterlik Toplam	1.sınıf [A]	24	45.58	3.59				.217	-.
	2.sınıf [B]	80	46.45	5.56		.019	1.493		
	3.sınıf [C]	24	47.08	5.26	3				

4.sınıf [D]	102	45.05	5.62	226				
Toplam	230	45.80	5.41	229				

Not.[A] = 1. sınıf, [B] = 2. sınıf, [c] = 3. sınıf, [D] = 4. sınıf.

Tablo 5 incelendiğinde, öğrencilerin sınıf düzeylerine göre yalnızca Sürdürme Çabası-Israr puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğu belirlenmiştir ($F(3, 226) = 4.282$, $p = 0.006$, $\eta_p^2 = 0.054$). Tukey HSD testi sonucunda 2. sınıf öğrencilerinin (Ort. = 10.73) ve 4. sınıf öğrencilerinin (Ort. = 11.02) Sürdürme Çabası-Israr puanlarının 1. sınıf öğrencilerinden (Ort. = 9.08) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer sosyal onay ihtiyacı ve öz-yeterlik boyutları ile toplam puanlarda sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p > 0.05$).

Tablo 6. *Sosyal Onay İhtiyacı ve Öz-Yeterlik Puanlarının Aktif Spor Yapma Durumuna Göre Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları.*

Ölçek/Alt Boyut	Aktif Spor Yapma Durumu	N	Ort.	SS	df	Cohen's d	t	p
Başkalarının Yargılarına Duyarlılık	Spor yapıyorum	128	27.03	6.25	228	-.072	-.539	.590
	Spor yapmıyorum	102	27.47	5.99				
Sosyal Geri Çekilme	Spor yapıyorum	128	20.14	5.82	228	-.153	-1.151	.251
	Spor yapmıyorum	102	20.98	5.06				
Olumlu İzlenim Bırakma	Spor yapıyorum	128	19.78	5.97	226.153	-.622	-4.760	.000
	Spor yapmıyorum	102	23.29	5.21				
Sosyal Onay İhtiyacı Toplam	Spor yapıyorum	128	66.95	14.74	228	-.342	-2.576	.011
	Spor yapmıyorum	102	71.75	13.05				
Başlama	Spor yapıyorum	128	18.47	5.68	228	-.365	-2.749	.006
	Spor yapmıyorum	102	20.51	5.49				
Yılmama	Spor yapıyorum	128	15.95	2.13	228	.207	1.558	.121
	Spor yapmıyorum	102	15.49	2.37				
Sürdürme Çabası-Israr	Spor yapıyorum	128	11.13	2.15	191.529	.413	3.035	.003
	Spor yapmıyorum	102	10.14	2.67				
Genel Öz-Yeterlik Toplam	Spor yapıyorum	128	45.55	5.52	228	-.109	-.821	.412
	Spor yapmıyorum	102	46.14	5.29				

Tablo 6'ya göre aktif spor yapma durumuna göre Olumlu İzlenim Bırakma, Sosyal Onay İhtiyacı Toplam, Başlama ve Sürdürme Çabası-Israr puanlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. Spor yapmayan öğrencilerin Olumlu İzlenim Bırakma (Ort. = 23.29) ve Sosyal Onay İhtiyacı Toplam (Ort. = 71.75) puanları spor yapanlardan daha yüksek bulunmuştur. Başlama puanı spor yapmayanlarda daha yüksekken (Ort. = 20.51), Sürdürme Çabası-Israr puanı spor yapanlarda daha yüksektir (Ort. = 11.13). Diğer alt boyutlar ile Genel Öz-Yeterlik Toplam puanında aktif spor yapma durumuna göre anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p > .05$).

Tablo 7. *Sosyal Onay İhtiyacı ve Öz-Yeterlik Puanları Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.*

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Başkalarının Yargılarına Duyarlılık	1							
2. Sosyal Geri Çekilme	.445**	1						
3. Olumlu İzlenim Bırakma	.473**	.530**	1					
4. Sosyal Onay İhtiyacı Toplam	.801**	.800**	.826**	1				
5. Başlama	.014	-.106	.059	-.010	1			
6. Yılmama	.091	-.030	-.090	-.010	-.102	1		
7. Sürdürme Çabası-Israr	-.033	.062	-.102	-.033	-.521**	.289**	1	
8. Genel Öz-Yeterlik Toplam	.038	-.095	-.022	-.029	.771**	.438**	.024	1

Not. Pozitif katsayılar değişkenler arasında aynı yönlü, negatif katsayılar ters yönlü ilişkiyi göstermektedir. *p < .05, **p < .01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır; anlamlılık testleri iki yönlüdür.

Tablo 7 incelendiğinde, Sosyal Onay İhtiyacı Toplam puanı ile Genel Öz-Yeterlik Toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (r = -.029, p = .656). Benzer şekilde sosyal onay ihtiyacının alt boyutları ile Genel Öz-Yeterlik Toplam puanı arasındaki ilişkilerin de anlamlı olmadığı belirlenmiştir (p > .05). Buna göre araştırma grubunda sosyal onay ihtiyacı ile genel öz-yeterlik arasında anlamlı doğrusal bir ilişki saptanmamıştır.

Tablo 8. *Sosyal Onay İhtiyacının Genel Öz-Yeterliği Yordamasına İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları*

(Independent)	B	Std. Hata	β	t	p	R^2	F
(Constant)	46.586	1.781	—	26.153	.000		
Sosyal Onay İhtiyacı Toplam	-.011	.025	-.029	-.445	.656	.001	.198

Not. Bağımlı değişken: Genel Öz-Yeterlik Toplam. Modelin genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı belirlenmiştir, F(1, 228) = .198, p = .656, R^2 = .001**.**

Sosyal onay ihtiyacının genel öz-yeterliği anlamlı düzeyde yordamadığı belirlenmiştir (β = -.029, t = -.445, p = .656). Model, genel öz-yeterlik puanlarındaki varyansın yaklaşık %0.1'ini açıklamakta olup istatistiksel olarak anlamlı değildir (F(1, 228) = .198, p = .656, R^2 = .001).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin sosyal onay ihtiyacı ile genel öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve sosyal onay ihtiyacının genel öz-yeterliği yordayıcı rolü değerlendirilmiştir. Araştırmanın temel bulgusu, sosyal onay ihtiyacı ile genel öz-yeterlik arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmaması (r = -.029, p = .656) ve sosyal onay ihtiyacının genel

öz-yeterliği anlamlı düzeyde yordamamasıdır (β = -.029, p = .656, R^2 = .001). Bu sonuç, öğrencilerin başkaları tarafından kabul edilme ve olumlu değerlendirilme gereksinimleri ile kendi yeterliklerine ilişkin genel inançlarının bu örneklemde birbirinden büyük ölçüde bağımsız işlediğini göstermektedir. Alanyazında bu iki yapının ilişkisine yönelik bulguların tek yönlü olmadığı görülmektedir. Mürtezaoğlu & Çikrıkci (2022), ergenlerde sosyal onay ihtiyacının sosyal ve duygusal öz-yeterlikle negatif ilişkili olduğunu, buna karşılık akademik öz-yeterlikle anlamlı ilişki göstermediğini bildirmiştir. Bu durum, sosyal onay ihtiyacı ile öz-yeterlik arasındaki ilişkinin öz-yeterliğin hangi bağlamda ve hangi boyutta ele alındığına göre değişebileceğini düşündürmektedir. Benzer biçimde Jia & Yue (2023), genel öz-yeterliği değerlendirilme korkularıyla ilişkili bulurken; Akbay ve ark. (2026) sosyal onay ihtiyacının değerlendirilme süreçleri ve algılanan sosyal yeterlik bağlamında işlev gördüğünü ortaya koymuştur. Ancak bu çalışmalar doğrudan genel öz-yeterlik–sosyal onay ilişkisini aynı biçimde test etmemektedir. Karakaya & Ünal'ın (2023) sosyal onay ihtiyacının öz-yeterlikle ilişkili süreçlerde her modelde aynı düzenleyici rolü göstermediğini ortaya koyması da sosyal onayın öz-yeterlikle ilişkisinin doğrusal ve değişmez bir yapı göstermeyebileceğine işaret etmektedir. Cinsiyet açısından sosyal onay ihtiyacı ve genel öz-yeterlik puanlarında anlamlı farklılık belirlenmemiştir. Bu bulgu, araştırma örnekleminde kadın ve erkek öğrencilerin söz konusu özellikler bakımından benzer bir görünüm sergilediğini göstermektedir. Bununla birlikte Sevinç & Kapçak (2021), Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinde öz-yeterliğin cinsiyet, yaş ve sınıf gibi değişkenlere göre farklılaşabildiğini bildirmiştir. Dolayısıyla mevcut sonuç, demografik değişkenlerin öz-yeterlik üzerindeki rolünün tüm spor bilimleri örneklemlerinde aynı biçimde ortaya çıkmadığını göstermektedir. Yaş ve sınıf düzeyine ilişkin sonuçlar toplam puanlardan çok belirli öz-yeterlik faktörlerinde yoğunlaşmıştır. Yaşa göre genel öz-yeterlik toplam puanı değişmezken Yılmama ve özellikle Sürdürme Çabası-Israr faktörlerinde daha ileri yaş grupları lehine farklılıklar belirlenmiştir. Sınıf düzeyinde ise yalnızca Sürdürme Çabası-Israr faktöründe anlamlı farklılık görülmüş; 2. ve 4. sınıf öğrencilerinin puanları 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgular, öz-yeterliğin bütünsel düzeyinden ziyade güçlükler karşısında çabayı sürdürme eğiliminin yaş ve üniversite deneyimiyle birlikte farklılaşabileceğini düşündürmektedir. Ancak araştırmanın kesitsel yapısı nedeniyle bu farklılıkların doğrudan yaş veya eğitim sürecinden kaynaklandığı sonucuna varılmamalıdır. Aktif spor yapma durumu açısından daha belirgin sonuçlar elde edilmiştir. Spor yapmayan öğrencilerin Olumlu İzlenim Bırakma ve sosyal onay ihtiyacı toplam puanlarının spor yapanlardan daha yüksek olması, aktif spor katılımının daha düşük dışsal onay arayışıyla birlikte görülebileceğini düşündürmektedir. Buna karşılık genel öz-yeterlik toplam puanı aktif spor yapma durumuna göre farklılaşmamış; faktör düzeyinde spor yapan öğrencilerin Sürdürme Çabası-Israr puanları daha yüksek bulunmuştur. Yu ve ark. (2024), üniversite öğrencilerinde fiziksel aktivite ile öz-yeterlik arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve bu ilişkide azim düzeyinin önemli bir rol oynadığını bildirmiştir. Mevcut araştırmada toplam öz-yeterlik açısından benzer bir farklılık elde edilmemesi, fiziksel aktivitenin genel öz-yeterlikten ziyade çabayı sürdürme gibi daha özgül davranışsal eğilimlerle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Spor bilimleri alanındaki güncel araştırmalar da öz-yeterliğin psikolojik dayanıklılık, yaşam doyumu ve kariyer gelişimi gibi olumlu çıktılarla ilişkili önemli bir psikolojik kaynak olduğunu göstermektedir (Yiming ve ark., 2024; Karababa ve ark., 2025).

Sonuç olarak, bu araştırmada sosyal onay ihtiyacının Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin genel öz-yeterlik düzeylerini açıklayan temel bir değişken olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yaş, sınıf düzeyi ve aktif spor yapma durumuna göre bazı öz-yeterlik faktörlerinde farklılıklar belirlenmiş olup, bu sonuçlar Genel Öz-Yeterlik toplam puanına ilişkin temel bulgulardan ayrı olarak ikincil düzeyde değerlendirilmelidir. Araştırmanın tek bir fakülte ve üniversiteyle sınırlı olması, kesitsel deseni ve sportif katılımın yalnızca aktif spor yapma durumu üzerinden değerlendirilmesi sonuçların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Gelecek çalışmalarda spor dalı, sporculuk yılı, lisanslı sporculuk durumu, antrenman sıklığı ve yarışma düzeyi gibi sportif değişkenlerin modele dâhil edilmesi; sosyal onay ihtiyacının ise değerlendirilme korkusu, psikolojik dayanıklılık ve sosyal yeterlik gibi değişkenlerle birlikte incelenmesi, mevcut sonuçların hangi koşullarda değiştiğinin daha ayrıntılı açıklanmasına katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Akbay, S. E., Kurt, A. A., Bakir Aygar, B., & Yaman, Ş. (2026). The need to be seen: Social approval and evaluative fears as psychological pathways to FOMO. *Frontiers in Psychology, 17*, 1840811. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2026.1840811

Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W. H. Freeman.

Hebert, J. R., Ma, Y., Clemow, L., Ockene, I. S., Saperia, G., Stanek, E. J., III, Merriam, P. A., & Ockene, J. K. (1997). Gender differences in social desirability and social approval bias in dietary self-report. *American Journal of Epidemiology, 146*(12), 1046–1055. https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.aje.a009233

Jia, Y., & Yue, Y. (2023). Fear of positive evaluation mediates the relationship between self-efficacy and fear of negative evaluation in nursing students: A cross-sectional study. *Journal of Professional Nursing, 47*, 88–94. https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2023.04.007

Karababa, B., Aydin, G., Yilmaz, O., Akkus, Y., Bayram, E., & Aydin, G. (2025). Trust yourself, discover your resilience! From self-efficacy to life satisfaction: The mediating effect of psychological resilience. *Frontiers in Psychology, 16*, 1697876. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1697876

Karakaya, M. E., & Ünal, G. (2023). The effects of the need for social approval on the relationship between perfectionism, academic self-handicapping, and self-efficacy. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 40*(2), 659–674. https://doi.org/10.32600/huefd.1143283

Karaşar, B., & Öğülmüş, S. (2016). Sosyal Onay İhtiyacı Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik analizi. *Ege Eğitim Dergisi, 17*(1), 84–104. https://doi.org/10.12984/eed.38607

Mürtezaoğlu, Ç., & Çıkrıkçı, Ö. (2022). Ergenlerde mutluluk, öz-yeterlik, akran ilişkileri ve sosyal onay ihtiyacı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(3), 483–498. https://doi.org/10.17556/erziefd.1103962

Schunk, D. H., & DiBenedetto, M. K. (2020). Motivation and social cognitive theory. *Contemporary Educational Psychology, 60*, 101832. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2019.101832

Sevinç, K., & Kapçak, V. (2021). Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin spora katılım motivasyonlarının ve öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Egzersiz Psikolojisi Dergisi, 3*(2), 68–78. https://doi.org/10.51538/intjourexerpsyc.1038957

Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S., Jacobs, B., & Rogers, R. W. (1982). The Self-Efficacy Scale: Construction and validation. *Psychological Reports, 51*(2), 663–671. https://doi.org/10.2466/pr0.1982.51.2.663

Twenge, J. M., & Campbell, S. M. (2008). Generational differences in psychological traits and their impact on the workplace. *Journal of Managerial Psychology, 23*(8), 862–877. https://doi.org/10.1108/02683940810904367

Yıldırım, F., & İlhan, İ. Ö. (2010). Genel özyeterlilik ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 21*(4), 301–308.

Yiming, Y., Shi, B., Kayani, S., & Biasutti, M. (2024). Examining the relationship between self-efficacy, career development, and subjective wellbeing in physical education students. *Scientific Reports, 14*, 8551. https://doi.org/10.1038/s41598-024-59238-6

Yu, H., Zhu, T., Tian, J., Zhang, G., Wang, P., Chen, J., & Shen, L. (2024). Physical activity and self-efficacy in college students: The mediating role of grit and the moderating role of gender. *PeerJ, 12*, e17422. https://doi.org/10.7717/peerj.17422

TAEKWONDO SPORUYLA UĞRAŞAN BİREYLERİN SPOR YARALANMALARINDA KAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Ferhat CANPOLAT
Fırat Üniversitesi,
ferhat_cnplt2@hotmail.com - 0009-0003-7474-8660
Dr. Mesut BULUT
Munzur Üniversitesi
mesutbulut@munzur.edu.tr - 0000-0003-0789-0969

Prof. Dr. Oğuzhan ALTUNGÜL

Fırat Üniversitesi

oaltingul@firat.edu.tr - 0000-0002-2572-7324

Prof. Dr. Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU

Fırat Üniversitesi

fkarahuseyinoglu@gmail.com - 0000-0001-9554-9263

Merve DURAN

Muş Alparslan Üniversitesi

Mervedrn979@gmail.com - 0009-0007-4248-1278

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada, taekwondo branşıyla ilgilenen sporcuların yaralanma endişelerinin cinsiyet, yaş kategorisi, geçmiş sakatlık deneyimi ve aktif spor yılı değişkenleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Nicel betimsel tarama desenine göre kurgulanan araştırmanın örneklemini 139 erkek ve 154 kadın olmak üzere 293 taekwondo sporcusu oluşturmuştur. Veri toplama sürecinde Kişisel Bilgi Formu ile Spor Yaralanması Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. İstatistiksel değerlendirmelerde bağımsız gruplar t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Sporcuların yaralanma kaygısı genel puan ortalaması 50.71 ± 14.42 düzeyindedir. Cinsiyete dayalı karşılaştırmada yalnızca sosyal desteği yitirme alt boyutunda erkek sporcular yönünde anlamlı bir farklılık görülmüştür (p = .014). Yaş grupları temelinde; yetersiz/zayıf algılanma, çevresini hayal kırıklığına uğratma, tekrar sakatlanma boyutları ile genel kaygı düzeyinde anlamlı farklar saptanmış; 23 yaş ve üzerindeki katılımcıların puanları genç gruplardan daha yüksek çıkmıştır. Sakatlık geçmişi bulunan ve bulunmayan sporcular arasında anlamlı bir ayrışma belirlenmemiştir. Spor kıdemine göre ise yetenek kaybı, zayıf görünme, hayal kırıklığı yaratma ve sosyal destekten yoksun

kalma kaygıları ile toplam puanda istatistiksel farklar bulunmuştur; 2–3 yıl deneyime sahip olanların genel kaygı düzeyi 4 yıl ve üzeri kıdeme sahip olanlara kıyasla belirgin şekilde daha yüksektir. Taekwondo sporcularında yaralanma kaygısı cinsiyet, yaş basamağı ve spor deneyimi ile belirli boyutlarda farklılaşırken sakatlık öyküsüne göre kararlı bir görünüm sergilemektedir. Bu durum, sporcuların sakatlığa yükledikleri psikolojik anlamların hem bireysel hem de spora özgü tecrübelerle birlikte ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: müsabaka sporu, sakatlık endişesi, spor deneyimi, taekwondo branşı.

An Assessment of Sports Injury Anxiety Levels Among Taekwondo Athletes

ABSTRACT

This study aimed to evaluate sports injury anxiety levels among taekwondo practitioners across gender, age categories, previous injury history, and athletic experience. Adopting a quantitative descriptive survey model, the research surveyed 293 taekwondo athletes (139 males, 154 females). Research data were gathered via a Personal Information Form and the Sports Injury Anxiety Scale. Group comparisons were conducted using independent-samples t-tests, one-way ANOVA, and Tukey's HSD post-hoc tests. The overall mean score for sports injury anxiety was 50.71 ± 14.42. A statistically significant gender difference appeared solely in the fear of losing social support dimension, favoring male athletes (p = .014). Regarding age divisions, significant variations emerged in perceptions of weakness, fear of letting down important others, reinjury anxiety, and total anxiety scores, with athletes aged 23 and older demonstrating higher levels in specific group comparisons. Having a prior injury did not create a significant difference. In terms of sports experience, significant differences were identified in athletic ability loss, being viewed as weak, disappointing others, social support deprivation, and overall anxiety; participants with 2–3 years of experience exhibited higher overall anxiety compared to those with four or more years of involvement. Injury-related anxiety among taekwondo athletes varies across specific domains based on gender, age, and athletic tenure, yet remains unaffected by injury history. These findings indicate that psychological responses to sports injuries must be interpreted by integrating both individual developmental factors and sport-specific backgrounds.

Keywords: athletic experience, combat sports, injury-related anxiety, taekwondo athletes.

GİRİŞ

Taekwondo; el ve ayak vuruşlarıyla icra edilen, Güney Kore menşeli savunma ve mücadele tekniklerini içeren olimpik bir dövüş sporudur. 2000 Sidney Olimpiyat Oyunları'ndan bu yana kesintisiz olarak olimpik programda yer alan bu branş, küresel ölçekte yaklaşık 120 milyonluk geniş bir uygulayıcı kitlesine sahiptir (Altarriba-Bartes ve ark., 2014). Müsabaka kurallarında temel amaç rakibe zarar vermek olmasa ve koruyucu ekipman önlemleri alınsa dahi, sporun temaslı doğası nedeniyle sakatlanma ihtimali oldukça yüksektir (Pieter ve ark., 2012).

Genel anlamıyla spor yaralanması; bedensel dokularda oluşan travmalar neticesinde sporcunun geçici ya da kalıcı işlev kayıpları yaşamasına yol açan bir durumdur (Weinberg ve ark., 2015). Bu travmalar, insan anatomisinin belirli bir bölgesine veya bütününe biyomekanik dayanma eşiğinin üzerinde bir kuvvet etki etmesiyle meydana gelir. Etiyolojik açıdan spor yaralanmaları, sportif katılım sırasındaki ani enerji aktarımı nedeniyle doku bütünlüğünün bozulması ve fizyolojik fonksiyonların sekteye uğraması olarak da tanımlanmaktadır (Timpka ve ark., 2014). Şiddetine bağlı olarak kas-iskelet sistemini doğrudan etkileyen bu durum, ilgili vücut uzvunun fonksiyon dışı kalmasına neden olabilmektedir (Peters, 2019). Hatta ilk bakışta önemsiz görünen küçük deformasyonlar dahi sporcuyu uzun haftalar antrenman ve müsabaka sahasından uzaklaştırabilmektedir (Kirişci, 2021). Dolayısıyla sakatlıklar, sporcunun form düzeyini düşürerek sportif kariyerinde ciddi kesintilere yol açan istenmeyen temel engellerdendir (Drew ve ark., 2017). Fiziksel hasarın ötesinde sakatlanma süreci, sporcular üzerinde belirgin psikolojik sarsıntılara yol açmaktadır (Tracey, 2003). Yaralanma sonrası evrede eski performans seviyesine ulaşamama kuşkusu ya da yeniden sakatlanma korkusu yoğun bir kaygı kaynağı haline gelebilmektedir. Sakatlıkların önlenmesinde kondisyonel ve koruyucu fiziksel tedbirlerin yanında, sakatlanmaya zemin hazırlayan veya spora dönüşü zorlaştıran zihinsel faktörlerin rolü büyüktür. Bu sebeple yaralanmaların psikolojik bileşenlerinin aydınlatılması, sporcunun sağlığı ile performans sürekliliğini teminat altına almak adına kritik bir gerekliliktir (Özcan & Karabulak, 2024; Rex & Metzler, 2016). Literatürde, kaygı düzeyleri yüksek olan sporcularda yaralanma insidansının daha sık görüldüğü vurgulanmaktadır (Ivarsson & Johnson, 2010). Sportif verimi olumsuz etkileyen kaygı; algılanan bir tehdit veya belirsizlik karşısında hissedilen huzursuzluk, gerginlik ve endişe hali şeklinde tarif edilir (Büyüköztürk, 1997). Branş fark etmeksizin sakatlıkların önüne geçilebilmesi ve meydana gelen hasarların doğru rehabilitasyonla iyileştirilebilmesi sportif başarının sürdürülebilirliğinde vazgeçilmezdir. Bu doğrultuda spor dalına özgü sakatlık risklerinin ve bu risklerin doğurduğu kaygıların önceden öngörülmesi, koruyucu psikolojik ve fiziksel önlemlerin geliştirilmesinde kritik rol oynamaktadır (Tanyeri, 2019).

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni Bu çalışma, taekwondo sporcularının sakatlanma kaygısı düzeylerini belirlemek ve demografik değişkenlerle olan ilişkilerini incelemek amacıyla nicel yaklaşım doğrultusunda betimsel ilişkisel tarama modelinde desenlenmiştir. Tarama modelleri; geçmişte ya da hâlihazırda var olan bir durumu, kendi doğal koşulları içerisinde ve herhangi bir deneysel müdahale olmaksızın mevcut haliyle tespit etmeyi hedefleyen araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2023; Şenyüzlü, 2013). Bu araştırmada da taekwondo yapan bireylerin yaralanma kaygı düzeyleri var olduğu şekliyle betimlenerek grup değişkenlerine göre karşılaştırılmıştır.

Çalışma Grubu Araştırmanın örneklemini taekwondo branşında aktif spor yapan 139 erkek (%47.4) ve 154 kadın (%52.6) olmak üzere toplam 293 sporcu oluşturmaktadır. Katılımcıların demografik ve spora ilişkin nitelikleri Bulgular bölümündeki tablolarda ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. *Tanımlayıcı Özellikler*

Değişken	Kategori	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	139	47.44
	Kadın	154	52.56
Yaş	18 yaş ve altı	79	26.96
	19–22 yaş	106	36.18
	23 yaş ve üzeri	108	36.86
Sakatlık Durumu	Evet	95	32.42
	Hayır	198	67.58
Spor Deneyimi	1 yıl ve altı	72	24.57
	2–3 yıl	87	29.69
	4 yıl ve üzeri	134	45.73
Toplam Katılımcı		**293**	**100.00**

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların 139'unun (%47.44) erkek, 154'ünün (%52.56) kadın olduğu görülmektedir. Yaş dağılımına göre 79 katılımcı (%26.96) 18 yaş ve altında, 106 katılımcı (%36.18) 19–22 yaş aralığında ve 108 katılımcı (%36.86) 23 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların 95'i (%32.42) daha önce sakatlık yaşadığını, 198'i (%67.58) ise sakatlık yaşamadığını belirtmiştir. Spor deneyimi bakımından 72 katılımcının (%24.57) 1 yıl ve altında, 87 katılımcının (%29.69) 2–3 yıl, 134 katılımcının (%45.73) ise 4 yıl ve üzerinde deneyime sahip olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları Araştırma verileri Kişisel Bilgi Formu ve Spor Yaralanması Kaygı Ölçeği vasıtasıyla toplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, yaş kategorisi, sakatlık geçmişi ve spor yapma süresi gibi demografik ve sportif niteliklerini belirlemek üzere araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Spor Yaralanması Kaygı Ölçeği (SYKÖ): Sporcuların yaralanmaya yönelik endişe düzeylerini belirlemek amacıyla Rex ve Metzler (2016) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Caz ve ark. (2019) tarafından yapılan ölçme aracı 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinde olup (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum); Yeteneğini Kaybetme Kaygısı (3 madde), Zayıf Algılanma Kaygısı (3 madde), Acı Çekme Kaygısı (3 madde), Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı (3 madde), Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı (3 madde) ve Yeniden Yaralanma Kaygısı (4 madde) olmak üzere altı alt boyuttan meydana gelmektedir. Ters kodlanan maddesi bulunmayan ölçekten alınan puanın artması sakatlık kaygısının yükseldiğine işaret etmektedir. Uyarlama çalışmasında Cronbach alfa katsayısı ölçek bütünü için .870; alt boyutlar için ise .608 ile .876 arasında raporlanmıştır (Caz ve ark., 2019).

Verilerin İstatistiksel Analizi

Verilerin parametrik test şartlarını karşılayıp karşılamadığını belirlemek amacıyla normallik dağılımları çarpıklık-basıklık ölçütleri doğrultusunda test edilmiştir (Büyüköztürk, 2017). Puanların normal dağılım göstermesi sebebiyle iki bağımsız kümenin kıyaslanmasında bağımsız örneklemler t-testi; ikiden fazla kümenin karşılaştırılmasında ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. ANOVA sonucunda belirlenen anlamlı grup farklarının kaynağını tespit etmek için Tukey HSD testi kullanılmıştır. Tüm hesaplamalarda istatistiksel anlamlılık eşiği $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, taekwondo sporcularının spor yaralanması kaygı ölçeği ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikleri ile cinsiyet, yaş, sakatlık geçmişi ve spor yılı değişkenlerine dayalı karşılaştırmalı analiz sonuçları tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. *Katılımcıların Spor Yaralanması Kaygısı Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler*

Ölçek ve Alt Boyutlar	N	Min.	Maks.	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	293	3.00	15.00	7.23	3.07	.507	-.385
Zayıf Algılanma Kaygısı	293	3.00	15.00	6.88	3.55	.547	-.806
Acı Çekme Kaygısı	293	3.00	15.00	9.39	2.94	-.098	-.284
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	293	3.00	15.00	7.97	3.40	.105	-.851
Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	293	3.00	15.00	7.00	3.68	.484	-.845
Yeniden Yaralanma Kaygısı	293	4.00	20.00	12.25	3.84	-.047	-.332
Spor Yaralanması Kaygısı Genel Toplam	293	19.00	95.00	50.71	14.42	.189	.099

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların spor yaralanması kaygısı genel toplam puan ortalamasının 50.71 ± 14.42 olduğu görülmektedir. Alt boyutlar madde sayıları dikkate alınarak değerlendirildiğinde, madde başına en yüksek ortalamanın Acı Çekme Kaygısı, en düşük ortalamanın ise Zayıf Algılanma Kaygısı boyutunda olduğu belirlenmiştir. Ölçek ve alt boyutlara ilişkin çarpıklık ve basıklık değerlerinin −1 ile +1 arasında yer alması puan dağılımlarının normal dağılıma yaklaşık uygunluk gösterdiğine işaret etmektedir.

Tablo 3. *Katılımcıların Spor Yaralanması Kaygı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklemler T-Testi Sonuçları.*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	SS	df	Cohens'd	t	p
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	Kadın	154	7.10	2.98	291	.083	.711	.478
	Erkek	139	7.36	3.18				
Zayıf Algılanma Kaygısı	Kadın	154	6.60	3.51	291	.163	1.390	.166
	Erkek	139	7.18	3.58				
Acı Çekme Kaygısı	Kadın	154	9.41	2.90	291	.017	.143	.886
	Erkek	139	9.36	2.99				
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Kadın	154	7.79	3.41	291	.114	.974	.331
	Erkek	139	8.17	3.38				
Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Kadın	154	6.50	3.55	291	.289	2.472	.014
	Erkek	139	7.55	3.75				
Yeniden Yaralanma Kaygısı	Kadın	154	12.55	3.84	291	.163	1.392	.165
	Erkek	139	11.92	3.84				
Spor Yaralanması Kaygısı Genel Toplam	Kadın	154	49.95	13.87	291	.111	.947	.344
	Erkek	139	51.55	15.02				

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların spor yaralanması kaygısı puanlarının cinsiyet değişkenine göre yalnızca Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($t(291) = 2.472$; $p = .014$; $d = .289$). Erkeklerin puan ortalamasının (Ort. = 7.55; SS = 3.75) kadınlardan (Ort. = 6.50; SS = 3.55) daha yüksek olduğu ve farklılığın küçük etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmüştür. Diğer alt boyutlarda ve spor yaralanması kaygısı genel toplam puanında ise cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > .05$).

Tablo 4. *Katılımcıların Spor Yaralanması Kaygı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Sonuçları*

	Yaşlar	N	Ort.	SS	df	η_p^2	f	p	Tukey
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	18 Yaş ve Altı [A]	79	7.06	3.17					
	19-22 Yaş Arası [B]	106	7.15	2.96	2	.002	.349	.706	-
	23 Yaş ve Üzeri [C]	108	7.42	3.12	290				
	Toplam	293	7.23	3.07	292				
Zayıf Algılanma Kaygısı	18 Yaş ve Altı [A]	79	6.08	3.14	2				
	19-22 Yaş Arası [B]	106	6.99	3.59	290	.021	3.078	.048	C>A
	23 Yaş ve Üzeri [C]	108	7.35	3.71	292				
	Toplam	293	6.88	3.55	2				
Acı Çekme Kaygısı	18 Yaş ve Altı [A]	79	9.54	3.07	290				
	19-22 Yaş Arası [B]	106	9.21	3.15	292	.002	.329	.720	-

	23 Yaş ve Üzeri [C]	108	9.44	2.63	2				
	Toplam	293	9.39	2.94	290				
Hayal Kırıklığına	18 Yaş ve Altı [A]	79	7.46	3.58	292				
Uğratma Kaygısı	19-22 Yaş Arası [B]	106	7.59	3.23	2	.028	4.229	.015	C>A,C>
	23 Yaş ve Üzeri [C]	108	8.71	3.32	290				B
	Toplam	293	7.97	3.40	292				
Sosyal Desteği	18 Yaş ve Altı [A]	79	6.20	3.71	2				
Kaybetme Kaygısı	19-22 Yaş Arası [B]	106	7.06	3.62	290	.020	3.026	.050	C>A*
	23 Yaş ve Üzeri [C]	108	7.53	3.64	292				
	Toplam	293	7.00	3.68	2				
Yeniden	18 Yaş ve Altı [A]	79	11.20	3.87	290				
Yaralanma	19-22 Yaş Arası [B]	106	12.52	4.02	292	.028	4.200	.016	C>A
Kaygısı	23 Yaş ve Üzeri [C]	108	12.75	3.52	2				
	Toplam	293	12.25	3.84	290				
Spor Yaralanması	18 Yaş ve Altı [A]	79	47.54	14.36	292				
Kaygısı Genel	19-22 Yaş Arası [B]	106	50.52	15.03	2	.024	3.590	.029	C>A
Toplam	23 Yaş ve Üzeri [C]	108	53.20	13.48	290				
	Toplam	293	50.71	14.42	292				

Not. A = 18 yaş ve altı; B = 19–22 yaş; C = 23 yaş ve üzeri.

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların spor yaralanması kaygısı puanlarının yaş değişkenine göre Zayıf Algılanma Kaygısı ($F(2,290) = 3.078$; $p = .048$; $\eta_p^2 = .021$), Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı ($F(2,290) = 4.229$; $p = .015$; $\eta_p^2 = .028$), Yeniden Yaralanma Kaygısı ($F(2,290) = 4.200$; $p = .016$; $\eta_p^2 = .028$) ve genel toplam puanında ($F(2,290) = 3.590$; $p = .029$; $\eta_p^2 = .024$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Tukey HSD testi sonuçlarına göre 23 yaş ve üzerindeki katılımcıların Zayıf Algılanma Kaygısı, Yeniden Yaralanma Kaygısı ve genel toplam puanları 18 yaş ve altındaki katılımcılardan; Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı puanları ise diğer iki yaş grubundan anlamlı düzeyde yüksektir. Bu farklılıkların etki büyüklüklerinin küçük düzeyde olduğu görülmüştür. Yeteneğini Kaybetme ve Acı Çekme Kaygısı alt boyutlarında yaşa göre anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p > .05$). Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı boyutunda ise ANOVA sonucu anlamlılık sınırında kalırken ($p = .050$), Tukey testinde 23 yaş ve üzeri grubun 18 yaş ve altı gruptan daha yüksek puan aldığı belirlenmiştir ($p = .039$).

Tablo 5. *Katılımcıların Spor Yaralanması Kaygısı Puanlarının Sakatlık Durumuna Göre Bağımsız Örneklemler t-Testi Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Sakatlık Durumu	N	Ort.	SS	t	df	p	Cohen's d
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	Evet	95	7.05	2.99	-.665	291	.506	-.083
	Hayır	198	7.31	3.11				
Zayıf Algılanma Kaygısı	Evet	95	6.74	3.55	-.468	291	.640	-.058
	Hayır	198	6.94	3.55				
Acı Çekme Kaygısı	Evet	95	9.71	3.24	1.222	162.434	.223	.161
	Hayır	198	9.23	2.78				
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	Evet	95	7.59	3.48	-1.328	291	.185	-.166
	Hayır	198	8.15	3.35				
Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	Evet	95	7.14	3.94	.441	291	.660	.055
	Hayır	198	6.93	3.55				
Yeniden Yaralanma Kaygısı	Evet	95	12.46	3.84	.660	291	.510	.082
	Hayır	198	12.15	3.85				
Spor Yaralanması Kaygısı Genel Toplam	Evet	95	50.68	14.59	-.018	291	.985	-.002
	Hayır	198	50.72	14.38				

Not. Acı Çekme Kaygısı için varyans eşitliği sağlanmadığından Welch t-testi sonucu verilmiştir (df = 162.434); diğer karşılaştırmalarda eşit varyans varsayımı esas alınmıştır.

Tablo 6. *Katılımcıların Spor Yaralanması Kaygısı Toplam ve Alt Boyut Puanlarının Spor Deneyimi Süresine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları*

Ölçek ve Alt Boyutlar	Spor Deneyimi	N	Ort.	SS	df	η_p^2	F	p	Tukey
Yeteneğini Kaybetme Kaygısı	1 Yıl ve Altı [A]	72	6.92	2.97	2.290	0.023	3.427	.034	B > C
	2–3 Yıl Arası [B]	87	7.94	3.18					
	4 Yıl ve Üzeri [C]	134	6.93	3.00					
	Toplam	293	7.23	3.07					
Zayıf Algılanma Kaygısı	1 Yıl ve Altı [A]	72	7.44	3.82	2.290	0.075	11.776	.000	A > C; B > C
	2–3 Yıl Arası [B]	87	8.00	3.46					

	4 Yıl ve Üzeri [C]	134	5.84	3.17					
	Toplam	293	6.88	3.55					
Acı Çekme Kaygısı	1 Yıl ve Altı [A]	72	9.04	2.70	2.290	0.005	.701	.497	—
	2–3 Yıl Arası [B]	87	9.57	2.46					
	4 Yıl ve Üzeri [C]	134	9.45	3.33					
	Toplam	293	9.39	2.94					
	1 Yıl ve Altı [A]	72	7.63	3.55					
Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı	2–3 Yıl Arası [B]	87	8.76	2.91	2.290	0.023	3.397	.035	B > C
	4 Yıl ve Üzeri [C]	134	7.64	3.54					
	Toplam	293	7.97	3.40					
	1 Yıl ve Altı [A]	72	7.75	3.75					
Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı	2–3 Yıl Arası [B]	87	7.82	3.58	2.290	0.054	8.358	.000	A > C; B > C
	4 Yıl ve Üzeri [C]	134	6.07	3.50					
	Toplam	293	7.00	3.68					
	1 Yıl ve Altı [A]	72	11.79	3.66					
Yeniden Yaralanma Kaygısı	2–3 Yıl Arası [B]	87	12.63	3.58	2.290	0.006	.942	.391	—
	4 Yıl ve Üzeri [C]	134	12.25	4.10					
	Toplam	293	12.25	3.84					
	1 Yıl ve Altı [A]	72	50.57	14.31					
Spor Yaralanması Kaygısı Genel Toplam	2–3 Yıl Arası [B]	87	54.72	13.77	2.290	0.037	5.622	.004	B > C
	4 Yıl ve Üzeri [C]	134	48.17	14.41					
	Toplam	293	50.71	14.42					

A = 1 yıl ve altı; B = 2–3 yıl; C = 4 yıl ve üzeri. Tukey HSD testi; p < .05.

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların spor yaralanması kaygısı puanlarının spor deneyimi değişkenine göre Yeteneğini Kaybetme Kaygısı ($F(2,290) = 3.427$; $p = .034$), Zayıf Algılanma Kaygısı ($F(2,290) = 11.776$; $p = .000$), Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı ($F(2,290) = 3.397$; $p = .035$), Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı ($F(2,290) = 8.358$; $p = .000$) ve genel toplam puanında ($F(2,290) = 5.622$; $p = .004$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Tukey HSD testi sonuçlarına göre 2–3 yıl spor deneyimine sahip katılımcıların Yeteneğini Kaybetme Kaygısı, Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı ve genel toplam puanları, 4

yıl ve üzeri deneyime sahip katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksektir. Zayıf Algılanma Kaygısı ve Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı alt boyutlarında ise 4 yıl ve üzeri deneyime sahip katılımcıların puanlarının diğer iki gruptan anlamlı düzeyde düşük olduğu saptanmıştır. Anlamlı farklılıkların etki büyüklüklerinin küçük düzeyde olduğu belirlenirken Acı Çekme Kaygısı ve Yeniden Yaralanma Kaygısı alt boyutlarında spor deneyimine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, taekwondo sporcularının spor yaralanması kaygı düzeyleri cinsiyet, yaş, sakatlık durumu ve spor deneyimi değişkenleri açısından incelenmiştir. Bulgular, genel kaygı puan ortalamasının 50.71 olduğunu ve madde başına en yüksek ortalamanın Acı Çekme Kaygısı alt boyutunda bulunduğunu göstermiştir. Taekwondocularda hareket korkusunun acı çekme ve yeniden yaralanma kaygısıyla ilişkili olduğunu belirleyen Turgut ve ark. (2025), yaralanmanın psikolojik boyutuna dikkat çekmektedir. Ayrıca García Blanco ve ark. (2025), sistematik derlemelerinde elit taekwondocularda alt ekstremite yaralanmalarının ve doğrudan temas kaynaklı travmaların öne çıktığını bildirmiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, yaralanma kaygısının fiziksel yaralanma özellikleriyle birlikte incelenmesinin önem taşıdığı görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre yalnızca Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı alt boyutunda anlamlı farklılık belirlenmiş ve erkek sporcuların kadınlardan daha yüksek puan aldığı saptanmıştır ($p = .014$; $d = .289$). Bu sonuç, Bingöl ve ark. (2025) tarafından erkek sporcuların sosyal desteği kaybetme kaygısının kadınlardan yüksek bulunduğu çalışmayla örtüşmektedir. Buna karşılık Çakır ve Kısa (2021), taekwondocularda sosyal desteği kaybetme kaygısında cinsiyete göre farklılık bulmazken diğer beş alt boyutta erkeklerin daha yüksek puan aldığını bildirmiştir. Temur (2025) ise kadın sporcularda yeteneğini kaybetme, acı çekme ve yeniden yaralanma kaygılarının daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Bulgular arasındaki bu farklılıklar, cinsiyetle ilişkili yaralanma kaygısının alt boyutlara ve araştırma örneklemlerine göre değişebildiğine işaret etmektedir. Yaş değişkeni açısından Zayıf Algılanma, Hayal Kırıklığına Uğratma, Yeniden Yaralanma Kaygısı ve genel toplam puanlarında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Yirmi üç yaş ve üzerindeki sporcuların puanları, ilgili boyutlarda 18 yaş ve altındaki sporculardan; Hayal Kırıklığına Uğratma Kaygısı açısından ise her iki yaş grubundan yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte etki büyüklükleri küçüktür. Sabah (2025), yaş ile yaralanma kaygısı arasında anlamlı ilişki saptamazken Temur (2025), yaş ile acı çekme ve yeniden yaralanma kaygısı arasında negatif yönlü ilişkiler bildirmiştir. Çakır ve Kısa (2021) ise

gençler kategorisindeki taekwondocuların yaralanma kaygısını yıldızlar ve büyükler kategorilerinden yüksek bulmuştur. Bu farklı sonuçların değerlendirilmesinde yaş, yarışma kategorisi ve spor deneyiminin birbirinden farklı değişkenler olduğu dikkate alınmalıdır. Sakatlık durumuna göre spor yaralanması kaygısının toplam puanında ve alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, Bingöl ve ark. (2025) tarafından yaralanma öyküsüne göre kaygı puanlarında farklılık saptanmayan araştırmayla örtüşmektedir. Buna karşılık Sabah (2025), yaralanma geçiren sporcuların yeteneğini kaybetme kaygısını; Temur (2025) ise acı çekme ve yeniden yaralanma kaygılarını daha yüksek bulmuştur. García Blanco ve ark. (2025), taekwondo yaralanmalarının bölge, tür ve şiddet bakımından farklı özellikler gösterdiğini bildirmiştir. Dolayısıyla yalnızca sakatlık yaşama durumunun sorgulanması, yaralanmanın psikolojik sonuçlarını açıklamak için yeterli olmayabilir. Ancak araştırmamızda yaralanma şiddeti ve rehabilitasyon süresi incelenmediğinden bu olasılık doğrudan test edilememiştir. Spor deneyimi değişkenine göre Yeteneğini Kaybetme, Zayıf Algılanma, Hayal Kırıklığına Uğratma, Sosyal Desteği Kaybetme Kaygısı ve genel toplam puanlarında anlamlı farklılıklar belirlenmiştir. İki–üç yıl deneyime sahip sporcuların yeteneğini kaybetme, hayal kırıklığına uğratma ve genel kaygı puanları dört yıl ve üzeri deneyime sahip sporculardan yüksek bulunmuştur. Ayrıca dört yıl ve üzeri deneyime sahip sporcuların zayıf algılanma ve sosyal desteği kaybetme kaygıları diğer iki gruptan düşüktür. Sabah (2025), spor yaşı ile yaralanma kaygısı arasında anlamlı ilişki belirleyemezken Bingöl ve ark. (2025), profesyonel sporcuların yeniden yaralanma kaygısının amatörlerden düşük olduğunu bildirmiştir. Hu ve ark. (2026) ise 21 araştırmayı kapsayan sistematik derlemelerinde müsabaka maruziyeti ile antrenman sıklığı ve süresinin yaralanma riskiyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte yaralanma riski, deneyim süresi ve yaralanma kaygısı farklı kavramlar olduğundan bu bulgular arasında doğrudan nedensel bağlantı kurulamaz.

Sonuç olarak, taekwondo sporcularında yaralanma kaygısının cinsiyet, yaş ve spor deneyimine göre belirli boyutlarda farklılaştığı, sakatlık durumuna göre ise anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bulgular, yaralanma kaygısının yalnızca fiziksel sonuçlarla sınırlı olmadığını; sosyal destek, sportif yeterlilik ve yeniden yaralanmaya ilişkin endişelerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Öneriler

Araştırmanın kesitsel yapısı ve değişkenlerin ayrı ayrı incelenmesi nedensel çıkarımları sınırlandırmaktadır. Gelecek araştırmalarda yaralanmanın şiddeti, rehabilitasyon süreci ve müsabaka düzeyi gibi değişkenlerin birlikte değerlendirilmesi; uygulamada ise sporcuların fiziksel iyileşme süreçlerinin psikolojik kaygı değerlendirmeleriyle desteklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Altarriba-Bartes, A., Drobnic, F., Til, L., Malliaropoulos, N., Montoro, J. B., & Irurtia, A. (2014). Epidemiology of injuries in elite taekwondo athletes: Two Olympic periods cross-sectional retrospective study. *BMJ Open, 4*(2), Article e004605. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2013-004605

Bingöl, E., Tiryaki, K., Tümtürk, İ., & Özden, F. (2025). Investigation of exercise-related leg pain, fear of pain, kinesiophobia, and injury anxiety in athletes. *BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation, 17,* Article 40. https://doi.org/10.1186/s13102-025-01079-5

Büyüköztürk, Ş. (1997). Araştırmaya yönelik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 3*(4), 453-64.

Büyüköztürk, Ş. (2017). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: *İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (23. bs.). Pegem Akademi.

Caz, Ç., Kayhan, R. F., & Bardakçı, S. (2019). Adaptation of the sport injury anxiety scale to Turkish: Validity and reliability study. *Turkish Journal of Sports Medicine, 54*(1), 52–63. https://doi.org/10.5152/tjsm.2019.116

Çakır, Z., & Kısa, C. (2021). Farklı kategoride yarışan taekwondocuların spor yaralanmalarına karşı, kaygı durumlarının incelenmesi. *The Online Journal of Recreation and Sport, 10*(3), 18–30. https://doi.org/10.22282/ojrs.2021.85

Drew, M. K., Vlahovich, N., Hughes, D., Appaneal, R., Peterson, K., Burke, L., ... & Waddington, G. (2017). A Multifactorial evaluation of illness risk factors in athletes preparing

for the Summer Olympic Games. *Journal of Science and Medicine in Sport, 20*(8), 745-750. https://doi.org10.1016/j.jsams.2017.02.010

García Blanco, C., Vazquez-Mendez, A., Conde, O., & Mollinedo-Cardalda, I. (2025). Epidemiology of injuries in high-performance taekwondo: A systematic review. *Cureus, 17*(9), Article e93356. https://doi.org/10.7759/cureus.93356

Hu, Y., Fu, Z., Torres, M., Luo, W., Tang, B., Zhu, D., Zhao, P., Li, Y., Fong, D. T. P., & Wang, D. (2026). The relationship between training load and injury risk in taekwondo: A systematic review. *BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation, 18,* Article 92. https://doi.org/10.1186/s13102-025-01481-z

Ivarsson, A., & Johnson, U. (2010). Psychological factors as predictors of injuries among senior soccer players: A prospective study. *Journal of Sports Science and Medicine, 9*(2), 347–352.

Kirişci, İ. (2021). Spor yaralanmaları ve sağlık personeli bulundurmanın önemi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 5*(2), 180-183.

Özcan, S., ve Karabulak, A. (2024). 2010-2023 yılları arasında ulusal alanda sporcu sakatlıkları ve yaralanmaları üzerine yapılmış bilimsel çalışmaların belirlenmesi: Bibliyometrik analiz. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 2*(1), 35-47. https://doi.org/10.5281/zenodo.11208127

Peters, M. (2019). *Everday sports ınjuries.* DK

Pieter, W., Fife, G. P., & O'Sullivan, D. M. (2012). Competition injuries in taekwondo: A literature review and suggestions for prevention and surveillance. *British Journal of Sports Medicine, 46*(7), 485–491. https://doi.org/10.1136/bjsports-2012-091011

Rex, C. C., & Metzler, J. N. (2016). Development of the sport injury anxiety scale. *Measurement in Physical Education and Exercise Science, 20*(3), 146–158. https://doi.org/10.1080/1091367X.2016.1188818

Sabah, S. (2025). Sporcuların spor yaralanması durumuna ilişkin kaygı düzeylerinin incelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 20*(1), 153–169. https://doi.org/10.33459/cbubesbd.1558725

Şenyüzlü, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinde spora katılımın saldırgan davranışlar üzerine etkilerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'inden edinilmiştir (Tez No. 331412).

Tanyeri, L. (2019). Farklı branş sporcularında yaralanma kaygısının incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13*(19), 577–591. https://doi.org/10.26466/opus.588668

Temur, C. S. (2025). The relationship between injury-related anxiety and participation motivation: Insights from athletes across competitive levels. *Pakistan Journal of Medical Sciences, 41*(6), 1770–1776. https://doi.org/10.12669/pjms.41.6.11798

Timpka, T., Jacobsson, J., Bickenbach, J., Finch, C.F., Ekberg, J. & Nordenfelt, L. (2014). What is a sports injury? *Sports medicine, 44*(4), 423-428. https://doi.org/10.1007/s40279-014-0143-4

Tracey, J. (2003). The emotional response to the injury and rehabilitation process. *Journal of Applied Sport Psychology, 15*(4), 279–293. https://doi.org/10.1080/714044197

Turgut, B., Gökçe Yüksel, P., & Naz Gürşan, İ. (2025). Lisanslı taekwondo sporcularında hareket korkusunun yaralanma sıklığı ve kas iskelet sistemi ağrısı ile ilişkisi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 10*(1), 109–114. https://doi.org/10.61399/ikcusbfd.1555375

Weinberg, R. S., & Gould, D. (2015). Spor ve egzersiz psikolojisinin temelleri (M. Şahin & Z. Koruç, Çev. ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.

AD REİNHARDT'IN RESİMLERİNDE DOĞU MENŞELERİ

Uzm. Hülya Havva YARIMCA
Gazi Üniversitesi,
hulya.yarmca2@gmail.com - 0009-0005-5000-512X

ÖZET

Avrupa resminde Ortaçağ'dan beri kompozisyonlarda yer alan yazının resimsel değere kavuşması 20 yy' da olmuştur. Modernleşme süreci olarak adlandırılan rengin, formun, yazının ve soyut şekillerin birçok şeyi ifade ettiği bu dönem içerisinde batı resmi farklı bir yola evrilmiştir. İfadenin yeni bir değer aldığı bu dönemde batılı sanatçılar gözlerini doğuya çevirip, İslam kaligrafisine ilgi duymaya başlamışlardır. Ad Reinhardt, kendi sanatını bulmak için Avrupalı kimliğinden çıkıp Asya sanatlarını inceleyen ilk ya da son Amerikalı sanatçı değildir. Bu makalede de Amerikalı sanatçı Ad Reinhardt'ın yüzeysel biçimler ve anlatımlar oluşturmasında İslam kaligrafisinden nasıl ve ne derece yararlandığı üzerine çıkarımlarda bulunulacaktır. Adına sayılı derecede araştırma yapılmış sanatçının resimleri yeni boyutlarıyla ele alınıp, batının modern resmi üzerinde doğunun tesirine vurgu yapılacaktır. Asya sanatına ait kaligrafik unsurlar açıklanıp, sanatçının bu unsurları ele alışları eserleri üzerinde anlatılacak ve ayrıca sanatçının benimsediği Zen felsefesinin son dönem yapıtlarına nasıl yansıdığı incelenecektir. Araştırma, Reinhardt'ın etkilendiği doğu ve uzak doğu kültürlerini göstermesi ve sanatının temellerini zen budizmi gibi karmaşık felsefelerle bağlayarak, bu kavramı çalışmalarında nasıl geliştirdirdiğini anlamamıza olanak sağlaması bakımından önemlidir. Çalışmanın amacı; Ad Reinhardt'ın resimlerini biçim-içerik ve anlatım bakımından çözümleyerek sanatçının sanatını oluştururken araştırdığı doğu sanatları içerisindeki kaligrafiden, ne derece yararlandığını ortaya çıkarmaktır. Sanatçının Asya yazı sanatından esinlenmiş olduğu düşünülen çalışmalarını ortaya koymak ve aynı zamanda doğu dinlerinin felsefi açıdan resimlerine nasıl etki ettiğini incelemektir. Çalışmada literatür tarama ve eser inceleme yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar çalışmanın konusu ve önemi açısından değerlendirilerek tartışılmıştır. Sanatçının geometrik soyutlamalarındaki kompozisyonel varlığın ve ritmik etkinin İslam kaligrafisindeki maliki yazı düzenlemesinden esinlenilerek var olabileceği, son dönem çalışmalarının anlatım dilinde ise baskın olarak zen

felsefesinin etkilerinin görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Kısaca, ressamın Asya Sanatına olan ilgisinin eserlerinin diline önce kaligrafik daha sonra felsefi açıdan yansıdığını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler : Ad Reinhardt 1, Kaligrafi 2, Zen Budizmi 3, Resim 4

ABSTRACT

Since the Middle Ages, writing has appeared in compositions in European painting; however, it was in the 20th century that it acquired pictorial value. During this period, described as the process of modernization, in which color, form, writing and abstract shapes expressed many things, Western painting evolved in a different direction. In this period, when expression gained a new value, Western artists turned their eyes to the East and began to take an interest in Islamic calligraphy. Ad Reinhardt was neither the first nor the last American artist to step outside his European identity and examine Asian arts in order to find his own art. In this article, inferences will be made regarding how and to what extent the American artist Ad Reinhardt benefited from Islamic calligraphy in creating surface forms and expressions. The paintings of the artist, on whom only a limited number of studies have been conducted, will be addressed in new dimensions, and the influence of the East on Western modern painting will be emphasized. Calligraphic elements belonging to Asian art will be explained; the artist's handling of these elements will be discussed through his works; and, in addition, it will be examined how the Zen philosophy adopted by the artist was reflected in his later works. The research is important in that it shows the Eastern and Far Eastern cultures by which Reinhardt was influenced and enables us to understand how he developed this concept in his works by linking the foundations of his art with complex philosophies such as Zen Buddhism. The aim of the study is to analyze Ad Reinhardt's paintings in terms of form-content and expression and to reveal the extent to which the artist benefited from calligraphy within the Eastern arts he researched while creating his art. It also aims to present the works thought to have been inspired by Asian calligraphic art and, at the same time, to examine how Eastern religions affected his paintings philosophically. In the study, literature review and work analysis methods were used together. The results obtained were evaluated and discussed in terms of the subject and importance of the study. It was concluded that the compositional presence and rhythmic effect in the artist's geometric abstractions may have arisen through inspiration from the Maliki script arrangement in Islamic calligraphy, while the effects of Zen philosophy are predominantly seen in the language of

expression of his later works. In brief, it may be stated that the painter's interest in Asian art was reflected in the language of his works first from a calligraphic perspective and later from a philosophical perspective.

Keywords: Ad Reinhardt 1, Calligrapy 2, Zen Philosophy 3, Paint 4,

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TİYATROSUNDA KÖY VE TOPLUM GERÇEKLİĞİ: HAMDİ OLCAY'IN OYUNLARI

Dr. Öğr. Üyesi Zehra KAPLAN
Aksaray Üniversitesi
zehra.bali@hotmail.com - 0000-0003-0621-2269

ÖZET

Toplumsal ve siyasal olaylar hayatla iç içe bir sanat dalı olan tiyatroyu yakından ilgilendirir. Cumhuriyet döneminin önemli temsil alanlarından biri olan tiyatro, bu dönemde toplumu eğitme ve aydınlatma misyonunu her zamankinden fazla taşır. Hamdi Olcay (1910-1986), tiyatronun ciddi bir sanat dalı olduğu bilincinin yerleşmeye başladığı 1940'lı yılların ortasından itibaren Türk edebiyatında oyun yazarlığıyla görünmeye başlar. *Kafa Kağıdı* (1945), *Sevilen Adam* (1947), *Günlerden Bir Gün* (1950), *Köse ile Muhtar* (1950), *Köy Ortaoyunları: Ucuz Çoban, Elif, Tarla* (1950) ve *Altın İğne* (1961) adını taşıyan altı oyun kaleme alır. İlk oyunu *Kafakağıdı*, Cumhuriyet Halk Partisi'nin düzenlediği yarışmada sanat mükafatını kazanır ve ismini de piyesine teşvik maksadıyla verilen ödülle duyurur. Reşat Nuri Güntekin'in başkanlığını yaptığı jüride Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Süha Delilbaşı, Muhsin Ertuğrul, Suut Kemal Yetkin, Bedrettin Tuncel, Sabahattin Eyüboğlu, Nurullah Ataç gibi önemli isimler yer alır. *Sevilen Adam, Günlerden Bir Gün, Köy Ortaoyunları: Ucuz Çoban, Elif, Tarla* adlı oyunları CHP Halkevleri Temsil Yayımları arasında yayımlanır. *Köse ile Muhtar* Milli Eğitim Bakanlığı Köy Kitaplığı, *Altın İğne* ise Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Öğretim İstatistik ve Yayım Müdürlüğü bünyesinde basılır. Bu çalışmanın amacı, Hamdi Olcay'ın tiyatro yazarlığına odaklanarak oyunlarında ele aldığı toplumsal meseleleri ve bu oyunların dönemin siyasal, sosyal ve kültürel koşullarıyla ilişkisini ortaya koymaktır. Çalışmada Hamdi Olcay'ın sözü edilen altı oyunu tarihsel ve toplumsal bağlam içinde metin merkezli bir çözümleme doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu çerçevede yazarın özellikle 1945-1950 yılları arasında yazdığı oyunlarında köyü ve köy gerçekliğini tiyatrosunun merkezine yerleştirdiği görülmüştür. Olcay, özellikle köyü merkeze alan oyunlarında geleneksel tiyatro biçimleriyle köy gerçekliğini ve toplumsal dönüşümü yansıtmak istemiştir. Nitekim bu oyunların neticesinde köyün folklorik bir mekân olmanın ötesinde sosyal eşitsizliklerin, hukuk sorunlarının ve siyasal dönüşümün yaşandığı bir toplumsal alan olarak temsil edildiği görülür. Bunun yanı sıra toprak sömürüsü, yozlaşmış yerel otorite, emek istismarı, sosyal tabakaların eleştirisi, adalet, hukuk, Medeni kanun reformu ve beraberinde getirdiği bireysel özgürlükler, kadının ekonomik özgürlüğü, mesleki eğitimin önemi, millî dayanışma ruhu gibi dönemin toplum gündeminde karşılık bulan konuları oyunlarında işlemiştir.

Anahtar Kelimeler : 1940-1960 dönemi Türk tiyatrosu, Hamdi Olcay ve tiyatro oyunları, toplumcu gerçekçilik, köy gerçekliği

THE REALITY OF VILLAGE AND SOCIETY IN REPUBLICAN-ERA TURKISH THEATRE: THE PLAYS OF HAMDİ OLCAY

ABSTRACT

Social and political events are closely linked to theater, an art form deeply intertwined with life. As a significant arena for cultural expression during the Republican era, theater took on the mission of educating and enlightening society more than ever before. Hamdi Olcay (1910-1986) begins to appear in Turkish literature as a playwright from the mid-1940s onwards-a period when the awareness that theater is a serious art form has been beginning to take hold. He pennes six plays titled *Kafa Kağıdı* (1945), *Sevilen Adam* (1947), *Günlerden Bir Gün* (1950), *Köse ile Muhtar* (1950), *Köy Ortaoyunları: Ucuz Çoban, Elif, Tarla* (1950), and *Altın İğne* (1961). His first play, *Kafakağıdı*, wins the arts prize in a competition organized by the Republican People's Party, bringing him recognition through the award granted to encourage his playwriting. The jury, chaired by Reşat Nuri Güntekin, included prominent figures such as Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Süha Delilbaşı, Muhsin Ertuğrul, Suut Kemal Yetkin, Bedrettin Tuncel, Sabahattin Eyüboğlu, and Nurullah Ataç. The plays *Sevilen Adam*, *Günlerden Bir Gün* and *Köy Ortaoyunları: Ucuz Çoban, Elif, Tarla* are published as part of the CHP Halkevleri's performance series. *Köse ile Muhtar* is published by the Ministry of National Education's Village Library, while *Altın İğne* is issued by the Ministry of National Education's Directorate of Vocational and Technical Education Statistics and Publications. This study aims to examine Hamdi Olcay's work as a playwright by highlighting the social issues addressed in his plays and exploring the relationship between these works and the political, social, and cultural conditions of the era. In this study Hamdi Olcay's six plays mentioned above are evaluated within their historical and social contexts through a text-centered analysis. In this context, it is observed that the author placed the village and the reality of village life at the center of his theatrical work, particularly in the plays he wrote between 1945 and 1950. In these village-centered plays, Olcay seeks to reflect the realities of rural life and social transformation by employing traditional theatrical forms. Ultimately, these works portray the village not merely as a folkloric setting, but as a social space defined by inequalities, legal issues, and political change. Furthermore, he addresses themes that resonated with the social agenda of the era, such as the exploitation of land, corrupt local authority, the abuse of labor, critiques of social stratification, justice, the legal system, Civil Code reforms and the associated individual freedoms, women's economic independence, the importance of vocational training, and the spirit of national solidarity.

Keywords: Turkish theatre in the 1940-1960 period, Hamdi Olcay and his plays, social realism, village reality

SONSUZ KAYDIRMA KARGAŞASINDAN DİNGİNLİĞE: DİJİTAL SİBORGLAŞAN BİREYİN ALGORİTMİK KISKAÇTAN ÇIKIŞ REHBERİ- YAVAŞLIK HAREKETİ

Nurbanu Erdönmez Özdağ[1]

Algoritmaların hâkim olduğu günümüz dünyasında birey, sosyal medya kıskacından kendisini alamamaktadır: Arkadaşlarını sosyal medyadaki paylaşımlardan izlemekte, haberleri haber platformlarının sosyal medya kanallarından anlık olarak takip etmekte, hatta kendi hayatını 7/24 çevresindekilerle paylaşma ihtiyacı hissetmektedir. Algoritmalar, bireyi her geçen gün biraz daha kendisine bağımlı kılmakta, dikkat süresini en düşük seviyeye getirmektedir. Bilgi/haber bombardımanına tutulmuş sosyal medya kullanıcısı artık sosyal medya gördüklerinden başka bir şey düşünemez hale gelmiştir. Donna J. Haraway'in tabiriyle siborglaşan insan, düşünme yetisini yapay zekaya, sosyalleşme yetisini de sosyal medya araçlarına adamıştır. Algoritmalar birey akıllı telefonlara hapsetmiş, cihaz üzerinde gerçekleştirdiği her bir hareketi hesaplar hale gelmiş ve buna bağlı olarak kendi fikirlerinden başka fikirleri görmeyen, şişirilmiş bir balonun içine hapsetmiştir. Bu çalışmada, "Dijital Siborg" olan bireyin bu kıskaçtan çıkış rehberi niteliğinde "Yavaş Yemek Hareketi"nden (*Slow Food Movement*) yola çıkarak gelişen "Yavaşlık Hareketi" (*Slow Movement*) ele alınacaktır. Bu çalışma özellikle "Siborg", "Algoritma" ve "Yavaşlık Hareketi" üzerine yapılacak olan literatür çalışmalarıyla zenginleştirilecektir. Bu bağlamda çalışma, algoritmik determinizmin sonucunda ortaya çıkan sonsuz kaydırma (*scrolling*) eylemini, siborglaşan bireyin bilişsel refleks haline getiresini inceleyecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, Yavaşlık Hareketi'nin sunduğu "anda kalma", "farkında olma" halinin filtre balonu içindeki bireyi nasıl çıkartacağı tartışılacaktır. Çalışmanın nihai hedefi; algoritma kıskacında kaybolmuş bireyin dikkat süresindeki düşüşün farkına varması ve kendisinin çok geç olmadan bunun önüne geçmesine yönelik bir sorgulamaya itmesidir.

Anahtar Kelimeler: Siborg, Algoritma, Yavaşlık Hareketi, Dikkat Ekonomisi, Teknolojik Determinizm

[1] Bağımsız Araştırmacı, nurbanuerdonmez@gmail.com, ORCID: 0009-0004-0025-2141

ÇOCUK TİYATROSUNDA MEKÂNIN POETİKASI: NURAN D. ŞENER'İN OYUNLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep DEMİRCİ TAŞOVA

Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

zeynepdeta@gmail.com - https://orcid.org/0009-0007-9467-600X

ÖZET

Mekân; geleneksel tiyatro incelemelerinde çoğunlukla olayların gerçekleştiği fiziksel bir dekor, sahne tasarımı veya bir arka plan olarak değerlendirilir. Oysa çocuk tiyatrosunda mekân, çocuğun algı dünyası, psiko-sosyal gelişimi ve düşsel imgelemiyle doğrudan etkileşim hâlinde olan son derece dinamik ve poetik bir boyuta sahiptir. Gaston Bachelard, mekânın yalnızca geometrik bir uzam olmadığını insanın imgelemi, anıları, koruma/sığınma ihtiyacı ve duygusal bağlarıyla nitelik kazanan poetik bir alana dönüştüğü düşüncesinden hareketle *Mekânın Poetikası* adlı eserinde ortaya koyar. Ona göre mekân, yalnızca sınırları belirlenmiş fiziksel bir alan değildir; kişinin deneyimi, algısı ve öznelliği doğrultusunda şekillenen bir yaşantı alanıdır. Bu çalışma, Nuran D. Şener'in *Oduncunun Çocukları*, *Dedem Bebek Oldu* ve *Aliş Fezada* adlı çocuk oyunlarında mekânı, Bachelard'ın geliştirdiği fenomenolojik mekân yaklaşımı çerçevesinde incelemeyi ve oyunlardaki fiziksel mekânların çocuk karakterlerin duygusal deneyimleri, düşsel etkinlikleri ve imgelemleriyle poetik mekâna dönüşümünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Metin analizi yönteminin benimsendiği bu çalışmada mekân betimlemeleri, sahne yönergeleri ve karakterlerin diyalogları bu çerçevede incelenmiş, oyunlardaki mekânsal hareketlerin (kulübeden saraya, meydandan Masallar Ülkesi'ne, odadan fezaya) çocukların iç dünyasındaki ve imgelemindeki karşılıkları değerlendirilmiştir. Analizde ev-yuva, kulübe, saray, köşe, düşsel mekân, iç-dış diyalektiği ve imgelem kavramları ekseninde çocuk karakterlerin mekânla kurdukları ilişki çözümlenmiştir. *Oduncunun Çocukları* adlı oyunda kulübenin aile bağları, korunma, aidiyet duygusuyla bir yuvaya dönüştüğü görülmektedir. *Dedem Bebek Oldu*'da gündelik ortak alan oyun, imgelem ve masalla düşsel mekânlara açılmaktadır. *Aliş Fezada* oyununda ise Durmuş Ağa'nın odası, sınırlı fiziksel alanın çocuk imgelemiyle feza ve düşsel ülkelere doğru genişlemektedir. Çalışmanın sonucunda, çocuk oyunlarında mekânın edilgen bir dekor olmaktan çıkarak çocukların hayalleri, paylaşımcı eylemleri ve gelişen aidiyet duygularıyla biçimlenen canlı bir yaşantı alanına dönüştüğü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nuran D. Şener, Gaston Bachelard, çocuk tiyatrosu, poetik mekân, imgelem.

THE POETICS OF SPACE IN CHILDREN'S THEATRE: A STUDY ON NURAN D. ŞENER'S PLAYS

Graduate Student Zeynep DEMİRCİ TAŞOVA

Aksaray University, Institute of Social Sciences

zeynepdeta@gmail.com - https://orcid.org/0009-0007-9467-600X

ABSTRACT

In traditional theatrical analyses, space is predominantly evaluated as a physical setting, stage design, or background where events take place. However, in children's theatre, space possesses a highly dynamic and poetic dimension that directly interacts with a child's perceptual world, psychosocial development, and imaginative realm. Gaston Bachelard, in his work *The Poetics of Space*, puts forward the notion that space is not merely a geometric extension, but rather transforms into a poetic domain qualified by human imagination, memories, needs for protection/shelter, and emotional bonds. According to him, space is not just a bounded physical area; it is a lived space shaped in accordance with an individual's experience, perception, and subjectivity. This study aims to examine space within the framework of Bachelard's phenomenological approach to space in Nuran D. Şener's children's plays titled *Oduncunun Çocukları* (The Woodcutter's Children), *Dedem Bebek Oldu* (My Grandfather Became a Baby), and *Aliş Fezada* (Aliş in Space), and to reveal the transformation of physical spaces in these plays into poetic spaces through the emotional experiences, imaginative activities, and imagery of child characters. Adopting the method of text analysis, this study examines spatial descriptions, stage directions, and character dialogues within this framework, evaluating the equivalents of spatial movements in the plays (from cabin to palace, from town square to the Land of Fairy Tales, from room to outer space) within the children's inner worlds and imaginations. The analysis decodes the relationship established by child characters with space along the axes of home-nest, cabin, palace, corner, imaginary space, inside-outside dialectic, and concepts of imagination. In the play *Oduncunun Çocukları*, it is observed that the cabin transforms into a home with family ties, protection, and a sense of belonging. In *Dedem Bebek Oldu*, the everyday common space opens up to imaginary spaces through play, imagination, and fairy tales. In *Aliş Fezada*, however, Durmuş Agha's room expands from a limited physical area toward outer space and imaginary lands through the child's imagination. As a result, the study demonstrates that space in children's plays ceases to be a passive décor and turns into a living, experienced space shaped by children's dreams, participatory actions, and developing sense of belonging.

Keywords: Nuran D. Şener, Gaston Bachelard, children's theatre, poetic space, imagination

GİRİŞ

Mekân, tiyatro eserlerinde yalnızca dramatik olayların gerçekleştiği fiziksel bir alan değil, eserin anlam dünyasını biçimlendiren ve karakterlerin deneyimleriyle ilişki kuran temel unsurlardan biridir. "Mekânlar, edebi eserlerde hatırlamanın, nostaljinin, kültürel birikimin, sosyolojik değişimin, insan ruhunu anlama çabalarının bir parçası olarak somut gerçeklikleri birer olgu yahut duyguya dönüştürür" (Balık, 2016, s. 119). Sahnenin fiziksel özellikleri, karakterlerin hareket alanı ve olayların gerçekleştiği çevre, dramatik yapının biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynar. Ancak geleneksel tiyatro anlayışında mekân ve sahne tasarımı, olayların gerçekleştiği nesnel, nötr ve statik bir dekor olarak değerlendirilmiştir. Felsefi düzlemde mekânı pasif bir dekor olmaktan çıkaran Heidegger, insanın mekânla ve dünyayla kurduğu bu bağı, "Dünyadaki-Varlık olarak oradaki-Varlık daha şimdiden o sıradaki bir 'dünya'yı açığa çıkarmıştır" (2004, s. 166) ifadesiyle açıklar. Bu yaklaşım, sahne mekânının verilmiş nesnel bir sınırdan ibaret olmadığını, insanın eylemleri ve varlığıyla biçimlenen dinamik bir evren olduğunu gösterir. Mekânın fiziksel tasarımı ve somut yapısı öne çıkarılırken, insan öznesiyle kurulan duygusal ve imgesel bağ sıklıkla arka planda kalır. Böylece mekân, karakterlerin içinde yer aldığı pasif ve edilgen bir ortama dönüşür. Oysa mekân; karakterlerin anıları, yaşantıları ve duygularıyla biçimlenen canlı bir yaşantı alanıdır. Dolayısıyla tiyatro metin çözümlemesi, mekânın sınırlarını aşarak karakterlerin zihnindeki psikolojik ve simgesel karşılıkları okumayı gerektirir.

Çocuk tiyatrosunda mekân, bu statik kalıplardan sıyrılarak çok daha dinamik, esnek ve poetik bir nitelik kazanır. San'ın vurguladığı üzere: "Bilinen bir gerçek, çocuğun yaşamla kurduğu ilişkiler yumağının büyük bir bölümünün 'oyun' ve 'imgeleme' içinde geçtiğidir" (2019, s. 573). Sahne mekânı; çocuğun algı dünyası, psikososyal gelişimi ve sınırsız düş gücüyle sürekli etkileşim halindedir. Sahnedeki basit ahşap bir kulübe veya köşedeki minder, çocuk kahramanın yüklediği imgesel anlamlar ve duyduğu aidiyet ölçüsünde genişler, dönüşür ve değer kazanır. Çocuk için mekân, duvarlarla örülü somut bir yapı değil; oyun ve imgelemle sürekli yeniden kurulan düşsel bir sahadır. Bu duygusal ve imgesel bağı kavramada Fransız filozof Gaston Bachelard'ın *Mekânın Poetika*sı adlı eserinde geliştirdiği fenomenolojik yaklaşımı temel bir zemin sunmaktadır. Bachelard, mekânı yalnızca geometrik ölçülerle tanımlanan nesnel bir alan olarak değil, insanın deneyimleri, duyguları ve imgelemiyle anlam kazanan "yaşanmış mekân" olarak değerlendirir. Yazar, mekânın insan ruhunda ve belleğinde bıraktığı derin izleri şöyle ifade etmektedir: "Yalnızca anılarımız değil, unuttuklarımız da içimizde 'barındırılmıştır'. Bilinçsizliğimiz 'barındırılmıştır'. Ruhumuz bir oturma yeridir. Ve 'evleri', 'odaları' sürekli anımsayarak kendi içimizde oturmayı öğreniriz" (Bachelard, 2015, s. 32). Bachelard'ın kuramında yer alan topofili (mekânseverlik), ev-yuva, kulübe, köşe, krizalit ve içerisi-dışarısı diyalektiği gibi temel kavramlar; insanın sığınma, korunma, ait olma ve düş kurma ihtiyaçlarının mekânsal karşılıklarını anlamlandırmada işlevsel birer çözümleme aracı niteliğindedir.

İncelenen oyunların yazarı Prof. Dr. Nuran D. Şener, Sorbonne Üniversitesi'nde tamamladığı pedagoji doktorası ve çocuk eğitimi üzerine araştırmalarıyla öne çıkan bir akademisyendir[67] (Kamera Arkası, t.y.). Yazar, çocuk tiyatrosu ve sinemasındaki

[67] Prof. Dr. Nuran D. Şener (d.1935): İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Pedagoji Bölümü ve Gazetecilik Enstitüsü mezunudur. Sorbonne Üniveristesi'nde doktora yapan Şener, Türk

yönetmenlik tecrübesiyle çocuk dünyasının zihinsel ve duygusal katmanlarına hâkimdir. Bu disiplinlerarası ve pedagojik birikim, oyunlarında sahne mekânının çocuğun algı dünyasına uygun biçimde esnek, poetik ve yaşantısal olarak kurgulanmasına zemin hazırlamaktadır.

Literatürde çocuk tiyatrosunda mekânın poetik dönüşümünü ele alan çalışmaların sınırlılığı bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Nuran D. Şener'in *Oduncunun Çocukları*, *Dedem Bebek Oldu* ve *Aliş Fezada* adlı çocuk oyunlarında mekânı, Bachelard'ın fenomenolojik mekân yaklaşımı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda oyunlarda yer alan fiziksel mekânların çocuk karakterlerin duygusal deneyimleri, oyun eylemleri ve imgelemleri aracılığıyla poetik mekâna nasıl dönüştüğü ele alınmaktadır. Nitel metin analizi yönteminin benimsendiği çalışmada; mekân betimlemeleri, sahne yönergeleri ve karakter diyalogları doküman incelemesi tekniğiyle elde edilerek değerlendirilmiştir. Oyunlarda öne çıkan kulübeden saraya, meydandan Masallar Ülkesi'ne, odadan fezaya uzanan mekânsal hareketlerin çocuk karakterlerin iç dünyalarındaki ve imgelemlerindeki karşılıkları incelenmiştir. Analizde ev-yuva, kulübe, saray, köşe, düşsel mekân, iç-dış diyalektiği ve imgelem kavramları ekseninde çocuk karakterlerin mekânla kurdukları ilişki çözümlenmiştir. Analizlerin dayandığı Bachelard'ın kuramsal çerçevesi ise bir sonraki bölümde ayrıntılandırılmaktadır.

1. GASTON BACHELARD VE MEKÂNIN POETİKASI

Gaston Bachelard'ın *Mekânın Poetikası* adlı eseri mekânı yalnızca fiziksel sınırları, geometrik ölçüleri ve mimari özellikleri üzerinden değerlendiren rasyonel yaklaşımlardan ayrılır. Bachelard, mekânı nesnel bir alana indirgeyen yaklaşımları eleştirerek insanın belleği, düşleri, duyguları ve yaşantılarıyla biçimlenen fenomenolojik bir kuram geliştirir. Bu yaklaşımda mekân yalnızca içinde bulunulan edilgen bir yer değil; insanın yaşantıları, imgesel bağları ve deneyimleriyle anlam kazanan varoluş alanıdır. Mekânın anlamı, fiziksel niteliklerinin yanı sıra bireyin onunla kurduğu duygusal ve imgesel bağlarla şekillenir.

Bachelard'ın yaklaşımının temelinde fenomenoloji ve şiirsel imgelem yer almaktadır. Fenomenolojik bakış açısı, mekânın insan bilincinde nasıl deneyimlendiğini ve hangi anlamları kazandığını araştırmaya imkân sağlar. Şiirsel imgelem ise mekânın nesnel ve alışılmış sınırların ötesine geçerek farklı duygular, çağrışımlar ve düşsel olanaklar kazanmasını mümkün kılar. Bu nedenle Bachelard'ın kuramında ev, kulübe, köşe, yuva, içerisi-dışarısı gibi mekânsal imgeler; yalnızca fiziksel yapısıyla değil, insanda uyandırdığı anlamlarla ele alınır. Sağlam, Bachelard'ın bu özgün imge dünyasını ve mekân kavrayışını şöyle özetler:

> "Derinliği, yuvarlaklığı ve uçsuz bucaksızlığı irdeler. Salyangozun, deniz kabuğunun kıvrımlarını; kuyunun, aynanın derinliğini; nohut kadar evleri mercek altına alır. Boş çekmecelerin, kilitli dolapların imgelerini çözümler. Orman kenarındaki kulübenin, göl

sinemasının ilk kadın yönetmen ve senaristlerinden biri olarak *Aydedeye Gidiyoruz* (1964), *Suçlu Çocuklar* (1966) ve *Oduncunun Çocukları* (1966) filmlerini çekmiştir. *Çocuk Tiyatrosu ve Beş Piyes* (1966) ve *Çocuk Eğitim Rehberi* (1967) gibi kitaplarının yanı sıra çocuklar için masal plakları ve sahne oyunları kaleme almıştır. (20.09.2026 tarihinde https://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/nuransener.html adresinden alındı.)

> kenarındaki evin, suyun ve ateşin imgelemini araştırır. Şiirsel bir dille fenomenoloji üzerine düşünür" (2022, s. 243).

İnsanın duygusal dünyasında yer etmiş mekânları anlamak isteyen Bachelard, bu süreci "mekân-çözümleme, özel yaşamımızla ilgili mekânların dizgesel ruhsal çözümlemesi" (2015, s. 41) şeklinde tanımladığı topoanaliz kavramıyla açıklar. Gutiérrez Hernández ise "Topoanaliz temellerini betimsel psikoloji, derinlik veya analitik psikoloji, psikanaliz ve fenomenolojiden alır" (2016, s. 69) diyerek kavramın dayandığı disiplinlerarası zemini vurgular. Bachelard mekânı geometrik bir ölçü olmaktan çıkarıp imgelemle yaşanılan bir sığınağa dönüştürürken şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "İmgelemin kavradığı mekân, geometricinin ölçümüne ve düşüncesine açık mekâna kayıtsız kalamaz. İçinde yaşanmış bir mekândır bu. Yalnızca olgusallığıyla değil, imgelemin bütün kayırıcılıklarıyla yaşanmış bir mekândır" (2015, s. 30). Bu doğrultuda yaşanmış mekân; nesnel ve ölçülebilir alanın ötesine geçerek insan deneyimi, duyguları ve imgelemiyle derinlik kazanır. Bu sebeple mekân insanın iç dünyasından ve kişisel yaşantılarından bağımsız ele alınamaz. "İnsanlar; mekânları biçimlendirirken, yine aynı mekânlar insanların hatıralarını, duygularını, düşüncelerini, bilinçliklerini, bilinçdışlıklarını ve ruhlarını şekillendirerek barındırmaktadır" (Adıgüzel Özbek, 2015, s. 181). İnsanın mekânla kurduğu bu çok katmanlı bağ, Bachelard'ın kuramında şu temel kavramlar etrafında şekillenmektedir:

Topofili (Mekânseverlik): Topofili; insanın sevdiği, bağ kurduğu, kendini güvende hissettiği ve duygusal anlamlar yüklediği "mutluluk mekânlarının" araştırılmasıdır. Bachelard, topofili araştırmalarını şöyle ifade eder: "Gerçekten de çok basit imgeleri, mutluluk mekânı'nın imgelerini incelemek istiyoruz. Araştırmalarımıza, bu yönelim çerçevesi içinde mekânseverlik [topophilie] adı verilebilir. Bu araştırmalar, sahip olduğumuz mekânların, rakip güçlere karşı savunduğumuz mekânların, sevdiğimiz mekânların insansal değerini belirlemeyi amaçlıyor" (2015, s. 30). Bu yaklaşım; mekânı yalnızca fiziksel boyutları, geometrisi üzerinden değil, insanın zihninde ve ruhunda uyandırdığı sığınma, yakınlık ve aidiyet duygusu üzerinden değerlendirir. Dolayısıyla bir mekânın değeri fiziksel büyüklüğüyle değil; bireyin onu nasıl deneyimlediğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu duygusal bağın ve koruyucu sığınağın en temel odağı ise insanın dünyaya ilk adımını attığı "ilk evren" olan evdir. Bachelard'ın ifadesiyle, "Çünkü evimiz bizim dünya köşemizdir. Bizim -sık sık yinelendiği gibi- ilk evrenimizdir. Ev, gerçek bir kozmostur" (2015, s. 36). Bu bağlamda ev, bireyin yalnızca barındığı bir yer değil, anıları ve çocukluk düşleriyle anlam kazanan bir yaşam alanıdır. Tekin evin bu niteliğini, "Eserde ev sadece bir barınak olarak aktarılmaz; anıların, yaşanmışlıkların ve duygusal izlerin iç içe geçtiği bir zihinsel sığınak olarak yorumlanır" (2026, s. 139) sözleriyle ifade eder. Dış dünyanın tekinsizliğine karşı korunaklı bir sınır çeken ev; bireyin varoluşsal olarak kökleşmesine ve düş kurma özgürlüğüne olanak sağlar. Bachelard bu durumu, "Ev, düşü barındırır, düş kuranı korur; ev, dinginlik içinde düş kurmamızı sağlar" (2015, s. 39) sözleriyle ifade eder. Böylece topofilik ilişki, geometrik mekânın nesnel sınırlarını aşarak karakterlerin iç dünyasında güven, aidiyet ve paylaşım üreten varoluşsal bir yuvaya dönüşür. Bu koruyucu sığınak algısı; barınma eyleminin en ilksel ve yalın biçimlerini çözümlemek üzere kulübe ve krizalit imgeleriyle daha da derinleşir.

Kulübe ve Krizalit İmgeleri: Topofiliyle somutlaşan koruyucu sığınak algısı, barınmanın en yalın biçimleri olan kulübe ve krizalit imgeleriyle belirginlik kazanır. Bachelard'a göre kulübe, mimari gösterişten uzak barınma eyleminin en yalın halidir. Yazar bu yapıyı, "Kulübe, kendi yaşamını sürdürmek için dallanmalara gerek duymayan en basit insan bitkisidir… Bu gerçekleşir gerçekleşmez, kulübe odaklaşmış yalnızlığa dönüşür" (Bachelard, 2015, s. 67) sözleriyle tanımlar. Bu yönüyle kulübe, yalnızlık ve korunma duygusunun en yoğun biçimde yaşandığı bir sığınaktır. Dışsal bir barınak olan kulübenin yarattığı bu güven alanı, insanın kendi kabuğuna çekilmesini simgeleyen "krizalit" (koza) imgesiyle bütünleşir. Krizalit; öznenin dış dünyanın tehditlerine karşı kendi kabuğuna çekildiği ve zihinsel bir dönüşüm geçirdiği düşsel bir geçiş alanıdır. Bachelard, krizalitin sunduğu korunma ve içe kapanmayı şöyle ifade eder: "İçinden çıkan varlığın başka yere ait bir varlık olması, yayılmasının daha geniş olması ölçüsünde dinginlik daha yoğun, krizalit daha kapalıdır" (2015, s. 101). Krizalit veya kabuk yapısı; varlığı kendi içinde şekillendirip olgunlaştıran, dönüşüm yolculuğunu başlatan korunaklı bir sığınaktır. Bu bağlamda krizalit, yalnızca edilgen bir saklanma yeri değil; bireyin kendi öz varlığına dönerek zihinsel dönüşümünü hazırladığı dokunulmaz bir varoluş köşesidir.

İçerisi ve Dışarısı Diyalektiği: Bachelard'ın mekân anlayışında içerisi ve dışarısı, yalnızca mimari sınırlarla ve mekânsal bir duvarla birbirinden ayrılan iki nesnel alan değildir. İçerisi çoğunlukla yakınlık, mahremiyet ve korunma hissiyle ilişkilendirilirken; dışarısı açıklık, uzaklık ve bilinmeyenle karşılaşma olasılığını çağrıştırır. Ancak bu anlamlar katı ve değişmez değildir. Bachelard, *Mekânın Poetikası*'nda içerisi ve dışarısı arasındaki ilişkiyi bir diyalektik olarak ele alır. Bu yaklaşım, iki alanın birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığını aksine karşılıklı olarak birbirini şekillendirdiğini savunur. İçerinin anlamı dışarısıyla kurduğu karşıtlık üzerinden belirginleşirken, dışarının anlamı da içerinin sağladığı sınır ve yakınlık duygusuyla kurulur. Bachelard, bu durumu şöyle aktarır: "Dışarı ve içeri, bir 'gel git' diyalektiği oluşturur ve bu diyalektiğin apaçık geometrisi, onu eğretileme alanlarına taşır taşımaz tıkanıp kalmamıza neden olur. Her şey hakkında bir karar oluşturan evet ve hayır diyalektiğinin keskin netliğine sahiptir" (2015, s. 262-263). Sınırların bu denli geçişken olması içerisinin her zaman güvenli, dışarısının da her zaman tehlikeli olmadığını gösterir. Yazara göre önemli olan, bu mekânsal karşıtlıkların insan düşlerinde ve deneyimlerinde nasıl anlam kazandığıdır. Bu sebeple içerisi ve dışarısı diyalektiği, mekânın fiziksel sınırlarını aşarak insanın dünyayı algılama ve deneyimleme biçimine uzanan bir düşünme alanı sunmaktadır.

Köşe ve Büzüşme Fenomenolojisi: Bachelard'ın mekân düşüncesinde köşe, insanın kendisini dış dünyadan soyutladığı, yalnız kalabildiği ve iç dünyasına yöneldiği küçük bir sığınaktır. Yazar köşenin işlevini şöyle tanımlar: "Köşe öncelikle, bize varlığa özgü değerlerin ilkini, hareketsizliği sağlayan bir sığınaktır. Varlığımın güvenli, yakın yeridir. Köşe bir tür yarı-hücredir, yarısı duvar, yarısı kapı bir hücre" (Bachelard, 2015, s. 180). Köşenin bu korunaklı ve içselleştirilmiş yapısı, bedenin kendi içine kapanacağı ilksel bir alan olarak deneyimlenmesine zemin hazırlar. Bachelard, ev ve oda köşelerini insanın sıkışıp büzüşmek istediği küçük mekânlarla birlikte değerlendirmektedir: "Bir evdeki her köşe, bir odadaki her duvar köşesi, insanın sıkışıp büzüşmek istediği her küçük mekân imgelem için

bir yalnızlıktır, yani tohum halinde bir oda, tohum halinde bir evdir" (2015, s. 179-180). Bu tür mekânlar, düşsel düzeyde barınma ve korunma anlamı kazanır. Büzüşme, yalnızca bedenin fiziksel olarak dar bir alana çekilmesi değil; dış dünyanın genişliğinden uzaklaşarak kişinin kendi sınırlarını belirleme ve yalnızlığı deneyimleme biçimidir. Köşe ve büzüşme fenomenolojisi, mekânın fiziksel boyutlarıyla insanın içsel yaşantısı arasındaki bağı anlamaya olanak tanır.

Geometrik Ölçünün Aşılması ve Düşsel Genişleme: Mekân yalnızca mimari planların ve katı duvarların sınırladığı geometrik bir uzam değildir. Düş aracılığıyla mekân fiziksel sınırlarını aşarak sonsuzluğa genişler. Yazar bu durumu "içsel uçsuz bucaksızlık" olarak tanımlar. Ona göre hakiki uçsuz bucaksızlık, dış dünyadaki nesnel ve fiziki uzamın büyüklüğünden çok; öznenin kendi içine çekildiği düş kurma eyleminin yarattığı varoluşsal bir genişlemedir. Bachelard bu genişlemeyi şöyle ifade eder:

> "Sonsuz büyüklük bizim içimizdedir. Yaşamın frenlediği, tedbirliliğin durdurduğu, buna karşın yalnız kaldığımızda yeniden bulduğumuz bir tür varlık genleşmesiyle ilişkilidir. Hareketsiz kalır kalmaz, ötelerdeyizdir; sonsuz büyüklükte bir dünyada düş kurarız. Sonsuz büyüklük, hareketsiz insanın hareketidir. Sonsuz büyüklük, dingin düş kurmanın dinamik özelliklerinden biridir" (2015, s. 233).

Bu bağlamda şiirsel imgelem, mekânı geometrik duvarların ötesine taşıyarak en dar köşeyi bile sınırsız bir evrene dönüştürür. Fiziksel sınırlarla kısıtlanmayan özne, düş kurarak kapalı bir mekânı içsel bir derinlikle yeniden inşa eder. Bu bakımdan Bachelard'a göre bir alanın gerçek büyüklüğü geometrik boyutlarla değil, orada kurulan düşlerin genişliği ve yarattığı poetik derinlikle ölçülmektedir.

2. *ODUNCUNUN ÇOCUKLARI*'NDA MEKÂNIN POETİKASI

Nuran D. Şener'in üç perdeden oluşan *Oduncunun Çocukları* adlı oyununda olaylar; oduncunun dağ başındaki kulübesi ve bahçesi, tekinsiz orman, saray odası ve taht odası arasında gelişmektedir. Oyundaki temel çatışma ve dönüşüm, kulübe ile saray arasındaki değer ve aidiyet karşıtlığı üzerinden biçimlenir. Bu sebeple oyunun mekânsal yapısı Bachelard'ın ev-yuva, korunma, düş kurma, içtenlik kavramları ve iç-dış diyalektiği ekseninde değerlendirilmektedir.

2.1. Kulübe ve Bahçesi: Paylaşım, Birliktelik ve Yuva İmgeleri

Oyunun "Dağda oduncunun kulübesinin bahçesinde" (D. Şener, 1966a, s. 19) ifadesiyle başlaması kulübeyi olayların temel odak noktasına yerleştirir. İlk bakışta bu mekân yoksul ve maddi olanakları sınırlı bir yaşam alanını temsil eden küçük bir dağ kulübesidir. Ancak bu fiziki sınırlılık, yazarın "İmgelemin kavradığı mekân, geometricinin ölçümüne ve düşüncesine açık mekâna kayıtsız kalamaz. İçinde yaşanmış bir mekândır bu. Yalnızca olgusallığıyla değil, imgelemin bütün kayırıcılıklarıyla yaşanmış bir mekândır" (Bachelard, 2015, s. 30) tespiti doğrultusunda kavramsal bir derinlik kazanır. Bu bağlamda kulübe; fiziksel büyüklüğü, lüksü ve mimari ihtişamından ibaret bir "olgusallık" olmaktan çıkarak aile içi sevgi, dayanışma ve imgelemin biçimlendirdiği "yaşanmış bir mekâna" ve koruyucu bir sığınağa dönüşür. Oyunda çocukların kulübenin bahçesinde oyun oynamaları, annenin çocuklarıyla ilgilenmesi ve oduncunun akşam eve dönmesi bu mekânda huzurlu bir aile

yaşantısının kurulduğunu gösterir. Böylece kulübe, yalnızca fiziksel özellikleriyle sınırlı yoksul bir barınak olmaktan sıyrılarak aile fertleri arasındaki sevgi, dayanışma ve paylaşma bağlarıyla anlam kazanan varoluşsal bir yuvaya dönüşmektedir. Mekânın gerçek değeri, fiziksel büyüklüğünden veya gösterişinden değil, içinde yaşayan bireylerin birbiriyle ve mekânla kurduğu duygusal bağlarla belirlenmektedir.

Kulübenin dar fiziksel sınırları paylaşma yoluyla genişler. Oduncunun ormanda bulduğu kayıp küçük prensleri kulübeye getirmesi üzerine evdeki çocuklar kendi yataklarını, yiyeceklerini paylaşmaya ve gece onlara masal anlatmaya gönüllü olurlar. Böylece kulübe, yalnızca oduncunun ailesinin barındığı özel bir yaşam alanı olmaktan çıkarak kaybolan çocukları da içine alan korunma ve paylaşma duygularının yaşandığı ortak bir yuvaya dönüşür. Ancak aynı mekân tüm karakterler için aynı anlama taşımaz. Ailenin kızı Yaprak, dağ başındaki bu mütevazı kulübeyi ve onun sunduğu yaşamı yetersiz bularak dışarıdaki "saray" dünyasını arzular: "Yaprak: Ben zaten burasını sevmiyorum, dağ başındaki bu kulübeyi, şu hiç değişmeyen manzarayı, sessiz hayatımızı bu yaramaz kardeşlerimi hiç ama hiç sevmiyorum" (D. Şener, 1966a, s. 25). Oysa Bachelard'ın "Ev, düşü barındırır, düş kuranı korur; ev, dinginlik içinde düş kurmamızı sağlar" (2015, s. 39) tespiti, mekânın bireye sağladığı korunaklı alan sayesinde düşsel üretimi mümkün kıldığını gösterir. Oyunda kulübe, diğer çocuklar için paylaşma, aidiyet ve korunma değerleriyle bütünleşen bir yuva niteliği taşırken; Yaprak için sınırlanmışlığın, tekdüzeliğin ve başka bir mekâna ulaşma arzusunun imgesine dönüşmektedir.

2.2. Orman: Tekinsiz Dış Dünya ve Geçiş Alanı

Oyun boyunca kulübe ve bahçesi güvenli bir "içerisi"ni simgelerken, orman tekinsiz ve tehlikeli bir "dışarısı" olarak öne çıkar. Korunaklı saray yaşamından uzaklaşan çocukların ormanda kaybolması, bu mekânsal zıtlığın somut bir göstergesidir. Bachelard, kapalı alanların sağladığı güven hissi ile dış dünyanın tekinsizliği arasındaki karşıtlığı incelerken Marcault ve Brosse'un ormana dair şu tespitine başvurur: "Özellikle orman, gövdelerinin ve yapraklarının oluşturduğu perdenin sonsuz ötesine uzanan mekânının, gözler için perde oluşturan, ama devinime açık mekânının gizemiyle, bir aşkın ruhsallıktır" (Marcault ve Brosse'tan aktaran Bachelard, 2015, s. 234). Bachelard'a göre orman, insandan çok daha eski, sınırları çizilemeyen bir dünyadır. Bu nedenle orman, çocuklar için yalnızca tehlikeli bir dış dünya değil; deneyim kazanmalarını sağlayan bir geçiş alanıdır. Güvenli yuvadan ayrılışla başlayan bu süreç, dış dünyadaki deneyim ve nihayetinde yuvaya dönüş şeklinde dairesel bir olgunlaşma yolculuğuyla tamamlanır.

2.3. Saray: Fiziksel Büyüklük ile Yaşanan Büyüklük Arasındaki Karşıtlık

Saray; büyüklüğü, ihtişamı ve sunduğu maddi imkânlarla kulübenin zıttı bir mekân olarak konumlanır. Oyun kurgusunda saray ve kulübe arasındaki bu karşıtlık, yalnızca iki farklı toplumsal yaşam biçimini göstermekle sınırlandırılamaz; karakterlerin mutluluğu hangi mekânda aradığını göstermesi bakımından da önemlidir. Yaprak'ın mevcut kulübe yaşamından ve kardeşlerinden hoşnut olmaması, mekânı zihninde düş kurmanın başlangıç noktası haline getirir:

> "Yaprak: (Kendi kendine konuşur) Saçlarımı tarıyorum, bozuluyorlar. Halbuki ben saçlarımın her zaman prenseslerin saçları gibi güzel durmasını istiyorum. Uzun ipek gibi saçlarım var tıpkı kraliçelerin gibi, yüzüm de güzel (Ayaklarının ucunda yükselir) Büyüdüğüm zaman daha da güzel olacağım (Birden ümitsizleşir, iskemlesine oturur) Niçin ben bir prenses değilim de oduncu kızıyım" (D. Şener, 1966a, s. 26).

Bachelard'ın "İmgelem, canlı edimleriyle bizi geçmişten de gerçeklikten de koparıp alır. Kapılarını geleceğe açar" (2015, s. 29) tespiti doğrultuda saray, Yaprak için henüz gerçek bir yaşantı alanı olmadan önce arzuların ve düşlerin yöneldiği imgesel bir mekâna dönüşmektedir. Yaprak, hayalindeki yaşama ulaşmak amacıyla yalan söyleyerek kendisini prenses, kardeşini orman perisi gibi gösterip saraya gider. Ancak saray ortamı doğrudan deneyimlendiğinde, söylenen yalanlar yüzünden yargılanma süreci başlar. Sarayın ihtişamı ve sunduğu görkemli giysiler Yaprak'a düşlediği mutluluğu ve aidiyeti getirmez; aksine kendisini ve kardeşini büyük bir tehdit ve tehlikenin içinde bulur. Bu süreçte Yaprak, kulübenin sunduğu koruyuculuğu ve ailenin değerini özlemle kavrar: "Şu anda kulübemizde kardeşlerimin yanında annem babamla beraber olmak için canımı bile veririm, kardeşlerim, canım kardeşlerim" (D. Şener, 1966a, s. 35). Bachelard'ın kuramında içerisi-dışarısı diyalektiği yalnızca bir yapının içi ve dışı arasındaki mekanik bir sınır değildir. Fiziksel olarak son derece büyük ve görkemli olan saray, duygusal açıdan tekinsiz bir "dışarısı" hissi verirken; yoksul kulübe, korunaklı ve sıcak bir "içerisi"ni temsil etmektedir. Oyunun sonunda kral, oduncunun çocuklarına sarayda kalmalarını ve prenslerle birlikte yaşamalarını teklif eder. Ancak çocuklar ailelerinden ve yuvalarından ayrılamayacaklarını belirterek sarayın sunduğu imkanları reddederler:

> "Yosun: Sarayda mı? kalmak mı? böyle bir şey aklımdan bile geçmez, ben dağdan, evimizden ayrılmam... (etrafına bakınır) burasını da hiç sevmedim Acar: Biz yaramaz çocuklarız ama annemize babamıza yardım ederiz. Babam artık ihtiyarlıyor, annemde ev işleri ile çok yoruluyor, yanlarında kalıp işlerini paylaşmamız lâzım. Topuz: Saray iyi ama... Bu süslü yerde annemin çörekleri kadar güzel çörekler yapabileceklerini zannetmiyorum. Tosun: Annem, babam, bizsiz mutlu olamazlar ki onları bırakamayız. Papatya: Ben ağaçların arasında, çimenlerin üstünde dans etmesini seviyorum... Kaç gündür buradayım. Her taraf çok güzel, fakat içimden dans etmek bile gelmiyor. Evimize gitmek istiyorum" (D. Şener, 1966a, s. 41).

Hatta oyunun başında kulübeyi değersiz gören Yaprak bile kararını, "Hayır, Hayır! Sarayda kalmak istemiyorum... Sizlerden ayrılamam artık... Kulübemizi, kardeşlerimi çok seviyorum" (D. Şener, 1966a, s. 41-42) sözleriyle feryat ederek kesin biçimde dile getirir. Bu durum Baudelaire'in "O debdebeli salonlarda içli dışlı olunabilecek bir köşe yoktur" (2006, s. 65) sözünü doğrular niteliktedir. Görkemli bir saray, karakterler için küçük ve mütevazı bir kulübe kadar güçlü bir aidiyet alanı sunamaz. Oyunun başında kulübeden üstün görülen saray, aidiyet ölçütü karşısında değerini yitirir. Böylece saray yalnızca barınılacak soğuk bir fiziksel mekân olarak kalırken, kulübe anıların, sevginin ve paylaşımın yaşandığı sıcak bir yuvaya dönüşmektedir. Oyunda mekânın poetik anlamının kavranması için karakterlerin evden uzaklaşması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle kulübenin gerçek değeri, yalnızca içinde yaşanırken değil, ondan uzaklaşıldığında ve yokluğu hissedildiğinde anlaşılır. Oyunun mekânsal hareketi; kulübeden ayrılış, dış dünyanın deneyimlenmesi ve

yuvanın değerinin kavranarak kulübeye dönüşü içeren dairesel bir yapı sunar. Bu dairesel yolculuk, çocuk karakterlerde olgun bir mekân ve yer bilincinin gelişmesini sağlamaktadır.

3. *DEDEM BEBEK OLDU*'DA OYUN VE İMGELEM YOLUYLA MEKÂNIN POETİKLEŞMESİ

Nuran D. Şener'in *Dedem Bebek Oldu* oyununda mekân, Bachelard'ın "yaşanan mekân" kavramına uygun olarak çocuk karakterlerin oyunu, imgelemi, taklitleri ve masal deneyimleriyle geometrik sınırlarını aşarak poetik bir görünüm kazanır. Oyunda mekân Eğlenceler Köyü'nün gündelik meydanından Masallar Ülkesi'nin düşsel atmosferine doğru genişler. Böylece gündelik mekânlar, çocuk tiyatrosunda imgelemin müdahalesiyle anında düşsel bir sahneye dönüşebilmektedir.

3.1. Eğlenceler Köyü Meydanı: Kolektif Yaşantı, Topofili ve Oyun Alanı

Oyunun birinci perdesi "Eğlence Köyü'nün meydanı" dekoruyla başlar**.** Sahne yönergesi, mekânın gündelik ve kolektif yapısını tanımlamaktadır: "Dekor: Eğlenceler Köyünün meydanı. Fonda birkaç küçük ev görülmektedir. Bir köşede Kuklacı Dede'nin el kuklası oynattığı yüksek masa, öbür köşede de Oyuncakçı Baba'nın oyuncak tezgâhı vardır. Bir köşede Fırıldakçı, Baloncu, Keten helvacı, Simitçi çocuklar görülür" (D. Şener, 1966b, s. 454). Eğlenceler Köyü meydanı çocukların, Kuklacı Dede'nin ve köylülerin ortak paylaşım alanıdır. Kuklacı Dede'nin gösterileri, Şule'nin dansı ve çocukların oyuna katılımı, meydanı pasif bir dekor olmaktan çıkarıp topluluğun birlikte ürettiği canlı bir yaşantı alanına dönüştürür. Mekândaki oyuncak tezgâhı ve kukla masası, köydeki çocukları bir araya getiren koruyucu bir odak noktası işlevi görür. Bu yönüyle meydan, yalnızca insanların gelip geçtiği fiziksel bir uzam değil; çocukların oyun, yakınlık ve birlikte hareket etme deneyimleriyle biçimlenen bir topofili (sevilen mekân) alanıdır. Bachelard, insanın sevdiği, bağ kurduğu ve insani değerlerle donattığı mekânlara tutumunu şöyle ifade eder: "Araştırmalarımıza, bu yönelim çerçevesi içinde mekânseverlik [topophilie] adı verilebilir. Bu araştırmalar, sahip olduğumuz mekânların, rakip güçlere karşı savunduğumuz mekânların, sevdiğimiz mekânların insansal değerini belirlemeyi amaçlıyor" (2015, s. 30). Kuramcının vurguladığı bu insani değer, oyunda çocukların Eğlenceler Köyü meydanıyla kurduğu duygusal ve kolektif bağda somutlaşır. Meydanın poetik değeri, fiziksel özelliklerinden ziyade burada deneyimlenen ortak yaşantılarla ortaya çıkar. Böylece meydan; çocukların birbiriyle toplumsal bağlar kurduğu, neşeyle paylaştığı ve imgelemin olanaklarıyla mekânseverlik hissi geliştirdiği sembolik ve koruyucu bir alana dönüşmektedir.

3.2. Masallar Ülkesi ve Tılsımlı Pınar: Düşsel Mekâna Geçiş

Gündelik meydan mekânı, hastalanan küçük Maviş'e tılsımlı suyu bulmak amacıyla kurulan çocuk oyunuyla genişler. Yabancı çocukların anlatımıyla meydan, imgelemde Masallar Ülkesi'ne açılır: "Birinci Çocuk: Masallar ülkesinde tılsımlı bir pınar vardır. Masal kahramanları bu sudan içerler, onun için ölümsüzdürler. Ülkenin prensinin dadısı, bu suyun hasta çocukları iyileştirebileceğini düşündü, hasta çocuklara tılsımlı su verdi" (D. Şener, 1966b, s. 49-50). Çocuklar Maviş'i iyileştirecek tılsımlı suyu alabilmek için Kuklacı Dede'yi bebek kılığına sokarak Masallar Ülkesi'ne giderler. Tılsımlı su ve masal kahramanları

gündelik gerçekliğin dışındadır. Çocuklar fiziksel sahneyi terk etmeden imgelem aracılığıyla gerçekliğin sınırlarını genişletirler. Bachelard imgelemin bu gücünü şöyle açıklar:

> "Şiirde, bilgiden vazgeçme başta gelen koşuldur; şairde meslek olarak nitelendirilebilecek bir şey varsa bu, onun imgeleri birleştirmesidir ki, bu da altık bir etkinliktir. Ne var ki, imge tüm yaşamını, şimşek gibi bir anda çakmasından, duyarlılığın tüm verilerini aşma olgusundan alır" (2015, s. 27).

Kuramcının "duyarlılığın verileri aşma" görüşü doğrultusunda Masallar Ülkesi'ndeki düşsel yolculuk boyunca sahnenin fiziksel boyutları aynı kalsa da, çocukların ve seyircinin zihnindeki mekân sonsuzlaşır. Düşsel mekân, çocuğa gündelik sınırların dışına çıkarak yeni imkânları deneyimleme şansı sunar. Böylece oyundaki mekânsal dönüşümün; Eğlenceler Köyü'ndeki gündelik mekândan, oyunla yaşanan (anlamlandırılan) mekâna oradan da masal ve imgelem aracılığıyla düşsel mekâna doğru evrildiği görülmektedir.

3.3. Köşe İmgesi ve Gündelik Mekâna Yeniden Dönüş

Maviş'in sahnenin bir köşesinde yastıklara büzülmüş olması, onun fiziksel rahatsızlığının ötesinde psikolojik bir içe kapanış yaşadığını gösterir. Maviş arkadaşları ile dans etmek isterken ailesinin oyuncak satması yönündeki baskısı nedeniyle hastalanmış gibi davranmaktadır: "Maviş, bir köşede yastıklarına dayanmış uyuklamaktadır. Ablası yanında oturmuş iş işlemektedir" (D. Şener, 1966b, s. 61). Sahnede betimlenen bu durum, Bachelard'ın köşe fenomenolojisiyle birebir örtüşür. Yazar, köşeyi insanın yalnızlığı ve içsel sığınağı olarak tanımlar: "İşte düşüncelerimizin çıkış noktası: Bir evdeki her köşe, bir odadaki her duvar köşesi, insanın sıkışıp büzüşmek istediği her küçük mekân imgelem için bir yalnızlıktır, yani tohum halinde bir oda, tohum halinde bir evdir" (Bachelard, 2015, s. 179-180). Burada vurgulanan "sıkışıp büzüşme" eylemi doğrultusunda sahnenin köşesi ve yastıklar; Maviş'in dış dünyanın zorlamalarından kaçarak sığındığı koruyucu bir dinlenme alanına dönüşür. Oyunun sonunda tılsımlı su testisi Masallar Ülkesi'nden kaçarken kırılarak köye getirilemese de çocuklar, yaşanan dostluk ve dayanışma deneyimiyle Maviş'in iyileşmesini kutlamak üzere yeniden Eğlenceler Köyü meydanında toplanırlar: "Dede ortaya doğru yürür, ıngalıyarak dans etmeye başlar, çocuklar etrafına toplanırlar onlarda dans ederler" (D. Şener, 1966b, s. 64). Bu son sahne, oyunun başındaki kolektif mekân anlayışını yeniden inşa etmektedir.

Masallar ülkesine yapılan yolculuğun ardından karakterlerin Eğlenceler Köyü'nde yeniden bir araya gelmesi, mekânsal hareketin gündelik hayata dönüşle tamamlandığını gösterir. Eğlenceler Köyü fiziksel açıdan başlangıçtaki mekânla aynı olsa da deneyimsel açıdan artık aynı değildir; çocukların oyunları, düşsel yolculuk ve Maviş'in iyileşmesi bu alana yeni bir yaşantı boyutu kazandırmıştır. Oyunun dairesel mekânsal hareketi şu şekilde özetlenebilir: Eğlenceler Köyü (meydan/oyunla anlamlandırılan mekân), Masallar Ülkesi (tılsımlı su ve düşsel karşılaşmalar), Eğlenceler Köyü (yeniden ortak alana dönüş). Bu yapıda poetik durumu sağlayan temel unsur, fiziksel çevrenin ortadan kalkması değil, karakterlerin yaşantısındaki dönüşümle mekânın yeniden anlam kazanmasıdır.

4. *ALİŞ FEZADA'* DA DÜŞSEL YOLCULUK VE MEKÂNSAL GENİŞLEME

Oyunda mekân; Durmuş Ağa'nın odası, ev bahçesi, İyilikler Ülkesi ve saraydaki taht odası ekseninde şekillenir. Oyunun dikey (füzeyle fezaya yükselme imgesi) ve yatay (oda, bahçe ve saray düzlemi) mekân kurgusu, Bachelard'ın evin sunduğu koruyucu mahremiyet ve düşsel genişleme ilkesine dayanır. Oyunun poetik mekân açısından önemi, karakterlerin gerçekleştirdiği uzay yolculuğunun aslında fiziksel olarak ev ortamından hiç ayrılmadan, çocukların imgelemi ve rüyaları aracılığıyla deneyimlenmesinden kaynaklanmaktadır.

4.1. Durmuş Ağa'nın Odası: Gizli Hazırlık ve Saklanma Mekânı

Oyun, gece vakti Durmuş Ağa ve Gülsüm Teyze'nin uyuduğu, gündelik eşyalarla sınırlanmış iç mekân dekoruyla başlar. Yetişkinler için yalnızca sıradan bir uyku alanı olan bu oda, çocukların içeri girmesiyle Ay'a yolculuk planlarının yapıldığı bir yere dönüşür. Ayşe'nin karanlıkta sehpayı devirmesi üzerine Aliş'in onu tutup odanın bir köşesine çekmesi, mekânın çocuklar tarafından geçici bir sığınak ve saklanma alanı olarak anlamlandırıldığını gösterir: "Aliş: Uyandırdın işte onları (Ayşe'nin elinden tutar bir köşeye çeker) Gel çabuk şuraya saklanalım" (D. Şener, Aliş Fezada, 1966c, s. 121). Yazar, *Mekânın Poetikası*'nda, bir köşeye çekilerek çevresini nasıl korunaklı bir alana çevirdiğini şöyle açıklar: "Bir köşeye sığındığımızda, kendini iyice gizlenmiş olarak duyumsayan bedenimizin çevresinde düşsel bir oda oluşur. Gölgeler duvar haline geliverir, bir mobilya bir engel, bir örtü bir çatıdır" (Bachelard, 2015, s. 180). Çocukların odanın bir köşesine sığınması, Bachelard'ın ifade ettiği imgesel dönüşümün sahnedeki somut bir karşılığıdır. Çocuklar için bir mobilya ya da duvar gölgesi, yetişkinlerin bakışından koruyan "düşsel bir duvara" dönüşür. Saklanma anının hemen ardından Aliş'in, "Bu gece Ay'a gidiyoruz" (D. Şener, 1966c, s. 123) sözüyle dile getirdiği eylem ise odanın görünmez sınırlarını tamamen ortadan kaldırır. Çocuklar henüz fiziksel olarak mevcut mekândan ayrılmamış olsalar da konuşmaların odağı ve çocukların beklentileri odanın dar sınırlarını aşmaktadır. Aliş için Ay, cesaretini kanıtlayacağı bir yerken, Esin'in "Babamın füzesi ile aya gitmeyi bende isterdim. Yepyeni şeyler görüp kim bilir neler öğrenirdim" (D. Şener, 1966c, s. 124) sözü, yolculuğa bir keşif değeri yüklemektedir. Ayşe'nin yolculuğun tehlikelerine ilişkin soruları uzak bir mekânda yaşanabilecek kaygıların varlığını ortaya koyar. Bachelard, imgelemin insanı mevcut gerçeklikten çıkarıp henüz yaşanmamış düşsel ihtimallere taşımasını şöyle ifade eder: "İmgelem, canlı edimleriyle bizi geçmişten de gerçeklikten de koparıp alır. Kapılarını geleceğe açar" (2015, s. 29). Çocuklar henüz deneyimlemedikleri bu yolculuğu, arzuları ve beklentileriyle şimdiden yaşarlar. Böylece çocuğun bulunduğu mekân değişmeksizin, kapalı oda imgelem aracılığıyla, uzak dünyalara açılan poetik bir alana dönüşmektedir.

4.2. İyilikler Ülkesi ve İçerisi-Dışarısı Diyalektiği

Oyunun ikinci perdesinde Durmuş Ağa'nın odasından İyilikler Ülkesi'ndeki bahçe dekoruna geçilmesiyle mekânsal dönüşüm belirginleşmekte, gündelik gerçeklikten masalsı bir gerçekliğe adım atılmaktadır. Bahçede masalsı perilerle karşılaşma, çocukların okudukları masal anılarını canlı yaşantıya dönüştürür. Esin'in, "İyilik perileri misiniz? Oh çocuklar ne hoş değil mi? Günün birinde, masallarda okuduğum, dinlediğim güzel perilerle tanışacağım aklıma bile gelmezdi" (D. Şener, 1966c, s. 139) sözleri, çocuğun geçmiş masal deneyimlerini ve zihnindeki imgeleri yeni mekâna taşıyarak çevreyi kişiselleştirdiğini gösterir.

Bachelard'ın belirttiği gibi yaşanmış mekânlarda, "Bellek ve imgelem iç içe geçmiş durumdadır" (2015, s. 38). Çocuk, zihnindeki imgelemleri yeni alana yansıtarak mekânı kendi dünyasına dahil etmektedir. Bunun yanı sıra çocuklar halk oyunları oynayıp dans ederek mekânı pasif bir izleme alanından canlı, paylaşılan bir yaşantı alanına dönüştürürler. Üçüncü perdede İyilikler Ülkesi'nin taht odasına geçilir. Burada Aliş'in gösterilen konukseverliği, "Bu bizim için en büyük armağan oldu" (1966c, s. 144) diyerek benimsemesi ve Esin'in "Burada gördüğümüz ilgiyi, sevgiyi, dostluğu hiçbir zaman unutmayacağız" (D. Şener, 1966c, s. 144) ifadesi, mekânın duygusal bir bağla sahiplenildiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle bahçe ve taht odası, fiziksel büyüklüğüyle değil; çocukların orada gördüğü kabul, ilgi ve sevgi sayesinde Bachelardcı anlamda bir "topofili" (mekânseverlik) niteliği kazanır. Ancak aynı mekânın taşıdığı değer süreklilik göstermez. Arkadaşları Filiz'in geçmişteki olumsuz davranışlarının sorgulanması ve saraydan ayrılmalarının engellenmesi bağlamında Kralın, "Periler Filiz'i affetmedikçe buradan gidemezsiniz Durmuş Ağa" (D. Şener, 1966c, s. 147) sözü, sarayı hareket özgürlüğünün sınırlandığı tekinsiz bir alana dönüştürmektedir. Burada içerisi ve dışarısı diyalektiği tersine dönmektedir. Yazar, içerisi ve dışarısı arasındaki diyalektik ilişkiyi şöyle açıklar: "Bir imgelem insanbiliminin yapması gereken ilk şey, ele alması gereken ilk sorunlar, içeriyi somut, dışarıyı da engin kılmaktır" (Bachelard, 2015, s. 267). Başlangıçta kabul edilmeyi ve güvenliği simgeleyen "içeride bulunmak" hâli, ayrılmanın engellenmesiyle birlikte kısıtlanmaya ve sınırlandırmaya dönüşür; dışarısı (evlerine ve dünyaya dönüş) ise özgürleşmenin ve geri dönmenin imkânı olarak "enginleşir". Oyunda çocukların Filiz'i yalnız bırakmayıp sorumluluk üstlenmeleri ve bağışlanma sonrası yaşanan sevinç, sarayın değerini yeniden inşa eder. Buradaki dayanışma, çocukların mekânla kurduğu ilişkiyi dönüştürür; içerisi yeniden güven ve dostluk mekânı hâline gelir. Böylece saray, fiziksel özelliklerinden çok çocukların yaşadığı duygusal deneyimlerle Bachelardcı anlamda anlam ve değer kazanmaktadır.

4.3. Uyanış ve Evin Düşü Barındırması

Oyunun sonunda rüyadan uyanıldığında babanın çocuklara, "Evimizden hiç ayrılmadınız ki" (D. Şener, 1966c, s. 151) demesi, yolculuğun fiziksel anlamda değil, düşsel düzlemde geçekleştiğini göstermektedir. Bu durum, Bachelard'ın ev kuramının oyundaki en belirgin göstergelerinden biridir. Bedenler fiziksel olarak odada kalmış; ancak imgelem fezaya, İyilikler Ülkesi'ne ve saraya kadar uzanmıştır. Bachelard'a göre ev, "İnsanın düşünceleri, anıları ve düşleri için en büyük birleştirici güçlerden biri ve ev, düşü barındırır, düş kuranı korur" (2015, s. 39). Sınırlı ve tanıdık olan bu mekân çocukların imgeleminde uzak dünyalara açılan bir deneyim alanına dönüşmektedir. Düşten uyanış, düşsel mekânın çocukların zihnindeki ve yaşantısındaki izlerini ortadan kaldırmaz. Ayşe'nin "Perileri ve iyilikler Ülkesi'ni hiç unutmayacağım" (D. Şener, 1966c, s. 152) sözü düşsel deneyimin uyandıktan sonra da varlığını sürdürdüğünü gösterir. Çocukların uyandıktan sonra kurdukları diyalog, rüyada yaşadıkları deneyimin gündelik mekânı ve nesneleri imgelemleriyle yeniden anlamlandırdıklarını ortaya koyar: "Ali: Çocuklar periler gibi bizim de bilgi kutularımız var. Esin: Tabii. Kitaplarımız… Kitaplarımız bizim bilgi kutularımız. Ayşe: Okulumuz da İyilikler ülkesi" (D. Şener, 1966c, s. 152-153). Oyunda "bilgi kutusu" ile "kitap", "İyilikler Ülkesi" ile "okul" arasında kurulan bağlantı, düşsel deneyimin

gündelik mekâna ve eşyalara aktarılmasını sağlar. Kitap ve okul fiziki olarak değişmese de çocukların imgeleminde yeni anlamlar kazanır; böylelikle düşsel ülke uzak bir rüya mekânı olmaktan çıkarak tanıdık bir çevrenin yeniden yorumlanmasına imkân tanır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Nuran D. Şener'in *Oduncunun Çocukları*, *Dedem Bebek Oldu* ve *Aliş Fezada* adlı çocuk oyunlarında mekânın işlevi, Gaston Bachelard'ın fenomenolojik mekân yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Oyunlardaki mekânsal yapı, karakterlerin duygusal deneyimleri, oyun eylemleri ve imgelemleri bakımından değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda mekânın yalnızca dramatik olayların gerçekleştiği fiziksel bir çevre olmadığı; çocuk kahramanların yüklediği imgesel anlamlar, paylaştıkları duygusal bağlar ve hissettikleri aidiyet ölçüsünde değer kazandığı görülmüştür. Bachelard'ın kuramında öne çıkan "yaşanmış mekân" ve "topofili" (mekânseverlik) kavramları doğrultusunda, fiziksel sahnelerin çocukların iç dünyasında canlı ve poetik birer yaşantı alanına dönüştüğü saptanmıştır. İncelenen metinlerde elde edilen bulgular ve mekânsal dönüşümler üç ana başlık etrafında özetlenebilir. "Kulübe-Saray Karşıtlığında Yuva Değeri" başlığı bakımından *Oduncunun Çocukları* oyununda mekânın taşıdığı değer, mimari ihtişamından veya fiziksel büyüklükten değil; içinde barındırdığı insani ilişkilerden, sevgiden ve dayanışmadan kaynaklanmaktadır. Gösterişli saray ortamı tüm maddi imkanlarına karşın çocuklar için soğuk, kısıtlayıcı ve tekinsiz bir dış dünya hissi doğurmaktadır. Buna karşılık dağ başındaki yoksul kulübe; aile içi bağlar, kaybolan çocuklarla yiyeceğin ve yatağın paylaşılmasıyla koruyucu bir yuvaya dönüşür. Yaprak'ın saraya ilişkin beklentilerinin yaşadıkları sonucunda değişmesi ve ailesine, kulübesine dönmeyi istemesi bu durumu belirginleştirir. Başlangıçta çekici görünen saray, deneyimlerle birlikte farklı bir anlam kazanırken kulübe yeniden özlenen ve değer verilen bir mekân hâline gelir. Böylece oyunda yuva değeri, maddi zenginlikten çok aile bağları, güven ve aidiyet üzerinde kurulur. Bu durum, Bachelard'ın sarayların insana özgü içtenliği barındırmaktan uzak olduğu görüşünü desteklemektedir. Sarayın sunduğu imkanları reddeden çocuklar, fiziki sadeliğin imgesel açıdan en güçlü sığınak olduğunu ortaya koymaktadır.

İkinci başlık olan "Oyun ve İmgelemle Mekânsal Genişleme" noktasında *Dedem Bebek Oldu* ve *Aliş Fezada* oyunlarında mekânsal genişleme, çocuk karakterlerin oyunu, masal, taklit ve rüya gibi düşsel etkinlikler ile içinde bulundukları fiziki mekânın sınırlarını aşmaktadır. *Dedem Bebek Oldu* oyununda Eğlenceler Köyü meydanı, çocukların ortak etkinlikleriyle canlı bir yaşantı alanına dönüşür. Çocukların hasta arkadaşları Maviş'i iyileştirmek için tılsımlı su arama oyunuyla başlayan yolculuk, bu gündelik mekânı Masallar Ülkesi'ne açılan düşsel bir alana taşır. Aynı zamanda Maviş'in sahne köşesine büzüşmesi dış dünyanın baskılarından kaçılan korunaklı bir köşe sığınağı işlevi görür. Böylece meydanın anlamı, fiziksel özelliklerinden çok çocukların oyunları, kurdukları ilişkiler ve ortak deneyimlerle genişlemektedir. *Aliş Fezada* oyununda ise Durmuş Ağa'nın odasında çocukların bir köşeye çekilmesi geçici bir saklanma duvarı oluştururken, Ay'a yolculuk planı ise kapalı bir odayı imgelem gücüyle sınırsız fezaya taşımaktadır. Çocukların bulundukları bu odadan Ay'a, İyilikler Ülkesi'ne ve saraya uzanan düşsel yolculukları, fiziksel mekânın imgelem aracılığıyla aşılmasını sağlar. Oda, gündelik bir yaşam alanı olmaktan çıkarak düşsel

yolculuğun başlangıç noktasına dönüşür. Bununla birlikte sarayın başlangıçta olumlu mekân olarak algılanması, çocukların ayrılmalarının engellenmesiyle değişir ve saray kısıtlayıcı bir nitelik kazanır. Bu durum, mekânın duygusal anlamının karakterlerin yaşadıkları olaylara göre dönüşebileceğini gösterir. Rüyadan uyanıldığında ise kitapların "bilgi kutusu", okulun ise "İyilikler Ülkesi" olarak yeniden anlamlandırılması, düşsel tecrübenin gündelik mekâna aktarıldığını ve imgelemin fiziksel gerçekliği yok etmeden zenginleştirdiğini kanıtlamaktadır. Her iki oyunda da çocuk imgelemi, fiziki çevrenin sınırlarını aşarak mevcut mekânlara yeni anlam katmanları kazandırır. Bu bakımdan mekânsal genişleme, yalnızca bir yerden başka bir yere geçiş değil; çocukların gündelik yaşam alanlarını oyun ve düş gücü aracılığıyla yeniden deneyimlemeleri olarak anlam kazanmıştır.

Üçüncü başlık olan "Dairesel Mekânsal Hareket ve Öz-Bilinç" oyunlarda belirgin bir şekilde yer almıştır. İncelen üç oyunda da dairesel bir mekânsal hareket yapısı (Ev/Kulübe → Dış Dünya / Masal / Feza → Ev/Kulübe) hâkimdir. Tanıdık ve güvenli olan başlangıç mekânından ayrılan çocuklar; tekinsiz ormanı, gösterişli sarayı veya düşsel ülkeleri deneyimledikten sonra yeniden ilk mekanlarına dönmektedirler. Bu dairesel yolculuk, başlangıçta tekdüze ve sınırlayıcı görülen yuvanın gerçek değerinin kavranmasını sağlar. *Oduncunun Çocukları* oyununda karakterlerin başlangıçta sınırlayıcı gördükleri dağ kulübesinden ayrılıp sarayın ihtişamlı fakat soğuk ortamını deneyimledikten sonra yeniden evlerine dönmeleri bu dairesel yapıyı somutlaştırmaktadır. *Dedem Bebek Oldu* oyununda çocukların düşsel yolculuğunun ardından yeniden köy meydanında bir araya gelmeleri, başlangıçta tanıdık olan bu alanın ortak yaşantılarla yeni bir anlam kazanmasını sağlar. *Aliş Fezada* oyununda da çocukların düşsel yolculuk sonrasında ev ortamında uyanmaları benzer bir yapı oluşturur. Oyunun sonunda babanın çocuklara evden aslında hiç ayrılmadıklarını hatırlatan söylemi, evin düşü barındıran ve düş kuranı koruyan niteliğini göstermektedir. Mekânsal hareketin başlangıç noktasına dönüşle tamamlanması, kurgusal yapıyı basit bir sonlandırmanın ötesine taşıyarak yaşanan deneyimler vasıtasıyla mekanla kurulan duygusal bağın yeniden algılanmasını sağlar. Öz-bilinç kavramı bağlamında bu dairesel süreç, karakterlerin kendilerini ve çevrelerini yaşadıkları deneyimlerle yeniden anlamlandırmalarına imkân tanımaktadır. Böylece yaşanan mekânsal deneyim, çocuklarda kalıcı ve olgun bir yer bilinci inşa etmektedir.

Çalışmanın genel sonucunda; Nuran D. Şener'in çocuk oyunlarında mekânın edilgen bir dekor olmaktan çıkarak çocukların oyunu, hayalleri ve gelişen aidiyet duygularıyla biçimlenen canlı bir yaşantı alanına dönüştüğü ortaya konulmuştur. Gaston Bachelard'ın fenomenolojik mekân kuramı ise çocuk tiyatrosundaki bu imgesel dönüşümleri ve derin varoluşsal katmanları çözümlemede verimli ve özgün bir bakış açısı sunmuştur.

KAYNAKÇA

Adıgüzel Özbek, D. (2015). Şiirsel İmgelem Olarak Mekânı Düşlemek: Gaston Bachelard'ın Mekân Düşüncesi. *İç Mimarlık Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s. 181-186). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.

Bachelard, G. (2015). *Mekânın Poetikası.* (A. Derman, Çev.) İstanbul: Kesit.

Balık, M. (2016). Edebiyat ve Mekân Bağlamında Safiye Erol'un Ülker Fırtınası Romanı Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2*(2), 119-128.

Baudelaire, C. (2006). *Paris Sıkıntısı.* (T. Yücel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

D. Şener, N. (1966a). Oduncunun Çocukları. *Çocuk Tiyatrosu ve Beş Piyes* (s. 18-42). içinde İstanbul: Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul İl Merkezi.

D. Şener, N. (1966b). Dedem Bebek Oldu. *Çocuk Tiyatrosu ve Beş Piyes* (s. 44-64). içinde İstanbul: Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul İl Merkezi.

D. Şener, N. (1966c). Aliş Fezada. *Çocuk Tiyatrosu ve Beş Piyes* (s. 120-153). içinde İstanbul: Çocuk Esirgeme Kurumu İstanbul İl Merkezi.

Gutiérrez Hernández, F. (2016). De la casa a los espacios íntimos a partir de la descripción fenomenológica de Gaston Bachelard. *Bitácora Arquitectura*(32), 68-73.

Heidegger, M. (2004). *Varlık ve Zaman.* (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea.

KameraArkası. (t.y.). *Nuran Şener*. Kamera Arkası: https://www.kameraarkasi.org/yonetmenler/nuransener.html adresinden alındı(Erişim tarihi: 20.09.2026)

Sağlam, B. Y. (2022). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sağanak Adlı Oyununda Evin Poetikası. *Conservatorium, 9*(2), 239-259.

San, İ. (2019). Eğitimde Yaratıcı Drama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 23*(2), 573-582.

Tekin, B. (2026). Gabriel García Márquez'in Işık Su Gibidir Öyküsünde Mekânın Dönüşümü. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi (UDEKAD), 9*(1), 138-151.

THE ROLE OF TRADITIONAL ORNAMENTAL MOTIFS IN CONTEMPORARY KAZAKH VISUAL ART EDUCATION

Prof. Dr. Aigerim Nurlanova[1], Yerlan Suleimenov[2], Dr. Dana Akhmetova[1]
[1]T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Faculty of Fine Arts, Almaty, Kazakhstan
[2]Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Arts, Culture and Sport, Department of Fine Arts and Design, Almaty, Kazakhstan

ABSTRACT

Traditional ornamental motifs occupy a central place in Kazakh material culture and artistic heritage. Patterns such as koshkar muiz, the ram's horn motif, along with plant, zoomorphic, cosmological and geometric forms, have long adorned felt carpets, yurt interiors, embroidery, jewelry, leatherwork and wooden objects. These motifs carry rich symbolic meanings associated with prosperity, protection, kinship, the natural world and the nomadic worldview, and they serve as a visual language through which collective memory and identity have been transmitted across generations. In a time of rapid cultural change, integrating this heritage into contemporary art education has become increasingly important. This study examines the role of traditional ornamental motifs in contemporary Kazakh visual art education, focusing on how they are taught, interpreted and creatively transformed by students and educators. Using a qualitative research design, the study combines the analysis of curricula and teaching materials, observation of studio classes and interviews with art teachers, university instructors and students in art schools and higher education institutions. The analysis is informed by theories of cultural heritage education and culturally responsive pedagogy. The findings indicate that ornamental motifs are widely used as a source of inspiration in drawing, painting, decorative arts and design courses, strengthening students' cultural awareness, sense of national identity and appreciation of craftsmanship. Educators emphasize the value of linking the study of ornament with its historical and symbolic context rather than treating it as mere decoration. However, the study also reveals challenges, including the superficial or repetitive use of motifs, limited methodological resources and insufficient connection between traditional craft knowledge and contemporary artistic practice. The study concludes that traditional ornament can serve as a powerful pedagogical bridge between heritage and innovation, and it recommends interdisciplinary curricula, collaboration with master artisans and the development of research-based teaching materials.

Keywords: Kazakh ornament, visual art education, cultural heritage, national identity, art pedagogy

REINTERPRETING NOMADIC AESTHETICS: DIGITAL MEDIA AND THE PRESERVATION OF CENTRAL ASIAN ARTISTIC HERITAGE

Assoc. Prof. Dr. Nurzhan Kaliyev[1], Aliya Zhaksybekova[1], Timur Abenov[2], Gulnara Omarova[3], Dr. Bekzat Tulegenov[2]

[1]Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Journalism, Department of Art and Design, Almaty, Kazakhstan

[2]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Arts and Sports, Department of Design, Astana, Kazakhstan

[3]Kazakh National University of Arts, Faculty of Fine Arts and Design, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

The artistic heritage of Central Asia is deeply rooted in nomadic ways of life, in which mobility, harmony with nature and the integration of art into everyday objects shaped a distinctive aesthetic sensibility. Felt making, embroidery, metalwork, petroglyphs and the decorated yurt together constitute a rich visual world. Today this heritage faces significant risks, including the loss of traditional skills, the aging of master craftspeople, the deterioration of objects and the declining interest of younger generations. At the same time, digital media offer new possibilities for documenting, preserving, reinterpreting and sharing nomadic artistic heritage. This study explores how digital technologies are being used to reinterpret nomadic aesthetics and to contribute to the preservation of Central Asian artistic heritage, with particular attention to Kazakhstan. Using a qualitative and interdisciplinary approach, the research combines the analysis of digital heritage projects, virtual museum collections, digital art works and animation, and interviews with artists, designers, museum specialists and heritage researchers. The study draws on theories of digital heritage and cultural memory. The findings indicate that digital tools such as three-dimensional modeling, digital archives, virtual and augmented reality, and interactive installations enable more accurate documentation of objects and techniques, wider public access and innovative artistic reinterpretations that connect younger audiences with their heritage. Contemporary artists use digital media to transform nomadic motifs, landscapes and symbols into new visual languages that express identity in a globalized world. Nevertheless, the study identifies concerns regarding the decontextualization of sacred and symbolic forms, the commercialization of heritage, unequal access to technology and the risk that digital reproduction may replace living craft practice. The study concludes that digital media should be used as a complement to, not a substitute for, the transmission of living traditions, and it recommends collaborative projects among artists, communities, technologists and heritage institutions.

Keywords: Nomadic aesthetics, digital heritage, Central Asian art, cultural preservation, digital media

SYMBOLISM AND IDENTITY IN POST-BYZANTINE FRESCO PAINTING: A STUDY OF BALKAN SACRED SPACES

Prof. Dr. Ana Stojanovska[1], Marko Petrovski[2]
[1]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Institute of Art History and Archaeology, Skopje, North Macedonia
[2]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Fine Arts, Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

Post-Byzantine fresco painting represents one of the most significant artistic legacies of the Balkans. Following the fall of Constantinople, the Byzantine pictorial tradition continued to flourish in churches and monasteries throughout the region, where local painters and workshops preserved its theological principles while adapting its forms to new historical, social and cultural circumstances. Under Ottoman rule, sacred spaces became not only places of worship but also important sites for the preservation of religious memory, communal identity and artistic continuity. This study examines symbolism and identity in post-Byzantine fresco painting through an analysis of selected Balkan sacred spaces, with particular attention to churches and monasteries in North Macedonia and neighboring regions. Adopting an art historical methodology that combines iconographic and iconological analysis with stylistic comparison and the study of inscriptions, donor portraits and historical sources, the research explores how visual programs communicated theological meaning and expressed the identity of the communities that commissioned them. The study pays special attention to the work of regional painters and workshops and the role of local patrons, including clergy, guilds and lay donors. The findings show that post-Byzantine frescoes maintained the essential structure of Byzantine iconography, including the hierarchical arrangement of images, the cycles of feasts and the representation of saints, while gradually introducing local saints, vernacular details, narrative expansion and elements of folk art. These features reflect both continuity with the Byzantine heritage and the emergence of distinct regional artistic identities. Donor portraits and inscriptions further reveal the social networks and devotional practices of the period. The study concludes that post-Byzantine fresco painting functioned as a visual language of faith and belonging, and it emphasizes the importance of interdisciplinary research, conservation and the integration of this heritage into contemporary cultural and educational initiatives.

Keywords: Post-Byzantine art, fresco painting, iconography, Balkan sacred spaces, cultural identity

THE INFLUENCE OF FOLK TEXTILE PATTERNS ON MODERN GRAPHIC DESIGN PRACTICES IN THE WESTERN BALKANS

Assist. Prof. Dr. Elena Trajkovska[1], Nikola Dimitrov[1], Ivana Georgieva[2], Goran Nikolovski[3], Dr. Marija Ristovska[2], Aleksandar Jovanov[1]
[1]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Fine Arts, Department of Graphic Design, Skopje, North Macedonia
[2]Goce Delchev University of Shtip, Faculty of Technology, Department of Textile Design and Technologies, Shtip, North Macedonia
[3]University American College Skopje, School of Architecture and Design, Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

Folk textiles constitute one of the richest expressions of vernacular art in the Western Balkans. Embroidered costumes, woven carpets, kilims, aprons and ritual cloths display complex geometric, floral and symbolic patterns, distinctive color combinations and regional variations that convey meanings related to fertility, protection, social status, marriage and local identity. Traditionally produced by women and transmitted within families and communities, these textiles embody a visual knowledge system that has been shaped over centuries. In recent decades, as graphic designers seek authentic visual languages in a globalized design culture, folk textile patterns have increasingly been revisited as a source of inspiration. This study investigates the influence of folk textile patterns on modern graphic design practices in the Western Balkans, with a focus on North Macedonia and neighboring countries. Using a qualitative research design, the study combines visual analysis of traditional textiles from museum and private collections with the analysis of contemporary design works, including visual identities, posters, packaging, typography and digital illustrations, as well as interviews with graphic designers, design educators and ethnographers. The research is informed by semiotic theory and the concept of cultural sustainability in design. The findings indicate that designers draw on folk patterns through processes of abstraction, geometric simplification, modular repetition and color reinterpretation, creating works that combine contemporary aesthetics with a recognizable sense of place. Such designs are frequently used in cultural branding, tourism promotion and national and regional visual identities. However, concerns emerge regarding the superficial and decontextualized use of patterns, the commodification of heritage and insufficient acknowledgment of the communities and artisans who created them. The study concludes that folk textile heritage offers valuable resources for innovative and culturally sustainable graphic design, and it recommends closer collaboration between designers, ethnographers and craft communities.

Keywords: Folk textiles, graphic design, Western Balkans, cultural heritage, visual identity

MASQUERADE AS PERFORMANCE ART: RITUAL, COMMUNITY, AND CULTURAL CONTINUITY IN WEST AFRICAN TRADITIONS

Ngozi Eze[1], Dr. Ibrahim Musa[2]
[1]University of Nigeria, Nsukka, Faculty of Arts, Department of Fine and Applied Arts, Nsukka, Nigeria
[2]Ahmadu Bello University, Faculty of Environmental Design, Department of Fine Arts, Zaria, Nigeria

ABSTRACT

Masquerade traditions occupy a central place in the cultural life of many West African societies. Among the Igbo, Yoruba, Edo and other peoples, masquerades bring together sculpture, costume, music, dance, chant and dramatic action in performances that mark festivals, funerals, initiations, agricultural cycles and moments of social transition. The masked figure is often understood as a manifestation of ancestral spirits or supernatural forces, and the performance serves as a medium through which the community communicates with the spiritual world, reinforces moral values and celebrates collective identity. Although masquerades have long been studied by ethnographers and art historians, they have often been approached primarily through the lens of the mask as an isolated object displayed in museums. This study reconsiders masquerade as a form of performance art, emphasizing its multisensory, participatory and processual character. Using a qualitative research design, the study combines participant observation of masquerade festivals in southeastern and southwestern Nigeria with interviews with performers, mask makers, custodians of tradition, community members and cultural officials, together with an analysis of relevant art historical and anthropological literature. The research is informed by performance theory and the concept of living heritage. The findings reveal that masquerade performance functions as a complex artistic system in which visual form, movement, sound and audience interaction are inseparable. Masquerades contribute to social cohesion, intergenerational learning and the transmission of cultural memory, while also adapting creatively to urbanization, religious change, tourism and contemporary media. At the same time, the study notes challenges such as declining participation in some communities, tensions with certain religious groups and the commercialization of performances. The study concludes that understanding masquerade as performance art enriches both African art history and contemporary performance studies, and it recommends community-centered approaches to documentation, safeguarding and cultural education.

Keywords: Masquerade, performance art, West African art, ritual, cultural continuity, living heritage

CONTEMPORARY NIGERIAN SCULPTURE AND THE NEGOTIATION OF POSTCOLONIAL IDENTITY IN PUBLIC SPACES

Assoc. Prof. Dr. Oluwaseun Adeyemi[1]
[1]Obafemi Awolowo University, Faculty of Environmental Design and Management, Department of Fine and Applied Arts, Ile-Ife, Nigeria

ABSTRACT

Sculpture has a long and distinguished history in Nigeria, from the terracottas of Nok and the bronzes of Ife and Benin to the carved traditions of numerous communities across the country. In the modern and postcolonial periods, Nigerian sculptors have drawn on this rich heritage while engaging with international artistic movements, new materials and the social and political realities of an independent nation. Public spaces, including city squares, roundabouts, university campuses, government buildings and parks, have become important arenas in which sculpture participates in the construction and negotiation of collective identity. This study examines how contemporary Nigerian sculpture negotiates postcolonial identity in public spaces. Drawing on the legacy of modernist pioneers and the natural synthesis philosophy associated with the Zaria art movement, the research investigates how contemporary sculptors combine indigenous forms, symbols and techniques with modern and global artistic languages. Using a qualitative approach, the study combines visual and contextual analysis of selected public sculptures in major Nigerian cities with interviews with sculptors, art historians, urban planners and members of the public. The analysis is informed by postcolonial theory and studies of public art and memory. The findings indicate that public sculptures function as powerful sites of meaning, commemorating national heroes, celebrating cultural traditions, expressing ethnic and regional identities and articulating visions of modernity and unity. Contemporary sculptors increasingly use recycled materials, abstraction and installation practices to address issues such as urbanization, environmental degradation and social memory. However, public sculpture also becomes a space of contestation, as debates arise over representation, political patronage, religious sensitivities, neglect and the removal of works. The study concludes that contemporary Nigerian sculpture plays a vital role in shaping postcolonial identity and public culture, and it recommends greater investment in public art policy, conservation and community participation.

Keywords: Nigerian sculpture, postcolonial identity, public art, public space, contemporary African art

COMPARATIVE ANALYSIS OF CONSTITUTIONAL SAFEGUARDS FOR DIGITAL PRIVACY RIGHTS IN POST-SOVIET LEGAL SYSTEMS

Prof. Dr. Aizhan Nurlanovna Serikbayeva[1], Yerlan Baurzhanuly Tazhibayev[2], Dr. Gulnara Amankeldiqyzy Omarova[1]
[1]Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Law, Department of Constitutional and Administrative Law, Almaty, Kazakhstan
[2]M. Narikbayev KAZGUU University, Higher School of Law, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

The rapid expansion of digital technologies, electronic government services, mobile communication and online platforms has transformed the relationship between the state and the individual, making the protection of personal data and private life one of the most pressing constitutional questions of our time. In post-Soviet states, this transformation has taken place against the background of a legal tradition in which individual rights were historically subordinated to state interests and surveillance was an accepted instrument of governance. Since independence, these countries have adopted new constitutions that formally recognize the right to privacy, the inviolability of correspondence and the protection of personal information, yet the practical strength of these guarantees varies considerably. This study offers a comparative analysis of constitutional safeguards for digital privacy rights in selected post-Soviet legal systems, including Kazakhstan, the Russian Federation, Ukraine, Georgia and the Baltic states. Using doctrinal and comparative legal methods, the research examines constitutional texts, data protection legislation, decisions of constitutional courts and the influence of international and European standards, particularly the European Convention on Human Rights and the General Data Protection Regulation. The analysis reveals two broad trajectories. States oriented toward European integration have developed more robust frameworks based on independent supervisory authorities, proportionality review and judicial oversight of surveillance. Other states, while recognizing privacy in their constitutions, have prioritized national security, information sovereignty and data localization, granting broad powers to law enforcement agencies with limited transparency. The study also finds that constitutional courts in the region have only gradually begun to develop a jurisprudence on digital rights. The study concludes that meaningful protection of digital privacy requires not only constitutional recognition but also institutional independence, clear limits on surveillance, effective remedies and a legal culture that treats privacy as a fundamental condition of human dignity and democratic participation.

Keywords: Digital privacy, constitutional rights, data protection, post-Soviet states, comparative constitutional law

THE EVOLUTION OF CORPORATE GOVERNANCE FRAMEWORKS AND SHAREHOLDER PROTECTION UNDER EMERGING MARKET REGULATION

Assoc. Prof. Dr. Nurlan Serikuly Abenov[1], Dinara Muratovna Kaliyeva[2]
[1]M. Narikbayev KAZGUU University, Higher School of Law, Department of Civil and Business Law, Astana, Kazakhstan
[2]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Law, Department of Civil, Labor and Environmental Law, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

Corporate governance has become a central concern of legal reform in emerging markets, where the development of capital markets, privatization and the attraction of foreign investment depend heavily on the credibility of rules that protect shareholders and ensure the accountability of corporate management. In many emerging economies, ownership structures are highly concentrated, state participation in companies remains significant and the separation between controlling shareholders and management is often weak. These conditions create specific risks, including the expropriation of minority shareholders, related-party transactions, limited disclosure and the ineffective functioning of boards of directors. This study examines the evolution of corporate governance frameworks and shareholder protection under emerging market regulation, with particular reference to Kazakhstan and comparable jurisdictions in Central Asia and Eastern Europe. Employing doctrinal, comparative and institutional legal analysis, the research reviews company and securities legislation, corporate governance codes, stock exchange listing rules, regulatory practice and relevant court decisions, assessed against international benchmarks such as the OECD Principles of Corporate Governance. The analysis shows that legal frameworks have evolved from basic company law models inherited from the transition period toward more sophisticated regimes that incorporate independent directors, audit committees, disclosure obligations, rules on conflicts of interest and mechanisms for minority shareholder participation. The establishment of international financial centers operating under common law principles has also introduced new regulatory models and dispute resolution forums. Nevertheless, a significant gap persists between formal rules and their enforcement, owing to limited judicial expertise, weak private enforcement mechanisms, the dominant position of state-owned enterprises and a corporate culture that is still adapting to transparency. The study concludes that strengthening shareholder protection requires not only legislative modernization but also effective enforcement, specialized courts, active institutional investors and a governance culture based on accountability and trust.

Keywords: Corporate governance, shareholder protection, minority shareholders, emerging markets, securities regulation

LEGAL MECHANISMS FOR RESOLVING COMMERCIAL DISPUTES THROUGH ARBITRATION IN TRANSITIONAL ECONOMIES

Prof. Dr. Ahmed Abdullah Al-Hakimi[1], Fatima Mohammed Al-Sabri[1], Assis. Prof. Dr. Khaled Nasser Al-Maqtari[2], Salem Ali Al-Awlaki[3]
[1]Sana'a University, Faculty of Sharia and Law, Department of Private Law, Sana'a, Yemen
[2]Taiz University, Faculty of Law, Department of Commercial Law, Taiz, Yemen
[3]University of Aden, Faculty of Law, Department of Private Law, Aden, Yemen

ABSTRACT

Arbitration has become one of the most important mechanisms for resolving commercial disputes in transitional economies, where state courts often face heavy caseloads, procedural delays, limited specialization in commercial matters and, at times, questions regarding their independence. For domestic and foreign investors alike, the availability of a reliable, flexible and enforceable method of dispute resolution is a key factor in assessing legal certainty and the business environment. Countries undergoing economic, political and institutional transition have therefore sought to modernize their arbitration laws, establish arbitration centers and accede to international instruments that facilitate the recognition and enforcement of arbitral awards. This study analyzes the legal mechanisms for resolving commercial disputes through arbitration in transitional economies, with particular attention to Yemen and other Arab states in comparison with selected jurisdictions in Eastern Europe and Central Asia. Using doctrinal and comparative legal methods, the research examines national arbitration legislation, the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration, the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards and regional instruments, together with the interaction between arbitration and principles of Islamic law. The study also considers judicial decisions concerning the validity of arbitration agreements, the setting aside of awards and the public policy exception. The findings indicate that legislative reforms have expanded party autonomy, recognized the competence of arbitral tribunals to rule on their own jurisdiction and limited the grounds for judicial intervention. However, effective arbitration continues to be hindered by inconsistent judicial attitudes, broad interpretations of public policy, limited awareness among business communities, a shortage of qualified arbitrators and the impact of political instability on institutional capacity. The study concludes that arbitration can contribute significantly to economic recovery and investor confidence when supported by a coherent legal framework, an arbitration-friendly judiciary and sustained investment in professional training.

Keywords: Commercial arbitration, dispute resolution, transitional economies, enforcement of arbitral awards, New York Convention

JUDICIAL INDEPENDENCE AND THE RULE OF LAW DURING PERIODS OF POLITICAL INSTABILITY: A CRITICAL ASSESSMENT

Dr. Marwan Saleh Al-Dhamari[1], Abdulrahman Hamid Al-Wasabi[2]
[1]Sana'a University, Faculty of Sharia and Law, Department of Public Law, Sana'a, Yemen
[2]Hadhramout University, Faculty of Law, Department of Public Law, Mukalla, Yemen

ABSTRACT

Judicial independence is a cornerstone of the rule of law and an essential guarantee of human rights, legal certainty and the legitimate exercise of public power. Its importance becomes even more apparent during periods of political instability, when armed conflict, contested authority, the fragmentation of state institutions and emergency measures place the judiciary under extraordinary pressure. In such contexts, courts may be called upon to protect individual rights and constitutional order, yet they often face threats to their security, interference from political and military actors, a shortage of resources and the erosion of public trust. This study offers a critical assessment of judicial independence and the rule of law during periods of political instability, focusing on the experience of Yemen and drawing comparisons with other states in the Arab region that have undergone political transition or conflict. Using doctrinal, comparative and socio-legal approaches, the research analyzes constitutional and legislative provisions on the judiciary, the structure and functioning of judicial councils, procedures for the appointment, promotion and discipline of judges, and international standards such as the United Nations Basic Principles on the Independence of the Judiciary. The findings reveal that formal guarantees of independence coexist with significant structural and practical weaknesses, including executive influence over judicial appointments, financial dependence, the expansion of exceptional courts and the division of the judicial system between competing authorities. Political instability has also weakened the enforcement of judgments and limited citizens' access to justice. At the same time, the study highlights the resilience of many judges and legal professionals who continue to uphold professional ethics under difficult conditions. The study concludes that restoring the rule of law requires institutional reforms that secure judicial self-governance, financial autonomy, the protection of judges and the integration of judicial reform into broader peacebuilding processes.

Keywords: Judicial independence, rule of law, political instability, access to justice, judicial reform

INTELLECTUAL PROPERTY ENFORCEMENT AND CROSS-BORDER LICENSING IN THE SEMICONDUCTOR INDUSTRY

Prof. Dr. Chen Wei-Chen[1], Lin Mei-Ling[1], Assoc. Prof. Dr. Huang Chih-Hao[2], Wang Yu-Ting[2], Dr. Tsai Ming-Jer[3]

[1]National Tsing Hua University, College of Technology Management, Institute of Law for Science and Technology, Hsinchu, Taiwan

[2]National Yang Ming Chiao Tung University, School of Law, Hsinchu, Taiwan

[3]National Taiwan University, College of Law, Taipei, Taiwan

ABSTRACT

The semiconductor industry is one of the most knowledge-intensive and globally interconnected sectors of the modern economy. Its value chain, which spans chip design, manufacturing, packaging and testing, is distributed across multiple jurisdictions and relies heavily on intellectual property, including patents, trade secrets, layout designs of integrated circuits and software. Cross-border licensing agreements, cross-licensing arrangements and patent pools are essential instruments that allow companies to access technologies, reduce litigation risks and participate in global production networks. At the same time, intense competition, geopolitical tensions and the strategic importance of advanced chips have made the enforcement of intellectual property rights increasingly complex and contested. This study examines the legal framework governing intellectual property enforcement and cross-border licensing in the semiconductor industry, with particular attention to Taiwan as a central hub of global semiconductor manufacturing, in comparison with the United States, the European Union, Japan, South Korea and China. Using doctrinal and comparative legal analysis, the research reviews patent and trade secret legislation, integrated circuit layout protection, international agreements such as the TRIPS Agreement, export control regimes and leading judicial decisions in patent infringement and trade secret misappropriation disputes. The findings show that trade secret protection has become as important as patent protection, owing to the risks of employee mobility and industrial espionage, and that recent legal reforms have strengthened criminal sanctions and extraterritorial enforcement. In licensing practice, issues such as standard-essential patents, fair, reasonable and non-discriminatory terms, competition law constraints and the choice of governing law and forum are of central importance. The study also identifies growing tensions between intellectual property protection, national security considerations and export controls. The study concludes that a balanced, predictable and internationally coordinated legal framework is essential for sustaining innovation, technology transfer and fair competition in the semiconductor sector.

Keywords: Intellectual property, semiconductor industry, cross-border licensing, trade secrets, patent enforcement

REGULATORY APPROACHES TO ARTIFICIAL INTELLIGENCE LIABILITY AND ALGORITHMIC ACCOUNTABILITY IN CIVIL LAW

Assis. Prof. Dr. Wu Chia-Ling[1], Kuo Cheng-Yu[2]
[1]National Chengchi University, College of Law, Taipei, Taiwan
[2]National Taiwan University, College of Law, Graduate Institute of Interdisciplinary Legal Studies, Taipei, Taiwan

ABSTRACT

The growing use of artificial intelligence in areas such as autonomous vehicles, medical diagnosis, financial services, recruitment and public administration raises fundamental questions about how civil law should allocate responsibility for harm caused by algorithmic systems. Traditional concepts of fault, causation and product liability were developed for human conduct and conventional products, and they face significant challenges when applied to systems that are complex, adaptive, partly autonomous and often opaque. Victims may struggle to identify the responsible party, to understand how a decision was produced or to prove a causal link between a defect and the damage suffered. This study examines regulatory approaches to artificial intelligence liability and algorithmic accountability within civil law systems, with a comparative focus on the European Union, Germany, France, Japan and Taiwan. Using doctrinal and comparative legal methods, the research analyzes general tort law principles, product liability regimes, data protection rules and recent legislative initiatives, including the European Union Artificial Intelligence Act and the revised Product Liability Directive. The analysis explores key issues such as the classification of software and AI systems as products, the role of strict liability for high-risk applications, the allocation of responsibility among developers, deployers and users, the easing of the burden of proof and the significance of transparency, documentation and human oversight obligations. The findings suggest that civil law jurisdictions are moving toward a layered model that combines risk-based regulatory duties with adapted liability rules, rather than creating legal personality for AI systems. However, uncertainties remain regarding the treatment of continuously learning systems, the coordination between regulatory compliance and private liability, and the protection of victims in cross-border situations. The study concludes that an effective framework should preserve the core principles of civil law while ensuring fair compensation, meaningful accountability and incentives for the responsible development of artificial intelligence.

Keywords: Artificial intelligence, civil liability, algorithmic accountability, product liability, AI regulation

ENVIRONMENTAL LAW AND CORPORATE COMPLIANCE OBLIGATIONS UNDER TRANSNATIONAL CLIMATE AGREEMENTS

Prof. Dr. Yang Hsiu-Chen[1], Liu Kuan-Ting[1], Dr. Cheng Shu-Fen[2], Lai Wen-Hsiung[3]
[1]National Taipei University, College of Law, Department of Financial and Economic Law, New Taipei City, Taiwan
[2]Soochow University, School of Law, Taipei, Taiwan
[3]National Cheng Kung University, College of Social Sciences, Department of Law, Tainan, Taiwan

ABSTRACT

Transnational climate agreements, most notably the Paris Agreement, have reshaped the legal landscape in which corporations operate. Although these agreements formally bind states, their implementation increasingly relies on domestic legislation, regulatory instruments and market mechanisms that impose direct and indirect obligations on companies. Corporations are now expected to measure and disclose greenhouse gas emissions, set reduction targets, participate in emissions trading or carbon pricing schemes, assess climate-related risks and ensure that their supply chains meet environmental standards. At the same time, climate litigation against corporations and growing investor pressure have transformed climate responsibility from a matter of voluntary social responsibility into a question of legal compliance and potential liability. This study examines the relationship between environmental law and corporate compliance obligations under transnational climate agreements, with particular attention to export-oriented economies in East Asia such as Taiwan. Using doctrinal and comparative legal analysis, the research reviews international climate instruments, national climate change legislation, carbon pricing and disclosure regulations, as well as developments such as the European Union Carbon Border Adjustment Mechanism and corporate sustainability due diligence rules that affect companies beyond European borders. The study also analyzes significant climate litigation cases involving corporate actors. The findings indicate that corporate climate obligations are expanding through a combination of mandatory disclosure, carbon pricing, supply chain requirements and the integration of climate risk into directors' duties. Companies in trade-dependent economies face particular pressure to adapt quickly in order to maintain access to international markets. However, challenges persist, including regulatory fragmentation, the risk of greenwashing, limited enforcement capacity and the burden of compliance on small and medium-sized enterprises. The study concludes that coherent national legislation, harmonized reporting standards and effective oversight are essential to transform transnational climate commitments into credible corporate action.

Keywords: Environmental law, climate agreements, corporate compliance, carbon pricing, climate litigation

THE IMPACT OF OIL PRICE VOLATILITY ON MACROECONOMIC STABILITY IN RESOURCE-DEPENDENT ECONOMIES

Prof. Dr. Nurlan Abenov[1], Aigerim Satybaldieva[1], Assoc. Prof. Dr. Bauyrzhan Tulegenov[2]

[1]Al-Farabi Kazakh National University, Higher School of Economics and Business, Department of Economics, Almaty, Kazakhstan

[2]KIMEP University, Bang College of Business, Department of Economics, Almaty, Kazakhstan

ABSTRACT

Resource-dependent economies are particularly exposed to fluctuations in global commodity markets, and oil price volatility represents one of the most important external shocks affecting their macroeconomic performance. In countries where hydrocarbon exports account for a large share of fiscal revenues, export earnings and investment, sudden changes in oil prices can quickly transmit to economic growth, the exchange rate, inflation, the government budget and the banking sector. Episodes of sharp price decline have repeatedly exposed the vulnerability of such economies, leading to currency depreciation, fiscal tightening and slower growth, while periods of high prices have often encouraged procyclical spending and delayed structural reform. This study investigates the impact of oil price volatility on macroeconomic stability in resource-dependent economies, with a particular focus on Kazakhstan and comparable oil-exporting countries. Using a time series econometric approach based on vector autoregression and impulse response analysis, the research examines the dynamic relationship between oil price shocks and key macroeconomic indicators, including real output, inflation, the real exchange rate, government revenues and public expenditure. The analysis distinguishes between positive and negative price shocks in order to capture possible asymmetric effects. The findings indicate that oil price volatility has a significant influence on output and the exchange rate, with negative shocks producing stronger and more persistent effects than positive ones. The results also show that sovereign wealth funds and more flexible exchange rate regimes have helped to cushion the impact of shocks, although fiscal policy has remained largely procyclical. The study concludes that strengthening macroeconomic resilience requires credible fiscal rules, prudent management of resource revenues, greater exchange rate flexibility and sustained efforts toward economic diversification.

Keywords: Oil price volatility, macroeconomic stability, resource dependence, fiscal policy, Kazakhstan

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: EVIDENCE FROM TRANSITION MARKETS IN CENTRAL ASIA

Zhanar Omarova[1], Assis. Prof. Dr. Kairat Dzhaksybekov[2]
[1]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Economics, Department of Economics and Entrepreneurship, Astana, Kazakhstan
[2]Kazakh University of Economics, Finance and International Trade, Faculty of Economics, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

Since gaining independence, the countries of Central Asia have sought to attract foreign direct investment as a means of financing development, acquiring modern technologies, integrating into global markets and supporting the transition from centrally planned to market economies. Foreign investment has flowed into the region in substantial amounts, but it has been concentrated mainly in extractive industries, raising questions about its broader contribution to sustainable and inclusive growth. Economic theory suggests that foreign direct investment can stimulate growth through capital accumulation, productivity spillovers, managerial know-how and access to export markets, yet these benefits depend on the absorptive capacity of the host economy. This study examines the relationship between foreign direct investment and economic growth in the transition markets of Central Asia, namely Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan. Using panel data techniques, including fixed effects estimation and the generalized method of moments, the research analyzes the effect of foreign investment on economic growth while controlling for human capital, trade openness, institutional quality, financial development and natural resource rents. The findings suggest that foreign direct investment has a positive effect on growth, but this effect is considerably stronger in countries with better institutions, higher levels of human capital and more developed financial systems. Investment directed toward the extractive sector appears to generate fewer spillovers to the rest of the economy than investment in manufacturing and services. The study concludes that Central Asian governments should move beyond simply attracting investment toward improving its quality, by strengthening institutions, investing in education and skills, and encouraging investment in sectors that support diversification and linkages with domestic firms.

Keywords: Foreign direct investment, economic growth, transition economies, Central Asia, institutional quality

MONETARY POLICY TRANSMISSION MECHANISMS AND INFLATION DYNAMICS IN EMERGING NORTH AFRICAN ECONOMIES

Prof. Dr. Mohamed Ben Salah[1], Amira Trabelsi[1], Sami Gharbi[2], Dr. Faten Bouzid[3], Assoc. Prof. Dr. Nabil Mansouri[4]

[1]University of Tunis El Manar, Faculty of Economic Sciences and Management of Tunis, Tunis, Tunisia

[2]University of Sfax, Faculty of Economics and Management of Sfax, Sfax, Tunisia

[3]University of Carthage, Institute of Higher Commercial Studies of Carthage, Tunis, Tunisia

[4]University of Sousse, Faculty of Economic Sciences and Management of Sousse, Sousse, Tunisia

ABSTRACT

Understanding how monetary policy decisions affect the real economy and prices is essential for the design of effective macroeconomic policy, particularly in emerging economies where financial markets are less developed and external shocks are frequent. In North Africa, central banks have undertaken important reforms aimed at strengthening their independence, modernizing policy instruments and moving gradually toward more flexible exchange rate regimes and inflation-oriented frameworks. However, the effectiveness of monetary policy in these economies is often constrained by structural factors such as bank-dominated financial systems, high levels of informality, limited financial inclusion, fiscal dominance and dependence on imported food and energy. This study investigates monetary policy transmission mechanisms and inflation dynamics in emerging North African economies, focusing on Tunisia, Morocco, Egypt and Algeria. Using structural vector autoregression models, the research examines the interest rate, credit, exchange rate and expectations channels through which policy decisions influence output and inflation. The study also explores the determinants of inflation, including domestic demand, monetary growth, exchange rate pass-through and international commodity prices. The findings indicate that the exchange rate channel plays a dominant role in transmitting shocks to inflation, reflecting the high dependence of these economies on imports, whereas the interest rate and credit channels remain relatively weak and slow. The results also reveal that inflation in the region is strongly influenced by supply-side factors and administered prices, which limit the ability of monetary policy alone to ensure price stability. The study concludes that improving monetary policy effectiveness requires deeper financial markets, greater central bank credibility and communication, better coordination between monetary and fiscal authorities, and structural reforms that reduce vulnerability to external price shocks.

Keywords: Monetary policy transmission, inflation dynamics, exchange rate pass-through, North Africa, emerging economies

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN REDUCING UNEMPLOYMENT AND FOSTERING REGIONAL DEVELOPMENT

Rania Jelassi[1], Dr. Khaled Hammami[2]
[1]University of Monastir, Faculty of Economic Sciences and Management of Mahdia, Mahdia, Tunisia
[2]University of Jendouba, Faculty of Legal, Economic and Management Sciences of Jendouba, Jendouba, Tunisia

ABSTRACT

Unemployment, particularly among young people and university graduates, together with persistent disparities between coastal and interior regions, remains one of the main economic and social challenges facing many developing economies. Small and medium enterprises are widely regarded as key actors in addressing these problems, as they account for the majority of firms, generate a large share of employment, mobilize local resources and contribute to entrepreneurship and innovation. Their capacity to operate in smaller towns and less developed areas makes them especially important for balanced regional development. This study examines the role of small and medium enterprises in reducing unemployment and fostering regional development, with a focus on Tunisia, where regional inequality and youth unemployment have been at the heart of economic and political debates. Using a mixed-methods approach, the research combines an econometric analysis of regional data on enterprise creation, employment and economic activity with interviews with entrepreneurs, representatives of support agencies, banks and regional development offices. The findings show that small and medium enterprises make a significant contribution to job creation and local economic dynamism, particularly in the agri-food, manufacturing, tourism and service sectors. However, their impact is limited by difficult access to finance, complex administrative procedures, weak infrastructure in interior regions, skill mismatches and the predominance of the informal economy. Enterprises in disadvantaged regions also face smaller markets and fewer links with larger firms. The study concludes that small and medium enterprises can become effective engines of inclusive and regionally balanced growth if supported by targeted financing instruments, simplified regulation, investment in regional infrastructure, business support services and policies that strengthen linkages between universities, local authorities and the private sector.

Keywords: Small and medium enterprises, unemployment, regional development, entrepreneurship, Tunisia

EXCHANGE RATE FLUCTUATIONS AND THEIR EFFECTS ON EXPORT COMPETITIVENESS IN DEVELOPING SOUTH ASIAN COUNTRIES

Prof. Dr. Muhammad Imran Khan[1], Fatima Zahra Malik[2], Ahmed Raza Sheikh[3], Assis. Prof. Dr. Bilal Ahmad[4]

[1]Quaid-i-Azam University, School of Economics, Islamabad, Pakistan
[2]University of the Punjab, Faculty of Economics and Management Sciences, Department of Economics, Lahore, Pakistan
[3]Pakistan Institute of Development Economics, Islamabad, Pakistan
[4]Bahauddin Zakariya University, Faculty of Social Sciences, School of Economics, Multan, Pakistan

ABSTRACT

Exchange rate movements play a crucial role in shaping the international competitiveness of developing economies, influencing export prices, production costs, investment decisions and the balance of payments. In South Asia, countries such as Pakistan, India, Bangladesh and Sri Lanka have experienced considerable exchange rate fluctuations, driven by balance of payments pressures, changes in capital flows, policy adjustments and global economic shocks. While currency depreciation is often expected to improve export competitiveness by making domestic goods cheaper abroad, the actual outcome depends on factors such as the structure of exports, dependence on imported inputs, the degree of exchange rate pass-through and the volatility of the currency itself. This study analyzes exchange rate fluctuations and their effects on export competitiveness in developing South Asian countries. Using panel cointegration techniques and the autoregressive distributed lag approach, the research examines both the long-run and short-run effects of the real effective exchange rate and its volatility on export performance, while controlling for foreign income, relative prices, trade openness and production capacity. The findings reveal that real depreciation tends to support exports in the long run, but its effect is moderate and varies across countries and sectors. Exchange rate volatility, in contrast, has a negative impact on exports, as uncertainty discourages trade and investment, particularly among small exporters. Textile and garment exports, which dominate several economies in the region, are found to be sensitive both to price competitiveness and to the cost of imported raw materials. The study concludes that exchange rate policy alone cannot secure sustainable export growth and recommends greater macroeconomic stability, export diversification, productivity improvements and investment in technology and trade infrastructure.

Keywords: Exchange rate volatility, export competitiveness, South Asia, real effective exchange rate, trade policy

THE EFFECTS OF TRADE LIBERALIZATION AND TARIFF REFORMS ON DOMESTIC INDUSTRIAL PRODUCTIVITY

Prof. Dr. Saad Ibrahim Naser[1], Rusul Hameed Aziz[2]
[1]University of Baghdad, College of Administration and Economics, Department of Economics, Baghdad, Iraq
[2]Mustansiriyah University, College of Administration and Economics, Department of Economics, Baghdad, Iraq

ABSTRACT

Trade liberalization has been one of the central components of economic reform programs in developing countries, based on the expectation that lower tariffs and the removal of trade barriers will increase competition, improve resource allocation and stimulate productivity growth in domestic industries. Greater exposure to international markets may encourage firms to adopt new technologies, improve management practices and access cheaper and higher quality inputs. At the same time, liberalization can place weaker domestic producers under severe pressure, leading to the contraction of certain industries, job losses and deindustrialization, particularly where firms lack the capacity to adjust. This study examines the effects of trade liberalization and tariff reforms on domestic industrial productivity, with a focus on Iraq and comparable developing economies in the Middle East. Using industry-level data and econometric techniques, including panel regression and total factor productivity estimation, the research investigates how reductions in output and input tariffs have influenced productivity across manufacturing sectors. The analysis also considers the role of institutional quality, infrastructure, access to finance and the security environment. The findings indicate that the reduction of tariffs on intermediate inputs has a positive effect on productivity, as it allows firms to access imported materials and machinery at lower cost. In contrast, rapid reductions in output tariffs without accompanying support measures have increased competitive pressure on domestic manufacturers, many of whom have been unable to compete with imports. The results further show that the benefits of liberalization depend strongly on complementary conditions such as stable institutions, reliable energy supply and skilled labor. The study concludes that trade reform should be gradual, sequenced and accompanied by industrial upgrading policies, investment in infrastructure and support for firm modernization.

Keywords: Trade liberalization, tariff reform, industrial productivity, manufacturing, Iraq

OIL REVENUE MANAGEMENT AND ECONOMIC DIVERSIFICATION STRATEGIES IN RENTIER STATES

Hassan Falah Al-Obaidi[1], Assoc. Prof. Dr. Marwa Salim[2], Yousif Kareem[1], Dr. Noor Abbas Hamid[3]

[1]University of Basrah, College of Administration and Economics, Department of Economics, Basrah, Iraq

[2]University of Kufa, Faculty of Administration and Economics, Department of Economics, Najaf, Iraq

[3]University of Baghdad, College of Administration and Economics, Department of Financial and Banking Sciences, Baghdad, Iraq

ABSTRACT

Rentier states derive a large proportion of their public revenues from external rents generated by natural resources, particularly oil, rather than from domestic taxation and productive economic activity. While oil wealth can finance infrastructure, public services and social welfare, heavy dependence on resource rents often produces significant economic and institutional challenges, including vulnerability to price shocks, a dominant public sector, weak private enterprise, limited non-oil exports and the phenomenon commonly described as the resource curse or Dutch disease. The management of oil revenues and the pursuit of economic diversification have therefore become central policy priorities for these countries. This study examines oil revenue management and economic diversification strategies in rentier states, with particular attention to Iraq in comparison with Gulf Cooperation Council countries and other oil-exporting economies such as Norway. Adopting a comparative and analytical approach, the research reviews fiscal frameworks, sovereign wealth fund arrangements, budget practices, development plans and diversification initiatives, and draws on macroeconomic and sectoral indicators as well as the relevant theoretical literature on rentierism. The findings indicate that countries that have adopted transparent fiscal rules, stabilization and savings funds and long-term development strategies have been more successful in reducing volatility and supporting non-oil sectors. In contrast, the Iraqi experience in particular reveals persistent reliance on oil revenues to finance current expenditure, particularly public sector wages, alongside limited investment in agriculture, manufacturing and tourism, and constraints arising from institutional weaknesses and insecurity. The study concludes that successful diversification requires credible fiscal governance, the separation of spending from short-term oil revenues, improvement of the business environment, investment in human capital and a gradual transformation of the social contract between state and society.

Keywords: Rentier state, oil revenue management, economic diversification, resource curse, sovereign wealth funds

INVESTIGATING THE ROLE OF DIGITAL COMPETENCE AMONG UNIVERSITY LECTURERS IN THE POST-PANDEMIC TEACHING TRANSITION

Vasile Popescu[1]
[1]University of Bucharest, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Department of Educational Sciences, Bucharest, Romania

ABSTRACT

The sudden shift to emergency remote teaching during the pandemic exposed both the potential and the limitations of digital technologies in higher education. University lecturers were required to redesign courses and assessment, use online platforms, create digital materials and maintain student engagement in virtual environments, often with little preparation or institutional support. As universities have returned to campus, many have adopted blended and hybrid models, making digital competence a lasting requirement of academic work rather than a temporary response to crisis. This study investigates the role of digital competence among university lecturers in the post-pandemic teaching transition, with a focus on higher education institutions in Romania. Drawing on the European Framework for the Digital Competence of Educators, known as DigCompEdu, the research adopts a mixed-methods design that combines a questionnaire on lecturers' self-assessed digital competence with semi-structured interviews exploring their experiences, attitudes and professional development needs. The findings indicate that lecturers' digital competence improved considerably during and after the pandemic, particularly in the use of learning management systems, video conferencing and digital communication with students. However, competences related to digital assessment, the design of interactive learning activities, the use of data to support learning and the promotion of students' own digital skills remain less developed. Differences were observed according to academic discipline, teaching experience and access to institutional training. Lecturers who received structured support and opportunities for peer collaboration reported greater confidence and more innovative teaching practices. The study concludes that digital competence plays a key role in the quality and sustainability of post-pandemic teaching, and it recommends continuous professional development programs, communities of practice, pedagogical rather than purely technical training, and institutional strategies that recognize digital teaching innovation.

Keywords: Digital competence, university lecturers, post-pandemic teaching, higher education, DigCompEdu

EVALUATING THE ADOPTION OF EDUCATIONAL TECHNOLOGY TOOLS FOR IMPROVING LEARNING OUTCOMES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Prof. Dr. Frank Nyerere[1], Halima Juma[2]
[1]University of Dar es Salaam, School of Education, Department of Educational Psychology and Curriculum Studies, Dar es Salaam, Tanzania
[2]The Open University of Tanzania, Faculty of Education, Dar es Salaam, Tanzania

ABSTRACT

Educational technology has become an increasingly important component of higher education, offering new opportunities to expand access, enrich teaching and learning, and support the development of skills required in a knowledge-based economy. Learning management systems, digital libraries, multimedia resources, mobile learning applications and online assessment tools are now widely promoted as means of improving learning outcomes. In many African higher education institutions, however, the adoption of these tools takes place in contexts marked by limited infrastructure, unreliable internet connectivity, large class sizes and uneven levels of digital literacy among staff and students. This study evaluates the adoption of educational technology tools for improving learning outcomes in higher education institutions in Tanzania. Guided by the Technology Acceptance Model and the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology, the research employs a mixed-methods design combining a survey of lecturers and students with interviews and focus group discussions involving academic staff, information technology personnel and university administrators. The findings show that perceived usefulness, ease of use, institutional support and access to devices and connectivity are the most important factors influencing adoption. Students reported that educational technology improved their access to learning materials, flexibility, collaboration and self-directed learning, while lecturers noted benefits in course organization and communication. However, the use of technology was often limited to the distribution of materials rather than interactive and student-centered learning. Barriers included inadequate infrastructure, insufficient training, heavy workloads and the absence of clear institutional policies. The study concludes that educational technology can contribute meaningfully to learning outcomes when its adoption is guided by pedagogical goals, supported by sustained investment in infrastructure and professional development, and embedded in coherent institutional strategies.

Keywords: Educational technology, technology adoption, learning outcomes, higher education, Tanzania

BARRIERS TO GIRLS' ACCESS TO QUALITY EDUCATION IN RESOURCE-CONSTRAINED COMMUNITIES: A QUALITATIVE STUDY

Assoc. Prof. Dr. Rehema Kileo[1], Dr. Salum Ally[2], Joyce Mtei[1]
[1]University of Dodoma, College of Education, Department of Educational Foundations and Continuing Education, Dodoma, Tanzania
[2]Dar es Salaam University College of Education, Faculty of Education, Dar es Salaam, Tanzania

ABSTRACT

Education is widely recognized as a fundamental human right and a particularly powerful means of promoting gender equality, health, economic participation and social development. Despite significant progress in expanding school enrollment, girls in many resource-constrained communities continue to face obstacles that limit their access to, participation in and completion of quality education. These obstacles often become more pronounced during adolescence, when economic pressures, social expectations and safety concerns intersect. This qualitative study explores the barriers to girls' access to quality education in resource-constrained communities in Tanzania. Grounded in a gender and rights-based perspective and informed by the social ecological model, the research collected data through in-depth interviews and focus group discussions with schoolgirls, out-of-school girls, parents, teachers, head teachers and community leaders in rural and peri-urban areas. The data were analyzed using thematic analysis. The findings reveal that barriers operate at several interconnected levels. At the household level, poverty, the costs associated with schooling, the burden of domestic work and preferences for investing in boys' education restrict girls' opportunities. At the community level, early marriage, teenage pregnancy, long distances to school and concerns about safety along the way discourage continued attendance. At the school level, inadequate sanitation facilities, a lack of menstrual hygiene support, shortages of female teachers, overcrowded classrooms and gender-insensitive teaching practices undermine the quality of girls' learning experiences. Nevertheless, the study also identifies supportive factors, including committed teachers, mentoring programs, girls' clubs and community awareness initiatives. The study concludes that improving girls' education requires a holistic approach that combines financial support for families, safe and gender-responsive school environments, community engagement and policies that enable pregnant girls and young mothers to return to school.

Keywords: Girls' education, gender equality, access to education, resource-constrained communities, qualitative research

THE INFLUENCE OF SCHOOL LEADERSHIP STYLES ON TEACHER JOB SATISFACTION AND RETENTION IN PUBLIC SECONDARY SCHOOLS

Prof. Dr. Juma Mwakalinga[1], Neema Kimaro[2], Dr. Baraka Mushi[3], Asha Mbwana[1], Emmanuel Shirima[2], Grace Mollel[3]

[1]University of Dodoma, College of Education, Department of Educational Management and Policy Studies, Dodoma, Tanzania

[2]Mkwawa University College of Education, Faculty of Education, Iringa, Tanzania

[3]St. John's University of Tanzania, Faculty of Education, Dodoma, Tanzania

ABSTRACT

Teachers are the most important school-based factor influencing the quality of education, and their job satisfaction and willingness to remain in the profession are closely linked to student achievement and school effectiveness. In many developing countries, public secondary schools face high rates of teacher attrition, transfer requests and low morale, particularly in rural and remote areas. While salaries, working conditions and career opportunities are frequently cited as causes, growing evidence suggests that the leadership practices of head teachers also play a decisive role in shaping teachers' professional experiences. This study examines the influence of school leadership styles on teacher job satisfaction and retention in public secondary schools in Tanzania. Drawing on transformational, transactional and laissez-faire leadership theories, as well as Herzberg's two-factor theory of motivation, the research employs a mixed-methods design. Quantitative data were collected through questionnaires administered to teachers, while qualitative data were obtained from interviews with head teachers, teachers and education officers. The findings reveal that transformational leadership, characterized by a shared vision, individualized support, intellectual stimulation and recognition of teachers' efforts, is strongly associated with higher job satisfaction and a greater intention to remain in the school. Transactional practices, such as clear expectations and fair rewards, also contribute positively, whereas laissez-faire and authoritarian approaches are linked to frustration, low commitment and the desire to leave. Teachers emphasized the importance of participative decision-making, open communication and opportunities for professional growth. However, the study also notes that head teachers' ability to support staff is constrained by limited resources, administrative burdens and insufficient leadership training. The study concludes that strengthening school leadership is an effective strategy for improving teacher retention and recommends systematic leadership preparation, mentoring and supportive policy frameworks.

Keywords: School leadership, teacher job satisfaction, teacher retention, transformational leadership, secondary schools

EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF MOBILE-ASSISTED LANGUAGE LEARNING ON ENGLISH VOCABULARY ACQUISITION AMONG COLLEGE STUDENTS

Prof. Dr. Jose Antonio Ramirez[1], Maria Cristina Santos[2], Dr. Ferdinand Dela Cruz[3], Grace Villanueva[2], Rodel Mercado[1]

[1]De La Salle University, Brother Andrew Gonzalez College of Education, Department of English and Applied Linguistics, Manila, Philippines

[2]Philippine Normal University, Faculty of Arts and Languages, Manila, Philippines

[3]University of the Philippines Diliman, College of Education, Quezon City, Philippines

ABSTRACT

Vocabulary knowledge is a foundation of second language proficiency, supporting reading comprehension, writing, listening and oral communication. For many college students learning English as a second or foreign language, limited vocabulary remains a major and persistent obstacle to academic success. The widespread ownership of smartphones among young people has created new possibilities for language learning beyond the classroom, and mobile-assisted language learning has attracted growing interest as a flexible, accessible and learner-centered approach. Mobile applications offer features such as spaced repetition, multimedia input, gamification, instant feedback and opportunities for self-paced practice that may enhance vocabulary acquisition. This study explores the effectiveness of mobile-assisted language learning on English vocabulary acquisition among college students in the Philippines. Using a quasi-experimental design with pre-test and post-test measures, the research compared an experimental group that used mobile vocabulary applications alongside regular instruction with a control group that received conventional classroom instruction only. Quantitative data on vocabulary achievement were complemented by questionnaires and interviews exploring students' perceptions, motivation and patterns of use. The analysis is theoretically grounded in cognitive theories of vocabulary learning and the concept of learner autonomy. The findings indicate that students in the experimental group achieved significantly greater gains in vocabulary knowledge and retention than those in the control group. Students reported that mobile learning increased their motivation, allowed them to study at convenient times and made vocabulary practice more engaging. However, challenges such as distractions from other applications, unstable internet access and the need for teacher guidance were also identified. The study concludes that mobile-assisted language learning is an effective complement to traditional face-to-face classroom instruction and recommends its structured integration into English language curricula with appropriate pedagogical support.

Keywords: Mobile-assisted language learning, vocabulary acquisition, English as a second language, college students, learner autonomy

TEACHERS' PERCEPTIONS OF INCLUSIVE EDUCATION PRACTICES AND THE CHALLENGES OF SUPPORTING LEARNERS WITH SPECIAL NEEDS

Assis. Prof. Dr. Sami Gharbi[1], Nadia Chaabane[2]
[1]Virtual University of Tunis, Higher Institute of Education and Continuing Training, Tunis, Tunisia
[2]University of Carthage, Higher Institute of Childhood Executives, Carthage, Tunisia

ABSTRACT

Inclusive education is based on the principle that all learners, regardless of disability, learning difficulty or social background, have the right to learn together in mainstream schools with appropriate support. International frameworks such as the Salamanca Statement and the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities have encouraged many countries to move from segregated special education toward inclusive systems. Teachers are central to this transformation, as their beliefs, knowledge and classroom practices largely determine whether inclusion becomes a meaningful reality or remains a formal policy commitment. This study explores teachers' perceptions of inclusive education practices and the challenges they face in supporting learners with special educational needs in Tunisia. Using a qualitative research design, data were collected through semi-structured interviews and focus group discussions with primary and lower secondary school teachers, supplemented by classroom observations in schools implementing inclusive programs. The data were analyzed thematically. The findings show that most teachers express positive attitudes toward the principle of inclusion and recognize its benefits for the social development, self-esteem and acceptance of learners with special needs, as well as for fostering empathy among their peers. Teachers reported using strategies such as differentiated instruction, peer tutoring, adapted materials and individualized attention. However, they also described significant challenges, including large class sizes, rigid curricula and assessment systems, insufficient initial and in-service training, a shortage of specialized support staff, limited resources and inadequate collaboration with families and health professionals. Some teachers expressed feelings of stress and professional isolation. The study concludes that successful inclusive education requires sustained teacher training, multidisciplinary support teams, curricular flexibility and school cultures that value diversity and collaboration.

Keywords: Inclusive education, special educational needs, teachers' perceptions, teacher training, Tunisia

TRADITIONAL BATIK MOTIFS AS VISUAL LANGUAGE: RECONSTRUCTING CULTURAL IDENTITY IN CONTEMPORARY INDONESIAN PAINTING

Prof. Dr. Bambang Sutrisno[1], Dewi Anggraini[1], Assoc. Prof. Dr. Rizki Pratama[2], Nur Aini Wulandari[3]

[1]Indonesian Institute of the Arts Yogyakarta, Faculty of Fine Arts, Department of Fine Arts, Yogyakarta, Indonesia

[2]Bandung Institute of Technology, Faculty of Art and Design, Bandung, Indonesia

[3]Yogyakarta State University, Faculty of Languages, Arts and Culture, Department of Fine Arts Education, Yogyakarta, Indonesia

ABSTRACT

Batik is one of the most significant expressions of Indonesian cultural heritage, recognized internationally as a masterpiece of intangible heritage. Its motifs, such as parang, kawung, truntum and mega mendung, carry philosophical, spiritual and social meanings related to cosmology, moral values, social hierarchy and the cycle of life, and they reflect the diversity of regional traditions from the royal courts of Central Java to the coastal communities of the north. In contemporary art, batik has moved beyond its function as textile and become a source of visual language through which artists explore questions of identity, memory and modernity. This study examines how traditional batik motifs are used as a visual language for reconstructing cultural identity in contemporary Indonesian painting. Using a qualitative approach that combines iconographic and semiotic analysis of selected paintings with interviews with artists, curators and art critics, the research investigates the ways in which painters appropriate, transform and recontextualize batik motifs. The findings reveal several strategies, including the fragmentation and abstraction of motifs, their combination with contemporary imagery, the use of the batik process itself as a painting technique and the critical reinterpretation of their traditional meanings. Through these strategies, artists articulate a hybrid identity that is rooted in local tradition while engaging with global artistic discourse and social issues. The study also observes tensions between innovation and respect for the sacred and symbolic dimensions of certain motifs. The study concludes that batik functions as a dynamic visual language in contemporary Indonesian painting, contributing to the continuous reconstruction of cultural identity in a globalized world.

Keywords: Batik, visual language, cultural identity, contemporary Indonesian painting, semiotics

THE ROLE OF WAYANG AESTHETICS IN SHAPING MODERN DIGITAL ILLUSTRATION AND ANIMATION PRACTICE

Dr. Siti Rahayu[1], Ahmad Nugroho[2]
[1]Indonesian Institute of the Arts Surakarta, Faculty of Art and Design, Department of Visual Communication Design, Surakarta, Indonesia
[2]Sebelas Maret University, Faculty of Fine Arts and Design, Department of Visual Communication Design, Surakarta, Indonesia

ABSTRACT

Wayang, the traditional puppet theatre of Indonesia, is a complex art form that unites visual art, narrative, music and philosophy. Wayang kulit, in particular, is distinguished by its stylized figures carved from leather, intricate ornamentation, distinctive proportions and a symbolic system in which posture, color and facial features express the character and moral qualities of each figure. The shadow performance, guided by the dalang, transmits epic stories and ethical teachings that have shaped Javanese and wider Indonesian culture for centuries. In recent years, illustrators and animators have increasingly turned to wayang as a source of inspiration in the development of a distinctive local visual identity in digital media. This study explores the role of wayang aesthetics in shaping modern digital illustration and animation practice in Indonesia. Using a qualitative approach, the research combines visual analysis of selected digital illustrations, animated films, games and motion graphics with interviews with illustrators, animators, puppet makers and design educators. The analysis is informed by theories of visual culture and cultural adaptation. The findings indicate that designers adopt wayang aesthetics through the use of flat and profile compositions, ornamental line work, stylized anatomy, symbolic color palettes and the visual effects of light and shadow. Narrative elements from the Mahabharata and Ramayana and characters such as the punakawan are also reinterpreted for contemporary audiences. However, the study notes concerns about the simplification of symbolic meanings and the loss of philosophical depth in commercial contexts. The study concludes that wayang aesthetics offer a rich foundation for innovative digital creativity when combined with an informed understanding of tradition.

Keywords: Wayang, digital illustration, animation, visual culture, Indonesian art

COMMUNITY MURALS AS INSTRUMENTS OF SOCIAL HEALING IN POST-DISASTER URBAN SPACES

Prof. Dr. Maria Clara Santos[1], Jose Antonio Reyes[1], Assist. Prof. Dr. Ana Beatriz Cruz[2], Ricardo dela Cruz[2], Dr. Josefina Bautista[3], Miguel Villanueva[3]
[1]University of the Philippines Diliman, College of Fine Arts, Quezon City, Philippines
[2]University of Santo Tomas, College of Fine Arts and Design, Manila, Philippines
[3]Technological University of the Philippines, College of Architecture and Fine Arts, Manila, Philippines

ABSTRACT

Natural disasters such as typhoons, floods and earthquakes not only destroy homes and infrastructure but also disrupt social bonds, collective memory and the sense of place that sustain urban communities. In the aftermath of such events, recovery efforts often focus on material reconstruction, while the emotional, psychological and cultural dimensions of healing receive less attention. Community-based art, and murals in particular, has emerged as a meaningful response to these needs, transforming damaged and neglected urban spaces into sites of remembrance, expression and hope. This study examines community murals as instruments of social healing in post-disaster urban spaces in the Philippines, a country frequently affected by severe typhoons and other natural hazards. Adopting a qualitative and participatory research approach, the study combines visual analysis of murals created after major disasters with interviews and focus group discussions involving artists, residents, local officials, teachers and representatives of non-governmental organizations, as well as observation of collaborative mural-making activities. The research is informed by theories of community art, trauma and collective memory. The findings indicate that the process of creating murals is as important as the finished works. Participatory painting sessions provided spaces where survivors could share stories, express grief, reconnect with neighbors and regain a sense of agency. The imagery of the murals frequently combined memories of loss with symbols of resilience, faith, solidarity and local identity. Murals also contributed to the revitalization of public spaces and strengthened community pride. However, the study identifies challenges related to sustainability, funding and the risk of superficial interventions. The study concludes that community murals can play a valuable role in holistic disaster recovery.

Keywords: Community murals, social healing, post-disaster recovery, public art, Philippines

INDIGENOUS WEAVING PATTERNS AND THEIR REINTERPRETATION IN CONTEMPORARY FIBER ART

Assoc. Prof. Dr. Carmela Aquino[1]
[1]University of the Philippines Baguio, College of Arts and Communication, Department of Arts and Humanities, Baguio City, Philippines

ABSTRACT

Indigenous weaving traditions represent a rich repository of knowledge, aesthetics and cultural meaning. In the Philippines, textiles such as the inabel of the Ilocos region, the woven cloths of the Cordillera peoples, the t'nalak of the T'boli and the intricate fabrics of Mindanao communities embody distinctive patterns, color systems and techniques that are closely linked to cosmology, rituals, social identity and the natural environment. These patterns are not merely decorative; they function as visual narratives that record myths, ancestral knowledge and relationships between people and the land. In recent decades, contemporary fiber artists have increasingly drawn on indigenous weaving as a source of inspiration, reinterpreting traditional patterns and techniques within the context of modern art. This study examines indigenous weaving patterns and their reinterpretation in contemporary fiber art, focusing on Philippine artistic practice. Using a qualitative approach, the research combines visual and material analysis of traditional textiles and contemporary fiber artworks with interviews with indigenous weavers, fiber artists, curators and cultural workers, as well as field visits to weaving communities. The research is informed by theories of cultural appropriation, collaboration and the anthropology of art. The findings show that contemporary artists transform weaving patterns through changes in scale, material experimentation, three-dimensional installation and the integration of new media, creating works that address themes such as identity, memory, ecology and cultural survival. Collaborative projects between artists and weaving communities have contributed to the revitalization of endangered techniques. However, the study also raises ethical concerns regarding authorship, recognition, fair compensation and the use of sacred patterns. The study concludes that respectful reinterpretation can sustain indigenous weaving heritage.

Keywords: Indigenous weaving, fiber art, textile heritage, cultural appropriation, Philippine art

COLONIAL LEGACY AND POSTCOLONIAL EXPRESSION IN THE VISUAL ARTS OF SOUTHEAST ASIA

Dr. Ramon Mercado[1], Luisa Fernandez[2], Prof. Dr. Emilio Navarro[1]
[1]University of the Philippines Diliman, College of Arts and Letters, Department of Art Studies, Quezon City, Philippines
[2]Ateneo de Manila University, School of Humanities, Department of Fine Arts, Quezon City, Philippines

ABSTRACT

The visual arts of Southeast Asia have been profoundly shaped by the region's colonial history. Spanish, Dutch, British, French and American colonial powers introduced new institutions, academic training, artistic genres, religious imagery and aesthetic hierarchies that often marginalized indigenous forms of creativity. Colonial art schools, exhibitions and collections promoted European conventions such as academic realism, landscape painting and portraiture, while local artistic traditions were frequently classified as craft or ethnographic material. Yet colonial encounters also produced complex processes of adaptation, resistance and hybridity. This study examines the colonial legacy and postcolonial expression in the visual arts of Southeast Asia, with particular attention to the Philippines, Indonesia, Vietnam and Malaysia. Adopting an art historical and postcolonial theoretical framework, the research analyzes selected artworks, institutional histories, art criticism and exhibition practices from the late colonial period to the present, complemented by interviews with artists and curators. The analysis shows that artists in the region have engaged with the colonial past through multiple strategies, including the appropriation and subversion of academic styles, the revival and reinterpretation of indigenous and folk traditions, the critique of colonial historiography and the exploration of hybrid and diasporic identities. Nationalist art movements played an important role in constructing images of the nation after independence, while contemporary artists increasingly question both colonial and nationalist narratives, addressing issues such as migration, memory, globalization and social justice. The study also highlights the role of museums and art histories in decolonizing knowledge. The study concludes that postcolonial expression in Southeast Asian visual art represents a dynamic dialogue between inherited structures and local creativity.

Keywords: Colonial legacy, postcolonial art, Southeast Asian art, hybridity, decolonization

RELIGIOUS ICONOGRAPHY AND FOLK DEVOTION IN THE SACRED PAINTING TRADITIONS OF THE ISLANDS

Prof. Dr. Teresa Gonzales[1], Antonio del Rosario[1], Dr. Beatriz Salazar[2], Fernando Ocampo[3], Assist. Prof. Dr. Corazon Lim[2]

[1]University of Santo Tomas, Graduate School, Center for Conservation of Cultural Property and Environment in the Tropics, Manila, Philippines

[2]University of San Carlos, School of Arts and Sciences, Department of Fine Arts, Cebu City, Philippines

[3]Holy Angel University, School of Arts and Sciences, Center for Kapampangan Studies, Angeles City, Philippines

ABSTRACT

The sacred painting traditions of the Philippine islands reflect a long history of religious encounter, cultural adaptation and popular devotion. Introduced during the Spanish colonial period, Christian imagery was initially produced according to European models and used as an instrument of evangelization. Over time, however, local artists, many of them anonymous, transformed these models through their own sensibilities, materials and techniques, giving rise to distinctive traditions of church murals, ceiling paintings, retablo panels and devotional images. These works were not only objects of liturgical use but also integral parts of community life, closely connected to fiestas, processions, pilgrimages and household devotions. This study examines religious iconography and folk devotion in the sacred painting traditions of the islands, focusing on selected churches and devotional practices in Luzon, the Visayas and Mindanao. Using an art historical methodology combining iconographic analysis, stylistic comparison and archival research, together with ethnographic interviews with parish communities, devotees, conservators and local historians, the research explores how sacred images are produced, interpreted and venerated. The findings reveal that local painters adapted Christian iconography by introducing indigenous facial features, local flora and fauna, vernacular dress and decorative motifs drawn from folk art. Devotional practices such as the veneration of patron saints and the Santo Niño shaped the selection and representation of subjects. The study also shows that sacred images continue to function as focal points of communal identity and memory. However, many works face threats from natural disasters, inappropriate restoration and neglect. The study concludes that these traditions require informed conservation and community-centered heritage policies.

Keywords: Religious iconography, folk devotion, sacred painting, Philippine art, cultural heritage

PARTICIPATORY ART EDUCATION AND ITS IMPACT ON YOUTH CREATIVE DEVELOPMENT IN RURAL COMMUNITIES

Assoc. Prof. Dr. Rafael Domingo[1], Isabel Marquez[2]
[1]Philippine Normal University, Faculty of Arts and Languages, Department of Art Education, Manila, Philippines
[2]Central Luzon State University, College of Education, Science City of Muñoz, Philippines

ABSTRACT

Young people living in rural communities often have limited access to formal art education, cultural institutions and opportunities for creative expression. Schools in these areas frequently face shortages of trained art teachers, materials and facilities, while arts subjects are sometimes considered less important than academic disciplines. At the same time, rural communities possess rich cultural resources, including local crafts, oral traditions, festivals and close relationships with the natural environment, which can serve as a foundation for meaningful art learning. Participatory art education, which emphasizes collaboration, dialogue, community engagement and the active involvement of learners in the creative process, offers a particularly promising approach for addressing these challenges. This study examines participatory art education and its impact on youth creative development in rural communities in the Philippines. Using a qualitative case study design, the research focuses on community-based art programs involving workshops, collaborative murals, craft projects, theatre and exhibitions organized in partnership with schools, local governments and cultural organizations. Data were collected through participant observation, interviews and focus groups with young participants, teachers, facilitators, parents and community leaders, as well as the analysis of artworks produced. The findings indicate that participatory art education fosters creativity, self-confidence, communication skills, problem solving and a stronger sense of cultural identity and belonging among young people. Collaborative projects encouraged youth to explore local stories and traditions, strengthening intergenerational connections. However, challenges such as limited funding, the short duration of programs and insufficient integration into school curricula were identified. The study concludes that participatory approaches can enrich art education and contribute to the holistic development of rural youth.

Keywords: Participatory art education, creative development, rural youth, community-based art, Philippines

SYMBOLISM AND SPIRITUALITY IN SENEGALESE GLASS PAINTING: TRADITION MEETING MODERNITY

Prof. Dr. Amadou Diallo[1], Fatou Ndiaye[2], Assist. Prof. Dr. Ousmane Sarr[3], Aïssatou Fall[1]

[1]Cheikh Anta Diop University of Dakar, Fundamental Institute of Black Africa (IFAN), Department of Art and Cultural Heritage, Dakar, Senegal

[2]Gaston Berger University, Faculty of Civilizations, Religions, Arts and Communication, Saint-Louis, Senegal

[3]National School of Arts of Dakar, Department of Visual Arts, Dakar, Senegal

ABSTRACT

Senegalese glass painting, known as suwer, from the French sous verre, is one of the most distinctive forms of popular art in West Africa. Painted in reverse on the back of glass, these works developed in urban centers such as Saint-Louis and Dakar and became widely present in homes, where they served devotional, decorative and narrative functions. Early glass paintings frequently depicted religious figures, particularly Sheikh Amadou Bamba, the founder of the Mouride brotherhood, and other saints of Senegalese Sufi orders, as well as scenes from Islamic tradition, legends, daily life and social satire. This study examines symbolism and spirituality in Senegalese glass painting and its transformation from a traditional popular art into a contemporary artistic practice. Using an art historical and ethnographic approach, the research combines iconographic analysis of historical and contemporary works with interviews with glass painters, collectors, curators and members of religious communities. The analysis is informed by studies of African popular art, Islamic visual culture and the anthropology of religion. The findings reveal that glass paintings function as a visual expression of Sufi spirituality, conveying values such as devotion, piety, work, patience and spiritual guidance through symbolic imagery, colors and compositions. Images of religious leaders serve as objects of blessing and protection in domestic spaces. Contemporary painters continue this tradition while introducing new themes, including urban life, gender, migration, political commentary and environmental concerns, and they increasingly address local and international art markets. The study concludes that Senegalese glass painting represents a living tradition in which spirituality and modernity coexist in creative dialogue.

Keywords: Senegalese glass painting, suwer, Sufi spirituality, popular art, West African art

THE ROLE OF DIGITAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN SHAPING INTERPERSONAL TRUST AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN THE POST-PANDEMIC ERA

Dr. Dmitry Sokolov[1], Anastasia Volkova[2], Dr. Mikhail Popov[3]
[1]Lomonosov Moscow State University, Faculty of Journalism, Moscow, Russia
[2]Saint Petersburg State University, School of Journalism and Mass Communications, Saint Petersburg, Russia
[3]HSE University, Faculty of Communications, Media and Design, Moscow, Russia

ABSTRACT

The pandemic period forced universities around the world to shift abruptly to remote learning, and digital communication technologies became the primary channels through which students studied, socialized and maintained relationships. Although campuses have since reopened, many of these practices have become permanent features of student life, raising important questions about how mediated communication affects the formation and maintenance of interpersonal trust. This study examines the role of digital communication technologies, including instant messaging applications, video conferencing platforms, social networking sites and learning management systems, in shaping trust among university students in the post-pandemic era. The theoretical framework draws on social presence theory, media richness theory and the social information processing perspective, which together explain how users compensate for reduced nonverbal cues in online interaction. A mixed-methods design was employed, combining an online survey of undergraduate and graduate students from several Russian universities with in-depth focus group discussions. The survey measured patterns of platform use, perceived social presence, self-disclosure and different dimensions of trust, such as competence-based, benevolence-based and integrity-based trust. The findings indicate that frequent and reciprocal communication through synchronous channels, particularly video calls and group chats, is positively associated with relational trust, whereas reliance on asynchronous and highly curated platforms tends to foster superficial impressions and uncertainty. Focus group data reveal that students value hybrid relationships in which initial digital contact is reinforced by face-to-face encounters. Concerns about privacy, misinformation and impression management emerged as significant barriers to trust. The study concludes that universities should promote digital literacy and design blended communication environments that support authentic interaction, collaboration and a sense of academic community.

Keywords: digital communication, interpersonal trust, university students, social presence, post-pandemic era

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION BARRIERS AND THEIR IMPACT ON INTERNATIONAL BUSINESS NEGOTIATIONS IN EMERGING MARKETS

Dr. Sylvain Adjovi[1], Elena Kuznetsova[2]
[1]University of Abomey-Calavi, Faculty of Economics and Management, Abomey-Calavi, Benin
[2]Peoples' Friendship University of Russia (RUDN University), Faculty of Economics, Moscow, Russia

ABSTRACT

As globalization intensifies economic exchange between developed and developing regions, international business negotiations increasingly take place in culturally diverse settings where misunderstandings can undermine trust, delay agreements and generate costly conflicts. Emerging markets in Africa, Eastern Europe and Asia present particular challenges, as negotiators must navigate differences in language, values, communication styles and institutional norms. This paper investigates the main cross-cultural communication barriers that affect international business negotiations in emerging markets and evaluates their impact on negotiation processes and outcomes. The study is grounded in established frameworks of intercultural communication, including Hall's distinction between high-context and low-context cultures, Hofstede's cultural dimensions and the Lewis model of cultural types. Using a qualitative research design, semi-structured interviews were conducted with experienced negotiators, export managers and trade representatives involved in commercial relations between West African, Russian and European partners. The analysis identifies several recurring barriers, such as linguistic limitations and reliance on interpreters, divergent perceptions of time and punctuality, contrasting attitudes toward hierarchy and decision-making authority, and different expectations regarding relationship building before formal discussions. Nonverbal communication, including the meaning of silence, gestures and forms of address, was also found to be a frequent source of misinterpretation. The results demonstrate that these barriers prolong negotiations, weaken mutual trust and may lead to suboptimal agreements, whereas negotiators with high cultural intelligence are more successful in transforming differences into opportunities for creative solutions. The paper concludes by recommending systematic intercultural training, the use of cultural mediators and the development of relationship-oriented negotiation strategies adapted to the specific contexts of emerging economies.

Keywords: cross-cultural communication, business negotiations, emerging markets, cultural intelligence, intercultural barriers

THE INFLUENCE OF MOBILE COMMUNICATION PLATFORMS ON RURAL COMMUNITY DEVELOPMENT AND AGRICULTURAL KNOWLEDGE SHARING

Prof. Dr. Rodrigue Gbaguidi[1], Célestin Dossou[2], Assoc. Prof. Dr. Marie-Claire Houngbédji[3], Kofi Ahouansou[4]

[1]University of Abomey-Calavi, Faculty of Agronomic Sciences, Abomey-Calavi, Benin
[2]University of Parakou, Faculty of Agronomy, Parakou, Benin
[3]University of Abomey-Calavi, Faculty of Letters, Languages, Arts and Communication, Abomey-Calavi, Benin
[4]National University of Agriculture, School of Rural Economics and Management, Porto-Novo, Benin

ABSTRACT

Mobile communication technologies have spread rapidly across sub-Saharan Africa, reaching rural areas where traditional infrastructure such as roads, electricity and extension services remains limited. This expansion has created new opportunities for farmers and rural communities to access information, connect with markets and participate in development initiatives. This study examines the influence of mobile communication platforms on rural community development and agricultural knowledge sharing in Benin. The research focuses on the use of basic mobile phones, short message services, voice-based advisory services, WhatsApp groups and community radio programmes linked to mobile interaction. The conceptual framework combines the diffusion of innovations theory with the sustainable livelihoods approach, allowing the analysis of both technology adoption and its broader social and economic effects. Data were collected through household surveys, key informant interviews with extension agents and cooperative leaders, and participatory group discussions in several agricultural villages. The findings reveal that mobile platforms significantly facilitate the dissemination of information on weather forecasts, crop management practices, pest control and market prices, enabling farmers to make more timely and informed decisions. Farmer groups on messaging applications have become important spaces for peer-to-peer learning, in which local experience and scientific recommendations are exchanged in national languages. Mobile money services also support savings and access to credit. However, the study identifies persistent constraints, including low digital literacy, gender disparities in phone ownership, unreliable network coverage and the cost of airtime. The paper concludes that mobile communication can serve as a powerful catalyst for inclusive rural development when supported by locally adapted content, capacity building and policies that address the digital divide.

Keywords: mobile communication, rural development, agricultural knowledge sharing, digital divide, Benin

NONVERBAL COMMUNICATION PATTERNS IN TRADITIONAL CEREMONIES AND THEIR PRESERVATION THROUGH MODERN MEDIA

Assist. Prof. Dr. Fabrice Aïhonnou[1], Léonie Tchibozo[2]
[1]University of Abomey-Calavi, Faculty of Letters, Languages, Arts and Communication, Department of Communication Sciences, Abomey-Calavi, Benin
[2]University of Abomey-Calavi, Faculty of Human and Social Sciences, Department of Sociology and Anthropology, Abomey-Calavi, Benin

ABSTRACT

Traditional ceremonies in West Africa are rich systems of meaning in which communication extends far beyond spoken language. Gestures, dance movements, body postures, clothing, colours, rhythms, masks and the spatial arrangement of participants convey religious beliefs, social hierarchies and collective memory. This paper examines nonverbal communication patterns in traditional ceremonies in Benin, including Vodun festivals, Egungun masquerades, royal enthronements and funeral rites, and analyses the role of modern media in their documentation and preservation. The study adopts a semiotic and ethnographic approach, drawing on the theoretical contributions of kinesics, proxemics and the anthropology of performance. Fieldwork involved participant observation of ceremonies, interviews with priests, traditional chiefs, drummers and community elders, and the analysis of audiovisual recordings produced by local television channels, cultural associations and social media users. The findings show that nonverbal elements function as a structured code that regulates interaction between the sacred and the profane, marks transitions in the ritual process and reinforces community identity. Drum languages and choreographed movements, for instance, communicate specific messages that only initiated participants can fully interpret. The research also reveals that modern media, particularly video-sharing platforms and digital archives, contribute to the visibility and intergenerational transmission of these practices, especially among diaspora communities. At the same time, mediatization raises concerns about decontextualization, commercialization and the exposure of restricted ritual knowledge to outsiders. The analysis further shows that particular colours and fabrics, such as white cloth in Vodun rituals, carry meanings understood by community members. The paper concludes that the preservation of ceremonial heritage requires collaborative documentation strategies in which communities retain control over representation and the ethical use of their cultural expressions.

Keywords: nonverbal communication, traditional ceremonies, cultural heritage, modern media, Benin, semiotics

SOCIAL MEDIA COMMUNICATION STRATEGIES AND THEIR EFFECTS ON PUBLIC HEALTH AWARENESS CAMPAIGNS IN URBAN POPULATIONS

Prof. Dr. Budi Santoso[1], Siti Rahmawati[2], Agus Wijaya[3], Dr. Dewi Lestari[4], Rangga Pratama[5], Assoc. Prof. Dr. Nurul Hidayah[6]

[1]Universitas Indonesia, Faculty of Public Health, Depok, Indonesia
[2]Universitas Gadjah Mada, Faculty of Social and Political Sciences, Department of Communication Science, Yogyakarta, Indonesia
[3]Universitas Padjadjaran, Faculty of Communication Sciences, Bandung, Indonesia
[4]Universitas Airlangga, Faculty of Public Health, Surabaya, Indonesia
[5]Universitas Diponegoro, Faculty of Social and Political Sciences, Semarang, Indonesia
[6]Universitas Brawijaya, Faculty of Social and Political Sciences, Malang, Indonesia

ABSTRACT

Social media has become an essential channel for public health communication, offering health authorities the ability to reach large audiences quickly, interact directly with citizens and respond to emerging health threats. In densely populated urban areas, where residents are highly connected but also exposed to an overwhelming flow of information, the design of effective digital communication strategies is particularly important. This study examines social media communication strategies used in public health awareness campaigns and evaluates their effects on knowledge, attitudes and health-related behaviours among urban populations in Indonesia. The research focuses on campaigns addressing dengue prevention, vaccination, smoking cessation and healthy lifestyles conducted through Instagram, TikTok, YouTube, Facebook and WhatsApp. Grounded in the health belief model and the elaboration likelihood model, the study combines content analysis of campaign messages with an online survey of urban residents and interviews with health communication practitioners. The content analysis assessed message framing, visual appeal, use of storytelling, involvement of influencers and religious figures, and levels of audience interaction. The results indicate that campaigns employing narrative formats, culturally relevant symbols and credible local voices achieved higher engagement and were associated with stronger intentions to adopt preventive behaviours. Interactive features, such as live question sessions and user-generated challenges, enhanced perceived trust in health institutions. Conversely, purely informational posts with formal language attracted limited attention. The study also highlights the challenge of misinformation, which frequently competes with official messages and undermines public confidence. The paper concludes that public health agencies should adopt audience-centred, participatory and evidence-based social media strategies, supported by continuous monitoring and collaboration with community leaders.

Keywords: social media, public health campaigns, health communication, urban populations, misinformation, Indonesia

ORGANIZATIONAL COMMUNICATION CLIMATE AND EMPLOYEE ENGAGEMENT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Assoc. Prof. Dr. Bambang Sutrisno[1], Indah Permatasari[2]
[1]Universitas Negeri Yogyakarta, Faculty of Economics and Business, Yogyakarta, Indonesia
[2]Universitas Sebelas Maret, Faculty of Social and Political Sciences, Surakarta, Indonesia

ABSTRACT

Higher education institutions are undergoing profound transformation driven by accreditation demands, digitalization, internationalization and increasing competition for students and research funding. In this changing environment, the engagement of academic and administrative staff has become a decisive factor for institutional performance and quality. Organizational communication climate, defined as employees' shared perceptions of the openness, supportiveness and trustworthiness of communication within an organization, is widely recognized as an important antecedent of engagement, yet it has received limited empirical attention in the context of universities in developing countries. This study investigates the relationship between organizational communication climate and employee engagement in Indonesian higher education institutions. The theoretical framework integrates Redding's model of communication climate with the job demands-resources model and social exchange theory. Data were collected through a structured questionnaire administered to lecturers and administrative staff at public and private universities, and analysed using structural equation modelling. The communication climate was assessed through dimensions including supportiveness, participative decision-making, trust, openness in upward communication and information adequacy. The findings reveal that a supportive and participative communication climate has a strong positive effect on vigour, dedication and absorption, the three core components of work engagement. Trust in leadership and perceived organizational support were found to mediate this relationship. In addition, information adequacy proved particularly important for administrative staff, while participation in decision-making was more influential among academic staff. Differences between public and private institutions were examined, showing that staff in private universities perceive more hierarchical communication, whereas public institutions are often characterized by bureaucratic procedures that slow information flow. The study concludes that university leaders should cultivate transparent, dialogical and inclusive communication practices to strengthen engagement, commitment and institutional resilience.

Keywords: organizational communication climate, employee engagement, higher education, leadership trust, Indonesia

INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE AMONG MULTILINGUAL STUDENTS IN DIGITAL LEARNING ENVIRONMENTS

Dr. Andi Nugroho[1], Fitri Handayani[2]
[1]Universitas Pendidikan Indonesia, Faculty of Language and Literature Education, Bandung, Indonesia
[2]Universitas Negeri Malang, Faculty of Letters, Malang, Indonesia

ABSTRACT

Digital learning environments have expanded opportunities for students from different linguistic and cultural backgrounds to collaborate across geographical boundaries through virtual exchange programmes, online courses and international project-based learning. These environments require not only technological skills but also the ability to communicate effectively and appropriately with culturally diverse peers. This study explores intercultural communication competence among multilingual students participating in digital learning environments, with particular attention to the linguistic diversity characteristic of Indonesian society, where students commonly use a regional language, the national language and one or more foreign languages. The research is informed by Byram's model of intercultural communicative competence and Deardorff's process model, which emphasize attitudes, knowledge, skills and critical cultural awareness. A qualitative case study design was adopted, involving university students engaged in collaborative online projects with partners from Asian and European institutions. Data were gathered through reflective journals, analysis of online discussion transcripts and semi-structured interviews. The findings suggest that multilingual students possess valuable resources, such as flexibility in code-switching, sensitivity to contextual meaning and tolerance of ambiguity, which facilitate intercultural interaction. Nevertheless, participants reported challenges related to differing communication norms, the limited expression of emotions in text-based exchanges, unequal language proficiency and time zone differences. Students who engaged in guided reflection demonstrated noticeable growth in empathy and awareness of their own cultural assumptions. The study concludes that digital learning environments can foster intercultural competence when instructors provide structured tasks, explicit intercultural training and opportunities for reflective dialogue that transform multilingualism into an asset for global learning.

Keywords: intercultural communication competence, multilingual students, digital learning, virtual exchange, Indonesia

DIGITAL TRANSFORMATION AND SME PERFORMANCE IN EMERGING MOROCCAN MARKETS

Prof. Dr. Youssef El Mansouri[1], Dr. Nadia Benkirane[2], Amine El Fassi[3]
[1]Mohammed V University in Rabat, Faculty of Legal, Economic and Social Sciences Agdal, Rabat, Morocco
[2]Hassan II University of Casablanca, National School of Business and Management (ENCG), Casablanca, Morocco
[3]Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Faculty of Legal, Economic and Social Sciences, Fez, Morocco

ABSTRACT

Small and medium-sized enterprises constitute the backbone of the Moroccan economy, contributing substantially to employment, regional development and entrepreneurial dynamism. In recent years, national strategies such as the Digital Morocco agenda and the acceleration of e-government services have encouraged firms to adopt digital technologies in order to improve competitiveness and integrate into regional and global value chains. Despite these efforts, the digital transformation of Moroccan SMEs remains uneven and is often constrained by limited financial resources, skill shortages and organizational resistance to change. This study examines the relationship between digital transformation and SME performance in emerging Moroccan markets. The theoretical framework draws on the resource-based view, dynamic capabilities theory and the technology-organization-environment model, which together explain how firms mobilize internal and external resources to benefit from digital innovation. Data were collected through a questionnaire survey of managers and owners of SMEs operating in manufacturing, trade and services in major economic regions, complemented by interviews with business support organizations. Digital transformation was measured through the adoption of e-commerce, cloud computing, enterprise resource planning systems, digital marketing and data analytics. The results of the structural equation analysis show that digital transformation has a significant positive effect on operational efficiency, market expansion and financial performance. Digital capabilities and managerial commitment emerged as key mediating factors, while access to finance and supportive public policies acted as important moderators. The study also finds that informal enterprises and firms in peripheral regions face greater obstacles. Notable sectoral differences were also clearly observed. The paper concludes with recommendations for targeted training programmes, financial incentives and public-private partnerships to accelerate inclusive digital transformation among Moroccan SMEs.

Keywords: digital transformation, SME performance, Morocco, dynamic capabilities, emerging markets

STRATEGIC INNOVATION AND ENTREPRENEURIAL GROWTH IN MOROCCAN FAMILY BUSINESSES

Assoc. Prof. Dr. Karim Ait Baha[1], Salma Rachidi[2]
[1]Ibn Zohr University, National School of Business and Management (ENCG), Agadir, Morocco
[2]Cadi Ayyad University, Faculty of Legal, Economic and Social Sciences, Marrakech, Morocco

ABSTRACT

Family businesses play a central role in the economic and social fabric of Morocco, ranging from small artisanal workshops to large diversified groups operating in industry, agriculture, commerce and real estate. These firms are often characterized by strong values, long-term orientation and deep local networks, yet they also face specific challenges related to succession, governance and resistance to change. This study investigates the relationship between strategic innovation and entrepreneurial growth in Moroccan family businesses, exploring how family involvement shapes the capacity of firms to renew their products, processes and business models. The research builds on the socioemotional wealth perspective, the theory of entrepreneurial orientation and the literature on ambidexterity, which highlights the need to balance the exploitation of existing competencies with the exploration of new opportunities. A mixed-methods approach was adopted, combining a survey of family firms with multiple case studies of companies that have successfully undergone generational transition. The findings reveal that the desire to preserve family control and reputation can initially restrain risk-taking, but that the entry of younger, highly educated generations frequently stimulates innovation, digitalization and international expansion. Strategic innovation was found to be positively associated with sales growth, market diversification and the professionalization of management. Moreover, family cohesion, open intergenerational communication and the presence of independent advisors significantly enhance the ability of firms to implement innovative strategies. The study also identifies cultural and institutional factors, such as trust-based networks and access to bank financing, that influence entrepreneurial behaviour. Female entrepreneurs within family firms are increasingly assuming leadership and strategic roles. The paper concludes that well-planned succession and structured governance mechanisms are essential for transforming family heritage into a sustainable source of competitive advantage.

Keywords: family business, strategic innovation, entrepreneurial growth, succession, socioemotional wealth, Morocco

SUSTAINABLE TOURISM MANAGEMENT AND REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT IN ALBANIA

Prof. Dr. Arben Kodra[1], Dr. Elira Hoxha[2], Assoc. Prof. Dr. Dorian Leka[3], Besa Marku[4]
[1]University of Tirana, Faculty of Economy, Department of Tourism, Tirana, Albania
[2]Aleksandër Moisiu University of Durrës, Faculty of Business, Durrës, Albania
[3]Ismail Qemali University of Vlora, Faculty of Economics, Vlorë, Albania
[4]Luigj Gurakuqi University of Shkodra, Faculty of Economics, Shkodër, Albania

ABSTRACT

Tourism has become one of the fastest-growing sectors of the Albanian economy, attracting increasing numbers of international visitors to its Adriatic and Ionian coastlines, mountainous landscapes, archaeological sites and historic towns. While this growth offers significant opportunities for employment, investment and regional development, it also raises concerns about environmental degradation, uncontrolled construction, seasonal concentration and unequal distribution of benefits between coastal and inland areas. This study examines the role of sustainable tourism management in promoting balanced regional economic development in Albania. The research is grounded in the principles of sustainable development, stakeholder theory and the tourism area life cycle model. Using a mixed-methods approach, the study combines analysis of regional economic indicators and tourism statistics with interviews involving local government officials, tourism entrepreneurs, community representatives and non-governmental organizations in selected coastal, mountain and cultural heritage destinations. The findings indicate that tourism contributes positively to local income and small business creation, especially in the accommodation, gastronomy and handicraft sectors. However, the benefits are concentrated in a limited number of coastal destinations, while rural and mountainous regions with high potential for ecotourism and agritourism remain underdeveloped. Weak coordination among institutions, insufficient infrastructure and limited destination management capacity were identified as major barriers. The study highlights successful local initiatives, such as community-based tourism in the Albanian Alps and the integration of cultural heritage into tourism products. The paper concludes that strategic planning, diversification of tourism offerings, investment in human capital and the active participation of local communities are essential for ensuring that tourism growth supports sustainable and inclusive regional development.

Keywords: sustainable tourism, regional development, Albania, ecotourism, stakeholder participation

DIGITAL MARKETING TRANSFORMATION IN ALBANIAN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES

Dr. Ilir Meta[1], Erion Kallaku[2], Arta Gjini[3]
[1]University of Tirana, Faculty of Economy, Department of Marketing, Tirana, Albania
[2]Epoka University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Tirana, Albania
[3]Aleksandër Xhuvani University of Elbasan, Faculty of Economics, Elbasan, Albania

ABSTRACT

The rapid diffusion of internet access, smartphones and social media platforms has profoundly changed the way consumers search for information, evaluate products and make purchasing decisions. For small and medium-sized enterprises, which dominate the Albanian business landscape, digital marketing offers a cost-effective means of reaching new customers, building brand awareness and competing with larger firms. Nevertheless, many Albanian SMEs continue to rely on traditional marketing methods and adopt digital tools in a fragmented and unplanned manner. This study investigates the process of digital marketing transformation in Albanian SMEs, identifying its drivers, barriers and effects on business performance. The theoretical foundation combines the technology acceptance model, the diffusion of innovations theory and the concept of marketing capabilities. Data were collected through a survey of SME owners and managers in trade, tourism, manufacturing and services, supplemented by in-depth interviews with digital marketing agencies and business associations. The analysis shows that social media marketing, particularly through Facebook and Instagram, is the most widely adopted practice, followed by website development and online advertising, while search engine optimization, email marketing and data analytics remain underutilized. Perceived usefulness, competitive pressure and the digital skills of managers were found to be the strongest predictors of adoption. Firms with a structured digital strategy reported higher customer engagement, improved brand visibility and stronger sales growth than those using digital tools on an occasional basis. The main obstacles include limited budgets, lack of qualified personnel and low trust in online payments. The paper concludes that capacity-building programmes, public support for digitalization and closer cooperation between universities and businesses can accelerate the digital marketing maturity of Albanian SMEs.

Keywords: digital marketing, SMEs, Albania, social media marketing, technology adoption

ISLAMIC FINTECH ADOPTION AND FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES IN KUWAIT

Prof. Dr. Abdullah Al-Mutairi[1], Dr. Sara Al-Harbi[2], Nasser Al-Fahad[3]
[1]Kuwait University, College of Business Administration, Department of Finance and Financial Institutions, Kuwait City, Kuwait
[2]Kuwait University, College of Sharia and Islamic Studies, Kuwait City, Kuwait
[3]Gulf University for Science and Technology, College of Business Administration, Hawally, Kuwait

ABSTRACT

Islamic finance occupies a prominent position in the financial system of Kuwait, where Sharia-compliant banks hold a substantial share of total banking assets. At the same time, the rise of financial technology is transforming the delivery of financial services through digital banking, mobile payments, crowdfunding, robo-advisory services and blockchain-based solutions. The convergence of these two trends has given rise to Islamic fintech, which seeks to combine technological innovation with the ethical principles of Islamic finance, including the prohibition of interest, risk sharing and asset-backed transactions. This study examines the adoption of Islamic fintech in Kuwait and its potential contribution to financial inclusion strategies. Although Kuwait has a high level of banking penetration among citizens, segments such as expatriate workers, young entrepreneurs, women-led businesses and small enterprises continue to face barriers in accessing appropriate financial products. The research applies the unified theory of acceptance and use of technology, extended with constructs related to religiosity, perceived Sharia compliance and trust. Data were obtained through a survey of bank customers and potential fintech users, complemented by interviews with regulators, Sharia scholars and fintech executives. The findings show that performance expectancy, perceived Sharia compliance and trust in providers are the strongest determinants of adoption intention, whereas concerns about data security and regulatory uncertainty act as significant inhibitors. The study also highlights the importance of the regulatory sandbox introduced by the Central Bank of Kuwait in encouraging innovation. Awareness of existing Islamic fintech products remains low among respondents. The paper concludes that coordinated efforts among regulators, Islamic financial institutions and technology firms can make Islamic fintech an effective instrument for inclusive and sustainable financial development in Kuwait.

Keywords: Islamic fintech, financial inclusion, Kuwait, Sharia compliance, technology acceptance

CORPORATE GOVERNANCE PRACTICES AND OIL-DEPENDENT ECONOMY DIVERSIFICATION IN KUWAIT

Assoc. Prof. Dr. Khalid Al-Sabah[1], Mariam Al-Otaibi[2]
[1]Kuwait University, College of Business Administration, Department of Accounting, Kuwait City, Kuwait
[2]American University of Kuwait, College of Business and Economics, Salmiya, Kuwait

ABSTRACT

Kuwait's economy has long depended on oil revenues, which account for the overwhelming majority of government income and exports. Fluctuations in global oil prices, the transition toward low-carbon energy and the long-term goals set out in the national development vision have made economic diversification an urgent policy priority. The private sector is expected to play a leading role in this process, yet its capacity to attract investment, innovate and expand into non-oil activities depends heavily on the quality of corporate governance. This study examines the relationship between corporate governance practices and economic diversification in Kuwait, focusing on firms listed on Boursa Kuwait. The research draws on agency theory, stakeholder theory and institutional theory to explain how governance mechanisms influence corporate strategy and investment behaviour. The analysis combines an assessment of governance characteristics, including board independence, board diversity, ownership concentration, transparency and audit committee effectiveness, with indicators of firms' engagement in non-oil sectors, innovation and international expansion. Panel data analysis is supplemented by interviews with board members, regulators and institutional investors. The findings reveal that firms with stronger governance structures, greater disclosure and more independent boards are more likely to invest in non-oil activities and to attract foreign capital. In contrast, concentrated family and state ownership is associated with more conservative investment strategies. The reforms introduced by the Capital Markets Authority have improved compliance, although implementation gaps remain. Sectors such as logistics, tourism, financial services and renewable energy were identified as promising areas for diversification. The study concludes that strengthening corporate governance, enhancing minority shareholder protection and promoting a culture of accountability are essential conditions for building a dynamic and diversified post-oil economy in Kuwait.

Keywords: corporate governance, economic diversification, oil-dependent economy, Kuwait, Boursa Kuwait

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN BUSINESS DECISION MAKING AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN FRANCE

Prof. Dr. Jean-Luc Moreau[1], Dr. Sophie Lambert[2], Assoc. Prof. Dr. Pierre Dubois[3], Claire Martin[4]

[1]Université Paris-Dauphine – PSL, Dauphine Research in Management (DRM), Paris, France
[2]Université Jean Moulin Lyon 3, iaelyon School of Management, Lyon, France
[3]Université Toulouse Capitole, Toulouse School of Management, Toulouse, France
[4]Aix-Marseille University, Faculty of Economics and Management, Aix-en-Provence, France

ABSTRACT

Artificial intelligence is rapidly reshaping managerial practice by enabling organizations to analyse large volumes of data, forecast market trends, automate routine tasks and support complex strategic choices. In France, national strategies for artificial intelligence and the emerging European regulatory framework have encouraged firms to integrate intelligent systems into their operations while addressing ethical and legal concerns. This study examines the use of artificial intelligence in business decision making and its impact on organizational performance in French companies. The research is informed by the resource-based view, the information processing theory of the firm and the literature on human-machine collaboration, which emphasizes the complementary roles of algorithmic analysis and managerial judgement. A mixed-methods design was employed, combining a survey of managers in manufacturing, retail, finance and services with case studies of organizations that have implemented artificial intelligence in areas such as demand forecasting, pricing, human resource management and risk assessment. The findings indicate that the adoption of artificial intelligence is positively associated with decision quality, speed and operational efficiency, which in turn contribute to improved financial and market performance. However, the benefits depend strongly on complementary organizational resources, including data governance, digital skills, leadership support and a culture of experimentation. The case studies reveal that managers remain cautious about fully automated decisions and prefer augmented decision-making models in which algorithms provide recommendations while humans retain accountability. Concerns about transparency, algorithmic bias, data protection and employee acceptance were identified as major challenges. The paper concludes that responsible and human-centred integration of artificial intelligence, aligned with European standards, is key to creating sustainable value for French organizations.

Keywords: artificial intelligence, business decision making, organizational performance, France, human-machine collaboration

THE ROLE OF SUFI TRADITIONS IN SHAPING RELIGIOUS IDENTITY AMONG MUSLIM COMMUNITIES IN CENTRAL ASIA

Prof. Dr. Aliya Tulegenova[1], Nurlan Bekmuratov[2]
[1]Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Faculty of Theology, Turkistan, Kazakhstan
[2]Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of Philosophy and Political Science, Department of Religious Studies, Almaty, Kazakhstan

ABSTRACT

Sufism has played a formative role in the Islamization of Central Asia and in the development of a distinctive regional religious culture. Through the teachings of figures such as Khoja Ahmad Yasawi, Baha al-Din Naqshband and their successors, Sufi orders transmitted Islamic beliefs and ethics in a language and form that resonated with the nomadic and settled peoples of the steppe and the oases. Over centuries, Sufi traditions became closely interwoven with local customs, shrine visitation, oral poetry and communal rituals, producing a form of religiosity that combined spiritual depth with cultural rootedness. During the Soviet period, institutional religion was severely restricted, yet many Sufi-inspired practices survived within families and local communities as markers of identity and continuity. This study examines the role of Sufi traditions in shaping religious identity among Muslim communities in contemporary Central Asia, with particular attention to Kazakhstan. Employing a qualitative and interdisciplinary approach that combines textual analysis of classical Sufi literature, especially the Diwan-i Hikmat, with fieldwork at pilgrimage sites and interviews with religious scholars, imams and believers, the research explores how Sufi concepts and practices are remembered, reinterpreted and lived today. The findings suggest that Sufi heritage functions as an important source of religious belonging, moral values and national memory, offering a model of Islam that emphasizes tolerance, inner purification, love of God and respect for tradition. At the same time, the study identifies tensions between this heritage and newer religious currents that question shrine practices and customary religiosity, as well as debates surrounding state approaches to traditional Islam. The study concludes that Sufi traditions remain a vital resource for articulating a balanced and contextually grounded Muslim identity in Central Asia, and it highlights their potential contribution to religious education, interreligious harmony and social cohesion in the region.

Keywords: Sufism, religious identity, Central Asia, Khoja Ahmad Yasawi, traditional Islam

DIVINE JUSTICE AND HUMAN RESPONSIBILITY IN CLASSICAL ISLAMIC THEOLOGY: A COMPARATIVE READING OF MATURIDI AND ASHARI THOUGHT

Assoc. Prof. Dr. Dinara Sarsenbayeva[1], Yerlan Kudaibergenov[2], Aigerim Zhaksylykova[1]
[1]Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, Faculty of Islamic Studies, Department of Theology, Almaty, Kazakhstan
[2]L.N. Gumilyov Eurasian National University, Faculty of Social Sciences, Department of Religious Studies, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

The relationship between divine justice and human responsibility stands among the central and most enduring questions of Islamic theology. Classical debates on divine will, predestination, human action and moral accountability shaped the intellectual history of kalam and continue to inform Muslim religious thought today. Within Sunni theology, the schools founded by Abu Mansur al-Maturidi and Abu al-Hasan al-Ashari offered two influential responses to these questions, both seeking a middle path between the Mutazilite emphasis on human free will and rational ethics and the determinist positions that seemed to undermine moral responsibility. This study presents a comparative reading of Maturidi and Ashari thought on divine justice and human responsibility, based on an analysis of primary sources, particularly al-Maturidi's Kitab al-Tawhid and al-Ashari's Kitab al-Luma and al-Ibana, together with the works of later scholars from both traditions. The research focuses on key concepts such as divine wisdom, the creation of human acts, acquisition, human capacity, the rational knowability of good and evil, and the meaning of divine justice. The analysis shows that while both schools affirm God as the creator of all things and reject the notion of human beings as independent creators of their acts, they differ in how they ground moral responsibility. The Maturidi tradition places greater emphasis on divine wisdom, the role of reason in recognizing moral values and the reality of human choice, whereas the Ashari tradition highlights divine omnipotence and the theory of acquisition as the basis of accountability. The study argues that these differences reflect distinct theological sensibilities rather than fundamental opposition, and that the Maturidi approach, historically dominant in Central Asia, offers valuable resources for contemporary discussions on ethics, rationality and responsibility in Islamic thought.

Keywords: Kalam, divine justice, human responsibility, Maturidi, Ashari, Islamic theology

INTERRELIGIOUS DIALOGUE AND COEXISTENCE IN THE BALKANS: THEOLOGICAL FOUNDATIONS FOR PEACEBUILDING IN MULTIETHNIC SOCIETIES

Dr. Goran Stojanovski[1], Elena Petrovska[2]
[1]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Orthodox Theology "St. Clement of Ohrid", Skopje, North Macedonia
[2]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Philosophy, Institute of Philosophy, Skopje, North Macedonia

ABSTRACT

The Balkans have long been a meeting place of Orthodox Christianity, Catholicism, Islam and Judaism, where centuries of shared life have produced both remarkable traditions of neighborly coexistence and painful episodes of conflict. In the modern period, religion has frequently been entangled with ethnic and national identities, and in the wars of the late twentieth century religious symbols were sometimes instrumentalized to deepen division. At the same time, however, religious communities and theologians have increasingly recognized their responsibility to contribute to reconciliation, trust building and sustainable peace. This study explores interreligious dialogue and coexistence in the Balkans with the aim of identifying theological foundations for peacebuilding in multiethnic societies. Using a qualitative and theological-hermeneutical approach, the research analyzes key sources from Orthodox Christian and Islamic traditions, official documents and declarations of interreligious councils, and interviews with clergy, theologians and representatives of religious communities in North Macedonia and neighboring countries. The analysis draws on concepts such as the dignity of the human person created in the image of God, hospitality, mercy, forgiveness and the common good, as well as the Islamic principles of human honor, justice and peaceful coexistence. The findings indicate that both traditions possess rich theological resources that can legitimize and motivate dialogue, while local historical experiences of komsiluk, or good neighborliness, provide a lived model of coexistence. However, the study also identifies obstacles, including the politicization of religion, nationalist narratives, limited theological education on other faiths and a gap between institutional dialogue and grassroots relations. The study concludes that effective peacebuilding in the Balkans requires dialogue that is theologically grounded, historically honest and socially engaged, and it recommends interreligious education, joint community initiatives and stronger cooperation between theological faculties.

Keywords: Interreligious dialogue, coexistence, peacebuilding, Balkans, theology of peace

THE CONCEPT OF DIVINE MERCY IN ORTHODOX CHRISTIAN AND ISLAMIC THEOLOGICAL TRADITIONS: POINTS OF CONVERGENCE

Assis. Prof. Dr. Marija Trajkovska[1], Vladimir Nikolovski[1], Blagoja Angelov[2], Ana Dimitrievska[3]

[1]Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Faculty of Orthodox Theology "St. Clement of Ohrid", Department of Systematic Theology, Skopje, North Macedonia

[2]University "St. Kliment Ohridski" Bitola, Faculty of Education, Bitola, North Macedonia

[3]Goce Delchev University of Shtip, Faculty of Philology, Department of Philosophy and Religious Studies, Shtip, North Macedonia

ABSTRACT

Divine mercy occupies a central place in both Orthodox Christian and Islamic theology, shaping their understanding of God, creation, sin, salvation and the moral life of believers. In Orthodox Christianity, mercy is expressed in the liturgical life of the Church, in the repeated prayer "Lord, have mercy", and in the theology of the incarnation, through which God's compassion is revealed in Christ and offered to humanity for its healing and deification. In Islam, mercy is one of the most fundamental attributes of God, affirmed in the opening formula of nearly every chapter of the Qur'an and in the divine names al-Rahman and al-Rahim, while the Prophet Muhammad is described as a mercy to the worlds. This study examines the concept of divine mercy in Orthodox Christian and Islamic theological traditions with the aim of identifying points of convergence that may enrich mutual understanding. Adopting a comparative theological method, the research analyzes scriptural sources, patristic writings including those of St. Isaac the Syrian and St. John Chrysostom, and classical Islamic works of exegesis, theology and spirituality, including those of al-Ghazali. The findings reveal significant convergences: both traditions present mercy as preceding and encompassing divine justice, understand repentance as a return to a merciful God, and regard mercy toward others as an essential expression of authentic faith. Both also emphasize the transformative and healing dimension of mercy in the spiritual life. At the same time, the study acknowledges important differences, particularly concerning the Christological and Trinitarian framework of Orthodox theology and the Islamic emphasis on divine transcendence and unity. The study concludes that divine mercy offers a fruitful theological ground for interreligious dialogue and for promoting compassion, forgiveness and peaceful coexistence in religiously diverse societies.

Keywords: Divine mercy, Orthodox theology, Islamic theology, comparative theology, interreligious dialogue

AFRICAN TRADITIONAL RELIGION AND CHRISTIAN THEOLOGY: RETHINKING SALVATION AND COMMUNITY IN POSTCOLONIAL WEST AFRICA

Prof. Dr. Chukwuemeka Okonkwo[1], Adebayo Ogunleye[2], Ngozi Eze[1]
[1]University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Religion and Cultural Studies, Nsukka, Nigeria
[2]University of Ibadan, Faculty of Arts, Department of Religious Studies, Ibadan, Nigeria

ABSTRACT

The encounter between African Traditional Religion and Christianity has profoundly shaped the religious landscape of West Africa. Missionary Christianity, closely associated with the colonial enterprise, often presented indigenous beliefs and practices as incompatible with the gospel, leading to a sharp separation between conversion and cultural belonging. In the postcolonial era, African theologians have sought to overcome this divide by articulating a Christian faith that speaks meaningfully to African worldviews, experiences and aspirations. Among the most significant questions in this process is the meaning of salvation and its relationship to community. This study rethinks the concepts of salvation and community through a critical dialogue between African Traditional Religion and Christian theology in postcolonial West Africa, with particular reference to Igbo and Yoruba religious thought. Using a qualitative approach that combines theological analysis, the study of oral traditions and interviews with clergy, theologians and traditional religious custodians, the research engages the contributions of African theologians such as John Mbiti, Bolaji Idowu and Kwame Bediako. The findings show that in African traditional thought salvation is understood holistically as the restoration of life, health, harmony and right relationships with God, the ancestors, the community and the natural world. This communal and life-affirming vision resonates with biblical themes of shalom, covenant and the Church as the body of Christ, and it challenges individualistic interpretations of salvation inherited from missionary theology. At the same time, the study addresses tensions concerning ancestral veneration, the uniqueness of Christ and the assessment of certain ritual practices. The study concludes that a contextual African theology of salvation must be both faithful to the Christian tradition and attentive to indigenous wisdom, offering a renewed understanding of the Church as a reconciling and life-giving community in postcolonial societies.

Keywords: African Traditional Religion, Christian theology, salvation, community, postcolonial theology, inculturation

PENTECOSTALISM, PROSPERITY GOSPEL, AND SOCIAL ETHICS: A CRITICAL THEOLOGICAL EVALUATION OF CONTEMPORARY NIGERIAN CHURCHES

Assoc. Prof. Dr. Ifeoma Nwankwo[1], Emeka Obi[1], Fatima Bello[2], Oluwaseun Adeyemi[3], Chidinma Uche[4]

[1]Nnamdi Azikiwe University, Faculty of Arts, Department of Religion and Human Relations, Awka, Nigeria

[2]University of Ilorin, Faculty of Arts, Department of Religions, Ilorin, Nigeria

[3]Obafemi Awolowo University, Faculty of Arts, Department of Religious Studies, Ile-Ife, Nigeria

[4]University of Nigeria, Nsukka, Faculty of the Social Sciences, Department of Religion and Cultural Studies, Nsukka, Nigeria

ABSTRACT

Pentecostalism has become one of the most dynamic and influential religious movements in Nigeria, transforming the public face of Christianity through its emphasis on the power of the Holy Spirit, personal conversion, healing, deliverance and vibrant worship. Within this movement, the prosperity gospel, which teaches that faith, positive confession and generous giving lead to material wealth, health and success, has gained remarkably wide popularity, particularly in urban contexts marked by deep economic uncertainty and social insecurity. While supporters view this message as a source of hope, empowerment and entrepreneurial motivation, critics argue that it encourages materialism, exploits vulnerable believers and neglects structural injustice. This study offers a critical theological evaluation of the prosperity gospel and its implications for social ethics in contemporary Nigerian churches. Employing a qualitative design, the research combines the analysis of sermons, church publications and media broadcasts with interviews and focus group discussions involving pastors, church members and theologians. The evaluation is grounded in biblical theology, Christian social teaching and the prophetic tradition of justice. The findings indicate that the prosperity message often responds to genuine existential needs and has stimulated self-reliance, social mobility and charitable initiatives in some congregations. However, the study also identifies serious concerns, including the reduction of salvation to material blessing, the interpretation of poverty as a sign of spiritual failure, the concentration of wealth among church leaders and a limited engagement with corruption, inequality and public accountability. A growing number of Pentecostal voices are, nevertheless, calling for a more holistic and socially responsible theology. The study concludes that Nigerian Pentecostalism holds significant potential for social transformation if it recovers a theology of stewardship, solidarity with the poor and prophetic witness in the public sphere.

Keywords: Pentecostalism, prosperity gospel, social ethics, Nigerian Christianity, public theology

THEOLOGY OF SUFFERING AND HOPE IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS CONFLICT AND DISPLACEMENT IN NORTHERN NIGERIA

Dr. Yusuf Abubakar[1], Grace Okafor[2]
[1]Ahmadu Bello University, Faculty of Arts, Department of Religious Studies, Zaria, Nigeria
[2]University of Jos, Faculty of Arts, Department of Religion and Philosophy, Jos, Nigeria

ABSTRACT

Northern Nigeria has experienced prolonged cycles of religious and communal conflict, insurgency and violence that have caused immense loss of life, the destruction of homes and places of worship, and the displacement of large numbers of people. Displaced persons, whether living in camps or host communities, face not only material deprivation but also spiritual and existential questions about the meaning of suffering, the presence of God and the possibility of a future. In such contexts, religious faith functions both as a source of resilience and as a space in which pain, anger and doubt are articulated. This study explores the theology of suffering and hope in the context of religious conflict and displacement in Northern Nigeria, drawing on both Christian and Muslim perspectives. Using a qualitative and contextual theological approach, the research is based on in-depth interviews and narrative accounts of displaced Christians and Muslims, together with interviews with pastors, imams and humanitarian workers, and an analysis of relevant scriptural and theological sources. The findings reveal that displaced believers interpret suffering through a variety of theological lenses, including divine testing, solidarity with the suffering of the prophets and of Christ, patience and trust in divine providence, and lament before God. Hope is expressed through prayer, communal worship, mutual support and a commitment to rebuilding life, as well as through eschatological expectation. Religious leaders play a crucial role in offering pastoral care and in resisting narratives of revenge. At the same time, the study notes the risk of theological interpretations that encourage passivity or deepen religious hostility. The study concludes that a contextual theology of suffering and hope should integrate lament, justice and reconciliation, and it calls for interfaith pastoral cooperation in caring for displaced communities.

Keywords: Theology of suffering, hope, religious conflict, displacement, Northern Nigeria, pastoral care

RELIGIOUS PLURALISM AND STATE GOVERNANCE: THEOLOGICAL PERSPECTIVES ON HARMONY IN A MULTIFAITH SOCIETY

Prof. Dr. Wei Ming Tan[1], Siti Nurhaliza Binte Rahman[2], Rajesh Kumar[3]
[1]National University of Singapore, Faculty of Arts and Social Sciences, Department of Philosophy, Singapore
[2]National University of Singapore, Faculty of Arts and Social Sciences, Department of Malay Studies, Singapore
[3]Nanyang Technological University, S. Rajaratnam School of International Studies, Studies in Inter-Religious Relations in Plural Societies Programme, Singapore

ABSTRACT

Religious pluralism is a defining feature of many contemporary societies, and the question of how states should govern religious diversity while preserving freedom, equality and social harmony has become increasingly important. Multifaith societies face the challenge of balancing the public role of religion with the neutrality of state institutions, protecting minority communities and preventing the politicization of religious identity. Singapore offers a significant case for examining these questions, as its population includes Buddhists, Christians, Muslims, Hindus, Taoists and followers of other traditions, and its model of governance places strong emphasis on religious harmony as a foundation of national life. This study explores the relationship between religious pluralism and state governance from theological perspectives, focusing on how different religious traditions understand and support harmony in a multifaith society. Using a qualitative research design, the study combines an analysis of policy frameworks, including the Maintenance of Religious Harmony Act and the Declaration on Religious Harmony, with interviews with religious leaders, theologians and members of interreligious organizations. The analysis engages theological resources from Islam, Christianity, Hinduism and Buddhism, such as the Qur'anic recognition of diversity, the Christian vision of neighborly love, the Hindu idea of the many paths to truth and the Buddhist ethic of compassion. The findings indicate that religious communities generally view harmony not merely as a political requirement but as a value rooted in their own traditions, and that interreligious networks play an important role in building trust and responding to crises. However, participants also raised concerns about the limits of state-managed harmony, the risk of superficial tolerance and the need for deeper theological engagement. The study concludes that sustainable harmony requires both effective governance and active theological commitment to dialogue, mutual respect and the common good.

Keywords: Religious pluralism, state governance, religious harmony, multifaith society, theology of religions

THE ROLE OF COMMUNITY-BASED SOCIAL WORK INTERVENTIONS IN REDUCING SOCIAL EXCLUSION AMONG ELDERLY POPULATIONS IN URBAN NEIGHBORHOODS

Prof. Dr. María González Fernández[1], Dr. Javier Martínez Ruiz[2], Assoc. Prof. Dr. Carmen López Sánchez[1]

[1]Complutense University of Madrid, Faculty of Social Work, Department of Social Work and Social Services, Madrid, Spain

[2]University of Granada, Faculty of Social Work, Department of Social Work and Social Services, Granada, Spain

ABSTRACT

Social exclusion among older adults living in urban neighborhoods has become a growing concern for social work practice, as rapid urbanization, changing family structures and the weakening of traditional neighborhood ties increasingly leave elderly residents isolated from social, economic and civic life. Older people in cities often face overlapping disadvantages, including limited access to services, inadequate housing, reduced mobility, digital marginalization and the loss of meaningful social roles after retirement. This study examines the role of community-based social work interventions in reducing social exclusion among elderly populations and in strengthening their participation in neighborhood life. Drawing on the ecological perspective and the empowerment approach, the research adopts a qualitative design based on semi-structured interviews with older residents, community social workers and representatives of local associations, complemented by participant observation in neighborhood centers and municipal programs in Spanish cities. The findings indicate that interventions rooted in the community, such as intergenerational activities, home visiting schemes, neighborhood support networks and participatory planning forums, contribute meaningfully to restoring social connectedness and a sense of belonging among older adults. Social workers act as mediators between elderly residents and public institutions, facilitating access to health and social services while also mobilizing informal resources within the community. Participants emphasized that interventions were most effective when older people were treated as active contributors rather than passive recipients of care. However, the study also identifies persistent barriers, including fragmented service provision, insufficient funding, weak coordination between municipal and civil society actors, and ageist attitudes in public spaces. The study concludes that community-based social work offers a promising framework for promoting active ageing and social inclusion in urban contexts. It recommends integrating such interventions into local social policy, strengthening interprofessional collaboration and developing age-friendly neighborhood strategies that recognize the knowledge, experience and agency of older citizens.

Keywords: Social exclusion, older adults, community-based social work, active ageing, urban neighborhoods

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL SOCIAL SERVICES IN SUPPORTING VULNERABLE FAMILIES DURING PERIODS OF ECONOMIC CRISIS

Assis. Prof. Dr. Alejandro Romero Díaz[1], Laura Navarro Gómez[2]
[1]University of Barcelona, Faculty of Education, Department of Social Work and Social Services, Barcelona, Spain
[2]University of Valencia, Faculty of Social Sciences, Department of Social Work and Social Services, Valencia, Spain

ABSTRACT

Periods of economic crisis place considerable pressure on public social services, as rising unemployment, housing insecurity and declining household income increase the number of families seeking support while institutional resources become more constrained. In recent years, social service systems have increasingly turned to digital tools, including online application platforms, electronic case management, remote counselling and virtual information services, as a means of responding to growing demand. While digitalization promises greater efficiency, accessibility and continuity of care, it also raises important questions about equity, the quality of the helping relationship and the risk of excluding those with limited digital skills or resources. This study evaluates the effectiveness of digital social services in supporting vulnerable families during periods of economic hardship, with particular attention to the perspectives of both service users and professionals. Using a mixed-methods design, the research combines a survey of families receiving social assistance with in-depth interviews and focus groups conducted with social workers in municipal social service centers in Spain. The findings suggest that digital services improved the speed of administrative procedures, reduced the need for repeated in-person visits and helped maintain contact with families during times of restricted mobility. Nevertheless, families experiencing multiple disadvantages, such as single-parent households, migrant families and older caregivers, reported difficulties in navigating online systems and expressed a strong preference for face-to-face interaction when dealing with complex or emotionally sensitive situations. Social workers highlighted concerns about the depersonalization of practice, increased administrative workload and the absence of adequate training and technological infrastructure. The study concludes that digital social services are most effective when designed as a complement to, rather than a replacement for, relational social work. It recommends a hybrid model of service delivery, investment in digital literacy programs for families, and ethical guidelines that safeguard dignity, privacy and equal access.

Keywords: Digital social services, vulnerable families, economic crisis, digital inclusion, social work practice

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN DELIVERING CHILD PROTECTION SERVICES WITHIN RURAL COMMUNITIES: A QUALITATIVE INVESTIGATION

Prof. Dr. Abebe Bekele Wolde[1], Tigist Haile Mariam[1], Dr. Solomon Tadesse Gebre[2], Meseret Alemu Desta[3]

[1]Addis Ababa University, College of Social Sciences, School of Social Work, Addis Ababa, Ethiopia

[2]University of Gondar, College of Social Sciences and Humanities, Department of Social Work, Gondar, Ethiopia

[3]Bahir Dar University, Faculty of Social Sciences, Department of Social Work, Bahir Dar, Ethiopia

ABSTRACT

Protecting children from abuse, neglect, exploitation and harmful traditional practices remains a central responsibility of social work, yet the delivery of child protection services in rural communities faces distinctive structural and cultural challenges. Rural areas are frequently characterized by geographical isolation, limited infrastructure, shortages of trained professionals and weak coordination between formal institutions, while children in these settings are often exposed to child labor, early marriage, school dropout and the consequences of household poverty. This qualitative study explores the challenges and opportunities involved in delivering child protection services within rural communities in Ethiopia. Guided by a child rights perspective and the ecological systems framework, data were collected through in-depth interviews with social workers, community health extension workers, teachers, local administrators and religious leaders, as well as focus group discussions with parents and community members. Thematic analysis was used to interpret the data. The findings reveal several major challenges, including insufficient human and financial resources, long distances to service points, limited awareness of child rights, the persistence of social norms that tolerate certain forms of harm, and fragmented referral pathways between the justice, health and education sectors. At the same time, the study identifies important opportunities rooted in community life. Traditional institutions, faith-based organizations, community elders and informal mutual support associations were found to play a valuable role in identifying children at risk, mediating family conflicts and reinforcing protective norms. Participants stressed that services were more accepted and sustainable when professionals worked in partnership with these community structures. The study concludes that effective rural child protection requires a culturally responsive, community-anchored model that connects formal services with indigenous support systems. It recommends strengthening the rural social service workforce, improving multisectoral coordination and investing in community awareness and capacity building.

Keywords: Child protection, rural communities, social work, community-based child protection, qualitative research

THE IMPACT OF SOCIAL WORK PRACTICE ON EMPOWERING WOMEN THROUGH LOCAL COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAMS

Assoc. Prof. Dr. Dawit Gebremariam Assefa[1], Hana Girma Tesfaye[2]
[1]Mekelle University, College of Social Sciences and Languages, Department of Social Work, Mekelle, Ethiopia
[2]Hawassa University, College of Social Sciences and Humanities, Department of Sociology and Social Work, Hawassa, Ethiopia

ABSTRACT

Women's empowerment is widely recognized as a cornerstone of sustainable development and social justice, yet many women in local communities continue to experience limited access to education, income-generating opportunities, decision-making processes and social protection. Gender norms, unequal control over resources and heavy domestic responsibilities restrict women's ability to participate fully in economic and civic life. Social work, with its commitment to empowerment, human rights and community development, is well positioned to address these inequalities at both the individual and structural levels. This study investigates the impact of social work practice on empowering women through local community development programs in Ethiopia. Adopting a qualitative approach informed by empowerment theory and the capability approach, the research draws on in-depth interviews and focus group discussions with women participating in community development initiatives, social workers, development agents and local leaders. The programs examined included savings and credit groups, skills training, literacy classes and community awareness activities. The findings indicate that social work interventions contributed to positive changes in women's self-confidence, economic independence, leadership skills and participation in household and community decision-making. Group-based approaches were particularly valuable, as they created spaces for solidarity, mutual learning and collective action. Social workers played a key role as facilitators, advocates and connectors between women's groups, local government structures and service providers. Nevertheless, the study identifies constraints that limit the depth and sustainability of empowerment, including persistent patriarchal attitudes, heavy workloads, limited access to markets and credit, and the short-term nature of some externally funded projects. The study concludes that social work can make a meaningful contribution to women's empowerment when interventions are participatory, gender-sensitive and embedded in local realities. It recommends strengthening the involvement of men and community leaders, ensuring long-term program support and integrating social work more systematically into local development planning.

Keywords: Women's empowerment, social work practice, community development, gender equality, participation

SOCIAL WORKERS' PERCEPTIONS OF POVERTY ALLEVIATION STRATEGIES IN MARGINALIZED URBAN SETTLEMENTS

Prof. Dr. Youssef El Amrani[1], Fatima Zahra Bennani[1], Assis. Prof. Dr. Khalid Ouazzani[2], Salma El Fassi[2], Dr. Rachid Benjelloun[3]

[1]Mohammed V University in Rabat, Faculty of Letters and Human Sciences, Department of Sociology, Rabat, Morocco

[2]Sidi Mohamed Ben Abdellah University, Faculty of Letters and Human Sciences Dhar El Mahraz, Department of Sociology, Fez, Morocco

[3]Hassan II University of Casablanca, Faculty of Letters and Human Sciences Ben M'Sick, Department of Sociology and Social Work, Casablanca, Morocco

ABSTRACT

Marginalized urban settlements represent one of the most visible expressions of poverty and social inequality in rapidly growing cities. Residents of informal and peripheral neighborhoods often face inadequate housing, insecure employment, limited access to basic services, low educational attainment and social stigmatization, all of which reinforce cycles of deprivation across generations. Social workers occupy a strategic position in responding to these conditions, as they work directly with poor households while also interacting with public institutions, civil society organizations and development programs. Understanding how social workers perceive poverty alleviation strategies is therefore essential for improving the relevance and effectiveness of interventions. This study explores social workers' perceptions of poverty alleviation strategies implemented in marginalized urban settlements in Morocco. Using a qualitative research design, data were gathered through semi-structured interviews and focus group discussions with social workers employed in public agencies, non-governmental organizations and community associations. The analysis was guided by a structural social work perspective and the sustainable livelihoods framework. The findings show that social workers value strategies that combine material assistance with long-term capacity building, such as vocational training, income-generating activities, access to microcredit and support for children's education. Participants viewed national human development initiatives as important opportunities for change but criticized their sometimes top-down implementation, limited follow-up and insufficient attention to the specific needs of women, youth and persons with disabilities. Social workers also reported challenges related to heavy caseloads, limited professional recognition, scarce resources and difficulties in building trust with residents who have experienced repeated unmet promises. The study concludes that poverty alleviation in marginalized settlements requires integrated, participatory and rights-based approaches in which social workers are recognized as key actors. It recommends strengthening the professional status of social work, enhancing intersectoral coordination and involving residents meaningfully in the design and evaluation of programs.

Keywords: Poverty alleviation, social workers, marginalized urban settlements, social inclusion, community participation

INTEGRATING TRADITIONAL SUPPORT SYSTEMS AND PROFESSIONAL SOCIAL SERVICES FOR THE INTEGRATION OF REFUGEE POPULATIONS

Nadia Alaoui Idrissi[1], Assoc. Prof. Dr. Hamza Tazi Mezalek[2]
[1]National Institute of Social Action (INAS), Department of Social Work, Tangier, Morocco
[2]Cadi Ayyad University, Faculty of Letters and Human Sciences, Department of Sociology, Marrakech, Morocco

ABSTRACT

The integration of refugee populations into host societies is a complex and multidimensional process that involves access to legal protection, housing, employment, education, health care and meaningful social relationships. Refugees arrive with experiences of loss, displacement and trauma, and they encounter language barriers, administrative obstacles and, at times, discrimination. While professional social services provide essential support, refugees rely on traditional and informal support systems, including family and kinship networks, diaspora communities, religious institutions and neighborhood solidarity. These systems are often disconnected from formal service delivery. This study examines how traditional support systems and professional social services can be integrated to promote the social inclusion of refugee populations. The research adopts a qualitative approach, drawing on in-depth interviews with refugees, social workers, staff of humanitarian and civil society organizations, and community and religious leaders in urban areas of Morocco. The analysis is informed by social capital theory and the strengths-based perspective. The findings demonstrate that traditional support systems play a crucial role in providing emotional support, practical assistance, cultural continuity and a sense of belonging, particularly during the early stages of resettlement. Professional services, in contrast, were valued for offering legal guidance, psychosocial support, access to education and pathways to employment. Participants indicated that the most positive integration outcomes occurred when social workers collaborated with community intermediaries, respected cultural practices and built bridges between informal networks and institutional resources. However, mistrust of institutions, limited cultural competence, language difficulties and the lack of structured partnerships were identified as major barriers. The study concludes that a collaborative model linking traditional and professional support is essential for sustainable refugee integration. It recommends culturally responsive training for social workers, the inclusion of community mediators in service teams and policies that formally recognize the contribution of informal support networks.

Keywords: Refugees, social integration, traditional support systems, professional social services, culturally responsive social work

THE INFLUENCE OF SCHOOL-BASED SOCIAL WORK ON REDUCING DROPOUT RATES AMONG ADOLESCENTS FROM DISADVANTAGED BACKGROUNDS

Dr. Imane Chraibi[1], Prof. Dr. Omar Berrada[2], Yasmine El Khattabi[2], Assis. Prof. Dr. Mehdi Sabri[3], Karim Belghiti[4], Houda Naciri[1]

[1]Hassan II University of Casablanca, Faculty of Letters and Human Sciences Ain Chock, Department of Sociology, Casablanca, Morocco

[2]Mohammed V University in Rabat, Faculty of Educational Sciences, Rabat, Morocco

[3]Ibn Tofail University, Faculty of Languages, Letters and Arts, Department of Sociology, Kenitra, Morocco

[4]Abdelmalek Essaâdi University, Faculty of Letters and Human Sciences, Department of Sociology, Tetouan, Morocco

ABSTRACT

School dropout among adolescents from disadvantaged backgrounds remains a serious educational and social problem, with long-term consequences for individual well-being, employment prospects and social cohesion. Early school leaving is rarely the result of a single factor; rather, it reflects the interaction of household poverty, family instability, low parental educational attainment, academic difficulties, peer pressure, school climate and limited access to support services. Adolescents living in deprived urban and rural areas are particularly vulnerable, as they often carry responsibilities that compete with schooling and lack the guidance needed to navigate educational challenges. School-based social work has emerged as an important professional response that connects schools, families and communities in order to address the psychosocial and social determinants of educational exclusion. This study investigates the influence of school-based social work on reducing dropout among adolescents from disadvantaged backgrounds in Morocco. Using a qualitative case study design, data were collected through interviews and focus groups with school social workers, teachers, school administrators, parents and students at risk of leaving school. The analysis was informed by ecological systems theory and the concept of school engagement. The findings reveal that school social workers contribute to dropout prevention through early identification of at-risk students, individual counselling, family outreach, mediation in school conflicts, referral to social and health services, and the organization of mentoring and extracurricular activities. Students reported that a trusting relationship with a social worker strengthened their motivation, sense of belonging and confidence in their ability to succeed. However, the study also highlights constraints such as the limited number of social workers, unclear professional roles within schools and insufficient institutional resources. The study concludes that school-based social work is a promising strategy for promoting educational inclusion and recommends its institutionalization, interprofessional collaboration and stronger family–school–community partnerships.

Keywords: School social work, school dropout, adolescents, disadvantaged backgrounds, educational inclusion

DEMOKRASİ ÇALIŞMALARI, KAVRAM ANALİZİ VE NORMATİVİZM

Doç. Dr. Mehtap SÖYLER
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
mehtap.soyler@ikc.edu.tr · ORCID: 0000-0003-0243-3240

ÖZET

Demokrasi teorisi tartışmalarında normatif kuram ile ampirik kuram arasındaki sınır çoğunlukla normatiflik ölçütüyle çizilir: norm içeren kuram normatif, içermeyen kuram ampirik sayılır. Oysa bu ölçüt iki farklı norm türünü birbirine karıştırır: amaç-araç ilişkisini düzenleyen, araçsal rasyonaliteye dayalı teknik normlar ile nihai değerlere dayanan değer normları. Bu tebliğ söz konusu ayrımın demokrasi çalışmalarında kavram analizi ve ölçüm pratiğinde nasıl ortaya çıktığını tartışmaktadır. Çıkış noktası, teknik yöntemlerin norm ve değer yükü taşıdığıdır: kavram oluşturma ve kalibrasyon kuralları, araştırmacıya ne yapması gerektiğini söyleyen normlardır. Araştırma pratiğinde bu normlar çoğunlukla yalnızca doğruluk, tutarlılık ve geçerlilik gibi epistemik değerlerle gerekçelendirilen teknik normlar olarak ele alınır; bu seçimlerin normatif boyutuna dikkat çeken yöntem literatürü ise normatiflik ile değer yüklülük arasında ayrım yapmaz. Tebliğ bir adım ileri giderek normativite ile değer yüklülüğü birbirinden ayırmakta ve teknik normların epistemik olmayan, yani siyasi ve etik değerler de taşıdığını savunmaktadır. Bu iddia küme-kuramsal yöntemlerden örneklerle üç adımda incelenmektedir. İlk olarak kavram yapısında yapılan seçimler incelenir. Örneğin küme kuramsal mantıkla klasik kavram yapısı ile aile benzerliği kavram yapısı arasındaki tercih, demokrasinin asgari içeriğini ve neyin vazgeçilmez sayıldığını belirler. İkincisi kalibrasyona dair seçimler ele alınır. Örneğin, bulanık küme nitel karşılaştırmalı analizde küme üyeliğini belirleyen eşikler hakkında kararlar, demokratik gerileme araştırmalarında hangi rejimin hâlâ demokrasi sayılacağına karar verir. Üçüncü olarak adlandırma normatiflik içerir. Kavramlar bölgeler ve diller arasında dolaşırken kimin olguya ne ad verdiği ve kullanıma yetkili sayıldığı sorusu belirleyici hâle gelir. Değerlerden kaçınmanın değerleri ortadan kaldırmadığı, yalnızca örtük hâle getirdiği tespitinden hareketle tebliğ, bu teknik seçimlerin gerekçelendirilmesi ve raporlanması gereken normatif kararlar olarak ele alınmasını önermekte ve yöntemsel düşünümselliğin araştırma pratiğinde neyi gerektirdiğini tartışmaktadır.

Anahtar kelimeler: normatiflik, değer, kavram analizi, ölçüm, demokrasi çalışmaları, yöntemsel düşünümsellik

GİRİŞ

Sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinde normatif sorular genellikle teknik kurallar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Oysaki Giovanni Sartori'nin de belirttiği gibi araştırmanın merkezinde kavram vardır ve araştırma bu nitel soruyla başlar: Sartori'ye göre "Nedir?" sorusu "Ne kadar?" sorusundan önce gelir (Sartori, 1970: 1036–1040; Collier ve Gerring, 2009: 3–4; Söyler, 2020a: 95). Siyasi rejim çalışmalarında bir ülkedeki rejimin ne olduğu sorusundan önce demokrasi ve otokrasinin ne olduğuna dair ontolojik soru sorulur. Demokratik gerileme üzerine yürüyen tartışmalar büyük ölçüde uluslararası endekslerden elde edilen puanlara, bu puanların nasıl dönüştürüldüğüne ve hangi eşiğin aşıldığına dayanır (Waldner ve Lust, 2018). Bir ülkenin "artık demokrasi olmadığı" yargısı kamuoyunda ve akademide siyasal bir yargı olarak tartışılır.

Ne var ki bu yargının üretildiği aşamalar, yani kavramın nasıl kurulduğu, göstergelerin nasıl birleştirildiği ve eşiğin nereye konduğu, çoğu zaman yöntem bölümlerine ya da ek dosyalara bırakılan teknik ayrıntılar olarak görülür.

Bu tebliğin çıkış noktası, teknik yöntemlerin norm ve değer yükü taşıdığıdır. Kavram oluşturma ve kalibrasyon kuralları, araştırmacıya ne yapması gerektiğini söyleyen normlardır. **McMullin'in (1983) epistemik olan ve olmayan değerler ayrımı önem kazanır. Yöntem literatürü** için genelde normlar doğruluk, tutarlılık ve geçerlilik gibi epistemik değerlerle gerekçelendirilen teknik normlardır. Siyasi ve etik değerlerden oluşan epistemik olmayan alan ise çoğu zaman göz ardı edilir. Pozitivist yaklaşımla, bilimsel akıl yürütmenin "kanonuna" ait değerlerin, yani epistemik değerlerin meşru olduğu fikri Levi'den gelir (Levi, 1960).[68] Oysa Douglas (2009: 89–90), bu sınırın geçirgen olduğunu ve epistemik sayılan değerlerin çoğu zaman dönemin toplumsal değerlerini yansıttığını göstermiştir. Douglas'a göre geleneğin epistemik saydığı sadelik, kapsam ve açıklayıcı güç gibi değerlerin çoğu, doğrulukla değil araştırmanın verimliliğiyle ilgili bilişsel değerlerdir (2009: 93–94); bu da teknik ölçüm kararlarının "yalnızca epistemik" tercihler olduğu itirazını en baştan zayıflatmaktadır. Tebliğ normatiflik tartışmasında teknik normların epistemik olmayan, yani siyasi ve etik değerler de taşıdığını savunmaktadır. Bu iddia küme-kuramsal yöntemlerden örneklerle üç adımda incelenmektedir.

Birinci olarak teknik yöntemler normsuz değildir. Kavram oluşturma, kalibrasyon ve ölçüm kuralları araştırmacıya ne yapması gerektiğini söyleyen kurallardır ve bu anlamda birer normdur. İkinci olarak bu teknik normlar yalnızca doğruluk, tutarlılık ve geçerlilik gibi epistemik değerler taşımaz. Hangi rejimin demokrasi sayılacağını belirlerken siyasi ve etik değerleri de taşırlar. Tebliğin özgün iddiası bu ikinci adımdadır. Yöntemlerin kurallar içerdiğini kabul etmek pek tartışma yaratmaz. Bu kuralların değer yüklü olduğunu göstermek ise teknik ile normatiflik arasındaki alışılmış iş bölümünü sorgulamayı gerektirir.

Tebliğ dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, demokrasi teorisinde teknik normlar ile değer normları arasında yapılan ayrımı ve bu ayrımın araştırma tasarımına nasıl taşınabileceğini ele almaktadır. İkinci bölüm normatiflik ile değer yüklülük arasındaki farkı netleştirmekte ve tebliğin yöntem literatüründeki yerini belirlemektedir. Üçüncü bölüm, normatifliğin yerleştiği üç düzlemi, yani kavram yapısını, kalibrasyonu ve adlandırmayı, küme-kuramsal yöntemlerden örneklerle incelemektedir. Son bölüm ise yöntemsel düşünümselliğin araştırma pratiğinde neyi gerektirdiğine dair bir öneri sunmaktadır.

1. DEMOKRASİ TEORİSİNDE İKİ TÜR NORM

Giovanni Sartori *The Theory of Democracy Revisited* (1987) adlı eserinde demokrasi teorisi üzerinden bir ayrıma işaret eder. Sartori'ye göre ampirik ve normatif teori arasındaki sınır genellikle normativizm ölçütüyle çizilmektedir. Bu ölçüte göre norm içeren kuram normatif, norm içermeyen kuram ise ampirik sayılır. Sartori bu ölçütün birbirinden çok farklı iki norm türünü birbirine karıştırdığını ileri sürer. Bir yanda Weber'in araçsal rasyonalite

[68] Kuhn'un (1977) doğruluk, tutarlılık, kapsam, sadelik ve verimlilik ölçütleri de epistemik çerçevede değerlendirilir.

(*Zweckrationalität*) kavramına dayanan ve amaç ile araç arasındaki ilişkiyi kuran teknik normativizm, öbür yanda değer rasyonalitesine (*Wertrationalität*) dayanan değer normativizmi vardır (Weber, 1978: 24–26). Normatif teori yalnızca değer normativizmini sahiplenip teknik normativizmi ihmal eder. Oysa demokrasi teorisi yüzyıllar boyunca tam da değer normlarının teknik normlara nasıl bağlanacağı sorusu üzerinde çalışmıştır (Sartori, 1987: 5–6).

Sartori bu nedenle normativizmi hem belirsiz hem de ilkesel olarak yanlış bir ayrım ölçütü olarak reddeder. Nihai değerlere dayanan etik normlar ile koşullu ve araçsal teknik normlar aynı şey değildir. Norm koymak ile bir normu betimlemek de aynı şey değildir. Demokrasi bir proje, yani insan eliyle kurulmuş bir yapıdır. Proje söz konusu olduğunda amaçlar da işin içindedir ve bu yüzden ampirik teori de bir anlamda normatif olmak zorundadır (Sartori, 1987: 15–16). Gözlemcinin incelediği olgular da ideallerin biçimlendirdiği davranış örüntüleridir (Sartori, 1987: xi). **Gallie (1956)** demokrasiyi "özünde tartışmalı" kavramların temel örneği olarak ele alır. **Putnam (2002)** "kalın" kavramlarda betimleme ile değerlendirmenin ayrılamayacağını savunur. Demokrasi tam da böyle bir kavramdır.

Ayrıca Sartori'nin değerden bağımsızlık (*Wertfreiheit*) tartışması eklenebilir. Sartori betimleme ile değerlendirmenin ayrı tutulmasını savunur, ancak değerlerden tümüyle kaçınma çabasını eleştirir. Ona göre değerlerden kaçınıldığında değerler ortadan kalkmaz. Gözden uzaklaştırılır ve örtük değerlere dönüşür (Sartori, 1987: 4–5). Sartori'nin kavramlar hakkında söyledikleri de aynı yöne işaret eder. Kavramlar birer veri kabı gibi çalışır. Araştırmacının kategorileri hangi olguların aranacağını belirler ve bulguların nasıl aktarılacağını biçimlendirir (Sartori, 1970: 1036–1040; 1987: 78; Söyler, 2020a: 95). Sartori'nin "derececilik" eleştirisi de, her farkı derece farkına indirgemenin, "ne kadar demokratik?" sorusundan önce "demokrasi mi?" sorusunun yanıtlanması gerektiğini gözden kaçırdığını hatırlatır (Sartori, 1987: 182–185; 1991: 247–249; Söyler, 2020a: 105).

Burada bir sınırı açıkça belirtmek gerekir. Sartori'nin teknik normativizm ile kastettiği, araştırma tasarımındaki seçimler değildir. Kastettiği, demokrasi teorisinin teori ile pratik arasındaki bağlamda değerleri kurumsal tekniklere, örneğin çoğunluk kuralına, temsile ve anayasacılığa nasıl tercüme ettiğidir. Bu tebliğ ayrımı teori ile araştırma arasındaki bağlama, yani kavram analizi ve ölçüm pratiğine taşımaktadır. Bu taşıma tebliğin kendi genişletmesidir, ancak Sartori'nin kavramlar, operasyonel tanımlar ve derececilik hakkındaki görüşleri bu genişletmeye meşru bir dayanak sağlar. Yöntemlerin norm içerdiği fikri Sartori'ye yakındır. Yöntemlerin aynı zamanda değer yüklü olduğu iddiası ise onun savunduğu ılımlı değerden bağımsızlık anlayışının ötesine geçmektedir.

2. NORMATİFLİK VE DEĞER YÜKÜ

Normatiflik, bir kuralın araştırmacıya ne yapması gerektiğini söyleyen yönlendirici niteliğidir. Bir kalibrasyon kuralı, örneğin demokrasi kümesine bir vakanın tam üyelik eşiğinin teorik bilgiye dayanması gerektiği kuralı, bu anlamda normatiftir. Ancak bu kural kendiliğinden değer yüklü değildir ve yalnızca araçsal bir norm olarak savunulabilir. Değer yüklülük ise arka planda kalan bir soru olagelmiştir. Değer sorusu yöntemsel seçimin içine etik ya da siyasi bir tercihin, buradan yola çıkarak bir iyi ya da kötü yargısının sızıp sızmadığıyla ilgilidir.

Küme-kuramsal bir karşılaştırmalı demokrasi araştırması yaptığımızı farz edelim. Demokrasi endeksleri,[69] bir ülkedeki siyasi hakları ve sivil özgürlükleri puanlar; bu puanlar uluslararası örgütlerin raporlarına girmekte, uluslararası yardım ve devletlerin dış yardım politikalarını etkilemektedir. Bir ülkedeki demokrasi düzeyi hakkında karar vermede eşiği nereye koyacağız? Genel anlamda eşiğin, sonuçların eşiğin yerine en az duyarlı olacağı bir noktaya konması bir yöntem normudur, ancak gerekçesi epistemiktir: araştırma kurgusunda sağlamlık. Buna karşılık Goertz'in *Social Science Concepts and Measurement* (2020) adlı kitabında yoksulluk ölçümünden verdiği örnekte en yoksul ülkelere ek ağırlık veren bir dönüşüm ile herkese eşit ağırlık veren doğrusal bir dönüşüm arasındaki seçim, Rawls'un adalet anlayışı ile faydacılık arasındaki bir seçimdir (Rawls, 1971: 75-83, 302; Goertz, 2020: 118–121). En yoksul olan kesime ek ağırlık vermek, ülkelerin sıralamasını değiştirir ve epistemik olmayan bir değer taşır. "Yöntemlerin normları vardır ama bunlar teknik normlardır, değerlerle ilgisi yoktur" demek mümkün mü?

Bu ayrım bilim felsefesindeki değer yüklülük tartışmasıyla bağlantılıdır. Goertz (2020: 12) de kavramsallaştırmadaki normatif boyutu bilim felsefesindeki "karma hipotezler" tartışmasına bağlar: bir değişken ahlaki, ihtiyati ya da siyasi bir değer yargısını önvarsayacak biçimde tanımlandığında, o değişkene dayanan ampirik iddia da değer yüklü hâle gelir (Alexandrova, 2017: 82). Rudner (1953), bilim insanının bir hipotezi kabul ederken kanıtın ne zaman yeterli sayılacağına karar vermek zorunda olduğunu ve bu kararın hatanın sonuçlarına dair değer yargıları içerdiğini savunmuştur. Elliott (2017: 9–10), değerlerin bilime yalnızca kanıt değerlendirmesinde değil, konu seçiminden bulguların hangi dille betimleneceğine kadar araştırmanın bütün aşamalarında girdiğini savunur. Ona göre terim seçimi tarafsız değildir. Örneğin, endokrin bozucu kimyasallar için "hormonal olarak etkin madde" teriminin tercih edilmesi, aynı olgunun bir zarar mı yoksa nötr bir etkinlik mi olarak algılanacağını belirler (Elliott, 2017: 125). Elliott'a göre sosyal bilimlerde betimsel ve etik bileşeni birlikte taşıyan kavramların kaçınılmazdır (2017: 124). Demokrasi de böyle bir kavramdır; bu nedenle Elliott'un önerdiği şeffaflık, temsil edicilik ve katılım koşullarının yaratılması (2017: 14–15) tebliğin de merkezi sorularıdır. Yöntemde şeffaflık için verilen kararlar raporlanmalı, seçimlerde kimin ve neyin temsil edildiği veya dışlandığı, katılımın koşulları belirginleşmelidir.

Teknik kararların normatif olduğu iddiası yeni değildir. Goertz teknik kararların normatif olduğunu vurgular. Ona göre sosyal bilimciler kavramsallaştırmadaki normatif meseleleri çoğu zaman açık seçik bir dille ele almaktan kaçınır. Bir kavramın normatif temeli olmadığı iddiasına şüpheyle yaklaşılmalıdır. Ham verilerin dönüşümü anlamına gelen kalibrasyonda tarafsız bir dönüşüm yoktur ve araştırmacı bir dönüşüm seçip onu savunmak zorundadır. Kavram yapısı ve ölçümün toplamayla yapılması gibi "teknik" kararların normatif boyutları vardır (Goertz, 2020: 10, 12, 100, 121, 166, 191).

Tebliğ bu literatüre üç noktada katkı yapmayı amaçlamaktadır. Birincisi kavramsaldır. Goertz 'normatif' sözcüğünü pratikte değer yüklülüğü anlamında kullanır. Normatiflik ile değer yüklülüğünü ayırmak, epistemik gerekçeli normları değer yüklü seçimlerden ayırt etmeyi ve

[69] Freedom House, Polity ve Bertelsmann Transformation Index bunlara örnek verilebilir (Freedom House, 2026; Center for Systemic Peace, 2026; Bertelsmann Stiftung, 2026).

"bu yalnızca epistemik bir tercihtir" itirazını karşılamayı mümkün kılar. İkincisi otorite sorusudur. Goertz normatif kaygıların teknik kararları yönlendirmesi gerektiğini savunur, ancak bu kaygıların kime ait olduğunu sormaz. Bu tebliğ ise hangi kullanımın, hangi dilde ve hangi bağlamda yetkili sayıldığını sormaktadır. Üçüncüsü tebliğ demokrasi çalışmalarına odaklanmaktadır. Demokratik gerileme araştırmaları bu açıdan büyük ölçüde işlenmemiş olduğundan literatüre katkı hedeflenmiştir.

3. NORMATİFLİK: KAVRAM YAPISI, KALİBRASYON VE ADLANDIRMA

3.1. Kavram Yapısı: Kavramın Olmazsa Olmaz Boyutları Var mı?

Demokrasi çalışmaları kavramla başlar. Öncelikle demokrasinin ne olduğuna dair ontolojik soruyu cevaplamaya çalışırız. Bu kavramın boyutlarını ve bu boyutların birbirleriyle nasıl bir mantıksal bağ içinde olduğunu sorarız (Goertz, 2006: 5, 27; Söyler, 2020a: 95). Bir kavramın yapısı, kurucu boyutlarının birbiriyle nasıl ilişkilendirildiğini belirler. Klasik kavram yapısı olarak da adlandırılan yapıda, tek tek gerekli ve birlikte yeterli koşullar mantığı uygulanır. Her boyut vazgeçilmezdir ve bir boyutun yokluğu başka bir boyutun varlığıyla telafi edilemez. Aile benzerliği kavram yapısında ise boyutlar birbirinin yerini tutabilir ve yeterli sayıda boyutun bulunması kavrama üyelik için yeterlidir (Goertz, 2006: bölüm 2; Söyler, 2020a: 98–100). Küme-kuramsal dilde ilki mantıksal "ve", ikincisi mantıksal "veya" ile ifade edilir (Söyler, 2020a: 107–108; 2020b: 108, 115). Bu seçim teknik bir biçimlendirme kararı gibi görünse de demokrasinin asgari olarak ne olduğuna karar verir.

Demokrasi ölçümünden iki örnek bu noktayı açıkça göstermektedir. Polity projesi (Jaggers ve Gurr, 1995; Goertz, 2020: 52–53) demokrasiyi kuramsal düzeyde birlikte bulunması gereken unsurlarla tanımlar, ancak ölçüm düzeyinde göstergelerin puanlarını toplar. Matematiksel mantık uyarınca klasik yapılarda kavramın vaka düzeyinde ölçümünde boyutlara ait değerlerin çarpımı veya "en zayıf halka" ilkesine göre en az değerli boyutun değerinin vaka değeri olması söz konusudur. Aile benzerliği yapısında ise boyutlar toplanır veya "en iyi vuruş" ilkesine göre en yüksek değerli boyut vakanın değeri olur (Goertz, 2006: 36–39; 2020: 173–177; Söyler, 2020a: 107–108). Diyelim ki demokrasinin gerilemesini ölçerken, boyutlarımız arasında yer alan seçim rekabeti ve sivil özgürlüklerin değerlerini topluyoruz. Toplama işlemi, güçlü seçim rekabetinin zayıf sivil özgürlükleri telafi edebileceğini örtük olarak varsayar. Demokrasinin Çeşitleri (V-Dem) projesinin poliarşi endeksi ise bileşenleri kısmen çarpımsal biçimde birleştirir. Bu durumda tek bir boyuttaki düşük puan bütün endeksi aşağı çeker (Teorell vd., 2019). Burada hiçbir demokratik boyutun bir diğerinin yerini tutamayacağı yönünde bir yargı vardır. İki yaklaşım arasındaki fark, aynı ülkenin farklı demokrasi düzeylerine yerleştirilmesine yol açabilir.

Kavram yapısına hangi boyutların dahil edileceği de aynı türden bir karardır. Kadınların oy hakkı demokrasi tanımına dahil edilmediğinde İsviçre yirminci yüzyılın büyük bölümünde tam bir demokrasi olarak kodlanabilirken dahil edildiğinde 1971'e kadar bu kategoriye giremez (Paxton, 2000). Bu seçimin, hangi grubun dışlanmasının demokrasiyle bağdaşabileceğine dair örtük bir yargı içerdiği de açıktır. Crasnow (2021), demokrasi ölçümlerinin nesnelliğini kuramsal, ampirik ve pragmatik bilgiyle tutarlılıklarına dayandırırken bu kısıtlamalardan

ikisinin demokrasi kavramının değer yüklü doğasını yansıttığını açıkça kabul eder. Kuramsal kısıtlamalar normatiftir, çünkü demokrasi kuramları gerçek demokrasilerin deneyiminden beslenseler de demokrasiyi bir ideal olarak betimler. Pragmatik kısıtlamalar ise bir ölçümün başarısını, üretilen bilginin hizmet edeceği amaçlara göre değerlendirir; Crasnow'a göre bu değerlendirme yalnızca araçsal değildir, söz konusu amaçların değerine ilişkin ayrı bir değer yargısını da gerektirir. Dolayısıyla demokrasi ölçümünde standartlar üzerine tartışmalar her zaman değerlere bağlı kalacaktır (Crasnow, 2021: 1227–1228). Bu tespit, teknik ölçüm normlarının yalnızca epistemik değil, siyasi ve etik değerler de taşıdığı yönündeki tezi bilim felsefesi gözünden desteklemektedir.

3.2. Kalibrasyon: Sınır Nerede?

Epistemik olan ve olmayan değerler arasında net bir sınırdan bahsedemeyiz. Bu geçirgenlik görüşünü Rooney'e (1992) dayandıran Douglas (2009: 96–97), değerlerin bilimde iki farklı rol oynayabileceğini savunur: doğrudan rolde değerler bir iddiayı kabul etmek için kendi başına gerekçe işlevi görür; dolaylı rolde ise kanıtın yerini almaz, yalnızca kanıtın bıraktığı belirsizliğin ne kadar önemli olduğunu ve hangi kanıtın yeterli sayılacağını belirler. Dolaylı rolün en açık görüldüğü yer, verilerin sınıflandırılmasıdır: bir toksikoloji çalışmasında sınırda kalan doku örneklerini hastalıklı saymak, kimyasalın zararının gözden kaçmasından kaygı duymayı yansıtırken sağlıklı saymak gereksiz alarma yol açmaktan kaygı duymayı yansıtır ve bu iki hatanın sonuçlarını tartmak değer yargısı olmadan mümkün değildir (Douglas, 2009: 105–106). Douglas'a göre bu tür kararlar bilimin bütün sürecine yayılabilir ve bu durum, değerlerin kanıtın yerine geçmediği sürece bilimsel bütünlüğü tehdit etmez (2009: 96–97).

Kalibrasyondaki eşik noktası da tam olarak böyle bir sınır kararıdır: belirsiz bölgedeki bir rejimi demokrasi kümesinin içinde ya da dışında saymak, hangi hatanın, yani otoriter bir rejimi demokrasi saymanın mı yoksa bir demokrasiyi otoriter saymanın mı daha ağır sonuçlar doğuracağına dair bir değer yargısını gerektirir. Ölçüm yapabilmek için her boyuta ait göstergenin değerlerini bir veri setinde toplarız. Bir vakanın o boyut kümesine üye olup olmadığını tespit etmemiz için önce ham veri setindeki gösterge değerlerini kalibre ederek dönüştürmek gerekir. Bulanık küme nitel karşılaştırmalı analizde ham veriler küme üyeliğine dönüştürülürken üç eşik belirlenir: tam dışlanma, tam üyelik ve üyeliğin tam 0,5 olduğu geçiş noktası (Ragin, 2008). Geçiş noktasının üstündeki vakalar kümenin daha çok içinde, altındakiler daha çok dışında sayılır. Nitel ayrım bu noktada yapılır. Sartori'nin derececilik eleştirisiyle birlikte düşünüldüğünde geçiş noktası, "ne kadar demokratik?" sorusundan önce gelen "demokrasi mi?" sorusunun teknik karşılığıdır (Sartori, 1970: 1036–1040; 1987: 182–185; Collier ve Gerring, 2009: 3–4).

Tablo 1'deki varsayımsal örnekte bir demokrasi endeksinden gelen 0–10 arasındaki ham puan, iki farklı kalibrasyonla demokrasi kümesine üyeliğe dönüştürülmektedir. Üyelik değerleri Ragin'in doğrudan kalibrasyon yöntemiyle hesaplanmıştır.

Tablo 1. Aynı ham puan, iki farklı kalibrasyon (varsayımsal örnek)

Eşik	Kalibrasyon A	Kalibrasyon B
Tam dışlanma	2	4
Geçiş noktası (0,5)	5,5	7,5
Tam üyelik	9	10
X ülkesinin üyeliği (ham puan 6,5)	0,70	0,30
Sınıflandırma	Demokrasi	Demokrasi değil

X ülkesinin ham puanı iki geçiş noktasının arasında yer almaktadır. Kalibrasyon A'ya göre ülke geçiş noktasının üstünde kalır ve demokrasi kümesinin içindedir. Kalibrasyon B'ye göre ise geçiş noktasının altında kalır ve kümenin dışındadır. Veri değişmediği hâlde sınıflandırma değişmektedir. Örnekte üç eşik de farklıdır, ancak sınıfın değişmesinin nedeni yalnızca geçiş noktasıdır. Diğer iki eşik yalnızca üyelik değerlerinin büyüklüğünü etkilemektedir. Demokratik gerileme araştırmalarında bir ülkenin "artık demokrasi olmadığı" sonucuna varılması, bu nedenle büyük ölçüde geçiş noktasının nereye konduğuna bağlıdır. Bazı durumlarda gerileme bulgusu verinin değil, eşiğin ürünü olabilir. Oana ve Schneider (2024) kalibrasyon eşikleri için "duyarlılık aralığı" kavramını önerir: sonucun değişmediği eşik değerleri aralığında olmak amaçlanır. Eşikleri alternatifleriyle raporlamak araştırma kurgusunu daha sağlam hale getirir.

Geçiş noktası veriden değil, kuramdan ve bir yargıdan gelir. Asgari düzeyde bir demokrasi neyi gerektirir? Rekabetçi otoriterlik gibi melez rejim kategorileri tam da bu gri bölgede yer alır. Demokrasi ile diktatörlüğü iki kategorili bir ayrım (binary) olarak ele alan yaklaşımlar ise bu ara bölgeyi tümüyle siler (Cheibub, Gandhi ve Vreeland, 2010). Goertz'in de belirttiği gibi, varsayılan kalibrasyon tercihleri araştırma geleneklerine göre değişir ve bazı varsayılanlar o kadar yerleşiktir ki neredeyse görünmez hâle gelir (Goertz, 2020: 120).

Little ve Meng (2024) V-Dem endeksi hakkında yaptıkları analizde demokratik gerileme bulgusu verinin ürünü mü yoksa başka etkenler mi rol oynuyor sorusuna eğilmiştir. Yazarlar uzman kodlamasına dayanmayan göstergelerden yola çıkarak küresel bir demokratik gerilemeye dair çok az kanıt bulduklarını, aradaki farkın kodlayıcı yanlılığından kaynaklanabileceğini savunuyor. V-Dem ekibi adına cevaben Knutsen ve diğerleri (2024) hangi yöntemi kullanırsa kullansın demokrasi ölçümlerinin çoğunun öznel yargıya dayandığını ve projelerin kavramsal kapsam ile yanlılık riski arasında denge kurmak zorunda olduğunu söylemiştir.

3.3. Adlandırma ve Otorite: Kimin Tanımı Geçerli?

Üçüncü düzlem, kavramın anlamını belirlerken kimin kullanımının yetkili sayıldığı sorusudur. Bu soru ilk olarak vaka seçiminde ortaya çıkar. Bir veri setine hangi siyasal birimlerin "devlet" olarak alınacağı, örneğin Tokugawa Japonyası'nın, geleneksel Afrika siyasal birliklerinin ya da fiilî devletlerin dahil edilip edilmeyeceği, karşılaştırmanın dünyasını baştan kurar (Goertz, 2020: 76). Aynı soru rejim etiketlerinde de belirginleşir. Bir rejime

"illiberal demokrasi" (Zakaria, 1997), "rekabetçi otoriterlik" (Levitsky ve Way, 2002; 2010) ya da "seçimsel otokrasi" (Schedler, 2006; ayrıca bkz. Lührmann, Tannenberg ve Lindberg, 2018) etiketlerinden hangisinin uygulanacağı akademik bir sınıflandırma kararıdır. Ancak bu etiketler uluslararası endekslerin sıralamaları aracılığıyla siyasal sonuçlar da doğurur ve hükümetler üzerinde baskı aracı olarak kullanılabilir.

Otorite sorusu, kavramlar bölgeler ve diller arasında dolaşırken özellikle önem kazanır. Sartori (1970: 1034) kavramların yeni vakalara uygulanırken içeriklerinin boşaltılması tehlikesine, yani kavramsal esnetmeye dikkat çekmişti. Bu tebliğ aynı sorunu bir otorite sorunu olarak da okumaktadır. Büyük ölçüde belirli akademik merkezlerde üretilen meşruiyet, egemenlik ya da popülizm gibi kavramlar başka bağlamlara taşındığında yeni anlamlar kazanabilir ya da yitirebilir. Bu durumda hangi anlamın "doğru" sayılacağı yalnızca mantıksal tutarlılıkla değil, kimin kullanımının ölçüt kabul edildiğiyle de ilgilidir. Adlandırma yalnızca bir terim seçimi değil, belirli bir toplumsal düzenin olağan kabul edilmesi anlamına gelebilir.

Yorumlayıcı (interpretivist) yaklaşım, eleştirel teori ve dekolonyal literatürde de görüldüğü gibi adlandırma aynı zamanda tahakküm aracı olabilir (Horkheimer, 1972; Said, 1978; Quijano, 2000). Eleştirel teori, kendini tarafsız sayan "geleneksel" kuramın var olan toplumsal düzeni olağan ve değişmez gösterdiğini ileri sürer (Horkheimer, 1972). Said (1978) ise "Doğu" adlandırmasının, Batılı akademik bilginin Doğu üzerinde otorite kurmasının bir aracı olduğunu gösterir. Schaffer (2016) kavramların siyasal işlev gördüğünü ve araştırmacının kendi kavramlarının bu işlevini açığa çıkarması gerektiğini savunur. Schaffer (1998) *Democracy in Translation* başlıklı eserinde Senegal'de Wolofça "demokaraasi" sözcüğünün kullanımının, akademik demokrasi kavramından farklı anlamlar taşıdığını, daha çok uzlaşı, dayanışma ve hakkaniyet (eşit muamele) boyutlarının ağırlık kazandığını gösterir. Bu, demokrasi kavramının boyutlarını belirlemede "kimin kullanımı yetkili?" sorusuna somut bir örnektir. Bu duyarlılık yalnızca yorumlayıcı yaklaşımlara özgü değildir. Adcock ve Collier (2001: 534–536) ölçüm geçerliği üzerine eserinde bir kavrama dair aynı göstergenin farklı bağlamlarda farklı anlama gelebileceğini, bu yüzden eşdeğerliğin bağlama özgü gözlem alanları ve göstergelerle kurulması gerektiğini söyler. Laiklik ve sekülerlik arasındaki ayrım da buna örnek olabilir (Kuru, 2009). Sekülerlik göstergeleri genellikle din ile devletin ayrılmasını ölçer. Laiklik ise mesela Türkiye'de Diyanet aracılığıyla dinin devlet tarafından düzenlenmesine dayanır. Aynı ölçek Türkiye'yi bir bakışta "laik", başka bir bakışta "devlet dine müdahil" diye kodlayabilir.

4. YÖNTEMSEL DÜŞÜNÜMSELLİK İÇİN BİR ÖNERİ

Düşünümsellik, araştırmacının kendi araştırma sürecine duyarlılığı; hangi seçimleri yaptığını, bu seçimlerin neye dayandığını ve bulguları nasıl biçimlendirdiğini sorgulaması anlamına gelir. Bu tebliğin önerisi, düşünümselliğin yalnızca araştırmacının konumuna ilişkin genel bir farkındalık olarak değil, somut yöntem kararlarına ilişkin bir raporlama pratiği olarak ele alınmasıdır. Bu pratik dört adımda özetlenebilir.

Birinci adım kavram yapısının gerekçelendirilmesidir. Araştırmacı hangi boyutların zorunlu, hangilerinin birbirinin yerini tutabilir olduğunu ve bu tercihin hangi demokrasi anlayışına dayandığını açıkça belirtmelidir. İkinci adım eşiklerin alternatifleriyle birlikte raporlanmasıdır. Geçiş noktası makul alternatif değerlere kaydırıldığında hangi vakaların sınıf değiştirdiği gösterilmelidir. Böylece bulgunun ne kadarının veriden, ne kadarının eşikten kaynaklandığı okuyucu tarafından değerlendirilebilir. Üçüncü adım tanımın kaynağının belirtilmesidir. Kavramın hangi literatürden, hangi dilde ve hangi bağlamda alındığı ve kimin kullanımının ölçüt kabul edildiği açıklanmalıdır. Dördüncü adım normatif kararların bulgu olarak yazılmasıdır. Bu kararlar bir dipnot ya da ek dosya olarak değil, sonuçların ayrılmaz bir parçası olarak sunulmalıdır.

Bu öneri teknik seçimlerin keyfi olduğu anlamına gelmemektedir. Tersine, teknik seçimlerin değer yükünü görünür kılmak bir keyfilik suçlaması değil, bir gerekçelendirme çağrısıdır. Değer yüklü bir seçim iyi gerekçelendirilmiş olabilir. Sorun seçimin değer taşıması değil, bu değerin tartışmaya açılmadan teknik bir zorunluluk gibi sunulmasıdır.

SONUÇ

Bu tebliğ, demokrasi teorisinde teknik normlar ile değer normları arasında yapılan ayrımdan hareketle, demokrasi çalışmalarındaki kavram analizi ve ölçüm kararlarının iki ayrı anlamda normatif olduğunu savunmuştur. Teknik yöntemler araştırmacıya ne yapması gerektiğini söyleyen normlar içerir. Bu normlar ayrıca yalnızca epistemik değerlerle sınırlı kalmayıp siyasi ve etik değerler de taşır. Kavram yapısı neyin vazgeçilmez sayıldığını, kalibrasyon sınırın nereden çizildiğini, adlandırma ise kimin tanımının geçerli olduğunu belirler. Her üç düzlemde de teknik görünümlü bir karar, demokrasinin ne olduğuna dair bir yargıyı içinde taşımaktadır.

Normatiflik ile değer yüklülüğü birbirinden ayırmak, bu tartışmanın hem daha kesin hem de daha savunulabilir biçimde yürütülmesini sağlar. Bu ayrım, her yöntem kuralını değer yüklü saymadan, hangi kararların epistemik gerekçelerle, hangilerinin ise siyasi ve etik tercihlerle verildiğini ayırt etmeye olanak tanır. Demokratik gerileme gibi siyasal açıdan yüklü bir alanda bu ayırt etme özellikle önemlidir, çünkü “bu ülke hâlâ demokrasi mi?” sorusunun teknik görünümlü yanıtı akademinin dışında da sonuçlar doğurmaktadır. Sartori’nin uyardığı gibi değerlerden kaçınmak değerleri ortadan kaldırmaz, yalnızca örtük hâle getirir (Sartori, 1987: 4–5). Bu nedenle demokrasi çalışmalarında yöntemsel titizlik, teknik kararların normatif içeriğini görünür kılıp gerekçelendirmekle mümkündür.

KAYNAKÇA

Adcock, R. ve Collier, D. (2001). Measurement validity: A shared standard for qualitative and quantitative research. *American Political Science Review***, 95(3), 529–546.**

Alexandrova, A. (2017). *A Philosophy for the Science of Well-Being*. Oxford: Oxford University Press.

Bertelsmann Stiftung. (2026). *Bertelsmann Transformation Index (BTI)*. https://bti-project.org (Erişim tarihi: 10.10.2026).

Center for Systemic Peace. (2026). *The Polity Project*. https://www.systemicpeace.org/polityproject.html (Erişim tarihi: 10.10.2026).

Cheibub, J. A., Gandhi, J. ve Vreeland, J. R. (2010). Democracy and dictatorship revisited. *Public Choice*, 143(1–2), 67–101.

Collier, D. ve Gerring, J. (Ed.). (2009). *Concepts and Method in Social Science: The Tradition of Giovanni Sartori*. New York: Routledge.

Crasnow, S. (2021). Coherence objectivity and measurement: The example of democracy. Synthese, 199(1–2), 1207–1229.

Douglas, H. (2009). *Science, Policy, and the Value-Free Ideal*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Elliott, K. C. (2017). *A Tapestry of Values: An Introduction to Values in Science*. Oxford: Oxford University Press.

Freedom House. (2026). *Freedom in the World*. https://freedomhouse.org/report/freedom-world (Erişim tarihi: 10.10.2026).

Gallie, W. B. (1956). Essentially contested concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society***, 56, 167–198.**

Goertz, G. (2006). *Social Science Concepts: A User's Guide*. Princeton: Princeton University Press.

Goertz, G. (2020). *Social Science Concepts and Measurement* (Yeni ve genişletilmiş basım). Princeton: Princeton University Press.

Horkheimer, M. (1972). Traditional and critical theory. M. Horkheimer, *Critical Theory: Selected Essays* içinde (s. 188–243). New York: Herder and Herder. (Özgün eser 1937).

Jaggers, K. ve Gurr, T. R. (1995). Tracking democracy's third wave with the Polity III data. *Journal of Peace Research*, 32(4), 469–482.

Knutsen, C. H., Marquardt, K. L., Seim, B., Coppedge, M., Edgell, A. B., Medzihorsky, J., Pemstein, D., Teorell, J., Gerring, J. ve Lindberg, S. I. (2024). Conceptual and measurement issues in assessing democratic backsliding. *PS: Political Science & Politics*, 57(2), 162–177.

Kuhn, T. S. (1977). Objectivity, value judgment, and theory choice. T. S. Kuhn, *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition and Change* içinde (s. 320–339). Chicago: University of Chicago Press.

Kuru, A. T. (2009). *Secularism and State Policies toward Religion: The United States, France, and Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levi, I. (1960). Must the scientist make value judgments? *Journal of Philosophy*, 57(11), 345–357.

Levitsky, S. ve Way, L. A. (2002). The rise of competitive authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), 51–65.

Levitsky, S. ve Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press.

Little, A. ve Meng, A. (2024). Measuring democratic backsliding. *PS: Political Science & Politics*, 57(2), 149–161.

Lührmann, A., Tannenberg, M. ve Lindberg, S. I. (2018). Regimes of the World (RoW): Opening new avenues for the comparative study of political regimes. *Politics and Governance*, 6(1), 60–77.

McMullin, E. (1983). Values in science. P. D. Asquith ve T. Nickles (Ed.), *PSA 1982: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association* içinde (C. 2, s. 3–28). East Lansing, MI: Philosophy of Science Association.

Oana, I. E. ve Schneider, C. Q. (2024). A robustness test protocol for applied QCA: Theory and R software application. *Sociological Methods & Research***, 53(1), 57–88.**

Paxton, P. (2000). Women's suffrage in the measurement of democracy: Problems of operationalization. *Studies in Comparative International Development*, 35(3), 92–111.

Putnam, H. (2002). *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and Other Essays***. Cambridge, MA: Harvard University Press.**

Quijano, A. (2000). Coloniality of power, Eurocentrism, and Latin America. *Nepantla: Views from South*, 1(3), 533–580.

Ragin, C. C. (2008). *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago: University of Chicago Press.

Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rooney, P. (1992). On values in science: Is the epistemic/non-epistemic distinction useful? *PSA 1992: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association içinde* (C. 1, s. 13–22). East Lansing, MI: Philosophy of Science Association.

Rudner, R. (1953). The scientist qua scientist makes value judgments. *Philosophy of Science*, 20(1), 1–6.

Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

Sartori, G. (1970). Concept misformation in comparative politics. *American Political Science Review*, 64(4), 1033–1053.

Sartori, G. (1987). *The Theory of Democracy Revisited. Part One: The Contemporary Debate*. Chatham, NJ: Chatham House.

Sartori, G. (1991). Comparing and miscomparing. *Journal of Theoretical Politics*, 3(3), 243–257.

Schaffer, F. C. (1998). *Democracy in Translation: Understanding Politics in an Unfamiliar Culture***. Ithaca: Cornell University Press.**

Schaffer, F. C. (2016). *Elucidating Social Science Concepts: An Interpretivist Guide***. New York: Routledge.**

Schedler, A. (2006). The logic of electoral authoritarianism. A. Schedler (Ed.), *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition* içinde (s. 1–23). Boulder, CO: Lynne Rienner.

Söyler, M. (2020a). Kavram ve kuram analizi yöntemi: Sartori geleneği. *Uluslararası İlişkiler*, 17(66), 93–115. https://doi.org/10.33458/uidergisi.720627

Söyler, M. (2020b). Nitel ve nicel yöntem farkına çoğulcu yaklaşım: KKV-sonrası dönemde nitel yöntem ve kazanımları. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(2), 99–127.

Teorell, J., Coppedge, M., Lindberg, S. ve Skaaning, S.-E. (2019). Measuring polyarchy across the globe, 1900–2017. *Studies in Comparative International Development*, 54(1), 71–95.

Waldner, D. ve Lust, E. (2018). Unwelcome change: Coming to terms with democratic backsliding. *Annual Review of Political Science***, 21, 93–113.**

Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (G. Roth ve C. Wittich, Ed.). Berkeley: University of California Press.

Zakaria, F. (1997). The rise of illiberal democracy. *Foreign Affairs*, 76(6), 22–43.